Peski Memorial Book

Pyesḳ u-Mosṭ

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Pyesḳ u-Most : sefer yizkor.
IMPRINT	880-04 [Tel Aviv?] : Irgun yotsʻe Pyesḳ u-Most be-Yiśraʻel veha-tefutsot, 5735 [1975]
DESCRIPT	588, [70], 52 p., [9] leaves of plates : ill. ; 29 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Peski (Grodnenskai͡a oblastʹ)
	Peski (Grodnenskai͡a oblastʹ, Belarus) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Peski (Grodnenskai͡a oblastʹ)
ADD'L TITLE	Sefer yizkor Pyesḳ u-Most

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ספר יזכור

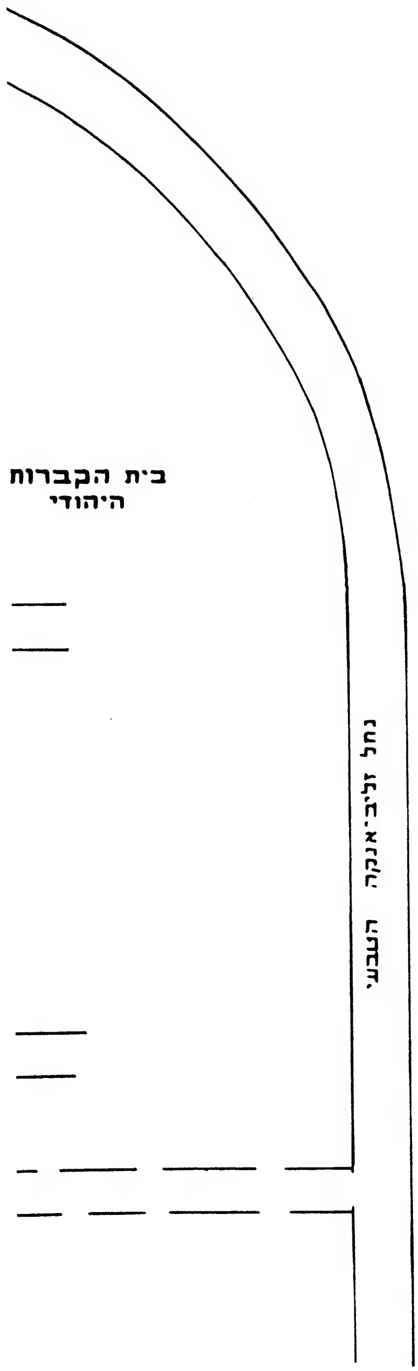
הוצאת ארגון יוצאי פיעסק ומוסט בישראל והתפוצות
התשל"ה 1975

דפוס מופת, תל־אביב, רחוב עין־הקורא 6, טלפון 32968

פיעסק ומוסט

ספר יזכור

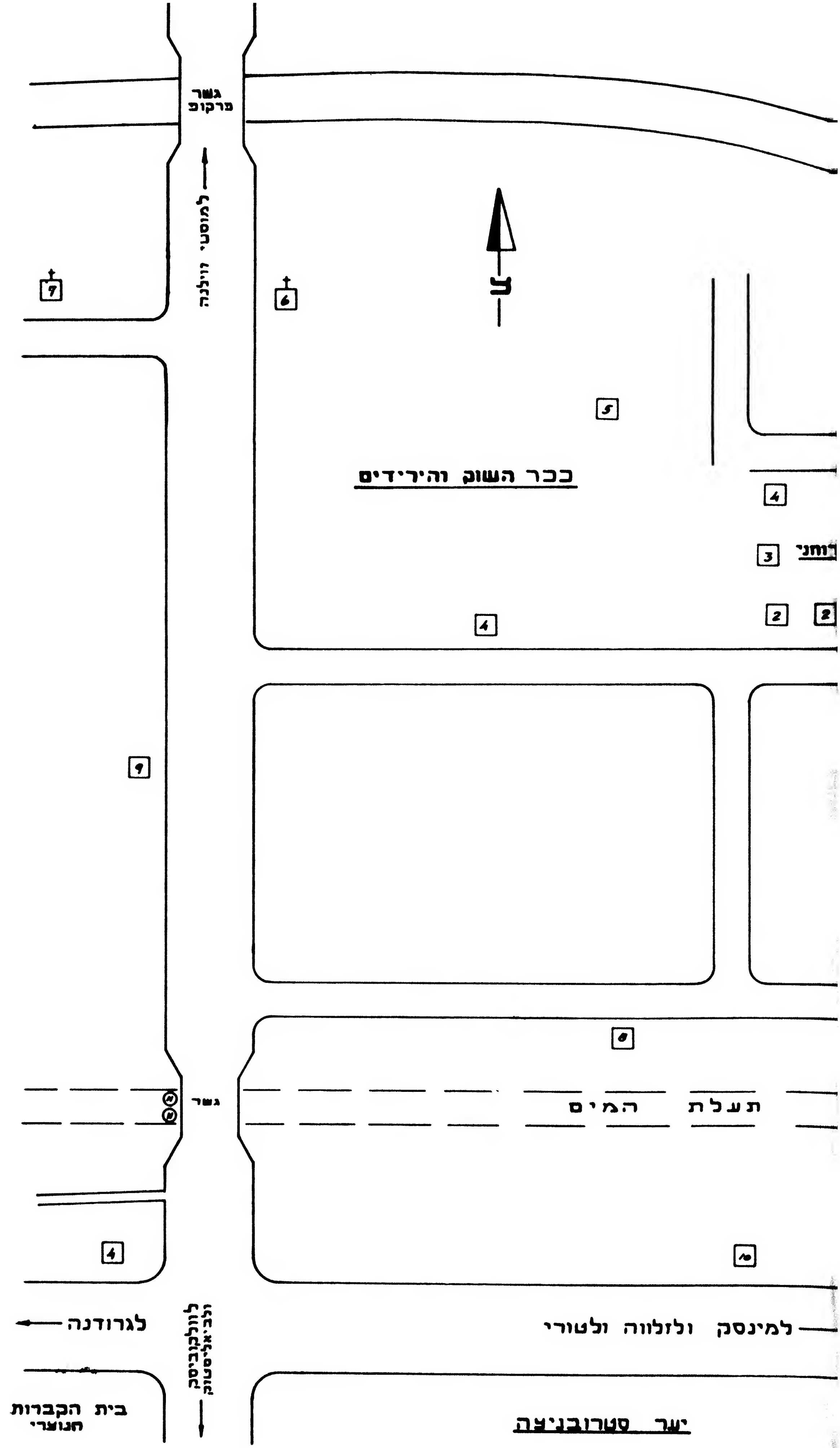

<u>מקרא</u>:

1. בית הכנסת
2. בתי המדרש.
3. בית המדרש לחסידים
4. באר המים.
5. בית הקבק.
6. הכנסיה הפרובוסלבית.
7. הכנסיה הקאתולית.
8. בית המרחץ.
9. בית הספר העברי.
10. בית הספר העממי הפולני
11. טחנת קמח.

<u>עיירת פיעסק</u>

גשר מרקוב
למוסטי ווילנה
צ
ככר השוק והירידים
רוחני
תעלת המים
גשר
לגרודנה
לוולקוביסק ולביאליסטוק
למינסק ולזלווה ולטורי
בית הקברות הנוצרי
יער סטרובניצה

רשימת חברי הוועד של פיעסק ומוסט

חברי הועד

בורובסקי יהודה
דיכטר חנה
בנדור מרי
קפלן זלמן
רייטבורד דוד
ליסובסקי יחזקאל
גלנץ צפורה
רוזנסקי יהודה
ברזילי ראובן
שחורי משה
שבח עוזר
דובינסקי שרה
קפלן תנחום
כרמי שרה
ברודזינסקי יצחק, ארה״ב
לווין שמואל דוד, ארה״ב
שבח חיים, בוסטון, ארה״ב
רוזנסקי חיים ארגנטינה
וואלאך אברהם, ארגנטינה

ועדת הספר

יהודה בורובסקי
חנה דיכטר
שחורי משה
זלמן קפלן
רוזנסקי יהודה

האחראי לגזברות:

רוז׳נסקי יהודה

הפעולות לביצוע הגביה:

בישראל:

גלנץ צפורה
בנדור מרי

בארגנטינה:

וויינער הינדה
רוז׳נסקי חיים
וואלאך אברהם
בורובסקי ברוך

בארה״ב:

לוין שמואל־דוד, (ניו־יורק)
שבח חיים, (בוסטון)

הקדמה

בני עיירה יקרים,

ספר זה, שהנכם מעיינים בו — זמן רב חיכיתם להוצאתו לאור. רבים מכם בוודאי כבר לא האמינו שיראוהו אי־פעם, אחרים חששו שיארך זמן רב עד שיהיה מוכן. אבל, על אף האיחורים ולמרות הזמן הארוך שנדרש להכנתו, הנה מונח לפניכם ספר אשר עיר גדולה בהרבה מפיעסק ומוסט לא היתה צריכה להתבייש בו, מבחינת הצורה החיצונית, כמות העמודים או איכות התוכן. זוהי תוצאה של שנות עבודה, דאגות, ספקות וחיפוש־חומר. רבים בוודאי שכחו את ההתחלה, כשהיה עלינו להתחנן לפני האנשים למען יכתבו. אני זוכר היטב את שאלתו החוזרת, הדאוגה, של יהודה בורובסקי: "האם נגיע למאתיים עמודים?" הגענו למאתיים עמודים ולהרבה יותר...

בוודאי יש בספר טעויות. אולי, לאחר חיטוט, תמצאו בו גם דברים שלא ימצאו חן בעיניכם. אבל, ברגעים אלה חישבו על העבודה העצומה שהושקעה בו, זיכרו שזהו פרי מאמץ בלתי פוסק והשקעה כספית גדולה.

בהחזיקי את הספר בידי אני רואה את הדרך הארוכה שעברנו עד רגע זה: את יהודה בורובסקי שעשה לילות כימים באיסוף חומר ובהעלאתו על הכתב. המבוא שכתב, המהווה בסיס ויסוד לספר נהדר זה — לא תמצאו כדוגמתו בספרי יזכור רבים; את חנה דיכטר אשר אספה בלא ליאות את החומר, עברה עליו פעם ופעמיים, יעצה וחיפשה דרכים לשיפור וגיוון המאמצים השונים; את משה שחורי, שלמרות היותו רחוק בקיבוץ ערך את החומר, עיבד וליקט, את זלמן קפלן, נציג קהילת מוסט, את עוזר שבח, בעל הלב היהודי החם; ובולט ביניהם הגזבר, יהודה רוז׳נסקי, עם עוזרותיו בארץ ושליחיו בחוץ לארץ, שנטל על עצמו עול כספי עצום, נשא אותו בחיוך הביא את המפעל הסיפרותי הכביר לסיום מוצלח זה.

ובל ישכחו כל אלה אשר בצניעות ובשקט נתנו מזמנם ומכוחם ומאונם למען יושלם המפעל. ובראש וראשונה אל נא נשכח את חיה בורובסקי ז״ל, אשר בביתה נחתם ההסכם. היא שעמדה על כך שייחתם, שעשתה כל אשר ביכולתה למען הצל־חת הספר ולצערנו הרב — לא זכתה לראות את משאת נפשה זו בהתגלמותה. דמותה תשאר חרוטה בזכרוני לנצח, וביקורי בביתה — חוויה בלתי נשכחת.

המוציא לאור
עמיקם אברהם

פּיעסק ומוסט

הקדמה

ברטט ובחרדת קודש נגשנו לעבודה אחראית זו של העלאת קורות עיירותינו פיעסק ומוסטי. המשימה לא היתה קלה, ליצור תמונה מקיפה של קהילות אלו, החל ממעמדה הפוליטי של פיעסק וכלה בפרשת ההשמדה הפיסית. וזאת, בשעה שחסר חומר תעודתי ממשי.

בעבודה זו עמדו לי כמה דברי יסוד:

א) הרצון החזק להנציח את עיירותינו הקדושות, שבניהן החפים מפשע הושמדו על לא עוול בכפם.

ב) עד גיל 22 חייתי בעיירה ולבי היה ער לכל המאורעות שהתרחשו בה. כל רחוב, סימטה, שביל, שדה, אגם ויער היו מוכרים לי. כן גם המרכז הרוחני, כיכר השולהויף, שם למדתי 5 שנים.

ג) התענינותי, הבנתי ועיסוקי בתחום ההיסטוריה.

הבעיה היתה, מאלה מקורות ללקט את החומר ההיסטורי שיתאר לדורות הבאים את דמותן של העיירות פיעסק ומוסטי ואת כליונן. התעקשנו בחיפוש החומר, ואספנו דף אחר דף מזכרונותיהם של החברים. באמונה ובמסירות עשו המשתתפים את המלאכה, ולא אחת בלילות ארוכים עד אור הבוקר, בקפדנות ובאוביקטיביות.

הדורות הבאים יחפשו בספר זה את נשמות עיירותינו ואת נשמות בניהן שנטבחו ונקברו בקברות האחים. בשורות אלה ייזכרו הרבנים, הנכבדים והחסידים, החלוצים ששאפו לעלות לישראל, והנוער הסוציאליסטי.

הוצאת ספר „יזכור" נבעה מתוך רצון להעלות את זכר הקהילות ולהציב להן מצבה. השאיפה לכתיבת הספר „יזכור" בוטאה בזמנו ע"י חברנו היקר שלמה עמנואל ז"ל והוא הפיח אותה בקרב חברי הארגון פיעסק ומוסטי. הופעלו חברים להגשמת החלום הנשגב. אני מרשה לעצמי, בשם כל חברי הארגון פיעסק ומוסטי, להודות לכל החברים שהשקיעו עבודה רבה באיסוף החומר וגיוס הכספים. במיוחד נתונה תודתנו לחברה חנה דיכטר לבית רחל ופייבע צין אשר תרמה הרבה בכתיבה ובקידום הספר.

כן נתונה תודתנו לחבר זלמן קפלן לבית דובה ויצחק קפלן, שכתב על הקהילה היהודית של עיירת מוסטי.

בספר „יזכור" מקופלים דברי ימי פיעסק ומוסטי מאז שלהי ימי הביניים ועד השמדתן האכזרית בשנים 1941/42.

הבאנו מעט תמונות מבתי־הכנסת, מאישים ובתים בודדים. יתכן שפה ושם יתגלו אי־דיוקים, שסיבתם חוסר עדות מספקת. אולם תקוותנו היא, שעל אף הקשיים העלינו תמונה נאמנה.

יהודה בורובסקי

חנה דיכטר

ועד אירגון יוצאי פיעסק ומוסט בישראל ופעולותיו

יסוד האירגון והוועד.

בחורף 1950 הזמינו א״ש עמיאל ז״ל ורעיתו יוכבד ז״ל אחדים מבני עיירותינו לישיבה, שנערכה בביתם שבתל־אביב.

מר עמיאל פתח: „חברים, ערב ,היזכור׳ בישיבת סלו־נים עורר אותי להזמינכם. הגיעה השעה להתארגן. לפנינו שלוש משימות עיקריות והן: א. חיפוש אחר ניצולי־עיירותינו והושטת כל העזרה הדרושה להם. ב. הנצחת זכר קדושינו. ג. הוצאת ,ספר יזכור׳״.

הוועד נבחר ובו נציגים מכל פינות הארץ. ושוב היה זה מר עמיאל שקבע את תחומי העבודה.

א) אירגון כל יוצאי פיעסק ומוסט למשפחה אחת.
ב) קביעת שם לאירגון: „אירגון יוצאי פיעסק ומוסט בישראל״.
ג) חלוקת תפקידים בין אנשי הוועד.
ד) משלוח הודעות על יסוד האירגון והוועד.
ה) קביעת יום זכרון לקדושינו שיערך אחת לשנה בתל־אביב או בחיפה ביום י״א בטבת.
ו) חיפוש אחר ניצולי השואה.
ז) ייסוד קופה.
ה) הידוק הקשרים עם בני עיירותינו שמעבר לים.
ט) עיבוד תוכנית להקמת גלי־עד לזכר קדושינו.
י) הוצאת „ספר יזכור״.

התפקידים בין הנבחרים נחלקו כך:

יושב ראש האירגון — א״ש עמיאל.

סגנו — יהודה בורובסקי.

גזבר — יהודה רוז׳נסקי וזיידל רייטבורד.

מזכירות — חנה דיכטר וזלמן קפלן.

ועד כספים — יחזקאל ליסובסקי, שמעיה ורשבסקי, שמעון דומשביצקי וראובן ברזילי.

תל־אביב, 8/ בדצמבר [illegible]

חנה דיכטר היקרה, שלום!

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ועד לחיפוש ניצולים — המזכירות יחד עם מר אסטרינסקי ז״ל בניו־יורק.

מארגני העלייה ל„אוהל יזכור״ ביום י׳ בטבת — שרה כרמי, פרידה רוזנצויג ושמעון דומשביצקי.

ועד הספר — משה שחורי, אלחנן שבח, הרב יהושע יגל, חנה דיכטר, יהודה בורובסקי, צפורה גלנץ ומרים בנדור. בארגנטינה: האחים חיים ועזר שבח, חיים רוז׳נסקי ו־וולף. באמריקה: חיים שבח ושמואל דוד לוין.

ועדת הכספים החלה פועלת ראשונה, כשיחזקאל ליסובסקי משמש כמרכז. על כל אחד הוטלה תרומה חד־פעמית, בנוסף למס שנתי בסך 10 ל״י. לאחר שיחזקאל ליסובסקי ושמעיה ורשבסקי אירגנו אסיפות במקומות שונים והסבירו את הצורך בקופה, לא היה איש שסירב. ניהול החשבונות נמסר ליהודה רוז׳נסקי.

הקופה איפשרה לעולים החדשים להתגבר על קשיי הקליטה. חלק מהם הצליח להתבסס בארץ והחזיר את המענק. חלק לא נתבקש להחזיר. וכך כתב ישראל רובינציק ב־23.4.1968:

ידידי היקרים,

אני מאושר כאן ועובד כשחקן ב„הבימה״. אף פעם לא אשכח איך קיבלתם אותי, כל אנשי פיעסק. באתי ארצה בחוסר כל. אתם קיבלתם אותי בחמימות כה רבה. זה עזר לי הרבה בצעדי הראשונים בארץ. אני מאחל לכל מכירי חג שמח והרבה בריאות.

בתקווה שנתראה תכופות ובידידות,

ישראל רובינציק

בראש הוועד לחיפוש ניצולים עמדה חנה דיכטר. היא ניהלה התכתבות ענפה עם ארצות שונות באירופה, ביחוד פולין, איטליה ורוסיה. לוועדה צורף מר יעקב אסטרינסקי מאמריקה. הוא עזר הרבה באמצעות הג׳וינט, שפעל באותן ארצות. אותרו משפחות. 6 הגיעו ארצה וקיבלו עזרת־אחים מלאה. כיום מסודרים כולם ופרנסתם מצויה בשפע. שלוש משפחות לבית פוליאציק קיבלו עזרה מאמריקה ועמדו לבוא מפולין ארצה. לפתע נפסק הקשר ועקבותיהם נעלמו. 2 משפחות נשארו ברוסיה: משפחת ליבל זלוטניצקי ומשפחת גדליה סרפין. משפחתה של רבקה ציפין הגיעה ארצה, שהתה שנתיים והיגרה לצרפת, על אף שהוגשה לה עזרה רבה. כיום הם חיים שם בעוני ובדוחק.

בראש הוועד להנצחת קורבנות עיירותינו עמדו אביגדור דיחובסקי ז״ל, שמעון דומשביצקי ז״ל ותנחום קפלן יבל״א. בהתאם להצעתם עולה ביום הקדיש הכללי, י׳ בטבת, משלחת לירושלים, ל„אוהל יזכור״ של „יד ושם״. נערכות תפילות לזכר תושבי עיירותינו. מדליקים נרות זכרון, אומרים קדיש ומניחים זרי פרחים. החזן אומר תפילת „אל מלא רחמים״. עם שובם, נערך ערב „יזכור״.

רשימת המאמרים

מפת פיעסק 4

הקדמה מאת המו״ל — אברהם עמיקם 10

ועד ארגון פיעסק ומוסט בישראל — חנה דיכטר 11

— אופירה בן ברק 17

תולדות עיירתי — יהודה בורובסקי 19

לזכר קדושי מוסט — זלמן קפלן 68

העיירה ומקצת דמויותיה — עמיאל אש 73

האור הגנוז — חנה דיכטר 76

עיירה של חול — רחל שטילרמן 82

פעולות חינוך ותרבות — יחזקאל ליסובסקי 85

גמילות חסדים — נפתלי קפלן 92

קווים לדמויותיהם של מארגני הנוער — משה שחורי 94

מפיעסק עד ישראל — יחזקאל ליסובסקי 97

זכרונות מהחלוץ הצעיר — מרי בענדעמאכר 99

תנועת בית״ר — זלמן קפלן 101

יסוד החלוץ ובית״ר — משה שחורי 102

החלוץ הצעיר בפיעסק — מרים בענדרמאכער 104

מאיר קפלן ממוסט — יצחק ילין 105

ההכשרה בשדליצה וז׳יאדולק — שרה כרמי 106

ההכשרה בקיבוץ לוצק — חנן שבח 106

ההכשרה בבאראנוביץ — חביבה קפלן 107

ההכשרה בפלוגת פרושקוב — צפורה ליכטנשטיין 108

ההכשרה — מנדל פינקלשטיין 108

ביקור של חבר מרכז ״החלוץ הצעיר״ — משה שחורי 109

עיירתי — שרה קפלן 110

התנועות החלוציות בפיעסק — חנן שבח 111

ז כ ר ו נ ו ת 113

לבדי — מרים טוירשטיין (פלקוביץ) 115

מזכרונותיו של שייט עצים — יהודה רוז׳נסקי 116

ילדות בפיעסק — פלטה יגל (פנינה אבטיחי) 118

זכרונות — מנחם מנדל פינקלשטיין 119

זכרונות מרחוב זארץ׳ — שרה כרמי (סרברובסקי) 120

ביקור בכפר — רחל וינקור 121

עיירתי פיעסק — חיים שבח 122

זכרונות מתקופת הכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה — חיה בורובסקי 126

הערב האחרון בבית הורי — דבורה שבח דבורסקי־וישנסקי 127

עיירתי פיעסק — שרה קפלן 128

לזכר חבר טוב — שמעיה ורשבסקי ז״ל — מרי צין בנדור (בנדרמכר) 131

לזכרו של גרשון פלקוביץ ז״ל — מרי צין בנדור (בנדרמכר) 132

לזכר חברתי עטל — מרי צין בנדור (בנדרמכר) 133

על מלכה די שניידערקע — חוה לייב־למדני 134

זכרונות על אחי זיידל ז״ל — צפורה גלנץ 135

לזכרה של חנה פומגרין (לב) ז״ל — זנביל פומגרין 136

קלמן — פשוט ישר ועממי — צפורה גלנץ 138

לזכר טדי בורובסקי ז״ל — יהודה בורובסקי 139

לזכרו של ר׳ זליג ז״ל — מרים פלקוביץ (טוירשטיין) 140

בית זלמן גולדברג — חנה דיכטר 141

לעילוי נשמת אשתי פרידה יהודאי ז״ל — יהודה יהודאי 143

אביגדור דיחובסקי ז״ל — חיה דיחובסקי 145

אחותי שרה׳לע ז״ל — חנה דיכטר 146

לזכר חברתי — שרה כרמי 148

עלייתי ארצה — צפורה גלנץ 149

הדיבוק — חיים שבח 150

לזכרה של משפחת לייבה וחיה זלדה בורובסקי — י. בורובסקי 153

לזכר משפחה גדולה וענפה — משה שחורי 155

משפחתי — פרידה שפירא־רוזנצוויג 158

זכרונות מהימים הנוראים — מרים פרושביצקי־ברוק 159
זכרונות — הרב יהושע יגל 161
זכרונות מבית אבי — חיינה דומבשיצקי 163
אחות שהיתה לי לאם — מרי ציון בנדור . . . 165
זכרונות משפחתי — שושנה אלפרוביץ 168
פרידה מאמי — יפה קפלן 169
בית הורי — חוה למדני 171
אברהם ורשבסקי ומשפחתו — חנה ורשבסקי־קינל 173
זכרונות מהמשפחה ומפיעסק —
שרה ורחל לבית וינוקור 174
קווים לדמותו של יואל גודס ז״ל — אילה גודס . 176
בית דרייזל פאצ׳עוויצ׳ער — חנה ברבלט . . . 178
ר׳ שלמה ורהפטיג — ד״ר שילם ורהפטיג . . . 177
זכרונות — דוד ודבורה רייטבורד 181
קורות משפחתי — חביבה קפלן 184
בית אבי — שרה שפירא 186
שריפה בעיירתנו פיעסק — מרים פלקוביץ . . . 187
בית הורי — פשינסקי חיים 188
קווים לדמותו של אבי — חיה בורובסקי . . . 190
קורות חיי — יהודה רוז׳ינסקי 193
אבי הלמדן — שרה אפשטיין 195
בית משפחת פרושביצקי —
חנה פלשר, זהבה גולדנברג ומרים ברוש . . 196
לאור חזונו של אבי —
ד״ר יעקב ופרופ׳ סעדיה עמיאל 198
קורות חיי — שמואל ז׳קובסקי 203

השואה והגבורה

ניצול השואה — לב ישראל 207
הזמנים הרעים — שמעיה ורשבסקי 211
נדודי בתקופת השואה — חיה רייכל רוז׳נסקי־שור 221
חיים של סבל ועינויים — מאיר ראכקין 223
גלי־עד לקדושי עיירותינו פיעסק ומוסט —
חנה דיכטר 238
לזכר שבעה חברים — יהודה בורובסקי 247
גורלה של העפלה — צבי ליבנה 252
החלוץ הימי שרגא בורובסקי ז״ל — חנה דיכטר . 258
שתי עליות — דבורה רייטבורד 261
עזרה לעולים חדשים — חיינה דומשביזקי . . . 261
חבלי קליטה — חיים לייב 262
קורות עלייתי והשתקעותי בארץ — דוד רייטבורד . 264
תהליך הסתגלות של עולה — חנה שילה 265
חבלי הסתגלות בארץ — יקותיאל שבח 268
זכרונות מההכשרה — יפה שבח 267
יקותיאל שבח — חנה דיכטר 269
דברי הספד לזלמן גולדברג — תנחום קפלן . . . 271
לזכר פרידה יהודאי — יחזקאל ליסובסקי . . . 272
זכרון חיים לדמותה של חיה בורובסקי ז״ל —
יהודה בורובסקי 274
לזכר אחותי חיה — מרי בנדור . . . 301
לעילוי נשמתה של אחותנו חיה — חנה דיכטר . . 302
צום אנדענק פון חיה בורובסקי ז״ל —
יהודה בורובסקי 309

מאמרים באידיש 337
עיירותינו בתמונות 659
אנגלית — סוף הספר

* *
*

רוח בחוץ. רוח של חורף.
אני ניתפסת להירהורים. בחוץ חורף.
סבא, רחוק בבית, כותב ספר. ספר שאינו זר לי.
עכשיו אינני עוד ילדה.
רחוקה מהבית ונרדמת בלילות ללא־סיפורים.

פעם, בחורפים רחוקים, כששמיכה היתה תלויה על החלון, כדי שלא תחדור הרוח, במיטה הענקית של סבא וסבתא, בין כרים וכסתות חמים, חייתי את הסיפורים.

היום כותבים על העיירה הרחוקה, עכשיו יש ספר, היום יש זכרונות.

פעם חיו בה.

אני חייתי אותה בלילות החורף. כילדה, נאבקת עם השינה, הייתי קולטת סיפורים.

סבא לא סיפר.

סבא חי מחדש אותם רגעים, עליהם דיבר.

הייתי משוטטת אתו בתוך היער, שהיה אפלולי וטחוב, בין עצים ושרכים־מטפסים סבוכים, ונלחמת בזאבים בעזרת מקלות. בלילה היינו מדליקים יחד מדורה מפני הקור ומגרשים חיות רעות ונלחמים בילדי הגויים, שהעזו לפלוש לתחומנו ולהפריע לנו.

החורף היה אחר. לא כמו פה. עם המון שלג, לבן וקשה, מרחבים לא־נתפסים של לבן. החלקנו במזחלת, רחוק לתוך השדות הקפואים. חלפנו ביעף על־פני בקתות־האיכרים, שנקברו עד כדי מחציתן בשלג, ולעיתים ראינו רק את הארובות השחורות על רקע הלבן הבוהק ואת הקש שסתם את הסדקים בחלונות.

גלשנו במדרונות ההר, התפלשנו בשלג, כשאנו מאבדים תחושה של זמן, ונסחפנו למטה.

כאשר היינו טובים, נלקחנו לביקור אצל הדודה חנה בקרימניצי.

רתמנו את „בולן" לעגלה ונסענו. את „בולן" אהבתי יותר מכולם. סבא אמר שהוא היה כמו גמל, צהוב וענקי וכל צעד שלו, גמע מחצית יער.

ולילה אחד, מאד בחושך, כשישנו באסם, כמעט נהרגנו כשדלת־הברזל הגדולה והכבדה נפלה.

סבתא הביאה אותנו ל„חדר" ללמוד אצל הרבי. היינו קטנים מאד.

וכשהרבי נפתולי'ה הניף את המקל ורדף אחרינו על פני כל החדר כדי לחבוט בנו, משום שלא דיקלמנו יפה, שלחה סבתא נגדו אצבע מאיימת והכריזה, שלא יעז לגעת בנו.

בהפסקות, שיחקנו בכדור.

הנכדה אופירה עם חיה ויהודה בורובסקי

בחורף, היינו אוגרים תפוחי־אדמה מתחת לקרשי־העץ של ריצפת הבית, כדי שיהיה לנו אוכל למשך כל הזמן הארוך והמאיים.

הרגשנו את האביב, כשהשלג החל מפשיר והלבן התערב בבוץ, ולא אהבנו אותו עוד.

חיכינו לאביב.

האביב היה בשבילנו המאורות שביער, המלחמות עם ה„שקוצים", הנחל, הדובדבנים והרגשת החופש.

שוב לא הסתגרנו כדובים בתוך המאורה ולא הרגשנו את כובד השלג על הגג. היינו עם עצמנו, בלי רסן, שייכים שוב לדברים שאהבנו. לא היינו כלואים.

את הנחל אהבנו.

מין מערבולת של ירוק וכחול. היה בו כוח של מים זורמים ושולטים ומגיעים למקומות רחוקים, לא מובנים. אנהנו נשארנו מאחור, רק היבטנו.

שעות יכולנו להביט במים. בחורף היה כשביל לבן. ובאביב — גושי קרח צפו עליו, גדולים, מסוכנים. ואחרי הקרח, שוב ראינו את המים שאהבנו.

זה היה נחל של ברבורים, נחל שהעצים והעננים השתקפו בתוכו, נחל עליו אפשר היה לשוט לאין־סוף, כדי להרגיש שניתקים מהאפור־של־האדמה ונישאים עם המים.

עכשיו אין עוד סיפורים. הכל שייך לעולם אחר.

עכשיו הלילות ללא סיפורים. עכשיו סבא כותב ספר.

היתה פעם עיירה, היתה פעם ילדות, היה פעם נחל והכל זרם אתו.

אופירה בן־ברק

(נכדתם של חיה ויהודה בורובסקי)

חיה בורובסקי ז"ל ובידה תעודת הרשמה בספר הזהב בהיותה עם בעלה בארגנטינה

יהודה בורובסקי

תולדות עיירתי

מעמדה הפוליטי של פיעסק

עיירת פיעסק משתייכת למדינת ביילורוסיה, רוסיה הלבנה, שהיא רפובליקה במערבה של ברית־המועצות. שטחה 207,600 קמ״ר ומספר תושביה כ־10 מיליון (1947).

ביילורוסיה משתרעת בין קווי־הרוחב הצפוני ′51°15 — ′56°8; וקווי־האורך המזרחי ′23°10 — ′32°43.

במזרח ובצפון־מזרח היא גובלת ברוסיה. בצפון — בלאטוויה. בצפון־מערב — בליטא. במערב — בפולניה. בדרום — באוקראינה.

רק חלק קטן מגבולה של ביילורוסיה הוא טבעי — נהר בוג בדרום־מערב; ונהר דנייפר — בדרום־מזרח.

הגבול המדיני כמעט זהה עם הגבול האתנוגרפי, מכיוון שבשנים 1919 — 1939 הותאם לתחום התפשטותה של הלשון הביילורוסית. הוא רחב מגבולה ההיסטורי של ביילורוסיה (מן המאות 14 — 18) וכולל את רוסיה השחורה (גלילות נובוהרודוק, סלונים, וולקוביסק ועוד) ושטחים אחרים.

חבל גרודנה

העיר גרודנה נמצאת כ־80 ק״מ מעיירת פיעסק. חבל ועיר ברפובליקה הביילורוסית בברית המועצות, בצפון מערב ביילורוסיה.

גובל בצפון בליטא ובמערב, בפולין. שטחו 21000 ק״מ. נמצא במישור אלוביאלי נמוך. נקודתו הגבוהה ביותר 182 מ׳ מעל פני הים הבלטי. את החבל חוצים הנהרות בוג־נארו־ניימן־ובובר. יש בו מספר אגמים.

וולקוביסק

עיר המחוז של עיירת פיעסק.

יושבת על נהר רוס (יובל שמאלי של הנימן), כ־90 ק״מ ממזרח לביאליסטוק, בקו־מסילת־הברזל מעיר זו למינסק. מספר תושביה כ־16,000 (1958). שוכנת בסביבה המתפרנסת בעיקר מחקלאות, גידול מקנה ויערות. מעבדים בה את תוצרת הסביבה. נמצאים בה בתי־חרושת לחומרי בניין ומתכת.

וולקוביסק כבר היתה קיימת במאה ה־11. אותו זמן שימשה מבצר להגנת גבולה המערבי של רוסיה הקיובית.

במחצית השניה של המאה ה־12 נכבשה חליפות על־ידי נסיכי וולין וליטא.

באמצע המאה ה־13 כבר היתה שייכת לליטא, שבדיה, ונמצאה בידי פולניה, שנתאחדה עם ליטא ב־1569. נשארה כך עד 1795. אותה שנה סופחה לרוסיה. ב־1920 חזרה לפולניה, אך ב־1939 סופחה שוב לרוסיה.

יהודים נזכרים לראשונה בנפת וולקוביסק בתעודה משנת 1577.

מצבה הגיאוגרפי והכלכלי של פיעסק

עיירת פיעסק שוכנת בארץ שפלה, מוקפת אגמי־מים ויערות, רשת צפופה של נחלים ונהרות, דשאי־בר, עצי־נוי וגני־פרי מכל המינים.

במרכזה עובר נחל זלביאנקה. חלקה המזרחי והצפוני משתרע בשפלה, בעוד חלקה הדרומי שוכן על גבעה. בחלק זה מתנשא גם הר נפוליאון.

מספרים כי נפוליאון פקד על תושבי־הסביבה לשפוך סוללה אשר תגן על הנסיגה מרוסיה, וכך זכה ההר לשמו.

באופן טבעי, נחלקת פיעסק לשלושה איזורים, שכל אחד מהם נמצא על־יד מים.

איזור השולהויף

חלקו הדרומי־מזרחי נמצא לאורך התעלה החפורה, מטחנת־הקמח, בית־המרחץ, לכל אורך המים ועד סכר

התעלה „תאמע". מצד מזרח־צפון נמצא ה„אטץ", ולידו בית־הקברות היהודי. חלקו המזרחי־צפוני, על־יד השול, מתחיל מביתה של מלכה שבח (די שניידערקע), מתמשך מבאר־המים לאורך כל הרחוב ומתקרב לנחל זלביאנקה המתפתל וזורם לכיוון גשר פרקופ ולעיירה מוסטי.

איזור פרקופ

תחילתו של איזור זה בטחנות הקמח. חלקו הדרומי אינו גדול ונמצא ליד התעלה החפורה. חלקו הצפוני — מרחבת הירידים, הכנסיה הפראווסלאבית וכל אורך הרחוב, שהיה מאוכלס על־ידי נוצרים, ועד גשר פרקופ המוביל למוסטי — נמצא לא רחוק מהנחל זלביאנקה.

איזור זארעץ

חלקו הדרומי־מזרחי נמשך מבאר־המים מזרחה עד הכפר טורי ונמצא על שפת התעלה החפורה. חלקו הדרומי־מערבי נמשך מבאר־המים מערבה עד בית־הקברות הנוצרי ונמצא על־יד התעלה החפורה. באיזור זה נמצאת הדרך המובילה לעיר וולקוביסק.

פיעסק — צומת דרכים

ממזרח פיעסק נמצאות הערים: זלבע, דרצין, סלונים, בארנוביץ, מינסק.

ממערב נמצאות הערים: וולפ, ראש, לונה, סקידול, גרודנה.

מצפון נמצאות הערים: מוסטי, ראזנקי, סטוצ׳ין, לידה, וילנה.

מדרום נמצאות הערים: וולקוביסק, סביסלוץ׳, ביא־ליסטוק, ורשה.

מצבה הגיאוגרפי של פיעסק

מוכיח, שהיא מוקפת יערות, דשא טבעי, גני־פרי ועצי־נוי; שהיא מוקפת מים מכל הצדדים; ושהיא נמצאת על אם הדרך:

א) וילנה — ורשה

ב) גרודנה — מינסק

המצב הגיאוגרפי גרם לכך, שבכל המלחמות היו מבצרים את האיזור וקרבות עזים היו מתחוללים בו, שנסתיימו בשריפת העיירות, כולל פיעסק.

כבר בתחילת המאה ה־20, בטרם היו כבישים בין פיעסק ובין ערי־השדה, ותחנת־הרכבת נמצאה בריחוק 12 ק"מ מהעיירה, התפתחה פיעסק מבחינה כלכלית כתוצאה ממקומה בהצטלבות של דרכים שונות. תנועה גדולה היתה קיימת בה. אנשים עברו, התעכבו והלכו. אחרים, נשארו. בין אלה התבלטו בעיקר הסוחרים, שהצטרפו לירידים ולימי השוק.

פיעסק יושבת משני עברי נחל זלביאנקה, שאורכו כ־100 ק"מ. מוצאו של הנחל ממעיינות שעל־יד העיר רוזנוי, והוא נופל לנהר הניימן בעיירת זלביאן. המרחק בין פיעסק לבין הניימן — 7 ק"מ.

סביר לשער, שבנייתה של פיעסק החלה באיזור השולהויף, לא רחוק מנחל זלביאנקה, שבמימיו השתמשו. הדבר היה, כנראה, בסוף המאה ה־13 או בתחילת המאה ה־14. שכן, בספר „יזכור" של וולקוביסק (כרך ראשון, עמוד 39) נזכר בין תשעה הרחובות שהיו בשנת 1507 באותו מקום, רחוב בשם פיעסק.

חפירת התעלה

בסוף המאה ה־18 או בתחילת המאה ה־19, נחפרה תעלה ממזרחה של העיירה לכיוון מערבה. אורכה 4,5 ק"מ, רוחבה 70־60 מטר ועומקה 5־3 מטר. תעלה זו חצתה את העיירה לשניים. חלקה הצפוני נקרא פרקופ, שפירושו ,מעבר לחפירה׳; ואילו חלקה הדרומי נקרא זארעץ, שפירושו ,מעבר לנחל׳.

מספרים, שהתעלה נחפרה על־ידי הגרף פוטוצקי עצמו, או מישהו מבני משפחתו, מכיוון שכל אדמות־הסביבה השתייכו למשפחה זו.

למר ישראל שבח ז"ל, הנגיד מפיעסק, היה חלק רב במימון סיום חפירתה של התעלה. ולאחר שהקימו את

בית בפיעסק

טחנות־הקמח על גשר התעלה, הן עברו אליו בחכירה ונשארו במשפחתו עד שנת 1920 בערך.

לחפירת התעלה היו שתי מטרות:

הראשונה, להוזיל את העברת העצים מהיערות שבמזרח אל הניימן. שכן, קודם לכן הועברו העצים בעגלות דרך היבשה, מה שהיה יקר מאד.

השניה, להקים טחנות־קמח. לאחר שהתעלה נחפרה בנו עליה גשר שבאמצעותו ניתן לעבור מחלק אחד של העיירה לשני. על־יד הגשר יצרו מפל־מים, שהניע שתי טחנות־קמח.

טחנות־הקמח היו חיוניות לפיעסק, שאוכלוסייתה גדלה בסוף המאה ה־19 והגיעה עד ל־2500 נפש. טחנות אלה שימשו גם את כל הסביבה, שכללה עשרות כפרים ושמספר תושביהם הגיע לאלפים.

תולדות פיעסק

משערים, שפיעסק היתה קיימת כבר במאות 13־12 ושימשה מבצר, שהגן על גבולה המערבי של רוסיה הקיובית. לאחר התפוררותה של המדינה הקיובית, במחצית השניה של המאה ה־12, נכבשה פיעסק, יחד עם עיר המחוז וולקוביסק, על־ידי נסיכי וולין וליטא לסירוגין.

במחצית המאה ה־13, היתה שייכת לליטא, שבדיה, ונמצאה בידי פולניה, שהתאחדה עם ליטא ב־1569. היא נשארה בידי פולניה עד שנת 1795, כלומר — עד החלוקה השלישית של פולין, וסופחה לרוסיה. בשנת 1920 הוחזרה פיעסק לפולניה. אולם בשנת 1939, סופחה שוב לרוסיה.

פיעסק התפתחה, כנראה, במאות 14־13, מאחר שבאותה תקופה נזכרת לראשונה גרודנה כעיר־פלך.

בימים של נסיכי ליטא ופולין החלו מיישבים את כל פלך גרודנה. וולקוביסק, כעיר מחוז, כבר היתה קיימת במאה ה־11. מכאן ניתן לשער, כי באותו זמן הקימו ישובים צפונה ומערבה מוולקוביסק עד הניימן ומעבר לניימן, נהר שהיה חשוב מאד לשליטים. המרחק בין וולקוביסק לבין הניימן בעיירת מוסטי הוא 30 ק"מ. עיירת פיעסק נמצאת על אם־הדרך בין וולקוביסק ובין מוסטי. לכן קרוב לוודאי, שעיירת פיעסק הוקמה יחד עם היישובים הראשונים במחוז.

תולדות היהודים בפיעסק ובמחוז וולקוביסק

בתעודה משנת 1577 נזכרים לראשונה יהודים באיזור וולקוביסק. מאחר שפיעסק היא העיירה הראשונה השוכנת מצפון־מערב וולקוביסק, במרחק של 22 ק"מ בלבד; ומאחר שבין פיעסק לבין וולקוביסק לא נמצא ישוב יהודי לצד צפון־מערב, אפשר להניח שהיהודים שהוזכרו בתעודה משנת 1577, כוללים גם את אלה של פיעסק.

זאת ועוד; בפינקס ועד־ארבע־הארצות נזכר בפקודת יום ה־23 ביוני 1533, שהמלך זיגמונד הראשון מבקש מכל השלטונות בנסיכות ליטא לעזור לסוכן המסחרי של המלכה, יהודה בן־מתתיהו, שהיה מעורב בסכסוך כל־שהו. מכאן ניתן ללמוד, שהיהודים התיישבו בסביבה כולה, כולל עיירת פיעסק, ושיחס המלך אליהם היה טוב.

בהתאם למקורות של רעגעסטע אי זאפינסקי, הוחלט בשנת 1577 לגבות, בגלל סכנת מלחמה, 12 גראשען מכל יהודי.

בפינקס ועד־ארבע־הארצות מוזכר המס שגבו מכל יהודי והועבר ל„קנאז" הליטאי בשנים 1693־1680. בהת־אם לאותו מקור היה מספר היהודים בשנת 1766 במחוז וולקוביסק — 4781.

בשנת 1847 הגיע מספר היהודים במחוז וולקוביסק ל־5946, כשהם נחלקים בין מקומות־הישוב הבאים:

וולקוביסק:	1429
סביסלוץ'	997
זליביאן:	856
פיעסק:	662
יא לאבקו:	372
אמסטיבווע:	303
פראזעווע:	397
איזובעלין:	297
ראש:	287
ליסקאווע:	232
לא פיניצע:	88
נאווי דא באר:	53

טבלה זו מראה כי לאחר עיר־המחוז וולקוביסק, היתה פיעסק השלישית בגודלה מבחינת מספר היהודים.

בשנת 1897 היה מספר האוכלוסיה הכללית ומספר היהודים במקומות־הישוב הבאים כזה:

	האוכלוסיה הכללית	יהודים
סביסלוץ'	3099	2086
זעלווע	2803	1844

פיעסק	2396	1615
פארזעווע	2028	931
יאלאווקע	1311	743
ליסקאווה	876	658
איזובעלין	963	454
אמסטיבעווע	1228	389
נאווי דא באר	1481	183
זלביאן	600	81

בשנת 1847 הגיע מספר היהודים בפיעסק ל־622, בעוד שבשנת 1897 הוא הגיע ל־1615. כלומר, תוך חמישים שנה גדל מספר היהודים ב־60% לערך. עובדה זו מוכיחה, שסוף המאה ה־19 היתה תקופת פריחה לפיעסק.

בתחילת המאה ה־20 גבר לחץ השלטונות על יהודי פיעסק, כתוצאה ממהפיכת־הנפל של 1905. יהודים רבים מפיעסק ומוסטי, שהשתתפו בנסיון־המהפיכה, נאסרו והוגלו לסיביר. צעירים רבים ברחו למערב אירופה ולארצות־הברית.

בשנת 1906 התחולל פוגרום בביאליסטוק. קרוב לוודאי, שהשלטונות הם שיזמו אותו. דם יהודי נשפך כמים ורבים חיפשו דרכים להימלט ממשטר האימים ששרר ברוסיה. חלק מהיהודים היגר למערב־אירופה, חלק לדרום־אפריקה, וחלק לדרום־אמריקה ולארצות־הברית.

המהגרים נתקלו בקשיי־קליטה, אך האמינו כי מצבם ישתפר והשתדלו להעביר את משפחותיהם אליהם ולא לחזור לרוסיה.

במשך 23 שנים, מ־1897 ועד 1920, הורע מצב היהודים ברוסיה מבחינה כלכלית וחברתית. במקביל לכך ירד מספר היהודים בפיעסק ב־30% לערך והגיע מ־1615 ל־1162. וזאת, למרות שהריבוי הטבעי אצל היהודים באותה תקופה היה גדול למדי וכמעט בכל בית נמצאו 8־6 ילדים.

סמוך למלחמת העולם הראשונה היה מספר מקומות־הישוב היהודיים במחוז וולקוביסק 14 בלבד. כלומר, המצב לא לשתנה במשך 100 השנים האחרונות. לעומת זאת, גדל מספר מקומות־הישוב של הנוצרים עד מאד והגיע ל־1000 כפרים.

היהודים הגיעו למסקנה, שאין להם מקום בגולת־רוסיה. לכן הוסיפו להגר לארצות שונות, אך מצאו גם פתרון נוסף: נוצרה תנועה חלוצית שחבריה החלו עולים לארץ־ישראל.

בית הכנסת השול בפיעסק

5. רשימת תושבי פיעסק

א) איזור השולהויף

.1	יצחק	כובען	5
.2	יצחק־אצי דער געלער	רבי	2
.3	בישקה שפר	בעל קיוסק	4
.4	יונה לב	חייט	6
.5	שבתאי לב	קצב	6
.6	מאיר יודל	שייט־עצים וחייט	8
.7	אברהם־משה לב	שייט־עצים	6
.8	זליג גרודובסקי	סוחר	11
.9	אברהם בינקוביץ	עוסק בערכאות	9
.10	ביילקה לב		4
.11	לייקה	סנדלר	8
.12	קוויאט	מורה	1
.13	(דב) ברל רוזנסקי	שייט־עצים	8
.14	דב לב	נגר	6
.15	מאיר לב	נגר	8
.16	משה־לייב	בנאי	8
.17	דב לב	בעל־עגלה	6
.18	ברל שבח	בנאי	7
.19	קלצקה וינקור	מנקה־ארובות	8
.20	קמינר הרשול וינקור	חייט	8
.21	מרים־מרקה יקובוביץ		6
.22	ישראל שיבקביץ	מלמד	5
.23	הילקה דאנילביץ	בעל־עגלה	5
.24	דינקה לב		6
.25	אלטה אודס		8
.26	פייבה פסקובסקי	כורך־ספרים	5
.27	ז׳ישקה ילין	אופה	9
.28	מרקה		6
.29	אברמה לב	נגר	8
.30	שכר משה פריי	פקיד בטחנת קמח	5
.31	שלמה	סנדלר	5

.32	ירמיהו	צבעי	5
.33	מרדכי עמיאל	מלמד	5
.34	נפתלי לווין	מלמד	3
.35	הנך קפלן	בעל־חנות	7
.36	משה־ראובן שבח	בנאי	6
.37	חשה גיטול	סנדלר	7
.38	ז'ידקה		4
.39	ציפה	סנדלר	8
.40	בשה רותי	שייט־עצים	2
.41	ישראל־חיים	כובען	8
.42	מאיר	חייט	3
.43	אהרון לב	בעל־עגלה	7
.44	אהרון שבתאי	סנדלר	5
.45	בילה מרקה		5
.46	ר' מנדל ספר	מגיד	6
.47	דב	סנדלר	6
.48	לוין	שייט־עצים	5
.49	יצחק־לייב	רבי	3
.50	תנחום דנילביץ	שואב־מים	3
.51	בשה פאלקוביץ	אופה	5
.52	יואל בוירסקי	סוחר	6
.53	יוסף־דוד פוקסמן	סוחר	6
.54	נח	חנווני	5
.55	אלתה שבח	אופה	7
.56	מנזי וואנד	סוכן־נסיעות	6
.57	מנדל ברוין	נגר־טחנות	4
.58	אברמק'ה וויינר	סוחר	6
.59	בוריס	חנווני	8
.60	יהודל (יהודה) שבח	צורף זהב	6
.61	ביילקע מיירימס	אופה	6
.62	זליג וויינשטיין	חייט	4
.63	שימקה וינקור	סוחר	5
.64	מרדכי פינקלשטיין	קצב	7
.65	אוסנה קפלן	תופרת	6
.66	משה אסטרינסקי	סנדלר	8
.67	גרשון אסטרינסקי	חייט	4
.68	שמואל אסטרינסקי		4
.69	אברהם מיישקע קפלן	קצב	6

סיכום: משפחות — 69
נפשות — 404

ב) איזור פרקופ

.1	רוטקע ויינשטיין	אופה	4
.2	דער קירשנר	בעל בית־מלאכה לכובעים	4
.3	מריאשקה קוזופציק־קפלן	בעל־חנות	7
.4	נפתלי לב	מלמד	3
.5	באבצ׳ע	אופה	4
.6	הרב צבי הירש קוייט		10
.7	שלמקה	מלמד	4
.8	משפ׳ בשיצקי	סוחר	8
.9	מנדל שבח	סוחר	6
.10	אברהם שבח	סוחר ובעל טחנת־קמח	6
.11	בשקע לב	בעל־חנות	4
.12	יונה לב	שייט־עצים	5
.13	שמואל בורובסקי	חייט	6
.14	ישראל קפלן	בעל־חנות	8
.15	חייצ׳ע קפלן	בעל־חנות	3
.16	לייזר אהרון	זגג	4
.17	חיה איטקע	בעל־חנות	4
.18	חיים ינצ׳יק	תפר	4
.19	יעקב שבח	סוחר	5
.20	יוסף ובשקה מורשטין	בעל־חנות	4
.21	משפחת דחובסקי	בעל־חנות	6
.22	הרב דניאל שמעון בנימין		6
.23	פילצקי	חובש	4
.24	יעקב שפירא	סיטונאי	2
.25	יצחק שפירא „הבן"		6
.26	יצחק וורהפטיק	בעל־אכסניה	4
.27	לייזר וונד		6
.28	ראובן וונד		4
.29	ירחמיאל שנוור	זגג	4
.30	סטולוביצקי	קצב	4
.31	נוטי ווינשטין	סנדלר	5
.32	יהודה ויינשטיין	סנדלר	7
.33	חוענקה וינקור	מצבעה	5
.34	חייקה וינקור		2
.35	גימפל וינקור	סוחר	4
.36	דניאל וינקור	סוחר	3
.37	משה וינקור	סוחר	4
.38	באשקע צירעס	בעלת קיוסק	4

.39	מוטה וויענשטין	זגג	6
.40	ברוך ויינשטיין	זגג	6
.41	(וולוול) זאב רוזנסקי	קצב	8
.42	רחל־טויבע		4
.43	צודק בורר		4
.44	משה ורשבסקי	בעל־מרזח	8
.45	חנה־פייגל אורלון	מאפיה	7
.46	מרדכי־גצל יוגל	בעל חנות מנופקטורה	7
.47	שרה־רבקה	מהחזנים	5
.48	חייקל ליסובסקי	סוחר	7
.49	דוד־איצ׳קע דוקסין	קצב	4
.50	פייגל בת החזן מרמונסקי		4
.51	יענטה קויט	סוחר	4
.52	שמעון קויט	מורה	4
.53	קויט	סוחר	4
.54	יעקב דער שטעפור	תפר	4
.55	ליישקע בורר	סוחר	2
.56	לייבע שלפיצקי	פחח	5
.57	יהושע מנדלוביץ	בעל־מלון	5
.58	דוד לייבקע ציפין	קצב	6
.59	שלום קפלן	בית־מרקחת	3
.60	יהושע לב	רועה עדר פרות	10
.61	חנצינסקי	ספר	8
.62	רבון שבח	סוחר	5
.63	פיניה וינקור	בעל־עגלה	5
.64	זוסקה קרביץ	חנווני	4
.65	מאיר זלוטניצקי	סוחר תבואות	5
.66	אברהם־משה ציפין	סוחר	6
.67	חיים דנילביץ	חייט	4
.68	יהודה שלפיצקי	פחח	6
.69	מנדל שלפיצקי	פחח	4
.70	אברהם־מושקה קרפ	סנדלר	5
.71	איצקע קרפ	סנדלר	6
.72	חיים־ברל לווין	בעל חנות־ברזל	3
.73	חיה־איטה		2
.74	משפחת איצקוביץ	סוחר	7
.75	הנך וועלבל מלקויצקי	בעל־עגלה	8

סיכום: משפחות — 75

נפשות — 388

ג) איזור זארעץ

1.	דוד לונסקי	כורך	6
2.	יצחק בורובסקי	סוחר־תבואות	3
3.	מאיר בורובסקי	סוחר־תבואות	8
4.	יואל וּוליצקי	נפח	7
5.	יצחק פינקלשטיין	בעל־עגלה	8
6.	רפאל־אהרון ויינשטיין	סוחר־עצים	6
7.	פלטה	בעלת־חנות	4
8.	רבי לייב וונד	רב	2
9.	זליג לב	סוחר־תבואות	6
10.	גיס ואחות של רב זליג	סוחר	2
11.	גיסה גניעשע	סוחרת	1
12.	אהרון לב	סוחר־תבואות	5
13.	פריידי קיילע	סנדלר	3
14.	יקותיאל	נגר	5
15.	שרה־הינדה קפלן	בעלת־חנות	8
16.	אלי־חונה דנילביץ	קצב	5
17.	פלתיאל		12
18.	די וולנציקעס (3 אחים) וואנד	סנדלרים	10
19.	אליעזר שבח	בעל טחנת־קמח	5
20.	יעקב־אהרון לב	מורה	4
21.	יואל לב	נגר	4
22.	ז׳ושקע	בעלת־מאפיה	4
23.	לייקע	בעלת־חנות	5
24.	משה שבחדבורסקי	בעל־מאפיה	6
25.	מיכאל־יעקב פרוס	חיט	6
26.	זליג מורשטין	נפח	7
27.	זליג לב	בעל־עגלה	4
28.	אריה — אח של זליג	בעל־עגלה	4
29.	משפחת דוד לייב רובין	סוחר	6
30.	שרה־שפרה וברוך גרד	סוחר־יערות	5
31.	משה־יהודה פקר	סוחר־יערות	5
32.	ניסל	נגר	4
33.	לייבע לב	סנדלר	8
34.	אשר וונד	קצב	6
35.	אהרון בורר	חיט	5
36.	חיים גלמבוצקי	סוחר־יערות	4
37.	בנימין־דויד גולדברג	בעל טחנת־קמח	5

38.	מנוחה		5
39.	לייזער חזנובסקי	מורה	7
40.	שכנא שמולביץ	בעל־אכסניה	6
41.	רחל יוסף בוירסקי	שייט־עצים	4
42.	שמואל ומירל	מלמד	4
43.	רחל צין	בעלת־חנות	7
44.	שבתאי ובלומה שמולביץ	בעל גני־פרי	6
45.	טוביה שפץ	חיט	6
46.	פרץ שפץ	ספר	6
47.	בנימין־שמואל בוירסקי	שייט־עצים	5
48.	אהרון רוחקין	חוכר הדואר	5
49.	שמואל ליסובסקי	סוחר	6
50	נוח וינקור	סנדלר	4
51.	אהרון וינקור	עובד־אדמה	8
52.	וועלבל צין	עובד־אדמה	9
53.	שיינה צין		2
54.	יואל בורובסקי	סוחר־תבואה	3
55.	מנדל בורובסקי	סוחר־תבואה	4
56.	יעקב־לייזר וואנד	שמש בבית־הכנסת	4
57.	נחום ושרה בורובסקי	שייט־עצים	6
58.	מאיר ועטקה סרפין	בעלי־גנים	5
59.	פריידה סרפין	בעלי־גנים	5
60.	יצחק פרושביצקי	סנדלר	10
61.	ליישקע לב	מגיד ודיין	6
62.	לייבע בורובסקי	סוחר־תבואה	6
63.	שלמקה קיילעם	חייט	6
64.	ברוך בורובסקי	סוחר	6
65.	יהודה לייב	סוחר ולמדן	6
66.	קופל ווינשטיין	סוחר־יערות	4
67.	לייבקע קרפ	סנדלר	4
68.	וולף־זאב דומשביצקי	עובד־אדמה ושמאי מוסמך	6

סיכום: משפחות — 68

נפשות — 370

6. מספר היהודים והנוצרים בפיעסק

בשנת 1897 היו:

יהודים —	**1615**
נוצרים —	**781**
סה"כ	**2396 נפש**

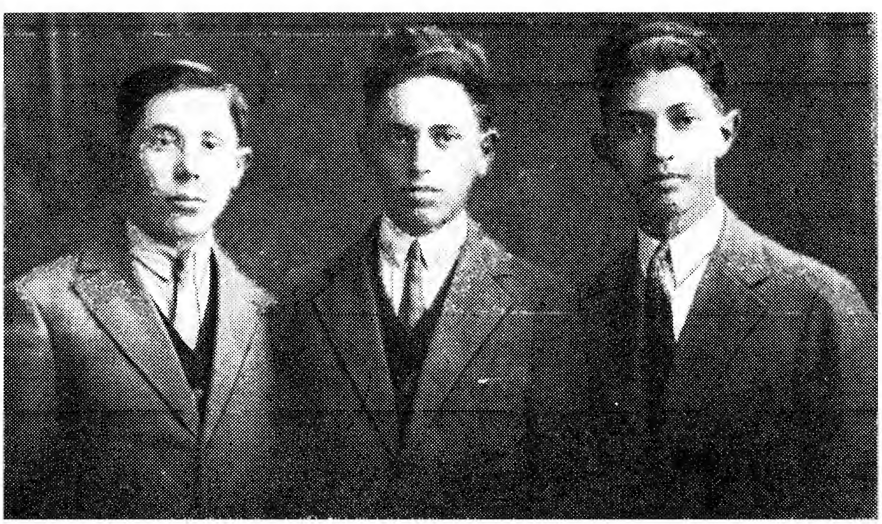
בשנת 1920 היו:

יהודים —	**1162**
נוצרים —	**400**
סה"כ	**1562 נפש**

הערה: **2/3 פראווסלבים; 1/3 קתולים.**

בשנת 1920 הגיע מספר משפחות היהודים בשלושת האיזורים ל־212, ומספר הנפשות ל־1162. בשנת 1920 התגוררו הנוצרים ב:

איזור א, ב	**150**
איזור ג	**100**
כפר טורי	**100**
השלכצים בלסטצינה	**50**
סה"כ	**400 נפש**

קבוצת צעירים בפיעסק

מימין — בשיצקי יוסף, באמצע — בורובסקי יואל ומשמאל — סאראפין גדליהו

הנוער הפיעסקאי והמוסטאי בתנועות הסוציאליסטיות

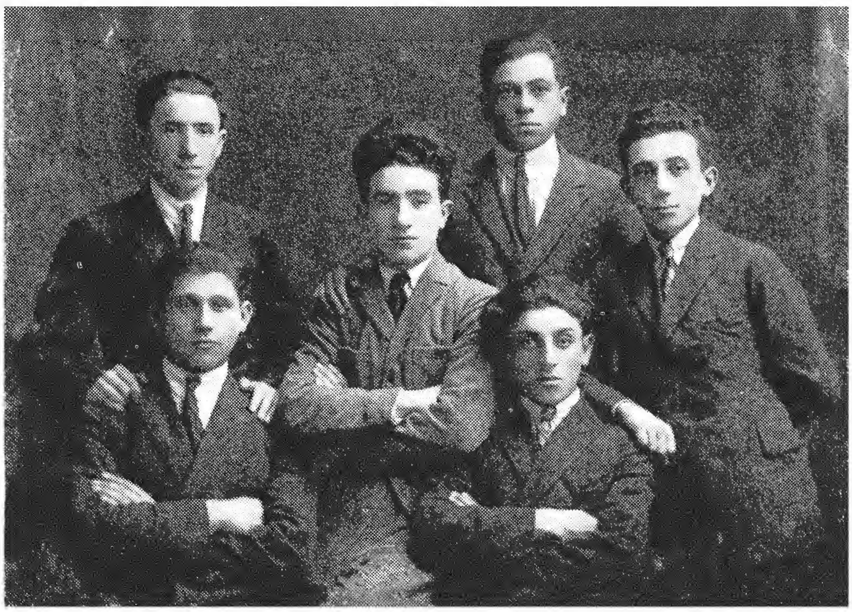
הנוער הפיעסקאי והמוסטאי היה פעיל בתנועה ששאפה לערער את המשטר הזדוני במדינת רוסיה הצארית ולחולל מהפיכה סוציאליסטית בקרב העם הרוסי המעונה והמדוכא.

בשנת 1905, לנוכח אוזלת־ידה של המשטרה, הופרה המשמעת במוסדות השלטון. נוצרה אווירה של פריקת־עול והמפלגות יכלו לנהל תעמולה בראש חוצות.

ורוח אחווה שררה ביניהם. ככלות הכל, מטרתם היתה אחת: למגר את השלטון הרודני של הצאר.

הרעיונות המהפכניים־סוציאליסטיים הגיעו גם אל ההמונים, אל בתי־המדרשות ובתי־הכנסת, כשהמטיפים להם משמיעים דברים לקהל עטוף־טליתות. השולהויף שימש מקום־אסיפה מרכזי, אך סיפרו שהיה גם מחבוא מיוחד לנשק, לצרכי הגנה־עצמית.

בשנת 1905, ביום הראשון של פסח, באו אנשי המפלגות

קבוצת צעירים בפיעסק

לרוב היה הנוער מתאסף ביערות הסמוכים לעיירה. תחת ענפי העצים הסבוכים, הם היו מעיינים בחומר־הקריאה ובהוראות, שנתקבלו מוולקוביסק ומגרודנה, ועורכים תוכניות־פעולה.

חברי המפלגות היריבות היו מתכנסים בזמן הירידים וימי־השוק ברחבה, מול הכנסיה הפראווסלבית.

כל מפלגה היתה מרכזת את אוהדיה סביבה ומנהלת את דיוניה. באותו מקום רוכז גם חומר־הקריאה שהובא מוולקוביסק, ביאליסטוק ווילנה. העיתונים העיקריים היו של מפלגת הבונד „דער ארביטער שטימע" ושל מפלגת הס. ס. „א נייער וועג".

למרות הניגודים והמריבות, היו כולם חברים־לעבודה

של פיעסק ומוסטי אל השולהויף והקיפו את הקהל שיצא מבתי־הכנסת. נישאו נאומים חוצבי־להבות כנגד הצאר והשלטון היחיד, כשמשמר של המפלגות מתהלך סביב עם אקדחים ואף יורה באוויר, ואילו המשטרה ניצבת מרחוק.

לקראת הראשון במאי 1905 נצטוו אנשי המפלגות לבוא לעיר־המחוז וולקוביסק לשם הפגנה. אולם כתוצאה מהפוגרומים, שהתחדשו במדינה בעידוד מוסדות הממשלה, לא יצאה התוכנית לפועל. חברי הבונד לא יצאו כלל לוולקוביסק, ואילו חברי מפלגת ה־ס. ס. חזרו לפיעסק וערכו אסיפה ביער סטרובניצה. אחר־כך עברו בסך דרך כל רחובות העיירה, כאשר משמר מוגבר של המשטרה מפקח על הסדר, אך אינו מפריע למפגינים.

אביו של כותב השורות הללו, ששירת בצבא 4½ שנים, היה מזכיר בכאב ובצער כיצד ניסה למנוע בעד הצעירים והצעירות מלמרוד. הוא הופיע ביער סטרובניצה וסיפר על הצבא החזק של הצאר, הפרשים והתותחים. לדעתו, היו התקוות להורדת הצאר ניקולאי מכס שלטונו, בבחינת הזיות.

על מה שהתרחש באותם הימים סיפר גם תייר ליטאי, שהגיע בשנת 1925 לביקור בארץ. מרדכי נרדובסקי ז״ל הביא את התייר לקבוצת־פיעסק בעפולה, מקום בו שהה שלושה שבועות.

שם התייר היה בנימין לב, אך קראו לו „נומקע דער יתום מעיירת מוסטי״. בשנת 1905 היה בן 16 ולמד בפיעסק. הוא היה בחור בריא והצטרף לאירגון „שוועסטער־און־ברידער״. מקום־המיפגש של אנשי האירגון היה במחצית הדרך בין פיעסק למוסטי, מתחת לעץ ענקי בן מאה שנים, אשר כאילו ניטע למטרה זו.

נומקע היה מוכשר ופעיל באירגון ובאחד הימים הוזמן לביתו של נוח בורובסקי, שהיה ראש האירגון. שם נאמר לו כי עליו לדרוש מקופל וויינשטיין, גביר העיירה, 500 רובלים בשביל קופת האירגון.

נומקע נכנס לארמונו של הגביר, כשהוא מתגבר על פחדו, ומסר את ההודעה. התגובה היתה תדהמה וזעם. כיצד מעזים לפנות בחוצפה לגביר, השולט בכל הסביבה והמשטרה מצייתת לו בעיוורון, ולדרוש 500 רובלים ?

קופל וויינשטיין קרא לבתו הבכורה וציווה עליה לקרוא לקצין־העיירה, כדי שיאסור את נומקע היתום, שהיה מוכר בפיעסק ואף אכל בימים מסויימים אצל הגביר עצמו.

וכאן התרחש דבר מעניין. הנער שלף אקדח ואמר לגביר באופן שקט אך ברור ביותר כי לא יהסס לירות. כמובן, שהבת מיהרה מייד להביא את 500 הרובלים.

סיפור זה היה אופייני לנוער הפיעסקאי והמוסטאי, שסחט בכוח כספים לצורך הפעולות המהפכניות.

בנימין לב הוסיף לספר אלף סיפורים ואחד, שהמשותף לכולם היה ההתמסרות לאידיאל, השאיפה לכינון משטר טוב יותר, צודק יותר, עולם סוציאליסטי שישים קץ לרעב־ההמונים.

צעירי פיעסק ומוסט עשו כמיטב יכולתם למען המהפיכה ברוסיה, אך הם נכשלו, נאסרו ונשברו. המשטרה הביאה גדודים של קוזאקים, שסרקו את היערות ונכנסו לכל בית. האחראים הוגלו לסיביר. חלק הצליח להימלט ממאסר, לחצות את הגבול ולהגיע לארצות אחרות. על חלק אחר לא שמעו עוד דבר לעולם.

כיום, כאשר מסתכלים אחורנית, יכולים להעריך במלואו את חזונם של צעירי פיעסק ומוסט, שהקריבו למענו רבות.

אחד המנהיגים ממפלגת ה־ס. ס. בפיעסק בשנת 1905 היה מר יעקב אסטרינסקי ז״ל, דודה של דבורה ריטבורד.

אסטרינסקי היה אחראי על הכפרים שבסביבת פיעסק. הוא היה נוסע אל הגויים ומנסה להניע אותם למגר את שלטונו הרודני של הצאר.

מצבם של אותם נוצרים היה בכי רע. ביחוד מצבם של אלה שעבדו אצל הפריצים ושועבדו ונוצלו, ממש כמו בימי־הביניים.

אסטרינסקי הסביר להם את עיקרי התורה הסוציאליס־טית, כיצד אפשר לעבוד פחות ולהתקיים יפה יותר בעולם הזה. כל מה שהיה עליהם לעשות הוא להפיל את שלטון העריצים.

כדוגמא הביא לפני האיכרים משוללי־הקרקע את הפריץ ביספינג. אילו חילקו את אדמותיו, היו מאות איכרים מתפרנסים מהן בכבוד.

האיכרים העריצו את אסטרינסקי ואמרו כי אנשים כמוהו יכלו להביא את הגאולה להם ולדורות הבאים. הם היו מוכנים ללכת אחריו באש ובמים.

באחד הימים, לאחר נאום נלהב שנערך ביריד, נכנס אביו של אסטרינסקי לבית ואמר, „בני היקר, אנו מוקפים בשוטרים מזויינים. אם תנסה לברוח, יירו בך. מוטב שתיכנע״.

יעקב אסטרינסקי היה בעל מוח מבריק, אך נמוך־קומה ורזה מאד. הוא ביקש מאשתו שתלבש שמלה רחבה, תשב על כיסא בפינה ותסרוג. היא מילאה את בקשתו והוא ישב מתחת לשמלתה. לבסוף נכנסה המשטרה לבית, חיפשה בכל מקום, הפכה את הקש שבעליית־הגג ואת הארונות, אך לא מצאה דבר.

בלילה התגנב אסטרינסקי מהבית, הלך ברגל לתחנת־הרכבת במוסט, ונסע לגרודנה. הוא חצה את הגבול הרוסי, הגיע לגרמניה המזרחית, ומשם המשיך לארצות־הברית, בה השתקע.

איזור השולהויף

איזור זה, שהיה שונה משני האיזורים האחרים ואשר ניבנה ראשון בעיירה, מנה 404 נפשות יהודיות בשנת 1920.

האיזור היה עתיק, נעים ומושך את העין. ייחודו היה בכך, שבו נמצאו כל בתי־הכנסת ובו התרכזה תרבות העיירה. הבתים, אם־כי מטופחים ובמצב תקין, היו בחלקם שקועים בתוך האדמה ועתיקים. בבתים אלה היו הדלתות נמוכות והחלונות קטנים. הסימטאות היו צרות.

איזור זה היה אהוב מאד גם בגלל כך, שילדי תושביו הראשונים הפכו במרוצת הימים לצעירים אמיצים, שהגנו על העיירה הקטנה והמשיכו במסורת היהדות.

האקוסטיקה היתה מצויינת וכאשר החזן מרמינסקי יפה־התואר וההדור היה ניצב ומתפלל עם המשוררים ליד ארון־הקודש, רוממה השירה את הנפש.

המתפללים חשו תמיד כי התפילה מגיעה ישר לשמיים, אל האלוהים, וכי השנה החדשה תהיה טובה מן החולפת.

בית־המדרש

מדרום־מזרח לכיכר, סמוך לשול, ניצב בית־מדרש בנוי מעץ (דער הולצענער בית־המדרש). הוא המה תמיד מאנשים והתפללו בו אנשי המעמד הבינוני. חדר מיוחד נועד לתלמוד־תורה ותלמידיו היו בני הכיתות הנמוכות.

ליד בית־המדרש היתה מאפיה משוכללת של שושה־

צעירי פיעסק בצבא הפולני

בתקופת התושבים הראשונים עדיין לא נחפרה התעלה. לכן היו מביאים מים מנחל זליביאנקה ועצי־הסקה — מהיער הסמוך.

השולהויף ובתי־הכנסת

השולהויף, שפירושו המילולי חצר־השול או כיכר־השול, היה שטח מרובע, שכלל 10-12 דונם אדמה. ממזרח לכיכר ניצב השול של פיעסק, בניין גבוה ומפואר מעץ, ממש היכל. היו מתפללים שם בקיץ, ביחוד בימים הנוראים. החדרים היו מרווחים מאד ויכלו להכיל מאות נשים וגברים, בעזרות שונות, כמובן. הרהיטים היו מפוארים כהיכל עצמו.

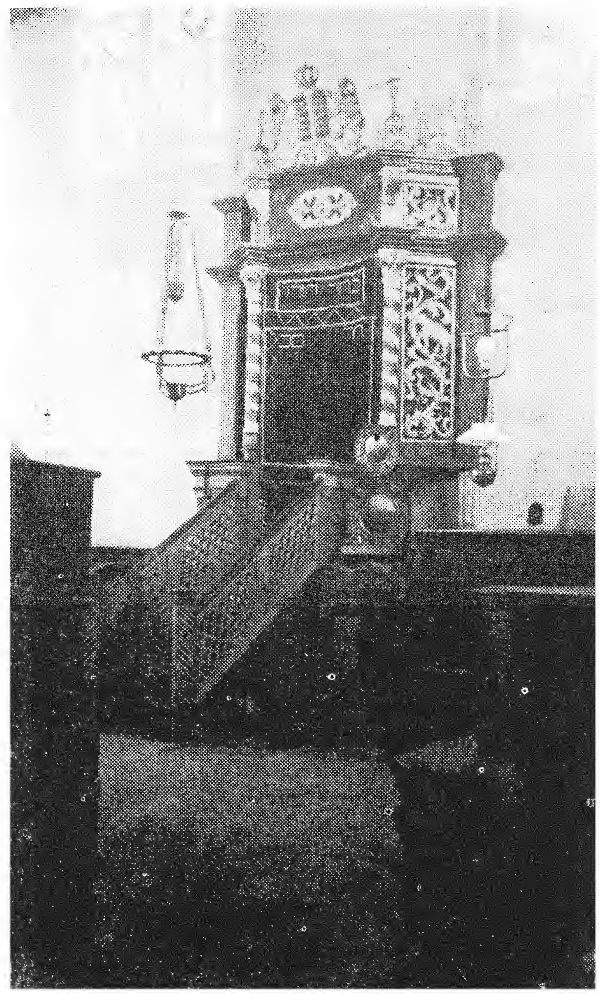
האופה ובשעת ההפסקות היו התלמידים מחיים את נפשו־תיהם בלחמניות הטעימות.

בית־הכנסת החדש והמפואר

כמה מטרים בכיוון צפונה מבית־המדרש ניצב בית־כנסת בנוי מלבנים אדומות (דער מויער). הוא ניבנה, כנראה, בסוף המאה ה־18 ובו התפללו שני הרבנים של העיירה משני צידי ארון־הקודש. מצד ימין — ר׳ אשר קוויאט (דער ראשער רב); מצד שמאל — ר׳ שמעון בנימין.

לכל אחד מהרבנים היו תומכים משלו בעיירה ולא אחת פרצו מריבות בין הצדדים. אולם עד מהרה היו הכל מתפשרים, כי הרבנים לא היו מעוניינים בפילוג.

בקומה הראשונה של בית־הכנסת היתה עזרת־נשים מפוארת. ובקומת־הקרקע, מקום מיוחד לתלמוד־תורה בשביל הכיתות הגבוהות. תלמידים שסיימו שם שלוש שנות לימו־

ארון הקודש ב„שול"

דים, היו יוצאים אחר־כך לישיבות שבערים הגדולות, היכן שיכלו להגיע לסמכות ולרבנות.

תלמוד־תורה שבפיעסק, בתחילת המאה ה־20, היה בית־הספר העיקרי, להוציא כ־6 חדרים אצל מורים פרטיים. הוא נתמך ונתקיים על־ידי הקהילה הפיעסקאית.

מתלמוד־תורה זה יצאו צעירים בני 15־14 לישיבות סלונים, גרודנה, סלבוטקה ועוד. הרב של תלמוד־תורה היה מרדכי עמיאל (דער רבי מאטע ראשער).

„חיי־אדם"

אחרי בית־הכנסת מלבנים אדומות, ניצב בית־מדרש בנוי מעץ שנקרא „חיי־אדם". הוא ניבנה, כנראה, במחצית המאה ה־19. התפללו בו „עמך", בעלי המלאכה והפועלים של פיעסק.

הרב של „חיי־אדם" היה לייב בר, אישיות בעלת שיעור־קומה. על־מנת שלא לחלל את קדושת עבודתו, סירב לקבל תשלום, ואיש לא ידע ממה התקיים. הוא היה תלמיד־חכם ובמקרה של פלוגתא, התקבלו דבריו על דעת כולם.

מפעלו הגדול היה יסוד חוג ללימוד „חיי־אדם" וחוג ללימוד תהילים. חוגים אלה נתקיימו לרוב בימי החורף הארוכים והקרים. כל בעלי המלאכה והפועלים השתתפו בהם. שכן, כה נעמו להם חברתו ותלמודו של הרב לייב בר.

כתוצאה מחוגים אלה ידעו „עמך" את ספר תהילים בעל־פה. נגר, חייט או סנדלר — היו מצטטים בשטף פרקים ופסוקים מתהילים. סיפרו בעיירה כי שייטי־הדוברות על נהר הניימן דיברו ב„שפת תהילים".

דבר זה לא ארע, כמובן, בן־לילה. הרב לייב בר השקיע בכך את כל חייו. על שמו נקרא שם בית־כנסת של יוצאי פיעסק בניו־יורק. כמו־כן נקראה על שמו פינה בבית הכנסת בישראל, בקרית־חיים.

לרב לייב בר נכד בישראל, מורשטין.

בית־המדרש של החסידים

מול „חיי־אדם" ניצב בניין קטן (די חסידים שטיבל), שצר היה מהכיל את כל הנכנסים בו. במקום שררו תמיד שמחה וששון והשירה בקעה עד לב השמיים.

מדי פעם נערכו בפיעסק כנסים של חסידים מערים אחרות, שהגבירו את הצהלה והשמחה בעיירה.

„תפארת בחורים"

משמאל לשול, נמצא „תפארת בחורים". מייסדו היה שרגא ציון (פייבע דער שניידער). איש משכיל, ישר, נמרץ וטוב־לב. הוא היה אביהן של ארבע האחיות ציון, שכולן נמצאות בישראל: שלוש בקרית־חיים, ואחת בהרצליה.

ב„תפארת בחורים" התרכז רוב הנוער הפיעסקאי, שלא מצא את מקומו בבתי־הכנסת האחרים. הם סברו,

בית מדרש ה„חומה" בפיעסק („דער מויער")

שהמבוגרים מקפחים אותם ואינם מכבדים אותם די בעלייה לתורה.

לפיכך, ליכד שרגא ציון את הנוער הפיעסקאי ומצא בשבילם חדר, ללא תשלום, אצל מלכה די שניידערקע. שם חש הנוער עצמו חופשי ובטוב.

למרבית הצער, לא האריך שרגא ציון ימים. העיירה כולה הזדעזעה, כאשר שמעה כי ניספה בתאונת־דרכים בגיל שלושים־וחמש.

מניינים

בעיירה היו גם 6 מניינים בבתים פרטיים, כי בסופות־שלג שבחורף קשה היה להגיע מקצוות העיירה אל בתי־הכנסת. אולם בימים הנוראים ובחגים היו מתפללים אך־ורק בבתי־הכנסת שבשולהויף ולא במניינים הפרטיים.

בית־המרחץ

בית־המרחץ בפיעסק ניבנה במאה ה־19 ליד הנחל. כנראה, לאחר חפירת התעלה.

בית־המרחץ היה פתוח כל השנה. בדרך־כלל היו המשפחות נוהגות ללכת להתרחץ בו בצוותא. ההורים והילדים. בעיקר היה הדבר כך, בימי חמישי או שישי. היו שוהים בבית־המרחץ מספר שעות וחוזרים לבתים נקיים ורעננים.

בית־המרחץ תרם רבות לבריאותם של התושבים. שכן, בימים ההם לא היו בבתים מקלחות עם מים חמים.

בית־המרחץ היה נתון לפיקוחה של העיירה, שאכן עשתה את מלאכתה בנאמנות. מעולם לא ארעו תקלות רציניות במקום.

בתקופת הכיבוש הגרמני, בשנים 1918 — 1915, שימש בית־המרחץ את הצבא בלבד. לפעמים, בימי שישי, היה הצבא מתיר גם לחלק מבני העיירה להתרחץ.

כאמור, בית־המרחץ היה פתוח כל השנה. אולם נהגו לבקר בו בעיקר בחורף. בחודשי הקיץ העדיפו לרוב להתרחץ בנחל.

ההקדש

בהקדש התארחו עשרות עוברי־אורח, לפעמים במשך כמה חודשים. אנשים אלה, שנדדו ממקום למקום, היו חולים, מרי־נפש ומדוכאים. לא פעם פרצו ביניהם סיכסוכים שהיה צורך ליישבם. פעמים היה הרב מתלמוד־תורה נוטל על עצמו את תפקיד המפשר.

משפחה פיעסקאית, שהתגוררה בהקדש בקביעות, שמרה על הסדר והיתה מתווכת בין אורחים חדשים לבין וותיקים. שכן, הוותיקים טענו שזכויותיהם מרובות מאלו של החדשים. מטעם ועד הקהילה פיקח על המקום הגבאי יוסף לייב.

נשים צדקניות טיפלו באורחים במסירות־נפש. הן היו אוספות בגדים ומזון, במיוחד בשביל הילדים שהיו עירומים־למחצה. כל בני העיירה השתדלו לעזור לעניים אלה, אם כי מצבם הכלכלי של מרביתם היה קשה למדי. הם עשו זאת משום שהרצון להיות לעזר לחלש, היה טבוע עמוק בנפשותיהם.

בית־העלמין

שטח בית העלמין היה גדול, כלל מאות קברים ושימש עדות לקיומה של העיירה במשך מאות בשנים.

בראשית המאה ה־20 נרכש שטח נוסף ובית־העלמין הורחב. על־ידי־כך, הבטיחו מקום למאתיים השנים הבאות. שכן, יהודי פיעסק חשבו לחיות בעיירה ולמות בה. אולם עד אמצע המאה ה־20 הושמדו כמעט כולם ולא זכו לקבורה בבית־העלמין.

אחרים הצליחו להימלט מציפורני הנאצים ולהגר לארצות אחרות.

אגדות וסיפורים

אגדות וסיפורים לרוב התהלכו בקרב התושבים על אודות השולהויף. עיקר תוכנם היה, שלא יכול להתרחש שם שום פגע. במקומות אחרים התהלכו שדים באופן חופשי בלילות החושך והיו מסתלקים רק עם צלצול הפעמונים, שהיווה אות־אזהרה. אמנם, תושבי העיירה לא שמעו את צילצול הפעמונים הגדולים, שכרגיל נישא למרחק של קילומטרים, אך השדים שמעו.

המקום היחיד אליו לא העזו השדים להתקרב, היה השולהויף, מכיוון שידעו מראש כי נסיון כזה נידון לכשלון.

גם הרעמים והברקים המאיימים ביותר, לא יכלו להביא רעה על הבתים והאנשים שבאיזור השולהויף, למעשה, הרעמים והברקים נפלו לנחל עוד בטרם התקרבו לאיזור השולהויף.

בדיוק כמו השדים והרעמים והברקים, לא העזו גם חיות־הפרא להתקרב לאיזור השולהויף. אילו ניסו, היו נהדפות לאחור.

איזור פרקופ

האיזור ניבנה במאה ה־17 או ה־18. בשנת 1920 התגוררו בו 388 יהודים ו־150 נוצרים. האיזור כלל רחוב אחד, שאורכו כ־$2\frac{1}{2}$ ק"מ, מטחנות־הקמח שעל־יד גשר התעלה ועד גשר פרקופ של נחל זלביאנקה לכיוון צפון, לעיירת מוסטי; הרחוב היה רחב והבתים בו גדולים ומרווחים וסביבם גני־פרי.

שביל צר פנה לכיוון הכנסיה הקתולית.

מזרחה, מאחורי הכנסיה הפראווסלבית, היתה רחבה שכללה שטח של כ־30 דונם, שנועד לירידים ולימי־שוק. הירידים התקיימו ב־25 בחודש וימי־השוק — מדי יום א'.

בית המרחץ בפיעסק

טור החנויות

נמצא על־יד הכנסיה הפראווסלבית ומכרו בו מיצרכים שונים. לרוב היו אלו הנשים שעסקו במכירה.

באר־המים

נמצאה באמצע הכיכר. חשיבותה העיקרית היתה בימי הירידים והשוק, כאשר שאבו מים בשביל האנשים ובעלי־החיים.

בית־הספר העברי

באיזור פרקופ נמצא בית־ספר עברי עממי בשם „תר־בות", שנוסד בפיעסק לאחר מלחמת־העולם הראשונה על־ידי החברים הבאים: יצחק שפירא, שניספה בידי הנאצים אך שתי בנותיו נמצאות בארץ; זיידל שבח, שניספה בידי הנאצים; לייבה לונסקי, המתגורר בקנדה, אך נשאר נאמן לציונות ומבקר תכופות בישראל; חזנובסקי, המתגורר בפרו, אך גם כן ביקר בארץ; יחזקאל ליסובסקי, המתגורר בארץ; אביגדור דחובסקי ז"ל, שהקים משפחה בארץ; זמי קפלן, אשר שלושה נכדים משלו נמצאים בארץ.

קבוצה זו של שבעה אנשים התמסרה בלב־ונפש למטרה של הקמת בית־ספר עברי וגם הצליחה בכך. חלק מאנשי הקבוצה היו מורים ועסקו במקצועם בבית־הספר. מורים נוספים הובאו מבחוץ. בית־הספר עמד על רמה גבוהה והיקנה השכלה ודעת לצעירי העיירה.

הכנסיה הפראווסלבית

כנסיה זו, ה„צערקעווע", ניצבה מזרחית־צפונית לכיכר. היא היתה בנויה מלבנים יפות, מוקפת גדר ומרהיבה את העין. בכל יום ראשון ובכל חג נוצרי באו הנוצרים הפראווסלבים להתפלל בה בהמוניהם.

הכנסיה הקתולית

כנסיה זו, ה„קאשצאל", ניצבה בכיוון מערב־צפון לעיירה, סמוך לקציה ולנחל. בנייתה הושלמה לאחר מלחמת־העולם הראשונה. קודם־לכן התפללו הקתולים בכנסיה קטנה, בנויה מעץ.

לאחר התפילות היו הנוצרים־הקתולים „פושטים" בהמוניהם על החנויות ועל השוק ומזכים את היהודים ברווחים נאים.

בית־הקרור

ממזרח לרחבה, במרתף גדול בבית ה„קאבאק", נמצא בית־הקרור של העיירה. הקהילה חכרה את המקום מיצחק דער קאבאקער, ששם משפחתו היה וורהפטיג.

בחורף היו מובילים בעגלות לבית־הקרור מאות טונות קרח, שנחצבו בנחל בחודשים מרץ — אפריל. העבודה נעשתה בהתנדבות והיתה מיכסה קבועה של קרח, אותה צריך היה כל אחד להביא מנחל זלביאנקה לבית־הקרור.

מלאי קרח זה היה חיוני בקיץ וחלוקתו נערכה בקפד־נות, בפיקוח הקהילה. הקרח היה דרוש בעיקר לחולים. לכל חולה הקציבו מנת־קרח, שנועדה להפחית את החום.

תמיד פקדו את העיירה מחלות רבות, אך מצב קשה במיוחד שרר בשנת 1915, לאחר הקרבות בעיירה ובסביב־תה, שנסתיימו בכיבוש הגרמני. מספר החללים היה כה גדול עד שמגיפת טיפוס התפשטה בעיירה בטרם הספיקו לטמון את כל הגוויות באדמה.

קדמה למחלת הטיפוס, מחלת החולירע, אך החולים במחלה האחרונה מתו תוך שעות ספורות ולא נזקקו לקרח.

חולי הטיפוס, לעומת זאת, סבלו ימים רבים מחום גבוה והקרח ששמו על מצחיהם היה האמצעי היחיד להורדתו.

כמעט בכל בית היו חולים והתור שלפני בית־הקרור היה ארוך מאד.

הקרח איפשר גם לשמור מיצרכים מסויימים בימי־הקיץ, אלא שצורך זה נחשב למשני־במעלה.

נחל זלביאנקה

מי הנחל זרמו במהירות עצומה סמוך לבתים שמאחורי הכנסיה הפראווסלבית ועד לגשר פרקופ.

לאחר הריפורמה האגרארית ברוסיה בשנת 1860, קיבלו האיכרים חלקות־אדמה. תודות למי־הנחל היו יבולי הגנים של האיכרים מבורכים.

בקיץ, היו אנשים, נשים וטף מתרחצים במימי הנחל, כשהם נהנים וגם שומרים על נקיונם ובריאותם.

בית־העלמין הנוצרי הישן

נמצא סמוך לכנסיה הקתולית החדשה. במחצית המאה ה־19 התקינו בית־עלמין חדש של הפראווסלבים ושל הקתולים באיזור זארעץ, בדרך לעיירה זליביאן.

אזור זארעץ

משערים כי איזור זה ניבנה במאה ה־18 או ה־19. היה החדיש בעיירה והתפתח לאחר שנחפרה התעלה.

בשנת 1920 היו באיזור 370 יהודים ו־250 נוצרים. סה"כ, 620 נפשות. הנוצרים התרכזו במבואות פיעסק מצד מזרח, בכפר טורי; ובמבואות פיעסק מצד מערב, בחוות לסטצינה.

הממשלה, בית־המשפט, המשטרה ובית־הספר הנוצרי. לכן היה המקום תמיד הומה מאנשים. הבירורים בבית־המשפט נערכו לרוב בימי החורף הארוכים, כאשר האיכרים היו פנויים מעבודות החקלאות.

הריכוז הגדול של האנשים גרם לפריחה כלכלית. האיכרים היו מביאים תבואה למכירה וקונים בחנויות אותם מיצרכים להם נזקקו.

מכבי אש בפיעסק

הטופוגרפיה

איזור זה, שעל גבעה סמוך להר נפוליאון, גבוה משני הקודמים. כמו־כן, בעוד לאיזורים שולהויף ופרקופ היתה יציאה אחת בלבד לכיוון צפון — מוסטי, סטוציין, לידה, וילנה; הרי לאיזור זארעץ היתה יציאה לשלושה כיוונים.

1) לצד מזרח, לערים — זלבה, סלונים, מינסק.
2) לצד מערב, לערים — לונה, סקידול, גרודנה.
3) לצד דרום, לערים — וולקוביסק, ביאליסטוק, ורשה.

כמעט כל האיזור ניבנה על שפת התעלה. התושבים היו בחלקם יהודים ובחלקם נוצרים־איכרים. מי־התעלה היוו מקור השקייה עשיר ומשום כך היה על־יד כל בית גן גדול עם עצי־פרי.

מוסדות הממשלה

באיזור זארעץ נמצאו כל מוסדות הממשלה: בית־

בית־הספר הממשלתי

ממזרח לאיזור היה בית־ספר נוצרי, ממשלתי, בו למדו תלמידי העיירה הנוצרים ותלמידי הכפרים הסמוכים. בית־הספר שכן על שפת הנחל, והשקיף אל כל הסביבה. מוקף היה גינה גדולה, בה טיפלו התלמידים. סמוך לבית־הספר נמשכה שדירה ארוכה של עצים גבוהים, שניטעו לפני כ־100 או 150 שנה. ענפי העצים התפשטו לרוחב עשרות מטרים. היו אלה עצים נדירים ביופיים, שבהתאם לסיפורי העיירה שימשו עדים־אילמים לכל פרשיות־האהבה של הצעירים.

רוב הלימודים נתקיימו בחורף, שכן בקיץ עזרו הילדים להוריהם בעבודות השדה. ילדי הכפרים שבסביבה היו מוסעים לבית־הספר בעגלות ועם תום הלימודים, מוחזרים באותו אופן לבתיהם.

ילדי הנוצרים היוו מקור הכנסה לבעלי־החנויות, מכיוון

שבכיסיהם נמצאו תמיד מספר קופיקות. אולם הם הטילו את חיתיתם על ילדי היהודים, שנמנעו מלעבור במקום.

טחנות־קמח

בזארעץ נמצאו שתי טחנות־קמח. הן הוקמו ליד גשר התעלה והונעו בכוח המים. כאמור, הצורך בטחנות־קמח הוא שהביא לחפירת התעלה. הטחנות היו גדולות ומשוכללות.

החנויות

המרכז המסחרי היה באיזור פרקופ, ואילו באיזור זארעץ היו 6 חנויות בלבד. לקוחותיהן היו האנשים שנזקקו לבית־המשפט, למשטרה ולטחנות־הקמח. מצבן הכלכלי של החנויות היה טוב.

ההצלחה האירה פנים ביחוד לשרה־הינדה, אלמנה צעירה, שלפני מלחמת־העולם הראשונה נאלצה לפרנס ארבע בנות. מאחר שהיטיבה לטפל בלקוחות, רכשה רבים מהם, והתפרנסה בכבוד. אחת מבנותיה, יפה קפלן, נמצאת בארץ.

יער סטרובניצה

במרחק 500 מ׳ מזארעץ נמצא יער עבות, שתענוג היה לטייל בין עציו העבותים בני 200־150 השנה. היער היה בבעלותו של הפריץ וויספניק מאחוזת סטרוביניצי. אנשי פיעסק אמרו כי זה היער היפה ביותר בסביבה. והפריץ, שנודע כאיש טוב, הירשה לבני העיירה לטייל ביער.

כל שבת, לפני שקיעת החמה, היו בני העיירה יוצאים אל תוך היער, נהנים מהאוויר הצח ומהנוף.

בשנת 1905, שימש היער מקום־מיפגש לצעירי התנועה המהפכנית „שוועסטער און ברידער" מפיעסק ומהסביבה. כאשר נכשל נסיון־ההפיכה, התחבאו אנשי התנועה ביער וההורים היו מביאים להם אוכל ובגדים. כפי שכבר הוזכר, נשלח לבסוף גדוד קוזאקים לסרוק את היער והאנשים נתגלו.

אולם צו השלטונות האוסר על היהודים לטייל ביער הוסיף להתקיים זמן רב לאחר־מכן.

בית־העלמין הנוצרי החדש

סמוך לפיעסק, בדרך לזליביאן, נמצא בית־העלמין החדש של הנוצרים הפראווסלבים והקתולים. לפי הכתובות ושרידי המציבות ניתן לקבוע, כי הקברים הראשונים נחפרו במאה ה־19. קודם־לכן היו הנוצרים קוברים את מתיהם בבית־העלמין שבאיזור פרקופ, ליד הכנסיה הקתולית, בקצה השני של העיירה.

אישים, מוסדות, טכסים

ר׳ אשר קוויאט ור׳ שמעון בנימין

שני רבנים אלה היוו את בית־הדין הרבני של העיירה, את הסמכות העליונה. לפעמים התקיים הבירור לפני רב אחד, ולפעמים — לפני שניהם. ופסק־הדין היה מתקבל ללא עירעור, כיוון שתושבי העיירה סמכו על יושרם וצידקתם של הרבנים. לכן הובאו לפניהם ענייני אישות, משפחה וירושה. היו שלא פנו אל בית־המשפט הממשלתי בענייני ממון, שותפויות וכיו"ב — והעדיפו את שני הרבנים.

וכך, משום שהרבנים היו אנשים דגולים, חכמים מופלגים שליבותיהם פתוחים לשמוע — נשמר הליכוד החברתי של בני העיירה היהודים.

הקהילה

הקהילה הקימה ופיקחה על המוסדות הבאים: בתי־הכנסת, חברא־קדישא, תלמוד־תורה, ההקדש, בית־המרחץ, קופת גמילות־חסדים, בית־הקרור, בית־העלמין ועוד.

העבודה נעשתה לרוב בהתנדבות על־ידי נכבדי העיירה. מקורות ההכנסה היו מסים־עקיפים מהשחיטה, ממכירת הבשר, מהמשקאות. מקור הכנסה אחר היו תרומות שנאספו מאנשי המסחר, שמצבם היה איתן. אולם גם המעמד הבינוני, ואפילו הפועלים, נתנו את חלקם.

הגבירים־התורמים העיקריים היו ר׳ קופל, ר׳ ישראל שבח, משפחת שפירא ואחרים.

הכל תרמו בעין יפה משום שידעו כי הכסף נועד לקיים את השירותים הסוציאליים, הסניטריים והתרבותיים. הממשלה עצמה לא הקציבה כל סכומי־כסף למטרות אלו.

גם התלמידים נחלצו לעזרה לצורך אחזקת תלמוד־תורה. בכל יום שישי בצהריים יצאו בני ה־13 וה־14 כשבידיהם מחברות וקופסאות ואספו תרומות, בהתאם לרשימות. נשות הגבירים היו תורמות בעין יפה ועוד מרעיפות ברכות על ראשי הצעירים. אשת הגביר, מלכה

וויינשטיין, נהגה למלא רבע קופסה. תודות לתרומות אלו יכלו ילדי העיירה הקטנה ללמוד תורה.

המתרימים היו יוצאים לדרכם בזוגות, כשכל זוג ממונה על רחוב או איזור. העבודה היתה נמשכת משעה 12 בצהריים ועד לפני שקיעת החמה. הקופסאות והמחברות היו נמסרות ביום ראשון בבוקר לידי הרב מרדכי עמיאל, שהיה מעבירן לידי הגבאי הראשי, ר' יוסף לייב. ההנאה היתה רבה מאד, כאשר הקופסאות נמסרו מלאות. שכן, הרב היה מחייך חיוך מלבב ואומר, „ובכן, ילדים, עשיתם עבודה טובה ויפה".

טכסי חופה בפיעסק

טכסים אלה נערכו על־יד באר המים שבכיכר השול. השתתפו בהם כמעט כל בני העיירה, אפילו היה מזג־האוויר גרוע.

לפני החופה, היתה מופיעה להקת רקדניות מנשות העיירה, בנות כל הגילים. החלק שנעם ביותר לילדים, היה ההשתוללות עם בוא החתן. הדבר הפך לחוויה בימי השלג, כשהילדים מתאמנים זמן רב קודם־לכן. כמובן, התוצאה היתה המוני כדורי־שלג על החתן ופמלייתו.

אנשי העיירה היו נוהרים לעבר הכיכר בלבוש חגיגי ובידיהם נרות. פני כולם הביעו שמחה וגיל והאיחולים לזוג הצעיר נבעו מקרב לב.

ימי־אבל בפיעסק

מעולם לא נזקקו לפרסם מודעות־אבל בעיירה. אם נפטר מישהו, עברה השמועה מייד מקצה אל קצה וענן כבד של עצב כיסה את הכל. העיירה כולה השתתפה בצער בני המשפחה האומללים והיתה מוכנה להגיש סעד ועידוד ככל יכולתה. צער בני העיירה היה כן, והנכונות להגיש עזרה קדמה לבקשת־העזרה.

כמעט הכל היו מלווים את המת בדרכו האחרונה, אפילו היתה ארוכה מאד, עד לכיכר השול. היו מניחים אותו ליד בית־הכנסת, בו היה מתפלל, והרב היה מספידו ברגש. לעיתים היו שני הרבנים מספידים את המת, כשהקהל בוכה בכי קורע־לב.

כיכר השול, שלרוב היתה שמחה ועליזה, היתה לובשת קדרות. לרוב קדרו גם השמיים והשמש התחבאה בין העננים.

השולהויף — מרכז רוחני

המקום היה כה חשוב, שאפילו הגרמנים הבחינו בכך וניצלוהו היטב. הם הודיעו על כל פעולה שעמדו לבצע — בכיכר זו. תושבי העיירה למדו עד־מהרה כי כל טובה לא תצמח להם מצווי הגרמנים, אך נהרו לכיכר בגלל הכבוד שרחשו לה.

כיכר השול, שהיתה לב־ליבה של העיירה, נהרסה כולה ותושביה נהרגו או נמלטו ממנה...

סוחרים וחנוונים בפיעסק

בעיירה היו כ־75 סוחרים וחנוונים, שהיוו כ־48% ממפרנסי המשפחות. הצלחתם היתה גדולה, על־אף המדיניות העויינת של המשטר. למעשה, אפשר לומר כי נאלצו להצליח בענף זה, מכיוון שנאסר עליהם לעסוק בענפים אחרים. אפילו בעלי־המלאכה עסקו בעונה השקטה — במסחר. בזמן הירידים אפשר היה לראותם מתהלכים בין סוחרי־התבואה, קונים ומוכרים.

סוחרי היערות

הם היו קונים אצל בעלי־האחוזות את העצים של היערות הגדולים, שבפיעסק ובסביבה. עצים אלה נכרתו על־ידי בעלי־מקצוע, שמרביתם היו אנשי פיעסק. הפועלים הפשוטים יותר היו גויים מהכפרים הקרובים, או גויים שהגיעו מארצות אחרות.

היו ממיינים את העצים ומעבדים אותם. העצים שימשו לבניית בתים, אדנים למסילות־ברזל, עמודי־טלפון, קורות־בניין, הסקה ועוד.

העצים היו מועברים מהיערות בעגלות. חלקם הגיע כך לרכבות, שהסיעו אותם למקומות רחוקים. אולם רוב העצים הועברו בעגלות לנחל זלביאנקה, בו היו משיטים אותם עם הזרם ממזרח למערב עד מבואות הניימן. שם היו קושרים ומחברים את העצים הבודדים לדוברות ומעבירים אותם לכל אורך הנהר לערים הגדולות. תחבורה זו על־פני המים היתה זולה והירבו להשתמש בה ברוסיה הלבנה וליטא. מה גם שרשת־הרכבות לא היתה מפותחת דייה בימים ההם.

המסחר בעצים דרש מנגנון־עובדים גדול. בראשו עמדו הסוחרים שהעסיקו מומחים, פועלים פשוטים, פקידים ושייטים.

בשייטות עסקו עשרות מאנשי העיירה. מהם מומחים, כמו קברניטי הדוברות; ומהם נערים, ששימשו כעוזרים.

אנשים רבים, שלא עסקו ממש בענף זה, אך היו קרובים אליו, כמו בעלי־המלאכה, מצאו גם הם את פרנסתם ממסחר העצים.

טחנות־הקמח

כפי שכבר הוזכר, היו בפיעסק שתי טחנות־קמח, מונעות בכוח המים. טחנה אחת קטנה, שטחנה קמח משיפון, חיטה, שיבולת־שועל ועוד תבואות אחרות, ושסיפקה את התצרוכת המקומית ואת תצרוכת איכרי הסביבה. לפעמים היה התור לטחינה כה גדול, שהאיכרים נאלצו להמתין שבוע־שבועיים. איכרי הסביבה ניצלו זמן פנוי זה לקנייה בחנויות העיירה, מה שגרם להעלאת הפדיון באותם ימים.

הקמח שנטחן על־ידי הטחנה הגדולה היה מיועד בעיקר ליצוא. קמח זה היה מאיכות מעולה.

כנראה, שטחנות־הקמח היו משוכללות מאד, מכיוון שהביקוש לקמח הפיעסקאי היה גדול, בעוד שטחנות מה־עיירות הסמוכות היו עמוסות תמיד במלאי גדול של קמח. לא אחת היו סוחרי פיעסק מזמינים קמח מהטחנות הסמוכות, שכן הטחנות בפיעסק לא יכלו לספק את הכמות הדרושה.

טחנות־הקמח העסיקו סוכנים ופועלים רבים, אך בעיקר — בעלי־עגלות. אלה האחרונים הובילו תבואות מהכפרים אל הטחנות. כמו־כן הובילו קמח טחון לתחנת־הרכבת, שהיתה מרוחקת כ־12 ק״מ מהעיירה ומשם נשלח לערים גדולות ורחוקות.

לפני מלחמת־העולם הראשונה השתייכו טחנות אלו לישראל שבח. מאוחר יותר הן עברו לבניו — אברהם, אליעזר ומשה־מנדל. לבסוף הן עברו לידיים אחרות. אחד מבניו של אברהם שבח ז״ל, יקותיאל שבח, מתגורר בארץ. שני הבנים האחרים מתגוררים בארגנטינה. אולם עוזר שבח ואשתו נוהגים לבלות בארץ כשישה חודשים בשנה, כשהם נפגשים עם בתם הנשואה, תושבת חיפה.

סוחרי תבואה

כמה משפחות בפיעסק עסקו במסחר תבואה. המשפחה הידועה והמצליחה מביניהן, היתה משפחת דחובסקי, סוחרי־תבואה מדורי־דורות. בית־המסחר שלהם לסיטונאות סיפק תבואות לקמעונאים בעיירה ובסביבה. אביגדור דחובסקי ז״ל, עזב בשעתו את פיעסק והקים את ביתו בארץ. כך עשתה גם יוכבד עמיאל ז״ל, אחת מבנות המשפחה. בניהם של יוכבד ושלמה עמיאל ז״ל הם פרופסור סעדיה וד״ר יעקב, מגדולי הכימאים בארץ.

סוחרי־התבואה קנו את התוצרת ישירות מהאיכרים או באמצעות סוכנים, ואיחסנו אותה במחסנים שבעיירת מוסטי, ליד הניימן. בתחילת האביב, עם הפשרת השלגים, היו מטעינים את התבואה על דוברות ושולחים אותה עם הזרם לערים הגדולות גרודנה וקובנה, עד נמל ממל שבליטא ומשם לגרמניה המזרחית.

סוחרי בהמות

המסחר בבהמות היה נפוץ בעיירה והיווה את אחד מענפי התעסוקה החשובים. הסוחרים היו קונים ומוכרים את הבהמות בירידים ובשווקים וגם אצל איכרי הסביבה. היו סוחרים שנהגו לקנות את הבהמות בחורף, במחיר זול, מאיכרים שהמספוא שלהם אזל. באביב היו מוסרים אותן לאיכרים, שהיו להם מקומות־מרעה. לאחר חודשים מספר היו הפרות הטובות נמכרות בתור חולבות, ואילו הפחות טובות היו נמכרות לשחיטה.

סוחרי העורות

סוחרים אלה קנו את העורות מאיכרים ומציידים. לאחר שייבשו את העורות היו מוכרים אותם בערים הגדולות, לסיטונאים. מקצוע זה דרש בקיאות. ואכן, היו סוחרים בעיירה שהתמחו בענף זה.

חוכרים של גני־פרי

היו בפיעסק אנשים, שחכרו בתקופת הפריחה גני־פרי בגודל של 150־100 דונם אצל בעלי־האחוזות. החכירה בוצעה באמצעות מיכרזים. בעלי־האחוזות לא התחייבו להחכיר את הגנים לבעלי ההצעות הזולות ביותר, אלא לאנשים שהיו ידועים בטיפולם הנאות בעצים.

ברוך בורובסקי היה אחד המומחים הגדולים בשטח זה ובעלי־האחוזות העדיפו אותו על־פני אנשים רבים אחרים. הפריצים היו אומרים כי הוא מבין בגני־פרי יותר מאגרונומים.

הגנים היו נחכרים בחודשי מאי־יוני. הפירות היו נקטפים בסוף ספטמבר או באמצע אוקטובר. הם אוחסנו במרתפים, כדי שלא ייפגעו מהכפור בחורף.

הטיפול בפירות לא היה קל. היה צורך להתקין

משענות, לעדור, לשמור מפני גנבים, ולבסוף — לאסוף את הפרי מבלי לפגוע בענפי העצים. כאשר הטיפול היה קפדני ונכון, הפיקו החוכרים רווחים המניחים את הדעת.

סוחרי טבק

האדמה אשר בסביבת העיירה התאימה לגידול טבק. לכן עסקו בענף זה. הסוחרים היו קונים את יבול הטבק ומרכזים אותו במחסנים. אחר־כך מכרוהו לבתי־חרושת שבעיר־המחוז וולקוביסק, במיוחד לבית־החרושת בעיר הפלך גרודנה, „שרשבסקי", בו היתה הדרישה גדולה ביותר.

בשנת 1924 הוחרם בית־החרושת „שרשבסקי" על־ידי ממשלת פולין. מאז הצטמצם מסחר הטבק בעיירה.

בדרך־כלל היו הרווחים ממסחר זה סבירים, מכיוון שההשקעה לא היתה גדולה. הסחורה נקנתה אצל המגדלים באשראי, ופחת כמעט שלא היה.

קצבים

אנשים אלה קנו בעלי־חיים אצל סוחרי־הבהמות או אצל איכרי הכפרים. השוחטים היו בני־העיירה. הבשר הכשר נמכר ליהודי פיעסק וליהודי העיירות הסמוכות; הבשר הטרף נמכר לנוצרים שבפיעסק ובכפרים.

לפני מלחמת־העולם הראשונה סיפקו הקצבים בשר לצבא הרוסי. אחר־כך סיפקו בשר לצבא הפולני, אם־כי בכמויות מצומצמות. מצבם הכלכלי של הקצבים היה טוב למדי, מכיוון שהרווח מבשר לא היה מועט.

הקצבים נאלצו להצטיין בעוז־נפש, מכיוון שמקצועם דרש מהם לנוע הרבה בדרכים, מה שהפך אותם פגיעים לשודדים.

טבעי, איפוא, שהקצבים נמצאו תמיד בין המגינים הראשונים בימי הפרעות, כשסכינים בידיהם. היו אלה יהודים טובים, שומרי־מסורת ואמיצים.

בעלי־החנויות

בפיעסק היו שלוש חנויות סיטונאיות. בחנות אחת, כמעט שאפשר היה להשיג הכל, להוציא בגדים ואריגים. החנות סיפקה סחורות לקימעונאי העיירה והסביבה ולבעלי־האחוזות והיתה שייכת לסטירקה שפירא, שניהלה את כל העבודה לבדה, בעוד בעלה, הרב יעקב שפירא, יושב בבית־המדרש ועוסק בתורה. שתיים מנכדותיה של סטירקה שפירא יושבות בארץ.

החנות השניה, בבעלותה של משפחת יוגל, סיפקה אריגים ובגדים. משפחה זו הוציאה מתוכה כמה רבנים נודעים. הרב יגל ז"ל, ראש ישיבת סלונים ואחר־כך ראש ישיבת רמת־גן. הרב יהושע יגל מנהל בית־הספר הדתי בפרדס־חנה, מדרשיית „נועם".

היתה זו אסתר יגל ז"ל, שעמסה על שכמה את עול החנות, בעוד בעלה, מרדכי גצל, למד תורה בבית־המדרש. אחד מבני משפחת יגל, תלמיד ישיבת חברון, נהרג במאורעות 1929.

החנות השלישית, בבעלותה של משפחת דחובסקי, סיפקה תבואות.

אלו היו החנויות הגדולות של העיירה, שמכרו בסיטונאות. מחוץ להן היו בפיעסק כ־25 חנויות שמכרו בקמעונות. חנויות מכולת, חנויות אריגים לחליפות ולשמלות, גלנטריה, חנויות צעצועים, חנויות לתוצרת כלי־נחושת וברזל, בית־מרקחת ועוד.

בעלי־החנויות עמלו קשה מבוקר ועד שעת ערב מאוחרת, בימי החורף הקרים ובימי הקיץ החמים.

לרוב, נשאו הנשים בעול הפרנסה, על־אף שהיו מטופלות בילדים ובניהול משק־הבית. מרבית הבעלים ישבו בבית־המדרש ועסקו בתורה, בהבטיחם לכל בני המשפחה חלק בעולם הבא.

מצבן הכלכלי של החנויות היה קשה למדי. שכן בני העיירה, שלרוב לא היתה הפרוטה מצויה בכיסם, נהגו לקנות בהקפה; ואילו בעלי־החנויות נזקקו למזומנים לצורך קניית המצרכים.

בנקים לא היו בעיירה והקופה לגמילות־חסדים נתנה רק הלוואות קטנות. לכן נאלצו בעלי־החנויות ללוות כספרים מאלמנות, שצברו פרוטה לפרוטה בשביל נדוניה של בת, העתידה להגיע לפירקה. אירעו מקרים בהם הצליחה הבת למצוא חתן, אך בעל החנות לא יכול היה להחזיר את ההלוואה. לא אחת היו התוצאות טראגיות.

היריד

בכל חודש, ב־25 בו, התקיים היריד בפיעסק, אליו נהרו אלפי איכרים ברכב וברגל. היו שבאו לעיירה יום־יומיים לפני היריד, כדי לבדוק אפשרויות; והיו שבאו לפני עלות השחר, כדי לתפוס מקום טוב ברחבה, שיכלה לקלוט את כל האנשים, עגלותיהם, סוסיהם, פרותיהם, כבשיהם, חזיריהם, אווזיהם ועוד.

מבאר־המים שבאמצע הכיכר שאבו האנשים מים בשבילם ובשביל בעלי־החיים.

כל העיירה היתה מתכוננת ליריד — חנוונים, מוכרי־משקאות, סוחרים, בעלי־מלאכה, חייטים, סנדלרים, תפרים, תופרות, רוכלים, מתווכים ועוד. שכן, אותו יום בודד יכול היה לאפשר קיום למשך חלק מהחודש, לפחות. גם הכייסים המתינו בקוצר־רוח ליריד.

שלושה־ארבעה ימים לפני היריד היו סוחרי הסוסים עורכים את מירוץ הסוסים במישור האטץ, ליד הנחל, כדי לאמן את הסוסים. מירוצים אלה, שנערכו בעיקר על־ידי הצוענים, משכו אליהם קהל רב, ביחוד ילדים.

לפני היריד לבשה העיירה כולה חג. אחרי היריד נראתה היא כאילו התרחש בה פוגרום.

יום השוק

נתקיים אחת לשבוע, ביום ראשון. ערכו, מבחינה ריווחית, היה קטן מזה של היריד, משום שגם היקפו היה קטן יותר.

עם זאת, מאות אנשים התאספו בימי השוק כדי להציע את סחורותיהם. בעיקר כפריי הסביבה. חלקם, נהג להתפלל קודם בכנסיות ורק אחר־כך ניפנה לעסקים.

בית הקאבאק

במרכז העיירה, סמוך למקום בו התקיימו היריד והשוק, ניצב בית גדול שנקרא הקאבאק. הוא שימש כאכסניה ובצידו היתה אורווה שקלטה כ־20 עגלות על סוסיהן.

בימי היריד והשוק היה הקאבאק, שבבעלותו של ר׳ יצחק וורהפטיג, מלא תמיד. אולם הוא שימש גם עוברי־אורח רגילים.

לאחר מלחמת־העולם הראשונה נהגה להקת „די ווילנער טרופע" לנדוד מעיירה לעיירה ולהעלות את הצגותיה. כאשר הגיעה לפיעסק, הפך הקאבאק לתיאטרון.

סיכום

בפיעסק היו 3 סוחרי־עורות, 4 סוחרי־יערות, 1 בעל טחנות־קמח, 10 סוחרי־תבואות, 5 סוחרי־בהמות — סה"כ 23.

6 חוכרים של גני־פרי, 6 סוחרי־טבק, 6 קצבים — סה"כ 18.

3 סיטונאים, 25 קימעונאים — סה"כ 28.

בעלי מלאכה
ובעלי מקצועות חופשיים בפיעסק

מספר בעלי־המלאכה בפיעסק היה 100. הם היוו כ־50% ממפרנסי המשפחות בעיירה ותפסו חלק נכבד בכל־כלה, בתרבות ובכל שטחי החיים. מהם יצאו הוגי הסוציא־ליזם וראשוני החלוצים לישראל.

תופרות

הן תפרו בגדים לנשות העיירה והסביבה, אך גם לבנים לגברים. הן עסקו בעבודתן בבתיהן והצטיינו באיכות מעולה ובמסירות. סייעו להן נערות וילדות, שמשכורתן היתה כמעט אפסית, אלא שבדרך זו למדו מקצוע.

הנערות, שרבות מהן היו יפות כפרחים, ישבו ליד שולחנות, עבדו במרץ ושרו שירים רומנטיים.

על־אף שהעבודה נמשכה 12־14 שעות ביממה, ללא פיקוח איגוד מקצועי כלשהו, היתה פרודוקטיבית לתופרות ולנערות כאחת.

תפרים

אלה סיפקו את תוצרתם ללקוחות העיירה ולכפרי הסביבה. מקצועם פירנס אותם בכבוד, מכיוון שדרש מומ־חיות ולא איפשר תחרות רבה מדי.

גם הם עבדו שעות רבות ביממה, אך הפיקו רווחים נאים יותר מבעלי מלאכה אחרים.

כובענים

שלושה כובענים בעלי בתי־מלאכה מסודרים סיפקו כובעים מכל הסוגים לתושבי פיעסק והסביבה. תמיד היה ברשותם מלאי גדול, שאיפשר לאיכרים לקנות בימי היריד והשוק כובעים לכל בני ביתם.

אחד מבין הכובענים היה יוצא־דופן מכמה בחינות. ראשית, קומתו הגיעה לשני מטר בערך. שנית, נוהג היה להתפלל בקביעות לשלומם של הנוצרים. כאשר נתבקש להסביר את התנהגותו אמר, „אם יהיו בריאים ומצבם הכלכלי יהיה טוב, ירבו לקנות כובעים".

להוציא את ימי היריד והשוק, היו גם ערבי־החגים זמן בו הפיקו הכובענים רווחים נאים. בדרך־כלל היה ראש המשפחה בא עם כל ילדיו, כדי לציידם בכובעים. קשה לתאר מה גדולה היתה השמחה של הילדים, כשהורשו לבחור בעצמם את כובעיהם.

אופים

חמש מאפיות גדולות, שמהן יצויינו כאן רק ארבע, סיפקו לעיירה לחם, לחמניות ועוגיות מכל הסוגים. רוב המאפיות נוהלו על־ידי נשים והעסיקו פועלות ופועלים רבים.

מאפיה אחת היתה שייכת לרוטקע די בעקערקע (האופה) ונמצאה ליד הגשר שעל שפת הנחל. יחד עמה עבדו רוב בנותיה. למאפיה יצא שם בכל העיירה, ביחוד בזכות הלחמניות, שהנהנים העיקריים מהן היו הילדים. כאשר רצתה אחת הסבתות כי נכדה ישמע בקולה, די היה לה להבטיח לו לחמניה של רוטקע.

מאפיה שניה היתה שייכת לזישקע די בעקערקע ונמצאה על־יד בית־המדרש העשוי מעץ. מאפיה זו היתה גדולה מהקודמת, מבוססת יותר והעסיקה נשים וגברים. המאפיה סיפקה תוצרת גם לירידים שנערכו מחוץ לעיירה.

מאפיה שלישית היתה של חיה שבידבורסקע, שהתמחתה בעיקר באפיית לחמניות ולחם ארוכים וטעימים. למאפיה זו, בהתאם למסורת מיוחדת, היו מביאים בכל יום שישי את ה„צ׳ולנט" לשבת. שתי בנותיה של חיה שבידבורסקע, חנה ודבורה, הקימו את ביתן בארץ.

מאפיה רביעית, בבעלותה של גברת פילקוביץ, אפתה בדרך־כלל „רצניקים", שטעמם המיוחד התפרסם בעיירה כולה והיה אהוב ביותר על הילדים. מרים, בתה של גברת פילקוביץ, חיה בארץ והקימה בה משפחה.

אפיית מצות

מייד לאחר חג הפורים התפנו רוב המאפיות שהוזכרו לעיל וכן מספר בתים נוספים — לצורך אפיית מצות לחג־הפסח. ראשית דבר, הוכשרו התנורים. אחר־כך, במשך ארבעה שבועות תמימים, גוייסו רוב נשות העיירה ובנותיה לביצוע המשימה, שנמשכה יומם ולילה. מראה הנשים והבנות היה מרשים. הן עטו מטפחות־ראש לבנות, שמלות־חג וסינרים לבנים. גם נערים וילדים השתתפו בעבודה. הם הכינו את הקמח־הכשר, הביאו מים והגישו את הלוחות לאופה אשר ליד התנור. המצות היו מטיב מעולה.

סנדלרות

בפיעסק היו שני סוגי סנדלרים. סוג אחד, שלא הצטיין במומחיות רבה וידיעתו הצטמצמה בתיקון נעליים ועשיית סוליות לנעליים. על־אף שסנדלרים אלה טרחו להגיע גם אל האיכרים שבכפרי הסביבה, התפרנסו בדוחק.

לעומתם היה סוג שני, שידע את מלאכתו היטב וייצר נעליים ומגפיים לפי־מידה. בתי־המלאכה של סנדלרים אלה היו משוכללים, וטיב מוצריהם מעולה.

נפחים

בעיירה נמצאו שני נפחים שעשו את עבודתם, יחד עם בניהם, ביחוד בשביל איכרי הסביבה. הם עבדו מבוקר ועד חצות הלילה, אך התפרנסו בכבוד. האחד, ר׳ יואל באליצקי, עבד קשה במשך שישה ימים בשבוע, אך בילה את מרבית יום השבת בבית־הכנסת, לבוש בגדי־חג. הוא היה אדם דתי, שמח בחלקו, שחיוך של טוב־לב היה שרוי תמיד על פניו. כל משפחתו היגרה לארגנטינה.

השני, ר׳ זליג, היה דומה במידה מרובה לר׳ יואל. ארבעת בניו התייגעו עמו וכולם התפרנסו בכבוד. בשבת היה יושב לבוש בקפוטה בבית־הכנסת, כשבניו סביבו, ומזמר ניגונים.

עושה־גלגלים

ר׳ ניסול היה היחיד שעשה גלגלים מעץ בשביל עגלות העיירה והסביבה. קראו לו „ניסול דער סטעלמאך" והוא נודע כאיש צנוע. לאחר שייצר את גלגלי־העץ היה מוסר אותם לנפח, שהרכיב עליהם מסגרות ברזל.

זגג

ר׳ אברהם משה „דער גלאזער" היה הזגג היחיד בעיירה. נוהג היה לנסוע בעגלתו מכפר לכפר ולמלא את הדרישות. בסתיו, היה עובר בעיירה מבית לבית ובודק אם השמשות שלימות. בחורף היה עסוק מאד, כיוון שנהג להרכיב חלונות כפולים ולסתמם בקש, כהגנה מפני הכפור.

פחחים

ר׳ משה „דער בלעכער" ושלושת בניו ביצעו את כל עבודות הפחחות בעיירה, בסביבה הכפרית ובאחוזות.

בימי היריד נהגו הגויים הצעירים, שעמדו להתייצב לצבא בעונת הסתיו, להתפרע בעיירה ולהטיל אימה על היהודים שנחשבו בעיניהם לפחדנים. אולם לאחר שגדלו שלושת בניו של משה „דער בלעכער" — לייבע, יודל

ומנדל, השתנו פני הדברים. הבחורים היו בעלי כוח והעזה יוצאים־מגדר־הרגיל.

שיטתם לגבי המתפרעים היתה פשוטה. הם היו מכים אותם מכות־רצח ושורפים את בתיהם. עד־מהרה לא נמצא גוי בעיירה או בסביבה שהעז להפריע את השקט והסדר.

חייטים

בעיירה היו כ־10 חייטים מכל הסוגים, מהם מעולים ומהם בינוניים.

לחייטי העילית היו בתי־מלאכה ומכונות תפירה משוכללים. בכל בית־מלאכה כזה עבדו כ־12 שוליות ופועלים.

החייטים תפרו חליפות מודרניות לפי מידה, מעילי חורף וקיץ. מרדכי בורובסקי, שהתגורר בוילנה, נהג להתארח מפעם לפעם אצל הוריו בפיעסק. באותן הזדמנויות היה מזמין מספר חליפות ומעילים. כאשר נשאל בוילנה היכן תפר את בגדיו היפים, היה משיב, „בפוזן". הכל היו מתרשמים ומציינים שרואים בעליל שהעבודה מעולה ולא וילנאית.

החייטים תפרו לא רק בשביל בני העיירה והסביבה, אלא גם בשביל בעלי־האחוזות. לעיתים שילמו האחרונים בתבואה, במקום במזומנים.

פייבע שרגא צין, שכבר הוזכר כאיש־ציבור ושהקים את „תפארת בחורים", המרכז הרוחני והתרבותי של צעירי העיירה, נודע עוד לפני מלחמת־העולם הראשונה כבעל בית־מלאכה לתפירה, המשוכלל ומצוייד במכונות חדישות, בו עבדו בקביעות כ־15 שוליות ופועלים. הוא אימן דור של חייטים מעולים, מהם ראוי להזכיר שניים: לייבע פינקלשטיין, שמאוחר יותר השתקע בביאליסטוק וקנה לו שם; ושמואל בורובסקי, שפתח לעצמו בית־מלאכה והעסיק 10 עובדים.

חייט־עילית נוסף היה ר' אהרון. הוא עבד עם שני בניו ו־10 עובדים. הוא לא נפל במומחיותו מפייבע שרגא צין.

לאחר מלחמת־העולם הראשונה הגיע לעיירה יהודה בביץ מהעיר רוזנוי. מאחר שנשא אשה בפיעסק, השתקע בה במשך שנים מספר ועבד כחייט. לבסוף היגר עם משפחתו לארגנטינה, בה הוא מוסיף לעבוד במקצועו.

החייטים מסוג בינוני תפרו בעיקר בשביל הגויים, כשהם נודדים מכפר לכפר. לפעמים היו מתעכבים בכפר מסויים מספר חודשים. עיקר עבודתם היה בחורף, מכיוון שבקיץ היו האיכרים עסוקים בעבודת השדה.

בעלי־עגלות

בעלי־עגלות מקצועיים היו בפיעסק רק 6, אך במשך תקופה מסויימת לאחר מלחמת־העולם הראשונה היו רוב תושבי העיירה בעלי סוסים ועגלות. לכן עסקו צעירי פיעסק — גבוהי־קומה, בריאים, חסונים ונאים — בין השאר גם בהובלת מטענים שונים: תבואות מהכפרים והמחסנים, לטחנות־הקמח שבעיירה; קמח טחון, לכפרי הסביבה ולערים הגדולות; טבק, שתפוקתו הגיעה בפיעסק למאות טונות בשנה, לעיר־המחוז וולקוביסק, שבמרחק 22 ק"מ ולעיר־הפלך גרודנה, שבמרחק 80 ק"מ. שכן, בשני מקומות אלה נמצאו בתי־חרושת לטבק.

הנסיעה בעגלות העמוסות טבק נחשבה כחוויה בגלל כמה סיבות: הדרך לוולקוביסק ולגרודנה נמשכה יומיים, כפי שנמשכה, כמובן, הדרך חזרה. ובאותם ימים היו הבחורים השופעים חדוות־חיים מרבים לשיר שירים ישראליים, ביחוד השיר „מה יפים הלילות בכנען", שהיה אהוב עליהם מכולם. לאחר שהגיעו ליעדם, היו מנצלים את ההזדמנות ונשארים יום נוסף, כדי לבקר בבתי־הראינוע ולחזות בפלאי־הערים. בדרכם חזרה, הובילו סחורות בשביל בעלי־העסקים והחנוונים בעיירה. כך הפכו הנסיעות הרחוקות רנטאביליות.

בנוסף לתבואות, קמח וטבק, הובילו גם עצים מהיערות אל נחל זלביאנקה, לעיירות מוסטי וזלביאן. ללא מכשירים מודרניים, למדו הצעירים עד־מהרה כיצד להעמיס את העצים הארוכים והעבים על העגלות.

כמו־כן למדו מההובלות כמה עקרונות: ראשית, תמיד יש לדאוג לכך שיהיה מה להוביל בשני הכיוונים. כלומר, אי־אפשר להוביל סחורה בכיוון כלשהו, ולחזור ריקם. זה אינו משתלם לעולם. כמות המטען לכיוון אחד חייבת להיות מכסימלית, ובדרך חזרה יש להוביל לפחות את מחצית המטען.

שנית, סדר ומשמעת בעבודה.

ואכן, אותם חברים שהניחו יסוד לתחבורה הקואופרטיבית בישראל, ינקו את יסודות המקצוע בגולה, תוך הובלת תבואות, קמח, טבק ועצים.

שייטי־עצים (וואסער מענטשן)

כ־30 משפחות בעיירה עסקו בשיוט־עצים, במשך כ־7 חודשים בשנה. בקיץ אף גדל מספרם. שייטי־העצים עבדו אצל קבלנים יהודיים וסוחרי־עצים.

עבודתם — שלעיתים דרשה מהם להימצא במשך חודשים ארוכים על־פני הנהר, רחוק מהבית — גרמה לשייטים להפוך למשפחה מלוכדת ומסורה. בדרך־כלל היו אלה האבות, שהכניסו את בניהם הצעירים בסודות המקצוע: היה צורך להשיט עצים בודדים עם הזרם של נחל זלביאנקה עד למבואות נהר הניימן. במקום שהזלביאנקה נשפך לניימן, היו מקימים מחסום. שם היו מחברים וקושרים את העצים ויוצרים דוברות, אותן השיטו דרך הניימן למרחקים: לערים ברוסיה הלבנה ובליטא ומשם לנמל ממל. הכרח היה להשתמש בעורק־תחבורה זה, מכיוון שבאותם הימים לא התפתחה רשת פסי־הרכבת דייה.

שייטי־העצים היו ספנים נפלאים, שהתמחו במקצוע במשך שנים. הם היו יוצאים עם הדוברות על־פני נהר הניימן, שאורכו כאלף ק״מ ורוחבו כ־500 מטר וזירמו עצום. נסיעה על־פני הניימן עד נמל ממל נמשכה חודשים, אך שייטי העצים, שהמבוגרים בהם היו מגודלי זקנים, ואילו בניהם עמדו זה־עתה על סף בגרותם, היו חסונים ומאומנים היטב.

מובן, שהשייטים זכו להרפתקאות רבות. הם נתקלו בחיות־בר, שבאו אל חופי הניימן לרוות את צמאונן; והם פגשו בנשים צעירות ויפות, שהיו מכבסות כבסים על שפת הנהר.

שייטי־העצים היו מספרים את חוויותיהם בבתיהם, לילדיהם ונכדיהם. ובשבתות, בהפסקת התפילה, היו מקשי־בים להם בבתי־הכנסת תושבי העיירה, עוברי־האורח, וביחוד הילדים.

בין שיטי פיעסק ומוסט היו גם חזנים ובעלי־תפילה מעולים, שמילאו תפקיד זה בבתי־הכנסת. בימים־הנוראים הם נהגו לצאת לערים הגדולות והשתכרו יפה כחזנים.

יהודה רוזנסקי, ענק רחב־כתפיים, אך צעיר בשנים, הצטיין בעבודתו. המבוגרים סיפרו כי סיכוייו טובים להיות קברניט של שייטי־עצים. היה זה ממש מענג לראותו ניצב על עץ בודד בנהר ומשיט אותו לעבר הניימן.

בשנת 1926 יצרו כמה צעירים מפיעסק „קבוצת זיפזיף״ בעכו. אותה עת היתה בעכו גם קבוצת דייגים יהודיים שבאו מרוסיה. כאשר עלו יהודה רוזנסקי ודויד רייטבורד לארץ, שלחה „קבוצת הזיפזיף״ את שניהם אל הדייגים, ששאלו באירוניה: „האמנם ראו אי־פעם מים?״ התשובה על כך היתה: „נסו והיווכחו״.

באחד הלילות יצאו הדייגים מנמל עכו בים סוער והגיעו לקירבת המקום, בו שוכנת כיום קרית־חיים. בגלל סיבה כלשהי, התעורר ריב בין הדייגים לבין הקברניט וזה האחרון עזב את הספינה וחזר לעכו ברגל. הדייגים נתקפו מבוכה. כיצד יחזירו את ספינתם בים סוער לעכו? יהודה רוזנסקי הרגיעם. הוא נטל לידיו את ההגה, בהושיבו את דויד רייטבורד ודייג נוסף ליד המשוטים, והוביל את הספינה בטוחות לנמל עכו. הדייגים קבעו כי יהודה עולה בבקיאותו על קברניטם ומאותו יום השתנה יחסם כלפי שני החברים החדשים.

שני חברים אלה הצליחו אף לעזור ל„קבוצת הזיפזיף״, שמצבה הכלכלי היה בכי־רע. באחד הלילות חזרו הדייגים עם שלל בשווי של מאות לירות. דייגים ערבים מנוסים ציינו כי תופעה כזו מתרחשת אחת לשבעים שנה. חלקם של יהודה ודויד היה כ־10 לירות, סכום שכל „קבוצת הזיפזיף״ לא הצליחה להרוויח במשך חודש תמים. אין צורך להוסיף, שהם התחלקו בכסף זה עם בני־עיירתם.

חקלאות

ליהודי פיעסק לא היו די חלקות־אדמה משלהם. לכן נאלצו לחכרן אצל האיכרים הגויים בעיירה. החקלאים היהודיים היו מזבלים את האדמה בזבל־פרות וזורעים תפוחי־אדמה, שהספיקו לכלכלתם לפחות למשך מחצית השנה.

לאחר שנאסף יבול תפוחי־האדמה, השתמש האיכר הגוי בחלקת־האדמה המזובלת היטב לצורך זריעת חיטה או דגן. הסדר זה הניח את דעת שני הצדדים. את דעת היהודים משום שלא היו להם חלקות־אדמה; ואת דעת הגויים משום שהיהודים טיפלו באדמותיהם היטב.

היו גם יהודים שחכרו חלקות־אדמה מבעלי־האחוזות וזרעו בהן חיטה, שיפון ועוד. ההסדר במקרה זה היה כך: 2/3 תבואה קיבל החוכר; 1/3 תבואה קיבל המחכיר.

בגידול תבואות יכלו לעסוק בעיקר אותם יהודים, שקשריהם עם בעלי־האחוזות היו טובים. העבודה דרשה מאמץ רב ופעמים היה הטבע מחבל ביבול, אך אלה שידעו את המקצוע התקיימו בכבוד.

תמורת הזכות לקבל חלקות־אדמה מבעלי־האחוזות,

היו חקלאים יהודים נוהגים להלוות לפריצים כספים ללא ריבית.

גידול טבק

מובן, שהיה זה ענף מענפי־החקלאות. אולם משום חשיבותו בפיעסק ומשום שנימנה עם גידולי החקלאות העדינים, מן הראוי שיוזכר במיוחד. גם מגדלי הטבק חכרו חלקות־אדמה אצל הגויים. אולם זו היתה צריכה להיות אדמה מסוג מסויים. גידול טבק דרש ידע, אך לא מאמץ. עבדו בכך כל בני המשפחה, כולל הילדים והילדות מגיל שמונה ומעלה. הילדים גם השתתפו בקטיף עלי־הטבק, ייבושם ואריזתם בחבילות לשם משלוח.

בעונה ה„בוערת" של ענף הטבק, הועסקו רוב בני העיירה בעבודה זאת. כתוצאה מכך יכלו לרכוש בגדים ולצבור נדוניות לבנות.

בעלי המלאכה — סיכום

5 תופרות, 3 תפרים, 3 כובענים, 5 אופים, 6 סנדלרים, 3 נפחים, 1 עושה־גלגלים, 1 זגג, 4 פחחים, 8 חייטים, 2 כורכים, 3 בנאים, 6 בוני־בתים, 6 בעלי־עגלות, 1 עושה־זפת, 30 שייטי־עצים, 10 חקלאים, 1 שואב־מים, 3 שמשים 1 עורך־דין, 1 רוקח, 1 רופא, 2 חורטי־מציבות. סה"כ למעלה מ־100 איש.

הסיכום מציין כמה בעלי־מלאכה או מקצועות חופשיים בפיעסק, שלא תוארו בהרחבה בזכרונות אלה. אולם גם הם, ולפעמים יותר מאחרים, הוציאו את לחמם בזיעת־אפיים והצטיינו בתכונות של מסירות, יושר ודביקות באלוהים.

ערב פרוץ מלחמת־העולם הראשונה

בתחילת חודש יולי, 1914, הגיעו שמועות מערי־המחוז והפלך, שהמלחמה היא בלתי־נמנעת. כתוצאה מכך התכנסו היהודים בבתי־הכנסת שבשולהויף ונשאו את תפילותיהם ותחנוניהם לריבונו־של־עולם.

ביום שישי הודבקו מודעות באותיות של קידוש־לבנה: מוביליזציה.

במוצאי־שבת קוננו כל יהודי פיעסק בשולהויף קינות של תשעה־באב.

ביום ראשון בבוקר נסעו המגוייסים לעיר־המחוז וולקוביסק, כשהם מלווים על־ידי נשים, ילדים והורים, שקול בכיים פילח את לב השמיים. היה זה יום שמש, אך האבל הישרה קדרות על הכל.

כמה ימים לאחר־מכן אורגנה הפגנת־אהדה לחיי האב, הצאר ניקולאי השני, על־ידי יודל „דער בלעכער" וההמון הריע קריאות הידד.

בסוף חודש אלול המה בית־הקברות מהורי המגוייסים, שבאו להשתטח על קברי־האבות ולבקש רחמים על חיי הבנים שבחזית.

ההתעניינות במהלך המלחמה היתה רבה ביותר בפיע־סק, אך החדשות הגיעו תמיד באיחור. רוב השיחות נסבו על הנעשה בחזית ועל התוצאות האפשריות. אמנם המצב לא נראה מעודד ביותר, אך התושבים חשו כי רוסיה הגדולה תנצח במלחמה.

ימי הקיץ חלפו והחורף התקרב. לילדים נאמר כי בחורף אין לוחמים והם התנחמו בכך.

ב־8 בספטמבר הגיעו שמועות על מספר רב של קור־בנות בחזית ועל הנעשה בעיר־הפלך גרודנה. מסביב לעיר זו ניבנה מבצר תת־קרקעי על־ידי איכרי הסביבה, אשר למטרה זו נצטוו לבוא עם עגלותיהם וסוסיהם ולדאוג לכלכלתם ולמספוא לבהמות במשך שבועיים.

בין העוסקים בעבודות הבנייה היה גם חיים „דער סטרובניצער", ישובניק מכפר סטרובניצה, הסמוך לפיעסק. מאחר שלא שב לביתו במשך חודש ימים, סיפרו על אודותיו כל מיני סיפורים: שנישבה בידי הגרמנים, שנחטף, שתעה בדרך ועוד. לבסוף חזר הישובניק הביתה ובמשך שנים סיפר על קורות בניית המבצר.

בינתיים נודע כי שניים מבני העיירה נפלו בקרבות. האחד, בנו של החזן הפיעסקאי, מרימינסקי. האב קיבל את בשורת־האיוב בשקט. השני, בנו של ר' אהרון יעקב. האב לא שלט בעצמו, החל משתולל ועושה שמות בבתי־הכנסת שבעיירה, כשהוא תובע לדעת מדוע נפל בנו, בעוד אחרים מהלכים חיים. במשך שנים היה משתולל כך ומגלה את שנאתו לאחרים.

בקיץ 1915 התרוקנה גרודנה מתושביה היהודיים. השלטונות הפיצו שמועות, שהיהודים מעבירים ידיעות לגרמנים. לכן נערכו מאסרים רבים וכל תושבי הישובים הקרובים לקו־החזית הועברו הרחק משם.

הרבה משפחות מגרודנה הגיעו לפיעסק והתאכסנו אצל תושבי העיירה. המצב הגדיל את הבהלה, אם כי המסחר פרח. צברו מיצרכים כגון סוכר, מלח, נפט, נעליים ומגפיים,

שהתייקרו בשל כך מאד. נוצר גם מחסור במטבעות קטנות, מכיוון שהופצה שמועה כי שטרות הכסף עתידים לאבד את ערכם. בני העיירה, וביחוד האיכרים, צברו את המטבעות בתוך כדים ונתעוררו קשיים במתן עודף. לבסוף התערבו בדבר השלטונות המקומיים והצבא. נערכו מאסרים והיו מהומות בעיירה.

באוגוסט 1915 נפוצו שמועות כי יעצרו את התקדמותם המהירה של הגרמנים ליד נהר הניימן. לפיכך, החלו מקימים ביצורים וחפירות סביב פיעסק והעיירות הסמוכות.

אותה עת הגיע לעיירה מאסף של הצבא הנסוג. פלוגת קוזאקים פרועים, רכובים על סוסיהם, פרצו לחנויות ובזזו אותן. יהודי העיירה המבוהלים פנו ל„פריסטוף", מפקד העיירה, שיעצור בעד הקוזאקים, אך ללא הועיל. לא נותר ליהודים אלא להתחבא במרתפים ובמקומות מחבוא אחרים. עיקר הדאגה היתה נתונה לבנות, שהקוזאקים חיפשו אחריהן.

הפורעים, ששמעו דברי הסתה על אודות היהודים המשמשים מרגלים לגרמנים, גרמו נזקים חמורים לגוף ולרכוש. וכך, ב־6 בספטמבר, התרוקנו כל הבתים מיושביהם היהודים, שנחבאו כולם בחפירות ובמרתפים.

שנות הכיבוש הגרמני

בספטמבר 1915, בערב ראש השנה, לאחר שני ימים ולילות ויצופים של קרבות וקולות נפץ, יצאו תושבי העיירה מהחפירות שליד נחל זלביאנקה.

חפירות אלו הוכנו על־ידי חיילים יהודים מהעיירה, שנשארו בעורף ולא המשיכו ללכת עם הצבא הרוסי הנסוג. בין החיילים היהודים היה מומחה לחפירות בשם ניומי בינקוביץ, המתגורר כיום בארגנטינה.

משלחת בת שני אנשים, ר' לייבה בר ומנדל בורובסקי, יצאה לקבל את פני הגרמנים בלחם ומלח. הגרמנים הראשונים שהגיעו לעיירה לא התייחסו למשלחת באדיבות יתרה ודרשו תוספת לחם ומלח.

מאוחר יותר הגיע קצין עם קבוצת חיילים, שנזף בגרמנים הראשונים על התנהגותם. הוא הרגיע את התושבים המבוהלים והודיע להם כי הצבא הגרמני הכובש יתייחס באהדה אל היהודים. הוא אף הצביע על כמה מחייליו ואמר כי הם יהודים. אותם חיילים חייכו, אך לא אמרו דבר.

לבסוף ביקש הקצין מים למילוי מימיותיו והמשיך ברדיפתו אחר הצבא הרוסי. למעשה, הפרידו מטרים ספורים בינו לבין האויב, אך בגלל החשיכה והעצים הצפופים, לא הבחין בכך. הרוסים הספיקו, איפוא, לפוצץ חלק מהגשרים ולשרוף טחנת־קמח. חיל ההנדסה הגרמני בנה גשר ארעי, עליו עבר לצידו השני של הנחל.

אותו לילה התנהלו קרבות פנים־אל־פנים במזרח העיירה ובכפר טורי. ידם של הרוסים היתה על העליונה. מאות חיילים גרמנים נהרגו בקרב על עיירת פיעסק.

למחרת נסוגו החיילים הגרמניים דרומה, אל היערות הגדולים. היהודים נמלטו אף הם, יראים מפני נקמת הרוסים.

תוך כדי נסיגה היה על הגרמנים והאזרחים לעבור שטח פתוח, בו היו חשופים לפגיעה על־ידי הרוסים. ואכן, חיילים ואזרחים רבים מתו או נפצעו. הגרמנים הושיטו עזרה־ראשונה גם לפצועי העיירה.

חייל גרמני צעיר נהג באופן בלתי רגיל. הוא הבחין בהמון מתושבי העיירה, שהתכוון להתחבא ביער, אך רץ בכיוון הבלתי־נכון. הוא עצר בעדם, בהחזיקו מפה בידו, וצעק „יהודים, עליכם להתקדם ישר!" הוא לא הסתפק בכך, אלא רץ לפני היהודים והדריך אותם. לפתע פגע בו כדור־אויב והוא נהרג במקום. שני חיילים גרמנים, שהיו עדים למתרחש, אמרו ששם חברם היה היינס.

הוא נקבר במקום בו נפל, במבואות היער. מפעם לפעם היו היהודים נוהגים לבקר את קברו. בראשית הקיץ באו הוריו מגרמניה, הוציאו את גווייתו ולקחוה עמם. כמה יהודים סיפרו להורים כיצד נפל החייל וכי נהגו לבקר את קברו. אביו של היינס צילם את היהודים ונפרד מהם.

היהודים שברחו מפיעסק בראש־השנה התחבאו ביער מאשייביץ, שבמרחק 10 ק"מ, עד לאחר יום הכיפורים. הם שבו בהתאם לרשיון מיוחד מהצבא, שניתן להם לאחר שהגרמנים חצו את נהר הניימן במוסטי.

היהודים החוזרים מצאו עיירה הרוסה. חלק מהבתים וטחנת־קמח אחת נשרפו כליל; חלק מהבתים היו ללא חלונות ודלתות; חלק דמה לשלדים של בניינים. האוכלוסיה נשארה ללא קורת־גג וללא מזון ובגדים. היה צורך להתחיל הכל מחדש.

הכיבוש הגרמני נמשך שלוש שנים וארבע חודשים. היתה זו תקופת סבל, רעב וחולי. פרצו מגיפות חולירע וטיפוס.

בתחילת הכיבוש הגרמני לא היה המצב כך. להיפך,

היהודים חשו הקלה. הם נגאלו מהשתוללויותיהם של פלוגות הצבא הרוסי, יחידות הקוזאקים ועלילות השלטונות הרוסיים, שכתוצאה מהם גורשו, דוכאו ועונו.

התנהגותם של הגרמנים הצדיקה את תחושת ההקלה ועודדה את היהודים להקים את ההריסות ולחזור במהירות לחיים הרגילים.

אולם, האכזבה לא איחרה לבוא. עד־מהרה גילה הכובש את פרצופו האמיתי והחל נוגש ומנצל.

לכאורה, היה השלטון המקומי בידי האזרחים. נבחר ועד שהיה מורכב מברוך גרד ובנו דויד גרד, ברוך בורובסקי, ישעיהו מנדלביץ בשיצקי, יוסף דויד פוקסמן ואחרים. מנדל יוסף שבח נבחר כ„בירגער מייסטער", כעין ראש־עיירה. הוקמה גם מיליציה מקומית, שכללה יהודים ונוצרים.

אולם התברר שהשלטון המקומי שימש בידי הגרמנים אמצעי להשגת מטרותיהם. ה„בירגער מייסטער", למשל, נאלץ להחרים תבואות, חפצים ורהיטים וגייס אנשים לעבודות־כפייה.

תוך פרק־זמן קצר נתרוקן מלאי הסחורות והתבואות בעיירה. שאריות התבואה הוסתרו על־ידי התושבים תחת ריצפות־העץ בבתים. מאחר שהמלאי אזל, שותקה הפעילות הכלכלית בעיירה לחלוטין. לעומת זאת עלו המחירים מיום ליום והספסרות שיגשגה. ביחוד היו מבריחים חיטה, קמח ומלח, מכיוון שהמחסור במיצרכי־מזון הלך והחריף.

בעיירה הוטל עוצר משמונה בערב עד שש בבוקר. נאסרה היציאה ללא רשיון. הכובש התעלל באזרחים במכות ומאסרים, רמס והשפיל אותם. אווירת דיכאון השתלטה על העיירה ושיתקה אותה מכל הבחינות — כלכלית, חברתית ותרבותית.

פרשת הרעב

כאשר השתלט הרעב בעיירה, החלו האנשים לנהור לכפרים, כדי לחפש שם מזון. על המחיר לא דובר כלל. מי שהשיג קצת דגן או חיטה, היה המאושר באנשים.

לא כך היה המצב אם נתפס כשהמזון בידו. לא זו בלבד שהיו מחרימים את המזון, אלא שהיו מענים את הקונה כדי שיגלה מי המוכר. זה האחרון היה צפוי להרס מוחלט של משקו, ואילו הקונה נידון לפעמים, בנוסף לעינויים, גם למאסר. לבסוף נפלה אימה על הגויים והם חדלו למכור ליהודים.

ארע ואיכר אחד מכפר סמוך הזדקק מאד לכסף והעז למכור תבואה במחיר מופרז למאיר בורובסקי. כנראה שמישהו הלשין על כך לשלטונות. הצבא ארב לאיכר בדרכו ביער צסלאסצקי ואסרו. החרימו את כל תבואתו ודרשו ממנו לגלות את שם הקונה. האיכר סירב. קשרו אותו לזנב סוס וגררוהו כברת־דרך עד שנשבר וגילה.

הצבא והמיליציה הגיעו לבית בורובסקי וערכו חיפוש יסודי. לוחות הריצפה נעקרו ממקומם. לאחר שחפרו מתחתם בעומק של שלושה מטרים גילו למעלה ממאה פוד תבואה. התבואה הוחרמה וכל בני הבית הוכו.

לבסוף החליטו השלטונות על הקצבת לחם לפי כרטיסים. אולם אי־אפשר היה לראות בכך פתרון. המנה היתה כה זעומה עד שלא הקלה כלל על המחסור המשווע. ככל שהחמיר הרעב, כן גברה הספסרות. השמועות אמרו, שידם של חלק מאנשי הוועד בדבר. כלומר, שהם נוטלים לעצמם חלק מהמנות הקצובות ומספסרים בהן. כנראה שהיה יסוד לשמועות, הואיל וכמה מאנשי הוועד התעשרו באותם הימים.

עבודת כפייה

יום אחד נתפרסמה פקודה שדרשה מכל הגברים גילאי 18־50 להירשם אצל הקומנדנט. באותה הזדמנות נודע להם כי יום אחד בשבוע יהיה עליהם לצאת לעבודת־כפייה. לעיתים נמשכה עבודת־הכפייה גם יומיים.

היהודים היו עובדים בחצר הקומנדנט ומגורי החיילים, אך בעיקר בכביש־העץ שניבנה בין פיעסק לבין כפר אסילאן, שאורכו היה כ־7 ק"מ. המטרה היתה לחבר, מאוחר יותר, כביש זה לעיר דרצען, לכיוון באראנוביץ, שבקירבת החזית. כ־500 יהודים ונוצרים, מפיעסק והסביבה, עבדו בכביש זה. נוספו אליהם גם פועלים מערים אחרות בשטח הכיבוש, שעבדו תמורת שכר.

כעבור זמן־מה נצטוו כל הגברים גילאי 17־45 להופיע ביום שישי לפנות־ערב בשולהויף. ההסבר שניתן היה, שאישיות חשובה צריכה להגיע לעיירה, להרצות על המצב ולמסור הודעות חשובות. האנשים נתבקשו לבוא בלבוש חגיגי, כדי לעשות רושם טוב על האישיות החשובה.

כנראה, שהז'נדרמים והמיליציה לא סמכו ביותר על ההסבר, מכיוון שעברו ביום שישי מבית לבית ואילצו את האנשים לצאת.

כאשר הגיעו הגברים למקום, הוכנסו לתוך השול, הדלתות נסגרו מאחוריהם ומשמר מזויין הוצב מסביב.

לאחר סינון שוחררו החולים והנכים. השאר, כמאה אנשים, נשלחו לעבודות־כפייה בבתי־חרושת לנשק ואבק־שריפה בעיירת גיינפקה, שביערות ביאלובז׳.

המכתבים שהגיעו מגיינפקה הוקראו בבית־הכנסת בימי שבת וסיפרו על עבודת־פרך, כלכלה גרועה ותנאי מגורים וסניטציה נוראים.

המועקה בקרב תושבי פיעסק גברה, כאשר נפוצו שמועות כי עובדי־כפייה אלה יועברו לקווי החזית לצורך הקמת ביצורים.

כעבור חודשים אחדים ביצעו הגרמנים תעלול נוסף. באחד הלילות פשטו חיילים בעיירה, הוציאו מהבתים 60־50 גברים וכלאו אותם במרתפו של ר׳ שלום הרוקח.

המרתף נסגר היטב והיה בו רק אשנב קטן מסורג בסורגי ברזל. החיילים היו כה מרוצים מהצלחתם עד שהשתכרו ונרדמו בבתיהם, הסמוכים למרתף.

בין העצורים היה גם אדם בשם ר׳ יונה לב. אשתו באה להתעניין בגורלו ושוחחה עמו דרך האשנב המסורג. לאחר־מכן נחפזה הביתה והביאה מוט ברזל, פטיש, צבת וכלים נוספים, כפי שהורה לה בעלה.

אמנם בלילות הוטל עוצר על העיירה, אך אחרי „המבצע המזהיר" החליטו הגרמנים כי הם רשאים לישון במנוחה ולא דאגו לשמירה.

בינתיים החלו הכלואים לעקור את הסורגים, כשהם מבליעים את קולות החריקה בקולות שירה. לבסוף הצליחו לכופף מספר סורגים ויצאו אחד־אחד דרך האשנב. היחיד שנשאר במרתף היה לייב „חנוק", מפגר בשכלו. הכלואים־לשעבר נמלטו לאיזורים אחרים, שם יכלו להתהלך חופשיים.

למחרת, החלו הגרמנים במעשי הנקמה. הם השתוללו כזאבים ועצרו ללא־הבחנה כל מי שנפל בידיהם — זקנים, חולים ונכים — והודיעו כי ישלחו אותם לזמן בלתי־מוגבל לעבודות־כפייה ביערות ביאלובז׳ תחת הנמלטים שנועדו לכך.

לאחר השתוללות השלטונות נראתה העיירה כמו לאחר הקרב בין הרוסים והגרמנים בספטמבר 1915. איש לא העז לצאת מפתח ביתו, אף לא כדי להביא מים. הרעב השתולל ולחולים לא הוגשה עזרה.

בינתיים התנהל משא־ומתן בין הקומנדט לבין ה„ביר־גער מייסטער" וקרובי הנמלטים, בנוגע להחזרת האנשים. בסוף היתה ידם של השלטונות על העליונה. כ־25 גברים מבין הקרובים התייצבו לפני הקומנדנט ואמרו כי אין ביכולתם להחזיר את הבורחים, הואיל ואין הם יודעים את מקומם. אולם הם מוכנים לשמש כמחליפים־לנמלטים ולצאת במקומם לעבודה. הקבוצה נשלחה למחרת היום בקרונות־בקר סגורים מתחנת הרכבת וולקוביסק ליערות ביאלובז׳.

כותב השורות האלה, על־אף שבאותם הימים היה בן 15 בלבד, היה גם הוא בין המחליפים. הדבר ארע כך: תחילה נלקח אחיו משה בכוח מן הבית. אחר־כך נעצר אביו. על־כן מיהר אל הקומנדנט וביקש כי יחליפוהו באביו. ההצעה נתקבלה ברצון.

הדבר היה ב־15 לחודש אוקטובר, 1917. המחליפים שהו ביער ביאלובז׳ 10 שבועות. כותב השורות האלה הועסק במחלקה שקיבלה את העצים מקבוצת כורתים, מדדה והכינה אותם למשלוח. כל יום יצאו שתי רכבות בנות 71 קרונות, עמוסות עצים. חלק מהעצים הגיע ישר לגרמניה; וחלק — למינסרות הגדולות שבמרחק 7 ק״מ.

כותב השורות האלה לא סבל ביותר באותם שבועות מאחר שהצטיין בעבודה, קיבל שלושה מרקים ליום כשכר. כמו־כן זכה ליחס יפה מראש המחלקה, אדם כבן 50 בשם אדולף שפיגלר, בדרגת ליוטננט, שסיפר כי אף לו בן בלונדיני כבן 15.

עם זאת, הגעגועים הביתה היו עזים. ביחוד בימי שבת. גם הרצון לחופש הלך וגבר, מכיוון שהחיים ביער היו כמו בבית־כלא.

בהתאם לצו היה על כל עובד להופיע בשעה 7 בבוקר ולהחתים את כרטיסו במשרד. כותב השורות האלה אסף את הכרטיסים של הקבוצה והביאם אל צריף האדמיניסטרציה, בו עבד. כך חסך מהאחרים הליכה של כמה ק״מ ביום.

הלויטננט הבטיח שישתדל אצל הממונים עליו לשלוח את הקבוצה הביתה לחופשת חג־המולד. חברי הקבוצה החליטו כי אם תקויים ההבטחה, לא ישובו לאחר החופשה ליער, אלא יברחו. אולם כאשר התקרב חג־המולד, הודיע הלויטננט כי בהתאם להוראה שקיבל, לא תוכל הקבוצה לצאת לחופשה אלא לאחר שיגיעו מחליפים מפיעסק.

מאחר שהקבוצה נואשה מלהימלט באמצעות החופשה, החלה מתכננת תוכנית־בריחה חדשה. היו בקבוצה שני גויים, שניסו מדי פעם בפעם לברוח, הצליחו לעבור כשני־שליש מהדרך, ונתפסו. הוחלט לנצל את הידע שלהם ואת נסיונם.

בערב חג־המולד, בשעה 10:30 בערב יצאו 15 אנשים

לדרך. מועד זה נבחר, כי בערב חג־המולד ובחג־המולד עצמו היו הפועלים רשאים לנוע בדרכים. בין אנשי הקבוצה היו גם מספר גויים. אשר לשני הגויים בעלי־הנסיון בברי־חות, התברר כי בלילה הראשון היו לתועלת רבה, אך למחרת נעלמו.

הקבוצה התקדמה בלילות לבד, בכיוון צפונה, בתוך יער סבוך כג׳ונגל. ביום נחבאו בין העצים. במשך שבוע עברה הקבוצה מרחק של 120 ק״מ. לאחר תלאות וקשיים רבים הגיעו החברים הביתה במצב של אפיסת־כוחות. כמה מהם אף נישאו בסוף הדרך על כתפי חברים אחרים, מכיוון שחלו מהכפור ומהפצעים ברגליהם.

שמחת אנשי העיירה, שכבר נואשה כי בניה יחזרו אי־פעם מהיער האיום, היתה גדולה מאין־כמוה. אולם השלטונות שמעו על הבריחה ודרשו מהמשפחות להחזיר את האנשים. הדבר לא נעשה. כך, למשל, הוחבא כותב שורות אלה בבית בת־דודתו במשך 5 חודשים. החיילים ערכו חיפושים לאין־סוף בבית בורובסקי, אך המשפחה טענה כי עקבותיו של בנה נעלמו.

כך הסתיימה עבודת־הכפיה ביער ביאלובז.

בסוף שנת 1918, כשהגרמנים עמדו לעזוב את הסביבה, הם הפכו אדישים וחדלו להתערב בחיי העיירה. לעומת זאת, התארגנו כנופיות שודדים, שהיו פושטים פעם בפעם על הישובים.

פיעסק אירגנה הגנה־עצמית. חיילים משוחררים ואנשי מלחמה מנוסים השיגו נשק והקימו אירגון למופת. ראשי המארגנים היו זאב רוזנסקי, אביה של חיה רייזה שור שבאה לארץ עם בעלה מרוסיה אחרי מלחמת השחרור, וגוי אחד. לאחר שנודע כי בעיירה קיימת שמירה קפדנית, לא נערך כל נסיון התנפלות.

בתחילת ינואר 1919 יצאו הגרמנים בשקט, כאילו ברחו מהמקום בו שלטו בכוח הזרוע שלוש שנים וארבעה חודשים.

ימים אחדים לאחר צאתם, הגיעו הסובייטים. ביניהם לבין הפולנים התנהלו קרבות והעיירה היתה עוברת מיד ליד. כל מעבר כזה היה מלווה במעשי שוד וביזה על־ידי הצבאות הנכנסים והיוצאים.

בתחילת יולי 1920 נכנסו שוב הסובייטים לעיירה. הפעם היו הקרבות ביניהם לבין הפולנים עזים ונמשכו מספר ימים. לבסוף עזבו הפולנים את העיירה, אך לא לפני ששדדו ובזזו אותה ופגעו בתושביה.

הסובייטים החזיקו בעיירה שלושה חודשים. בחודש ספטמבר, כשנסתיים הקרב על ורשה בכשלון, נסוג הצבא האדום בבהלה ועזב את פיעסק.

הממשל הפולני

משנת 1919 ועד ספטמבר 1939 שלטו הפולנים באיזור. לא היתה זו הפעם הראשונה, שהנשר הפולני פרש כנפיו על מוסדות השלטון. הם כבר עשו זאת בשנים 1795־1381. כלומר, במשך 414 שנה. אחר־כך, במשך 120 שנה, חלה הפסקה בממשל הפולני. 115 שנה שלטו הרוסים באיזור; ו־4 שנים, הגרמנים.

לאחר מלחמת־העולם הראשונה — לאחר שסולקו המשטרים ברוסיה הצארית, גרמניה הווילהלמית ואוסטריה הפרנץ־יוספית, קמה מדינת פולין לתחיה, כמו בתקופת הזוהר שלה לפני החלוקה בשנת 1795.

בלב היהודים התעוררה התקווה כי, לאחר הסיוט של הכיבוש הגרמני והדיכוי של הכיבוש הסובייטי, יוחזרו להם זכויותיהם כבני־אדם. אולם העיירה, שכה השתוקקה לחזור לחיים שלווים לאחר חילופי המשטרים ומוראות המלחמה, נוכחה עד־מהרה לדעת כי שוב נכונה לה אכזבה.

הלגיונרים וחיילי הגנרל האלר, שנקראו האלרדשיקים, הוסתו על־ידי גורמים בממשלה ובצבא שאמרו, כי היהודים מזדהים עם הבולשביקים. כמעט כל צעיר יהודי נחשד בקומוניזם. נערכו חיפושים ויהודים רבים נאסרו, אף שלא היה להם כל קשר עם הקומוניזם.

האסורים הועברו לערים אחרות לשם חקירה על־ידי השלטונות. יהודים רמי־מעלה עשו ככל יכולתם כדי לשחרר את החפים־מפשע, אך הצליחו בכך רק לעיתים רחוקות. השלטון הפולני המחודש הוכיח בגלוי יחס שלילי ואנטישמיות.

ההתעללויות היו אכזריות וברבריות. נתפסו יהודים קשישים ואף זקנים, קשרו אותם לעמוד באמצע כיכר השוק, הפשיטו את מכנסיהם והנחיתו עליהם עשרים־וחמש מלקות. הקורבנות נזקקו אחר־כך לטיפול רפואי וכמעט שלא נותרה בהם רוח־חיים.

כמו־כן היו גוזזים זקנים ותולשים פיאות. פעמים גזזו חצי־זקן ופיאה אחת; פעמים היו תופסים יהודי ותולשים שערות זקנו אחת־אחת עד שאבדה הכרתו.

למעשה, עלו הפולנים במעשיהם על הקוזאקים והגרמ־נים גם־יחד. היהודים ניסו להגן על עצמם מפניהם. הם

הפעילו את קשריהם עם בעלי־האחוזות. לא אחת נשלחה סטירקה שפירא אל בעל־האחוזה מסטרובניצה, הפריץ ווישפינג, כדי שיציל יהודי זה או אחר. תמיד היה נענה לבקשה.

השמועות הגיעו לעולם החיצוני. באותם הימים תמכה ממשלת ארצות־הברית בתקומתה של פולין בכספים, בציוד צבאי ובביסוס המשק. יהודי ארצות־הברית החלו מפעילים לחץ.

נשלחה ועדת־חקירה, שבראשה עמד הנרי מורגנטאו.

לאחר־מכן הורגשה הקלה מסויימת, אך המצב היה רחוק מלהניח את הדעת. אמנם, היהודים הצליחו להכניס ל,סיים' הפולני ציר משלהם, יצחק גרינבוים, אשר לחם על זכויות בני־עמו כארי. אולם השר גרבסקי גרם לכך שהשלטונות הטילו ארנונות ומיסים כה כבדים על בעלי־המסחר היהודיים, עד שרבים מהם פשטו את הרגל.

בשנת 1939 פרצה מלחמת־העולם השניה. שלושה מיליון יהודים הושמדו על־ידי הנאצים, כשאלה נעזרים לא מעט בפולנים.

היהודים שנותרו בפולניה לאחר השואה עדיין סובלים מאנטישמיות.

ראשוני המעפילים מגיעים ארצה

ב־5 בפברואר 1925, בבוקר גשום, הגיעה לנמל חיפה קבוצה בת 6 חברים, שקראה לעצמה „קבוצת פיעסק מפולין". חברי הקבוצה היו: יחזקאל ליסובסקי, חיינה ושמעון דומשביצקי, דויד שבח (שחזר מאוחר יותר לגולה), צפורה גלנץ (בינקוביץ) ויהודה בורובסקי.

לפניהם עלו מפיעסק, אך בנפרד, החברים: זיידל ופייגל בינקוביץ, יקותיאל וחנקה שבח, זאב רובין ובן־ציון איצקוביץ (שחזר מאוחר יותר לגולה), ועזר שבח.

עד סוף אותה שנה הגיעו חברים נוספים: חנה־שרה שבדבורסקי, חנה פרושביצקי, מאיר בורובסקי, שמעון לונסקי ואחותו דבורה, חייה־גרונה פוקסמן, שפרה פרח, שושנה הלפרוביץ, יואל גודס, שמואל ולאה ורשבסקי, גדליה ציון, דויד ודבורה רייטבורד, יהודה וחנה רוזנסקי, חיה ושרגא בורובסקי, מרדכי נרודובסקי, חיים לייב, לייזר לייב וכמה חברים נוספים.

צעירים אלה התחנכו בגולה בתנועה החלוצית והכשירו עצמם לעבודה חקלאית, כשמטרתם לייסד בארץ כפר או מושב שיתופי על־שם העיירה בה נולדו. הם האמינו, כי אם רק יודיעו שברצונם לעסוק בחקלאות, תינתן להם קרקע.

עד־מהרה נוכחו לדעת כי תחילה עליהם להירשם ב„אירגון להתיישבות" ולחכות בתור, שפירושו לעבור שבעה מדורי־גיהנום במשך שנים ארוכות. כמו־כן גילו שבנוסף לקרקע יש גם צורך בתקציב. במילים אחרות, התברר כי כפר פיעסקאי הוא בבחינת חלום שלא ניתן להגשימו.

כמובן, שבינתיים לא הלכו החברים בטל, אלא עבדו בחיפה בכל העבודות שנזדמנו להם. הדבר עורר חששות בנוגע לשלימות הקבוצה והביא למסקנה, שהכרח לרכז אותה במקום מסויים, בו ימצאו כולם עבודה.

כך נבחרה עפולה, עיר העמק, שבהתאם לשמועות עשויה היתה לענות על הדרישות. חיש־מהר נארזו התרמילים והקבוצה מצאה עצמה בצריף שהותקן על־ידי „קהילת ציון" ובו התגוררו יחד עם עולים רבים אחרים.

כעבור חודשיים הקימה הקבוצה בכספה־שלה צריף לעצמה. הריהוט כלל קרשים ולוחות, ששימשו כשולחנות וספסלים. אולם מצב־הרוח היה מרומם, מכיוון שהקבוצה חשבה כי בעפולה תוכל להמתין עד שיגיע תורה להתיישבות.

הקבוצה נרשמה בלישכת־העבודה, לפעמים נתנו לה כמה ימי־עבודה בשבוע ולפעמים לא. השמועות על שיגשוג בענף הבנייה בעפולה, נתגלו כחסרות־בסיס. היתה זו טעות מרה נוספת.

החברים ששהו בארץ קרוב לשנה, נחשבו לוותיקים. הם התהלכו ללא עבודה, אך נאלצו לעודד את החברים החדשים, שנוספו מדי פעם ושאלו: „נו, מה יהיה?"

היו חברים שחשבו לשוב לעיירה, או להגר לארץ אחרת; היו שהציעו כי בעפולה יישארו רק מספר חברים, ואילו האחרים יעזבו. הייאוש החל משתלט ונדמה היה כי סוף העולם הגיע.

באותם הימים התלבט כותב שורות אלה קשות. המחלקה־להתיישבות הציעה לקבוצה לעבור לעכו. פירוש קבלת ההצעה היה — שמירה על אחדות־הקבוצה, שהלכה והתפוררה. שכן, יחזקאל ליסובסקי, מדריך קבוצת הפיעס־קאים, חלה ועבד זמנית בבית־חולים בעין־חרוד. שמעון דומשביצקי, שהיה אחד מעמודי־התווך של הקבוצה, מצא עבודה קבועה במסגריה בחיפה. גדליה ציון לא קבע עמדה ברורה וניסה להחליט אם לעזוב את הארץ או לא.

בשנת 1927 עשה כך. דויד רייטבורד ויהודה רוזנסקי היו חברים טובים ונאמנים, שלא נרתעו מפני עול כבד, אלא שהיו כמעט חדשים בארץ. מאיר בורובסקי, שמעון לונסקי ויואל גודס, לא יכלו להגיע לידי הכרעה. למעשה, רצו להישאר בעפולה, אך היו מוכנים ללכת אחרי הקבוצה לעכו. בשנת 1926 אכן הצטרפו לקבוצה בעכו, אך בתקופת ההתלבטות לא הביעו כל דיעה. שמעון דומשביצקי היתנה תנאי מפורש, כי הוא ואשתו יצטרפו לגרעין בעכו רק אם כותב השורות האלה יעשה כך גם הוא.

עכו עשוייה היתה להגשים את החלום של חיים־בקבוצה. אולם היא יכלה להיות כישלון חרוץ. לכן היה לכותב השורות האלה קשה כל כך להחליט. לו עצמו לא היו כל קשיים בהשגת עבודה. יכול היה לחזור לבית־החרושת למלט „נשר" בו עבד לפני שהקבוצה עברה לעפולה; יכול היה לרכוש זוג פרידות ועגלה ולהוביל חומרי־בניין לנמל חיפה, כפי שיעצו לו עגלונים וותיקים אותם הכיר מיום בואו ארצה.

אולם הרעיון הקוסם מכל היה להקים קואופרטיב כדוגמת בית־החרושת „נמליט" לייצור בלוקים, שבאותם הימים עמד בראשו מאיר רוטנברג, מראשי ההגנה בחיפה ובארץ.

השיקול האחרון היו חיה הרעיה והפעוט שרגא, שעמדו לעלות ארצה ולהצטרף אל ראש־המשפחה. השאלה שהתעוררה היתה: המותר לבעל־המשפחה להוסיף לדבוק באידיאות אשר ייתכן כי לא תתגשמנה, אך ללא ספק תהיינה כרוכות בקשיים וסבל?

אולם גם הדרך הבטוחה מבחינה אישית, לא היתה קלה. שכן, פירושה היה להניח לחברים להתפזר, איש־איש לדרכו.

לבסוף בחר לצאת עם חבריו הטובים לעכו ולהקים שם קבוצת זיפזיף.

מן הראוי להדגיש, שהחברים האחרים התלבטו בבעיות דומות, מכיוון שגם הם היו יכולים להסתדר באופן פרטי ללא קושי. כבר הוזכר, שיחזקאל ליסובסקי עבד בבית־החולים בקיבוץ עין־חרוד, ואילו שמעון דומשבצקי במסג־ריה בחיפה. יהודה רוזנסקי ודויד רייטבורד היו אמנם חדשים בארץ, אך הוצעה להם עבודה בחיפה. גדליה ציון, מאיר בורובסקי, שמעון לונסקי, יואל גודס ומרדכי נרודו־בסקי, היו באותם הימים רווקים ולא היו מתקשים במציאת עבודה שתקיים אותם.

לבסוף, במוצאי־שבת אחד נערך בעפולה דיון, שנמשך כמעט עד אור הבוקר. השתתפו בו החברים שמעון דומש־ביצקי, דויד רייטבורד, יהודה רוזנסקי, גדליה ציון, מרדכי נרודובסקי, מאיר בורובסקי, שמעון לונסקי, יואל גודס ויהודה בורובסקי. בתום הדיון נתקבלה החלטה עקרונית: אין מפזרים את הקבוצה, מקבלים את הצעת המחלקה־להתיישבות ועוברים לעכו.

עם זאת, הציע שמעון דומשביצקי לשלוח את גדליה ציון ויהודה בורובסקי לעכו, כדי לבדוק את המקום. לאחר שהדבר נעשה, יצאה קבוצה בת ארבעה חברים, שכללה את דויד רייטבורד, יהודה רוזנסקי, גדליה ציון ויהודה בורובסקי, במטרה להכשיר את המקום לאחרים.

ארבעת החברים התנסו בחוויות רבות, שהמשעשעת בכולן היתה זו: בצהריים סעדו במסעדתו של לוריה בעכו. למחרת התפרסמה על חלון־הראווה של המסעדה מודעה גדולה שאמרה, כי תמורת לחם יש לשלם במיוחד.

בינואר 1926 עברו לעכו החברים הבאים: יחזקאל ליסובסקי, שמעון וחיינה דומשביצקי, גדליה ציון, דויד ודבורה רייטבורד, יהודה וחנה רוזנסקי, יהודה, חיה ושרגא בורובסקי.

באותם הימים כבר היתה קבוצת זיפזיף בעכו. כוונת המחלקה־להתיישבות שעל־יד ההנהלה הציונית היתה, שהפיעסקאים יצטרפו לאותה קבוצה וישתלטו על הענף אשר באותם הימים נמצא כמעט כולו בידי הערבים. הובטח לפיעסקאים כי מאוחר יותר יאפשרו להם להתיישב בעמק זבולון.

החבר צבי לבנה (ליברמן) מנהלל, שנשלח אליהם מטעם המחלקה־להתיישבות וכתב על עלייה זו את ספרו „גורלה של העפלה", טיפל בהם במסירות ושימש מדריך ומחנך.

הוחלט שהכל יהיה משותף — העבודה, המיטבח והקופה. שמעון דומשביצקי נבחר כגיזבר, על־אף שהקופה היתה ריקה. מפעם לפעם התעוררו וויכוחים חריפים למדי, לא בנוגע לדרכה של הקבוצה אלא בנוגע לעניינים אדמיניסטרטיביים. אולם לבסוף היה הכל בא על מקומו בשלום.

כפי שהוזכר, הצטרפה הקבוצה הפיעסקאית לקבוצה אחרת, שהקדימה אותם במספר שבועות בלבד. העבודה דרשה להוביל על חמורים סלי־זיפזיף מחוף־הים ועד לתחנת הרכבת, במרחק של 5 ק"מ. אולם הפיעסקאים לא

היו מסוגלים להבין מדוע יכול ילד ערבי בן 12־10 לנהל בקלות שיירה של חמורים ולהביא את סלי־הזיפזיף מלאים. סלי הזיפזיף שלהם היו מגיעים ריקים־למחצה.

אולם במרוצת הימים הפכו הפיעסקאים מומחים כה גדולים במלאכה זו עד שיכלו לשמש בה כמדריכים.

בחורף נוספו אל 11 החברים הוותיקים, 7 חברים נוס־פים: שמעון ואחותו דבורה לונסקי, מאיר בורובסקי, יואל גודס, זאב רובין, מרדכי נרודובסקי ולייזר לב. נולדו שלושה ילדים: יעקב רוזנסקי, שרגא רייטבורד וחיים דומשביצקי.

מאחר שמספר הנפשות כבר הגיע ל־21 היה צורך לתכנן היטב את העבודה, כדי שאפשר יהיה לחיות ללא עזרה מהחוץ.

חלק מהחברים הוסיף לעבוד בהובלת הזיפזיף, אך היו אחרים שעבדו בדייג, בבניין ובסלילת כבישים. כמה מהצעירות עבדו בתחנה־הנסיונית הממשלתית, בחקלאות ובטבק. שכר עבודה של הצעירים נע בין 15־10 גרוש ליום; ושל הצעירות בין 8־5 גרוש ליום.

נרכשו סוסים ופרידות וגם מכונית מיושנת, שגרמה צרות והפסדים ניכרים.

העבודה היתה קשה ומפרכת. יום־עבודה נמשך 12־10 שעות, אך ההכנסות היו זעומות. לבסוף נאלצו החברים להתחרות בערבים על־ידי הורדת המחיר. הערבים דרשו בעד הטענת קרון זיפזיף 10 גרוש, ואילו הפיעסקאים הסתפקו ב־8.

אולם הוחלט להחזיק מעמד ולא להיכנע. שכן, החזון היה כיבוש־עבודה. גורם מעודד אחר היה העובדה, שהישוב היהודי בעכו גדל והגיע ל־400 נפשות. הוקמו בית־ספר, לישכת־עבודה ומועדונים, בהם לימדו עברית בערבים והתקיימו אסיפות והרצאות.

אולם העבודה הקשה, הכלכלה הגרועה והמחלות למיניהן היו חזקים מהגופות הצעירים ומן האידיאלים. דבורה רייטבורד ויחזקאל ליסובסקי קדחו ואחר־כך נשלחו בעצת רופאים לחוץ־לארץ. מרדכי נרודובסקי מת מקדחת צהובה תוך 48 שעות. כמה חברים נואשו ועזבו את הארץ.

בשנת 1929 פרצו המאורעות. המשטרה ריכזה את 400 יהודי עכו בגן אשר ליד בית־הסוהר. קבוצת פיעסק עזרה למשטרה לשמור על המחנה מפני התנפלות. כאשר יכלו היהודים לחזור ולצאת מההסגר, נטשו רובם את עכו.

קבוצת פיעסק העבירה את הנשים והילדים לנוה־שאנן, ואילו הגברים המשיכו לעבוד בעכו. המשפחות היו מתאחדות בשבתות בלבד. כעבור זמן־מה חזרו הנשים והילדים לעכו.

עתה היה מספר היהודים בעכו מצומצם מאד וכלל רק את קבוצת־הזיפזיף, פועלי בית־החרושת לגפרורים „נור" וכמה עובדים בתחנה־הנסיונית הממשלתית.

אותו פרק־זמן היתה המחלקה־להתיישבות מציעה לקבוצת פיעסק הצעות מהצעות שונות, כמו למשל להתיישב בסג׳רה. כל ההצעות נידחו מתוך תקווה כי עדיין תקויים ההבטחה בנוגע להתיישבות בעמק זבולון. אולם קבוצת פיעסק לא היתה המועמדת היחידה. ואכן, על השטח שבעמק זבולון עלתה קבוצת רמת־יוחנן והיא יושבת במקום עד היום הזה.

קבוצת פיעסק החליטה לערוך אסיפה כללית של „ארגון ד׳ הכפר". הועלתה הצעה של „המרכז החקלאי" להתיישב על האדמה אשר על־יד נחל נעמן. ההצעה נדחתה בטענה, שהאדמה מלוחה. השטח נמסר לקיבוץ עין־המפרץ, הנחשב לאחד המשקים הטובים בארץ.

לפיעסקאים, או „אירגון ד׳ הכפר", כפי שנקראו על־ידי המרכז־החקלאי, נודע כי התכוננו ליישב את השטח שעל־יד כפר ויתקין. הם ביקשו לעלות לשם ראשונים, בטענה שילדיהם גדלים בסביבה ערבית והמצב קשה מנשוא. הם גם מסרו למרכז־החקלאי, בהתאם לבקשתו, סכום כסף לא מבוטל (שלא הוחזר עד היום). אולם הוחלט, כי מאחר שקבוצת פיעסק מאירגון ד׳ הכפר מתפרנסת מעבודה בעכו, עליה לעלות אחרונה על הקרקע.

כן הוכח שוב ושוב כי ההתיישבות היא רק חלום רחוק וכי הילדים הגדלים, המסתובבים בחוצות עכו, אינם בטוחים.

בשנת 1930 נוסד בחיפה אירגון, שמטרתו היתה להקים שכונת פועלים במפרץ חיפה. קבוצת פיעסק פנתה לאותו אירגון וביקשה להירשם באופן זמני, עד שיגיע תורה להתיישבות. האירגון היה מרוצה מהבקשה. היו אף ביניהם כאלה שאמרו, כי לפעמים הופך משהו זמני לקבוע, כפי שאמנם קרה.

חלק מקבוצת־פיעסק עבד בבניית המקום החדש. הם יישרו חולות, סללו כבישים, ובאמצעות החמורים סיפקו חומרי־בניין לאותם מקומות, אליהם לא היתה גישה בכלי־רכב.

כעבור שנתיים עברו שבע משפחות להתגורר בקרית־חיים: יהודה רוזנסקי, דויד רייטבורד, שמעון דומשביצקי,

זלמן לבוב, מאיר בורובסקי, פנחס שפירא ויהודה בורובסקי.

באחד מימי ינואר 1933 העמיסו את מיטלטליהם על עגלות רתומות לסוסים, ונסעו לשכונה. הכביש בין עכו לשכונה עדיין לא נסלל כולו, השיירה לא היתה ארוכה מאד, אך נדמה היה כי שבט שלם נע מהצפון דרומה.

הבתים היו קטנים. לעיתים התחוללו סופות־חול. אולם הילדים יכלו להתהלך בטוחים בין יהודים.

דף חדש בתחבורה הישראלית

הגברים הוסיפו לעבוד בעכו בהובלת זיפזיף, אך החלו חושבים על העתיד. עם התפתחותה של קרית־חיים, החלה פעולת בנייה נרחבת בסביבה. האם לא היה זה משתלם הרבה יותר לספק חומרי־בניין למקומות הדרושים ?

כוח ומרץ לא חסרו לבני־הקבוצה. הבעייה היתה של ממון בלבד. לפיכך החלו מוציאים את תוכניתם לפועל לאט, כשהם רוכשים מכונית־משא אחת ואחר־כך שניה. כעבור שנה כבר היו להם 5 מכוניות־משא ואשראי מצומצם. הבנקים ידעו שקבוצת הזיפזיף עומדת בהתחייבויותיה ופורעת את השטרות בזמן.

בשנה הראשונה לחיי הקבוצה בקרית־חיים, התקשר ועד השכונה עם יהודי בשם גרינברג בנוגע להפעלת שירות אוטובוסים בין השכונה לבין חיפה. לגרינברג היו שני אוטובוסים. אחד ישן, שחציו היה מיועד להובלת משאות — וחציו להובלת נוסעים על ספסלים ארוכים; והשני חדש, בעל שבעה־עשר מקומות ישיבה. מספר הקו היה 14. רק עם קום המדינה הוחלף המספר ל־51. האוטובוסים הובילו שלוש פעמים ביום נוסעים מהשכונה לחיפה. מחיר הנסיעה היה 7,5 מיל למנוי ו־9 מיל לנסיעה בודדת. כעבור זמן קצר לא יכול גרינברג להמשיך לנהל את השירות.

ועד השכונה התקשר עם קבוצת עולים חדשים, שקנתה את שני האוטובוסים של גרינברג והזמינה שני אוטובוסים חדשים. המכוניות החדשות לא הוכנסו כלל לשירות. כנראה, לא היה לקבוצה הכסף הדרוש כדי לשחררן מבית־החרושת. אשר לשירות, הוא התנהל בכי־רע ובכל נסיעה ארעו תקלות.

העולים החדשים ביקשו מקבוצת־הזיפזיף לקבל את השירות לידיה. בין הקבוצה היו כאלה שהיססו וכאלה שהתנגדו. מדוע ללמוד מקצוע חדש, כאשר מפיקים רווחים נאים מעסק שהלך והתבסס ? לפיעסקאים היו מספר סוסים, פרידות ועגלות. וכן 5 משאיות חדשות, שמחירן שולם כמעט במלואו. התוכנית היתה לרכוש מספר משאיות נוספות.

קבוצת הזיפזיף מפיעסק

הם סיפקו זיפזיף, חצץ וחומרי־בניין במפרץ חיפה והקריות, לסוליל־בונה, לקבלנים פרטיים, לקיבוצים ולמושבים בעמק יזרעאל ולמשקים בעמק הירדן. בנוסף לכך זכו במיכרז לספק את כל הומרי־הבניין לתחנת־הכוח החדשה של חברת החשמל בחיפה.

בכל זאת, לאחר וויכוחים רבים הוחלט לקבל את שירות־הנוסעים. חיש מהר למדו שמונה פיעסקאים את מקצוע הנהגות איש מרעהו. הנהג הראשון היה שמעון דומשביציקי. כותב השורות האלה למד אצל יהודה רוזנסקי, שהיה מורה מחמיר ביותר.

הכל התנהל למופת. המשמעת והאחריות בעבודה היו למעלה מהרגיל. וכך, בשקט ובצינעה, לאחר שנים של עבודה קשה ורעב־למחצה, ביצעו שמונה בחורים את הלא־יאומן. הם זכו לשם טוב בבנקים ואצל הלקוחות — ועלו על דרך המלך.

לקבוצה צורפו שלושה אנשים נוספים: אברהם רובל, שעבד בשירות בימים בהם נוהל על־ידי אחרים, משה רפופורט ופאול גלרט. נרכשו 5 אוטובוסים חדשים, בעלי עשרים־וארבעה מקומות־ישיבה, שנחשבו בשעתו למפוארים. נקבע לוח־נסיעות קבוע. כל שעה יצא אוטובוס מכל כיוון, להוציא את שעות הבוקר והערב, בהן נוספו אוטובוסים שאספו את הפועלים בדרכם לעבודה ובשובם.

אף־על־פי־כן התברר לקבוצה, כי היא מחזיקה מעמד לא בגלל הרווחים שהיא מפיקה משירות־הנוסעים, אלא מאלה של שירות־המשאות. במילים אחרות, הגרעונות של ענף אחד כוסו על־ידי הרווחים של הענף השני.

צורפו 10 חברים נוספים: אביגדור הרנשטט, תנחום קפלן, דויד גוסטאב, משה רוזנפלד, מאיר אובסיביץ, חנוך צדרבוים, אליהו טרחובסקי, אליהו מאיר, שמואל וסלזון, ואלטר שכטל.

בשנת 1935 הוקמה אגודה כחוק וכדין ולקואופרטיב ניתן שם: „משמר המפרץ קבוצת זיפזיף".

באותה תקופה התחיל מתפתח איזור התעשיה במפרץ חיפה, ובקרית־חיים החלו בונים אירגוני ב. ג. ד. כמו־כן החלו בונים את הקריות ביאליק ומוצקין.

בהתאם לכך גדל מספר המכוניות וגם מספר החברים גדל והגיע ל־32.

כלפי חוץ, נראה העסק כמתרחב ומשגשג, אך בפנים רבו הוויכוחים שהביאו לא אחת את הקואופרטיב אל סף משבר. היו שטענו, כי בלתי אפשרי כל הזמן להשקיע כספים ולעבוד 14־12 שעות ליום במשכורת נמוכה.

לבסוף תבע הקואופרטיב מוועד קרית־חיים כי יאשר את העלאת המחירים. הוועד סירב באופן מוחלט. היחסים בינו לבין הקואופרטיב התחדדו עד כדי כך, שהעמיד בעצמו מכוניות לרשות הנוסעים.

לבסוף התערבה מועצת פועלי חיפה, מונתה וועדה שקבעה את מחירי הנסיעות ופישרה בין שני הצדדים.

בשנת 1936 הצטרף לקואופרטיב „משמר המפרץ קבוצת זיפזיף" קואופרטיב „זבולון", שמספר הקו שלו היה 42 והוא הסיע נוסעים מרמת־יוחנן, כפר־אתא, חיפה. מספר חברי אותו קואופרטיב היה 6 ומספר האוטובוסים שלו 5.

הצירוף היה מוצלח מאד. חדלה התחרות בין שני קואופרטיבים אשר עבדו בקו אחד ונוצר גוף ששירת את כל מפרץ־חיפה והחל חודר לגליל המערבי. שליטה זו בכל הסביבה איפשרה לקואופרטיב להתבסס.

עם פרוץ המאורעות בשנת 1939־1936 התערער הבטחון בדרכים. היה צורך להתקין רשתות מיוחדות על חלונות האוטובוסים, כדי למנוע את חדירת הרימונים. בכל אוטובוס נמצאו שומרים, נושאי־נשק.

לא אחת הסיע נהג 5 נוסעים בלבד ושני שומרים.

המצב הכלכלי החמיר מאד. חברי הקאופרטיב לא קיבלו משכורות, אלא מיפרעות קטנות. אולם התחבורה לכל הישובים נשארה קבועה. הדבר בוצע הודות לאירגונו של הקואופרטיב, ליכודו ורצון־הברזל שלו.

בשנת 1938 החלו בהקמת בתי־הזיקוק במפרץ חיפה. כמה קואופרטיבים ערביים ניסו לחתום על החוזה עם החברות הבריטיות והאמריקניות, אך הדבר לא עלה בידם. „משמר המפרץ קבוצת זיפזיף" הוא שהתחייב להסיע את הפועלים אל מקום העבודה וחזרה. התנאי העיקרי היה להסיע את הפועלים גם בשבתות ובחגים. נוהג זה מתקיים בחיפה עד היום.

החוזה עם החברות הזרות היה הישג גדול לקואופרטיב, אם כי היה קשור ברכישת 15 מכוניות נוספות, שנדרשו להסעת הפועלים בבוקר ולהחזרתם בערב, אך עמדו ללא שימוש במשך היום. היתה זו תוכנית נועזת שסיכונה רב.

עוד בטרם התאושש הקואופרטיב מהמאורעות, פרצה מלחמת העולם השניה, שעוררה קשיים מרובים. ראשית, הייצור נועד כולו לצורכי מלחמה ולא ניתן לרכוש אוטובו־

סים חדשים, חלקי־חילוף וצמיגים. מאחר שלא ניתן לתקן אוטובוסים שבורים, נאלצו להוציאם מהשירות. שנית, חלק מהאוטובוסים נלקח על־ידי הצבא הבריטי לצורך הסעת חיילים בארץ ובארצות השכנות.

בכל זאת, קויים החוזה עם החברות הזרות והפועלים הוסעו ללא תקלה. גם השירות האזרחי נמשך. הקואופרטיב קנה שילדות של אוטובוסים ישנים, הרכיב עליהן מרכבים וייצר אוטובוסים. אוטובוסים מסויימים פורקו וחלקיהם שימשו כחלקי־חילוף לאוטובוסים אחרים.

עם תום המלחמה היה צורך לשקם את הקואופרטיב. הקושי היה, כמובן, בהשגת אשראי מתאים. נמצאה דרך להתגבר גם על בעייה זו ואוטובוסים מהטיפוסים החדישים ביותר הוכנסו לשירות. הקואופרטיב קידם בשמחה את פני חבריו שגוייסו לצבא הבריטי וחזרו בשלום וקלט גם מספר גדול של חיילים משוחררים. לאט־לאט חזר השירות למסלולו התקין, כשעובדיו וגם הציבור, נושמים לרווחה. הנוסע לא נאלץ עוד להמתין בתחנה זמן רב והגיע במועד למקום־העבודה.

מוסדות ההסתדרות החלו תובעים מהקואופרטיב כי יתאחד עם שירותי חיפה רבתי. במיוחד עמד על כך החבר רמז ז״ל, שליווה את התפתחותו של ענף התחבורה למעלה משתי עשרות שנים.

על פרשת האיחוד ניתן לכתוב ספרים עבי־כרס, שתוכנם עשרות ישיבות ואסיפות, דיונים ותוכניות, בעיות מימון וחרדה.

שוללי האיחוד טענו, שהמצב בארץ אינו יציב, השירות בחיפה אינו רנטאבילי והעסקתם של מאות שכירים עשויה להיות כרוכה בשביתות.

ההחלטה לגבי הקמת האיחוד היתה נתונה בידי „משמר המפרץ״, שכן, הוא היה קואופרטיב חזק לא רק בחיפה, אלא שלט על עמק זבולון והקריות, עכו, נהריה וכל הגליל המערבי. אם כן, מדוע לשנות את המצב ?

אולם הפיעסקאים שבהנהלה אמרו, שאיחוד של חיפה רבתי הוא צורך השעה. ודעתם היא שהכריעה.

לאחר משא־ומתן ממושך ומייגע אוחדו שלושת הקואופרטיבים הבאים :

1) „חבר״, 190 חברים, 125 אוטובוסים.
2) „משמר המפרץ״, 130 חברים, 80 אוטובוסים.
3) „הר הכרמל״, 80 חברים, 45 אוטובוסים.
סה״כ : 400 חברים ו־250 אוטובוסים.

הקואופרטיב המאוחד נקרא שח״ר — שירות חיפה רבתי — והיה גוף גדול בצפון הארץ, שהשתייך להסתדרות העובדים ולמרכז הקואופרציה.

הוחלט להתחיל בעבודה המשותפת ב־1.12.1947. אולם ב־29.11.1947 הכריזו האומות המאוחדות על הקמת מדינת ישראל, מה שגרם בין היתר גם להפרעות רציניות בדרכים.

פירושו של דבר היה, שכל התוכניות הרבות, שהושקע בהן עמל כה רב, נגנזו. במקומן הופעלו תוכניות לשעת חירום. המוות ארב בדרכים, פגע בנוסעים שבאוטובוסים ודם נשפך כמים. היה צורך לשריין את האוטובוסים במהי־רות. הנסיעות לגליל המערבי, לחניתה ואילון, היו בחזקת סכנה. לבסוף נותק הגליל המערבי לחלוטין.

האוטובוסים ונהגיהם הועמדו לרשות מוסדות הבטחון. החברים לא התראו עם משפחותיהם במשך ימים ושבועות. המאמצים לקיים את הקשר בין ישוב לישוב, הלכו וגברו. אוטובוסים רבים נפגעו והוצאו מהשירות. במוסכים נמשכה מלאכת התיקון ימים ולילות.

ארבעה חברים נפלו בדרכים בשעת מילוי תפקידם : שרגא גודס ז״ל, זאב פיין ז״ל, סילש מאיר ז״ל ואגדשטיין ראובן ז״ל.

לאחר ההפוגה גוייסו כל האמצעים לצורך שיקום הקואופרטיב : תיקון האוטובוסים ושירות קהל הנוסעים. נרכשו מכונות חדשות. נקלטו 150 חברים חדשים, שלחמו בצבא־ההגנה־לישראל. כך הגיע מספר החברים ל־600 ומספר האוטובוסים ל־350. תודות לתוספת כוח־אדם ואוטו־בוסים, ניתן להפעיל את התוכניות שנגנזו עם ההכרזה על הקמת מדינת ישראל.

ביוזמת משרד התחבורה ומרכז הקואופרציה החל מתנהל משא־ומתן בנוגע להקמת התחבורה הישראלית הארצית.

בשנת 1951 אוחדו „אג״ד״, „שח״ר״, ו„דרום־יהודה״, שבהתאם לראשי־התיבות שלהם נקראו „אש״ד״ ומאוחר יותר „אגד״.

שוב היה צורך להקים ועדות, לערוך תוכניות ולארגן. בכל אלה מילאו בני פיעסק תפקידים חשובים.

בשנת 1952 הטילה הנהלת אגד על שלושה חברים להכין תוכנית מפורטת להקמת חברה, שתבנה תחנות־אוטובוסים ברחבי הארץ. חברי הועדה היו גוטליב ומצפון, ואילו כותב השורות האלה נתמנה כיושב־ראש. התוכנית הוגשה תוך שלושה חודשים — והחברה הוקמה. נבחרה

מועצת־מנהלים וכותב השורות האלה כיהן כמנהל כללי.

בשנת 1952 לא היתה בארץ אף תחנה הראויה לשמה. כיום יש 20 תחנות מרכזיות מפוארות ו־18 מוסכים מודרניים.

בשנת 1952 היה הון החברה 250,000 ל״י. היום — כשבעים וחמישה מיליון.

כותב השורות האלה כיהן כמנהל כללי 12 שנים רצופות. כאשר נשאל היכן רכש את הידע הרב שלו, היה עונה: „בפיעסק. בשולהויף ובתלמוד־תורה, אצל הרבי מוטה דער ראשער״.

אולי מוטב לסיים את הפרק בעזרת התצלום המופיע כאן.

10 חברים, 4 חברות, 3 ילדים

למרבית הצער, 6 מתוך 17 אלה הלכו לעולמם בטרם עת ולא זכו לראות את הפלא הגדול שחוללה קבוצת הפיעסקאים.

בני העיירה הקטנה ניחנו בשאר־רוח, עוז, מרץ וכוח־חזון יוצאים מגדר הרגיל. הם התיישבו בעיר הערבית עכו והתמודדו עם עבודה מפרכת ובלתי־ידועה, עם רעב ומחלות. הם עשו כל זאת בכוחות עצמם, ללא עזרה מהחוץ וללא תקציב מאיזו מחלקה שהיא.

מינואר 1926 ועד ינואר 1933, במשך שבע שנים, התגבשה בעכו קבוצה קטנה, אך בעלת כיוון ברור.

מינואר 1933 ועד ינואר 1948, במשך חמש־עשרה שנים, הקימה אותה קבוצה קטנה המופיעה בתצלום, יחד עם חברים חדשים שהצטרפו, את „משמר המפרץ קבוצת זיפ־זיף״. על־אף הקשיים והבעיות, הפך הקואופרטיב למפעל למופת, מתוכנן בקפדנות ורנטאבילי.

כאשר התאחד „משמר המפרץ״ עם „חבר״ ו„הר־הכרמל״ והפך ל„שח״ר״, הביא עמו 130 חברים, 80 אוטובוסים ומוסך מודרני (חובותיהם הסתכמו בכמה עשרות אלפים לירות בלבד).

הרכוש הגדול הזה הצטבר תודות לאותה קבוצה קטנה שבתצלום, שמעולם לא אמרה נואש.

משנת 1948 עד שנת 1968, במשך 20 שנה, לאחר שאוחדו „אגד״, „שחר״ ו„דרום־יהודה״ והפכו תחילה ל„אשד״ ואחר־כך ל„אגד״ — עדיין הוסיפה אותה קבוצה קטנה להחזיק בהגה התחבורה הקואופרטיבית בישראל. לא לבדה, כמובן. היו עוד רבים אחרים. אולם הקבוצה הקטנה עזרה להוביל את הגוף הדמוקרטי הגדול במסלול הנכון.

מיום שראשוני הפיעסקאים דרכו על אדמת הארץ, עברו 45 שנים. הם לא ביזבזו את השנים. הם עשו היסטוריה.

לדמותו של רבי מרדכי עמיאל ז״ל

רבי מרדכי עמיאל (רבי מוטה דער ראשער) שניחן בתכונות תרומיות, עמד שנים רבות בראש תלמוד־תורה שבפיעסק. חלק מבוגרי תלמוד־תורה יצאו אחר־כך לישי־בות שבערים הגדולות וזכו לקבל סמיכות לרבנות.

הרבי היה אדם משכיל, שלא חדל ללמוד בעצמו כל חייו. לאחר שסיים להורות, היה משתקע בלימוד התורה או הגמרא, עד אחרי חצות. פעמים היה מצרף ללימוד זה גם תלמידים.

התמסרותו היתה מעבר לכל מה שניתן לשער. הוא היה יושב עם כל תלמיד, עוזר לו בהכנת שיעורים ומאפשר לו להבין מדוע חשוב כי יתקדם בלימודים. הוא אף הקפיד על לבושו של כל תלמיד ודאג שיאכל די לארוחת־הצהריים. הוא שימש כאב ומחנך כאחד.

הוא לא נהג להכות, אלא כאשר עלתה חמתו להשחית. כך אירע כאשר קבוצת תלמידים יצאה באחד הימים, בהפסקה שבין השיעורים, להתרחץ במימי הנחל הסוער. אחד התלמידים כמעט טבע וניצל רק הודות לשייטי־העצים, שנמצאו על־פני המים.

העונש היה קשה. התלמידים סודרו בשורה והרבי הפליא בהם את מכותיו. היו שלא יכלו להתאושש מהמכות במשך כמה ימים, אך הכל הסכימו שהרבי צדק.

הבחינות עם סוף שנת הלימודים, על־ידי גדולי התורה, לא היו קלות. לפיכך היה צורך להתכונן היטב. הרבי היה מדרבן את התלמידים ומעודד אותם. הוא היה אומר, שאין מונת גדולי התורה להכשיל את התלמידים. כל מי שילמד את החומר וישנן אותו, יצליח בבחינות.

תלמידיו של רבי מרדכי עמיאל לא ישכחוהו לעולם. הם רואים בכך זכות, שזכו לשמוע תורה מפיו.

זכרונות מתלמוד תורה

מגיל רך למדו ילדי פיעסק אצל מלמדים בחדר. בער־בים, למדו אצל מורים פרטיים. עם המלמדים לגיל הרך נימנו ר׳ זיידקה, ר׳ נפתלי ור׳ יצחק.

עד פרוץ מלחמת־העולם הראשונה היו בעיירה כ־7 חדרים ומספר מורים פרטיים שלימדו שפות, בנוסף לשפה הרוסית הרשמית, ומתימטיקה.

בשנת 1913 נפתח בית־ספר פרטי, בו לימדו מורים בעלי השכלה גבוהה: האדונים רובינצ׳יק, רובינשטיין והרב קוויאט. היה זה הישג גדול. שכן, עד אז היה בעיירה רק בית־ספר עממי ממשלתי רוסי, בו למדו ילדי הגויים, אך לילדים יהודים לא היתה בו דריסת־רגל. עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה נסגר בית־הספר היהודי.

תלמוד תורה

בעיירה היו שתי רמות של תלמוד־תורה. האחת לילדים בגיל 11-9; והשניה לילדים בגיל 13-11.

ברמה הראשונה לימד ר׳ חייקול בבית־המדרש הבנוי עץ. החדר שהוקצה לצורך זה היה כעין מרתף, שלא חדרו אליו די שמש ואוויר. למרות שהעיירה היתה בדרך־כלל שטופת־שמש ולחייי ילדיה וורודות, הרי במשך שנתיים אלו הפכו חיוורות. בחורף היה נעים יותר, מכיוון שבחוץ שרר כפור והחדר היה סגור וחם.

בסוף כל שנת לימודים, נערכו בחינות. מי שלא הצליח בבחינה של השנה השניה, נשאר שנה נוספת ברמה הנמוכה יותר.

הבוחנים לא היו אנשי חינוך. היו אלה כחצי־תריסר יהודים בעלי מעמד, שבמקום לנסות ולראות מה רכש הילד, השתדלו להוכיח את ידיעותיהם־שלהם בתורה. שאלותיהם היו קטלניות ומעוררות פחד ומבוכה. במצב כזה לא היו ילדים רבים מסוגלים להשיב, אפילו ידעו את החומר. כעונש, היו סוטרים על פניהם.

כמובן, ששיטה לקויה זו השיגה את ההיפך ממה שהתכוונה להשיג. עם תחילת שנת הלימודים החדשה, סירבו ילדים רבים ללמוד וסחבו אותם בכוח לתלמוד־תורה.

לכותב שורות אלה האיר המזל פנים. לאחר התייעצות בין המלמד ר׳ חייקול ובין הגבאי הראשי, ר׳ יוסף לייב, הוחלט שאין טעם להשאירו שנה נוספת ברמה הנמוכה, אלא להעבירו לרמה הגבוהה, בה לימד רבי מרדכי עמיאל, שכונה „מוטה דער ראשער״ (משום שהגיע לפיעסק מהעיירה הסמוכה, ראש).

מאחר שגם הרבי מרדכי עמיאל היה בין הבוחנים, הסכים להצעה. כך, בשנת 1912, הועבר כותב השורות האלה לרמה הגבוהה יותר, כשהוא בן עשר שנים בלבד, מה שהעניק לו גאווה ושמחה.

כותב השורות האלה לא היה היחיד שליבו רחב מגאווה. גם דודו, מנדל בורובסקי, היה בין הבוחנים ושמע את התשובות, שנאמרו בקול צלול וברור והוכיחו ידיעה בספר

„חדר" מתוקן

יהושע ובספר שופטים, עם כל הפירושים והתוספות. הבוחנים הקשיבו קשב רב, מבלי לשסע את הנבחן.

לאחר־מכן רץ הדוד לבשר לגיסתו על ההצלחה, כשהוא רוקד משמחה.

הלימודים ברמה הגבוהה התקיימו בבית־הכנסת המכובד יותר, הבנוי לבנים אדומות (דער מויער). שם נמשכו הלימודים שלוש שנים. כל שנה נערכו בחינות, אך התכונה לקראת בחינות־הגמר היתה גדולה במיוחד. הרבי ישב ושינן עם תלמידיו יומם־ולילה, ביחוד עם אלה שסיכוייהם לעמוד בבחינות היו טובים. באותה תקופה דמו התלמידים לשלדים־מהלכים מרוב מאמץ ועייפות. לא אחת היו נתקפים ייאוש ובטוחים כי על־אף הכל לא יעמדו בבחינות. לבסוף הסתבר כי הבחינות היו קלות מכפי ששיערו. מכל מקום, בוחנים אלה היו נבונים יותר ואיפשרו לתלמידים להוכיח את ידיעותיהם.

ראש הבוחנים היה ראש ישיבת סלונים, ר׳ יגל. האחרים היו ר׳ משה, חתנו של הגביר קופל וויינשטיין, ר׳ משה שפירא, ר׳ זמי קפלן ור׳ מרדכי גצל יוגל.

חמשת הבוחנים ישבו בשורה אחת ולידם ר׳ מרדכי עמיאל, מספר גבאים, שמשים וסתם צופים. ממולם ניצבו התלמידים המבוהלים, כאילו חיכו לגזר־דין.

כותב השורות האלה עמד בבחינות והיה מועמד ללמוד בישיבת סלונים אצל הרב יגל. אמו כבר דאגה למענו לחדר בסלונים, אצל קרובי־משפחה. כמו־כן כמעט השלימה את סידור ימי הכלכלה. שכן, באותם הימים היה מקובל שבעלות־הבתים היו מנדבות, לפי תור, יום כלכלה אחד בשבוע לבחורי הישיבות.

והנה פרצה מלחמת־העולם הראשונה. הורי כותב השורות האלה היו בטוחים כי רוסיה האדירה תתגבר על גרמניה תוך כמה שבועות, ולכל היותר — כמה חודשים. לפיכך החליטו שמוטב כי בנם יישאר בבית עד תום המלחמה.

כותב השורות האלה לא הסכים עם החלטה זו ואכזבתו היתה קשה. ראשית, משום שכמה מחבריו־ללימודים מעיירות מוסט ורוז׳נקה, שעמדו גם־כן בבחינות, כבר נסעו ללמוד בישיבות. שנית, משום שחשש כי הדחייה לא תהיה זמנית אלא לתמיד.

ואכן, החשש התאמת. בספטמבר 1915 נכנסו הגרמנים לפיעסק והנהיגו משטר צבאי. דאגתם העיקרית של התושבים היתה להשיג מעט מזון, כדי לשכך את הרעב ההולך וגובר. התוכנית ללמוד בישיבת סלונים נגוזה עם הרבה שאיפות ותקוות של בני העיירה.

בית הסבים

אבי, מאיר ז״ל, היה בנם של משה ובריינה בורובסקי ז״ל, מעיירת פיעסק.

אמי, שרה ז״ל, היתה בתם של נוח ומרים אייזנמן ז״ל, מעיירת מוסט.

שני בתי הסבים היו שונים זה מזה ויקרים לי מאד. האחד היה בית־סוחרים; השני — בית שידע עמל ועבודה.

בית סבא משה בורובסקי

סבא משה בורובסקי היה סוחר־תבואות סיטונאי. הוא היה מספק תבואות לקימעונאים, לטחנות־הקמח בפיעסק ולערים שונות ברוסיה הלבנה ובגרמניה. האספקה לגרמניה נערכה באופן זה: בחודשי החורף היו אוגרים את התבואה במחסנים הקרובים למים, בעיירת מוסט, הרחוקה מפיעסק כדי 8 ק"מ.

בתחילת האביב, עם הפשרת השלגים, היו מעמידים את התבואה על רפסודות גדולות, אותן השיטו עם זרם המים

משה בורובסקי, אחיו של יהודה בורובסקי

לאורך הניימן לערים גרודנו־קובנה ועד לנמל ממל שבליטא ומשם לגרמניה המזרחית.

סבא משה היה סוחר גדול ואמיד ובעל השפעה בפיעסק.

סבתא בריינה היתה אשה עדינה ומסורה, שנהגה לקחת אותי ל„חדר" ולהציל אותי לא אחת משוטו של הרבי.

היא אהבה לרכז את נכדיה סביבה ולספר להם סיפורים. על סבא משה, איש מכובד ומקובל על הבריות; על נסיעתה לגרמניה לעיר קניגסברג עם בנה הצעיר ברוך, שנזקק לריפוי, וקורותיה שם; היא נפלה קורבן לרמאים, שגזלו ממנה את כספה, ונותרה בארץ זרה עם בן חולה. אולם סוחרי־התבואה בעיר הודיעו על מצוקתה לסבא משה, שהורה לבנק בקניגסבורג להעמיד לרשותה סכום כסף. על הסיפור המרתק הזה, שחשף את רמאי קניגסבורג ואת תושייתו של סבא, חזרה פעמים רבות.

לסבא משה ולסבתא בריינה היו חמישה בנים ובת אחת.

בנם־בכורם היה מנדל, שנשא אשה בשם ביילה. הוא התגורר בכפר טורי, במרחק חצי ק"מ מפיעסק. סבא קנה לו כ־120 דונם אדמה, בנה לו בית על שפת הנחל, נטע גן־פרי והקים רפת, אורווה ומחסנים. מנדל היה איש משכיל, בוגר ישיבת סלבודקה. נולדו לו שני בנים ובת בשם מצ'ה. בת זו, בעלה אהרון וארבעת ילדיהם ניספו בשואה.

בתו היחידה של סבא בורובסקי היתה חנה, שנישאה למשה, בן כפר קרומאניצה, שבמרחק 12 ק"מ מפיעסק. היא קיבלה כנדוניה עשרת אלפים רובלים, סכום נכבד בסוף המאה ה־19 ברוסיה. הבעל עסק במסחר ושימש ספק לצבא הרוסי. נולדו להם שבעה בנים ובת אחת, שלאחר בגרותם ישבו באותו כפר והקימו בו משפחות מרובות ילדים. ההורים, שמונת ילדיהם והנכדים, 58 נפשות, ניספו בשואה. הנכדה של סבתא חנה, ברוריה פלקוביץ, נמצאת בישראל והקימה משפחה יפה.

הבן השני של סבא בורובסקי היה יצחק, שנשא לאשה את גיטל. מגרש־ביתו של דוד־יצחק גבל עם מגרש־ביתו של אביו. הוא היה סוחר. לאחר הקציר היה קונה כמות גדולה של תבואה במחיר זול, מאחסן אותה עד לפני הקציר של השנה הבאה, ומוכר אותה במחיר גבוה. מעמדו הכלכלי היה איתן. נולדו לו שני בנים ושתי בנות. בת אחת היגרה עם משפחתה לארצות־הברית. ההורים, שלושת ילדיהם ונכדיהם, ניספו בשואה.

הבן השלישי היה לייבה, שנשא לאשה את חיה־זלדה. גם הוא התגורר בקרבת־מקום לאביו. היה זה אדם טוב־לב וחייכני, שהששון והשמחה שררו בביתו הקטן. הילדים, בני המשפחה, אהבו מאד לבקר אצלו. גם הוא התפרנס ממסחר. שניים מחמשת בניו היגרו לאחר מלחמת־העולם הראשונה לארגנטינה. שלוש המשפחות האחרות ניספו, להוציא ראש משפחה אחד שהוגלה על־ידי הרוסים לסיביר וכך נשאר בחיים. כאשר חזר עם תום מלחמת־העולם השניה, נודע לו כי 17 מבני משפחתו ניספו בשואה. הוא הצטרף לאחיו בארגנטינה.

הבן הרביעי היה אבי, מאיר, שנשא לאשה את שרה. הם התגוררו בביתם של סבא משה וסבתא בריינה, שניצב על אם הדרך הראשית, והיה גדול ומרווח וסביבו גן עצי־פרי. לאחר מותו של סבא, הוסיפו לגור עם סבתא בריינה.

אמי ז"ל היתה תמיד אומרת כי כאשר יגדלו ילדיה, ייטב מצבה הכלכלי של המשפחה. ואכן, כך היה. שכן,

בביתנו לא היתה הפרנסה מצויה תמיד בשפע, אך המצב השתנה כאשר גדלו הילדים ותרמו את תרומתם.

להורי היו ארבעה בנים ושתי בנות, מהם נותרו בחיים ונמצאים בישראל אחותי ברוריה ואני. אחי יואל חי בארגנ־טינה. אחי הצעיר יצחק גוייס לצבא הפולני במלחמת־העולם השניה ונפל חלל. שאר בני המשפחה, 15 נפשות במספר, ניספו בשואה.

הצעיר בבניו של סבא בורובסקי היה ברוך, שנשא לאשה את חיה־הודס. ביתו ניצב על שפת נחל זלביאנקה, במרחק כמאתיים מטר מבית אביו. הבית נחשב לאחד הגדולים בעיירה ונערכו בו חתונות. לברוך ולאשתו נולדו שני בנים ושתי בנות. הבן מאיר והבת שושנה עלו לארץ. מאיר היה חבר הקואופרטיב „משמר המפרץ". הוא נפטר בגיל 33, בהשאירו אחריו אשה ושני בנים. שושנה נישאה ושם משפחתה כיום שילדקרויט. היא ובעלה חיים בטבעון ולהם בן ובת. שאר בני המשפחה, 14 נפשות במספר, ניספו בשואה.

רשימת הנפשות של בני בורובסקי שניספו בשואה

1)	בני משפחת הדוד מנדל בורובסקי, הבת מצ׳ה, בעלה אברהם־אהרון והילדים —	6
2)	דודה חנה ודוד משה, ילדיהם ונכדיהם	58
3)	דוד יצחק ודודה גיטל בורובסקי, ילדיהם ונכדיהם —	18
4)	דוד לייבה ודודה חיה־זלדה בורובסקי, ילדיהם ונכדיהם —	17
5)	אבי מאיר ואמי שרה בורובסקי, ילדיהם ונכדיהם —	15
6)	דוד ברוך ודודה חיה־הודס בורובסקי, ילדיהם ונכדיהם —	14
	סה"כ הושמדו על־ידי הנאצים	128 מבני בורובסקי

בית סבא נוח אייזנמן

סבא נוח היה איש חמים ונפלא, שעמל קשות כל ימי חייו. לו ולסבתא מרים היו חמישה בנים ושתי בנות. מעודי לא ראיתי גבר יפה־תואר כסבא נוח. הוא היה גבוה, בעל כתפיים רחבות וזקן שחור וארוך. לעיתים היה נדמה לי כי הוא נצר לענקים מתקופת התנ"ך. בניו היו גם הם גבוהים, יפים, חסונים כארזים ואמיצים כאריות. כולם סיימו את לימודיהם בישיבות ורק אחר־כך החלו בעבודה. שלושה מהם עבדו עם אביהם ליד הניימן, ואילו שני הנותרים היו סוחרים.

סבא נוח בנה שני בתים זה ליד זה, סמוך לניימן, ובהם שיכן חלק מבניו ומשפחותיהם, כי עינו היתה פקוחה עליהם תמיד.

נוח ובניו עמלו כל השבוע ובשבת למדו תורה בבית־הכנסת. הם היו חזנים ובעלי־תפילה מעולים.

בימים הנוראים היו יוצאים לפעמים לכהן כבעלי־תפילה בבתי־הכנסת שבערי־השדה.

אמי שרה היתה בתו הבכורה של נח אייזנמן. מאחר שהיתה בת מוסט, ואילו בעלה בן פיעסק, היתה מטיילת כמעט כל שבוע דרך היער, מרחק של 8 ק"מ, כדי לבקר בבית הוריה. בימי החורף הארוכים והקרים היתה יושבת ליד התנור הגדול והחם שבבית, מלטפת את ראשי ילדיה ומספרת להם על טיוליה על שפת הניימן, על הרפסודות השטות, על אביה ואמה. ניכר היה שהגעגועים מציקים לה.

לאחר שרה, נולד לנוח בנו ברל. כאשר ברל היה לגבר, נשא אשה והתגורר בצידו הדרומי של הניימן, במבואות העיירה מוסטי. במלחמת־העולם הראשונה נשרף ביתו והוא עבר לגור בצידו הצפוני של הניימן, קרוב יותר לבית אביו. אשתו הראשונה מתה בגיל צעיר והוא נשא אשה שניה. משתי נשותיו היו לו 9 ילדים. ארבעה בנים וחמש בנות.

אחד מבניה של אשתו הראשונה, מעטע, נשלח עם הצבא הפולני של הגנרל אנדרס למזרח התיכון. כאשר הגיע לארץ־ישראל במטרה להמשיך למדבר לוב, כדי להילחם בצבא הגרמני של הגנרל רומל, נשאר במקום. כך נותר בחיים. הוא עיברת את שם משפחתו לברזילי. שאר בני משפחתו של ברל, 26 נפשות במספר, ניספו בשואה.

בתו השניה של נוח היתה דובה, שנישאה ליצחק קפלן. היא היתה יפת־תואר עד מאד ובעלת קול נעים. בעלה היה איש עדין־נפש, נעים־הליכות וחייכני. שמונה ילדים נולדו לבני־הזוג ומהם נותרו בחיים שניים: זלמן וזהבה־זלטקה.

זלמן עבר שבעה מדורי גיהנום. הוא היה במחנה־הריכוז אושוויץ וניצל ממוות עם כניסת הצבא האמריקני. לפני קום המדינה, עלה לארץ.

זהבה־זלטקה היגרה לפני מלחמת־העולם השניה

לארגנטינה. עם קום מדינת ישראל, עלתה עם משפחתה. שאר בני המשפחה, 15 נפשות במספר, ניספו בשואה.

בנו השני של נוח היה שמחה, שנשא לאשה את פרל, ונולדו להם בן ובת. שמחה היה איש טוב־לב ומשכיל, שהתפרנס ממסחר. ההורים, ילדיהם, כלתם ונכד אחד, 6 נפשות, ניספו בשואה.

בנו השלישי של נוח היה משה. הוא היגר לארצות־הברית ונולדו להם שני בנים ובת. הוא חזר למוסט, כאשר

אלי מיכל אייזנמן

שמע על מחלת אביו, נשאר במקום ונולדו לו נכדים. המשפחה כולה, 8 נפשות, ניספתה בשואה.

בנו הרביעי של נוח היה ישׂשכר, שלמד לא רק בישיבה אלא גם לימודים חילוניים בבתי־ספר שבערים ווילנה וניז'ני־נובוגורוד. הוא נשא אשה ווילנאית מפונקת והביא אותה למוסט, שם נקלטה יפה. במקצועו היה שוחט, אך הוא פנה למסחר והצליח היטב. באחד הימים נתן ישׂשכר טבעת זהב לאמי. כאשר עליתי ארצה, נתנה לי אמי טבעת זו וביקשה כי אשמור עליה היטב. אני נושא טבעת זו תמיד על אצבעי, והיא יקרה לי מאד.

לישׂשכר ולאשתו נולדו שני בנים וארבע בנות. כולם ניספו בשואה, ובנוסף להם גם שני חתנים.

הצעיר בבני נוח היה אליהו־מיכאל. הוא היה מפונק מאד. הוריו גוננו עליו כעל בן יחיד וכן גם אחותו הבכורה, היא אמי. לאחר שהיה לגבר נשא אשה בשם דובקה ונולדו להם שני בנים ושלוש בנות.

בשנת 1941, כאשר פרצה מלחמה בין רוסיה לבין גרמניה, לא היה אליהו־מיכאל במקרה במוסט. הוא לא יכול לחזור למשפחתו ונע עם המון הפליטים מזרחה עד שהגיע לקרובי־משפחה בניז'ני־נובוגורוד.

לאחר מלחמת־העולם השניה, כאשר כל מדינת רוסיה הלבנה נשארה בידי ברית־המועצות, חזר אליהו־מיכאל לעיירה. במשך שנים היה מקונן על אובדן משפחתו וכל בני העיירה. לבסוף עלה לארץ ומצא שלווה מסויימת עם אשתו השניה. לפני שנתיים נפטר וזכה לבוא לקבר ישראל.

רשימת הנפשות של בני אייזנמן שניספו בשואה

1) משפחת ברל אייזנמן — 26
2) משפחת יצחק ודובה קפלן — 15
3) משפחת שמחה אייזנמן — 6
4) משפחת ישׂשכר אייזנמן — 10
5) משפחת אליהו־מיכאל אייזנמן — 6
6) משפחת משה אייזנמן — 8

סה"כ הושמדו על־ידי הנאצים 71 מבני אייזנמן

ניצלו מהשואה ממשפחת אייזנמן:

1) ראובן ברזילי.
2) זלמן קפלן.
3) זהבה בשקיר.
4) אליהו־מיכאל, שנפטר בארץ.

ניצלו מהשואה ממשפחת בורובסקי:

1) יהודה בורובסקי.
2) ברוריה רייכלין־בורובסקי.
3) מאיר בורובסקי ז"ל, שנפטר בארץ.
4) שושנה שילדקרויט־בורובסקי.
5) ברוריה פלקוביץ.
6) מרדכי בורובסקי.
7) ברוך בורובסקי.
8) יחזקאל בורובסקי.
9) יואל בורובסקי.

ארבעת האחרונים חיים בארגנטינה.

ממשפחת בורובסקי ואייזנמן נשארו בחיים 13 נפשות.
מספר הנפשות שניספו ממשפחת בורבסקי הוא 128.

מספר הנפשות שניספו ממשפחת אייזנמן הוא 71. סה"כ — 199.

הם ניספו יחד עם 6 מיליונים אנשים טהורים וקדושים, כשכל חטאם היה השתייכותם לדת משה וישראל.

פרשת ההשמדה הפיסית של יהודי פיעסק ומוסט

בספר „יזכור" של וולקוביסק מסופר כיצד ריכזו את יהודי העיירות הקטנות פיעסק, מוסט, וולפ, זעלווע, פרוזענע, ראזענוי, ליסקאווע ואזאבלין, כשבידיהם חבילות קטנות אשר משקלן לא עלה על כמה קילוגרמים. חבילות גדולות לא הורשו לקחת עמם.

הכניסו אותם לרפתות ואורוות מזוהמות, בהם היתה הצפיפות נוראה.

לבסוף הטעינו אותם על קרונות־בקר חתומים והסיעום למחנות, שם נדחפו לתאי־גאזים והושמדו.

מטרתם של הנאצים היתה לחסל את היהודים באופן פיסי. ואכן עשו כך לשישה מיליונים. אולם אנו החיים הנצחנו את זכר המתים על לוחות ליבותינו וגם בדפים אלה. וכך יהיו עמנו לעד.

דברי סיום

בחרדת־קודש ניגשתי למשימה הקדושה של כתיבת קורותיה של עיירתנו הקדושה פיעסק. מאחר שהחומר שעמד לרשותי היה מועט ותעודות לא נמצאו בידי כלל, היתה זו גם משימה קשה.

בכל זאת, לא ויתרתי. הרביתי לחפש, לשוחח ולדלות מתוכי עוד ועוד זכרונות.

ראיתי בכך ייעוד. פיעסק סיפקה ערכי דת ותרבות, שאיפשרו לנו להתמודד עם החיים. ואם פיעסק היתה המקור ממנו שאבנו כל אשר בנו, הרי היא כך גם לילדינו.

החיים הוכיחו כי אמת הדבר. שכן, בני העיירה וגם צאצאיהם שלא נולדו בה, הגדילו לעשות בשטחים רבים ושונים.

היריעה קצרה מלספר הכל, אך אפשר להזכיר כמה פרטים. תחילה על בני העיירה. מיום שדרכה כף־רגלם על אדמת הארץ, עבדו בזיעת אפיים בחקלאות ובדייג ובסלילת כבישים, כדי לקיים את עצמם. אולם גם כאשר עבדו 14 שעות ביממה ולמעלה מזה, חשו כי הם מגשימים חזון.

בשנת 1928, כשחולדה היתה צפויה להתקפה מצד הערבים, נמצאו בין ראשוני המתנדבים יואל גודס ז"ל וזאב רובין יבל"א, חברים מקבוצת הזיפזיף.

בשורות ההגנה התבלט יקותיאל שבח, שהיה אחראי על מחסן־הנשק באיזור חיפה. הוא ואשתו חנה ז"ל, סיכנו פעמים רבות את חייהם בהעברת נשק ובפעולות שונות.

בני פיעסק רבים עשו חיל בענפי הבניה, החרושת והתחבורה.

עיקר גאוותם של בני פיעסק היא בחבריהם המפוזרים בשישה קיבוצים בארץ: אילון שבגליל המערבי, כפר גלעדי שבגליל העליון, יפעת שבעמק יזרעאל, עין־השופט שבהרי אפרים, גבעת־השלושה שבמרכז הארץ ורמת־רחל שעל־יד ירושלים.

בחלקו, ממשיך הדור הפיעסקאי הצעיר את מסורת האבות ועובד בתחבורה הישראלית. דומה, שאין תענוג גדול יותר מאשר לראות את הצעירים הנאים יושבים בתוך האוטובוסים, ליד ההגה, וגומאים עשרות אלפי ק"מ מכבישי הארץ.

צעירים אחרים משרתים בצבא־הקבע. תפקידים אחראיים ממלאים גם העובדים במישרות ממשלתיות חשובות במוסדות ההסתדרות.

צעירים וצעירות רבים הספיקו לסיים את שנות לימודיהם באוניברסיטאות והגיעו אף לתארים הגבוהים ביותר.

והיו מצעירי פיעסק, שבזכותם אנו חיים, הם מתו, בים וביבשה, קורבנות על מזבח כיבוש־העבודה והמולדת. יהי זכרם ברוך.

על תולדות העיירה

1) פיעסק נזכרת ב„אקטים" של הוועדה הארכיאוגרפית הוילנאית, (כרך 29 מס' 206, עמ' 401), לרגל משפט עם „קהל" גרודנה ב־8,8־17,14 ושבו היה מעורב דוד משה שוביץ' מקהילת פיעסק.

2) מפעל לייצור טקסטיל, התקיים בפיעסק ב־1815. היה בן שני נולים, בבעלותו של ראובן חיימוביץ', שהעסיק 12 פועלים (כמובא בפנקס ביליסטוק ע"פ ספרו של בוכובסקי על פלך גרודנה).

3) רבנים בפיעסק (לפני הרב קוויאט):

א. ר' אריה לייב אפשטיין, הנודע בחבוריו, ביחוד „הפרדס". בסוף חייו היה רבה של קניגסבורג. חי בשנים 1708 1775.

ב. ר' ישראל, אחי ר' דניאל, מדייני גרודנה הנודעים בעל „חמודי דניאל". בנו של ר' ישראל הנ"ל היה הר' יעקב דוד פיסקין, שנולד בתק'נו.

ג. ר' יוסף בר' שמחה הכהן רפופורט, אח"כ מו"צ במינסק, חותנו של הר"מ דישיבת וולוז'ין, ר' יצחק.

ד. ר' אליעזר מפיעסק — גאון גדול בתורה ומפורסם בדורו, (לפי ספר של אנשי שם א' — של חיים בראווערמאן עמ' 34).

ה. ר' יעקב בר' זלמן סנדר שפירא, האב"ד והר"מ של קרינקי.

5) ר' משה בר' ישראל (פאליר), מיסדה של שושלת האדמו"רים דקוברון (דחסידי קוברין. נולד בפיעסק בתקמ"ד (1784). אביו היה אופה. בנעוריו דבק בחסידות והלך ללמוד את תורתה מפי ר' משה משרשוב שע"י קוברין. היה אח"כ לדמות מיוחדת בחסידות ליטה, בהטיפו להתפשטות הגשמיות גם בחיי יום־יום. נפטר בתרי"ח (1858). (לפי זאב רבינוביץ, החסידות הליטאית).

מתולדות הציונות בפיעסק

„המטיף לציון" — י. ח. שקלאר דרש ב־1899 בפני קהל ועדה בפיעסק, שלא ידעו עד העת ההיא מהו הרעיון הציוני. כ־80 איש התנדבו בשקליהם למען קופת „הוועד באודיסה". (ר' הצפירה משנה זו 163).

ליקט מר דב רבין והביא לדפוס משה שחורי

כנס בני פיעסק בישראל בשנת 1969

כנס בני פיעסק בישראל בשנת 1969

כנס בני פיעסק בישראל בשנת 1969

זלמן קפלן

לזכר קדושי עיירתנו מוסט אשר היתה ואיננה עוד

על גדות הניימן אשר ברוסיה הלבנה, בתוך יערות ופלאי־טבע אחרים, עמדה עיירתי הקטנה מוסט.

הגורל הטיל עלינו את התפקיד המר להעלות על הנייר את הסיפור האיום על השמדת תושביה היהודים: הורים, אחים ואחיות, קרובים וידידים.

יום־השנה שלהם חל בימי חנוכה ויחד עם נרות החנוכה אנו מדליקים נר־נשמה לקדושינו. יספר נר־נשמה זה לדורות הבאים את הטרגדיה האיומה שעברה עלינו.

היה זה בקיץ של שנת 1942, ימי המלחמה וימי השתוללות החיה הנאצית בעיירתנו הקטנה מוסט. מעט יהודים שהיו בעיירה הזו, כ־350 נפש, נשים וטף, גברים וילדים, זקנים וחולים, אנשי־עמל ולומדי תורה, אשר חיו את חייהם בשקט ובעמל הוציאו את לחמם — רוכזו על־ידי הס. ס. והמשטרה המקומית במקום אחד. מפי עדי־ראייה, שמעיה ורשבסקי ז״ל ויבדל לחיים מאיר רוקין, נמסר לי שהעבירו אותם לפיעסק ויחד עם יהודי פיעסק — למחנה וולקוביסק.

על קומץ יהודי מוסט ותלאותיהם מספר בזכרונותיו ד״ר נח קפלינסקי, יו״ר ההסתדרות הרפואית בישראל. בקובץ „חורבן וולקוביסק״ הוא כותב:

ב־2 בנובמבר 1942 הוציאו את קומץ היהודים (כ־350 נפש) ממוסט הישנה, עיירה־למחצה וכפר־למחצה, מן הבתים, קיבצו אותם ליד גשר הניימן וסידרום חמישה־חמישה. את הזקנים והילדים הטעינו על עגלות שגוייסו במיוחד אצל הגויים, ותחת ליווי חמור של אנשי ס. ס. עם מכונת־ירייה גרשום אל מעבר לגשר, לצד וולקוביסק. איש לא ידע להיכן מוליכה הדרך, אך יהודי מוסט חשו שזו היא דרכם האחרונה. כל „המחנה״ זז מהמקום, לנגד מבטיהם האדישים של האיכרים המקומיים שעמדו לבושים יפה (יום החגא). כשאשה יהודיה קראה, „היי שלום, עיירתי־מולדתי״, ידעו כל הלבבות היהודיים שפעמו בחרדה, שאיש מהם לא יחזור. לאחר שעות מספר הגיעו לפיעסק, וכאן ראו ש„אקציה״ זו אינה נוגעת רק למוסט. הגיטו בפיעסק היה מוקף גרמנים ושוטרים מקומיים, והיה סגור ומסוגר. יהודי מוסט הוכנסו לתוך הגיטו הצפוף וקיבלו הודעה שלמחרת בבוקר ילכו הלאה. ב־6 בבוקר החלו לסדר אותם, גברים לחוד ונשים לחוד. ב־12 בצהריים זזו כולם מקומם.

ד״ר נח קפלינסקי המכובד מספר בזכרונותיו (הוא היה יחד עם יהודי מוסט) על סבלם של יהודי מוסט ופיעסק עד הגיעם, אחרי דרך מייגעת של 8 שעות, לוולקוביסק. שם זרקו אותם לתוך אורוות סוסים. כשנדחקו כולם לאורווה, קמה צעקה איומה. ילדים חיפשו את הוריהם, אמהות את ילדיהן, אנשים זחלו אחד על גבי השני, ביקשו מקום להינפש קצת. ובתוך כל ההמולה הוחרדה האורווה לקול צעקות יולדת. לאחר שעות מספר נולד בפני עם ועדה ילד יהודי, שהביא על עצמו עונש מוות.

בסוף נובמבר 1942 נתרוקנו האורוות ויהודי מוסט ופיעסק, יחד עם יהודי פורוזובה, ילובקה ואמסטובובה — טרנספורט של אלפי יהודים — הועברו לטרבלינקה. שם הושמדו, נשרפו, נחנקו בתאי־הגאזים על־ידי הצורר הנאצי. ילדים, תינוקות, נשים, רבנים, אנשי עמל ומעש, צעירים יוצאי תנועות־נוער ציוניות ולא־ציוניות, לכולם היה סוף טרגי אחד — המשרפות של טרבלינקה.

בכאב ובדמעות אני מבכה, יחד עם כל יוצאי פיעסק ומוסט הנמצאים בישראל, את קדושינו. אני, משארית הפליטה של יוצאי מוסט, אשר עברתי שבעה מדורי גהינום, אשר ראיתי את המשרפות ותאי־הגאזים של מחנות אוש־

וויץ, גרוס־רוזען, מאטהויזן ואבנזעע. האזינו כל צעיר וצעירה בישראל — אין חיים לעמנו בלתי אם פה.

נזכור ולא נשכח לעולם את יקירינו בני עיירותינו, מוסט ופיעסק.

יהי זיכרם חרות בליבנו לנצח.

קורות הורבנה של עיירתי קהילת מוסט על־יד גרודנה

על גדות הניימן, בין יערות עצי אורן, בין גנים פורחים, שכנה עיירתי מוסט. כך נקראה, על־שם הגשרים הבנויים על הניימן. עיירה קטנה ושקטה, מעורבת יהודים וגויים.

יהודיה, אנשי עמל ומעש, בעלי־מלאכה ובעלי מסחר זעירים ואנשי־מים, שנקראו כך משום שהעבירו דוברות עצים (פליטן האלץ) בדרך הנהר הגדול ניימן לדנציג. לכל משפחה יהודית היה גם משק־עזר כמו גן־ירק ועצי־פרי.

מקום זה מרוחק 7 וויארסט מהעיירה פיעסק ו־60 וויארסט מעיר־המחוז גרודנה אשר על הניימן. התחבורה לגרודנה היתה בספינה (פריכאד) או ברכבת מבית־הנתי־בות מוסט.

לפי המילון הגיאוגרפי היתה העיירה מוסט עתיקה מאד, והשתייכה לפנים לאחד מנסיכי ליטא הקרובה, ועברה מאוחר יותר לבעל־אחוזה (פריץ) בשם „אוזנאבישן", מ־מוצא רוסי. אחרי מלחמת נפוליאון עם הרוסים (אנדרטת נפוליאון עומדת עד היום בדרך בין העיירה מוסט לבין בית־הנתיבות), מכר הפריץ את האדמות ליחידים (פרצ־לציה). ארמונו של הפריץ עומד על תילו עד היום הזה.

ועד הקהילה היהודית היה משותף עם העיירה הסמוכה וולפה, המרוחקת ממוסט 18 וויארסט, וראש קהילת מוסט היה דודי, רב יששכר אייזנמן, אח אמי ז"ל.

עמדו בה 40 בתים יהודיים ובהם כ־150 נפשות. היה בית־כנסת ומורה לעברית (הילדים למדו בבתי־ספר פולניים לימוד־חובה) בשם אברהם שיפמנוביץ מהעיר הקרובה לידה — בעלה של רייזל (דער מומע רחל לאה'ס) שלימד את הילדים הקטנים. הגדולים יותר למדו בעיירות הסמוכות פיעסק, ולונא ובעיר־המחוז גרודנה. לפני מלחמת־העולם הראשונה היו במוסט 4 בתי־כנסת, „חדרים" וישיבה קטנה. בשנת 1914 נשרפה העיירה כולה, כי מלחמה עזה ניטשה משני עברי הניימן. יהודים רבים מבני מוסט

אחותי רייזל, בעלה משה ובנם בעני כגן

התפזרו לכל עבר, לעיירות הסמוכות פיעסק, רוזאנקע, וסטוצ'ין. רבים הגרו לאמריקה. וכך נשארו מתי־מעט.

מבין 40 המשפחות שנשארו במוסט, 6 בתים היו של בני נח. הם נקראו כך על־שם ראש המשפחה ר' נח איזנמן ז"ל. הוא היה יוצא דרצ'ין, עיירה סמוכה למוסט. היו לו שתי בנות וחמישה בנים.

ואלה תולדות נח

הבת הבכורה, *שרה*, נישאה בעיירה פיעסק למאיר בורובסקי, והם הולידו בנים ובנות.

הבכור משה (מיישקע), אשתו ברכה וילדיהם.

הבת רייזל ובעלה וילדיהם.

הבן איטשע (יצחק) אשר טרם היה נשוי, היה במשך שנים בהכשרה חלוצית והתכונן לעלייה לארץ־ישראל, אך לא זכה לכך. הם גרו בעיר ריז'ונוי וגורלם היה כגורל קדושי העיירות מוסט, פיעסק והעיירות הסמוכות.

וייבדלו לחיים ארוכים:

1) בנם יהודה בורובסקי ואשתו חיה אשר עלו לישראל בעלייה השלישית בשנת 1924 כחלוצים ראשונים מהעיירה פיעסק. ביתם היה ביתי הראשון בישראל והם היו לי כאב וכאם אחרי עלותי ארצה בשנת 1945, אחרי שחרורי ממחנות־המוות בגרמניה. ביתם היה פתוח להרבה משפחות, קרובים ורחוקים כאחד.

2) בתם ברוריה (בריינע דער מומע שרה'ס) ומשפח־

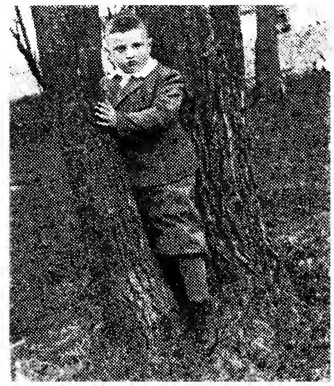
תה היכו שורשים בישראל והם גרים בקרית־חיים.

3) **הבן יואל בורובסקי בארגנטינה.**

הבן השני מבני נח (דער פעטער בערל) ובני משפחתו:

בנו הבכור לייבע היה נשוי לחאשע (אברהמקע אנצלס) וילדיהם.

הבן יענקל אשר היה נשוי לחיה (דוד דעם קרעמערס)

בן אחותי בעני כגן

ולו 4 ילדים. הוא היה מהקרבנות הראשונים, נלקח על־ידי הנאצים לבית־הקברות היהודי ביחד עם הרב המקומי, רב זבונקין, שם נורו למוות.

הבת דובע, שהיתה נשואה לעלע קפלן (חיים בערל׳ס), וילדיהם.

הבת ציפע, שהיתה נשואה ליוסף קפלן (חיים בערל׳ס), וילדיהם.

הבן הצעיר עלע (דעם פעטער בערל׳ס), שהיה נשוי לחנה (נאכע די שניידערקע), וילדיהם.

ייבדל לחיים ראובן ברזילי (איזנמן) משארית הפליטה, בן למשפחה ענפה זו. היה חייל בצבא פולין ונלקח בשבי הרוסים. עם התארגנות צבא פולני (צבא אנדרס) נגד הגרמנים, הצטרף אליהם. בעברו בארץ־ישראל הנתונה תחת שלטון האנגלים ב־1943, נשאר בה כעולה בלתי־ליגלי ושינה את שמו לברזילי. חי עתה בישראל עם משפחתו.

השלישית מבית רב נח איזנמן היתה: **דאבע,** אמי־מורתי ז״ל. אבי היה אברהם־יצחק קפלן (איצע מייריםס), צנוע בהליכותיו, יודע־תורה וטוב־לב.

הורי ידעו לתת חינוך טוב לילדיהם, היקנו להם תורה וחינכו אותם למעשים טובים. אחותי הבכירה רייזל (דא־בע׳ס) היתה נשואה לבן־דודי משה כגן. אמו, אחות־אבי, דובע מבית קפלן ובנם היחיד בענע, גרו בעיר קרינקי. נפגשתי אתם במחנה־המעבר (לאושוויץ) קלבאסין על־יד גרודנה, ימים ספורים לפני שלקחו אותם ואותי עם הטרנס־פורט הגדול לתאי־הגאזים של אושוויץ.

אוי לי בזכרי את אחי היקר יששכר שהיה מורה ב־מקצועו. רבים שהגיעו לישראל לפני השואה ורבים שהם ניצולי השואה, מזכירים את שמו לתהילה. היה בן 24, עמד לשאת אשה ולא זכה לכך. לפי דברי עדים ניספה באוש־וויץ. יהי זכרו ברוך

אחותי מערקע, יפה ותמירה. בת 19 היתה וכבר מאור־שת. ניספתה יחד עם הורי ואחי בטרבלינקה.

אחי נח, בן 17, עלם יפה ותמיר וגורלו היה כגורל משפחתי כולה.

אחי ישראל־יהודה בן 15, מוכשר מאד. למד בגרודנה. מחנכיו הבטיחו לו עתיד מזהיר, אך נספה בשואה.

בן־הזקונים, מאיר (מוניק), טרם קיבל עליו עול תורה ומצוות. נגדע בדמי־ימיו.

ייבדלו לחיים: אחותי זהבה (זלאטע) ואני המעלה על הכתב את כל אלה. יחידים נשארנו ממשפחה ענפה זו.

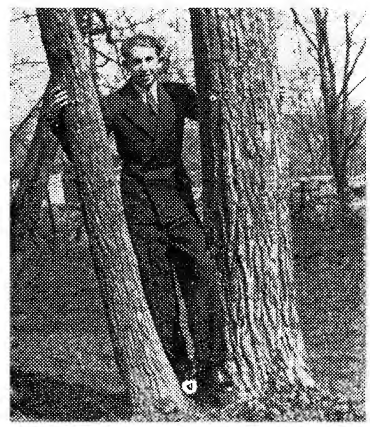
בשנת 1938 היגרה אחותי זהבה עם בעלה צבי (וורשל) לארגנטינה, אל משפחתו הענפה שם. לאחר שקראו בעתונות היידיש של בואנוס־איירס על כך שנשארתי בחיים, וכי אני נמצא בישראל, מכרו את משקם ועיסקם ועלו עם ילדיהם לישראל בשנת 1949.

יששכר קפלן

אחותי מערקע קפלן

אחי נח קפלן

אני, זלמן קפלן בן דאבע ואברהם־יצחק, הנני פליט מחנות־ההשמדה אושוויץ, בונה, גרוס־רוזען, גוזען, לונץ, מאטהויזן. השתחררתי באבענזעע אשר באוסטריה לאחר שעברתי שבעת מדורי גהינום, והדברים כתובים על דפי „יד־ושם״ בירושלים ובספרי־שואה שונים.

ב־30 בחודש אוקטובר 1945, מוצאי שמחת־תורה, הגעתי מחופי איטליה אחרי טילטולים ותלאות במשך 24 יממות בסירת־דייגים עם עוד 69 מעפילים. האנגלים חיפשו אחרינו וגיבורי הפלמ״ח הצילונו מידיהם, האשמות לא במעט בהשמדת חלק גדול משש מיליוני היהודים.

חברי הפלמ״ח הביאונו לקיבוץ גליל־ים. כשנודע שהאנגלים מחפשים אחרינו, הועברנו לקיבוץ גבעת־השלו־שה. אני זוכר את קבלת־השבת הראשונה בחדר־האוכל של אותו קיבוץ.

יתר בני נח ז״ל:

דודי מיישקע ואשתו שרה־איטקע, בנם יודל (יהודה) שהיה נשוי ואב לילדים, בתם מערקע ובן נוסף, שלא היו נשואים.

דודי שמחה ולו בת בשם פיימע הנשואה לאהרן גוטמן ולהם בן אחד, נח.

דודי יששכר, שו״ב וש״ץ העיירה, היה בן־תורה ומעשים טובים. יו״ר הקהילה ד׳מוסט, בעל משפחה ענפה. הבכורה היתה מערקע הנשואה לאברהם דינעס ממשפחת אלתר דער קרעמער ממוסט. אשתו אסתר, בת למשפחת צפלביץ המפורסמת מווילנה.

דודי אליהו מיכל ז״ל, הצעיר ממשפחת בני נח. עבר את המלחמה ברוסיה, לשם נשלח על־ידי הסובייטים בשנת 1940. אשתו דאבקע ושמונת ילדיהם נשארו במוסט. בתום המלחמה, ב־1945, חזר למוסט ולא מצא שריד ממשפחתו הענפה. עלה לארץ, זכה לראות את ישראל המשוחררת, חי בה 6 שנים ואחרי מחלה קשה נפטר בשנת ה־70 לחייו והובא לקבורה בבית־הקברות בחיפה.

1) חיים־בערל קפלן ומשפחתו הענפה. חלק מהם הזכרתי כי היו קשורים בקשרי־נישואין עם בני משפחתי, וחלק אני מזכיר בזה.

הבכור, שמחה קפלן, אשתו פראדל בת מיירים וילדיהם.

אברהם קפלן ואשתו באשע (אישיעס) וילדיהם.

לייבע היה נשוי בוולקוביסק.

באשע היתה נשואה ואם לילדים. בעלה שייקה, מה־עיירה הקרובה דרצ׳ין, נשאר בחיים ונמצא ברוסיה.

הבנות איידלע וזלאטע לא היו נשואות.

חסיה ורבקה זקין

2) משפחת אברהמע קאצ׳אלסקי (דער שמיד) ואשתו נעכע.

3) משפחת דוד קפלן (דער קרעמער).

4) משפחת אברמקע אנצלס פאשינסקי ואשתו חיה־שרה. נשמות יקרות היו.

בתם צ׳ערנע ובעלה מאיר באלאנסקי וילדיהם. ייבדל לחיים בנם חיים פאשינסקי הנמצא בארץ משנת 1936, נשוי לחאשקע מבית יהושע זוקובסקי מהעיירה מוסט ולהם בת, בנים נשואים ונכדים.

5) משפחת שמואל קפלן (דער קרעמער), אשתו סימה מבית שיבובסקי, בנותיהם אסתר וזינה קפלן.

6) משפחת שרה מדלונסקי וילדיה.

7) משפחת ברוך זוקובסקי.

8) משפחת יהושע זוקובסקי ואשתו שיינה־חייה. בתם

פעסיע זקין

מילה ובעלה יעקב ליסובסקי וילדיהם. בן לייבע, בת בלומה, ובן בערל שהיה נשוי, ועוד בנות ששמותיהן נשמטו מ־זכרוני.

9) משפחת אלתר דינעס, אשתו הניה. הבת סוניה נשואה, הבן אברהמ׳ל היה נשוי למערקע בתו של ר׳ יששכר איזנמן ממוסטי, בן מיישל ובת שיינה.

10) בריינע זוקובסקי היתה נשואה ואחותה מילה ומשפחתן הענפה בווילנה.

11) משפחת משה־דוד (דער שטומער).

דובה קפלן -- האם

12) משפחת אברהם שיפמנוביץ, אשתו רייזל מבית קפלן אליהו וילדיהם.

13) משפחת ר׳ וועלוול גוטמן, אשתו שרה־הינדע ומשפחתם.

14) משפחת מיירים שיבובסקי.

15) משפחת לייבע זוקובסקי ואשתו פייגל, בתם העניע היתה נשואה לבערל, ספר מפיעסק, וילדיהם.

16) משפחת פייבל זוקובסקי.

17) משפחת בערל קפלן, ותיבדל לחיים אחותו פיימע ומשפחתה בישראל.

18) משפחת באשקע זוקובסקי (דעם שוסטערס).

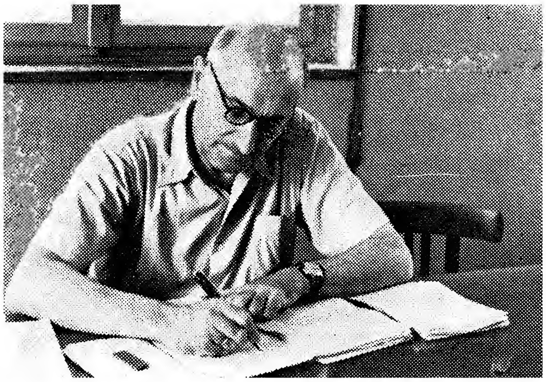
19) משפחת אברהם קפלן (דער שניידער).

20) משפחת שמעון זוקובסקי ואשתו אסתר. בן ובת ברוסיה.

21) משפחת האנא זוקובסקי, אשתו מילה. ייבדל לחיים בנם שמואל זוקובסקי שהיה בצבא האדום משנת 1941, נלחם בצורר הנאצי, נפצע כמה פעמים, היה בגרמניה, העפיל ארצה, גורש על־ידי האנגלים לקפריסין. נמצא בישראל, נשוי וסבא לנכדים.

22) משפחת יענק׳ל באיארסקי, עליו יוסופר לחוד.

הנה עולות הן לנגד עיני. דמויות יקרות. קדושי עיירתי שהושמדו על לא עוול בכפם. חובה גדולה מוטלת עלינו, מתי־המעט שנותרנו — לזכור ולא לשכוח את אשר עשה לנו עמלק, ככתוב: „והגדת לבנך למען ישוב ויספר לבניו ולבני בניו”. אין לנו גמול ותנחומים לכל אלה. יהיו נשמות יקירינו צרורות בצרור החיים עד סוף הדורות.

עמיאל א״ש

העיירה ומקצת מדמויותיה

פיעסק, פיעסק פיעסק — זהו שם בלבד, שם של חול, השם המוזר־במקצת של עיירה זעירה, מעוטת אוכלוסין ומשופעת בדאגות, חלומות ודמיונות, אי־שם על גבול הזלביאנקה, בת־זקוניו של הניימן הישיש, בין מוסט התחנה וולקוביסק עיר־המחוז. וכזו, קטנה ועלובה, גם על מפת רוסיה־שלפנים, הגדולה והנרחבת, עלובה עד לידי כאב וצחוק כאחד: נקודונת מיקרוסקופית כעין החיריק, שמרוב קטנות קרה לא־פעם שהמשרטט־הגיאוגרף הסיח ממנה את דעתו לגמרי וזו נעלמה מן המפה, כאילו לא היתה מעולם.

קטנה היתה העיירה, נידחת ומרוחקת מדרך־המלך וללא כביש ותחנת־רכבת, ללא תואר וללא הדר, ללא תכונה רבה ברחובותיה ובסימטאותיה, ללא אמביציות; מין ,בונטשה שווייג׳ של עיירה. חול — וכשמה כן היא. ורב היה העלבון ביותר, שדווקא מוסט, זו העיירונת השכנה שגודלה כזרת ממש ופנים לה כשל כפר בצידי הדרך וכל זכותה הוא הניימן, הקושר אותה לגרודנה עיר־הפלך, נטלה על עצמה את השם ,קליין פאריזש׳, ואילו פיעסק, עליה גזרו המליצים את הפסוק העוקצני: „וירא כי אין איש — ויטמנהו בחול...״

אולם אנו, הפיעסקאים, בעיירה קטנה זו נולדנו ובה ראינו לראשונה אור־אלוהים. בה גדלנו ובה בילינו את ימי־הנעורים שלנו, היפים והקוסמים, מלאי האגדה, הפיוט והחזון. והרי זה בלבד אומר הרבה, אומר הכל. אין אדם מתבייש בילדותו ואפילו היא ענייה ודלה. אין תקופה יפה ממנה בחיים. והרי זה גם שהביאנו היום — לשעת־ייחוד עמוקה וקדושה עם צילה של עיירתנו.

שכן לנו, הפיעסקאים, היתה זו בנעורינו עולם מלא, עולם שהאופק שלו התחיל בפרקופ ונסתיים בזארץ ואולי להיפך; והמרכז עמד בוודאי ליד הבאר שבאמצע השוק, הבאר עם הבאבא והדלי העולה־יורד מעלה־מטה, מעלה־מטה. לנו היתה זו תלפיות, שהלב והעיניים פונים אליה, הדבר בו ראינו חזות־הכל. תום הנעורים אף פעם אינו עושה חשבונות גדולים, אף פעם אינו מבקש מרחבים לדמיון, די לו לחלום ולראות את פני העתיד בכל צבעי הקשת. ומה כל הגיאוגרפיה אם הלב רחב כפתחו של אולם והנפש מפליגה בחזיונות?

ואולי? ואולי באמת היתה יפה העיירה, יפה ומלאת־חן, לאו־דווקא משום שבה עמדה עריסת ילדותנו? ואם לא עמדנו על יופי זה, הרי וודאי בשל קטנות־המוחין דאז, בשל הדאגות לענייני יום־יום. אכן, היתה העיירה נטועה על מים רבים, כששני גשרים — בפרקופ ובזארץ — שומרים על הקשר כלפי חוץ. ואם זה מעט, הרי גם ה„טאמע״, כעין קורטוב של אשד־המים ניאגרה, ה„טאמע״ השוטפת־גורפת־סוחפת מדי שנה והופכת עולמות ברעש וקצף עד כדי־כך, שקצרה יד הטורבינה להושיע וטחנת־הקמח של ר׳ ישראל גגיד עומדת דווקא בערב־פסח משותקת. ואשר לנוף בכלל, הרי סביב לעיירה עוטרים אותה מכל העברים יערות על יערות. זה שבדרך לזלביאני וזה שבדרך לראש ויער־היערות, זה שלצד וולקוביסק — היער זאמקוביץ, הפותח דרך לעולם הגדול, לאירופה. ואחרי ככלות הכל — שדות, שדות ושדות, שפע רב לכל אשר תפנה העין, שדות המשעשעים ומרחיבים את הדעת ומשרים רוח של שובע, של אונים ופריה רבה.

הגידלה עיירה זו פייטנים? הנשרו מחיקה בעלי־דמיון מופלגים? אולי היו כאלה במידת־מה. כי מיהו נחום דוד

צמח ז"ל אם לא שליחם של כמה פייטנים בישראל וחזון של במה עברית בשפת הנביאים וברוחם? ומיהו הסופר המהולל ברשדסקי־דומשביצקי? ואולי היו עוד ועוד, אך נשארו באמצע הדרך, לא הגיעו לפירסום גדול ועולמי. אך בעיקר היה כל אחד ואחד, בן־פיעסק, או בת־פיעסק, בחזקת פייטן־למחצה, שנשא בליבו חזון וכיסופים לטבע, לשמיים בהירים, למים ולשדה, לדממה ולחיים תמימים וכשרים. כך שאפילו יצא אחד מהם לכרכי־הים, למרחקים, וקסמי תבל רבה מסנוורים את עיניו — לא היה לבו אלא לעיירתנו־מכורתו, הקסומה והחולמת, אם כי ודאי לא יכול היה לספר עליה גדולות ונצורות. לא על טכניקה ולא על פלאי־טבע, לא על עושר ולא על חיים שוקקים. כן, הפיעסקאים לא התביישו בצור־מחצבתם, אדרבא — הם שמרו על המגע איתה בחרדת־אהבה ובכל עת־מצוא, התלכדו יחד בכל אשר נפגשו, יצרו מרכזים, חוגים — בדומה לאילן זה הנוטה נופו למרחוק ואין הוא פוסק את יניקתו מן השורשים שמתחתיו, כי השורש הוא העיקר.

עם פשוט וצנוע ישב בחולותיה של פיעסק, עם־עמלים הדורך מתונות בחול, כשחותם התמימות על פניו ולהט האמונה בליבו. ואף־על־פי שהדלות מושלת בכיפה, האמידים בעיירה נער יספרם וארשת החולין נסוכה כמעט תמיד על כל פנים, תוססים בעיירה חיים אופטימיים, מגוונים, מעין חגיגיות שבמופלא מציצה מתוך העיניים. המרכז הוא בית־המדרש. שם נחתכים ההווה והמסורת, חיי הציבור ומהלך הדורות. ואילו שלוחות המרכז הן בכל מקום: להבדיל השוק וה„ראַד־קראַמען", הפריזבעס ליד הבתים וה„גאַש־צינעץ" המוליך ליער הסטרובניצאי. בתקופות מסויימות נתפצל המרכז, עבר בחלקו גם ל„קעמיטעט" ולבאנקל, ואשר לנוער — גם ל„החלוץ" ולתאים ציבוריים אחרים. אך בדורנו־אנו לא ויתר המרכז, בית־המדרש, כהוא־זה על ההגמוניה שלו בחיי העיירה. שם היה בית־היוצר, המפחה, וממנו התעופפו גיצים, זיקי־אש לא תמיד גלויים, לכל העברים. אכן, שם גם חלו משברים ולא־פעם נתרוקן בית־המדרש וקירותיו בכו על גלות שכינת התורה מהם, אך תמיד נשתקפו שם החיים כהווייתם, חיי עיירה הנישאים על גלים סוערים של מהפכות ומלחמות.

קול התורה שאינו פוסק יומם ולילה בין כתלי בית־המדרש ואידיאל התורה המקנן בלבו של כל בן־פיעסק כמשהו קונקרטי או מעורפל — אלה היו בני־לוויה של איש־העיירה בבואו ובצאתו. לא יכול היה קופל „דער גביר' אפילו לחלום על חתנים אחרים מאשר העילוי מטימקוביץ הרב גלבורד ז"ל ור' משה וולפסון ז"ל, ובכל תקיפותו ולפעמים חמרנותו וגשמיותו הבולטת, נכנע בנקודה זו להערצה הכללית של האידיאל התורני. ולא רק גבירים, נגידים ובעלי־בתים מהאמידים, אלא גם „עמך", פשוטי העם, העמלים, דלקו אז באש־דת התורה. אנשי־המים (די וואסער־מאנטשן), אלה שהחורף הוא עונת האבטלה שלהם, באו להתחמם קצת ליד התנורים הרחבים של בית־המדרש וחיממו גם את נשמותיהם לצלילי הגמרא, העין־יעקב וחיי־אדם, הצלילים הבוקעים מכותל המזרח מפי ה„רביים" השונים. שם, אגב, צמח, עלה והשפיע גם ה„רבי" שלהם, כולו שלהם — זה סמל הפשטות וההתלהבות הדתית כאחת — ר' לייבע בער, ולא ידע אדם בפיעסק מי משפיע על מי יותר, הרבי על תלמידיו או התלמידים על הרבי, כי המזיגה היתה הרמונית להפליא, אורגנית ממש.

ביחוד עלתה קרנו של בית־המדרש האריסטוקרטי — המויער, זה בית־המדרש המרכזי שבעיירה, עם ה„לוכסים" שלו והספסלים המודרניים וארון־הקודש המהודר והמתפללים, הממלאים את בית־המדרש לאו־דווקא בשבת ובחג. ממרחק גיאוגרפי גדול וממרחק של זמן לא פחות מזה, אני רואה אותם עדיין חיים כאילו לפני — את כל הגלרייה העשירה של טיפוסים — אחד אחד. ודאי חרותים הם על לוח־ליבו של כל פיעסקאי, יהיה מי שיהיה. לא היו אלה יהודים סתם, היו אלה, רבים מהם לפחות, סמלים המלווים את התקופה ההולכת לבלי שוב, את הדור ההולך. גם אם הרחיק מישהו מגבולותיה של פיעסק, והרבה־הרבה גלגולים עברו עליו בעולם הגדול, לא יכול היה בשום אופן לטשטש בזכרונו קלסתרי־פנים מיוחדים אלה.

הנה ר' אברהם יגל ז"ל. מי היה יהודי מופלא זה? סוחר או חובש בית־מדרש? קנאי־לדת או איש־המעשה? מספיק לציין שעשרות שנים היה הוא ולא אחר, יום־יום, בסופה ובסערה, בגשם, ברד וכפור, מעיר את השחר בפיעסק — כדי להקדים בלימוד התורה. זה היה סמל, שאולי נתלהט מכמה וכמה ניצוצות עליונים של גיבורי האומה וקדושיה ורוכז באדם אחד. זוכר אני, בהיותי נער, כמה הרהרתי בתופעה מופלאה זו, של ר' אברהם יגל המשכים לבוקר וכיצד הייתי שואל את עצמי: מתי אזכה אני ואקדים את ר' אברהם זה בבית־המדרש? אמביציה שכזו היתה לי לחלום, אך לא הגשמתי אותם מעולם. כי

ר׳ אברהם הקדים את כל המקדימים, המתמידים הנלהבים ביותר. ואולי לא רציתי להקדימו, כי אין בני־אדם פשוטים מקדימים למלאכים בשירת־הבוקר שלהם. אכן, היה זה בעיני אז ועד עתה איש־התמצית של הדור, סלע בין גלים זועפים של תקופת־תהפוכות. וייזכר עם זה גם שותפו לאותה עקשנות־התמדה — ר׳ אברהם יצחק קוסובסקי, זה ששימש עשרות שנים חבר לר׳ אברהם להעיר את בוקרו של יום לתורה, כי בעיני הנער היו שניהם חטיבה אחת שלא תיפרד, חידת־תאומים.

והנה ענפים של אותו אילן. חתנו של ר׳ אברהם יגל, ר׳ יעקב שפירא ז״ל, היה גם הוא לכאורה סוחר ובן־תורה כאחד, אך מדי היכנסו לבית־המדרש היה בא כאילו לביתו האחד והמיוחד. שם שחה בים־התלמוד מעשה בן־חורין והאיר עיני הכל בקלות כבחמורות. או בנו, ר׳ מרדכי גצל ז״ל, שגם הוא כאביו קם ויצא לתרבות המעשה. בכל־זאת רק בבית־המדרש מצא את עולמו. בחידושיו והערותיו ובחריפותו, הגיב על הכל בדרך של בני־יגל. או חתנו האחר, הרב ר׳ יעקב לייב ז״ל, שאם־כי בא מן החוץ, נשתלב יפה בבית־יגל, כאילו גם הוא ינק מאותם שורשים והגיע עד לצמרת. אך כוכב־השביט ביניהם היה זה שפרץ גבולות והעביר אכסניה של תורה מפיעסק עד לרמת־גן שבארצנו, הרב ר׳ שבתאי יגל, שאולי בזכותו הגענו עד־הלום. והרי אילן עמוק־שורשים ויפה־צמרת זה צמח על חולותיה של פיעסק, פיעסק שלנו הצנועה.

ושורת הטיפוסים נמשכת, והיא מהבהבת לפני ותובעת: העלה אותנו מתהום הנשיה! רבים הם וכל אחד בדמותו ובקלסתר־פניו. אחד־אחד וכולם יחד הם טלית שכולה צבעונין מרהיבים. אך עולה על כולם ר׳ זלמן קפלן. הכרתיו בזקנותו, אך עיני התום והחסד שפעו עדיין חום, רחמים ואהבה ללא־גבול. למדתי להכיר את רוחב ליבו ועושר נשמתו הגדולה וגם ליהנות מזיוו והדרו. יהודי גדול, שלא ידע מה זו קנאות לדת וראה בהשכלה את הגאולה לנפש האדם. והנה אף בן־משפחתו, ר׳ אליה הזקן, יהודי קפדן אך מופלא, שבין דף־גמרא לדף־גמרא חיטב וגילף וגזר ובנה מכונות ואפילו שעון התקין שעלה על תוצרת שוייץ לדיוק. והנה יהושע קפלן, המפיץ עברית בעיירה ומקים דור של עברים נלהבים, השומרים על גחלת זו במלוא עולם, יבורך בינינו ויאריך ימים.

ואם במשפחות ובבתים מדובר, הרי רב החן והקסם לבית החזן מרמינסקי. יהודי מופלא היה זה, שחזנותו לא עצרה בידו להיות סוחר ובעת־ובעונה־אחת לגדל בנים, שכמעט כולם סימלו את טוהר־המידות ועדנת־הרוח של אנשי סגולה. ומי לא יזכור את הושיע דער חזנ׳ס, זה שנשתלב במשפחתו של היהודי הגדול „חפץ חיים״ וידע כל־כך לשובב נפש ולצודד לב במשאיו־נאומיו? ושאר הבנים וגם הבנות, שרוח מיוחדת, שאולי מקורה באבות ואמהות, היתה שרויה עליהם ביחסים עם בני־אדם מכל החוגים.

ואם בטיפוסים־סתם מדובר, הרי פייבה החייט היה מהצנועים ויפי־הנפש שבאנשי־העבודה. תמיד עליז ומלא־חיים, יצר אווירה בכל מקום שדרכה כף־רגלו, ואילו בקרב הנוער הדתי, באמצעות המוסד שטיפח ואירגן — „תפארת בחורים״ — היתה השפעתו הפדגוגית יוצאת מן הכלל. והיה ביתו של סינדרנסקי, איש יהודי שהצטיין גם בדלותו וגם בלמדנותו, שממנו יצאו ארבעה בנים אל מעבר־לים ונעשו מהנדסים מהוללים.

ואם בתנועות חברתיות, כלכליות ואחרות מדובר, הרי למופת ממש הוא המפעל שיזמו והקימו ופיתחו אנשי פיעסק בקריית־חיים ועליו גאוות הישוב. גם להם ודאי לא היה עומד כל מרץ־הנעורים ושפע החלוציות, אילמלא אותו מלט פיעסקאי שליכד אותם יחד לחטיבה אחת, החל מפיעסק ועד לעכו וקריית־חיים, ושמר עליהם מכשלונות ופגעים עד הגיעם אל מה שהגיעו. אכן, הם לא שכחו גם בצר להם וגם בזמן הרווחה את צור־מחצבתם והם עושים גם פירסום לעיירתם־מכורתם, כי אולי ממנה בא להם הכל.

וגם באמריקה הרחוקה והסואנת, אומרים, שומרים פיעסקאים על הגחלת. נצח פיעסק לא ישקר. רחבה וארוכה המסכת. ואם מעטים היו הארזים שצמחו מקרקעה של פיעסק, מן החולות, הרי כל העם שנמצא בה ינק ודאי מאותם שורשים עמוקים והדור הצעיר טמן אולי בחובו את הזרע שעתיד היה להצמיח ארזים חדשים. אך הנה נהפך גלגלו של עולם, שר של עמלק ימ״ש נשתלט על משכנות ישראל בעולם, ויד הכורת היתה גם בך, פיעסק, על זקנייך וטפך — למחותם כליל מתחת שמי ה׳.

לבי, לבי לך, פיעסק, קן ילדותי. לבי לקסם־הנעורים ששקע במצולה ואיננו עוד.

יהי צילך קודש לנו ולדורות הבאים אחרינו!

חנה דיכטר

האור הגנוז של תושבי עיירתי פיעסק

(דברים שנאמרו באחד מערבי ה,יזכור׳)

יום־הזיכרון לקדושי עיירתנו חל ב־י״א בטבת. אנו מתאספים מכל פינות הארץ ומעלים את זכר יקירינו. אני רוצה לספר על האור הגנוז שנגלה לי בעיירתי. נשאתי אותו עמי לאורך כל חיי הקשים, אך מהיום תהיו גם אתם שותפים לו.

כיצד ומתי ניגלה אלי אור גנוז זה? למדתי מחוץ לביתי ועיירתי, בסמינר למורים בעיר גרודנה. לחופש חנוכה באתי הביתה. נציגי קרן־הקיימת בעיירתנו פנו אלי בבקשה, שאצטרף למרי קויאט, לאסוף תרומות לקרן־הקיימת. הסכמתי. אהבתי את העלמה מרי. היא היתה יפת־תואר, תמירה, עדינת־נפש ומלאה אהבה לישראל. התחלנו לבקר בבתים והתרשמנו מהתלהבות התורמים. הגענו לרחוב שלי, זארץ׳. לפני ביתה של אטקה סארפין, נעצרנו. שקלנו: מה לעשות? להיכנס או לפסוח? אמנם הבית היה טוב ומכובד, אנשיו נעימים, אך הוא היה שרוי בצער ויסורים. בנם הבכור דניאל, אשר לפנים היה ער ופעיל בכל הפעולות החברתיות בעיירה, לקה במחלת השגעון ורותק למיטתו, בחדרון צר וחשוך. מרוב פחד החלטנו לחלוף מהר על פני הבית. רק התרחקנו כמה צעדים, כשהגיע אלינו קולה של אטקה: ,,חנה׳לע, למה פסחת על ביתי? גם אני הכינותי תרומה לגאולת הארץ. סורו נא לביתי, אנא״. נכנסנו פנימה. ריח חלב קידם אותנו, כי משפחת סארפין עסקה במכירת חלב ותוצרתו. התיישבנו ליד השולחן. פתאום הרגשנו עיניים גדולות ומבהילות יורות בנו חיצי־מוות. הדם קפא בעורקינו.

האשה רצה אל הארון, חיטטה בין הלבנים והוציאה צרור קטן. מרי לבשה אומץ, התירה את הקשר ועל השולחן נשפך אוצר בלום. פניה של אטקה זהרו ובעיניה נוצצו דמעות. היא אמרה, ,,כל יום, לאחר שאני מוכרת את החלב בשוק, אני מפרישה חלק מכספי לבניין ארצנו. זה חודש ימים שאני אוספת את הכסף ומחכה לשליח שיבוא לקבל אותו״. מרי מנתה את המטבעות ואמרה לאטקה ברוך המיוחד לה, ,,זה יותר מדי. אנו רוצים להחזיר לך חלק״. אטקה התפרצה, ,,לא! לא! קחו הכל, הכל! אולי בזכות מצווה זו...״ הדמעות שמו מחנק לגרונה. הבינונו את תפילתה. היא חיפשה רפואה לבנה האומלל. ניצוץ מעיניה של אטקה אספתי ושמרתי עליו.

המשכנו והגענו לביתו של שלמה׳קע ,דער שוסטער׳. מצאנו שם את בנו ראובן, בעל־מום מלידה. גובהו היה כשל ילד בן עשר. חטוטרת התנוססה על גבו ועל חזהו. ראובן היה נשוי ואב לשלושה ילדים קטנים. הוא מיהר לקראתנו, לבוש סינר אשר כיסה את כל גופו והשתרבב עד לריצפה. פניו היו חיוורים כסיד, אך מתוכם נוצצו שתי עינים עליזות. הוא רץ אל קיר־המזרח, הוריד את הקופסה הכחולה ומסר אותה לידינו. מרי פתחה את הקופסה. וראה זה פלא! המטבעות נשפכו ממנה בלי סוף. התבוננתי סביבי. בפתח החדר ניצבה אשתו של ראובן, רזה ותשושה וגון פניה צהוב. בזרועותיה החזיקה תינוק ולשמלתה נצמדו עוד שניים. בבית שררו קור ורטיבות. כל המשפחה סבלה מחולי, מחסור ועוני רב. מרי מנתה את הכסף. הסכום היה גדול מדי. ראובן ראה שאנו מהססות ואמר, ,,אנא, סלחנה לי. זה מעט. אם ירצה השם, בשבועות הבאים ארוויח יותר ואתרום יותר״. ומרי השיבה, ,,לא, ראובן, אין זה מעט, כי־אם יותר מדי. בשום בית לא קיבלנו סכום כזה!״ אור נדלק בעיני הגיבן. הוא נשא עיניו השמימה ולחש: ,,מי יתן ויהי לי חלק בגאולה״. יצאנו, אך שמץ מניצוץ עיניו לקחתי אתי.

כך הלכנו מבית אל בית. היום ירד. חזרנו ועמנו תיק

כבד ומלא תרומות־קודש מבתי הסבל והעוני של עיירתנו.

חלפה שנה ושוב באתי לביתי. הפעם התקרב יום־הכיפורים. ביקשוני לעמוד בעזרת־הנשים כי בכניסה תרמו הנשים לגאולת הארץ. ניצבתי ליד הדלת ולפני שולחן קטן ועליו קערת־הקודש. השמש ירדה לפאתי־מערב. אודם מטיל אימה כיסה את פני השמיים. מכל פינות העיירה נהרו אנשים לבתי־התפילה. לידי עמדה חברתי זלאטע פרושביצקי. שתינו רעדנו מפני קדושת השעה והמקום. הצדקניות עברו אחת־אחת על ידינו ושילשלו תרומות, כשהן ממלמלות: „לגאולה שלמה". פתאום נעצרה ליד הקערה חייטשע ,די קרעמערקע'. פניה היפות זהרו והפיקו הוד. נדבנית גדולה היתה האשה. היא הוציאה את ידה מכיס נסתר שבשמלתה היפה, וחופן מטבעות נשפך ומילא את הקערה. ליוויתיה עד למקומה שבצד מזרח. ראיתי אותה שטופת־אור, אור הגאולה. מקצת מן האור היה לחלק ממני. השמש שקעה. שעת כל־נדרי הגיעה. אספנו את הכסף ופנינו לבית מנדלוביץ', מרכז הקרן־הקיימת בעיירתנו.

חלפו מספר שנים. סיימתי את הסמינריון למורים בגרודנה. נסעתי הביתה כדי לשהות קצת עם אמי, שעברה ניתוח קשה ומסוכן. היא יצאה לקראתי ועמדה נשענת על המעקה, תמירה ומאופקת. היא לא הביעה במילים את גאוותה על בתה, שחזרה ובידה תעודת־הוראה. אולם הכתמים שהתפשטו על לחייה וצווארה העידו על התרגשות עמוקה. נכנסנו פנימה. הבית היה מקושט לכבודי. ישבתי ליד אמי, ושתקנו. הבחנתי כי עיניה מוארות ודומעות. מקצת מן האור חדר ללבי ונשאר שם לתמיד. הפסקתי את השתיקה ואמרתי, „אני יודעת כי חסכת מפיך כדי לשלוח לי חבילות מזון. אולם עתה, כשתעודת־ההסמכה בידי, תנוחי מעמלך. אני אקבל מישרת מורה ומדי־חודש אשלח לך חלק ממשכורתי".

והנה ניצב בפתח שכננו הטוב, יצחק פרושביצקי. הוא רצה להיות בין הראשונים לברכני. האיש הצנוע והתמים הזה לא ידע מהי דיפלומה, אך הבין כי חנה היתומה, בתה של רחל, תהיה מורה. לא אשכח את עיניו שהסתכלו בי ברוך אבהי. לא אשכח גם את חיוכו הטוב. הוא לחץ את ידי ומילמל בקול חנוק, שאצליח ואהיה מאושרת. אחר־כך אמר, „הייתי רוצה שתפרשי לי פסוק מהתורה. אודה לך אם תיכנסי מאוחר יותר לביתי".

בבואי, שכבה אמו על ערש־דווי. חברתי זלאטע כבר

חנה דיכטר נואמת ביום הזכרון הראשון בישיבת סלונים
מימינה זלאַטע ברושביצקי ומשמאלה נעמי רוז'נסקי

עזבה את בית הוריה והבן הבכור שירת בצבא הפולני. יצחק הוציא ספר תנ"ך, נשק לו וחיפש את הפסוק הקשה. הסברתי לו ביידיש מדוברת והוא הקשיב, כשבעיניו אור מיוחד. ניצוץ מאור זה דבק גם בי והיה לשלי.

למחרת פניתי לעבר בית קרובי אהרון בורר, שבמרכז העיירה. בדרך עצר אותי יהודה לייב, אביהן של חווה ונעמי. הוא נראה זקן ותשוש והזמין אותי לשבת לידו על ספסל צמוד לקיר. זכרתי כיצד היה ממתין לנו כל שנה עם פתיחת הלימודים בבית־הספר. הוא היה מעיין בספרי־הלימוד שלנו, ביחוד בספרים על תולדות ישראל, ולפעמים היה מבקש כי נשאיל לו ספר לקריאה. עתה אמר, „את מורה ואין בידך ספרים. כנראה, סיימת לקרוא את כולם". אחר כך ביקש שאספר לו מה היו הדברים האחרונים שלמדתי בסמינר על תולדות עמנו. סיפרתי לו על תקומת הארץ והעם. הזקן נתעורר וזיק־נעורים ניצת בעיניו. התרחקתי ממנו כשאני נוטלת לעצמי משהו מאותו זיק.

רק עברתי כיברת־דרך קטנה ופגשתי את שרה, אמו של גיסי יהודה. האשה קרנה משמחה וביקשה כי אסור

לביתה. הלכתי אחריה. היא קטפה למעני את התפוחים היפים והגדולים ביותר שבגנה. אחר כך נכנסנו לבית. בדרך־כלל המה המקום מאנשים, אך עתה היה שקט, נקי וחגיגי. היא לקחה בידיה את ה„צאינה וראינה" והוציאה מתוכו מעטפה. „מכתבו האחרון של יהודה'לע שלי", אמרה. „מחמל נפשי אינו כותב לי לעיתים קרובות, אך גם אינו שוכח אותי. הנה תצלום בתו של יהודה'לע, נכדתי היקרה". היא לא יכלה לבטא את שמה, צפרירה. הוא לא היה מוכר לה, מודרני מדי. „אני מנשקת את התמונה בלילה, לפני שאני שוכבת לישון", המשיכה. „ובבוקר, כשאני קמה מהשינה. היא הילדה היפה בעולם, נכון?" הסכמתי עמה. עתה ביקשה ממני שאקרא באוזניה את המכתב. קראתי לאט־לאט, כי רציתי שתיהנה מכל מילה. „יום־יום אני מבקשת כי יקראו לי את המכתב האחרון", הסבירה. „וכך נדמה לי שאני מקבלת ממנו יום־יום מכתב. אינני כועסת עליו. הוא עסוק וטרוד. אני מחכה. אני יודעת שיבוא לקחת אותי אל ביתו, כדי שאגדל את ילדיו". עיניה הוארו באור געגועים ותקווה, ואני נטלתי מקצת מן האור.

השעה היתה כבר שעת־בוקר מאוחרת, אך טרם הגעתי למרכז העיירה. חציתי את הגשר והתקרבתי לבית בו שכן בית־ספר „תרבות". מרחוק הבחנתי בישראל קפלן, שפסע לקראתי. הוא הושיט לי את ידו ואמר, „אני מברך אותך ומאחל לך הצלחה בדרכך כמורה לילדי ישראל." התרגשתי לא זכרתי כלל כי החלפנו אי־פעם דברים בינינו. מלבד זה, במשך שמונה השנים האחרונות למדתי מחוץ לעיירה ורק חזרתי לחופשות. אולם עד־מהרה הבינותי כי קיווה שבתור מורה אוסיף לינוק ממסורת האבות, אך גם אצביע על הדרך החדשה.

כאשר נפרדתי מעליו הבחנתי בהניה קויאט, אשתו של רב שמעון החסיד, הנושאת בידיה שני דליים. מאחר שלא היו להם בנות בגילי, לא הכרתי אותם היטב. אולם היא עוררה תמיד את התעניינותי. היתה תמירה, בטוחה בעצמה, אך שתקנית מאד ובעלת פנים עצובים. היא נעצרה וקראה, „מזל טוב לך, חנה'לע! יתן לך הבורא כוח למלא את תפקידך בכבוד". הבטתי בה בפליאה ובפעם הראשונה ראיתי את עיניה מוארות בחיוך. ונטלתי גם מקצת ממנו.

לבסוף הגעתי לביתו הגדול והיפה של אהרון בורר. התעכבתי שם שעה ארוכה, כי נאלצתי לספר להם הכל על אודות עצמי.

גם בדרכי חזרה הוסיפו אנשים, שידעו כי במשך שנים סבלתי צער ומחסור כדי להגשים את מטרתי, לחייך

יום זכרון ראשון לקדושי עיירתנו בישיבת סלונים ברמת־גן, בחדר שהוקדש לפיעסק

אלי ולאחל לי הצלחה. אילו נמצאו כולם עמנו כאן היו יודעים, שהשתדלתי למלא את התקוות שתלו בי. אולם לא כולם כאן ואני יכולה רק לספר על ניצוצות האור שנטלתי מהם.

חלפו עוד כמה שנים. בשנת 1937 ביקרתי שוב בעיירה, אך הפעם בחברת בעלי. ביתנו כבר נמכר ואחותי חשקה, שגרה בבית שכור, היתה היחידה מכל אחיותי שלא עלתה לארץ. לביתה הקטן של אחותי באו אנשי העיירה לברכני.

סרתי אל ביתם של ברוך בורובסקי ואשתו, שבתם בבצה שושנה היתה חברתי הטובה. באותו זמן היו שרויים באבל על מות בנם מאיר, אך קבלת־הפנים שלהם היתה יפה וחמה.

חברי שלמה׳קע לב, חיים לב וזיידל איצקוביץ, קיבלו את בעלי כאח, ערכו עמו טיולים ורחצו עמו במימי הזלביאנקה הצוננים. מאחר שבילה בחברתם, יכולתי אני לעזור לאחותי חשקה בהכנותיה לכבוד השבת. לעולם לא אשכח אותו שבוע, בו אפינו ובישלנו, כשהדלת אינה נסגרת אף לרגע. אנשים באו לברכנו ובידיהם מתנות. רבים הביאו משקאות. מבית ורשבסקי נשלח סל משקאות מכל הסוגים. ביום השבת בא אהרון בורר לקחת את בעלי לבית־הכנסת. בעלי הביע את רצונו להתפלל באותו מקום בו התפלל אבי, ב„מויער״. וכך, עשרים־ושתיים שנה לאחר מות אבי, התפלל באותו מקום מישהו מבני משפחתו. כיבדו את בעלי בעלייה לתורה ואחותי חשקה השקיפה בו מעזרת הנשים ובכתה מרוב אושר וגיל.

משה ורשבסקי, ידידו של אבינו, לא יכול לבוא לבית־הכנסת, כי היה קטוע שתי רגליים ומרותק לכיסא־גלגלים. סרנו לבקרו באחד מימי השבוע. עיניו הוארו. ישבתי מצידו האחד ויצחק בעלי ישב מצידו השני. הוא ביקש מבני הבית כי יעלו משקאות מן המרתף ויערכו את השולחן. שתינו לחיים. הוא סיפר כי לפני שלושים שנה נותח והוחזר לביתו. ראש השנה התקרב ונפשו חשקה להתפלל בציבור. והנה נפתחה הדלת ונכנס אבי. „באתי כדי להודיע לך כי נהפוך את ביתך למקום תפילה״, אמר. „נביא ספר־תורה והשכנים ואני נתפלל אצלך״. הוא הושיט לנו את שתי ידיו וסיים, „אני שמח לראות בביתי את חנה׳לע מבוגרת ונשואה, כפי ששמחתי אז לראות את אביה. מי יתן וה׳ יצליח את דרכם עד זקנה ושיבה״.

ואני מאמינה כי ברכתו של הידיד־הנכה הגנה עלי ועל בעלי בעיתות של סכנה וכי בזכותה הגענו לבסוף אל המנוחה ואל הנחלה.

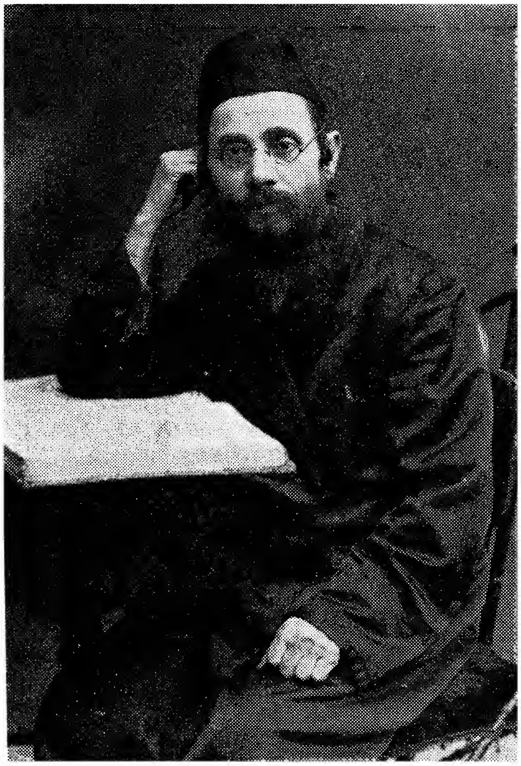

ערב יזכור בשנת 1964 עשרים שנה לקדושי פיעסק

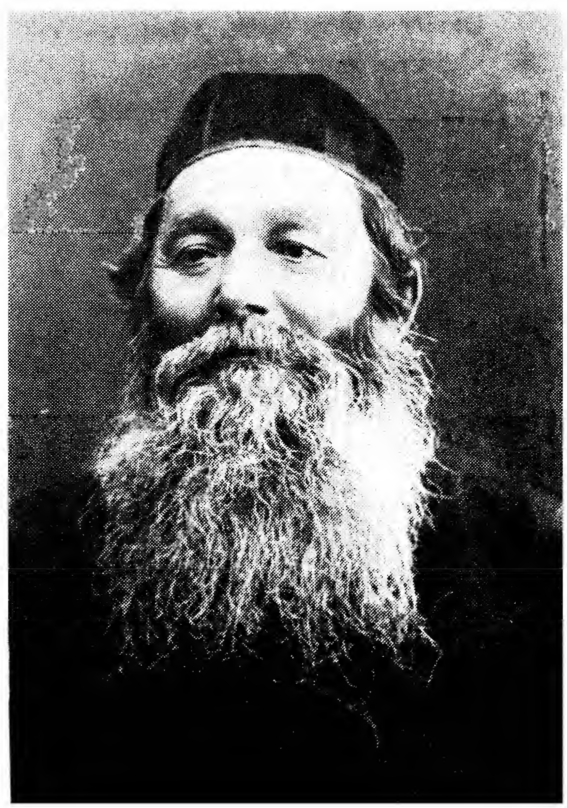
גדולים בתורה ובצדקה

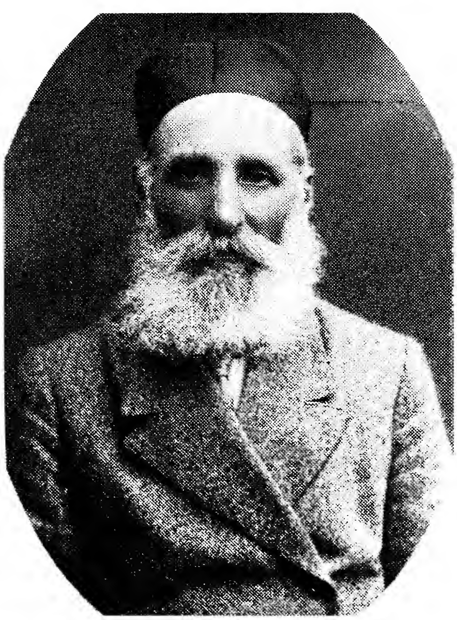
ישראל שבח הנגיד

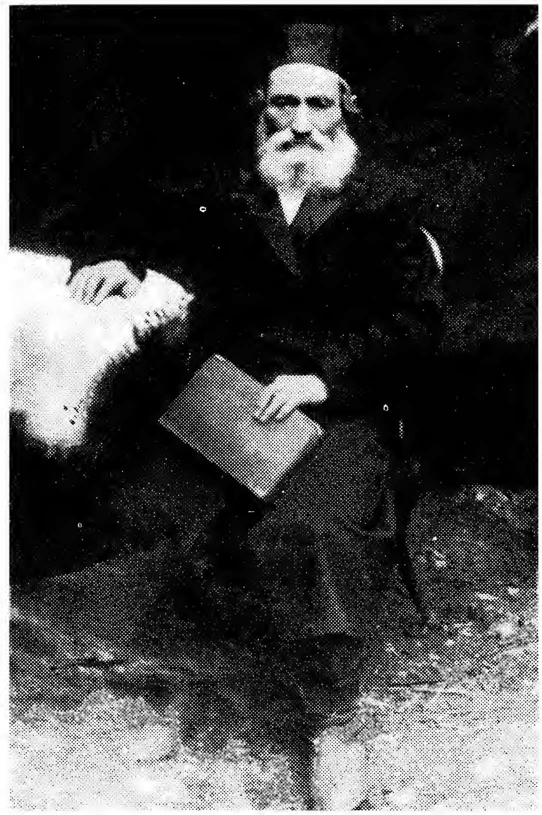
הרב אשר קוויאט

רב ישראל פולאטצ׳ק

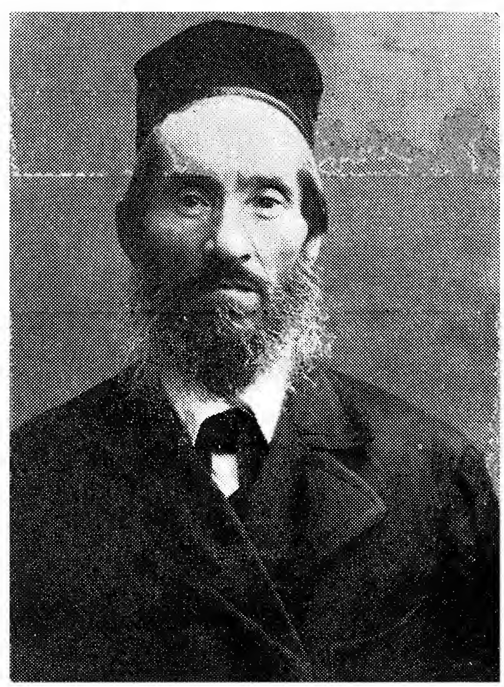
חיים שלמה גולדברג

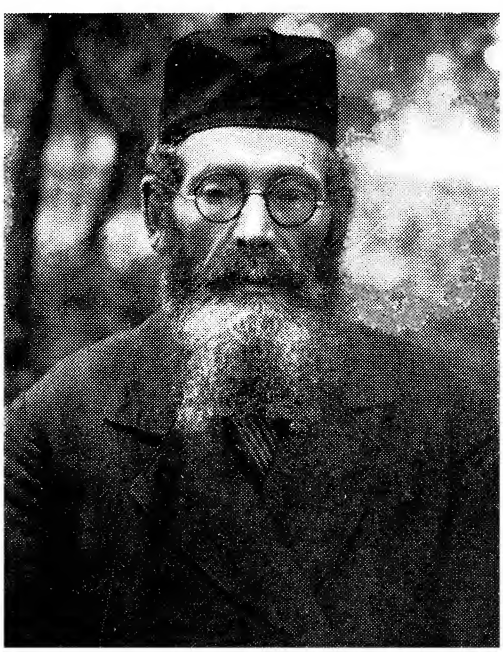
ר׳ שלמה ווארהפטיג מפיעסק

אביו של אביגדור יחובסקי

ר׳ אברהם משה פולאצ׳ק

רב יהודה שבח

רחל שטילרמן

עיירה של חול

רחוקה משאון החיים ובהילותם שוכנת לה העיירה שלווה ושאננה, ונוהגת בחיי־המעשה בקצב של „מי־השילוח ההולכים לאט". רוח השלווה והפשטות נסוכה על פני תושביה, מטביעה עליהם את חותם התמימות ויראת־השמיים, ומהלכת עליהם לקול ציוצם של בעלי־הכנף, צהלתם ופעייתם של הולכי־על־ארבע וזמזומם של זמזומים למיניהם. זימרת טבע זו, מוסיקה שמיימית זו, מתלכדת לעיתים קרובות עם צריחות קצובות, מתמשכות ונפסקות, של בעלי־חיים המפריעים את השקט ביום ובלילה. בלעדי אלה רבה הדממה לאורך שתי שורות הבתים אשר סביב כיכר הרחבה, המהווה להם מרכז.

ארוך הוא הרחוב, והבתים שמשני צידיו הם משכנות בעלי־בתים פחות או יותר אמידים; ואילו בסימטאות, אלו השלוחות הצרות של הרחוב לצידה האחד של הכיכר, השתכנו מעוטי־היכולת, דלת־העם, בבתים נמוכים וקטנים שגגות־קש להם המשופעים לשני הצדדים, ובאמצעיתם מזדקרות אל־על ארובות, הפולטות עשן כדי להראות שעקרות הבית עוסקות בבישול ובאפייה.

מלא זיו הוא הטבע שמסביב, ובני העיירה יש להם שהות לעקוב אחרי צבא השמיים המפליא בהדרו. עם שחר הם נמשכים אל קרני השמש, מתבוננים אל גלגל האש המתגלגל ושופע חום נעים על הכל, מחמם את האדמה ואת הזרעים שהוטלו לתוך הערוגות והתלמים ומעורר בהם את כוח הצמיחה. בלילה הם משביעים עיניהם במאור הקטן, בירח המטייל ברקיע, העוזר אף הוא לצמיחה, להבשלת הירקות והפירות, כפי שאומרים יודעי־דבר.

קטנה היא העיירה אבל רבת־משקל. אברכים בני־תורה יוצאים ממנה למקומות אחרים ובאים אליה צעירים מעיירות אחרות להיות סמוכים אל שולחן חותניהם. בעלי־תורה אלה ממשיכים את שלשלת הדורות, בהיותם יורשיהם הרוחניים של הבית והמשפחה, להגדיל תורה ולהאדירה.

המזון הרוחני בעיירה משביע־רצון, מה שאין כן המזון החומרי. אין מזונותיהם של בני־העיירה מוכנים להם. אך לא זה העיקר בחיים. האנשים המסוגלים לקבל השפעה רוחנית אינם צריכים הרבה, דאגות אינן מעיקות עליהם, כי בטחונם רב הוא שהשם יעזור... בטחון זה יש בו כדי לחזק את הגוף והנפש גם־יחד.

לוטה היא העיירה בסיפורים ובמעשיות, אפופה אגדות דורות. מאורעות שאירעו בזמנים שונים רשומים בפנקס לזכר הדורות, והפנקס חבוי בין כותלי בית־הכנסת. על רקע המאורעות שאירעו ונמסרו מפה־לפה נוצרו שירים רבים, שירי גבורה המפארים את החיים האפורים של יום־יום. היברו את השירים האלה בטלני העיירה, שהתאימו להם מנגינות. מרבית הסיפורים הם פרי יערות־העד, שבני העיירה נאלצים לעבור בהם אל עיר־המחוז לקניית צרכי־הם. אכן, יערות אלה הם מקומות סכנה מועדים לפורענות. הנסיעה בעגלות בדרכים היא תמיד בחזקת סכנה, ועל־כן מעדיפים הכל את הנסיעה ברכבת, שהיא גם נוחה וגם בטוחה. אלא שבעיירה זו לא היתה עדיין מסילת־ברזל ותושביה לא יכלו להגיע העירה אלא בעגלה, שצריכה היתה לעבור ביער.

שנה־שנה באים בחורים המכונים „פרושים" ללמוד תורה בעיירה. מחוננים הם ומוכשרים. שנים התגלגלו בישיבות, עשו לילות כימים ולמדו תורה בהתמדה. הם באים מעיירות ומערים, בני־עניים ובני־אמידים, להוסיף וללמוד כאן ולקבל סמיכות לרבנות. הבחינות אינן קלות. הרב דמתא, גאון ידוע, אינו נוטה כלל להקל. הנבחן נדרש להוכיח בקיאות כהלכה, להתמצא בכל הפירושים, לדעת את המקור ולהוכיח לפי קל־וחומר.

ה„פרושים" האלה הצטיינו בחריפות ובזיכרון טוב.

גבאי בית־המדרש היה דואג להם למזונות ולאכסניה, הם היו אוכלים „ימים", מדי־יום במקום אחר. כבני־תורה ובעלי־נימוסין לא היו נופלים למעמסה על מארחיהם, אדרבא — משתדלים היו ככל שיוכלו שלא ירגישו בהם. הם היו תפארת העיירה וכבודה והם גם ראו את עצמם כבחירי־העם לעתיד לבוא. דומה היה שאכן יש קשר בין העיירה השקטה, השלווה, הצועדת לאיטה בשבילי החיים, לבין אלה „הפרושים", הממיתים עצמם באוהלי־תורה, השואפים לשמור על אורח־החיים הצנוע והמוסרי, ולהידבק במידות הטובות שמנו חכמים ולהדביק בהן אחרים.

הימצאותם של ה„פרושים" הללו בעיירה העלתה את רוח התרבות הכללית בה. מתכנסים היו בבית־המדרש ומתווכחים בעניינים שברום עולמם הרוחני וכן בענייני החיים הסובבים אותם, וכך היו ממשיכים בלימודיהם עד הגיעם לגיל שמונה־עשרה, כאשר צריכים היו לצאת לצבא לתקופה של ארבע שנים.

שירות של ארבע שנים בצבא הרוסי קשה היה ליהודי, אשר לא ידע על שום מה עליו למסור ארבע שנות חיים שלו למדינה ולממשלה, הגוזלת ממנו את זכויות האזרח, להתענות בקסרקטינים עם הגויים הגסים, הבורים והנבערים מדעת, לשמוע יום־יום את הכינוי „יהודי מזוהם", לאכול את הלחם הקלוקל שלהם ולהתנזר מאכילת בשר־טריפה — מה פלא, איפוא, שהבחורים היהודיים היו משתדלים בכל האמצעים להשתחרר מחובה זו של שירות בצבא, אפילו עד כדי הטלת מום־מה בגופם, שהיה בו כדי לפסול אותם לשירות.

מועד ההתייצבות היה קבוע לסתיו, לאחר חג הסוכות, כאשר האיכרים כבר אספו את התבואה. מכל כפרי המחוז היו הצעירים באים העירה להתייצב. צעירים אלה היו חסונים, בעלי־שרירים, וההתגייסות היתה לגביהם תקופה של הילולות וחינגות, של שתייה לשכרה ופגיעה ביהודים עוברי־אורח. לעומתם ניראו הצעירים היהודיים חלשים ורפיונים. במקרים אלה נמצאו בתוכם יהודים, אשר מצאו שבילים אל הממונים על הגיוס, או אל הרופאים הבודקים, כדי שישחררו צעיר זה או אחר ע"י פסילתו לשירות. הורים עניים היו לווים כסף, או נותנים חפציהם היקרים בעבוט, כדי לספק תאוותיהם של המתווך ושל הממונים על הגיוס. כמה דמעות זלגו מעיניהן של אמהות יהודיות, באותם הימים, כאשר לא היה בידיהן הסכום הדרוש.

מסביב לחצי גורן עגולה של כיכר רחבת־ידיים שוכנים בתי־התפילה. ממול מזדקר בניין־עץ גבוה, ה„שול", הנשען על שני עמודים גבוהים — „יכין ובועז" — כשני צריחים רבועים בצבע חום, הנראים לעיני הבא אל העיירה כבר לפני מבואותיה. „די שול" — בית־הכנסת הגדול — מעשה־ידי אמן העיירה שלא על מנת לקבל פרס, יכול להתחרות בצורתו המפוארת עם בתי־הכנסת שבגדולי הכרכים. ברחבת הכיכר, משלושה צדדים, עומדים בתי־תפילה ובית־המדרש הישן. במרחק־מה ממנו בית־המדרש החדש הבנוי לבנים אדומות. סמוך לו, בית־כנסת קטן של עץ אשר לבעלי־המלאכה. המתפללים בבתי־כנסת אלה הם מן המקדימים לעבודת הבורא, בטרם ייצאו, כל אחד ואחד מהם, לעבודת־החולין שלו. ואילו באי ה„שטיבל" — בית־הכנסת הקטן של החסידים, השוכן מצידו השני של ה„שול" — הם מן המאחרים להתפלל, שכן זהו דרך חסידים. ברחבה מצד ה„שטיבל" נמצאת באר מים חיים.

חיי העיירה כולה מרוכזים בבתי־התפילה. כאן מתקיימות אסיפות, אם לשם דרשות והטפות־מוסר, אם לאמירת סליחות ובקשת רחמים ואם כדי לטכס עצה נגד גזירות השלטון העויין. כאן גם שומעים קול חתן וקול כלה המלווים צלילי תזמורת ונגונים עממיים, בצירוף ברכות ואיחולים השופעים על הזוג הצעיר.

מאחורי „די שול", חוצה לכיכר, מצויים בית־המועד לכל חי וה„קדש" — בית־מחסה לעניים ולחולים. כלי הטהרה נמצאים ב„הקדש" ומכאן מובילים את הנפטר בדומיית אבל לחיי הנצח. מבית־הכנסת הגדול והלאה נמשכים החיים מדור לדור.

זארץ' — משמעו, מעבר לנהר. גשר נטוי על עמודי־עץ תקועים בנהר מגשר בין שני חלקי העיירה, שהנהר זלביאנקה מפריד ביניהם. בזמן הפשרת השלגים עולים המים בנהר ושוטפים במרוצם את הניימן, הנהר הגדול ורחב־הידיים.

אחרי הגשר לצד זארץ', נמצאת טחנת־קמח. מפה והלאה נמשך מישור צר להולכי־רגל ועגלות. משני צידי הדרך מתנשאים בתים על הגבעות עד באר־המים אשר במרכז זארץ'. עמוקה היא הבאר ומדופנת קירות־עץ מסביב. קילון העשוי קורת עץ תלוי מול הבאר. באר זו כמה תפקידים לה: ביום שישי, לעת ערוב היום, בא לכאן השמש, עוצם עיניו ומרים קולו: „אין שול אריין!" קריאה זו קובעת את זמן הדלקת הנרות וקבלת פני שבת מלכתא. כאן, ליד הבאר, מעמידים חופה לחתן וכלה בימים

של מזג־אוויר לא נוח להובלת אנשים אל רחבת הכיכר של בתי־התפילה. באר־מים סימן ברכה היא, ולידה רצוי להכניס את הזוג הצעיר במזל טוב לחופה.

ליד הנהר, במעלה הגבעות, מפכה מעיין שקט, שמימיו נובעים מתחת לאדמה ונופלים לתוך חביונה נמוכה, המת־מלאת מייד לאחר כל שאיבה מתוכה. למעיין זה קוראים „,קריניצה". מימיו זכים וטעימים מאד לשתייה.

בזארץ' שוכנים משרדי הרשות: המועצה הכפרית־גמינעס, בית־המשפט, הדואר. רבים הם המגרשים הריקים אשר בבעלותן של משפחות יהודיות. מרבית המגרשים אשר סביב לבאר שייכים למשפחת פוליאצ'ק, שבנתה את ביתה מול הבאר, שהרי כאן אין צורך לשאת מים באסל ממרחקים, בדומה לרוב בעלי הבתים.

בני העיירה היו דורשים על כל אות ואות שנראתה בשמיים. ליקוי לבנה או ליקוי חמה בצהרי היום, שימשו אות מבשר מלחמה. הם ידעו גם לקבוע את זמן פרוץ המלחמה.

יהו.די פיעסק שנלקחו לעבודות כפיה ע"י הגרמנים במלחמת העולם הראשונה

יחזקאל ליסובסקי

פעילות חינוך ותרבות בעיירתנו פיעסק

פעולות התרבות בעיירתנו

השנה — 1916. מלחמת־העולם הראשונה הגיעה לקיצה, אך השמחה עמומה. המלחמה השאירה אחריה הרס וקברים, יתמות, עוני, מחלות וסבל. מגיפה רדפה מגיפה. מזון אין, תרופות אין ורופא אין. גם פרנסה אין.

הצאר הרוסי, השליט היחיד, הופל וצבאו הובס על־ידי הגרמנים. הכובשים הביאו עמהם תרבות מפותחת ורצון לארגן את החיים מחדש. הם השליטו סדר, דרשו נקיון ומשמעת, פתחו מוסדות כגון מועצה מקומית, העמידו בראש אנשים אחראיים, דאגו לרופאים ולתרופות. לאט־לאט חזרו החיים בעיירה למסלולם התקין. נפתח בית־ספר עם מורים מבני העיירה, חולקו חינם מחברות וספרים והוכרז על חוק לימוד חובה.

הנוער התעורר אף הוא והחל לפעול. קבוצת צעירים ובראשה הירשל אסטרינסקי (שכונה „קאבעלע׳), הניחה את היסוד לאירגון הנוער כולו. האירגון היה נייטראלי, ונשא אופי תרבותי גרידא. שמו היה „קולטור פאראיין״, (תנועה תרבותית).

אסטרינסקי היה עלם יפהפה בעל כשרונות רבים, חולם והוגה, מוסיקאי ופייטן. התחלתו היתה צנועה. אורגנה ספרייה יש מאין. הוא איכסן את הספרייה בביתו. כעבור זמן קצר הפכה הספרייה למרכז נוער. בבית צר זה

כתה בביה״ס „תרבות״. באמצע לייבע לונסקי, המורה הראשון ומיסד בית הספר

נפגשו כולם. אורגנו ערבי־קריאה, שלהם גוייסו מיטב הכוחות. ה„קולטור פאראיין", הקיף את כל שכבות הנוער, את פילצקי בן־הרופא שקנה תורה מחוץ לעיירה, את גרד דיחובסקי, את בחורי הישיבות שחזרו לעיירה, האחים עמיאל, ליבה לונסקי, זיידל, שבח ליסובסקי, יוסל רוזנסקי ועוד. קבוצה זו הביאה איתה שאיפות לחיים חדשים בעלי תוכן.

1) נבחר חוג דרמטי אשר הכין מופעים שונים.
2) נבחרה קבוצת קריינים, שהיתה קוראת יצירות מובחרות בפני הנוער בספרייה.
3) אורגנה מקהלה שבראשה עמד הירשל אסטרינסקי.
4) אורגנה ועדת־סיפרות, שמתפקידה היה לבחור מזמן לזמן יצירה סיפרותית ולערוך עליה דיון.

עתה פתחו בפעולות. המיפגש היה בספרייה, לשם באו לא רק כדי להחליף ספרים כי־אם גם לדון על נושאים חברתיים, פוליטיים וסיפרותיים. המופעים נקבעו ללילות־שבת, מוצאי־שבת ולכל חג ומועד. כך הכיר הנוער סופרים ומחברים שלנו ושל עמים אחרים. הנוער למד להכיר את הקלסיקונים הרוסיים כגון: טולסטוי, דוסטוייבסקי, לרמונ־טוב, גורקי. קצין גרמני, שהיטיב לנגן בכינור, לקח גם הוא חֵלֶק באותם מופעים.

המופעים הכניסו כסף רב, שאיפשר להעביר את הספרייה לאולם שכור. מספר הספרים הלך וגדל. בראש הספרייה עמד שלום לוין. בחור־ישיבה זה שמר על כל ספר כעל בבת־עינו. פיעסק הפכה מרכז תרבותי לכל הסביבה.

המנצח על המקהלה היה הירשל. הוא הכין טכסטים, שירים ומנגינות. תוכן השירים היה מהווי העיירה. פעולות אלו הניחו את היסוד לחיי חברה הדוקים. הן המתיקו את סיבלה של האוכלוסיה אחרי המלחמה.

המצב הכלכלי אחרי המלחמה

המלחמה תמה, אך כל מקורות הפרנסה והקיום בעיירת־נו נסתתמו, הגבירים ירדו מנכסיהם, החנויות התרוקנו ונשדדו על־ידי הצבאות. בעלי־המלאכה הלכו בטלים. השלטון הזר דאג רק לאינטרסים שלו. למזלם של היהודים ברחו רוסים רבים לרוסיה עם פרוץ המלחמה. הגרמנים הירשו ליהודים ליישב את נחלותיהם הנטושות של האיכרים הרוסיים. היהודים עטו על מציאה זו ובן־לילה הפכו אנשי עיירתנו לחקלאים. כל שטח־אדמה נוצל, כל גן עובד. פעולה אינטנסיבית זו שינתה את המצב הכלכלי מן הקצה אל הקצה. נפתרה בעיית הרעב והמחסור.

באותה תקופה הופיע בפיעסק יהודי עשיר בשם שרושבסקי, בעל בית־חרושת לטבק בעיר־המחוז גרודנה. הוא הציע לנצל את האדמות לנטיעת טבק, והבטיח לקנות את כל היבול. תוך זמן קצר כבש ענף חיוני זה כמעט את כל תושבי עיירתנו. העבודה דרשה ידיים רבות והמשפ־חות היו מאוכלסות. המבוגרים טיפלו בהכנת השטח, הצעי־רים בהכנת שתילי הטבק, הקטנים היו משקים את השתילים הרכים, והזקנים היו תולים את זרי הטבק לייבוש ושמרו גם בלילות מפני גנבים. כל בני הבית ידעו להכין חבילות מהעלים היבשים, והטבק המסודר נשלח לבית־החרושת. שרושבסקי שילם בעין יפה והאנשים ראו ברכה בעמל הרב שהשקיעו בקיץ, באביב ובסתיו. אהבתי לבקר במטעים אלה. לבי רחב אך גם נצבט למראה הידיים הקטנות והזריזות העמלות ללא־הרף, והגוף הרך השקוע כולו בתוך ערימות עלי־הטבק הרטובים. גיל הילדות והמשחק נקבר כאן בתוך הערימות. אולם העמל נתן פירות מתוקים.

א. התחנך דור חקלאים־מומחים בעבודת האדמה.
ב. היה מקור פרנסה בשפע לכל תושבי עיירתנו.
ג. מקור פרנסה חדש: עגלונות. הטבק היה נשלח בשיירות לגרודנה.
ד. עיבוד הטבק איפשר לזוגות צעירים להקים בית ומשפחה.
ה. ענף הטבק משך את איכרי הסביבה לעיירתנו. נפתחו ירידים.

פעמיים בשבוע התקיימו ירידים אלה. הגויים באו בהמוניהם, קנו ומכרו את תוצרתם. המסחר התפתח מהר ובהצלחה. חנויות התמלאו בסחורה ומספרן הלך וגדל. גם מספר התושבים גדל, שכן בני עיירות סמוכות באו להתיישב בפיעסק. עיירה קטנה ונחשלת הפכה תוך זמן קצר למרכז האיזור.

המצב הכלכלי השפיע לטובה גם על פעולות החינוך והתרבות. נפתח בית־ספר עברי אשר הקיף את כל שכבות העם. הספרייה הצנועה עברה למשכן חדש ומרווח במרכז העיר. הספרים התרבו ואתם גדל מספר הקוראים. גם פעולות התרבות התרחבו. הוזמנו מורים טובים ומוסמכים, שפתחו בפעילות ענפה. אורגנו שיעורי־ערב לנוער המתבגר, ניתנו הרצאות בנושאים שונים, נערכו ערבי־סיפרות בהם השתתפו המונים. לא שכחו גם את ההורים אשר שאפו

כתה ד' עם המורה קוזק בביה"ס „תרבות"

לשמור על בניהם מפני הרוחות החדשות... לאלה אירגנו תלמוד־תורה.

בעת ההיא הופיע עלם גבה־קומה ויפה־תואר, ובפיו בשורת התחיה בארץ האבות. העלם הפלאי הזה היה איצל שפירא, בנם היחיד של סטירקה ורב אברהם. במשך דורות היתה למשפחה זו חנות־מכולת סיטונאית ענקית. אך לב העלם לא הלך אחרי המסחר, כי־אם אחרי תורת הרצל. בלהט־נעורים של חוזה הניח איצל את אבן־הפינה להסתד־רות הציונית.

יסוד הסתדרות ציונית בעיירתנו

איצל שפירא הזמין צעירים ומבוגרים לישיבה. שעה ארוכה הירצה בהתלהבות בלתי־רגילה על מדינת היהודים של הרצל וגולל לפני הנאספים את הרעיון של אירגון הסתדרות ציונית בעיירתנו. הרעיון נתקבל בהתרגשות. המבוגרים ציפו לבשורה זו, והצעירים מצאו בה פתרון לעתידם. עתה החל המאבק. היה צורך לשכנע רבים מבני הנוער ולהוציאם מה„קולטור פאראיין", אשר היה נתון להשפעת ה„בונד'. תכנית ה„בונד' דיברה אל לב ההמונים. הם לחמו למען שוויון זכויות לכל העמים. ארץ־ישראל היתה חלום רחוק, אוטופיה ולא יותר. יידיש היתה שפת העם, ואין להלעיט את מוחות הילדים בשפה עתיקת־יומין כמו עברית. נתקיימו אסיפות סוערות ובעיקבותיהן הפילוג. חלק מהנוער הלך אחרי ה„בונד', והחלק הארי הלך אחרי מפלגת צעירי־ציון. המדריכים במפלגת צעירי־ציון היו האחים עמיאל, יוסל רוז'נסקי, שלום לוין, לייבה לונסקי, ברל גלעביצקי, זיידל שבח. מדריכים אלה באו מהישיבה ובליבותיהם שירי התחיה של ביאליק, בורוכוב, הס. השאי־פה לארץ־ישראל איחדה את כולם בחבלי־קסם. זוגות מאוהבים חלמו רק על עתיד שם.

חלום זה יצר את „החלוץ", אנשים שואפי־עמל. כל בעל־מקצוע ראה מחר בטוח לנגד עיניו. כל עובד־אדמה הרים בגאווה את ראשו והושיט ידיים חזקות, מוכנות לחרוש ולזרוע את שדמות ישראל. הנוער החל מכין את עצמו. למדו עברית, תולדות עמנו, התעניינו בבניין הארץ, בתוכנית תקומת ישראל ובאידיאה הסוציאליסטית, כי שאפו להניח יסודות של צדק סוציאלי ושוויון חברתי. כולם למדו את בעיות העתיד מפי המורים וראשי ההסתדרות הציונית. איצל שפירא זנח את עסקיו הפרטיים. עתיד האומה היה תלוי בהכנת הנוער ובהפצת תורת הציונות ברבים. הוא היה למנהיג בשעה גורלית, והקריב הכל למען האידיאה שלו.

הגיעה השעה להניח יסוד לבית־ספר עברי. בפיעסק היה בית־ספר כללי, ששפת הוראתו רוסית. מנהלו היה עלם יפה־תואר בשם רובינצ'יק, מלומד ובעל מרץ. בבית־הספר הכללי, שנפתח לאחר מלחמת־העולם הראשונה, למדו

רק בני מעמד האמידים. רובינצ׳יק היה גם המורה הראשי. עמו עבדו ברטה איצקוביץ, שלא היתה מורה מוסמכת, ויעקב־אהרון לב, שלימד יידיש. בית־ספר זה לא התקיים לאורך־ימים בגלל הסיבות הבאות:

מספר מצומצם של תלמידים, ולו גם אמידים, לא יכול לכסות את הגרעון. ההוצאות היו מרובות: דירה, הסקה, שכר למורים וכו׳. אולם, כיוון שבית־הספר היה פרטי, לא קיבל כל תמיכה. לבסוף החליט רובינצ׳יק לסגור את בית־הספר ולעזוב את פיעסק. שעה זו נוצלה להקמת בית־ספר עממי, ששפת־ההוראה בו עברית, והמוכן לקלוט את כל הילדים.

לא קל היה להקים בית־ספר. נערכו ישיבות, בהן הירבו לדון בבעיות תקציב, מורים ובעיקר — בית. מישהו הציע את ביתו של משה־ראובן שבח, שהיה רחב־מידות. כל הוועד קם על רגליו והלך לעבר רחוב השולהויף, אל בית משה־ראובן. כל הוועד נכנס הביתה. מלכה ומשה־ראובן הוכו בתדהמה. מה פשר הביקור בשעת־לילה מאוחרת? שפירא פתח ואמר, „באנו לבשר לכם כי החלטנו לפתוח בית־ספר עברי ולחנך את ילדינו בשפתנו הקדושה — עברית. אבל דאגה אחת לנגד עינינו — המקום. באנו לבקש את ביתכם״.

משה־ראובן, האיש התמים, הצליח להוציא מגרונו רק משפט אחד: „בית־ספר עברי, אנו מוכנים!״ לחיצות־ידיים, ברכות, ושלום ממושך. אותו לילה לא עצם עין איש מחברי הוועד. צצה דאגה חדשה: ריהוט. לבסוף נמצא הפתרון. הרהיטים מבית־הספר של רובינצ׳יק. לא חיכו לעגלה. כולם רצו אל בית־הספר ולקחו הכל. המשא הועמס על הכתפיים והועבר לביתם של מלכה ומשה־ראובן. ברל גלעביצקי, שהיה נגר מעולה, תיקן כל פגם. למחרת בבוקר המתין הריהוט לתלמידים.

בשבת שלאחר־מכן נחנך בית־הספר העברי בעיירה. אל בית משה־ראובן נהרו אנשים, נשים ונוער. היתה זו אסיפה ציונית המונית. פתחו בתפילת־שחרית. אחר־כך שר כל הקהל משירי ציון. פתאום הושלך הס. איצל שפירא קרא, „בשם ועד בית־הספר העברי בעיירתנו פיעסק, בשם ההסתדרות הציונית, בשם מורי בית־הספר הראשון והחדש ובשם בעל־הבית משה־ראובן אני מכריז כי מחר, יום ראשון, יתקיים יום־הלימודים הראשון. פה ילמדו הילדים את שפתם, תורתם ותולדות עמם. פה יגדלו יהודים טובים ונאמנים״. הוא סיים בקול רם וצלול, „ברוך אתה ה׳ אלוהינו מלך העולם, אשר החיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה״. כל הקהל השיב בקול אדיר „אמן!״ שפירא נשבר, הוא פרץ בבכי ואחריו רבים. כאשר נרגע, חילקו הנשים כיבוד. הכל ברכו איש את רעהו במזל טוב. הצעירים התלהטו ויצאו בריקוד סוער. הרוקדים יצאו מן הבית אל הרחוב, והמעגל הלך והתרחב מקצה העיירה ועד קצה.

במוצאי־שבת נערך דיון נוסף. התברר שקל לחוג, אך לא קל יהיה להחזיק את המוסד. אמנם, כל ילדי העיירה נקלטו, אך מרבית ההורים היו מעוטי־יכולת. כאן קמו לעזרה מתנדבים.

הראשון היה דניאל יגל, בן הרב שבתאי יגל זצ״ל. הוא בא ואמר, „באתי לעבוד כמזכיר ללא תשלום. אני מאושר להיות מזכיר בבית־הספר העברי הראשון בעיירתנו ובסביבה״.

בית־הספר התרחב. המקום אצל משה־ראובן נעשה צר מלהכיל את כולם. אחרי חיפושים ודין־ודברים הסכים מרדכי־גצל יגל למסור לרשות בית־הספר דירה שנמצאה בחצר. האמת היא, שגם שם לא היה די מקום ונאלצו ללמוד במשמרות. מלבד זה, ביתו של מרדכי־גצל יגל עמד בקצה העיירה ולילדים הקטנים קשה היה להגיע אליו, ביחוד בחורף כאשר הקור גדול והבוץ עמוק. אולם להוציא בעיות של צפיפות ומרחק, היה זה מקום נוח, בהשוואה לביתו של משה־ראובן, בו ניהלה מלכה מעבר לפרגוד בית־מלאכה גדול לתפירה. המקום החדש היה שקט ובו יכלו התלמידים לקלוט את הנלמד ללא מאמץ.

לבית זה הועברה גם הספרייה, ובו נתקיימו אסיפות־עם. כך שקק המקום חיים מן הבוקר עד הלילה.

אולם ילדים קטנים רבים לא יכלו ליהנות משקט החצר, כיוון שהמרחק הגדול הפיל אותם למשכב. לפיכך נעשו מאמצים למצוא בית במרכז העיירה. הבית שנבחר לבסוף, ושהיה בבעלותו של יוסל ברז׳ינסקי, שימש לפנים משכן לנציגי ממשלתו של הצאר. אולם לאחר שהובס הצאר, ברחו נציגיו והבית התרוקן. יש האומרים כי לאחר משא־ומתן מייגע, נתברר כי לא היה די כסף בקופת בית־הספר וכי שפירא הוא ששילם תמורת הבית. מכל מקום, בית־הספר השתכן בבית מרווח ונוח. מספר הכיתות הגיע לשש והוזמנו מורים נוספים, ביניהם גניה איצקוביץ. היא אמנם לא היתה מורה מוסמכת, אך מחוננת היתה בכשרון פדגוגי. היא הכניסה גם מקצועות חדשים. ביחוד התמסרה להוראת החשבון, והילדים עשו בשטח זה חיל רב.

בית הספר „תרבות" בפיעסק 1935

בינתיים נוצחו הגרמנים במלחמה והשלטון עבר אל הפולנים, ששוחררו מעול הצאר והכובש הגרמני. הצבא הפולני השיג עצמאות ופולין קמה לתחיה. היא נתנה ליהודים חופש לנהל את חייהם הלאומיים כרצונם ורק לימוד השפה הפולנית נקבע כחובה. כך פעל בית־הספר בהתאם לתוכנית ממשלתית, כשהשפה העיקרית בו היא עברית, ואילו השפה הפולנית נלמדת כשפה שניה.

אחרי־הצהריים ביקרו החלוצים באותו בית שם למדו, שרו והכינו עצמם לעלות ארצה. הנוער התבגר. חלק ממנו סיים את בית־הספר. הרוב לא יכול היה להמשיך בלימודים. אולם ילדי ישראל לא הלכו בטלים. נוסד „החלוץ הצעיר" אשר הקיף את כל הנוער. ומטרתו: הכשרה לחיי הארץ. גם פעולות אלו נתקיימו בבית־הספר, בשעות אחר־הצהריים. לימדו את תורת העבודה, ניתנו הרצאות, נערכו ויכוחים והוכשרו קבוצות. גם הספרייה הועברה לביתו של ברז'ינסקי ושוכנה בשני חדרים, כששלום לוין ממונה עליה.

המקורות לכיסוי תקציב בית־הספר

בית־הספר גדל ועמו גדלו בעיות התקציב. הממשלה הפולנית לא תמכה והמקור הראשון לכספים היה שכר־הלימוד. תחילה יכלו ההורים לשלם את הסכומים הנדרשים, אך אחר־כך השתנה המצב. השלטון הפולני החרים את בית החרושת מידי שרושבסקי והכריז כי כל המעבד שיחטבק אחד צפוי למאסר־עולם. המספר הקטן של האמידים לא יכול לכסות את הגרעון הכבד של בית־הספר.

המורה לייבה לונסקי הציע לערוך פעמיים בשנה הצגות ולהקדיש את ההכנסות לבית־הספר. היתה זו עבודה מפרכת. ביום עבד לונסקי כמורה ובערבים הכין את ההצגות. הוא בחר בתלמידים מוכשרים והקים חוג דרמטי. הוא עיבד את הדרמה, כתב מוסיקה, שימש כבמאי. הכל נעשה על־ידו. לחוג הדרמטי השתייכו אסתר שבח, פייוול לב, ריבה ליסובסקי, ברטה איצקוביץ, סולקה וינשטיין, שלמקה לב, חסיה צין ואחותה בלה. גם יפה לונסקי ואידלה. ההכנסות מההצגות, שחלק מהן נועד להרחבת הספרייה, לא היו מבוטלות כלל, אך לא כיסו לחלוטין את הוצאות בית־הספר. כאן נחלץ לעזרה יעקב אסטרינסקי, אחד מבני העיירה אשר השתקע באמריקה, ובשנת 1920 בא לביקור. הוא התנגד לציונות והיה פעיל ב„בונד", אך שוחר תרבות וקידמה. לכן ביקר בבית־הספר וישב בכל כיתה, כשהתלמידים עורכים לפניו מופעים. הוא התרגש עד לדמעות ולפני נסיעתו השאיר סכום־כסף גדול, אף הבטיח לשלוח סכום־

כסף קבוע מדי חודש. ההבטחה קויימה, ותודות לה התקדם בית־הספר. רמת הלימודים בו השביעה רצון והשפה העברית הפכה לנחלת הנוער.

ממול לבית־הספר העברי הוקם בית־ספר פולני, שה־לימוד בו היה חינם. אולם ההורים לא התפתו והוסיפו להתאמץ כדי לשלם תמורת החינוך בבית־ספר עברי.

בית־הספר העברי הפך לשם־דבר. מפקחים יצאו ממנו מלאי־התפעלות. תלמידים מעיירות סמוכות, כגון מוסט, ביקרו בו. בבית־הספר ובעיירה נודעה חשיבות מרובה לקרן־הקיימת. ועד הקרן היה מורכב מיהושע מנדלביץ, ישראל קפלן וכותב השורות האלו. נערכו פגישות עם שליחי הקרן ואסיפות־המונים בבתי־הכנסת. הכל חשו בפעמי הגאולה.

הצהרת בלפור

ההודעה על הצהרת בלפור נמסרה גם היא בבית־כנסת. איש לא נשאר בבית. נשים ותינוקות בזרועותיהן, גברים, ילדים, זקנים, נכים וחולים, כולם התאספו בבית המפואר. הודלקו נרות ונברשות. ארון־הקודש נפתח. על הבמה עמדו הרבנים, המורים, הרופא, ראשי התנועה הציו־נית. הרגשת קודש אפפה את כולם. ראשון פתח ואמר הרב קויאט, „קהל בית ישראל, איש־בשורה אני היום. ראש־ממשלתה הנאור של אנגליה, ג׳יימס בלפור, העניק הצהרה לעמנו והיא חתומה על־ידי המלך האנגלי. בית לאומי יוקם לעמנו בארץ האבות, ארץ ישראל״.

קולות מן הקהל קראו, „גאולה!״ „המשיח בא!״

הרב ברך, „שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה״.

הקהל שר את „התקווה״ בקול אדיר, ואחר־כך פרצו האנשים בבכי. שעה ארוכה נמשכה הבכייה והיא נפסקה רק כאשר נשמע קולו של יהושע מנדלביץ. „יהודים״, אמר, „עתה נחוץ כסף כדי לפדות את אדמתנו״. מייד נפרשה טלית ולתוכה הוטלו עגילי־זהב, שעונים, טבעות־קידושין, ענקים. אלה שלא היו להם תכשיטים, הבטיחו לתת טבק.

למחרת אחרי תפילת שחרית, נסעו העגלונים מבית לבית ואספו את הטבק. אחר־כך יצאו עם עגלות עמוסות אל עיר־המחוז גרודנה, במרחק 150 ק״מ מהעיירה. כאשר שמע בעל בית־החרושת כי הטבק הוא תרומה לגאולת הארץ, הוסיף סכום־כסף משלו. חמישה ימים ולילות ארכה נסיעתם של העגלונים, תמורתה לא דרשו אף פרוטה, אך הם חזרו רעננים ומאושרים על כי גם להם חלק בגאולה.

הקופסה הכחולה הוכנסה לכל בית. היא סימלה את הגאולה. אולם לאחר הצהרת בלפור לא היה זה בבחינת חלום רחוק, אלא מציאות. הדבר השפיע לטובה גם על עבודת בית־הספר.

בשנות ה־20 פנה מרכז הקרן־הקיימת אל פיעסק והציע לארגן קבוצה של חקלאים אשר תעלה לארץ האבות על כל הרכוש, הסוסים, הפרות, המחרשות וכו׳. מייד התארגנו 40 משפחות, שהחלו בקדחתנות בהכנות. אולם על סף העלייה פרצו בארץ־ישראל מאורעות. תוכנית העלייה בוטלה תוך הבטחה כי בחלוף הזעם תהיה הקבוצה ראשונה בתור. שלוש שנים נמשכה הציפייה. בשנת 1924 חודשה העלייה. אולם עתה הוחלט לא לשלוח משפחות, כי־אם צעירים. הובטח מספר גדול של סרטיפיקטים ודויד שבח וכותב השורות האלו נבחרו לעמוד בקשר עם המרכז בוורשה. בינתיים אושרה עלייתם של בן־ציון איצקוביץ, יקותיאל שבח וזאב רובין.

זמן קצר לפני עלייתם, התקיימה וועידת „החלוץ״ בבריסק. כותב השורות האלו היה הציר היחיד מסניף פיעסק. בוועידה התרעמו נציגי הסניפים של בריסק, פינסק וביאליסטוק על כי פיעסק הקטנה קיבלה מספר כה גדול של סרטיפיקטים. נציגי המרכז השיבו כי חלוצי פיעסק הם בעלי הכשרה חקלאית מעולה ועתידים לגלות בארץ־ישראל אותו מרץ ורצון שגילו בעיירה. הצירים שוכנעו.

בעיקבות השלושה עלתה קבוצה נוספת שכללה את יהודה בורובסקי, זיידל רייטבורד, שמעון לונסקי ואחותו דבורה, שמעון דומשביציקי ואשתו חיינה, דויד שבח, ציפורה גלנץ, חיה גרוניה וכותב השורות האלו.

הפרידה

הקבוצה העמיסה את מעט הרכוש על העגלות. הסוסים התקדמו אט־אט. הרחוב לבש חג. תלמידי בית־הספר הניפו דגלים בידיהם. הסתדרויות הנוער, מבוגרים וזקנים ליוו את העולים למרחק של שלושה ק״מ. איש לא כשל ולא פיגר. הכל צעדו ושרו. הצעירים צחקו מפעם לפעם. המבוגרים בכו. גם הגויים נגררו לחגיגת הפרידה. הם עלו על סוסיהם ואמרו, „נלווה את היהודים בדרכם לארץ ה־

קודש״. הלילה היורד הביא לפרידה. הנשארים נשקו ליוצ־אים, ברכו אותם והבטיחו להתראות עמם בארץ האבות.

ואכן, ההבטחה קויימה. בעיקבות קבוצה זו עלתה לארץ עוד קבוצה ועוד אחת. העיירה התרוקנה מנוער, מורים ומדריכים. הנשארים סבלו ממצוקה כלכלית ותרבו־תית. השלטון הפולני סתם את מקור־הפרנסה העיקרי — הטבק. בית־הספר העברי הצטמצם. אחר־כך עלה על הכל הכורת.

ביה״ס „תרבות״ עם המורה חזנובסקי

נפתלי בן ישראל קפלן

גמילות חסדים

אני מעלה כאן את זכרו של אחד המוסדות החשובים ביותר בעיירתנו, בשנות קיומה האחרונות, בטרם נכחדה על־ידי הצורר הנאצי. כוונתי לקופה לעזרה הדדית ,,גמילות חסדים״, שתפקידה היה לעזור לנצרכים בסכומי כסף, ללא ריבית וללא ערבות.

יוזם המפעל והרוח החיה שבו היה הרב זוואנקין, חתנה של חיה איטקע רוזנשטיין. היה זה יהודי מופלא, בן־תורה, שמצוות גמילות חסדים יקרה לו מאד. חדש היה בעיירתנו וכאשר עמד על מצבה הכלכלי הדחוק, גמלה בלבו ההחלטה לחוש לעזרה.

הוא השיג את סכום הכסף הראשון מדודו, בן־ציון נובוגרודסקי, הוסיף עליו משלו ופנה אף לכמה מתושבי העיירה האחרים, בעלי יכולת ורצון טוב.

,,הקופה״ החלה בפעולותיה בשנת 1934 כששאול נובוגרודסקי משמש יושב־ראש; הרב זוואנקין, גזבר, ואילו אחי מנחם, מזכיר. וכולם, שלא על מנת לקבל פרס.

הם החלו בקטנות. עזרו לבעלי מלאכה וחנוונים, שלא ראו לפניהם כל תקווה אחרת להשיג את הזהובים הדרושים, כדי להכין סחורה ליום השוק, בו היה תלוי קיומם במשך החודש כולו. ,,הקופה״ אף לא הכזיבה במקרה של מחלה, כאשר לבני הבית לא נותר עוד דבר למכור, כדי לקנות בתמורה תרופות. רבים היו המקרים בהם מנעה ,,הקופה״ יאוש ואסון.

אולם ,,הקופה״ לא רק הצילה מצרה וצער, אלא גם השתדלה להשרות שמחה. בת־ישראל הגיעה לפרקה וכבר מצאו לה שידוך הגון, וההורים מבקשים לרוות נחת. אולם

ארוחה חמה ליתומים ונזקקים
(אחרי מלחמת העולם הראשונה)

מגיין יימצאו הזהובים הדרושים לעריכת החתונה וסידורו הראשוני של הזוג הצעיר? די היה לפנות ל,,קופה", כדי למצוא אוזן קשבת ויד פתוחה.

עיקר הצלחתה של ,,הקופה" נבע מכך, שתמיד ידעה להושיט עזרה בזמן הנכון ובמקום הנכון.

,,,,הקופה" מילאה בחיי הציבור תפקיד נוסף: היא איחדה את כל חוגי העיירה ומפלגותיה, מהימין ועד השמאל הקיצוני. אדוקים וחופשים. תומכי־רב אחד, ותומכי־רב שני. היתה זאת העבודה המשותפת לקראת מטרה נעלה, שהצליחה לעשות זאת.

לאחר ש,,הקופה" הוכיחה את עצמה, גדל הונה על־ידי קבלת הקצבה ממרכז גמילות חסדים של הג'וינט בוורשה ועל־ידי תרומות. כתוצאה מכך, כבר יכלה לעזור בסכומים גדולים יותר ולא נמצא תושב בעיירה שלא נהנה ממנה.

במרוצת הזמן, התחלפה ההנהלה. הרב זוואנקין קיבל את כיסא הרבנות במוסט. שאול נובוגרודסקי לא יכול עוד למלא את תפקידו. אחי מנחם עזב את העיירה. אני מילאתי את תפקידו כמעט עד לפני עלייתי ארצה.

עם פרוץ המלחמה, שימש חנוך קפלן יושב־ראש. חיים פימר (חתנו של החזן הזקן), גזבר. ובריינה דנילביץ, מזכירה.

כאשר נעקר העץ העתיק פיעסק, גווע גם הענף הרך ,,גמילות חסדים".

יהיו דברים אלה נר זכרון למוסד מפואר ולאנשים מסורים, שפעלו לטובת היקרים לנו. בל יאבד זכרם בתהום השיכחה.

יהי זכרם ברוך.

התיחדות עם קדושי פיעסק בבואנוס־איירס

משה שחורי (זלוטניצקי)

קווים לדמותיהם של מארגני הנוער ומדריכיו

עד לראשית שנות השלושים היה כל הנוער המאורגן בעיירה שייך לתנועת־נוער של תנועת העבודה הציונית. בתחילה היה זה קן של השומר־הצעיר שנוסד על־ידי כמה מבני וולקוביסק. אחריו קם החוג הציוני־סוציאליסטי, בהדרכתו של חיים לונסקי ז״ל, שהדריך והורה בו עד סוף ימיו.

והרי כמה קווים לדמותו: כל חייו היו קודש ללימודים אכסטרניים, להרחבת דעת ולהוראת תלמידים, במסירות ובכשרון, שלא על מנת לקבל פרס. היו לו ידיעות מעמיקות בהיסטוריה היהודית, בתורת הסוציאליזם הכללי והציוני, בסיפרות העברית והאידישאית־הקלאסית ובת־זמנו. כל זאת למד והנחיל לנוער המאורגן בכשרון של מרצה מחונן ופולמוסן מובהק.

מחלה קשה שקיננה בריאותיו, הסבה לו בנוסף למיחושים הגופניים את סבל אי־כשירותו לעלות לארץ־ישראל. חולשתו הגופנית לא איפשרה לו להפוך לאדם עובד בארץ־ישראל. בליל־חורף אחד, שתאריכו המדוייק אינו זכור לי, נפטר בדמי־ימיו והוא כבן שלושים או פחות מכך. עם מותו שבק חיים גם החוג.

באותה עת נוסדה בפיעסק תנועת בית״ר. מספר קטן של צעירים ויוצאי החוג הזה, בנוסף לכמה תלמידים שלמדו מחוץ לפיעסק, היוו את חברי בית״ר הראשונים. המייסדים, ולאחר־מכן גם ראשי הקן ומדריכיו, היו: ישראל זלוטניצקי ומנחם קפלן. הראשון הצטיין כנואם והופיע באסיפות גדולות ובכינוסים; ואילו השני היה אידיאלוג שהפיץ את תורת בית״ר בחוגים קטנים של ילדים ונוער. ישראל היה מפקד הקן במשך כל ימי קיומו, ומנחם שימש מזכירו. בשנות השיא, 1932 — 1934, מנה הקן למעלה ממאה נערים/ות, בנוסף למבוגרים אוהדים, שתמכו בחומר וברוח.

ישראל עמד לעלות ארצה, כאשר פרצה המלחמה. הוא נשאר בפיעסק ונספה בה עם כל בני העיירה.

במקביל לבית״ר נוסדו מחדש „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר". ל„החלוץ" הצטרפו כל יוצאי החוג הציוני־סוציאליסטי וצעירים, שלא מתלמידי בית־הספר העברי, שהשתוקקו לצאת להכשרה ומשם לעלות לארץ־ישראל.

מספר האוהדים והתומכים בסניף היה לא קטן ממספר חבריו. ביניהם, זכור לטוב גרשון פלקוביץ, חניך „החלוץ הצעיר", אך לא חבר ב„החלוץ", מכיוון שלא יכול לצאת להכשרה.

הבריו לספסל־הלימודים ולאחר־מכן ב„החלוץ הצעיר" איבדו את אמונתם והחלו נוטים לקומוניזם ה„גואל", גרשון נשאר נאמן לרעיון הציונות הסוציאליסטית. יחד עם מספר חברים, החיים כיום אתנו בארץ, אירגן את תנועת „החלוץ" והיה אחד מפעיליה ומדריכה הראשי. גרשון היה מעין אח־בכור לחברי „החלוץ" הצעירים. הוא הירצה, הדריך, אירגן והתפלמס עם היריבים מימין ומשמאל. דבר לא נעשה ללא ידיעתו ואישורו. אחרי נישואי אחיו הבכור נשאר גרשון בן־יחיד לאלמנה ואח לשלוש אחיות, ששתיים מהן היו צעירות ממנו. לכן נבצר ממנו להגשים את רעיון „החלוץ", לצאת להכשרה ולעלות ארצה.

הוא, שהדביק אותנו בהכרה החלוצית ובאמונה היוקדת בציון והשקיע בכך את כל זמנו הפנוי לאחר שהשתחרר מעמל־היום.

בסוף שנת 1937 חזרתי לפיעסק, אחר ארבע שנות היעדרות, כדי להתכונן לעלייה ארצה. מרבית החניכים והחברים יצאו להכשרה. בחלקם עלו ארצה. אחרים עזבו למקומות אחרים. גרשון נשאר. הוא אמר לי: „שנינו פעלנו למען אותו אידיאל. אתה את נפשך היצלת, אני נשארתי

תלוש. הריקנות אופפת את כל ישותי". לא ידעתי כיצד לנחמו וכך נפרדתי ממנו לנצח. יחד עם הורינו, אחינו ואחיותינו, הוא הובל לטבח.

הנוער בפיעסק, שקיבל חינוך מסורתי ושאב את יסודות השכלתו מהמקורות הרוחניים של עמנו, לא גמר את לימודיו עם נטישתו את ספסל־הלימודים. רובם־ככולם השלימו את ידיעותיהם מתוך קריאה ולימוד עצמי. והכוונה לא רק לצעירים שנטו אחרי הציונות, אלא גם לאלה שמתוך יאוש ואכזבה נטו לקומוניזם.

והיו שהקדישו את חייהם ללימוד התורה בישיבות שמחוץ לפיעסק, לימוד תורה לשמו, לא כקרדום לחפור בו.

ישמשו דפים אלה נר לנשמותיהם הטהורות.

בית־הספר העברי ומחנכיו בפיעסק

בית־הספר בפיעסק, לא היה סתם מוסד לימודי שהיקנה השכלה לחלק מילדי העיירה ובו פעלו מספר מצומצם של מורים ועסקנים. זה היה הרבה יותר מכך.

מסביב לבית־הספר התרכזו מרבית תושביה היהודיים של העיירה: התלמידים, הוריהם ובני־משפחותיהם, הבוגרים שסיימו את חוק־לימודיהם ונשארו קשורים אליו קשר נפשי, המורים והעסקנים, שבית־הספר היווה חלק חשוב מחייהם, ואחרים.

בבתי־הספר של היום עדים אנו לעיתים לסתירה בין מגמות החינוך וההוראה. דבר זה לא היה קיים בבית־הספר בפיעסק.

לא היה זה רק בית־אולפנא להנחלת השכלה ולהרחבת־הדעת, כי אם מקום שחינך לערכי היהדות, לציונות ולאהבת העם למולדתו, לאמונה בנצח ישראל ולמעשים טובים.

הרמה בו היתה גבוהה והלימודים אינטנסיביים.

עיירתנו לא נתברכה במוסדות אמנות ותרבות רבים. לכן התרכזה בבית־הספר מרבית הפעולה התרבותית שבעיירה, ומקצת גם מאמנות התיאטרון. תלמידי בית־הספר או בוגריו היו מציגים מפעם לפעם בפני ההורים וקהל מוזמנים. החוג הדרמאטי שפעל תקופה ארוכה בעיירה והכנסותיו היו קודש למפעלים ציוניים ומפעלי צדקה מקומיים, היה מורכב כולו מבוגרי בית־הספר וחניכיו. גם הסתדרויות־הנוער הציוניות, שהקיפו את מרבית הנוער בעיירה, כגון: „השומר הצעיר", „החלוץ הצעיר", „החלוץ", בית"ר ובתקופה מסויימת אף חוג הנוער הציוני־סוציאליסטי, היו כולם יוצאי בית־הספר. וההסתדרויות האלה היוו מעין המשך ישיר להשכלתם הרעיונית־הציונית.

הסתדרות „החלוץ" בפיעסק

התוצאות היו חיוביות. עד כמה שזכור לי, דומה שכמעט כל בוגרי בית־הספר נשארו בנים נאמנים לעם, ציונים מסורים, והערגה לארץ־ישראל פעמה בליבותיהם.

לצערנו, מעטים הם שזכו להגשים את שאיפותיהם ולהגיע ארצה. אלה שזכו הם בנים נאמנים למדינה, שותפים מלאים ליצירתה, למפעליה ולבטחונה.

התחלתי ללמוד בבית־הספר כאשר התאכסן עדיין בביתו רב־המידות של יושקה ברז'ינקר ז"ל. בית זה עמד במרכז העיירה. מאחוריו היו חצר גדולה וגן עצי־פרי. בבית זה עברה על בית־הספר תקופת הזוהר שלו, בהיותו מאוכלס במורים ובתלמידים רבים.

בהפסקות המה הרחוב מקולותיהם העליזים ושעשועיהם של הילדים. בעת השיעורים שררה אווירת לימודים רצינית. למדו והתחנכו בו הרבה אחים ואחיות ממשפחות מרובות־ילדים. בשנים מסויימות למדו בו אף 4 ו־5 ילדים ממשפחה אחת. כל זה בא להזכיר את רצונם העז של ההורים להעניק לילדים חינוך עברי ומסורתי, למרות הקשיים הגדולים והמאמצים שנעשו כדי לשלם את שכר־הלימוד.

מאז הייתי תלמיד ועד יציאתי את פיעסק עברו בבית־הספר מורים ומורות רבים. כמעט מדי שנה הופיעו מורים חדשים שבאו מרחוק ללמד את ילדי העיירה תורה. מעטים המורים שהיו ילידי המקום. ייזכרו לטוב גניה איצקוביץ, זיידל שבח, וקוזק. וייבדלו לחיים ארוכים לייבה לונסקי והמורה נוימן החי אתנו בארץ. הוותיק מביניהם, שהקדיש

שנים רבות להוראה ולחינוך בבית־הספר היה דודי, מורי ומחנכי זיידל שבח.

במסגרת רשימה זו אקדיש כמה מילות־אזכרה לזיידל שבח. הוא היה בן־יחיד להוריו והאח הצעיר ביותר ל־5 אחיותיו. בשחר ילדותו התייתם מאביו ונשאר הגבר היחיד במשפחתו. כל ימיו למד, השתלם והשכיל. כשהחליט להיות למורה בישראל, נסע לוילנה ושם השתלם בקורסים פדגוגיים והוסמך למורה בבית־ספר „תרבות". עדין־נפש, בעל תרבות עברית וכללית, עניו, צנוע ונחבא אל הכלים. מחוץ לשעות ההוראה היה פעיל בחיים הציוניים והחלוציים שבעיירה, הירצה ולמד ב„החלוץ" והיה בעל הכרה חלוצית־ציונית־סוציאליסטית. מחלתה של אמו מנעה ממנו לעלות ארצה יחד עם חבריו. אחרי מות אמו נשא אשה מאוגוסטוב וגם שם היה פעיל בחיים הציוניים והחלוציים.

בצד בית־הספר קיים היה מוסד לימודי נוסף ללימודי־קודש והוא „תלמוד תורה". בו למדו, כמובן, רק בנים. ביניהם היו כאלה שיד הוריהם לא השיגה לשלם שכר־לימוד או בנים של הורים שראו את עתיד בניהם כתלמידים ב„ישיבות" ורחוק יותר — כרבנים. ב„תלמוד תורה" למדו חינם, מאחר שהוא לא נזקק למכשירי־לימוד ואף לא לכיתות־לימוד. למדו בבתי־הכנסת. ההוצאה היחידה היתה משכורתם הדלה של הרביים, ולזה הספיקה התמיכה מאמריקה.

בין תלמידי שני מוסדות לימודיים אלה שררה איבה מתמדת, שהתבטאה ב„מלחמות" ובתיגרות בכלי־הנשק המקובלים דאז — מקלות ואבנים. אולם זכורה לי תקופה קצרה, יחסית, בה היה „תלמוד־התורה" משולב בבית־הספר והתלמידים היו ממשיכים ללמוד בשעות אחרי־הצהריים את התלמוד ומפרשיו. היתה זו תקופה פוריה בלימודים שהשלימו זה את זה וקירבו את הלבבות. עם ההתבגרות עזר הדבר לשלב רבים מתלמידי „תלמוד־תורה" בהסתדרויות־הנוער הציוניות.

בשנים האחרונות שלפני פרוץ המלחמה ירדה מעט קרנו של בית־הספר. שוב לא היה נחלת־הרבים. שתי סיבות עיקריות היו לכך: א) רבים מפעיליו ומן הדואגים לקיומו עזבו את העיירה — מי לארץ־ישראל ומי למקום אחר, וממלאי־מקום נאמנים ומסורים לא קמו להם. ב) הקמת בית־הספר הפולני, שעמד על רמה גבוהה והתחרה בבית־הספר העברי, כי בו למדו חינם. הרעת מצבם הכלכלי של מרבית יהודי העיירה דחפה רבים מהילדים לבית־הספר הפולני, בעיקר לכיתות הגבוהות.

אולם גם אז נאחזו משפחות רבות בציפרניהן על־מנת להעניק לילדיהן חינוך עברי, וביניהן כאלו שידן לא השיגה לשלם את שכר־הלימוד והן חסכו זאת מלחמן וממלבושיהן.

במרוצת הזמן חדל בית־הספר העברי להתקיים.

יחזקאל ליסובסקי

מפיעסק עד ישראל

פיעסק היתה עיירה שיהודיה חלמו לעלות ארצה. יהושע מנדלוביץ, יצחק שפירא וישראל קפלן ערכו בשנת 1922 משא־ומתן עם אוסישקין בנוגע להעלאת 40 משפחות מפיעסק על סוסיהן ופרותיהן. ביחוד רצו להעלות לארץ את האנשים שעסקו בענף הטבק. אוסישקין לא התפעל מהרעיון של העלאת משפחות שלמות ואמר, „יש לכם בנים, שיעלו הם!"

מאוחר יותר התנהל משא־ומתן עם המשרד הארץ־ישראלי בדבר העלאת קבוצה מחברי „החלוץ" לארץ־ישראל. מייסדי „החלוץ" היו לייבה לונסקי, זיידל שבח, שלום לווין, יוסל רוז'נסקי, ברל גלמבוצקי ואני. אולם יוסל רוז'נסקי וברל גלמבוצקי לא נשארו אתנו לאורך זמן, כי אם עברו לצד הבולשביקים.

הכשרנו את עצמנו לעלייה על־ידי כך שחטבנו עצים, עבדנו בטבק ועוד עבודות אחרות.

מר ברדיצ'בסקי, כיום דרור, מהמשרד הארץ־ישראלי, הכין כמה דרכונים מזוייפים, בהם ציידנו את יקותיאל שבח, זאב רובין ובן־ציון איצקוביץ (שירד אחר־כך).

בשנת 1924 קיבלנו 10 סרטיפיקטים. כאשר נשלחתי כציר לוועידת „החלוץ" בבריסק, הועלתה השאלה כיצד ייתכן לתת למקום קטן כמו פיעסק מספר כה גדול של סרטיפיקטים. כתוצאה מכך נשלח לפיעסק צבי רוזנשיין, כיום שושן, ראש ועד־המבקרים של ההסתדרות. הוא דיבר עם אנשי העיירה ובשובו מסר דו"ח, שנסתיים בהחלטה כי מן הראוי להעניק לפיעסק מכסימום של סרטיפיקטים. שכן, כל תושביה הם אנשי־עבודה, חקלאים וחלוצים.

אני עצמי רציתי לעלות לארץ מהר ככל האפשר, אך לא יכולתי לעשות זאת עד שאחי גדל ונטל על עצמו את הדאגה להורי.

חברי ואני שאפנו לעבד בארץ שטח־אדמה וגם להקים עליו בתים. פנייה למוסדות הוכיחה כי אין לתוכנית זו סיכויים רבים. בכל זאת לא התפזרנו. ישבנו בעפולה והפרנו תעלות־ביוב ואחר־כך הובלנו זיפזיף בעכו.

מפעם לפעם ערכתי נסיונות נוספים להגשים את שאיפת הקבוצה. פעלתי כדי להשיג שטח כרמים של אגודת „נטעים" בסג'רה, או כדי להעביר את הקבוצה לפתח־תקווה. הכל היה לשווא.

לבסוף, הסתדרו כמה חברים באופן עצמאי. כמה עזבו את הארץ וכמה המשיכו יחד בענף התחבורה.

הקמת בית־הספר „תרבות" ותנועת „החלוץ הצעיר"

רצוני להזכיר כאן כמה משפחות, שתודות לתמיכתן הצלחנו להקים את בית־הספר „תרבות" ואת תנועת „החלוץ הצעיר". הכוונה היא למשפחות של רב ז'מה, ישראל קפלן, משה ראובקה, מלכה שבח, לונסקי, יהושע מנדלביץ ואיצל שפירא.

ינקנו את הציונות בישיבת סלונים. כשחזרנו לאחר מלחמת־העולם הראשונה לעיירה, לייבה לונסקי, זיידל שבח, שלום לווין, יוסף רוז'נסקי ואני, החלטנו להקים בית־ספר עברי.

תחילה קיבלו לייבה לונסקי וזיידל שבח שיעורים פרטיים בעברית ורוסית אצל רובינצ'יק וברטה איצקוביץ. אני לא המשכתי ללמוד, אלא בערבים בבית־הכנסת.

כאשר נוסד בית־הספר „תרבות" היו לייבה לונסקי וזיידל שבח המורים הראשונים. התקשרתי עוד עם פלטי יגל ועם דניאל יגל. הראשון נתבקש לשמש מורה לתנ"ך והשני מזכיר. הלימודים נתקיימו בדירה אשר בחצרו של

הסתדרות „החלוץ הצעיר" בפיעסק

אברהם יגל. היו שאמרו כי התפקרנו, אך המשפחות שאת שמותיהן הזכרתי, עודדו את רוחנו.

רצינו להיות עצמאיים ולא ללכת לבית־הכנסת יחד עם ההורים. **שרגא צין** פתר בעיה זו בכך שהקים את „**תפארת בחורים**" בדירתם של מלכה ומשה ראובקה שם מצאנו את מקומנו בשבתות ובחגים והיינו בעלי־תפילה.

הייתי גם בין מייסדי „החלוץ הצעיר" בפיעסק. אני זוכר כי פעם נערכה אסיפה של ה„בונד" בעיירה. כאשר נודע כי לייבה לונסקי ואני ועוד כמה בחורים הלכנו לשם, שאלו אותנו, „מדוע הלכתם לאסיפה שלהם?" ואנו ענינו, „משום שאנו רוצים כי הנוער שלהם יהיה שלנו".

חברים מספרים

מרי צין בנדור (בנדרמכר)

זכרונות מ„החלוץ הצעיר" בפיעסק

הגרעין הראשון שנזרע לתנועה הציונית דאז היה על־ידי המורים מבית־הספר „תרבות" שהיה בעיירתנו, והם: לייבע לונסקי וזיידל שבח ז"ל.

הם שהחדירו לליבותינו הרכים את אהבת המולדת, על־ידי סיפורים ושירים, ביחוד של המחברים הלאומיים שלנו. במרוצת הזמן לבשה ההשפעה הזו צורה, שנקראה „החלוץ הצעיר". התארגנו קבוצות־קבוצות ונבחרו מדריכים. ביניהם הייתי גם אני.

הפעולות שלנו התבטאו במיפגשים קבוצתיים מספר פעמים בשבוע. ניהלנו שיחות על נושאים שונים הקשורים במולדת שלנו, אותה עמדנו לבנות בהתלהבות רבה.

כמו־כן ביצענו הרבה פעולות חשובות. בין אלו זכורה לי פעולה אחת: התרמת תושבי העיר שליבם היה קרוב לישראל למען הקרן־הקיימת וקרן־היסוד.

מדי יום שישי הייתי בין אלה שהיו מבקרים אצלם כדי לאסוף את התרומות. עבודתי זו נתנה לי מרץ רב ורצון שהאיץ בי למלא את המשימה הקדושה בכל מזג־אוויר. לאות הוקרה עבור עבודתי המסורה קיבלתי אז

מארץ־ישראל שני אלבומים עם תמונות נהדרות מהקק״ל וקרן־היסוד. את המזכרת הנאה הזו שמרתי הרבה שנים בקדושה ובגאווה.

זכורה לי עוד התרשמות עמוקה אחת: באחד הכנסים המחוזיים למען ארץ־ישראל מתנועות־החלוץ, שהתקיים בעיר המחוז וולקוביסק, הוזמנתי כצירה מהסניף של עיירתנו, עם עוד חבר אחד — ישראל זלוטניצקי ז״ל. הכנס נמשך כמה ימים. היו כמה מאות צירים מכל העיירות שבסביבה. בא אז נציג אחד מהמרכז שבוורשה. כל סניף של „החלוץ״ חייב היה למסור דו״ח על פעולתיו. הדו״ח של ה„חלוץ״ מפיעסק שאני מסרתי אז היה מרשים. לא אחד התפלא למספר חברי „חלוץ״ בפיעסק בהשוואה למספר החברים ביתר הסניפים, והם התפעלו מהעירנות והפעילות שלנו בכל הפעולות שהמרכז הטיל עלינו ומביצוען בהצלחה.

על־ידי פעילות מבורכת זו של הנוער היקר שלנו קיבלנו במרוצת הזמן תוצאות נהדרות. התארגנו קבוצות ונסעו להכשרה. על־ידי כך באו לארץ מספר לא מבוטל של חברות וחברים, השתרשו במורשת שקיבלו אז מהדרכת חניכי ההכשרה. רבים מהם ממשיכים עד היום בחיים הקיבוציים והיוצרים ומביאים תועלת לפרט ולחברה גם יחד.

גם אלה שלא המשיכו בחיים הקיבוציים נטו שכם לבניין המולדת החדשה.

בצער רב ובלב צורב הנני מזכירה את החברות והחב־רים היקרים שמסרו את נפשם לתנועה ושהיד האכזרית גדעה את כל שאיפותיהם.

שרה קפלן

החיים בסניף והיציאה להכשרה

בראש וראשונה חובה עלי להזכיר את חיים לונסקי, שהרביץ את תורתו בנוער. הוא דיבר רכות, אך גם קשות והיה אומר, „לא לעולם תוכלו להיות חלוצים בבית. תצטרכו גם לצאת להגשמה״.

בבתים רבים ניטשה המלחמה בין ההורים לבין הצעי־רים ולא קל היה לצאת להכשרה, ביחוד לא לצעירות. התהלכו סיפורים על הכשרות, בהן לא היה האוכל כשר והצעירות נהגו כמופקרות. כתוצאה מכך הופעל לחץ על אמהות, שהיו נכונות לשלוח את בנותיהן להכשרה. אולם אנו הפעלנו לחץ נגדי, יצאנו להכשרה וביצענו כל משימה אחרת שהוטלה עלינו.

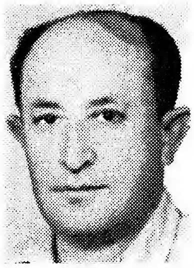
פעם נתבקשנו לתרום כסף להקמת ספריה. לא היה לנו כסף, על־כן יצאנו לעבודה. כרתנו עצים ביער, ניקינו את בית־הספר. רצינו לנקות גם בתים פרטיים, במקומן של הגויות. אולם עקרות הבית סירבו להעסיקנו, בטענה, „כיצד אוכל להביט בפני אמך, אם תשטפי אצלי את הריצפה? במיוחד, כשהליכלוך כה גדול לאחר יום השוק״.

אחרי המלחמה העולמית הראשונה, כשהעיירה החלה מתעוררת, התפרנסו בעיקר משתילת טבק. גם אנו עסקנו בכך. אני זוכרת כי הלכתי לעבודה עם בלה צין ובדרך ראיתי את השיבלים הגבוהות. דיקלמתי את שירו של ביאליק, „לא ידי הצמיחו שיבלים אלה, לא ידי קומתכם טיפחה״ — וחשתי געגועים עזים לארץ.

היו בפיעסק משפחות הראויות לציון. משפחת צין, שליכדה את הנוער הציוני וביתה שימש כאולם לאסיפות או הצגות.

משפחת שבח, שבביתה נערכו מניינים והתרכז הנוער הציוני.

ומשפחת קפלן, שמביתה בקעו תמיד ויכוחים ושירים ציוניים.

זלמן קפלן

תנועת בית״ר

במוסט הקטנה לא היה בית־ספר. לכן נאלצתי לרכוש השכלה מחוץ לעיירה. כאשר חזרתי, הקדשתי את מיטב מאמצי לאירגון תנועת־הנוער בית״ר. היינו מתאספים בלילות־שבת, משוחחים, מתווכחים, שרים וקוראים בספרים.

מוסט שימשה קרקע פוריה לכל פעולה ציונית. כל בני־העיירה הוכיחו את זיקתם לארץ על־ידי תרומות־מרצון לקק״ל ולקרן־היסוד, על־אף שעמלו קשה להרוויח את כספם המועט.

תנועת בית״ר התקיימה כחמש־שש שנים. מטרתה העיקרית היתה לעלות לישראל. היו צעירים שזכו לכך, לאחר שעברו הכשרה בבאראנוביץ ובמקומות אחרים, במשך תקופות קצרות או ארוכות. ביניהם היו מאיר קפלן ז״ל וחיים פשינסקי יבל״א.

למרבית הצער, היו רבים שרצו להיות אתנו כאן, אך לא זכו לכך.

מפקדי בית״ר בפיעסק

משה שחורי

ייסוד „החלוץ" ו„ביתר" בפיעסק

בתקופה מסויימת פעל בפיעסק „חוג הנוער" בלבד, שמדריכיו היו חנן שבח, חיים לונסקי וגרשון פלקוביץ. ב„חוג הנוער" ניתנו הרצאות על ציונות, סוציאליזם וסיפרות, בעיקר יידישאית.

כאשר התפרק „חוג הנוער" נוסד „החלוץ" כתוצאה מגירושם של שני חברים בשם ישראל זלוטניצקי ומלכביצקי מ„חוג הנוער", בגלל התנהגות בלתי-הולמת. השניים התקשרו עם חבר שלישי, בשם מנחם קפלן, והקימו בפיעסק את בית"ר. מספר חניכי בית"ר עלה על מספר חניכי „החלוץ", אך נפל ממנו במספר אוהדיו.

החבר הראשון שעלה מבית"ר ארצה, לאחר הכשרה, היה מנדל פינקלשטיין, שהכל קראו לו מנדז'יק. מכתביו של מנדז'יק מההכשרה נחשבו לבעלי ערך חינוכי רב והיו מקריאים אותם באוזני חניכי בית"ר הצעירים.

„החלוץ" בפיעסק

חנן שבח, שכיהן כמזכיר „החלוץ" בפיעסק, לא נחשב כחבר רשמי בתנועה, מכיוון שלא התכונן לצאת להכשרה. לכן הוא ביקש שאני אמלא את התפקיד הזה, בהדרכתו.

מיסדי התנועה הציונית בפיעסק
בשורה ראשונה יושבים משמאל למימין: 2) לונסקי לייבע, 4) גניה איצקוביץ, המורה זיידל שבח;
בשורה שניה יושבים משמאל לימין: 1) יחזקאל ליסובסקי, 2) בנ"טע איצקוביץ, 3) מיישקע שבח — מאחוריו איצל שפירא

אני לא יכולתי לעשות זאת, שכן בביתי הייתי היחיד שהשתייך ל„החלוץ״; שאר בני־הבית השתייכו למפלגות אחרות, בעיקר לבית״ר.

הוסכם, שהחומר יישאר בביתו של חנן שבח ושם אעבוד. היה זה בשנים 1933 — 1932, בהן הגיעה פעילות הסניף לשיאה.

באותן שנים החלו יוצאים להכשרה וכתוצאה מכך עלו הסכומים שניגבו כמס מהחברים. שכן, מרכז „החלוץ״ וגם הסניף שלנו דרשו, כי כל חבר המבקש לצאת להכשרה, חייב תחילה לשלם את מיסיו. סכומי־הכסף איפשרו את קיום המועדון, פעולות תרבות והכשרה.

הראשונים שיצאו להכשרה היו שרה קפלן, שרה סרברוסקי, זיסל לייב, מרים פלקוביץ, משה וינקור ואחרים.

אמנם הסניף בפיעסק היה קטן, אך הוא היווה מרכז של חיים חברתיים ותרבותיים. לכן הוסיפו לבקר בו גם אותם חברים שמתוך סיבות משפחתיות נמנע מהם לצאת להכשרה.

הורים רבים חששו, כי ילדיהם אינם מספרים להם בדיוק מהי ההכשרה. על־כן פנו אלי, שאני אספר על כל הטוב והרע, בלי להסתיר דבר. חלק מההורים הגיב על כך בקריאת, „בהצלחה!״ חלק אחר התרגז ואמר, „אתה שולח להכשרה, אך בעצמך נשאר פה!״

ייתכן כי בהשפעת הדברים האלה, בנוסף לאמונתי בערך החלוצי, הייתי בין אלה שיצאו מסניף „החלוץ״ להכשרה, בשנת 1933. נפרדתי מחברים יקרים שהמשיכו לנהל את הסניף המדולל והמרוקן ובעיקר בחינוך ילדים צעירים במסגרת „החלוץ הצעיר״, כדי להכשירם להיות חלוצים עולים. אך המלחמה והשואה מנעה מהם להיות בינינו ובתוכנו.

הסתדרות „חוג הנוער״ בפיעסק

מרים בנדרמאכר

„החלוץ הצעיר" בפיעסק

התנועה הציונית בפיעסק קמה תודות למורינו בבית־הספר. בעיקר, תודות לשבח זיידל ז"ל ולייבה לונסקי יבל"א. הם שהחדירו לליבותינו הרכים אהבה למולדת על־ידי סיפורים ושירים של הסופרים והמשוררים הלאומיים שלנו.

כאשר התבגרנו, יסדנו את „החלוץ הצעיר". הקימונו קבוצות ובחרנו מדריכים, עמהם נמניתי גם אני. נפגשנו פעמים מספר בשבוע, ניהלנו שיחות על נושאים הנוגעים לארץ ואספנו תרומות לקק"ל ולקרן־היסוד.

מדי יום שישי הייתי מבקרת עם הקופסה בבתי האנשים לאסוף תרומות לקרנות ומעולם לא היה מזג־אוויר גרוע מרתיע אותי. לאות הוקרה על עבודתי המסורה קיבלתי מקק"ל ומקרן־היסוד אלבומים עם ציורים ותמונות.

חווייה אחרת הזכורה לי היטב היתה השתתפותי בכנס, שנמשך כמה ימים ושנערך בעיר־המחוז וולקוביסק, יחד עם ישראל זלוטניצקי ז"ל. מטרת הכנס היתה מסירת דו"ח על פעולותיו של כל סניפי „החלוץ הצעיר" במחוז.

הדו"ח שלנו עורר התרגשות. הוא הוכיח כי סניפנו הקטן גילה עירנות ופעילות בכל השטחים.

פעילות זו נשאה פרי. חברים נסעו להכשרה, עלו לארץ ורבים חיים היום בקיבוצים. גם אלה שלא המשיכו בחיים הקיבוציים היטו שכם לבניין המולדת.

למרבית הצער, חברים אחרים, שהיו נאמנים בכל נפשם לתנועה וקיוו לעלות ארצה, לא זכו.

על חנה גפנר לביא

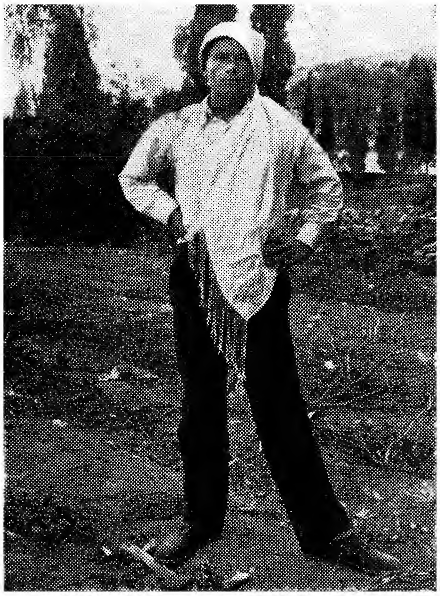
כאשר הודיעה חנה לבני־משפחתה כי החליטה לצאת להכשרה, ספדו לה כספוד למת. מאחר שחנה הוסיפה לעמוד על דעתה, ניסתה אמה להכשיל את תוכניתה. תחילה באמצעות פנייה אל המצפון. הזכירו לה כי השקיעו כסף רב בגידולה ובחינוכה ולא נאה לגמול בדרך זו. אחר־כך באמצעות מניעת המלבושים, כלי־המיטה וכל יתר הדברים להם היתה זקוקה כדי לצאת להכשרה.

אחותי בלה, חברתה הטובה, חילצה את חנה ממצבה הקשה על־ידי כך שאמרה לה לבוא אלינו בלילה ונתנה לה את כל הציוד הדרוש, ש„גנבה" מביתנו.

חנה הצטיינה בהכשרה, עלתה ארצה והתיישבה בקיבוץ עין־השופט. ילדיה ממשיכים באותה דרך בה בחרה היא לפני שנים.

קבוצת חלוצים ומדריכים. ביניהם משה שחורי

מאיר קפלן

יצחק ילין

מאיר קפלן ממוסט

את הדברים הבאים אני מביא מפי אשתו של מאיר קפלן, רבקה קפלן שתבל״א.

מאיר קפלן נולד במוסט ב־1905 לאביו יהודה ולאמו מלכה. היתה זו תקופה של תסיסה חברתית רבה, בשנים שלפני פרוץ מלחמת־העולם הראשונה. לאחר סיום למודיו בבית־הספר בעיירה, נהלץ מאיר לעזרת הוריו בקיום המשפחה, ועסק בעבודות שונות ובעיקר במינסרה הסמוכה, שם הפכו העצים שנכרתו ביער ללוחות־עץ לבנייה ולתעשייה.

עם קום פולין העצמאית, לאחר תום מלחמת־העולם הראשונה, גוייס מאיר לצבא הפולני, ושירת בחיל־השריון הפולני בגדוד שחנה בעיר וילנא.

שירותו בצבא והיחס העויין מצד בני העם השליט בפולין, נטעו בו את ההרגשה שפולין היא אמנם הארץ בה נולד, אבל היא מתנכרת לגורל תושביה היהודיים. על־כן היה זה טבעי שנמשך לשירות התנועה הציונית. כאשר קם במוסט קן בית״ר והמפלגה הרוויזיוניסטית, מיסודו של המנהיג הציוני הדגול זאב ז׳בוטינסקי, היה מאיר אחד מחבריה הראשונים.

מאז הצטרפותו לבית״ר, היה כל זמנו קודש לתנועה בה פעל והפעיל אחרים.

בארץ־ישראל התחוללו מאורעות אב תרפ״ט. הדי המאורעות ורציחת יהודים בארץ־ישראל, עוררו זעם ודרישת תגובה, ומאיר היה מראשוני העולים מבית״ר שבפולין לארץ־ישראל, ונמנה עם הקבוצה הראשונה שעזבה את פולין בחודש דצמבר 1929.

בהגיעו ארצה, לא חיפש את הנוחיות, אלא את הדרוש לארץ. הוא התגייס לפלוגות הגיוס של בית״ר, תחילה ברחובות, בגדוד על־שם זאב טיומקין, שם עבד בפרדסי המושבה. כמה חודשים לאחר שהגיע ארצה, היה מראשוני פלוגת הגיוס של בית״ר בראש־פינה, שרכשה לה שם מפואר במבצעים של כיבוש־עבודה עברית, הגנה ומאבק נגד הכנופיות הערביות.

מאיר נטל חלק במאבק נגד השלטון הבריטי והיה בקבוצה הראשונה של אסירי עכו, שנידונו יחד עם חברים אחרים של ברית הבריונים על מלחמתם במיפקד האוכלוסין שערכה ממשלת המנדט בכוונה להקים מועצה מחוקקת עם רוב ערבי, שתכליתו היתה לשים קץ לחזון של הקמת מדינה עברית.

עם תום שירותו בפלוגות הגיוס בגליל, היה מראשוני המתנחלים בתל־צור (בין זכרון־יעקב לבנימינה), שהוקמה להגנה מפני כנופיות הערבים ששרצו בסביבה.

לאחר שנות עבודה קשה עברו אנשי תל־צור להתיישבות קבע בנחלת ז׳בוטינסקי, הסמוכה לבנימינה.

ערב עלייתו לתל־צור נשא מאיר לאשה את חברתו עוד מלפני עלייתו ארצה, רבקה לבית בלנסקי מסקידל (אחותו של מאיר בלנסקי ממוסט). יחד בנו משק לדוגמא בנחלת־ז׳בוטינסקי, שם הגדילו את משפחתם בבן ובת.

מאיר הפך איכר לדוגמא ומשקו היה מופת לרבים.

עבודתו הקשה של מאיר בחקלאות, בתנאים הקשים של אותם הימים, עירערה את בריאותו ועקב מחלתו נאלץ היה לצמצם את משקו ולחסלו לגמרי.

מאיר נפטר בשנת 1967 ברמת־גן בהשאירו אשה בשם רבקה, בן בשם חיים ובת בשם מלכה. יהי זיכרו ברוך.

שרה כרמי

ההכשרה בשדליצה וז׳יאלודק

בדרך־כלל שלחו להכשרה למקום רחוק מפיעסק, כדי שבני־המשפחה והמכרים לא יוכלו לעמוד על התנאים הקשים. לרוע המזל, אסתר מורשטיין ואני נשלחנו לעיירות קרובות. תחילה היתה זו שדליצה, בה ראו אותי מסקלת אבנים בשדה. אבא בכה כאשר סיפרו לו על כך, אך לא הוא ואף לא מישהו אחר מבני־משפחתי בא לבקרני.

אחר־כך עברנו לז׳אלודק, עיירה חופשית מבחינה דתית ועויינת לציונות. ז׳אלודק נבחרה כמקום הכשרה מתוך כוונה לשנות את ערכיה. קשה היה להשיג שם עבודה. פעם פנו החברים אל בעלת מאפיה, שאחיה היה תושב פיעסק, והפצירו בה במשך שבת תמימה כי תניח להם לחטוב עצים בשביל המאפייה. היא סירבה, כיוון שהגויים עשו זאת טוב יותר ומהר יותר.

אני מצאתי עבודה במשק־בית. בז׳אלודק לא היו מים זורמים בבתים, רק באר באמצע כיכר־השוק. התקשיתי ביותר לשאת את הדליים המלאים הביתה, כי הייתי נמוכת־קומה ולא חסונה ביותר. אולם עמדתי בכך וגם בקשיים גדולים יותר, שבאו עלי מאוחר יותר.

חנן שבח

ההכשרה בקיבוץ לוצק

הלילה הראשון בקיבוץ לוצק, בסוף שנת 1932, עבר עלינו בריקודים. כל הימים הבאים הוקדשו לחיפוש עבודה. היינו לבנאים, טייחים, ובעיקר — חוטבי־עצים. נחלקנו לקבוצות של שלושה־ארבעה, תחבנו בחגורות משורים וגרזנים והצענו את שירותינו. מי ששיחק לו מזלו, עבד. האחרים הוסיפו לחפש כל היום ובערב חזרו הביתה. לא תמיד היה מה לאכול, אך הריקודים נמשכו.

הייתי רוצה לספר שני זכרונות, שכיום נראים משעשעים ביותר. הראשון הוא „חטא" שחטאתי בתקופת כהונתי כמנהל־עבודה. יום אחד הלכתי לביתו של קבלן, כדי לברר אם יוכל לספק עבודה לכמה חברים, ומצאתי אותו שותה תה ואוכל עוגה. חוקי ההכשרה אסרו לשתות ולאכול אצל זרים, אך כאשר הזמין אותי להתכבד, לא עמדתי בפיתוי. בצאתי מביתו הרגשתי כגנב שעל ראשו בוער הכובע. נדמה היה לי שהכל מצביעים עלי באצבע וקוראים, „הוא שתה תה ואכל עוגה אצל זרים!" גם בקיבוץ הייתי בטוח שהחברים מבחינים בפשעי.

זכרון אחד נוגע לביקור בקולנוע. לא זו בלבד שקשה היה לנו לאסוף את הכסף הדרוש לקניית כרטיסים, אלא שגם מלבושים מתאימים לא היו לנו בחורף. אולם מצאנו פתרון. מחצית מהאנשים לבשו את כל המלבושים החמים שברשותנו והלכו להצגה הראשונה; כאשר יצאו, הסירו את הבגדים העליונים ומסרו אותם למחצית השנייה של האנשים, שביקרו בהצגה השנייה. כך ראו כל אנשי ההכשרה סרט באותו ערב.

חביבה קפלן

ההכשרה בבאראנוביץ'

למרות שגדלתי בעיירה קטנה ותנועת־הנוער הכינה אותי להכשרה, קשה היה לי להסתגל לאותם חיים.

ההכשרה בבאראנוביץ היתה מקום עזוב, שלא היה בו דבר: לא עבודה, לא מזון ולא בגדים. מכל מקום, לא במידה מספקת.

עם בואי, קיבל את פני זיידל קויאט במילים הבאות, „כאן יש לקבל הכל כמו שהוא. לא להעוות את הפנים או

זיידל קוויאַט

לעשות תנועות ייאוש ותדהמה, כי הדבר עלול להשפיע לרעה על האחרים".

הגישו תה בצלחות. כאשר הלכתי לחפש כף וחזרתי, ראיתי כי התה הלבין. הוותיקים יעצו לי לא לשתות, והסבירו כי מים מהתיקרה נזלו לתוך הצלחת.

הלחם שקנו אצל הגויים בשוק היה ישן וקפוא. לא ניתן לאכול אותו מייד והיו מאחסנים אותו במחסן או מכניסים למיטה. כמה מהוותיקים התמחו בגניבת הלחם.

לא היתה עבודה. נאלצנו ללכת מבית לבית, לשאול ולבקש. תוך כדי חיפושי, ארעו לי שני מקרים בלתי־נעימים. בעלת־בית אחת הציעה לי לכבס. אולם כאשר שוחחנו, „הסגירה" אותי היידיש שלי. לא זו בלבד שגילתה כי אני מהסביבה שלה, אלא שאני בת־מכרים. לכן לא הסכימה לקבל אותי לעבודה, אך הזמינה אותי לכוס תה. בהתאם לחוקי ההכשרה, נאלצתי לוותר על התה.

פעם אחרת נשלחתי לשמור על ילד של משפחת פיטקובסקי. בבואי, קראה בעלת־הבית בתדהמה, „חביבה, מה את עושה כאן?" לאחר ההסבר סירבה בתוקף להעסיקני, אם כי היתה מוכנה לשלם לי תמורת יום־עבודה. דחיתי גם הצעה זו.

מאוחר יותר באו שליחים וסיפרו שהמצב בארץ קשה מאד ומי שחושב כי לא יוכל לעמוד בתנאים, מוטב שיעזוב את ההכשרה. היו שנרתעו וחזרו לבתיהם, אך הרוב התעקש ונשאר.

בבאראנוביץ היתה גם הכשרה של בית"ר. יום אחד הלכתי לשם כדי לבקר שלושה מבני עיירתנו, ליבה ציז, יענקל אורלין ובנימין ואנד. עד־מהרה נתבקשתי להסביר מה לי ולבית"ר ומדוע ביקרתי שם.

תשובתי התמימה הניחה את הדעה, אך נדרשתי לא לחזור עוד אל המעשה. וכך אינני יודעת עד היום אם השלושה סיימו את הכשרתם.

ההכשרה בבאראנוביץ נמשכה שנתיים ובשנת 1935 עליתי ארצה.

צפורה ליכטנשטיין

ההכשרה בפלוגת פרושקוב

עשר שנות חיי הראשונות עברו עלי בפיעסק. אחר־כך עברתי לוולקוביסק. שם הייתי חברה ב„פועלי־ציון".

האם של צפורה ליכטנשטיין

הנוער בוולקוביסק נוכח לדעת כי אינו יכול לחיות בגולה, באווירה האנטישמית, וכי עליו לחפש מקום אחר.

כך הגעתי בשנת 1943 להכשרה בפלוגת פרושקוב, בו סבלו מחוסר מזון, בגדים ועבודה.

אני הבאתי אתי הרבה בגדים ושמיכה טובה. אבל כל החברות לבשו את בגדי וגם השמיכה נלקחה ממני על־ידי חברה, שנתנה לי במקומה שמיכה ישנה והסבירה, „שמיכה חדשה צריכים הוותיקים. לך די בשמיכה ישנה. אבל אם תספרי את הדבר, תישלחי הביתה".

היו חברים שנואשו ועזבו את ההכשרה, כשהם אומרים, „לעולם לא נגיע לארץ־ישראל". אני נהגתי לומר, כי אם נהיה סבלניים, נגיע לאן שברצוננו להגיע. ואמנם עליתי ארצה בשנת 1939 והתיישבתי ברמת־השופט.

מנדל פינקלשטיין

ההכשרה

רבים חושבים שהייתי הראשון שיצא להכשרה מטעם בית"ר. למעשה, קדם לי חבר אחר, שלא החזיק מעמד. הוא נסע לחצי שנה וחזר הביתה. אמרתי שאני מסכים לנסוע וכי ממני ירוו נחת.

שלחו אותי להכשרת־קיץ, שנמשכה עד החגים. אחר־כך היה עלי לחזור הביתה. הודעתי לוורשה כי אני מבקש להמשיך בהכשרה. קיבלתי אישור לנסוע לקלוסוב ואחר־כך לרוקטינה, מקומות בהם שהיתי שנתיים.

בקלוסוב הועסקתי בכל עבודות הקיבוץ; וברוקטינה, בבית־חרושת לזכוכית.

כאשר חזרתי הביתה, רציתי לעלות ארצה. לא היו לי אמצעים כספיים ולא סרטיפיקט. אולם מאחר שהייתי חלוץ מצטיין, הובטח לי כי מבוקשי יתגשם. המתנתי מחצית השנה לסרטיפיקט ועליתי ארצה עם חברה, שכיסתה את הוצאותי.

משה שחורי

ביקור של חבר מרכז „החלוץ הצעיר"

באחד מחודשי החורף קיבלנו מכתב בו נאמר, כי חבר מרכז „החלוץ" יבקר בסניפנו ויגיע לפיעסק באחד מימי שישי אחה"צ לפגישה ושיחה עם החברים במשך השבת.

בנו של שיי, „בעל העגלה" שנסע לתחנת מוסט להביא את נוסעי הרכבת, קיבל את הנוסע המוזר שהיה לבוש במכנסיים קלים וחולצה פתוחה, לרגליו נעליים חצאיות ועל ראשו כובע. בחוץ היתה הטמפרטורה 20 מעלות מתחת לאפס.

הבחור מסר לעגלון את כתובתו של חנן שבח וישב בעגלה. כשהגיע לבית היה קפוא לגמרי ולא היה מסוגל לדבר. בראשונה לא ידעו בדיוק מי הוא, אם כי שיערו שזהו השליח „מהמרכז".

בני הבית של חנן שבח הפשיטו אותו, הכניסוהו למיטה, השקוהו אלכוהול ומשקה חם ונתנו לו לשכב ולישון עד למחרת בבוקר. אסיפת הסניף שעמדה להתקיים בליל שבת בוטלה, כי לא ניתן היה לשתף בה את השליח.

למחרת, אחרי ארוחת־הצהריים, נתקיימה האסיפה ונמשכה עד שעת־ערב מאוחרת. הבחור, שנתגלה כי שמו יעקב זילברשטיין, שקם לתחיה, הרצה שעה ארוכה וריתק את השומעים בסיפורים על „החלוץ הצעיר", על ההכשרות, על ערכים ציוניים ועל דרכי עליה ובנין הארץ. היה זה יום תרבותי, שהשאיר רשמים עמוקים על כל המשתתפים והמשיך להוות מקור לשיחות יום במשך תקופה ארוכה גם בין ההורים והמבוגרים.

למחרת, ביום ראשון בבוקר, לוינו את השליח האורח בדרכו לבקור בעיר אחרת, לבוש בגדים חמים ועטוף בפרווה.

קבוצת חלוצים בהכשרה

שרה קפלן

עיירתי

תרומתו של „החלוץ הצעיר"

תרומתו העיקרית של „החלוץ" בפיעסק היתה בשני תחומים: האחד, הוראת השפה העברית (כה היטבנו לדבר את השפה עד שעוררנו תמהון בעלותנו ארצה); והשני, פעילויות למען קק"ל וקרן־היסוד.

אני זוכרת כי לאחר שריפה בפיעסק עבדו צעירים רבים בבניית ביתו של איצקוביץ ותרמו את כל שכרם. לי לא הניחו לעבוד בבנייה, אך יחד עם שרה וינקור, מצאתי לי מקור־הכנסה אחר: ניקוי ה„שול". מאחר שהורינו לא הירשו לנו לעבוד, התחמקנו בערב מהבית, כשאנו נוטלות עמנו סמרטוטים לניקוי הריצפה. בכל זאת לא נשארה העבודה בגדר סוד, כיוון שהאור משך אנשים רבים לראות מה קורה ב„שול". כמובן, הדברים הגיעו גם לאוזני ההו־רים, אך הדבר לא מנע מאתנו לעסוק בעבודות אחרות שהוצעו לנו. הסיפוק שהעניקה לנו הפעילות למען התנועה היה כה גדול, עד שלא קשה היה לנו לשאת את נזיפות ההורים.

בואי לפיעסק

בבית דודי בפיעסק, אליו הגעתי כילדה קטנה, למדתי לחוש ולהכיר מה פירושו של דבר להיות יהודיה. שכן, בבית בו נולדתי לא התכחשו ליהדות, אך גם לא ידעו מהו חג יהודי, מהי תודעה יהודית, לא דיברו יידיש או עברית.

בפיעסק השתייכתי ל„שומר הצעיר", לקבוצה שנקראה „זיכריניות" ומדריכתנו היתה בלה צין. היינו מרבים לטייל בשדות ומשוחחים על ארץ־ישראל. כך למדנו לאהוב אותה מגיל צעיר. בתקופת לימודי בבית־הספר, לא היה ל„שומר הצעיר" מועדון. אולם היו מורים, שהסכימו כי נערוך את הפעולות בבית־הספר, בתנאי שננקה אותו. עשינו זאת, בתורנות, אחת לשבוע. „השומר הצעיר" היה כה יקר לנו, שניקינו את בית־הספר ושטפנו את הרצפות בחרדת־קודש ממש.

הייתי בת חמש־עשרה, כאשר התנועה ערכה נשף חנוכה בבית־הספר. חנן שבח אירגן הכל ואנו שרנו, דיקלמנו ורקדנו.

היינו נרגשים מאד, אך חשנו התרוממות־רוח, שכן עיירתנו היתה קטנה וענייה ורק מעטים יכלו לצאת לעיר הגדולה ולהרחיב אופקים. לכן, ארועים כמו אותו נשף־חנוכה, היו חשובים לנו מאד. הם איפשרו לנו להינתק מחיי היום־יום האפורים. באמצעות שיחות והדרכה בקריאה, טיפחו בנו את השאיפה לידע. בעיקר עשו זאת חנן שבח, בלה וחנה צין, גרשון פלקוביץ ושלמה זלוטניצקי.

עיירתנו היתה יפה מאד ויערות סביב לה. נהגנו ללכת ליערות, לשיר שם, להשתולל ולצעוק, כשההד עונה לנו. מאוחר יותר שמענו כי באותם יערות אבדו יקירינו, שרצו ללכת בעיקבותינו.

צעירי העיירה שאפו לעלות לארץ, אבל לא כולם זכו. הנשארים, בעיקר בגלל מחסור בכסף, כה קינאו באלה שפרצו להם דרך. אולם גם הנשארים וגם העולים לא שיערו בנפשותיהם כי העיירה ותושביה יאבדו באופן כה אכזרי.

כאשר אני מהרהרת בעיירה, אני נזכרת תמיד בדודי ישראל קפלן, שהעניק לי בית יהודי חם וטוב. הוא שאף להבין את כל הצעירים והיה קורא את ספרי היידיש והעברית שלנו. הוא גם השתדל להנהיג שוויון במשפחה, שהיתה מפולגת מבחינה רעיונית וסערה ממריבות.

בכל חג ומועד היינו יושבים משני צידי השולחן, כשדודי בראשו, ושרים את כל השירים הציוניים שידענו, מבית"ר ו„החלוץ" ותנועות אחרות. היו אלה חיים יפים, על־אף התנאים הקשים.

חנן שבח

התנועות החלוציות בפיעסק

בית־הספר העברי בפיעסק הניח את היסוד לתנועות החלוציות. היה זה בית־ספר טוב, שהעניק חינוך ציוני. אני זוכר כי פעם החליטו הילדים לא לדבר יידיש, אף לא עם הוריהם, אלא רק עברית. הם היו נכנסים למכולת ומתעקשים לדבר עם החנווני בעברית. מובן, שלא היה מבין. הם לא נואשו. היו חוזרים על דבריהם ומצביעים על המיצרכים. כך קיימו את החלטתם.

הייתי בוגר המחזור הראשון של בית־הספר, שממנו נמצאים כיום בארץ רק תני (תנחום קפלן) ואני. חשוב היה לי, כי החינוך הציוני שקיבלו הילדים בבית־הספר, לא יירד לטמיון. לכן אירגנתי את הילדים וטיפלתי בהם. יחד עם אחרים ערכתי נשפים וחגיגות, שנושאיהם היו מהווי ארץ־ישראל ושזכו להצלחה יוצאת מהכלל. הם לא היו מביישים אף עיירות גדולות משלנו. כך התקשרו הילדים לארץ־ישראל מגיל צעיר.

לאחר העלייה הרביעית היתה תקופת שפל בארץ, ואנשים החלו חוזרים. אולם עם תום מאורעות 1929, שוב אירגנו את הנוער. בתחילה ב„שומר הצעיר", שמדיו היוו

קבוצת חלוצים בפיעסק
יושבים משמאל לימין: יצחק בורובסקי, יפה (בלכביצקי) שבח, בעלה אלחנן שבח, חיים לונסקי, נפתלי קפלן; עומדים משמאל: רוחקין -- קוויאט, גרשון פלקוביץ׳

גורם מושך. אחר־כך יסדנו את „חוג הנוער״, שלא היה תנועה פוליטית, אלא כינס את הצעירים ואיפשר להם לדון על דברים.

כאשר הגיעו מהארץ ידיעות טובות יותר, נתחדשה העלייה ואנו אירגנו את הבוגרים ב„החלוץ״. לפעמים היינו יוצאים עמם לאחד הכפרים, עורכים מדורה, יושבים סביבה ושרים, לנים בגורן וניחוח החציר היה משכר. כך נדמה היה לצעירים כי הם כבר חקלאים בארץ־ישראל. כך חינכנו את הצעירים, גרשון פלקוביץ ז״ל ואני, גם כאשר לא חשבנו על עלייה.

מאוחר יותר כבר חשבנו על כך וחברים יצאו להכשרה. אף אני הייתי ביניהם. כמתנת־פרידה הגיש לי סניף „החלוץ״ האחרון אלבום בו נכתב: „רענו אלחנן, ביום צאתך, ברכתנו. עלה חלוץ, עלה, דרכך דרכנו ואחריך אנו במערכה, סניף ,החלוץ הצעיר׳ בפיעסק״.

ואלה שמות החתומים על אותו אלבום קטן: דינה קפלן, לאה שבח, לאה ציפין, חשה עיין, חיה ציפין, שרה מלכביצ־קי, חנה־לאה בורנשטיין, באשה בית, שפרה רבינוביץ, צילה חירון, אסתר חזנובסקי, מגדה וולושצ׳ינסקי, ליבל נוביק, יעקב־מרדכי דנילביץ, ינק חבילסקי, שמעון קרפ, נתן וונד, מוטל דזשצ׳ינסקי, צבי שבח, שמחה וולושצ׳ינסקי, יוסף נרודובסקי, שרה פינקלשטיין.

כנס בני פיעסק בבואנוס־איירס

זכרונות

מרים טוירשטיין (פלקוביץ)

לבדי...

את אבי אני זוכרת
את יום־הזיכרון אני שומרת.
את אמי אני גם כן זוכרת
כי הייתי כבר די מבוגרת.

היינו חמישה ילדים
שלוש בנות ושני בנים.
אמי התאלמנה מאד צעירה,
אשה יפה ועדינה,
ומיד לעול הפרנסה נרתמה.

ומה היא לא עשתה?
לחם אפתה ולבתים מכרה.
בלילות את בצקה היתה לשה
ובבוקר לבית־הכנסת רצה.

וככה עברו שנים על שנים
ובמסירות חינכה את הילדים.
כל אחד את דרכו מצא,
אבל נחת הרבה היא לא שבעה.

כי במחלה קשה לקתה
ובשארית כוחה רק בת חיתנה
וביתר כבר לא זכתה...

אני לארץ־ישראל עליתי
את אחי ואחותי לא זכיתי
כי המלחמה האיומה פרצה
והשואה את כולם לקחה.
ונשארתי לבדי...

יהודה רוז'נסקי

מזכרונותיו של שייט־עצים

שייטי־העצים, שנקראו אנשי־המים, פירנסו משפחות רבות. עבודתם בוצעה בכמה שלבים. תחילה היו כורתים את העצים ביערות ומשיטים אותם על מימי הזלביאנקה עד למבואות נהר הניימן. שם היה מישהו עומד על עץ, שאורכו כ־10 או 15 מטר, או שני עצים, ותופס את העצים השטים. אנשים אלה נקראו קושרי־עצים. לאחר ש־נאספו כ־20 עצים על חוף הניימן, היו מחברים אותם במסמרים וגם קושרים בחבלים. 20 עצים מחוברים נקראו דוברה קטנה. היו קושרים ומחברים 6 דוברות קטנות, שכללו כ־120 עצים, ויוצרים דוברה גדולה.

סוג אחר של שייטים, שנקרא „פליטניקים", היה לוקח את הדוברות הגדולות ומשיט אותן לגרמניה. אשר לי, נמניתי עם קושרי־העצים ומקום עבודתי היה בצוואר הניימן, במרחק של 8—10 ק"מ מפיעסק. לכן, ככל האחרים, הייתי לוקח מהבית מיצרכי־מזון לכל השבוע: לחם, תפוחי־אדמה, אפונה. כמו־כן ניזונו מדגים, שדגנו בנהר. כמקום־לינה שימשו סוכות־קש על החוף. ביום שישי היינו חוזרים לעיירה.

עבדתי בחופים רבים. במיוחד אני זוכר חוף של הניימן ליד לונה, בתקופת המלחמה העולמית הראשונה. בשתיים בלילה היו רוסים שברחו מהשבי מופיעים בפתח הסוכות ודורשים, באיום של נשק, כי נעביר אותם לחופו השני של הניימן. היו לנו סירות בהן יכלו לשבת רק שני אנשים, ללא תנועה. הייתי מעביר את השבוי־הבורח וחוזר לסוכה לישון. כעבור 10—15 דקות היו מופיעים גרמנים ושואלים אם לא ראינו שבויים־בורחים. היינו עונים שלא ראינו איש ומודים בליבותינו לאלוהים על שלא נתפסנו בחברת הרוסים.

עבדתי גם על חוף השצאר, שליד סלונים. העבודה שם היתה פחות מקצועית. היו מביאים מאות ואלפי עצים מהיער ומגלגלים למים. תפקידנו היה להחזיק מקל, שבקצהו וו, ולהוציא את העצים מהמים.

שייטי־העצים היו עובדים שבעה חודשים בשנה עד אשר קפאו מי הנהר.

הייתי חבר בתנועת „החלוץ" ובשנת 1926 עליתי עם אשתי ארצה. בנמל קיבלו את פנינו יהודה בורובסקי ודויד רייטבורד. הייתי כבן 21.

הצטרפתי אל בני עיירתי בעפולה, על־אף שיכולתי לעבוד באופן עצמאי בעבודות שונות ולהרוויח 30 גרוש ליום, שהיה אז סכום גדול. דבורה ודוד רייטבורד שילמו שכר דירה תמורת צריף בעפולה, בו התגוררתי עם אשתי. לא נשלחתי לעבודה. התפלאתי וביקשתי הסבר. לא רצו לגלות לי עד כמה קשה היה המצב בארץ ותירצו זאת בכך, שעלי לנוח מהנסיעה. פרצתי בצחוק. בחור צעיר וחזק צריך לנוח מנסיעה באוניה?! לא הבינותי, אך לא דאגתי, שכן היה לי חדר ואוכל, ובלילה רקדנו הורה.

ביום השמיני לשהותי בארץ שמעתי שיחה, שלא נועדה לאוזני. יהודה בורובסקי אמר, שהדרך היחידה להתגבר על סירובה של לישכת־העבודה בעפולה לשלוח אותי לעבודה, תהיה להקים סקנדל. איני יודע אם חברי ביצעו איום זה, אך ביום העשירי נשלחתי לחפור תעלת ביוב. כעבור שעה קלה ניגש אלי פועל ואמר שקצב עבודתי מהיר מדי. עניתי לו, שאין זה מענייננו, כיוון שאני עובד בכוחותי ולא בכוחותיו. אולם הפועל הסביר לי כי מה שאני עושה במשך שעה, יש לעשות במשך יום. ואם לא אנהג כך, יישארו כל פועלי עפולה, כולל אני עצמי, מובטלים מעבודה.

בערב שאלו אותי הוותיקים כיצד עבר עלי יום העבודה הראשון. עניתי כי נהניתי מאד, אלא שפועל אחד דרש שאעבוד לאט יותר. זה לא הפליא אותם כלל, הואיל וידעו היטב כי בעפולה מקבל אדם בממוצע יום עבודה אחד בחודש.

לא נשארנו בעפולה זמן רב. שאפנו לעלות להתיישבות, אך בינתיים נשלחנו לעכו לקבוצת־זיפזיף. אחד מחברי הקבוצה מצא דרך מחוכמת להימנע מעבודה רבה. פעמיים

בשבוע קרא לאסיפה, בה היו מדברים עד שתיים בלילה, כתוצאה מכך היינו מגיעים לים, כדי להעמיס על החמורים זיפזיף, לאחר שעתיים של שינה. החבר היה עובד שעה ושוכב לישון במשך כמה שעות. בינתיים היו החמורים בורחים לשכנים־הערבים, שהיו עובדים אתם.

אמרתי לחברים שיש לשים קץ לאסיפות ולעסוק בהובלת זיפזיף. דברי נתקבלו, אך למרות שהתחרינו בערבים על־ידי הורדת מחיר הזיפזיף, לא תמיד הצלחנו למכור אותו. לכן נשלחו כמה חברים לעבוד בתחנת־הנסיונות בעכו ובבניין. נעליו של חבר אחד נשחתו על־ידי הביטון והוא החל צולע. הצעתי לו כי יקח מהקופה המשותפת הלוואה קטנה לצורך קניית נעליים. החבר סירב ואמר, „אם אקנה זוג נעליים, לא יהיה לבנך חלב". שכן, באותם הימים כבר הייתי אב לילד. לא קיבלתי את טענתו ואמרתי, „מה לעשות ? אתה תקנה נעליים והוא ישתה מים". החבר הוסיף לעמוד בסירובו ולצלוע.

שבע שנים חיינו בעיר ערבית זו. מאוחר יותר, יחד עם יהודה בורובסקי, עמו אני עובד כבר 44 שנים, הייתי בין מייסדי שירות תחבורה, הנקרא כיום אגד.

במשך השנים הבאתי ארצה את אחי, שלמה רוז'נסקי, את אמי, זיסל רוז'נסקי, ואת אבי, דוב רוז'נסקי, שהיה מנקר־בשר. מאחר שלא הצלחתי להביא את אחותי, חזרו הורי לפיעסק. הם אבדו בשואה, יחד עם אחותי, בנה ואחי, אלי רוז'נסקי. אח אחר, יוסל רוז'נסקי, נפצע במלחמה ונפטר ברוסיה.

ממשפחתנו נותרו בחיים שלושה אחים ובן־אח. אני, יהודה רוז'נסקי, החי בארץ, שלמה רוז'נסקי אותו הצלחתי להביא אלי, ובן־אחי, שמואל רוז'נסקי. אחי, חיים רוז'נסקי, הקים בית בארגנטינה.

פרט לעבודתי כשייט־עצים בפיעסק, אני מיטיב לזכור כיצד נכבשה העיירה על־ידי הגרמנים במלחמת העולם הראשונה, ומה התרחש בה. בסתיו 1917 אמרו הגרמנים כי עלינו להתאסף בבית־הכנסת ולהצטלם. כאשר היה בית־הכנסת מלא מפה לפה, עלה הוואכמייסטר על הבימה והכריז, „יהודים ארורים, אתם אסורים והולכים לעבוד בעיירות גנייבקה וולוביטש". ואכן, היינו אסורים כי על־יד הדלתות ניצבו חיילים חמושים ולא ניתן עוד לצאת.

היה שם שוטר יהודי, ששירת אצל הגרמנים. אחי ואני ניגשנו אליו ואמרנו לו, כי לא ייתכן ששלושה אחים ממשפחה אחת יישלחו לעבודת־כפייה. ביקשנו שימסור זאת לוואכמייסטר. כעבור חמש דקות ניגשו השוטר והוואכמייסטר אלינו. אחי יוסל שוחרר מייד, כיוון שהראה תעודת־מורה. אחי אלי שוחרר גם הוא, כיוון שהראה תעודה בה נכתב כי היה חולה ושכב בבית־חולים. אני הייתי בן 14, אך הוואכמייסטר החליט כי עלי להישאר.

כאשר שמעה אמי מא ארע, דרשה כי אחד מאחי יחליף אותי. „אתם גדולים ונשארים", אמרה, „והוא קטן והולך ?" לבסוף, באמצעות פרוטקציה, הצליח אחי אלי להחליפני. כעבור חודשיים בערך הצליח אחי להשתחרר, הודות לתעודה הרפואית.

כעבור שלושה חודשים היו אנשי העיירה צריכים להחליף את אלה שנשלחו לעבודת־כפייה. בשתיים בלילה דפקו על דלת ביתנו והגרמנים נכנסו בליוויית יהודי, שהראה להם את מקומות המגורים של התושבים. ושוב חזרה הפרשה על עצמה. אחי יוסל לא נלקח משום עבודתו כמורה, ואחי אלי לא נלקח משום שלא מכבר חזר מעבודת־כפייה. כך נלקחתי אני.

בחוץ מצאתי בני עיירה רבים. הוליכו את כולנו למרתף של שלום ,דער אפטייקער'. בדרך עברו הגרמנים על־פני ביתו של יונה, חותנו של שעפסיל הקצב, ודפקו על הדלת. איש לא יצא. רק כאשר צעקו כי ישברו את הדלת, פתחה האשה ואמרה כי בעלה נעדר. הגרמנים ערכו חיפוש, שאישר את דבריה, והתכוונו ללכת. באותו רגע נע יונה'לה, שהתחבא בקש אשר בעלייה. הגרמנים טיפסו והוציאוהו, כשכותנתו לגופו.

בסך־הכל הגיע מספרנו ל־50 איש.

המרתף היה קר מאד ויונה'לה החל מתכנן תוכנית בריחה. בין היתר הציע כי נבקש מהשומרים היהודיים כלים, בהם נוכל לעקור את סורגי־המרתף, שאורכם היה כשניים וחצי מטר.

כאשר היו הכלים בידינו, התחלנו בעבודה. חששנו כי הרעש יעורר את חשדם של הגרמנים. לכן צעקנו, שאיננו חזירים ומקומנו אינו במרתף. הגרמנים הורו לנו לשתוק והסתלקו. כך עקרנו סורג אחד. נוצר מעבר צר מאד ורק אני יכולתי לעבור. בחוץ המתין לי אחי אלי, שעמו חציתי את הניימן הקפוא והגעתי אל בית דודי. מאוחר יותר נודע לי כי לאחר שעקרו סורג נוסף ברחו כל האנשים, פרט לאחד שנשאר.

שלושה חודשים חייתי בבית דודי. רק עם צאת הגרמנים וכניסתם של הפולנים, חזרתי לפיעסק.

פלטה יגל (פנינה אבטיחי)

ילדות בפיעסק

נולדתי בסלונים ורוב חוויותי עברו עלי שם, אך גם פיעסק היא חלק ממני.

אבי, הרב שבתאי יגל, בנו של אברהם יגל, נולד בפיעסק, אך נשא לאשה בת סלונים. לאחר נישואיו סיפקו לו הוריו מזונות. לכן התגורר בביתם יחד עם משפחתו. עם מותו של אביו, רצתה המשפחה כי ימשיך בעסקים. אולם אבי סירב ואמי תמכה בו באמרה, „טובה לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף".

אבי המשיך ללמוד בישיבות עד שנתמנה לראש ישיבת סלונים. אמי לא הצטרפה אליו מיד, אלא נשארה זמן־מה בפיעסק יחד עם שלושת ילדיה. גם כאשר חזרה לסלונים נשארתי עם אחי הבכור ואחותי הצעירה בפיעסק. זה היה נוהג, שנועד להקל על ההורים מבחינה כלכלית. נשארתי בבית סבא עד גיל אחת־עשרה.

אני זוכרת כי נמסרתי ל„חדר" של נפתלי המלמד. הרבנית שיכנה את הבנות — היינו שלוש במספר — בחדר־השינה, וטיפלה בנו באופן אינדיבידואלי.

הייתי כשרונית, כנראה. שכן, כעבור זמן־מה צורפתי אל הבנים לשם לימוד החומש. בערב היה חנוך שבח, נער־שכן כבן שתים־עשרה, מוליך קבוצה של ילדים הביתה. בידינו נשאנו מין פנס, מפח, משושה ומזוגג, שבתוכו נר. בימי החורף היו הפריצים, שבאו לקנות אצל סבי, מסיעים אותי הביתה בעגלותיהם.

האיש שעורר בי תודעה יהודית, לימדני עברית, תנ"ך ועוד דברים רבים אחרים, היה מרדכי רובינשטיין, שעבר מביאליסטוק לפיעסק והתקין בה „חדר מתוקן".

תחילה סירב סבא לשלוח אותי לשם, כי „חדר מתוקן" נחשב בעיניו למסוכן. לבסוף נאות.

אצל רובינשטיין למדו קבוצות־קבוצות, ישובים על ספסלים, כדומה לאופן הישיבה בבתי־הספר של היום, ללא עזרת מקל. קבוצתי מנתה ארבע בנות ובן אחד, שמעון דומשביצקי. למדנו תנ"ך ודקדוק, עברית וגרמנית. בתנ"ך התחלנו מתרי־עשר ואת כל הפרקים למדנו בעל־פה. לימוד הדקדוק היה ממש עבודת־פרך, כשאנו מנתחים כל מילה וקובעים את הבניין, הגיזרה והניקוד. אולם היו תוצאות. מובן שהמשכתי ללמוד גם לאחר שעזבתי את פיעסק, אך את היסוד קיבלתי מרובינשטיין.

כאשר גדלתי ארע, שבאחד מביקורי אצל המשפחה בפיעסק, יצאו הפולנים ונכנסו הבולשביקים. לכן לא יכולתי לחזור מייד לסלונים. מאחר שבאותו זמן כבר היה קיים בפיעסק בית־ספר „תרבות", נתבקשתי לשמש כמורה, על־אף שלא הוכשרתי לכך. הסכמתי, ובמשך זמן קצר לימדתי עברית.

בשנת 1922 עליתי ארצה. כאן התחלתי לעבוד במוסד של חנה מייזל בתל־אביב, שהכשיר נערות לעבודה במשק חקלאי ובמשק־בית. באותו מוסד של ויצ"ו היו גן־ירקות, כוורת ולול. היה זה נסיון חשוב מאד לנערות, שלא ידעו בחוץ־לארץ מהי עבודה גופנית.

לאחר נישואי יצאתי להתיישבות בנחלת־יהודה.

מנחם־מנדל פינקלשטיין

זכרונות

נולדתי בפיעסק בשנת 1911 לאבי מרדכי פינקלשטיין ולאמי לאה למשפחת שיבובסקי ז״ל. אבי היה קצב במקצועו ופרנסתו היתה בשפע.

אמי מתה בלידתה אותי. כך נמסרנו, אחי חיים, הגדול ממני בשנתיים, ואני, לידי זרים. מאוחר יותר הועברנו לביתה של סבתי מצד אבי.

כאשר מלאו לי חמש שנים, נשא אבי אשה שניה והחזירנו לביתו. שיינה, האם החורגת, הראתה לנו מייד את נחת־זרועה. היא העבידה אותנו בפרך ושיעבדה אותנו. הרגשנו היטב כי אנו יתומים גלמודים.

במרוצת הזמן נולדו לאבי ולשיינה חמישה ילדים, בהם טיפלה כאם מסורה. אולם אנו, שנאלצנו לעסוק בעבודות הקשות ביותר, לא היינו מסוגלים ללמוד כמו הילדים האחרים בעיירה.

אבי ז״ל היה טרוד בעבודתו ולא יכול להתמסר אלינו. כמו־כן לא היתה לו כל השפעה על האשה הרעה, שנהגה בעריצות בילדים קטנים ואומללים.

אחי חיים השלים עם גורלו המר, אולם אני חיפשתי דרך להשתחרר מעול הבית. הייתי מהראשונים שהצטרפו לתנועת בית״ר, אם־כי לרשותי עמד רק זמן מועט מאד.

האח חיים פינקלשטיין

מנדל פינקלשטיין ואחותו

בשנת 1928 נשלחתי על־ידי בית״ר לשנת הכשרה בקיבוץ ליסקובי. בשבילי היתה זו הצלה. השתדלתי להצ־טיין בעבודה וגם הצלחתי, משום שבהכשרה עבדו בטבק, עבודה שהכרתי מפיעסק. לתמהוני, הוחלט למנות אותי למנהל־עבודה. הייתי שוכב ער בלילות וחושב באיזו זכות השתחררתי מהשיעבוד הנורא והגעתי למעמד של בן־אדם. האמנתי, כי היתה זו אמא שפעלה למעני בשמיים. עם תום ההכשרה התפזרו בני־העיירה ונסעו לבתיהם בשמחה. אולם אני ידעתי מה מצפה לי בביתי וביקשתי מהתנועה כי יעבירו אותי לקיבוץ אחר. הבקשה התקבלה בסבר־פנים־יפות ונשלחתי לקיבוץ קלוֹסוֹב.

במשך שנה וחצי עבדתי שם עבודה קשה, אך הייתי מרוצה. נקלטתי במקום וגם מצאתי בו שפה משותפת עם החברים. עם תום הכשרה זו, הובטח לי כי אקבל סרטיפיקט ואוכל לעלות ארצה.

חזרתי הביתה כמנצח. המתנתי חודשים ספורים בלבד והנהגת בית״ר שלחה לי את הסרטיפיקט המובטח. הפרידה מאבי ואחי היתה קשה, אך לא כן הפרידה מאחי־למחצה ומאמי. בכל זאת לחצתי את ידה. בכך הבעתי לה תודה על הטיפול המועט שהעניקה לי.

בחיפה נתקבלתי על־ידי חבר התנועה ובן־העיירה שאול לסקובסקי, שגם סידר לי מקום־עבודה. לא הייתי רגיל לאקלים הארץ וגם העבודה היתה קשה ומפרכת. הייתי מערבב ביטון בידיים ואחר־כך סוחב אותו במריצות.

נשארתי בחיפה במשך חודש ימים וגרתי חינם בחדרו של שמעון לונסקי ז״ל שטיפל בי כאח. אחר כך החלטתי לעבור אל בן־דודי שבתל־אביב. מאחר שלא מצאתי אותו בביתו, נאלצתי ללון בלילה בשדרה על ספסל. למחרת

נפגשתי אתו, אך לא זכיתי לקבלת־פנים יפה ועזבתי אותו לנפשו.

בינתיים אזל כל כספי ונותרתי ללא פרוטה. פניתי לסניף בית״ר ברמת־גן והסברתי את מצבי, הם שלחו אותי לעבודה ברמת־גן וכעבור זמן־מה חזרתי לחיפה.

פניתי אל בני עיירתי, חברי הקואופרטיב „משמר המפרץ", ונתקבלתי כפועל שכיר. בקואופרטיב „שחר" כבר הייתי חבר, כפי שאני כיום בקואופרטיב אגד.

נשאתי אשה ויש לי בן ובת. אולם כל בני־משפחתי בגולה הושמדו בשואה. אבי, אחי, אמי החורגת וחמשת ילדיה. אני כותב דברים אלה לזיכרם.

שרה כרמי (סרברובסקי)

זכרונות מרחוב זארץ'

זכרונותי מתחילים מרחוב זרץ', בו נולדתי ובו ביליתי את שנות ילדותי. הבתים בין החולות, ללא מדרכות. אף על פי כן, כך נדמה לי, היה זה אחד הרחובות הגדולים

הורי שרה כרמי, שרה כרמי (מימין) ואחותה חיה (משמאל)

בעיירה וגם אחד החשובים ביותר, כי בו רוכזו מוסדות הממשלה. בקצה הרחוב נמצאו בית־הספר (בפי אנשי העיירה, „די שקאלקע"), הקאנצלריה השרופה ששימשה לילדי הרחוב מקום משחק, משרד הדואר וגם תחנת המשטרה. ברחוב זה גרו משפחות יהודיות ונוצריות ביחסי־שכנות טובים.

במקביל לרחוב, זרם לו הנחל ממנו שאבו התושבים את מימיהם לאדם ולבהמה, נשים כיבסו את כבסיהן וילדים שיחקו. לנוער שימש הנחל כמקום־בילוי: שייט, דייג, ומקום רחצה. במימיו הישקו את גינות־הירק ואת שתילי הטבק.

קצה הרחוב התפלג לשתי זרועות, שהובילו לשדות־האיכרים (לא יהודים, כמובן) ולכפרים, שאחרי המלחמה החלו להתאושש ושימשו מקור־פרנסה ליהודים. נשות העיירה היו יוצאות לסחור בהם. תמורת הסחורות היו מביאות מזון לפיות הטף.

בתחילת השבוע נהרו לכפרים בעלי־המלאכה. חייטים, זגגים, סנדלרים ונגרים. וביניהם היה גם אבי ז״ל, לו הייתי ממתינה בימי שישי כשהיה חוזר עייף, במגפיים מאובקים. בידו האחת החזיק מקל ובשניה כלי־האוכל, אותם לא רצה להשאיר פן יוכנס לתוכם טריפה.

הבית הראשון ברחוב היה של נוח הסנדלר. בבקרים

היה יוצא עם כלי עבודתו לתקן את נעלי האיכרים, ובערבים היה ממשיך בתיקונים בביתו, לאור מנורה.

הבית השני היה נטוש, אך מראהו העיד על עבר מזהיר. כינו אותו ה„צוויראק", כי נכנסו לגור בו ארבע משפחות.

המשפחות היו מחוסרות אמצעים (משום שראש המש־פחה נסע לאמריקה, או משום שבתיהן נהרסו במלחמה). הן התכנסו בין כותלי הבית הנטוש ויחד, ליד תנור אחד וכירה אחת, אפו ובישלו את תבשיליהם הדלים וחיכו לימים טובים יותר.

היו עוד שני בתים, שמראיהם העיד על עבר מזהיר יותר. היו אלה הבתים של אהרון רוקקין „דער פאַצ'טער" ושל בנימין־שמואל העיוור.

אחריהם נמצא מעונם הצר של טוביה החייט ואשתו חיה, שבמשך השבוע נדדו בכפרים כדי למצוא את פרנסתם, אך בשבתות שכנה השכינה במעונם הדל והנקי, ובפי בניהם היו דברי תורה.

רק מאוחר יותר הכרתי את שני הבתים שבמעלה הרחוב, בתים שהמו מנוער. בית יצחק פרושביצקי ובית משפחת צין. בעיירה לא היו מועדוני־נוער. אסיפות ופגישות נערכו בבתים פרטיים. רוב הפעולות נערכו בשני בתים אלה.

בבית משפחת צין נערכו חזרות להצגות ולמקהלות. למרות שהיה זה ביתן של אלמנה ויתומות, לא ניכרו בו סימני דלות. רהיטי עץ פשוטים כמו ברוב הבתים, ריצפה ממורקת ומרפסת קטנה בה ישבה רחל האלמנה לנוח והיתה מקדמת בחיוכה האימהי כל עובר־ושב. היא לא התלוננה על מר־גורלה. כל מר־נפש היה בא אליה לשמוע מילות עידוד ולקבל סעד. בחורף היו נשות הרחוב מתכנסות ויושבות עמה ליד התנור.

כאלה היו יהודי פיעסק, שעמלו וטרחו וחלמו. הם היו אף מוכנים להיפרד מילדיהם־יקיריהם למען יבנו להם עתיד יותר טוב. הם חיו בעוני וחיכו להתאחד אתם. אך היד הרצחנית מחתה אותם מעל פני האדמה.

עלינו מוטלת החובה לזכור את כולם ולא לשכוח.

רחל וינקור

ביקור בכפר

לפני היציאה להכשרה היו החברים נשלחים לשבוע־שבועיים לכפר הסמוך לוולף.

חברתי לאה גפנר ואני, החלטנו לבקר באותו כפר. בבוקר יום שישי אחד יצאנו לדרך, בלי לגלות את תוכניתנו לאיש, מחשש שיעצרו בעדנו. החלטנו ללכת ברגל, על־אף שהמרחק היה 18 ק"מ.

בזארץ' פגשנו את יענקלה גלמבוצקי, שביקש לדעת לאן אנו הולכות. כאשר גילינו לו את סודנו, אמר, „ארתום את הסוס למרכבה ואסיע אתכן לזלביאן. משם תוכלו להמשיך ברגל". קיבלנו את הצעתו, אך גם מזלביאן לא הלכנו ברגל. שכן, שם ראינו שתי עגלות נהוגות על־ידי שני גויים צעירים. הם נסעו לוולף והיו מוכנים לקחת אותנו, בתנאי שניסע בעגלות נפרדות. מאחר שכוונתם היתה שננעים להם את הדרך, הסכמנו. שרנו להם שירים, שוחחנו איתם וגם סיפרנו להם מי אנחנו.

מוולף היתה הדרך קצרה מאד. מצאנו בית מוזנח, ללא שמשות, ומארחים חביבים ביותר. כיום אני זוכרת רק את שמותיהם של אסתר מורשטיין ווידל קויאט.

שהינו שם עד יום ראשון ואחר־כך צעדנו 18 ק"מ חזרה, כי לא פגשנו איש שיסיע אותנו. בבית לא דאגו לנו כלל, כי בינתיים ביקרו הגויים הצעירים אצל אבי וביקשו תשלום בעד הנסיעה. „נתתי לזה חצי פונט ולזה חצי פונט", סיפר אבי בצחוק.

עם פרוץ המלחמה הפכו הגויים הידידותיים את עורם והיו לאויבים.

חיים שבח

עיירתי פיעסק

העיירה הקטנה פיעסק שוכנת משני עברי הנהר זלבי־אנקה, בין יערות וביצות. בתי עץ קטנים, מכוסים קש ורעפים, ועליהם מכסה ירוק של איזוב. חלונות זעירים ודלתות עץ, החורקות עם כל תנועה. רוב הבתים בני שני חדרים ומיטבח, עם קיטון לתרנגולות בחורף.

מאחורי הבתים העלובים משתרעים הגנים והבוסתנים, אשר נתנו את הפרנסה העיקרית לתושבים. הרבה לא היה דרוש: פת קיבר מרוחה בחמאה, כוס חלב, צלחת תפוחי־אדמה ותו לא. וראה זה פלא — לרופא לא היתה פרנסה בעיירה, ובעת צרה צריך היה להזמין אותו מן העיר הסמוכה. בני העיירות הקטנות התקיימו יותר מיפי הטבע מאשר ממאכלים טובים.

מקור ההכנסה הגדול ביותר היה טמון ביער ובמים. מצד מזרח השתרעו יערות אוסליאן ומוסט, לשם היו בעלי הבתים של פיעסק שולחים את צאנם ובקרם כדי לרעות בקיץ, על מנת שיחזרו בערב ויביאו מלוא עטיניהם חלב לכל המשפחה, כשהם ממלאים את העיירה כולה באבק סמיך ובריח של השדה והיער.

היערות

מצד מערב השתרע יער זלביאן, צעיר וירוק, ומצד שמאל השתרע ברחבות יער סטרומניץ עם עצי האורן הגאים שלו, אשר שילחו כלפי מעלה את צמרותיהם, כמו לתפילה. ומראשיהם נשמעו תמיד שירת הציפרים וקריאת העורבים.

כל היערות הגדולים האלה היו מקור גאוה של העיירה הקטנה פיעסק. בין גזעיהם חלמו וחזו צעירים וזקנים, עניים ועשירים. יער סטרומניץ: נקי וזך השתרע בקיץ בכל קסמו, מכוסה מרבד ירוק של עשב ואיזוב, שזור פרחי זכריני, פטריות וגרגירים, שחורים ואדומים.

בימי ששי ושבת היה היער מלא מבקרים, צעירים וזקנים. היה זה מקום הטיולים העיקרי לכל, ובפרט לבני־הנוער. שם היו חולמים על אהבה ועל זמנים טובים יותר, על ארצות רחוקות, כארץ־ישראל ואמריקה, על אושר ושמחה, ועל כל מה שלא היה בעיירה היקרה ואשר הנוער כמה לו.

היער מלא זמרה, שירים של גיל ועצב, עבדות וחרות, שנאה ואהבה. הכל השמיעו את ערגתם, את שאיפתם, את מאווים, את כיסופיהם ואת רצונותיהם וחלומותיהם שלא באו על סיפוקם.

כאן הרגישו בני־הנוער בני־חורין כציפרים, כאן לא הפריע אותם איש, כאן לא היה איש ממנו אפשר היה לפחד. היער הירוק הסתיר והגן בפני המבטים האפלים של הדלות, הרעב והמצוקה. היער נתן מעצמו באורח שווה לכולם ובמלוא חופניו.

האדמה רכה וירוקה, מלאה עשב ופרחים, וניחוח היער והשדה משכר וממלא את כולם באומץ וכוח לחלום על משהו טוב יותר ויפה יותר ועל סיפוק לכל ההזיות הצעירות. פעמים רבות נראה היה לי, כאילו הרכינה העיירה את ראשה בפני בית־העלמין וכאילו ניסה היער לזנק אל חלל העולם, כי העיירה היא זקנה־אפורה וחשוכה, והיער — גדול, חזק ועצום, ירוק וחביב ומושך־לב.

מאחוריו השתרעו כרי־מרעה גדולים, מכוסים בעשם עבות, בהם רעו סוסים ובהמות. הדרך מובילה אל העיירה, עיירתי פיעסק. שדות מכוסים בר, חיטה ותפוחי־אדמה. באוויר נישא ריחו של חציר ותבואה שנקצרה ומופיעים הבתים הראשונים של העיירה.

כאן התגורר מורי לונסקי, מתמיד, משכיל. כל מה שלמד היה מבוסס על יסודות ההשכלה. בקי בעברית, ידע יפה תנ"ך, ניהל אתי ויכוחים ארוכים על נושאים שונים. בית דל בן חדר אחד, יתומים, ההורים מתו בגיל צעיר. בבוסתן, ליד שולחן ארוך, תחת עצי פרי, היה מלמד את תלמידיו.

כאן מתחיל הרובע זארץ׳. רחובותיו המעטים מצטלבים. באמצע שוכנת באר עמוקה, אליה באים כל השכנים לשאוב מים. שורה של חנויות קטנות מובילה אל הגשר, שם עומ־דות הטחנות השייכות לסבי ר׳ ישראל שבח, אשר עברו יותר מאוחר לאבי ר׳ אברהם ולאחיו לייזר שבח.

כאן מתחילה ההיסטוריה של משפחת שבח בפיעסק. ככל שאני זוכר, סבי היה גבה־קומה, רזה, בעל עיניים אפורות ומבט חמור וחודר, למדן וסוחר גדול. מלבד יערות ושדות שהיה מעבד, קונה ומוכר, היתה משימתו הגדולה הקמת שתי טחנות קמח על הנהר זלביאנקה, אשר חילק את העיירה לשני חלקים.

פרנסות

נקל להבין כי העיירה על כל אשר סביבה, השדות, היערות, הנחלים והאגמים, השתייכה ל„פריץ" הידוע ויס־פינג, אשר החכיר את כל האדמה לסבי, על מנת שיקים בעיירה את הטחנות לצריכה־עצמית ולשם ייצור קמח־חיטה בשביל ארצות חוץ, ובעיקר בשביל גרמניה. המים רוסנו ונוצלו להנעת הגלגלים של הטחנות, וכל הנוף של העיירה השתנה.

החלו להגיע גויים, מתיישבים מכל הסביבה, מכפרים ועיירות, אשר הביאו תבואה בעגלותיהם כדי לטחון אותה לקמח, ובעת ובעונה אחת למכור תרנגולות, ביצים, גבינה וחמאה לבעלי־הבתים, שלא היו להם עופות ובהמות. תמורת הכסף שקיבלו היו הגויים קונים מוסלין, דגים מלוחים, מלח וכל מה שדרוש בבית איכרים.

החנוונים היהודיים היו עומדים לפני הפתחים וקוראים לקונים בשמותיהם להיכנס לחנותם, על מנת לא לאבד את הפדיון המועט. נוסף לשורת החנויות באמצע השוק, היו גם סוחרי תבואות, אשר היו קונים תבואה, שולחים אותה אל הטחנה לשם טחינה ואחר כך מוכרים את הקמח לחנוונים. בעלי־עגלות היו משתכרים למחייתם בהובלת הסחורות אל העיירה וממנה. כך חי והתפרנס חלק גדול מתושבי העיירה ליד הטחנות.

הטחנה שהתנשאה לגובה של שלוש קומות ושעברה רק בשביל ארצות חוץ, היתה טחנת צילינדרים בעלת הציוד החדיש ביותר. את החיטה היו רוחצים ומייבשים. התהליך כולו היה נעשה בצורה אוטומטית, כמעט ללא ידי אדם, בהן היו משתמשים אך ורק כדי לשפוך את החיטה ולקבל את הקמח המוכן בשקים, בכל מיני סוגים ואיכויות.

זוכרני כיצד היו מכשירים את הטחנה לפסח, כדי לטחון קמח למצות. היו באים שני הרבנים: הרב מרוש ור׳ יהושע בנימין כדי לבדוק את כשרות הטחנה. הטחנה עמדה נקיה וזכה ככלה לפני החופה, אבק כל השנה סולק וטואטא מן הגלגלים, התרמילים, הרצועות והתאים. קיר האבן מסוייד והרצפות נוצצות בנקיונן.

שני הרבנים היו בודקים את כל המקומות, שמא מתגלגל בהם חמץ כלשהו. אחר כך היו נכנסים למשרד. מאוחר יותר היו שולחים לכל אחד מהרבנים את שכרו, כי מכירת נרות ושמרים לא הספיקה לפרנסת משפחות ברוכות־ילדים.

על הזלביאנקה היו משיטים את העצים מן היערות. סבי ואחר כך אבי ע"ה היו שולחים אותם אל הניימן ברפסודות ארוכות לחוץ־לארץ. פיעסקאים רבים היו עוב־דים על הנהר: אנשי־המים. עוד עכשיו הנני רואה אותם — גבוהי־קומה, איתנים, פניהם שזופים, לבושים תחתונים, רצועות על כתפיהם, שהיו פוסעים כשזקניהם הארוכים פרושים על הקורות הארוכות כאילו היו בביתם; עם תרמיל ובתוכו מזון לחודשים אחדים היו יוצאים לדרכם הארוכה.

הנהר זלביאנקה השתרע לאורך העיירה זלבה עד השפך אל הנהר ניימן על־יד העיירה זלביאן. לאורך חופיו מתמשכים כרי־מרעה ארוכים וירוקים ויערות עבותים. חופים שוקקים חיים, מלאים שירת ציפרים ואנשים, הנשמעת מהשכמת הבוקר עד שעות הלילה המאוחרות. שירתם של זוגות נאהבים, המביעים את געגועיהם, אשליותיהם ותקוו־תיהם. שתי שורות עצים עוטרות את החופים, שלובים אלה בתוך אלה, שרשיהם מלאים פרחי־שדה מכל הצבעים והמינים.

כמה שמחה הביאו אתם חופים אלה מעיירות יהודיות, מישובים וארצות רחוקים. מה רבה היתה השמחה של הפלגה בסירה עם קבוצת חברים בשעות שקטות של בין־השמשות בקיץ, כדי ליהנות מן השקט והשלווה של הלילה, כדי לנשום את האוויר הצח ולדעת רגשות רומנטיים. כמה דורות חיו על יד החופים האלה. כמה יהודים הלכו לתפילת

„תשליך" ובלב קל חזרו לבתיהם בפסיעות קטנות ובתקווה ובטחון, כי השליכו לתוך הנהר את כל חטאיהם ודאגותיהם.

הנהר המשיך לזרום באפיקו, השתלשל על פני גבעות ועמקים, הרווה את גדותיו וחילק את עושרו הבלתי משוער לעניים ולעשירים.

בתי־מדרשים

חמשה בתי־מדרשים היו בפיעסק, בהם חי הדור המבוגר את חייו הרוחניים: „חיי אדם" בשביל אנשי עמל, ה„חומה" בשביל בעלי־בתים, „הולצערנער" (מעץ) בשביל עמך, ה„חסידרניה" בשביל החסידים וה„שול" לימים טובים. לכל בית־מדרש היה מראה מיוחד משלו מבפנים ומבחוץ.

„חיי אדם" — בניין עץ גדול, שם היו מתפללים במניין הראשון. בעלי־מלאכה היו אצים השכם בבוקר להתפלל לפני צאתם לעבודה. מתפללים בעלי בגדים בלים, מגפיים מטולאים, היו מסיימים חיש את התפילה וממשיכים בדרכם. אבל בין מנחה למעריב היה בית־המדרש גדוש, האנשים היו משיחים את לבם איש באוזני רעהו, דנים במצב הקשה ללא סיכויים להטבתו, ואולי גם במהפכה כמו בשנת 1905, כאשר חלק גדול מתושבי העיירה היו חייבים לברוח לאמריקה משום שקראו: „הלאה הצאר ניקולאי!"

המתפללים של ה„חומה" היו אנשים מתונים בעלי פנים מלאות וכרסים עגולות. מכיס חזייתם השתלשלה שרשרת הזהב ובתוכו השעון — המתנה לחתונה. הם נהגו לקום קצת יותר מאוחר, זקנם גזוז ומסורק, והיו נכנסים בצעדים זעירים, משלבים את ידיהם על גבם ועל שפתיהם ברכת שלום רחבה: „מה נשמע בעולם? למי יש עתון? אומרים, כי משהו סוער בעולם, אי־שם הרחק ברוסיה". „נו, ישבור נא ה„פוניה' את ראשו", הסכימו הכל ותוך טפיחה בעמוד החלו בתפילה.

ה„חסידרניה" נראתה תמיד סואנת ורועשת כמו בחתונה. חסידים לבושים קפוטות ארוכות ואבנטים היו מתפללים בהתלהבות, לא חסר גם ריקוד. היתה זו עדה עליזה של יהודים, מלאת להט, בעלת אמונה חזקה בריבונו של עולם, אשר היתה משתמשת ומסתפקת בשיירי שולחנו של הרבי.

ה„שול", גאוות העיירה, בנויה בסגנון גוטי עם פסגות רבות, עמדה על גבעה, אליה הובילו מדרגות אבן. מראה המפואר מבחוץ ומבפנים העניק לה את הזכות להיקרא בשם „שול". כאן התפלל על פי רוב הנוער, אשר שוחח

אלקע שבח

יותר משהתפלל. כאן ידעו את כל הרכילויות ולשון הרע. הולכי בטל או חתנים סמוכים על שולחן חותנם, ידעו את כל הנעשה. הדורים בלבושם, נועלים מגפיים נוצצים, סיגריה בפיהם ושעון על ידם, היו בכל מקום, על כל המרפסות בהן היו צעירות, דיברו על העצים ועל האבנים, היו מחליפים ביניהם ספרי אהבה, רומנים וסתם התהלכו באפס מעשה.

זו היתה האינטליגנציה של העיירה, צעירים שנשבו על ידי ההשכלה, בעלי הלך־רוח ציוני, דיברו עברית או רוסית, חלמו לעלות לארץ־ישראל ולהקים שם חיים חדשים על יסודות פרודוקטיביים. אך לפי שעה היו מודדים את העיירה לאורכה ולרוחבה.

היה גם נוער אחר. פועלים, שעמלו למען קיומם היום־יומי. פועלים שחורים: סנדלרים, חייטים, צבעים, נגרים, אשר עזרו להוריהם בעבודתם, לבושם דל, עישנו טבק זול, פועלים אשר לא היה להם למי להשכיר את ידיהם. אין בעיירה בתי־חרושת או אפשרויות אחרות לעבודה. נוער, המחכה ומצפה לשוא. הממשלה הפולנית לא עשתה דבר, כדי לשפר את מצבו של הנוער היהודי. להיפך, היא גזלה את כל מקורות הפרנסה המיוחדים ליהודים: הזכיונות לטבק, בתי מרזח ודואר עברו לידיים פולניות. בגלל הקואופרטיבים נסגרו הרבה חנויות יהודיות והאבטלה החמירה בהדרגה ואתה יחד גדלה ההתמרמרות של הנוער.

רוחות החלו מנשבות מרוסיה, סוערות, מהפכניות. ה־נוער חיפש מוצא והממשלה הפולנית המשיכה במעשיה: היכתה, השליכה לבתי־הכלא, דיכאה הפגנות. הנוער רץ, חצה את הגבול, כדי למצוא חיי חרות ולנשום לרווחה, למצוא מקום בו יש עבודה לכל ללא כל הבדל, והעיקר בו יכול כל אחד לחיות כרצונו.

היתה בעיירה כנסיה רוסית וכנסיה פולנית, שם היו מתכנסים האיכרים הפולניים והרוסיים. במשך כל השבוע עמדו שוממות, רק בימי א׳ היו מלאות. היו מגיעים על עגלותיהם הקלות, לבושים בבגדיהם האופייניים, הנשים

משה מנדל בן ישראל שבח

מטפחות צבעוניות על ראשיהן. היו מתירים את הסוסים, קושרים אותם אל העגלות, אותן היו מחנים סביב הכנסיה, נכנסים פנימה כשעל פניהם נסוכה ארשת של טוב ויראת־שמיים, ויוצאים כשפניהם מעוותות, מלאות שנאה ורעל כלפי האוכלוסיה היהודית, לאחר שהוסתו על ידי הכמרים הקנאים שאסור לקנות אצל אלה שצלבו את ישו. לעיתים רחוקות בלבד היה עובר יום א׳ בלי התכתשות בין הנוער היהודי והגוי. אחר־כך היה משתרר שקט לכל השבוע עד יום פגרא של הכנסיה, תהלוכה דתית או חג פטריוטי.

עכשיו, כשהגעתי לסיום זכרונותי על עיירתנו, חוששני כי הדברים יזילו דמעה אצל רבים. סבורני כי לא ייעשה כן אצלנו. על כן ברצוני לסיים בנימת תקווה.

אבל ראשית כל ארשה לעצמי להזכיר את אמי ואת שתי אחיותי, שטרם דיברתי עליהן.

אמי היתה אשה מלומדת, ידעה יפה תנ״ך ועברית, ודבר זה היה נדיר באותן שנים. היא עמלה קשה למען נוכל ללכת בעקבותיה. נוסף לזה היתה יפת־תואר וחכמה. היא נפטרה בשנת 1955.

אבי התענה קשות כאן. הוא היה שומר שבת, ונוסף לזה חסר מקצוע, ועל כן נאלץ לעשות כל עבודת פרך. הוא נפטר בגיל צעיר מאוד.

אחותי קיילה גרה בקירבתי ועובדת בממשלה. אחותי הצעירה יהודית ליפאן גרה ביוסטון (טכסאס), ובעלה עדי ליפאן הוא רופא ווטרינר. יש להם בת מוכשרת מאוד, נשואה לעורך־דין. הם תופסים מקום חשוב בקהילה, תורמים לכל מיני מטרות צדקה ועוזרים למשפחה. למרות שעזבו את פיעסק כילדים קטנים, הם מרבים לדבר על העיירה. אפילו הבעל מדבר על פיעסק, ואפשר לחשוב שהוא נמנה על בניה. הוא עצמו הגיע מליטא כילד קטן, מדבר אידיש ועברית רהוטה. שימש בעבר מורה בתלמוד־תורה עד שגמר את לימודיו. אחותי היא אשת־חיל, את בתם גידלו ברוח יהודית וגם חתנם הוא אדם נאמן ליהדות ולמסורת.

בני יחידי ראובן מדבר עברית טובה. סיים בית־ספר ועכשיו הוא לומד באוניברסיטת קולומביה בניו־יורק. במשך ירחי החופש הוא עובד במחנות יהודיים. הוא עוסק גם באמנות דרמטית ומצפה לזמן המתאים כדי לתת את חלקו לישראל.

אשתו של אחי, חנה, מבית פולאק, היא בתו של פדגוג וכימאי ידוע י״ח פולאק שכיהן כפרופסור בבית־המדרש למורים בבוסטון ופירסם ספרים פדגוגיים רבים. בנו האחד רופא והשני מכין את הדוקטורט בפילוסופיה. גם הם קיבלו חינוך עברי וסיימו את בית־המדרש.

כך התפשטה העיירה הקטנה פיעסק וזרעה את זרעיה בכל רחבי העולם. ואני מאושר לראות כי הזרע מניב פרי טוב למען העם היהודי.

חיה בורובסקי

זכרונות מתקופת הכיבוש הגרמני במלחמת־העולם הראשונה

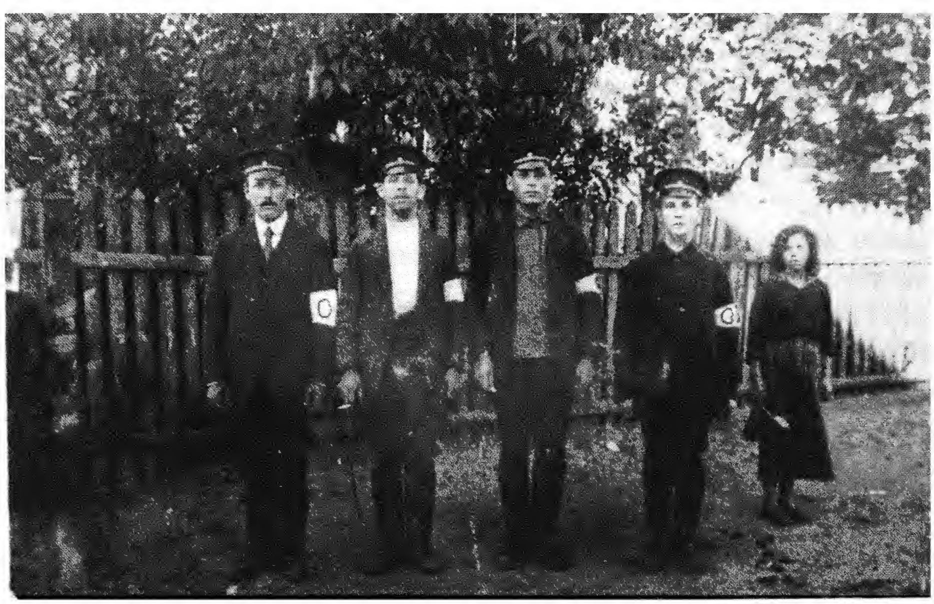
פיעסק היתה עיירה קטנה, שמעטים בה העשירים. רבים מצאו את לחמם ביגיעה בתור מלמדים ובעלי־מלאכה. פיעסק לא יכלה לספק עבודה לכל החייטים, הסנדלרים והזגגים. לכן היה חלק מהם יוצא מהבית בימי ראשון, סובב בכפרי האיכרים וחוזר בימי שישי.

בכפרים היו יהודים מעטים, שנקראו „ישובניקים״. בחגים היו ה„ישובניקים״ באים להתפלל בפיעסק, אך בימי חול היו בעלי־המלאכה והרוכלים הנודדים אוכלים ולנים אצלם.

לציון מיוחד ראויה משפחת „ישובניקים״ אחת בשם קלצ׳קין (השחקן רפאל קלצ׳קין נימנה עליה). ראש המשפחה, מפרזל־סוסים במקצועו, נקרא על־ידי הגויים לייבה דער ראוז׳ניצער. אשתו, שלא ידעה קרוא־וכתוב אך היתה טובת־לב מאין־כמוה, נקראה מערקע די ראוז׳ניצער.

הכפרים שפעו כל טוב, אך בתקופת מלחמת־העולם הראשונה אסרו הגרמנים להביא משם מזון. מערקע הערימה על הגרמנים. היא אספה בביתה תרנגולות, גריסים, ביצים וגבינות, שנועדו לפיעסקאים שהתדפקו על דלת ביתה בלילה.

לא אחת נשאנו, אמי ואני, את המטען היקר על שכמנו,

שוטרים יהודים בפיעסק במלחמת העולם הראשונה

כשאנו יראות פן ניתפס על־ידי הגרמנים והמזון יוחרם. לפעמים היתה מערקע אומרת לבניה ללכת אתנו ולהקל עלינו את המשא.

ממשפחה ענפה זו, שרדה רק נכדה אחת בשם צפורה. היא היתה חברה ב„החלוץ" ועלתה לארץ בשנת 1938.

זכרון אחד מאותה תקופה, אך משמח יותר, הוא נשף שהכנסותיו היו קודש לספרייה לבני־הנוער בפיעסק. הוגה הרעיון היה הרשל קובלה אסטרינסקי. לכבוד המאורע כתב הרשל שיר, הזכור לי עד היום, (חברותי ואני נכנסנו לנשף חינם, כיוון שעזרנו להביא ספסלים וכסאות).

געבענשט זאל זיין פון גוט
פיעסק אונזער שטאט
זיין מיט אלעמען צוגלייך
מיט אשיינעם שראנק ביכער
וואס ערוואַרט האט די נאכט
פיעסק אוזער שטאט

כאשר נוסדה הספרייה, היינו מתאספים בביתה של דבורה רייטבורד, ולייבה לונסקי, מורה בעיירה, היה קורא באוזנינו מספרים. מובן, שגם החלפנו וקנינו ספרים ב־ספרייה.

הרשל קובלה אסטרינסקי, מייסד הספרייה, ניספה בשואה. יהי זיכרו ברוך.

דבורה שבחדבורסקי־וישינסקי

הערב האחרון בבית הורי

הרבה שנים, מהם קשים ומרים, עברו עלי מאז הערב האחרון בבית הורי, אך דבר לא נשכח ממני.

כולם כבר נפרדו ממני והלכו. רק אמי ואני נשארנו לשבת זו ליד זו. אבא שכב לישון, מכיוון שהיה עליו ללוות אותי עם שחר אל הרכבת.

כבת זקונים הרביתי להימצא במחיצת אמי והכרתי את שתיקתה. תמיד ציפיתי כי באחד הימים תפתח לפני את סגור לבה, אך עד אותו ערב לא זכיתי לכך. אולם ידעתי את יסורי לבה. שתים מבנותיה נסעו לאמריקה הרחוקה. צעירות היו, ללא מקצוע ונסיון בחיים. ימים ארוכים חיכתה למכתב, כשהיא מחניקה את אנחות הדאגה. והיתה גם אחותי רבקה. בחורה צעירה, יפה ומלאת חיים. ערב אחד הופיע קרוב־רחוק והציע לה שידוך. חתן שנתברך בכל המעלות. רק דבר אחד העלים, שהחתן נגוע בשחפת. הדבר נתגלה רק לאחר החתונה.

והנה החלה אמי לדבר. „את עוזבת אותנו", אמרה. „ולעת זקנה קשה יהיה לנו בלעדיך. היית לנו לעזר רב. ועתה, בקשה לי אליך. זכרי את רבקה ואת שתי בנותיה".

השעון על הקיר הראה את השעה אחת לאחר חצות ואני התפללתי שהזמן יעצר, מכיוון שידעתי כי לאמי עוד דברים רבים לומר.

„נסי לעזור גם לאחותך פלטה. היא התאהבה בבחור קומוניסט, שונא ישראל והציונות, הוא גוזל אותה מאתנו והיא אבודה. שימי כל אלה אל לבך..."

נפלתי על צווארה של אמא. הבטחתי לה לעשות הכל למען משפחתי.

השחר עלה. אבא התעורר ונטל את ידיו. חברי הטוב בא ועמו העגלה. נשקתי לאמי נשיקה אחרונה וירדתי במדרגות ביתנו.

שרה קפלן

עיירתנו פיעסק

זכרונות על פיעסק הם גם הספד על עיירתנו הקטנה. רק קומץ נשארנו וחובה על כולנו לספר על יקירינו, שהלכו לעולמם על לא עוול בכפם.

לא נולדתי בפיעסק. הגעתי אליה כילדה קטנה בשנת 1929. זה היה יום שישי לפני כניסת השבת, ועד היום אני זוכרת את המוני הילדים עם הראשים הרחוצים ששיחקו ברחוב ואת הדלתות הפתוחות והאנשים היושבים בפתחים.

את הקיץ הראשון ביליתי עם דודתי חייצ'ה ובתה היחידה פייגל. היה להן בית קטן ונקי וחנות קטנה. דודתי האלמנה היתה אשה מסתגרת, שבפניה עדיין ניכרו סימני יופי.

השנים הבאות עברו עלי עם דודי ישראל קפלן, שביתו הפך לביתי ובניו ובתו היחידה דינה, היו לי כאחים לכל דבר.

ביתו של דודי ישראל עמד ממש במרכז העיירה וממנו אפשר היה להשקיף אל הרחוב הראשי הארוך וגם אל הרחוב בו היו כל בתי־הכנסת. זה היה בית גדול בנוי עץ עם חנות שעליה היתה פרנסת המשפחה. דודי שמר מצוות ופעמיים ביום התפלל בבית־הכנסת. עם זאת, היה בעל השקפת־עולם מתקדמת. דודי היה ציוני, כאביו רב ז'מה.

טבעי הדבר, שילדיו של דודי השתייכו לתנועות־נוער ציוניות. מנחם, נפתלי וז'מה — לבית"ר ; משה, דינה ואני — ל,,החלוץ הצעיר" ; רק לייבל'ה הצעיר לא השתייך לשום תנועה.

דודתי מרים לא התערתה ביותר בחיי העיירה הקטנה. אולם היא עזרה לבעלה בכל והניחה לנו, הצעירים, לבחור את דרכינו.

דודי היה ראש המשפחה ובעל הסמכות. הוא ידע עברית והיה מנוי על עתון ,,הצפירה" (ואולי ,,העולם"). בחרדת־קודש היינו פותחים את דפיו, כי העיתון הגיע ישר מירושלים. דודי גם היה קורא את כל הספרים שהבאנו הביתה ומתווכח אתנו על תוכנם. דבר אחד שמר מכל משמר — שלום־בית. הוא היה משתיק את הוויכוחים הקול־ניים שלנו בנועם ובטאקט. בהשקפתו היה ציוני־כללי.

זמן קצר לאחר כניסת הסובייטים, נפטר דודי משבץ־הלב.

יפים היו ימי השבת והחג בביתנו. הנקיון, השולחן עם המפה הצחורה והנרות. בזמן הארוחות היינו שרים.

בימים ההם נסגרו הכיתות הגבוהות של בית־הספר בגלל חוסר־אמצעים. רוב הילדים החלו מבקרים בבית־הספר הפולני. לא סבלנו מאנטישמיות. להיפך, יצא לנו שם של תלמידים מצטיינים. פשוט קראנו יותר. וכאשר ילדי הנוצרים עבדו בשדות עם משפחותיהם, היינו אנו פנויים להכין שיעורים. כך הצלחנו בלימודינו ועלינו על ילדי הגויים.

הנוער בפיעסק היה ער ותוסס, כשחבורת המבוגרים־יותר משמשת לו דוגמה: חיים לונסקי, חנן שבח, גרשון פלקוביץ, שלמק'ה לב וחנה צין, שלמדה בגרודנה. בכליון עיניים חיכינו להרצאותיה בעברית, אותן שמענו בחופשו־תיה בבית. אנשים אלה אירגנו אותנו בתנועות־נוער והכינו אותנו להכשרה ולעלייה ארצה. סניפינו הצטיינו בפעילות, באמונה ובדביקות למטרה. ערכנו נשפים, העלינו הצגות, אירגנו ערבי שאלות־ותשובות, שעודדונו לתרום לקרן־הקיימת וקרן־היסוד. כשחזרנו מההכשרה, הצגנו בעיירה השכנה והכסף נתרם לספריה. זה היה מפעלנו הגדול האחרון לפני העלייה.

הייתי הנערה הראשונה מ,,החלוץ הצעיר" שיצאה להכשרה.

אמנם חנה גפנר הקדימה אותי בזמן, אך היא נשלחה מטעם „השומר־הצעיר".

בהכשרה

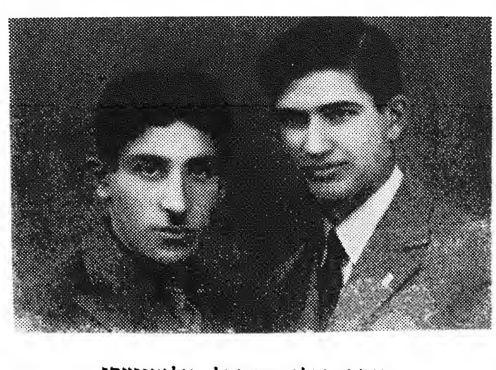
ההכשרה היתה בביאליסטוק, מקום בו ביליתי את שנות ילדותי. חברי מאותם הימים למדו באוניברסיטה, אך אני רציתי לבנות עולם חדש ובזיעת אפי להוציא לחם מן הארץ. מבחינה חברתית היה הקיבוץ מקום נפלא. מייד נקשרו בו קשרי ידידות. אבל ידענו עבודה מפרכת וגם רעב.

אני זוכרת עבודה בבית־חרושת לרעפים. עבודה מתישה ובמשמרות. קשה להבין איך עמדנו בכך. בלילות היו הבחורים באים לקחתנו הביתה, כי בסימטאות שוטטו טיפוסים איומים והסכנה היתה רבה.

יום אחד אמר לי סדרן העבודה כי עלי ל„כבוש" מקום עבודה חדש, שיוכל להיות מקור־עבודה לאנשים רבים (הקיבוץ כבר מנה קרוב ל־200 חברים).

הקיץ חלף, עבודות רבות נסתיימו ולקראת החורף צריך היה להכין מקומות בטוחים. כאשר שאלתי מדוע דווקא אני צריכה לצאת למקום כל־כך אחראי, נעניתי כי נחוץ אדם עם „ידיים עדינות".

נרגשת צעדתי עם סדרן העבודה למקום עבודתי החדש. ובפעם הראשונה בחיי ראיתי כיצד יהודי משפיל יהודי ומנצל אותו. היה זה בית־חרושת לקרטון ונייר. הפועלות הנוצריות עבדו במפעל במשך שנים. גם הפועלים הנוצרים היו בעלי מקצוע. לפעמים נוצר הרושם כי הפועלים „נותנים את הטון" ובעלי בית־החרושת מפחדים מפניהם. אבל מצב הפועלים היהודים היה בכי רע. הם קיבלו את העבודות הגרועות ביותר, את המשכורות הנמוכות ביותר וגם ספגו עלבונות. כאשר „נכבשה" העבודה והחלו עובדים שם

מנחם קפלן וישראל זולוטניצקי

חברי ההכשרה, הפכו הפועלים היהודים לידידינו. שכן, למדנו את העבודה במהירות והיינו פועלים חרוצים. בפעם הראשונה החלו הפועלים הנוצרים לכבד יהודים.

פעם אחת היתה לי הזדמנות לנקום באחד מבעלי בית־

פייגל קפלן ובת דודתה גולדה

החרושת. עמדתי על־יד המכונה ושרתי. לפתע הרגשתי עיניים נעוצות בגבי. פניתי והכרתי חבר מתקופת הילדות. התחלנו לשוחח והעבודה שבתה, כמובן. פתאום הופיע האב, שהיה גם אחד מבעלי בית־החרושת ושלא יכול להבין מה בין בנו לבין איזו חלוצק'ה. השיחות שלנו לא חדלו. ועד היום אינני יודעת אם הבחור התעניין בי או רצה, כמוני, להרגיז קצת את אביו. דבר אחד ברור. האב נשם לרווחה כאשר החופשה נגמרה ובנו חזר לאוניברסיטה.

בהכשרה לא רק הסתגלנו לעבודה פיזית, אלא גם נפגשנו עם נוער שאופקיו רחבים משלנו. על־כן היתה השיבה לעיירה הקטנה קשה מאוד.

פיעסק, לפני עלייתי

כאשר אושרה עלייתי, חזרתי לפיעסק. לא מצאתי בה את מרבית חברינו. הם טרם אושרו לעלייה ולכן היו בהכשרה. היינו ארבעה. אתי חזר הביתה בן־דודי משה. והשניים האחרים היו משה וינקור ויצחק בורובסקי (ואולי היה זה זיידל קוויט?). כאילו הרגשנו כי בקרוב נפרד לעולם, התהדקה הידידות בינינו מאד. במשך שנתיים חיכיתי לעלייה ובינתיים עזרתי להרחיב את שורות „החלוץ הצעיר".

נתמניתי לראש־קבוצה. היו לי 24 ילדים נהדרים ונחמדים, שלצערי רק אחד מהם הגיע ארצה, שמואליק רוז'נסקי, עוזרי הנאמן. בשבתות יצאנו לשדות והייתי מספרת להם על הקיבוץ, על ההכשרה, על הארץ. לא פעם המטירו עלינו הרועים אבנים, והבנים היו מגינים עלינו בחרוף נפש. אילו עלו כולם ארצה, כמה היה תורמים לבניין הארץ!

הקואופרטיב שנפתח במרכז השוק, על יד הבאר, שפע שנאה ליהודים. גם הכומר הסביר בדרשתו כי היהודים עושקים את הגויים. כך נצטמצמו מקורות הפרנסה של היהודים.

זכורים לי ימי האימה בעיירה. כל אלה שגידלו טבק ועבדו בזיעת־אפיים כל הקיץ היו מסתירים קצת מהיבול כדי למכרו בשוק השחור, כי הממשלה היתה משלמת תמורתו סכום זעום ביותר. היהודים נאלצו לעשות זאת למרות האיסור החמור והפחד מהעונש הכבד. השוטרים היו ממש הופכים את הבתים בחפשם אחרי הטבק. ואנו היינו מתפללים שייכשלו, כי אוי־ואבוי היה לזה שנתפש!

אבל היו גם ימים יפים. נהנינו מהנחל ומהירק, מהלילך הפורח בחג השבועות ומקול הזמיר — כשהיער היה חשוך וקריר (זה היער שבעת צרה חיפשו בו יקירינו מקלט והוא לא הסתיר אותם מפני המרצחים). התפעלנו משבלי־הזהב, שביניהם פרחו דגניות, מההרים הגבוהים אחרי גשר פרקופ, ממי־הבאר הצלולים והקרים. כל זה היה בעיירתי פיעסק.

והנה הגיע יום העלייה. כפי שנהגו אחרים לפני, היה עלי להיפרד מכל העיירה. זה הכאיב מאד, מכיוון שהיה ברור שפרידות רבות הן לנצח. אולם היו בתים שהפכו ממש לבית שני. כמו בית משפחת ציון. רחל ציון האלמנה הירשתה לבנותיה להפוך את הבית למועדון. בלה ציון, שבאותם הימים כבר עלתה לארץ, היתה המדריכה הראשונה שלי ב„שומר הצעיר״. גם שרה ציון חברתי כבר עלתה לארץ. נפרדתי מחסיה ציון והדבר הסב כאב לשתינו.

גם לביתו של חנן שבח קשה היה לי להכנס. אביו מנחה־ראובן ואמו מלכה עבדו כל היום, אך הם לא כעסו לעולם על הצעירים שהשתוללו אצלם עד מאוחר מאד בערב.

נפרדתי ממשפחתי דודתי, מבשקה ויוסף מורשטיין, שהיו לא רק קרובים אלא ידידים. מלייצה חברתי וקרובתי היפה והחמודה ומרבים אחרים. לבסוף עברתי בכל חדרי ביתנו והסתכלתי בכל חפץ. כאשר נשקתי לבני משפחתי, כבר המתינה לי העגלה שעתידה היתה להובילני לחיים חדשים.

קבוצת חיילים יהודים בני פיעסק בצבא הפולני

מרי צין בנדור (בנדרמכר)

לזכר חבר טוב - שמעיהו ורשבסקי ז״ל

הכרתי את שמעיה ורשבסקי ז״ל בבית-הספר „תרבות״ בעיר-מולדתי פיעסק. מכיתה ד׳ ישבנו על ספסל-לימודים אחד. התלמיד הזה היה תמוה מאד בעיני, מפני שלא היה מדייק לבוא לבית-הספר יום-יום. כמובן, בגלל ההיעדרויות התכופות פיגר בלימודים. במרוצת הזמן נודעה לי סיבת הדבר. אביו, המפרנס היחיד במשפחה מרובת הילדים, היה נכה בשתי רגליו. בביתם היה בית-חרושת למשקאות קרים. בתנאים של הימים ההם היו מכינים קרח בחודשי החורף ממי הנהר שעבר באמצע העיירה ומאחסנים אותו במרתף כדי לקרר את המשקאות בקיץ. הילד בן ה־11-10 נאלץ כבר משחר ילדותו להירתם לאחריות משותפת בעול קיום המשפחה.

כשסיים את בית-הספר העממי הלך ללמוד מקצוע — נגרות עדינה. גם פה לא היה שמעיה מסוגל להתמיד לבוא בקביעות לעבודה. אבל בזכות כשרונותיו ותפיסתו הבלתי-רגילה עלה במהרה על חבריו שהיו באים לעבודה יום-יום.

קמה תנועת-הנוער בית״ר. שמעיה בלט כמדריך מוצלח ובעל השפעה מכרעת בקן. הוא היה בין הראשונים שהוזמנו לכנסים שונים מטעם התנועה. תמיד התחשבו בדעתו.

כבחור צעיר ודינאמי, מלא מרץ, היה פעיל מאד בקבוצה הספורטיבית בכדורגל ובלט בכל משחק כחלוץ מרכזי. כשהיו מנהלים התחרות עם קבוצה אחרת (ביחוד עם הנוצרים), היה שמעיה ורשבסקי מקור גאווה לכולם בעלותו על מגרש הספורט. וברדתו מעל המגרש כמנצח עטור תהילה ליוו תרועות ההידד של הקהל את הספורטאי המצטיין עד למרחקים.

שמעיה שרת בצבא הפולני בחיל הקשה ביותר והביא לעמו תהילה ושימש מופת לאומץ-לב.

משאת-נפשו היתה לבוא לישראל ולעזור לבנות את המולדת הלאומית לעמו. אבל האחריות הכבדה שהטיל הגורל על כתפיו הצעירות, להיות עמוד-התווך בפרנסת המשפחה, מנעה ממנו להגשים את חלומו.

פרצה מלחמת-העולם השניה. שמעיה נשא בלב שבור את העול, הכאב וחרפת הבזיון שהנאצים הארורים גרמו ליהודים, עד שהצליח עם עוד מספר בני-העיר להתחמק מהגיטו. הוא חמק ממש מציפורני המוות והתחילה פרשת הנדודים ביערות. את כל זאת כתב ותיאר ברשימותיו המופיעות בספר.

בשנת 1946 הגיע ארצה יחד עם אשתו פרידה שתבל״א. בכוח עצמו ובסבלנות למופת בנה את קינו. נולדו להם שני ילדים, בן ובת מוצלחים מאד, והם חיו חיים מאושרים. גם בעבודתו היה תמיד ממלא תפקיד מרכזי ואחראי, ביושר ובקפדנות לפי אופיו.

בקום הארגון של בני עירנו פיעסק, מאלה שהיו בארץ ומאלה שבאו אחרי השואה, לקח שמעיה חלק פעיל מאד בהתארגנות זו, והיה חבר ועד-האירגון כל הזמן. בכל עת היה מוצא זמן פנוי כשהאירגון דרש. לכל אחד הקדיש מזמנו וביחוד לבני העיר שבאו אליו ומצאו אצלו בית חם וחברותי. חבר טוב ורע נאמן היה לכולם.

עד שבא לפתע המוות ופתיל-חייו התוססים והפעילים נותק. נדהמנו מהאסון הפתאומי. הלב מיאן להאמין. האמנם שמעיה כבר איננו אתנו?

חבר יקר, בכאב עמוק בלב נושאים ידידיך את זכרך שלא ימוש לעד.

מרי צין בנדור (בנדרמכר)

לזכרו של גרשון פלקוביץ ז"ל

גרשון פלקוביץ היה תלמיד מצטיין, קפדן בלימודים וצייתן למורים. הוא רכש את השפה העברית במהרה. בפגישותי התכופות אתו בענייני תנועת־החלוץ התחלתי להעריך יותר ויותר את אישיותו של בחור זה.

הוא היה בין פעילי „החלוץ" בעיירה פיעסק, ובמרוצת הזמן הפך עמוד־התווך של התנועה בעיירה. יחד היינו עורכים ערבי־שבת עם שכבות נוער יותר צעירות. גם למען כל הקרנות דאז, קרן־הקיימת וקרן־היסוד, עמלנו קשה עד שהצלחנו להתרים את תושבי העיירה. כאות־הערכה לעבודתנו קיבלנו מישראל אלבומים של קרן־הקיימת וקרן־היסוד ועל זה היתה גאוותנו. באותה עת דיברנו בינינו עברית, הנכס הגדול שהיקנה לנו בית־הספר „תרבות".

החלום הגדול שלנו לבוא לארץ־האבות ולבנות את המולדת החדשה היה משאת־נפשנו. אני את חלומי הגשמתי, אבל מחברי גרשון נבצר הדבר. כיתום מאב מגיל צעיר נשא בליבו את היגון והדאגה לקיום משפחתו — אם, אחיות ואחים. בהסתכלו בפני אמו החיוורות מדאגות פרנסה החליט גרשון שלא יעזוב את אמו, ונרתם לעול קיום משפחתו. בערב, אחרי יום עמל קשה, היה בא לסניף החלוץ, שגם בו לא חסרו בעיות וטרדות. גרשון היה מאד מסור לחניכיו ותמורת זאת החזירו לו חניכים חיבה והערכה.

כשראה גרשון שאין לו כל סיכוי לעזוב את הבית ולבוא לארץ, השתדל שאחותו הצעירה ממנו משקה פלקוביץ תגשים את המשימה. היא נסעה להכשרה בפולין ובצורה זו הגיעה לארץ. האחות משקה הקימה משפחה יפה כאן.

חברי הטוב גרשון לא הצליח להינצל מציפורני החיה הנאצית הארורה. בכאב צורב אני מעלה את זכרונו שלא ימוש מלבי לעד.

חנה דיכטר מספידה את קדושי פ־עסק בערב יזכור — 1971

מרי ציון בנדור (בנדרמכר)

לזכר חברתי עטל

בת חיה־אדעס וברוך בורובסקי

גרתי עם חברתי עטל ברחוב אחד, בזרץ׳ שבעיירה פיעסק. לא הפריד בינינו מרחק רב, ועוד יותר מכל קירבו אותנו הלבבות הצעירים. משחר ילדותנו דבקנו אחת בשניה. בת־בית הייתי בבית חיה־אדעס וברוך.

זוכרת אני את הבית היפה ורחב־המידות עם מרפסת יפה מלאת עציצי פרחים. כשגדלנו, שימש ביתם לנו, לצעירים, מקום־מיפגש מרכזי לכל מיני פעולות למען ארץ־ישראל. בבית שרר תמיד סדר ונקיון. חיה־אדעס היתה אם מסורה מאד ועקרת־בית למופת. תמיד היתה טרודה ועייפה וידיה היו מלאות עבודה. היא היתה מקבלת אותנו יפה וטעם מיוחד היה לכל מאפה ותבשיל בהם היתה מכבדת אותנו. האב, ברוך בורובסקי, היה אדם לדוגמא. איש חכם ומסביר־פנים שהחיוך הלבבי לא סר מעל פניו. בחיבה מיוחדת ואבהית היה מקבל את פני, ותמיד היה לו על מה לשאול ואודות מה לספר.

ברוך היה סוחר בתבואה ומומחה בגני־פרי שונים. ביתם היה תמיד מלא מכל טוב. במיוחד זוכרת אני את חודשי החורף בהם היה ביתם מלא תפוחי־עץ. בימים ההם היו מבררים את הפרי למשלוח, וברוך דאג להשאיר לחברים של בתו מלוא־החופן פרי לטעימה. רק לטעום, היה אומר. בפגישה אתו הרגשתי כאילו עם חבר בגילי אני משוחחת.

חברתי עטל היתה נערה נעימת־מראה, חכמה, וידעה לשיר יפה. שתי ידי־זהב היו לה. בכל מלאכה בה עסקה, הצליחה. יחד למדנו בבית־הספר „תרבות". יחד ספגנו את השפה העברית ואהבה למולדת ויחד המשכנו בתנועת החלוץ. בכל הפעולות שנדרשו מאיתנו למען ארץ־ישראל היתה בינינו תמיד הבנה הדדית ושפה משותפת.

בשנת 1933, כשעזבתי את פיעסק, נפרדתי ממנה. לעולם לא אשכח את הפרידה הזו מחברה מסורה ונאמנה. נשבענו אמונים, ואף קיימנו את שבועתנו. הראשונה אליה כתבתי בבואי לארץ היתה חברתי עטל. עד החורבן וההרס של מלחמת־העולם השניה היו בינינו חילופי־מכתבים תדירים.

לפני עזבי את פיעסק עמדה עטל על סף נישואיה למשה ציון לבית וועלע מטורי. עטל נישאה ונולד לה בן. יחד עם הטרדות היום־יומיות חלמו להשתחרר פעם ולבוא לארץ־האבות ופה להמשיך לבנות את חייהם. והנה פרצה מלחמת־העולם השניה ושמה קץ לכל חלומותיה היפים. קשה להאמין שחייהם הצעירים נקטעו באכזריות שכזו. והרי בארץ חיכו להם האח האהוב מאיר ז"ל והאחות שושנה תבדל"א. מה חבל שכל התוכניות והחלומות היפים התנפצו על סלע החורבן וההרס.

יהי זכרם ברוך.

עטל בורובסקי וחבריה

חווה לייב – למדני

על מלכה די שניידערקע

אני חשה צורך להנציח את דמותה של מורתי לתפירה, את ביתה ופועלה המבורך.

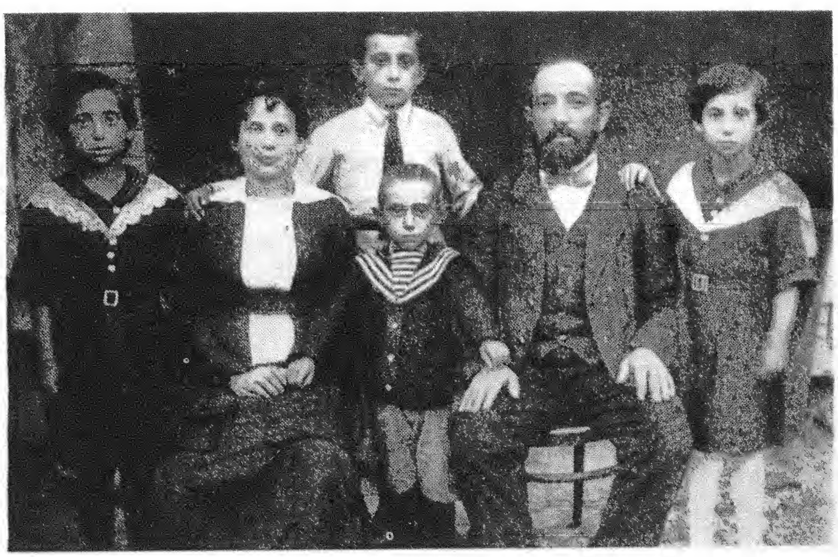
עיירתנו היתה קטנה, אך הנוער אשר גדל בתוכה היה ער, חיפש תעסוקה התואמת את יכולתו, אך לרוב לא מצא. מצבן של הנערות היה חמור במיוחד. חלק גדול מהן נאלץ לבלות את הימים במחיצת אמותיהן, ללמוד את מלאכת הבישול וניהול־הבית ולצפות לנישואין.

מעטות מאד יכלו לנסוע מחוץ לפיעסק. ואילו בתחומי העיירה, לא יכלו ללמוד אלא מקצוע אחד — תפירה.

היא היתה אשה נבונה, גאה ובעלת מקצוע מעולה. אמנם הירבתה לדרוש, אך גם להבין את נפשות חניתיה.

העבודה היתה רבה. ביחוד לפני החגים. שכן, מלכה היתה תופרת לא רק בשביל בני העיירה, אלא גם בשביל בני האצולה הפולנית שבסביבה. תכופות נמשכה עבודתנו עד הלילה והיינו מתייראות לחזור הביתה בחשיכה.

זכורה לי חוויה מיוחדת, כאשר לצורך עבודה נסענו עם מלכה לראוז'ניצה, למשפחה אצילה. הכינו למעננו בית מיוחד וסיפקו לנו מזון בשפע. אולם מכיוון שמלכה הקפידה

משפחת מלכה די שניידערקע

מאוד על הכשרות, לא באו אל פינו אלא חלב וירקות.

בעיירה נמצאו כמה תופרות, אך המעולה שבהן היתה מלכה די־שניידערקע. לא קל היה להתקבל אצלה כחניכה, אך אני זכיתי לכך.

תקופת החניכות נמשכה שנתיים, תמורת שכר חודשי. יחד עמי למדו גיטל בת ישראל המלמד, חסיה צין, מייטה פרושביצקי ומאשקה, בתו של חיים התפר, מאחר ששהיתי במחיצתה של מלכה כשלוש שנים, היטבתי להכירה.

למרות שהיתה תופרת עסוקה ביותר, הצליחה מלכה להיות עקרת בית למופת וגם לעזור לבעלה הציוני, משה ראובן, בפעולותיו למען הנוער. ביתם היה פתוח לכל, ביחוד בשבתות ובחגים, כאשר בחורים־לתפארת, היוו מניין.

יהי זכרה וזכר בעלה ברוך.

צפורה גלנץ

זכרונות על אחי זיידל ז״ל

בשנת 1918, אחרי מלחמת העולם הראשונה, קיבלו הפולנים את עצמאותם. בעיירתנו החלו משוטטות חבורות של חיילים פולנים, שחיפשו נשק אצל היהודים.

בליל שבת אחד הלך אבי להתפלל בבית־הכנסת. ביתנו היה נקי ומצוחצח. נרות דלקו על השולחן ואווירת חג שרתה בכל. אמי הלכה אל השכנים כדי לברכם ב„שבת שלום״. אחי זיידל ואני נשארנו בבית וחיכינו להורינו, כדי לקבל את השבת בשמחה וקדושה.

פתאום התפרצה פנימה חבורת חיילים פולנים. הם קרבו אל אחי וצעקו: „תן לנו את הנשק שהחבאת!״ ובלי להמתין לתשובה, הוסיפו: „הורד מהר את מכנסיך, כי אתה חייב לקבל עשרים־וחמש מלקות״.

כעבור דקה ראיתי כיצד יורד השוט על אחוריו של אחי. פתחתי בצעקות היסטריות והתחננתי: „הניחו לאחי, אין לנו נשק בבית. רשאים אתם לחפש כאוות נפשכם״. אולם הם לא נתנו את דעתם עלי והוסיפו להצליף באחי עד שהתעלף ולא חש עוד בנעשה עמו.

לפתע התפרצה אמי לבית, השתטחה על גופו של אחי וצעקה: „הרביצו בי, אך הניחו לבני!״ אולם אוזניהם היו אטומות והם לא הירפו מאחי עד שהשלימו את עשרים־וחמש המלקות.

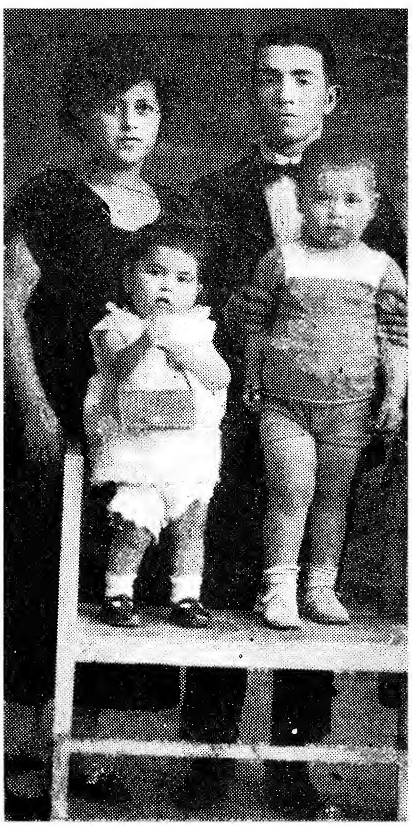
בצאתם מהבית פגשו באבי, אדם חלש וחולני, וחבטו ברובה על ראשו עד שהתעלף גם הוא.

לאחר המקרה היה אחי חולה זמן רב ונשבע, כי יעזוב אותה ארץ ארורה. הוא נשא אשה וקיים את שבועתו.

אחי היה הראשון מבני עיירתנו שעלה ארצה. הכל זוכרים כיצד קיבל בסבר פנים יפות את העולים אחריו וכיצד עזר להם בעצות.

ושוב התעלל בו הגורל. אשתו לא יכלה לשאת את אקלים הארץ וחלתה. בהתאם לעצת הרופאים, חזרו אחי, אשתו וארבעת ילדיהם לזלביאן, הסמוכה לפיעסק.

בשנת 1939, כאשר החל היטלר תוקף את הסביבה, נפלה על ביתו פצצת תבערה. הוא עלה על הגג כדי לכבות את האש ונהרג בו במקום.

זיידל בינקובה ובני ביתו

אחי המסכן, שספג מכות מהפולנים ונהרג על־ידי היטלר, היה הקורבן הראשון בסמוך לעיירתנו.

יהי זכרו ברוך.

זנביל פומגרין

לזכרה של חנה פומגרין (לב) ז״ל

בכ׳ אדר ב׳ תש״ל (29.3.1970) מלאו חמש שנים לפטירתה של רעייתי חנה פומגרין. ביום־הזיכרון התאספו ליד קיברה בבית־העלמין בחיפה בני משפחתה, קרובים, מספר ידידים ומוקירי־זיכרה, שהיוו את מרכז חייה ושלהם הקדישה את כל כוחה ומירצה. אותם אנשים ראו בה אשה, אם, אחות וידידת־אמת, אצלה אפשר תמיד למצוא אוזן קשבת, לשמוע מילה טובה ולפעמים, כשהיה צורך בכך, אף מילה קשה.

על קיברה נחקק: „גמלה טוב כל ימי חייה״. ואמנם מילים פשוטות אלו מאפיינות אותה יותר מכל. שאיפותיה היו פשוטות, אך בתנאים ששררו בארץ באותם ימים ובהתחשב באמצעיה הדלים, היתה הגשמתן קשה ביותר.

גדולתה היתה בכך, שבכוח רצונה והתמדתה התגברה על כל הקשיים והשיגה את המטרות שהציבה לעצמה. חנה הגשימה את מרבית שאיפותיה, אבל לא זכתה ליהנות מהן. אולי עובדה טראגית זו מסבירה את סוד מירצה הרב, את אי־השקט שלה, את חוסר־סבלנותה ואת הרצון להספיק כמה שיותר. כאילו ידעה שהזמן העומד לרשותה הוא קצר.

חנה, בתם של ר׳ זליג וצירל לב, נולדה בפיעסק בשנת 1910. התנאים היו קשים והמשפחה התפרנסה בדוחק, כאשר כל בני המשפחה, כולל שלוש הבנות שרה, חנה ודבורה והבן הצעיר אברהם, לוקחים חלק בעבודה.

לנוכח התנאים במקום הולדתה, הבינה חנה שחייבים לעשות הכל על־מנת לעלות לארץ־ישראל ולאפשר למשפחה להתחיל בחיים חדשים. בפעולותיה ובמאמציה לעלות יחד עם כל בני משפחתה, באו לידי ביטוי כל אותן תכונות מיוחדות אשר איפיינו אותה.

ראשונה עלתה הבת הבכורה, שרה, אשר הגיעה ארצה בשנת 1926, היא התיישבה בעפולה.

עלייתה של חנה התעכבה. אמה, צירל, חלתה במחלה קשה. חנה נאלצת לדחות את תוכניותיה ולטפל באמה. במסירות טיפלה באם החולה ולא משה ממיטתה עד פטירתה.

באמצעות שרה אחותה נתאפשרה עלייתה של חנה לארץ־ישראל במרץ 1930, כשהיא בת 20 שנה.

את צעדיה הראשונים עשתה גם היא בעפולה, כשבליבה הדאגה לבני משפחתה אשר נותרו בפיעסק, והחלטתה להביאם לישראל מתחזקת והולכת. בתחילה נהגה לשלוח לפיעסק מעט מחסכונותיה על־מנת להקל על מצבה הכלכלי של המשפחה, אך היא ידעה כי לא די בכך.

חלפו שנתיים ימים. חנה עברה לחיפה, שם נישאה לזנביל פומגרין, עולה מרוסיה אשר היה כבר „ותיק״ בארץ, 6 שנים. יחד עמו החלה פועלת ביתר מרץ להגשמת חלומה לאיחוד המשפחה בארץ־ישראל.

המטרה הראשונה היתה לאפשר את עלייתו של האח הצעיר אברהם. הדרישה שנשלחה על שמו באמצעות הסוכנות היהודית, לא הספיקה. האישור לא הגיע לתעודתו, וכל ההתרוצצויות והבירורים בנוגע לאישור, בארץ ובפולין, העלו חרס. התשובה מהמוסדות המטפלים בדבר היתה: „סבלנות...״

אולם לא אשה כחנה תחכה בסבלנות. היא נסעה בעצמה לירושלים למשרדי הסוכנות. היא לא זזה משם עד ששטחה את טענותיה לפני הגורמים הנוגעים בדבר, הבטיחו שהעניין יסודר. ואמנם, במהרה, במרץ 1934, הגיע האח הצעיר ארצה.

חנה שיכנעה את אברהם לבוא לגור בדירתה, בת חדר אחד, בה גרה חנה עם בעלה. הצפיפות גדלה עוד יותר כאשר בנוסף לבעל, שעבד בדירה במקצועו כחייט, נולד הבן הבכור. אולם הקשיים לא הזיזו את חנה ממטרתה,

כשהיא חוזרת וטוענת: „במקום בו אני גרה, יגורו גם בני־משפחתי".

היא, יחד עם אברהם, חסכו כל פרוטה ובכך איפשרו את עלייתו של האב, ר׳ זליג לב.

בפיעסק נותרה רק דבורה. עלייתה ארצה בוצעה בדרך שונה, אם־כי מקובלת באותם ימים. לפולין נשלח בחור אשר תמורת תשלום ההוצאות היה מוכן לשאת את דבורה בנישואים פיקטיביים ולהביאה ארצה. חודש ימים אחרי אביה, במרץ 1935, הגיעה גם דבורה לארץ־ישראל.

חמש שנים קשות של חיסכון, צימצום, התרוצצויות ומתח הקדישה חנה עד שזכתה לראות את משפחתה מאוחדת שנית. אולם ביתה המשיך להיות מרכז של כל המשפחה גם לאחר־מכן.

אותה מסירות ואותה החלטיות שאיפיינו את חנה בשנותיה הראשונות בישראל באו לידי ביטוי גם בביתה, ביחס לבעלה ולילדיה. האמצעים שעמדו לרשותה היו מועטים. אולם כוח־רצונה היה חזק ביותר, והיא ידעה תמיד להשליט את רצונה על הסובבים אותה.

בדירתה הצנועה, ביחד עם משפחתה שגדלה וכללה 5 נפשות, התגורר גם אביה הזקן. אולם בגלל התנהגותה לא היה הבית צפוף מעולם. כולם, וביחוד הילדים, למדו לאהוב ולהעריך את הסבא, כשחנה מהווה דוגמה לכיבוד הורים.

באמצעיה המוגבלים עשתה כל מה שהיה בידה ואף מעבר לכך על־מנת לאפשר לילדיה את התנאים הטובים ביותר ואת החינוך הטוב ביותר. חינוך והשכלה נחשבו בעיניה למטרה עליונה, המצדיקה ויתורים בחיי יום־יום. היא לא הסתפקה בפחות מהטוב ביותר וילדיה נשלחו לבית־הספר הריאלי בחיפה. חנה יצאה לעבודה, בנוסף לעבודה בבית ועזרתה לבעלה בחייטות. היא הצליחה ללמד את בעלה וילדיה להכיר בחשיבות ההשכלה ולהצטרף אליה במאמציה להשגת מטרה זו.

גם בעניין זה הוכיחה חנה שבכוח־הרצון ניתן לבצע מה שנראה כבלתי־אפשרי. והיא זכתה לראות את הפירות הראשונים לעמלה, כאשר הבנים המשיכו בלימודיהם — מי באוניברסיטה ומי בטכניון.

חנה לא התרכזה במשפחתה בלבד. כל הזמן היתה

חנה פומגרין (לב)

מעורה היטב בסביבתה ובבעיות של קרוביה ומכריה. הרבה זמן, מרץ וכשרון הקדישה לטיפול בבעיות השונות של אנשים.

פעילותה הקדחתנית הופסקה בצורה אכזרית. לפתע חלתה במחלה קשה, בתקופה בה נדמה היה שהיא עומדת ליהנות מפרי עמל של שנים. כארבע שנים נלחמה חנה במחלתה בכל עוז רוחה. אך חודש ימים אחרי הולדת נכדתה הראשונה נפטרה חנה בטרם הספיקה לראותה. כך נמנע ממנה למלא תפקיד נוסף בחייה — תפקיד של סבתא.

החלל שהשאירה חנה בלבותיהם של בני משפחתה לא נתמלא, רק מספרם של אלה הנזקקים לה הלך וגדל.

צפורה גלנץ

קלמן - פשוט, ישר ועממי

ברצוני להעלות זכרונות מארבעים שנות חיינו ה־משותפים.

הכרתי את בעלי המנוח בשנת 1926, שנה אחרי עלייתו ארצה. הוא היה יליד וורשה. נישאנו בשנת 1928.

הייתי מספרת לו על עיירתנו פיעסק. תיארתי לפניו את העיירה על דמויותיה ואורח־חייה. הוא היה אומר לי: „סיפוריך על העיירה חיים בזכרוני יותר מהסיפורים שנשארו לי מהכרך הגדול וורשה. העיירה שלך קרובה לי, כאילו נולדתי שם״.

במשך כל שנות נישואינו היה קלמן כאחד מבני עיירתי.

במשך ארבעים שנות חיינו המשותפים לחמנו על קיומנו ועל עתידנו, ללא שום עזרה מבחוץ. שנינו עמלנו בפרך. הקמנו מאפיה. לא פעם הייתי אומרת לו: „קח לך שותף ונקל קצת על חיינו״. והוא היה עונה בתוקף: „לא! את שותפה שלי״.

הוא לא היה אדוק, אבל לבית־הכנסת של קרית־אליעזר תרם שני ספרי־תורה, ועל הפרוכת רקומים שמו ושמות כל בני המשפחה. אמיץ־לב היה, חנון ורב־חסד, מרבה להבין ולסלוח.

זכורה לי שנת 1947, ואנו בקרית אליעזר. בתים מע־טים, מוקפים מכל הצדדים על־ידי ערבים היורים עלינו. „ההגנה״ שלחה אלינו בחורים צעירים כדי להגן על חיינו. כל תושבי קרית־אליעזר פוזדו להוציא את הראשים מ־בתיהם.

יום אחד שמענו צעקות של בחור שנפצע מכדורי האויב. המסכן שכב באמצע הכביש וזעק מתוך ייסורים. כדורים ירדו בחוץ כגשם שוטף. איש לא העז לצאת ולהכניס את הפצוע לתוך הבית. קלמן שלי לקח את מכו־ניתו, הגיע אליו, הכניסו למכונית ונסע ישר לבית־החולים רוטשילד בחיפה. הרופאים אמרו כי אילו היה הפצוע מאבד עוד קצת דם, ספק אם היו מצליחים להצילו. כל תושבי קרית־אליעזר התפלאו ושיבחו את אומץ־ליבו של קלמן. אחרי מקרה זה שריינה ההגנה את מכוניתו.

הבחורים שלנו עמדו איתן נגד האויב והתגברו עליו. אבל הם וכל תושבי העיר התחתית היו רעבים ללחם. אף מאפיה מהדר־הכרמל לא העזה להביא לחם. קלמן שלי יחד עם הבן הצעיר שלנו בן ה־17, אריה, נסעו עם המכונית המשוריינת וחילקו לחם ללא תשלום לכל התושבים בעיר התחתית.

במרכז הישן היה אז שומר, צבי ז״ל. האיש הכיר בפעולותיו הנאצלות של קלמן. אחרי ששקטו הרחובות, לא הניח השומר לשום מאפיה מהדר להיכנס למרכז. הוא אמר להם: „איפה הייתם בימי הקרבות? לולא קלמן גלנץ היינו גוועים מרעב. רק לי הזכות למכור לחם בעיר התח־תית״. כך נמשך הדבר שלושה חודשים. כל תושבי העיר התחתית קנו לחם רק מאיתנו.

בן שבעים היה קלמן במותו. עד הרגע האחרון עסק בעבודה. הוא הוריש למשפחתו מכבסה משוכללת שהקים במו־ידיו. הבנים שלנו ממשיכים בדרכו.

זיכרו יישאר חרוט בליבנו.

יהודה בורובסקי

לזכר טדי בורובסקי ז״ל

בשלהי המאה ה־19 החלה ממשלת הצאר ברוסיה, בי־חוד ברוסיה הלבנה, ללחוץ ולרדוף את היהודים יותר מאשר בעבר. וזאת על־ידי גרושם מהכפרים, נישולם ממשרות ממשלתיות, הגבלת ענפי המסחר והגברת האנטישמיות.

כך נאלצו יהודים רבים לעזוב את רוסיה ולנסות להתבסס במערב אירופה, דרום אפריקה, אמריקה הלטינית וארצות־הברית. נחום בורובסקי היה בין אלה שהיגרו לארצות־הברית.

לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה הביא נחום בורובסקי את בנו הבכור, טדי, אליו לארצות־הברית. טדי, שהיה עדיין נער, החל מיד בעבודה בשאפ, אך השתכר מעט.

בשנת 1914 נותק כליל הקשר בין שני חלקי המשפחה. האם וארבעת הילדים שנותרו ברוסיה היו על סף הרעב.

טדי חיפש דרך לשפר את מצבו הכלכלי. הוא החל לעבוד אצל בעל מונית, ביום ובלילה ועבר את ארצות־הברית לאורכה ולרוחבה. הוא הצליח לצבור כמה מאות דולארים, שנחשבו בשעתו לסכום נכבד.

טדי רכש משאית והמשיך לנוע עמה בדרכים המוכרות, אחר כך מכר את המשאית והחל לסחור בדברי הלבשה. לבסוף פתח חנות קטנה להלבשה. העסק התפתח והתרחב לאחר שנשא לאשה את רוזה, שעבדה במשך שנים אצל אביה בבית־מסחר להלבשה. במרוצת הזמן הפכה הפירמה של טדי ורוזה לאחת מהגדולות בניו־יורק.

טדי גם קנה בתים במחיר זול ובנה בתים, אותם השׂ־כיר כדירות־מגורים וחנויות. כאשר עלה ערכם של בתים אלה, הוא הפך למיליונר.

בינתיים נוצחה רוסיה במלחמה. פולין זכתה בעצמאות וכל החלק המערבי של רוסיה הלבנה עבר למדינת פולין. ברוסיה־פולניה נשארו האם שרה, האחים סיני, דוג׳י ויצחק, והאחות ליבה.

תחילה הביאו אליהם טדי ואביו את ליבה וסיני. מאוחר יותר גם את דוג׳י. אולם המשפחה כולה לא זכתה להתאחד. הבן הצעיר יצחק נפטר בפולניה ממחלת החולי־רע; ואמו שרה נפטרה באופן פתאומי משבץ־לב.

ליבה, נערה מוכשרת ויפת־תואר, נישאה לאדם טוב, חרוץ ומלומד בשם הרי ויינשטיין. נולדו להם בן ובת וגם

טדי בורובסקי ומשפחתו

נכדים. הם מבקרים בישראל, פעילים למענה ואף הביעו את רצונם להתיישב בה.

סיני, שמצא גם הוא את מקומו בענף ההלבשה, נשא לאשה את פולה ונולדו להם שלושה בנים. אחד הבנים, שמואל, שהה עם קבוצת סטודנטים במשך שנה בקיבוץ מזרע, במסגרת הכשרה. הוא מדבר עברית שוטפת. גם הוריו ביקרו בארץ ופעילים למענה.

דוג׳י, כאחיו, עוסק בענף ההלבשה, אך נשאר רווק. הוא מרבה לפעול למען ישראל.

נפגשתי לראשונה עם טדי בשנת 1964, בעת ביקור שערכתי באמריקה, והתרשמתי מאד מפיקחותו, ערנותו ויושרו.

טדי בורובסקי נפטר באמריקה בשנת 1969, לאחר מחלה קצרה, בהורישו את רכושו למשפחתו, למענה כה הירבה לעשות.

יהי זכרו ברוך.

מרים פלקוביץ (טוירשטיין)

לזכרו של ר׳ זליג ז״ל

האיש בעל המידות הטובות, ירא שמים ואוהב־הבריות

בילדותי לא הכרתי את ר׳ זליג מקרוב למרות שהיינו בני־עיר וקרובי־משפחה. מה לה לבחורה צעירה וליהודי הלומד תורה יומם ולילה...?

אבל כשהגעתי ארצה מילאתי את בקשת אמי ז״ל, לבקר את ר׳ זליג ומשפחתו. ר׳ זליג גר עם בתו הצעירה דבורה. לא אשכח את קבלת־הפנים החמה שלהם. לא היו לי כל קרובים בארץ והייתי אובדת־עצות, אך ר׳ זליג לא נתן לי ללכה. „את נשארת אצלנו״, אמר לי. נשארתי והתחלתי לחפש עבודה.

היו אלה ימי המאורעות והמצב בארץ היה קשה. אחרי חיפושים רבים השגתי עבודה בפנסיון ופחדתי לחזור הביתה בערב. ר׳ זליג היה גומר ללמוד את דף המשניות ובא לקחת אותי. לא אשכח את יחסו אלי, כמו אב אל בתו. יהי זיכרו ברוך.

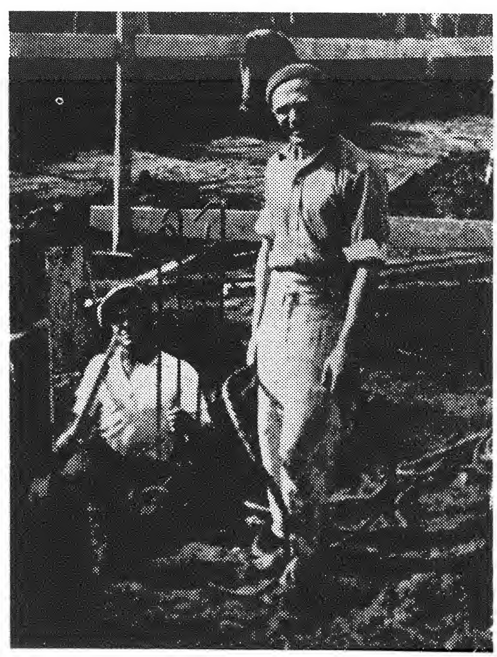
חנה דיכטר

בית זלמן גולדברג

השריד האחרון לבית משפחת הילקה, בעל טחנת־הקמח בפיעסק

היום הלך לעולמו זלמן גולדברג, הנכד הבכור של הילקה מקושצ׳ולקה.

הוריו של זלמן קיפלו בתולדות־חייהם תקופות גדו־לות. בשנת 1905 הם היו בין הלוחמים הראשונים לצדק סוציאלי. שניהם התמרדו כנגד מעמדם האמיד והצטרפו אל המאבק לזכויות הפועלים. על־אף רדיפותיו של הצאר הרוסי, הם תמכו ברעיון הסוציאליסטי עד הנצחון.

זלמן גולדברג (עומד)

שיינצ׳ה ובעלה בנימין גולדברג הקימו משפחה מכובדת בעיר המחוז וולקוביסק. ביתם היה פתוח לכל: לקרובים,

זאליק גולדברג

מכרים וידידים. האם ניהלה את הבית ברוח עממית. מסורת זו הביאה עמה מבית הוריה, שעמד בכפר קושצ׳ולקה, על אם הדרך בין וולקוביסק לבין פיעסק. שיינצ׳ה ובנימין

דאגו לילדיהם ונתנו להם הכל. אולם זלמן בחר בדרך משלו.

היום עומדים אנו, יוצאי פיעסק, על קברך, זלמן: הוריך לחמו למען הצדק החברתי. הם נאבקו בעקשנות נגד עושקים ומעבידים. רעיון זה העבירו גם לך. לכן לא יכולת לשבת על ספסל-הלימודים, בשעה שבארץ-ישראל נאבק העם על תקומתו. לא יכולת לשבת על ספסל-הלימודים של בית-הספר התיכון הפולני ולשאת את הגאווה הלאומית שלהם, כאשר מנת חלקם של היהודים היתה השפלה ויסורים.

כך צמח בליבך האידיאל הלאומי. החלטת לעזוב את ביתך הנוח ולעלות ארצה. ידעת שבארץ האבות מחכים לך ימים קשים, עבודה גופנית מפרכת שלא ידעת, סבל וצער שלא הכרת, אך לא נשברת, אף לא התלוננת על גורלך המר.

הכל נשאת בליבך. אני פגשתיך ביום-הזכרון הראשון לקדושי פיעסק. מה התרגשתי למראיך. „הוא ניצל", חשבתי. „בכל-זאת נשאר שריד למשפחה ענפה זו". והנה תם הכל.

אולם אנו זוכרים את ביתך, שהיה פתוח לכל; הבית שלא הסכים ליהנות לבדו מהשפע, אלא האכיל כל רעב, הלביש כל עירום, תמך בכל כושל. טחנת-הקמח שלכם לא שימשה מקור לעושרכם-אתם, אלא מקור פרנסה לרוב תושבי עיירתנו והסביבה.

נבצר ממך להנציח את בני משפחתך, אך אנו עושים זאת למענך, בספר „יזכור" של עיירתנו.

משפחת הילקע לעוו (דער קאַשצ'ילקער);
יושבים סבא הילקע משמאלו סבתא רייצע, מימינו זלמן גולדנברג

יהודה יהודאי

לעילוי נשמת אשתי פרידה יהודאי ז"ל

כל אחד מתוך קומץ עולי פיעסק וחלוציה תפס עמדה בישוב. מי כראש ישיבה — כרב יגל — מי בהוראה וחינוך — כחנה דיכטר — מי כמוביל־זיפזיף ומי כמניח היסוד לתחבורה הציבורית. בעיר, בכפר ובקיבוץ נתבלטו אנשי פיעסק כאנשים ישרים, הדבקים בתורה ובעבודה, בהתאם לחינוך שקיבלו בבית־הוריהם. הם הצטיינו באהבת המקום, אהבת ישראל ודאגו בנפש חפצה לקליטתו של כל עולה וסידורו.

בית הרב ובת הרב

הכרתי היטב את הרב קויאט, מכיוון שנהג לבקר בביתנו עם בואו לוולקוביסק, הוא היה איש תורה, אציל נפש ונבון מאד.

בשנת תרפ"ד עליתי ארצה. כאשר עלתה ארצה גם פרידה, בתו של הרב קויאט, נשאתיה לאשה. הודות לה הצטיין ביתנו בצדקה וחסד, אהבת הבריות, פשטות ומתן־בסתר.

פרידה יהודאי בת הרב קוויאַט

יצחק קוויאַט

ברוב מרץ ודביקות במטרה פעלה להצלת אחיה, בן הזקונים של הרב. היא נסעה מהרב הרצוג ז"ל, שלא הניח לה פתח לתקווה, אל הרב כ"ץ ז"ל בפתח־תקווה, כדי להשיג סרטיפיקט. עם שובה הביתה בערב שבת, לפני הדלקת הנרות, היתה בשורה בפיה: הסרטיפיקט וסכום כסף, להוצאות הדרך, נשלחו. כך הגיע אחיה לארץ־ישראל ברכבת האחרונה מווילנה. והיא עזרה לו לבסס את פרנסתו בירושלים ולהקים משפחה ענפה.

תמיד היתה חוזרת ומספרת את סיפור עלייתה ארצה. היא הדריכה קבוצת בנות בוורשה וביקשה מד"ר זרח ורהפטיג, שעמד לנסוע ארצה, לסדר לה סרטיפיקט. הוא השיב כי ביקורו בארץ ימשך חודש ימים בלבד וכי יטפל בבקשתה עם שובו. כאשר אמרה כי כל יום יהיה בעיניה כשנה, ניתן לה הסרטיפיקט מיד.

בארץ הוטלו עליה תפקידים אחראיים והיא מילאה את כולם לשביעות רצון הכל. אולם במשך כל השנים היה יגון־השואה מכרסם את ליבה. היתה לי הזכות להיות שותף לדרך־היסורים שלה עד צאת נשמתה את גופה הדל. היא נקברה בירושלים השלמה, בהר־המנוחות, כבקשתה.

שמואל קוויאַט

חוף הנהר זלביאנקה בפיעסק

חיה דיחובסקי

אביגדור דיחובסקי ז"ל – קווים לדמותו

אביגדור היה בן יחיד להוריו, יעקב ורחל דיחובסקי. הוא נולד בפיעסק ובה גדל והתחנך על ברכי האם, כי אביו, איש תמים־דרך, נעים־הליכות ובעל לב פתוח לכל, מת עליו בעודנו נער.

ביתם עמד במרכז העיירה. מעל המרפסת יכול היה אביגדור להשקיף על כל האיזור, והוא אהב לעמוד שם ולהתבונן בכל.

בחנות היה אביגדור פוגש אנשים רבים, כי נעים היה לקנות אצלם. כל קונה זכה ליחס טוב, מידה ומשקל נכו־נים ומחיר קבוע.

אביגדור גדל והיה לעלם גבה־קומה וחביב עד־מאד. הוא נשא אשה ועבר לעיר הגדולה ביאליסטוק. בביאליס־טוק פתח עסק. שם נולדו לו שני בנים. המשפחה ניהלה חיים שקטים ושלווים. אולם ליבו של אביגדור לא הלך אחרי העושר שמצא בגולה. עוד בביתו בפיעסק היה נפגש עם חובבי־ציון. רעיונותיו של ד"ר הרצל שבו את ליבו. הוא החליט לעזוב את הגולה ולעלות ארצה.

הוא השתקע בתל־אביב והיה בין תושביה הראשונים של העיר העברית הראשונה. את ביתו הקים ברחוב פרישמן, והיה מאושר בו עד יומו האחרון.

בעיר זו הקים את מפעלו וניהל אותו בתום־לב, כפי שניהלו את חנותם בפיעסק. הוא היה מאותם סוחרים שהר־צל תיאר בספרו „מדינת היהודים": „רק סוחרים ישרי־לב יוכלו לחיות בארצנו הקדושה".

אורח־חייו העיד בו שנאמן היה לתורתו של הרצל. הוא ניהל חיים צנועים. אני הייתי רעייתו ועזר כנגדו. יחד אתו מלאתי הכל באהבה ויחד אתו הסתפקתי במועט. יחד אתו נשאתי כל דאגה. הוא היה בין הראשונים שתמכו ברעיון של יסוד קופה לפיעסקאים והקמת אירגון של יוצאי פיעסק. הוא נתן את תרומתו הראשונה לקופה, ובכסף זה עזרו לעולים המעטים שניצלו מהשואה להסתדר

בארץ. אביגדור ידע שקופה זו תעזור גם לוותיקים בשעת־הצורך. עוד חלם לתת יד לספר „יזכור", אך לא זכה... הוא הספיק לכתוב מכתב־תודה על ההזמנה להקמת המצבה לבני־עיירתנו ביער הקדושים. זמן קצר לאחר מכן הוציא את נשמתו הטהורה.

נכונה היתה הדרך בה בחר בחייו. 70 שנה שמר על מסלול־חייו ולא סר מדרכו הטובה. הוא סיים את חייו בכבוד, ומצא את מנוחתו האחרונה באדמת ישראל.

בני ואני כרינו לו קבר ליד אחותו יוכבד, כי שניהם היו השרידים היחידים למשפחתם הענפה. בנינו ממשיכים בדרכו של האב וגם תורמים הרבה לבניין המולדת.

חנה דיכטר

אחותנו שרה׳לע ז״ל

סיפור חייך קצר מאד.

בגיל 4 חלית במחלת ילדים קשה. שכבת ללא תנועה. היית רזונת, חיוורת וגון כחול כיסה את פניך. אני זוכרת כיצד אמא החליפה את בגדיה, לקחה אותה בזרועותיה ורצה לפלצ׳קי (חובש). אמא מיהרה, כצל חלפה ועברה את רחובות העיירה, כשהיא מנסה להציל את ילדתה. ובאמת הצליחה. האיש נתן תרופה ומיד הוטב לך. שנים שמרה אמא על התרופה המסתורית, שהשיבה חיים לבת זקוניה. אבל חודשים ישבת מרותקת לכיסא ולא שלטת ברגליך. המזון הדל, המצב הקשה, כל אלה האריכו את חלייך. לבסוף זכינו לראותך בריאה, גדלת, התפתחת, ויפית. שערותיך הבלונדיות, גופך התמיר, היו התגלמות הנעורים. פניך הביעו טוב־לב ואהבה לכל היקום. אהבת פרחים וצפרים ועצים־פורחים. אהבת לשיר. והשירים נוגים היו. שירים מלאי ערגה על עתיד מעורפל.

לא היו לך חברות רבות, רק שתיים־שלוש. הכי הרבה היית קשורה לשרה׳לע קפלן, עתה בקיבוץ אילון. אתה המתקת סוד־ושיח. התהלכתן שתיכן בתום ובנועם. אהבת שפות וניחנת בכשרון מיוחד. למדת בבית־הספר הפולני.

אולם תקופת הפריחה נקטעה. אמנו חלתה במחלה ממארת. את לבד ידעת את גודל האסון. ואת אז בת 13. ישבת ליד חדר־הניתוחים בעיר הגדולה והזרה וילנה. ידעת כי לאמנו אין תרופה והיא אז בת 47. ימים ארוכים ישבת ליד מיטתה. רעבה וצמאה, כי כל פרוטה חסכת בעבורה. אחרי סבל של שבועות ארוכים, חזרת הביתה עם אמא. כולם שמחו. רק את לא. נשאת בתוכך את הסוד והכאב. כשנודע האסון לכולנו, כבר היה מאוחר.

הקור, הרעב והסבל פגעו בבריאותך. מחלת השחפת פקדה את גופך הצעיר והרענן. מבחוץ נראית כאביב

אחותנו שרה׳לע

מלבלב, בפנים כירסם המוות. את ידעת זאת ונפרדת מכל יום עובר.

לא שכחתי את שהותך אצלי בוורשה. לילות לא עצמנו שתינו עיניים. השעול המחריד קרע את ראותיך מתוכך. הבאתי אותך אלי, ואני אז בשנת עבודתי הראשונה כמורה. רציתי שתבקרי אצל רופא מומחה. קיוויתי לשמוע מפיו עצה והבטחה, אך לשוא.

זכית, חביבתי, לעלות ארצה. המשפחה טרם התבססה. דירתם היתה צרה והילדים קטנים. מצאת פינה אצל דבורה׳לע רייטבורד. יכולת לנוח. האוויר היבש של ארצנו לא עזר לך הרבה. ירקת דם.

באותם ימים קודרים התגנבה קרן־אור לעולמך. היה זה בעלך, משה בן אליהו דיין מנהלל. זכית לחופה. בעלך הטוב ידע להעניק לך אהבה ומסירות ללא גבול. הוא עזב את בית הוריו, את המשק שהיה זקוק לו. הוא הלך

לעבוד כפועל בניין, כדי להצילך. הוא נסע עמך לקצווי תבל, חיפש למענך תרופה וחיים, אך לא השיג.

בשובך לא יכולת לחיות עם המשפחה. מצבך היה אנוש. מצאו לך סנטוריום בצפת. חשבו שבמקום מפואר זה יאריכו ימיך. אבל פה סיימת. פה הוצאת את נשמתך במפתיע. איש לא עמד לידך. לבד נאבקת עם המוות. בצפת כרו לך קבר ואת אז בת 24 אביבים.

הידיעה המרה הגיעה למשפחה בעצם ימי המאורעות. על אף הסכנה נסעו כולם לצפת, כדי ללוותך בדרכך האחרונה.

אני, חביבתי, הגעתי אחרי השואה. הלכתי לפקוד את קברך. שעה־ארוכה עמדתי על־יד המצבה. התייחדתי עמך ודמעותי שפכתי כמים. זכרתי את תוכן כל מכתביך וגלויותיך. זכרתי את התצלומים ששלחת לי, כדי להשאיר זכר ומזכרת. והדברים שכתבת היו זהירים, ללא מילת עצב. לא רצית לצערני. כל הרכוש היקר הזה אבד לי במלחמה. רק דבר אחד נשאר — מכתב הברכה ששלחת לחתונתי. במכתב זה כינית את יצחק שלי בשם אח. הוא קיבל זאת בשמחה וכתב אליך לאיטליה בכל החום והאהבה של אח. אבל לראותך לא זכה.

שרה'לע, ידוע לכל על הקשר ההדוק שאנו שומרים עם בעלך משה. יחד אתו אנו חוגגים את שמחות בניו.

יקירתי, אוסיף שיר קצר של רחל המשוררת, כי גורל דומה פקד את שתיכן.

האתה הוא הקץ? עוד צלול המרחב
ערפילי החיים עוד רומזים מרחוק,
עוד השחק תכול והדשא ירוק,
טרם סתו.

אקבל את הדין, אין תלונה בלבבי,
הן אדמו שקיעותי וטהר שחרי
ופרחים חיכו בצידי נתיבי
בעברי.

חסיה וחנה צין

שרה כרמי (סרברובסקי)

לזכר חברים

אני מרגישה חובה קדושה להעלות על דפי הספר הזה את זכרם של כמה מחברי, עמם עברתי כברת־דרך ארוכה. כולנו הלכנו לקראת מטרה אחת: עלייה ובניין הארץ. אנו, הכותבים, הגענו. האחרים ניספו בשואה. אבל נותרו הזכרונות.

הצעיר שבחבורה היה משה קפלן. אז היה כבן 16. בחור שחרחר וחינני, שלא המצוקה הוציאה אותו מהבית. הוא ומשה וינקור, שהיה קצת קשיש ממנו, היו (אם זכרוני אינו בוגד בי), הראשונים שיצאו להכשרה. הם הגיעו לפינה נידחת על גדות הניימן. שם היה עליהם להשיג עבודה בשבילם ובשביל החברים העתידים לבוא. היתה שם תחרות קשה עם הגויים, שהיו רגילים לעבודה זו וגם לתנאים כלכליים קשים. בכל זאת סיימו את ההכשרה וגם אושרו לעלייה. אבל לא זכו.

את זיידל קוויט אפשר היה לכנות „הארי שבחבורה". בחור רחב־כתפיים, חזק, רציני, בעל הכרה חלוצית, חבר וידיד עוד מבית־הספר. תמיד היה פעיל בתנועה. הוא למד את מקצוע הנגרות ושאף לעזור בבניין הארץ. הוא יצא להכשרה והצטיין בעבודה ובאחריות.

זיידל לב — אותו כינו ז'ייז'ה, לא היה אתנו עם אירגון הסניף. אבל לאחר שראה שדבר־מה הולך ומתרחש, הצטרף גם הוא. שנת 1934 היתה השנה הראשונה בה ניתנה חופשת־בית לחברי ההכשרה, כי כבר ידעו שה־הכשרה עשויה להימשך שנים. באותו קיץ נפגשתי עם ז'ייז'ה החלוץ. הוא היה רציני, ואהב לשיר שירים נוגים וסנטימנטליים. לא אשכח ערב אחד בביתנו, כשהוא שר את „כינרת שלי" של רחל. כולנו היינו נרגשים ומלאי־געגועים. לא העליתי אור בחדרי כדי שלא נראה את הדמעות זה בעיני זה.

עוד זיידל היה לנו — זיידל שבח, הצעיר שבחבורה. נאה, אלגנטי, מקפיד בלבושו, מצוחצח תמיד, אך בגלל מצב בריאותו לא יכול לצאת להכשרה. אבל הוא התלווה אלינו כמעט לאורך כל הדרך — במחנות קיץ, במועדון. הוא היה נער עליז, בעל קול ערב, רגליים שהיטיבו לרקוד וידיים שתרמו הרבה לקישוט הסניף. למרות מחלתו היה אופטימי ושאף להיות בין בוני הארץ. הוא ניספה יחד עם כל בני העיירה.

שמואל בוירסקי — קצת מגושם וקצת פראי. ידע להשתולל ולהפריע בבית־הספר וברחוב. עם התבגרותו, השתנה. קרא, התעניין, שאף לדעת. היה נאמן לתנועה ולחברים, אך לא היה מקובל ביותר. למרות שידע והרגיש זאת, לא עזב אותם. הוא המשיך בדרכו הפשוטה והישרה כחלוץ, יצא להכשרה כדי להגשים את הרעיון, אבל לא זכה.

בדרך להגשמה הצטרפו להבורתנו חברים נוספים. יצחק

קבוצת חלוצים לפני עליתם ארצה

בורובסקי, גדליה ינצ׳וק, צדוק קרביץ׳, איצ׳ה, שלמה׳קה, חנה׳ס ועוד.

כולם יצאו להכשרה והיו מוכנים לעלות ארצה בכל התנאים. כולם ניספו.

כשעזבתי את העיירה בערב חורף מושלג וקר, ליוו אותי זיידל, משה ואיצ׳ה. הם חזרו איש לביתו ואני המשכתי בדרך, אבל בלב כולנו פעמה התקווה לשוב ולהתראות בארצנו.

התקווה לא התגשמה. בלב נותרו עצב וכאב על אובדן ידידים יקרים שיחד עמם רקמנו חלומות. לא נשכחם לעד.

צפורה גלנץ

עלייתי ארצה

בשנת 1925 עזבה קבוצה של צעירים, ואני בתוכם, את פיעסק ועלתה ארצה.

חייבים היינו לנהוג כך, כי בעיירה בה נולדנו הגבילו את צעדינו. לא היו בה בתי־ספר, בתי־תרבות, בתי־תיאט־רון או בתי־קולנוע. אהבנו לטייל, אך גם זה נמנע מאיתנו. בשבתות הייתי הולכת עם חברותי לנחל זלביאנקה ומתחרה איתן בקפיצה מאבן לאבן, כשהתנאי הוא לא ליפול לנחל. יכולנו ליהנות מהאוויר הצח, הנוף והשירה בצוותא. אולם גויי הסביבה היו מופיעים וצועקים עלינו, „ז׳ידים, לכו מכאן!״

חיפשנו מקום אחר ומצאנו את הר השיסל. היינו מטפסות לפיסגה ומתגלגלות במורד. אולם גם כאן הופיעו הגויים, גידפו ורגמו אותנו באבנים.

הוספנו לחפש ומצאנו את „דעם גלח׳ס בלאטע״, אולם הכומר וכלביו הניסו אותנו משם.

בתנאים אלה טבעי הדבר שנוסדו מפלגות, ציוניות וקומוניסטית, וביניהן ניטשו ויכוחים סוערים. כל אחד חיפש את דרכו והביע את דעתו. המדריכים, המורים והמרצים, מצאו בני נוער שהיו לחלוצים טובים ואכן, עם קבלת הסרטיפיקטים עלינו קבוצות־קבוצות ארצה.

כאשר נמצאנו בוורשה, בדרכנו לארץ, גילה יהודה בורובסקי כי כספו נגנב ממנו. בייאושו הכריז כי יתאבד. אולם אני הרגעתי אותו ואמרתי, כי אמי הכניסה אל תוך כיס שבתחתוניתי 20 דולארים וביכולתי לתת לו את כל הכסף הדרוש. אולם יחזקאל ליסובסקי הציע כי כל אחד מחברי הקבוצה יתן סכום־מה, כדי שיהודה בורובסקי יוכל לשלם בעד כרטיס־האוניה. כך עלה יהודה בורובסקי עמנו ארצה והחזיר עד־מהרה לכולם את החוב.

הצטרפתי לקבוצת־הזיפזיף בעכו, כי בקרב חברי מפיעסק הרגשתי כמו בקרב משפחה. תמיד היה יחסם אלי נאה, אך הם הגדילו לעשות כאשר ערכו את חתונתי.

לאחר נישואי היתה לנו מאפיה ברחוב חמרה בחיפה, ואני השתדלתי לעזור לאחרים כפי שעזרו לי. כאשר עלו לארץ מרים בנדרמאכר ושושנה בורובסקי, קניתי להן ספות וגם מצאתי להן מקום עבודה בבית־חרושת לסכיני־גילוח.

חיים שבח (בואנוס איירס)

הדיבוק

באחד מימי הקיץ בשעות אחר הצהריים, כאשר הכל נם בצל, הפר לפתע את הדממה המתוקה טרטור העגלה של גוי, אשר התנדנדה על גבי לוחות העץ של הגשרים שהתמשכו מעל לנחל זלביאנקה ישר אל חצרו של הרב מראש.

הסוס נעצר, מן העגלה ירדה יהודיה נמוכת־קומה בשנות החמישים לחייה, נועלת נעליים כבדות ולובשת שמלת בד גס ועל כתפיה צעיף כבד. פניה חרושות קמטים, בעיניה הבעת תחנונים, כאילו ביקשו רחמים על גורלה המר.

אחריה קפץ מן העגלה נער צעיר כבן חמש־עשרה, פניו חיוורים מוארכים, אפו ישר, עיניו חולמות, מחפשות בעולמות העליונים, מבטו מעורפל, אטום, רק אישוניו נוצצים מפעם בפעם ומזכירים על קיומו.

שניהם, האם והבן, מיהרו אל הרב והשאירו את בעל־העגלה הגוי, כשהוא מצטלב ומתפלל לאלוהים על המקרה הביש. לקבוצת שכנים שהתאספה מיד סביבם, נודע חיש־מהר כי הדיבוק נמצא בעיירה. תריסים ודלתות הוגפו מיד, אמהות קראו לילדיהן להיכנס הביתה, ובעורן של נערות צעירות חלפה צמרמורת. מיד הניחו הצידה את סיפורי־האהבה של שמ״ר והחלו להיצמד אל סינרה של אמא, עליו היה כבר פתוח הסידור „צאינה וראינה״.

בביתו של הרב — הרבנית היתה עסוקה במטבח, והרב בחדרו המיוחד כשהוא מקמט את מצחו על פלפול קשה בגמרא. כל רגע היה קם מכיסאו, מהלך על פני החדר וצובט את זקנו, ניגש אל ארון הספרים, מציץ בספר, מחפש תשובה אצל רש״י, בתוספות, ולפתע — „הצל־נא, רבי, אוי ואבוי לי, אסון קרה לי. הלוואי ולא יפגע אסון כזה בשום אם יהודיה״. בילדה היחידי, בבת־עינה, נכנס דיבוק. מה עושים? היא היתה כבר אצל הרבה רבנים. ומיד הוציאה מכתבים מרב אחד לרעהו, בהם מבקשים שיעשו כל אשר ביכולתם למען הנער המסכן.

הרב הזדקף מיד למלוא קומתו, לבש תנוחה של גיבור, הטיל מבט נוקב בנער ובאמו, במכתב ההמלצה של הרב מסלונים אליו, בוא הוא מבקש ממנו, כי לאחר שלא הצליח בכוחותיו הדלים לגרש את הדיבוק, שנכנס לנפש הזאת, ישנס נא את מותניו ובזכות הידע הרב ובזכות כל משפחתו משפחת הרבנים, ששחו במשך כל ימי חייהם בים התורה והתלמוד, יעמוד מול השטן ויציל נער יהודי מן הרוח הרעה. הבקשה הגדולה היא כי יגרש את הדיבוק למדבר שומם, הרחק מישוב יהודי.

הרבי הניח את המכתב, התבונן בחתימתו המסולסלת של הרב מסלונים, נעץ את אצבעותיו לתוך זקנו המדובלל ולבש ארשת רצינית ושקטה. ציווה לשמש להיכנס והורה לו, כי יוביל את האם ובנה ל„שטיבל״ החסידי ויכין להם מקום לינה. אחרי זה עליו להזמין מניין יהודים מהחשובים והטובים בבעלי־הבתים שבעיירה, כגון ר׳ ישראל שבח, בניו אברהם ואליעזר, ויינשטיין האב והבן, ר׳ יוסף וואלאך, הרבי לייב־בער ועוד אחדים, למחרת בשעה עשר בבוקר ב„חסידארניה״. עליו להכין גם את הטהרה, את הנרות השחורים ומעטה שחור, עשרה ספרי־תורה על כל כתריהם, את הפנקס של הישוב פיעסק, „קיטלים״, תפילין וטליתות, לבדוק את הכשרות של הציציות והמזוזות, להכין את הש״ס, לדאוג שלא תחסר אף שמשה אחת בחלונות, לסגור את הארובה ולסתום את כל הסדקים. לדאוג שמחוץ לאנשי המניין שנזכרו לעיל, לא ימצא עוד איש לא בתוך ה„שטיבל״ החסידי ולא מחוצה לו.

השמש האזין לכל הדברים בלב רועד, יצא מחדרו

של הרבי בצעדים כושלים, ואחריו האם האומללה עם בנה. למחרת היום בשעה עשר לבשה העיירה חג. היא היתה שקטה ודוממת, החנויות סגורות, המספריים והפטישים שבתו מכל מלאכה. עצביו של הקהל היו מתוחים. כולם ציפו למשהו בלתי רגיל. האוויר היה מלא באלפי מעשיות על נסים ונפלאות, על שדים וכל מיני רוחות ואשמדאים שחורים.

ב„שטיבל" החסידי התאסף כבר המניין שנבחר, לבו־שים ב„קיטלים" לבנים, עטופים טליתות ותפילין. הרב והרבי התלחשו ביניהם, האם ובנה ישבו דוממים ולא הוציאו הגה. על פניו של הנער לא היה זכר לפחד ועצב־נות, כה טבעי ושליו נראה, כאילו לא עמד להתרחש דבר.

לפתע ניגש הרב אל הנער ואמר: „מה שמך?" „יצחק". „ואביך?" „אברהם". „למדת בחדר? הנח את התפילין ופתח בתפילה". הנער ציית להוראתו של הרבי, שם את התפילין על ראשו והניח את התפילין על ידו השמאלית. בעוד הוא כורך את הרצועות, נתעוותו לפתע פניו, עיניו נתמלאו דם, אפו נזדקר כלפי מעלה, שערותיו נסתרו, וקול בקע מתוך פיו הפעור: „מה רצונכם ממני? איני נוגע באיש. כאן טוב לי וכאן בחרתי את מנוחתי".

„יצחק בן אברהם, אני מצווה עליך בשם כל עדת היהודים הסובבים אותך, כי תצא מגופו של הנער ותניח לנשמתו. בזמן צאתך אל תגרום נזק לשום אבר מאברי גופו!" „איני רוצה ולא אצא!" היתה התשובה. הרבי ציווה להושיב את הנער על הטהרה, להדליק את הנרות השחורים והורה למניין האנשים לומר תהילים.

„רבי!" נשמע לפתע קולו של הדיבוק. „אני יוצא", ואז החלה התמקחות עם הדיבוק, על המקום דרכו ייצא וכיצד ייצא. הרב דרש, כי הדיבוק ייצא דרך האצבע הקטנה ברגלו של הנער, בעד השמשה שקבע הרבי, וילך הרחק הרחק אל המדבר. הדיבוק רצה לצאת דרך הצואר ולהיכנס לתוך בתולה מאותו גיל.

תוך שמתנהלת ההתמקחות חמקה בינתיים האם מה„שטיבל" ובנפש נכאה הלכה לחזר על הפתחים ולבקש נדבות ולשפוך את לבה על מר גורלה. הוויכוח בין הרבי לבין הדיבוק ממשיך להתנהל, הסוס הרעב אכל בינ־תיים שחת מתרמילו, והגוי — תחב לכרסו לחם לבן טרי עם דג מלוח וספל וודקה, ניגב את שפמו הארוך והמתין בסבלנות עד שמישהו יורה לו להמשיך בדרך לעיירה אחרת. עם אותו נוסח.

ב„שטיבל" החסידי מתהפכים העולמות. הגיעה כבר שעת בין־השמשות, האוויר נעש הדחוס מן הנרות הדולקים, ארון־הקודש פתוח לרווחה ועלטה כבדה מתגלה בתוכו. שני האריות המציצים מלמעלה מן הפרוכת על לשונותיהם הארוכות מטילים פחד על כל רואיהם, וסביב הדוכנים מתנועעים דמויות עטופות טליתות ו„קיטלים" המגיעים עד הרצפה. עדת היהודים ובתוכם הרב מזיעים מיום הקיץ החם ורב־העמל, וספרי התורה על ידיהם. על הבמה פתוח ספר התורה העתיק ביותר שניצל בזמן פוגרום בעיירה, בפרשת התוכחה.

הנער־הדיבוק ספק שוכב ספק יושב, כה עייף, על לוח הטהרה, מכוסה במעטה הקטיפה השחור והנרות השחורים מהבהבים. הרב מאיים על הדיבוק כי יטיל עליו חרם ובעזרת השם המפורש ישלחהו לכל הרוחות, שם נחים כל השדים והרוחות הרעים, ומיד ציווה בקול תקיף, לקרוא את פרשת התוכחה ולתקוע בשופר.

„רבי, אני הולך — רק לא חרם. די הייתי עזוב ומקולל על־ידי הכל בחיי, ועכשיו אחרי מותי איני רוצה בחרם!" ואז החל לספר את סיפור חייו. היתה זו מחאה חריפה נגד החברה. לא היתה לו ילדות, ולא נעורים, לא אב ולא אם, לא אהבה ורגש חם מצד איש. מאז הוא זוכר נמצא תמיד ב„הקדש" של עיירה קטנה בליטא, תמיד עטוף בסחבות וסמרטוטים מלוכלכים, ניזון משיירי אוכל שזרקו לו עניים אשר התגוררו יחד עמו ב„הקדש". „שיחותיהם לא היו מובנות לי ובכל זאת הייתי אחד מהם. בעלי־הבתים של העיר לא קראו לי אחרת אלא „כניוק" ואיש מהם לא קיים אתי כל מגע. כך התחנכתי וגדלתי. לא הכרתי מעולם את עצמי, לא היה לי ראי, רק בחלונות הראווה של החנויות בהן הוצג מכל טוב, הייתי מסתכל בצלי. לא הייתי אדם אלא צל, גלגול כלשהו שיצרה החברה והשליכה אותו אל המזבלה. הם בעצמם יצרו גולם — דבר מיותר בעולם. בזמן הגיוס נתן לי „פוניה גנב" את הזכות להיות חייל, הלביש אותי סגין חדש ובו ראי קטן ומסרק וגם מעות בכיס. אז התחלתי להבין, מדוע הביאה אותי החברה לעולם: להיות חייל ולהוסיף לקיים את מה שהחברה דורשת ממני, להיות ממושמע ולמלא את אשר מצווים לי לעשות. לאחר שעזבתי את השרות נשבעתי לשלם לעיירה על כל הרע

שעשתה לי ולהיות למלשין העיירה. תסבול נא קצת החברה, בעלי־הבתים, מן הדבר שירצו. כל מלשינות, כל רכילות, היכן שאפשר היה להפר את שלום הבית, שידוך, שם הייתי. פוליטיקה, אנטישמיות, „המאה הש־חורה" — כל זה היה עניין בשבילי, ואז הייתי עומד בצד ונהנה לראות כיצד העיירה טובעת בלכלוך שלה. שינו את שמי מ„כניוק" ל„מלשין" והחלו להיזהר ממני כמפני מצורע. כך חייתי את חיי העלובים, לא דרוש לאלוהים ולבריות, עד אשר ביום בהיר אחד חדלתי להתקיים. איש לא בכה אחרי, איש לא התאבל עלי. קברוני מאחורי הגדר של בית־העלמין, בלי אבן ובלי מצבה, לא הרחק מן „ההקדש". איש לא אמר אחרי קדיש.

החול שעל קברי נישא עם הרוח והחל נעלם. בלילות אפלים, לאחר שהתבוננתי במצבות השחורות והלבנות שניצבו בשורות ועליהן חקוק באותיות זהב: „גביר, גדול הדור", „גביר שפעל גדולות ונצורות לצרכי צדקה", חזרתי מבויש מן השפלות והחנופה האנושית לקברי הדל, כשאני מוחה בעומק לבי בשם החיים והמתים. אולם לא מצאתי עוד את קברי. ושלא בכוונה תעיתי לקבר שני. הזרתי לחברה העלובה בצורת דיבוק, גלגול של הדבר שהם עצמם יצרו. והנה הנער בן החמש־עשרה, שאינו יודע רע מהו, שאינו פוגע בזבוב על הקיר, בו בחרתי כדי למחות בקול רם על הכל.

ובצחוק לגלגני עזב הדיבוק את ה„שטיבל" החסידי.

ועד יוצאי פיעסק בארגנטינה

י. בורובסקי

לזכרה של משפחת לייבה (אריה) וחיה זלדה בורובסקי

הדוד לייבה בורובסקי היה הבן הרביעי של סבא משה וסבתא בריינה ז"ל.

סבא משה בורובסקי היה סוחר־סיטונאי בתבואות ועסקיו התפשטו ברחבי רוסיה הלבנה, ליטא וגרמניה המזרחית. בחודשי החורף אגר את התבואה במחסנים שעל־יד נהר הניימן. באביב, כאשר הפשיר הקרח על־פני הנהר, העמיס את התבואה על דוברות והזרם החזק נשא אותה לערים הגדולות גרודנה, קובנה וממל. סבא משה בורובסקי נחשב לסוחר גדול ומשפחתו היתה ידועה ומכובדת.

סבא משה בורובסקי נפטר בגיל צעיר מסיבה בלתי ידועה לי. בניו הוסיפו לסחור בתבואה. בתו היחידה נישאה ועזבה את פיעסק. אבי מֵאיר ז"ל גוייס לצבא הרוסי ושירת ארבע וחצי שנים. הדוד ברוך, צעיר הבנים, טרם יכול היה לקבוע עמדה.

שלושת הבנים הגדולים — מנדל, יצחק ולייבה, מכרו לאיכרי פיעסק, במחיר נמוך מערכם, מיבנים וקרקעות של מאות דונמים. נותר רק הבית בו התגוררנו עם סבתא בריינה. הייתי קשור מאד אל סבתי, ונהגתי להצטרף אליה כאשר היתה רועה את האווזים. „הבט, נכדי יודעלע", היתה אומרת, „כל השדות האלה היו שלנו. אולם הבנים נהגו בחוסר־תבונה ומכרו אותה לפלורוק ואניחה פרנשקם ואח־רים. אני זקנה ובקרוב אצטרף למשה'לה שלי בעולם־האמת. אבל אתה, כאשר תגדל, תספר לבניך כי כל האד־מות האלו השתייכו פעם למשפחת בורובסקי".

בגיל שתים־עשרה הלכתי פעם לרעות את האווזים. השקוצים רצו לגרש אותי. התנפלתי עליהם וצעקתי, „האדמות האלו היו פעם שלנו. לא אסתלק בשום פנים ואופן". לבסוף התערבו הגויים המבוגרים ולא הניחו לגרש־ני. חשבתי בלבי כי דודי שגו שגיאה חמורה. אין מוכרים רכוש כה יקר.

הדוד לייבה המשיך בעצמו, ללא עזרת אחיו, במסחר. פרנסתו לא היתה בשפע והוא נאלץ גם לעסוק במלאכות

מרדכי ומשפחתו

אחרות. עם זאת, המצב הכלכלי בביתו השתפר כאשר בניו גדלו ונחלצו לעזרתו.

הבית של דוד לייבה ודודה זלדה היה פתוח וחם וכל ילדי משפחת בורובסקי הירבו לבלות שם. דודה זלדה קיבלה את הילדים בסבר־פנים־יפות והציעה להם כיבוד. הילדים חשו עצמם בנוח והפכו את כל הבית על־פיו במשחקיהם. הדוד והדודה לא התלוננו מעולם, על־אף

שמנוחתם הוטרדה. ביחוד הכביד הדבר על דוד לייבה, שעבד במשך השבוע עבודה קשה.

לא כל המשחקים נערכו בבית פנימה. אהבנו מאד לרכוב על הסוס הענקי „בולאן", כשדודה זלדה חוששת פן יבעט בנו. הזמן הטוב ביותר למשחקים היה כאשר הדוד והדודה, צאצאיהם של רבנים, היו מתלבשים בבגדי שבת והולכים להתפלל בבית־הכנסת. בשובם, היתה דודה זלדה מחייכת ואומרת, „נו, ילדים, הפכתם הכל, שתהיו בריאים". טוב היה להימצא בצל־קורתם של הדוד לייבה ודודה זלדה.

עתה חלפה הילדות. תם זמנם של המשחקים, נותרו רק הזכרונות. דוד לייבה, דודה זלדה, ילדיהם ונכדיהם, היפים כפרחי אביב, הושמדו יחד עם כל השבט הגדול של בורובסקי רק משום שהשתייכו לדת משה.

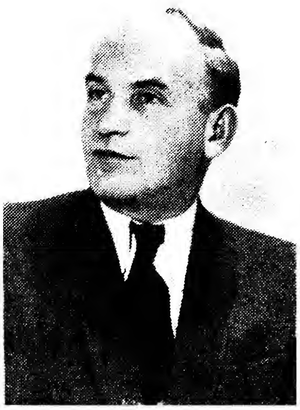
חמישה בנים היו לדוד לייבה ודודה זלדה. אני זוכר בניה בעין אוהבת, מסרקת את שער ראשם ומסדרת את כיצד היתה דודה זלדה עומדת, תמירה ויפה, בוחנת את מלבושיהם.

הבן הבכור, משה בורובסקי, היה יפה־תואר באופן נדיר, בריא, גבוה וחסון כארז הלבנון. הוא למד את מקצוע החייטות אצל בעלי־מלאכה מעולים והפך בעצמו לחייט מעולה. מאוחר יותר זנח את מקצוע החייטות, העתיק את מקום מגוריו לעיר הגדולה וילנה, והצליח במסחר. הוא נשא אשה בשם רחל ונולדו לו שתי בנות. זינה ורבקה, כל המשפחה הושמדה על־ידי הנאצים.

הבן השני, מרדכי, ניהל לאחר בגרותו את עסקי המשפחה. ואכן, המצב הכלכלי הוטב. בילדותנו, שימש הבית כמקום־משחקים. כאשר גדלנו, הפך מרדכי את המקום ל„מועדון", כשהוא עומד בראשו. במועדון המשפחתי הדמוקרטי התנהלו שיחות נעימות ומעניינות, שהיום נדמה כי היו רק חלום.

מרדכי הצטרף לעסקי אחיו בוילנה והקים שם משפחה. אשתו ושתי בנותיו הושמדו על־ידי הנאצים. הוא ניצל באורח נס.

הבן השלישי, דויד, ניהל לאחר נסיעתם של שני אחיו את עסקי המשפחה. מאחר שהיה סוחר מפולפל, אדם חביב ובעל־הומור, הצליח במעשי־ידיו. הוא התאהב בבת־פיעסק, דבורה ילין, בתה של זישקה די בעקערקע, ונשא אותה לאשה. נולדו להם שתי בנות. כל המשפחה הושמדה על־ידי הנאצים.

מרדכי

הבן הרביעי, ברוך, לא השלים עם המחשבה כי יוסיף לשבת בפולניה, שמדיניותה האנטישמית גרמה לחנק כלכלי וחברתי. בגיל שבע־עשרה, בעודו נער, קם ונסע לארגנטינה. הוא התנסה בהרבה נסיונות בארץ הזרה עד שהצליח בה. כיום הוא בעל משפחה וילדים מבוגרים. בתו, שהיא רואת־חשבון, נישאה ומתגוררת לא הרחק מהוריה. בנו מהנדס.

צעיר הבנים, יחזקאל, נלקח בצעירותו על־ידי האחים משה ומרדכי לוילנה, כדי שילמד שם בבית־הספר הידוע „אפשטיין". לאחר שסיים את לימודיו הצטרף אל אחיו ברוך שבארגנטינה. ללא תמיכה של הורים וללא מקצוע, כיוון שלמד רק לימודים עיוניים, עבר עליו משבר בארץ הזרה. אחיו ברוך רצה לעשות למענו הרבה מאד, אלא שבאותם הימים טרם הסתדר בעצמו. לבסוף פתח יחזקאל חנות לממכר בגדים ונעליים בסיטונות. כיום הוא יושב בעיירה קטנה, במרחק 400 ק"מ מבואנוס־איירס. מסביב לעיירה ישובים רבים, בהם מתגוררים גם צוענים. האנשים שם טובים, ישרים ושלווים, ולא זו בלבד שאין בליבותיהם ריגשות אנטישמיות כלפי המשפחה היהודית היחידה שביניהם, אלא שאינם מתעניינים כלל בבעיות של דת וגזע.

יחזקאל נפגש תכופות עם אחיו. הוא נשא אשה, נולדו לו בן ובת, וחייו מאושרים מאד.

אלה קורותיה של משפחת לייבה (אריה) וחיה זלדה בורובסקי. שלושה מבניה נותרו בחיים והקימו להם משפחות. האחרים הושמדו על־ידי הנאצים, אך זיכרם יתקיים לנצח.

משה שחורי (זלוטניצקי)

לזכר משפחה גדולה וענפה

כשריד למשפחה גדולה וענפה בפיעסק ומחוצה לה הנני מעלה על הכתב ליקוטי־זכרונות, תוך צער ויגון על אלה שאבדו ותוך חרדה לדברים שנשכחו או לא נודעו לי.

להורי אסתר־לאה ומאיר זלוטניצקי היו חמישה בנים: שלמה׳קה, לייבל, ישראל, משה ונחום. לאחר השואה נשארו בחיים לייבל ברוסיה, נשוי ואב לשני ילדים; וכותב השורות האלה, חבר קיבוץ יפעת שבעמק יזרעאל.

אבי, מוצאו מהעיירה רוש, בן למשפחת חסידים. את סבי וסבתי מצד אבא לא הכרתי, כי נפטרו טרם הולדתי. הכרתי את שתי אחיותיו ואחיו הצעיר על משפחותיהם הענפות ברוש, שכולן עסקו בסחר־תבואות סיטוני ונחשבו לאמידי העיירה. בפיעסק היתה לאבי אחות בשם גנישה, אשת יהושע מנדלביץ׳, ולה שתי בנות: מלכה ונחמה, ובן־יחיד — לייבה. היו לאבי עוד שני אחים, אחד בארה״ב והשני בליטא — שאותם לא הכרתי ולא שמעתי עליהם דבר.

אמי היתה בת למשפחת שבח הגדולה והידועה בפיעסק ובסביבה. הכרתי את סבתא אלטע, שהתאלמנה בצעירותה. אחי הבכור שלמה׳קה נקרא על שם אבי־אמי.

אמי היתה הבכורה בין חמש בנות ובן יחיד. בפיעסק נשארה רבקה הנשואה ליואל לעוו ולהם ארבעה ילדים; רייזל גרה עם משפחתה באמדור שעל־יד גרודנו; הניה ופרידה נסעו לניו־יורק; זיידל עזב את פיעסק לאחר מות אמו ולאחר שנים רבות של הוראה ופעילות ציבורית. הוא נשא אשה ביאגיסטוב ונולדו להם שני ילדים.

אבי עסק במשך חייו בפרנסות רבות, ובתקופות שונות היה המצב הכלכלי בבית שונה. מייד לאחר הנישואין פתח חנות־מכולת סיטונאית וחי בשפע כלכלי יחסי. בתקופה זו נולדו אחי שלמה׳קה, לייבל וישראל. עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה נסגרה החנות ואבי עבד עם מנדל בערווין, שנהשב לנגר מעולה. עיקר עבודתם היתה מחוץ לעיירה, באחוזות של פריצים ובבתי כפריים אמידים. בשנות המלחמה נולדנו אני ואחי נחום, בן־הזקונים. על אף המלחמה היה המצב הכלכלי משביע־רצון ולא ידענו מחסור. שונות ומגוונות היו הפרנסות שלאחר המלחמה ועד ראשית שנות השלושים. מהן: מסחר בתבואות, עגלונות, מסחר בביצים, בגרוטאות, בעצים ועוד. בשנות השלושים, לאחר ההתבססות מהמסחר בשארית היער שבסטכובניצע, בשות־פות עם אברהם איצקוביץ׳, שב אבי בעזרת לייבל למסחר

האח לייבל זלוטניצקי

תבואות, בשותפות עם אברהם וזיידל איצקוביץ, ארציק ולייזר לעוו, ובתקופה מסויימת גם ישראל ינצ׳יק. בכך עסק עד פרוץ מלחמת־העולם השניה.

אבי, שבבחרותו היה בעל השקפה סוציאליסטית ואף פעיל במהפכה הרוסית של 1905, לא נתפס לציונות בשנים הראשונות שלאחר הצהרת בלפור. רק עם התפתחות התנועה החלוצית ובהשפעת הילדים, שכולם למדו בבית־הספר

העברי „תרבות", התחיל גם הוא להאמין בפתרון הציוני, אף־על־פי שלא היה פעיל. מובן, שגם המשטר הפולני האנטישמי עשה את שלו.

כאמור, אבי היה צאצא למשפחת חסידים. כל ימיו התפלל ב„שטיבל" החסידי ותרם להחזקתו. למרות זאת, לא היה חסיד נלהב ואף לא פאנאטי בשמירת המצוות.

אמי, לעומתו, היתה יותר אדוקה, בעלת השקפה ציונית מובהקת, וכל דאגתה היתה לחינוך ילדיה לתודעה יהודית, תוך אמונה רבה בפתרון בעיית הפזורה היהודית בארץ־ישראל כבית לאומי וכמדינה עצמאית.

כאם וכעקרת־בית למשפחה גדולה היו ידיה תמיד מלאות עבודה, מהשכם בבוקר ועד השעות המאוחרות בערב. בנוסף לכך מצאה גם זמן לעסוק במפעלי צדקה שבעיירה, בתמיכה לעניים ובעזרה לחולים.

אחי שלמה׳קה, לאחר שסיים את בית־הספר „תרבות" בעיירה, השתלם אצל מורים פרטיים ובלימודים אכסטרניים. הוא נחשב לאחד ממשכילי העיירה. היה פעיל בתנועת „החלוץ" בראשית דרכה ולאחר שהתייאש מן הפתרון הציוני הצטרף למפלגה הקומוניסטית. בשתי התנועות היה מרצה ונואם.

זדל שבח

נחום זלוטניצקי

בגיל שבע־עשרה החל לעבוד אצל סוחרי־יערות ונעשה עצמאי מבחינה כלכלית, אם כי המשיך לגור עם המשפחה עד לחתונתו. משך רוב ימות השבוע נמצא מחוץ לבית, ביערות כממיין עצים או בתחנות־רכבת כאחראי למשלוח העצים ליעדיהם. הוא נשא לאשה את הינדה רובין, לאחר אהבה שנמשכה מספר שנים, ונולד להם בן.

מפי זלמן קפלן, שהוא ניצול השואה, נודע לי כי בזמן הכיבוש הרוסי נשלח שלמה׳קה לביאליסטוק שם שימש כמנהל רכבות אזורי. על ההתפתחות מכאן והלאה אינני יודע דבר.

לייבל נשא אשה בז׳לודק. את משפחתו לא הכרתי, כי היה זה לאחר עלייתי ארצה וסמוך לפרוץ המלחמה. לבתו מלאו שלוש שנים כאשר גוייס לצבא האדום. לאחר המלחמה שהה תקופה מסויימת בסיביר. משפחתו אבדה והוא נשא אשה שניה. נולדו לו בן ובת וכולם חיים בסטוצ׳ין תחת השלטון הקומוניסטי.

ישראל סיים את לימודיו בפיעסק ולמד שנה אחת ברוֹש. אחר כך נסע ללמוד בסמינר למורים עבריים בגרודנו. לאחר שנה נאלץ להפסיק את לימודיו מחוסר אמצעים. הוא התחיל ללמוד הנהלת־חשבונות וכשסיים עבד בבנק המקו־מי. היה ממייסדי בית״ר בפיעסק ומפקד הקן. לפני פרוץ המלחמה הודיע לי שהוא מתכונן לעלות ארצה באמצעות תנועת בית״ר בעלייה ליגלית־למחצה ואף שלח כבר סכום כסף כחלק מההוצאות. הוא שאל בעצתי אם לא כדאי לו להצטרף לאחד הקיבוצים. הספקתי רק להשיב לו, כאשר הקשר נותק עם פרוץ המלחמה. תחת שלטון הכיבוש הרוסי המשיך לעסוק במקצועו, בלי שינקמו בו על פעילותו הציונית. עם פלישת הגרמנים אבד יחד עם כל בני העיירה.

בן־הזקונים **נחום** שירת בצבא הפולני לפני פרוץ המלחמה. לאחר שהגרמנים פלשו לפולין נלחמה יחידתו נגדם, ובאחד הקרבות הוא נפל בשבי הגרמני. עם כריתת חוזה הידידות גרמניה־רוסיה וחלוקת פולין ביניהן שוחרר מהשבי ושב לפיעסק כנתין איזור הכיבוש הרוסי. גם הוא אבד בשואה.

בית סבתא אלטע — עד מותה שימש ביתה כמרכז לכל בני המשפחה ובו התאספו הילדים, הנכדים ולעיתים קרובות גם אחיותיה עם בני משפחותיהן. ביחוד המה הבית בערבי שבתות וחגים. בשנותיה האחרונות היתה סבתא חולה ומרבית הזמן שכבה במיטה, כשרייזל בתה מטפלת בה באהבה ובמסירות ללא־גבול. גם הבנות הנשואות, אמי ורבקה, הירבו לשבת ליד מיטתה על־מנת לאפשר לרייזל מעט מנוחה פיזית ונפשית. טרם מותה הספיקה סבתא אלטע לראות את שתי בנותיה מאמריקה שבאו לביקור.

בית סבתא אלטע גם שימש בית־ועד למורים של בית־הספר „תרבות" שבאו לפיעסק ממרחקים כדי להורות בו ביחד עם דודי זיידל שבח. לאחר מות סבתא נמכר הבית והמרכז המשפחתי חדל מלהתקיים.

מכל משפחת מנדלביץ' לא נותר זכר, לא בארץ ואף לא מחוצה לה. גם ממשפחת הדוד איצקוביץ' שכללה, מחוץ להורים, שלוש בנות: ברטה, אלקה וגניה, ושני בנים: בן־ציון וזיידל, לא נשאר שריד ופליט. בן־ציון היה בארץ, אך בשנות המצוקה לא עמד בו כוחו והוא היגר לצרפת. לא ידוע לי כיצד והיכן אבד. רק ממשפחת הדוד יעקב־אהרן לב נמצא בארץ הבן הבכור, חיים לב ובני־משפחתו.

גם ממשפחת אבי הענפה ברוש לא נותר שריד ופליט.

זה היה גורלן של מרבית או כל משפחותיהם של יהודי פיעסק.

כמוסים ומופלאים הם אורחות הגורל וייעודו. אין הווה ועבר יורדים לתהום הנשיה. ספר זה הינו עדות והוכחה לכך.

נקרא בדמעת־עין את כל הכתוב לזכר הקדושים.

תהיינה נשמותיהם צרורות בצרור חיי־הנצח של העם והמולדת.

פרידה שפירא־רוזנצווייג

משפחתי

אני כותבת דברים אלה לזכר סבי וסבתי, הורי ואחי. כולם, מחוץ לסבתי, נספו עם רבים מבני עיירתי פיעסק, בטרבלינקה, בנובמבר 1942. אני זכיתי להגיע למולדת ולבכות בה את החורבן.

סבי, יעקב שפירא, היה רב וגאון בישראל. סבתי סטירקה, אחותו של ר' שבתאי יגל, היתה אשת חיל שלא רצתה להתקיים על חשבון הציבור כרבנית. היא סחרה עם כל בעלי האחוזות שבסביבה, לרבות ביספינג־מוסטוביץ. בזמן מלחמת העולם הראשונה הירבתה לעזור ליושבי העיירה. גם בזמן מלחמת העולם השניה לא נס ליחה. כאשר נאלצתי לעבור את הגבול לליטא, אמרה לי, „לכי, פרידה. אילו הייתי צעירה יותר, הייתי מצטרפת אליך". עם הכיבוש הגרמני, זכתה למות מוות טבעי.

אבי, יצחק שפירא, היה בן יחיד. הוא נתברך בכל המידות הטובות. באהבת־אדם ובאהבת־ציון. בגמינע נבחר לעיריה על־ידי היהודים. היה שם כומר פולני, ששנאתו ליהודים לא ידעה גבול. אבי חשף את פרצופו האמיתי בפני כולם. לפני שנערכו האסיפות בעיריה, היו נערכות באופן בלתי רשמי בביתנו. היהודים והגויים הרוסיים היו עושים יד אחת נגד הפולנים האנטישמים.

אבי היה יו"ר יק"א (יידישע ארבייטער קאלאניזאציע) למחוז וולקוביסק, שליח ציבור שלא על־מנת לקבל פרס. אפילו תמורת ישיבות בעיריה לא רצה לקבל תשלום. התעודות הראשונות של הקרן־הקיימת וקרן־היסוד בחתימת הנטקה, היו בביתנו. בסלון היה ארון ובו ש"ס מכוסה בפרוכת שעליו תמונת הרצל, מעשה ידי יתומים מאוקראינה שעלו לארץ וארגו אותה בבית־ספר. כאשר עלינו לארץ, אחותי הבכורה שרה ואני, העניקה לי האהבה לארץ ולעם עידוד רב ובזכותה קיווינו תמיד לטוב.

יצחק שפירא ז"ל

אמי, חייה לבית קוסובסקי, נינה ונכדה לגאון מווילנה, הצטיינה באהבת הבריות, ברצון לעזור לכל נזקק, ובזהירות שלא להלבין פנים ברבים. לכן היתה מרבה במתן־בסתר. היא היתה מאיצה בי להביא מזון לאלמנה אשר לה ילדים רבים; היא הזמינה אנשים רבים אל שולחננו; היא היתה ישרה, צנועה וטובה. בזמן הרוסים ראתה את הנולד וניסתה להוציא את משפחתה, אך הדבר לא עלה בידיה.

אחותי רבקה'לה היתה יפה, אצילית, ישרה וטובה. לעת זיקנה היתה אמי אומרת, „מי יתנני עם רבקה'לה". אולם שתיהן לא זכו.

אחי זלמנק'ה היה בן יחיד. נתכוונו לשלחו ללמוד בבן־שמן, אך הוא לא זכה.

והקטנה בינינו, גיטה'לה, היתה רק בת 14.

אפילו קבר לא נשאר ואפרם הקדוש נתפזר על אדמת פולניה הטמאה.

יהי זכרם ברוך.

מרים פרושביצקי־ברוק

זכרונות מהימים הנוראים בביתנו

ערב יום־הכיפורים ירד. בכל בית הודלק נר־נשמה. גם אני הדלקתי נר. נשארתי לבדי ונזכרתי בביתנו בגולה. לפתע הגיחה דמותה של סבתי אלקה, נמוכת־קומה ומלאת־גוף, מכונסת בתוכה ושתקנית, צנועה אך אמיצה, תמימת־דרך ושואפת צדק. את כל זמנה הקדישה לתפילות ולמעשים טובים. לכל מוסד ציבורי נתנה יד, עצה, תמיכה ועזרה, ביחוד ל,חברא קדישא׳. היתה עוזבת את הבית לשעות ארוכות, כשכל מלאכת ביתנו הגדול נופלת על שיכמה של אמי. זה היה קשה, אך היא לא העלתה על שפתיה רוגז או תלונה, כי סבתא אלקה היתה עסוקה במלאכת־קודש.

תמיד הבהילו אותי חברותיה של סבתי, שבאו להודיע לה על מותו של אדם. הן היו מנקות את גופו מחלאת העולם הזה ומקדשות אותו לעולם הבא. סבתי לא פחדה מפני המתים, שהמחלה עיוותה את צורתם, אלא חשה צער. היא לא נרתעה מפני לילות גשם, קור וסופות־שלג. דבר לא מנע מסבתי להגיע אל גוסס ולשבת לידו עד צאת נשמתו הקדושה. בעיני דמתה ליצור עליון. עקבתי אחרי כל פעלותיה. לפעמים נראו לי מוזרות. לא פעם שאלתי מתי אהיה גדולה דיי כדי להבינן. סבתי ראתה בתפקידיה שליחות שיש למלאה בכוונה גמורה והיא היתה מתפללת לאלוהים, כי יזכה אם המתים בגן־העדן, כי בחייהם ידעו רק צער, עוני וסבל.

אהבתי את ביתנו שברחוב זארץ, שכמעט כל השבוע נערכו בו הכנות ליום השבת. סבתי החלה בהכנות כבר ביום שלישי בשבוע. וביום שישי בשעה שתים־עשרה בצהריים היה הכל מוכן. השולחן היה מכוסה במפה לבנה והפמוטים הבהיקו. הצדקנית לא הסתכלה בשעון. שעת הדלקת הנרות היתה טבועה בדמה. אחרי תפילה ארוכה היתה מקודשת שבעתיים. אז נטלה את סידורה העבה והכבד והצטרפה אל סבא. יחד עשו את דרכם לבית־הכנסת. לא פעם נתלוויתי אליהם. כל הדרך לא החליפו ביניהם מילה, כדי לא לחלל את קדושת השעה. הרי השמש שוקעת, מלכת השבת יורדת ומרחפת מעל לראשיהם, והם מרגישים בה ונהנים מזיווה.

סבתי נהגה לספר על חולים קשים, על אנשים עזובים וגלמודים, החיים בקצה העיירה ואין מי שיגיש להם מעט מים או תרופות. סבתי היתה עוזרת להם בכל.

פעמים היתה נשארת ללון באחד הבתים האלה. הייתי שואלת את אמי:

,,מדוע לא חזרה סבתא ?"

,,סבתך הלכה אל אשה חולה מאד, כדי להגיש לה מזון ותרופות".

,,והאשה הבריאה ?"

,,לא בתי. סבתך ישבה שם כאשר נשמת האשה עלתה השמימה. עתה אוספת סבתך כסף בשביל תכריכים".

,,האין סבתא מפחדת מפני המתים ?"

,,מי שעושה מלאכה קדושה אינו יודע פחד".

בראש־חודש אלול החלה סבתא בהכנותיה ליום־הכיפורים. יחד עם סבא קמה באישון־לילה והלכה ל,,סליחות". היתה מרבה בצומות, תפילות וצדקה.

,,מדוע את נוהגת כך ?" שאלתי אותה.

היא הסבירה, ,,ביום־הדין יושב האל על כיסא הכבוד ושופט כל אחד ואחד. עלינו להיות ראויים לעמוד בדין. אז יאריך האל הטוב את ימינו, ויתן לנו בריאות ופרנסה בשפע".

,,ומה עלי לעשות כדי להיות ראוייה לאותו דין ?"

,,לעזור לכל נזקק".

גדלתי, נפרדתי מבית הורי, אך את בקשת סבתי

מקיימת אני בשלימות. ועם בוא יום־הכיפורים נזכרת אני כיצד סעדו סבי וסבתי סעודה־מפסקת ומיהרו לבית־הכנסת. הם התפללו עד שעת־לילה מאוחרת וכאשר האיר השחר, כבר עמדו מוכנים לצאת שוב לעבודת הבורא. הם חזרו תמיד רעננים, כי זכו לחתימה טובה, לחיים טובים ולפרנסה בשפע. כך המשיכו בדרכם עד שמסרו את נשמותיהם הטהורות לאלוהים.

העליתי קווים אלה לאור הנר שהדלקתי לזיכרם בארץ־האבות, כי למענה ולגאולתה קידשו את מעשיהם וחייהם.

יהי זכרם ברוך לעד.

יהודה רוז'נסקי בערב יזכור 1971

הרב יהושע יגל

זכרונות

כאשר אני חושב על פיעסק, אני זוכר בעיקר את העוני הרב, הדוחק, חוסר־הפרנסה. אני זוכר גם את אנשיה, אנשים עובדים שלא התביישו בשום מלאכה, אפילו לפשוט נבלה. אולם אילמלא התמיכה, היה חלק מהם גווע ברעב.

גמילות־חסדים רווחה בפיעסק במימדים בלתי־רגילים. לא על־ידי קופה של גמילות־חסדים, אלא על־ידי האנשים עצמם שהיו מלווים זה לזה ובטוחים שיקבלו את כספם חזרה, ברגע בו יידרש.

אנשי פיעסק היו יראי־שמיים ויודעי־תורה. לא רק הסוחרים, בני המעמד האמיד יותר, אלא גם בעלי המלאכה. זוכרני סנדלר בשם שליימקה, שכונה ,דער פרומער׳. ובעיירה לא היו מעניקים תארים חינם.

המלמדים, הם שהיוו מקור לאותה רוח של חסד ויראת־שמיים. הם שהעניקו את החינוך לכל נער בעיירה. הבולטים ביניהם היו: ר׳ אלטער ,דער געלער׳, ר׳ אברהם יצחק ור׳ מנדל קויאט (פרח).

ר׳ אלטער ,דער געלער׳ לימד ,,עברית״ אותי ואת אבי ז״ל. אבי סיפר לי כי היה שומע כיצד אשתו של ר׳ אלטער מפצירה בבנם כי יאכל גריסים, אך הילד סירב. היא פנתה לבעלה שנזף בבנו במלים אלו: ,,אתה מואס באחד משבעה המינים שארץ־ישראל נשתבחה בהם? שייגץ!״ כך עורר הרב אהבה לארץ־ישראל.

ר׳ אברהם יצחק לימד חומש. הוא כה ריתק את התלמידים בסיפורי אגדות ומדרשים על כל פסוק, שלא נזקק לכל אמצעי הענשה. הוא ממשהחיה את החומר באור חז״ל ומדרשיהם. הלימוד אצלו היה בבחינת חווייה. אשר לבחינה, היא התבססה בעיקר על פרשנות.

מאותה תקופה ב,,חדר״ זוכר אני כיצד היינו חוזרים בלילה הביתה, כשבידינו פנסים מעשה־ידינו. לקחנו בקבו־קים, הסרנו את חלקם התחתון וקבענו במקום מכסה של קופסת־נעליים. לתוך בקבוקים אלה הכנסנו נרות, שהיו מוגנים מפני הרוח.

גיטל יגל

משהו מיוחד נוסף שציין את התקופה היה המאבק עם ה,שקוצים׳ של העיירה, שנתפתח כמעט יום־יום משום שרצו למנוע בעדנו לעבור ברחובם ולהגיע לנהר. קראנו לעצמנו ,,בני יעקב״, נאבקנו, אך לא וויתרנו על המעבר לנהר.

ר׳ מנדל קויאט (פרח) היה בעל ,,חדר״ גדול ואצלו למדו כבר גמרא. הוא היה נוזף בתלמיד מפריע באמצעות משל מרתק, שעורר את התפעלותנו. היינו אומרים לו, כי הנמשל דומה בדיוק למשל, והוא היה מצפה לשמוע מחמאה זו מפינו.

ר׳ מנדל קויאט היה עובר מדי חודש בחודשו בעיירה ומתרים את אנשיה לקרן־היישוב. היתה זו קרן של אגודת־

ישראל, שבכספיה הקימו את מחנה־ישראל ואת רשת בתי־הספר „בית יעקב". הוא שימש דוגמא לציוני אגודאי.

לעת זיקנה, התעורר ר' מנדל קויט. כאשר חזרתי באחת החופשות מישיבת סלונים, ביקש ממני ללמוד עמו מסכת. הוא שינן אותה בעל־פה, כדי שיוכל לעסוק בתורה בכל עת.

מסירותם של ההורים לחינוך ילדיהם היתה גם היא בלתי־רגילה בפיעסק. אזכיר כאן יהודי יקר בשם דניאל וינקור. הוא עסק בניפוץ וסירוק צמר, אך פרנסה לא נמצאה לו מכך. אולם, הוא לא התבייש לקנות סוסים, שהיו פגרים־למחצה, לפשוט את עורם ולמכרם. וכל זאת — כדי שיוכל לשלוח את כל בניו לישיבות. למדתי בישיבת קלץ עם בניו אריה־לייבל וזלמן. מאחר שזלמן סירב לנסוע לישיבה, כפת אותו אביו, פשוטו כמשמעו, וכך הביא אותו לשם. בעלותי ארצה, הוסיפו בניו של דניאל וינקור ללמוד בישיבה. במרוצת הזמן שמעתי כי זלמן הפך לתלמיד מצטיין.

גם דמויותיהם של שני ישובניקים זוכר אני עד היום האחד, זלמן „דער רוזניצער'. והשני, ר' ארצ'יק „דער ויגודער'.

למשפחתי היו קשרי מסחר עם הפריצים, שמצבם הכלכלי לא היה איתן ביותר. לפיכך נאלצנו לנסוע אליהם, כדי לקבל מהם את הכסף. נהגתי לנסוע עם אבי, שהיה מצביע על הנוף היפה, או על מצודה עתיקה. כאשר עברנו בכפרים, היינו מבקרים כמה משפחות יהודיות, שישבו בתוכם ונקראו ישובניקים. ביתו של זלמן „דער רוזניצער' היה רחב־מידות. חדר אחד שימש לו למגורים וחדר שני, גדול יותר, כבית־כנסת. הוא היה תלמיד־חכם, שכל שיחה עמו בהלכה נמשכה שעות עד שנשתכחה מאבי מטרת נסיעתו. בחגים היו הישובניקים באים לעיירה. זלמן „דער רוזניצער' התפלל באותו בית־כנסת בו התפלל אבי, ותפילתו הצטיינה בלחנים מיוחדים שחיבר.

בילדותי, הדריך אותי ר' ארצ'יק „דער ויגודער' בתפילה וגם שיתף אותי בחלקים מסויימים בה. הוא היה יהודי ירא־שמיים, חביב וטוב, אך בשעת הצורך ידע להפגין גאווה. פעם בא אל בעליה של ויגודה, הפריץ העריץ והשתלטן פופלבסקי, כדי לבקש ממנו תשלום בעד עבודתו. אמר לו הפריץ, „הטח ראשך בקיר". ענה לו ר' ארצ'יק מניה־וביה: „הקיר הוא שלך". וכוונתו היתה, שיטיח הוא את ראשו בקיר.

אסיים באנשי־המים, שנדדו במשך חודשים על הנהרות. בשובם, שימשו כבעלי־התפילה המשובחים ביותר, כי שהותם בחיק הטבע עוררה אותם להלחין לחנים שונים.

חיינה דומבשיצקי

זכרונות מבית אבי

נולדתי בעיירה מוסטי כבת־זקונים להורי חיים ומרים קפלן. היו לי ארבעה אחים, שלמדו בישיבות סלבוטקי וסלונים וכן אצל מורים פרטיים. לאחר סיום לימודי בבית־הספר העממי, רצו הורי לשלוח אותי לגימנסיה שמחוץ לעיירה, אולם בגלל מלחמת־העולם הראשונה לא יצאה התוכנית אל הפועל. נשארתי בעיירה ולמדתי עברית ושפות אחרות אצל מורים פרטיים.

אבי, סוחר־עצים במקצועו, היה אדם מכובד ומקובל על הבריות. רוב הימים שהה מחוץ לבית, ביערות ובחברת סוחרי־העצים. בחורף היה מכין את העצים על שפת נהר הניימן ובתחילת הקיץ, עם הפשרת הקרח, היה מעביר אותם דרך הנהר לערים גרודנה, קובנה וממל. מאחר שהמסחר בעצים נשא רווחים יפים, הצטרפו גם אחי לעסקיו של אבי.

עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה נכרתו העצים שביערות ונשדדו העצים על חופי הנהר, והבית הגדול והיפה נשרף. כאשר יצאנו מהחפירות שביער, נוכחנו לדעת כי נותרנו בחוסר־כל. שכנים, שביתם לא נשרף, הזמינו אותנו להתאכסן אצלם. קיבלנו את ההצעה בתודה, אם־כי אז לא היינו רגילים לצפיפות של חדר אחד ומטבח משותף, לאחר שהתגוררנו בבית כה מרווח, שרוב החתונות בעיירה נערכו בו.

אבי ואחי, שנודעו כבעלי־מקצוע מעולים, נלקחו לעבודה אצל הגרמנים־הכובשים. על־אף שקיבלו משכורות נאות למדי, לא יכול אבי להתרגל למצב החדש, והוא נפטר עוד בטרם עזבו הגרמנים את העיירה.

המלחמה בין הסובייטים לבין הפולנים אילצה אותנו, יחד עם משפחות נוספות, ללכת ברגל לפיעסק ולחפש בה מקלט. הגענו לפיעסק כפליטים ועמדנו ברחוב. אביו של דויד רייטבורד, צבי־אליעזר, ריחם עלינו ואסף אותנו לביתו. הוא סיפק לנו אוכל ומשקה ואיפשר לנו לשהות בביתו במשך זמן־מה.

המשפחה היחידה שהכרנו בפיעסק היתה משפחת דומשביצקי. ואכן, הם באו לבקרנו לעיתים קרובות ולעודד אותנו. פעם סיפר לי שמעון דומשביצקי כי קבוצת צעירים מתנועת „החלוץ" מתכוננת לעלות לארץ־ישראל. החלטנו כי נצטרף אליהם.

אחי חנן ז"ל בא מליטא כדי לעזור לי לחסל את החנות שניהלתי בשותפות עם אמו של שמואל אפשטיין. הוא גם היה מוכן לקחת את אמי ז"ל אליו. אחי דויד, שמעון ואני, ליווינו את אחי חנן ואת אמי עד לגבול הליטאי. הפרידה היתה קשה מאד, אך שמעון, חברי הנאמן, ניחם אותי. בשובי לפיעסק, התארחתי אצל משפחת גלעמבוצקי עד עלייתי ארצה. לעולם לא אשכח את מסירותם אלי.

את בעלי שמעון ז"ל הכרתי מילדותי. שיחקנו ולמדנו יחד. לאחר שהבית הגדול והמרווח במוסטי נשרף, כל רכושנו אבד ואבי נפטר, עברנו לפיעסק. שם התחיל שמעון לחזור אחרי והחלטנו לבנות עתיד משותף בארץ־ישראל. שקלנו אם ניסע יחד או שאני אצטרף אליו מאוחר יותר. אולם ידעתי כי החיים בארץ יהיו קשים וחשתי כי מחובתי להיות עמו.

ב־25.1.25 יצאנו לדרך, כשאיתנו עוד ארבעה מבני פיעסק. ב־5 בפברואר 1925 הגענו לחופי חיפה. הועברנו לשכונת בת־גלים וחנכנו את בית־העולים החדש במקום.

נישאתי לשמעון, שהחל לעבוד בבית־מלאכה למיטות בשכר של 10—12 גרוש ליום. שכרנו דירה ברחוב יפו וגרנו בה יחד עם חנה ויקותיאל שבח.

כאשר התגבשה קבוצה שעברה לעכו, גם שמעון ואני הצטרפנו אליה. בעכו עבדו החברים בימים ובלילות, בשב־תות ובחגים, וכולם נראו רזים ומדולדלים. בעכו, בתנאים קשים עד כדי יאוש, נולד בננו חיים. בינואר 1933 עברנו לקריית־חיים. כאן נולדה בתנו כרמלה, מצבנו הכלכלי השתפר וידענו אושר.

בשנת 1963 יצא שמעון לפנסיה. ביולי 1966 הוא חלה ונפטר.

עזבתי את קריית־חיים בה התגוררתי במשך שלושים־ושלוש שנים ועברתי לנוה־שאנן. אני מתגוררת בביתו של בני חיים, קרובה לבתי כרמלה, בעלה ונכדותיה, וכולם נוהגים בי בנאמנות ובמסירות.

צפורה גלנץ בערב יזכור 1971

מרי צין בנדיר (בנדרמכר)

אחות שהיתה לי לאם – לנשמת אחותי חסיה

שנים רבות עברו מאז נפרדתי מאחותי חסיה. כל אותן שנים נושאת אני עמי את החוב הנפשי להנציח את שמה, כדי להחיות דמות יקרה זו. כל השנים חיפשתי דרך, והרעיון הפך למיטרד ולא הירפה ממני.

באחד הימים הוזמנתי לישיבת ועד האירגון של פיעסק־

מוסט. על הפרק עמדה הוצאת ספר על תולדות עיירתנו. כולם קיבלו את הרעיון בהתלהבות, וביחוד אני, כי צץ רעיון במוחי שבספר זה אוכל לפרוע חובי לאחותי היקרה חסיה, הראויה להנצחה בספר.

היא היתה היחידה מאיתנו שנולדה בפיעסק וגרה שם עד יומה האחרון. חסיה היתה פעילה בכל פעולות הנוער בעיירה. ביחוד לקחה חלק פעיל בחוג הדרמטי. חסיה היתה מחוננת בקול נעים וצלול. כשהיתה נותנת קולה בשיר נדמו הלבבות. היא שרה וביצעה כל שיר כאילו נבע מנשמתה. כך שרה שירי אהבה, חזנות, שירי עבודה ושירים לאומיים. חסיה היתה גם מחוננת בכשרון דרמטי לא־רגיל. היא ידעה לביים תפקידים ולהציגם כשחקנית ממש. מדריכי הנוער ומורי בית־הספר אירגנו חוג דרמטי. חסיה היתה בין הראשונות שנרשמו לחוג זה.

זוכרת אני את תפקידה „חסיה היתומה". ראינו אותה על הבמה ולא האמנו שכוחה כה רב לה בשטח זה. בלי הדרכה כלשהי גילמה את תפקיד היתומה במקוריות המיוחדת לה. שבועות שוחחו הנוער וכל תושבי העיירה על החווייה העמוקה של אותו מחזה.

חסיה קיבלה תמיד את התפקיד הראשי והרציני ביותר, אך כדי לבצע תפקיד נחוץ זמן. הרבה זמן פנוי. אוצר בלום זה, הזמן הפנוי, לא היה ברשותה. חסיה היתה עמוסה עבודה מעבר למושגים של זמן וכוח. היא היתה אז רק בת 15 שנה.

באותה תקופה פנתה אליה אמנו ז"ל בבקשה: „בתי, את יודעת יפה את מצבנו הקשה. אבא איננו. המשפחה גדולה, ואני לבדי לא אוכל לשאת בעול הפרנסה. את השנייה בין המבוגרות שלי. אנא, בתי, לכי ללמוד תפירה. אחרייך עוד ארבע אחיותייך. הן עדיין קטנות. עלייך לעזור לי. כשתתפרי להן את הדרוש להן, יירד מעלי עול כבד". חסיה הבינה יפה את המצב, שוכנעה מייד ונרתמה לעול. היא הלכה ללמוד תפירה אצל אחת התופרות המעולות בעיירתנו, אצל מלכה שבח. האשה היתה רצינית וקפדנית גדולה, אך מומחית במקצועה. חסיה הגמישה והנבונה התאימה מייד את עצמה אליה. במהרה רכשה את ליבה. היא עשתה חיל רב בעבודתה והחלה לקבל פרוטות ראשונות. שכר זה הביאה ומסרה בשמחה לידי אמי.

זכור לי מקרה אחד. חג־הפסח התקרב ובא והיא החלה לתפור לנו שמלות, בכל פעם לאחות אחרת. את השמלות בעבורנו תפרה לרוב מבגדים משומשים. בעיקר עמלה על החבילות שקיבלנו מקרובינו המסורים באמריקה. התקופה ההיא היתה קשה לכל המדינה, ולנו במיוחד, בשנים הראשונות אחרי מלחמת־העולם הראשונה. השלטון הפולני היה צעיר וחדש. הכל היה הרוס והיה הכרח ליצור יש מאין. חסיה היתה אז בגיל הנעורים, והיא כה שאפה

לדעת ולהתקדם, אך נבצר ממנה להתיישב על ספסל הלימודים. על־כן היתה פוסחת על שעת האוכל והיתה רצה למורה פרטית ללמוד פולנית, כי אצל התופרת היתה עובדת מאור הבוקר עד צאת הכוכבים.

באותה תקופה טרם ידעו על 8 שעות עבודה. בשובה מן השיעור היה כבר 9 בערב, והיא טרם טעמה טעם אוכל חם, הכל בחטף, הכל תוך ריצה. בחזרה מן השיעור התיישבה מייד להכין את התרגילים שקיבלה לשנן, כי השפה היתה קשה והשיעור עלה בכסף רב.

אני הייתי קטנה. אהבתי לעקוב אחריה, כי אהבתי אחות זו שלי אהבת־נפש. חסיה מצאה תמיד שעה קלה להתיישב על יד כל אחת מאיתנו, והאזינה ברצינות לטענותיה של כל אחת. היא היטתה אוזן לבקשות, ובחיוך חם ולבבי היתה פותרת את בעיותינו. ליבה הרך היה פתוח לכל. כשחסיה היתה תופרת בעבורי שמלה היה אושרי גדול. כשהיתה מודדת, הרגשתי את קירבתה ואת נשימת־פיה. הייתי אז גאה ובטוחה בה שהיא תעשה לי משהו יפה.

ביחוד בערבי־חג היתה חוזרת מאוחר מאד מעבודתה. חיכיתי לאחותי ומרוב עייפות הייתי נרדמת. מתוך שינה שמעתי איזה זמר חרישי. פקחתי את עיני. חסיה ישבה כפופה מעל מכונת־התפירה ותפרה את השמלה בעבורי. היא שרה, והניגון נוגה וערב, הולך ומשתפך בכל הבית, חודר לליבי וממלא אותו צער ועגמת־נפש. לא קמתי וגם לא ניגשתי אליה, רק התבוננתי מרחוק באצבעותיה הזריזות העובדות במרץ רב. הרי עליה לסיים את העבודה עד אור הבוקר. חסיה תמיד ממלאת את הבטחותיה לאחיותיה הקטנות. אין אצלה הפליה. עליה לתפור לכל אחת שמלה לכבוד החג. בלעתי את דמעותי שהיא לא תרגיש ודובבתי בליבי: ,אחותי היקרה, רק בגללי אינך נותנת מנוחה לעיניים׳. מבעד לחלון החל להבקיע השחר, וחסיה עדיין עובדת. קפצתי מעל מיטתי, התלבשתי מהר ורצתי אליה. „אה! מערעלע, בוקר טוב לך, הקדמת לקום —״ אמרה לי — „לא רציתי להפריע לך בשנתך. בואי אלי. עלי למדוד לך את שמלתך היפה״. לבשתיה, והיא גמורה. קפצתי ממקומי ואיזה ריח־בושם נדף ממנה. מוכנה. הכל טוב ומדוייק. „תתחדשי״, אמרה לי. היא מיהרה ללבוש מעילה ולרוץ לעבודה. „חסיה, בואי תאכלי משהו״, קראה אליה האם. „לא, אמא, לא אוכל להתעכב כי אאחר. איני רוצה שמלכה תכעס עלי. ערב חג לנו, והעבודה רבה״. אמא הכינה משהו בחבילה ונתנה לחסיה לדרך. היא הלכה מהר, כי המרחק מביתנו עד מקום העבודה היה גדול. שוב נעלמה חסיה ליום־עבודה ארוך.

התחלתי לספור את הימים עד לחג בו אתקשט בשמלתי החדשה כמו כל חברותי, וחסיה תוכל בחג לנוח ועיניה היפות תהיינה שוב גדולות וחייכניות.

אולם לאחותי לא היתה מנוחה. בעיר התכוננו להצגה בחול־המועד. עליה הטילו שוב את התפקיד הראשי, ועליה ללכת לחזרות. היא משננת בעל־פה, מחפשת לבוש מתאים ומתרגשת. הגיע ערב ההצגה וכל תושבי העיר נוהרים ל„תיאטרון״ שב„קאבאק״. כל השחקנים נרגשים ומתביישים להופיע. רק חסיה שקטה ורגועה. הערב עבר בהצלחה מלאה. חסיה ביצעה את תפקידה בחן ובשלמות מפליאה. שוב עברה רוח רעננות בעיירה. בכל פינה או פגישה משוחחים על ההצגה, על השחקנים, התפאורה המתאימה ועוד.

חסיה נרשמה בין הראשונות לתנועת „החלוץ״. היא החלה להכין את עצמה לעלייה. „החלוץ״ פתח הכשרה בעיירתנו, בבית שבקצה הרחוב שלנו. חסיה היתה בין הראשונות שהצטרפו להכשרה. מטרת ההכשרה היתה כיבוש עבודה וחינוך הנוער לכל סוגי עבודה, כהכנה לעלייה ארצה.

המצב החומרי היה בכי־רע. החברים ממש רעבו. חסיה היתה עוברת על־יד ביתנו ונמנעת מלהיכנס לטעום משהו. הרי הקבוצה דורשת משמעת, ואת חוקיה יש לקיים תוך הבנה וקפדנות. אבל בבית החלוץ היה שמח, כי כל הנוער נמשך שמה. מאוחר בלילה, כשהתפזרו המבקרים, התיישבו החברים סביב השולחן, ולאורה הקלוש של עששית־הנפט התנהלו שיחות, ויכוחים, דיונים שונים ונתקבלו החלטות. כך רקמו להם את המחר הבהיר והמבטיח בו יגיעו לארץ־האבות, ושם יתחילו בחיים חדשים ומבוססים.

בבית זה הכירה חסיה את בעלה־לעתיד, אליעזר לבית אהרצ׳יק ואיטקה. התרקמה ביניהם ידידות ואהבה עזה. באהבה זו ראתה חסיה עתיד משותף ויפה. שניהם שאפו לעלות ארצה, אך בינתיים נפלה ההחלטה שאליעזר יסע קודם לבדו. בארץ יקבל תמיכה ועצה אצל אחותנו וגיסנו היקרים חיה ויהודה בורובסקי. הוא יסלול דרך, והיא תצטרף אליו.

הזמן עבר חיש־מהר, ואליעזר נסע. אולם בארץ לא היה כפי שקיוו. באותה תקופה פקד את הארץ משבר חמור, חוסר־עבודה. בלי סיכויים להשיג עבודה וללא מקצוע

התהלך אליעזר רעב, מיואש, והגעגועים החניקו אותו ממש. אחרי התלבטויות רבות החליט לחזור לפיעסק. חסיה קיבלה ידיעה זו כמהלומה. את כל חלומותיה נשאה הרוח בבת־אחת. בתחילה נשברה, אך שוב הופיע אצלה ההגיון הבריא, והיא החלה לתכנן את חייהם מחדש. היא קיבלה את הגורל תוך הבנה והשלמה.

חסיה ואליעזר התחתנו, הסתדרו בדירה שכורה. אנו: אמא, אני ואחותי הצעירה שרה נשארנו ללא כל מקורות פרנסה. אליעזר התהלך זמן רב מחוסר עבודה. לפעמים היה עוזר לאביו במסחר־תבואות. חסיה, בלית־ברירה, נרתמה לעול הפרנסה, כי היא היתה בעלת־מקצוע טובה. היא פתחה בית־מלאכה לתפירה, היא ניהלה אותו, לימדה את המקצוע לתלמידות ומכל העיר והסביבה היו מביאים לה עבודה. בנוסף לכל זה גם ניהלה את משק־ביתה. עברה שנה ונולדה להם בת — שלושה שבועות לאחר מות אמנו היקרה. השם רחל שוב חזר לבית. שרה ואני נשארנו לבד בביתנו הריק. חסיה הרגישה מייד בסבלנו, וידעה שיש לה בנוסף לכל תפקידיה הרבים עוד תפקיד חשוב: להיות לנו לאם. היא עברה לגור אצלנו ואת תפקידה מילאה באחריות ובאהבה אין־קץ.

בחדר־השינה הצבנו את המיטה החדשה של רחל התינוקת. אני ושרה אהבנו את התינוקת עד שיגעון. הטיפול בה הוסיף לנו תוכן ואור חדשים. הקטנה היתה יפהפיה וטובה. לחסיה ולאליעזר נולדה עוד בת, מלכה׳לה, גם היא יפהפיה, ושרה אהבה להשכיבה ולהרדימה. ליד מיטתה היתה משתפכת בשירי־ערש עצובים בהם הביעה את כאב ליבה הדואג, כי מחלה ארורה כבר קיננה בגופה הצעיר, הרענן והתמיר.

באחד הימים נתקבל מכתב מאחותנו חנה שעבדה אז בוורשה, שנה ראשונה כמורה, ובו הזמינה את שרה אליה. היא תלך איתה לרופאים־מומחים וזה בוודאי יעזור לה. חסיה שוב נרתמה להכין את שרה לדרך, תפרה לה שמלות מבד יקר ומובחר ורצתה לעורר בה, ולו לרגע, ריגשי־שמחה של חיים ממושכים. את כל הכספים לקחה חסיה בהלוואה. כל שבוע הפרישה חלק משכרה ושילמה לנושים.

והנה הגיעתנו הבשורה ששרה׳לע עולה ארצה. בוורשה נודע לחנה על בחור שהסכים לצרף את שרה לסרטיפיקאט שלו. בלב התעוררה תקווה. אולי האקלים בארץ ישפיע עליה לטובה והיא תחיה.

נשארתי לבד עם חסיה. אני הייתי מאד עסוקה. היו לי שיעורים פרטיים בעברית ומזה קיימתי את עצמי בכבוד. בנוסף לזה עזרתי רבות לחסיה במשק־הבית ובחינוך הילדות.

עברו שנה־שנתיים. בשורה גדולה הגיעה אלי: קיבלתי דרישה לבוא לארץ מאחותי וגיסי היקרים חיה ויהודה בורובסקי. קרן־אור חדרה גם אלי. חסיה נרתמה שוב בעול ההכנות. היא ישבה לילות והכינה עבורי כל בגד בקפדנות ובאהבה האופייניים לה. מבלי להספיק לשלם את החובות בהנות עבור אחותנו שרה׳לע חזרה חסיה ולקחה הלוואה חדשה וקנתה לי מהטוב ביותר לדרך. היא לא התחשבה אז כלל בכעס לקוחותיה על כך שבגדיהם אינם מוכנים בזמן, והמשיכה לתפור עבורי בגד אחרי בגד. השעה האחרונה הגיעה. הכל כבר ארוז. הבית המה מקרובים, שכנים וידידים שבאו להיפרד ממני ולשלוח ד״ש לקרוביהם בארץ. חסיה עדיין עמלה, עוד הכינה דברי־מאפה לדרך. סוף־סוף היה הכל מוכן. חסיה חיבקה אותי. זמן רב עמדנו אילמות ודבוקות זו לזו.

„חסינקה״, קראתי, „מתי אשיב לך בעבור כל מה שעשית למעני?״ והתייפחתי. חסיה ליטפה אותי ובקולה האמהי הרך ענתה לי: „מערעלע, אחותי היקרה, לא מגיע לי מאומה. אני אחות גדולה, וזה תפקידי. אבקש ממך רק לכתוב לי מכתבים ולספר לי שטוב לך ואת מאושרת״. „אכתוב, אכתוב״, צעקתי.

העגלה זזה ואתי חברי וידידי היחיד שמעיה ורשבסקי. הדרך חלפה, אף שהיתה ארוכה ומייגעת. לצערי לא כתבתי מהדרך, כי לא היתה לי הפרוטה לקנות גלוית־דואר. הגעתי ארצה, אך טרם הספקתי להגיע אל הטוב והאושר כדי לכתוב לאחותי חסיה, נפטרה בדמי־ימיה.

היא נלקחה מאתנו על סף מלחמת־העולם השניה, בהשאירה את בעלה אליעזר עם שתי בנותיהם: רחל׳ה בת ה־9 ומלכה׳לה בת ה־3. אליעזר, שהיה שבור והרוס מצרותיו הרבות, עבר לגור בבית הוריו עם שתי בנותיו הרכות. אך גם ייסורים אלה לא ארכו. קלגסי היטלר הגיעו גם לאיזור שלנו.

יחד עם כל היהודים הושמדה גם משפחתה של אחותי־חסיה. קשה לשכוח כל זה. אחותי היקרה! לא זכית לראות קרן־אור בחייך. ואתה, גיסי אליעזר היקר, עם שתי בנותיך הרכות הלכת אל הגהינום.

נשמות יקרות שלי, בספרנו זה נדליק אור חדש לנשמותיהם ונזכרכם לעד.

שושנה אלפרוביץ (גלעמבאצקי)

זכרונות משפחתי

כמעט יובל שנים עברו מאז יצאתי את פיעסק בדרכי לארץ ישראל. על־אף מרחק הזמן, יש דברים שאינם נשכחים ונשארים חרותים במוח עד סוף החיים. כזה הוא מקום הולדתי והמקום בו ביליתי את חיי עד גיל ההתבגרות — עיירתנו פיעסק. לנגד עיני עומדים עדיין הרחובות והסימטאות בהם גרו יהודים טובים, בני עמל ולוחמי מלחמת הקיום הפיסי, הרוחני והתרבותי כאחד. לא שכחתי את השמחות, הסבל והצער; את ימות החול האפורים ואת יפי השבתות והחגים, עת השכינה היתה שורה אף בבתי העניים והמדוכדכים, שהיוו את מרבית תושביה היהודיים של העיירה.

זוכרת אני את החגים והשבתות, עת כל בני המשפחה היו מסובים מסביב לשולחן ולכל אחד מקומו הקבוע. אמי, שהיתה חולנית מאד מאז זכרתיה ובילתה את מרבית הימים בשכיבה במיטה, גם היא היתה מצטרפת ויושבת אתנו ליד השולחן. על־אף חולשתה הגופנית האצילה על כל בני־המשפחה משאר־רוחה ומכבודה האמהי.

אבי היה נגר ועבד קשה לכלכלת הבית. לעיתים קרובות עבד מחוץ לעיירה והיה שב הביתה רק לשבת. עם שובו היה הבית מתמלא בכל החסר והשמחה היתה גדולה.

אבי חשב רבות על ארץ־ישראל ולא פעם שמעתי מפיו על רצונו ושאיפתו להיות בין בוני הארץ. אך הדבר היה לו כחלום, ביחוד מאחר שהאם היתה רתוקה למיטה. גורלו המר לא זיכה אותו אפילו בכך שיראה את בתו עולה ארצה ומגשימה את חלומו. הוא נפטר צעיר־לימים, בהותירו אחריו חמישה יתומים ואלמנה חולה, שגם היא לא האריכה ימים אחריו. כשעליתי ארצה הייתי יתומה מאב ומאם.

האחים גדלו וכל אחד בחר לו את דרכו בחיים. אחי הצעיר בערל רצה גם הוא להגשים את חלומו של אבא ולעלות ארצה. בגיל צעיר הצטרף לתנועת „החלוץ", כאמצעי לעלייה, אך הגורל רצה אחרת. שלא מרצונו ובלי שום כוונה נדד לרוסיה ומשם כבר לא ניתן לו לצאת ולחזור לבית אבותיו. ברוסיה התמסר ללימודים והגיע לדרגת מהנדס. אחרי שנים רבות חודש בינינו הקשר. הדבר היה כשנתיים לפני מלחמת ששת הימים. המלחמה עם שכנינו והתפקיד שמילאה בה רוסיה מנעו ממני את הפגישה המתוכננת אתו, אם־כי ערכתי את כל ההכנות לנסיעה למוסקבה, מקום מגוריו. לפני כשנה הגיעה אלי הבשורה המרה, שנפטר בהותירו אחריו אשה ושני בנים.

גם אחי הבכור יענקל חי ברוסיה. הוא עזב את פיעסק מייד אחרי מלחמת־העולם הראשונה, כשהפולנים נכנסו לעיירתנו. בהיותו אוהד את הרעיון הקומוניסטי, הצטרף לצבא הרוסי הנסוג והפך לאזרח סובייטי. הוא הקים משפחה וממשיך לחיות כפי שחיים שם כל אחינו בני ישראל. שני אחי האחרים נשארו בפולין. אחד מהם מת לפני שהגיע היטלר, והשני ניספה בשואה. יהי זיכרם ברוך.

לא ניתן לי כשרון סופרים ואין ביכולתי להעלות את חיי העיירה וחיי משפחתי הענפה ביתר הרחבה. תשמש רשימה זו מצבת־זיכרון ליקרים לנפשי.

בערל גלעמבאַצקי

יפה קפלן (אשתו של תנחום קפלן)

פרידה מאמי

אהבתי את ביתנו הצנוע והקטן, שעמד ליד הכביש הראשי. אהבתי לשמור על נקיונו וצורתו הנאה. כל החברים והידידים היו ממלאים אותו בשמחת־נעורים וכלל לא הרגשנו שצר המקום. מביתנו הובילו כמה שבילים: שביל לחנות, שביל למחסן, שביל לבית הישן, שעמד על גבעה רמה, ושביל לגן־הפירות. דרכתי בכל השבילים הללו,

שרה הינדה קפלן

אבל במיוחד אהבתי ללכת אל גננו רחב־הידיים, המלא עצי־פרי למיניהם. אהבתי לקטוף את הפרי ולאכול עד קהות השיניים ולהכין שם את שיעורי.

בסוף הקיץ נקטף הפרי, העלים נשרו ועצבות התפשטה בגן. אולם בבוא האביב מילאו אותו ריחות־משכרים, כי היתה זו תקופת הליבלוב והפריחה.

קטנה הייתי, אולי בת שש, וכבר לא ידעתי שמחה, כי גדלתי ללא אב. קשה היה לי לראות את פני אמי הצעירים והעצובים. השתדלתי לעזור לה בנקיון הבית, כי היא ואחיותי המבוגרות ממני היו טרודות בעסקי הפרנסה.

שנים חלפו, אחיותי התבגרו ונישאו, הבית התרוקן, אך מעיני אמי נעלם העצב. היא חיבקה נכדים, ערכה שמחות ושמעה ברכות ואיחולים.

בינתיים התבגרתי גם אני, אך לבי לא הלך אחרי המסחר והקונים. עיני היו נשואות למרחקים, לבי דרש משהו חדש ובטוח. הנוער שלנו עלה אחד־אחד לארץ־ישראל, הקבוצה הלכה והתפרקה, ואתם יחד עלה גם חברי הנאמן ואהוב־נעורי טאניע קפלן. דאגה וחששות היו מנת־חלקי עד שכתב לי את הדברים הבאים: „יקירתי, לא ירחק היום ושוב נהיה יחד, פה בארצנו היפה, וחלום־נעורינו יתגשם".

ראיתי את עצמי כבר מחוץ למעגל הסגור והצר, מכירה אנשים וחיים אחרים. אמנם התעוררו גם שאלות מטרידות: איך אשאיר את אמי לעת זיקנתה? אחות אחת נפטרה, והשתיים הנותרות מטופלות בילדים. ואני, בת־הזקונים האהובה, נחמתה האחרונה, אעזוב אותה לתמיד... כל אלה מכרסמים את הלב ואני בוכה במסתרים.

אמא החלה מכינה את הדרוש לנסיעתה של בתה למרחקים, ולבסוף הגיעה השבת האחרונה. אמי קמה מוקדם מתמיד, לבשה את בגדיה החגיגיים, ענדה את העדיים היקרים לה ושמה את פניה לבית־הכנסת. היא רצתה להקדים את כולם, להיות הראשונה לשטוח את תפילתה המיוחדת לפני האל הטוב, שישמור על בתה הרכה ויביא

אותה לחוף מבטחים. היא חזרה מאושרת אל הבית שהמה מאנשים אשר באו להיפרד. עם רדת הלילה נרגע הבית ושתינו הסתגרנו. היה רצון להיות רק עם עצמנו ולהרגיש אחת את ישותה של השניה.

הגיעה שעת האפס. הכל ארוז, הכל מוכן. גם העגלה כבר עומדת ליד הבית. פתאום נצמדתי לכל קיר ולכל חפץ. נפרדתי מכל עץ ומכל פינה.

העגלה זזה ולידי אמי, שתינו חבוקות ושותקות. פתאום אמרה בקול חנוק: „בתי", ודמעות חנקו את גרונה. עניתי: „אמא'לה, אני יודעת מה רצונך להגיד לי: שאהיה בריאה ומאושרת ושאכתוב לך יום־יום". ואני מלטפת אותה ומבטיחה, מלטפת ומבטיחה. הלילה שחור ואפל והסוס צועד לו לאט־לאט ובלבי בקשה שהדרך תימשך ותימשך עד כלות הכאב.

בתחנת־הרכבת התחבקנו שעה ארוכה, צמודות חזק ואין איש יכול להפריד בינינו. קול הצפירה קרע אותי מתוך זרועות אמי ודמעתה האחרונה נשארה על לחיי.

חלפו שנים רבות, אך דמעת אמי לא נתייבשה. אמי הורתי, העליתי את שעת הפרידה כדי להאיר את דמותך, דמות אם אשר נשרפה בדאגה לילדיה.

תנחום קפלן בערב יזכור 1971

חווה למדני

בית הורי

לזכר הורי מלכה ויהודה, ואחי אברהם ומוטיל ז״ל.

מאותם ימים רחוקים זכורים לי במיוחד ערבי השבתות והחגים. אבא יהודה ז״ל היה חוזר מבית־הכנסת בפנים קורנים ומקבל את פני השבת בשירה ערבה. אמא מלכה

מלכה לייב

ז״ל היתה מדליקה את הנרות ומברכת עליהם. אבא עשה קידוש ובין מנה למנה היינו מצטרפים אליו בשירה.

בערב חג־הפסח היה אבא חוזר מבית־הכנסת, כשהוא לבוש בקיטל לבן, יושב ליד השולחן הערוך, יחד עם בני המשפחה הלבושים בבגדי־חג, וממתין לאמא. בגלל הכנות החג המרובות היתה אמא מופיעה לשולחן אחרונה ואבא היה מקבל את פניה במילים, „ דו זעסט אויס ווי אעמעסע מלכה״. אחר־כך היה אבא קורא את האגדה קטע־קטע ומתרגמה ליידיש, כדי שגם אמא תוכל להבין את תוכנה. הסעודה, ארבע הכוסות, קריאת ההגדה לאחר הסעודה — כל אלה נמשכו עד לשעה מאוחרת מאד, כשהילדים נרדמים בזה אחר זה.

מאורע אחר החרות בזיכרוני אירע, כמדומני, בערב יום־הכיפורים. כמה מבני העיירה, ואני ביניהם, נלקחו לעבודה בביצורים. כאשר חזר אבי וישב לאכול, נכנסו שלושה חיילים פולניים ודרשו ממנו כי יראה להם את הדרך לפצביץ. חששנו כי החיילים יתעללו בו לאחר שיביאם למחוז־חפצם, לכן התחננו בפניהם שיניחו לו, בטענה שזה־עתה חזר מעבודת הביצורים. החיילים עמדו

יהודה לייב

על דעתם בתוקף ולבסוף דרש גם אבא כי נחדל לבכות ולהפציר בהסבירו, כי התנהגותנו עלולה להזיק לו יותר מאשר להועיל. אבא הלך, וכל בני המשפחה לא עצמו עין כל אותו לילה. בטרם האיר השחר יצאו אמא והילדים החוצה וצפו לעבר הדרך המובילה מפצביץ. למרבית השמ־חה הופיע אבא בריא ושלם.

התברר כי אבא שימש מורה־דרך לקצין ולקבוצה של חיילים פולניים. כל הדרך ריתק אבא את הקצין בסיפורים מעניינים. הקצין היה כה מרוצה עד כי העניק לאבא תעודה המעידה כי ביצע שירות מועיל וכי יש להניח לו לחזור הביתה ללא הטרדה.

אברהם לייב

חנה ורשבסקי־קינל

אברהם ורשבסקי ומשפחתו

אני כותבת דברים אלה לזכר דודי אברהם־משה ומשפחתו, שהושמדו על ידי הנאצים.

אברהם־משה היה הילד הראשון שנשאר לסבתא בחיים. היה זה הודות לרב מסטולין. הוא יעץ למסור את הילד לאימוץ ביום היוולדו ולהלבישו בבגדי פשתן עד מלאות

שמואל ורשבסקי

לו 7 שנים. לאחר לידה מוצלחת נוספת של סבתא, הוחזר הבן האובד לחיק משפחתו.

הכרתיו לאחר מלחמת העולם הראשונה. התגוררנו ביאנוב. באחד הימים הופיעה לפני ביתנו עגלה. נהג בה דודי אברהם־משה, כשחיוך של טוב־לב מאיר את פניו. הוא עשה את הדרך לבדו, בשלושה ימים. בכך הוכיח אומץ־לב רב, מכיוון שהיה קטוע־רגליים.

באותו ביקור פרץ ריב בנוגע לבית סבי, שנלקח על־ידי קרובינו. דודי נאבק לבדו בשלושה בריונים וגבר עליהם. כך הוחזר לנו הבית.

דודי עסק בלימוד תורה, אך גם קרא ספרים ועיתונים רבים. הוא היה בעל חכמת־חיים והצטיין בכוח שיפוט. בגלל תכונות אלה הירבו אנשים לשאול בעצתו, כולל גויים.

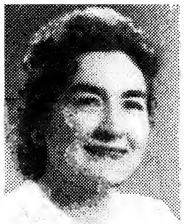
דודי התפרנס ממכירת בירה. את רשיון־המכירה קיבל בזכות מעשה גבורה בזמן מלחמת השיחרור של פולניה, בה איבד את שתי רגליו.

לדודי נולדו 7 ילדים, שנשאו כולם ברצון בעול הפרנסה. הוא היה מתבדח ואומר, „הילדים הם הרגליים שלי".

בנו הבכור, שמואל, היה ציוני ועלה ארצה. אולם כאשר חלתה אשתו, נאלץ לחזור. הוא נהרג בשעת נסיון בריחה. בת בשם פרומקה ניספתה עם משפחתה בעיר מגוריה סטוצ׳ין. בן בשם זליג נהרג בידי הרוסים. השאר מצאו את מותם במשרפות הנאצים. רק שמעיה, שעבר שבעה מדורי גהינום, זכה להקים משפחה בישראל. אולם הוא נפטר בטרם עת.

יהי זכרם ברוך לעד.

שרה ורחל לבית בוניה ויינוקור

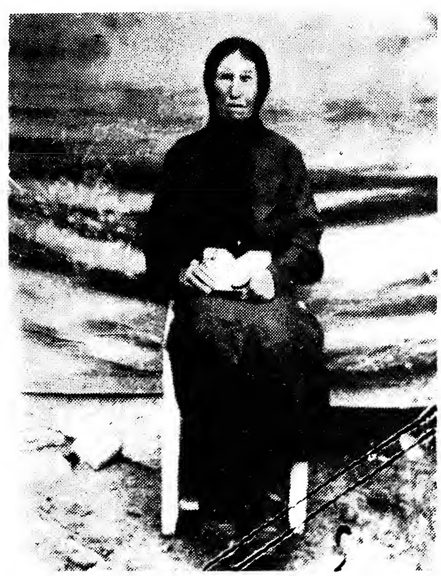

זכרונות מהמשפחה ומפיעסק

אבא ז"ל היה מספר שסבו נולד בפיעסק וכי משפחתו היתה ענפה, אחד־עשר בנים ובת אחת. האנשים שאני זוכרת ושביקרו בביתנו היו: סבא זימול ז"ל. אחיו ארציק שהיה גר בויגאדע, אחר כך בטורי ולבסוף קנה בית בפיעסק. שעפסול, מאיר, ניומי, זליג. והבת היחידה, שנישאה בעיירה קאמינקע ועמה היינו מתראים אחת לשנה.

אבא ז"ל היה מספר עוד, שסבתא נהגה לצאת לרחוב ולקרוא לילדיה כפי שקוראים לסייחים צעירים: קיז'ו — קיז'ו. וכנוי זה נשאר לדורות. אבא נקרא בפי כל „באניע קיז'ע" ואמא „פייגע באניע קיז'עס".

הפרנסה בעיירה היתה בצמצום. כל משפחה חיפשה מקורות מחייה ולא התביישה בשום עבודה. אבא ז"ל עבד לפני נישואיו כשייט־עצים. פיעסק היתה ברוכה ביערות

ונחלים. היו סוחרים שקנו את העצים והשיטו אותם לנמלים רחוקים. אולם קשה היה לקיים משפחה מעבודה כזו. לכן נסע אבא לאמריקה. אמא לקחה את שני התינוקות ועברה לגור בבית־הוריה.

סבא יהודה שבח ז"ל, שכונה „יודל גאלדשמידט" היה יהודי שומר־מצוות, נאה הליכות ואיש עמל. מבוקר עד ערב עבד כדי לפרנס אותנו ואת משפחתו. סבא טיפל בגן־פירות יבגן־ירקות, שמסביב לבית, וברפת. בתוך בית־המגורים היו מכונות־טוויה פרימיטיביות. איכרי הסביבה היו מביאים שקי־צמר וכל בני הבית עזרו בטווית־החוטים.

לסבא היו ארבע בנות ובן יחיד. אחת מבנותיו נסעה לאמריקה; השניה נישאה בעיירה זאבעלין שעל־יד וולקו־ביסק. בפיעסק נשארה אמא, האחות יעטקע והבן זיידקע גאלדשמידט.

„גאלדשמידט" פירושו באידיש צורף. ואכן סבא היה בצעירותו שען וצורף. וזה גם היה המקצוע בו עסק בנו זיידקע.

בליל הסדר היה סבא המאושר באדם. שכן, כל המשפחה היתה מתכנסת בביתו ומסבה אל שולחנו.

סבא התעניין בתנועה החלוצית. כאשר שמע כי נוסעים להכשרה, מקבלים סרטיפיקטים ועולים ארצה, אמר, „ימי המשיח מתקרבים". פעם דיבר על ארץ־ישראל. הוא אמר שכתוב בתנ"ך שהארץ היא ארץ זבת חלב ודבש. כך שלכל העם יש בה מקום. אולם הוא לא זכה לבוא אליה.

כאשר חזר אבא מאמריקה, עקרנו לבית משלנו ועסקנו בגידול טבק. היינו חוכרים חלקות אדמה מהאיכרים, שותלים ומגדלים את הטבק במשך כל חודשי הקיץ. מריווחי־קיץ של עבודה קשה התפרנסנו כל השנה.

כל מגדל טבק היה חייב למסור את היבול לידי הממשלה ואסור היה לסחור בו באופן פרטי. אבל הממשלה

שילמה מחירים נמוכים, שלא הספיקו לקיום. לכן היו מגדלי הטבק מסתירים חלק ניכר מהיבול ומוכרים אותו לאיכרים בימי שוק וירידים. הדבר היה כרוך בסכנה, מכיוון שהשלטונות היו עורכים מזמן לזמן חיפושים. אם נמצאה הכמות הקטנה ביותר של טבק, היה העונש קנסות ומאסר.

לאבא היו שני אחים ואחות בשם באבצ׳ע. היא נישאה לשמואל ליסובסקי. אח אחד נשא אשה בוולקוביסק. אח שני, שמעון, נשא אשה בשם חיה־שרה „די — קינדערס״. כולם היו בעלי משפחות, אנשים טובים וישרים. אולם הצורר הנאצי השמיד את כולם. ולנו לא נשארו אפילו תמונות לזכרון.

בפיעסק גדל נוער בריא ברוחו, ששאף ללמוד ולהתקדם. הם ויתרו על בית־הספר הפולני ויסדו בית־ספר עברי, „תרבות״. נוסדו גם תנועות־נוער, ששלחו חברים להכשרות. לא כל בני־הנוער זכו לעלות ארצה.

עם פרוץ המלחמה עוד קיבלנו מאבא כמה גלויות. באחת מהן כתב: „ילדים יקרים, בביתנו גר עתה קצין רוסי. הכל כשורה ולא חסר לי דבר. אשר לשידוך שעשינו, החתן עני מאד. אבל אין דבר. אם נחיה, יהיה טוב״.

ויכול היה להיות טוב, אך לא כך היה. הורים, סבא, דודים ודודות, ילדים — כולם אינם עוד. תהי נשמתם צרורה בצרור החיים.

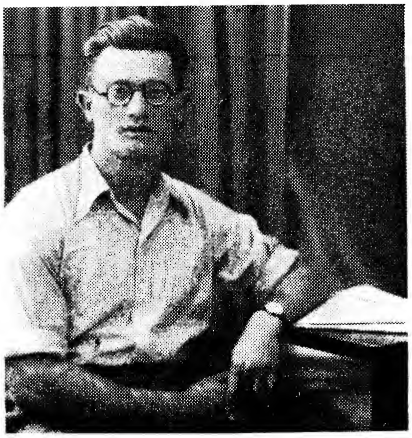
בוניה וינוקור ואחיו שמעון

אילה גודס

קווים לדמותו של יואל גרוס ז"ל

בזמן כתיבת השורות האלה לזיכרו של בעלי המנוח ואביהם של שלושת בני יבל"א, אנסה לתת ביטוי לרחשי־לבי.

אין לי רשות לכתוב על ילדותו, על ביתו, על שנות

יואל גודס

חייו הראשונות, אף אין לי די ידיעות. חיינו המשותפים מתחילים בשנת 1937, כאשר נישאנו.

יואל הכיר את הארץ בדרך של יבוש ביצות, כיבוש עבודה וגם קדחת, דרך ארוכה של תלאות ויסורים. אולם הרוח החלוצית שפיעמה בו היתה איתנה, ומנוי וגמור היה עמו להתגבר על כל מכשול, לבנות ולהיבנות בארץ הזאת.

אותו מרץ בלתי־רגיל, אותה מסירות ללא־גבול איפיינו אותו גם בהקימו בית לאשתו וילדיו. הוא עבד בפרך כדי לפרנס את המשפחה. אחרי נסיונות שונים בעבודה הצטרף לקבוצת־הזיפזיף. ימים תמימים העמיס זיפזיף ובשובו הביתה היו שפתיו צרובות־שמש וגרונו יבש. על־אף עייפותו הרבה היה קורא עיתונים וספרים, כשהוא מתעניין בחיי הציבור ושואף לרכוש ידע והשכלה.

חבריו ושכניו אהבוהו. אחיו ובני־משפחתו העריצוהו בזכות שכלו הישר, טוב־ליבו וצניעותו. תמיד היה מוכן לחוש לעזרת הזולת, לעזרת העם והמולדת. היה בעל מסור ונאמן, אב נפלא לבניו, אח דואג ובן יקר לאביו.

אחרי שנים של עמל ויגע בנה בקריית־ים את ביתו החדש, שעמד על גבעת חול, בלב שממה, ורק רחש גלי־הים התדפק על החלונות. כמה אהבה ומחשבה השקיע באותו בית... בעיני רוחו ראה כיצד המקום נבנה, פורח ומשגשג.

הוא זכה ליום המאושר של הכרזת המדינה היהודית ורקד ברחובות יחד עם צעירים וזקנים. הוא אמר כי זה יום של מזל ובחר בו כדי לעבור לבית החדש.

ב־12 במאי 1942, בדמי־ימיו, נקפד פתיל־חייו במקרה אסון. הוא לא זכה לראות את בנו השלישי שנולד לאחר מותו והנושא את שמו. יהי זכרו ברוך לעולמים.

ד"ר שילם ורהפטיג

ר' שלמה ורהפטיג מפיעסק

אחד מתושבי פיעסק הוותיקים היה רבי שלמה יעקב ורהפטיג. הוא היה אבי־אבי, הרב הגאון ר' ירוחם אשר ורהפטיג זצ"ל. סבי נפטר ב־8 לספטמבר שנת 1926 (בערב ראש השנה שנת תרפ"ז), זקן ושבע ימים. בן מאה ושש שנים היה במותו (יש אומרים בן מאה ושתים שנה).

שלושה חודשים לפני פטירתו בא לביקור אל בית אבי בוואַרשה (רח' גנשה 18) וישב אצלנו כששה שבועות. אז למדתי להכיר אותו. הוא היה ער ואיש־שיחה נעים ואהב לספר אפיזודות מן העבר.

הוא סיפר, למשל, כי נפוליון, בעת נסיגתו מרוסיה בשנת 1812, עבר דרך פיעסק והתאכסן לילה אחד אצל אביו של סבי; כי בית אביו היה הבית הכי גדול בפיעסק, והיה ידוע בשם „דער קאבאק"; אבי־סבי קנה את הבית מאת שלאכציץ פולאני אחד; כי מאחר שאבי־סבי טיפל בנפוליון בכל הכבוד הראוי ונפוליון היה מרוצה ממנו מאד, נתן לו למזכרת שעון זהב שאבי־זקני שמר אותו כל ימי חייו.

עוד סיפר לי זקני כי בעל ה„חפץ חיים", בעת נדודיו מעיירה לעיירה, סר גם לפיעסק והתארח אצל אבי־זקני. „החפץ חיים", אף שהיה אז עדיין צעיר לימים, שמו הלך לפניו כצדיק וכגאון. ולכן אבי־זקני קיבל אותו בכבוד גדול. ייחד לו חדר יפה והציע לו את המיטה. אבל כאשר סבי הציץ בבוקר השכם לחדרו, ראה שהוא שוכב על הרצפה הקרה. הוא לא רצה ליהנות מהמיטה המוצעת.

אבי־זקני סיפר סיפורים מעניינים על המרד הפולני מ־1863. אבל גם זכר את המרד מ־1831.

הוא אהב לספר על אותם הימים בהם לא היתה רכבת, ולא מכונת־תפירה ולא חשמל או גז להסקה ולמאור.

בעת היותו בביתנו בא אל אבי זצ"ל הרב הגאון ר' שלמה פוליאצ'יק המכונה „דער מייציטר עילוי". הוא היה חבר טוב של אבי ושניהם למדו יחד בישיבת בריסק אצל ר' חיים סאלאוויציק זצ"ל. העילוי ממייטשעט בא לוואַרשה על מנת להגר לארצות הברית של אמריקה. הוא הביא אתו גם את אביו הזקן. וזכורני כי סבי ר' שלמה יעקב ואביו של העילוי ממייטשעט ישבו על הספה בביתנו ושוחחו ביניהם שיחת רעים. תוך כדי שיחה נתגלה שהם קרובי משפחה. לאבי זקני היה אח צעיר ממנו ששם משפחתו היה פוליאצ'יק והוא חי בביאליסטוק. לשני האחים האלה היו שמות משפחה שונים מטעמי „פריזיב". כלומר, גיוס לצבא רוסיה הצאריס־טית. לאחר ששהה אבי־זקני בביתנו כששה שבועות חש צורך לחזור מהר הביתה — לפיעסק. היתה לו הרגשה שהוא ימות בקרוב. הוא לא רצה למות בוואַרשה, אלא בעיר מולדתו, בפיעסק. אגב, בוואַרשה, בבית העלמין מגנשה, קבורה אשתו השניה, היא אם־אבי, האשה הצדקנית רבקה גרונה, ע"ה, נכדת או נינת הרב הגאון רבי שילם הכהן, רבה של פרוזאני.

ששה שבועות לאחר שובו לפיעסק נפטר סבי. הוא היה חולה רק יום אחד. הרופאים אמרו שמעיו התפוררו מזוקן והוא נפטר באמצע הכתבת מכתב (על ידי אחד מנכדיו) לאבי הרב הגאון רבי ירוחם אשר זצ"ל.

חנה ברבלט

בית דרייזל פאצ׳עוויצ׳ער

הבית הפתוח לכל עובר־אורח יהודי

אזכור בית סבתא, מרת דרייזל רובין עליה־השלום, שהיה כביתו של אברהם אבינו — פתוח בפני כל עובר־אורח יהודי. כל הבאים בפתחו התקבלו בסבר־פנים יפות. ביתה של ,דרייזל די פאצ׳עוויצ׳ער׳, היה לשם־דבר בפי כל יהודי הסביבה וגם בקרב הגויים ידעו עליו. היה זה בית שאיחד תורה וגדולה, בית שופע צדקה וחסד. נרקמו בו קדושה וטהרה, מצוות ומעשים־טובים. היה זה בית של רחבות יהודית, שבעליה לא נצרוה לעצמם בלבד, אלא העניקוה בשפע רב. היה זה בית יהודי שסימל את כל המי־דות הטובות והנאצלות.

אזכור דמותו של סבא, ר׳ משה רובין ז״ל, יהודי רחב־לב ופיקח מאד, בעל ארשת אצילית כשל נגיד בעמיו, זקן צחור כשלג, ארוך ויורד על־פי מידותיו, מבט חריף ונוקב, הבעה כשל אחד התקיפים. ובכל זאת הריהו רך כקנה כלפי כל אחד מאחיו היהודים, נוח לכל הפונים וגישתו עממית, מלבבת, עד כדי קשירת יחסי־רעים אפילו עם זאטוטים, שלא לדבר על מבוגרים, שכנים וידידים.

ראוי היה סבא ז״ל למעמד מכובד בזכות עצמו, אך הפרסום הרב שהיה לביתו נבע דווקא מכוח אישיותה של סבתא דרייזל, ששמה הלך לפניה בכל האיזור. סבא היה יותר יושב־אוהל ואיש־הספר, מקדיש מרבית עיתותיו ללימוד התורה הקדושה אותה אהב בכל נימי ליבו ונפשו. זוגתו היתה אשת־חיל אמיתית, שמעטות כמותה, והיא פיקחה על אחוזתם הגדולה. היא פירנסה את משפחתה שהיתה ברוכה בבנים, ניהלה את העסקים, טיפלה במשק־הבית ודאגה להשיא את צאצאיה, כשם שטרחה למען אורחים ועניים.

סבא וסבתא היו מחוננים בעושר מופלג, עושר אגדי ממש, באחוזתם פאצ׳עוויץ׳, הסמוכה לפיעסק, הפעילו מספר טחנות־רוח וטחנות־מים. כן היו להם חוות חקלאיות, יערות ושדות. וכל הרכוש הזה הכניס להם רווחים עצומים. אבל באמונתם כי רבה, ידעו שאין הכסף אלא קניין ארעי חולף, שעשוי האדם לאבדו כל רגע, ושאין לקחתו אל הקבר. כפי שאמרו חז״ל: ,,בשעת פטירתו של אדם אין מלווין אותו לא כסף ולא זהב, אלא תורה ומעשים טובים בלבד״. הם האמינו ללא צל של פיקפוק כי כנים דברי מונבז המלך, השליט הרומאי הקדום, שביזבז את כל אוצרותיו לעניים ואמר: ,,אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה, אבותי גנזו במקום שיד אדם שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין יד אדם שולטת בו. אבותי גנזו בדברים שאינם עושים פירות ואני — בדברים שעושים פירות״. לפיכך זה היה עקרון־חייהם: אין הכסף והרכוש קניינו הפרטי בלבד, אלא נשתף בו כל נצרך ונזקק.

סבתא דרייזל לא המתינה עד שיבואו אליה לבקש נדבות. היא היתה מבחינה במי שחסר לו דבר־מה וממציאה לו בסתר, לבל יתבייש. לא זו בלבד שכל מי שנכנס אל ביתה רעב יצא שבע, לא זו בלבד שהעניים יצאו עמוסים צידה לדרך ולכלכלת בני המשפחה, אלא שהיתה מספקת מזון למשפחות עניות רבות ישר לביתן. בילדותי הייתי נושאת בשליחותה מטעני־אוכל לבתי משפחות נזקקות בפיעסק עיירתנו, כשבתה חיה־הניה — היא אמי־מורתי, עליה־השלום — מלווה אותי כל הדרך ונשארת בחוץ, כדי שלא יתביישו המקבלים. אני, ילדה קטנה, הייתי מכניסה אל הדירה פנימה כמויות הגונות של מצרכי חלב ובשר: גבינה ושמנת, חמאה וחלב, ביצים ועופות.

מרובים היו העניים, עוברי־האורח, שמצאו בביתה

קורת־גג ויצוע חם ללינת־לילה, חינם־אין־כסף. לרבים מהם ציפתה הפתעה נעימה. עני בן־טובים ששכב לישון בלילה לאחר שהסיר את בגדיו הקרועים ונעליו המרופ־טים, היה מוצא בבוקר נעליים חדשות ובגדים שלמים ומתוקנים, בלי שיידע מי הם המלאכים הטובים שדאגו למענו... מרובים היו זוגות צעירים, חתנים וכלות ממשפ־חות עניות, שסבתא השיאה אותם על חשבונה וסיפקה להם מלבושים נאים וכלי־מיטה. מרובים היו גם השדר״ים שביקרו באחוזתה, שליחי ישיבות ושאר מוסדות תורה וחסד, שזכו תמיד לקבל נדבה הגונה. אך יותר מכל חיבבה סבתא את קופת הצדקה של „מעות ארץ־ישראל״, שנועדה לתמיכת המתיישבים בארצנו הקדושה. מרכז התרומות היה האדמו״ר רבי שמואל׳קה מסלונים. בנוסף לתרומות היתה סבתא תומכת בכל צורכי בית הרבי, שהיה נערץ בעיניה כמו בעיני כל בני־ביתה.

באווירת־חסד זו גידלה סבתא את צאצאיה. הבנים: מרדכי־הירש וישראל רובין; הבנות: בשקה ורניק, מרקה פוקסמן, רוחנה ווייסשטיין, חיה־גרוניה חילר והבת הבכירה, חיה־הניה. כולם הקימו משפחות מפוארות ברוח־האבות. הבת חיה־הניה, היא אמי־מורתי, נישאה לאבי ר׳ שמעון־יצחק קויאט, מהחשובים בין חסידי סלונים בפיעסק ומן הדמויות הבולטות ב„שטיבל״ הסלונימאי שהתקיים בעייר־תנו, ואשר היה בן־דודו של רב העיירה הגאון רבי צבי קויאט זצ״ל.

ה„חסידארניע״ של הרבי מסלונים שימש מרכז של החסידים בעיר, שהיו כמעט כולם תוססים ושופעים חדוות־חיים. שם הם למדו והתפללו בשבתות ובמועדים ובימות־חול. שם התקיימו שיעורים תורניים בש״ס ובספרי־הלכה. מספר מסכתות מן הש״ס של בית־החסידים הסלונימאי בפיעסק, הנושאות עליהן את חותם בית־הכנסת, שרדו לפליטה ונמצאות אצל גב׳ דבורה סורסקי (בני־ברק), בת אחותי גיטל דובינסקי, שאחרי נישואיה עברה מפיעסק לקרינקי. כל אימת שהאדמו״ר מסלונים בא לפיעסק, לביקור חטוף או כדי לשבות שבת אחת במחיצת חסידיו, היתה כל העיירה לובשת חג. אפילו ה„מתנגדים״ מבית־המדרש הגדול ורב העיר היו באים לשחר את פניו.

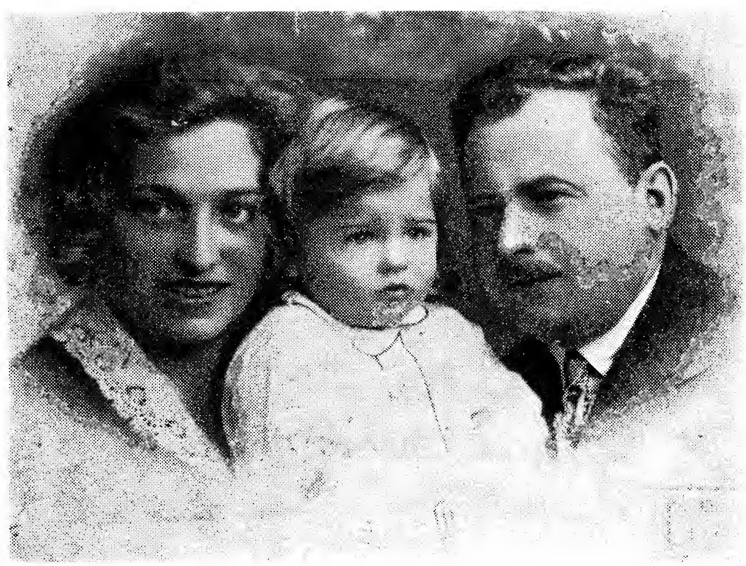
בני משפחת קוויאט

הרוח החיה ב„חסידארניע" היה אחי ר' ישראל קויאט, בן פיעסק, חסיד נלהב ומלא התלהבות, שהרטיט את לבבות שומעיו בתפילותיו ובמנגינותיו הערבות. הוא היה אהובם של כל באי בית־החסידים, חביב על כל יהודי פיעסק ונערץ על כל אלה שהכירוהו מקרוב, בגלל מידותיו התרו־מיות ורוחו הנאצלה. גם הוא, ככל בני־המשפחה, המשיך במסורת המפוארת של סבא דרייזל — מסורת של נדיבות יהודית, הכנסת־אורחים, צדקה וחסד.

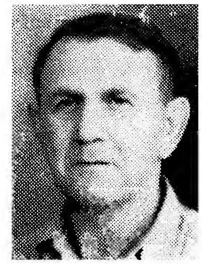
הבית המפואר של סבא דרייזל התנוסס לתפארה עד שהגיעו ימי פורענות לעיירתנו. כנופיות הפורעים, שטופי תאוות הבצע, עלו על האחוזה, הכריעו לטבח את סבא ר' משה ז"ל ובזזו את כל הרכוש. סבתא ניצלה ממוות בניסי־ניסים. כל הונה נשדד, אך נפשה היתה לה לשלל. מני־אז הועם זוהרו של בית „דרייזל פאצ'עוויצ'ער", אך גם בימי עוניה המשיכה סבתא לעסוק במצוות ובמעשים טובים, ולא אחת חסכה מפיתה הדלה כדי לפרוס לחם לאביונים ולהושיע לאנשים בצוו להם.

דמותה תישאר חרותה לנצח בזכרונם של וותיקי עייר־תנו כאשה דגולה אשר כל ימיה הקדישה את כוחותיה ורכושה לזולת, ואשר דבקה במידותיו של הקב"ה „הטוב ומיטיב לרעים ולטובים".

יהא זיכרה ברוך!

מרי קוויאט ומשפחתה

דוד ודבורה רייטבורד

זכרונות

על פיעסק אינני יכול לזכור הרבה כי בשנת 1914 עזבתי אותה. במשפחתנו היו בנות, ולחיילים ולקוזאקים היתה משיכה לבנות־עמנו, לכן ברחנו מהחזית ונסענו.

משפחת רייטבורד בפיעסק כללה את: סבא נחום וסבתא חנה־לאה שהיו להם 5 בנים ו־3 בנות: הרשל־לייזער, בן־ציון, ברל, יצחק ועקיבא, שרה, מיני ויענטה. להרשל־לייזער ולאמי מאשה היו 4 בנות ו־4 בנים: חיה־שרקה, רבקה, שיינה ופריידה, אלתר, זיידל (כותב השורות האלו), מוטל וחיים; לבן־ציון ולברל היו לכל אחד 4 ילדים ואחרי גמר שירותם הצבאי הם הסתדרו מחוץ לפיעסק — בניז'ני־נובוגורוד; הדוד יצחק גר אחרי השירות הצבאי בביאליסטוק והיו לו 3 ילדים. מהבנות של סבא: שרה נישאה בביאליסטוק, מיני בפיעסק למיכאל רומנובסקי, ויענטה בזעלווע. לכולם היו משפחות וילדים. עקיבא, הבן הצעיר של סבא, נשא בפיעסק את בת־אחיו, חיה־שרה. הבת הצעירה פריידה היגרה לאמריקה ולדודה מיני היו 3 בנות: רחל, נחמה ושיינק'ה.

בפיעסק התפרנסנו מחנות־מכולת. היו לנו גם סוס ועגלה בה היינו נוסעים לסחור בכפרים; וסוכנות של פטריות וחלקי־אחוריים של עגלות ששלחנו למינסק.

עם פרוץ המלחמה הייתי בן 12. למדתי ב„חדר" עם בני גילי, אך הלימודים נפסקו. מיד גייסו כל מי שהיה לו סוס ועגלה, כדי להוביל עצים לבניית גשר על הניימן. החלפתי את אבי וקיבלתי על עצמי לעבוד, וכשחזרתי הביתה היתה זו תקופה של מחסור במלח.

פעם לקח אותי סבא עמו. כשהחשיך, תעה סבא בדרך. פתאום הופיע גוי ודרש כסף. באופן אינסטינקטיבי, משכתי במושכות. הסוס התחיל לדהור והגוי אחרינו. תוך כדי ריצה נתקל הגוי ונפל. אנו ניצלנו אך חזרנו בלי מלח.

החזית התקרבה. הגברים גוייסו לחפירת תעלות. שוב החלפתי את אבי. אחרי יומיים בא אחי הצעיר ואמר: „ברח מהר הביתה, אנו מסתלקים מפיעסק". הכל היה מוכן לנסיעה. חפרנו בור, הכנסנו לתוכו את כלי־הבית וכיסינו באדמה. נפרדנו מאחותי, מהדוד עקיבא, מסבא וסבתא ומכל הילדים הקטנים. הצטרפה אלינו בת־דודתי רחל. היינו: הורי, 3 בנות ו־3 בנים — מוטל, חיים ואני. האח אלתר היה אז בביאליסטוק. הצטרפה גם האומנת שלנו. שמה היה רחלה, היא היתה ממוסט וגיבנת. כך עזבנו את פיעסק ב־1914.

התחנה הראשונה שלנו היתה כפר נובישולקה. בערב הופיע סבא וסיפר שהקוזאקים באו ולקחו את האוכל שהכינו לארוחת־הערב. הוא אמר לסבתא לעזוב, אבל היא לא הסכימה להשאיר את הילדים הקטנים לבדם. סבא לקח את הטלית והתפילין והגיע אלינו. לא הצלחנו לשכנע אותו לחזור אל סבתא. הצטרפו אלינו עוד זוג גויים מפרקופ, בהם היינו מעוניינים, כי לא רצינו להיות משפחה יהודית העושה את דרכה לבדה.

לא יכולנו להסתפק בסוס אחד. קנינו עוד סוס. היה זה בשבת בבוקר. עזבנו את הכפר. כשיצאנו, התחיל לרדת גשם. רטובים עד לשד־העצמות הגענו לעיירה יהודית. התאספו סביבנו אנשים, הכניסו אותנו לבתים וחיממו אותנו. למחרת כיסינו את העגלה, כדרך הצוענים, והוספנו לנסוע. סמוך ליום הכיפורים הגענו לעיירה רבזביץ. זו היתה עיירה קטנה מאד, אבל יפה. המשכנו והגענו לנובוגרודעק ושם החלטנו שהבנות ואחי חיים יסעו ברכבת לניז'ני־נובוגורוד, שם היו להורי שני אחים.

בינתיים הגיעו שמועות שהגרמנים כבר הקיפו את כל הסביבה, ואנחנו לכודים. הכבישים והדרכים היו מלאים

פליטים, בנוסף לתנועת הצבא הנסוג באלפיו. לא היו מעברים, סוסים ועגלות ואנשים התגלגלו בעירבוביה. אבא מסר את הסוסים לפירזול. תוך כדי כך נעלם לנו סוס אחד. זה שהסוס נעלם לא היה כל־כך נורא, אבל בתוך הריתמות החביא אבא את כל הכסף. ומה נעשה במצב כזה בלי פרוטה? ולא היה זה כלל סכום מבוטל, אלא כל הכסף שנחסך והיה מיועד לנדוניה בעבור הבנות — קרוב לאל־פיים רובל. אבא התחיל לחפש אחר הסוס. חיפש יומיים ולבסוף חזר עם הסוס ועם הריתמות.

עזבנו את נובוגרודעק, אבל להתקדם הרבה אי־אפשר היה. בלית־ברירה נעצרנו וחיכינו. בלילות לנו ביערות. הרגשנו גם מהי אנטישמיות. הגענו עד פרשת־הדרכים, סמוך לעיירה סטולבצי, וחיכינו. ניגש אלינו גוי שהכיר את אבי. הגוי היה מהכפר פצביץ. ומי לא הכיר את אבי בכפר הזה? הגוי התחיל לשאול אולי אנו יודעים איפה המשפחה שלו או אנשי כפרו. התברר שהוא בא מאמריקה ורצה להצטרף למשפחתו. הסברנו לו שבמצב כזה בלתי־אפשרי שימצא את המשפחה, והוא צריך לחזור בדרך בה הגיע. כך עשה. נתנו לו את הכתובת של אחותי. הוא מצא אותה ומסר לה ד״ש מאיתנו.

בסטולביץ חיכינו. מצד אחד היו קרונות־רכבת שסתמו את המעבר, ומצד שני הצבא הנסוג ופליטים. רווחו שמו־עות, שהגרמנים כבר כבשו את כל האיזור. באמצע הלילה הגיעה פמליה של קצינים גבוהים של הצבא הנסוג. הם היו צריכים לעבור ונתנו פקודה להזיז את הקרונות והדרך נפתחה. ניצלנו הזדמנות זו ועברנו. אולם בלילה לא המשכנו וחיכינו ליום. היה קר. התחממנו ליד מדורה. סבא נחום הודיע פתאום שהחליט לנסוע ברכבת. שוב לא עזר השיכנוע ונפרדנו. נפרדו מאיתנו גם שני הנוצרים.

הגענו סמוך למינסק וכאן לא יכולנו להתקדם. לא היה מעבר לפליטים. חיכינו ואבא הלך ברגל למינסק ושם פגש באדם שהיה קשור איתנו בקשרי מסחר. הוא לקח כרכרה עירונית והביא אותנו לתחנת הרכבת של מינסק. את הסוסים והעגלה הפקרנו. תמונה זו אי־אפשר לתאר במילים. משפחות שלמות עמדו ליד סוסיהן ובכו

משפחת אסטרינסקי

ולא יכלו להיפרד. בתחנת־הרכבת היו אלפי פליטים. לא היה אפילו מקום לעמוד.

היינו עייפים מהדרך. כל אחד חיפש מקום לשבת. מצאתי פינה בין הדלת והקיר ונרדמתי מיד. בינתיים התחיל אבא לחפש דרך לנסוע ממינסק. הגיעה רכבת־משא. אבא ניגש למשגיח־הרכבת ונתן לו 25 רובל והוא הסכים שנסתדר בחוץ, ברווח שבין קרון לקרון. גם זה היה דבר גדול. כשהתחילו לעלות, השגיחו שאני חסר. חיפשו אותי עד שמישהו מהקהל אמר שראה ילד ישן מאחורי דלת. רגע לפני שזזה הרכבת, מצאו אותי. עלינו ונסענו. זו היתה ממש סכנת־נפשות להמשיך כך. כשהרכבת נעצרה, פנינו לקונדוקטור והבטחנו לו תשלום אם יכניס אותנו לאחד הקרונות. הוא קיבל 25 רובל. בתוך הקרון היו אולי 50 איש וצפוף מאד. כמה גויים איימו שיזרקו אותנו מהקרון. אך היו אנשים שהתנגדו והתחיל ויכוח. לבסוף נשארנו והגענו סמוך למוסקבה. הדרך שצריכה היתה להימשך יום, נמשכה שמונה ימים. נעצרנו בדרך צדדית ושם נשארנו שלושה ימים. מכאן הלך אבי ושלח מברק לניז׳ני־נובגורוד. למחרת באו והורידו אותנו מהרכבת וככה הגענו ל־מחוז־חפצנו. סבא והאחיות לא היו שם. אחרי שבוע הגיעו האחיות, בת־דודתי ואחי חיים. גם עליהם עברו אותן תלאות.

סבא הגיע אחרי שלושה ימים. היה קר והוא התחמם ליד מדורה ונרדם. כשהתעורר, הרכבת נסעה והוא נשאר ביער לבדו. הוא התגלגל בדרכים עד שהגיע למינסק. גם הוא נתן כסף לקונדוקטור וזה הכניס אותו לקרון עד שהגיע למחוז־חפצו. ביום שישי, כשרצה ללכת לבית־הכנסת, נפגע מכירכרה. הוא קיבל זעזוע־מוח ועד סוף ימיו לא ידע מה איתו.

לא שמענו דבר על פיעסק. עם תום המלחמה נסע אבי לפיעסק וחזר במצב־רוח רע מאד. אחותי חיה־שרה נפטרה והדוד מיכאל אמנובסקי מת מכולירע, יחד עם מחצית תושבי העיירה. הבית נשרף. אחי אלתר, שהיה בביאליסטוק בעת נסיעתנו מפיעסק וחזר אחר־כך, סבל הרבה.

בשנת 1919 חזרנו לפיעסק — אבא, אני, אלתר, מוטל ואחותי שיינה עם בעלה, לו נישאה בינתיים. פרצה המלחמה בין הרוסים והפולנים. גייסו את אחי אלתר והוא לא חזר. אבי ומוטל חזרו לרוסיה כדי להחזיר את אמי ואת אחותי רבקה, אבל המלחמה והשלטון הקומוניסטי מנעו את שובם. גם סבא חזר איתנו לפיעסק. אך כעבור זמן־מה הלכו הוא וסבתא לעולמם. מההורים שברוסיה לא שמענו דבר. אחותי רבקה מתה משבץ־לב. היא לא הצליחה בנישואיה וזה שם קץ לחייה.

בפיעסק התארגן „החלוץ״ לשם עלייה לארץ־ישראל. נשאתי את בת־עירי דבורה ממשפחת אסטרינסקי. סבה חיים היה שמש בית־הכנסת „חיי־אדם״. היו לו בנים וביניהם שמואל, אביהם של דבורה ויענקל אסרינסקי, שחי באמריקה, אך ביקר פעמיים בפיעסק בשליחות של עזרה לכל המשפחות. בן נוסף בשם הרשל היה ידוע כמחבר שירים. והיה עוד בן בשם איטשקה ולו כיום בן בישראל ושמו מענדל אסטרינסקי. להוריה של דבורה היו שני בנים: משה וגרשון. למשה היו שלושה בנים ושלוש בנות: רבקה, דבורה ויענטע. לרבקה היו ששה ילדים.

בשנת 1925 עזבנו את פיעסק ועלינו ארצה. רצינו להעלות את המשפחות לישראל, אבל לדאבוננו לא יצא הדבר לפועל. בינתיים מתו הורי. הספקנו להביא את אמה של דבורה, אסנת, לישראל אחרי מות בעלה שמואל. אבל עקב הגעגועים ליתר הילדים והנכדים חזרה לפיעסק בשנת 1938 ונספתה בשואה עם כל המשפחות שלנו בפיעסק: אחותי וגיסי ו־6 ילדים; הדוד עקיבא ואשתו ו־4 ילדים; רייזל בת־אחותי עם בעלה ו־2 ילדים; בן־אחותי יחזקאל ואשתו ו־2 ילדים; נחמה בת־דודתי ו־4 ילדים, והדוד יצחק רייטבורד שגר עם משפחתו בביאליסטוק שהתאבד כששמע שהבן שלו מענדל נרצח על־ידי הגרמנים.

אלו משפחות רייטבורד ואסטרינסקי מפיעסק שהיו ואינן עוד.

חביבה קפלן (מבית מורשטיין)

קורות משפחתי

דל זכרוני ודלה יכולתי להעלות על הכתב את הקורות ולתאר את ביתי אשר במרכז העיירה, את הבאר אשר ממימיה שאבנו, את הסביבה, את העיירה על שני חלקיה, זארץ׳ ופרקופ אשר הגשר מעל נחל זלביאנקה הפריד ביניהם.

הנה לנגד עיני השולהויף אשר בקרבת ביתי, בתי־הכנסת, ה„שול״ המפורסם, קולות מתפללים ולומדים עולים באוזני. אני רואה את בית־הספר בו ביליתי את נעורי ולמדתי תורה ומעשים טובים, את מוריו ותלמידיו, חברי וחברותי לספסל הלימודים. אני נזכרת בתנועות־הנוער מכל הזמנים, בוויכוחים, בקופסאות קרן־הקיימת.

כמו כן אני נזכרת בשליחים מארץ־ישראל, במרכז הרוחני הציוני בפולין אשר העניק לנו את מטרתנו — ארץ ישראל. מחנכינו בעיירה היו זיידל שבח וגניה איצ־קוביץ׳. מחנכי בתנועה היה גרשון פלקוביץ. ועוד רבים שהיו ואינם עוד. ערבי השבתות והחגים היו קודש לפעולות ציוניות וחברתיות בעיירתנו המופלאה הזאת.

ארבע שנים הייתי בהכשרה בקיבוץ „שחריה״ אשר בברנוביץ והסביבה. זיידל קוויאט (דעם חסיד׳ס) היה באותה הכשרה, אך לא זכה להגשים את מטרתו. בברנוביץ היתה גם הכשרה של בית״ר. ליבע צין ופריידל אורלין, בני עיירתי, היו באותה הכשרה, אך גם הם לא זכו להגשים את מטרתם.

בהושענא־רבא של שנת 1938 היתה האווירה מחוש־מלת, ערב מלחמת־העולם השניה, ערב החורבן והשואה. מי שער שזו הפעם האחרונה שאני רואה את משפחתי היקרה, את בני־עיירתי המופלאים, הישרים והתמימים, אנשי־העבודה והרוח.

אני זוכרת את מסיבת־הפרידה של חברים וידידים, של שכנים, קרובים ורחוקים. כל העיירה היתה כמשפחה אחת גדולה שהכל שמחו בשמחותיה ודאבו בכאביה.

בהכשרה היה מנת־חלקנו רעב וקור, אך לא נשברנו. הודות לחינוך ולסבל זה ניצלו צעירים וצעירות רבים והם נמצאים בישראל, בה הקימו משפחות. אני מבכה מרות את אלה שלא זכו להגשים את מטרתם.

אני זוכרת את הפרידה מאבי בוולקוביסק, ליד האוטו־בוס היוצא לוורשה. דבריו האחרונים מצטלצלים באוזני עד היום הזה: „בתי, מי יודע אם אין זו הפרידה האחרונה שלנו״. בדרכי לוורשה ביקרתי בביאליסטוק את חאשקע לב מבית דיכובסקי ומשפחתה, שקרובים וידידים היו לי וגורלם היה כגורל רבים מיהודי פולין.

אבי, יוסף מורשטיין ז״ל, היה ציוני מלידה, תלמיד־חכם ומחנך לתורה ולעבודה. כל שאיפתו היתה להגיע לארץ־ישראל והדבר כמעט עלה בידו. אני ואחיותי אסתר קוריצקי וחנה לביא עמדנו לדרוש את משפחתנו. אבל קלגסיו של היטלר הקדימו אותנו.

אני זוכרת לטובה את אמי השניה, באשקע לבית ציכובסקי; את אחותי לייטשע אשר היתה נשואה להרשל רוכקין (ארטשיק דעם פאטשטערס) וגם בן נולד להם; את אחי דוד. אינני זוכרת את אמי־יולדתי שרה ז״ל מבית הלפר מריזינוי כי מתה בהיותי קטנה מאד. העיירה בה נולדתי היתה ריזינוי על יד סלונים ושם היתה לי משפחה ענפה. לאבי, ר׳ יוסף מורשטיין, שמוצאו מעיירת זלבה אשר אינה רחוקה מפיעסק, גם־כן היתה משפחה ענפה אשר שרידיה בישראל. ייבדלו לחיים ארוכים ירחמיאל מורשטיין ואחותו בתיה פיינשטיין מבית מורשטיין הנמצאים ברמת־גן עם משפחותיהם.

לפני עלייתי ארצה נפגשתי עם אחות אמי, דודתי

שיינה-גיטל ובנה משה מבית דינרמן׳ס מלטביה. הפגישה התקיימה על הגבול בין פולין ולטביה בעיירת ברסלב ומפיהם שמעתי בפעם הראשונה על אמי ז״ל.

לארץ-ישראל עליתי ב־28.10.1938. נתקבלתי על-ידי משפחת יוכבד ושלמה עמיאל ז״ל ומשפחת אביגדור דיכובסקי ז״ל ואשתו חיה, תיבדל לחיים ארוכים. בית חם מצאתי אצלם והם היו לי כהורים.

העליתי על הכתב זכרונות מעיירתי פיעסק שהיתה ואיננה עוד.

יבורכו כל אלה שטרחו להוציא ספר ולעשותו מצבה לדורות.

קפלן האב

האם של חביבה קפלן

חנה, אחות חביבה קפלן

שרה שפירא

בית אבי

שלושים־וחמש שנה חלפו מאז עזבתי את ביתי ב־עיירתי הקטנה פיעסק. לא אשכחך, עיירתי הקטנה, על רחובותייך זרץ׳, פרקופ, והגשר החוצה את העיירה; האחו, ,הטאמע׳ והגויות המזמרות את שיריהן ממיפתני הבתים; את עדר הפרות החוזר מדי ערב הביתה ומעלה אבק סמיך; את לילות החורף ואת רחובותייך מכוסי־השלג, ואת הנחל שבו היינו רוחצים, זה הנחל המשכשך בין עצי הליבנה.

אני זוכרת אותך, פיעסק, עיירתי הקטנה, בלילות ה־חורף המושלגים כשגגותייך ורחובותייך מכוסים שלג רב, ואנחנו הולכים לתנועה, לסניף „החלוץ" שבבית הקטן, המואר באור עששית נפוייחת. ויכוחים והורה יחד עם הנפש הטובה חיים לונסקי ז״ל, שעל־אף מחלתו הדליק בנו בקולו הצרוד ובמסירות־נפשו את האמונה בחלום הגדול — ארץ־ישראל.

כאילו רק אתמול עזבתי את ביתי בעל הקירות העבים וגג־הפח, ואת הלבבות החמים שפעמו בו. תמונתך, אבי, לפני על שולחני ועיניך הטובות מביטות בי. כמה גאה אני שהיה לי אב כזה. אני זוכרת אותך מעל בימת בית־הכנסת ואתה פונה אלינו, צעירים וזקנים, ואומר: „עלו ארצה!"

אהבת את ארץ־ישראל וכל מילה שנשלחה משם היתה קודש בשבילך. כששרנו „התקווה" היו הדמעות זולגות מעיניך ומכסות את משקפיך. אולם תקוותך לבוא ולראות את הארץ שאהבת — לא נתגשמה.

אני זוכרת אותך בתנועה. אהבת כל נער ונערה. ובאיזו יראת־כבוד דיברת עם קטנים. היית משכמך ומעלה מכל הסובב אותך.

„כולכם חביבים עלי", היית אומר. „אתם הולכים לבנות מולדת".

כמה אהבתי אותך בערבי חג ומועד. היית מספר ואנו גמענו כל מילה שיצאה מפיך. איך ידעת לספר על הארץ אותה אהבת בלי לראותה? דמיונך הלהיב גם אותנו. לא פעם תארת את חיפה עירי ואמרת: „זוהי עיר העתיד, לכו והתיישבו בה". האם לא נביא היית? מניין שאבת את כל הסיפורים היפים על חיפה, על נמלה ושכונותיה? הכל היה פרי־דמיונך. והכל התגשם כעבור חמישים שנה.

מניין שאבת את סיפוריך היפים על ירושלים ועל גיבו־רי עמנו? בימי חורף קרים חיממת לבבות ועודדת לעזוב את הגולה ולעלות ארצה.

איזו עברית נפלאה היתה שגורה בפיך! תמיד חיפשת את מקורה של כל מילה. עתון עברי — אסור היה לקרעו. הוא הגיע מארץ־ישראל וקדוש היה.

אני זוכרת אותך משחר ילדותי. מסביב לשולחן הגדול שבחדר־האוכל היו יושבים שמעון ז״ל ויהודה, יחזקאל וזיידל ועוד רבים, ואתה היית מספר על אבות הציונות — הרצל, נורדאו. הכל היו משוחחים ומתפלמסים. ישבתי גם אני שם והתחממתי לאורך.

זוכרת אני את העלייה הראשונה של בני פיעסק. את יציאת הקבוצה לרכבת, את יחזקאל על הסוס הלבן והוא מניף דגל תכלת־לבן, ואתה מתמוגג מנחת. הנה מתגשם חלום־חייך. ליווית אותם — ונשארת.

אצילותך ונדיבות־ליבך נעלים היו. כל זקן, חלש ועני מצאו מחסה אצלך.

יהודי גאה היית. זוכרת אני תעמלן שהלך ברחובות פיעסק, גידף יהודים והשמיצם. אתה הרמת משקפיך, הסת־כלת בו ואמרת: „סופך יהיה כסוף קודמך שניתלה כשונא־ישראל". כיהודי גאה חיית וכיהודי גאה הלכת לתא־הגאזים.

אני רואה אותך הולך וצועד ומטיף לגאווה אנושית ויהודית ואחריך צועדים אמא׳לה, רבקה׳לה, זלמנק׳ה ו־גיטל׳ה, וכל בית פיעסק.

לעולם לא אשכחך. דמותך ניצבת תמיד לנגד עיני. אני הלכתי בדרכך. חינכתי מאות תלמידים ותלמידות, עזרתי לעניים ויתומים מוכי־גורל. אבל כמה קטונתי ממך, אבי!

דמעותי אינן פוסקות. אני מרכינה ראשי לפניך, אבי היקר.

מרים פלקוביץ (טוירשטיין)

שריפה בעיירתנו פיעסק

לא אשכח לעולם אותו חודש בו פרצה שריפה איומה בעיירתנו.

הימים היו ימי ערב־פסח. התכונה לקראת החג גדולה. אחד מסייד את הבית והאחר מנקה. אצלנו בבית אפו מצות, שהיו לשם דבר. כולם רצו לאפות רק אצלנו. כל המשפחה השתתפה באפיית המצות ולכל אחד נועד תפקיד אחר. אני זוכרת שהייתי יוצקת מים לתוך הקערה עם הקמח ואמי ז״ל היתה לשה. כולם עמלו וטרחו.

כך נמשך הדבר שבוע ימים. והנה ביום האחרון, בשעות הלילה, שמענו לפתע צעקות: „שריפה!״ אמי לא ישנה כי היו צריכים להסיק את התנור כל הלילה. היא צעקה אלינו: „ילדים, רוצו מהבית והצילו מה שניתן לה־ציל...!״ התחלנו לארוז. לא הספקנו הרבה, מכיוון שהאש התפשטה במהירות וגגות הקש התלקחו מבית לבית.

זה התחיל מהבית הקטן של ר׳ ישראל חיים דער קירזשנער. חתנו, שהיה חייט, ישב ותפר עד מאוחר כדי לסיים את עבודתו לקראת החג. כנראה, היה עייף ונרדם ליד מנורת הנפט הקטנה. זו התהפכה והאש אחזה בבגדים ומהם התפשטה במהירות בכל הבית. כך עלו שש נפשות בלהבות.

לא אשכח את הטראגדיה הנוראה הזו. צלמים מוולקו־ביסק ומגרודנו. עיתונאים כתבו על כך בכל העיתונים. למשפחת הנשרפים היה בן שהתגורר בגרודנו והוא בא להלוויית המשפחה. כתוצאה מהשריפה נותרו משפחות רבות ללא קורת גג. אנחנו עברנו לגור אצל משפחת פוקסמן.

מובן שהיו אלה זמנים קשים מאד. אבל אחי גרשון עבד וטרח, ובנינו בית חדש.

שאיפתו של גרשון היתה לעלות לארץ־ישראל. אולם הוא לא זכה. המלחמה פרצה וכולם נשארו שם. לי איפשר גרשון לנסוע להכשרה וממנה עליתי ארצה, יחידה מכולם.

פשינסקי חיים

בית הורי

ברצוני להעלות כמה קווים לדמותם של הורי.

גרנו במוסט. ביתנו עמד במרכז העיירה. אהבתי מאד להשקיף דרך החלון על הנהר הניימן שהיה עובר באמצע העיירה וחוצה אותה לשניים. בקיץ שטתי שם בסירות, שחיתי ועשיתי כל מיני להטוטים. בחורף החלקתי בעגלות־חורף והגעתי למחצית השניה של העיירה, שם גרו קרובים, מכרים וגם חברים טובים. כך עברו עלי ימי־עלומי.

אבי ז"ל היה איש טרוד בכל מיני עבודות, כדי לקיים את משפחתו הענפה. בחודשי החורף היה עובד בחייטות, ובחודשי הקיץ היה משיט עצים על נהר הניימן. המשפחה כללה 11 נפשות: סבא וסבתא שגרו כל השנים איתנו יחד, ההורים, 5 בנות ו־2 בנים.

מאחר ואבי לא היה מסוגל לקיים את המשפחה בכוחות־עצמו, נאלצה אמי ז"ל לסייע לו בכך. אמי היתה אשה יפה, חכמה, ישרת־לב וטובה. כל התכונות האנושיות הנעלות ביותר התמזגו בנפש העדינה הזו. היא ניהלה מאפיה וגם מסעדה, כי חיינו על שפת הנהר והדגים היו מצויים בשפע. אמי ידעה להכין תבשילים מצויינים מהדגים.

יהודים וגם לא־יהודים, שהשיטו עצים בחודשי הקיץ, היו סועדים אצלנו את ליבם. אנו הילדים, כשגדלנו וראינו כיצד עמלה אמנו משעות הבוקר ועד חצות, השתדלנו לבוא לעזרתה. כך התפרנסנו בכבוד. שתי אחיותי הבכורות, רבקה ורחל, התחילו לחשוב על עתידן. הן נסעו לארץ רבת־האפשרויות — אמריקה. כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה, עברה מאפיתנו לידי הרוסים.

זכור לי מקרה בו הופקדו שני חיילים לשמור על המאפיה. נכנס צעיר יהודי וביקש ללון. מובן שאמי איפשרה לו זאת וגם ארוחה חמה נתנה לו. היהודי הצעיר גמל לה בכך שגנב את שארית ממונה, אותו חסכה ושמרה למען ילדיה. החיילים ביקשו מאמי שתמסור את העניין לקצין כדי להעניש את הצעיר היהודי ולשלוח אותו ישר לחזית. אבל אמי סירבה. היא נשארה ללא פרוטה, ואילו היהודי המשיך לו בדרכו.

כשעזבו הרוסים, נשארו אצלנו שני מחסנים מלאים קמח. בעיירה היה המצב החומרי קשה. אמי החלה לחלק את הקמח חינם. „בעת צרה", אמרה, „צריך לעזור זה לזה". כשנכנסו הגרמנים, שוב היתה אצלנו גנבה וידענו מי הגנב. גם במקרה זה יכולנו למסור את העניין לקצין הגרמני. אמי סירבה ושוב נשארה עם ארנק ריק ועם הורים זקנים וילדים.

אמי היתה דואגת לכל נדכא ונצרך — קרוב, שכן או סתם אומלל. כשיכלה להגיש את עזרתה, באה על סיפוקה.

כשקרה האסון הגדול בבית דודתי רחל צין בפיעסק, כשהדוד האהוב על כולנו נהרג, החליטו הורי לקחת לביתם את אחת משש הבנות שנתייתמו. בלה הגיעה לביתנו בגיל שנתיים ושהתה בו למעלה משנתיים. כיום היא חיה בארץ והקימה משפחה גדולה. אהבנו אותה מאד והתייחסנו אליה כאל אחות צעירה. את הבגד הראשון קיבלה תמיד בלה ואנו הבינונו ו־ויתרנו. דודתי רחל קיבלה עזרה נוספת מאחותי הבכורה, דובק'ה ז"ל, ששהתה תקופה ארוכה למדי בביתה ועזרה לה לשאת בעול הכבד של הטיפול בפעוטות.

מספר שנים לאחר־מכן נשרף ביתנו. נותרנו אביונים, ללא קורת־גג. בלית־ברירה עברנו לגור בכפר, והתחלנו לעבד חלקות טבק בשותפות עם שמעון דומשביצקי ז"ל. לבסוף עברנו לפיעסק. הייתי אז כבר בגיל בית־הספר. על־יד ביתנו היה בית־ספר פולני שהלימודים בו היו חינם. יום אחד באה בת־דודתי חנה (שמה כיום חנה דיכטר), אחזה בידי ואמרה: „אתה תלך לבית־ספר ‚תרבות' יחד

אתי". האווירה בבית־הספר „תרבות" קסמה לי מאד.

להורי לא היה קל לשלם שכר־לימוד, אבל הם הבינו את הצד החינוכי שבדבר. בין כותלי בית־הספר ספגתי את השפה העברית, את התודעה היהודית וגם אהבה למולדת.

המלחמה הסתיימה. חזרנו לעיר־מולדתנו מוסט, ובנינו את ביתנו מחדש. ההורים הזדקנו. אנו, הילדים, התבגרנו

אברהם ושרה פשינסקי

והתחלנו לחשוב על עתידנו. האחיות והאח יהודה התחתנו והסתדרו במוסט, ואני הייתי פעיל מאד בתנועת בית"ר.

קיבלתי אישור ובשנת 1930 הגעתי ארצה. אחרי ששהיתי ימים מספר בבית־עולים בחיפה, נודע לקרובי, חיה ויהודה בורובסקי, על בואי. מיד הופיע יהודה בבית־העולים. את הפגישה הלבבית עמו לא אשכח כל ימי־חיי. הוא נתן לי מיד שילינג. זה היה אז סכום לא מבוטל. בשילינג השתמשתי כדי להגיע לביתם. הם גרו בנוה־שאנן, לאחר שעזבו את עכו. חיה, בת־דודתי, קיבלה אותי בשמחה רבה. שוב לא הייתי בודד בארץ ולבי נמלא תקוות רבות.

עזבתי את ביתם כאשר נשלחתי על־ידי בית"ר לרחובות, לעבוד אצל פרדסן ידוע בשם מילר, שהעסיק בפרדסו הגדול רק עובדים עבריים. משמונים פועלים נשארו רק ארבעה קבועים. הייתי ביניהם. לא היינו מפונקים. היינו רגילים לעבודה קשה מהבית. כל היום עבדתי עם הטוריה, ובלילות בהשקיית העצים. בימי החורף גרנו לא אחת באוהלים, או ממש תחת כיפת־השמיים. כתוצאה מכל זה חליתי מאד. החבר ידלין, כיום מפעילי גח"ל, עזר לי הרבה. אני אסיר־תודה לו.

כשנודע לחיה ויהודה בורובסקי על מחלתי, הזמינו אותי אליהם. הם היו אז בעכו, בקבוצת הזיפזיף, ומצבם החומרי היה קשה למדי. כדי שלא אלך בטל, היה מדי פעם חבר לוקח יום־חופש, ואני הייתי עובד במקומו. כך עבדתי מספר ימים בשבוע. כשחיה ויהודה בורובסקי עברו לקרית־חיים, גרתי איתם ועם שני ילדיהם בדירה בת שני חדרים. הם דאגו לי והיו מסורים לי כמו לילדיהם.

בקרית־חיים התחלתי לעבוד בבניין. בשנת 1934 הגיעה אשתי חסיה מחוץ־לארץ. נולדו לנו שלושה ילדים. גם אחרי נישואי ידעתי טעם חוסר־עבודה, אך יחד עם אשתי היקרה הצלחנו להתגבר על כל המכשולים. גידלנו את ילדינו, השאנו אותם ויש לנו הרבה נחת מהם.

כל חיי קיוויתי שאוכל לעזור להורי. אבל במלחמת־העולם השניה הגיעו חיות־הטרף הנאציות לעיירתנו מוסט ושמו קץ לחיי הורי היקרים וליתר בני משפחתי. נשאר רק הכאב הצורב בלב, כאב שאינו מרפה.

הורי היקרים, אזכרכם לעד.

חיה בורובסקי

קוים לדמותו של אבי שרגא־פיבל

בחרדה ובצער באתי להעלות קוים לדמותו של אבי פייווע־שרגא צין ז״ל. בחרדה — שמא במרוצת השנים שכחתי משהו מתכונותיו הנעלות.

אבי נלקח מאתנו בגיל צעיר מאד, והוא אז כבן 32 שנה, ואני כבת 10. לפתע היתה אמא אלמנה ונאלצה לדאוג לשש בנות.

אבי היה בעל־מקצוע מעולה וניהל בית־מלאכה לחיי־טות בו עבדו 12 פועלים. רוב בעלי־האחוזות תפרו את בגדיהם אצלו. פעם, בשובו הביתה, נפל מעגלת־חורף ונהרג.

בן־רגע נדם רעש מכונות־התפירה. הפועלים והלקוחות נעלמו. עולמה של אמא חשך עליה והיא כה צעירה, ענוגה ובלתי־מנוסה. עול הפרנסה, משק־הבית וחינוך הילדות נפלו בבת־אחת על כתפיה. מניין תיקח את הכוח לשאת הכל?

פתחנו חנות־מכולת. הודות לבעלי־האחוזות, ששמרו אמונים למשפחתנו, יכולנו להתקיים. הם קנו רק בחנות שלנו ושילמו ביד רחבה. גם שכננו הטוב, ר׳ מרדכי־הרש פרושביצקי ז״ל, היה לנו לעזר. הוא שמר על ביתנו, על הרפת ועל כל רכושנו. והרכוש היה מכובד מאד. היה לנו בית גדול שמאחוריו השתרע שדה בן 10 דונם. הבית היה בנוי יפה, בתוך חצר רחבת־ידיים. בחצר צמח עץ של אגסים קטנים. שכנינו אמרו שהוא בן 100 שנים. אנחנו וכל השכנים נהנינו מפריו, כי יבולו היה רב. מאחורי החצר השתרע גן־פירות על שטח של שני דונם. הגן היה מוקף גדר חיה של דובדבנים. מאז חלפו 44 שנים, אך מדי שנה בשנה, עם בוא האביב, נזכרת אני באותה תקופה ובגננו הנפלא.

אני זוכרת כיצד נטעו אותו. היה זה יום אביב מקסים. אבי וכל הפועלים לקחו חלק בעבודה. השמחה היתה גדולה והתכונה רבה. הגן המה מאנשים, שכנים וקרובים, שבאו להתפעל מהנעשה. הפועלים הביאו בחביות מים מן הנהר הקרוב. הם הישקו את השתילים. ודאגו להשקותם כך יום־יום, כי ממטרות וצינורות לא היו. הגן התפתח וכאשר היה אבי קרוב לטעום מהפרות ולברך „שהחיינו״, בא האסון. מאז נדמה היה לנו שרוח־עצבות מרחפת על הגן.

מלבד הגן היה לנו משק־עזר בן 8 דונם. כל שנה זרעו בו משהו אחר. את השטח עיבדו נכריות מהכפר הקרוב. ולקראת החורף היה הבית מתמלא בכל טוב.

כל הרהוב שלנו היה יפה, ועצי־נוי צמחו ליד כל בית. לא רחוק זרם לו הנהר זלביאנקה. לאורך גדותיו צמחו עצים גבוהים וענפים. שטחים עצומים ליד הנהר כוסו בכרי־דשא רעננים. אהבתי את ריח הדשא אחרי הקציר. פה, על כרי־הדשא, נרקמו חלומות־העתיד. פה נוצרה השאיפה לשדות משלנו. חלומותינו התגשמו. בנינו בית מרווח ויפה, וסביבו עצי־פרי ונוי, והוא שוכן באחד מרחובותיה הראשונים של קרית־חיים.

אבי

אבי היה איש נעים־הליכות, בעל מרץ, טוב לב ושופע חיים. צעיר היה, אך כבר איש־ציבור מובהק. זכורה לי פעולה חינוכית אחת, חשובה מאד, שהוא היה היוזם והמד־ריך הרוחני שלה. הוא יסד תנועת־נוער בשם „תפארת בחורים״. מה הניע אותו לכך?

לא היו תנועות־נוער ולא מועדוני־נוער. בבית־הכנסת לא התחשבו בצעירים. הם לא יכלו לעלות לתורה, מה שנחשב לכבוד רב. הנוער הֵחֵל להתמרמר ולהתרחק מבית־הכנסת. אבי אסף את כל הצעירים והעלה בפניהם את ה־רעיון לייסד בית־כנסת לצעירים שייקרא „תפארת בחורים״.

הוא הסביר להם: „שם נתפלל כולנו יחד, נשיר, נשוחח. ניצור חיים בעלי־תוכן ועניין".

הרעיון התקבל בהתלהבות רבה. נמצא גם הבית. לאבי היתה ידידה, מלכה „די שנידערקע". היא ובעלה משה־ראובן שבח היו אנשי עבודה והקימו בית גדול ויפה ובו סלון־תפירה לגברות. מלכה הסכימה להעמיד לרשות הצעירים את חדר־האורחים שלה. מייד העבירו אבי והבחורים ספר־תורה, ארון־קודש, סידורים וספסלים. באחת השבתות נחנך בית־הכנסת לצעירים והוענק לו השם „תפארת־בחורים".

אבי היה בעל־התפילה ב„תפארת בחורים". הוא שימש גם כחזן. התפילה היתה מלווה בפרקי־שירה. ביחוד הורגשה ערנות לפני החגים. אני זוכרת את „שמחת תורה", שהיה החג האחרון בחייו. השמחה עברה מ„תפארת־בחורים" אל הרחוב ולבסוף ליווה כל הקהל את אבי לביתו. נשאוהו על כפיים וכל הדרך שרו ורקדו. כל הזוגות הצעירים שבעיירה הוזמנו לביתנו, אשר היה צר מלהכיל את כולם. אמי הכינה ממאכלי החג. היא עמדה מאושרת בתוך הקהל החוגג והתפללה לאלוהים שעין רעה לא תשלוט באבינו. התפילה לא נתקבלה. כעבור כמה חודשים נהרג אבי.

אבל כבד ירד לא רק על ביתנו כי אם על כל העיירה. כבו האור והשמחה בביתנו וב„תפארת־בחורים".

אבל בלבי נשארו הזכרונות. כיצד סייע אבי ב„הכנסת כלה". בעיירתנו חי יהודי ירא־שמיים ותמים־דרך, רבי ישראל־חיים, ולו ג' בנות, שכולן הגיעו לפרקן. והדאגה היתה רבה. לאחת הבנות נמצא חתן. אבל מניין יקחו מלבושים? ומניין יקחו מצרכים כדי להכין את ארוחת־הערב החגיגית? אבי עזב את בית־המלאכה ואת הפועלים. יום־יום יצא לכמה שעות לאסוף את הדרוש לחתונה. הוא פנה לחנוונית בשם מינה והטיל עליה לספק אורז, שמן וסוכר. אחר־כך הלך לקצב בשם מרדכי פינקלשטיין והטיל עליו לספק בשר. לבסוף נאסף הכל. החתונה נתקיימה ולא היה חסר בה מאומה.

אמי פנתה לאבי בתרעומת: „אתה הולך לשעות ארוכות והפועלים מבזבזים את הזמן לריק". תשובתו היתה: „אני חייב לנהוג לפי מצפוני, אפילו יש לי מכך נזק כספי".

אבי היה שומר־מצוות בקפדנות ובנאמנות, אך התעניין בחינוך כללי. היה זה לפני מלחמת־העולם הראשונה, ב־1913. כמה צעירים הגו את הרעיון להקים בית־ספר כללי, ששפת־ההוראה בו תהיה רוסית, ויתר הלימודים יהיו לפי תוכנית הממשלה, בתוספת לימודי היהדות. בו־במקום נבחר ועד בית־הספר. אבי נבחר להנהלה. אני הייתי בין התלמידים הראשונים של בית־ספר זה. הוזמנו מורים מומחים מחוץ לפיעסק. המורה לרוסית היה רובינצ'יק (אביו של ישראל רובינצ'יק, עתה שחקן „הבימה" בישראל), המורה למתימטיקה היה בן־עיירתנו, מר קוויאט. הוא עבד בבית־ספר ממשלתי בלודז'. כאשר נודע לו על ייסוד בית־הספר בפיעסק, חזר וקיבל את המישרה (מר קוויאט הוא בן־דודה של הגב' שטילרמן, מחברת הספר „עיירה על החול"). בית־הספר שכן בבית ברוך בורובסקי, דודו האהוב של בעלי יהודה בורובסקי. אמנם את בנו לא שלח לבית־ספר כללי, אך הסכים להעמיד את ביתו היפה והמרווח לרשות בית־הספר, ללא כל תשלום.

עם תום שנת־הלימודים פרצה מלחמת־העולם הראשונה. המורים גוייסו לצבא והעולם הפך לתוהו־ובוהו.

אחרי המלחמה כבר היינו גדולים מכדי ללמוד בבית־הספר, אך השאיפה לדעת נשארה. התחלנו לחפש ספרים, עיתונים, מרצים. נוסדה הספריה. נערכו ערבי־סיפרות, שירה, הצגות, משפט ציבורי ועוד. לצערי, לא חוננתי ב־כישרון דרמטי, אבל נתתי יד למפעלים תרבותיים.

נוסד „החלוץ". בתנועה זו הכרתי את בעלי יהודה בורובסקי. ב־1924 נישאנו ופתחנו חנות־מכולת במרכז העיירה. אולם לב בעלי לא הלך אחרי המסחר. הוא התלהב מרעיון הגאולה והחליט לעלות ארצה ואחר־כך להביא אותי ואת בננו הבכור שרגא אליו.

ב־1925 עלה בעלי ארצה. הוא היה בין ראשוני העלייה השלישית. בסוף אותה שנה הצטרפתי אליו. בננו שרגא היה בן שנה. ילד יפה להפליא, בעל שיער בהיר, עיני תכלת ופנים של מלאך.

עברנו לעיר עכו. במקום לפגוש יהודים ישבנו בין ערבים קנאים וגאים. נשאנו צער וייסורים ללא גבול. רק האמונה העמוקה בעתיד טוב ושליו יותר נתנה לנו את הכוח והמרץ להתגבר על הכל. שבע שנים חיינו בעכו. היו אלו שנות רעב ומאבק על החיים.

במאורעות של 1929 הצליחו האנגלים לחלץ אותנו מעכו. אנו, הנשים והילדים, עברנו לנווה־שאנן, ובעלינו נשארו לעבוד בזיפזיף על חוף עכו. בטרם הקימונו לנו בית, התחלנו להביא מהגולה חלק ממשפחותינו. ליהודה ולי לא היתה מנוחה. שכן, השארתי את אמי ללא כל מקורות פרנסה, ולה חמש בנות. קראנו בעיתון שנותנים סרטיפיקא־

טים. בעלי מילא מיד שאלון, וקיבלנו תשובה חיובית. כך הבאנו אל ביתנו הדל את אחותי בלה. כעבור כמה חודשים הכנסנו אותה לבית־הספר החקלאי בנהלל. הבאנו גם את אחותי מרי ואת אחות־בעלי ברוריה (בריינע). גרנו כבר בביתנו שבקרית־חיים. אמנם המקום היה עדיין צר מלהכיל את כולם, אך השמחה בלב היתה רבה. ב־1933 הגיעה אלינו האחות שרה׳לה ז״ל על־ידי פיקציה עם ה,,מכביאדה״. הכל יכולנו לתת למשפחה, אך לא חיים לאחות הצעירה שנפגעה במחלה אנושה.

אחותי חנה למדה בסמינר למורים בעיר גרודנה ונאבקה קשה על קיומה ועתידה. השתדלנו ושלחנו גם לה תמיכה ועזרה. ביאליק מספר על אמו, שפעם בערב־שבת לא היו בביתה לא לחם ולא נרות. והנה מצאה שתי פרוטות. התלבטה האלמנה, לקנות לחם לילדיה הרעבים או נרות שבת? לבסוף קנתה נרות. מקרה דומה קרה לנו. בעלי הביא לירה אחת שטרלינג. אמרתי, נקנה ארון. אי־אפשר לסבול את אי־הסדר. בעלי התנגד. והוא שלח את הכסף לחנה.

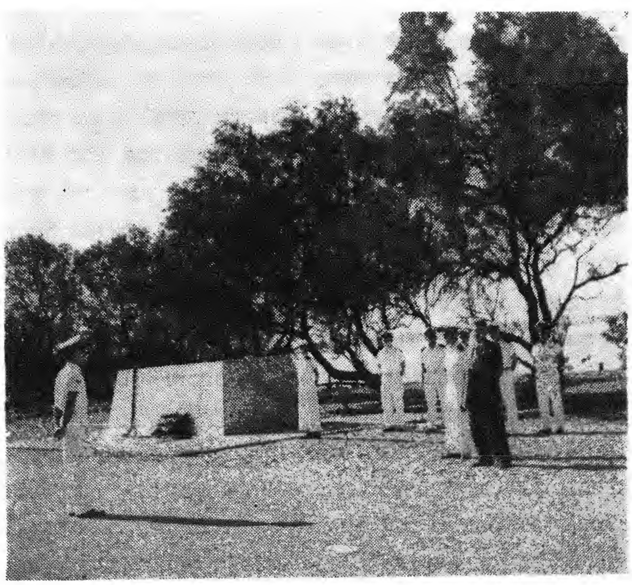
כעבור שנה נתבשרנו כי סיימה את לימודיה בהצלחה וקיבלה מיד מישרה בעיר ווארשה, בבית־ספר ,,תרבות״. ישבנו ליד ערימת הבגדים הבלתי־מסודרים ושלחנו לה ברכת חזק־ואמץ.

ב־1948, על סף מלחמת השחרור, הגיעה אחותי חנה ארצה עם משפחתה, אחרי תשע שנות תלאות, רעב ופחד מפני הצורר הנאצי. תחת מטר יריות נסע בעלי לנמל לקבל אותם. בנס עבר את קו־האש והביא אותם שלמים ובריאים להדר חיפה, ומשם ישר לביתנו בקרית־חיים, ולא לאוהלים, כפי שהיתה הסוכנות משכנת את העולים. שנה וחצי ישבו אתנו בביתנו. חילקנו אתם כל מה שהיה לנו. הם התחילו לעבוד במקצועם. גיסי יצחק ז״ל קיבל משרה כמנהל בית־ספר, כי היה בעל נסיון רב במקצועו. חנה, תבדל״א, קיבלה משרה כמורה. בתם רחל בת השש החלה לבקר בבית־ספר כתלמידה. לבסוף קנו להם דירה והחלו בחיים עצמאיים.

כך מילאתי את תפקידי כאחות בכורה.

ביתנו היה פתוח תמיד לא רק לאחיותינו, אלא לכל קרובינו שהגיעו ארצה. כמעט כל החתונות המשפחתיות נערכו בחצרנו היפה. לכולם עזרנו, בכולם תמכנו, לפעמים אף מעל לכוחותינו.

היום, כשאני מסכמת פרק זה בחיי, ברור לי מאין שאבתי רצון וכוח. דמותו של אבי ניצבת לפני. דרכתי בשבילים שפילס לי והמשכתי בפועלו לאחר שנלקח מאתנו. אהבתו המיוחדת אלי קיבלה משמעות של צוואה. להיות כמוהו: לב פתוח ונכונות לעזור לכל נזקק.

יהודה בורובסקי מספיד את בנו שרגא ז״ל ליד האנדרטה לנופלים במלחמת השחרור בבית הספר לקציני ים בעכו בשנת 1969

יהודה רוז'נסקי

קורות חיי

נולדתי בשנת 1904 בעיירה פיעסק בפלך גרודנה שבפולין. היו לי חמישה אחים ואחות אחת. יחד עם ההורים היינו שמונה נפשות.

הבית היה קטן, צר ודל. אמי היקרה והאהובה, זיסל ז״ל, היתה עקרת־בית למופת וגם אדוקה ושומרת מסורת. היא דאגה שבניה ילמדו תורה, ושאפה שמישהו מבניה יהיה לרב בישראל.

בנעורי למדתי בחדר ובתלמוד־תורה. למדתי גם מחוץ

הורי זיסל וברל רוז'נסקי

לעיירתי פיעסק. בעיר זלווה, אצל הרבי סנדר. מאחר שלא היה באפשרותם של הורי לספק את כלכלתי מחוץ לפיעסק, אכלתי כל יום בבית זר אחר.

בשנת 1914, כשפרצה מלחמת־העולם הראשונה, לא יכלו עוד לכלכל אותי. הייתי צריך להפסיק את הלימודים ולחזור הביתה. זמן קצר המשכתי ללמוד בפיעסק, בתלמוד־תורה.

בגלל המלחמה ובגלל המצב הדחוק בבית נאלצתי לצאת לעבודה בגיל צעיר (14—15). אבי היקר והאהוב דב (בערל) ז״ל היה קצב מנקר (בעריל דער טרייבאטש). בחורף היה עובד בתור קצב, ובקיץ היה עובד על הנהר ניימן (כאחד מה„וואסער מענשען״). תפקידו היה לאסוף עצים בודדים ולחבר אותם לרפסודות ודוברות.

גם אני התחלתי לעבוד על הנהר. עסקתי בכך 4—5 שנים. מאחר שהייתי חבר ב„חלוץ״ קיבלתי לבסוף סרטי־פיקט.

כחודשיים לפני נסיעתי נשאתי לאשה את חנה פריי, אותה הכרתי מילדותי.

ב ־ילת 1926 הגענו ארצה. קיבלו את פנינו דבורה ודוד (ז״ל) רייטבורד. הם לקחו אותנו לצריף גדול מעץ, שאותו רכשו הפיעסקאים. כך גרנו שתי משפחות בחדר אחד. בחורף סבלנו מהגשם ובקיץ מהחום. את עזרתם של דבורה ווידל בצעדינו הראשונים על אדמת המולדת נזכור תמיד לטובה ולא נשכח.

בארץ שרר חוסר־עבודה, רעב ממש. נאלצנו לחיות זמן ממושך חיי קולקטיב. שבע שנים עבדנו בעכו, שהיתה עיר ערבית. עבדנו עבודת־פרך, אך לא היו לנו די בגדים ללבוש ולא די מזון לאכול.

בשנת 1933 עברנו לגור בשכונה חדשה, קרית־חיים. שם בנו בשביל כל משפחה בית קטן, בתשלומים קטנים לעשרות שנים. אנו, הפיעסקאים, השתדלנו לגור בשכנות גם בקרית־חיים.

בשנה הראשונה בקרית־חיים יסדנו קואופרטיב לתחבורה, בו היו חברים רק קומץ קטן מאיתנו. בתחילה היה די קשה, אבל במשך הזמן הגענו לאלפי חברים בקואופרטיב התחבורה הקרוי כיום „אגד״.

בקואופרטיב התחבורה עבדתי 38 שנים. בגיל 65 פרשתי לגימלאות.

במשך 25 השנים האחרונות שברתי שלוש פעמים את

רגלי ונאלצתי לשכב זמן ממושך בבית־חולים. תודות ל־עזרתם של בני עיירתי פיעסק הבראתי. ביחוד עזר לי בעת מחלתי חברי היקר יהודה בורובסקי, שישב אתי על ספסל־הלימודים בתלמוד־תורה בפיעסק, אצל הרבי מאטע דער ראשער. תמיד אזכור את עזרתו לי בעת צרה.

הבאתי לארץ אח בשם שלמה ובן־אח בשם שמואל רוז׳נסקי, וכן את ההורים. הם גרו אתנו כמה שנים, ולפני המלחמה שבו לפיעסק.

מכל משפחתי, שמנתה 8 נפשות, הושמדו בשואה ההו־

יוסף רוז׳נסקי

רים האהובים והיקרים, זיסל ודב; האח אליהו עם משפחתו; האחות יפה (שיינע) עם תינוק; אחי יוס׳ל נפטר ברוסיה אחרי טילטולים רבים. לנצח נזכור את האהובים והיקרים. יהא זיכרם ברוך.

אחותו שיינע רוז׳נסקי

נותרו בחיים אחי שלמה רוז׳נסקי, שנמצא יחד אתי בארץ־ישראל, ואחי חיים רוז׳נסקי המתגורר בארגנטינה, אותו לא ראיתי זה 46 שנים.

יש לי בארץ גם בן־אח, שמואל רוז׳נסקי, ובת־דוד של וועלוועל רוז׳נסקי, חיה־רייזל.

יש לי חמישה נכדים, שניים מהם ילדיה של בתי מירה, ושלושה — ילדיו של בני יעקב.

שרה אפשטיין

אבי הלמדן

משפחת שיבובסקי הגיעה לפיעסק בשנת 1918, ואני עדיין ילדה קטנה.

אמי ז"ל היתה מספרת לי על קשיי חייהם. אבי ז"ל סירב לקבל את הרבנות בוולקוביסק והעדיף להשאר בקלגיץ. הכינוי „דער קלגיצער" ליווה אותו עד סוף ימיו.

בעל האחוזה העריץ את אבי ובנה לו בית־כנסת. כל בני הקהילה היו באים בחגים ובשבתות להתפלל בבית־כנסת זה. אבי הקדיש את כל זמנו ללימוד תורה ועול הפרנסה נפל על שכם אמי.

כאשר החליטו בעלי־האחוזות לעקור את כל היהודים ממקורות פרנסתם, נאלצה המשפחה להתיישב בפיעסק.

עוד בקלגיץ הלכו שני אחי למלחמה. עם תום מלחמת העולם הראשונה הודיעו לאבי שבנו הצעיר, אהרון, מת. אבי סירב לשבת שבעה, מכיוון שהיה משוכנע שאם מקדשים את הלבנה אין מתים מיתה משונה ואין נופלים בקרב. ואכן, אהרון שב לביתו.

בפיעסק החלה המשפחה לעסוק בגידול הטבק. אבי המשיך בלימודים ושוב נפל עיקר עול הפרנסה על שכם אם המשפחה אידלה ז"ל, על הבנות בתיה ז"ל וכותבת שורות אלו, וכן על הבנים יעקב ואהרון ז"ל. יעקב חזר פצוע מהמלחמה, עבר ארבעה ניתוחים ברגלו הימנית ושכב זמן רב בבית־החולים. הודות להשתדלותו של הרב יגל ז"ל השתחרר מבית־החולים הפולני והעבירו אותו לווילנה, לבית־החולים „שערי־צדק". זה היה בית־החולים היהודי היחיד. כאשר הבריא, נשא לאשה אחת מבנות בוגדי.

אהרון נשא בזלווה אחת מבנות ברוצקי והקים משפחה. כולם ניספו בשואה. אחותי בתיה נישאה בעיירתנו לחיים ורשבסקי

אבי נפטר ביום חמישי בבוקר. ביום שלישי הזמין אליו אנשים ואמר כי ביום חמישי הוא עומד למות. הוא ביקש מהרב קוויט ז"ל שיביאו אותו לקבורה בפיעסק, אך לא יספידו אותו; והוא ביקש מאמי שתשמור עלי היטב, מכיוון שהייתי צעירה מאד.

משה נתן שיבובסקי

לאחר מותו של אבי באו מאנשי מוסט וביקשו לקברו בעיירתם. אולם אמי סירבה להפר את צוואת אבי.

גברת פווה מוולקוביסק, ידידה של אמי שמאוחר יותר הוכיחה כלפי מסירות רבה בארץ, סיפרה לי כי גם מאנשי וולקוביסק ביקשו את גופתו של אבי כדי לקברו בעירם.

לאחר מותו של אבי התהלכו סיפורים רבים על אודותיו. אחד מהם זכור לי היטב. אבי הופיע אל בן־העיירה בחלום הלילה והורה לו להזהיר את הרב קוויט מפני שריפה. הרב שמע לחלום, ולא לן כמה לילות בביתו. כאשר חזר לביתו, פרצה שריפה גדולה בה נספו הרב ואשתו, בתם ובעלה ושתי בנותיהם. אנשים רבים נשארו ללא קורת־גג וביניהם גם אנו.

חנה פלשר, זהבה גולדנברג ומרים ברום (לבית פרושביצקי)

בית משפחת פרושביצקי

לימים, עת שקועה אני בהירהורי לבי, עולים זכרונות העבר בזה אחר זה לעיני רוחי, קמים לתחייה, לובשים צורה ופושטים צורה; ובד־בבד אתם זורם לו הזמן במהירות, וממחיש לי ללא הרף תקופה־תקופה ומאורעותיה.

ברגעים אלה הוזה אני בהקיץ על ילדות... נעורים... על ביתי בו גודלתי וחונכתי, על רחובות וסימטאות, שבילים ומשעולים בהם עברתי בעודי בשחר־נעורי.

ובעוד אני מתייחדת עם עצמי וחולמת חלומות העבר, והנה לפתע, מראות־זוועה מן השואה לנגד עיני: משפחתי כולה, זקנים תשושי־כוח, צעירים בדמי־עלומיהם, נשים וטף. עומדים הם על עברי־פי־תהום, מעונים, חסרי־ישע, מובלים כצאן לטבח על לא עוול בכפם.

וכשאני הוגה במשפחתי ובכל יהודי פיעסק, תוקף אותי יגון וכאב עמוק, וללא הפוגה בוכה בי חרש לבי, בוכה ללא דמעות, כי יבשו הדמעות. ולשם הנצחת זכרם של בני משפחתי היקרים, אעלה את דמותם.

אבינו יצחק ז״ל יהודי ירא־שמיים היה. ישר הליכות, עניו וצנוע. הוא חינך אותנו לשמירת מסורת־אבות, ליושר ולאהבת הבריות. אב מסור היה לילדיו, למשפחתו ולביתו. לא חסך עמל למען פרנס את משפחתו בכבוד. ואם כי חי רק מעמל־כפיו, דאג תמיד שמאומה לא יחסר בבית. חוק בל יעבור היה עמו, לארח בשבת אביון ליד שולחנו. כאשר ראה אביון עומד בפתח בית־הכנסת בו התפלל, הביאו הביתה לארוחת־השבת, והשתדל לקרבו ככל האפשר, כדי שירגיש בנוח.

בכיבוד אב ואם ראה לא רק מצווה גדולה שיש לקיימה, אלא עשה זאת בטוב־לב, שהיה טבוע באופיו. סבא וסבתא, הוריו של אבינו, התגוררו יחד עמנו, וגם הם אנשים ישרים וטובים היו. אבא שמר עליהם כעל בבת־עינו. טיפל בהם וחלק להם כבוד. לצידו עזרה אמנו איטקה היקרה. אשה צנועה וטובת־לב היתה אמנו ז״ל. חן, נועם וקסם התמזגו בה. הכרת־פניה העידה בה כי נדיבת־רוח היא ונכונה תמיד לעזור לזולת. אמנו ז״ל לא נספתה בשואה. היא נפטרה על סף זיקנתה. וכשאנו הוגות בה, נחמתנו היחידה היא שלפחות לא ראתה את מוראות השואה ואת ילדיה המובלים לטבח.

אבינו השתוקק לגמול הרבה חסדים ולהושיט עזרה. אולם בגלל מצבנו החומרי הקשה ובגלל גודל המשפחה — הורים, ששה ילדים — לא עלה הדבר בידו. אולם הוא עשה כמיטב יכולתו. אמנם הוריו של אבינו נתמכו גם על־ידי בניהם שבאמריקה, אך עול הפרנסה היה עדיין כבד למדי, בעיקר כאשר הגיעה אחת הבנות לפירקה ועמדה להינשא. בנוגע לכך חרותה עמוק־עמוק בזכרוננו חוויה אחת.

אחותנו מייטה ז״ל עמדה להינשא, וכמנהג אותם ימים במשפחות יהודיות בגולה, הובטחה נדוניה לחתן. לא היתה בידינו שום אפשרות לקיים הבטחה זו בכוחות־עצמנו, ולכן פנינו אל הדודים באמריקה, אחי־אבי, שיעזרו לנו. גם הם לא היו עתירי־נכסים, כיוון שהתפרנסו בעיקר ממלאכת־יד בסדנתם הפרטית. אך הם נענו מיד לבקשתנו. חיכינו בכליון־עיניים לנדוניה שצריכה היתה להגיע, אך למגינת־לב כולנו, היא נשלחה מועד החתונה היה קרוב. לכלה הוכן הכל מזמן, אבל הנדוניה בדולרים בוששה לבוא. התהלכנו אובדי־עצות ואבלים כבתשעה־באב. והנה, ימים ספורים בלבד, ממש לפני החופה, הגיע הכסף המובטח. אותה שעה ישנתי, והנה הרגשתי שמטלטלים אותי בכוח. נחרדתי. חשבתי שפרצה שריפה, או שפורעים התנפלו על ביתנו, שעמד בשולי העיירה, בסביבה נוכרית. אולם

כשפקחתי עיני והבטתי בפניהם המאושרות של בני משפו
תי, הבינותי מיד שהתרחש נס. מה רבה היתה השמו
בבית, ממש אין לתאר זאת במילים.

אבינו ז"ל האמין באמונה שלמה בשיבת־ציון. בני
הארץ והפרחת השממה היו קרובים מאד לליבו, אך ה
אמר שהדבר חייב להיעשות על יסודות האמונה והמסור
כאשר הודיעה אחותנו חנה כי בכוונתה לנסוע, לעלו
ארצה, לא היסס אף לרגע והכין בעבורה את כל הדרוי

אחותנו חנה עלתה באמצעות משרד העלייה ע
ההנהלה הציונית. אחריה עליתי אני (זהבה) כתיירת, ע
המכביאדה הראשונה, והצלחתי לעקוף את גזירות העליי
הדרקוניות של ממשלת המנדט. אחרונה הגיעה ארצ
אחותנו מרים עם קבוצת חברים מ„החלוץ", כמעט בשלו

יוסף ובערל פרושביצקי

מלחמת־העולם־השניה. לצערנו לא זכו להיות אתנו כאן אבינו יצחק ז"ל, אחותנו מייטה ומשפחתה, אחינו דב ומשפחתו, ואחינו הצעיר שמואל־יוסף ומשפחתו זכרונם לברכה. כולם ניספו בשואה.

לפני שאסיים רשימה זו, רצוני לצייר בקווים מעטים את הקהילה היהודית של פיעסק.

לא קלים ונוחים היו החיים היום־יומיים בפיעסק, כי הפרנסה לא היתה מצויה בשפע, והכרח היה לעמול קשה כדי להתקיים בכבוד. אנשי פיעסק הישרים והחרוצים היו סוחרים־זעירים, חנוונים, בעלי מלאכה, ואף עובדי־אדמה שעסקו בעיקר במטעי־טבק. היו ביניהם בעלי שאר־רוח שעסקו בהוראה ובחינוך הדור הצעיר. אנשי העיירה לא בחלו בשום עבודה המפרנסת את בעליה. שמחים בחלקם

סבתא אלקה ואבינו יצחק ליד מצבו סבנו מרדכי הירש

היו, והמשיכו לסלול דרכם בחיים, גידלו וחינכו את ילדיהם למעשים טובים, וקיוו לעתיד טוב יותר.

הנוער היה ער ותוסס, גדוש רעיונות ואידיאלים, וחתר ללא הרף לקראת דרכי חיים והגשמת שאיפותיו הנעלות. הנוער היה חבר בתנועות „החלוץ", „השומר הצעיר" ו„בית"ר", אך עיקר שאיפתו היתה לעלות ארצה ולהשתלב בישוב הבונה מולדתו. אך רבים לא הצליחו לפרוץ את שעריה הנעולים של הארץ, בגלל ההתנכלות לעלייה יהודית מצד הפקידות הבריטית העויינת. הם נגדעו בעודם באיבם.

אוסיף עוד שהיו בפיעסק צעירים שחיו ופעלו במחתרת. נוער זה הוקסם מהזוהר האדום שהציף את מרחבי רוסיה, ובתום־לב האמין שבעקבותיו ישתנו פני החברה האנושית וכתוצאה מכך תפתר גם בעיית העם היהודי. תוחלתם נכזבה, „מולדתם" לא הצילה אותם מציפורניהן הדורסות של החיות הנאציות. כיתר אחיהם־לגורל, הם ניספו בשואה.

יהי רצון ושורות דלות אלו תהווינה מצבה על קברם האלמוני של בני משפחתי הקדושים, ושל כל יהודי פיעסק.

ד״ר יעקב ופרופ׳ סעדיה עמיאל

לאור חזונו של אבי א״ש עמיאל ז״ל

היום, ב׳ בחודש אב. היום מלאו 10 שנים למותו של אבי היקר. ואני מסורת הנהגתי: בערב יום־הזכרון לפתוח ספר שירים, שהשאיר הוא לנו. אוהב אני לקרוא בהם, לעיין ולהרהר באבי. התעכבתי על שיר אחד, והוא כתוב על דף שהצהיב מיושן, ובו אותיות קטנות ועגולות. שם השיר: „אל ציון״. התחלתי לקרוא ונזכרתי. שיר זה כתב אבי על סיפון האניה, בדרך לארץ־ישראל. בסיום השיר חתם: א״ש עמיאל, 1936. השיר עורר בי ים של זכרונות.

נזכרתי בפרידה מבית סבי. סבי היה רבי בעיירה פיעסק. הוא לימד וחינך את ילדי העיירה, ונחשב למלמד המעולה ביותר. סבי היה איש גבה־קומה וחביב עד־מאד. הוא הרימני בזרועותיו, אף שהייתי כבר גדול, ונשק לי. נשיקתו היתה ארוכה מאד. הוא מילמל מעל לראשי: „גדול תהיה, נכדי הבכור. גדול בתורה, שם בארץ האבות!״ יצאנו לדרך. העיירה נעלמה מעינינו.

באניה עמדתי כל העת לצידו של אבי. הוא נשען על מעקה הסיפון ושתק, אך אני חשתי בסערת־רוחו. עיניו שוטטו במרחקים. הוא חיפש דבר־מה באופק הרחוק. השמש החלה שוקעת. קרניה האחרונות נפלו על פני אבי והאירום באור מסתורי ומיוחד. דומה, שהאניה האיטה את מהלכה. פתאום הוכיתי בתדהמה. האניה קרבה אל החוף. הרמתי ראשי אל אבי וראיתי דמעות זולגות מעיניו. הן נשרו והתגלגלו מעל פניו וירדו על ידי. נפעמתי גם נבהלתי. אבא בוכה! מדוע?! והרי אני כה מאושר הייתי. רגלי התרוממו לרקוד, רציתי לצעוק, לשיר, לשמוח, הרי הגענו לארץ־ישראל! אולם דמעותיו של אבי הקפיאוני במקומי. שריקה ממושכת הפסיקה את מחשבותי. האניה עגנה. שפתיו של אבי נעו. הוא התפלל, והתפילה היתה ארוכה. הטיתי אוזני ושמעתי: „שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה״. הוא אחז בידי והתחלנו לרדת אל החוף. היינו המומים מהרעש, משמחה, מנשיקות הידידים והקרובים שבאו לקבל את פנינו.

את השבת הראשונה במולדת קיבלנו בכפר נהלל. אבי קיבל שם מישרת מזכיר־הכפר. הרבה יהודים מתושבי המקום באו לשוחח אתו. הם שאלו, סיפרו, התפעלו, דאגו. אמי הגישה כיבוד. והנה חש כל אחד מאיתנו שהשמחה חזרה למעוננו, כמו בימים הטובים בעיר ביאליסטוק.

ביום ראשון בבוקר הביאני אבי לבית־הספר. המורים והתלמידים קיבלוני בחיבה. מיד הרגשתי שהייתי לאחד מילדי הכפר: עליז, מאושר ובעל בטחון. בתחילה היו הלימודים קשים לי, כי לא ידעתי את השפה, אך למדתי הכל תוך עניין וחשק רב. הרגשתי פתאום מן צימאון ללימודים. שם, בפולין, שנאתי את השפה הפולנית ויחד איתה את כל המקצועות. אך פה, בארצי, עלי להיות חזק. ואמנם, למדתי ימים ולילות. תוך זמן קצר הייתי לתלמיד מצטיין.

שנת־הלימודים הראשונה בנהלל הגיעה לקיצה. קיבלתי את תעודתי. מיהרתי הביתה והנחתיה בידו של אבי. היה אז יום־קיץ מחניק. התיישבנו תחת העץ שעל־יד ביתנו ואבי פתח את התעודה. הוא קרא, התבונן ושקל כל ציון. פניו הרצינו. הוא ניענע בראשו לעברי וחיוך של רוך ואושר כיסה את פניו. הוא פתח ואמר: „ידעתי, בני, שתחזור להיות תלמיד מעולה. היום הבאת לביתנו שמחה גדולה. עתה, עליך להמשיך בדרך זו, כי היא הנכונה. היא תביא אותך אל מטרתך הסופית״. אבי המשיך בדבריו, אך חברי התפרצו פתאום ברעש לביתנו וביקשוני להצטרף אליהם לחגיגת־סיום של כיתה ח׳.

עד היום לא פג צערי על שיחתו של אבי שנקטעה. בחרתי באותה דרך בה הינחני אבי, קיימתי חזונו ושאי־

פותיו, סיימתי את חוק-לימודי, והריני עוסק במדע למען בטחון מדינת ישראל. אך בכל פעם שזכיתי בהתקדמות בחיי, ראיתי את צילו של אבי ונזכרתי בסיפוריו.

הוא אהב לספר את תולדות חייו. כל תקופה תיאר בפרוטרוט, השתדל למסור הכל ולא לשכוח. בכל פעם נעצר, כדי להיזכר בעוד פרט. ביחוד האריך בסיפוריו על תקופת ילדותו, עת למד ב„חדר" בעיירתו פיעסק. החדר צר היה וקטן, אפלולי וצפוף, ללא אוויר וללא אור. הרבי איש קפדן היה, ורגזן גדול. על כל השאלות השיב במכות והצליף ברצועה ללא רחמים. אבי רצה לדעת הכל: מדוע נשאר רק נוח וכל אשר אתו בתיבה? מדוע לא העניש ה' את אחי יוסף אשר מכרוהו לישמעאלים? אבי היה בא הביתה פצוע, בוכה ומתייפח. אבל איש לא התנגד למעשי הרבי. למחרת חזר שוב אל אותן מכות. הלימוד היבש הזה הפך אותו להוזה בהקיץ. שאיפה אחת מילאה את כל ליבו — לצאת מן החושך הלזה. הוא גדל, והיה רזה וחולני. גם האוכל היה בצימצום בביתו, אף שאמו עשתה מאמצים להכין ולתת הכל.

הוא הגיע לגיל בר־מצוה. ההכנות בבית ובבית-הכנסת הכניסוהו לעולם עליון ולציפייה למחר הגדול. „הנה אעמוד ברשות עצמי", אמר לעצמו. „אהיה אחראי לכל מעשי — ממש כאיש גדול". מחשבות-ליבו מילאוהו עד השתפכות־הנפש, והוא חיבר שיר לכבוד המאורע. ביום חגו הגדול קרא את השיר בפני כל הנאספים. כולם הוכו בתדהמה. איך, מתי וכיצד הצליח ללמוד עברית וכתיב כה נכון בתנאי הימים ההם?

ביום המחרת הכינה אמו חבילה ואמרה: „בני, פה בעיירתנו סיימת את תורתך. עליך ללכת לעיר סבנציאני, שם יש רבי מפורסם וגדול בתורה, מפיו תקנה חכמה". הוא עזב את ביתו ואת עיירתו. בעיר סבנציאני היה הכל זר לו. הרבי מצא לו „ימים". כלומר, מדי יום היה אוכל בבית אחר. זה היה קשה, אך הוא הסכין עם גורלו. יום אחד פנה אליו הרבי ואמר: „אברהם־שלמה, בני, אינך יכול להמשיך אצלי, עליך ללכת אל הישיבה הגדולה בעיר סלובודקה, שם תהיה גדול בתורה. ואם תרצה, בני, ותשקוד על לימודיך, תהיה גם רב בישראל". נבוך ומבוהל קיבל אבי את גורלו החדש.

שוב באו עליו ימים קשים ואכזריים. עם תחילת החורף הגיע לסלובודקה. בגדים חמים לא היו לו, ואף פרוטה בכיסו. הוא נכנס אל הישיבה, ומיד אורו עיניו. הוא מצא שם נוער מתבגר, בחורים מעיירות קרובות ורחוקות, כולם רציניים ולומדים בחשק רב, וכולם מתקיימים על „ימים".

בישיבה מצא עניין רב. פה ניגלה לפניו מקור מים חיים. הוא פגש בחורים גדולים בתורה ושמע לראשונה על ביאליק המשורר, ששיריו החלו אז להופיע. תלמידי הישיבה הגניבו שירים אלה לתוכה. השיר „אל הציפור" עבר מיד ליד ועורר געגועים לארץ השמש והאור. דפי הגמרא נשכחו, ואת מקומם תפסו ספרים אחרים: סיפרות, מתמטי־קה, שירה ועוד. הם היו אפילו לנים בישיבה כדי לשמוע ולהשמיע דברים חדשים, דיעות, רעיונות. אופקים חדשים נפתחו לפניהם.

באחד הימים מצא הרב בידי אבי ספר חילוני. למחרת בבוקר נכנסה לחדר כל הפמליה הקדושה: הרב הראשי, ועמו הסגנים ויתר המשרתים-בקודש. הרב נשא נאום סוער ובסיום דבריו קרא בשמו של אבי והוסיף: „אותך, אברהם-שלמה, מגרשים אנו מן הישיבה, מרגע זה". אבי יצא, ועמו צרור קטן וכן מספר ספרים חילוניים. מאותו רגע ואילך היה חופשי לנפשו. אך לאן יילך? ובמה?

בעיר זו היה לו שיעור פרטי. הוא מצא לו עוד שניים ובמעט הזה החל את דרכו החדשה. הוא למד רוסית, גרמנית, מתמטיקה ועוד, ועשה חיל רב.

בשנת 1916 חזר לפיעסק, לבית הוריו. באיזור ובעיירה ישבו הגרמנים, שכבשו את כל רוסיה הלבנה. הגרמנים של אז הביאו לכל מקום תרבות ובניין. הקומנדנט, מושל העיירה, קירב את אבי אליו, והוא היה להם לעוזר נאמן, וקישר ביניהם לבין הישוב.

באותה תקופה פתחו בעיירה, ברחוב זארץ', בית־ספר בשפה הגרמנית, בביתו הגדול והיפה של המושל הרוסי. המורים בו היו רובינצ'יק, פילצקי ועוד. את הכסף שהרוויח היה אבי מביא לאמו, וכך הקל מעליה את סיבלה ועונייה.

באחד הימים קרא לו המושל ואמר לו: „ברצוני לשלוח אותך לעיירה דרצ'ין, שם תפתח בית־ספר כפי שעשית כאן, בפיעסק". הוא קיבל עליו את השליחות. בעיר דרצ'ין פגש במשפחת הלפרין האצילה, ובביתה מצא ידידים וחברים לפעולה. את בית-הספר פתח כדבר שליחותו של הקומנדנט, והכל התנהל כשורה, אך בחשאי־יסד, יחד עם חבריו, חוג ציוני. הוא היה הרוח-החיה של החוג, הביא לשם את שירי ביאליק, יצירות שכתב בעצמו ואת מאמרי אחד-העם. ההרצאות הלהיבו את הנוער. הוא

אירגן קורס ללימוד עברית והפיץ את השפה בין הנוער הצעיר והמתבגר.

המעטים שניצלו מן העיירה דרצ׳ין וחיים כיום חיים שלווים במדינת ישראל הינם החלוצים הראשונים של החוג הציוני אותו יסד אבי. בתל־אביב יושבות גם האחיות הלפרין, אשר תרמו הרבה לפיתוח בתי־הספר הראשונים בעיר.

תקופה חדשה נפתחה בשנת 1918. שנה זו הביאה עמה זעזועים פוליטיים עצומים. בגרמניה פרצה מהפכה. הגרמנים הובסו במלחמת־העולם־הראשונה ונסוגו חזרה אל גבולות ארצם. ברוסיה היתה המלחמה בצאר בעיצומה. מהפיכת הפועלים השתלטה על כל מרחבי רוסיה. העם הפולני הרים את נס המרד והשיג עצמאות. האיזור שלנו עבר מעתה אל תחת שלטון הפולנים.

בשעה גורלית זו עזב אבי את דרצ׳ין וחזר לעיירתו

הורי יעקב וסעדיה עמיאל

פיעסק. גם בעולמו חל שינוי גדול. בשורת הצהרת בלפור נישאה על כנפי־נשרים ובישרה גאולה. הגיעה השעה לפעול. כל בחורי הישיבות בעיירות התכנסו, וביניהם לייבה לונסקי, זיידל שבח, יחזקאל ליסובסקי, איצל שפירא, ישראל קפלן ועוד, והחליטו לפתוח בית־ספר עברי, תחת השם „תרבות״. היתה זו עבודת־נמלים. הונח היסוד לחינוך הדור. שמחת־היצירה היתה עצומה, אך הלבטים רבים. אבי וחבריו היו למורים בבית־ספר זה ולימדו את כל המקצועות ללא ספרים. וראה זה פלא, מתוך הרשימות שהביאו, למדו התלמידים והתקדמו יפה. אבל לקיים את בית־הספר היה בלתי־אפשרי. כל המלחמות והמהפיכות עברו דרך פיעסק, והרסו את כל מקורות הפרנסה. מסביב שררו מחסור, מחלות, יתמות ודלות. בערבים, עת היו יוצאים לטייל ברחוב, נצבט הלב. הכל חבוי היה בעלטה. רק מבית אחד, שניצב גאה במרכז העיירה, בקע אור. הם נמשכו אליו כפרפרים אל האש.

היה זה בית אמנו, יוכבד, בת רחל ויעקב דיחובסקי. עשירים היו ומבוססים. היתה להם חנות סיטונאית מלאה בסחורות, וגויים מהסביבה ויהודי העיירה היו באים אליהם לקנות מיצרכים. בני־הבית היו אנשים תמימים, ישרי־לב וצדיקים. הם לא ניצלו את תקופת החושך לטובתם־הם ולא עשו הון במירמה, אלא פתחו את דלתם בפני כל עני ורעב־ללחם. העיירה התברכה בהם והכל התפללו לשלומם.

אבי ורעיו, בני־הנוער, נמשכו אל בית זה. תוך זמן קצר הפך זה לבית־היוצר לנשמת האומה. פה דנו במיפע־לים, ובחינוך הדור לעלייה לארץ־ישראל. מבית זה פתחו בכל תרומה. אבי מצא במשפחה זו עניין רב. שם הכיר את אמנו יוכבד, שהיתה בריאת־מראה, טובת־לב ואמיצה מאד, ואהבה עזה התרקמה ביניהם. תקופת הידידות נמשכה שלוש שנים. היתה זו תקופת־נעורים רבת־עניין ומלאת שאיפות לעתיד מזהיר. ב־1921 נישאו.

הזוג הצעיר לא מצא בעיירה עתיד, והחליט לעבור לעיר הגדולה ביאליסטוק, שם היה לאבי אח־חורג ולו בית־חרושת. הוא קיווה שימצא אצלו עבודה ויוכל לפרנס את משפחתו. אולם הוא טעה טעות מרה. אבי היה איש הרוח והעט, ולא יכול לעסוק בעבודה ובמסחר. אבי הכיר בעיר ביאליסטוק אנשי תרבות וחינוך, והחליט לפנות אל החינוך.

באותה תקופה הופיע המורה והפידגוג הגדול יאנוש קורצ'אק. על בית־היתומים שהקים שמע אבי, קרא ולמד. הודות להשפעתו קיבל מישרה חשובה, לנהל את בית־היתו־מים בביאליסטוק, „עזרת־היתומים". למוסד זה נאסף כל ילד עזוב, יתום ועני, ובעיקר ילדי־הרחוב. אבי היה גם למנהלו הפדגוגי. הוא אירגן בית־ספר ללימוד השפה העברית ותולדות ישראל וגם לימודים כלליים. למבוגרים יותר פתח בתי־מלאכה והביא לשם את המומחים הגדולים ביותר. הוא סידר בית־מלאכה לנגרות, חייטות, מסגרות וטווייה, וכן מלאכת־יד לבנות. הבית זכה לכינוי „בית היוצר של הנוער העברי". אבי התכתב עם יאנוש קורצ'אק וקיבל ממנו עצה והדרכה. הבית העזוב הזה הפך למרכז העיר הגדולה והסואנת. בכל פינותיו שררה רוח־התחייה של עם ישראל. לנוער היה הווה ועתיד. פה היה עליו ללמוד בחשק ולהשיג הכל, תוך ידיעה כי כשיגדל יסע לבנות את מולדתו. המוסד התקיים מצדקה בלבד. לעזרתו באה אשה בעלת־מרץ, כשלנגד עיניה אידיאל אחד ויחיד: לעזור לילד הנזקק. היא וחבורתה דאגו לתקציב.

במוסד זה השקיע אבי את ליבו ורוחו. את כל זמנו וכוחותיו מסר לנוער הזה. אבל השמחה והסיפוק היו גדולים. בתקופה זו נולדתי אנוכי, והייתי הבכור במשפחתי הענפה, וגאוות הורי.

כה סיפר לי אבי: „קראנו לך על שם אבי־אמך, יעקב. כעבור שנתיים נולד אחיך סעדיה. בעבורו בחרתי את שמו של סעדיה גאון. התפללתי ורציתי שהוא יהיה דומה לו וממשיכו לתפארת ישראל. שניכם הייתם חכמים, יפים ונפלאים. אך גדלת, בני, התחלת להטרידנו: לעלות! לעלות לארץ ישראל! חדלת ללמוד, הפסקת לציית, וניהלת עמי מאבק יומם ולילה, ואתה אז רק בן 13. גרמת לי דאגה רצינית. איך אוכל לעזוב את בית־היתומים והם כה זקוקים לי? מי יאסוף אותם מהרחוב, מי ידאג לעתידם? הרי חינכתי בנים כה רבים והם נאמנים למולדתם החדשה. עם צאתי יגזול אותם ה,בונד' ויהפוך אותם לעויייני מדינת היהודים. עלי להביאם לידי הגשמת הרעיון. והרי כה התבססנו בעיר היפה הזו, כיצד אוכל להתחיל הכל מחדש? אך כל ההסברים לא הועילו, ובשנת 1936 נפרדתי מכולם. המסיבות וערבי־הפרידה נמשכו ימים ארוכים. השארתי להם את נפשי וליבי, ויצאנו לדרך.

„לארץ ישראל הגענו בתקופה סוערת ביותר. מאורעות 1936 — 1939 היו אז בעיצומם. קשה היה למצוא מקום־עבודה. אחרי סבל רב השגתי את מקומי בקואופרטיב ,אחדות'. בבית־דפוס זה הייתי למגיה ראשי.

האב א. ש. עמיאל

„עתה אני מכיר לך תודה, על שהכרעת את כף הגורל. התבססנו במולדתנו וטוב לנו. גידלתי אתכם לממשיכים נאמנים. בזה נתתי את תרומתי לעמי. אתם משרתים את עמכם ומפארים את שם ישראל בעולם הרחב".

תם סיפור־חייו של אבי.

על תקופת־חייו האחרונה, על חייו בתל־אביב, העיר העברית הראשונה, אספר אני:

אבי היה תמיד מאושר על שדירתו וביתו נמצאים ברחוב רבי יהודה הלוי. בפינה זו חיו הורי 35 שנים. פה גם הוציאו הוא, ואמנו הטובה, את נשמותיהם הטהורות.

אבי הפך את ביתו לבית־ועד לסופרים. הוא הזמין אליו כל יודע־תורה, והם שוחחו בנחת ובהרחבה. יחד העלו זכרונות מימי הנעורים. פה הניח יסוד לצעירים וחסרי־עתיד והעניק להם עידוד ותמיכה.

באחד הימים סיפר לי בשמחה: „אתה יודע, יעקב, יסדנו ועד יוצאי פיעסק בישראל. עתה אתן יד להנצחת שם עיירתנו אשר כה אהבתי". שנים רבות עברו מאז עזב אבי את עיירתו הקטנה, וראה זה פלא — הוא לא

שכח אותה על אנשיה, על מוסדותיה ועל טיפוסיה הרבים. את השם פיעסק היה אומר ברוך מיוחד ובגאווה. לא פעם התעניינתי מניין קשר נפשי זה לעיירה. לבסוף נודע לי. בהיותו שם, הלך יום־יום להתפלל, ודבר זה לא עשה במקום אחד. בכל פעם נכנס לבית־תפילה אחר, רצה להיות חלק מתושביה ולחיות עם כל שכבות העם. משך תקופה מסויימת התפלל בבית־הכנסת של הפועלים, שם חי את בעיות הפרנסה שלהם, שם הכיר אותם, התפעל מפשטותם ומתמימותם. תקופה אחרת התפלל ב„מויער" בין עשירי העם. פעם עם הנוער. כך התמזג עם כל תושבי העיירה והיה איתם יחד, כגוף אחד. תמיד הזכיר את היהודי התמים שבעיירתו ביראת־כבוד: את שמש בית־הכנסת, את הסנדלר הצדיק, את החייט התמים. לכולם נשא אור בנפשו.

אבי הוציא את נשמתו הקדושה. אך לו יכול היה לומר את דברו האחרון היה מבקש להניח למראשותיו את פיעסק, עיירתו ועיירתה של אמנו. שניהם נשמו את אווירה ושניהם גדלו בחול הבהיר שלה. פה בארץ־האבות, מצאו את מנוחתם ואנו הקמנו להם קבר משותף, ועל המצבה כתבנו:

„הנאמנים והאהובים בחייהם ובמותם לא נפרדו". לקברם הוספנו את קבר הדוד אביגדור, אחי־אמי. כך איחדנו שוב את משפחתם לשלימות אחת.

ולכם, אנשי פיעסק, אנו מודים על הידידות הכנה שאתם רוחשים להורינו ולביתם.

אנו אתכם תמיד, ולכל מפעליכם ניתן יד נאמנה.

בית א. ש. עמיאל

שמואל ז'וקובסקי

קורות חיי

שמי ז'וקובסקי שמואל. נולדתי בשנת 1922 בעיר מוסטי שבפולין להורי מילה וחונה.

בשנת 1941 גוייסתי לצבא האדום ושרתי ביחידה קרבית. בזמן הקרבות נפצעתי פעמיים. בשנת 1941 נפצעתי ברגל ובשנת 1943 בראש.

אחרי שיחרורי מבית-החולים ומהצבא חזרתי לסיביר ולאחר-מכן לפולין, שם לא מצאתי אף אחד מבני משפחתי.

עליתי לארץ-ישראל בעלייה בלתי-חוקית. הגענו עד חופי תל-אביב. נתפסנו על-ידי האנגלים ונשלחנו לקפריסין, שם נשארנו שנה וחצי. אחר-כך עלינו שוב לארץ והיינו בבית-עולים נוה-חיים בחדרה. לבסוף עברתי לחיפה בה אני מתגורר עד היום ועובד בעיריית חיפה.

במלחמת ששת הימים התנדבתי יחד עם כמה מחברי לעזרת ירושלים.

אני נשוי ויש לי שני ילדים. בתי נשואה ויש לה 2 ילדים והבן מתגייס בקרוב לצבא-ההגנה לישראל. כל זה עבר עלי עד עתה. צר לי מאד בהיזכרי בהורי היקרים שניספו בצורה כה אכזרית.

זכרם לא ימוש מלבי לעד.

חוף הנהר זלביאנקה בפיעסק

השואה והגבורה

לב ישראל

ניצול השואה

בשנת 1932 מלאו לי 12 שנים והתחלתי לבקר ב„החלוץ הצעיר". בשנת 1936 הייתי לחבר בתנועה הקומוניסטית. התא שלי מנה חמישה אנשים: איצ'ה ציפל, איצ'ה־ישראל וילר, לייזר פרץ, נכדו של מולער ואני. היינו נאספים בחצר של ציפל.

בשנת 1937 חוסלה המפלגה הקומוניסטית ברוסיה הלבנה. נאסרנו והובלנו באזיקים לזלבה. משפטנו נערך בוולקוביסק. מאחר שטרם מלאו לי 17 שנים, שוחררתי בערבותם של הורי.

בשנת 1939 נכנסו הרוסים לפיעסק. אנו, הנוער הקומו־ניסטי, קיבלנו את פניהם בשמחה ושירים. חשבנו כי עתה תפרח עיירתנו העניה, נקבל עבודה טובה יותר, ונוכל ללמוד. אולם המצב הורע. כל בנייני הציבור, בתי־הספר ובתי־הכנסת, הוחרמו ואי־אפשר היה להתאסף בציבור.

אותה שנה, ב־23 ביוני, עבדתי בגילגול עצים אל תוך הניימן. לפתע הופצצה פיעסק על־ידי מטוסים גרמניים וכוסתה בענן שחור. עזבתי את העבודה וברחתי עם החברים ישראל וילר ואחיו, איצ'ה ציפל, יענקל־מוטי דנילביץ, לייבל נוביק ומישקה, בנה של חנה־פייגל. הלכנו דרך דודוצסצ'וי, נובידבו, נוביימני, קרניץ וירמיץ. בגלל ההפצ־צות הממושכות עזבו אותנו החברים אחד־אחד. ביום החמישי למלחמה הגעתי לנובודקי־פושט עם מישקה בלבד, כששנינו רעבים, יחפים ועייפים. פחדנו להמשיך לנובוגרודק, לכן פנינו לנובויילין. נכנסנו לבית־כנסת, אבל השמש אמר כי אם לא נעזוב, יהרגו אותו הגרמנים. הלכנו לג'טל, עיירה יהודית בת 2000 תושבים, ונכנסנו לביתו של זגג אשר את בתו פגשנו בדרך. לא היינו עליו למשא זמן רב. מישקה נסע אל אחותו בלונה, ואני עברתי להתגורר בנפחיה עזובה, כשהיודנראט תומך בי במצרכי־מזון.

כאשר הגיע מספר הפליטים בג'טל למאות, ריכזו אותנו הגרמנים במחנה, בו סחבנו אבנים והטענו מכוניות־משא. אחר־כך נשלחנו קרוב יותר לחזית. יום אחד נתקלתי בשני חיילים גרמנים, שתבעו לדעת מדוע לא ברכתי אותם לשלום. הייתי בטוח כי מייד יוציאו אותי להורג, אך הם רק בעטו בי והלכו. החלטתי כי מוטב לי לחזור לג'טל.

חייתי שם אצל משפחתו של שמואל „דער מייטשטר", יחד עם עוד שש משפחות יהודיות, עד שנתנסיתי באקציה הראשונה. יצא צו, כי על כל היהודים להתאסף בבית־הקברות הישן. הגרמנים הקיפו אותנו, כשרובים אוטומטיים בידיהם, והחלו ממיינים את אלה המסוגלים לעבוד ואת הבלתי־מסוגלים. אני נצטוויתי לעמוד בין האחרונים, כאשר לפתע פנה אלי חייל גרמני ושאל, „מדוע אינך לוקח את אשתך ובורח הביתה?"

עניתי, כי אין לי אשה. אולם הוא חזר ואמר, „קח את הנערה העומדת מאחוריך וברח!" מאוחר יותר נודע לי כי רק כ־50% מאתנו חזרו וכי כ־50% נהרגו בבית־הקברות ונקברו. רוב ההרוגים היו נשים, ילדים, זקנים ונכים. הצעירים נצטוו לעבוד ביערות, תמורת 100 גרם לחם ליום.

בליל ה־15 במאי, 1942, הוקף גיטו ג'טל. אנשים החלו בורחים מעל גדרי־התייל ונורו. אני התחבאתי במרתף, בו נמצאו למעלה מ־40 גברים, נשים, זקנים וילדים. פניתי לארבעה ממכרי ואמרתי כי המרתף אינו בטוח. לכן נכנסנו לבית, לקחנו סולם גבוה וטיפסנו לעלייה. אחר־כך זרקנו את הסולם. בעד החלון ראינו גרמנים ואוקראינים, מזויינים במכונות־ירייה.

בשעה 7 בבוקר קרעו את הילדים מזרועות אמותיהם ויצרו קבוצות. ילדים לחוד, נשים לחוד וגברים לחוד.

אחר־כך החלו מובילים כל קבוצה להריגה. האקציה נמשכה כל היום והלילה ובבוקר המחרת. לפתע יצא ילד ממרתף הבית שלנו ונתגלה על־ידי הגרמנים. „מי עוד נמצא שם?" שאלו אותו.

„הרבה אנשים", ענה הילד.

מייד השליכו הגרמנים רימונים למרתף. אנו, בעלייה, חשבנו כי כולם נהרגו במרתף, אך לא יכולנו לדעת בוודאות. החלטנו לשכלל את המחבוא שלנו. מצאנו קרשים וקבענו אותם כתיקרה נוספת. הייתי בטוח כי עתה לא יוכלו לראותנו. אולם אנו ראינו בלילה איכרים ומעדרים בידיהם, נכנסים לבניין היודנראט־לשעבר, שותים בירה ומנגנים בפסנתר. היו אלה הקברנים.

נשארנו יום שלישי במחבוא, שגג־הפח שלו להט בשמש, ללא מזון ושתייה. הגיעה העת לברוח. אבל תחילה היה עלינו לבדוק מי נשאר בחיים במרתף. חלצתי את נעלי, כדי לא להקים רעש, והתגנבתי מהעליה אל המרתף. הכנסתי את ראשי בפתח וביקשתי, „יהודים, ענו לי!" במקום תשובה, שמעתי קול לחש נפחד, „הגרמנים חזרו!" מיהרתי להרגיעם וקראתי, „אינני גרמני. אני יהודי, כמו־כם". לבסוף קרבה אלי אשה וסיפרה לי, כי רק 25 אנשים נותרו בחיים. 15 נהרגו על־ידי הרימונים ו־5 ילדים בוכים חנקו הנחבאים עצמם.

אמרתי לאנשים, כי אם נצליח לברוח לנהר ולעבור מתחת לגשר, נהיה מחוץ לגיטו. הוספתי כי אני מוכן ללכת בראש, ובמקרה של סכנה, ארים את ידי. זה יהיה האות כי עליהם להתפזר.

עם לילה יצאנו לדרך. לא נשמעו עוד יריות. בגבול הגיטו דרכתי ברגלי היחפות על חוט תייל ונפצעתי. אולם הרצון להינצל היה כה עז, שלא חשתי כאב. התקדמנו לעבר היער. ראינו שלוליות דם, בגדים, הרוגים וקבר־אחים. כאשר האיר היום, לא יכולנו להמשיך והתחבאנו ביער. במרחק־מה מאיתנו רעו פרות, וכל היום חששנו שבעליהן יגלו אותנו. בשעה שש החשיך. עקפנו חווה, ששימשה מחנה צבאי, והגענו לביתו של איכר. דרשנו כי יתן לנו לחם וחלב, אותם חילקנו לילדים, לנשים ולזקנים, שלא אכלו מזה חמישה ימים. האחרים נותרו רעבים וצמאים.

בשעה אחת בלילה שמענו יריות וחשבנו שרודפים אחרינו. אולם זו היתה קבוצה קטנה של פרטיזנים רוסים. לא נפגשנו איתם. לבסוף הגענו לנחל קטן ושם לגמו הצעירים את לגימת המים הראשונה. ניזונו מגרגרי־יער שחורים.

במרוצת הזמן התאספו ובאו אלינו עוד יהודים והת־חלנו לארגן את התנועה הפרטיזנית היהודית הראשונה, בלא שידענו מהי תנועה פרטיזנית ומה הם חיי יער. הנשק שלנו כלל רובה אחד ועשרה מקלות. מישהו סיפר, כי במרחק 15 ק"מ מתגורר שוטר וכי לאחר האקציה העביר לביתו רכוש יהודי. בלילה הלכנו לשם, לקחנו כל מה שמצאנו בבית ובחצר, אחר־כך שפכנו נפט על הבית ושרפנו אותו על אנשיו.

התרכזנו בפוצ׳אלשקה־פוש, מספרנו הגיע ל־400, מתוכם 150 לוחמים מזויינים. מפי המפקד קפלינסקי, איש ג׳טל, קורפורל בצבא הפולני, שמענו כי הפרטיזנים של כל הסביבה מתאחדים, כדי לתקוף את מחנה הצבא הגרמני ביארוסקה־רודי. שלחנו למבצע זה 70 לוחמים מצטיינים, מזויינים בנשק הטוב ביותר. המספר הכללי של הפרטיזנים היה 200, מתוכם 150 יהודים. הקרב התחיל ב־8 בבוקר, בצעקות „הוריי!" גרמנים רבים נהרגו, כבשנו את המקום וגם לקחנו שבויים, כמו־כן לקחנו את כל הנשק והמזון שהכינו הגרמנים. היה זה נצחוננו הצבאי הגדול הראשון.

חזרנו לפוצ׳אלשקה־פוש בשמחה, שהפכה לעצב. ב־העדרנו לקחו שני אנשים סוס ועגלה, ונסעו לטייל. הם נתפסו על־ידי הגרמנים, הובלו לג׳טל וניתלו. היתה זו אבידה טרגית וטפשית. שכן, תמיד חזרנו ואמרנו כי כאשר יוצא הלוחם לקרב, חייב זה שאינו לוחם להפוך לוחם תחתיו.

בתחילת 1943, כשהיינו עסוקים באגירת מזון ובגדים לחורף, סיפר פרטיזן רוסי כי ליד נהר צ׳ארו פגש בבחורים צעירים, שברחו מפיעסק. הייתי הפרטיזן היחיד מפיעסק והידיעה לא נתנה לי מנוח. ביקשתי מהקצין הממונה עלי כי ירשה לי לחפש את הבחורים. כאשר מצאתי אותם, התברר כי אחד מהם היה בן־דודי. הובלתי אותם ליער, ובדרך סיפרו לי כי בשעה שהעבירו אותם מפיעסק לוולקוביסק, הורה להם שוטר פיעסקאי, „רוצו ואני אירה באוויר ואומר שברחתם". כך ניצלו.

אותה שנה החמיר מצבנו. הגרמנים הוציאו 60,000 חיילים מהחזית, מזויינים בנשק חדיש, כדי להכות בנו. בוקר אחד ראינו שלוש דמויות לבושות בבגדי־נשים וסלים בידיהן. היו אלה גרמנים מחופשים, שהסתירו בבגדיהם מכונות־ירייה. הם פתחו באש על קבוצה שהתח־ממה ליד מדורה. כל הקבוצה נהרגה.

זו היתה רק ההתחלה. הגרמנים הוסיפו להכות בנו באופן קשה. קבוצות הפרטיזנים התפזרו. קפלינסקי נפל בקרב. האנטישמיות התפתחה בקרב הפרטיזנים הרוסים. לא יכולנו לצאת מהיער ולא יכולנו להישאר בתוכו. המחנה שלנו נשרף. הלא־לוחמים נהרגו וגוויותיהם נשארו מוטלות במקום. הפרטיזנים היהודיים התפלגו לקבוצות קטנות. קבוצתי מנתה חמישה אנשים. ברחנו והגענו לבליצי, שם פגשנו קבוצה אחרת בת חמישה אנשים. יחד חפרנו מחבוא באדמה וכיסינו אותו בעצים ובשלג.

כאשר ירד שלג כבד מאד, העזנו לצאת ולחפש מזון. כל הדרך חזרה היינו גוררים ענף־עץ על־פני האדמה, כדי לטשטש את עיקבותינו. היינו שומעים כיצד אנשים באים ועובדים במרחק־מה מאיתנו, אך הם לא הרגישו בנו. חיינו בחפירה עד תום ההתקפה הגרמנית המרוכזת.

לבסוף עלינו ממעמקי האדמה. גילינו כי האנטישמיות החמירה. הפרטיזנים הלא־יהודיים היו אונסים ורוצחים נשים וילדים. פגשנו עוד קבוצה של פרטיזנים יהודיים. החלטנו להישאר יחד ותקפנו חוות, שהיו שייכות לפריצים פולניים, אך עתה ישבו בהן גרמנים.

לא הרחק מאיתנו שכנה קבוצה גדולה של פרטיזנים רוסיים, בפיקודו של מיור קפוסטין. פגשנו אותו והוא אמר כי עלינו להתאחד ולהכות את הגרמנים. הסכמנו, ובמשך יומיים התנהל קרב. הגרמנים קראו, „מוות ליהודים! רוסים, היכנעו!" אולם היו אלה 2500 גרמנים שמתו. גרמנים רבים נפצעו ונלקחו בשבי.

לאחר הקרב נפרדנו מקפוסטין שפנה לפוצ׳אלשקה — פוש, ואילו אנחנו פנינו ליער נאצ׳ו, על־יד ראדו. פעלנו כעצמאיים. יום־יום תקפנו, שמנו מארבים, פוצצנו רכבות.

הרוסים החלו מתקרבים ואנו הלכנו לקדם את פניהם. נערכה לנו תהלוכת־כבוד בעיר אסטרין, כשאנו עוברים על־פני הקצונה הגבוהה שעל בימת הכבוד.

לא חזרנו ליער. הצבא האדום הורה לנו להילחם בפולנים־הלבנים, כשהקרבות נקבעים על־ידי אירגון הפר־טיזנים של ניקולאי שבלונדון. כעבור שישה חודשים ניתן לי רשיון לנסוע לשטוטין ומשם לפיעסק.

לא הכרתי את עיירתי. חלק כה גדול ממנה נשרף. כאשר עמדתי ליד הכנסייה, יכולתי לראות את בית־העלמין. לא היו בתי־כנסת, לא בתי־ספר, לא כלום. השטח היה חשוף עד כי לא ניכר בו כי אי־פעם ניצבו עליו בניינים.

פניתי אל מקום־מגורי בעבר. הבית עמד על תילו. משפחה נוצרית התגוררה בו. האשה הכירה אותי, ראתה את הנשק שבידי ונפלה לארץ, כשהיא מנשקת את רגלי.

התחלתי לחפש מכרים־נוצרים. כולם חשבו שבאתי לנקום את הדם השפוך והגזל הרב, ופחדו מפני.

הלכתי ליאנק אהינס, שלא ישב עוד בביתו־שלו, אלא בביתו של רוז׳נסקי. הוא היה חבר המפלגה הקומוניסטית ובעל עמדה. אולי היה אשם כאחרים ואולי פחות, אך הפחד מפניו היה גדול מאד.

„אתה יודע מי אני?" שאלתי.

„אתה מוכר לי", השיב, על־אף שעברו רק ארבע שנים מעת שנפגשנו לאחרונה. אחר־כך אמר, „אתה יודע מה תפקידי עכשיו? הממשלה החרימה את כל הרכוש ואני אחראי לו".

„אבל אתה יודע שיש לי פה בית", טענתי.

„אין לך ולא־כלום", תיקן אותי. „הרכוש שייך למדינה. אם תרצה לקבל את הבית, יהיה עליך להגיש משפט ולהוכיח שאתה היורש".

למחרת נסעתי לזלביאן, המרכז בו היה עלי להציג את שאלותי ותביעותי. שאלתי אם נותר מישהו מבני־משפחתי בפיעסק. ענו לי שלא. הסברתי כי נולדתי בפיעסק ויש לי שם בית. ענו לי, שיהיה עלי להוכיח את בעלותי על־ידי עדותם של 25 אנשים.

שמעתי כי בגרודנה היה מחנה צבאי, שמפקדו יהודי, ושהרבה יהודים התנדבו לפלוגתו. נסעתי לשם וסיפרתי שאני פרטיזן משוחרר, שחזרתי לעיירתי פיעסק ולא מצאתי בה איש מבני־משפחתי. עתה אני לבד. נשלחתי לכפר מאלחוביץ, במרחק 2 ק"מ מגרודנה. הצטרפתי לפלוגה של מיור יהודי בשם ספקטור ונשארתי עמה משנת 1944 עד 1946. החזית התרחקה ואנו הלכנו בעיקבותיה.

הרוסים התכוננו לחצות את האודר ונזקקו למגוייסים. גם אלינו הגיעה משלחת, לפניה נצטווינו להתייצב. לא רציתי להילחם עוד. לא רצון־החיים היה חזק בי כל־כך, אלא הכמיהה לחזור ולפגוש אי־פעם מישהו מבני המשפחה. התייצבתי לפני המשלחת, שכללה רופא יהודי וקצינים רוסיים. הרופא שאל אם בריאותי תקינה. עניתי, כי בילדותי סבלתי ממחלת־לב. הרופא הורה לי להתכופף עשר פעמים, אחר־כך בדק את הדופק שלי ופסק, „לא כשר לשירות צבאי!"

הרוסים חצו את האודר וכבשו את שטטין שבגרמניה. גם הפלוגה של המיור ספקטור התיישבה בשטטין.

המלחמה הסתיימה. ספקטור הזמין אותי לביתו, כפי שעשה פעמים רבות בעבר, ואמר לי בנוכחות אשתו הנוצ־ריה, „אני יכול להעביר אותך לגרמניה המערבית. אולי יבוא יום ואצטרף אליך".

אשתו התערבה, „מדוע אתה מציע לו זאת ? מגרמניה המערבית הוא יכול לעבור לעולם הגדול, אולי לאמריקה. במשך שנתיים הוא היה כבננו. מוטב שיישאר עמנו".

אולם המיור ספקטור אמר, כי בתור יהודי עליו להציע לפני כל דרך אפשרית. הרהרתי בדברים במשך יום והחלטתי כי מוטב לא להסתכן. „ובכן, תישאר עמנו", קבע המיור ספקטור לאחר ששמע את דברי.

כעבור שנה נצטווינו לנסוע לקובנה שבליטא, שם היה עלינו לבנות גשרים. פגשתי במקום מכר יהודי שהש־תחרר מהצבא, ושמו סימיונוביץ גרייפר. כאשר שמע את קורותי אמר „ספקטור עזר לך עד כה. עתה הנה לי לעזור לך".

ביקשתי חופשה של שבועיים ונסעתי עם גרייפר לעיירתו שברוסיה הלבנה, קלינקוביץ. נדמה היה לי שחזרתי לפיעסק. בת־אחותו של גרייפר מצאה חן בעיני. החלטתי להשתחרר ולחזור לקלינקוביץ.

נשאתי לאשה את בת־אחותו של גרייפר ונסענו למוזר, לבנות לנו חיים עצמאיים. חיינו שם 13 שנה. ב־1957 יצא חוק האומר, כי כל מי שהיה אזרח פולני לפני המלחמה, יכול לחזור לפולניה. ב־1959 קיבלנו תעודות ונסענו ללו־דז'. חיינו שם 8 חודשים, בקרב יהודים אשר כולם שאפו לעלות לישראל. תחילה שלחתי את אשתי והילדים. כעבור ארבעה חודשים ב־6 במרץ 1960, הצטרפתי אליהם. נפגשתי עם פיעסקאים שעלו ארצה ב־1925. פגשתי את בן־דודי, אליעזר לייב, שהקים את ביתו בכפר־גלעדי; ובן־דוד נוסף, שבא להקים את ביתו בקיבוץ יגור. שניים אלה הם היחידים ששרדו מבני־משפחתי.

עשר השנים האחרונות עברו עלי בנצרת עלית, בחברת אשתי וילדי.

נאצי גוזז זקן יהודי — לפעמים עם הבשר !

שמעיה ורשבסקי

הזמנים הרעים

הזמנים הרעים החלו עוד לפני מלחמת פולין־גרמניה, כאשר נחשול האנטישמיות הציף את רחבי פולין.

עם מותו של פילסודסקי אמר לי אחד הסמלים, „ורשבסקי, הסבא שלכם מת״. הוא צדק. כל היהודים הרגישו בכך. וכמובן, גם היהודים ששירתו בצבא הפולני, כמוני. ביחידה שלי, שהיתה מוצבת בווילנה, היו מעט יהודים. אני זוכר כי שניים מהם לא היו מגיבים על העלבונות לפיכך החל „שקץ״ רחב־כתפיים „לטפל״ בי. אולם גם אני לא נמניתי עם החלשים והלמתי בו בלוח.

לא הרפיתי ממנו עד שניתקו אותי מעליו. ישבתי שלושה ימים בצינוק, אך הדבר היה כדאי. מאז ידעו „השקוצים״ כי ישנו יהודי אחד המשיב מלחמה שערה. אפילו רכשתי לי ידידים טובים בשל כך.

העובדה, שהפולנים ידעו את מי להכות, הוכחה גם בשעת ביקור אצל אחי שמואל, בברנוביץ. הוא סיפר לי כי ליד הגן העירוני מוכים יהודים יום־יום. אבל עליו לא העזו להתנפל.

בפיעסק לא יכול היה כל זה לקרות. כל גוי בעיירתנו ידע כי היהודים הם בעלי שרירים. אירע והפריץ ביספינג הביא קבוצת פולנים כדי לחפור בריכות־דגים. פועלים אלה התגרו ביהודים ועזבו את המקום מוכים ופצועים. בפיעסק שררה אחדות. והכל היו נחלצים לקרב. הקצב עם הגרזן, החייט עם המספריים והסנדלר עם הפטיש. פיעסק היתה עיירת־פועלים עניה, אך בעלת כבוד.

שלושה חודשים לפני המלחמה העולמית השניה נשלחתי לסביבות פולטוסק—צ׳כנוב—פלונסק, לא הרחק מן הגבול הגרמני. השתייכתי לחיל ההנדסה והשתתפתי בבניית ביצורים מברזל ובטון.

בוקר אחד הודפסה בעיתונים, באותיות גדולות מאד, המילה מלחמה. השמיים כבר היו מכוסים במטוסים גרמניים, באופק נראו תמרות עשן, אנשים התרוצצו עם צרורות על גבותיהם.

ביום הראשון למלחמה הפלנו מטוס גרמני ואת הטייסים לקחנו בשבי. העיר וישקוב, בה היינו חייבים לפוצץ שני גשרים, הופצצה קודם בואנו. חלק גדול מן האוכלוסיה האזרחית ניספה וברחובות נערמו רגליים וידיים וראשים מזוקנים. ראינו אמהות מתות ותינוקות מתרפקים עליהן. דרכנו על גוויות מתות ועל ערים הרוסות.

יחידתי הושמדה ליד חלם. נשארנו 53 אנשים מתוך 170, והגרמנים לקחונו בשבי. הצלחתי לברוח עם עוד שני יהודים.

בימים האחרונים למלחמה נודע לי כי רוסיה כבשה את עיירת־מגורי. יחד עם שני היהודים עברתי 200 ק״מ עד בריסק. בשעות היום התחבאנו ביער ובלילה היינו הולכים. רעבנו ורגלינו צבו. לבסוף לקחונו הרוסים בשבי והובילונו עד העיירה אוסטאשקוב שעל האגמים.

שם פגשתי את שמואל קארולין ואת שמואל ציון. הם סיפרו לי חדשות על פיעסק. שמואל קארולין נלקח בשבי בקירבת גרודנו אחרי קרב כבד שנמשך יומיים ובו נפלו רוסים רבים.

תנאי חיינו במקום היו גרועים מאד. כל יום מתו 40—50 אנשים מרעב וקור. שהגיתי שם חודשיים וכל לילה היו חוקרים אותי. היכן שרתתי, מניין אני ולאיזו מפלגה אני שייך. כנראה, ששאלו על אודותי בפיעסק והידיעות היו חיוביות, כי שוחררתי עם רבים אחרים.

מצאתי פיעסק שונה לחלוטין. מלאה צבא ובכל בית

התגורר קצין. משפחתי, אצלה התגורר מפקד גדוד, התרגשה מאד לראותני בחיים. רבים מבני פיעסק לא חזרו.

בימים הראשונים קשה היה לי אפילו ללגום קצת מים והרופא הירבה לבקרני, אך עד מהרה התאוששתי. בינתיים סיפרו לי מה התרחש בפיעסק. בימים האחרונים למלחמה לא היה בה כל שלטון. היהודים הקימו יחד עם הביילורוסים קבוצת מיליציה בראשותם של גרשון אסטרינסקי והנוצרי צ׳ובריק. גם חיים גלבוצקי התהלך עם רובה על כתפיו. את הדואר ניהל לייב מנדלביץ. באחד הימים הודיעו למנדלביץ כי קבוצה של 70 חיילים פולנים מתקרבת לפיעסק. אנשי המיליציה המתינו להם. בבואם, אמרו להם אסטרינסקי וצ׳ובריק, כי אין רצונם בשפיכות דמים. הפולנים נוכחו לדעת שהם מוקפים על־ידי אנשים חמושים, והניחו את נשקם.

היהודים קיבלו את הסובייטים בפרחים. בחודשים הראשונים התנהלו החיים כרגיל. אולם עד מהרה עלו המחירים והחנויות הקטנות שלא יכלו להשיג סחורה חדשה, התחסלו. על החנויות הגדולות הוטלו מיסים כבדים. הטחנה הולאמה וכן הרבה מפעלים ומוסדות.

התושבים היו חייבים להוציא דרכונים ולקבל אזרחות סובייטית. שני יהודים נאסרו. שמואל־שלמה וואנד הוגלה לסיביר ונפטר שם. ראובן שבח נשלח לכלא לידה, באשמת שיתוף פעולה עם המשטרה הפולנית. כאשר כבשו הגרמנים את האיזור, שוחרר. הרב הוזמן והוסבר לו כי מספר בתי־הכנסת גדול מדי וכי עליו לסגור שניים מהם. הרב סירב. אספו את כל היהודים ואמרו להם כי הצבא זקוק לשני בתי־הכנסת. כך הוחרמו ה„מויער" ובית־הכנסת הגדול. ב„מויער" התאכסנו אנשי צבא, ובית־הכנסת הגדול הפך למחסן של תחמושת. הרב קוויאט נאלץ לפנות את ה„מויער" ולהכנס ל„שטיבל" של החסידים וגם הרב דאניל נאלץ למסור את דירתו שבבית־הכנסת הגדול.

בהשוואה לתקופת השלטון הפולני, היתה תקופת השלטון הסובייטי טובה ליהודים. הסובייטים ערכו הצגות קולנוע תחת כיפת השמיים וכל אחד היה מביא עמו את כיסאו. הם פתחו מועדון אליו נהג הנוער לבוא לרקוד. אולם בנוסף לבידור היתה גם אפשרות ללמוד. למדו רוסית. נערות עברו קורסים מזורזים למורות וקיבלו משרות בכפרים הסמוכים.

יהודי פיעסק עשו רבות למען פליטים. מספרם הגיע ל־90. כמה מנשות פיעסק הקדישו את כל זמנן לטיפול בהם. בעיקר הירבו לפעול חייצ׳ה גלמבוצקי וגניה איצקוביץ (שבח). הפליטים שהו בפיעסק 6 חודשים עד שהרוסים החלו רודפים אותם.

הרוסים דרשו מהפליטים לרשום את עצמם בתור מתנדבים לעבודה ברוסיה, או בתור חוזרים לגרמניה. הראשונים הוסעו לרוסיה, ואילו האחרונים הוגלו לסיביר.

איש לא ידע מה יהיו היחסים עם גרמניה, אך הורגש כי רוסיה מתכוננת. ב־18 ביוני הודיע הרדיו הפולני כי 170 דיביזיות גרמניות ניצבות בגבול רוסיה. למחרת קראנו ב„פראוודה" כי הידיעה כוזבת. ב־22 ביוני נודע כי גרמניה התקיפה. כל חייבי הגיוס נדרשו להתייצב במוסט. שם הורו לנו ללכת לז׳ולודוק. אחד ממכירי הציע לי לא ללכת, מכיוון שברור היה כי הקיץ הקץ על השלטון הסובייטי. חזרתי על עקבותי ורבים עשו כמוני.

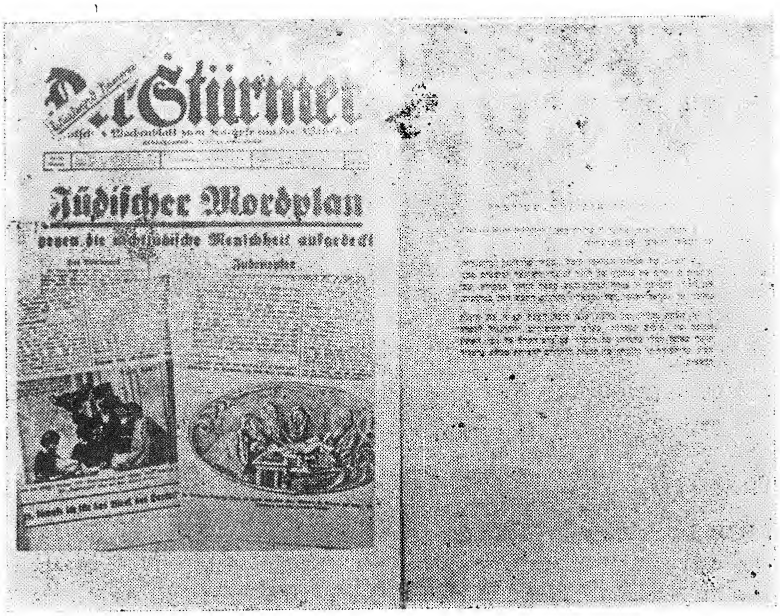
בפיעסק לא מצאתי נפש חיה מחוץ למשפחתי, שכן אבי היה קטוע שתי רגליו ולא יכול לברוח. העברתי את משפחתי לכפר נאראטה. אחר־כך חזרתי לפיעסק כדי לקחת קצת חפצים. בשובי לנאראטה לא מצאתי שם איש. יחד עם מאיר סגלוביץ הלכתי ליער קרושין. קצין רוסי ושני חיילים רצו לירות בנו, אך הסברנו להם כי אנו מחפשים את משפחותינו. לאחר שערכו חיפוש בכלינו, הניחו לנו. לבסוף מצאנו את המשפחות.

היהודים החלו חוזרים לפיעסק, אך רבים מהם נחטפו עד מהרה לעבודה אצל הגרמנים. בפקודת הגרמנים נבחרה מועצת־יהודים, שכללה את מנדל ברווין — יושב ראש. בנימין דוד גולדברג חיים גלמבוצקי, ישעיהו נובוגרודזקי, זליג וולשצ׳אנסקי, ישראל אינדיק, אייזיק ילין, רבינוביץ, קוריטניאנסקי ולייב מנדלביץ. הגרמנים אסרו על היהודים להופיע ללא טלאי צהוב על החזה והגב, ללכת על המדרכות, לצאת לרחובות לפני השעה שבע בבוקר ואחרי חמש בערב. כמו כן אסרו על היהודים להתרחק מהעיירה למעלה מ־100 מטרים, להחזיק סוס או פרה, לסחור או לדבר עם גויים.

הגרמנים האשימו את דוד לייבקה הקצב ואת אברהם רוז׳אנסקי בקומוניזם, והוציאו אותם להורג.

הגרמנים החרימו אצל היהודים פרות וסוסים, כלי־מיטה ופרוות. מועצת־היהודים נצטוותה לספק מגפיים ומעילי־עור.

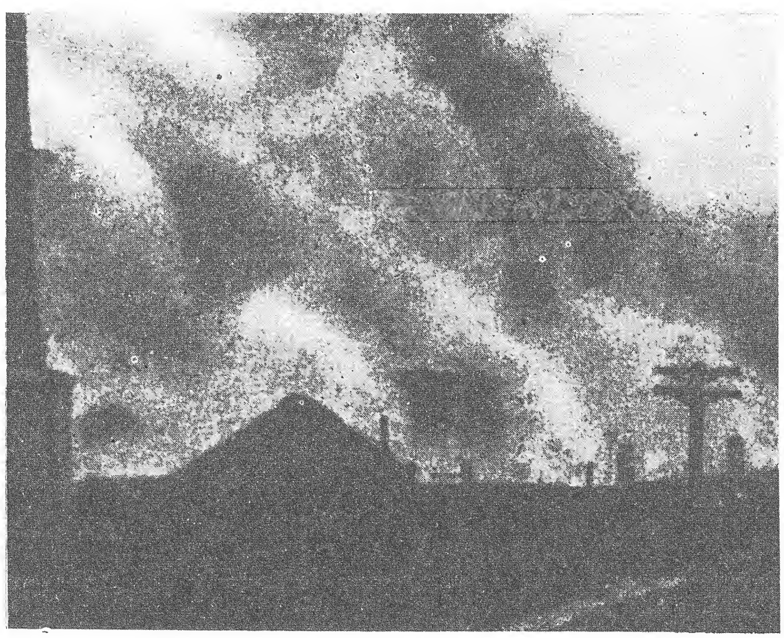
עתה היו בפיעסק יותר יהודים מאשר לפני המלחמה, כי רבים באו מוולקוביסק, זלווה וז׳ולודוק. היהודים עבדו

Der Stürmer

Jüdischer Mordplan

gegen die nichtjüdische Menschheit aufgedeckt

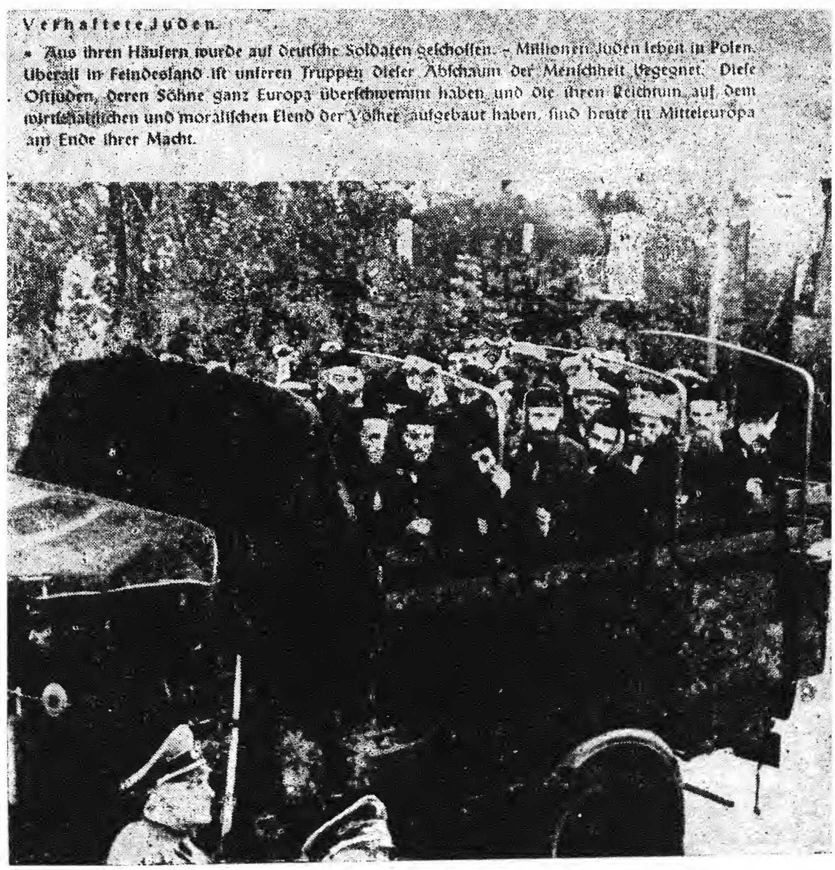
קטע מה„שטורמר" הנאצי ובו הסתה נגד היהודים

העיירה עולה בלהבות — באש הנאצים

יהודים מגורשים ממקום מגוריהם, הולכים עם מטלטליהם לגיטו

Verhaftete Juden.

• Aus ihren Häusern wurde auf deutsche Soldaten geschossen. – Millionen Juden leben in Polen. Überall im Feindesland ist unseren Truppen dieser Abschaum der Menschheit begegnet. Diese Ostjuden, deren Söhne ganz Europa überschwemmt haben und die ihren Reichtum auf dem wirtschaftlichen und moralischen Elend der Völker aufgebaut haben, sind heute in Mitteleuropa am Ende ihrer Macht.

יהודים מובלים למחנות

בעבודות קשות כמו העמסת אבנים. כאשר עבדו יחד עם גויים, היו הללו מתיישבים על העגלות והיהודים נאלצו להסיעם יחד עם האבנים. בזמן העבודה נרצחו יהודים על־ידי השוטרים הפולניים, ורבים הוכו.

למרות זאת לא היה המצב בפיעסק גרוע מאשר בעיירות אחרות. ברוז׳יאנקה, למשל, נרצחו כל הגברים. במקום אחר הועלו באש כל ספרי התורה והיהודים נאלצו לרקוד ולשיר סביב המדורה. בז׳ולודוק נערך טבח טוטאלי. גם בשצ׳וצ׳ין נערך טבח. אולם הגרמנים הפיצו שמועות כי הביילורוסים והליטאים הם שערכו את השחיטות.

בינתיים הוקם בפיעסק גיטו וכל היהודים נצטוו לעבור אליו תוך שעתיים. בעיירה לא היה רופא נוצרי או רוקח נוצרי, לכן הורשו ד״ר אפשטיין והרוקח אהרון קפלן להישאר מחוץ לגיטו.

במובנים מסויימים היה קל יותר בגיטו. עתה לא יכלו הגרמנים, להוציא את אנשי הגיסטאפו, להכות את היהודים ולשדוד אותם. שוטרים פולנים ניצבו בפתח הגיטו ואסרו את הכניסה אליו. אולם הם גם אסרו להבריח מזון פנימה. וכך הפכה בעיית המזון חמורה פי כמה.

הגדר מסביב לגיטו התרוממה לגובה של שלושה מטרים. אנשים יכלו לצאת מהגיטו רק כדי ללכת לעבודה. במקרה כזה קיבלו מספרים, אותם היו חייבים להחזיר בשובם. בימי א׳ היה הגיטו סגור ומסוגר. רק שמעון דימובסקי וראובן שבח, שעבדו אצל המפקד ואצל מנהל הטחנה, יכלו לצאת ולהתהלך אפילו בלי טלאי.

אמנם הקומיסר לא התיר יותר מאשר 250 גרם קמח לאדם. אולם תמורת נעליים, חליפות ומתנות אחרות, איפשר מנהל הטחנה להכניס גם קמח שנקנה אצל מכרים נוצרים. כמובן, שהיה צורך לשחד גם את השוטרים.

שמענו על קבוצה קטנה של פרטיזנים הפועלת ביער, אך איש לא הצטרף אליה. לא זו בלבד שהגרמנים היו פוגעים במשפחתו של הפרטיזן, אלא ב־50 יהודים נוספים.

בוקר אחד נכנסו הגרמנים לגיטו בלווית המשטרה וגירשו את כל היהודים אל בית־העלמין הישן. הגברים הופרדו מהנשים והילדים, והכל היו בטוחים כי הגיע הקץ. וולוול סוקאץ׳ קרא: „אחי, אל נניח להם לטבוח אותנו ככבשים. הכינו בידיכם אבנים!" אבל באותו יום לא אירע דבר. רק ספרו אותנו והחזירונו לבתים.

היהודים התכוננו לקראת החורף. הקומיסר הירשה לפרק ולהעביר בתים אחדים לגיטו, לחפור בורות לתפוחי־אדמה, להתפלל בראש השנה. מטוסים רוסים הטילו כרוזים בהם ביקשו כי נתנגד לגרמנים וגם הבטיחו כי ישחררונו תוך זמן קצר. מצב־הרוח השתפר.

בוקר אחד הודיע לנו בוניה וינוקור בדמעות, כי הגיטו מוקף על־ידי חיילים גרמנים וטנקים. רצתי לבניין של מועצת־היהודים. המודעה שעל הקיר דרשה מאתנו להתכונן לדרך ולא לקחת יותר מאשר שני קילו מזון לאיש. הוכנו עגלות בשביל הנשים והילדים.

העמסתי את אבי על כתפי והלכתי לשער. מפקד ה־גיסטאפו התנפל עלי בצעקות: „השאר את בעל־המום הזה. מכונית סניטרית תקח אותו". בפעם הראשונה פרצתי בבכי. אבי אמר לי: „אל תבכה. והשאר לי את התער".

שוטר פולני ממכירי ניגש אלי ואמר כי עוד מעט ילך המפקד לאכול ואז נושיב את אבי על עגלה. וכך עשינו.

הובילונו לכיוון וולקוביסק, גברים לחוד ונשים לחוד. לצידנו נסעו טנקים ושמרו כי לא נברח.

הגענו לוולקוביסק. כל יהודי העיר היו מרוכזים ב־קסרקטין של גדוד הפרשים השלישי. לשם הובאנו גם אנחנו. הצריפים היו צרים מלהכיל את כולנו. חלק נותר בחוץ, אך הקור גירש אותם פנימה. האנשים עמדו כל הלילה, או התחלפו ביניהם במקומות עמידה וישיבה.

ביום השלישי היינו רעבים. בנו בכורו של מאיר הקצב בכה. „אבא, תן לי פרוסת לחם. אינני רוצה למות". אבל הפרוסה כבר ניתנה לילד הצעיר. נורא היה לראות את האנשים שוכבים על הארץ, כשעיניהם שקועות ופניהם נפוחים.

אחר־כך החלו הגרמנים לחלק 250 גרם לחם בצקי וחצי ליטר מרק תפוחי־אדמה. אולם רק לעיתים רחוקות נמצאו תפוחי־אדמה במרק.

לכל צריף היה בית שימוש ובו שישה מקומות. בתחילה הלכנו לשם גברים לחוד ונשים לחוד. אבל תמיד היה התור גדול מדי. לבסוף נאלצנו להתגבר על הבושה והלכנו יחד. הכינים הציקו לנו.

היה זה מחנה סגור, מחוץ למספר קטן של יהודים וולקוביסקאים שהלכו לעבוד במאפיה ובתחנת הרכבת. כאשר פרצה מגיפת הטיפוס, נסגר המחנה לחלוטין.

החלו להתארגן קבוצות־בריחה. גם לי הוצע להצטרף, אך סירבתי בגלל משפחתי. כאשר מת אבי במחנה, שיניתי את דעתי.

היה זה לאחר שאנשי ס. ס. הגיעו למחנה והחלו

לבחון את האנשים. הדבר השפיע מאד על אבי. הוא חיפש ללא הרף מקום להסתתר, כי הכל אמרו שהזקנים והחולים יחוסלו ראשונים. כאשר שוחחתי עמו יום אחד, התלונן על קשיי נשימה. לפתע צנח בין זרועותי ונפח את נשמתו.

אחותי אסתר ואשתי גיטל, בתו של מרדכי גצל יגל, יעצו לי לברוח ולקחת עמי את גיסי, אברהמ׳ל יגל.

היו דרכים לבריחה. המקובלת ביותר — להיות מוצא עם המתים, שאספה החברה־קדישא יום־יום.

בינתיים החלו הגרמנים לשלוח את היהודים למקום חדש. תחילה נשלחו יהודי רוז׳ינוי, אחר־כך יהודי זלווה, ראש ו־וולפה. הזקנים והחולים שלא יכלו ללכת, נהרגו במקום או נדרסו על־ידי הטנקים. אחר־כך ביקשו חברי המועצה־היהודית מהאנשים הבריאים לסלק את הגוויות שהתגוללו בדרכים.

החלטתי לברוח. נפרדתי מאשתי וילדי, מאחותי והורי־אשתי. לקחתי עמי את גיסי. התנדבנו לפנות את הגוויות. מכונית, נהוגה על־ידי פולני, הביאה אותנו לערימת גוויות שמאחורי המחנה. בדרך פנינו בדברים אל הפולני. הוא היה מוכן להתפתות, בתנאי שנשלם לו כראוי.

במשך כל היום התחבאנו בצריף שבבית־העלמין. לפנות ערב התקרבו שלושה גרמנים וכלב. בצריף היתה מונחת גופה. לקחנו מעדרים והעמדנו פנים כאילו אנו מתכוננים לקבור אותה. הגרמנים הסתלקו, אך הבינונו שלא נוכל להישאר במקום.

בלילה התחלנו ללכת לעבר יער זלווה. מאחד הבתים עלה באפינו ריח של לחם טרי. נכנסנו פנימה ולקחנו ארבעה כיכרות לחם. הגויים נבהלו מאתנו והניחו לנו. אכלנו והמשכנו בדרכנו. לפתע הבחנו כי בנו של ברל הנגר, איננו אתנו. חיפשנו אותו, אך ללא הצלחה. לאחר המלחמה נודע לי כי הסתתר במשך שנתיים אצל נוצרי ממוסט בשם פיסארוויץ.

היינו זקוקים למזון ונשק. במשך היום התחבאנו ביער, ובלילה הלך לייב וינוקור ועמו שלושה אנשים לכפר הסמוך. הם חזרו עם חצי שק קמח שיפון, משור, גרזן, מעדר ודלי. הקמנו לעצמנו ביקתת־עפר, בתוכה יכולנו להבעיר אש, להתחמם ולבשל. היינו מפשירים את השלג, מרתיחים מים, שופכים קצת קמח ומלח, ואוכלים זאת.

כעבור ימים אחדים הלכתי עם אברהמ׳ל יגל למשפחה נוצרית בפיעסק בשם צ׳רניוי. הם נתנו לנו שתי כיכרות לחם, אך ביקשו כי לא נכנס עוד לביתם. הוחלט כי ישאירו לנו מזון במקום קבוע.

במשך הזמן הרגשנו ביער כבביתנו. מים כבר לקחנו מן הנהר. פעם, בלכתנו לשאוב מים, פגשנו את הנוצרי פוצלאווסקי, שסיפר כי הוא מחפש פרה. הזהרנו אותו שלא ילשין עלינו והוא כרע על ברכיו, הצטלב ונשבע.

אותו לילה לא מצאנו את המזון במקום הקבוע. הלכנו למשפחת צ׳רניוי ושם נודע לנו כי פוצלאווסקי הלשין עלינו וכי למחרת עומדים לסרוק את היער. הודענו על כך לחברים והחלטנו לברוח ליער קרושין. בנינו מין רפסודה, חצינו את הנהר והגענו למחוז חפצנו. ראינו ביקתה מוארת ואחד מחברינו אמר כי היא שייכת למכר נוצרי. נכנסנו. הנוצרי קיבל את פנינו בידידות וסיפר לנו כי זה עתה עזבה אותו קבוצת יהודים. מיהרנו להדביקם. איצ׳ה ציפין היה ביניהם והתהלך עם רובה על כתפיו. הוא הציע לשתי הקבוצות להתאחד.

קבוצתו של איצ׳ה ציפין נמלטה מוולקוביסק כמה ימים לפנינו. הם הספיקו להקים ביקתת־עפר מוסווית היטב וגם להכין קצת מזון. נערכה הצבעה ואיצ׳ה ואני נבחרנו כראשי קבוצה. השאלה היתה כיצד להשיג נשק. נוצרי זקן, שהתגורר ביער וקיים אתנו יחסים טובים, סיפר לנו על גוי שני שהסתיר נשק.

הלכנו לביתו של אותו גוי. רק לאיצ׳ה ציפין היה רובה. לאחרים היו נרתיקי עור ריקים. הצצנו בעד החלון וראינו את הגוי משחק בקלפים עם חבריו. נכנסנו כשאנו צועקים כי אסור לשחק בקלפים. הגויים המבוהלים הסבירו כי הם שכנים ומשחקים בלי כסף. ציווינו עליהם לחזור לבתיהם והנוצרים צייתו. אמרנו להם עוד כי נלווה אותם, כדי שאנשי המרגמות שלנו לא ירו בהם. לאחר שהם נכנסו לבתיהם, אספו אליהם את הכלבים ולא העלו אור, כפי שדרשנו, חזרנו לבית הראשון.

קיבלנו ללא התנגדות חמישה רובים וכדורים. בסך־הכל היו ברשותנו ששה רובים. הפכנו לפרטיזנים של ממש.

עתה רצינו לצבור מלאי של מזון, כדי שלא נצטרך לדאוג לכך יום־יום ולהשאיר עיקבות בשלג. הפעם נעזרנו בגוי בשם אנטאליק, שידע כי אנו מסתתרים ביער, אך לא את מקומנו המדוייק. אינני יודע מה הניע אותו, פחדו מפנינו, טוב לבו, או הבטחותינו.

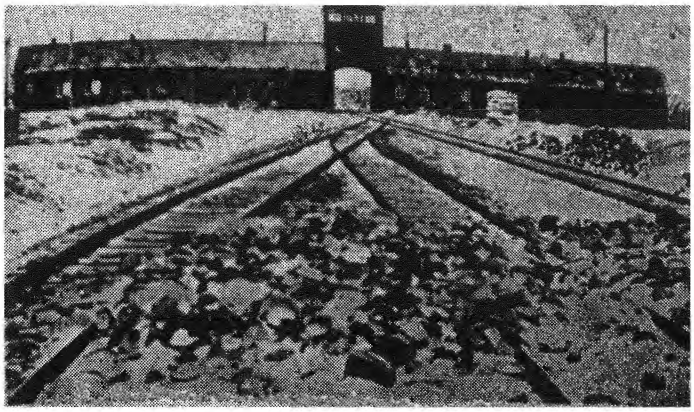
אותו גוי גם הזהיר אותנו מפני סריקה, שעמדה להיערך. יצאנו איפוא לכיוון יער צ׳כאנוביצקי. כאשר נמצאנו

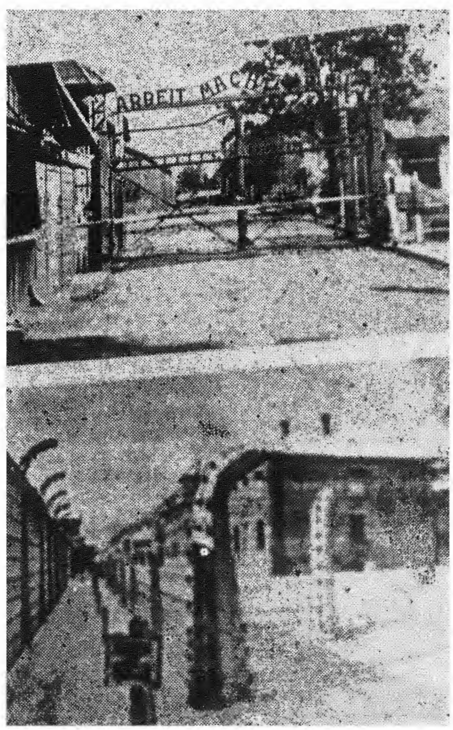
לפני הישלחם למחנות המות. יהודים מתפללים ומצפים לנס

יהודים עולים לרכבת המות המובילה אותם לאושביץ

מראה כללי על הכניסה למחנה ההשמדה ב־אוישביץ

שער אוישביץ והגדר המחושמלת שמסביב

במרחק־מה, ראינו פרשים גרמנים ושמענו קולות יריה. מפי גוי נודע לנו כי המפקד הגרמני אמנם לא מצא איש, אך טען שבמקום הסתתרו פרטיזנים. הוא הורה לערוך מארב במשך שלושה ימים ושלושה לילות.

החלטנו לחצות את הגבול לביילורוסיה. בלילה כבר היינו בביצות סכידה. בלילה הבא נכנסנו לכפר שהשתייך לביילורוסיה והגויים קיבלונו יפה. לבסוף הגענו לכפר זעיר, במרחק שני ק״מ מקורילביץ. נכנסנו לאחד הבתים כדי לייבש את נעלינו והגוי בישל לנו תפוחי־אדמה. לפתע הופיע בריצה בנו של הגוי והודיע כי זרקורים מאירים את הדרך המוליכה לקורליביץ. הוא הציע להראות לנו את הדרך לביתו של נוצרי בשם סטיפן, שיפגיש אותנו עם פרטיזנים רוסים.

הלכנו עמו כשישה ק״מ עד שראינו בתים אחדים. נכנסנו אל אחד מהם. חכינו כחצי שעה. לבסוף נפתחה הדלת והופיעו כעשרה פרטיזנים ומפקדם. ביקשנו להצטרף אליהם. המפקד אמר כי הדבר יהיה אפשרי רק לאחר שתסתיים הסריקה של הגרמנים וכי עלינו לעזוב את הבית כדי לא להמיט שואה על הגוי.

נכנסנו שוב ליער. כל הלילה שמענו יריות. פגשנו „שקוצים" שסיפרו לנו כי בכל הכפרים נמצאים גרמנים וכי מתנהל קרב־יריות בין גרמנים ופרטיזנים.

פגשנו גם פרטיזן, שאמר כי כל הפרטיזנים פנו לעבר מזרח ועלינו לעשות כמוהם. התחלנו ללכת לכיוון נהר שצ׳ארה. סמוך לנהר נשלח ברל רוז׳אנסקי לסייר את הסביבה. בטרם עבר 50 מטרים נשמע קול יריות והוא נפל חלל. היער הואר על־ידי רקיטות ומכונות־יריה הרעימו.

הסתתרנו באיזור של ביצות. אכלנו רק ארוחה אחת ביום, כדי לחסוך במזון. כך עברו עלינו חמישה ימים. כאשר נשתתק הכל, יצאנו והתחלנו לחפש מזון. הגענו לבתים ריקים מאדם. בבורות מצאנו תפוחי־אדמה.

למחרת היום, שעה שישבנו ליד האש וצלינו תפוחי־אדמה, הופיעו כעשרים פרטיזנים חמושים היטב. התלווינו אליהם לבסיס, שהיה משופע במזון, פרוות ומגפיים. עד מהרה גילינו כי הפרטיזנים אנטישמים גדולים ומוכנים להרשות לנו להסתתר באותו יער רק אם נביא להם מקלט רדיו, שנמצא אצל הקומיסר של פיעסק.

הסכמנו לתנאים. לקחתי אתי עשרה אנשים ויצאנו לדרך. בינתיים השתנה המצב. בהשפעת הגרמנים, הקימו הכפריים הגנה עצמית, שהקשתה עלינו את המעבר לפיעסק.

ההליכה עייפה אותנו והקור חדר לעצמותינו. החלטנו לנוח ומשה מאלקוויצקי הבעיר אש. היתה זו השטות ה־גדולה ביותר שעשינו. לפתע האירו רקיטות את הלילה ומכל העברים נשמעו קולות יריה. שבעה מחברינו מתו בביצות. אברה׳מל יגל, שמואל קרפ, משה מאלקוויצקי, לייב וינוקור, יוסף אייזנשטיין, משה ציפין ואלי רוזן. רק שלושה מאתנו נותרו בחיים. מאיר רוז׳אנסקי, איצ׳ה ציפין ואני.

לא חזרנו אל הפלוגה. הצטרפנו ליחידה אחרת בשם „בורבה", בפיקודו של קולו.

מאוחר יותר שמעתי מה התרחש באותם הימים בפיעסק. הגויים תפסו את אחיו של יודל שלפיצקי, כבלו אותו והביאוהו לגרמנים. הללו עינו אותו ואחר־כך ירו בו. הגויים קיבלו על כך עשרה קילו סוכר.

זיידל קוויאט נמלט והגיע לכפר של סבו, פוצ׳וויץ. הוא נכנס לגוי מכר, שקיים יחסי מסחר עם אביו. כאשר שכב לישון, קרא הגוי לשכנים שכבלו את זיידל קוויאט והביאוהו אל הגרמנים בפיעסק. הגרמנים עינוהו ודרשו ממנו לגלות היכן הסתירו היהודים חפצים. במצב של גסיסה נלקח זיידל קוויאט לבית־הקברות. שם הורו לו לחפור בור וירו בו.

יוסף ויינשטיין נתפס על־ידי הגרמנים. הם כלאוהו, אך בלילה הביא לו גוי מכר גרזן. יוסף ויינשטיין ניסר את הסורגים ונמלט ליער, אך מאז לא נודעו עקבותיו.

מוטל לייב נספה בקרב ליד סלונים. בנו של רפאל פשקס מת מטיפוס. שמואל בויארסקי מת בידי פולנים לבנים. בנו של רוצ׳ינסקי נפצע בקרב עם הגרמנים. הוא לא רצה ליפול בידיהם ולכן חתך את צווארו בסכין. חודשיים לפני השחרור, בכפר לאנצביץ, נתקל מאיר רוז׳אנסקי בגרמנים ונהרג ביריות. איצ׳ה ציפין נפצע פעמיים בידו ואיצ׳ה־יענקל זיקובסקי נפצע ברגלו. שניהם שכבו זמן־מה בבית־חולים של הפרטיזנים.

כפרטיזנים לא ישבנו בטלים. הרגנו את כל הגרמנים ואת המשטרה הפולנית בז׳ולודוק והעלינו את העיירה באש. פעמיים התקפנו את חיל־המצב בנאקרישקה. השמדנו את חיל־המצב בסטרה־הוטה. הפצצנו רכבות ומסילות־ברזל.

במשך שמונה־עשר החודשים האחרונים הייתי מפקד מחלקה בבריגדה שבסביבות לידה. חקירתנו גילתה כיצד מתו שבעה חברינו בביצות. היו אלה גויים, אנשי ההגנה העצמית מכפר נאצקיות, שהבחינו בנו ומיהרו למאלקוויץ,

היכן שהיה חיל־מצב של הגרמנים. הללו חיפשו אותנו יום תמים ורק כאשר הבערנו אש, מצאו אותנו.

המחלקה „פובידה", בפיקודו של בולאק, דרשה מהכפר להסגיר את אנשי ההגנה העצמית. כתגובה, פתחו אנשי ההגנה העצמית באש. לפי פקודת המפקד, הועלה הכפר כולו באש, ששים אנשים נהרגו וכל האינוונטר נלקח.

הגוי מפוצ'וויץ, שהסגיר את זיידל קוויאט, נהרג על־ידי הפרטיזנים.

אחרי המלחמה חזרתי לפיעסק. פגשתי שם את איצ'ה ציפין, שעדיין היה פצוע ושוחרר מהצבא. מאוחר יותר שמעתי כי עיקבותיו אבדו בדרך מסתורית. פיעסק עצמה היתה הרוסה. הרובע היהודי נתרוקן מתושביו. הבתים היו ללא דלתות וחלונות. הגויים הסירו את הפח מגגות הבתים. עזים שוטטו שם באין מפריע. ביקרתי בבית־העלמין. רק מצבת־הבטון של אלתר הצהוב נמצאה במקומה. שאר המצבות נותצו והשתמשו בהם לריצוף הדרך ולתקון הסכר.

ביקרתי בבתי הנוצרים וראיתי את הרכוש היהודי. כרים, ארונות, כיסאות ושולחנות. מונתה וועדה לזהוי הרכוש, אבל היא היתה מורכבת מאותם שודדים עצמם. הם טענו כי קנו אותו מהיהודים. כאשר נשרף כל רחוב פרקופ, עלה גם הרכוש היהודי באש.

השלטונות הירשו לנוצרים לתפוס את בתי היהודים החרבים.

לא יכולתי להוסיף לראות את כל אלה. החלטתי לעזוב את עיירת־מולדתי, בה עברו עלי זמנים טובים וגם רעים.

מצבת הזכרון לקדושי פיעסק בבואנוס־איירס, ארגנטינה

חיה־רייזל רוז׳נסקי־שור

נדודי בתקופת השואה

נולדתי בעיירה פיעסק להורי נחקה וולוול רוז׳נסקי. משפחתי מנתה 8 נפשות: ההורים, 5 אחים ואנוכי. מאושרים חיינו בחיק המשפחה. ההורים עמלו רבות עד שגידלו וחינכו אותנו וזכו לרוות מאיתנו הרבה נחת. האחים גדלו בריאים, חסונים ומוכשרים לכל משלוח־יד.

אני, כאחות יחידה, הייתי מאושרת ביניהם. עד שביום־קיץ בהיר אחד שמענו פתאום רעמי תותחים. צבא רב וגם כלי־משחית נהרו בלי סוף. גרנו אז בזליוויאן שעל־יד הניימן. כשראה אבי ז״ל כל זאת בא בבהלה הביתה ואמר בקול חרד ועצוב: „ילדי יקירי, כל ההכנות שאנו רואים מבשרות מלחמה״. אחי אברהמ׳ל צחק. הוא לא האמין שזה עלול לקרות, אחרי ברית רוסיה־גרמניה בשנת 1939. אך דברי אבי ז״ל חרותים עד היום הזה עמוק בלבי. עוד באותו לילה גייסו את אחי אברהמ׳ל והוא רק הספיק להגיד לנו: „השתדלו לשמור על אשתי ועל ילדי הרכים״, ובבוקר פרצה המלחמה בכל עוצמתה.

המהומה היתה רבה. הכל החלו בורחים מבלי לדעת לאן. אמי היקרה ז״ל חלתה, זו האם שידעה לשאת אותנו בחיקה באהבה ובמסירות אין־גבול. אנו, הילדים, לא יכולנו לעזור לה במאומה. היא בוודאי לא ידעה מה צפוי לה, רק הבינה שאנו צעירים ומוכרחים לברוח ואולי נצליח להציל את חיינו. זעזוע עובר בגופי בהיזכרי באיזה מצב עזבתי את אמי החולה וברחתי עם אחי דויד ועם אשתו דאז, באשל לבית דנילביץ, גם היא מפיעסק, ועם תינוקם בן החודשיים. בחוסר־כל ברחנו, פרט ל־30 רובל שבכיסינו, וזה היה סכום זעום מאד. את יתר בני־המשפחה, ההורים והאחים, נאלצנו להשאיר מאחורינו.

התחלנו בנדודים, דרך יערות גדולים. לפעמים נסענו ברכבות, ובלילות היינו גונבים גבולות. זו היתה סכנת־נפשות. התינוק שאיתנו היה מחוסר תזונה מתאימה. לבסוף לקחו את אחי לצבא הרוסי, והרי הוא היה משענתנו היחידה. גיסתי ואני המשכנו הלאה, לחלל העולם. הפחד מפני הדי־הרעמים של ההפגזות והתותחים הרעיד את ליבותינו עד שהגענו לכפר רוסי נידח, שם מצאנו פינה לנוח וגם לישון. התחלנו לחפש עבודה. מובן שלא הייתי בררנית. החשוב מכל היה רק לעבוד, ולא איכפת במה, אם ברחיצת סוסים, בניקוי מטבחים, נשיאת כל מיני משאות כבדים שלא לפי כוחותי, או לרעות עדרי־בקר במשך תקופה ממושכת למדי. כשאני נזכרת עתה מה עבר עלי באותה תקופה, איך הצלחתי לעמוד בכל התלאות הללו, תוקפת אותי צמרמורת. יחפה ומורעבת־למחצה, מחוסרת כל בגדים אנושיים, המשכתי לחיות רוב זמני על אדמת רוסיה הגדולה.

בכל העבודות הקשות התנסיתי על־מנת למצוא את מחייתי, ומחמת התזונה הגרועה חליתי מדי פעם. לבדי, בפינה נידחת, הייתי שוכבת ומהרהרת בקן המשפחתי החם, העליז והשבע. מה נותר לי? מנת־חלקי היתה בכי ללא־קץ. המלחמה היתה ארוכה, מרה ואכזרית. במקום שהייתי ביום לא ידעתי אם אהיה בלילה. רק המחשבה שאולי בכל־זאת מישהו מהמשפחה נשאר בחיים נתנה לי תקווה להמשיך. על אף גורלי המר נמצאה תמיד קרן־אור, תודות לאנשים בעלי לב אנושי, גם לא־יהודיים, שעזרו לי הרבה. הם הבינו את הבדידות שלי. גם מהם לקחו את היקרים להם לחזית. במצב כזה תמיד מוצאים, כפי הנראה, הבנה הדדית. לא פעם אחת ריחמו עלי, קיבלו אותי בביתם, שברו את רעבוני התמידי וחיממו את גופי הקפוא. בכל מקום פועם לב יהודי לעזור לאחיו. אם רק מצאתי בדרכי יהודי, תמיד השתדל לבוא לעזרתי בכל האמצעים שברשו־תו. כמזכרת עגומה מכל תלאותי במרחבי רוסיה הענקית נשארתי עם רגל אחת קפואה, ממנה אני סובלת כל השנים.

אחרי קרבות מרים ועקובים מדמי האנשים היקרים, התחילו הרוסים להדוף את הגרמנים ימח"ש. ואז גברו התקוות בליבי, אולי מישהו ממשפחתי נשאר בחיים. כש־שקטה במקצת המלחמה, התבשרתי יום אחד כי אחי דויד חי. מרוב התרגשות התעלפתי וחליתי. עד שהתאוששתי, התחלתי להסתגל למחשבה שאכן לא בודדה אני בעולם הגדול, וזו היתה עבורי הנחמה הגדולה ביותר בחיי. האח דויד איבד את בנו הרך וגם את אשתו מצא עם אחר. ואז התחיל לבנות לו חיים חדשים. אחרי שנות מלחמה איומות הקים במרוצת הזמן משפחה יפה ברוסיה, והוא ממלא שם תפקיד חשוב בעבודתו.

עברו־חלפו 25 שנים בציפייה לפגישה ההיסטורית עם אחי־יחידי. נסעתי אליו לרוסיה להתראות אתו. קשה לבטא במילים את ההתרגשות הגדולה בפגישתנו. זו היתה החווייה המשמחת המשפחתית היחידה לה זכיתי בחיי. אחרי פגישה זו עברו מספר שנים והאח דויד בא לישראל לבקרנו. שוב שמחנו יחד זמן קצר, והוא חזר למשפחתו.

כשהמלחמה נסתיימה התחלתי לחשוב כיצד אגיע לארצי, לישראל. בדרך מרוסיה לפולין התעכבתי בעיר דורוביץ. מקומות־המיפגש של כל החוזרים היהודיים היה בבתי־כנסת. שם נפגשנו עם הרבה אומללים כמונו. בין אלה היה בחור אחד שהיתמות והבדידות קירבו בינינו והחלטנו להתחתן. בבית־כנסת זה היה יהודי בודד וזקן, שערך לנו את הקידושין. והנה נכנסו באותו מעמד של עריכת־הקידושין זוג זקנים, והגישו לי פמוט אחד, מתנה אחת ויחידה לנישואינו. הזקנה אמרה לי בדמעות בעיניה הכהות: „שמרי נא בשובך למולדתנו פמוט זה, שיאיר את דרככם". את הפמוט קידשתי והוא שמור עמי כמזכרת־נצח.

בשנת 1949, אחרי צרות רבות, הגענו לחוף מבטחים, לארצנו. באותה תקופה נהרה לארץ שארית הפליטה. כך טעמתי גם את הטעם המר של מחנה־עולים. במרוצת הזמן התחלנו להסתדר. פה בארץ פגשנו בקרובים היקרים לנו מכל, חנה ויהודה רוז'נסקי. הם היו עבורנו המשענת הנאמנה ביותר. כהורים יקרים ומסורים קיבלו אותנו ודאגו לנו בכל. הודות להם הפסקנו לסבול חרפת־רעב עם ילדנו בן השנתיים. הם שעזרו לנו להסתדר בדירה, ולבעלי בעבודה. להם אנו מודים כל ימי חיינו, ונושאים בליבנו כלפיהם את כל האהבה, ההערכה וההוקרה האפשריים.

משפחתי מונה עכשיו 5 נפשות. יש לנו שני בנים מוצלחים וכלה אחת, ואנו חיים בארצנו באושר. כל זאת העליתי על הנייר לזכר הורי היקרים, אחי ומשפחותיהם, כגל־עד בספר ,יזכור׳.

יהי זיכרם ברוך.

חייה־רייזל רוז'נסקי וכמה מבנות העיירה

מאיר ראכקין (שריד של השואה)

חיים של סבל ועינויים

נולדתי בשנת 1915. אבי היה ידוע בשם ארטשיק הדוור (דער פאטשטער), כי ניהל דואר. כמובן, לא כזה שקיים היום. אבי החזיק שני עובדים וארבעה סוסים עם מרכבות, אשר עוד בימי הצאר שרתו את המועצה המקומית בפיעסק. עסק זה עבר בירושה גם בימי פילסודסקי: שירות המועצה המקומית, הסעת ראש המועצה הכפרית והמזכיר אל הכפרים.

כאשר אחי הרשל ואני התבגרנו, עזרנו גם אנחנו לאבא להוביל איגרות אל הכפרים.

אבי לא נזקק לאיש בחייו. בזיעת אפיו אכל לחם. בשנותיו האחרונות כבר לא ניהל אבי את הדואר. שמואל־שלמה הקצב לקח אותו מאתנו, אך השם נשאר.

מצבנו החומרי לא היה טוב בימי הפולנים, בדומה לכל היהודים בפיעסק. משפחתנו מנתה שש נפשות, והיחידי שעבד היה אבא. אנו, הילדים, התהלכנו בטלים, מכיוון שללמוד מקצוע בושה.

שם אמי היה חיה־איטה, בתו של אברהם־משה פולאצ׳ק. מי בעיירה לא הכיר את חיה־איטה החכמה והעליזה? אי־אפשר היה להכיר בה את הזמנים הטובים או הרעים.

היינו ארבעה ילדים: הרשל, שנשא לאשה את לאה גפנר. אני — מאיר, אחותי שרה־חנה, ואחי יוסילה. כולם ניספו. לאמי היתה אחות, באשע שאכנעס, שניהלה מסעדה בפיעסק, ואחות שפרה, שנפטרה בגיל צעיר והשאירה יתומים הנמצאים עכשיו בארגנטינה: לייבל, שייע ובאבט־שע. ועוד אחות היתה לאמי באמריקה — באשע.

קרובת משפחתנו בפיעסק היתה לאה החנוונית (די קרעמערקע). ילדיה היו: קופל, ינטה ושרה.

בגיל שבע התחלתי ללמוד ב„חדר", למדתי „עברי" אצל זיידקה „דער טערק", אחר כך למדתי בחדר אצל הרשל המגיד. מאוחר יותר למדתי בבית־הספר העברי שבביתו של קופל, ואחר כך בבית־הספר העממי.

מורי בית־הספר העברי היו: גורפינקל, ברניקר וזיידל שבח. מאחר שכל הנוער הפיעסקאי השתייך לאירגונים, השתייכתי אני לבית״ר. הקן שלנו היה בזמן האחרון אצל מאיר בורובסקי. שם היינו רוקדים וקוראים חוברות. במשך כל שנות נעורי שאפתי לעלות לארץ־ישראל. על כן החלטתי לצאת להכשרה בבארנוביץ. אבי לא הניח לי לנסוע, אך אמי נתנה לי כסף להוצאות הדרך.

נסעו אתי גם פריידל ארלין, בנימין־משה, בנו של הקצב שמואל־שלמה. גם המורה נוימאן נסע אתנו. עבדתי שם במנסרה, בה עבד שמואל ורשאווסקי כמשגיח. הדבר היה בשנת 1933. אך לצערי לא יכולתי לעלות לארץ־ישראל, כי בית״ר קיבלה רשיונות עלייה מעטים.

בצבא ובמלחמה

בשנת 1937 גוייסתי לצבא הפולני. שרתתי יחד עם נחום זלוטניצקי. אותו זמן היתה האנטישמיות גדולה

בצבא. חיילים יהודיים לא הורשו לנסוע לביתם לחופשה, למרות שהיו המוכשרים ביותר. היו גם כתובות על המדר־כות: „הכה ביהודי — היהודי הוא קומוניסטי". בצבא היה אחוז גבוה למדי של קצינים פולקס־דויטשה. בדיוק כאשר עמדתי להשתחרר בשנת 1939, פרצה המלחמה בין פולין וגרמניה. נשלחתי לחזית יחד עם חיילים אחרים.

עוד בדרך, לאחר שנסענו שעות אחדות, הופיעו לפתע מטוסים והחלו להפציץ. הרכבת נעצרה. פרצה בהלה והכל החלו להתרוצץ. נהרגו חיילים רבים. אנו, הנותרים, נמלטנו היערה. אחד הקצינים אמר, כי מי שרוצה ללכת הביתה יכול לעשות כך. לקחתי אצלו אישור ויצאתי לדרך. לאן — לא ידעתי בעצמי. הרכבות לא נסעו והכל היה הרוס.

הדבר היה לא הרחק מגרודנה. בכל זאת היה זה רחוק מכדי ללכת ברגל. גם פחדתי שמא יעצרוני כעריק. נכנסתי לכפר וביקשתי מגוי שיחליף לי את בגדי. מסרתי לו את בגדי הטובים והוא נתן לי כמה בלויים. בדרכים התגלגלו אופניים חדשים, אופנועים ואפילו מכוניות. לקחתי זוג אופניים והמשכתי בדרכי.

נסעתי שלושה ימים עד אשר הגעתי לזלביאן. על גשר הברזל עצרו אותי שני קצינים. אחד מהם היה קוז'קובסקי, הפריץ מחצר זלביאן. „בוא", אמר לי, „נלך להגן על ביאליסטוק". כאשר הראיתי לו את האישור, לא אמר דבר ואני המשכתי בכיוון פיעסק. הדרך היתה מלאה חיילים פולניים. פסחתי על כולם ובדרכים צדדיות הגעתי לפנות בוקר לפיעסק. שמחתי להכנס הביתה. אבי אמר לי כי השלטון הפולני עודנו נמצא בפיעסק וכי עלי להסתתר, שמא יחשבוני לעריק. יצאתי איפוא ל„סמולארניה" והסת־תרתי שם בעליית הגג שלושה ימים, עד שהגיע הצבא הרוסי. אז חזרתי הביתה.

הכיבוש הרוסי

האוכלוסיה קיבלה את הרוסים בצורות שונות. הפעי־לים, שישבו בתקופת הפולנים בבתי־הסוהר, קיבלו אותם בהתלהבות והחלו לעשות סדר בפיעסק ובסביבה. מיד הולאמה הטחנה הגדולה והטחנה הקטנה. אצל אסתר יאגלין הוחרמה כל הסחורה. נלקחו כל החנויות מן היהודים והוקם קואופרטיב. בעיית מצרכי המזון נעשתה קשה מאוד. התושבים החלו לחפש עבודה. בעד כל טעות בעבודה היו מענישים בכלא. המשרות האחראיות נתפסו על־ידי פעילים. גדליהו סאראפין, חייט במקצועו, נעשה מנהל באנק; חיים וואלינצ'יק נתמנה מנהל הטחנה הגדולה ואחיו — מנהלה של הטחנה הקטנה; רבקה ציפין נעשתה למנהלת של קואופרטיב חייטים; יעקל, בנו של קוקס, נתמנה ראש העיר. כעבור שלושה חדשים, כשהרוסים ראו שהעניינים אינם מתנהלים כשורה, שלחו את כל האנשים האלה למקצועותיהם.

בתי־הכנסת הפכו למועדונים, אך בכנסיות הנוצריות לא נגעו. היהודים הסתגלו במהירות לסדר החדש. יותר מאוחר החלו הטיהורים והמאסרים. למרות הכל נדמה היה, כי אפשר יהיה להחזיק כך מעמד כל עוד תימשך המלחמה.

ההתקפה הגרמנית

ב־24 ביוני 1941 הופצצה לפתע פיעסק על־ידי מטוסים גרמניים. הפצצה הראשונה פגעה בביתו של חנוך קפלן, והקורבן הראשון בפיעסק היה חנוך. החיילים הרוסיים שחנו בפיעסק החלו בורחים על סוסים, במכוניות וברגל. הם רצו לכיוון מינסק. בדרך השאירו את הטנקים ואת המכוניות בביצות, משום שכל הגשרים היו הרוסים. מספר קטן מאוד של יהודים מפיעסק עזב יחד אתם.

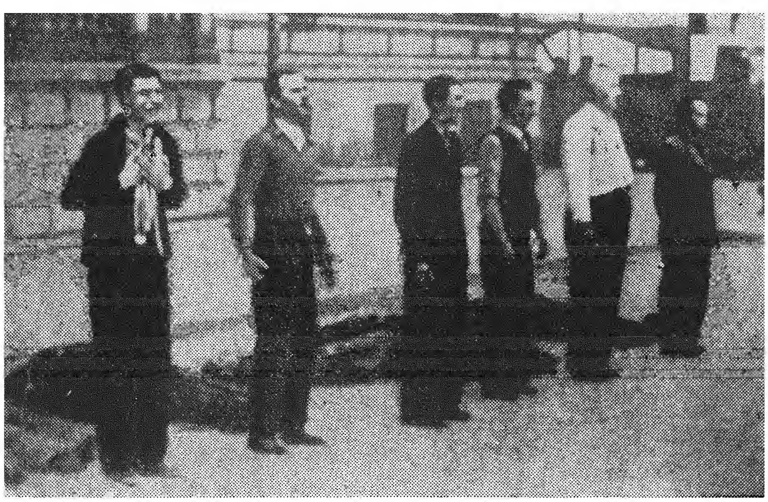
בקרב האוכלוסיה היהודית פרצה בהלה. אלה השאירו הכל ונמלטו אל השדות והיערות. כאשר נפסקה ההפצצה, חזרו היהודים לפיעסק. הגרמנים עדיין לא היו שם. מבוה־לים, בפנים חיוורות, ישבו היהודים בבתיהם, הציצו בעד החלונות והמתינו ל„אורחים".

בבוקר הגיעו הגרמנים על אופנועים. המטה היה במועצה המקומית. התושבים חששו לצאת לרחוב. הגרמנים הקימו מיד מיליציה מקרב התושבים ומינו כמפקדה את צ'ש זאבלוצקי. ראש המועצה המקומית היה ווינושקה. צ'ש החל מיד במעשי שוד. בימים הראשונים החרים את הסוסים והבהמות אצל כולם. כאשר בא לביתנו, החל אבי מתחנן בפניו: „כמה טובות עשיתי לך ועכשיו אתה לוקח ממני את הבהמה". כתשובה בעט צ'ש בבטנו.

אחרי ימים אחדים פורסמה פקודה שיש לענוד טלאים צהובים. בעד אי־נשיאת הטלאי הצהוב יומתו ביריה. פרצה בהלה לאריג צהוב, קרעו שמלות צהובות, מעילים ומטפ־חות. על יהודים אסורה היתה ההליכה על המדרכה, אסור היה להם לברך גרמני בשלום. על כל החנויות והמשרדים התנוססה כתובת: „הכניסה ליהודים אסורה".

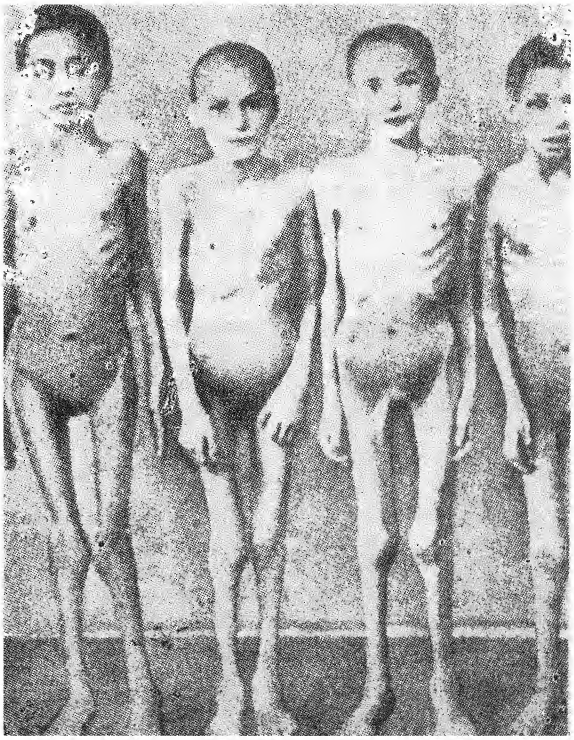
יהודי על סף בור המות מחכה לסופו

קבוצת יהודים מול כיתת יורים ברגעיהם האחרונים

חיילים גרמניים מתעללים בנערה יהודיה

ילדים יהודיים, קרבנות „שפני־נסיונות" של ד"ר מנגלה

גיטו בפיעסק

במשך חודשיים לא נגעו הגרמנים ביהודים. בעלי מקצוע עבדו בבתי־המלאכה אצלם. בנובמבר 1940 פורסם צו שעל כל היהודים להימצא בגיטו. הותר לקחת הכל מהבית. פרצה בהלה גדולה. לפתע הגיעה יחידה גדולה של גרמנים עם כלבים והם ציוו לקחת את החבילות ולעזוב. זקנים וצעירים, חולים וילדים קטנים נשאו חבילות. הריצו אותנו עד חצר ה„שול". אנשים תפסו את כל בתי־הכנסת. בכל בית היו שלוש־ארבע משפחות. אנו היינו אצל לאה בביתה הקטן. הצפיפות היתה גדולה וישנו על הרצפה.

הגיעה פקודה לבחור במועצה יהודית עם משטרה יהודית. בראש ה„יודנראט" עמד מנדל ברווין (הנגר), אשר דיבר גרמנית. המפקדה היתה בביתה של חיה־לאה. יהודים התפרנסו מחפצים וסחורות שהיו מוכרים לגויים בזמן צאתם לעבודה. לאחר מכן גודר הגיטו בתיל ואי־אפשר היה עוד לצאת בלי רשיון. אישור כזה היה נותן הקומיסר ליהודים אשר היו יוצאים לעבודה. כשתפסו יהודי בעיר בלי אישור, היו מביאים אותו ל„יודנראט" ושם היו משלמים בעדו קנס של 2000 זלוטי.

רובם המכריע של תושבי הגיטו סבלו רעב. מיום ליום גברו ההחמרות. מעתה לא נפטר כבר יהודי אשר נתפס בלי רשיון יציאה בקנס כספי בלבד, אלא היו הורגים אותו ביריה. המשמר הגרמני היה מודיע ל„יודנראט" כי ירה ביהודי, או יהודים אחדים ודרש גם כמות מסויימת של זהב.

הגרמנים דרשו מאת ה„יודנראט" פועלים לעבודות קשות שונות, כגון בזלביאן בבית־החרושת ללבידים, או בתחנת וולקוביסק לשם פריקת קרונות פחם. לוולקוביסק היו שולחים 30 אנשים אחת ל־14 ימים. לעבודה היו מריצים ברגל, ומי שפיגר נורה מיד.

פעם אחת הגיע תורי לעבוד בוולקוביסק. יום העבודה ארך 12 שעות בלי מנוחה והעבודה היתה קשה מאוד. אחרי 10 ימי עבודה קיבלתי חום גבוה. הלכתי אל הגרמני וביקשתי, שיוליכני אל הרופא. במקום זה ציווה שאשכב על הפחם וצעק: „יהודי ארור!" ועוד כיבדני ב־25 מלקות בפרגול. שכבתי כך עד אשר נסתיים היום.

למחרת היום הלכתי שוב לעבודה, רצוץ וחצי־מת. המפקח היה גרמני אחר, שהיו בו רגשות אנושיים. כאשר ראה כי אני חולה ואיני יכול לעמוד על רגלי, אמר לי: „עבוד לאט, כפי שאתה יכול". כך עבדתי במשך השבועיים וחזרתי לגיטו. שכבתי חולה חודש ימים, רופא לא היה בגיטו.

המצב בגיטו החמיר והלך. מצרכי המזון אזלו. בני־האדם הפכו לחיות, התכתשו זה עם זה; כאשר ידעו כי יש משהו לאכול לזולת, היו גונבים ממנו. מזמן לזמן היו מכני־סים לגיטו עתון גרמני. היה זה אוצר ממש. העתון היה עובר מיד ליד, וכל אחד ניסה לקרוא בין השורות. כולם סברו כי הגרמנים נאלצים להיכנע ועובדה זו עודדה במקצת את הרוחות.

ריח של מוות

באחד הימים קיבל ה„יודנראט" הוראה, שכל היהודים, מקטן ועד גדול, יתאספו ליד בית־הקברות ולא יקחו אתם דבר, גברים לחוד, נשים לחוד וילדים לחוד. כולם חייבים להיערך ארבעה ארבעה בשורה. זה היה באחד מימי א' בשעה 10 בבוקר, ב־7 במאי. באוויר נישא ריח של מוות, אך איש לא ידע מאיזה צד יבוא.

פרצה בהלה גדולה, ילדים בכו וכולם רעדו מרוב פחד. הגיע הגסטאפו והחלו לספור אותנו. כאשר נסתיימה הספי־רה, ציוו על כולם לחזור בריצה לגיטו. כעבור זמן־מה, הדבר היה בדצמבר 1941, קיבלנו ידיעה כי הגרמנים הזמינו בכפרים 300 עגלות. הבינונו כי רוצים להובילנו למקום כלשהו. שוב פרצה בהלה בגיטו. היו גם שאמרו כי מובילים אותנו לאיזה מקום, כדי להקים רפובליקה יהודית. אולם את האמת לא ידע איש.

בלילה הגיעה פקודה, שכולם יארזו את חפציהם ויקחו אתם כאוות נפשם. אחר כך הגיעה עוד הוראה כי תוך שעתיים יופיעו כולם עם צרורותיהם ליד שער הגיטו וייערכו בשורות. הזקנים היו משוכנעים, כי אותם ירצחו. רבים מהם החלו לגלח את זקניהם. אפילו שני הרבנים גילחו את זקנם. כל אחד רצה להיראות צעיר.

בשעה 5 לפנות בוקר עמדו כולם מוכנים עם החבילות ליד השער. ביציאה מן השער נצטווינו להניח את החבילות במקום אחד. הזקנים והילדים הקטנים נצטוו לעלות ששה ששה על העגלות. כל אלה עזבו את המקום, מלווים כוח גדול של גרמנים רכובים על אופנועים. אחר כך הורצו כל הנותרים ברגל לדרך וולקוביסק, גם הם מלווים גרמנים.

בגיטו נשאר מספר קטן של אנשים, זקנים ונכים. גם אני צעדתי ברגל. המרחק היה רב — 25 קילומטרים.

והאנשים — רעבים ותשושים. הגרמנים לא הרשו להיעצר אפילו לרגע אחד וכל מי שפיגר נורה במקום.

לפנות ערב הגענו לוולקוביסק. היינו חצי־מתים והוכ־נסנו לאורוות הסוסים שהיו שייכות בעבר לגדוד הפרשים השלישי של הצבא הפולני. האורוות היו בנויות מאבנים גדולות. גם הרצפה היתה עשויה מאבנים. שרר קור. לא היה במה להתכסות, והדבר היה בתחילת החורף. בקסרקטין היו אנשים מגיטאות רוש, זלווה וולקוביסק ועוד. עשרות אנשים מתו כל יום מרעב וקור. אני זוכר אחדים מהם, שמתו בימים הראשונים: הרב שמעון־בנימין, דויד־איטש־קה הקצב, ירחמיאל־משה בנו של הזוגג, פשה בנימין־שמואלס מזארץ׳.

לאה גפנר, אשתו של הרשל, ילדה בת על הרצפה. הגרמנים ציוו להשליך אותה. מסביב נשמעו אנקות, ילדים קטנים בכו, אכלו עשב ועלים מעצים. פעם אחת ביום הריצו את האנשים לאכול במטבח. העמידו את האנשים בשורות של ארבעה. השורה היתה חייבת להיות ישרה כמיתר. כאשר בלט מישהו ולו רק בחצי מילימטר, נורה במקום. המרק היה מבושל מקליפות תפוחי־אדמה, וכל אחד היה מקבל כף מלאה.

גויים מן הכפרים היו מביאים תפוחי־אדמה אל המטבח, ובהזדמנות זאת היו משליכים תפוחי־אדמה בודדים מעבר לגדר, ומאות היו רצים כדי לתפוס אותם. הגרמנים, שעמדו בקירבת מקום, ירו באנשים, והיו פצועים והרוגים. אולם האנשים לא שמו לב לכך וניסו שוב לתפוס תפוחי־אדמה.

המצב החמיר יותר ויותר. יהודים ברחו, שוטטו ימים אחדים בכפרים של פיעסק וחלק חזר. הם סיפרו כי בכפרים תלויות מודעות, שכל מי שיתפוס יהודי יקבל כפרס שק סוכר של 70 קילוגרמים. גויים היו מסגירים יהודים לגרמ־נים. בין היהודים האלה היה זיידל דעם חסידיס ובן של יודל הבנאי (דער טשעשלער) מפרקופ. גויים מפאצוויץ׳ תפסו אותם והסגירום בידי הגרמנים. הגרמנים סגרו את יודל בחנות הבנויה לבנים של שרה־הינדה, שם היה הכלא. בלילה פרץ את התנור ונזדחל דרך הארובה ונמלט. כך סיפרו גויים מפיעסק.

חברא קדישא

המצב נעשה ללא נשוא. הוקמה חברא קדישא מאנשים זקנים, אשר היו מוציאים גוויות בעגלות־יד אל מחוץ למחנה. בשבת לא עבדה החברא קדישא. נוצרה קבוצה של 15 אנשים, ביניהם: שמעיה ווארשאווסקי, אברהם יגל, משה וינוקור, בנו של ניומה קיז׳ה, יצחק כנצ׳ינסקי, בנה של באשקה, ברל ומאיר רוז׳אנסקי, יצחק ציפין משה מאלקוביצקי, שמואל בויארסקי, בנו של ברל הנגר ואחרים. הם הקימו חברא קדישא רק למשך יום השבת. המטרה האמיתית היתה להוציא גויות לשדה ולא לחזור עוד.

קשתה עלי מאוד ההחלטה. חבל היה לי להשאיר את ההורים ולא יכולתי לשאול בעצתם. גם ידעתי כי בלעדי יגוועו ברעב. בלב שבור הלכתי לעבודה. בשבת אחר הצהרים לקחנו עגלת־יד, הנחנו שש גויות, מתחתיהן השכבנו שני אנשים חיים מתוכנו. שלושה מאתנו דחפו את העגלה. ליד השער עמדו שני גרמנים, אשר ספרו את הרגליים וציוו לנו להמשיך בדרכנו.

המקום שנועד למתים היה במרחק שני קילומטרים מן המחנה. כאשר הגענו למקום ראינו על הארץ מאות גויות שלא נקברו. השכבנו את החיים כשפניהם כלפי מטה. שלושת האנשים החזירו את העגלה והביאו עגלה נוספת של גויות ואנשים חיים. כך עשינו את הדרך פעמים אחדות, עד אשר העברנו את כולם.

אנו נודדים ביער

שכבנו על האדמה הקפואה כשעתיים, כשפנינו כלפי מטה. הדבר היה לא הרחק מכביש רוש, כמאתיים מטרים ממנו. שמענו גרמנים נוסעים במכוניות. כאשר החשיך קצת קמנו ורצנו בכל כוחותינו אל יער זאמקובי. כאשר הבחינו שומרי היער באנשים הרצים לעבר היער, פתחו באש. חדרנו ליער, השלכנו מעלינו את הטלאים והרגשנו שאנו בני־חורין. נחנו קצת והמשכנו בדרכנו. בדרך נעצרנו ליד בית בודד. דפקנו בחלון וביקשנו אוכל. הגוי נבהל מפנינו והגיש לנו שלוש כיכרות לחם ודלי חלב. סעדנו את לבנו ונחנו.

משימתנו היתה ללכת לכיוון פיעסק ולהשיג נשק. בחרנו בשמעיה כממונה עלינו. הוא גם התמצא יפה בדרכים. אותו לילה הגענו ליער זלביאן. במשך כל היום נשארנו ביער, וכאשר ירד היום יצאנו שוב לדרך, עד אשר הגענו לחורשה עבותה, במרחק לא רב מן הנהר. זה היה במרחק כחמישה קילומטרים מפיעסק.

מצאנו שם ביקתת חימר ישנה בתוך האדמה. שיפצנו אותה קצת ונשארנו בה. קיווינו שלאחר שבועות אחדים, אולי נקבל קצת נשק אצל גויים־מכרים. כל אחד מאתנו

קיבל על עצמו התפקיד ללכת לפיעסק ולסביבות פיעסק אל מכיריו. אני לקחתי אתי את משה מאלקוביציקי ויצאנו בלילה אל האורג (טקאטש) בזארץ׳. ברוניה, בתו של האורג, למדה אתי בבית־הספר העממי והכרתי יפה גם את אחיה ואצק.

את הנהר הקפוא, ליד בית־המרחץ. לבסוף עלינו בהר אל ביתו של האורג. זה היה ביום א׳ בשעה 10 בלילה. שמענו נגינה ושירה מתוך הבית ונעצרנו. הבחנתי ברועה של האורג ליד הבית. קראתי אותו וביקשתי שיביא את ואצק. בביתו ישבו אנשי־משמרה וגרמנים, שתו ורקדו. הרועה נכנס הביתה ואמר לואצק: „יהודים באו". ואצק יצא מיד בריצה כשהוא תופס את ראשו בידיו. „מה מעשיכם כאן?" שאל. הוא הכניס אותנו מיד למטבח ואמר כי עלינו להיזהר, משום שנמצאים אצלו גרמנים ובמועצה הכפרית חונה המטה כולו. הוא נָתַן לנו מצרכי מזון, לחם, נקניה ושני בקבוקי וודקה. הוא אמר שאין לו נשק. אבל נתן לי זוג מגפיים כי נעלי היו קרועות. אחר כך הוציא אותנו בעד החלון.

חזרנו ליער. כל אחד הביא קצת מצרכי מזון, אבל נשק לא השיג איש. ישבנו בביקתה 10 ימים, עד אשר הבחין בנו גוי, כאשר נשא דלי מים מן הנהר. הדבר היה לפנות בוקר. הגוי היה יאנק פוצילובסקי שמאחורי הטחנה. היה ברור לנו כי עלינו לעזוב את המקום.

נרדפים על־ידי גרמנים

בשעה ארבע לפנות ערב הורעש היער על־ידי נשק קל. כאשר נפסקו היריות יצאנו לכיוון פצוויץ׳. החלטנו ללכת לעבר הנהר שצ׳ארה כי ביערות ההם היו פארטיזאנים. במשך הלילה הגענו עד ביצות לאנצוויץ׳. הביצות היו קפואות ונמצאו שם אלומות גדולות של חציר. שכבנו שם ונשארנו יום שלם. כאשר החשיך קצת, המשכנו בדרכנו עד אשר הגענו לנהר שצ׳ארה.

ביערות מצאנו גויים בודדים מן הכפרים שבסביבה. הם סיפרו לנו כי לפני ימים אחדים הקיף כוח גדול של גרמנים ואוקראינים את היער והרעיש אותו בתותחים וטנקים וכי הפארטיזאנים נסוגו מכאן אל העבר השני של השצ׳ארה. החלטנו איפוא לעבור אל הצד השני.

כאשר ירד הלילה שלחנו את ברל רוז׳אנסקי כדי לבדוק ולראות אם אפשר לחצות את הנהר. אך הספיק להתקרב אל הנהר, נשמעה קריאה „האלט!" ונפתחו יריות לעברו. הוא נפל במקום ואנו נמלטנו ללב היער.

למחרת היום הציע שמעיה וארשאווסקי, כי נחזור לפיעסק, ניכנס לגיטו, שם נשארו טמונים בבור חפצים השייכים לו: מקלט רדיו ועוד חפצים יקרי־ערך. כל זה נוכל להמיר אצל הגויים בנשק. לא הסכמתי להצעה זאת. הייתי סבור כי סוף סוף נפגוש פארטיזאנים והם יתנו לנו נשק.

שמעיה, אברהם יגל, משה וינוקור, איטשה ציפין ומשה מאלקוביציקי חזרו אז לפיעסק באותן דרכים. חיש מהר נפתחה עליהם אש וכולם, חוץ מאיטשה ציפין ושמעיה וארשאווסקי, נספו. נשארתי עם יצחק כנצ׳ינסקי וחיים וינוקור ביער. שוטטנו שם שבוע ימים ולבסוף נתקלנו בקבוצה קטנה של פארטיזאנים. ביקשנו מהם שיקבלונו, אך הם ענו לנו כי בלי נשק אין ביכולתם לעשות זאת.

אחר כך שאלו למי מאתנו יש מקצוע. יצחק כנצ׳ינסקי היה ספר, וחיים וינוקור — סנדלר. הם לקחו אותם ואותי השאירו. מצבי החמיר מאוד. המשכתי לעומק היער עד אשר הגעתי לשביל ובו ביקתת עפר, שהיתה מוסוית בשלג ועצים. הבחנתי גם בעשן קל. התקרבתי וקראתי: „יהודים, היכן אתם?" יהודי הוציא את ראשו והכניס אותי לביקתה.

היו שם יהודים מן העיירה. הם סיפרו לי כי ישנן 10 ביקתות ובהן כ־30 משפחות, ביניהן גם ילדים.

בביקתה לא יכולתי לחיות. לא יכולתי לחזות בצרות. על דרגש חיו בעל ואשתו וילד בעל רגליים קפואות. הם בכו וצעקו ואיש לא יכול היה לעזור להם. פגשתי שם את שמעיה וארשאווסקי ואיטשה ציפן. לא היה מה לאכול. היינו הולכים בלילה 10 קילומטרים לכפרים שעלו באש, ומוציאים מן הבורות תפוחי־אדמה. חייתי חודשיים על תפוחי־אדמה אפויים. מלח לא היה. רגלי התנפחו, שרצו עלי כינים. ראיתי כי זמן רב לא אוכל להחזיק מעמד, ואם נגזר עלי למות, רציתי לעשות זאת כגיבור.

הייתי לפארטיזאן

באחד הבקרים עזבתי את המחנה־המשפחתי ויצאתי לחפש פארטיזאנים. זה היה בשנת 1942, בירחי החורף. אחרי הליכה של יומיים פגשתי שני פארטיזאנים ובידיהם נשק אוטומטי. סיפרתי להם כל מה שעבר עלי וביקשתי שיקחוני אתם. הפארטיזאן המבוגר הוציא פיסת נייר, רשם עליה כמה מלים ואמר לי: „לך מכאן למרחק של שני קילו־

מטרים בערך, ושם תפגוש יחידה. מסור את הפתק". הוא עצמו היה מפקד היחידה.

הגעתי למקום, הראיתי את הפתק. נתקבלתי מיד וניתנו לי רובה וכדורים והייתי לפארטיזאן. פגשתי שם שני פיעסקאים: ניסל ציפין ושמואל בויארסקי. ביחידתי הייתי היהודי היחידי. הלכתי לכל מיני פעולות, פוצצתי רכבות, הרסתי עמודי טלפון. הייתי אחד מטובי הפארטיזא־נים. על חשבוני נרשמו 18 רכבות שהורדו מן הפסים. בשנת 1943 צויינתי באות הכבוד של הדגל האדום.

בשנת 1943 התארגנה יחידה חדשה בשם קראסנוגוואר־דייסקי. מכיוון שהייתי פארטיזאן טוב, נשלחתי ליחידה החדשה. שם נמצא גם שמואל בויארסקי. באחד הימים יצא עם 12 פולנים לפעולה אל העבר השני של הנהר ניימן. נמצאו שם פולנים לבנים. וחבריו, הפארטיזאנים הפולנים, הסגירו אותו בידי הפולנים הלבנים, והם עצמם נשארו שם.

בסתיו של אותה שנה קיבלתי יחד עם 10 חברים הוראה להוריד מן הפסים רכבת על־יד רוש. לקחנו חומר נפץ ועברנו בשלום את הגבול בנובוסיולקי. זה היה כפר קטן מצידו האחד — הרייך השלישי, ומצידו השני — איזור מלחמתי. הגענו לפנות בוקר ליער אולינקה ושם נשארנו למשך היום. לשומר היער היו מגעים עם הפארטיזא־נים. בלילה הגענו ליער רוש, שעל ידו עברה הרכבת. הנחנו דינאמיט והתרחקנו מן המקום. כעבור חצי שעה שמענו קול נפץ גדול. עברנו מרחק של כ־15 קילומטרים וישבנו לנוח. הלילה היה אפל וירד גשם קל.

לבדי ביער

נפלה עלי תרדמה. כאשר התעוררתי, עלה כבר היום. ראיתי כי נשארתי לבדי. על קריאותי לא ענה איש. נכנסתי ללב היער, מצאתי בור, התכסיתי בענפים ושכבתי שם יום שלם. זה היה במרחק של כ־200 מטר מהכביש. במשך כל היום שמעתי טרטור מכוניות של גרמנים שנסעו בכביש. חשבתי בלי הרף על תכנית כיצד לחזור ליחידה.

לבסוף החלטתי ללכת ליער זאמקובי ליד וולקוביסק ולפגוש שם פארטיזאנים. ידעתי את הדרך. הלכתי לבילו־ביץ', ומשם לקולדזיץ'. פתאום שמעתי צעקה של שומר: „סטוי, קטו אידיוט" (עמוד, מי הולך). עניתי: „סוואי!" (משלנו). הייתי לבוש מעיל רוסי ארוך ורובה על כתפי. פסעתי פסיעות גדולות והמשכתי בדרכי.

כאשר הגעתי אל היער הייתי עייף מאוד. שכבתי תחת עץ ונרדמתי. ישנתי עד שעה 2 אחר הצהריים. כאשר קמתי, ראיתי מרחוק גויים מנסרים עצים. הם לא הבחינו בי ואני עזבתי מיד את המקום וחדרתי ללב היער עד אשר החשיך. בלילה התרוצצתי שם וצעקתי: „פארטיזאנים!" אבל איש לא ענה לי. החלטתי ללכת לכיוון הגבול ולנסות לחצותו.

לבסוף הגעתי עד נהר פרקופ. חציתי את הנהר בבגדי ורצתי כולי רטוב עד יער ידלינקה. שם הדלקתי אש קטנה, כדי להתייבש קצת והלכתי לשומר היער, אשר נתן לי לאכול וסיפר לי כי לפני שלושה ימים עברה כאן קבוצת פארטיזאנים. נחתי ימים אחדים ועזבתי את המקום.

חציתי את כביש מוסט ובאתי לאוסובלאן, ומכאן המשכתי לנובוסיולקי, הכפר שלידו עבר הגבול. השעה היתה 10 בלילה. ירד גשם קל. התקרבתי באיטיות אל הכפר ורציתי לשאול בבית הראשון כיצד אפשר לחצות את הגבול ולהשיג מגע עם הפארטיזאנים. לפתע יצאו שני גרמנים מן הבית הסמוך, שם הסתתרו כפי הנראה מפני הגשם. בידיהם החזיקו רובים והם התקדמו לקראתי ממש. הם היו מרוחקים כ־100 מטרים ממני.

ביער היהודי

פניתי מיד אחורה, אך הם לא ירו בי כי חשבו שאני סייר וכי מאחורי עומד כוח של פארטיזאנים. החלטתי לשוב ליער זאמקובי. אותו לילה הגעתי עד היער היהודי — יער שכנובצקי. יהודים מפיעסק קנו בעבר את היער הזה, כדי שישמש כמרעה לכל בהמותיהם. הגויים לא התירו לבהמות של היהודים לרעות בשדותיהם, ובעזרת ה„ג'וינט" נקנה היער הזה. ומכאן שמו: „היהודי".

היער היה כמעט כרות, נשארו שיחים בלבד. שכבתי שם יום שלם ובלילה יצאתי ליער זאמקובי. שוטטתי שם חמישה ימים, ובלילות הייתי הולך לאכול בבתים הבודדים. אולם לא יכולתי להישאר לבדי ביער והחלטתי שוב ללכת לכיוון הגבול. יצאתי בכביש וולקוביסק־פיעסק והגעתי לקושצ'ילקה. דפקתי על אחד החלונות ושאלתי כיצד יש ללכת לכפר נייוורוויץ'. קיבלתי את האינפורמציה הדרושה.

הלילה היה אפל ותעיתי בדרך. הגעתי עד אחד המקומות וראיתי כי אין זה הכפר המבוקש. לפתע שמעתי צעקה ברוסית: „עמוד, מי הולך?" שמעתי נקישה של בריחי הרובים: „אנו פארטיזאנים מיער זאמקובי", הוסיפו. אך אני לא האמנתי להם, חשבתי כי יתכן שהם פולנים לבנים וברצונם לתפוס אותי חי.

תוצאות הרעב -- גופות מתים בכל פינה

דאכו. גופות נרצחים מפוזרים על שטח המחנה

„סדר" גרמני. רישום קפדני של כל מת ומספרו

שוב בין פארטיזאנים

רצתי חזרה כמה מאות מטרים והסתתרתי בצד הכביש. שמעתי קול עגלה רתומה לסוס הנוסעת מבית לבית. שמעתי גם קולות של גברים ונשים ברוסית. למרות זאת לא הייתי עדיין בטוח, אם הם פארטיזאנים.

כאשר עזבו נכנסתי לכפר, דפקתי על אחד החלונות ושאלתי מי היו האנשים. ענו לי כי אלה פארטיזאנים אשר אספו מצרכי מזון. התחלתי לרוץ אחריהם ולקרוא: „פאר־טיזאנים, פארטיזאנים!" כאשר שמעו את קריאותי באו אלי בריצה כשהרובים בידיהם. הרמתי את ידי. אכן היו אלה פארטיזאנים מיער זאמקובי.

היו אתם שתי צעירות יהודיות מוולקוביסק, שאת אמם הכרתי. סיפרתי להן את קורותי ונלקחתי ליער. הייתי שם חמישה ימים. ביום השישי הגיעה קבוצתי, אשר נטשה אותי בעבר. הם באו לבצע פעולה ליד וולקוביסק. הלכתי אתם והשתתפתי בהורדת רכבת מן הפסים בקו רוש־וולקוביסק.

בשנת 1944, בערך בדצמבר, הלכתי לפעולה ונתקלתי בגרמנים ונפצעתי ברגלי השמאלית. שכבתי בבית־החולים של הפארטיזאנים עד השחרור ביוני 1945.

המלחמה נסתיימה, אך לא צרותי. אני חולה ואין לי לאן ללכת. החלטתי לחזור לפיעסק. הגרמנים נסוגו זה עתה, סביב וולקוביסק עדיין התנהלו קרבות. נכנסתי לפיעסק ומצאתי שם חורבות. במרכז העיר — שדה שומם בו רועים בהמות וחזירים. באתי לזארץ׳ וראיתי כי ביתו הגדול של שכנא איננו. במקומו עומד בית קטן עם גג של קש. הגעתי לביתנו. בדמעות בעיני התבוננתי במעקה, שם היינו יושבים בימי קיץ בשעת בין השמשות, בעצי הדובדבנים ובעצי התרזה הנאים. נדמה היה לי כי הם עומדים ובוכים יחד אתי.

נאסרתי על־ידי הרוסים

לפתע ראיתי את הקומיסר שלי ואתו פארטיזאן, המולי־כים גרמני שנתפס על ידם בפיעסק. הוא היה איש גסטאפו, אשר עינה יהודים בגיטו. לא היה כל שלטון כדי להסגירו בידיהם, והקומיסר נתן הוראה לירות בו. אז הגיע סיור רוסי ושלושתינו נאסרנו. לא עזרו ההסברים. הובלנו לכפר מיזיווה כי שם חנתה הסיירת. נכלאנו במחסן גדול, בו ישבנו רעבים יומיים. לא הרשו לנו אפילו לצאת כדי לעשות את צרכינו.

חשבתי בלבי, שכה הרבה דם שפכתי וכה הרבה סבלתי ואת כולם איבדתי ולבסוף כלאו אותי יחד עם גרמנים. למחרת ציוו עלינו לפשוט את בגדינו ולעלות על מכונית משא. קראתי מיד לקצין הרוסי: „לשם מה מובילים אותנו, כדי לירות בנו?" כעבור דקות הגיעה פקודה כי נרד מן המכונית ונתלבש שוב. הביאו אותנו תחת משמר לזלווה, שם היה כבר שלטון רוסי. מסרו אותנו לידי המשטרה ושוב כלאו אותנו במחסן... לא הוצב עלינו משמר גדול, כי אנשי המשטרה היו מכירים שלנו מבין הפארטיזאנים. בשעות היום היינו מתהלכים חופשיים ובלילה היו סוגרים אותנו. יכולנו בנקל לברוח משם, אך כל יום הבטיחו כי ישחררו אותנו. כך חיינו בזלווה שבוע ימים ואחר כך הביאו אותנו לסלונים.

שם כלאו אותנו בבית סוהר ממש. ישבו אתנו אלפי אנשים, קצינים גרמניים, רוסיים ורבים אחרים. ישבנו חודש ימים ואז העבירו אותנו לאורשה אשר ברוסיה הלבנה. שם כלאו אותנו 250 איש בכל חדר. הצפיפות היתה כה גדולה עד כי קשה היה לנשום. עשינו את צרכינו בדלי שבאותו חדר. כעבור שבוע הובאנו במכוניות אל נמל, בו עגנו אניות. הטעינו אותנו בהן, גברים ונשים, והתחלנו את מסענו.

הוגלינו לקולימה

התנאים באניה היו איומים. מים מתוקים לא היו. נסענו שלושה שבועות, עברנו ליד האי סאכלין, קאמצ׳אטקה, עד אשר הגענו לאי קולימה. עיר הנמל היתה מאגאדאן. שם נצטווינו לרדת והובלנו לנקודות שונות. עבדנו בכריית זהב. הקור הגיע עד 65 ו־70 מעלות מתחת לאפס. שום דבר לא גדל שם ואת מצרכי המזון היו מביאים מרוסיה. כאשר המטוס היה מתאחר בימים אחדים, לא היה מה לאכול.

הכניסו אותי למחנה נכים. מנת האוכל היתה 300 גרם לחם ליום וקצת מרק. כעבור זמן קצר החמיר מצב רגלי מן הקור החזק וחליתי. הכניסו אותי לבית־חולים לאסירים, בין חולי דיזנטריה, וכל יום היו מתים שם אנשים. מבחינת המזון היה מצבי טוב, כי האנשים במחלקתי לא יכלו לאכול. אני זוכר כי פעם אחת הביאו לארוחת־הצהריים גריסים. לקחתי את 30 המנות, שמתי בקערה אחת גדולה ואכלתי הכל. היה זה היום היחידי במשך חמש שנים, שאכלתי לשובע.

שכבתי בבית־החולים חמישה חודשים והועברתי למח־לקת־נכים. שררו שם תנאים גרועים. באולם אחד היו 300 נכים. לא היה תנור וישנו על דרגשים עירומים. לא היה במה להתכסות והקור ירד עד 60 מעלות. הכר תחת ראשי היה עשוי מהנעליים שהכנסתי לתוך כובע־החורף.

ראיתי שאפשר למות מקור ורעב. התחלתי איפוא לחפש דרכים כיצד להישאר בחיים. באחד הימים נכנס למחלקתנו קצין רוסי ושאל מי בינינו טבח. כמעט כולם הרימו את

הרשל ראכקין, אחיו של כותב המאמר

ידיהם. הקצין שאל את המתנדבים כיצד מבשלים ארוחת־צהריים. כל אחד הציג את עצמו כמומחה גדול, היודע להכין מטעמים לרוב. אני הייתי האחרון שנשאלתי.

הבנתי כי מטעמים לא נועדו לאסירים ואמרתי: לוק־חים תפוחי־אדמה ומקלפים, אחר כך רוחצים אותם יפה, חותכים לפיסות קטנות ומשליכים לתוך דוד מים. עם הרתיחה מוסיפים מלח ומזמן לזמן בוחשים.

הקצין חייך, טפח על שכמי ואמר לי: ,,אתה, ראכקין, הטבח הטוב בכולם". הייתי מרוצה מהמחשבה שאוכל יהיה לי די והותר. הלכתי למטבח, שם נתנו לי עזרה, אבל העבודה היתה קשה מאוד. מים לא היו, כי הכל היה קפוא וצריך היה להביא שקי שלג. גם תפוחי־האדמה היו קפואים ורטובים והידיים היו קופאות תוך כדי קילוף.

עבדתי במטבח שלושה חודשים. רעב לא סבלתי, אך רגלי הצטננה מהקור ששרר במטבח. הועברתי לבית־חולים במרחק 200 קילומטרים. המכונית נטלטלה כל הדרך, כי לא היה כביש, ואני צעקתי מרוב כאב וקור עד אשר הובאתי לבית־החולים. שכבתי שם ששה חודשים ואחר כך נאלצתי ללכת על קביים. אולם הייתי חייב לשוב למחנה, בו סבלתי קור ורעב.

ישבתי כבר שלוש שנים וחצי ועדיין הייתי חייב לשבת שש שנים וחצי. לא חשבתי עוד על כל דבר אחר מחוץ לרעב. באחד הימים נכנס אלינו חייל והחל קורא מתוך רשימה: ,,מי מכם הוא ראכבערג?" איש לא השיב. ואני אומר: ,,אולי ראכקין?" השיב החייל: ,,לא, ראכבערג, תיכנס למשרד ותבדוק". נכנסתי באי־רצון למשרד. ישבו שם שני קצינים, קפיטן ולויטננט. הקפיטן היה יהודי.

הוא שאל מה שם משפחתי, שמי הפרטי ומאיזה מחוז אני. עניתי כי שמי ראכקין מאיר וכי אני ממחוז באראנו־ביץ. ,,רצונך לנסוע הביתה?" שאל עוד. ,,כן", עניתי. ,,טוב", אמר. ,,יהיה כאן יהודי אחד פחות".

שוחררתי

נשלחתי חזרה לרוסיה. שלושה שבועות עשיתי את דרכי בים, עד שהגעתי לעיר קוסמסומולסק, למחנה גדול. הדבר היה בסיביר, אך האקלים היה הרבה יותר חם. הייתי שם שלושה חודשים. אחר כך נתן לי המפקד אישור, שישבתי ארבע שנים וחצי. הוא אמר לי כי היו צריכים לשחררני קודם לכן, אך לא מצאו אותי.

הייתי מרוצה ובלתי מרוצה כאחד, כי הייתי נכה וחולה ושרר קור גדול. פניתי אל המפקד וביקשתי, שירשה לי להישאר עד הקיץ. סיפרתי לו, כי אין לי בית. הוא לא הסכים ואמר כי תוך 24 שעות אני חייב לעזוב את המחנה. הוא נתן לי כרטיס עד מוסקבה, מסע שצריך להימשך 21 יום. הוא נתן לי גם מצרכי מזון למשך התקופה הזאת, 5 כיכרות לחם. קילוגרם אחד דגים־מלוחים וקילו סוכר.

אחרי שלושה ימים כיליתי את כל מצרכי המזון. הרכבת הגיעה לתחנת בירובידג'ן, הרפובליקה היהודית כביכול. היתה זו תחנה יפה מאוד עם כתובות יהודיות בכל מקום. החלטתי לרדת ולהשיג קצת מצרכים. נתקבלתי בעין יפה. אכלתי במסעדה חינם. המנהל היה יהודי. נשארתי שבוע ימים וכוחותי חזרו אלי. נתנו לי גם קצת כסף, כדי שאוכל לקנות אוכל בדרך. הגעתי למוסקבה, משם למוסט, ומשם לזלביאן. פגשתי את דויד פוזניסקי, אשר בא ממינסק כדי למכור את ביתו.

חזרה לפיעסק

מזלביאן הגעתי לפיעסק. זה היה בשנת 1949. באתי אל ביתי. הכרתי שם כל דבר, כל אבן, כל עץ. בלב שבור

דפקתי בדלת. זה היה לפנות ערב. נכנסתי הביתה על קביים, לבוש קרועים. הדיירים נבהלו מפני. הכרתי אותם מיד. זו היתה משפחה של שוטר. התיישבתי על כיסא.

אשה צעירה אמרה לי: „צא מכאן, למה באת הנה?" עניתי כי בדעתי ללון בבית. היא יצאה וקראה לאמה. הכרתיה יפה. היא היתה שונאת־ישראל. האשה פתחה בצעקות: „צא מכאן, אחרת אקרא למשטרה". אמרתי לה, כי אני בעל הבית, אני ראכקין.

דברי היו כמהלומה. היא החלה להתנצל והגישה לי לאכול ולשתות. לנתי שם. למחרת היום הלכתי אל האורג. קיבלוני יפה והתאכסנתי אצלם ימים אחדים. כאשר חזרתי רמזה לי הגויה הזקנה, שהיא רוצה לקנות את ביתי. היא הציעה לי מחיר נמוך מאוד ואף שיכנעה את כל הגויים לא לקנות ממני את הבית.

תוך כדי כך נודע דבר בואי לפיעסקאים אשר נמצאו בסטוטשין. באו אלי יענקל מוטי דניאלביץ׳, בנו של חיים־תנחום, ואיצ׳קה ז׳וקובסקי. כאשר ראו אותי, נבהלו. הם ציוו עלי לעזוב את המקום, שמא יהרגוני הגויים. איצ׳קה ציפין בא פעם לפיעסק ואבד. מכרתי את ביתי ועברתי לסטוטשין. שם פגשתי פיעסקאים: את שני בניו של המגיד, מנדל ואברהמל סופר ואת לייבה ציפין, וכן שני פארטיזאנים לשעבר, איצ׳ה ודורה ז׳וקובסקי. הם קיבלוני בעין יפה, אבל לא יכולתי להישאר אצלם זמן רב, שהרי נכה זקוק לאדם שישרת אותו.

הודות למשפחה רוסית

פגשתי בפיעסק גם את האצקל וינוקור, בנה של ציפה. היה לו בסטוטשין בית רעוע, בו התגוררה אשה רוסיה עם שלושת בניה. מאחר שעמד לעזוב את סטוטשין, אמר לאשה זו שאני אחיו וביקש כי יארחוני בביתם. הם שרתו אותי ואף נתנו לי לאכול. אני חושב כי אני חב להם את חיי, כי הייתי חולה מאוד ולא מסוגל ללכת.

כעבור זמן־מה התחלתי לחפש עבודה. קיבלתי משרה כשומר־לילה במנסרה. זה היה קשה מדי בשבילי. נאלצתי לעמוד בגשמים ושלגים ברחוב. עבדתי כך ששה חודשים. לא יכולתי עוד לחיות אצל המשפחה הרוסית כי הבית היה מרוחק מדי ממקום העבודה. קיבלתי שוב דלקת ברגל ונלקחתי לבית־החולים שם שכבתי שלושה חודשים.

שוב ניצבה בפני הבעיה לאן ללכת. ביקשתי מהרופאים שירשו לי לשהות לפחות עוד חודש בבית־החולים. הם ריחמו עלי והסכימו. והנה באה אלי האשה הרוסיה ואמרה לי, כי כאשר יוציאוני מבית־החולים, אוכל לבוא אליהם. הייתי אצל משפחה זו כמעט שנתיים, אכלתי וישנתי וכוחותי חזרו אלי במקצת.

אט־אט השלכתי את הקביים והסתדרתי בעבודה אחרת. המשפחה עזבה את המקום והשאירה לי את הבית. אם כן, אמרתי בלבי, צריך לשאת אשה. שידכו לי צעירה מסיביר ונישאנו בשנת 1953. יש לי שתי בנות, אחת בת 16 ואחת בת 14.

עליתי לישראל

בשנת 1957 באתי לפולין עם משפחתי. שהיתי בפולין שמונה חודשים ועליתי לישראל. נפגשתי כאן עם בני עיירתי ושכני לשעבר. נפגשתי עם חברים מבית־הספר העברי והעממי. נפגשתי גם עם פארטיזאנים ופארטיזאניות.

התקופה הראשונה בישראל היתה קשה מאוד. הילדות היו קטנות. שנתיים התהלכתי בלי עבודה ונוסף לזה הייתי נכה. אנשי פיעסק עזרו לי הרבה.

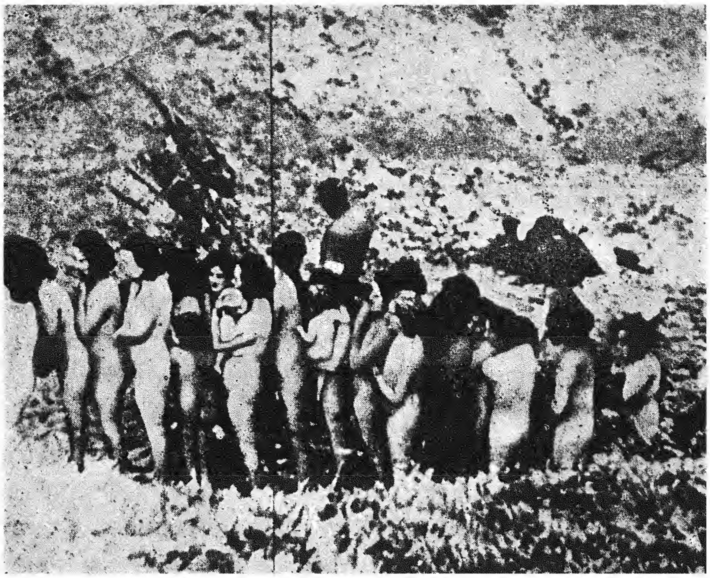
* * *

לסיום — עוד מלים אחדות על ביקורי בפיעסק לפני שבאתי לישראל. זה היה בשנת 1957. באתי לעיירתי פיעסק, בה ביליתי את שנות ילדותי. ביקורי לא הסב לי כל הנאה. לא מצאתי שם אף יהודי אחד. המרכז נמחה לגמרי. ביתו של פילצקי איננו. ה„קאבאק" איננו, ביתו של ישראל קפלן איננו.

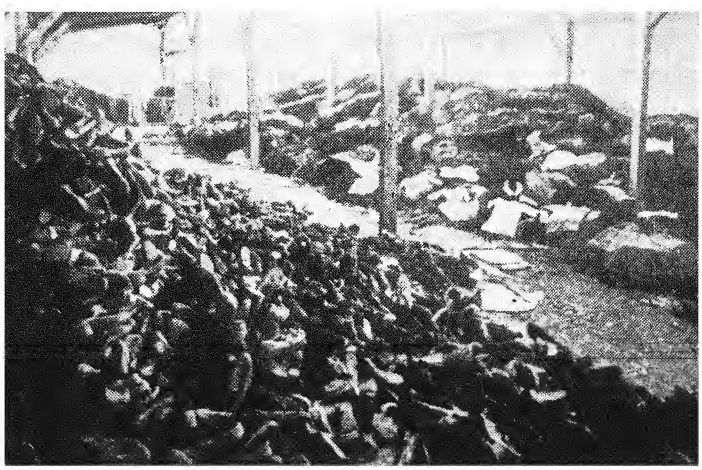
בדרך מן הנהר עומד בית הלבנים של רחל־לאה ובית־המרקחת. בצד השני של הרחוב עומד בית הלבנים של מנדל־יוסל שבח כשהוא הרוס, וזהו כל הרחוב מן הנהר עד פרקופ.

במרכז גדל עשב פרא, ורועים חזירים ועזים. העיירה העליזה, שיהודיה היו הולכים בשבת לבית־הכנסת, שהנוער היהודי שלה היה משחק כדורגל, העיירה בה היו ירידים גדולים בהם מצאו היהודים פרנסה — הפכה למקום מרעה.

הלכתי לראות את בית־הקברות ותעיתי בדרך. חיפשתי כמעט שעתיים עד אשר פגשתי גוי ושאלתי אותו. הוא הביאני למקום. בית־הקברות כולו נחרש וזורעים שם תבואה. המצבות, סיפר, הוצאו על־ידי הגרמנים והשתמשו בהן לשם הקמת סכר על הנהר. בלב שבור ובעיניים זולגות דמעות חזרתי על עקבותי.

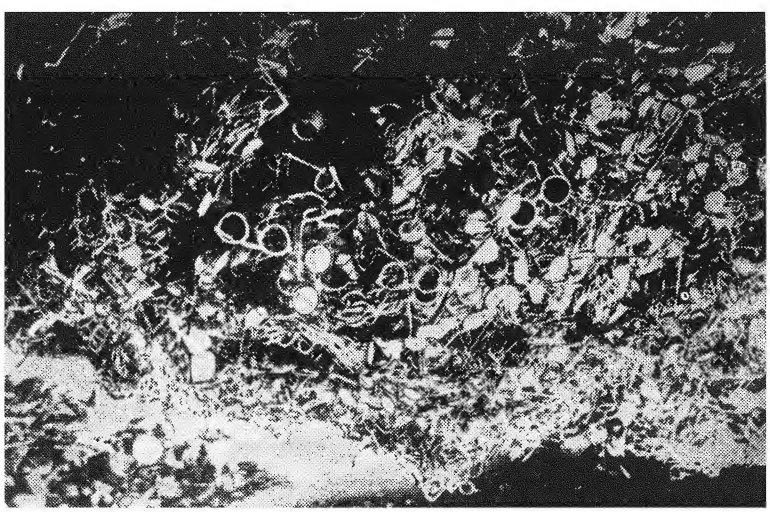
קבוצת נשים וילדיהם בהיכנסם לתאי הגזים בטרבלינקה

אושביץ. ערימות נעליים של יהודים מושמדים

החיים פושטים בגדים מהמתים בחורף בכדי להתחמם קצת

אושביץ. ערימות משקפיים של יהודים מושמדים

חנה דיכטר

גלי־עד לקדושי עיירותנו פיעסק ומוסט

א. חדר ללומדי תורה ע"ש קורבנות עיירותינו בישיבת סלונים ברמת־גן.

בישיבה זו נערך הכנס הראשון של בני עיירותינו בארץ. המעמד היה מזעזע. בכי, נרות־נשמה וזכרונות.

הרב הישיש שבתאי יגל זצ"ל ניהל את התפילה. הגברים אמרו קדיש והרב נשא הספד. כאשר סיים, נשתררה דממה עמוקה. אחר כך נתן הרב מרקוביץ את האות וכל הקהל החל נוהר אל החדר ע"ש קדושי פיעסק ומוסט. הוסר הלוט מעל טבלת־השייש ונתגלו שמות היוזמים והתורמים: אלטה לעוין ורעייתו לאה ז"ל, יעקב אסטרינסקי ואיזיו ברוג'ינסקי.

על שולחן היה מונח ספר ובו נתבקשו הכל לרשום את שמות יקיריהם שניספו בשואה. שעה ארוכה עמדנו דום והתייחדנו עם המתים. אחר כך נשאו את דבריהן חנה דיכטר ודבורה רייטבורד. הן הבטיחו כי הנותרים בחיים יקימו גלי־עד למתים. וההבטחה קוימה.

יום אחד ישאל בן את אביו, „מהי ישיבת סלונים?" והאב יענה „בעיר סלונים שבפולין היתה ישיבה. למדו בה כל בני העיירות הסמוכות לסלונים. במשך 30 שנה עמד בראשה הרב שבתאי יגל זצ"ל. כאשר חרב הישוב היהודי בפולין, הציע הרב שבתאי להקים ישיבה בשם סלונים על אדמת ישראל. חתנו, הרב מרקוביץ, נסע לניו־יורק. שם נפגש עם בנו של הרב שבתאי, הרב פרץ יגל. שניהם פנו אל יוצאי עיירות פולין וביקשו מהם תרומות. באמריקה ובארץ התלהבו מהרעיון. כך זכה הרב שבתאי להקים את הישיבה. הוא הלך לעולמו, זקן ושבע ימים ופעלים. עתה מנוהל מוסד זה על־ידי בנו, הרב אברהם יגל.

ב. מצבת זכרון לקורבנות עיירותינו ביער הקדושים שעל יד ירושלים.

ביום השואה והגבורה, שנת 1964, עלינו אל יער הקדושים כדי להסיר את הלוט מעל המצבה שהקימונו. נסעו עמנו גם כמה אורחים מאמריקה, בני פיעסק, מר שבח ורעיתו ומר וינשטיין ורעיתו.

הכתובת על המצבה היא קצרה: „קהילות פיעסק ומוסט הושמדו ביום י"ב תש"ב".

באותו מעמד אמר יחזקאל ליסובסקי, „קיימנו את מצוות כיבוד המת. הבאנו את קדושי עיירותינו לקבורה. קבענו את מקומכם יחד עם כל עדת בני ישראל".

ראובן ברזילי וזלמן קפלן אמרו קדיש.

שעה ארוכה ניצבנו ליד המצבה, סביבה נשתלו 1000 עצים. הם יהיו חלק מיער הקדושים וישמשו עדות עולם.

ג. לוח זכרון במרתף השואה שבהר ציון.

שנתיים לאחר מכן, ביום השואה, שוב נסענו לירושלים, כדי להסיר את הלוט מעל לוח-השייש שבמרתף השואה.

יעקב פרח, בן הרב קויאט מפיעסק, נשא הספד ליד הקבר הכללי. הלוט מלוח-השייש לזכר קדושינו הוסר על-ידי אורח מחוץ-לארץ. הדלקנו נרות נשמה ועמדנו דוממים, בוכים ללא קול.

ד. הנצחת קהילות פיעסק ומוסטי

יחד עם מנהיגם הרוחני רב לייבה בר זצ"ל

בבית-הכנסת הגדול בקרית-חיים

בשנת 1968 ערכנו ערב „יזכור" לקדושי עיירותינו בבית-הכנסת הגדול של קרית-חיים, כי שם הנציחו בני עיירותינו שבניו-יורק את רב לייבה בר.

איש תמים זה היה אחד ממנהיגינו הרוחניים. שנים רבות התפלל בבית-התפילה לבעלי מלאכה ועמל. כל שבת וחג, בשעת בין השמשות, דרש פסוקים ולימד את יסודות המוסר של תורתנו.

והנה באו ימים רעים. רבים מבני העיירה נעקרו ונסעו לאמריקה. הם לא לקחו עמם כל רכוש, מלבד הטלית והתפילין והתורה שלמדו מפי רב לייבה בר.

כאשר נפטר הצדיק, הוקם בניו-יורק בית-כנסת על שמו. אולם עם חלוף השנים הפך בית-הכנסת שומם ועזוב.

לבסוף נמכר בית-הכנסת והכסף הועבר לארץ בצרוף בקשה, להנציח את זכר הצדיק.

החלטנו כי המקום המתאים ביותר הוא בית-הכנסת בקרית-חיים. שם מתגוררים רבים מבני העיירות פיעסק ומוסט. שם הם מתפללים.

כאשר הוסר הלוט מעל לוח השייש, ראינו את שמו ופועלו של הצדיק חרוטים עליו וגם תולדות העיירות. כך אוחדו נשמת הצדיק ונשמות הקורבנות.

ה. ספר „יזכור".

חמישה חברים, שעזבו את העיירות אחרונים, קיבלו על עצמם למלא את ספר „יזכור" בשמות כל הקדושים שניספו. החמישה היו: חביבה קפלן, רחל רפאלוביץ, ורשבסקי, מרים בנדור וחנה דיכטר.

מאז מלווה אותנו הספר לכל אסיפה, לכל כנס ולכל ערב „יזכור" ויקירינו הקדושים לא יישכחו לעולם.

ו. ספר תולדות פיעסק ומוסטי

היה זה א"ש עמיאל שהעלה את הרעיון של כתיבת הספר. במקצועו היה האיש מגיה. בנפשו, סופר. הוא גדל בפיעסק, אהב אותה ואת אנשיה אהבת נפש וחש צורך להנציחם. אולם „הקופה" טרם נוסדה והיינו דלים. כך נדחה העניין למשך למעלה מ-15 שנים. לפתע נתקפנו חרדה. אנו הדור האחרון של יוצאי פיעסק והשורות מתרוקנות. החלטנו לפעול בעקשנות ובמרץ. גם מחוץ-לארץ הופעל עלינו לחץ. ביחוד האחים חיים ועוזר שבח מ-ארגנטינה.

כמובן, היו היסוסים. המשא היה כבד מבחינה כספית ומעשית. האיש עמיאל הלך מאתנו. ואיש מבינינו לא ידע דבר בשטח זה.

באחד הימים הופיע מר עמיקם ועורר אותנו לפעולה. כל אחד תרם סכום גדול, שהיה אפילו מעל ליכולתו. ביחוד עזר לנו מבחינה כספית מר שבח עוזר, החי עמנו בארץ. כמו כן הושיטו עזרה שמואל דוד לויז שיחד עם מר ברודז'ינסקי העבירו מניו-יורק סכום כסף גדול מקופת הפיעסקאים. בעית הכסף נפתרה.

עתה כתב כל אחד על חייו ומשפחתו. כך הקמנו מצבה חיה לעיירות ובניה.

חובה עלינו לציין את פועלו של חיים שבח. הוא קיבל על עצמו להיות שליחנו באמריקה. הוא התקשר שם עם כולם, אסף חומר, תמונות וכסף. אף כתב בעצמו דברים בעלי ערך היסטורי רב.

בארץ עזרו צפורה גלנץ ומרים בנדור בגיוס כספים, כשהן עמלות ימים ושבועות.

משה שחורי, מקיבוץ יפעת, שימש כעורך. כל החומר הועבר אליו והוא קרא כל מילה, ערך ותיקן. רק אחר כך הועבר החומר לעורך הראשי.

תפקיד נכבד מילא ראש הוועד, מר יהודה בורובסקי. הוא העלה על הכתב את העבר של פיעסק, ממש יש מאין.

מזכירת הוועד, חנה דיכטר, מניצולות השואה, ראתה בהנצחה זו חובה קדושה. היא קיבלה את החומר ושימשה כמקשרת בין האנשים בכל חלקי תבל.

זלמן קפלן כתב את ההיסטוריה של העיירה מוסט. הוא עזר בסידור החומר והתמונות.

יחזקאל ליסובסקי תיאר באמנות את חייה התרבו־תיים של פיעסק.

הגזבר יהודה רוז׳נסקי אסף ושמר על כל פרוטה.

הכל עשו כמיטב יכולתם ומתוך כוונה רבה. שכרם יהיה יצירה משפחתית יקרה זאת.

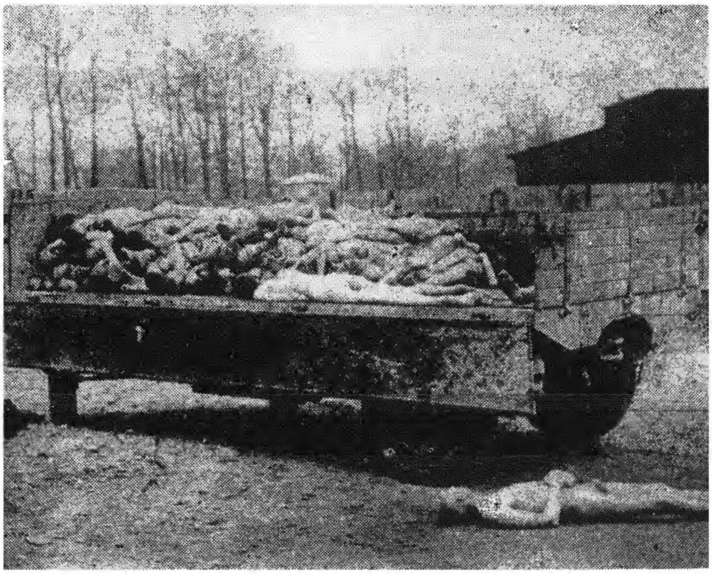
שריפת גויות יהודים בעצים

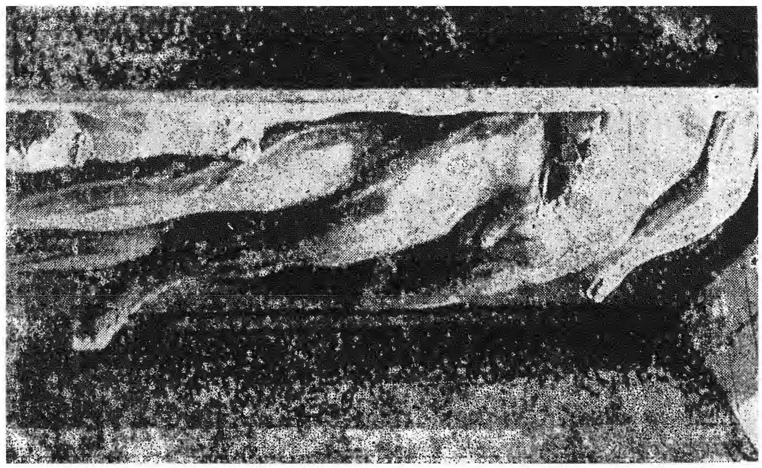
מטהאוזן. קרמטוריום בפעולתו

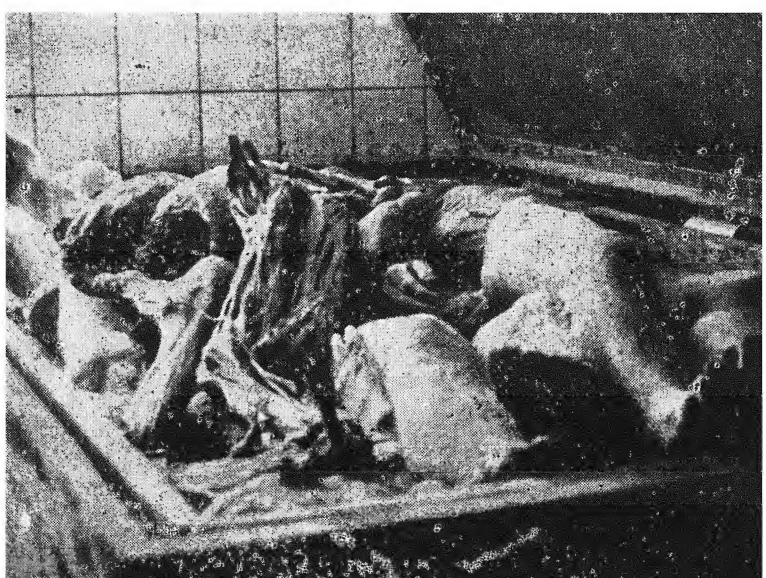

דאכו. צבאות השחרור מביאים אזרחים גרמניים בכדי שיראו את הזוועות

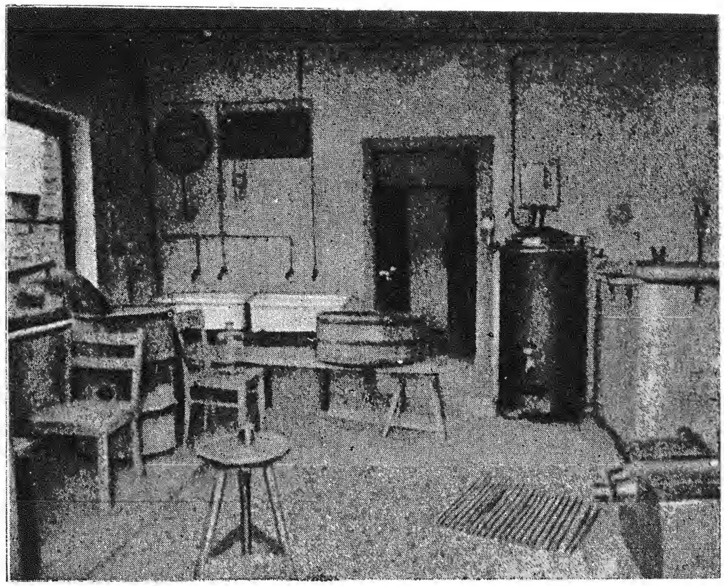

בוכנוולד. אוספים את גופות הנרצחים ומביאים לקבורה

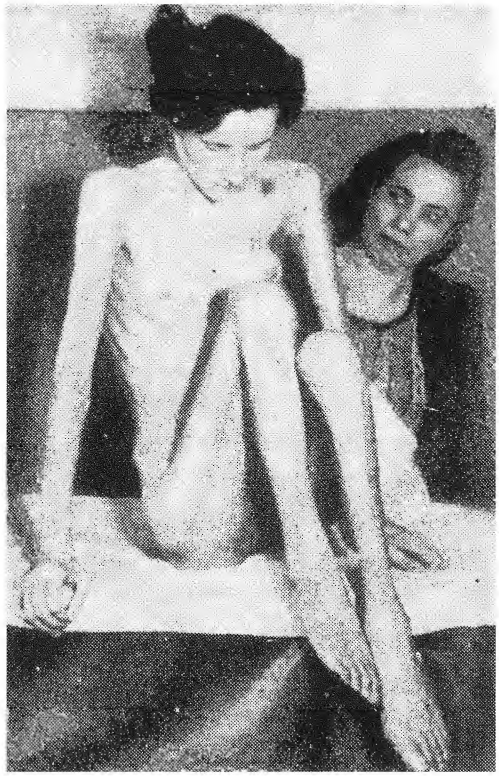
גופות הנרצחים בתהליך עשיית הסבון

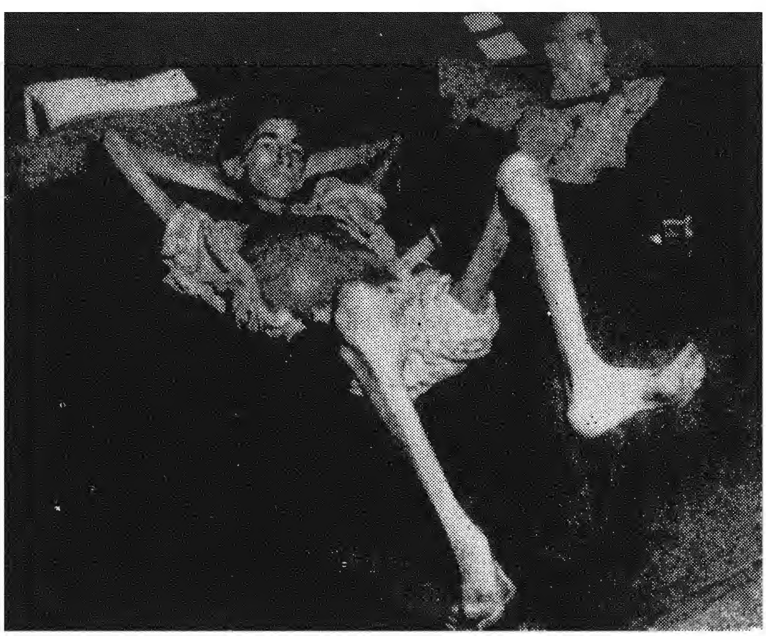
למטרה זו המציאו שאפשר לעשות סבון מגופות היהודים הרצחים והקימו בית־חרושת לסבון ר. י. פ.

חתיכת סבון ר.י.פ.

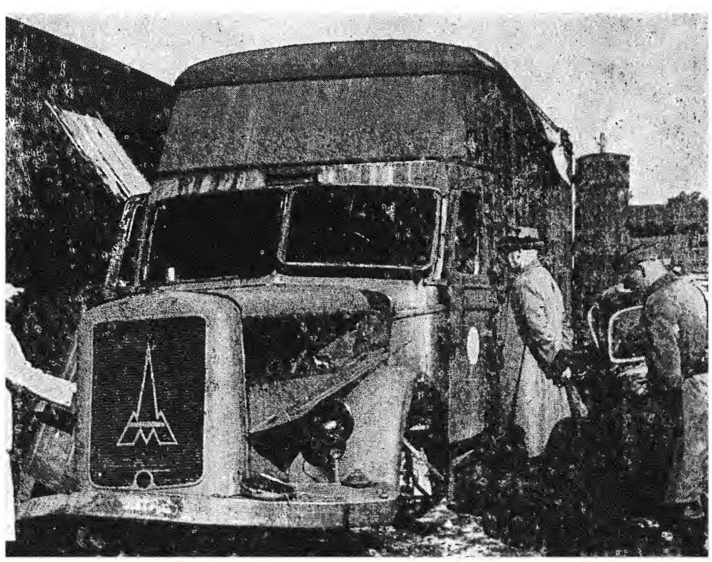
ככה היא נראית בזמן השחרור

בזמן השחרור מצאו אותו במצב של גסיסה

במחנה מות. שורות מומתים ואלה שמחכים לתורם

„משא־ית־המות" השחורה בחלמנו. בה הותקן מיתקן־גז

יהודה בורובסקי

לזכר שבעה חברים

מרדכי נרודובסקי ז״ל

מרדכי נרודובסקי נולד בפיעסק בשנת 1903. הוא היה הבן הבכור במשפחה מרובת ילדים ובמשך שנים נאלץ לעזור לאביו בכלכלת המשפחה.

בשנת 1925 נשלח על־ידי תנועת בית״ר לארץ. בתל־אביב שרר מצב של חוסר־עבודה והוא לא יכול להשתקע בה, כפי שרצה. על־כן הצטרף לקבוצת הזיפזיף בעכו, שם הובטחו לו דיור וכלכלה. בתחילה נתקל בקשיי קליטה, כיוון שהתחרות בערבים הפכה את העבודה בזיפזיף למפרכת ובלתי־משתלמת. אולם חברי הקבוצה, ביחוד יהודה רוז׳נ־סקי, עודדו את רוחו ועזרו לו להסתגל. במרוצת הזמן התגבר מרדכי על קשיי העבודה, השתתף בדיוני הקבוצה, עזר בתכנון עתידה ואף עמד לשאת אשה.

יום אחד חש עצמו ברע ועזב את העבודה באמצע. ד״ר רוזנברג ז״ל, שנהג לבקר את הקבוצה מדי יום כיוון שהחברים קדחו בקביעות, קבע כי אין מקום לדאגה. אולם למחרת השפיעו עליו החברות להעביר את מרדכי לבית־החולים „הדסה" שבחיפה, כיוון שהוא לא טעם מאומה ואף לא יכול היה לבלוע את התרופות.

על־אף מאמצי הרופאים נפטר מרדכי כעבור ארבע־עשרה שעות מקדחת צהובה. הקבוצה הוכתה בהלם ושאלה את עצמה אם אינה יושבת בארץ האוכלת את יושביה. בן עשרים־וארבע היה מרדכי נרודובסקי במותו.

מאיר בורובסקי ז״ל

מאיר בורובסקי נולד בשנת 1902 בפיעסק. אביו היה סוחר־תבואות וחוכר גני־פרי אצל בעלי־האחוזות, אדם מכובד ונכון תמיד להושיט עזרה לכל אדם.

מאיר גדל בתנאים של שפע, היה ילד ער ושובב, מן הראשונים שלמדו בחדר־המתוקן. עם התבגרו, הפך רציני ושקט. אביו שאף לראותו ממשיך את מסורת המשפחה, במסחר, ומסר לידו מדי פעם תפקידים אחראיים. אולם מאיר סירב להיות סוחר בגולה.

לאחר הכרזת בלפור נוסדה בפיעסק תנועה חלוצית

מאיר בורובסקי

ומאיר הצטרף אליה בכל להט נפשו, כשהוא מזניח את עסקי המסחר. במאי 1925 עלה לארץ ועסק בכל עבודה שנמצאה לו בחיפה — בעגלונות, סבלות ובניין. הוא חי בתנאי כלכלה ודיור גרועים, כשהחום מציק לו בקיץ ומחלות שונות פוקדות אותו מדי־פעם ומאלצות אותו לשכב בבית־החולים „הדסה". אולם כל אלה לא השפיעו על אהבתו לארץ ועל החלטתו לחיות בה.

מאיר היה פעיל במפלגת „אחדות העבודה" והשתתף בקביעות בכנסים ובאסיפות. הוא הצטרף אל בני־פיעסק שנסעו לעפולה ואחר כך לעכו, שם התנהלו בין החברים

ויכוחים סוערים, מכיוון שלהוציא את מאיר בורובסקי ושמעון לונסקי השתייכו כולם למפלגת „הפועל הצעיר".

במרץ 1932 נשא מאיר לאשה את חווה, ידידתו מפיעסק שנסעה לאמריקה אך לבסוף הסכימה לבוא לישראל. הם התגוררו בקריית־חיים ונולדו להם שני בנים. בקריית־חיים הניח מאיר, יחד עם חבריו מקבוצת־הזיפזיף, את היסוד לתחבורה הישראלית הקואופרטיבית.

לפתע החל מאיר מתלונן על דקירות בצידי גופו. ד"ר האמר קבע כי יש לאשפזו בבית־החולים בעפולה. שבועיים ימים שכב שם ולאחר־מכן החליטו הרופאים להעבירו לבית־החולים „הדסה" שבחיפה. רופאי אותו בית־חולים נועצו ברופאים מבתי־חולים אחרים, אך לא עלה בידם להצילו. המוגלה התפשטה בין ריאותיו ובספטמבר 1935 נפטר מאיר בורובסקי, והוא בן שלושים־ושלוש בלבד.

שמעון לונסקי ז"ל

שמעון לונסקי נולד בפיעסק בשנת 1902. בגיל צעיר מתה עליו אמו ואחר כך אביו, והוא וששת אחיו ואחיותיו גדלו אצל דודים ודודות, בתנאים כלכליים קשים.

שבעת הילדים התגלו כמוכשרים באופן יוצא מן הכלל והצטיינו בלימודיהם. אחד האחים, אריה, למד במשך שנים בכוחות עצמו והיה למורה בבית־ספר בפיעסק, ואחר כך בבית־ספר תיכון בוולקוביסק. מאוחר יותר היגר לקנדה, שם למד רפואת־שיניים. הוא מבקר לעיתים קרובות את אחיותיו דבורה ויפה, שהקימו משפחות בארץ. אח אחר, חיים, היה מורה למתימטיקה ומת בפיעסק בגיל צעיר.

שמעון עלה ב־1925 לארץ והצטרף לקבוצת פיעסק שבעפולה ויחד עמה עבר לעכו. מאחר שהמצב בקבוצה היה בכי־רע מבחינה כלכלית, רצה שמעון לעבור לחיפה. הוא דרש כי תועבר לו הזכות למקום־עבודה באגודת־התובלה שעל־יד ה„הסתדרות", וכי תינתנה לו שתי פרידות. קבוצת־הזיפזיף נענתה לדרישתו ושמעון שכר לו דירה בחיפה והיה מרוצה.

שמעון היה מן האנשים הפעילים במפלגת „אחדות העבודה". הוא השתייך לפלג ששאף להקים משטר סוציאליסטי ולפתח את התעשייה בערים, אם־כי לא התנגד להתיישבות־העובדת ולקיבוצים.

כאשר נשא שמעון אשה, חל מיפנה בחייו. הוא עזב את חיפה, התיישב בקרית־חיים ויחד עם יואל גודס ניהל את קבוצת־חול.

בשנת 1946, תוך כדי עבודה על שפת הים ליד קרית־ים, פגע בו כדור תועה וכעבור ימים אחדים מת. הצבא הבריטי סירב לשלם למשפחתו פיצויים בטענה, שהכדור נורה על־ידי ה„הגנה", שהיו לה עמדות בסביבה.

העניין נמסר לטיפולו של עורך־דין סלומון, שהצליח להשיג את הסכום המכסימלי תמורת אובדן חיי־אדם — 250 ל"י. בתו הקטנה של שמעון לונסקי היתה היורשת של סכום זה, כשהגיס אברהם וכותב השורות האלו משמשים לה כאפוטרופסים.

יואל גודס ז"ל

יואל גודס נולד בשנת 1910 בכפר מיקלשצינה, שבמרחק 15 ק"מ מפיעסק. בילדותו התייתם מאמו וחונך בפיעסק אצל דודו יצחק ורהפטיג. מאוחר יותר החל לומד

בישיבות שבערים הגדולות והיה קרוב לקבלת סמיכות לרבנות.

יואל עלה לארץ. תחילה השתייך למפלגת „המזרחי", אחר כך ל„פועל הצעיר". בעפולה חפר יחד עם יתר בני־פיעסק את תעלת הביוב העמוקה.

יואל עבר עם הקבוצה לעכו, כשהוא תומך ברעיון שהחברים חייבים להכין את עצמם להתיישבות כמושב־עובדים שיתופי ולא כקבוצה־קולקטיבית. הוא היה החבר הדתי היחיד בקבוצה וטען כי יש לבנות את הארץ בהתאם למסורת האבות. מאחר שהעריכו אותו ואת דיעותיו, היו דבריו מעוררים תכופות ויכוחים שנמשכו עד ארבע לפנות בוקר.

בשנת 1928 פנו המוסדות אל קבוצת־הזיפזיף וביקשו חברים־מתנדבים להגנה על חולדה. יואל גודס ז"ל וזאב רובין יבל"א הגנו על חולדה כגיבורים. מאוחר יותר נשלחו להם מכתבי תודה והערכה.

לאחר ההגנה על חולדה נסע יואל לחוץ־לארץ, חזר עם החברה אילה ובא עמה בברית־הנישואין. הוא לא חזר לקבוצת פיעסק וחשב להסתדר באופן עצמאי.

יואל היה ממייסדיה של קבוצת־חול. כותב השורות האלו וחברי פיעסק אחרים, שהיו להם קשרים במוסדות־ההסתדרות ובמוסדות הממשלתיים, הושיטו לו עזרה ככל יכולתם.

ליואל היו שני בנים ואשתו היתה שוב בהריון, כאשר שיחק עם כלבם ונושך. הוא חלה בכלבת ומת בשנת 1949. הבן השלישי לא הכיר את אביו, אך נקרא על שמו — יואל.

שרגא־פייבל גודס ז״ל

שרגא־פייבל גודס, אחיו של יואל גודס, נולד בפיעסק בשנת 1912. גם הוא גדל בבית דודו יצחק ורהפטיג והיה לאדם עצמאי, בריא ברוחו ובגופו. מסירותו ויחסו הרציני לכל תפקיד זיכוהו בהערכה רבה בזמן שירותו בצבא הפולני. עם שיחרורו, יצא למשך שנה וחצי להכשרה בעיירה זלביאן שעל שפת נהר הניימן. גם שם הכירו בסגולותיו וכאשר היה מחסור גדול בעבודה וחבריו־להכשרה הלכו בטל, היו נותני־העבודה מעסיקים אותו.

בהכשרה הכיר את החברה סוניה אלכסנדרוביץ, עמה בא בברית־הנישואין, ובשנת 1935 עלו ארצה והתגוררו בביתם של חנה ויהודה רוז׳נסקי בקריית־חיים. החום הלוהט בחודשי הקיץ והעבודה בקבוצת־חול ואחר כך בטחנת־קמח במפרץ חיפה, הכבידו על ההסתגלות, אך שרגא קיבל הכל באהבה.

בשנת 1945 נתקבל כחבר בקואופרטיב משמר־המפרץ, שנוסד על־ידי בני פיעסק. לאחר מלחמת־העולם השניה לא היה מצבו הכספי של הקואופרטיב איתן, אבל שרגא ראה בעבודה זו את עתידו ושמח בחלקו. גם בחייו המשפחתיים ידע אושר ונולדו לו שני בנים.

עם הכרזת המדינה הגבירו הערבים את הטירור בדרכים. תוך כמה הודשים נפלו ארבעה חברים ומספר רב של חברים נפצעו. כל נסיעה היתה בחזקת סכנה, אך חברי הקואופרטיב הוסיפו לנסוע לכל מקום כדי לקיים את הקשר בין הישובים.

הנהלת הקואופרטיב דאגה לאוטובוסים משוריינים, מקומות־מחבוא לנשק מכל הסוגים ולמכוניות־גרר חזקות.

בנוסף לנסיעות הרגילות נתבקש הקואופרטיב על־ידי ההגנה להעביר נשק ואנשים.

בבוקר ה־22 באפריל 1948 יצאה לעבר הדרום שיירה של שלושה אוטובוסים, עמוסים באנשי הגנה ובנשק. בשעת הצהריים התקבלה ב„מוסך המפרץ" הודעה כי האוטובוס הראשון בשיירה התקלקל באחד מפיתולי הדרך הצרים והוא חוסם את המעבר ליתר האוטובוסים. שרגא גודס, האחראי למכונית־גרר, הגיע אותה שעה למוסך ממיבצע

שרגא פייבל גודס

חשוב בגליל המערבי. המכונאים זאב פיין וקולה הצטרפו אליו, כשהם נוהגים באוטובוס. השלושה היו מצויידים בכלי־נשק. הם הגיעו אל השיירה, גררו את האוטובוס המקולקל הצידה — כך ששני האוטובוסים האחרים יכלו להמשיך בדרך — ותיקנו אותו.

בשובם, ירד קולה בגבעת־נשר וחזר לביתו. שרגא המשיך לנהוג בגרר שלו וזאב באוטובוס. סמוך לקיבוץ יגור התנהל קרב בין ההגנה לבין הלגיון הערבי. שרגא וזאב העמידו את כלי־הרכב שלהם לרוחב הכביש וחסמו את הדרך בפני הלגיון הערבי. אחר כך הוציאו ממקום־המחבוא את הנשק והצטרפו לקרב. זאב פיין נפצע ופלט קריאת־כאב. שרגא מיהר אליו, נפגע גם הוא מצרור כדורים ונפל על חברו.

כאשר נסתיים הקרב והלגיון נסוג בדרך לג׳למי, שלח משק יגור הודעה לתחנת־הנוטרות שבקריית־חיים. נוטרים שהגיעו בטנדר למקום־הקרב מצאו שבעה הרוגים וביניהם זאב פיין ושרגא גודס, שידו הימנית חיבקה את צוואר חברו.

שרגא בורובסקי ז״ל

שרגא נולד ב־12.12.24 בפיעסק. ארבעים־וארבעה ימים לאחר הולדתו עלה אביו, שהוא כותב השורות האלו, לארץ. הפרידה היתה קשה אך בלתי־נמנעת, כי אי־אפשר היה לטלטל ילד כה פעוט בימי החורף.

שרגא בורובסקי

ב־12.12.25 כאשר מלאו לשרגא שנה, עלו הוא ואמו לארץ. המשפחה התאחדה בנמל יפו, כשהם מטורפים משמחה. תחילה שוכנו האשה והבן בחיפה ואחר כך הועברו לצריף בעפולה, שניבנה מלוחות וקרשים.

מאחר שבעפולה שרר מצב של חוסר־עבודה והחברים התהלכו כמעט כל ימות השבוע בטלים, היה ברור כי הישיבה במקום היא זמנית בלבד. ואכן, בינואר 1926 עברה קבוצת־פיעסק לעיר הערבית עכו. לא היה זה מקום אידיאלי לנשים ותינוקות, אבל העיקר היה שהקבוצה לא התפרקה והמתינה ליום בו יאפשרו לה המוסדות לעלות להתיישבות.

לשרגא היו בעיות בהתפתחות הדיבור, כי בבית שמע עברית ויידיש, ואילו ברחוב דיברו הילדים ערבית. לא היתה זו הסיבה היחידה שבגללה רצוי היה לעזוב את עכו, אך החיים שם נמשכו שבע שנים.

בינואר 1933 עקרה המשפחה לקריית־חיים ושרגא מצא את מקומו בין ילדים יהודיים. הוא סיים את בית־הספר היסודי בקריית־חיים ואחר כך למד בבית־הספר הימי אשר על־יד הטכניון בחיפה. „הנוער העובד" שלח את שרגא למשך שישה חודשים להכשרה בעין־גב. בשובו, התנדב לשרת כנוטר. מאוחר יותר התקבל לפקולטה למשפטים בתל־אביב ולמד בה למעלה משנתיים. כאשר פרצה מלחמת־הקוממיות, הוצב שרגא לחיל־הים.

במשך כל אותן שנים טיפל שרגא בנוער עזוב של חיפה. בעזרתה של גברת טינקה זינגר ז״ל הוקמו למענם מועדון ומגרש־משחקים ברחוב החלוץ בחיפה. שרגא שימש לילדים אלה מחנך ואח, דאג להם לנופש ולהבראה והיה מייצג אותם במשטרה. לאחר טיפול של שנים לא היו אלה עוד צעירים בעייתיים, אלא צעירים עובדים ולומדים. כאשר התגייס שרגא לצבא, נמסר הטיפול בצעירים לידי מר ברעם, שפתח את בית־ספר „עמל" בחיפה.

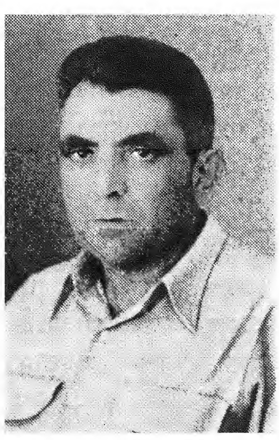
שרגא נשלח למשך שישה חודשים לקורס חובלים. עם סיומו, הציעו שרגא וחברו שלמה הדרי לקבוצה של חובלים, להקים קואופרטיב ימי. הקבוצה קיבלה חופש זמני מהצבא, כשהתנאי הוא שיפעלו במסגרת חיל־הים. הקואופרטיב קרא לעצמו בשם „אופיר" ולאוניה הראשונה שרכש קרא „מסדה".

האוניה הפליגה מאיטליה לאיסלנד ומשם לאנגליה ולאיטליה. בליל ה־28.3.59 ירדה „מסדה" למצולות־ים, לא הרחק מהעיר נאפולי, ועמה שלושה בחורים ישראליים ושלושה בחורים איטלקיים. אחד מהם היה שרגא.

כך נקפד פתיל־חייו של החלוץ הצעיר, ששאף לכבוש את הים.

שמעון דומשביצקי ז״ל

שמעון דומשביצקי נולד בשנת 1898 בכפר זאמושץ, הסמוך לעיירת פיעסק ומוסט. אביו היה מודד מוסמך

שמעון דומשביצקי

ונודע בכל הסביבה כבעל־מקצוע מעולה וכאדם ישר. בעלי־אחוזות אשר רצו לחלק אדמות או יערות היו מוכנים לחכות למעלה משנה ובלבד שהדבר ייעשה על־ידי וולפ דומשביצקי. אחי־אביו היה הסופר ישעיהו ברשצקי־ד מש־ביצקי, אדם נפלא ונערץ שנפטר בגיל צעיר.

נראה, כי וולף־זאב דומשביצקי רצה כיבנו ילמד גם הוא את המקצוע, מכיוון שהיה מרבה לקחת אותו עמו אל אחוזותיהם ויערותיהם של הפריצים, כדי שיעזור לו במדי־דות ובחישובים.

עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה נותר וולפ דומש־ביצקי ללא עבודה והוא עקר לעיירה מוסטי ואחר כך לפיעסק.

בשנת 1916 פרצה מחלת טיפוס, וולף־זאב דומשביצקי נפטר. הוא השאיר אחריו אשה, שני בנים ושתי בנות. עול הפרנסה הוטל על שמעון.

שמעון היה ציוני מצעירותו ושאף לעלות לארץ־ישראל, אך הוא ניהל את בית־המלאכה הקטן של משפחתו. בעלי־האחוזות סיפקו לו גרעינים והוא היה מפיק מהם שמנים ופסולת־שמנים. בעלי־האחוזות היו מרוצים מעבו־דתו ושידלו אותו להישאר בגולה בטענה, שישראל היא מדבר־שממה.

לבסוף נטש שמעון הכל ובשנת 1925 עלה ארצה עם קבוצה של פיעסקאים, ביניהם גם חיינה, אותה נשא מאוחר יותר לאשה. שמעון היה בטוח כי הפרידה ממשפחתו היא זמנית וכי כאשר יעלו הפיעסקאים להתיישבות, יביא אותם אליו. אולם גם כאשר נוכח כי תוכנית ההתיישבות לא תצא אל הפועל וכי מצבה הכלכלי של משפחתו קשה, לא עזב את הארץ.

שמעון היה אחד מעמודי־התווך של קבוצת־הזיפזיף, בה שימש כגיזבר, ושל התחבורה הישראלית, בה מילא תמיד תפקידים בעלי חשיבות ראשונה־במעלה. הוא לקח חלק פעיל בהתפתחות התחבורה מאוטובוס אחד בקריית־חיים ועד לאיחוד הקואופרטיבים שחר, דרום־יהודה ו„אגד".

שמעון היה עניו וצנוע ולעצמו לא ביקש דבר. אולם הוא לחם כארי כאשר חשב כי מישהו אחר מקופח. תמיד היה ניצב לצד החלש בטענה, כי החזק יושיע את עצמו. שמעון היה חכם, בעל מחשבה צלולה ויכולת להסיק מסקנות.

הוא לא יישכח לעולם מליבות בני־משפחתו וחבריו.

יהודה בורובסקי מספיד בערב יזכור לקדושי פיעסק

צבי ליבנה

גורלה של העפלה

חישוב עכו. 29—1925

עכו היא עיר ערבית, שכנתה של חיפה מצפון, שוכנת על שפת הים. בשנת 1925 מנתה כששת אלפים נפש. תושביה מתפרנסים מי מחקלאות, מי ממסחר סיטוני וקמעוני עם חקלאי הסביבה, ומי מדיג וספנות. יש בעיר זו, כמו בשאר הערים, גם אפנדים עשירים בעלי־שטחי־קרקע גדולים או מלוים כספם בריבית.

בעיר זו ישבו גםמשפחות יהודיות אחדות, מספרן כתריסר אחד. ביניהם כמה ספרדים ותיקים ואשכנזים אחדים מחדש באו: אחד רופא שיניים, אחד בעל קונצסיה לשטח קרקע, אחד שוטר בבית־הסוהר, אחד פקיד בתחנת הנסיונות ועוד.

קשר בין יהודי עכו המעטים לבין עצמם לא היה, כל אחד בודד בפינתו, מפוזרים פה ושם בין חומות העיר. את „סביבתו" מצא כל אחד בחיפה. עכו שימשה ליהודיה המעטים מקום הפרנסה, ואת הקשרים המשפחתיים והחברותיים, את בילוי הזמן, את סידור עניני התנועה וכו' חיפשו בחיפה.

בימים ההם הגיע מחוץ לארץ יהודי אחד בעל הון והחליט להקים בית־חרושת לגפרורים בעכו. בית־חרושת כזה היה יכול לשמש אבן פינה ויסוד לקיבוץ פועלים יהודים, אשר אליו יתלקטו ויצטרפו עוד עשרות ומאות גם במקצועות אחרים. אולם דא עקא, מגמתו של בעל־המפעל היתה הפוכה וסותרת לרעיון זה. עיקר כוונתו בהקמת המפעל הזה, הראשון במינו בארץ־ישראל, דווקא בעכו ולא בחיפה, בתל־אביב או בירושלים, היתה — להיות חפשי מחובת העסקת פועלים יהודים. בעיר ערבית טהורה זו יוכל להעסיק את הפועל הזול, הבלתי־מאורגן, ללא לחץ לאומי ישובי, ללא לחץ הפועל העברי המאורגן.

בעיר זו, כמו בשאר ערי הארץ, היתה גם שכבה ענייה, דלת העם. השכבה הזאת הוציאה מתוכה פועלים, סבלים, דייגים, משרתים, אשר עבדו בתנאים גרועים ובשכר זעום. שכר־עבודתו של פועל מבוגר היה בגבולות 8־10 גרושים ליום, ושל ילד (בגיל 12־15) 3־4 גרושים. וחוק שמונה השעות לא היה קיים כלל. סביבת הפלחים פלטה מתוכה העירה מחפשי־עבודה, אשר הציעו את עצמם לעבודה בתנאים עוד יותר גרועים.

והעיר קופאת על שמריה: לא חרושת ולא בנין. ותמיד יש עודף של פועלים המתהלכים בטלים וקופצים ומציעים עצמם לכל עבודה.

מה יעשה, איפוא, המעפיל היהודי בעיר זו, אשר שכר־העבודה בה כה ירוד ואשר אין מי שיעסיקהו ?

ואמרנו: נתחיל מזיפזיף. זיפזיף מה הוא ? — חול גס על שפת הים אשר גלי הים גורפים אותו אל היבשה, והוא טוב לתערובת של בטון, ושמו בערבית: זיפזיף.

וכך היו הערבים עובדים בו: לפנות בוקר, מוקדם־מוקדם, משכימים לעבודה, מאכפים את החמורים, מטעינים את הסלים ובצעקות ונזיפות רוכבים אל שפת הים — מהלך שלשה קילומטרים מעכו.

הפועלים המבוגרים חופרים וגורפים את הזיפזיף ומעמיסים אותו על גבי החמורים בסלים, והילדים או הנערים הערבים, אחד ל־8־10 חמורים, מחמרים אחרי חמורים עד תחנת־הרכבת של עכו. כאן מפרקים את הזיפזיף וחוזרים. ככה עובדים הם כ־12־14 שעות בימָמה. בעבודה מפרכת זו משתכר הפועל המבוגר כעשרה גרושים ליום והילד־הנער כשלושה־חמישה גרושים.

ובחול נע זה הוחלט לנעוץ קנה. בזיפזיף זה, אשר גם הפועל הערבי השתכר תוך מאמצים לחם עוני, אמרנו לכבוש עמדה ולהניח יסוד לישוב עברי בעיר נכריה.

האין שגעון גדול מזה? האין לקחת את בעל־התכנית ולהושיבו בבית־המשוגעים?

✶

התכנית ישנה. ומהי? — זיפזיף! עתה נחוצים משוגעים אחדים. הקל הוא הדבר בימי פרוספריטי, בשעה שכובשי עבודה ותיקים עוזבים את המערכה במושבה ועוברים העירה?

ואף־על־פי־כן אל יאוש. אפילו בימי העליה הרביעית התכליתית נמצאים משוגעים למיניהם, אידיאליסטים מטורפים, מעפילים־נחשונים. חפשם, בקשם ותמצאם. בלעדיהם מה ערכנו? בלעדיהם אין זכות קיום לישוב.

והם נמצאו. בראשית היו ארבעה. ארבעתם יוצאי רוסיה, נאמנים לתנועה, חדורי־שאיפה, עלו בחדשי הקיץ 1925. הקריה העליזה והנוחה, העבודה המשתלמת, האטמוספירה העברית והחפשית — כל אלה פיתו, משכו, ביחוד מאחר שהגיעו הנה בעירום ובחוסר־כל. כל יום עבודה בשכר גבוה מאפשר להם רכישת מיטה לילד, כסא לבית, סיר למטבח, בגד ללבוש. ואף־על־פי־כן לא פקפקו ולא היססו. תשובתם היתה ברורה והחלטית: אנו הולכים לעכו.

תכנית ואנשים ישנם. עתה מאין יושג התקציב לרכישת חמורים, לדמי־מחזור, להוצאות הראשונות?

לכל אחד דרוש היה סכום של 25 ל״י, ולארבעתם — 100 ל״י.

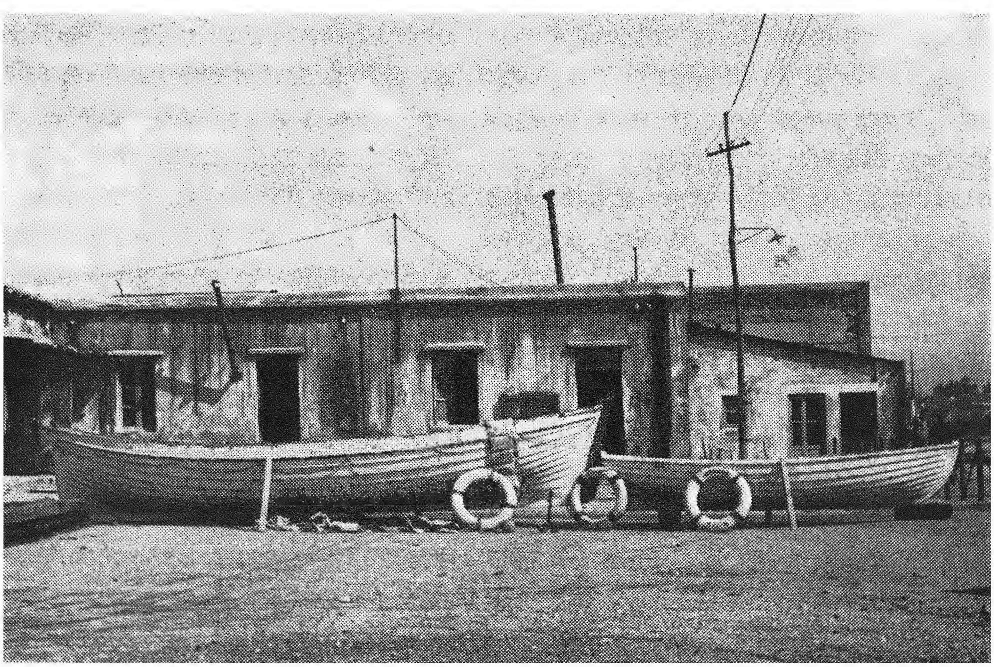
לכאורה, למפעל כיבושי חשוב כזה מי לא יקציב סכום מצער זה? בארץ פרוספריטי, בבנקים פקדונות של מיליונים, שפע בכל אשר תפנה, והנה מתעכבים הארבעה לצאת לעכו בגלל הסכום הזה. אמנם בחורים אלה בחורים טובים הם, אנשי תנועה, חלוצים נאמנים, אך דווקא משום כך אינם נאמנים על הבנקים: מה ערכם של דלפנים אלה מבהינת האמון הבנקאי?

ובסוכנות הוקצבו תקציבים לחנוך, לחקלאות, לפוליטיקה, לעבודה, אולם דווקא לבודד אין כל תקציב. לבסוף, אחרי משא־ומתן עם מנהל העבודה של ההנהלה הציונית, יוסף שפרינצק, הוקצבו לארבעתם 100 ל״י. ובזה ניתנה להם האפשרות לעלות ולרכוש אינוונטר.

בחודש אוקטובר 1925 עלו ארבע המשפחות לעכו, שכרו בה דירות בבתים ערביים והחלו לטפל בהקמת המפעל.

שבועות אחדים אחרי זה עלו והצטרפו אליהם עוד ארבעה. עברו שבועות אחדים ונצטרפו עוד שלושה, מהם שנים בעלי נשים וילדים ואחד רווק.

במשך ארבעה־חמישה חדשים מיום עלות ארבע המשפחות הראשונות מנתה קבוצת הזיפזיף הראשונה בעכו 13

חברים, ויחד עם בני משפחותיהם — ארבעים נפש.
עוד ארבעים נפש מבני ישראל בעיר עכו.

✶

העיר סלוניקי מבורכת בטפוס מיוחד של יהודים — יורדי־ים: ספנים, דייגים, סבלים ממדריגה ראשונה ועובדי־נמל אחרים. גבוהים וחסונים בגופם, בריאים, פשוטים, אוהבי רעות, לאומיים, וחפשיים ברוחם.

ב־1926 עלו ארצה עשר משפחות יהודיות מהטיפוס הסלוניקאי הזה. עשר משפחות כאלה, העשירות בנפשות, יעשירו את הישוב היהודי בעכו בששים־שבעים נפש.

הדירות בעכו היו זולות. צרכי החיים גם הם בזול. האנשים האלה יודעים להסתגל גם לתנאים קשים, והם התקיימו באופן כללי לא רע, אם כי היו מטופלים במשפחות גדולות.

וככה התווסף עוד תא. ותא עובד ובריא בגוף הישובי העברי הצעיר בעכו.

והנה הופיעה בשרשרת הנסיונות חוליה חדשה. קבוצת דייגים מאוצ׳אקוב. אחד־עשר דייגים (שלושה מהם נשו־אים) בעלי הכשרה מסויימת, צעירים, בריאים. מלאי מרץ. והם, התמימים, הנחשונים, מקווים שבחוליה זו שלהם ייגעץ הקנה היסודי בשטח כלכלי וישובי זה. חוליה זו תהיה הראשונה בשרשרת מפעלי ים ודיוג לעתיד.

הקבוצה הזאת נפגשה באהדה רבה מצד המוסדות, שהביעו נכונות לעזור לה בהגשמת המפעל. לאחר שיקולים ודיונים הוחלט על עכו: כאן ישבה כבר קבוצה אחת, היא קבוצת היזפזיף, כאן ישנן דירות להכשרה, והעיקר — כאן יש רעיון נוסף: — גידול הישוב העברי בעכו. כל נפש נוספת מחזקת את הישוב, מעמיקה שרשיו ופותחת לפניו אפקים חדשים.

ודייגי אוצ׳אקוב, מלאי תקוות ושאיפות, עברו לעכו. שכרו בית גדול וסביבו חצר, רכשו סירה ומכמרות, והחלו בעבודת הדיוג.

אך המצב בקבוצת זיפזיף עודנו קשה. איש מהם טרם הוציא גרוש אחד להלבשה או להנעלה. ויש ימים שגם לחם איננו בנמצא במידה מספקת, אך אומץ־לב, תכניות, חזון — באלה עשירים הם.

החדירה לעכו — רעיון יפה וטוב, כיבוש עמדה כלכ־לית נוספת — ולו גם עמדה זעומה ודלה כהמצאת זיפזיף עברי לסו״ב ולמשקים — רעיון בפני עצמו, אולם אנשי קבוצת הזיפזיף האידיאליסטים, אשר עזבו אפשרויות סידור שונות זה בכה וזה בכה, הם חולמים על התישבות חקלאית בסביבת עכו. שנים, שנים, עוד בהיותם בגולה, היו אחוזי געגועים לשדה, לניר, לעץ, לירק בארץ־ישראל. וזיפזיף ועכו הם אמנם מטרות כשלעצמן מבחינה ישובית כללית אולם כלפי מגשימיהם הן בבחינת פרוזדור לטרקלין החקלאות אשר יבוא אחר כך.

ואנשי הקבוצה מתארגנים להתישבות בשם ,,ארגון חקלאי עכו״. לארגון הזה נכנסים כל חברי קבוצת זיפזיף הנמצאים בעכו, קבוצה אחת בשם ,,קבוצת פיעסק״ (שהצ־טרפה באותם הימים לקב׳ זיפזיף ואחדים מחבריה עברו לעכו) ועוד קבוצה אחת בשם ,,קבוצת ליטמריץ״ מעין־גנים — כולם יחד חמישים חבר.

קבוצת פיעסק וקבוצת ליטמריץ הספיקו לעבוד עבודה חקלאית פה ושם בארץ ישראל. ורק כובשי עכו הראשונים, הזיפזיפאים האמיתים — הללו לא קיבלו הכשרה חקלאית, ורק הכשירו עצמם לעבודה באת ובמעדר, בזיפזיף ובעגלו־נות. אחדים מהם עבדו בחקלאית בחו״ל ומלבד זאת חלמו על השגת שטח אדמה בעכו, אשר נוסף לעבודת הזיפזיף יגדלו בו ירקות, ויטפלו בפרה ובעוף, ועי״כ יכשירו עצמם לחקלאות.

בחודש אדר תרפ״ו התקיימה האסיפה המיסדת של ארגון חקלאי זה, שבה הכריזו על עצמם החברים כעל ארגון, עיבדו תכנית־פעולה ופנו למרכז החקלאי בהצעה, שיישבו אותם על אדמת ג׳ידרו אשר בקרבת עכו. וכן פרסמו עניין זה ב,,דבר״.

✶

דייגי אוצ׳אקוב, בדברם על משק חקלאי, לא התכוונו למשק מעורב, כמקובל בעמק. כוונתם היתה משק חקלאי זעיר, כעין משק־עזר, המספק לבעליו את כל מצרכי המזון, אשר החקלאות בא״י יכולה להניב והעולה על שולחן האדם.

כפר כזה של דייגים היה פותר גם שאלות ארגוניות־כלכליות ידועות בקשר עם הדיג. בכפר כזה, אשר החקלאות בו תהיה על יסודות אינדיבידואליים, ,,מושביים״, והדיוג — באופן שיתופי קואופרטיבי, יאפשר למכור את הדגה באופן משותף ומסודר, לא בתנאי־ניצול מחפירים. יש להקים מחסני־קירור אשר ישמרו על הדגים שנדוגו בשפע ואין להם שוק באותו יום, ואחרון־אחרון: כפר כזה צריך גם להקים בית־חרושת לשימורים.

אחרי דיונים ובירורים בקבוצת־הדייגים הוחלט על הנהת־יסוד לארגון רחב בן חמישים משפחה להקמת מושב־

דייגים חקלאי. אמנם, לפי־שעה משמשים יסוד לארגון רק ארבעה־עשר חברי הקבוצה. אך הוחלט לבקש כל בחור בארץ־ישראל, אשר עבד פעם בדייג ורוצה לחזור למקצוע זה או כל מועמד הרוצה לקבל הכשרה בדיוק.

חברי קבוצת „הכובש" הביאו, כמובן, בחשבון גם את חבריהם ברוסיה, המוסיפים עוד לקבל הכשרה ימית באותה עיר אוצ'אקוב. אך יושגו הסרטיפיקטים עבורם, יעלו ויצטרפו אליהם.

אנשי הקבוצה סיירו, בלוית אנשים חקלאים, את הסביבה וקבעו את מקום הכפר, והוא כקילומטר או שניים דרומה מעכו, לא רחוק מהגשר. השטח הדרוש — אלף ומאתיים דונמים. וביום כ"ח באדר תרפ"ו הגישו דייגי עכו למוסדות המישבים תזכיר, בו מבקשים לאשרם כארגון חקלאי־דייגי ולהקצות להם שטח־קרקע למושבם בסביבת עכו.

✶

כאמור, הצטרפה קבוצת פיעסק לקבוצת הזיפזיף בעכו ונעשו לחלק חי בה. מאין הם פיעסקאים אלה, מה טיבם?

עיירה קטנה ישנה בסביבת ביאליסטוק, שקועה ביע־רות־עד, הנמשכים קילומטרים רבים באורך וברוחב, ושמה פיעסק. ומנין לה שמה פיעסק? על שם החולות הרבים, אשר בהם ברוכה עיירה זו וסביבותיה. פיעסק מחוברת אל העולם במסילת ברזל ע"י תחנת הרכבת הנמצאת כמה קילומטרים מהעיירה, ונחל זליבנקה העובר בתוכה. מי־הנחל משיבים רוח־רעננות על פני העיירה וכאילו מספרים על המתהווה „בעולם הגדול", בכל המקומות שבהם הם עוברים. ועל פני מים אלה עוברות בזו אחר זו רפסודות עצים, ועליהן בחורים חסונים, שזופי־שמש, וצחוקם רחב וצלצלני — ושירתם ספוגה געגועים אל הנערה אשר עזבו בכפר ואל השדה החרוש, המצפה ליד זורעת. נחל זה חוצה את העיירה ועובר הלאה כשבעה קילומטרים ונופל אל הנהר הגדול ניאמאן. מכאן אתה יכול להגיע בסירה או ברפסודות אל הערים גרודנה, קובנה, ממל.

בעיירה זו גרו בימים ההם כחמש מאות משפחות יהו־דים וכמאתים וחמישים נוצרים. יהודי פיעסק עסקו גם הם, כשאר אחיהם בני־ישראל, בסחר־מכר, אך עיקר פרנסתם מעבודה חקלאית וגידול טבק.

חוכרת לה משפחה יהודית, מטופלת בבנים ובנות, חלקת אדמה מנחלותיהם של גויי־פיעסק או באחד הכפרים הסמוכים, ושותלים בה טבק. והטבק מפונק, כידוע, אוהב הוא השקעת עבודה רבה, תשומת־לב, טיפול קפדני ודייקני.

השתילה היא כעין עבודת הכהן הגדול בקדשי־קדשים. בשתילה משתתפים כל בני־הבית. האב עוזב אותו יום את הרוכלות שלו, האם אינה מקפידה בהכנת הארוחה, אוספת שערותיה במטפחת ולוקחת חלק בשתילה.

זוהי עבודה עליזה, עבודה מעודדת ומבטיחה עתיד.

בעידור ובניכוש עוסקים בעיקר הבנים והבנות. מעדרים קטנים על שכמיהם, תרמילי צידה על ירכיהם — יוצאים בחורי העיירה ובחורותיה אל גינות הטבק, מחליפים הלצה, פורצים בצחוק, קורצים עין לבחורה ורודת־לחיים המתא־דמת כולה. „עושה רושם": טיול בהרים, טיול־בטלה, עונג! אולם לא עברה שעה קלה ושור: הבחורים והבחורות התפזרו בין הגינות, עומדים כפופים כל אחד בחלקתו, כשפניו ועיניו אל האדמה, אל הטבק — עודרים ומתחחים את האדמה.

במרץ, בהתמדה, בהקפדה עוברים משורה לשורה, גבעולי הטבק מציצים שמחים, עליזים ורעננים ומשרים רוח טובה על האחים והאחיות העודרים.

השמש לוהטת, הזיעה ניגרת, הלאות לופפת, העייפות מתפשטת. מתישבים הם בצלו של עץ, פותחים את צרור האוכל, מוציאים מתוכו ארוחה בת כמה מנות — סעודת־רוזנים ממש.

עובדים חרוצים, בריאי־גוף, עליזי־רוח, פשוטים בהלי־כותיהם הם הפיעסקאים ומסתפקים במועט שבמועט.

אולם לא רק בטבק ובגינות ירק עבודתם. בימי הפשרת השלגים משיטים הם בנחל זליבאנקה עצים מהיערות שבסביבה, מנחל זה עוברים הם ונופלים לניאמאן הנהר הגדול ושטים להם עד עיר הנמל ממל.

פני הנחל מכוסים אז גזעי־עצים ארוכים. כל עץ הגון ובעל יחוס ביערות פיעסק גורלו לטבול בנחל זליבאנ־קה, ולטייל מרחקים על פני נהר ניאמאן.

רבים מיהודי פיעסק משכירים עצמם כשייטים ל„החל־קת" העצים על פני המים. השיט הזה על פני הנחל נמשך ימים רבים, שבועות. העבודה קשה וקפדנית. לא כל אחד מסוגל אליה. החיים ביום ובלילה הם על פני גזעי העצים הארוכים המחוברים זה לזה ושטים להם במורד הזרם. השייט חייב להיות ער תמיד ביום ובלילה, לבל ייתקל ברפסודת־עצים אחרת, לבל ייתקע בחוף או בעצי הערבה.

כאן, על רחבת העצים, הם אוכלים וישנים, כאן מבלים הם את זמנם בחום הלוהט, בגשם השוטף ובצינת הליל.

ויש אשר שתי רפסודות נתקלות אחת בשנייה, מסתבכות זו בזו. השייטים קופצם על רגליהם, צועקים, צווחים, מקללים, מגדפים, ובאחרונה ניגשים במרץ ובחריצות לעבודה — להפריד בין הדבקים.

העבודה הזאת קשה ומאומצת, השייטים מאמצים כל כוחותיהם, מזיעים, נוזפים זה בזה, וכשמפרידים בין הדבקים, מנגבים הם את הזיעה, מוציאים מאחורקה ומכב־דים זה את זה בסיגרה.

עבודה קשה היא זו, מיגעת, ללא מחסה גג, ללא אוכל בזמן, ללא משכב נקי ומסודר, אך כנגד זה — עבודה עליזה, הרפתקנית, מושכת ומענינת.

ועל פני שיירות העצים ובשעת שיט זה ברפסודות היורדות בזרם הנהר ניאמאן אל נמל ממל, יש אשר השיי־טים היהודים משתפכים בשירי־געגועים, רוויי־ערגה אל חוף רחוק ופלאי, הוא חוף המולדת בארץ האבות.

✶

באוירה הכללית, אשר שררה בפולין בתקופה שבין שתי המלחמות — ציונות תוססת, חלוציות בהכרה ובהכ־שרה, פעולה תרבותית עברית רחבה והקמת בית־ספר „תרבות", יסודות חינוכיים — הצטיינה גם העיירה פיעסק באוירה ציונית, חלוצית: בית־ספר „תרבות", ספריה עשירת ספרים בעברית ובאידיש ורבת קוראים.

הנוער שבעיירה נתפלג, כמו בכל שאר המקומות, לצעירי־ציון־חלוצים ולקומוניסטים, ומלחמה עזה היתה ביניהם. הנוער הציוני־חלוצי למד עברית, קרא עברית, ובערבים בימות החול וכן בימי השבתות היו עסוקים בחוג דרמטי ובחוגי־לימוד שונים אחרים. מזיגה מיוחדת במינה הם בני־הנוער הפיעסקאים: קנאים לתנועה, רעננים ברוחם ובריאים בגופם. הציונות שלהם גם היא בריאה, טבעית. זרים להם הויכוחים המפולפלים על סדרי החיים בארץ־ישראל, על ההבדלים והניגודים בין זרמים ציוניים שונים.

בהכרתם החלוצית ובחושם הטבעי, הם רואים בחזונם מראה, גנים ויערות, והם הפיעסקאים כשאר בני־ישראל מהלכים להם מאחורי המחרשה, מגדלים תפוחי־אדמה, רועים בקר באפר, אוכלים מה שאוכלים ומשתטחים על הדשא ומסתכלים בכוכבים.

ואם יהיה צורך בזמן הראשון, עד אשר יתישבו, ליבש ביצות, גם לסלול כבישים, לעבוד בכל עבודה בפרדס ובבנין — הרי זה טבעי.

ולמה איפוא כל הפלפוליסטיקה? יש לעלות ארצה וחסל.

חלוצים טובים ומסורים הם בחורי פיעסק, אולם הם גם פטריוטים פיעסקאים. הבחור הפיעסקאי לא יבכר שום בחורה בת עיירה אחרת על פני בחורה פיעסקאית.

נשיקה, אהבה, רעיה — בתוך מולדתך פיעסק, חביבי. ואין פלא. אין כבנות פיעסק חלוציות בהכרה — רעננות, חרוצות, טבעיות, מסורות. הליכותיהן צנועות, תלבושתן כפרית־פשוטה, ונשיקתן חמה, לוהטת, צורבת. וכאמהות? היש עוד אמהות טובות, מסורות, כאמהות פיעסק?

וגם הבחורה הפיעסקאית שומרת אמונים למולדתה ולבחוריה. ולא לחינם. בחור לא פיעסקאי מה טעם בו? מתגנדר בהליכותיו, ואם ציוני הוא, הרי הוא מלא „השק־פות" כרימון: איך לבנות את הארץ, איך להקים את המדינה, את יסודותיה, את חוקותיה, והוא מדבר על עבודה וחולם על עיר ונוחיות. לא, לא... רצונך בבחור כארז, זקוף־גוף, חרוץ ועליז־רוח, פשוט וטבעי כאלון היער, אשר לטיפותיו כנשיבת־רוח משיבת־נפש ביום לוהט בשעת העידור בשדה הטבק, ודיבורו בנחת, בפשטות, כשייט בסירה על פני זליבאנקה בליל ירח, ונשיקתו כריצה על פני השלג בליל־כפור בהיר — אחזי בו בבחור הפיעס־קאי: הרי הוא בחירך!

בחור פיעסקאי לא יעייף אותך ב„פרובלימות" נבובות, לא יתהדר ולא יתנפח בידיעותיו, בהשכלתו, לא יפריז בסנטימנטליות. בפשטות ובטבעיות ילחוץ אותך אל לבו ויגיד: „שלי את..."

הירח והכוכבים הם העדים הנאמנים ביותר. יודעים הם: המלה „שלי" בפיעסק היא שבועת אמונים, היא נצח, היא הכול...

ובהגיע היום המאושר ובחורי פיעסק עולים ארצה, ינהגו מנהג נוח בתיבה: זוגות זוגות יעלו, בחור בחור ובחורתו — היה עם יהודה, חינה עם שמעון, דבורה עם זיידיל. חנה עם יהודה וכו'.

ובחור אשר לא הספיק לקחת אתו את בחירת לבו בעלותו — מכתב קצר יכתוב לה: „עלי ובואי, חביבתי". והיא נושקת בחום את הפתק, שמה אותו בחיקה למשמרת, תופרת לעצמה „חלוצקה" ומכנסי־עבודה ועולה אל הפיעס־קאי שלה.

קבוצת פיעסק זו הצטרפה לקבוצת הזיפזיף בעכו. היו בה אחד־עשר בחורים, אחדים מהם נשואים. לפי שעה עברו

לעכו חמישה חברים. השאר נכנסו כעבור חודש־חודשיים. הצירוף הזה היה נועז וסכנה רבה נשקפה לקבוצה במובן החברותי. שתי הקבוצות הללו — הקודמת והפיעסקאית — שני עולמות הם. הקבוצה הראשונה היתה מורכבת מבודדים, אשר כל אחד מהם חי את חייו הפרטיים בפני עצמו, ואילו הפיעסקאים היוו קבוצה מלוכדת, חיו חיי־שיתוף, כקולקטיב אחיד.

הראשונים — מבוגרים יותר בעשר שנים בממוצע, עמוסי סבל־רב מרוסיה הסובייטית, וכפועלים הם יותר חלשים ופחות מנוסים. לעומת זאת הפיעסקאים היו קודם כל פועלים טובים, מצויינים, מאומנים יפה בכל העבודות הקשות, יותר צעירים, טבעיים, לא ידעו טעם מהפכה, לא סבלו מרדיפות ולא עבדו במחתרת. והאמת צריכה להיאמר: מהרגע הראשון ועד הסוף עמדה כעין מחיצה בין הראשונים לבין הפיעסקאים. ובכל זאת הביא הזיווג הזה תועלת לקבוצה וגם לשני הצדדים.

הפיעסקאים הכניסו טמפו של עבודה. כעגלונים מצויינים הכניסו בלב הבהמות ביד חזקה הרגשת חובה להגדיל את ההובלה. החמורים הבינו תיכף שעם פיעסקאים „אין משחקים". גם החברים הקודמים הספיקו להתאמן ולהתמחות בכל העבודות האלה ועבדו במרץ רב, אולם עם בוא הפיעסקאים התגבש משטר של עבודה, טמפו. ובעד תרומתם זו קיבלו הפיעסקאים את שכרם המלא: קבוצתם הפיעסקאית נתהדקה ביתר שאת. הם עברו קורס הגון של סבל, חלוציות ואיניציאטיבה עצמית והוכשרו באופן היעיל ביותר להניח, בבוא השעה, את הסידור לקואופרטיב־הנוסעים „מפרץ חיפה". שרשיו של חינוך זה היו עמוקים מאד בקבוצת־הזיפזיף. כל אחד משני חלקי הקבוצה יכול לציין במצפון נקי: תרמנו משלנו וקיבלנו את התמורה.

✶

והנה פרצו מאורעות תרפ"ט. לו גרו יהודי עכו בשכונה מיוחדת שלהם, או לו, לפחות, גרו במרוכז בפינה אחת בשכונה לא־עברית, היו בלי ספק מגינים על נפשם בלי לעזוב את העיר. אך הם היו מפוזרים ברחבי־העיר, בודדים ורחוקים זה מזה בתוך רחובות וסימטאות ערבים.

היו כמה פגיעות ביהודי המקום, והיה חשש רציני לפרעות ולשחיטות. המשטרה, מתוך רצון למנוע פרעות, ריכזה את כל יהודי עכו בגן־העיר, אשר על־יד בית הסוהר. שוטרים אחדים יחד עם צעירים מקרב היהודים שמרו על המחנה יומם ולילה. ובעצם ימי המאורעות הועברו יהודי עכו לחיפה ולישובים אחרים. בשוך סערת הדמים נמצאה עכו ריקה מיהודיה.

לא קל היה לכובשי מעמד בעכו לחזור העירה ולגור במפוזר בסימטות הערבים, אשר רבים מהם ציפו להזדמנות לפרוע בתושבים היהודים. שוב נמצאו חברי קבוצת הזיפזיף, ראשוני המתישבים בעכו, אשר המשיכו בעקשנותם לא לעזוב את המערכה. משפחות הזיפזיפאים עוד הוסיפו לגור זמן־מה בנוה־שאנן בחיפה, ואילו הגברים חידשו עבודתם בזיפזיף בעכו, ורק לשבת היו חוזרים אל קיני משפחותיהם בנוה־שאנן. אחרי שהשתרר השקט לגמרי הוחזרו גם המשפחות לעכו. מאות היהודים אשר ישבו בעכו עד פרעות 1929 נצטמצם מספרם לכמה עשרות. אלה היו בעיקרם חברי קבוצת הזיפזיף, אשר גם מהם נשרו אחדים.

קבוצת־הזיפזיף המשיכה בהפקת זיפזיף, בתקוה, כי בסופו של דבר תגיע שעתם להתישבות בסביבת עכו, הסביבה שהתקשרו אליה באהבה רבה.

והשנים הן שנות שפל בהתישבות. שטחי־קרקע חדשים לא נרכשו. הכנסות קרן־היסוד היו זעומות ולא היה בהן די־הקצבה להתישבות. כששה ארגונים להתישבות מטובי הבחורים שעלו בשנות העליה השלישית ואשר התארגנו מאז 1925 — עלייתם על הקרקע היתה רחוקה מהם. מאוכזבים מלהגיע למשאת נפשם — התישבות חקלאית — נרשמו חברי קבוצת־הזיפזיף לשיכון במפרץ־חיפה — בשכונה אשר נקראה אחר כך בשם „קרית־חיים".

ובאחד מימי ינואר 1933, אחרי שבע שנות עבודה וחיים בעכו, עברו לשכונה החדשה.

בשלב האחרון של עבודתם בזיפזיף הובילו אותו במכוניות־משא. בדרך זו התמחו כל חברי הקבוצה בנהיגה. בעברם לשכונה החדשה, היא קרית־חיים, רכשה הקבוצה חמש מכוניות־משא להובלת משאות שונים. כך עלו משלב לשלב: מהובלת־זיפזיף בחמורים — לעגלות רתומות לסוסים, מעגלות למכוניות־משא, וממכוניות־משא המובילות רק זיפזיף למכוניות משא המובילות כל סוגי משאות ובדרכים ארוכות יותר מאשר עכו — חיפה. וממכוניות־משא עשו באחרונה עוד צעד, עוד שלב — השלב הבא היה הישיבה ע"י ההגה במכוניות־נוסעים בין שכונות המפרץ לבין חיפה.

כך זכו חלוצי הזיפזיף וכובשי־המעמד בעכו להיות מניחי־היסוד לקואופרטיב התחבורה במכוניות בשם „המפרץ".

חנה דיכטר

החלוץ הימי שרגא בורובסקי ז"ל

שירת הים על שפתיו נדמה

שרגא בורובסקי. עלם גבה־קומה, ענוג וחולם, בעל עיניים כחולות ועמוקות שהביעו רוך, תבונה ועצב. הוא גדל והתחנך בביתם של אנשי בראשית ורוח־בראשית זו נספגה בדמו.

אביו יהודה הגיע ארצה באוניה הראשונה של העלייה הרביעית, וביתם היה מן הראשונים שניבנה בחולות קריית־חיים. שרגא היה מטובי התלמידים בבית־הספר של „זרם העובדים" בקריית־חיים, ומראשוני החניכים בתנועת „הנוער העובד". ניתן היה לראותו רץ ושוקע בחולות המקום, בדרכו לאסיפות, דיונים ופעולות.

שרגא היה הנכד הראשון לבית אמו חיה צין. הוא נולד ב־12 בדצמבר 1924 ונקרא על שם אביה, שמת בדמי־ימיו. בנער בהיר־השיער ראתה חיה את דמות אביה האהוב והנערץ.

הנער הלך בדרכי הוריו, אשר היו בין הנאמנים להסתדרות הפועלים. אביו נימנה עם מייסדי הקואופרציה בארץ, ובביתו פגש שרגא במגשימי הציונות המעשית. בהוריו ראה סמל לאנשי עמל ועבודה, חריצות ואהבת־ישראל.

באווירה זו, בה גדל הנער, התבגר בטרם־עת, בהיותו מוקף בבעיות שברומו של עולם: רעיון הצדק הסוציאלי, השותפות הקולקטיבית והשאיפה לשוויון־מעמדות.

בטרם עבר זמן רב החל אף לפעול במסגרת „הנוער העובד". תחילה כמדריך השיכבה הצעירה ואחר כך כמדריך מלא. ליבו היה פתוח ואוהב וצער הזולת היה צערו.

בבית־הספר למד ברצון, אך בעיקר התעניין במוסיקה. מומחים אמרו כי ניחן בכשרון מוסיקלי נדיר. באותם הימים היה המצב הכלכלי בארץ קשה וכן היה גם המצב בביתו. אולם אמו החליטה לממש את שאיפתו ויצאה לעבודה במטרה לרכוש לו פסנתר.

הפסנתר הטוב והחדש ניצב בחדר־הילדים. שרגא ואחותו הצעירה צפרירה, החלו לומדים אצל מורה מעולה. אחותו התמידה בלימודי הנגינה, אך שרגא היה עסוק וטרוד מדי בעבודתו הציבורית. אולם הוא היטיב לנגן והיה מפיק מהפסנתר צלילים ערבים להפליא, כאשר נתפנה לכך, בלי שלמד ובלי שידע תווים.

שרגא סיים את בית־הספר היסודי בקריית־חיים ונרשם לבית־הספר הימי שעל־יד הטכניון בחיפה. בכך הגשים משאת־נפש נושנה. אמו מספרת כי כבר בכיתה ו כאשר ראתה כיצד הוא בונה סירה בשיעורי המלאכה, ידעה כי בביתה גדל ימאי.

תוך כדי לימודיו בבית־הספר הימי, פגש שרגא בנוער עזוב. הוא הוטרד בגללם וחשב כי לא ייתכן להניחם לנפשם. לאט־לאט התקרב אליהם, ריכז אותם בבית־ספר „עמל" ובשעות הפנאי שלו הדריך אותם. הוא השפיע עליהם אהבד והבנה והפך אותם לחברה מלוכדת וממושמעת. הוא היה להם למנהיג ולמורה, בהביאו לפניהם סדר־יום, לפיו ינהגו. כך עורר בהם את הרצון לתורה ולעבודה ולבילויי שעות הפנאי באופן תרבותי. תמיד היו יחד. בקיץ הלכו אל חוף הים; באביב טיילו בארץ; ובחורף ביקרו בבתי־קולנוע.

אביו מספר כי שרגא אהב ילדים אלה, ששמחת הילדות נשללה מהם עקב העוני, ההזנחה והנדידה הארוכה לארץ המולדת. כל מעייניו היו נתונים להם. הוא היה מביאם קבוצות־קבוצות אל ביתו, מנגן לפניהם ומעורר אותם לשיר שירי עבודה, מולדת וכיבוש השממה. לא פעם היה מזמין אותם ללון, כדי שיטעמו טעמו של בית חם.

שרגא חיפש דרכים לפתור את בעיותיו של נוער מקופח זה. למבוגרים מביניהם דאג למצוא מקומות עבודה; לצעי־רים מביניהם אירגן מחנות־נופש. הוא האמין בכושרם ובעתידם, בתנאי שיקנו להם תרבות ומקצוע. בפרק זה של חייו הכיר את המחנכת טוניה זינגר ז״ל. הם מצאו שפה משותפת והיו לידידים טובים.

כאשר סיים שרגא את בית־הספר הימי, נשלח לשירות לאומי בעין־גב. על שפת הכינרת התעצם הקשר שלו עם הים. יום־יום היה מפליג לאורך החופים ומביא שלל רב של דגים. אולם אושרו לא האריך ימים. הוא נקרא למלא תפקיד לאומי חדש — נוטרות. הנוער ראה בנוטרות משימה חשובה, פתח לשלטון עצמאי. מאחר שהשלטון המנדטורי לא נתן את דעתו על בעיות ההגנה של הישוב העברי, פיקחו הנוטרים על הסדר והמשמעת ברחובות היהודים.

שרגא שימש כנוטר זמן קצר בלבד. שכן, המוסדות הלאומיים איפשרו לו להמשיך בלימודיו בבית־הספר הגבוה לכלכלה ומשפטים בתל־אביב. שנתיים למד ועל־סף הסיום פרצה מלחמת־השיחרור.

כבוגר בית־ספר ימי, גוייס לחיל־הים ונשלח לקורס קצינים של הימיה הצבאית הישראלית. בערבים היו התלמי־דים יושבים עם מפקדיהם על סיפון אוניה, כשלפניהם הים הרחב. כך נולד רעיון כיבוש הים.

ערב אחד הופיע שרגא במפתיע בבית. הוא סיפר להוריו כי המפקדים הגו רעיון נפלא: קואופרטיב ימי, מפעל ראשון מסוגו לא רק בארץ אלא בעולם כולו. שרגא ביקש את הסכמת הוריו, בהוסיפו בהתלהבות כי אביו הקים תחבורה יבשתית, ואילו צעירי הימיה יקימו תחבורה ימית כבתקופת שלמה המלך.

הוריו חשו רגשות מעורבים. הם התגאו בבן ששאף להניף את דגל ישראל בנמלי העולם, אך התייראו מפני הסכנות שהים אוצר בחובו. לבסוף נתנו לו את ברכתם.

שרגא הכריז, „החזון הופך למציאות!״ וכעבור כמה ימים הופיע שוב בבית בלוויית חברים. הם ישבו רציניים ליד השולחן וכתבו כי ב־14.10.1949 נוסד הקואופרטיב הימי „אופיר״ על שם הצי של שלמה המלך.

המפעל מנה שבעה חברים ושרגא, הרוח החיה שלו, נבחר לוועד־המנהלים. במרוצת הזמן נוספו חברים נוספים. אולם אז החלו גם הקשיים: רכישת אוניות, דוויזים, מלחים, רב־חובל, התרוצצות ממוסד למוסד, שווקים בחוץ־לארץ ועוד. הצעירים היו קרובים ליאוש, אך מצאו עידוד בביתה של משפחת בורובסקי. הם שמעו שם כי כל ההתחלות קשות, כי זו דרכו של כל מפעל חדש וכי גם אג״ד חייב היה להתגבר על מכשולים רבים.

הצעירים, וביחוד שלמה הדרי, חברו של שרגא, התאכסנו באותו בית במשך שבועות. הפרוטות לא היו מצויות בכיסם ושם קיבלו, בנוסף לדברי העידוד, גם ארוחות טעימות.

הספינה הראשונה נרכשה ונקראה בשם „מסדה״. היא הפליגה לצפון הקר, לאיסלנד. שרגא לא נמצא על אוניה זו, אך עקב אחריה בחרדה ובגאווה. הוא חרד בגלל הקשיים בהם נתקלה האוניה בדרך; והוא היה גאה על כך שבכל נמלי אירופה קיבלו את האוניה הישראלית בכבוד ממלכתי.

שרגא בורובסקי

בפברואר 1950 חזרה האוניה מדרכה הארוכה ועגנה באיטליה. ההנהלה הטילה על שרגא לטוס לאיטליה ולהביא את האוניה ארצה. ושוב נתקף שרגא התלהבות. הוא סיפר על הטקס הממלכתי שייערך ל„מסדה״ בנמל־הבית, על האוניה הנוספת שעמדו לרכוש, על חמישה־עשר החברים החדשים שהצטרפו לקואופרטיב.

האם ליוותה את שרגא לנמל־התעופה ושמחה על שהמטוס התאחר. בכל־זאת הגיעה שעת־האפס. נשיקות, פרידה, המטוס התרומם ועמו שרגא. היה זה היום המאושר האחרון בחיי ההורים.

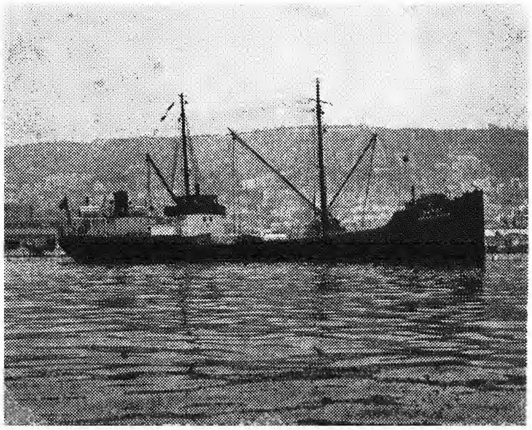
ב־28.3.1950 החרידה את הישוב בשורה איומה. בשעה 23:00 טבעה „מסדה״ על ששת מלחיה. שרגא בורובסקי היה ביניהם.

החלוץ הצעיר שיצא לכבוש נתיבי־מים למען מולדתו, יצא ולא חזר.

האם לא יכלה להאמין כי הים בלע את האוניה ואת הדגל הלאומי אשר הניף עליה בנה־יחידה בגאווה ובבטחון כה רב. היא היתה הולכת יום־יום אל החוף ומצפה. הוא מוכרח לשוב! היא זכרה כיצד הגיעה מחוץ־לארץ אל חוף זה ובזרועותיה בנה הרך. על הרציף המתין להם האב, שחיבק אותם באושר ונשק להם. „היודע אתה", אמרה האם, „כי היום, ה־12 בדצמבר 1925, בננו הוא בן שנה?" והאב השיב, „אני יודע, שנה ארוכה חיכיתי לכם. היום נחוג את יום־ההולדת בחדר צר. אבל כאשר יגדל הילד, יגור בבית גדול ומרווח". האב קיים את הבטחתו. הוא בנה בית מרווח, אך הבית נותר ריק ומיותם...

מספר חברו הנאמן שלמה הדרי, „באחד הלילות, אחרי שיחה ארוכה, כרתנו ברית־אחים: האוניה הראשונה שתירכש על־ידי הקואופרטיב תיקרא על שמו של המת הראשון".

השבועה קויימה. האב והחבר טיפסו אל ראש התורן של אוניה חדשה, קבעו תמונה וקראו לאוניה בשם „שרגא". (אנית השלושה).

אנית מסדה

דבורה רייטבורד

שתי עליות

החנות והבית שלנו היו ליד הכנסיה. כל הימים היינו יראים מהגויים. ביחוד בימי ראשון לא העזנו לפתוח את החנות והיינו מסתגרים בבית בפחד.

עליתי ארצה. במשך שנה וחצי היה הכל כשורה. אולם לפתע חליתי בקדחת שלא הירפתה ממני במשך שנה וחצי. הרופאים אמרו כי לא אוכל להבריא בארץ. לא נותרה לי ברירה אלא לחזור לפיעסק.

חברינו בארץ ובפיעסק חשבו כי אשאר בעיירה וגם אכתוב לזיידל כי יצטרף אלי. אולם אני לא חשבתי כלל להישאר. השתדלתי להבריא. לא רציתי לחיות בפחד מתמיד מפני הגויים; לא רציתי שיגייסו את זיידל לצבא, על־אף שהוא עצמו לא ידע פחד מהו.

מובן, ששבתי ארצה.

חיינה דומשביצקי

עזרה לעולים חדשים

שמעון ואני אספנו לביתנו את כל העולים שנזקקו לעזרה. לא הכרתי את הפיעסקאים, אך עשיתי כמיטב יכולתי. שמעון הרוויח 12 גרוש ליום וקצת עזרה קיבלנו מאמריקה.

מאחר שעשינו הכל ברצון, לא היה זה קשה כלל.

תוספת דברים מאת יהודה בורובסקי:

הכרתי את שמעון דומשביצקי, אך לא את אשתו חיינה, שלא היתה בת עיירתנו. בכל זאת היא פתחה לפני את דלת ביתה וטיפלה בי במסירות במשך חודש ימים, כאשר עליתי ארצה ללא אשתי וחליתי.

לא הייתי היחיד. חיינה, שהתחנכה לעזור לנזקקים, טיפלה ברבים מבני פיעסק כמו באחים.

חיינה היתה יכולה לספר הרבה מאד על קשיי הקליטה של בני פיעסק בארץ, אך עתה אינה מסוגלת לכך, מכיוון שבעלה, אחד מעמודי התווך של התחבורה הישראלית, נפטר לא מכבר. מי יתן ותמצא נחמה בילדיה, ילדיה ונכדיה.

חיים לב

חבלי קליטה

כאשר התקרבה האוניה לחיפה, בינואר 1926, שטו לקראתה הערבים בסירותיהם. נתקפנו אימה, כי חשבנו שבדעתם להטביענו. אולם עד מהרה הבינונו כי אין כוונתם אלא להביאנו אל החוף. הלילה הראשון עבר עלי בבית־הסגר. למחרת שכרתי בבית־מלון שני חדרים, בשבילי ובשביל הצעירה שנשאתי בנישואין פיקטיביים.

בארץ שרר חוסר־עבודה, וכ־70% מהעולים ירדו. יכולתי לנסוע לדודתי שבארה״ב, אך התעקשתי להקים את ביתי פה. במשך שנה וחצי רעבתי, אך לא סיפרתי לאיש ולא ביקשתי פרוטקציה. הייתי ישן עד שעה 12 בצהריים, שותה תה ואוכל חתיכת דג־מלוח, אם היה לי, והולך לים.

פעם נסעתי לבקר את הפיעסקאים שבעכו. יחזקאל ליסובסקי סידר לי שם יום עבודה בנטיעת עצים. אולם לא נשארתי במקום.

נסעתי לפתח־תקווה, חשבתי שאסתדר שם בקטיף, אך הדבר לא יצא לפועל.

בלישכת־העבודה בחיפה התמשכו תורים ארוכים. נרשמתי לסלילת כביש בנווה־שאנן, אך לא נשלחתי לעבודה. והנה שמעתי כי יהודי מרומניה בשם סאביניה מבקש לייסד את פרדס־כץ ומחפש גננים. מאחר שבפיעסק שתלתי טבק והכרתי את עבודת־האדמה, נתקבלתי. הרעב הממושך נתן בי את אותותיו וביום הראשון לעבודה כמעט התעלפתי. שכרי היה 15 גרוש ליום, אך עבודה נוספת ביישור האדמה העניקה לי עוד 10 גרוש. היה חורף. הצריפים אשר הועמדו לרשותנו, דלפו. שכבנו במיטות, מתחת לשמיכות הלחות, ורעדנו מקור. בבוקר היינו יוצאים לעבודה.

באותם הימים עבד יקותיאל שבח בגן־בנימין. הוא אמר לי, „בוא אלי ואסדר לך חצי יום עבודה תמורת 4 לירות לחודש״. קיבלתי את ההצעה, אך נאלצתי למצוא עבודה נוספת, כי לא יכולתי להתקיים מחצי יום עבודה.

מיום שעליתי ארצה הייתי חבר ב„הגנה״. עם קום המדינה הייתי מפקד פלוגה. לא לילה אחד רצתי מתחת לברד הכדורים, אך לא ידעתי פחד.

היו אלה חיים קשים, אך הרצון וההתמסרות איפשרו לי להחזיק מעמד. כיום אני בעל משפחה וחיי שקטים ומאושרים.

ר׳ יעקב אהרון, „דער לערער״, אשתו ואביו

דוד רייטבורד

קורות עלייתי והשתקעותי בארץ

כאשר עזבתי את פיעסק, עם בחירת-לבי דבורה לבית אסטרינסקי, נפל מידי פנס שהאיר את מימי הניימן. אמרתי, „זה אות לחיי־אור בארץ". אולם זמן רב חלף בטרם התגשם מה שחזיתי.

הקושי הראשון התעורר במשרד העלייה בוורשה, בו נאלצתי לשלם חוב, בלתי ידוע לי, לקרן-היסוד. רק אחר־כך עלינו על האוניה, שהסיעה אותנו לחיפה.

כאשר השליכה האוניה עוגן, התקרבו לעברנו סירות וחשבנו כי בתוכן מכרים. אולם איש לא בא לקבל את פנינו ואנו נשלחנו על־ידי הסוכנות לבית-מלון, בו הוגש לנו מזון בכמות זעירה. כאשר הערנו על כך לבעלת המלון טענה, שכמות המזון נקבעה על־ידי הסוכנות וכי אין זה בריא לאכול הרבה.

התחלתי לחפש פיעסקאים בחיפה. היה זה צעד נבון, כי אילו שהיתי שבוע נוסף באותו בית-מלון, לא הייתי זוכה לספר דברים אלה היום. על אחת מתיבות־ הדואר שבבית-הפועלים בחיפה, ראיתי שם של מכר מפיעסק. המתנתי לו במשך כל אותו יום וגם במשך היומיים הבאים, אך הוא לא בא. לעומת זאת, פגשתי במקרה את שמעון דומשביצקי ועברתי עם אשתי לגור בביתו.

היה זה בליל שבת אחד, לאחר ארוחה בבית-המלון, שהותירה אותנו רעבים. הלכנו לביתם של חיינה ושמעון שם הוגשו לנו מנות גדולות של דגים וכך נוכחנו כי גם בארץ ישנם אנשים האוכלים לשובע.

עד־מהרה פגשתי פיעסקאים נוספים והוחלט כי הגב־רים יסעו לעפולה, מקום שסיכויי העבודה בו היו טובים יותר, וביום שישי ישובו אל הנשים.

בעפולה, שלחה אותי לישכת-העבודה לצקת ביטון באחת מקבוצות „השומר הצעיר". מנהל העבודה במקום היה מרוצה ממני ואמר לי לבוא לעבודה גם למחרת. אולם מנהל-הלישכה הסביר, שיום העבודה דרוש לפועל אחר. התפתח ויכוח, בו טען מנהל-העבודה כי הוא מסרב להחליף יום־יום פועלים וכי ברצונו שפועלים טובים יוסיפו לעבוד אצלו. מנהל-הלישכה טען, שעליו לדאוג לכל הפועלים. כמובן, נאלצתי לעזוב, אך לא לפני שקיבלתי לירה ושישה גרוש, שכר־עבודה של יום אחד, שיכול היה לקיים משפחה במשך שבוע ימים.

כאשר בנינו צריף בעפולה, הצטרפו הנשים אלינו.

טרם ראיתי את יחזקאל ליסובסקי, שעבד באותה עת בעין-חרוד. פעמיים הלכתי אליו ברגל, אך הוא נעדר מהמקום. לבסוף הופיע יחזקאל בעפולה, בחברת צבי ליברמן מהמחלקה להתיישבות, והציע לנו להצטרף לקבו־צת זיפזיף שעבדה בעכו. מאחר שהצירוף בינינו לבין אותה קבוצה לא עלה יפה, נפרדנו שלא בהסכמת הסוכנות.

המצב הכלכלי היה קשה. אמנם מוסדות הסוכנות שילמו מחיר גבוה יותר מאשר השוק החופשי, אך זה היה בהמחאות ל־12 חודשים. כאשר הפכנו את ההמחאות לכסף, כדי לקיים את משפחותינו, הרוויחו הסוחרים ואנו הפסדנו. הם נתנו לנו רק 75% מערכן וגם זה בסחורות, שתמורתן דרשו מחיר גבוה ב־20%. יתר על כן, לפעמים קיבלנו סחורות שלא היו דרושות לנו, אותן מכרנו לאחרים במחיר נמוך מערכן, אך במזומן. עסקים מסוג זה לא יכלו לקיים את הקבוצה והחברים חיפשו עבודות נוספות.

בעכו היתה קבוצת דייגים, ולפעמים עזרנו להם להוציא את הרשתות מהמים. מאחר שימה של עכו דל בדגים, הוצאנו לרוב את הרשתות כשהן ריקות לחלוטין או למחצה.

סמוך לחג הפסח של שנת 1927, יצאתי לעבודה עם הדייגים. בחצות חזרנו, כשהרשתות ריקות. טענתי, שדייגים אינם מסיימים עבודה בחצות וכי יש לנסות שנית. רק חלק מהדייגים הסכים עמי. זרקנו שוב את הרשתות, אך אחת מהן לא יכולנו להוציא. היינו בטוחים שנתפסה בבול־עץ. אולם עם בוקר, כשהחלו ציפורים לעוף לעבר הרשת, ידענו כי יש בה דגים. רק בצהריים הצלחנו להוציא את הרשת ולפנינו נערמה ערימה גדולה של דגים. שלל זה איפשר לנו לאכול כהלכה בחג הפסח.

בגלל הדאגה לבטחון ילדינו לא יכולנו להמשיך להתגורר בעכו ועברנו לקריית־חיים. כאן נולדו לנו ילדים נוספים, ואחר־כך גם נכדים.

כאן זכיתי לאותם חיי־אושר, אותם חזיתי כאשר נפל הפנס מידי לתוך מימי הניימן.

חנה שילה

תהליך הסתגלות של עולה

נסעתי עם קבוצה ארצה, באוניה בה היתה רק מחלקה אחת. מספר הנוסעים הגיע ל־1300, כולל רבי ו־500 חסידיו. לא הגישו לנו ארוחות ונאלצנו לדאוג לעצמנו.

חשבתי כי הכל יורדים ביפו, אך מצאתי שם את עצמי בודדה בין זרים. בלילה לנתי בבית־עולים ובבוקר פגשתי מכר מהאוניה ונסעתי אתו לחיפה. היתה לי כתובת של מטבח־הפועלים וידעתי כי הפיעסקאים נוהגים לבוא לשם. אולם אותו יום לא פגשתי איש מהם. בן־לווייתי ואני עמדנו מיואשים, כאשר הבחין בנו זר והציג את עצמי כעובד־רכבת, שאשתו נסעה לפולניה. הוא הציע לנו את ביתו ואנחנו נענינו. לאחר שהכין לנו ארוחת־ערב, שכבתי לישון בסלון ושני הגברים ישנו בחדר־השינה.

בשש בבוקר נפרדו דרכינו. המארח יצא לעבודתו, מכרי נסע לטבריה ואני שוטטתי בחיפה. מישהו הציע לי לחפש את הקבוצה בבית־עולים אשר במושבה הגרמנית. כאשר מצאתי אותם שם סיפרו לי כי נדהמו להיווכח כי נעלמתי, כפי שנדהם בן־דודי מתל־יוסף, שבא לקבל את פני בחיפה. סעדתי בחברתם וחזרתי לחיפה. בתחנת האוטובוסים פגשתי את זאב רובין. הוא הביא אותי למאפיה של ציפורה גלנץ, שם קיבלו את פני באופן נפלא. מאוחר יותר עברתי לביתה של חיינה, שטיפלה בי זמן רב. פעם נסעתי אל בן־דודי, אך לא רציתי להישאר בתל־יוסף וחזרתי לחיפה. שמעתי כי יחזקאל ליסובסקי נסע לפתח־תקווה וכי קבוצת פיעסקאים עתידה להצטרף אליו. נסעתי בעקבותיו והוא שכר לי חדר, שהתחלקתי בו עם בחורה. חודש ימים עבד יחזקאל ליסובסקי בפתח־תקווה, כשהוא מקיים גם אותי ממשכורתו. כאשר נוכחתי לדעת כי לא יצליח להעביר את הקבוצה לפתח־תקווה, נסעתי לתל־אביב.

יחד עם כמה חברות וחברים שכרתי שם חדר. החברים יצאו לעבודה והחברות ניהלו את משק־הבית.

המשכתי לחיות כאן עד נישואי.

יקותיאל שבח

חבלי הסתגלות בארץ ופעילות בהגנה

האוניה בה נסעתי עם אשתי ארצה, הורידה אותנו בחוף יפו. משם הובילה אותי שיירת־גמלים לפרדס, שב־סמוך לו ניצבו כמה בתים. המקום כולו עתיד היה להיקרא תל־אביב. כעבור חודשיים עבדתי ברחובות אצל האגרונום הולצמן.

מרחובות עברתי לעין־חרוד עם קבוצת אנשים מאור־דסה, שחלק מהם כבר היו קומוניסטים, ועסקתי בייבוש ביצות. כאשר החלטנו לכבוש את העבודה בעפולה, באנו בדברים עם יעקב פאט ויהושע חנקין, וכעבור יומיים „הטענו" את הבדואים וחמוריהם על רכבת.

יגור, שהיתה בת לעין־חרוד ושרוב חבריה קדחו, היתה זקוקה לשני חקלאים נוספים. הוחלט לשלוח את אשתי ואותי. בתיגרה עם הערבים נפצעתי ואושפזתי במשך חודש בבית־חולים שבעיר. בשובי ליגור, חליתי בקדחת טרופית. ד"ר פיגלר אמר שהמחלה נמשכת, במחזוריות, במשך שלוש שנים ושעלי לעזוב את הקיבוץ.

אותו זמן יסדו את הדר־הכרמל ובראש המפעל עמד מר פזנר. נתקבלתי לעבודה כגנן, על־אף שלא ידעתי מהי תוכנית של גן ומהי גננות. למדתי כל זאת מהנסיון.

יום אחד, בלכתי לארוחת־הצהריים, ראיתי עגלות ובתוכן חברים מפיעסק. נסעתי אחריהם ולבסוף נפגשנו בבת־גלים. היו אלה יהודה בורובסקי, יחזקאל ליסובסקי, דויד שבח, שמעון וציפורה לישנסקי. עזרתי להם להסתדר בעבודה. נתתי ליהודה בורובסקי זוג פרידות אנגליות והוא הוביל זיפזיף מטירה להדר־הכרמל.

החלטתי שעלינו להיות יחד. מצאתי אצל אחמד אבו־סעיד מקום, בדומה לחאן. הרבה חדרים, חצר ובור־מים. השכרתי לפיעסקאים חדרים, תמורת לירה וחצי לחודש.

הצטרפתי להגנה ומ־1925 ועד 1929 עברתי קורסים בחבלה. פעולתי הראשונה היתה ב־1929. נודע, שהערבים עומדים לעלות על הדר־הכרמל. השתררה בהלה. הכל החלו רצים לעבר הטכניון, כשהם נושאים ילדים בוכים, שמיכות וכרים.

קיבלתי פקודה להדוף את הערבים בגשר חליסה. לקחתי אתי קבוצה של 12 אנשים. בבואי לגשר, נשארו אתי רק 6 אנשים. הנחתי לערבים לחצות חצי גשר. הם התקרבו, כשבראשם שוטרים רכובים על סוסים לבנים, ומזויינים במקלות. אחריהם רץ ההמון, נושא תמונה של חוסיין וצועק. בסוף השיירה פסעו החמורים, עליהם התכוננו להעמיס את השלל.

הוריתי לפתוח באש. כמה ערבים נפלו הרוגים והיתר נסוגו, בעיקר תוך קפיצה מהגשר. למחרת עלו הערבים על ההר. שוב הנחנו להם להגיע עד אמצע הדרך ואחר־כך הטלנו עליהם פצצות.

נשלחתי לקורס של נשקים. עם סיומו, נתמניתי למח־סנאי של מחוז חיפה. תפקידי היה להשיג נשק — בכסף, גניבה או גזילה; לבנות מחסנים תת־קרקעיים; ולקנות מכוניות עם סליקים, להעברת נשק.

בזמן כיבוש חיפה חילקתי 3000 רובים, 300 טומיגנים אמריקניים ו־150 מכונות־ירייה. ב„וולקן" הוריתי לצקת אלפי פצצות.

הוענקה לי דרגת סגן־אלוף ודאגתי ליציקת פגזים לחיל־האוויר ולחיל־הים. את תוכניות היציקה ואת חומר־הנפץ קיבלנו מחו"ל.

אני הנחתי את היסוד לעבודה, בה ממשיכים היום אחרים.

יפה שבח

זכרונות מההכשרה וראשית החיים בארץ

בחודש פברואר הקר יצאנו להכשרה בלוצק, כשאנו בוכים ומתגעגעים לבית הורינו. כאשר הגענו אל ביתנו החדש, הוכיחו אותנו, „כיצד זה יכולתם להרוג את אבותיכם ואמותיכם ולנסוע? מוטב שתזרקו את עצמכם מעל גשר זה למים".

כוונת הדברים האלה היתה לבחון עד כמה איתנים אנו בדעתנו לחיות בהכשרה.

משפחת מלקוביצקי

בלילה הראשון נערכו ריקודים עד אור הבוקר ואני נקעתי את רגלי. לכן נאלצתי לשכב במשך עשרת הימים הבאים ללא תנועה, כשאני סובלת מרעב ומהליכלוך הנורא סביבי.

במשך השבוע היו החברים עובדים קצת, מרוויחים קצת וקונים קצת מזון. אבל בשבת היו „מנקים" הכל, עד שלא נותר לא לחם ולא מרק. אפילו את השולחן, שעליו חתכו את הלחם, היו מזיזים, בתקווה למצוא מאחוריו פרוסה יבשה או פירורים.

אולם הסתגלנו לכל. משום שהיינו צעירים נלהבים ומשום שחייבים היינו להוכיח לאחרים שדרכנו נכונה.

עם תום ההכשרה התברר לנו שאיננו יכולים לעלות ארצה, מכיוון שהשערים נעולים. אולם גם בבית לא יכולנו לשבת, שכן לא מצאנו עוד שפה משותפת עם הנשארים. מלבד זאת, מתוך חשש שנשכח כל מה שלמדנו בהכשרה, חקקה התנועה חוק חדש האומר, שאין לשבת בבית למעלה מתקופה מסויימת. משום כך נשלחתי לעבודה בבית־ההבראה שבנוביסטב.

כאשר נפתחו שערי הארץ, עליתי ארצה. בשנת 1936 נמצאתי בצפת, בתנאים קשים יותר מאלה שבהכשרת לוצק.

חייתי עם קבוצת צעירים וצעירות מיוצאי קבוץ הכשרתי וכולנו סבלנו ממחסור במים, מזון ועבודה. במוע־צת־הפועלים נאמר לנו כי על הצעירות היהודיות לתפוס את מקומן של הערביות ושלחו אותי ואת חברתי לעבוד בבית־המלון „הרצליה" שבצפת.

בבית־המלון הראו לנו כיצד לנקות חדר, כיצד להחליף כלי־מיטה ולצחצח את השמשות. מתוך חשש שלא אוכל לעמוד בתחרות עם הערביות, לא החלפתי כל אותו יום

ולו גם מילה אחת עם חברתי. כמובן, שחזרתי הביתה רצוצה לחלוטין ונכנסתי ישר למיטה.

לא ידעתי כי בבית־המלון עוררנו תדהמה כללית. איש לא יכול היה להבין כיצד הצליחו שתי נערות לנקות שלוש קומות, להדיח כלים ולגהץ — עבודה שנהגו לעשות 4—5 ערביות!

עם פרוץ המאורעות התרוקן בית־המלון מאורחים ועבודתנו לא היתה דרושה עוד. למרבית המזל, עקרות־בית רבות היו מוכנות לנקות בעצמן את האבק בבתיהן, אך את ניקוי הרצפות העדיפו להפקיד בידי ה„חלוצקעס". לעיתים היתה זו עבודה בלתי נעימה ביותר, כמו באותו מקרה בו נשלחתי אל ביתו של זקן אחד, ששכב שנים במיטה, בלי שיחליפו לו את כלי המיטה. נוסף על כך היתה מיטת־המתכת מלאה פישפשים ונשאלתי אם אוכל לשרוף אותם בפרימוס. הסכמתי לכל. בלכתי, שכב הזקן במיטה נקיה, בבית נקי ובידי היו חמישה־עשר גרוש. היה זה סכום שגבר לא הרוויח בעבודת בניין!

אולם במקום להתגאות במעשי, חשתי סלידה. עברתי בריצה את הדרך הביתה, הורדתי את בגדי ובכיתי. „רק למען החיים השיתופיים בקבוץ נשאתי את הפישפשים שיצאו מהמיטה", הסברתי לעצמי.

מאוחר יותר למדתי לשאת דברים קשים פי כמה: מאורעות הדמים, טפול בפצועים, הרוגים... וכשאני מסת־כלת לאחור איני יכולה להאמין כי אכן עמדו לי כוחותי להגיע עד הלום.

חנה דיכטר

יקותיאל שבח

אני אחת מניצולות השואה. הגעתי ארצה בעצם מל־חמת השחרור — בפברואר 1948.

באתי מהמחנות בגרמניה ורציתי לפגוש פיעסקאי גיבור.

אמרו לי שיקותיאל שבח הוא הגיבור. ס׳תי לביתו. בקשתי ממנו שיספר לי כלמה שפעל ועשה.

יקותיאל שבח

ישבתי בביתו שעה ארוכה. הוא סיפר בהתרגשות. ראיתי שהוא חי הכל מחדש. הוא הכניס אותי למטבחון קטן, פתח דלת צרה — מקום לפח־אשפה. אך כאשר הרחיק את הפח התרוממו כמה אריחים ושביל צר הוביל למרתף הבית. שם אוחסן הנשק.

שם ישבו נערים ונערות מהפלמ״ח, ציחצחו את הנשק והכינו אותו לקרב על חרות העם ואדמתו.

סיפוריו של יקותיאל שפעו כמעיין. הם זיעזעו את הלב. אינני חושבת שהגיע הזמן לפרסם מעשי־גבורה אלה והבל שעלי לשמור אותם בסוד.

התרוממתי מעל מקומי. גאווה ואושר מילאו את כל ישותי. רציתי לנשק את ידיו, שהגנו על נשים וטף, אך בושתי. החלטתי איפוא לכתוב כמה דברי הערכה על בית הוריו.

יקותיאל היקר, קבל דברים אלה כהוקרה לבן־עירנו אשר היה יותר מגיבור!

* * *

יקותיאל שבח נולד בעיירה קטנה ושליווה ושמה פיעסק. נהר גדול ורחב־ידיים חצה אותה לשניים. ליד הגשר, שחיבר את שני חלקי העיירה, בנה סבו של יקותיאל, רבי ישראל שבח, טחנת קמח גדולה. כל איכרי הסביבה באו לטחנה מודרנית זו לטחון את תבואתם. כך יצר סבו מרכז כלכלי גדול. ניבנו חנויות, מאפיות, אכסניות, מסעדות, בתי־מלאכה וכו׳. דוברות עצים שטו מהנהר אל הניימן ומשם לים הבלטי.

הודות למקורות־פרנסה חיו תושבי העיירה בשל־וה ועסקו במסחר ומלאכה. יתר על כן, המצב הטוב משך

תושבים חדשים. כך הלכה והתפתחה פיעסק. אנשיה היו טובים, פשוטים, צנועים ויראי־שמיים. הרוב הסתפק במעט שבמעט. כל ימות השבוע טרחו, כדי לכבד את השבת והחג. האמידים תרמו לקופות־הצדקה, בהן נעזרו חולים, עניים, אלמנות יתומים וזקנים עזובים. התורם הגדול ביותר לקופות אלו היה סבו של יקותיאל, רב ישראל שבח הנגיד, המכונה בפי כל „הנדבן".

ביחוד תמך באנשי־רוח ובצדיקי העיירה. אלה חינכו את תושביה לחיי מוסר, אהבת־ישראל ואחדות לאומית.

בשעה מאוחרת, פחדו לעבור באותם רחובות על־אף הפנסים הזעירים שהיו מאירים להם את הדרך. והיו כאלה שגם אור קלוש זה לא האיר להם. ילדי ישראל פחדו מה„שקוצים" ומכלביהם הענקים. אבל יקותיאל, הנער האמיץ, בא לעזרתם. הוא לקח בידו מקל חזק וליווה כל ילד לביתו. התנהגותו הפיחה עוז־רוח בלב רבים ובמשך הזמן עשו את דרכם לבדם.

בל"ג בעומר היה זה יקותיאל שהכין לו ראשון קשת ואירגן תהלוכה ליער, על אף שהיו שם שומרים וכלבים

יקותיאל עם ערבי

מגדולי הרוח והמעש היה הרב לייבה בר הצדיק. עם רבי זה שמר הסב על קשר אמיץ ובשעות הפנאי שמע מפיו תורה והיה גם מבאי־ביתו. בתוך סביבה שלווה זו ועל ברכי סבא דגול זה גדל והתחנך הנער יקותיאל שבח.

משחר ילדותו לא ידע מחסור. הוא חי בטוב ובשפע בבית מרווח ומלא חום ואור. זריז היה ושופע מרץ, טוב־לב ובריא־בשר. בוקר־בוקר היה יוצא עם סבו לטחנת־הקמח, היחידה בכל האיזור. מסביב לטחנה המתינו איכרים עם עגלותיהם, שבאו ממרחקים.

כאן היה הנער עד לקטטות ומריבות. הוא לא נרתע, אלא ניצב מול כל תוקף. היו רחובות בהם גרו יהודים בשכנות לגויים. ילדי ישראל שסיימו את לימודיהם ב„חדר"

של הפריץ. כולם פחדו, אך יקותיאל הוביל את קבוצתו בראש מורם ובצעדי ביטחון, ממש כמפקד מנוסה. והמזל האיר להם פנים. הכל עבר בשלום. לפנות ערב חזרו הביתה. המפקד בראש, מיוזע, משולהב, מאובק אך לא עייף. אחריו צעדה קבוצתו. כולם היו מאושרים. ביער למדו להחזיק שלח, למדו את תורת הקרב. שם היו לחיילים אמיצים. עיני המפקד נוצצו והביעו ניצחון.

מוריו היו מהמעולים ביותר, אך ליבו לא הלך אחרי הלימודים אלא אחרי מעשי־גבורה. חבריו התגאו בו והירבו לספר על גבורתו. על המכות שהיה מחלק ל„שקוצים" או לגויים מבוגרים. הוריו היו מודאגים. מה יהיה בסופו? חבל שלא זכו לשמוע על מאבקו לחרות העם על אדמתו.

עם הצהרת בלפור, באביב 1917, החלה בעם היהודי תקופה חדשה. בעיירה נפתח בית־ספר „תרבות", שקלט את כל הילדים. יקותיאל עזר לארגן את המקום ודאג לרהיטים. בערבים באו לבית־ספר הצעירים שהתכוננו לעלות לארץ־האבות. היה זה הגרעין הראשון של „החלוץ". בין ראשונים אלה היה גם יקותיאל שבח.

בשנת 1923 עלו ראשוני החלוצים לארץ ויקותיאל עמהם.

הוא אטם את אוזניו לבקשת קרובים מבוגרים ומכובדים ולא שמע להוריו. הוא אמר רק משפט אחד: „אמא, המולדת קוראת ואני הולך". הוא לא נפרד מאמו. דבר זה מעיק על ליבו עד היום. הרבה מראשונים אלה לא עמדו בקשיים וחזרו.

אך לא יקותיאל. הוא החל לפעול. בעקביות, אותה ירש מסבו הגא והנפלא, הלך עד המאבק האחרון, עד הניצחון המוחלט.

תנחום קפלן

דברי הספד לזלמן גולדברג

זלמן גולדברג היה בן למשפחה שבבעלותה נמצאו טחנת־הקמח בפיעסק, המפעל היחיד היציב מבחינה כלכלית ואשר נשא גם בעול הצדקה.

למרות שזלמן חי את רוב שנותיו בוולקוביסק, ראה את עצמו כבן־פיעסק ואת רוב חופשותיו בילה בפיעסק, ביחד עם אחיו צאליק.

שני גורמים הניעו אותו לעלות ארצה. הוא התחנך בבית ציוני; והוא שאף להשכלה גבוהה, אותה לא הצליח לרכוש בפולניה.

בארץ התגורר עם אשתו בקריית־חיים, בבית קרוביו, הדומשביצקאים.

פגישותי עמו היו מעוררות בי תחושת אשמה, כיוון שלא באנו לעזרתו כפי שבאנו לעזרת הפיעסקאים שתבעו זאת.

הוא השאיר אחריו אשה ושני ילדים. יהי זיכרו ברוך.

ליסובסקי יחזקאל

לזכר פרידה יהודאי, בת הרב קוויאט

פרידה היתה אחת הפקידות הבכירות בוועד־הקהילה בחיפה. כל פיעסקאי שדפק על דלת חדרה, נעזר. חלומה הגדול היה לראות את כל הפיעסקאים בארץ. היא בנתה לאביה, שהיה צדיק וחלש, בית בהר־הכרמל.

אחד הסיפורים המעיד על מידותיו התרומיות של אביה הרב הוא על אשה, שביקשה ממנו כי יאשר את כשרותה. מאחר שלא היתה כשרה, אך ביקשה להצטרף עם ילדיה אל בעלה שבאמריקה, היתה מוכנה לגמול על העזרה בהרבה־הרבה דולארים.

הרב התקשה להגיע לידי החלטה. לא משום שהיה כה להוט להיטיב את מצב משפחתו, שהתגוררה במקום צר ב„מויער" ושבנוסף ל־11 הנפשות שלה אירחה גם נצרכים; אלא משום שפירושו של סירוב היה לדון את האשה לחיי עגונה.

בסופו של דבר לא חתם הרב קליט, כי אב רב אחר.

בת הרב, פרידה, זכתה לחוג את בר־המצווה של בנה ולהשיא את בתה. אולם במשך שנים רבות התייסרה במחלה, ממנה גאל אותה לבסוף המוות.

יחזקאל ליסובסקי מספיד את פרידה בת הרב

חיה בורובסקי ז"ל

יהודה בורובסקי

זכרון חיים לדמותה של חיה בורובסקי ז"ל

אסון כבד פקד את ביתי. אסון גדול פקד את משפחת פיעסק. נסתלקה לפני זמנה — חיה, רעיתי, היקרה באדם ואחת הדמויות הגדולות של בית פיעסק. ומבעד למעטה העצב והיגון החונק ולוכד אותי, פורץ מתוכי הצורך להעלות את דמותה של חיה ואת תולדותיה כזכרון חיים בספרנו הקדוש.

משמעות מיוחדת נודעת למשימה זו משום שחיה, בדרך חייה בעיירתנו ובמיוחד בארצנו, היוותה אחת הדמויות המרכזיות, החיוביות והבונות במסכת החיים המלוכדת של חברת יוצאי פיעסק. ותולדות חייה ואישיותה יוצרים ספר חיים מופלא של בת עיירתנו, שהצליחה להגשים באישיותה ובדרך חייה את הטוב והיפה שהיוותה עיירתנו וחברתנו. בכך הפכו חייה מיחידת חיים פרטיים לסמל של יעוד והגשמה של אותו ציבור אנשים ששרד מעיירת פיעסק.

חיה ושרגא
בעלותם לארץ־ישראל
התמונה מתעודת עליה

חיה נולדה בשנת 1905 להורים שרגא ורחל צין ז"ל בעיירת פיעסק, פלך גרודנה, ברוסיה הלבנה. במשפחה היו שש בנות, כשחיה היא הבת הבכורה. לאביה שרגא ז"ל היה בית־מלאכה לחייטות שעבדו בו בקביעות 10 — 12 עובדים. בית־מלאכה זה סיפק תוצרת תפירה לבני העיירה ובמיוחד לבעלי האחוזות שבסביבת פיעסק. המצב הכלכלי היה טוב. במיוחד התבלט אביה כאיש ציבור. הוא יסד בית־כנסת „תפארת־בחורים" והיה מנהלו הראשון. בנוסף, עסק בקופת „גמילות חסדים" שהביאה תועלת רבה לנזקקים.

הוא טיפל בפרנסתן של אלמנות ויתומים, דאג להשיא יתומות שהגיעו לפרקן, אף דאג ליתומים שילמדו בחדר, בתלמוד־תורה. רצה הגורל והאב שרגא נספה בתאונת דרכים בינואר 1914 והוא בן שלושים וחמש בלבד והמשפחה נשארה ללא פרנסה.

עם מות ראש המשפחה נפל כל עול פרנסת המשפחה על האם רחל ועל הבת הבכורה חיה (חייצ'ה, כפי שקראו לה עד יומה האחרון), שכבר מגיל צעיר בלטה בכשרונותיה וביכולתה. האם והבת הבכורה בת העשר החלו מחפשות מקורות פרנסה בעבור המשפחה. הן פתחו חנות מכולת בבית, כשחלק ניכר מהלקוחות הם בעלי האחוזות; הן עסקו בגידול טבק, שנטעו על האדמות של הנוצרים בעיירה ובכפרים הסמוכים; בחקלאות על מגרש בן 10 דונם, בו זרעו תבואות ותפוחי־אדמה. וכך בהדרכתן של האם והבת הבכורה נשמר הבית כקן חם על גוזליו הרכים, כשראש דאגתן כיצד

חיה ובעלה יהודה בצפת

לגדל ולחנך את הפעוטות האלו עד תוכלנה לעמוד איתן על רגליהן ולעמוד ברשות עצמן.

בשנת 1914 פרצה מלחמת העולם הראשונה והמצב הכלכלי החמיר. האם והבת הבכורה הלכו לכפרים להשיג קצת תבואה מהנוצרים. השתיים סחבו על שכמן מרחק של 6 — 7 קילומטר כ־15 — 20 קילו תבואה על מנת לפרנס את משפחתן.

בספטמבר 1915 נסוגו הרוסים והצבא הגרמני נכנס. הוכרז על מצב־צבאי והמצב הכלכלי הוחמר. חיה בת ה־11 התחילה ללמוד כיצד לזקק יי"ש

חריף מתוצרת תבואה והתמחתה בעשיית יי״ש חריף. הילדה הצעירה, הפקחית והעירנית, נסעה והלכה ברגל מעיירה לעיירה, שהמרחק ביניהן 60 — 50 קילומטר, ללמד אנשים לזקק יי״ש חריף, כי זה היה מצרך מבוקש. היא הרוויחה יפה והיתה מביאה לאמה את משכורתה. כך יכלו לקנות מעט מזון לאכילה ובגד ללבוש לאחיות הקטנות. זוכר אני את רחל ז״ל מספרת ש„ילדה מוצלחת כמו חייצ׳נקה אין בעולם״. נוכחתי לדעת שהאם צדקה. לא היו הרבה מוצלחות כמו חיה. הילדה העדינה הזאת נשאה יחד עם האם בעול המשפחה עד שהקטנות גדלו והצטרפו אליהן. הילדות למדו והתחנכו לפי המסורת של האב והאם, (ומשפחת צין היתה מהטובות שבעיירה).

לאחר מלחמת העולם הראשונה הגבירו בסביבה את שתילת הטבק. חיה בת ה־15 גייסה את כל אחיותיה הקטנות לעבודה זו, והן נטעו שטחים גדולים של טבק. בנות משפחת צין הצליחו להשיג יבולים נכבדים יותר מאותן משפחות שהיו להן בנים, ובני ביתה התקיימו בכבוד. כל זאת בהנהגתה של חיה הכשרונית. כזאת היתה חיה בילדותה ובנעוריה, והודות לבת הבכורה ולאם האצילה, התפתחה המשפחה למופת. אחר כך, ביוזמת האחות הגדולה, שבינתיים עלתה לישראל, עלו גם הבנות האחרות והקימו משפחות יפות. עד יומה האחרון דאגה חיה לאחיות הצעירות כפי שדאגה להן בהיותן קטנות, ותמיד היתה היא המנהיגה של משפחת צין.

פגישתי הראשונה עם חיה

בשנת 1920 התחלתי לבקר בביתה של רחל צין ז״ל, ואני אז כבן 18. הכרתי את חיה קודם לכן, כי גרנו לא רחוק אחד מהשניה, אבל לא הזדמן לי

חיה ובעלה יהודה — בשנת 1948

להיכנס לביתה. רק התרשמתי מהילדה הרכה בת ה־10, שהלכה לבית־הכנסת להגיד קדיש אחרי אביה. הקול הצלול של חיה עדיין מצלצל באוזני, כאילו אני שומע אותו זה מקרוב. נהגתי לעמוד לידה. הפליא אותי כיצד ילדה מעזה להגיד קדיש בבית־הכנסת. כנראה שכבר בילדותי בישר לי לבי שהילדה היפה ומלאת החן עתידה להיות בעתיד רעייתי, וביחד נקים משפחה טובה ונבנה את חיינו ונהיה מאושרים בחלקנו. מאותו יום שרגלי דרכה בפתח הבית של רחל צין ז״ל, האם האצילה, וראיתי את חיה היפה והנעימה, הבת הבכורה, ואת חמשת אחיותיה הקטנות, שגדלו והתחממו ב„קן" הבטוח של האם הטובה רחל, היתה לי הרגשה שאני צועד לקראת עתיד מזהיר ויעוד גדול. וכאשר לאחר בקשות רבות, הסכימה הנערה להיות חברתי הקבועה, הרגשתי שאני קרוב להגשים את אושרי. החלום הנשגב הפך למציאות ובמרוצת הזמן הפכה חיה חברתי היפה לרעייתי. וכפי שחזיתי מראש המשכנו לצעוד יחד.

חיה — בעבודתה במגן דוד אדום

שנת 1924

לאחר חברות של למעלה משלוש שנים, החלטנו להנשא ולהתחיל בבניית חיים משותפים. מן הראוי לציין, כי לא היה זה פשוט להקים חיי משפחה בעיירה. מטרתנו היתה להגשים את יעוד החינוך שקיבלנו ב„חלוץ" ולעלות לישראל לפני הנשואין. אבל בינתיים הפסיקה ממשלת המנדט את מתן הסרטיפיקטים לעלייה לישראל והדרכים נסגרו.

מישהו מבני־המשפחה העלה תוכנית חדשה: שנהגר לארגנטינה. התלבטנו רבות ולבסוף ביטלנו את הרעיון הזה והחלטנו לחכות עד ששערי הארץ יפתחו, נסע לישראל ונבנה שם את חיינו ועתידנו ולא בשום מקום אחר. הוקל לנו כשהחלטנו סופית וידענו באיזו דרך להמשיך ללכת והיא — ישראל.

לאחר שיקולים רבים החלטנו להנשא בגולה, ובבוא הזמן נסע ביחד לישראל. נערכו כל ההכנות לקראת החתונה. וכפי שנהוג היה בעיירות

הקטנות, ציפינו להשתתפות כל בני העיירה. ככלות הכל, היתה זו בתו של פייבע דעם שניידערס ז״ל, אשר לכשעצמה היתה אהובה על כולם.

ביום שישי, 15 במרץ 1924, נערכה החתונה ברוב פאר. ובאמת, כל בני העיירה השתתפו בשמחה. תהלוכה ארוכה ליוותה את החתן והכלה אל באר המים, מקומה המיועד של החופה. להקת רקדניות, בראשה של הדודה חיה־הודס, רקדה לאורך כל הדרך אל החופה וחזרה. שני הרבנים של העירה ערכו את הכתובה. הטכס החל ביום שישי עם שקיעת החמה, והסתיים במוצאי שבת לפנות בוקר. הנוער הפיעסקאי הירבה לרקד באותו לילה עד לאפיסת כוחות. הבחורים והבחורות מלאי המרץ לא חדלו מריקודים, ואנו, החתן והכלה, היינו מאושרים מכולם.

כחודש לפני החתונה, לקחה חיה בעלת המרץ והיוזמה את העניינים בידיה הברוכות וערכה תוכנית. יצאנו שנינו לעיר המחוז וולקוביסק, הזמנו

חיה — בשנת 1930

את מעט הרהיטים הדרושים לחדר אחד, ועוד כמה דברים שהיו דרושים לחיי נשואים. שנינו קרנו מרוב שמחה. ציפינו להקים משפחה, לבנות חיים משותפים ולחיות מאושרים. ואכן, כך היה עד היום האחרון.

אחרי החתונה ניצבנו בפני בעיה גדולה. היתר יציאה לישראל טרם קבלנו. לא ידענו מתי נקבל אותו, בעתיד הקרוב או בכלל לא. נמצאנו במצב לא ברור ודי קשה. מקצוע לא היה לי וכדי להתחיל במסחר היה דרוש סכום כסף. לא ידענו איך וכיצד להתחיל בחיים חדשים ללא אמצעים. אולם הודות לפיקחותה ומרצה של חיה יכולנו להתגבר על המשבר בו נמצאנו. חיה, שאחת מתכונותיה הברוכות היתה ראיה לטווח ארוך, עודדה אותי והפצירה בי שלא אהיה מודאג.

חיה היתה תמיד אופטימית. לבסוף, החלטנו לפתוח באופן זמני חנות מכולת כשאנו נשענים על האמצעים המועטים שבידינו ועל תכונותיה של

חיה. החנות היתה במרכז העיירה, בכיכר השוק. חיה ואני נסענו לעיר המחוז וולקוביסק, שם לקחה סחורה בהקפה. החנוונים התייחסו אליה באמון, ולא חששו שמא לא תחזיר להם הכסף במועד הקבוע. הבאנו את הסחורה ופתחנו חנות מלאה כל טוב. המצב הוקל באופן זמני. אולם אחר כך הלך והחמיר, כי במשך כמה שבועות רוקנו הלקוחות את הסחורה, אותה לקחנו בהקפה, והיינו צריכים לדאוג להון חוזר על מנת להביא סחורה חדשה. הבינותי, כי זו אינה הדרך, והפתרון היחיד הוא לעלות לארץ. והתמסרתי

חיה, בעלה יהודה ובנה שרגא — בשנת 1927 בעכו

להחשת מועד הנסיעה לישראל. קיבלתי את הסרטיפיקט לעלייה, אך המצב השתנה. חיה עמדה ללדת. והתעוררה השאלה כיצד תוכל להצטרף לנסיעה. אמה התנגדה בכל תוקף, שחיה תצא לדרך במצב כזה. עלתה המחשבה, שאולי מוטב לדחות את הנסיעה למספר חודשים, עד אחרי הלידה. אולם חיה התנגדה לכך בטענה, שאולי לא נקבל אחר כך סרטיפיקט והפצירה בי שאסע

לבדי והיא והילד יצטרפו אלי במועד מאוחר יותר. כך גיליתי בה תכונה נוספת: אומץ לב. קשה היה לנו להתרגל לרעיון הפרידה, אפילו זמנית, אבל המציאות חייבה צעד כזה. בעקבות עכוב שחל בנסיעה, נתמזל מזלי להיות ליד אשתי בשעת הלידה ביום שישי לפנות בוקר, ב־12.12.24. נולד בן גדול, יפה. הבית היה מלא שמחה ואושר. סבתא רחל זהרה והכריזה בקול: „הנה נולד וחזר שרגא. שמו יהיה שרגא פייבל על שם הסבא שהלך לעולמו בטרם עת". וכך, ניתן לילד השם שרגא. סידורי הנסיעה הושלמו ואני יצאתי לישראל ביום 25.1.25, עשרה חודשים אחרי הנשואין, ושרגא בן שישה שבועות. חיה ושרגא לא הצטרפו לנסיעה, בגלל גילו הרך של שרגא. הפרידה היתה קשה, אבל נאחזנו בתקווה כי בקרוב אביא אותם לישראל. יצאתי לדרך רצוץ ושבור ודואב. בכל הדרך, ובמיוחד באוניה הייתי מתבודד בפינה על הסיפון, חושב ובוכה מרוב געגועים לחיה ושרגא.

עם עלייתי לארץ, לא איחרה האכזבה לבוא. חוסר עבודה משווע, שכר יומי שלא הספיק לפרנס בן אדם אחד, מחלות למיניהן. זרם הירידה לחוץ־לארץ היה גדול מהעלייה לארץ. כל אוניה שחזרה מארץ, לא יכלה להכיל את כל האנשים היוצאים ממנה. גם אותי פקדה מחלה. חודש שלם שכבתי בבית־חולים ויצאתי משם חלש ותשוש, כשהגעגועים לחיה ושרגא מכבידים עלי ביותר.

התאוששתי והחלטתי להחיש את בואם לישראל. התחלתי לטפל בהשגת הדרישה בעבורם. שיחק לי המזל, וכעבור שלושה שבועות בלבד הושגה הדרישה. שלחתי את ההודעה וסכומי הכסף שחסכתי בעמל רב. חיה כתבה לי כי כאשר קיבלה את ההודעה על הדרישה לארץ, היתה שמחתה כאותה שמחה שפקדה אותה ביום חתונתנו.

הגיעה השעה הגדולה בחיי ואני עומד ביום השבת ב־12.12.25 בנמל יפו ומחכה ליקירי על המזח. הסירה מתקרבת וחיה מרימה על הידיים את שרגא. עוד לפני שהסירה זרקה עוגן, ועוד לפני שחיה דרכה על החוף, פרצה מגרוני זעקה: **„הנה המשפחה מתאחדת. היינו כחולמים"**. לאושרנו ולשמחתנו לא היה גבול. עוברים ושבים הביטו עלינו כעל משוגעים, כיצד התנפלתי על השניים — חיה ושרגא. היו אפילו כאלה שאמרו, כיצד מעז אדם להביא משפחה בימים טרופים אלה לארץ האוכלת יושביה. בליל שבת לנו אצל חנה ודוד שלה בתל־אביב. כל הלילה לא ישנו וסיפרנו זה לזו על הימים הקשים ועל הציפיה לפגישה המיוחלת. למחרת יצאנו ברכבת לחיפה. הנסיעה היתה נפלאה. לא האמנו שאנו נמצאים ביחד וכי אין זה חלום. בחיפה התעכבנו מספר ימים בלבד על מנת לקבל את המטען, שהועבר לשם מיפו. זכור לי שרקדנו ברחובות, קפצנו על גדרות וחייכנו באושר לאנשים.

יצאנו ברכבת מחיפה לעפולה, ואנו מאושרים וצוהלים. ההרגשה ההיא טרם חלפה ועד היום אני מרגיש את טעמה. ותפילתי היתה, שלעולם לא נפרד עוד. בעפולה הכינותי חדר בצריף שהקימונו לארבע משפחות, בשכונת הצריפים שע"י תחנת הרכבת. מקום, שגודלו היה 14 ממ"ר שימש לנו חדר

סמל של ההגנה — ניתן לחיה

אות עיטור לוחמי המדינה — ניתן לחיה עבור עבודתה המסורה בהגנה

שינה, מטבח, חדר אוכל, פינה לרחצה, והיתה הרגשה מצוינת וסיפוק מירבי. חיה היתה רוקדת על כל לוח שברצפה, ואחרי העבודה היתה גוררת גם אותי לרקוד. אינני יודע אם היו עוד אנשים ברחבי תבל מאושרים כמונו. למעשה, היה זה הצעד הראשון שעשינו יחד.

בעפולה, בשכונת הצריפים שע״י תחנת הרכבת, התרכזו רוב חברי הקיבוצים שעתידים היו להתיישב במקומותיהם הקבועים בעמק יזרעאל. בערבים נערכו אסיפות ודנו בהן על השאלות הבוערות בארץ, כגון: לאן פני הפועל, לעיר או לכפר, מדינה סוציאליסטית או בורגנית, צורת משטר דמוקרטית או לא. אחרי האסיפות היו רוקדים עד אור הבוקר. בעיקר נערכו אסיפות בליל שבת. בכל האירועים האלו לקחה חיה חלק פעיל, והשתתפה בויכוחים ובריקודים. הייתי משאיר אותה ע״י המדורה וחוזר לצריף לשמור על הילד. חיה תמיד היתה מאושרת ושמחה בחלקה.

יציקת היסוד לתחנות האוטובוסים עפולה

עפולה איכזבה אותנו

ריכזנו בעיר זו את רוב החברים שעלו לארץ מעיירתנו באותה שנה, 1925, במטרה לעבוד בעיר ובסביבה, ולהתארגן כקבוצה העולה על הקרקע. טרם הוחלט אם נקים קבוצה קולקטיבית, או מושב עובדים. אבל כמקום ריכוז נקבעה עפולה, שהיו בה סיכויים גדולים להשגת עבודה. לפתע נפסקה עבודת הבנייה בעפולה מסיבות שונות, ונוצר מצב של חוסר עבודה. לפעמים קיבלנו יום עבודה עבור חבר בשבוע, ולפעמים גם זה לא. חיה השתלבה יפה בעפולה. היא התחברה לחברות הקיבוצים, היתה באה לאסיפותיהן, בהן דנו על השתלבותה בקיבוץ, או בחברה הישראלית. באותה עת גם למדה מהן כיצד לנהל משק בית ומטבח, כי בגולה לא עסקה במלאכה זו. פעם, בבואי מהעבודה, רצה לקראתי בשמחה ובישרה לי, שקיבלה שיעור בבישול אצל

קבוצת החברים של פיעסק בעכו — בשנת 1927

החברה צפורה מקיבוץ גבת וכי מחר יהיה לה שיעור אצל החברה דבורה מרמת־דוד. היא סיימה בהתלהבות: „אתה תראה איזו ארוחת צהריים בישלתי היום. היא כבר לא תהיה שרופה כמו זו של אתמול". וחיה, כרגיל, מכינה את השולחן, שרה ורוקדת וממשיכה: „דיברתי עם חברה אחת מקיבוץ מזרע, היא תלמד אותי איך לכבס כבסים. תראה איך אני מתקדמת. נכון? אמור מילה טובה". ואני עומד מופתע וקורן מרוב שמחה. ומן הראוי לציין כי כאשר עלתה לארץ, לא ידעה אפילו כיצד להרתיח כוס תה. ובמשך הזמן הפכה להיות עקרת בית מצויינת וניהלה בית למופת.

לאחר מספר אסיפות ולאחר שהוברר לנו שאין טעם להשאר בעפולה, החלטנו לקבל את הצעת המחלקה להתיישבות, לעבור לעכו ולכבוש את ענף הזיפזיף עד שנעבור להתיישבות חקלאית. בינואר 1926 עזבנו את עפולה. קבוצת פיעסק הצטרפה לקבוצת זיפזיף בעכו, כשהחלטנו להיות קבוצה קולקטיבית: עבודה משותפת ומטבח משותף. המצב הכלכלי היה בכי רע. אמנם העבודה בהובלת הזיפזיף היתה רבה, אך קיום מינימלי לא היה. שלחנו את הבחורות לעבוד במשקי הערבים בשכר של 5 גרוש ליום. המצב הגיע עד לידי כך, שהחנוונים, מהם לקחנו בהקפה, הפסיקו לספק לנו מצרכים. חיה, בעלת המרץ והתבונה, שלמדה מהר את השפה הערבית, ושהיתה הרוח החיה בקבוצה, לא אמרה נואש. היא עודדה את החברים, שהיו מיואשים־למחצה ושכבו במיטות עד הצהרים. היא, שיכלה לראות דברים לטווח ארוך, היתה אומרת לכולם: „אנו חייבים להתגבר על המצב הקשה. ואם יהיו לנו אורך רוח וסבלנות, הרי במרוצת הזמן נעלה על דרך המלך". חיה דיברה בימים הקשים ההם ממש כנביאה. רק אשה דגולה כמו חיה היתה

יכולה להעמיד את פני הדברים כפי שעשתה היא ולהגדיר את הזמן ההוא כתקופה של „חזון". היא היתה נוהגת לכתת את רגליה מחנווני אחד לשני, לבקש ולהתחנן, שלא יפסיקו לספק לנו את מצרכי המכולת, הבשר והירקות. היא התחייבה בפניהם שהיא בעצמה, במו ידיה, תביא להם את התשלום בעבור החוב ובעבור האספקה השוטפת. ורק על סמך הבטחתה, לא הפסיקו בעלי החנויות לספק את המזון לקבוצה. חיה עמדה בהתחייבויות ופרעה את החובות לחנוונים. כך דאגה לחברים שלא יהיו רעבים, שיתאזרו בסבלנות ולא יתייאשו. אם היו צריכים להביא משהו מחיפה, היתה הולכת ברגל מעכו, בדרך שעל שפת הים, כי הנסיעה ברכבת הלוך וחזור עלתה 10 גרוש (שכר יום עבודה של חבר היה 10 גרוש ושל חברה 5 גרוש). חיה היתה חולצת את הנעליים והולכת יחפה ועוד מתפארת, „אני חלוצה". כזאת היתה חיה, לא מפונקת עוד מימי ילדותה. אף פעם לא התאוננה על הזמן הקשה ההוא, אלא היתה אומרת בסיפוק רב, „חברים, אנו בונים בית לאומי ומדינה". הנה התגשמו דבריה של חיה.

כנראה שנגזר עלינו לנדוד

בשנת 1925 עזבנו את חיפה והגענו לעפולה. בשנת 1926 נטשנו את עפולה ועברנו לעכו. ובשנת 1933 עזבנו את עכו ועברנו לקרית־חיים. את עכו נאלצנו לעזוב, אם כי באנו אליה במטרה לכבוש את העבודה העברית. חיינו שם שבע שנים וסבלנו הרבה תלאות. תחרות עם הערבים. קורבנות קדחת. עבדנו שבע שנים שלמות, שבע שנות עבודה של 12 — 14 שעות ביום. ובקושי קיימנו את עצמנו.

יום אחד לפנות בוקר רתמנו את הסוסים והפרדות אל העגלות, העמסנו עליהן את מעט המטלטלין, ואת רכושנו היקר ביותר, נשותינו וילדינו, ויצאנו בשיירה מעכו לכיוון השכונה החדשה שבין עכו לחיפה — קרית־חיים. דאז „שכונת העובדים". היינו מראשוני המתיישבים. גבעות החול היו גבוהות בהרבה מהבתים הקטנטנים, שנראו כקוביות בתוך שממה, ללא שיח וללא עץ. הסערות העיפו את הילדים והורידו אותם מהכביש המרכזי לתוך החול. בשנת 1933 מנינו כמאה ועשרים משפחות בלבד. היינו כעין קבוצה קטנה, מסורה ומאוחדת. בלילות שמרנו לפי התור על שלושה וחצי הרחובות שהיו בלב המדבר. עברנו מרחוב לרחוב ושמרנו על כל בית ובית במשך הלילות.

חיה מצאה מיד את מקומה בישוב החדש. היא קשרה קשר הדוק עם כל המתיישבים והיתה מעורבת בכל דבר בשכונה הקטנה הזו. חיה החביבה ובעלת המרץ היתה בין היוזמים את נטיעת העצים בשדרות ועל־יד הבתים, כדי להילחם שממה וסערות החול. היא פעלה רבות והיו תוצאות חיוביות. בנוסף, התמסרה לכל התחומים הבאים :

עזרה ראשונה

עזרה הדדית

מגן־דוד־אדום
ארגון אמהות עובדות
קבלה וטיפול בעולים החדשים
ההגנה

בכל אלה עשתה לילות כימים והתמסרה לעבודה בלב ונפש, מסירות שאין כדוגמתה. הפעילות בשירות ההגנה תפסה אצלה את המקום הראשון. היא למדה היטב את כל החוקים החלים על כל חבר בשורות ההגנה, ובראש וראשונה „משמעת של ברזל". היא עברה קורסים רבים, התאמנה בירייה בכל כלי נשק: באקדחים למיניהם, ברובים. והצטיינה בזריקת רימונים. כשהיינו יוצאים לכורדני להתאמן בזריקת רימונים, היתה עולה על רבים מהבחורים (ממני בוודאי). חיה היתה יוצאת לשמירה פעם או פעמיים בשבוע. משאירה את הילדים בבית, בהדגישה. כי אצלנו שעת חרום ואסור להיות מפונקים. חביבה היתה עליה השמירה על מגדל המים שברחוב ד'. לבושה במדי חאקי, חולצה ומכנסים ארוכים, בריאה, מוצקה וזוהרת. הרובה על השכם, היא עולה בזריזות על מגדל המים הגבוה. ועוד היתה אומרת בהיתול, כאשר לפעמים הייתי מתלווה אליה עד מגדל המים, „נו, יהודה, תנסה אתה לטפס כמוני על המגדל הגבוה". אחר כך צועקת מלמעלה, „ראה נא, אני כבר הגעתי". ובלבי הייתי גאה באשה המוצלחת הזאת. פעילה מאוד היתה בעזרה ראשונה. כדי ללמוד היטב את המקצוע התנדבה לעבוד חודש ימים בבית החולים „רוטשילד", והיתה עוזרת בנאמנות בחדר הניתוחים. בשנים האחרונות הקדישה ממיטב זמנה לבעיות הצרכניה ונבחרה כחברה בוועד הצרכניה, שם פעלה במסירות האופיינית לה.

חיה בגינה על־יד הבית

עם קבלת העולים החדשים מעליה ב' ובואן של הספינות לחופי הארץ בצפון, היתה חיה מהראשונים שיצאו בלילה לחכות לבאים לאורך החוף, ממפרץ חיפה ועד נהריה. היא היתה מקבלת את העולים מהאוניה, מביאה אותם לקרית־חיים ומחלקת אותם קבוצות קבוצות אל בתי הקריה. ומובן,

שאת הקבוצה הראשונה היתה מביאה אליה, נותנת להם בגדים, מחזיקה אותם זמן רב בבית, ימים ושבועות, עד שהיו מסתדרים בעבודה. המשיכה גם בתקופת מדינתנו המשוחררת. נוהגת היתה לקשור עם העולים קשר אמיץ, מביאה אותם אל ביתה, מבקרת אצלם, מכינה להם בגדים ורהיטים, מזמינה משאית עליה מעמיסים את השולחנות והכסאות, כשהיא מתמסרת לבעיותיהם בלב ונפש. מתוך הכרה כי חייבים אנו לעזור בכל, כדי שירגישו כי באו למולדתם.

השבת השחורה

כאשר הצבא הבריטי והמשטרה עשו מצור על משק יגור והחרימו את מעט הנשק שהיה ברשותנו להגנה עצמית, לבשה חיה את החלוק הלבן של מגן־דוד־אדום והגיעה מהראשונים דרך כפר אתא למשק יגור, והגישה עזרה ראשונה לאנשי המשק, שנפצעו ע״י הצבא והמשטרה הבריטיים. חיה לא נבהלה מאיומיהם של החיילים הבריטיים שירחיקו אותה בכוח, או שיאסרו אותה, מפני שהיתה אמיצה ובטוחה בצדקת הרעיון. כשחזרה הביתה עייפה וסחוטה אמרה, „יהודה, השתתפתי היום במשימה גדולה. ואתה יודע, נתגבר גם על זה״.

יסוד התחבורה הקואופרטיבית במפרץ חיפה ובגליל המערבי

עם התפתחות הישוב בקריות ובמפרץ חיפה, היה הכרח להקים שרות אוטובוסים למען הישוב העובד בחיפה והסביבה. אנו, קבוצת זיפזיף, שבאנו מעכו, עבדנו במקום עם שש משאיות חדשות בהספקת חומר־בנייה לכל הקבלנים שעבדו בקריות ובסביבה, ויצא לנו מוניטין כקבוצה אחראית. על יסוד שמנו הטוב, הציע לנו ועד קרית־חיים לקבל לידינו את שרות האוטובו־סים. בתחילה היססנו להטיל על כתפינו את המעמסה הכבדה, הכרוכה בהלוואות גדולות. חששנו שלא נוכל לעמוד בכך. ההתלבטויות היו רבות. דעתה של חיה היתה חיובית. „תראו״, אמרה, „איזה מפעל גדול יקום, איזה שרות אוטובוסים מפואר״. העובדה שהיינו קבוצה קטנה, שמונה חברים בלבד, הביאה לידי כך שנשתף גם את החברות. חיה השפיעה על החברות שתצטרפנה 'אל־מחייבי קבלת השרות. וכך אירע, שקולות החברות הכריעו. כל הדיונים והבירורים הנוקבים התקיימו בביתה של חיה. והבירורים לא היו קלים. חיה לקחה חלק פעיל בוויכוחים וטענה, כי תקום עיר גדולה של עשרות אלפי תושבים. ולכן, רצוי שנקבל את המונופול לידינו. אמונתה הגדולה השפיעה על החברים לקבל הצעת הוועד להקים את השרות. שיחות רבות שוחחה עמי חיה, ומאחר שתמכתי בקבלת השרות, קיבלה ממני חיה יותר ויותר את הנקודות החיוביות. היא הצליחה לחדור עמוק לתוך הבעיה וחזתה עתיד מזהיר לנו ולילדינו.

עלי הוטל גיוס הכספים, כאשר חיה מעודדת אותי כל העת. לבסוף נקבעו כל הסעיפים המשפטיים והטכניים בחוזה. חיה הכינה כיבוד, פרשה מפה לבנה

חיה נואמת בכנס הגימלאים בקסריה — בשנת 1968

על השולחן, ועליה בקבוקי יין. החוזה על קבלת שרות האוטובוסים נחתם על שולחנה. היא קרנה מרוב אושר ומדי פעם בפעם היתה ניגשת אלי ואומרת, „בעת שחתמת על החוזה התבוננתי בך וראיתי שהיית חיוור כסיד. אל תדאג, תראה איזה מפעל יקום בעקבות החלטה זו".

מאז חתימת החוזה, היתה חיה פעילה ומעורבת בעניינים של התחבורה, והיתה עוזרת לי בפתרון הבעיות. תמיד הקשבתי לדבריה, עצותיה ועידודה היו לי לעזר רב.

חיה זכתה לראות בחייה את התחבורה הישראלית מתפתחת. את יסודותיו יצקו בביתה, כשהיא אחת היוזמות להקמתה. היא ליוותה את התפתחות התחבורה עד סוף ימיה. אכן, ראתה חיה את הנולד בתחילת שנות השלושים. לפני שנתיים, בכנס הארצי של הפנסיונרים באמפיתיאטרון בקיסריה, סיפרה חיה בנאום מעניין, כיצד נוסדה התחבורה בצפון הארץ, כשהקהל העצום מתרשם עמוקות מדבריה.

חברת מפעלי תחנות בע"מ

בשנת 1954 הטילה עלי הנהלת „אגד" להכין תוכנית להקמת תחנות־מרכזיות לאוטובוסים ברחבי הארץ. את התוכנית הכינותי בבית. חיה אמרה, „אני יודעת איזה קורבן תצטרך להקריב לשם הקמת מפעל כה כביר, בלי אמצעים כספיים. אבל המשימה החשובה הזו עולה על דברים אחרים. התמסר

האסיפה של מפעלי תחנות (חיה בשורה השלישית מצד ימין)

לעבודה זו ואני אתפלל להצלחתך". ושוב שטפוני רגשות התפעלות מחברת־חיים זו. היא ידעה כי אצטרך להקדיש לעבודה ימים ולילות. וזה יהיה בהחלט על חשבון המשפחה. אבל חיה ראתה בראש ובראשונה את העניין הציבורי, ופחות את העניין הפרטי. היא לא עצרה בעדי, אלא עודדה ועזרה לי. ותמיד ידעתי כי היא לידי.

חיה ליוותה את מפעלי התחנות מהיום הראשון ועד שסיימתי לכהן כמנהל כללי בשנת 1966, היינו — 12 שנה. כל השנים הללו, היא היתה קרובה לנעשה. כל תחנה או מוסך בו הניחו את אבן הפינה, כל תחנת אוטובוסים שחנכו, בכל אסיפה כללית, סימפוזיון, או מסיבה של מפעלי תחנות, היתה חיה קשורה למתרחש. חיה השתתפה בפתיחתן של תשע־עשרה תחנות מרכזיות ברחבי הארץ, נוסף למספר רב של מוסכים. כולם הכירוה, מחברי ההנהלה ועד המהנדסים, והם טענו שחיה ומפעלי תחנות אחד הם. קשורה היתה להם מהיום הראשון של עיבוד התוכניות, ועד יום מחלתה. וגאה היתה, שבארצנו הוקמו תחנות מפוארות כאלו. מה חבל שלא זכתה להמשיך וללוות תחנות נוספות, הנבנות והולכות כל הזמן.

חיה עמדה להתגייס לצבא הבריטי

בשלבי מלחמת העולם השניה, כאשר המוסדות הלאומיים קראו לישוב להתגייס לצבא הבריטי, הרגישה חיה שחובתה להשתתף במאמץ והחליטה להיענות. התנגדתי לצעד זה, מאחר שהיו לנו שני ילדים, ולא יכולתי

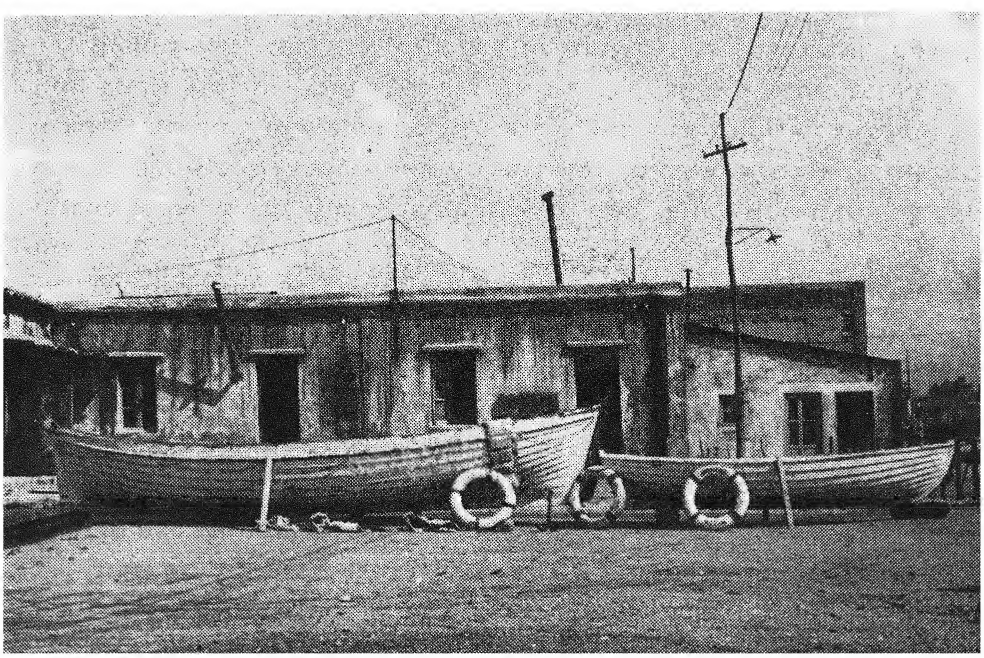
להתמסר להם. בקושי שכנעתי אותה לחזור בה מהחלטתה. היא היתה בת מסורה לעם.

שרגא מארגן יחד עם קבוצת חברים קואופרטיב ימי

בננו שרגא, יחד עם קבוצת חברים מחיל־הים, הקים קואופרטיב ימי, בקבלו אישור מחיל־הים. הוא טען בהתלהבות כי ארצנו קטנה, מוקפת אויבים רבים והגבולות סגורים. צעד זה דרוש כדי לפתוח נתיבי־ים לעולם הגדול. קיבלנו את החלטתו בברכה. שרגא הביא קבוצת חברים לבית. חיה טיפלה בהם, האכילה ושירתה אותם מספר חודשים עד שהקואופרטיב רכש אוניה ושמה „מסדה". על שרגא היה לעלות עליה באיטליה. הוא ארז את חפציו ויצא לשדה התעופה לוד, כשאמו מלווה אותו. ליד המטוס אמרה לו, „בני היקר, סע בשלום והצלח לבצע את התוכנית היפה שלך". היא נשקה לו בפעם האחרונה. יותר לא ראתה את בנה היחיד. האוניה ירדה במצולות־ים יחד עם שרגא יפה התואר ורחב הלב. וכך הצטרפה חיה לשורה הארוכה של אמהות ישראל שכולות. חיה בכתה על בנה היחיד עד יומה האחרון.

קליטת בני המשפחה ובני־העיירה

חיה קלטה את בני־משפחתה. אף אחד מהם לא נזקק למחלקת־העלייה. היא עמדה בנמל חיפה ולקחה אל ביתה את אחיותיה, קרוביה, ובני עיירה, כולל ילדים. נוהגים היו להתאכסן אצלה חודשים רבים עד שהסתדרו בעבודה.

הסירות בהן ירד שרגא בעת טביעת האניה „מסדה"

היו זמנים שהיו שלוש נשים במטבח הקטן של הבית. היא היתה טורחת עד אחרי חצות, מסדרת את הבית ועורכת תכניות ליום המחרת, שהכל יהיה כשורה ושהאורחים יהיו מרוצים. כמה יפה נהגה בשמואלקה, קרובו של הגיס יצחק ז״ל. היא שיכנה אותו בחדרו של שרגא וטיפלה בו 10 חודשים. בצאתו בערבים עם שרגא וחבריו היתה דואגת גם לדמי־כיס ואומרת, ,,קח, קח, ותרגיש את עצמך בטוב כמו החברה״. היא ערכה לכולם את החתונות בביתה ובחצרה, בדאגה לקניות ולסידור השולחנות. תמיד היתה אומרת כי אין מצווה גדולה יותר מאשר לחתן נער או נערה וכי היא מקיימת מצוות אלו באושר גדול וברצון.

השקת האניה אופיר בצרפת

משפחה ענפה לנו בארץ, ובכל ערב חג נהגו קרובינו לבוא לביתה של חיה, כשהם אומרים, ,,באנו לבקר את האם הטובה שקיבלה אותנו בבואנו ארצה״. וחיה היתה מגישה את הכיבוד, בעוד כל אחד חוזר ומספר על הרגשתו הטובה, בעת שרגליו דרכו לראשונה על פתח ביתה. סיפורים אלה, אותם היו חוזרים ומספרים כמו סיפורי יציאת מצרים, הסבו לחיה שמחה וסיפוק. היא יכלה לעזור להם בזמן הנכון.

בחג הפסח התקיים בביתה סדר לעשרות אנשים, לקרובי המשפחה ולבני העיירה. מיד אחרי חג פורים היתה מתחילה להכין את הדרוש לליל הסדר. את הסדר עצמו היתה עורכת לפי מיטב המסורת של ביתה בחוץ־לארץ אצל אביה ז״ל, שהיה אדם דתי. כל סדר היה מרשים ביותר. תענוג רב היה לעקוב אחריה ולראות באיזו התלהבות ושמחה היא עושה הכל.

ביקורים אצל בני המשפחה ובני העיירה

לחיה היה סדר קבוע לביקורים במשך כל השנה אצל בני־המשפחה ובני־העיירה. את מועדי הביקורים זכרה בדיוק, כאילו רשמה אותם בכרטסת. היא גם ידעה להתאים את המתנה ולבחור בדרוש לכל בעלת־בית. בתום הביקור היתה אומרת, ,,הגידי לי, יקירתי, נכון שידעתי מה להביא ?״ תמיד

חיה נואמת בכנס קבלת האורחים מארגנטינה, בחיפה

רצתה שהשני יהיה מרוצה. כל ביקור כזה נערך תמיד עמי. בתחילת כל חודש היתה לוקחת את היומן הקטן שלי ורושמת בו את ימי הביקורים.

אירגון של יוצאי פיעסק ומוסט

חיה ליכדה בביתה את יוצאי פיעסק ומוסט. בני־עיירתנו, שבאו מארצות־הברית ומארגנטינה לבקר בישראל, נתקבלו ע״י חיה במסיבות מתוכננות היטב. מספר המשתתפים במסיבות הגיע בדרך כלל ל־50 — 60. כל מסיבה כזו היתה משאירה רושם רב. ימים רבים לאחר מכן היו הכל מסיחים על המסיבה שהתקיימה אצל חיצ׳ה. ומובן מאליו, שבמרוצת הזמן נקשרו בני העיירה לחיה ולביתה. ביתה היה פתוח לכולם. ומאחר שהיו לי קשרים עם הרבה אישים ומוסדות, נהגה חיה להזמין מדי פעם אנשים עם בעיות, כדי שאעזור להם. ותמיד הקפידה שאפעל בהקדם. בעיני חיה היו כל האנשים טובים. אנשים רעים לא היו קיימים לגביה. היא היתה אומרת, שצריכים לעזור לכולם. רצונה העז היה, שבני אדם לא יסבלו. לעתים הייתי מתבונן בעיני חיה ומבחין כיצד היתה מאושרת אם הצליחה להגיש עזרה למישהו.

חיה היתה הכוח המלכד של אירגון פיעסק ומוסט. ביתה שימש מועדון. לא אגזים אם אומר, שבטוב לבה ובדאגתה לזולת היתה מצדיקות הדור.

פעילותה למען ספר „יזכור״

חיה היתה מהראשונים אשר תבעו, שנוציא ספר „יזכור״ של פיעסק ומוסט. עוד לפני שנים היתה מפצירה בי, „התמסר להכנת החומר. אתה עוסק במאה ועשרים דברים אחרים, ולמען הספר אינך עושה דבר״. והיתה מוסיפה, „דע לך שלא ארפה ממך עד שאראה פעילות״. יתר על כן, לא

באזכרה בשנת 1968 (חיה יושבת השניה מצד שמאל)

היתה פגישה או מסיבה פיעסקאית בבית ומחוצה לו, שלא דיברה בעניין זה והיתה מבקשת מכולם שיתמסרו להכנת חומר. היא דירבנה את כולם, וביחוד את אחותה חנה ואת יהודה רוז'נסקי. היא היתה אומרת ליהודה רוז'נסקי, „הרי אתה הגזבר של האירגון. הכן, בבקשה, הרבה כסף". פעילותה הרבה הכינה את הקרקע לחתימת החוזה עם המו"ל עמיקם אברהם, לאחר שמספר חברים התחייבו לתרום סכומים נכבדים. גם כאן ניכרה ידה הברוכה של חיה. באחת השבתות ב־27.9.69 נקבעה אסיפת חברים בהשתתפות המו"ל. חיה פרשה מפה לבנה על השולחן שבמרפסת הגדולה, ועליו הגישה כיבוד ויין, כשהיא מכריזה בקול, „קינדערלאך, בשעה טובה ומוצלחת, היום חותמים חוזה עם המו"ל על הוצאת הספר ,יזכור' של עיירתנו. אני שמחה שלא נתתי לבעלי מנוחה. יום יום, שעה שעה, ירדתי לחייו, שיסיים את הפרשה הזו. ואני מאושרת שהחוזה יחתם היום, אצלי בבית ועל שולחני".

מרצה והתלהבותה דבקו בי. עסקתי בכתיבה כל יום משעה שמונה בערב עד חצות, וחיה הקפידה על כך שאכתוב בקביעות. השקעתי בכתיבה עשרות ומאות שעות. הנאה מיוחדת חשה חיה, כשהייתי קורא באוזניה מהחומר. היא אהבה לשמוע את הקטעים ההיסטוריים ואת הקטעים התאוריים. כאשר שמעה על נחל זלביאנקה היפה, הרימה את ראשה, והעירה בחיוך מתוק, „התזכור, יהודה, כיצד היינו שטים בסירה על הנחל מרחק של 5—6 קילומטר, עד שהגענו לאי שבתוך היער. כמה יפה ומרגש היה הדבר".

ספר „יזכור" יצא בקרוב לאור, אך רצה הגורל המר, שחיה לא תזכה לראותו. היא, שפעלה רבות כל־כך והשקיעה עמל ומחשבה, והודות לה התקדמה העבודה. כמה טראגי ואכזרי הדבר, שאשה זו, שהיתה מסורה בכל נימי נפשה לבני־עיירתנו, לא זכתה לראות וליהנות ממפעל שהפך למפעל חייה.

חיה אהבה ספר

משחר נעוריה אהבה חיה ספר. תמיד היה ספר על ידה, ובכל רגע של פנאי, היו עיניה נעוצות בו. חיה קראה את רוב כתבי טולסטוי. בעיקר התרשמה מ„אנה קרנינה". נוהגת היתה לחזור ולקרוא בספר זה פעמים רבות, וקטעים מסויימים מתוכו היתה קוראת באוזני. כן קראה את רוב ספריו של עגנון, וקטעים רבים ידעה בעל־פה. אך במיוחד אהבה את שלום־עליכם, ופעמים רבות היתה נוהגת להביא דוגמאות מכתביו. חיה הרבתה לקרוא עיתונים, שבועונים וירחונים, כולל עיתונים באידיש, אותם קיבלה מאמריקה. לא זכור לי יום שלא קראה שעות מספר. לדעתה, יום ללא קריאה היה חסר ערך, ועבר ללא הנאה.

תוכניות רדיו וטלוויזיה וביקורים בתיאטרון

לתוכניות הרדיו הקשיבה יום יום, במיוחד באותן שעות בהן עבדה במטבח. היא היתה בקיאה בכל נושא ונושא. במיוחד התעניינה בארצות הנחשלות כמו הודו ופקיסטן, ונוהגת היתה להתאונן על הארצות הנאורות,

שאינן מקלות על בני־האדם הרעבים. בטלוויזיה היתה רואה כיצד הילדים חיים בביאפרה, עירומים ובטנם נפוחה. היא היתה טוענת, כי לו רצו מנהיגי הארצות העשירות לתקן את העוול המשווע, היו עושים זאת. אבל נוח היה להם לשעבד חצי עולם ויותר. התעניינותה בסרטים נבעה מכך, שלדעתה צריכים לרדת לעומקה של כל בעיה. כן התעניינה בתכניות „מוקד". אהבה מיוחדת היתה שמורה עמה להצגות תיאטרון. נהגנו לבקר בהצגות בקביעות. נוהגת היתה להכין כרטיסים זמן רב לפני ההצגה. וכך, הודות לה, גם אני הייתי מבקר, על אף עבודתי ועיסוקי הרבים, ונהניתי מחוויות תרבותיות אלה.

המוסיקה

חיה אהבה מוסיקה. במיוחד, את יצירותיו של צ׳ייקובסקי. והיא הצליחה לעורר אהבה זו גם בילדיה. היא רכשה פסנתר, על אף המצב הכלכלי הקשה. היא עבדה כעוזרת בית ושילמה בתשלומים את תמורתו. כך איפשרה לילדיה ללמוד לנגן בפסנתר. הם גם ביקרו עמה בקונצרטים רבים. שרגא היה אומר כי רק הודות לאמא הכיר הוא את עולם המוסיקה. עד היום נמצא הפסנתר בביתנו וגם הנכדים התחנכו בתחום המוסיקלי.

ערנותה לגבי משפחתה, ביתה וגנה

היא היתה הקובעת הבלעדית בביתה ואיש לא התערב בדרכיה. הכל היה אצלה מתוכנן מראש, לפי סדר העדיפות שקבעה. היא קבעה מה רוכשים קודם ומה אחר כך, מה בונים ומה מתקנים בבית. בשביל עצמה היו לה דרישות מעטות ותמיד היתה שמחה בחלקה. עם זאת, הקפידה מאד על לבושה, שיהא הולם ומתאים לרוח הזמן, אך צנוע.

אהבתה לגן התבטאה בשמירה מעולה עליו וטיפוח העצים, הדשא והפרחים. היא דאגה לשמור על זמני ההשקאה, העידור ועוד. בגננו עצים רבים: עצי הדר, זיתים, שסק. במיוחד חביב היה עליה הדשא. היא טיפלה במסירות ובקפדנות בחזית הבית ובחלקו האחורי. היה זה גן פורח, גן־עדן עלי־אדמות. לדבריה, בית גדול ויפה כמו שלנו, חייב סדר, טיפוח ודאגה. ולכן פעלה תמיד לפי תכנון מראש, כאגרונום מנוסה. ידיה הברוכות ניכרו בכל דבר, בתכנון, בביצוע ובשמירה קפדנית.

ואם ניהלה את ביתה ביד אמונה ותקיפה, הרי כלפי בני הבית היתה סובלנית, רכה ומבינה. תמיד ידעו בעלה, ילדיה ונכדיה כי אוזן שומעת לה, לב חם ומרגיש, ועצה נבונה.

וכה נתקיים הפסוק: „כל כבודה בת־מלך פנימה".

לאופיה של חיה

בחיה התמזגו תכונות תרומיות חשובות, שהתבטאו באישיותה ובפעולותיה הברוכות. קצר המצע מלתאר את תכונותיה, אך אתעכב על כמה מהבולטות ביותר.

א. אהבת אדם

אחת התכונות הבולטות בחיה היתה אהבת אדם במובן הרחב ביותר. הדבר התבטא בגישה רצינית ואחראית תוך כדי דביקות בערכים עקרוניים, בהתחשבות בזולת, ובהערכתו, בהתעניינות הכנה בו ובמעשיו, ובנכונות לבוא תמיד לקראתו.

ב. רגישה היתה לשוויון בין האנשים

עיקר דאגתה היה להמעיט את הפער בין איש לרעהו, כדי שהאנושות תתקיים תוך הבנה הדדית. היא כאבה את פגיעות החזקים בחלשים, וטענה כי הכל חייבים לראות ולנהוג בכל כבני־אדם. היא עצמה התקרבה תמיד לדחוקים, למסכנים וניסתה להעניק להם בטחון ושמחת חיים.

ג. עזרה בלתי מסוייגת לנזקק

מתוך הערכת האדם באשר הוא אדם, הקדישה תשומת־הלב לחלש. היא היתה נוהגת לומר, שהחזק והמבוסס דואג לעצמו ואינו נזקק לתמיכת הבריות. אולם החלש נטול־האמצעים, חייב לקבל את מלוא העזרה עד שיעמוד איתן על רגליו. ואכן קיימה גישה אנושית זו בפעליה, כפי שמעידות הדוגמאות הבאות:

1) אשה שהתאלמנה, והיתה מדוכאת וחולה. מיד נחלצה לעזרתה. היא לקחה אותה לביתנו, וכשזו חזרה לביתה, דאגה למלאו במצרכים הדרושים. חיה בישלה בשבילה, כיבסה וטיפלה בה ובבתה הפעוטה, עד שהאשה מוכת־הגורל התאוששה וחזרה לאיתנה. גם לאחר מכן, במשך שנים, עקבה אחריה מקרוב והיתה לה לחברה בעצה ובעזרה. אשה זו נהגה לבקר לעיתים קרובות אצל חיה ולהתחמם לאורה.

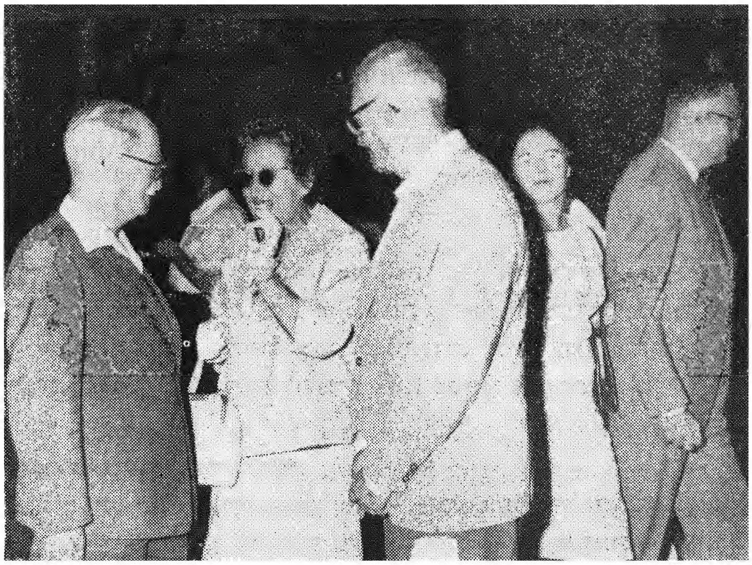
2) יתום, שחיה פרשה את חסותה עליו, הגישה לו את מלוא העזרה, קירבה אותו לביתה, סיפקה לו מזון ולבוש, והוא הפך לבן־ביתה.

3) אלמנה שזקוקה היתה לעזרה מהמוסדות, וזו לא נמצאה לה. מיד הפעילה חיה את לחצה עלי, ולא הירפתה ממני, עד שהעניין הסתדר. מאז היתה חוזרת ומודה לי על שעזרתי לאלמנה אומללה זו.

4) לחיה נודע על קשייה הכספיים של משפחה אחת. מיד נחלצה לעזרה והחלה אוספת את הסכום הדרוש ע״י הלוואות אצל השכנים והמכרים, כשהיא עצמה מקציבה סכום ניכר. המשפחה שוקמה, פתרה את בעיותיה, ולא שכחה את חיה, טובת־הלב.

5) ממנהגה היה לתמוך בילדים חסרי־אמצעים. במיוחד היתה רגישה למצוקתם בנוגע לטיולים. כאשר קבוצת ילדים היתה יוצאת לטיול, ולאחד הילדים לא היו אמצעים כדי להשתתף, היתה משלמת מכיסה בעבור הילד.

6) היא היתה רגישה מאוד לגבי אורחים מחו״ל. היא הרגישה חובה עמוקה לקבלם ולהראות להם את ארצנו, ולא היתה חוסכת מעצמה עמל וכספים. נוהגת היתה לקום השכם בבוקר ולצאת עמהם. בשובה בלילה,

השר ומנכ"ל התחבורה משוחחים עם חיה
שר התחבורה בר יהודה מקבל את תחנת האוטובוסים בקרית־שמונה

על אף עייפותה, היתה חשה בסיפוק כי הגישה עזרה לאורחים ואיפשרה להם להכיר וליהנות מארצנו.

7) עזרה לילדים חלשים בלימודים. בנכונותה האופיינית נענתה למפעל עזרה־לתלמיד וקיבלה על עצמה לקדם תלמידים חלשים. בבואם אליה מצאו בית חם ואוהב ופתוח. היתה עוזרת להם בראש וראשונה להכין את שעוריהם, ולאחר מכן יושבת אתם ליד השולחן ודואגת להאכילם ולהשביעם. נוסף לכך, היתה נוהגת להכין להם חבילה הביתה — אוכל ובגדים. היא אף ביקרה בבתיהם והביאה להם מתנות. הם ראו בה ידידה קרובה ומעידים על כך מכתבי התודה.

8) רגישותה לבעיות העולה החדש. אחת החובות המוטלות עלינו, טענה חיה, היא להכין בית חם לעולה החדש. ובעצמה הגשימה חובה זו. היתה דואגת להגיע לעולה שטרם הסתדר בעבודה ולהביאו לביתנו. טיפלה בו עד שמצא עבודה והשתכן בדירה משלו; או שהיתה קושרת קשרים עם משפחות עולים, פותחת את ביתנו לפניהם, מעניקה להם חפצים ודברים החסרים להם.

מקרים אלה, הם רק דוגמאות מספר מפועלה הרב, שכלל עשרות מקרים נוספים. חיה פעלה רבות בחייה למען הנזקק, החלש — למען הכלל.

ד. בעלת הכרה ועמדה

יחד עם טוב לבה ורגישותה לאדם, היתה בעלת הכרה עצמית בולטת. לאחר ששקלה בדבר מסויים, ונוכחה כי היא צודקת, היתה עומדת בתוקף

על דעתה, ומגינה על כך בהחלטיות ובבהירות. עם זאת, היתה נוהגת לשמוע את הדיעה האחרת, ואם השתכנעה שאינה צודקת, היתה מקבלת את הדין בפשטות ובכנות. דעתה היתה, שאחד מעקרונות החברה, הוא קבלת הכרעת הרוב. ואכן, אם הוחלטה החלטה מסויימת בניגוד לעמדתה, היתה מקבלת את הכרעת הרוב בהדגישה, כי חיים אנו במשטר דמוקרטי ועלינו לכבדו. היא היתה חדורת הכרה, שהמשטר הדמוקרטי הוא המתאים והטוב ביותר בחברה האנושית ויש לקיימו.

חיה, הנכדה אופירה ובעלה יהודה בחתונת הנכדה — אוגוסט 1971

מחלתה של חיה

באוקטובר 1971 הרגישה חיה כאבים ברגלה השמאלית ובגבה. בחודש נובמבר הורע המצב, אך ללא צל של תחושה כי האסון הגדול והמאיים עומד על הסף. ביום ראשון ה־21.11.71 נלקחה חיה לבית־החולים רמב"ם וכעבור יומיים נותחה. 38 ימים שכבה בבית־החולים. וכל אותם ימים היתה דעתה צלולה ונוהגת היתה לקבל את אורחיה, כשהיא מתעניינת בהם ובבני־משפחתם. אף פעם לא שמע איש הערה על חוליה, או על מכאוביה. גם כל ערש דווי, נשארה חיה אמיתית לעצמה ולתכונותיה היפות, המשיכה להתעניין בזולת ורצתה להקל עליו. האורחים, יתר החולים, הרופאים וכל הסובבים אותה, היו משתאים מאופיה המיוחד של חיה. כיצד ניסתה להנעים לכל אחד את שהותו לידה ולהרחיק ממנו כל דאגה וחרדה.

38 הימים האחרונים לחייה של רעייתי היקרה והאהובה היו ימי קירבה ועצב. מצד אחד היו אלה ימים מיוחדים במינם בעבורי. הייתי נוהג להיות במחיצת אשתי האהובה שעות על שעות בקירבה ובנעימות, ומצד שני נקרעתי מדאגה וכאב. מה נפעם הייתי כאשר הייתי בא בבוקר לבית־החולים ומוצא את אשתי שוכבת במיטה, כשעיניה פקוחות, ערניות ולעיתים גם חייכניות. נוהג הייתי לשבת לידה, מלטף את ידיה הברוכות, שביצעו כל ימי חייה פעולות

יפות וטובות, הן למען משפחתה, הן למען הציבור הנזקק לעזרה, והן למען המולדת, ולמרות חוליה, קיננה בי ההרגשה שהנה תחזורנה ידיים אלה לפעילותן המסורה.

ושם ליד מיטתה סקרתי את עברנו היפה והעשיר, כשצעדנו יד ביד, דרך ארוכה. ולבי פעם בתפילה, אולי יאיר לנו מזלנו ואשתי האהובה תבריא ותחזור למסלול חייה הרגיל ונמשיך לצעוד יחד.

על אף הכאב והסבל, חשתי באותם ימים קשים רגשות עמוקים של תודה על שניתן לי עוד לשבת ליד מיטתה, כשעיני מופנות אליה, אך ורק אליה, ולהתבודד עם האדם שידעתי עמו רק אושר. וכל מחשבותי ומעייני היו

חיה ובעלה בחנוכת המוסך בצפת

אך ורק אל רעייתי האהובה. אך מה נקרעתי מכאב ויאוש, כשבמשך כל שעות היום הייתי עד לכאבה ולמצבה, כשנוכחתי כיצד גופה הבריא והמלא פעילות וחיים, הולך ונחלש ונהרס מיום ליום, וכיצד היסורים הנוראיים אינם מרפים ממנה. במיוחד, כשידעתי כי לסבלה הנורא אין כל תקנה ותקווה. רגליה הזריזות, שבעבר עלו על הרים ובקעות בקלות, ושתמיד היו מוכנות לרקוד, לטייל, היו עתה רתוקות למיטת־חוליה. וכשהייתי מסתכל באשתי האהובה, שהיתה חלק מחיי ומאושרי במשך ארבעים ושמונה שנים, ורואה כיצד היא סובלת, היה לבי נשבר מכאב וצער. ורק מחשבה אחת קיננה בי, כיצד להקל עליה ולהרחיק את הכאבים האיומים האלה.

נורא הוא, כשאתה מביט על אשתך והיא מחוסרת־ישע ואין לך כל אפשרות לעזור לה במאומה, אף לא להקל ולו במעט על יסוריה הנוראים. כאשר לא יכולתי לשאת עוד צער זה, הייתי יוצא לפרוזדור הארוך ובוכה וזועק בחשאי, „אנא, אנא, הצילו, הצילו את אשתי שהיא אושרי!" אך לשוא, אין מציל ואין עוזר.

הסוף הנמהר

בערב יום ג' בשבוע, י' טבת תשל"ב, יום מר ונמהר, השיבה אשתי האהובה את נשמתה הזכה, כשליד מיטתה מקיפים אותה בעלה, בתה, אחיותיה וקרוביה. לפתע חשך עלי עולמי ונותרתי בדד.

עם מותה של חיה, הסתלקה מן הזירה הציבורית דמות בלתי רגילה. פועלה של חיה בתחום זה, יבטיח לה מקום כבוד בתולדות העיירות פיעסק ומוסט. אולם היא תזכר לטוב לא רק בשל פעולותיה הרבות והטובות, אלא גם בשל סגולותיה האישיות, אשר הקנו לה מעמד, כאשה רחבת אופקים, ונעימת הליכות. צירוף תכונות אלו, ישאיר חלל ריק בחברתנו.

כך נעקרה מאתנו בטרם עת יקירתנו, אהובת נפשנו.
זכרה חרוט בליבנו עד עולם.

יהודה רוז'נסקי

במלאות שלושים לפטירת יקירתנו
חיה בורובסקי ז"ל

במחשבתנו, את מתהלכת בינינו חיה, בת עיירתנו היקרה ואהובה.

אנו זוכרים אותך מימי ילדותך בעיירה פיעסק, כשאביך היקר והאהוב שרגא ז"ל נהרג באופן טראגי. הוא היה מנהל ומורה ב„תפארת בחורים" בפיעסק. בגיל עשר התייתמת ועול משפחתך הועמס על כתפיך, כי היית הבת הבכורה.

זוכרים אנו איך רצת לבית־הכנסת בפיעסק, להגיד קדיש אחרי אביך היקר, שרגא ז"ל.

ידעת יגון בנעוריך, בפיעסק, וגם כאן, בארצנו, כשבנך היקר והאהוב, שרגא ז"ל, טבע במצולות־ים ומקום קבורתו לא נודע. לבך הטהור ידע את היגון הנורא, אך הצלחת לנחם את משפחתך.

שבע שנים של עבודת פרך, רעב ומחלת מלריה־צהובה עברו עליך בעיר העתיקה בעכו. כל בני העיירה חיו חיים שיתופיים, כששתי משפחות ורווק מתגוררים בחדר אחד, והאחרים במרפסת פתוחה.

היית הראשונה שהלכה לבקש כי חנוונים ערבים בעכו ימכרו לנו אוכל בהקפה. קיבלנו מזון קלוקל, מעורב בתולעים, אך במשך חדשים פחדנו לעבור על פני חנויות־עכו בגלל החוב. את הלכת לבקש כי ימשיכו לתת לנו בהקפה, כדי שנוכל להתגבר על המצב הקשה.

הודות לך ניתן לבעלך יהודה להמשיך בעבודתו הציבורית, לבתך צפרירה לסיים את לימודיה האקדמאיים, ולאחיותיך ובניהן להסתדר בארץ. באיזו מסירות טיפחת את נכדיך. סבתא מסורה ונאמנה כמוך תזכר לנצח.

כיצד אפשר לנחם את משפחתך הענפה, שכה מסורה היית לה בחייך?

חיה יקרה, ביתך היה מקלט. כל עולה חדש מעיירת פיעסק קיבל בו עזרה. ולא רק בני עיירתך. כל מי שפנה אליך, לא הושבו פניו ריקם. והכל בצנעה שלא על מנת לקבל פרס.

חיה יקרה, חייצ'ה בת עיירתנו האהובה, נבכה אותך ולא נחדל כל ימי חיינו.

יהי זכרך ברוך.

מרי בנדור

לזכר אחותי חיה ליום השלושים

עברו חלפו שלושים יום. אני עומדת ליד קברך הרענן והלב ממאן להאמין. האמנם שוב אינך אתנו? כרעם ביום בהיר הגיעה בשורת איוב, שאת, אחותי היקרה, חולה אנושה. אבל קוינו לנס, ביודענו את אופייך, סבלנותך ואומץ לבך. נהגת כגיבורה. נמנעת מלספר על עצמך, מכאוביך ויסוריך. ואנו עמדנו יום יום ליד מיטתך, וראינו אותך נאבקת עם המחלה האיומה.

בעלך היקר יהודה יבל"א עזב את כל עיסוקיו ולא סר ממיטתך. בתך יחידתך צפרירה, מאור עיניך, לא ידעה מנוחה. כל שעה, כל רגע, כשרק התפנתה מעבודתה הרבה והאחראית באוניברסיטה בירושלים, באוניברסיטה על הכרמל או בבית־הספר התיכון, ספגה כמה שרק אפשר ממבטך הרך, כי כבר קשה היה לך לדבר. נכדתך החמודה והאהובה אופירה, היתה באה אליך, מחבקת ומנשקת את גופך ואומרת: „סבתא'לה, תחיי אתנו, רק תחיי". גם יתר בני המשפחה לא פסחו על יום אחד של ביקור. אנחנו האחיות רצנו אליך יחד עם גיסתך המסורה ברוריה, שכה אהבת אותה. ומשפחותינו מקרוב ומרחוק, יום יום באו אליך.

חשבנו מה לעשות כדי להקל עליך ולו במעט. טובי הרופאים הוזמנו אליך, קיבלת את הטיפול היעיל והמודרני ביותר. ולא עלה בידינו להצילך.

וכך הצטרפת אל שרגא ז"ל. שרגא העדין, אציל הנפש והכשרוני, שנסע בשליחות לאומית כה חשובה, לפתוח נתיב מים למדינתנו המתחדשת, וניספה. על יהודה האומלל, שטרם הגלידו פצעיו, הונחתה מהלומה נוספת באבדו אותך, את הרעיה האהובה, המסורה והשותפה בכל. מה רב שברו. ומה רב שברה של צפרירה הנושאת כל השנים בלבה את הכאב העמוק והגעגועים לאחיה יחידה.

חיה יקרה, כאשר שרגא נלקח ממך, בכה לבך במסתרים כדי לא לצער אותנו. עד יומך האחרון היית כה מסורה לנו. ולאבד אותך — קשה מנשוא.

בכל חג, בכל אירוע, היינו מבקרים בביתך המרווח והנאה. תמיד דאגת לאיחוד המשפחה, ובדרכך נמשיך. הבית הגדול עומד מיותם, ואנו מבכים את מותך בטרם עת.

חיה אחותנו היקרה, בלבנו לנצח תחיי.

חנה דיכטר

לעילוי נשמתה של אחותנו חיה

זה ימים מלווה אותי תפילתו האחרונה של שמשון: „ה׳ אלוהים, חזקני נא אך הפעם הזאת״, שאוכל להאיר את מעשיה של אחותנו חיה.

לא אני האדם המסוגל לתאר את אישיותה של אחותי חיה. לשם כך דרוש אמן. הוא היה מחבר ספר עב־כרס, המגולל את כל קורות חייה. אולם אני, שלא כאמן, הייתי פותחת את הספר בשני מזמורי תהילים.

מזמור א׳

אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים
ובדרך חטאים לא עמד
ובמושב לצים לא ישב,
כי אם בתורת ה׳ חפצו
ובתורתו יהגה יומם ולילה.

מזמור ט״ו

ה׳, מי יגור באוהליך, מי ישכון בהר קודשיך?
הולך תמים ופועל צדק
ודובר אמת בלבבו.
לא רגל על לשונו, לא עשה לרעהו רעה.
נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה׳ יכבד.
נשבע להרע ולא ימיר.
כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח.
עושה אלה לא ימוט לעולם.

כל אלה היו תכונותיה של אחותי חיה, שבחרה בדרך ה׳, היא הגשימה אחת לאחת את מצוות־עשה, כצדיקה תמימה. וכל מה שעשתה, בסתר עשתה. מרשעים התרחקה, בין ליצים לא ישבה ובנושאים של רכילות מאסה. רק באמת דבק לבה. ולאור אמת זו צעדה כל ימי חייה. ביתה היה פתוח לכולם, לבני משפחה, קרובים מכרים, ידידים. מהמעט שהיה לה הפרישה כדי להביא

אחים מהגולה ולעזור להם להתבסס. כך הביאה את אחותנו בלה, שהיתה קטנה וצעירה מכדי לעבוד בבית־חרושת לגפרורים בעכו. לכן הפרישו לה חיה ובעלה מפרוטותיהם ורשמו אותה לבית־הספר החקלאי בנהלל. פה תקנה דעת ומקצוע לעתיד, אמרו.

חיה, בעלה יהודה ובנם הרך שרגא גרו בעכו הערבית, בדירה קטנה וצרה. לילד לא היתה מיטה מתאימה לשינה ומנוחה, לא די מזון, ואפילו לא פינה משלו. חיה נשאה את עיניה לארון. מעט המטלטלים שהביאה מביתה היו מפוזרים בחדר הצר. ארון היה משליט קצת סדר ומקל על הדוחק. ערב אחד חזר יהודה מהעבודה ובידו חמש לירות. חיה קפצה משמחה. סוף סוף הגיעה השעה לקנות ארון. אבל, מיד נזכרה באחותה, הלומדת בקורס האחרון שבסמינר ואין לה במה לשלם שכר־לימוד. למחרת נשלח מכתב לגולה ובו שכר הלימוד בעבור חנה. אחר כך הביאה חיה ארצה את אחותנו מרי, את אחותנו שרה׳לע ז״ל, את אחותו של יהודה, ברוריה, ואת בן־הדוד חיים. כולם נתקבלו בדירה באהבה, ללא תלונה על שצר המקום.

ימים קשים הגיעו לישוב היהודי הקטן בעכו. סכנת מוות ריחפה על האנשים. לבסוף נפלה ההחלטה: הנשים והטף יעברו לפי שעה לנווה־שאנן. והמקום הררי וריק מתושבים. הנשים נתנסו בסבל, והדאגה לגורל הבעלים כירסמה את ליבותיהן. הגורל המשותף איחד כמה זוגות לחבורה: יהודה רוז׳נסקי, זיידל ריידבורד, שמעון דומשביצקי, ליסובסקי, יהודה וחיה, מאיר בורובסקי ז״ל.

לאחר זמן יצאו כולם להקים בתים בקרית־חיים. שם נפרדה החבורה, כאשר כל משפחה מקבלת בית, גינה ומשק־עזר, כדי להתחיל בחיים משלה.

דאגה חדשה החלה מקננת בלבה של חיה: עוד מעט יגיעו האחיות והקרובים לפרקם. והיכן יחוגו את חתונותיהם? מאחר וביתה קטן היה, החליטה לשתול דשא בחצר. רבים השתוממו, אף התלוצצו: מדוע להשקיע כוחות כה רבים בטיפוח דשא? אולם על הדשא חגגו את חתונתה של האחות בלה. בעלה של בלה טוען: „עד היום אינני מבין מדוע חגונו את חתונתנו שם. הורי התגוררו בנהלל. כמו כן היו לי בני משפחה מבוססים רבים בארץ". אבל חיה גידלה את בלה בפרוטות האחרונות, לכן סירבה להוציא את השמחה מביתה.

כך החל מעגל השמחות. על הדשא נערכו חתונותיהם של אחותנו מרי, של ברוריה אחות יהודה, של בן־הדוד חיים ושל צפורה ליכטנשטיין, בת ידידים שמוצאה מכפר הקרוב לפיעסק.

הבית בקרית־חיים התרחב משני חדרים לארבעה. לאחר השואה החלו ניצולים להגיע. שני בני־דודים של יהודה, זלמן קפלן וראובן ברזילי. אתם הגיע גם קרוב־רחוק של בעלי המנוח, שמואל ליפשיץ. כולם מצאו בית אצל חיה. היא דאגה למזון, לבגד, למנוחה וכסף־כיס. בחדר הגדול ביותר, שנועד להיות חדר־אורחים, שוכנו האחות ברוריה ובעלה, שיצאו בוקר בוקר לעבודה. חיה גידלה את בנם אבנר. היא שלחה את הילד לגן שבע ומצוחצח וגם

היתה חוגגת עמו את כל החגיגות. אבנר גדל, אך הקשר עם דודתו לא נותק. היה בא אליה, מספר לה על מעשיו והיא קרנה מאושר.

באותו יום שלישי מר, חזר אבנר ממילואים. בטרם סר לביתו רץ לבית־החולים לראות את דודתו חייטשה, כפי שקרא לה. היא הכירה אותו וגם מילמלה שלום אחרון.

אבנר אינו דברן מטבעו, אבל בדרכו מבית־החולים הביתה עלו בליבו זכרונות. כיצד התכוננה חיה לקבל את פני. באחד הימים קיבלה חיה ידיעה, שעזבתי את מחנות גרמניה בדרכי לישראל. היא לבשה חג. והימים ימי מלחמת השחרור. בחיפה אי־אפשר לעבור. כדורים עפו מעל ראשי האנשים. כל זה לא מנע בעד חיה ויהודה לשבת במכונית המשוריינת ולהגיע לנמל. כך שוכנתי בביתם. הם מסרו לי את חדר־הילדים. צפירה ושרגא היו כבר גדולים. מהיום יארחו את ידידיהם במרפסת. בחורף, בחדר־האוכל. הם לא סירבו, להיפך, קיבלו זאת באהבה וברצון. עתה היו במטבח הקטן שלוש עקרות בית. אבל חיה פנתה אלי: „לא, אחותי, עליך להתבסס. אני אמלא את הדרוש למשפחתך". היא ערכה את הקניות והודות לעזרתה חסכנו פרוטה לפרוטה ויכולנו לרכוש לנו דירה משלנו. כך הקלה עלי את יסורי הקליטה. הסוכנות עמדה לתת לנו דירה מהרכוש הנטוש בחיפה. חיה לא הסכימה. המלחמה רק החלה. ובגלל דירה נסכן את חייכם? לא! אצלנו תגורו ואתנו תחיו. זמן רב חלף עד שעברנו לדירתנו־אנו.

אני זוכרת כי באחד הערבים הראשונים בביתה הזמינה אותי חיה לשכב לידה במיטה. סירבתי. כיצד יכולתי לשכב במיטה כה נקיה ולבנה ואני עדיין מכוסה באבק המחנות והנדודים! היום אינני סולחת לעצמי על שהחמצתי שעה זו. חיה רצתה לשוחח עמי. 24 שנים עברו מאז נפרדנו מבית אמא. מה רציתי לספר לה הכל. ביחוד על החבילות שהיתה שולחת לי בדרך לא דרך. אני יודעת, אחותי, שהיית משוטטת בין המשרדים הרבים, כדי למצוא דרך להעביר אלינו בגד או נעל. יכולתי לספר לך שהצלת אותנו מרעב, מזוהמה ומחרפת עירום במחנות המוות. מאז לא מצאנו הזדמנות לשיחת־אחיות. אני זוכרת ולא אשכח, איך לווית אותי לדירתנו, לווית אותי כאמא טובה. מאז ביקרת אותי שבוע שבוע, ובלילות שישי ישבנו כולנו יחד.

למרות הכל, לא מיצינו עד תום פגישות אלה. תמיד לא היה די זמן, תמיד הפריע משהו. הסוף בא פתאום ואני חזרתי לעולמי הבודד.

חיה נותנת יד לנצולי עיירתנו

שנת 1950. ניצולי השואה החלו להגיע והם שרידים אחרונים מעיירתנו. חיה הושיטה יד לכל אחד. תמכה, עודדה, ביקרה, הזמינה אליה, עזרה ודאגה עד שהסתדרו יפה. אף פעם לא התבטאה: „עזרתי להם להסתדר". רק השמחה העידה על הסיפוק הנפשי.

באחד מימי מלחמת השחרור קיבלה מכתב מאחותה בלה בהרצליה: הם חוגגים את הבר־מצווה של בנם הבכור שי. הדרך מחיפה לתל־אביב

היתה בחזקת סכנה. איש אינו יוצא ואינו בא. רק חיה ויהודה נסעו והגיעו. שם נפגשו עם אשה אחת, שסיפרה להם שבמעברה של קרית־שמואל מתגוררת קרובתה. בנה של זו הגיע לבר־מצווה, אך אין באפשרותה לערוך את השמחה. חיה אפתה עוגה, לקחה בקבוק יין וממתקים ופנתה למעברה. שם חיפשה ומצאה את האשה. נכנסה במאור פנים ואמרה: ,,באתי לחוג אתכם את הבר־מצווה של בנכם". האשה נדהמה. מה? איך? מאין את? וכיצד נודע לך? חיה סיפרה לה על הפגישה עם קרובתה. מיד פרסה את העוגה והכינה את השולחן. האשה רצה אל השכנים, הזמינה אותם וכולם חגגו את הבר־מצווה כדת וכדין. לימים הופיעה האשה בלווית חיל. האשה עמדה בפתח ואמרה: ,,זהו הבן שחוגגת את הבר־מצווה שלו". חיה לא הוזילה דמעה כדרך נשים. אלא לחצה את ידי החיל באהבה ואמרה: ,,אתה ודאי זוכר את ברכתי, שתגדל ותהיה ליהודי טוב ובעת מצוקה תגן עלינו. הנה קיימת את ברכתי". זמן רב שוחחו השניים. כך מצאה חיה דרך להרבה עולים. התעניינה במצבם ושיתפה בכך את בעלה.

חזון אבינו התגשם

עם קום מדינת היהודים הרגישה חיה, שחזון אבינו ז"ל התגשם. חזון זה נשאה עמה מגיל 7. הכמיהה לגאולת ישראל נתעוררה אצלה על־ידי האב, לא בסיפורים כי אם במעשים. אבא אהב לקחת אותה לכל מפגש ואסיפה. באותה תקופה נסתמנו ברחוב היהודי שני זרמים חדשים: ,,הבונד" וה,,סוציאליזם". והם משכו את הנוער אליהם. אבא הרגיש בסכנה. מיד אירגן ותכנן תנועת־נוער וקרא לה ,,תפארת־בחורים". הוא מסר ספר תורה לבית פרטי והזמין לשם את הנוער. הפגישות העיקריות התקיימו בשבת. מתפילות השבת עברו לשירי־נוער. כאן נשבתה חיה בקסם החזון של אבינו.

האושר לא האריך ימים. אבינו נספה בתאונת דרכים. האסון המחריד הפך את חיה לאדם מבוגר בן לילה. מיד נרתמה לעול הבית והפרנסה. עזרה לאמא, טיפלה באחיות הקטנות ממנה. כל השבוע עבדה, אך ביום השבת בבוקר נעלמה מן הבית. היא רצה ל,,תפארת־בחורים". שם הצטרפה אל המתפללים. שם מצאה צעירים מלוכדים סביב רעיון הגאולה.

הגיעה שנת 1917 ועמה ,,הצהרת בלפור". חיה, שגדלה והתבגרה, היתה בין הראשונים שנרשמו ל,,חלוץ". שם פגשה את בעלה לעתיד. השניים התכוננו לבנות את חייהם המשותפים בארץ האבות. חיה ויהודה נישאו. כך נעקרה מביתנו. עולמה של אמא חשך שנית. כי באופיה של חיה ראתה אמא, את כל אישיותו של אבא.

הנכד הבכור

חיה נישאה שנה לפני העלייה ארצה. לתקופת השנה נולד בן. חיה ילדה אותו בביתנו. לתינוק ניתן שם אבינו: **שרגא.** אמא זכתה לנענע את עריסתו של נכדה הראשון. אמא ידעה שאושר זה ימשך לרגע קט. במלאת לילד שנה

יצאה חיה לדרך — לבעלה ולארץ ישראל. יהודה נסע לפניה. כאן לא חיכו לה לא דירה, לא ריהוט, לא אם ואחות. אך את אושרה השיגה. מעתה יהיו יחד ויגדלו את בנם היפה והענוג. היה זה בשנת 1925. לאב הצעיר היה חדר קטן והוא הרוויח כדי פרנסת משפחתו „אבל", אמר יהודה, „באנו לבנות בית לכל היהודים". אז הוחלט להקים גרעין יהודי בעכו. למטרה זו התארגנו כמה זוגות צעירים וגם רווקים ויצאו לעכו. במקום זה עברו עליהם שבע שנים קשות. שבע שנות סבל, רעב, בדידות, עבודה מפרכת. חיה הצליחה ליצור קשר עם הערבים. היא מצאה חנות שבעליה הסכים לתת להם בהקפה. כסף מזומן היה בימים ההם יקר מציאות. החוב בחנות גדל. החנווני הפסיק לתת את המצרכים המינימליים. חיה הורידה את טבעת הקדושין והלכה לשוק. בשובה, היה לכולם אורז לאכול. החיים בעכו הפכו קשים ומסוכנים. לכן מצאו מפלט בנוה־שאנן, אבל רק נשים וילדים. הגברים נשארו בעכו. שם, על שפת הים, היה מקור פרנסתם. הם עבדו מעלות השחר ועד צאת הכוכבים בהובלת זיפזיף. כעבור זמן לא רב החלו לבנות את קרית־חיים. יהודה וחבריו יצאו ליישר את החולות. פעם אמר יהודה אל חיה: „שבע שנים חיינו בעכו, זה היה שגעון וטירוף הדעת". חיה שיסעה אותו, „לא, יהודה, אינך צודק. לא שיגעון היה זה, כי אם חזון". היא ראתה בחזון ליבה, שכאן על חוף ימה של עכו, על ידי הובלת הזיפזיף, הונח היסוד לתחבורה הישראלית „אגד".

ראשונים בקרית־חיים

חיה היתה בין תושביה הראשונים של קרית־חיים. ארבעים שנה התגוררה שם ונשארה נאמנה לרעיון השיתופי. על אף שצמחו חנויות בסביבה, ובהם קל היה לקנות בלי תורים ובלי ביזבוז זמן, לא שמה לב לכל החידושים. היא תמכה ברעיון הצרכניה והמשיכה לקנות רק בצרכניה. כך חינכו רבים מתושבי קרית־חיים את ילדיהם ואלה מילאו את תנועות הנוער, הפלמ"ח והקיבוצים בכל חלקי הארץ.

מלחמת השחרור

הכל התכוננו לקרב אחרון — לשחרור המולדת מידי זרים. ב־1948 פרצה מלחמת השחרור כל משפחת בורובסקי גוייסה. האב אירגן את התחבורה לקרב. הבת צפירה, בת ה־18, היתה פעילה בשורות הפלמ"ח. הבן שרגא ז"ל עסק בהצלת הנוער העזוב והמשוטט ברחובות חיפה. האם עזבה את הבית והתנדבה לעבור קורס בעזרה ראשונה, כדי למלא תפקיד של אחות.

הבת וקבוצתה לוחמים ליד מבצר מלכיה. מכתבים ממנה אין הדואר מביא, אף לא דרישת שלום. לבסוף הגיעה הבת לחופשת־שבת. האם המאושרת, רצה ומכינה מטעמים, מכבסת ומגהצת את בגדיה. והכל בזריזות, כי עם צאת השבת עליה לחזור. נקודת המפגש היה קיבוץ יגור. הערב ירד. האב לקח אוטובוס „אגד" וההורים מלווים את הבת ליגור. ליד שער הקיבוץ נפרדו. האם נשקה את בתה היחידה נשיקה חטופה. האם יודעת, שבעוד שעה־

שעתיים תצא השיירה לגליל העליון — למלכיה, והדרך בחזקת סכנה. חיילים בריטיים שומרים על כל דרך ושביל, ואתם משוטטים ערבים צמאי דם.

חיה ויהודה חזרו הביתה. יהודה עמד לצאת לשמירת לילה ולא הבחין כיצד חיה נעלמה מעיניו. היא נכנסה להחליף בגדים והופיעה בבגדי חאקי, „אני אצא הלילה לשמור במקומך, עליך לנוח". השומרים קיבלו אותה ללא התנגדות. הם ידעו שתמלא את התפקיד כהלכה. עם בוקר חזרה הביתה ובמשנה מרץ מילאה את תפקידיה.

מלחמת השחרור פרצה. לבתי־החולים החלו מגיעים פצועים ראשונים. חיה סיימה קורס לעזרה ראשונה. עתה התייצבה בפני הרופאים בחדר־הניתוחים.

יום לפני חג העצמאות הראשון, נסעה חיה לחיפה. היא נסעה לבחור דגל. בשובה הניפה אותו מעל ביתם ובעצמה יצאה לשמוח ולרקוד ברחובות קרית־חיים.

חיה שילמה את המחיר המלא בעבור תקומת ישראל. בנה היחיד בן ה־25 נסע לפלס דרך לצי הימי של ישראל, ולא חזר. העלם תכנן יחד עם חבריו להניח יסוד לתחבורה ימית. הוא, שרגא, העלה את הרעיון הזה. „אבי יסד אזנ התחבורה היבשתית ואני איסד את התחבורה הימית", אמר. בדמיונו ראה איך אניות ישראל שטות בנמלי העולם ומעליהן מתנוסס דגל ישראל. שרגא יצא להביא את האוניה הראשונה לנמל הבית. בדרך צלל עמה אל התהום. האם לא האמינה באובדן בנה. ימים ישבה על חוף הים ועיניה תרות את האופק. הוא מוכרח לשוב! איש לא הבחין באם בודדת ששוטטה לאורך החוף, כשדמעותיה מתערבות בגלי הים. האם לא התלוננה. לא על הגורל ולא על המפעל אשר בשמו נשלח הבן. היא החניקה את הכאב בלבה.

מפנה חל בחייה. היא החלה לבקר בבית־הכנסת. כל חג ומועד היתה מאריכה שם בתפילה.

חיה עזרה לבעלה לעסוק בעבודה צבורית. היא היתה יושבת ערבים ארוכים ומחכה לשובו, כי רצתה לקדם את פניו במטעמים שהכינה למענו. בשעות אלה של ציפיה לא התבטלה. ידיה תמיד עסקו במלאכה. פעם סרגה סוודר חם לנכדה ופעם לבעלה. והרדיו פתוח והיא מאזינה, נהנית ולומדת.

עם מותו של שי עגנון החלה לקרוא את יצירותיו. היא בחרה ב„הכנסת כלה". ביצירה זו מצאה הווי יהודי של העבר הרחוק, בעיירות פולין. אני מצטערת, שלא קראה את היצירה „קדושת השבת". שם היתה מוצאת את עצמה ועולמה. עגנון דיבר בשם משה רבנו, שאמר, „אדם המתרחק מרכילות ועוסק במלאכה אפילו בשבת, השבת מאירה עליו ועל ביתו כל ימות השבוע".

חיה'לע אהבה לשיר. והזמר האהוב עליה היה: „הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד". וכלל לא ידעה, שזמר זה נוצר כדי להלל את שלום־הבית שלה. השלום והאהבה ששררו בינה ובין בעלה לא היה כדוגמתם. עתה

הנציח בעלה את מסירותם זו לזו בקבר משותף. הוא מצא חלקה עשירה בעצים ופרחים. שם נכרה הקבר והמצבה המפוארת תספר על חיים שעברו בפעילות מתמדת ובתוכן רב.

יקירתי, שתי שמחות גזל הגורל ממך. לא תזכי להיות באולם האוניברסיטה בירושלים עת יעניקו לבתך צפרירה את התואר דוקטור. אבל היא יודעת כי את התואר הנכבד הזה הענקת לה את — האם. ולעוד שמחה אחת ציפית בכל ליבך: להכין את שמחת הבר־מצווה של נכדך, ילד־טיפוחייך. על סף השמחה הלכת מאתנו.

ועתה ניקח קרן אור מדמותך והיא תאיר עלינו ועל ביתך.

יהודה בורובסקי

צום אנדענק פון חיה בורובסקי ז״ל

אַ שווערער אומגליק איז אַראָפּ אויף מיין הויז. אַ שווערער אומגליק איז אַראָפּ אויף דער פּיעסקער משפחה. עס איז אַוועק פאַר דער צייט חיה, מיין פרוי, דער טייערער מענטש און איינע פון די גרויסע געשטאַלטן פון פּיעסקער הויז. און דורך דעם היל פון אומעט און טרויער, וואָס נעמט מיך אַרום און שטיקט מיך, רייסט זיך אַרויס פון מיר די נויטווענדיקייט צו שילדערן די געשטאַלט פון חיהן און איר געשיכטע אַלס אַ לעבעדיקן אָנדענק פאַר אונדזער הייליקן בוך.

אַ באַזונדערע באַדייטונג האָט די דאָזיקע אויפגאַבע, ווייל חיה איז, דורך איר לעבנס־וועג אין אונדזער שטעטל און באַזונדערס אין אונדזער לאַנד, געווען איינע פון די צענטראַלע, פּאָזיטיווע און בויערישע געשטאַלטן אין דעם צוזאַמענגעבונדענעם קאַפּיטל פון לעבן פון די פּיעסקער לאַנדסלייט. און די געשיכטע פון איר לעבן און פערזענלעכקייט בילדן אַ וווּנדערבאַרן לעבנס־בוך פון אַ טאַכטער זון אונדזער שטעטל, וואָס האָט באַוויזן צו פאַר־ווירקלעכן מיט איר פערזענלעכקייט און מיט איר לעבנס־וועג דאָס בעסטע און שענסטע וואָס עס זענען געווען אונדזר שטעטל און אונדזער געזעלשאַפט. אַזוי אַרום האָט זיך איר לעבן פאַרוואַנדלט פון אַ קאַפּיטל פּריוואַט לעבן אין אַ סימבאָל פון דערהויבענע אויפגאַבן און פאַרווירקלעכונג פון יענעם ציבור־מענטשן, וואָס איז פאַרבליבן פון שטעטעלע פּיעסק.

חיה איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1905 ביי אירע עלטערן שרגא און רחל צין ז״ל אין שטעטעלע פּיעסק, גראָדנער גובערניע אין ווייס־רוסלאַנד. אין דער פאַמיליע זענען געווען זעקס טעכטער, די עלטסטע פון זיי, חיה. איר פאָטער שרגא ז״ל האָט געהאַט אַ שניידעריי, אין וועלכער עס האָבן געאַר־בעט פּערמאַנענט 10—12 אַרבעטער. די דאָזיקע שניידעריי האָט געאַרבעט פאַר די איינוווינער פון שטעטל און באַזונדערס פאַר די גוטבאַזיצער אַרום פּיעסק. די עקאָנאָמישע לאַגע איז געווען אַ גוטע. באַזונדערס איז געווען איר פאָטער בולט אַלס אַ געזעלשאַפטלעכער טוער. ער האָט געגרינדעט אַ בית־כנסת „תפארת בחורים״ און איז געווען זיין ערשטער פירער. אויסער דעם האָט ער זיך באַשעפטיקט מיט דער „גמילות־חסדים״־קאַסע, וואָס האָט געבראַכט פיל נוצן די נויטבאַדערפטיקע. ער האָט זיך פאַרנומען מיט דער

פרנסה פון אלמנות און יתומים, האָט געזאָרגט חתונה צו מאַכן יתומים, וואָס זענען געוואָרן דערוואַקסן און האָט אויך געזאָרגט פאַר יתומים זיי זאָלן לערנען אין חדר, אין תלמוד־תורה. דער גורל האָט געוואָלט, אַז דער פאָטער שרגא איז אומגעקומען אין אַ פּאָרפאַל אין די וועגן אין יאַנואַר 1914 אין עלטער פון בלויז פינף און דרייסיק יאָר און די פאַמיליע איז געבליבן אָן פרנסה.

מיטן טויט פון קאָפּ פון דער משפחה איז דער גאַנצער עול פון אויס־האַלטן די משפחה געפאַלן אויף דער מוטער רחל און אויף דער עלטסטער טאָכטער חיה (חייטשע, ווי מען האָט זי גערופן ביז איר לעצטן טאָג), וועלכע האָט זיך שוין פון אַ יונגן עלטער אויסגעצייכנט מיט אירע פעאיקייטן און מיט אירע אייגנשאַפטן. די מוטער און די עלטסטע צען־יאָריקע טאָכטער האָבן אָנגעהויבן זוכן קוועלעס פון פרנסה פאַר דער פאַמיליע. זיי האָבן געעפנט אַ שפּייז־קראָם אין הויז, און אַ באַדייטנדיקער טייל פון די קונים זענען געווען די גוט־באַזיצער; זיי האָבן זיך באַשעפטיקט מיט פלאַנצן טאַ־באַק, וועלכן זיי האָבן פאַרזייט אויף דעם באָדן פון די קריסטן אין שטעטל און אין די אַרומיקע דערפער; מיט ערד־אַרבעט אויף זייער פלאַץ פון 10 דונאַם, וווּ זיי האָבן פאַרזייט תבואות און קאַרטאָפל. און אַזוי האָט זיך אויפגעהאַלטן דאָס הויז אונטער דער לייטונג פון דער מוטער און דער עלטס־טער טאָכטער ווי אַ וואַרעמע נעסט מיט אירע יונגע טייבעלעך, און זייער הויפּט־זאָרג איז געווען ווי אַזוי אויפצוהאָדעווען און דערציען די דאָזיקע קינדער ביז זיי וועלן קאָנען שטיין פעסט אויף זייערע פיס און זיין זעלב־שטענדיק.

אין יאָר 1914 איז אויסגעבראָכן דער ערשטער וועלט־קריג און די עקאָ־נאָמישע לאַגע האָט זיך פאַרערגערט. די מוטער און די עלטסטע טאָכטער זענען אַוועק אין די דערפער, כדי צו באַקומען אַ ביסל תבואה פון די קריסטן. ביידע האָבן געשלעפּט אויף זייערע פלייצעס אויף אַ מרחק פון 6—7 קילאָ־מעטער ביי 15—20 קילאָ תבואה, כדי צו דערנערן זייער פאַמיליע.

אין סעפּטעמבער 1915 זענען די רוסן אָפּגעטרעטן און עס איז אַריין די דייטשע אַרמיי. מען האָט פּראָקלאַמירט אַ מיליטערישן צושטאַנד און די עקאָנאָמישע לאַגע האָט זיך פאַרערגערט. די 11־יאָריקע חיה האָט אָנגע־הויבן לערנען ווי אַזוי צו דיסטילירן אַלקאָהאָל פון תבואות און האָט זיך ספּעציאַליזירט אין אויסאַרבעטן שאַרפן בראַנפן. דאָס יונגע, קלוגע און וואַכזאַמע מיידל איז געפאָרן און געגאַנגען צופוס פון שטעטל צו שטעטל, דיסטאַנצן פון 50—60 קילאָמעטער, כדי צו לערנען מענטשן ווי צו דיסטי־לירן שאַרפן בראָנפן, ווייל דאָס איז געווען אַ פאַרלאַנגטער אַרטיקל. זי האָט שיין פאַרדינט און פלעגט ברענגען דער מוטער אירע פאַרדינסטן. אַזוי אַרום האָבן זיי געקאָנט קויפן אַ ביסל שפּייז צום עסן און אַ קלייד אָנצוטאָן פאַר די קליינע שוועסטערס. איך געדענק רחלען ז״ל דערציילן, אַז „אַזאַ גע־לונגען מיידעלע ווי חייטשענקע איז נישטאָ אויף דער וועלט". איך האָב

זיך איבערצייגט, אַז די מוטער איז געווען גערעכט. עס זענען נישט געווען אַ סך אַזעלכע געלונגענע ווי חיה. דאָס דאַזיקע איידעלע קינד האָט געשלעפּט צוזאַמען מיט דער מאַמען דעם עול פון דר פאַמיליע ביז די קליינע זענען אויפגעוואַקסן און האָבן מיטגעהאָלפן דער מוטער און עלטערער שוועסטערביים טראָגן דעם יאָך פון דער משפחה. די מיידלעך האָבן געלערנט, האָבן זיך דערצויגן לויט דער טראַדיציע פון פאָטער און מוטער (די צין־מאַפּיליע איז געווען פון די בעסטע אין שטאָט).

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט מען פאַרגרעסערט אין דער אומגעגנט די טאַבאַק־פלאַנצונגען. די 15־יאָריקע חיה האָט מאָביליזירט אירע קליינע שוועסטער פאַר דער דאָזיקער אַרבעט, און זיי האָבן געפלאַנצט גרויסע שטחים מיט טאַבאַק. די טעכטער פון דער פאַמיליע צין האָבן באַוויזן צו באַקומען אַ גרעסערע פּראָדוקציע פון די משפחות, וועלכע האָבן געהאַט זין, און די משפחה האָט זיך אויסגעהאַלטן בכבוד. דאָס אַלץ אונטער דער פירונג פון דער פעאיקער חיה. אַזוי איז געווען חיה אין אירע קינדער־און יופנט־יאָרן, און אַדאַנק דער עלטסטער טאָכטער און דער איידעלער מוטער האָט זיך די משפחה אַנטוויקלט פאַר אַ ביישפּיל. נאָך דעם, מיט דער איניציאַטיוו פון דע גרויסער שוועסטער, וועלכע איז אין צווישנצייט עולה געווען קיין ארץ־ישראל, זענען עולה געווען אויך די אַנדערע טעכטער און האָבן אויפגעשטעלט שיינע משפחות. ביז איר לעצטן טאָג האָט חיה געזאָרגט פאַר אירע יינגערע שוועסטער אַזוי ווי זי האָט געזאָרגט פאַר זיי, ווען זיי זענען געווען קליין, און שטענדיק איז זי געווען די פירערין פון דער משפחה צין.

מיין ערשטע באַגעגעניש מיט חיהן: אין יאָר 1920 האָב איך אָנגעהויבן באַזוכן דאָס הויז פון רחל צין ז״ל, איך בין דאַן געווען 18 יאָר אַלט. איך האָב געקענט חיהן, ווייל מיר האָבן געוווינט נישט ווייט פון זיי, אָבער עס איז מיר נישט אויסגעקומען אַריינצוגיין צו איר אין הויז. איך בין אָבער געווען באַאיינדרוקט פון דעם יונגן 10־יאָריקן מיידעלע, וואָס איז געגאַנגען אין בית־הכנסת זאָגן קדיש נאָכן פאָטער. חיהס קלאָרע שטימע קלינגט נאָך אָפּ אין מיינע אויערן פונקט ווי איך וואָלט זי נאָר וואָס געהערט. איך פלעג שטיין נעבן איר. איך פלעג באַוואונדערן ווי אַזוי אַ מיידעלע וואַגט צו זאָגן קדיש אין בית־הכנסת. ווייזט אויס, אַז שוין אין מיינע קינדער־יאָרן האָט מיר מיין הארץ אָנגעזאָגט, אַז דאָס שיינע און חנעוודיקע מיידעלע וועט זיין אין דער צוקונפט מיין פרוי, און מיר וועלן צוזאַמען אויפשטעלן אַ גוטע משפחה, בויען אונדזער לעבן און זיין גליקלעך מיט אונדזער גורל. פון יענעם טאָג אָן ווען מיינע פיס האָבן באַטרעטן די שוועל פון הויז פון רחל צין ז״ל, די איידעלע מוטער, און איך האָב געזען די שיינע חנעוודיקע חיה, די עלטסטע טאָכטער, און אירע פינף קלענערע שוועסטער, וועלכע האָבן זיך געהאַדעוועט און געוואַרעמט אין דעם זיכערן „נעסט״ פון דר גוטער מאַמע רחל, האָב

איך געהאַט דאָס געפיל, אַז איך גיי אַנטקעגן אַ ליכטיקער צוקונפט און אַ גרויסער אויפגאַבע. און ווען נאָך פיל בקשות האָט דאָס מיידל מסכים געווען צו זיין מיין פּערמאַנענטע חברטע, האָב איך געשפּירט, אַז איך בין שוין נאָענט צו דערגרייכן מיין גליק. דער דערהויבענער חלום איז געוואָרן אַ ווירקלעכקייט און אין פאַרלויף פון דער צייט איז מיין שיינע חברטע חיה געוואָרן מיין פרוי. און ווי איך האָב פאָרויסגעזען, האָבן מיר ווייטער גע־שפּרייזט צוזאַמען.

אָנהייב 1924, נאָך אַ באַקאַנטשאַפט פון איבער דריי יאָר, האָבן מיר באַשלאָסן חתונה צו האָבן און אָנהייבן צו בויען אַ געמיינזאַם לעבן. מען דאַרף אונטערשטרייכן, אַז עס איז נישט געווען פשוט אויפצושטעלן אַ פאַ־מיליע־לעבן אין שטעטל. אונדזער ציל איז געווען צו פאַרווירקלעכן די דער־ציאונג, וואָס מיר האָבן באַקומען אין „החלוץ" און עולה זיין קיין ארץ־ישראל פאַר דער חתונה. אָבער אין צווישנצייט האָט די מאַנדאַט־רעגירונג אָפּגעשטעלט די עליה־סערטיפיקאַטן קיין ארץ־ישראל און די וועגן זענען פאַר־מאַכט געוואָרן.

עמעצער פון די מיטגלידער פון דער משפחה האָט געגעבן אַ נייעם פּלאַן: מיר זאָלן עמיגרירן קיין אַרגענטינע. מיר האָבן זיך לאַנג געפּלאָגט און צום סוף האָבן מיר אָפּגעוואָרפן דעם דאָזיקן געדאַנק און באַשלאָסן צו וואַרטן ביז עס וועלן זיך עפענען די טויערן פון לאַנד, מיר וועלן פאָרן קיין ארץ־ישראל און דאָרט בויען אונדזער לעבן און צוקונפט און נישט אין קיין שום אַנדער פּלאַץ. עס איז אונדז לייכטער געוואָרן ווען מיר האָבן ענדלעך באַ־שלאָסן און מיר האָבן געוווּסט וועלכן וועג פאָרצוזעצן און דאָס איז — ישראל.

נאָך אַ לאַנגן ישוב־הדעת האָבן מיר באַשלאָסן חתונה צו האָבן אין גלות, און אין משך פון דער צייט וועלן מיר פאָרן צוזאַמען קיין ארץ־ישראל. עס זענען געמאַכט געוואָרן אַלע צוגרייטונגען צו דער חתונה, און ווי עס איז געווען דער מנהג אין די קליינע שטעטלעך, האָבן מיר זיך געריכט אויף דער באַטייליקונג פון אַלע איינוואוינער פון שטעטל. נאָך אַלעמען איז דאָס געווען די טאָכטער פון פייוועל דעם שניידער ז״ל, און זי אַליין איז אויך געווען באַליבט ביי אַלעמען.

פרייטיק, דעם 15טן מערץ 1924, איז פאָרגעקומען די חתונה מיט פיל פראַכט. און ווירקלעך, האָבן זיך אַלע איינוואוינער פון שטעטל באַטייליקט אין דער שמחה. אַ לאַנגע פּראָצעסיע האָט באַגלייט די חתן־כלה צום ברו־נעם, דער באַשטימטער פּלאַץ פון דער חופּה. אַ גרופּע טענצערקעס, אין שפּיץ מיט דער מומען חיה־הודעס, האָט געטאַנצט לענגאויס דעם גאַנצן וועג צו דער חופה און צוריק.ביידע רבנים פון שטעטל האָבן געגעבן חופה וקידושין. די צערעמאָניע האָט זיך אָנגעהויבן פרייטיק מיטן זון־אונטערגאַנג און האָט זיך געענדיקט מוצאי־שבת פאַרטאָג. די פייסקער יוגנט האָט יענע נאַכט געטאַנצט ביז עס זענען איר אויסגעגאַנגען די כוחות. די לעבנספרולע בחורים

און מיידלעך האָבן נישט אויפגעהערט צו טאַנצן, און מיר, די חתן־כלה, זענען געווען די גליקלעכסטע פון אַלע.

אַן ערך אַ חודש פאַר דער חתונה האָט די ענערגישע חיה גענומען די ביידע אַוועק אין דער קרייז־שטאָט וואַלקאָוויסק, מיר האָבן באַשטעלט ענינים אין אירע געבענטשטע הענט און האָט געמאַכט אַ פּלאַן. מיר זענען דאָס ביסל מעבל, וואָס איז נויטיק פאַר איין צימער און נאָך אַ פּאָר זאַכן וועלכע זענען נויטיק פאַר אַ פאַרהייראַט פּאָרל. מיר ביידע האָבן געשטראַלט פון שמחה. מיר האָבן געהאָפט אויפצושטעלן אַ משפחה, בויען אַ געמיינזאַם לעבן און זיין גליקלעך. און ווירקלעך, אַזוי איז געווען ביזן לעצטן טאָג.

נאָך דער חתונה זענען מיר געבליבן שטיין פאַר אַ גרויסן פּראָבלעם. אַן אויסרייזע־דערלויבעניש קיין ארץ־ישראל האָבן מיר נהך נישט באַקומען, מיר האָבן נישט געוווּסט ווען מיר וועלן זי באַקומען, אין דער נאָענטסטער צוקונפט אָדער אין גאַנצן נישט. מיר האָבן זיך געפונען אין אַ נישט קלאָרן און אַ גאַנץ שווערן מצב. קיין פאַך האָב איך נישט געהאַט און כדי אָנצור־הייבן מיט מסחר איז געווען נויטיק אַ סומע געלט. מיר האָבן נישט גע־ווּסט ווי אַזוי אָנצוהויבן אַ ניי לעבן אָן מיטלען. אָבער אַדאַנק דער חכמה און ענערגיע פון חיהן איז אונדז געלונגען גובר צו זיין דעם קריזיס, אין וועלכן מיר האָבן זיך געפונען. חיה, וואָס איינע פון אירע געבענטשטע אייגנ־שאַפטן איז געווען ווייטזעעוודיקייט, האָט מיר געגעבן מוט און מיר איינ־גערעדט איך זאָל זיך נישט זאָרגן.

חי האיז שטענדיק געווען אַן אָפּטימיסטין. ענדלעך האָבן מיר באַ־שלאָסן צו עפענען צייטווייליק אַ שפּייז־קראָם, שטיצנדיק זיך אויף די ווײ־ניקע מיטלען, וואָ סמיר האָבן פאַרמאָגט און אויף חיהס אייגנשאַפטן. מיר האָבן געעפנט אַ קראָם אין צענטער שטעטל, אויפן מאַרק־פּלאַץ. חיה איז אַוועקגעפאָרן מיט מיר אין דער קרייז־שטאָט וואַלקאָוויסק, ווו זי האָט גענומען סחורה אויף באָרג. די געשעפטסלייט האָבן זיך באַצויגן צו איר מיט צוטרוי, און האָבן נישט מורא געהאַט טאָמער וועט זי זיי נישט אומ־קערן דאָס געלט אין באַשטימטן טערמין. מיר האָבן געבראַכט די סחורה און געעפנט אַ קראָם פול מיט כל־טוב. די לאַגע האָט זיך צייטווייליק פאַר־לייכטערט, אָבער נאָך דעם איז זי צוריק געוואָרן ערנסט, ווייל אין פאַרלויף פון עטלעכע וואָכן האָבן די קונים אויסגעליידיקט די קראָם, ווייל זיי האָבן גענומען סחורה אויף באָרג, און מיר זענען געווען געצוווּנגען צו זאָרגן פאַר אומזאַץ־קאַפּיטאַל, כדי צו ברענגען נייע סחורה. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז נישט דער וועג, און אַז די איינציקע לייזונג איז עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל. און איך האָב זיך אָפּגעגעבן דאָס פאַרשנעלערן דעם טער־מין פון דער נסיעה קיין ארץ־ישראל. איך האָב באַקומען דעם סערטיפיקאַט פאַר עליה, אָבער די לאַגע האָ טזיך געענדערט. חיה איז געווען פאַרן געבורט. עס איז אַנטשטאַנען די פראַגע ווי אַזוי וועט זי קאָנען מיטמאַכן די רייזע. איר מוטער האָט זיך קאַטעגאָריש קעגנגעשטעלט, אַז חיה זאָל אַרויס אין

וועג אין אַזאַ מצב. עס איז געבוירן געוואָרן דער געדאַנק, אַז אפשר איז בעסער אָפּצולייגן די נסיעה אויף עטלעכע חדשים, ביז נאָכן געבורט. חיה האָט זיך אָבער קעגנגעשטעלט מיטן אַרגומענט, אַז קאָן זיין אַז נאָך דעם וועלן מיר נישט באַקומען קיין סערטיפיקאַט און איז אָנגעשטאַנען, אַז איך זאָל פאָרן אַליין און זי מיטן קינד וועלן שפּעטער נאָכקומען. אַזוי אַרום האָב איך אַנטדעקט אין איר נאָך איין אייגנשאַפט: מוט. עס איז אונדז געווען שווער זיך צוצוגעוווינען צום געדאַנק פון צעשיידונג, אפילו צייטווייליק, אָבער דיווירקלעכקייט האָט פאַרפּליכטעט אַזאַ שריט. צוליב אַן אָפּהאַלט וואָס איז געשען אין דער רייזע, האָב איך געהאַט דאָס מזל צו זיין נעבן מיין פרוי בשעת דעם געבורט.

פרייטיק פאַרטאָג, דעם 12.12.24, איז געבוירן געוואָרן אַ גרויסער און שיינער זון. דאָס הויז איז געווען פול מיט שמחה און גליק. די באָבע רחל האָט געשיינט און האָט געמאָלדן אויפן קול: „אָט איז געבוירן געוואָרן און איז צוריקגעקומען שרגא. ער וועט הייסן שרגא־פייוול אויפן נאָמען פון זיידן, וואָס איז אַוועק פאַר דער צייט". און אַזוי האָט מען געגעבן דעם קינד דעם נאָמען שרגא. די פאָרמאַליטעטן פון דער רייזע זענען געוואָרן פאַרענ־דיקט און איך בין אַרויסגעפאָרן קיין ארץ־ישראל דעם 25.1.25, צען חדשים נאָך דער חתונה, ווען שרגא איז אַלט געווען זעקס וואָכן. חיה און שרגא זענען נישט מיטגעפאָרן, צוליב דעם יונגן עלטער פון שרגא. די צעשיידונג איז געווען שווער, אָבער מיר האָבן זיך אָנגעהאַלטן אין דער האָפענונג, אַז אין גיכן וועל איך זיי ברענגען קיין ארץ־ישראל. איך בין אַרויס אין וועג צעבראָכן און פאַרזאָרגט. אויפן גאַנצן וועג, און באַזונדערס אויף דער שיף, האָב איך זיך געהאַלטן איינזאַם אין אַ וואַנקל אויפן דעק, געטראַכט און געוויינט פון גרויס בענקשאַפט נאָך חיהן און שרגאן.

ווען איך בין אָנגעקומען אין לאַנד, האָב איך גאַנץ שנעל געהאַט אַנ־טוישונגען. אַ שרעקלעכע אַרבעטסלאָזיקייט, אַ לוין, וואָס איז נישט געווען אימשטאַנד צו געבן פרנסה אפילו איין מענטש. פאַרשידענע קראַנקהייטן. דער שטראָם פון ירידה קיין חוץ־לארץ איז געווען גרעסער פון דער עליה קיין ארץ־ישראל. יעדע שיף, וואָס איז צוריקגעפאָרן פון לאַנד, האָט נישט געקאָנט אַריינגעמען אַלע מענטשן, וואָס פאַרלאָזן זי. אויך איך בין קראַנק געוואָרן. אַ גאַנצן חודש בין איך געלעגן אין שפּיטאָל און בין אַרויס פון דאָרט שוואַך און אָן כוחות. און די בענקשאַפט נאָך חיהן און שרגאן האָט מיך געפערלעך געמאַטערט.

איך האָב זיך גענומען אין די הענט און האָב באַשלאָסן צו פאַרשנעלערן זייער קומען אין לאַנד. איך האָב אָנגעהויבן מאַכן שריט, כדי צו באַקומען די פאָדערונג פאַר זיי. עס האָט מיר צוגעשפּילט דער מזל, און אין פאַרלויף פון בלויז דריי וואָכן האָב איך באַקומען די פאָדערונג. איך האָב אַרויסגע־שיקט די מיטטיילונג און דאָס געלט, וואָס איך האָב אָפּגעשפּאָרט מיט פיל מי. חיה האָט מיר געשריבן, אַז ווען זי האָט באַקומען די מעלדונג

וועגן דער פאָדערונג קיין ארץ„ איז איר פרייד געווען אַזוי גרויס, ווי איר פרייד אין טאָג פון אונדזער חתונה.

עס איז אָנגעקומען די גרויסע שעה אין מיין לעבן און איך שטיי שבת, דעם 12.12.25 אין יפוער פּאָרט און וואַרט אויף מיינע טייערע. דאָס שיפל דערנענטערט זיך און חיה הויבט אויף שרגאן אויף די הענט. נאָך איידער דאָס שיפל האָט פאַרוואָרפן דעם אַנקער, און נאָך איידער חיה איז אַרויפ־געטרעטן אויפן ברעג, האָט זיך אַרויסגעריסן פון מיין האַלדז אַ געשריי: „אָט פאַראייניקט זיך די משפחה, מיר זענען ווי אין חלום!". צו אונדזער גליק און פרייד איז נישט געווען קיין גרענעץ. פאַרבייגייערס האָבן געקוקט אויף אונדז ווי אויף משוגעים ווען איך בין באַפאַלן ביידע — חיהן און שרגאן. עס זענען אַפילו געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געזאָגט, ווי אַזוי וואַגט אַ מענטש צו ברענגען אַ משפחה אין אַזעלכע שרעקלעכע טעג אין אַ לאַנד, וואָס פרעסט אויף אירע איינוווינער. פרייטיק ביינאַכט האָבן מיר גענעכ־טיקט ביי חנהן און איר מאַן דוד אין תל־אביב. די גאַנצע נאַכט זענען מיר נישט געשלאָפן און לאָבן זיך דערציילט וועגן די שווערע טעג און וועגן דעם וואַרטן אויף דעם אויסגעבענקטן צוזאַמענטרעף. אויף צומאָרגנס זענען מיר אַוועקגעפאָרן מיט דער באַן קיין חיפה. די נסיעה איז געווען ווונדערבאַר. מיר האָבן נישט געגלויבט, אַז מיר געפינען זיך צוזאַמען און אַז דאָס איז נישט קיין חלום. אין חיפה האָבן מיר זיך פאַרהאַלטן בלויז אַ פּאָר טעג, מיר האבען געשפרונגען איבער פלעטער און געלאַכט פון גליק צו די מענטשן.

מיר זענען געפארן מיט דער באן פון חיפה קיין עפולה אין חיפה האָבן מיר זיך אָפּגעהאַלטן עטלאכע טעג כדי אָפּצונעמען דעם באַגאַזש וואס איז געוואָרן איבער געשיקט פון יפו.

איך געדענק, איז מיר האָבן געטאַנצט אין די גאַסן מיר זיינען גע־ווען גליקלעך און געשטראַלט פון שמחה. יענער געפיל איז נאָך נישט אַריבער ביז היינט אין זיין טעם. און מיין תפילה איז געווען, אַז מער זאָלן מיר זיך נישט צעשיידן. אין עפולה האָב איך צוגעגרייט אַ צימער אין אַ צריף, וועלכן מירר האָבן אויפגעשטעלט פּאַר פיר משפחות, אין דעם קוואַר־טאַל פון צריפים ביי דער באַן־סטאַציע. אַ צימער אין דער גרויס פון 14 קוואַדראַט־מעטער האָט אונדז געדינט אַלס שלאָף־צימער, קיך, עס־צימער, וואַש־ווינקל, און אין מיטן זענען געשטאַנען אַ טיש און בענק פון ברעטער און צוויי בעטן, וועלכע מיר האָבן געקויפט אין חיפה. שרגא איז געשלאָפן מיט אונדז, און עס איז געווען אַ גלענצנדיק געפיל און אַ מאַקסימאַלע צופרידנקייט. חיה פלעגט טאַנצן אויף יעדער ברעט אין דעם דיל, און נאָך דער אַרבעט פלעגט זי אויך מיך אַריינציען צום טאַנצן. איך ווייס נישט צי אויף דער גאַנצער וועלט זענען נאָך געווען אַזעלכע גליקלעכע מענטשן ווי מיר. פּאַקטיש איז דאָס געווען דער ערשטער שריט, וולכן מיר האָבן געמאַכט צוזאַמען.

אין עפולה, אין דעם קוואַרטאַל פון די צריפים ביי דער באַן־סטאַציע, האָבן זיך קאָנצענטרירט די מערהייט חברים פון די קיבוצים, וועלכע האָבן

געזאָלט זיך באַזעצן אויף זייערע סטאַבילע פלעצער אין עמק יזרעאל. אין די אָוונטן פלעגט מען אָפּהאַלטן פאַרזאַמלונגען אויף וועלכע מן האָט באַהאַנדלט די ברענענדיקע פראַגן פון לאַנד, ווי: ווהין גייט דער אַרבעטער — אין שטאָט אָדער אין דאָרף, אַ סאָציאַליסטישעש אָדער אַ בורזשואַזע מדינה, אַ דעמאָקראַטישע רעגירונגס־פאָרעם אָדער נישט. נאָך די פאַרזאַמלונגען פלעגט מען אָפּהאַלטן טאַנצן ביז אין דער פרי. הויפּטזעכלעך פלעגט מען אָפּהאַלטן פאַרזאַמלונגען פרייטיק צו נאַכטס. אין די דאָזיקע אַלע אימפּרעזעס האָט חיה גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל און האָט זיך באַטייליקט אין די דיסקוסיעס און אין די טענץ. איך פלעג זי איבערלאָזן ביי דעם פייער און צוריקגיין אין צריף, כדי אַכטונג צו געבן אויפן קינד. חיה איז שטענדיק געווען גליקלעך און צופרידן מיט איר גורל.

עפולה האָט אונדז אַנטוישט: מיר האָבן קאָנצענטרירט אין דער דאָזיקער שטאָט די מערהייט חברים, וועלכע זענען עולה געווען קיין ארץ פון אונדזער שטעטל יענעם יאָר, 1925, כדי צו אַרבעטן אין דער שטאָט און אין דער אומגעגנט, און זיך אָרגאַניזירן אַלס אַ קבוצה, וואָס גייט אַרויף אויף דער ערד. עס איז נאָך נישט געווען באַשלאָסן צי מיר וועלן שאַפן אַ קאָלעקטיווע קבוצה אָדער אַ מושב עובדים. אָבער אַלס קאָנצענטראַציע־פּלאַץ איז באַשטימט געוואָרן עפולה, ווו עס זענען געווען גרויסע אויסזיכטן צו באַקומען אַרבעט. פּלוצלונג האָט זיך איבערגעריסן די בוי־אַרבעט אין עפולה צוליב פאַרשידענע טעמים און עס האָט זיך געשאַפן אַ מצב פון אַרבעטסלאָזיקייט. אָפטמאָל האָבן מיר באַקומען איין טאָג אַרבעט אין דער וואָך פאַר אַ חבר, און אַמאָל דאָס אויך נישט. חיה האָט זיך זייער שיין איינגעלעבט אין עפולה. זי האָט זיך באַפריינדעט מיט די חברטעס פון די קיבוצים, געקומען צו זייערע פאַרזאַמלונגען, ווו מען האָט באַהאַנדלט איר אָנשליסן זיך אין קיבוץ אָדער אין דער ארץ־ישראלדיקער געזעלשאַפט. אין יענער צייט האָט זי זיך אויך אויסגעלערנט פון זיי ווי צו פירן אַ הויז־ווירטשאַפט און אַ קיך, ווייל אין גלות האָט זי די דאָזיקע מלאכה נישט געלערנט. איין מאָל, ווען איך בין צוריקגעקומען פון דער אַרבעט, איז זי מיר געלאָפן אַנטקעגן מיט אַ פרייד און מיר אָנגעזאָגט, אַז זי האָט באַקומען אַ לעקציע אין קאָכן פון דער חברטע צפורה פון קיבוץ גבת און אַז מאָרגן וועט זי האָבן אַ לעקציע ביי דער חברטע דבורה פון רמת־דויד. זי האָט פאַרענדיקט מיט התלהבות: „דו וועסט זען וואָס פאַר אַ מיטאָג איך האָב היינט אָפּגעקאָכט. ער וועט שוין נישט זיין צוגעברענט אַזוי ווי דער נעכטיקער". און חיה גרייט צו ווי געוויינלעך דעם טיש, זינגט און טאַנצט און זעצט פאָר: ׳איך האָב גערעדט מיט אַ חברטע פון קיבוץ מזרע, זי וועט מיך לערנען ווי צו וואַשן וועש. דו וועסט זען ווי איך מאַך פאַרשריט. ריכטיק? זאָג אַ גוט וואָרט". און איך שטיי איבעראַשט און שטראַל פון שמחה. מען דאַרף אונטערשטרייכן, אַז ווען זי איז עולה געווען קיין ארץ, האָט זי אַפילו נישט געוווּסט ווי מען קאָכט אויף אַ גלאָז טיי. און אין משך פון דער צייט

איז זי געוואָרן אַ גלענצנדיקע בעל־הביתטע און געפירט אַ מוסטערהאַפט הויז.

נאָך עטלעכע פאַרזאַמלונגען און נאָך דעם ווי מיר האָבן איינגעזען, אַז עס האָט נישט קיין זין צו בלייבן אין עפולה, האָבן מיר באַשלאָסן אָנצונעמען דעם פאָרשלאָג פון דער אָפטיילונג פאַר קאָלאָניזאַציע, אַריבער־גיין קיין עכו און דעראָבערן דעם צוויַיג פון זיפזיף ביז מיר וועלן אַריבער אויף לאַנדווירטשאַפטלעכע קאָלאָניזאַציע. אין יאַנואַר 1926 האָבן מיר פאַרלאָזט עפולה. די פיעסקער גרופע האָט זיך אָנגעשלאָסן אין דער קבוצת זיפזיף אין עכו, און מיר האָבן באַשלאָסן צו זיין אַ קאָלעקטיווע קבוצה: געמיינזאַמע אַרבעט און א געמיינזאַמע קיך. די עקאָנאָמישע לאַגע איז געווען אַ גאָר שלעכטע. וואָס אַן אמת איז געווען פיל אַרבעט ביים פירן זיפזיף, אָבער קיין מינימאַלער קיום איז נישט געווען. מיר האָבן געשיקט די מייד־לעך אַרבעטן אין די ווירטשאַפטן פון די אַראַבער פאַרן לוין פון 5 גרוש אַ טאָג. דער מצב איז דערגאַנגען אַזוי וויַיט, אַז די קרעמער, ביי וועלכע מיר פלעגן נעמען אויף בארג, האָבן אויפגעהערט אונדז צו פאַרקויפן שפּייז. די ענערגישע און קלוגע חיה, וועלכע האָט זיך שנעל אויסגעלערנט אַראַביש, און איז געווען דער לעבעדיקער גייסט אין דער קבוצה, איז נישט געווען פאַרצווייפלט. זי האָט צוגעגעבן מוט די חברים, וועלכע זענען געווען האַלב פאַרצווייפלט און געלעגן אין די בעטן ביז מיטאָג. זי. וועלכע איז אימשטאַנד געווען צו זען ענינים אויף אַ וויַיטן דיסטאַנץ, פלעגט זאָגן די חברים: „מיר זענען מחויב גובר צו זיין די שווערע לאַגע. און אויב מיר וועלן האָבן געדולד און אַ לאַנגן אָטעם, וועלן מיר אין פאַרלויף פון דער צייט אַרויף אויפן הויפּט־וועג".

חיה האָט גערעדט אין יענע שווערע טעג ממש ווי אַ נביאה. נאָר אַזאַ וואונדערבאַרע פרוי ווי חיה איז געווען אימשטאַנד צו שילדערן די ענינים אַזוי ווי זי האָט דאָס געטאָן און באַצייכענען יענע צייט ווי אַ תקופה פון „וויזיע". זי פלעגט ברעכן אירע פיס פון איין קרעמער צום צווייטן, בעטן און איבערצייגן, זיי זאָלן נישט אויפהערן אונדז צו געבן שפּייז־אַרטיקלען, פלייש און גרינס. זי האָט זיך פאַרפליכטעט פאַר זיי, אַז זי אַליין, מיט אירע אייגענע הענט, וועט זיי ברענגען דאָס געלט פאַרן חוב און פאַר די לויפנדיקע סחורות. און נאָר אויפן סמך פון איר צוזאָג האָבן די קרעמער נישט אויפ־געהערט צו געבן שפּייז דער גרופע.

חיה האָט געהאַלטן אירע פאַרפליכטונגען און האָט אָפּגעצאָלט די חובות די קרעמער. אַזוי האָט זי געזאָרגט פאַר חברים זיי זאָלן נישט זיין הונגעריק, זיי זאָלן זיך נעמען געדולד און זאָלן זיך נישט מייאש זיין. אויב זיי האָבן געדאַרפט עפּעס ברענגען פון חיפה, פלעגט זי גיין צופוס פון עכו קיין חיפה, מיטן וועג אויפן ברעג ים, וויַיל די נסיעה מיט דער באַן אַהין און צוריק האָט געקאָסט 10 גרוש (דער לוין פון אַ טאָג פאַר אַ חבר איז געווען 10 גרוש און פאַר אַ חברטע — 5 גרוש). חיה פלעגט אויסטאָן די שיך און גיין באָרוועס, און נאָך זיך באַרימען, „איך בין אַ חלוצה". אַזוי

איז געווען חיה, נישט צעפיעשטשעט נאָך פון אירע קינדער־יאָרן. קיינמאָל האָט זי זיך נישט באַקלאָגט אויף יענער שווערער צייט, נאָר פלעגט זאָגן מיט פיל סאַטיספאַקציע, „ חברים, מיר בויען אַ נאַציאָנאַלע היים און אַ מדינה". אַט זענען פאַרווירקלעכט געוואָרן חיהס ווערטער.

ווייט אויס, אַז מען האָט גוזר געווען אויף אונז צו וואַנדערן: אין יאָר 1925 האָבן מיר פאַרלאָזט חיפה און מיר זענען געקומען קיין עפולה. אין יאָר 1926 האָבן מיר פאַרלאָזן עפולה און זענען אַריבער קיין עכו. און אין יאָר 1933 האָבן מיר פאַרלאָזן עכו און זענען אַריבער קיין קרית־חיים. עכו האָבן מיר געמוזט פאַרלאָזן, טראָץ דעם וואָס מיר זענען אַהין געקומען כדי צו דעראָבערן די יידישע אַרבעט. מיר האָבן דאָרט געלעבט זיבן יאָר און געליטן פיל צרות, קאָנקורענץ מיט די אַראַבער, קרבנות פון מאַלאַריע. מיר האָבן געאַרבעט גאַנצע זיבן יאָר, זיבן יאָר אַרבעט צו 12—14 שעה אַ טאָג, און מיט שוועריקייט האָבן מיר זיך אויסגעהאַלטן.

איין שיינעם פאַרטאָג האָבן מיר איינגעשפּאַנט די פערד און מויל־אייזלען אין די וועגענער, מיר האָבן אָנגעלאָדן אויף זיי דאָס ביסל גראַטעס, און אונדזער טייערסטן פאַרמעגן, די פרויען און קינדער, און מיר זענען אַרויס אַ גאַנצע קאַראַוואַנע פון עכו אין דער ריכטונג פון דער נייער שכונה צווישן עכו און חיפה, קרית־חיים, דעמאָלט „שכונת העובדים". מיר זענען געווען פון די ערשטע איינוווינער. די בערגלעך זאַמד זענען געווען פיל העכער פון די קליינינקע הייזער, וועלכע האָבן אויסגעזען ווי קעסטעלעך אין דער וויסטעניש, אָן אַ קשאַק און אָן אַ בוים. זאַמד־שטורעמס האָבן געוואָרפן די קינדער און זיי אַראָפּגעשליידערט פון שמאָלן הויפט־שאָסיי אין זאַמד אַריין. אין יאָר 1933 האָבן מיר געציילט בלויז ביי הונדערט און צוואַנציק משפחות. מיר זענען געווען ווי אַ מין קליינע קבוצה, איבערגעגעבן און פאַראייניקט. אין די נעכט האָבן מיר געהיט לויט אַ ריי די דריי און האַלב גאַסן, וועלכע זענען געלעגן אין אַ ים פון מדבר. מיר פלעגן גיין פון גאַס צו גאַס און היטן יעדעס הויז אין משך פון די נעכט.

חיה האָט גלייך געפונען איר פּלאַץ אין דעם נייעם ישוב. זי האָט אָנגעקניפּט שטאַרקע פאַרבינדונגען מיט אַלע איינוווינער און איז געווען פאַרמישט מיט יעדן ענין אין דער דאָזיקער קליינער שכונה. די ליבע און ענערגישע חיה איז געווען צווישן די איניציאַטאָרן צו פאַרפלאַנצן ביימער אין די אַלייעס **און** נעבן די הייזער, כדי צו באַקעמפן די וויסטעניש און די זאַמד־שטורעמס. זי האָט אויפגעטאָן אַ סך און עס זענען געווען פּאָזיטיווע רעזולטאַטן. אויסער דעם האָט זי זיך אָפּגעגעבן מיט אַלע פאָלגנדע געביטן: א) ערשטע הילף, ב) קעגנזייטיקע הילף, ג) מגן דוד אדום, ד) ארגון אמהות עובדות, ה) אויפנעמען און זאָרג פאַר נייע עולים, ו) הגנה.

ביי דעם אַלעמען האָט זי געאַרבעט טאָג און נאַכט און האָט זיך איי־בערגעגעבן דער אַרבעט בלב ונפש, מיט אַן אומבאַשרייבלעכער מסירות. די טעטיקייט אין דער הגנה האָט פאַרנומען ביי איר דעם ערשטן פּלאַץ. זי

האָט זיך גוט אויסגעלערנט אַלע געזעצן, וואָס פאַרפליכטן יעדן חבר אין די רייען פון דער הגנה, און צום אַלעם ערשטן „אַן אייזערנע דיסציפלין". זי האָט דורכגעמאַכט אַ סך קורסן, האָט זיך געאיבט אין שיסן פון יעדן געווער: אַלע מינים רעוואָלווערן, ביקסן, און האָט זיך אויסגעצייכנט אין וואַרפן גראַנאַטן. ווען מיר פלעגן אַרויסגיין קיין כורדני, כדי זיך צו איבן ביים וואַרפן גראַנאַטן, פלעגט זי איבערשטייגן פיל בחורים (מיך זיכער). חיה פלעגט אַרויסגיין היטן איין מאָל אָדער צוויי מאָל אַ וואָך, איבערלאָזן די קינדער אין הויז, אונטערשטרייכנדיק, אַז ביי אונדז איז אַן אויסנאַמס־צייט און מען טאָר זיך נישט פיעשטשען. זי האָט באַזונדערס ליב געהאַט צו היטן אין דעם וואַסער־טורעם אויף דער גאַס נר. ד'. אָנגעטאָן אין כאַקי, אַ בלוזקע און לאַנגע הויזן, געזונט, קרעפטיק און מונטער, די ביקס אויפן אַקסל, פלעגט זי פלינק אַרויפגיין אויפן הויכן וואַסער־טורעם. און זי פלעגט נאָך זאָגן אין שפאַס, ווען איך האָב זי צייטנווייז באַגלייט ביזן וואַסער־טורעם: „נו, יהודה, פרווו אויך דו אַרויפקלעטערן ווי איך אויף דעם הויכן טורעם". נאָך דעם פלעגט זי אַראָפשרייען פון אויבן: „זע נאָר, איך בין שוין אויבן". און אין האַרצן בין איך געווען שטאָלץ מיט דער דאָזיקער געלונגענער פרוי. זייער אַקטיוו איז זי געווען אין דער ערשטער הילף. כדי זיך אויסצולערנען גוט דעם באַרוף האָט זי זיך פרייוויליק געמאָלדן צו אַרבעטן אַ חודש צייט אין ראָטשילד־שפיטאָל, און פלעגט געטריי העלפן אין אָפעראַציע־זאַל.

די לעצטע יאָרן האָט זי אַוועקגעגעבן איר בעסטע צייט פאַר פראָבלעמען פון דעם קאָאָפעראַטיוו און איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס אַ חברטע אין קאָמיטעט פון דעם קאָאָפעראַטיוו, ווו זי האָט געאַרבעט מיט דער איבערגעגעבנקייט, וואָס איז געווען אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר איר.

מיטן אָנקומען פון די ערשטע עולים פון דער עליה ב' און דעם קומען פון די שיפן צו די צפון־ברעגעס פון לאַנד, איז חיה געווען פון די ערשטע, וואָס פלעגן אַרויס ביינאַכט, כדי אָפצוּוואַרטן די אָנקומענדיקע לענגאויס דעם ברעג, פון מפרץ חיפה ביז נהריה. זי פלעגט אויפנעמען די נייע עולים פון דער שיף, זיי ברענגען קיין קרית־חיים און זיי פאַרטיילן גרופעסווייז אין די הייזער פון דער קריה. און פאַרשטענדלעך, אַז די ערשטע גרופע פלעגט זי ברענגען צו זיך, געבן זיי קליידער, האַלטן זיי אַ לאַנגע צייט אין הויז, טעג און וואָכן, ביז זיי האָבן זיך איינגעאָרדנט ביי אַרבעט. און אַזוי האָט זי פאַרגעזעצט אויך אין דער תקופה פון אונדזער באַפרייטער מדינה. זי פלעגט אָנקניפן מיט די עולים ענגע באַציאונגען, זיי ברענגען צו זיך אַהיים, מאכן באַזוכן ביי זיי, צוגרייטן פאַר זיי קליידונג און מעבל, באַשטעלן אַ לאַסט־אויטאָ און אויף אים אַרויפלאָדן די טישן און די בענקלעך, און זיך אָפגעבן מיט זייערע פראָבלעמען בלב ונפש, מיט דער איבערצייגונג, אַז מיר זענען מחויב צו העלפן מיט אַלעמען, כדי זיי זאָלן שפירן, אַז זיי זענען געקומען אין זייער פאָטערלאַנד.

דער שוואַרצער שבת: ווען דאָס בריטישע מיליטער און די פּאָליציי האָבן באַלאַגערט דע סמשק יגור און קאָנפיסקירט דאָס ביסל געווער, וואָס איז געווען אין אונדזער רשות פאַר זעלבסט־פאַרטיידיקונג, האָט חיה אָנגעטאָן דעם ווייסן כאַלאַט פון מגן דוד אדום, איז אָנגעקומען פון די ערשטע דורך כפר־אתא קיין משק יגור, און האָט דערטיילט ערשטע הילף די מענטשן פון משק, וועלכע זענען פאַרוווּנדעט געוואָרן דורך דעם בריטישן מיליטער און פּאָליציי. חיה האָט זיך נישט דערשראָקן פאַר די דראָאונגען פון די בריטישע זעלנער אַז זיי וועלן זי אַוועקטרייבן מיט כוח, אָדער זיי וועלן זי אַרעסטירן, ווייל זי איז געווען מוטיק און האָט געליובט אין דער גערעכטיקייט פון געדאַנק. ווען זי איז צוריקגעקומען אַהיים מיד און אָן כוחות, האָט זי געזאָגט: „יהודה, איך האָב זיך היינט באַטייליקט אין אַ גרויסער אונטערנעמונג, און דו ווייסט, מיר וועלן גובר זיין אויך דאָס".

גרינדונג
פון דער קאָאָפּעראַטיוו־קאָמוניקאַציע
אין מפרץ חיפה און אין גליל מערבי

מיט דער אַנטוויקלונג פון ישוב אין די קריות און אין מפרץ חיפה, איז געוואָרן נויטווענדיק צו שאַפן אַן אויטאָבוסן־דינסט פאַר דעם אַרבעטנדיקן ישוב אין חיפה און אין דער אומגעגנט. מיר, די קבוצת זיפזיף, וועלכע זענען געקומען פון עכו, האָבן געאַרבעט אויפן פּלאַץ מיט זעקס נייע לאַסט־אויטאָס ביים ליפערן בוי־מאַטעריאַלן אַלע אונטערנעמער, וואָס האָבן געאַרבעט אין די קריות און אין דער אומגעגנט, און מיר האָבן באַקומען אַ נאָמען אַלס אַ פאַראַנטוואָרטלעכע גרופּע. אויפן גרונט פון אונדזער גוטן נאָמען האָט אונדז פאָרגעלייגט דער ועד פון קרית־חיים, אַז מיר זאָלן איבערנעמען דעם אויטאָבוסן־דינסט. פריער האָבן מיר מורא געהאַט אַרויפצולייגן אויף אונדזערע פּלייצעס די שווערע לאַסט, וואָס איז פאַרבונדן מיט גרויסע הלוואות. מיר האָבן מורא געהאַט, אַז מיר וועלן דאָס נישט קאָנען אויסהאַלטן. אונדזער אינערלעכער געראַנגל איז געווען גרויס.

חיהס מיינונג איז געווען אַ פּאָזיטיווע: „איר וועט זען" — האָט זי געזאָגט — „וואָס פאַראַ גרויסע אונטערנעמונג עס וועט אויפשטיין, וואָס פאַר אַ פּראַכטפולער אויטאָבוסן־דינסט". דער פאַקט אַז מיר זענען געווען אַ קליינע גרופּע, בלויז אַכט חברים, האָט געבראַכט צו דעם, אַז אין דער אַנטשיידונג זאָלן זיך באַטייליקן אויך די חברות. חיה האָט משפיע געווען אויף די חברות אַז זיי זאָלן זיך אָנשליסן אין די, וואָס אונטערשטיצן דעם פּלאַן פון די אויטאָבוסן.

און אַזוי איז געשען, אַז די שטימעס פון די חברות האָבן אַנטשיידט. אַלע פאַרהאַנדלונגען און דיסקוסיעס זענען פאָרגעקומען אין חיהס הויז,

און די פאַרהאַנדלונגען זענען נישט געווען קיין לייכטע. חיה האָט גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין די וויכוחים און האָט באַהויפּטעט, אַז עס וועט אַנטשטיין אַ גרויסע שטאָט פון צענער טויזנטער איינוווינער, און דעריבער איז געווונטשן, אַז מיר זאָלן נעמען דעם מאָנאָפּאָל אין אונדזערע הענט. איר גרויסער גלויבן האָט משפּיע געווען אויף די חברים זיי זאָלן אָננעמען דעם פאָרשלאַג פון ועד אויפצושטעלן דעם דינסט. אַ סך געשפּרעכן האָט חיה מיט מיר געפירט, און אַזוי ווי איך האָב אונטערשטיצט דעם פּלאַן פון די אויטאָבוסן, האָט חיה איבערגענומען פון מיר אַלץ מער און מער פּאָזי־טיווע פונקטן. זי האָט באַוויזן אַריינצודרינגען טיף אין פּראָבלעם און האָט פאָרויסגעזען אַ ליכטיקע צוקונפט פאַר אונדז און אונדזערע קינדער.

אויף מיר האָט מען אַרויפגעלייגט דאָס מאָביליזירן געלטער, און חיה האָט מיך דערמוטיקט די גאַנצע צייט. צום סוף זענען פעסטגעשטעלט גע־וואָרן אַלע יורידישע און טעכנישע פּאַראַגראַפן אין אָפּמאַך. חיה האָט צוגעגרייט כיבוד, האָט צעשפּרייט אַ ווייסן טישטוך אויפן טיש, און אַרויפ־געשטעלט פלעשלעך ווײַן. דער אָפּמאַך וועגן איבערנעמען דעם אויטאָבוסן־דינסט איז אונטערגעשריבן געוואָרן אויף איר טיש. זי האָט געשטראַלט פון גליק און יעדע ווײַלע איז זי צוגעגאַנגען צו מיר און געזאָגט: „ווען דו האָסט אונטערגעשריבן דעם אָפּמאַך האָב איך זיך איינגעקוקט אין דיר און געזען, אַז דו ביסט געווען בלאַס ווי קאַלך. זאָרג נישט, דו וועסט זען וואָס פאַר אַן אונטערנעמונג עס וועט אַנטשטיין אין רעזולטאַט פון דעם באַשלוס".

זינט עס איז געוואָרן אונטערגעשריבן דער אָפּמאַך, איז חיה געווען טעטיק און פאַרמישט אין די ענינים פון טראַנספּאָרט, און זי פלעגט מיר העלפן אין דער לייזונג פון די פּראָבלעמען. שטענדיק פלעג איך זיך צוהערן צו אירע ווערטער. אירע עצות און דערמוטיקונג זענען פאַר מיר געווען אַ גרויסע הילף.

חיה האָט זוכה געווען צו זען אין איר לעבן די גרויסע ישראל־קאָמו־ניקאַציע, וועמענס יסודות מען האָט געלייגט אין איר הויז, בשעת זי איז געווען איינע פון די איניציאַטאָרינס פון איר אַנטשטייאונג. זי האָט באַגלייט די אַנטוויקלונג פון דער קאָמוניקאַציע ביזן סוף פון איר לעבן. חיה האָט פאָרויסגעזען די צוקונפט אין אָנהייב פון די דרייסיקער יאָרן. פאַר צוויי יאָרן, אויפן לאַנד־צוזאַמענפאָר פון די פענסיאָנערן אין אַמפיטעאַטער אין קיסריה, האָט חיה דערציילט אין אַן אינטערעסאַנטער רעדע, ווי אַזוי עס איז געגרינדעט געוואָרן די קאָמוניקאַציע אין צפון פון לאַנד, און דאָס ריזן־פובליקום איז געווען אונטערן טיפן איינדרוק פון אירע רייד.

חברת מפעלי תחנות בע"מ

אין יאָר 1954 האָט די לייטונג פון „אגד" מיך באַאויפטראָגט צו־צוגרייטן אַ פּלאַן אויפצושטעלן צענטראַלע אויטאָבוסן־סטאַציעס איבערן

גאַנצן לאַנד. דעם פּלאַן האָב איך צוגעגרייט ביי מיר אין דער היים. חיה האָט געזאָגט, „איך ווייס וואָס פאַרא קרבן דו ווערסט דאַרפן ברענגען, כדי אויפצושטעלן אַזאַ ריזיקע אונטערנעמונג, אָן פינאַנסיעלע מיטלען. אָבער די דאָזיקע וויכטיקע אויפגאַבע שטייגט איבער אַלע אַנדערע זאַכן. גיב זיך אָפּ דער דאָזיקער אַרבעט און איך וועל מתפלל זיין פאַר איר דערפאָלג״. און ווידער האָבן מיך פאַרפלייצט געפילן פון התפעלות פאַר דער דאָזיקער לעבנס־באַגלייטערין. זי האָט געוווּסט, אַז איך וועל דאַרפן ווידמען דער אַרבעט טעג און נעכט, און דאָס וועט זיין אויסשליסלעך אויפן חשבון פון דער משפחה. אָבער חיה האָט געזען פאַר אַלעמען די געזעלשאַפטלעכע זייט, און ווייניקער די פּריוואַטע זייט. זי האָט מיך נישט אָפּגעהאַלטן, נאָר דערמוטיקט און געהאָלפן, שטענדיק האָב איך געוווּסט, אַז זי איז דאָ נעבן מיר.

חיה האָט באַגלייט די געזעלשאַפט פון די סטאַציעס פון ערשטן טאָג אָן ביז איך האָב פאַרענדיקט מיין אַמט אַלס גענעראַל־דירעקטאָר פון דער געזעלשאַפט אין יאָר 1966 — ד״ה 12 יאָר. אַלע די יאָרן איז זי געווען נאָענט צו דער אונטערנעמונג. יעדע סטאַציע אָדער גאַראַזש ווו מען האָט געלייגט דעם גרונטשטיין, יעדע אויטאָבוסן־סטאַציע, וועלכע מען האָט גע־עפנט, אויף יעדער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג, סימפּאָזיום אָדער באַנקעט פון דער געזעלשאַפט, איז חיה געווען פאַרבונדן מיט דעם וואָס געשעט. חיה האָט זיך באַטייליקט אין דער דערעפענונג פון ניינצן צענטראַלע סטאַציעס איבערן גאַנצן לאַנד, און פון אַ גרויסער צאָל גאַראַזשן. אַלע האָבן זי געקענט, פון די דירעקציע־חברים ביז די אינזשינירן, און זיי פלעגן זאָגן, אַז חיה און די געזעלשאַפט פון די סטאַציעס איז איינס. זי איז געווען פאַרבונדן מיט דער דאָזיקער אונטערנעמונג פון דעם ערשטן טאָג אָן, ווען מען האָט אויסגעאַרבעט די פּלענער, ביז דעם טאָג, ווען זי איז קראַנק געוואָרן. און זי איז געווען שטאָלץ וואָס אין אונדזער לאַנד זענען געוואָרן אויפגעשטעלט אַזעלכע פּראַכטפולע סטאַציעס. אַ גרויסער שאָד, וואָס זי האָט נישט זוכה געווען צו באַגלייטן ווייטערדיקע סטאַציעס, וועלכע ווערן אויסגעבויט די גאַנצע צייט.

חיה האָט געזאָלט זיך מאָביליזירן אין דער ענגלישער אַרמיי

אין יענער תקופה פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען די נאַציאָנאַלע אינסטיטוציעס האָבן גערופן דעם ישוב זיך צו מאָביליזירן אין דער ענגלי־שער אַרמיי, האָט חיה געשפּירט, אַז עס איז איר פליכט זיך צו באַטיי־ליקן אין דער אָנשטרענגונג און זי האָט באַשלאָסן זיך אָפּצורופן. איך האָב זיך קעגנגעשטעלט דעם דאָזיקן שריט, ווייל מיר האָבן געהאַט צוויי קינדער,

און איך האָב נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט זיך אָפּצוגעבן מיט זיי. מיט שוועריקייט האָב איך זי איבערצייגט זי זאָל מבטל מאַכן דעם דאָזיקן באַשלוס. זי איז געווען אַן איבערגעגעבענע טאָכטער פון פאָלק.

שרגא אָרגאַניזירט צוזאַמען מיט אַ גרופּע חברים
אַ ים־קאָאָפּעראַטיוו

אונדזער זון שרגא, צוזאַמען מיט אַ גרופּע חברים פון פּלאָט, האָט געגרינדעט אַ ים־קאָאָפּעראַטיוו, נאָך דעם ווי ער האָט באַקומען אַ באַשטעטיקונג פון פּלאָט. ער האָט באַהויפּטעט ענטוזיאַסטיש, אַז אונדזער לאַנד איז קליין, איז אַרומגערינגלט מיט פיל שונאים און די גרענעצן זענען פאַרמאַכט. דער דאָזיקער שריט איז נייטיק, כדי צו עפענען אַ ים־וועג צו דער גרויסער וועלט. מיר האָבן אויפגענומען זיין באַשלוס מיט אָנערקענונג. שרגא האָט געבראַכט אַהיים אַ גרופּע חברים. חיה האָט זיך מיט זיי פאַרנומען, זיי געגעבן צו עסן און זיי באַדינט אַ פּאָר חדשים ביז דער קאָאָפּעראַטיוו האָט זיך פאַרשאַפן אַ שיף, וועלכע האָט געהייסן „מסדה". שרגא האָט געזאָלט אַרויף אויף איר אין איטאַליע. ער האָט פאַרפּאַקט זיינע זאַכן און איז אַוועק צום פלוג־פּלאַץ אין לוד אין דער באַגלייטונג פון זיין מוטער. ביים אַוועקגיין האָט זי אים געזאָגט: „זון טייערער, פאָר געזונט און זיי מצליח אין דיין שיינעם פּלאַן". זי האָט אים געקושט און דאָס איז געווען דער לעצטער קוש. מער האָט זי איר איינציקן זון נישט געזען. די שיף איז אַראָפּ אין אָפּגרונט צוזאַמען מיטן שיינעם און ברייט־האַרציקן שרגא. און אַזוי אַרום האָט זיך חיה אָנגעשלאָסן אין דער לאַנגער שורה פון די פאַריתומטע ישראל־מאַמעס. חיה האָט געוויינט אויף איר איינציקן זון ביז איר לעצטן טאָג.

די אָבסערוואַציע פון די משפחה־מיטגלידער
און פון די לאַנדסלייט

חיה האָט געזאָרגט פאַרן איינאָרדענען פון אירע משפחה־מיטגלידער. קיין איינער פון זיי האָט נישט געדאַרפט אָנקומען צו דער עליה־אָפּטיילונג. זי פלעגט שטיין אין חיפהער פּאָרט און נעמען צו זיך אַהיים איר שוועסטער, קרובים און לאַנדסלייט, צוזאַמען מיט זייערע קינדער. זיי פלעגן וווינען ביי איר אין הויז פיל חדשים ביז זיי האָבן זיך איינגעאָרדנט ביי אַרבעט. עס זענען געווען צייטן, ווען עס האָבן זיך געפונען דריי פרויען אין דעם קליינעם קיכל פון הויז. זי פלעגט אַרבעטן ביז נאָך האַלבער נאַכט, ברענגען אין אָרדענונג דאָס הויז און מאַכן פלענער פאַר דעם מאָרגן־

דיקן טאָג, כדי אַלץ זאָל זיין אין אָרדענונג און די געסט זאָלן זיין צופרידן. ווי שיין האָט זי געהאַנדלט מיט שמואליקן, דעם קרוב פון שוואָגער יצחק ז״ל. זי האָט אים איינגעאָרדנט אין שרגאס צימער און האָט זיך מיט אים פאַרנומען 10 חדשים. ווען ער פלעגט אַרויסגיין אין די אָוונטן מיט שרגאן און זיינע חברים האָט זי געזאָרגט אויך פאַר טאַשן־געלט און געזאָגט: ,,נעם, נעם, און דו וועסט זיך פילן גוט אַזוי ווי די חברה״.

זי פלעגט איינאָרדענען פאַר אַלע די חתונות אין איר הויז און הויף, געזאָרגט פאַר די קניות און פאַרן איינריכטן פון די טישן. שטענדיק פלעגט זי זאָגן, אַז עס איז נישטאָ קיין גרעסערע מצווה ווי חתונה צו מאַכן אַ בחור אָדער אַ מיידל און אַז זי איז מקיים די דאָזיקע מצוות מיט פיל גליק און זייער גערן.

מיר האָבן אַ פאַרצווייגטע משפ.חה אין לאַנד, און יעדן ערב יום־טוב פלעגן אונדזערע קרובים קומען אין חיהס הויז און זאָגן: ,,מיר זענען געקומען באַזוכן די גוטע מאַמע, וועלכע האָט אונדז אויפגענומען, ווען מיר זענען געקומען אין לאַנד״. און חיה פלעגט דערלאַנגען כיבוד, אין דער צייט וואָס יעדער איינער האָ טנאָכאַמאָל דערציילט ווענן זיין גוטן געפיל, ווען זיינע פיס האָבן דאָס ערשטע מאָל איבערגעטרעטן די שוועל פון איר הויז. די דאָזיקע דערצייטונגען, וועלכע זיי פלעגן ווידעראַמאָל דערציילן אַזוי ווי די דערציילונגען פון יציאת־מצרים, האָבן גורם געווען חיהן פרייד און צו־פרידנקייט. זי איז געווען בכוח זיי צו העלפן אין דער ריכטיקער צייט.

פסח פלעגט פאָרקומען ביי איר אין הויז אַ סדר פאַר צענדליקער מענטשן, קרובים און לאַנדסלייט. גלייך נאָך פורים האָט זי אָנגעהויבן צוצוגרייטן אַלץ וואָס איז נייטיק צו דער סדר־נאַכט. דעם סדר פלעגט זי איינאָרדענען לויט דער בעסטער טראַדיציע פון איר היים אין חוץ־לארץ ביי איר פאָטער ז״ל, וועלכער איז געווען אַ רעליגיעזער מענטש. יעדער סדר איז געווען באַזונדערס איינדרוקספול. עס איז געווען אַ גרויס פאַרגעניגן איר נאָכצופאָלגן און זען מיט וואָס פאַראַ התלהבות און פרייד זי האָט אַלץ געטאָן.

באַזוכן ביי קרובים און לאַנדסלייט

חיה האָט געהאַט אַ באַשטימטע אָרדענונג פאַר באַזוכן אין משך פון גאַנצן יאָר ביי די קרובים און לאַנדסלייט. די טערמינען פון די באַזוכן האָט זי געדענקט גענוי, ווי זי וואָלט זיי געהאַט פאַרשריבן אין אַ קאַרטאָטעק. זי האָט אויך געוווסט צוצופאַסן די מתנה און אויסקלייבן דאָס וואָס איז נייטיק פאַר יעדער בעל־הביתטע. ביים סוף פון באַזוך פלעגט זי זאָגן: ,,זאָג מיר מיין טייערע, אמת אַז איך האָב געוווסט וואָס צו ברענגען?״ שטענדיק האָט זי געוואָלט, אַז דער צווייטער זאָל זיין צופרידן. יעדער באַזוך פון דעם

מין פלעגט געמאַכט ווערן צוזאַמען מיט מיר. אַנהויב יעדן חודש פלעגט זי נעמען מיין קליינעם קאַלענדאַר און פאַרשרייבן אין אים די טעג פון די באַזוכן.

לאַנדסלייט־פאַראיין
פון פיעסק און מאַסטי

חי ההאַט קאָנצענטרירט ביי זיך אין הויז די לאַנדסלייט פון פיעסק און מאַסטי. אונדזערע לאַנדסלייט, וועלכע פלעגן קומען פון די פאַראייניקטע שטאַטן און פון אַרגענטינע אויף אַ באַזוך אין ישראל, פלעגן ווערן אויפגענומען דורך חיהן אויף גוט צוגעגרייטע באַנקעטן. די צאָל באַטייליקטע אויף די באַנקעטן איז דערגאַנגען בדרך כלל צו 50—60. יעדער באַנקעט אַזאַ האָט איבערגעלאָזט אַ גרויסן איינדרוק. אַ לאַנגע צייט נאָך דעם פלעגן אַלע רעדן וועגן באַנקעט, וואָס איז פאָרגעקומען ביי חייטשען. און זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז אין פאַרלויף פון דער צייט האָבן זיך די לאַנדסלייט צוגעבונדן צו חיהן און צו איר הויז. איר הויז איז געווען אָפן פאַר אַלע, און אַזוי ווי איך האָב געהאַט פאַרבאַנדונגען מיט אַ סך מענטשן און אינסטיטוציעס, פלעגט חיה איינלאַדן פון צייט צו צייט מענטשן מיט פּראָבלעמען, כדי איך זאָל זיי העלפן. און שטענדיק האָט זי געזאָרגט, אַז איך זאָל דאָס מאַכן ווי צום שנעלסטן. אין חיהס ויגן זענען אַלע מענטשן געווען גוטע. קיין שלעכטע מענטשן האָבן נישט עקזיסטירט לויט איר מיינונג. זי פלעגט זאָגן, אַז מען דאַרף אַלע העלפן. זי האָט שטאַרק געוואָלט, אַז מענטשן זאָלן נישט ליידן. צייטנווייז האָב איך זיך איינגעקוקט אין חיהס אויגן און אַנטדעקט ווי גליקלעך זי איז געווען ווען עס איז איר געלונגען עמעצן צו העלפן.

חיה איז געווען דער כוח, וואָס האָט צוזאַמענגעשלאָסן דעם פאַראיין פון פיעסק און מאַסטי. איר הויז האָט געדינט אַלס לאָקאַל פאַר אונדזערע לאַנדסלייט. שטענדיק איז זי געווען פריי פאַר זיי. איר געטריישאַפט און איבערגעגעבנקייט זענען געווען אַ שם־דבר. איך וועל נישט איבערטרייבן, אויב איך וועל זאָגן, אַז מיט איר גוטהאַרציקייט און איר זאָרג פאַרן צווייטן איז זי געווען פון די צדיקות הדור.

איר טעטיקייט פאַרן „יזכור“־בוך

חיה איז געווען פון די ערשטע, וואָס האָבן געפאָדערט, אַז מיר זאָלן אַרויסגעבן אַ בוך פון פיעסק און מאַסטי. נאָך מיט יאָרן צוריק האָט זי זיך ביי מיר געבעטן, „גיב זיך אָפּ מיטן צוגרייטן פון מאַטעריאַל. דו פאַר־

נעמסט זיך מיט הונ׳ערט און צוואַנציק אַנדערע זאַכן, און פאַרן בוך טוסטו גאָרנישט״. און זי פלעגט צוגעבן: ,,זאָלסט וויסן, אַז איך וועל דיך נישט אָפּלאָזן ביז איך וועל זען אַ טעטיקייט״. און נאָך מער ווי דאָס — עס איז נישט געווען קיין פיעסקער צוזאַמענטרעף אָדער באַנקעט ביי אונדז און אויסער אונדזער הויז, ווו זי זאָל נישט האָבן גערעדט וועגן דעם ענין און נישט האָבן געבעטן פון אַלע זיי זאָלן זיך אָפּגעבן מיטן צוגרייטן פון מאַטעריאַל. זי האָט אונטערגעטריבן אַלע, און באַזונדערס איר שוועסטער חנה און יהודה רוזשאַנסקי. זי פלעגט זאָגן צו יהודה רוזשאַנסקי, ,,דו ביסט דאָך דער קאַסירער פון פאַראיין. גרייט צו, ביטע, אַ סך געלט״. איר אַקטיווע טעטיקייט האָט צוגעגרייט דעם באָדן פאַרן אונטערשרייבן פון אָפּמאַך מיטן פאַרלעגער אברהם עמיקם, נאָך דעם ווי אייניקע חברים האָבן זיך פאַרפליכטעט צו שפּענדן גרויסע סומעס. אויך דאָ איז געווען קענטיק די געבענטשטע האַנט פון חיהן. אַ געוויסן שבת, דעם 27.9.1969, איז גערופן געוואָרן אַ חברים־פאַרזאַמלונג מיט דער באַטייליקונג פון אברהם עמיקם. חיה האָט אויסגעשפּרייט אַ ווייסן טישטוך אויפן טיש אויף דער גרויסער וועראַנדע, און אויפן טיש האָט זי דערלאַנגט כיבוד און וויין, און האָט געמאָלדן מיט אַ הויכער שטימע: ׳קינדערלעך, אין אַ גוטער און מזלדיקער שעה, היינט שרייבט מען אונטער אַן אָפּמאַך מיט אברהם עמיקם וועגן אַרויסגעבן פון ,,יזכור״־בוך פון אונדזערע שטעטלעך. איך פריי זיך וואָס איך האָב נישט געלאָזט צורו מיין מאַן. יעדן טאָג, יעדע שעה, בין איך אים דערגאַנגען די יאָרן, ער זאָל פאַרענדיקן דעם דאָזיקן קאַפּיטל. און איך בין גליקלעך וואָ סדער אָפּמאַך וועט היינט ווערן אונטערגעשריבן, ביי מיר אין הויז און אויף מיין טיש״.

איר ענערגיע און ענטוזיאַזם האָבן מיך אָנגעשטעקט. איך האָב זיך פאַרנומען מיט שרייבן יעדן טאָג פון אַכט אַזייגער אין אָוונט ביז האַלבער נאַכט, און זי האָט אַכטונג געגעבן, אַז איך זאָל שרייבן פּערמאַנענט. איך האָב אַריינגעטאָן אין שרייבן צענדליקער און הונדערטער שעהן. אַ באַזונדער פאַרגעניגן האָט געשפּירט חיה, ווען איך פלעג איר פאָרלייענען דעם מאַטעריאַל. זי האָט ליב געהאַט צו הערן די היסטאָרישע פראַגמענטן און די שילדערישע קאַפּיטלעך. ווען זי האָט געהערט וועגן שיינעם טייכל זעלעוויאַנקע, פלעגט זי אויפהייבן דעם קאָפּ און באַמערקן מיט אַ זיסן שמייכל: ,,געדענקסטו, יהודה, ווי מיר פלעגן פאָרן אין אַ לאָדקע אויפן טייכל 5—6 קילאָמעטער ביז מיר זענען אָנגעקומען צום אינדזל אין מיטן וואַלד. ווי שיין און רירנדיק איז דאָס געווען״.

דאָס ,,יזכור״־בוך וועט אינגיכן דערשיינען, אָבער דער ביטערער גורל האָט געוואָלט, אַז חיה וועט נישט זוכה זיין עס צו זען. זי, וועלכע האָט אַזוי פיל אויפגעטאָן און אַריינגעלייגט אַזוי פיל מי און געדאַנק, און אַ דאַנק איר האָט די אַרבעט געמאַכט פאָרשריט. ווי טראַגיש און גרויזאַם איז דאָס, אַז די דאָזיקע פרוי, וועלכע איז געווען איבערגעגעבן מיט איר גאַנצן לייב

און לעבן אונדזערע לאַנדסלייט, האָט נישט זוכה געווען צו זען און הנאה צו האָבן פון דעם ווערק, וואָס איז געוואָרן איר לעבנס־ווערק.

חיה האָט ליב געהאַט צו לייענען

פון איר פריסטער יוגנט אָן האָט חיה ליב געהאַט צו לייענען. שטענדיק איז געווען נעבן איר אַ בוך, און אין יעדער פרייער מינוט פלעגן אירע אויגן אַריינקוקן אין אים. חיה האָט איבערגעלייענט די מערהייט ביכער פון טאָלסטאָי. בעיקר איז זי געווען באַאיינדרוקט פון „אַננאַ קאַרענינאַ". זי פלעגט לייענען דאָס בוך נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל, און געוויסע שטעלן פון אים פלעגט זי מיר פאַרלייענען. זי האָט אויך געלייענט די מערהייט ביכער פון עגנון, און פיל פראַגמענטן האָט זי געקענט אויף אויסווייניק. אָבער באַזונדערס האָט זי ליב געהאַט שלום־עליכם, און אָפט פלעגט זי ברענגעןביישפילן פון זיינע שריפטן. חיה האָט געלייענט פיל צייטונגען, וואָכן־בלעטער און מאָנאַט־שריפטן, איינשליסלעך צייטונגען אין יידיש, וועלכע זי פלעגט באַקומען פון אַמעריקע. איך געדענק נישט קיין איין טאָג, אין וועלכן זי זאָל נישט האָבן געלייענט אַ פּאָר שעה. אַ טאָג אָן לייענען איז לויט איר מיינונג געווען ווערטלאָז און איז אַריבער אָן הנאה.

ראַדיאָ־ און טעלעוויזיע־פּראָגראַמען
און באַזוכן אין טעאַטער

צו ראַדיאָ־פּראָגראַמען פלעגט זי זיך צוהערן יעדן טאָג, באַזונדערס אין די שעהן, אין וועלכן זי האָט געאַרבעט אין קיך. זי איז געווען באַהאַוונט אין יעדער טעמע. באַזונדערס האָט זי זיך אינטערעסירט מיט די אָפּגעשטאַנענע לענדער ווי אינדיע און פּאַקיסטאַן, און זי פלעגט זיך באַקלאָגן אויף די פאַרגעשריטענע לענדער, וועלכע העלפן נישט הונגעריקע מענטשן. אין דר טעלעוויזיע פלעגט זי זען ווי אַזוי די קינדער לעבן אין ביאַפראַ, נאַקעטע און מיט געשוואָלענע בייכער, און זי האָט געשטורעמט קעגן דעם. זי פלעגט זאָגן, אַז ווען די פירער פון די רייכע לענדער וואָלטן געוואָלט אויסבעסערן די הימל־שרייענדיקע עוולה, וואלטן זיי דאָס געטאָן. אָבער עס איז זיי לייכטער אונטערצודריקן מער ווי אַ האַלבע וועלט. איר פאַראינטערעסירונג אין פילמען האָט געשטאַמט פון דעם, וואָס לויט איר מיינונג דאַרף מען זיך פאַרטיפן אין יעדן פּראָבלעם. זי האָ טזיך אויך אינטערעסירט מיט די פּראָגראַמען „מוקד". אַ באַזונדערע ליבע האָט זי געהאַט צום טעאַטער. מיר פלעגן גיין פערמאַנענט אויף פאָרשטעלונגען. זי פלעגט צוגרייטן בילעטן אַ לאַנגע צייט פאַר דער פאָרשטעלונג. און אַזוי פלעג איך אויך באַזוכן אַדאַנק

איר, טראַץ מיין אַרבעט און די פיל באַשעפטיקונגען און האָב הנאה געהאַט פון די דאָזיקע קולטורעלע אימפּרעזעס.

מוזיק

חיה האָט ליב געהאַט מוזיק. באַזונדערס די שאַפונגען פון טשײַקאָווסקי, און עס איז איר געלונגען צו וועקן די דאָזיקע ליבע אויך ביי אירע קינדער. זי האָט געקויפט אַ פּיאַנאָ, טראָץ דער שווערער עקאָנאָמישער לאַגע. זי האָט געאַרבעט אין הויז־ווירטשאַפט און האָט אויסגעצאָלט אין מאָנאַטלעכע ראַטעס דעם פּיאַנאָ. אַזוי אַרום האָט זי דערמעגלעכט אירע קינדער צו לערנען שפּילן פּיאַנאָ. זיי זענען אויך געגאַנגען מיט איר אויף אַ סך קאָנצערטן. שרגא פלעגט זאָגן, אַז בלויז אַדאַנק דער מאַמען האָט ער זיך באַקענטע מיט דער וועלט פון מוזיק. ביז היינט געפינט זיך דער פּיאַנאָ אין אונדזער הויז און אויך די אייניקלעך האָבן באַקומען אַ מוזיקאַלישע דערציאונג.

איר וואַכזאַמקייט לגבי איר משפחה, איר הויז און איר גאָרטן

זי איז געווען די, וואָס האָט באַשלאָסן אין הויז און קיינער האָט זיך נישט געמישט אין אירע וועגן. אַלץ איז ביי איר געווען פּלאַנירט פון פאָרויס, לויט אַ סדר, וועלכן זי האָט פעסטגעשטעלט. זי האָט באַשלאָסן וואָס מען קויפט פריער און וואָס שפּעטער, וואָס מען בויט און וואָס מען פאַריכט אין הויז. פאַר זיך אַליין האָט זי געהאַט קליינע פאַרלאַנגען און שטענדיק איז זי געווען צופרידן מיט דעם וואָס זי האָט געהאַט. גלייכצייטיק האָט זי זייער מקפיד געווען אויף איר קליידונג, זי זאָל פּאַסן און אַנטשפּרעכן דעם גייסט פון דער צייט, אָבער זאָל אויך זיין באַשיידן.

איר ליבע צום גאָרטן האָט זיך אויסגעדריקט אין אַ גרויסער זאָרג פאַר אים און מיט דער פלעגע פון די ביימער, גראָז און בלומען. זי האָט געזאָרגט פאַר די צייטן פון באַוואַסערן, גראָבן א.אַ.וו. אין אונדזער גאָרטן האָבן מיר אַ סך ביימער: ציטרוס־ביימער, אייל־ביימער און אַסקודיניעס. באַזונדערס האָט זי ליב געהאַט דאָס גראָז. זי האָט זיך פאַרנומען מיט איבערגעגעבנקייט און זאָרגפעליקייט מיטן פראָנט פון הויז און מיט זיין הינטערשטן טייל. דאָס איז געווען אַ בליענדיקער גאָרטן, אַ גן־עדן אויף דער ערד. לויט אירע רייד האָט אַ הויז אַ גרויס און אַ שיינס ווי אונדזערס, זיך געניטיקט אין אָרדענונג, אַרבעט און זאָרג, דעריבער האָט זי שטענדיק געהאַנדלט לויט אַ פּלאַן אויסגעאַרבעט פון פאָרויס, ווי אַ געניטער אַגראָ־

נאָם. אירע געבענטשטע הענט זענען געווען קענטיק אומעטום, ביים פלאַנירן, ביי דער אויספירונג און ביי דער זאָרגפעליקער וואַכזאַמקייט.

און אויב זי האָט געפירט איר הויז מיט אַ געניטער און שטאַרקער האַנט, איז זי לגבי די מענטשן אין הויז געווען טאָלעראַנט, ווייך און פול מיט פאַרשטענדעניש. שטענדיק האָבן איר מאַן, קינדער און אייניקלעך גע־ ווּוסט, אַז זי האָט אַן אויער וואָס הערט אויס, אַ וואַרעם און עמפינדלעך האַרץ, און אַ קלוגע עצה.

אין איר איז מקויים געוואָרן דער פסוק : „כבדוה בת־מלך פנימה״.

צו חיהס כאַראַקטער

אין חיהן האָבן זיך צוזאַמענגעגאָסן וויכטיקע און דערהויבענע מעלות, וועלכע האָבן זיך אויסגעדריקט אין איר פערזענלעכקייט און אין אירע געבענטשטע מעשים. עס זענען צו ענג די ראַמען, כדי צו שילדערן אירע אייגנשאַפטן, איך וועל זיך אָבער אָפּשטעלן אויף אייניקע פון די וויכטיקסטע.

א) מענטשן־ליבע

איינע פון די בולטסטע אייגנשאַפטן אין חיהן איז געווען מענטשן־ ליבע אין ברייטסטן זין פון וואָרט. דאָס האָט זיך אויסגעדריקט אין אַן ערנסטן און פאַראַנטוואָרטלעכן צוגאַנג צוזאַמען מיט געטריישאַפט צו פרינ־ ציפּיעלע ווערטן, מיט רעכענען זיך מיטן צווייטן מיט זיין אָנערקענונג, מיט אַן אמתדיקער פאַראינטערעסירונג מיט אים און מיט זיינע מעשים, און מיט אַ גרייטקייט צו קומען אים שטענדיק אַנטקעגן.

ב) זי איז געווען עמפינדלעך פאַר גלייכקייט צווישן מענטשן

איר עיקר־זאָרג איז געווען צו פאַרקלענערן דעם אָפּגרונט צווישן איין מענטשן און צווייטן, כדי די מענטשהייט זאָל לעקזיסטירן אין געמיינזאַמער פאַרשטענדעניש. זי האָט געווייטיקט דאָס וואָס שטאַרקע באַווולהן די שוואַכע, און האָט באַהויפּטעט, אַז אַלע דאַרפן זיך באַטראַכטן און זיך פירן אין אַלעם ווי מענטשן. זי אַליין האָט זיך שטענדיק דערנענטערט צו געדריקטע, צו עלנטע און האָט געפּרוּווט זיי געבן זיכערקייט און לעבנס־ פרייד.

ג) אומבאַגרענעצטע הילף דעם נויטבאַדערפטיקן

אויס אָנערקענונג פאַרן מענטש ווייל ער איז אַ מענטש, האָט זי גע־ ווידמעט אויפמערקזאַמקייט דעם שוואַכן. זי פלעגט זאָגן, אַז דער שטאַרקער און באַפעסטיקטער זאָרגט פאַר זיך אַליין און נויטיקט זיך נישט אין שטיצע פון אַנדערע. אָבער דער שוואַכער און מיטללאָזער דאַרף באַקומען

די פולע הילף ביז ער וועט שטיין שטאַרק אויף די פיס. און ווירקלעך האָט זי מקיים געווען דעם דאָזיקן מענטשלעכן צוגאַנג אין אירע מעשים, ווי עס זאָגן עדות די פאָלגנדע ביישפּילן:

1) אַ פרוי, וואָס איז געוואָרן אַן אלמנה, און איז געווען אין אַ דע־פּרעסיע און קראַנק. זי איז תיכף געקומען איר צו הילף. זי האָט זי גענו־מען צו אונדז אין הויז, און ווען די פרוי איז צוריקגעקומען אַהיים, האָט זי געזאָרגט זי צו באַזאָרגן מיט די נויטיקע אַרטיקלען. חיה האָט געקאָכט פאַר איר, האָט געוואַשן און זיך פאַרנומען מיט איר און מיט איר קליינער טאָכטער, ביז די פרוי, וואָס איז געשטראָפט געוואָרן דורכן גורל איז צוריק־געקומען צו זיך און איז געזונט געוואָרן. אויך נאָך דעם האָט זי נאָכגעפאָלגט נאָך איר אין משך פון יאָרן און זי איז געווען אַ חברטע פאַר איר מיט ראַט און טאַט. די דאָזיקע פרוי פלעגט קומען אָפט צו חיהן און זיך אָנוואַרעמען נעבן איר ליכט.

2) אַ יתום, אויף וועלכן חיה האָט אויסגעשפּרייט איר שוץ. זי האָט אים דערלאַנגט די פולע הילף, האָט אים דערנענטערט צו איר הויז, האָט אים באַזאָרגט מיט עסן און אַ מלבוש. און ער איז געוואָרן אַ בן־בית ביי איר.

3) אַן אלמנה, וואָס האָט זיך גענויטיקט אין הילף פון די אינסטי־טוציעס און האָט זי נישט באַקומען. חיה האָט גלייך אויסגעאיבט איר דרוק אויף מיר, און האָט מיך נישט אָפּגעלאָזט, ביז דער ענין איז געוואָרן דערליידיקט. זינט דאַן פלעגט זי מיר אַלע מאָל דאַנקען פאַר מיין הילף פאַר דער דאָזיקער אומגליקלעכער אלמנה.

4) חיה האָט זיך דערוווּסט וועגן די געלט־שוועריקייטן פון אַ געווי־סער משפחה. זי איז גלייך געקומען צו הילף און האָט אָנגעהויבן צונויפ־זאַמלען די נויטיקע סומע דורך הלוואות ביי שכנים און באַקאַנטע, און זי אַליין האָט געגעבן אַ גרויסע סומע. די משפחה האָט באַקומען הילף, האָט געלייזט אירע פּראָבלעמען, און האָט נישט פאַרגעסן די גוטהאַרציקע חיה.

5) זי האָט געהאַט אַ מנהג אונטערצושטיצן מיטללאָזע קינדער. באַ־זונדערס איז זי געווען עמפּינדלעך לגבי זייער נויט, ווען עס האָט זיך גע־האַנדלט אין עקסקורסיעס. ווען אַ גרופּע קינדער פלעגט אַרויספאָרן אויף אַן עקסקורסיע, און איינס פון די קינדער האָט נישט געהאַט קיין געלט, כדי זיך צו באַטייליקן, פלעגט זי באַצאָלן פון איר קעשענע פאַרן קינד.

6) זי איז געווען זייער עמפּינדלעך לגבי געסט פון חוץ־לארץ. זי האָט געשפּירט אַ טיפע פליכט זיי אויפצונעמען און זיי ווייזן אונדזער לאַנד, און האָט נישט געשפּאָרט קיין מי און געלטער. זי פלעגט אויפשטיין גאַנץ פרי און אַרויס מיט זיי. ווען זי איז צוריקגעקומען ביינאַכט פלעגט זי, טראָץ איר מידקייט, שפּירן אַ סאַטיספאַקציע, אַז זי האָט געגעבן הילף די געסט און זיי דערמעגלעכט צו באַקענען און הנאה האָבן פון אונדזער לאַנד.

7) הילף פאַר קינדער, וואָס זענען שוואַך אין די לימודים. מיט איר

הילף פאַרן שילער און האָט גענומען אויף זיך צו העלפן שוואַכע תלמידים. כאַראַקטעריסטישער גרייטקייט האָט זי זיך אָפּגערופן פאַר דער אַקציע פון ווען זיי זענען געקומען צו איר האָבן זיי געפונען אַ וואַרעם, ליבנדיק און אָפן הויז. זי פלעגט זיי העלפן קודם־כל צוגרייטן זייערע לעקציעס, נאָכדעם פלעגט זי זיך זעצן מיט זיי צום טיש און זאָרגן זיי געבן צו עסן און זיי זאַט מאַכן. אויסער דעם פלעגט זי זיי צוגרייטן אַ פּעקל אַהיים — שפּייז און קליידונג. זי פלעגט אויך באַזוכן ביי זיי אין הויז און זיי ברענגען מתנות. זיי האָבן אין איר געזען אַ נאָענטע פריינדין און אויף דעם זאָגן עדות די דאַנק־בריוו.

8) איר עמפּינדלעכקייט אויף די פּראָבלעמען פון נייעם עולה. איינע פון די פּליכטן, וואָס ליגן אוי ףאונדז, האָט געטענהט חיה, איז צוצוגרייטן אַ וואַרעם הויז פאַרן נייעם עולה. און אַליין האָט זי פאַרווירקלעכט די דאָזיקע פליכט. זי פלעגט זאָרגן אָנצוקומען צום עולה, וועלכער האָט זיך נאָך נישט איינגעאָרדנט ביי אַרבעט און אים ברענגען צו אונדז אַהיים. זי האָט זיך מיט אים פאַרנומען ביז ער האָט געפונען אַרבעט און איז אַריין אין זיין אייגענער וווינונג; אָדער זי פלעגט אָנקניפּן פאַרבינדונגען מיט משפחות פון עולים, עפענען אונדזער הויז פאַר זיי, זיי שענקען זאַכן און אַר־טיקלען, וועלכע האָבן זיי געפעלט.

די דאָזיקע פאַלן זענען בלויז אייניקע ביישפּילן פון איר גרויסער אַק־טיוויטעט, וועלכע האָט אַרומגענומען נאָך צענדליקער פאַלן. חיה האָט אַ סך אויפגעטאָן אין איר לעבן פאַרן נויטבאַדערפטיקן, פאַרן שוואַכן — פאַרן כלל.

ד) אַ פּרוי מיט אַ זעלבסטבאַוווסטזיין און שטעלונג

צוזאַמען מיט איר גוט האַרץ און איר עמפינדלעכקייט פאַרן מענטשן, איז זי געווען אַ פרוי מיט אַ בולטן זעלבסטבאַוווסטזיין. נאָכדעם ווי זי האָט באַטראַכט אַ געוויסע זאַך, און זי איז געקומען צו דער מסקנה, אַז זי איז גערעכט, פלעגט זי קאַטעגאָריש באַשטיין אויף איר מיינונג און זי פאַר־טיידיקן ענערגיש און קלאָר. גלייכצייטיק האָט זי זיך נוהג געווען אויס־צוהערן די אַנדערע מיינונג, און אויב זי האָט זיך איבערצייגט, אַז זי איז נישט גערעכט, האָט זי אָנגענומען דעם דין פשוט און אָפנהאַרציק. איר מיינונג איז געווען, אַז איינער פון די פּרינציפּן פון דער געזעלשאַפט איז אָנצונעמען די אַנטשיידונג פון דער מערהייט. און ווירקלעך, אויב מען האָט אָנגענומען אַ געוויסן באַשלוס אין קעגנזאַץ צו איר שטעלונג, האָט זי אָנגענומען די אַנטשיידונג פון דער מערהייט, אונטערשטרייכנדיק, אַז מיר לעבן אין אַ דעמאָקראַטישן רעזשים און מיר דאַרפן זיך באַציען צו אים מיט כבוד. זי איז געווען דורכגעדרונגען מיטן באַוווסטזיין, אַז דער דעמאָ־קראַטישער רעזשים איז דער פּאַסיקסטער און דער בעסטער אין דער מענטש־לעכער געזעלשאַפט און מען דאַרף אים אויפהאַלטן.

חיהס קראַנקהייט

אין אָקטאָבער 1971 האָט חיה דערשפּירט ווייטיקן אין איר לינקן פוס און אין איר פלייצע. אין נאָוועמבער האָט זיך די לאַגע פאַרערגערט, אָבער עס איז נישט געווען קיין שאָטן פון פאָרגעפיל, אַז דער גרויסער און מוראדיקער אומגליק שטייט אויפן שוועל. זונטיק, דעם 21.11.1971 איז חיה אַוועקגענומען געוואָרן אין רמב״ם־שפּיטאָל און נאָך צוויי טעג האָט מען זי אָפּערירט. 38 טעג איז זי געלעגן אין שפּיטאָל, און אין משך פון דער גאַנצער צייט איז איר געדאַנק געווען קלאָר און זי פלעגט אויפנעמען אירע געסט און זיך אינטערעסירן מיט זיי און מיט די מיטגלידער פון זייערע משפחות. קיינער האָט קיינמאָל נישט געהערט פון איר אַ באַמערקונג וועגן איר קראַנקהייט אָדער וועגן אירע ליידן. אויך אויפן קראַנקן־בעט איז חיה געבליבן געטריי זיך און אירע שיינע אייגנשאַפטן, האָט ווייטער זיך אינטערעסירט מיטן צווייטן און געוואָלט אים פאַרלייכטערן. די געסט, די איבעריקע קראַנקע, די דאָקטוירים און אַלע, וואָס זענען געווען אַרום איר, האָבן זיך געוווּנדערט אויף חיהס אייגנאַרטיקן כאַראַקטער. ווי אַזוי זי האָט זיך באַמיט צו פאַרוויילן יעדן איינעם, וואָס האָט זיך געפונען נעבן איר און דערווייטערן פון אים יעדע זאָרג און שרעק.

די 38 לעצטע טעג פון לעבן פון מיין טייערער און געליבטער פרוי זענען געווען טעג פון דערנענטערונג און אומעט. פון איין זייט זענען דאָס געווען אייגנאַרטיקע טעג פאַר מיר. איך האָב זיך נוהג געווען צו זיין מיט מיין געליבטער פרוי שעהן איבער שעהן אין דער דערנענטערונג און פאַר־געניגן, פון דער צווייטער זייט איז מיין האַרץ צעריסן געוואָרן פון זאָרג און ווייטיק. ווי איבעררעשט בין איך געווען, ווען איך פלעג קומען אין דער פרי אין שפיטאָל און טרעפן מיין פרוי ליגן אין בעט, מיט אָפענע, וואַכ־זאַמע און צייטנווייז אַפילו שמייכלענדיקע אויגן. איך פלעג זיצן נעבן איר, גלעטן אירע געבענטשטע הענט, וועלכע האָבן אויסגעפירט אין משך פון איר גאַנץ לעבן שיינע און גוטע טאַטן, סיי פאַר איאר משפחה, סיי פאַרן ציבור, וואָס האָט זיך געגויטיקט אין הילף, סיי פאַרן פאָטערלאַנד. און טראָץ איר קראַנקהייט האָט עקזיסטירט אין מיין האַרץ דאָס געפיל, אַז אָט וועלן ווידער די דאָזיקע הענט זיך צוריקקערן צו זייער געבענטשטער טעטיקייט.

און דרט נעבן איר בעט האָב איך געמאַכט אַן איבערבליק איבער אונדזער שיינער און רייכער פאַרגאַנגענהייט. ווען מיר האָבן געשפּרייזט האַנט ביי האַנט אַ לאַנגן וועג. און אין מיין האַרץ האָט געשעפּטשעט אַ תפילה, אַ זאפשר וועט אונדז צולויכטן דער מזל און מיין געליבטע פרוי וועט געזונט ווערן און זיך אומקערן צו איר געוויינלעכן וועג פון לעבן און מיר וועלן ווייטער שפּרייזן צוזאַמען ווי אין דער פאַרגאַנגענהייט.

טראָץ דעם ווייטיק און ליידן האָב איך געשפּירט אי ןיענע שווערע טעג טיפע געפילן פון דאַנקבאַרקייט פאַר דעם וואָס עס איז מיר געגעבן געוואָרן נאָך צו זיצן נעבן איר בעט, ווען מיינע אויגן זענען געווענדט צו

איר, און בלויז צו איר, כדי צו בלייבן אַליין מיט דעם מענטשן, מיט וועלכן איך האָב געקענט בלויז גליק. און אַלע מיינע געדאַנקען און געפילן זענען געווען געווענדט בלויז צו מיין געליבטער פרוי. אָבער וויפיל בין איך צע־ריסן געוואָרן פון ווייטיק און יאוש, ווען אין משך פון אַלע שעהן פון טאָג בין איך געווען אַן עדות צו אירע ליידן און איר מצב. ווען איך האָב זיך איבערצייגט ווי איר גוזונטער און לעבנספולער קערפער ווערט וואָס אַמאָל מער אָפּגעשוואַכט און צעשטערט פון טאָג צו טאָג, און ווי די מוראדיקע יסורים לאָזן זי נישט אָפּ. באַזונדערס, ווען איך האָב געוווּסט, אַז צו איר מוראדיק ליידן איז נישטאָ קיין היילונג און האָפענונג. אירע פלינקע פיס, וועלכע האָבן אין דער פאַרגאַנגענהייט געשפרייזט אַזוי לייכט איבער בערג און טאָלן, און וועלכע זענען שטענדיק געווען גרייט צו טאַנצן, צו שפּאַצירן, זענען איצט געווען צוגעשמידט צום קראַנקן־בעט.

און ווען איך האָב זיך איינגעקוקט אין מיין געליבטער פרוי, וועלכע איז געווען אַ טייל פון מיין לעבן און גליק אין משך פון אַכט און פערציק יאָר, און געזען ווי זי ליידט, האָט זיך מיין האַרץ צעבראָכן פון ווייטיק און צער. בלויז איין געדאַנק איז געווען ביי מיר, ווי אַזוי איר צו פאַרלייכטערן און דערוייטערן די דאָזיקע שרעקלעכע ווייטיקן.

עס איז שרעקלעך ווען דו קוקסט אויף דיין פרוי און זי איז היפּסלאָז און דו האָסט נישט קיין מעגלעכקייט איר צו העלפן מיט עפּעס, אַפילו נישט צו פאַרלייכטערן מיט וואָס עס איז אירע מוראדיקע יסורים. ווען איך האָב שוין מער נישט געקאָנט איבערטראָגן דעם דאָזיקן צער, פלעג איך אַרויסגיין אין דעם לאַנגן קאָרידאָר און וויינען און שרייען אין דער שטיל, „האָט רחמנות, ראַטעוועט, ראַטעוועט מיין פרוי, וועלכע איז מיין גליק!״ אָבער אומזיסט, נישטאָ קיין רעטער און נישטאָ קיין העלפער.

דער ביטערער סוף

די נאַכט אויף דינסטיק, י׳ טבת תשל״ב, אַ ביטערער טאָג, האָט מיין געליבטער פרוי צוריקגעגעבן אי רריינע נשמה, ווען אַרום איר בעט זענען געווען איר מאַן, איר טאָכטער, אירע שוועסטער און קרובים. פלוצלונג איז מיין וועלט פינצטער געוואָרן און איך בין געבליבן איינזאַם.

מיט חיהס טויט איז אַוועק פון דער פּיעסקער געזעלשאַפטלעכער אַרענע אַן אומגעווייגלעכע געשטאַלט. חיהס ווערק אויפן דאָזיקן געביט וועט איר פאַרזיכערן אַן ערן־פּלאַץ אין דער געשיכטע פון די שטעטלעך פּיעסק און מאָסטי. זי וועט אָבער געדענקט ווערן צום גוטן נישט נאָר צוליב אירע פילע גוטע מעשים, נאָר אויך צוליב אירע פערזענלעכע אייגנשאַפטן, וועלכע האָבן איר פאַרשאַפט אַן אַלגעמיינע פּאָזיציע, אַלס אַ פרוי מיט ברייטע

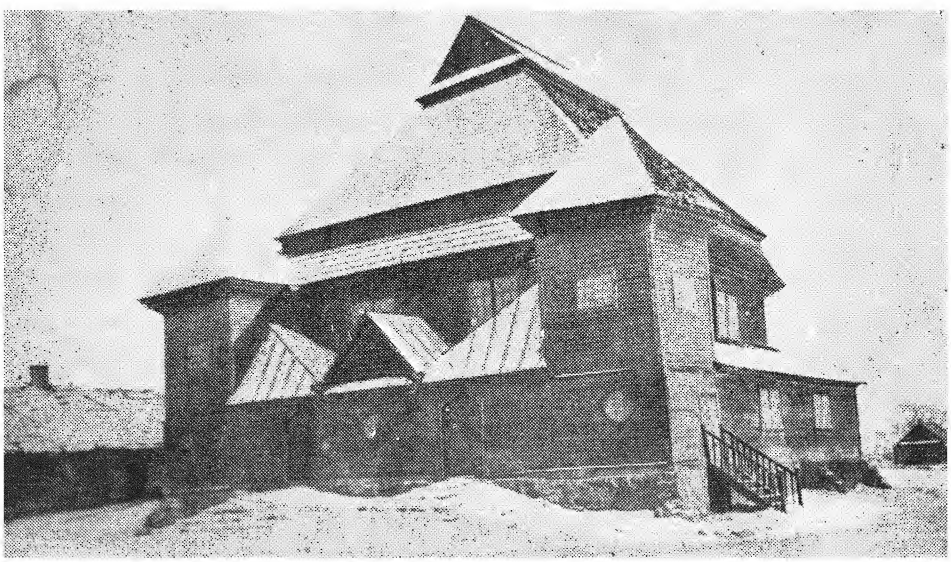
האָריזאָנטן, אויף אַלע געביטן אין אונדזער לאַנד, אַ פרוי מיט אַן אָנגענעם באַנעמען, אַ זעלטענע קאָמבינאַציע פון אייגנשאַפטן, וואָס וועט בלייבן לייזיק אין אונדזער געזעלשאַפט נאָך איר אַוועקגיין.

אַזוי איז אַוועקגעריסן געוואָרן פון אונדז פריצייטיק אונדזער טייערע, אונדזער באַליבטע.

איר אָנדענק בלייבט אויסגעקריצט אין אונדזער נשמה אויף אייביק.

פיעסק און מוסט

יזכור בוך

געבראכט צום דרוק ביי דער בוך רעדאקציע
תשל״ה 1975

פ א ר וו א ר ט

טייערע לאנדסלייט,

אויף אט דעם בוך, אין וועלכן איר קוקט יעצט אריין, האט איר זייער לאנג געווארט ביז צו זיין ערשיינונג. פיעל פון אייך האבן שוין זיכער נישט געגלויבט אז ער וועט ווען עס איז ארויסגעגעבן ווערן, אנדערע האבן געמיינט אז עס וועט נעמען פיעל צייט ביז ער וועט פארטיג ווערן.

אבער, טראץ אלע פארשפעטיקונגען און נישט קוקנדיק אויף דער לאנגער צייט וועלכע איז געוועזן נויטיק אים צו פארבערייטן, אט ליגט ער פאר אייער אויגן און פיעל גרעסערע שטעט פון פיעסק און מאסט, ווואלטן זיך נישט געדארפט שעמען מיט אזא בוך, אין הינזיכט פון אויסערליכן פארמאט, פון דער צאל זייטן און פון דער קוואליטעט פון איינהאלט. דאס איז א רעזולטאט פון יארן ארבייט, זארגן, צווייפלען און זוכן פון מאטעריאל.

מעהרערע פון אייך האבן געוויס פארגעסן דעם אנפאנג, ווען מיר האבן זיך געדארפט בעטן ביי מענשן זיי זאלן שרייבן. איך געדנק גוט די ווידערהאלטע, פארזארגטע פראגע פון יהודה בורובסקי : ״צו וועלן מיר דערגרייכן 200 זייטן ?״ יא, מיר האבן דערגרייכט 200 זייטן און פיעל מעהר...

געוויס געפינען זיך אין בוך פעהלערן. מעגליך, אז נאך אייער נישטערונג וועט איר אויך געפינען זאכן וועלכע וועלן אייך נישט געפעלן ווערן. אבער אין יעצטיקן מאמענט, פארקלערט זיך איבער דער מעכטיקער ארבייט וואס איז אין אים אריינגעלייגט געווארן, געדיינקט אז דאס איז א פרוכט פון נישט־אונטערבראכענער אנשטריינגונג און גרויסער פינאנציעלער אינוועסטיציע.

ווען איך האלט דאס בוך אין האנט, זעה איך די לאנגע וועג וואס מיר האבן דורכגעמאכט ביז יעצטיקן מאמענט : יהודה בורובסקי וועלכער האט טאג און נאכט געווידמעט דער זאמלונג פון מאטעריאל און עס ארויסברייינגען אין שריפט. דעם פארווארט וואס ער האט געשריבן — וועלכער בילדעט א באסיס און פונדאמענט פאר אט דעם פרעכטיקן בוך — קענט איר נישט געפינען זיין גלייכן אין מעהרערע יזכור ביכער ; חנה דיכטער וועלכע האט אונערמידליך געזאמלט דאס מאטעריאל, האט עס דורגעקוקט איין מאל און נאך א מאל, האט געראטן און געזוכט וועגן צו פארבעסערן און פארפארביגן די פארשידענע ארטיקלען ; משה שחורי, וועלכער טראץ זיין געפינען זיך אין א וייטן קבוץ, האט ער רעדאגירט דאס מאטריאל, עס בעארבעט און געזאמלט ; זלמן קפלן, דער פארשטייער פון קהילת מאסט ; עוזר שבח, מיט זיין ווארעם אידיש הארץ ; און דער אנגעזעהנסטער צווישן זיי, דער קאסירער יהודה רוז׳אנסקי, מיט זיינע העלפערינס אין ישראל און זיינע שליחים אין אויסלאנד, וועלכער האט גענומען אויף זיך א קאלאסאלן פינאנציעלן יאך, האט עס.געטראגן מיט א שמייכל און האט דערברייינגט אט דער מעכטיגער ליטערארישער אונטערנעמונג צו אט דער ערפאלגרייכער פארענדיגונג.

און זאלן נישט פארגעסן ווערן די אלע וועלכע האבן באשיידן און רוהיג געשפענדעט זייער צייט, ענערגיע און קראפט, אום צו פארענדיקן דער אונטערנעמונג ; און אלערערשט וועלן מיר נישט פארגעסן חיה בורובסקי ז״ל, וואס ביי איר אין הויז איז אונטערגעשריבן געווארן דער אפמאך. זי

האט אויסגעאיבט א דרוק אז עס זאל אונטערשריבן ווערן, זי האט געטאן אלעס וואס איר איז נאר געווען מעגליך פאר דאס ערפאלג פון בוך, נאר צו אונזער גרויסן באדויערן — האט זי נישט זוכה געווען צו זעהן די פארווירקליכונג פון דיזען טרוים אין לעבן. איר אנדיינקען וועט אייביק פארבלייבן איינגעקריצט אין מיין זכרון און מיינע באזוכן אין איר הויז — א אונפארגעסליכער איינדרוק.

דער ארויסגעבער

עמיקם אברהם

אופירה בן־ברק (אייניקל פון חיה און יהודה באַראַווסקי)

מיין זיידע פון פיעסק...

אַ ווינט אין דרויסן. אַ ווינטערדיקער ווינט.

איך זינק אין געדאַנקען. אין דרויסן הערשט ווינטער.

דער זיידע, ווייט אין דער היים, שרייבט אַ בוך.

אַ בוך, וואָס איז מיר נישט פרעמד.

איך בין שוין איצט נישט קיין קינד.

ווייט פון דער היים און ווער אַנטשלאָפן ביינאַכט אַן דערציילונגען.

אַמאָל, אין די ווייטע ווינטערס, ווען אויפן פענס־טער איז געהאַנגען אַ קאָלדרע, כדי עס זאָל נישט אריין קיין ווינט, אין דעם ריזן־בעט פון זיידן מיט דער באָ־בען, האָב איך געלעבט די דערציילונגען.

היינט שרייבט מען וועגן דעם ווייטן שטעטל, איצט איז פאַראַן אַ בוך, היינט זענען פאַראַן דערינערונגען. אַמאָל האָט מען געלעבט אין אים.

איך האָב עס געלעבט אין די ווינטער־נעכט. אַלס אַ מיידעלע, געראַנגלט זיך מיטן שלאָף, און האָב גע־שלונגען דערציילונגען.

דער זיידע האָט נישט דערציילט.

דער זיידע האָט געלעבט פון דאָס ניי די מינוטן, וועגן וועלכע ער האָט גערעדט.

איך בין אַרומגעגאַנגען מיט אים אין וואַלד, וועל־כער איז געווען פינצטער און נאַס, צווישן בוימער און פאַרפלאָנטערטע קלעטערנדיקע צווייגן, און האָב גע־קעמפט מיט וועלף מיט דער הילף פון שטעקנס. ביי־נאַכט פלעגן מיר אָנצינדן צוזאַמען אַ פייער קעגן דער קעלט און אָוועקטרייבן בייזע חיות און קעמפן מיט די קינדער פון די גויים, וועלכע האָבן געוואָגט אריינצו־דרינגען אין אונדזער תחום און אונדז שטערן.

דער ווינטער איז געווען אַנדערש, נישט אַזוי ווי דאָ. מיט פיל שניי, ווייסן און האַרטן, אומבאַגרייפלעכע

אייניקל אופירה מיט חיה און יהודה באַראַווסקי

שטחים פון ווייס. מיר זענען געפאָרן אין אַ שליטן, ווייט אין די געפרוירענע פעלדער. מיר זענען פאַרבייגעפאָרן שנעל איבער כאַטעס פון פויערים, וואָס זענען פאַרגראָבן ביז דער העלפט אין שניי. און צייטנווייז האָבן מיר געזען בלויז די שוואַרצע קוימענס אויף דעם ווייסן בלישטשענדיקן הינטערגרונט און דאָס שטרוי, וואָס האָט פאַרשטאָפּט די שפּאַלטן אין די פענצטערס.

מיר האָבן זיך געגליטשט פון באַרג, מיר האָבן זיך געוואַלגערט אין שניי, פאַרלירנדיק דאָס געפיל פון צייט און מיר האָבן זיך אַראָפּגעקייקלט פון אים.

ווען מיר זענען געווען גוטע קינדער, האָט מען אונדז גענומען אויף אַ באַזוך ביי דער מומע חנה אין קרימניצי.

מיר פלעגן איינשפּאַנען דעם „בולאַן" און פאָרן. „בולאַנען" האָב איך ליב געהאַט מער פון אַלע. דער זיידע האָט געזאָגט, אַז ער איז ווי אַ קעמל, געל און ריזעדיק און מיט יעדן שריט האָט ער דורכגעמאָסטן אַ האַלבן וואַלד.

און איין נאַכט, ווען עס איז געווען זייער פינצטער, און מיר זענען געשלאָפן אין שייער, זענען מיר כמעט ווי געהרגעט געוואָרן, ווען עס איז אַראָפּגעפאַלן די גרויסע און שווערע אייזערנע טיר.

די באָבע האָט אונדז געבראַכט אין „חדר" אַריין צו לערנען ביים רבין. מיר זענען געווען זייער קליין.

און אַז דער רבי נפתלי האָט אויפגעהויבן דעם שטעקן און האָט אונדז געיאָגט איבערן גאַנצן צימער, כדי אונדז צו דערלאַנגען, ווייל מיר האָבן נישט גוט דעקלאַמירט, האָט די באָבע געדראָט מיטן פינגער און האָט געזאָגט, ער זאָל נישט וואָגן אונדז אָנצורירן.

בשעת די פויזעס פלעגן מיר זיך שפּילן מיט אַ באַל.

ווינטער פלעגן מיר מאַגאַזינירן קאַרטאָפל אונטער די ברעטער פון דער פּאָדלאָגע, כדי מיר זאָלן האָבן צו עסן אין משך פון דער גאַנצער לאַנגער און שווערער צייט.

מיר האָבן געשפּירט דעם פרילינג, ווען דער שניי האָט אָנגעהויבן צו צעגיין און דאָס ווייסע האָט זיך אויסגעמישט מיט בלאָטע, און מיר האָבן אים מער נישט ליב געהאַט.

מיר האָבן געוואַרט אויפן פרילינג.

דער פרילינג איז געווען פאַר אונדז די נאָרעס אין וואַלד די מלחמות מיט די „שקצים", דער טייך, די קאַרשן און דאָס געפיל פון פרייהייט.

מיר האָבן זיך נישט פאַרמאַכט ווי בערן אין דער נאָרע און מיר האָבן נישט געשפּירט דעם געוויכט פון דעם שניי אויפן דאַך. מיר זענען געווען מיט זיך, אָן אַ צוים, צוריק געהערט צו אַלץ, וואָס מיר האָבן ליב געהאַט. מיר זענען נישט געווען פאַרשפּאַרט.

דעם טייך האָבן מיר ליב געהאַט.

אַ מין געווירבל פון גרין און בלוי. ער האָט געהאַט אין זיך די קראַפט פון שטראָמענדיקן וואַסער, וואָס הערשט און דערגייט אין ווייטע, נישט פאַרשטענדלעכע ערטער. מיר זענען געבליבן פון הינטן, בלויז געקוקט.

שעהן לאַנג האָבן מיר געקאָנט קוקן אין וואַסער. ווינטער איז עס געווען ווי אַ ווייסע סטעזשקע. און אין פרילינג — זענען געשווומען אויף אים שטיקער אייז, גרויסע, געפערלעכע. און נאָך דעם אייז, האָבן מיר ווידעראַמאָל געזען דאָס וואַסער, וועלכעס מיר האָבן ליב געהאַט.

דאָס איז געווען אַ טייך פון שוואַנען. אַ טייך, אין וועלכן עס האָבן זיך אָפּגעשפּיגלט די בוימער און וואָלקנס. אַ טייך, איבער וועלכן מען האָט געקאָנט רודערן אָן אַ סוף, כדי צו שפּירן, אַז מען רייסט זיך אָפּ פון דער גרויער ערד און מען ווערט געטראָגן מיטן וואַסער.

איצט זענען מער נישטאָ קיין דערציילונגען. אַלץ געהערט צו אַן אַנדער וועלט.

— איצט זענען די נעכט אָן דערציילונגען. איצט שרייבט דער זיידע אַ בוך.

געווען אַמאָל אַ שטעטל, געווען אַמאָל קינדעריאָרן. געווען אַמאָל אַ טייך און אַלץ איז אוועקגעשווומען מיט אים.

יהודה בורובסקי

די געשיכטע פון פּיעסק

דאָס שטעטל פּיעסק געהערט צו ווייס־רוסלאַנד (ביעלאָרוסיאַ), אַ רעפּובליק אין מערב־טייל פון דעם סאָוויעטן־פאַרבאַנד. דער שטח פון דער רעפּובליק איז 207,600 קוו. קילאָמעטער און די צאָל פון אירע איינוווינער איז ביי אַ 10 מיליאָן (1947).

ווייס־רוסלאַנד ליגט צווישן צפון־פּאַראַלעל 51 גראַד מיט 15 מינוט — 56 גראַד מיט 8 מינוט און מזרח־מעריד‏יאַן 23 גראַד מיט 10 מינוט — 32 גראַד מיט 43 מינוט.

אין מזרח און צפון־מזרח גרענעצט זי זיך מיט רוסלאַנד. אין צפון — מיט לעטלאַנד. אין צפון־מערב — מיט ליטע. אין מערב — מיט פּוילן. אין דרום — מיט אוקראַינע.

בלויז אַ קליינער טייל פון דער גרענעץ פון ווייס־רוסלאַנד איז אַ נאַטירלעכער — דער טייך בוג פון דרום־מערב און דער טייך דניעפּר — פון דרום־מזרח.

די פּאָליטישע גרענעץ איז כמעט אידענטיש מיט דער עטנאָגראַפישער גרענעץ, ווייל אין די יאָרן 1919—1939 איז זי געוואָרן צוגעפּאַסט צו דעם תחום פון דער פאַרשפּרייטונג פון דער ווייס־רוסישער שפּראַך. זי איז ברייטער פון דער היסטאָרישער גרענעץ פון ווייס־רוסלאַנד (פון די יאָרהונדערטער 14—18) און נעמט אַרום שוואַרץ־רוסלאַנד (באַצירקן פון נאָוואָגרודעק, סלאָנים, וואָלקאָוויסק א. א.) און אַנדערע שטחים.

קרייז גראָדנע

אַן ערך 80 קילאָמעטער פון שטעטל פּיעסק. אַ באַצירק און אַ שטאָט אין דער ווייסרוסישער רעפּובליק פון דעם סאָוויעטן־פאַרבאַנד, אין צפון־מערב ווייסרוסלאַנד. גרענעצט אין צפון מיט ליטע און אין מערב מיט פּוילן. זיין שטח איז 21,000 קוו. קילאָמעטער. ליגט גאַנץ נידעריק. זיין העכסטער פּונקט איז 182 מעטער איבערן באַלטישן ים. דעם באַצירק שניידן דורך די טייכן, בוג, נאַרעוו, ניעמאַן און בובר. עס זענען אויך פאַראַן אין אים עטלעכע אָזיערעס.

וואָלקאָוויסק

די קרייז־שטאָט פון שטעטל פּיעסק.

ליגט אויפן טייך רוס (פאַלט אַריין אין ניעמאַן). ביי 90 קילאָמעטער מזרחדיק פון ביאַליסטאָק, אויף דער באַן־ליניע פון דער שטאָט קיין מינסק. די צאָל פון אירע איינוווינער — ביי 16,000 (1958). ליגט אין אַ סביבה, וואָס האַלט זיך אויס הויפּטזעכלעך פון לאַנדווירטשאַפט, פּי־צוכט און וועלדער. מען באַאַרבעט אין איר די פּראָדוקציע פון דער אומגעגנט. עס געפינען זיך אין איר פאַבריקן פון בוי־מאַטעריאַלן און מעטאַל.

וואָלקאָוויסק האָט שוין עקזיסטירט אין דעם 11טן יאָרהונדערט. אין יענער צייט האָט זי געדינט אַלס פעסטונג, כדי צו פאַרטיידיקן די מערב־גרענעץ פון קיעווער רוסלאַנד.

אין דער צווייטער העלפט פון פון 12טן יאָרהונדערט איז זי פאַרנומען געוואָרן פון צייט צו צייט דורך די פירשטן פון וואָלין און ליטע.

אין מיטן פון 13טן יאָרהונדערט האָט זי שוין געהערט — צו ליטע, שוועדן, און האָט זיך געפונען אין די הענט פון פּוילן, וואָס האָט זיך פאַראייניקט מיט ליטע אין יאָר 1569. אַזוי איז זי געבליבן ביז 1795. דאַן איז זי אַנעקסירט געוואָרן דורך רוסלאַנד. אין 1920 האָט זי

זיך צוריקגעקערט צו פּוילן, אָבער אין יאָר 1939 איז זי ווידער אָנעקסירט געוואָרן דורך רוסלאַנד.

יידן ווערן דאָס ערשטע מאָל דערמאָנט אין וואָל־קאָוויסקער קרייז אין אַ דאָקומענט פון יאָר 1577.

געאָגראַפישער און עקאָנאָמישער מצב פון פּיעסק

דאָס, שטעטל פּיעסק ליגט אין אַ פּלאַכן געביט אַרומגערינגלט פון אָזיערעס און וועלדער, אַ געדיכטע נעץ פון טייכלעך און טייכן, ווילדע געוויקסן, בוימער און פּרוכט־גערטנער פון אַלע מינים.

אין איר צענטער פליסט דאָס טייכל זעלעוויאַנקע, איר מזרחדיקער און צפונדיקער טייל ליגט אין דער ני־דער, דאַקעגן איר דרומדיקער טייל ליגט אויף אַ באַרג. אין דעם טייל ליגט אויך דער נעפּאָלעאָן־באַרג.

מען דערציילט, אַז נאַפּאָלעאָן האָט באַפוילן די איינ־וווינער פון דער געגנט אָנצושיטן אַ וואַל, וואָס זאָל פאַרטיידיקן דעם ריקצוג פון מאָסקווע, און אַזוי אַרום האָט דער באַרג באַקומען זיין נאָמען.

אויף אַ נאַטירלעכן אופן טיילט זיך פּיעסק אויף דריי טיילן, און יעדער איינער פון זיי געפינט זיך נעבן וואַסער.

די געגנט פון שול־הויף

זיין דרום־מזרח־טייל ליגט לענגאויס דעם אויסגע־גראַבענעם קאַנאַל, פון דער מיל, בית־המרחץ, לענג־אויס דעם גאַנצן וואַסער ביז דער „טאַמע". פון צפון־מזרח געפינט זיך דער „אַטץ" און נעבן אים דער יידי־שער בית־הקברות. זיין צפון־מזרח־טייל, נעבן דער שול, הויבט זיך אָן פון דעם הויז פון מלכה שבח (די שניידערקע), ציט זיך פון דעם ברונעם לענגאויס דער גאַנצער גאַס און דערגייט ביזן טייכל זעלעוויאַנקע, וואָס דרייט זיך אַוועק און שטראָמט אין דער ריכטונג פון בריק פּערעקאָפּ און דעם שטעטל מאָסטי.

געגנט פון פּערעקאָפּ

דאָס דאָזיקע געביט הויבט זיך אָן ביי די מילן. זיין דרומדיקער טייל איז נישט גרויס און געפינט זיך ביי דעם אויסגעגראַבענעם קאַנאַל. זיין צפונדיקער טייל — פון דעם פּלאַץ פון די ירידים, די פּראַוואָסלאַוונע צערק־ווע און די גאַנצע לענג־גאַס, וואָס איז געווען באַוווינט דורך קריסטן, ביז דעם בריק פּערעקאָפּ, וואָס פירט קיין מאָסטי — ליגט נישט ווייט פון דעם טייכל זעלעוויאַנקע.

געגנט פון זאַרעץ

זיין דרום־מזרח־טייל ציט זיך פון דעם ברונעם צו מזרח ביז דעם דאָרף טורי און ליגט אויפן ברעג פון דעם אויסגעגראַבענעם קאַנאַל. זיין דרום־מערב־טייל ציט זיך פון דעם ברונעם צו מערב ביז דעם קריסט־לעכן בית־הקברות און ליגט נעבן דעם אויסגעגראַבע־נעם קאַנאַל. אין דער דאָזיקער געגנט ליגט דער וועג, וואָס פירט קיין וואָלקאָוויסק.

פּיעסק — אַ קרייצונג פון וועגן

אויף מזרח פון פּיעסק געפינען זיך די שטעט: זעל־וואַ, דערעטשין, סלאָנים, באַראַנאָוויטש, מינסק.

אויף מערב געפינען זיך די שטעט: וואָלפּ, ראָש, לונאַ, סקידעל, גראָדנע.

אויף צפון ליגן די שטעט: מאָסטי, ראָזאַנקי, סטו־טשין, לידע, ווילנע.

אויף דרום ליגן די שטעט: וואָלקאָוויסק, סוויס־לאָטש, ביאַליסטאָק, וואַרשע.

געאָגראַפישע לאַגע פון פּיעסק

פּיעסק איז אַרומגערינגלט פון וועלדער, נאַטירלעך גרינס, פּרוכט־גערטנער און בוימער. זי איז אויך אַרומ־גערינגלט פון וואַסער פון אַלע זייטן; און זי געפינט זיך אויף אַ שייד־וועג:

א) ווילנע — וואַרשע;

ב) גראָדנע — מינסק.

די געאָגראַפישע לאַגע האָט גורם געווען דערצו, אַז אין אַלע מלחמות פלעגט מען באַפעסטיקן די געגנט און עס פלעגן אין איר פאָרקומען שווערע שלאַכטן, וועלכע האָבן זיך פאַרענדיקט מיטן פאַרברענען פון די שטעט־לעך, איינגעשליסלעך פּיעסק.

— שוין אין אָנהויב פון 20־סטן יאָרהונדערט, איידער עס זענען געווען שאָסייען צווישן פּיעסק און די פּראָווינץ־שטעט, און די באַן־סטאַציע האָט זיך געפונען אין אַ מרחק פון 12 קילאָמעטער פון שטעטל, האָט זיך פּיעסק

אַנטוויקלט עקאָנאָמיש אַלס רעזולטאַט פון איר לאַגע אויף דער קרייצונג פון פאַרשידענע וועגן. עס האָט אין איר עקזיסטירט אַ שטאַרקע באַוועגונג. מענטשן פלעגן דורכגיין, זיך פאַרהאַלטן און ווייטער גיין. אַנדערע זענען פאַרבליבן. צווישן די זענען געווען הויפּטזעכלעך סוחרים, וועלכע האָבן זיך באַטייליקט אין ירידים און מערק.

פּיעסק ליגט פון ביידע זייטן טייכל זעלעוויאַנקע, וואָס איז 100 קילאָמעטער לאַנג. זי גייט אַרויס פון די קוואַלן ביי דער שטאָט ראַזינוי, און פאַלט אַריין אין דעם טייך ניעמאַן ביי דעם שטעטל זעלעוויאַן. דער מרחק פון פּיעסק ביזן ניעמאַן איז 7 קילאָמעטער.

עס לייגט זיך אויפן שכל, אַז דאָס בויען פון פּיעסק האָט זיך אָנגעהויבן אין דער געגנט פון שול־הויף, נישט ווייט פון טייכל זעלעוויאַנקע, מיט וועמענס וואַסערן מען האָט זיך באַנוצט. דאָס איז געווען וואַרשיינלעך אין סוף פון 13טן אָדער אין אָנהויב פון 14טן יאָרהונדערט. ווייל אין יזכור־בוך פון וואָלקאָוויסק (ערשטער באַנד, זייט 39) ווערט דערמאָנט צווישן ניין גאַסן, וואָס זענען דאָרט געווען אין יאָר 1507, אַ גאַס מיטן נאָמען פּיעסק.

דאָס גראָבן פון קאַנאַל

אין סוף פון 18טן אָדער אין אָנהויב פון 19טן יאָרהונדערט איז געגראָבן געוואָרן אַ קאַנאַל מזרחדיק פון שטעטל אין דער ריכטונג צו מערב. זיין לענג — 4.5 קילאָמעטער, די ברייט 60—70 מעטער און די טיף 3—5 מעטער. דער דאָזיקער קאַנאַל האָט צעטיילט דאָס שטעטל אויף צוויי. דער צפון־טייל האָט געהייסן פּערעקאָפּ, וואָס באַדייט „פון דער אַנדערער זייט גראָבונג"; און דער דרום־טייל האָט זיך גערופן זאַרעץ, דאָס הייסט „פון דער אַנדערער זייט טייך".

מען דערציילט, אַז דער קאַנאַל איז געגראָבן געוואָרן דורכן גראַף פּאָטאָצקי אַליין, אָדער דורך עמעצן פון די מיטגלידער פון זיין משפחה, ווייל די גאַנצע ערד פון דער אומגעגנט האָט געהערט צו דער דאָזיקער משפחה.

ישראל שבח ז"ל, דער נגיד פון פּיעסק, האָט געהאַט אַ גרויסן חלק אין פינאַנסירן ביים ענדיקן דאָס גראָבן פון קאַנאַל. און נאָכדעם ווי מען האָט אויפגעשטעלט די מילן אויפן בריק פון קאַנאַל, זענען זיי אַריבער צו אים אין אַרענדע און פאַרבליבן ביי זיין משפחה ביזן יאָר 1920 בערך.

דאָס גראָבן פון קאַנאַל האָט געהאַט צוויי צילן:

דער ערשטער: פאַרביליקערן דאָס טראַנספּאָרטירן פונעם האָלץ פון די וועלדער פון מזרח צום ניעמאַן. ווייל פאַר דעם פלעגט מען פירן דאָס האָלץ מיט וועגענער אויף דער יבשה, און דאָס איז געווען זייער טייער.

דער צווייטער: אויפבויען מילן. נאָכדעם ווי עס איז געוואָרן אויסגעגראָבן דער קאַנאַל, האָט מען אויף אים אויפגעשטעלט אַ בריק, דורך וועלכן מען האָט געקאָנט דורכגיין פון איין טייל שטעטל צום צווייטן. נעבן בריק האָט מען געשאַפן אַ וואַסערפאַל, וועלכער האָט באַוועגט צוויי מילן.

די מילן זענען געווען לעבנסוויכטיק פאַר פּיעסק, וועמענס באַפעלקערונג איז געוואַקסן אין סוף פון 19טן יאָרהונדערט און איז דערגאַנגען ביז 2,500 נפשות. די דאָזיקע מילן האָבן באַדינט אויך די גאַנצע סביבה, וועלכע האָט אַרומגענומען צענדליקער דערפער מיט טויזנטער איינוווינער.

די געשיכטע פון פּיעסק

מען איז זיך משער, אַז פּיעסק האָט עקזיסטירט שוין אין 12—13 יאָרהונדערט און האָט געדינט אַלס פעסטונג, וואָס האָט פאַרטיידיקט די מערב־גרענעץ פון קיעווער רוסלאַנד. נאָכדעם ווי די קיעווער מדינה איז זיך צעפאַלן, אין דער צווייטער העלפט פון 12טן יאָרהונדערט, איז פּיעסק געווען פאַרנומען, צוזאַמען מיט דער קרייז־שטאָט וואָלקאָוויסק, פון צייט צו צייט דורך די פירשטן פון וואָלין און ליטע.

אין מיטן 13טן יאָרהונדערט האָט זי געהערט צו ליטע, שוועדן און האָט זיך געפונען אין די הענט פון פוילן, וועלכע האָט זיך פאַראייניקט מיט ליטע אין 1569. זי איז געבליבן אין די פוילישע הענט ביזן יאָר 1795, דאָס הייסט ביז דער דריטער צעטיילונג פון פוילן, און איז אַנעקסירט געוואָרן דורך רוסלאַנד. אין יאָר 1920 האָט זיך פּיעסק אומגעקערט צו פוילן, אָבער אין יאָר

1939 איז זי ווידעראמאל אנעקסירט געווארן דורך רוסלאנד.

פיעסק האט זיך וואָרשיינלעך אנטוויקלט אין 13—14טן יאָרהונדערט, ווייל אין יענער תקופה ווערט גראַד־נע דאָס ערשטע מאָל דערמאָנט אלס גובערניע־שטאָט.

אין די צייטן פון די פירשטן פון ליטע און פוילן האָט מען אָנגעהויבן באַזעצן די גאַנצע גראָדנער גובערניע וואָלקאָוויסק, אלס קרייז־שטאָט, האָט שוין עקזיסטירט אין 11טן יאָרהונדערט. פון דאַנען לאָזט זיך משער זיין, אַז אין יענער צייט האָט מען אויפגעשטעלט ישובים אויף צפון און מערב פון וואָלקאָוויסק ביזן ניעמאַן און פון דער אַנדערער זייט ניעמאַן, אַ טייך וואָס איז געווען זייער וויכטיק פאַר די הערשערס. דער מרחק צווישן וואָלקאָוויסק און צווישן ניעמאַן ביים שטעטל מאָסטי איז 30 קילאָמעטער. דאָס שטעטל פיעסק געפינט זיך אין מיטן וועג צווישן וואָלקאָוויסק און מאָסטי, דעריבער איז זייער וואָרשיינלעך, אַז דאָס שטעטל פיעסק איז גע־שאַפן געוואָרן צוזאַמען מיט די ערשטע ישובים פון דעם קרייז.

די געשיכטע פון די יידן אין פיעסק און אין וואָלקאָוויסקער קרייז

אין אַ דאָקומענט פון יאָר 1577 ווערן דערמאָנט דאָס ערשטע מאָל יידן אין דער געגנט פון וואָלקאָוויסק. אַזוי ווי פיעסק איז דאָס ערשטע שטעטל, וואָס ליגט אויף צפון־מערב פון וואָלקאָוויסק, אין אַ מרחק פון בלויז 22 קילאָמעטער; און אַזוי ווי צווישן פיעסק און וואָל־קאָוויסק געפינט זיך נישט קיין יידישער ישוב פון צפון־מערב, קאָן מען אָננעמען, אַז די יידן, וואָס ווערן דער־מאָנט אין דעם דאָקומענט פון יאָר 1577, נעמען אַרום אויך די פון פיעסק.

און נאָך עפּעס: אין דעם פנקס פון ועד־ארבע־הארצות ווערט דערמאָנט אין דעם טאָג־באַפעל פון 23־סטן יוני 1533, אַז דער קעניג זיגמונט דער ערשטער בעט פון אַלע מאַכט־אָרגאַנען אין דעם ליטווישן פירשטנטום צו העלפן דעם קאָמערציעלן אַגענט פון דער קעניגין. אַ ייד מיטן נאָמען בן־מתתיהו, וואָס איז געווען פאַר־מישט אין אַ געוויסן סכסוך. פון דאַנען לאָזט זיך דרינ־גען, אַז די יידן האָבן זיך באַזעצט אין דער גאַנצער סביבה, איינשליסלעך דאָס שטעטל פיעסק, און אַז די באַציאונג פון קעניג צו זיי איז געווען אַ גוטע.

לויט קוואַלן פון „רעגעסטער אי זאַפּיסקי”, איז באַ־שלאָסן געוואָרן אין יאָר 1577 אויפצומאָנען, צוליב דער געפאַר פון מלחמה, 12 גראָשן פון יעדן יידן.

אין דעם פנקס פון ועד־ארבע־הארצות ווערט דער־מאָנט דער שטייער, וועלכן מען האָט אויפגעמאָנט פון יעדן יידן און מען האָט איבערגעוויזן צום ליטווישן „קניאַזש” אין די יאָרן 1680—1693. לויט יענעם קוואַל איז די צאָל יידן אין יאָר 1766 אין קרייז וואָלקאָוויסק געווען 4,781.

אין יאָר 1847 איז די צאָל יידן אין וואָלקאָוויסקער קרייז דערגאַנגען ביז 5,946, און האָט זיך פאַרטיילט צווישן די פאָלגנדיקע ישובים:

וואָלקאָוויסק	1,429
סוויסלאָטש	997
זעלעוויאַן	856
פיעסק	662
יאַלאָוקע	372
אַמסטיבווע	303
פּראַזעווע	397
איזאַבעלין	297
ראָש	287
ליסקאָווע	232
לאַ פּיניצע	88
נאָווידוואָר	53

די דאָזיקע טאַבעלע באַווייזט, אַז נאָך דער קרייז־שטאָט וואָלקאָוויסק איז פיעסק געווען די דריטע שטאָט לויט דער צאָל יידן.

אין יאָר 1897 איז די צאָל פון דער אַלגעמיינע־באַפעלקערונג און די צאָל יידן אין די וויטערדיקע ישו־בים געווען אַ פאָלגנדיקע:

	אַלגעמיינע באַפעלקערונג	יידן
סוויסלאָטש	3099	2086
זעלווע	2083	1844
פּיעסק	2396	1615
פּאַרזעווע	2028	931
יאַלאָווקע	1311	743
ליסקאָווע	876	658
איזאַבעלין	963	454
אַמסטיבווע	1228	389
נאָווידוואָר	1481	183
זעלעוויאַן	600	81

אין יאָר 1847 איז די צאָל יידן אין פּיעסק דערגאַנגען צו 622, אין דער צייט ווען אין 1897 איז זייער צאָל דערגאַנגען ביז 1615. דאָס הייסט, אַז אין פאַרלויף פון 50 יאָר איז דיצאָל יידן געוואַקסן מיט 60 פּראָצענט. דער דאָזיקער פאַקט באַווייזט, אַז דער סוף פון 19טן יאָרהונדערט איז געווען אַ תקופה פון אויפבלי פון פּיעסק.

אין אָנהויב פון 20טן יאָרהונדערט איז געוואַקסן דער דרוק פון דער מאַכט אויף די פּיעסקער יידן, אַלס רעזולטאַט פון דער נישט־געלונגענער איבערקערעניש אין 1905 יאָר. אַ סך יידן אין פּיעסק און מאָסטי, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין דעם פּרווו פון דער איבערקערעניש, זענען געוואָרן אַרעסטירט און פאַרטריבן קיין סיביר. אַ סך יונגעלייט זענען אַנטלאָפן קיין מערב־אייראָפּע און אין די פאַראייניקטע שטאַטן.

אין יאָר 1906 איז פאָרגעקומען אַ פּאָגראָם אין ביאַליסטאָק. עס איז העכסט וואַרשיינלעך, אַז ער איז דורכגעפירט געוואָרן לויט דער איניציאַטיוו פון דער מאַכט. יידיש בלויט האָט זיך געגאָסן ווי וואַסער און אַ סך האָבן געזוכט וועגן ווי צו אַנטלויפן פון דעם גרויזאַמען רעזשים, וואָס האָט געהערשט אין רוסלאַנד. אַ טייל פון די יידן האָט עמיגרירט קיין מערב־אייראָפּע, אַ טייל קיין דרום־אַפריקע און אַ טייל קיין צפון־אַמעריקע און אין די פאַראייניקטע שטאַטן.

די עמיגראַנטן האָבן זיך אָנגעשטויסן אויף שווערע קייטן פון אינטעגראַציע, זיי האָבן אָבער געגלויבט, אַז זייער מצב וועט זיך פאַרבעסערן און זיי האָבן זיך באַמיט אַריבערצונעמען זייערע פאַמיליעס צו זיך און נישט צוריקצוקומען קיין רוסלאַנד.

אין משך פון 23 יאָר, פון 1897 ביז 1920, האָט זיך פאַרערגערט דער מצב פון די יידן אין רוסלאַנד אין דער עקאָנאָמישער און סאָציאַלער הינזיכט. פּאַראַלעל צו דעם איז אַראָפּ די צאָל יידן אין פּיעסק מיט אַן ערך 30 פּראָצענט און איז דערגאַנגען פון 1,615 ביז 1,162. און דאָס, טראָץ דעם וואָס דער נאַטירלעכער צוווּקס ביי די יידן אין יענער תקופה איז געווען גאַנץ גרויס און כמעט אין יעדן הויז האָבן זיך געפונען 6—8 קינדער.

האַרט פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געווען די צאָל פון יידישע ישובים בלויז 14. דאָס הייסט, אַז דער מצב האָט זיך נישט געענדערט אין משך פון די לעצטע 100 יאָר. דאַקעגן האָט זיך שטאַרק פאַרגרעסערט די צאָל קריסטלעכע ישובים און איז דערגאַנגען ביז 1,000.

די יידן זענען דערגאַנגען צו דער מסקנה, אַז זיי האָבן נישט קיין פּלאַץ אין רוסישן גלות. דעריבער האָבן זיי ווייטער עמיגרירט אין פאַרשידענע לענדער, זיי האָבן אָבער געפונען נאָך אַ לעזונג: עס האָט זיך געשאַפן אַ חלוצישע באַוועגונג, וועמענס חברים עס האָבן אָנגעהויבן עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל.

די פּיעסקער און מאָסטער יוגנט אין די סאָציאַליסטישע באַוועגונגען

די פּיעסקער און מאָסטער יוגנט איז געווען טעטיק אין דער באַוועגונג, וואָס האָט געשטרעבט אונטערצוגראָבן דעם בייזן רעזשים אין דער צאַרישער רוסישער מדינה און דורכפירן אַ סאָציאַליסטישע איבערקערעניש צווישן דעם געפּלאָגטן און געפּייניקטן רוסישן פאָלק.

אין יאָר 1905, קעגנאיבער דער מאַכטלאָזיקייט פון דער פּאָליציי, איז געבראָכן געוואָרן די דיסציפּלין אין די אָרגאַנען פון דער מאַכט. עס האָט זיך געשאַפן אַן אַטמאָספער פון הפקרות און די פּאַרטייען זענען געווען אימשטאַנד צו פירן אַן אָפענע אַגיטאַציע.

מייסטנטייל פלעגט זיך די יוגנט פֿאַרזאַמלען אין די וועלדער אַרום דעם שטעטל. אונטער די ברייטע צווייגן פלעגן זיי לייענען דעם לייען־מאַטעריאַל און די אינסטרוקציעס, וואָס פלעגן אָנקומען פון וואָלקאָוויסק און גראָדנע, און אויסאַרבעטן טעטיקייטס־פּלענער.

די חברים פון די קעגנערישע פּאַרטייען פלעגן זיך צונויפקומען אין דער צייט פון ירידים און מאַרק־טעג אויפן פּלאַץ, קעגן דער פּראַוואָסלאַוונער צערקווע.

יעדע פּאַרטיי פלעגט צונויפנעמען אירע אָנהענגער אַרום זיך און פירן אירע דיסקוסיעס. אין יענעם פּלאַץ פלעגט מען אויך קאָנצענטרירן דעם לייען־מאַטעריאַל, וואָס איז געבראַכט געוואָרן פון וואָלקאָוויסק, ביאַליסטאָק און ווילנע. די הויפּט־צייטונגען זענען געווען די „אַרבעטער־שטימע" פון „בונד" און דער „נייער וועג" פון דער ס.ס.־פּאַרטיי.

טראָץ די חילוקי־דעות און די קריגערייען, זענען אַלע געווען חברים אין דער אַרבעט און עס האָט געהערשט צווישן זיי אַ גייסט פון פּאַרברידערונג. נאָך אַלעמען איז זייער ציל געווען איינער: אַראָפּוואַרפן דעם דיקטאַטאָרישן רעזשים פון דעם צאַר.

די רעוואָלוציאָנער־סאָציאַליסטישע געדאַנקען זענען דערגאַנגען אויך צו די מאַסן, צו די בתי־מדרשים און בתי־כנסת, און די, וואָס האָבן זיי געפּרעדיקט, האָבן גערעדט פאַר אַ קהל איינגעוויקלט אין טליתים. דער שול־הויף האָט געדינט אַלס צענטראַלער פּאַרזאַמלונגס־פּלאַץ. מען האָט אָבער דערציילט, אַז עס איז דאָרט אויך געווען אַ באַהעלטעניש פון געווער, פאַר זעלבסט־פּאַרטיידיקונג.

אין יאָר 1905, דעם צווייטן טאָג פסח, זענען געקומען פּאַרטיי־מיטגלידער פון פּיעסק און מאָסטי אויפן שול־הויף, און האָבן אַרומגערינגלט דעם קהל, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען פון די שולן. מען האָט געהאַלטן פּלאַמענדיקע רעדעס קעגן דעם צאַר און דער דיקטאַטור־הערשאַפט. אַ וואָך פון די פּאַרטייען איז אַרומגעגאַנגען מיט רעוואָלווערן און אַפילו געשאָסן אין דער לופט, און די פּאָליציי איז געשטאַנען פון דער ווייטנס.

צום ערשטן מאַי 1905 האָט מען באַפוילן די פּאַרטיי־חברים קומען אין דער קרייז־שטאָט וואָלקאָוויסק דעמאָנסטרירן. אָבער צוליב די פּאָגראָמען, וואָס האָבן זיך באַנייט אין דער מדינה מיט דער אונטערשטיצונג פון די מאַכט־אָרגאַנען, איז דער פּלאַן נישט רעאַליזירט געוואָרן. די חברים פון „בונד" זענען בכלל נישט געפאָרן קיין וואָלקאָוויסק, און די חברים פון דער ס.ס.־פּאַרטיי זענען צוריקגעקומען קיין פּיעסק און דורכגעפירט אַ פּאַרזאַמלונג אין סטרובניצער וואַלד. נאָכדעם האָבן זיי דורכמאַרשירט אין די גאַסן פון שטעטל. אַ פּאַרשטאַרקטע וואָך פון דער פּאָליציי האָט געהיט די אָרדענונג, האָט אָבער נישט געשטערט די דעמאָנסטראַנטן.

דער פּאָטער פון שרייבער פון די שורות, וואָס האָט געדינט אין דער אַרמיי 4.5 יאָר, פלעגט דערמאָנען מיט צער און ווייטיק ווי אַזוי ער האָט געוואָלט נישט דערלאָזן די יונגעלייט און יונגע מיידלעך נישט צו רעוואָלטירן. ער איז געקומען אין סטרובניצער וואַלד און דערציילט וועגן דער שטאַרקער אַרמיי פון צאַר, די קאַוואַלעריע און אַרטילעריע. לויט זיין מיינונג זענען די האָפענונגען אַראָפּצוּוואַרפן דעם צאַר ניקאָליי פון זיין טראָן, געווען נישט מער ווי פּאַנטאַזיעס.

וועגן וואָס עס איז פּאַרגעקומען אין יענע טעג האָט אויך דערציילט אַ ליטווישער טוריסט, וואָס איז געקומען אין יאָר 1925 אויף אַ באַזוך אין ארץ־ישראל. מרדכי נאָרדאָווסקי ז"ל האָט געבראַכט דעם טוריסט צו דער פּיעסקער קבוצה אין עפולה, ווו ער האָט פּאַרבראַכט דריי וואָכן.

דער טוריסט האָט געהייסן בנימין לעוו, אָבער גערופן האָט מען אים „נומקע דער יתום פון שטעטל מאָסטי". אין יאָר 1905 איז ער אַלט געווען 16 יאָר און האָט געלערנט אין פּיעסק. ער איז געווען אַ געזונטער בחור און האָט זיך אָנגעשלאָסן אָן דער אָרגאַניזאַציע „שוועסטער און ברידער". דער באַגעגענונגס־פּלאַץ פון די חברים פון דער אָרגאַניזאַציע איז געווען אויפן מיטן וועג צווישן פּיעסק און מאָסטי. אונטער אַ ריזן־בוים, הונדערט יאָר אַלט, וועלכער איז פּונקט ווי פּאַרפּלאַנצט געוואָרן פאַר דעם צוועק.

נומקע איז געווען אַ פּעאיקער בחור און איז געווען טעטיק אין דער אָרגאַניזאַציע און אין אַ שיינעם טאָג האָט מען אים איינגעלאַדן אין הויז פון נוח באָראָווסקי, וועלכער איז געשטאַנען אין שפּיץ פון דער אָרגאַניזאַ־

ציע. דאָרט האָט מען אים געזאָגט, אַז ער דאַרף פּאָ־דערן פון קאַפּל וויינשטיין, דעם גביר פון שטעטל, 500 רובל פאַר דער קאַסע פון דער אָרגאַניזאַציע.

נומקע איז אַריין אין פּאַלאַץ פון גביר, נאָכדעם ווי ער האָט באַהערשט זיין פּחד, און האָט איבערגעגעבן די מעלדונג. די רעאַקציע איז געווען שטוינונג און צאָרן. ווי אַזוי וואָגט מען זיך צו ווענדן מיט חוצפּה צו אַ גביר, וואָס הערשט אין דער גאַנצער סביבה און די פּאָליציי פּאָלגט אים בלינד, און פאַרלאַנגען 500 רובל?

קאַפּל וויינשטיין האָט גערופן זיין עלטערע טאָכ־טער און איר געהייסן רופן דעם קאָמענדאַנט פון שטעטל, ער זאָל אַרעסטירן נומקע דעם יתום, וועלכער איז גע־ווען באַקאַנט אין פּיעסק און האָט אַפילו געגעסן גע־וויסע טעג ביים גביר אַליין.

און דאָ איז פאָרגעקומען אַן אינטערעסאַנטע זאַך. דאָס יינגל האָט אַרויסגענומען אַ רעוואָלווער און געזאָגט רואיקערהייט אָבער זייער קלאָר דעם גביר, אַז ער וועט זיך נישט אָפּהאַלטן פון שיסן. פאַרשטענדלעך, אַז די טאָכ־טער האָט גלייך געבראַכט די 500 רובל.

די דאָזיקע דערציילונג איז געווען כאַראַקטעריסטיש פאַר דער פּיעסקער און מאָסטער יוגנט, וואָס האָט אויפ־געמאָנט מיט כוח געלטער פאַר רעוואָלוציאָנערע צוועקן.

בנימין לעוו האָט דערציילט טויזנטער געשיכטעס. דאָס געמיינזאַמע אין זיי איז געווען די איבערגעגעבנ־הייט צום אידעאַל, די שטרעבונג צו גרינדן אַ בעסערן און גערעכטערן רעזשים, אַ סאָציאַליסטישע וועלט, וואָס וועט מאַכן אַ סוף דעם הונגער פון די מאַסן.

די יוגנט פון פּיעסק און מאָסטי האָט געטון אַלץ, וואָס מעגלעך פאַר דער רעוואָלוציע אין רוסלאַנד. זי איז אָבער דורכגעפאַלן, אַרעסטירט און צעבראָכן גע־וואָרן. די פּאָליציי האָט געבראַכט פּאָלקן מיט קאָזאַקן, וואָס האָבן דורכגענישטערט די וועלדער און זענען אַריין אין יעדן הויז. די פירער זענען פאַרטריבן געוואָרן קיין סיביר. אַ טייל האָט באַוויזן צו אַנטלויפן פון אַרעסט, אַריבערצוגיין די גרענעץ און אָנקומען אין אַנדערע לענ־דער. וועגן אַ צווייטן טייל האָט מען שוין מער קיינמאָל נישט געהערט.

היינט, אַז מען קוקט זיך אַרום צוריק, קאָן מען אָפּשאַצן פולשטענדיק דעם טרוים פון דער יוגנט פון פּיעסק און מאָסטי, וועלכע האָט פאַר אים מקריב געווען אַזוי פיל.

איינער פון די פירער פון דער ס.ס.־פּאַרטיי אין פּיעסק איז געווען יעקב אָסטרינסקי ז״ל, דער פעטער פון דבורה רייטבורד.

אָסטרינסקי איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די דערפער אַרום פּיעסק. ער פלעגט פאָרן צו די גויים און פּרווון זיי באַוועגן אַראָפּצוואַרפן די דיקטאַטאָרישע הער־שאַפט פון דעם צאַר.

דער מצב פון יענע קריסטן איז געווען גאָר שלעכט. באַזונדערס די לאַגע פון די, וואָס האָבן געאַרבעט ביי די פּריצים, און זענען געווען פאַרשקלאַפט און עקספּלאָ־אַטירט, ממש אַזוי ווי אין מיטלאַלטער.

אָסטרינסקי האָט זיי דערקלערט די פּרינציפּן פון דער סאָציאַליסטישער טעאָריע, ווי אַזוי מען קאָן אַר־בעטן ווייניקער און עקזיסטירן שענער אויף דער וועלט. אַלץ, וואָס זיי דאַרפן טון, איז אַראָפּוואַרפן די הער־שאַפט פון די דעספּאָטן.

אַלס ביישפּיל האָט ער געבראַכט פאַר די באָדנ־לאָזע פויערים דעם פּריץ ביספּינג. וואָלט מען פאַר־טיילט זיין ערד, וואָלטן הונדערטער פויערים געהאַט פון זיי זייער פּרנסה מיט כבוד.

די פויערים האָבן פאַרערט אָסטרינסקין און האָבן געזאָגט, אַז מענטשן ווי ער וואָלטן געקאָנט ברענגען די גאולה זיי און די קומענדיקע דורות. זיי זענען געווען גרייט צו גיין נאָך אים אין פייער און אין וואַסער.

אַ געוויסן טאָג, נאָך אַ פייערדיקער רעדע, וואָס איז געהאַלטן געוואָרן אויפן יריד, איז אַריינגעקומען אָסטרינסקיס פאָטער אין הויז און געזאָגט: „מיין טייע־רער זון, מיר זענען אַרומגערינגלט מיט באַוואָפנטע פּאָ־ליציאַנטן. אויב דו וועסט פּרווון אַנטלויפן, וועט מען דיך שיסן. בעסער דו זאָלסט זיך אונטערגעבן״.

יעקב אָסטרינסקי האָט פאַרמאָגט אַ גלענצנדיקן מוח, ער איז אָבער געווען נידעריק און זייער דאַר. ער האָט געבעטן זיין פרוי זי זאָל אָנטון אַ ברייט קלייד, זאָל זיך זעצן אויף אַ שטול אין ווינקל און שטריקן. זי האָט דערפילט זיין בקשה און ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אונטער איר קלייד. צום סוף איז אַריינגעקומען די פּאָ־ליציי אין הויז, האָט געזוכט אין יעדן פּלאַץ, האָט אי־

בערגעקערט דאָס שטרוי אויפן בוידעם און אין די שרענק און האָבן גאָרנישט געפונען.

ביינאַכט האָט זיך אָסטרינסקי אַרויסגעגנבעט פון הויז, און איז אַוועק צופוס צו דער באַן־סטאַציע אין מאָסטי, ער איז געפאָרן קיין גראָדנע, איז אַריבערגע־גאַנגען די רוסישע גרענעץ איז אָנגעקומען קיין מזרח־פּרייסן, און פון דאָרט איז ער אַוועק אין די פאַראייניק־טע שטאַטן, ווו ער האָט זיך באַזעצט.

די געגנט פון שול־הויף

די דאָזיקע געגנט, וואָס איז געווען פאַרשידן פון די צוויי אַנדערע געגנטן, און וועלכע איז די ערשטע אויפגעבויט געוואָרן אין שטעטל, האָט געציילט 404 יידישע נפשות אין יאָר 1920.

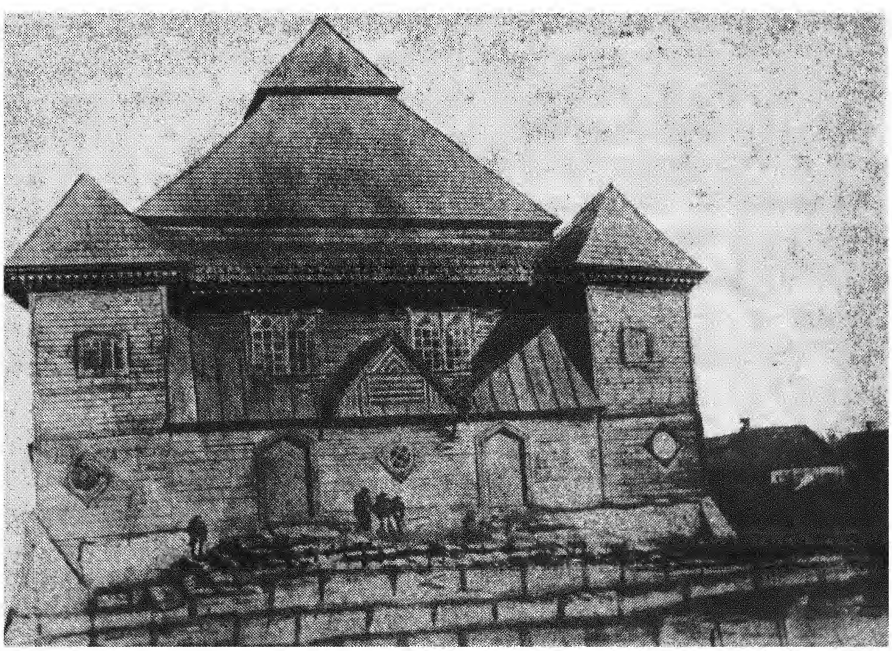
די געגנט איז געווען אַן אַלטע, אַן אָנגענעמע און האָט געצויגן דאָס אויג. איר יחוד איז געווען אין דעם, וואָס דאָרט האָבן זיך געפונען אַלע בתי־כנסת און דאָרט האָט זיך קאָנצענטרירט די קולטור פון שטעטל. די היי־זער, טראָץ דעם וואָס זיי זענען געווען געפלעגט און גאַנץ, זענען טיילווייז געווען איינגעזונקען אין דער ערד און אַלט. אין די דאָזיקע הייזער זענען די טירן געווען נידעריקע און די פענצטער קליין. די געסלעך זענען געווען ענג.

די דאָזיקע געגנט איז געווען זייער באַליבט אויך צוליב דעם, וואָס די קינדער פון אירע ערשטע איינוווי־נער האָבן זיך מיט דער צייט פאַרוואַנדלט אין מוטיקע יונגעלייט, וועלכע האָבן פאַרטיידיקט דאָס קליינע שטעטל און פאַרגעזעצט די טראַדיציע פון יידנטום.

אין דער תקופה פון די ערשטע איינוווינער האָט מען נאָך נישט געהאַט געגראָבן דעם קאַנאַל. דעריבער פלעגט מען ברענגען וואַסער פון דעם טייכל זעלעוויאַנקע און האַלץ צום הייצן — פון נאָענטן וואַלד.

דער שול־הויף און די בתי־כנסת

דער שול־הויף איז געווען אַ פּירקאָנטיקער שטח, וואָס איז באַשטאַנען פון 10—12 דונאַם ערד. אויף מזרח פון פלאַץ איז געשטאַנען די פּיעסקער שול, אַ גרויסע און פּרעכטיקע געביידע פון האָלץ, ממש אַ פּאַלאַץ. מען

די שול

פלעגט דאָרט דאַווענען זומער, באַזונדערס אין די ימים־נוראים. די צימערן זענען געווען זייער באַקוועמע און האָבן געקאָנט אַריינעמען הונדערטער פרויען און מענער, אין פאַרשידענע זאַלן, זעלבסטפאַרשטענדלעך. די מעבל זענען געווען פּראַכטפול, אַזוי ווי די שול אַליין.

די אַקוסטיק איז געווען אַ גלענצנדיקע, און ווען דער שיין־געוויקסיקער און עלעגאַנטער חזן מערעמינסקי איז געשטאַנען און געדאַווענט מיט די משוררים ביים אָרון־קודש, האָט דער געזאַנג געהויבן דאָס האַרץ.

די מתפללים האָבן שטענדיק געפילט, אַז די תפילה דערגייט גלייך צום הימל, צו גאָט, און אַז דאָס נייע יאָר וועט זיין בעסער פון דעם פאַרגאַנגענעם.

דער בית־מדרש

דרום־מזרחדיק פון פּלאַץ, ביי דער שול, איז געשטאַנען דער בית־מדרש געבויט פון האָלץ (דער הילצערנער בית־מדרש). ער האָט שטענדיק געווימלט פון מענטשן און עס האָבן אין אים געדאַווענט מענטשן פון מיטלשטאַנד. אַ באַזונדער צימער איז געווען באַשטימט פאַר דער תלמוד־תורה און אירע תלמידים זענען געווען קינדער פון די יינגערע קלאַסן.

ביים בית־מדרש איז געווען אַ מאָדערנע בעקעריי פון שאַשע דער בעקערקע און בשעת די פויזעס פלעגן די תלמידים זיך מחיה זיין מיט די פרישע זעמעלעך.

דער נייער און פּרעכטיקער בית־הכנסת

אַ פּאָר מעטער אין דער ריכטונג צום צפון פון בית־המדרש איז געשטאַנען דער בית־הכנסת געבויט פון רויטע ציגל (דער מויער). ער איז געבויט געוואָרן, וואַרשיינלעך, סוף 18טן יאָרהונדערט און עס האָבן אין אים געדאַווענט ביידע רבנים פון שטעטל פון ביידע זייטן אָרון־קודש. רעכטס — ר' אשר קוויאַט (דער ראַשער רב); לינקס — ר' שמעון־בנימין.

יעדער איינער פון די רבנים האָט געהאַט זיינע אָנהענגער אין שטעטל און נישט איינמאָל זענען אויסגעבראָכן קריגערייען צווישן די צדדים. אָבער זייער שנעל פלעגן זיך אַלע איבערבעטן, ווייל די רבנים זענען נישט געווען פאַראינטערעסירט אין אַ שפּאַלטונג.

אויפן ערשטן שטאָק פון בית־הכנסת איז געווען אַ פּראַכטפולע עזרת־נשים. און אין פּאַרטער — אַ באַזונדערער פּלאַץ פאַר דער תלמוד־תורה, פאַר די העכע־יאָר לערנען, פלעגן נאָכדעם אוועק אין ישיבות אין די יאָר לערנען, פלעגן נאָכדעם אוועק אין ישיבות אין די גרויסע שטעט, וווּ זיי האָבן געקאָנט דערגיין צו סמיכות און צו רבנות.

די תלמוד־תורה אין פיעסק איז געווען אין אָנהויב פון 20־סטן יאָרהונדערט דיהויפּט־שול, אויסער ביי אַ זעקס חדרים ביי פּריוואַטע לערערס. זי איז געווען געשטיצט און אויסגעהאַלטן דורך דער פיעסקער קהילה.

פון דער דאָזיקער תלמוד־תורה זענען אַרויס 14—15־יאָריקע יינגלעך אין די ישיבות פון סלאָנים, גראָדנע, סלאָבאָדקע און אַנדערע. דער רבי פון דער תלמוד־תורה איז געווען מרדכי עמיאל (דער רבי מאָטע דער ראַשער).

„חיי אָדם"

נעבן בית־הכנסת פון די רויטע ציגל איז געשטאַנען אַ בית־המדרש געבויט פון האָלץ, וואָס האָט געהייסן „חיי אָדם". ער איז, ווייזט אויס, געבויט געוואָרן אין מיטן 19טן יאָרהונדערט. עס האָבן דאָרט געדאַווענט „עמך", בעלי־מלאכות און אַרבעטער פון פיעסק.

דער רב פון „חיי אָדם" איז געווען לייב־בער, אַ גרויסע פּערזענלעכקייט. כדי נישט מחלל צו זיין די הייליקייט פון זיין אַרבעט, האָט ער זיך אָפּגעזאָגט צו נעמען אַ באַלוינונג, און קיינער האָט נישט געוווּסט פון וואָס ער האַלט זיך אויס. ער איז געווען אַ תלמיד־חכם, און אין פאַל פון אַ פּלוגתא, פלעגן אַלע אָננעמען זיין מיינונג.

זיין גרויס ווערק איז געווען דאָס גרינדן פון אַ קרייז צו לערנען „חיי אָדם" און אַ קרייז צו לערנען תהילים. די דאָזיקע קרייזן פלעגן מייסטנטייל פאָרקומען אין די לאַנגע און קאַלטע ווינטער־טעג. אַלע בעלי־מלאכות און אַרבעטער האָבן זיך אין זיי באַטייליקט. אַזוי אָנגענעם איז זיי געווען די געזעלשאַפט און דאָס לערנער פון רב לייב בער.

אַלס רעזולטאַט פון די דאָזיקע קרייזן האָבן „עמך" געקענט תהילים אויף אויסווייניק. אַ סטאָליער, אַ שניידער אָדער אַ שוסטער פלעגן פלייסיק ציטירן קאַפּיטלעך

און פסוקים פון תהילים. מען פלעגט דערציילן אין שטעטל, אז די אַרבעטער ביי די טראַטוואַרס אויפן טייך ניעמאַן האָבן גערעדט מיט דער „תהילים־שפּראַך".

דאָס איז, זעלבסטפאַרשטענדלעך, נישט געשען אי־בער נאַכט. דער רב לייב בער האָט אין דעם אַריינגע־טון זיין גאַנץ לעבן. זיין נאָמען טראָגט דער בית־הכנסת פון די פּיעסקער לאַנדסלייט אין ניו־יאָרק. אויף זיין נאָמען ווערט אויך גערופן אַ ווינקל אין בית־הכנסת אין קרית־חיים אין ישראל.

דער רב לייב בער האָט אַן אייניקל אין ישראל, מורשטין.

דער בית־המדרש פון די חסידים

קעגנאיבער „חיי אָדם" איז געשטאַנען אַ קליינער בנין (דאָס חסידים־שטיבל), וואָס האָט נישט געקאָנט אַריינעמען אַלע מתפּללים. עס האָבן דאָרט שטענדיק געהערשט פרייד און שמחה און דער געזאַנג איז דער־גאַנגען ביזן הימל.

פון צייט צו צייט פלעגן אין פּיעסק פאַרקומען צו־זאַמענפאָרן פון חסידים פון אַנדערע שטעט, וועלכע האָבן פאַרשטאַרקט די שמחה אין שטעטל.

„תפארת בחורים"

לינקס פון דער שול איז געשטאַנען די "תפארת בחורים". איר גרינדער איז געווען שרגא ציון (פּיזוע דער שניידער). אַ משכיל, אַן ערלעכער, ענערגישער און גוטהאַרציקער מאַן. ער איז געווען דער פאָטער פון די פיר שוועסטער ציון, וועלכע געפינען זיך אין ישראל: דריי אין קרית־חיים און איינע אין הרצליה.

אין „תפארת בחורים" האָט זיך קאָנצענטרירט די מערהייט פון דער פּיעסקער יוגנט, וואָס האָט נישט גע־פונען איר פּלאַץ אין אַנדערע בתי־כנסת. זיי האָבן גע־האַלטן, אַז די עלטערע דיסקרימינירן זיי און זענען זיי נישט מכבד געווען מיט עליות צו דער תורה.

דעריבער האָט שרגא ציון אָרגאַניזירט די פּיעסקער יוגנט און האָט געפונען פאַר זיי אַ צימער אַן דירה־געלט, ביי מלכה דער שניידערקע. דאָרט האָט זיך די יוגנט געפילט פריי און באַקוועם.

לוידער האָט שרגא ציון לאַנג נישט געלעבט. דאָס גאַנצע שטעטל איז געווען דערשיטערט, ווען עס האָט זיך דערוווּסט, אַז ער איז אומגעקומען אין אַ פאַרפאַל אויף דיוועגן אין עלטער פון פינף און דרייסיק יאָר.

מניינים

אין שטעטל זענען געווען אויך זעקס מניינים אין פּריוואַטע הייזער, ווייל אין ווינטערדיקע שניי־שטורעמס איז שווער געווען צוצוקומען פון די עקן שטעטל צו די בתי־כנסת. אָבער אין די ימים־נוראים און יום־טובים פלעגט מען דאַווענען בלויז אין די בתי־כנסת אויפן שול־הויף און נישט אין די פּריוואַטע מניינים.

דער בית־המרחץ

דער בית־המרחץ אין פּיעסק איז אויפגעבויט גע־וואָרן אין 19טן יאָרהונדערט נעבן טייך, וויבאַלד אויס נאָכן אויסגראָבן פון קאַנאַל.

דער בית־המרחץ איז געווען אָפן אַ גאַנץ יאָר. בדרך כלל פלעגן גיין אַהין זיך וואַשן צוזאַמען די עלטערן מיט די קינדער. הויפּטזעכלעך איז דאָס געווען דאָנערשטיק און פרייטיק. זיי פלעגן פאַרברענגען אין בית־המרחץ אַ פּאָר שעה און צוריקקומען אַהיים מונטער און ריין.

דער בית־המרחץ האָט אַ סך בייגעשטייערט פאַרן געזונט פון די איינוווינער, ווייל אין יענע טעג זענען אין די הייזער נישט געווען קיין דושן מיט וואַרעם וואַסער.

דער בית־המרחץ איז געווען אונטער דער אויפזיכט פון דעם שטעטל, און האָט ווירקלעך אָפּגעטון אַ גוטע אַרבעט. קיינמאָל זענען דאָרט נישט פאַרגעקומען קיין ערנסטע פאַרפאַלן.

אין דער תקופה פון דער דייטשער אָקופּאַציע, אין די יאָרן 1915—1918, האָט דער בית־המרחץ געדינט בלויז פאַרן מיליטער. צייטנווייז, פרייטיק, פלעגט דאָס מיליטער דערלויבן זיך צו וואַשן אויך אַ טייל פון די איינוווינער.

ווי געזאָגט, איז דער בית־המרחץ געווען אָפן אַ גאַנץ יאָר, אָבער מען פלעגט אים באַזוכן בעיקר ווינטער. זומער האָט מען בעסער געוואָלט זיך וואַשן אין טייך.

דער הקדש

אין הקדש האָבן זיך אויפגעהאַלטן צענדליקער פאַר־בייגעפאַרענע, אָמאָל אין משך פון עטלעכע חדשים. די

דאַזיקע מענטשן, וואָס האָבן געוואָנדערט פון אָרט צו אָרט, זענען געווען קראַנק, פאַרביטערט און דערשלאָגן. נישט איינמאָל פלעגן אויסברעכן צווישן זיי סכסוכים, וועלכע מען האָט געדאַרפט אַנטשיידן. צייטנווייז פלעגט דער רב פון דער תלמוד־תורה נעמען אויף זיך די אויפגאָבע פון דעם פשרה־מאַכער.

אַ פּיעסקער משפחה, וואָס האָט געוווינט סטאַביל אין הקדש, האָט געהיט די אָרדענונג און פלעגט פאַרמיטלען צווישן נייע געסט און די אַלטגעזעסענע, ווייל די אַלטגעזעסענע פלעגן טענהן, אַז זיי האָבן גרעסערע רעכט פון די נייע. אין נאָמען פון דעם ועד־הקהילה האָט אַכטונג געבן אויפן פלאַץ דער גבאי יוסף לייב.

גוטהאַרציקע פרויען האָבן זיך פאַרנומען מיט די געסט מיט מסירת־נפש. זיי פלעגן זאַמלען קליידונג און שפּייז, באַזונדערס פאַר די קינדער, וועלכע זענען געווען האַלב־נאַקעט. אַלע איינוווינער האָבן זיך באַמיט צו העלפן די דאָזיקע אָרעמעלייט, טראָץ דעם וואָס די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער מערהייט איז געווען גאַנץ שווער. זיי האָבן דאָס געטון, ווייל דער ווילן צו העלפן דעם שוואַכן איז געווען טיף איינגעוואָרצלט אין זייערע נשמות.

דער בית־עלמין

דער שטח פון בית־עלמין איז געווען אַ גרויסער, ער האָט אַרומגענומען הונדערטער קברים און האָט געדינט אַלס עדות פאַר דער עקזיסטענץ פון שטעטל זינט הונדערטער יאָרן.

אין אָנהייב פון 20סטן יאָרהונדערט האָט מען געקויפט אַ ווייטערדיקן שטח און דער בית־עלמין איז פאַרגרעסערט געוואָרן. אַזוי אַרום האָט מען פאַרזיכערט אַ פּלאַץ פאַר די קומענדיקע צוויי הונדערט יאָר, ווייל די פּיעסקער יידן האָבן געמיינט צו לעבן אין דעם שטעטל און שטאַרבן אין אים. אָבער ביז דער העלפט פון 20סטן יאָרהונדערט זענען כמעט אַלע פאַרניכטעט געוואָרן און האָבן נישט זוכה געווען צו קומען צו קבורה אויפן בית־עלמין.

אַנדערע האָבן באַוויזן זיך צו ראַטעווען פון די נעגל פון די נאַציס און עמיגרירן אין אַנדערע לענדער.

לעגענדעס און דערציילונגען

אַ סך לעגענדעס און דערציילונגען זענען אַרומגעגאַנגען צווישן די איינוווינער וועגן דעם שול־הויף. דער עיקר פון זייער אינהאַלט איז געווען, אַז דאָרט האָט נישט געקאָנט פאָרקומען קיין אומגליק. אין אַנדערע ערטער זענען שדים אַרומגעגאַנגען פריי אין די פינצטערע נעכט און פלעגן זיך אָפּטראָגן בלויז מיטן קלינגען פון די גלאָקן, וועלכע פלעגן דינען אַלס וואָרענונג. וואָס אַן אמת האָבן די איינוווינער פון שטעטל נישט געהערט דאָס קלינגען פון די גרויסע גלאָקן, וואָס איז ווי געוויינלעך גע־

בית־עלמין

דערגאַנגען אויף אַ מרחק פון קילאָמעטערס, אָבער די שדים האָבן געהערט.

דער איינציקער פּלאַץ, צו וועלכן די שדים פלעגן נישט וואָגן זיך צו דערנענטערן, איז געווען דער שול־הויף, ווייל זיי האָבן געוווּסט פון פאַרויס, אַז אַזאַ פּרוּוו איז פאַרמשפּט אויף אַ דורכפאַל.

אויך די שרעקלעכסטע בליצן און דונערן האָבן נישט געקאָנט טון קיין שלעכטס די הייזער און מענטשן אין דער געגנט פון שול־הויף. פּאַקטיש פלעגן די בליצן און דונערן אַריינפאַלן אין טייך נאָך איידער זיי זענען דערגאַנגען ביז דער געגנט פון שול־הויף.

פּונקט אַזוי ווי די שדים און בליצן און דונערן, האָבן אויך די ווילדע חיות נישט געוואַגט זיך צו דערנענטערן צו דער געגנט פון שול־הויף. וואָלטן זיי געפּרוּווט, וואָלטן זיי געוואָרן אָפּגעשטויסן.

די געגנט פון פּערעקאָפּ

די געגנט איז געוואָרן אויפגעבויט אין 17טן אָדער אין 18טן יאָרהונדערט. אין 1920 האָבן דאָרט געוווינט 388 יידן און 150 קריסטן. דער פּירטל האָט אַרומגענומען איין גאַס, ביי 2.5 קילאָמעטער לאַנג, פון די מילן ביים בריק פון קאַנאַל ביזן פּערעקאָפּ־בריק פון דעם טייכל זעלעוויאַנקע אין דער ריכטונג פון צפון, ביז דעם שטעטל מאָסטי. די גאַס איז געווען אַ ברייטע און אירע הייזער גרויס און באַקוועם און אַרום זיי פּרוכט־גערטנער.

אַ שמאָלע סטעזשקע האָט געפירט אין דער ריכטונג פון דער קאַטוילישער קירך.

צו מזרח, הינטער דער פּראַוואָסלאַוונער צערקווע, איז געווען אַ פּלאַץ, וואָס האָט אַרומגענומען אַ שטח פון אַ 30 דונאַם, וועלכער איז געווען באַשטימט פאַר ירידים און מאַרק־טעג. די ירידים פלעגן פאָרקומען דעם 25טן יעדן חודש און די מערק — יעדן זונטיק.

די שורה קראָמען

איז געלעגן נעבן דער פּראַוואָסלאַוונער צערקווע און מען האָט דאָרט פאַרקויפט פאַרשידענע אַרטיקלען. מייסטנטייל האָבן זיך מיטן פאַרקויפן באַשעפטיקט פרויען.

דער ברונעם

האָט זיך געפונען אין מיטן פּלאַץ. זיין הויפּט־חשיבות איז געווען בשעת ירידים און מאַרק־טעג, ווען מען פלעגט שעפּן וואַסער פאַר מענטשן און בהמות.

די העברעאישע שול

אין דער געגנט פּערעקאָפּ האָט זיך געפונען אַ העברעאישע פאָלקס־שול מיטן נאָמען „תרבות", וואָס איז געגרינדעט געוואָרן אין פּיעסק נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה דורך די פּאָלגנדיקע חברים: יצחק שפּירא, וועלכער איז אומגעבראַכט געוואָרן דורך די נאַציס, אָבער זיינע צוויי טעכטער געפינען זיך אין ישראל; זיידל שבח, וועלכער איז אומגעבראַכט געוואָרן דורך די נאַציס; לייב לונסקי, וועלכער וווינט אין קאַנאַדע, אָבער איז געבליבן געטריי דעם ציוניזם און באַזוכט אָפּט ישראל; כאַזאַנאָווסקי, וועלכער וווינט אין פּערו, אָבער האָט אויך באַזוכט ישראל; יחזקאל ליסאָווסקי, וועלכער לעבט אין ישראל; אַביגדור דאַכאַווסקי ז"ל, וועלכער האָט אויפגעשטעלט אַ משפּחה אין ישראל; זאַמי קאָפּלאַן, וועמענס דריי אייניקלעך געפינען זיך אין ישראל.

די דאָזיקע גרופּע פון זיבן מענטשן האָט זיך איינגעגעבן מיט לייב און לעבן דעם ציל פון שאַפן אַ העברעאישע שול און זי האָט אויך מצליח געווען. אַ טייל פון דער גרופּע זענען געווען לערער און האָבן זיך פאַרנומען מיט זייער באַרוף אין דער שול. ווייטערדיקע לערערס זענען געבראַכט געוואָרן פון דרויסן. די שול איז געשטאַנען אויף אַ הויכן ניוואָ און האָט געגעבן בילדונג און וויסן דער יוגנט פון שטעטל.

די פּראַוואָסלאַוונע צערקווע

די דאָזיקע קירך, די „צערקווע", איז געשטאַנען צפון־מזרחדיק פון פּלאַץ. זי איז געווען געבויט פון שיינע ציגל, אַרומגערינגלט מיט אַ פּלויט און האָט פאַרכאַפּט די בליקן. יעדן זונטיק און יעדן קריסטלעכן יום־טוב פלעגן פּראַוואָסלאַוונע קריסטן קומען אַהין מאַסנווייז, כדי צו דאַוונען.

די קאַטוילישע קירך

די דאָזיקע קירך, דער „קאַשטשאָל", איז געשטאַנעי צפון־מערבדיק פון שטעטל, נעבן זיין עק און דעם

טייך. איר בויען איז פאַרענדיקט געוואָרן נאָכן ערשטן וועלט־קריג. פאַר דעם האָבן די קאַטאָליקן געדאַוונט אין אַ קליינער, הילצערנער קירך.

נאָך די תפילות פלעגן די קאַטאָליקן זיך אַוועקלאָזן מאַסנווייז צו די קראָמען און אין מאַרק און לאָזן די יידן שיינע פאַרדינסטן.

דאָס קיל־הויז

מזרחדיק פון פלאַץ, אין אַ גרויסן קעלער אין דעם הויז פון „קאַבאַק", האָט זיך געפונען דאָס קיל־הויז פון דעם שטעטל. די קהילה האָט געדונגען דאָס אָרט פון יצחק דער קאַבאַקער, וועמענס פאַמיליע־נאָמען איז גע־ווען וואַרהאַפטיק, אַ פעטער פון שר הדתות זרח וואַר־האַפטיק.

ווינטער פלעגט מען פירן מיט וועגענער אין קיל־הויז הונדערטער טאָנעס אייז, וועלכעס מען האָט אויס־געהאַקט אין טייך אין די חדשים מערץ — אַפּריל. די אַרבעט איז אויסגעפירט געוואָרן פרייוויליק און עס איז געווען אַ באַשטימטע קוואָטע פון אייז, וועלכע יעדער איינער האָט געדאַרפט ברענגען פון דעם טייך זעלע־וויאַנקע אין קיל־הויז.

דער דאָזיקער זאַפּאַס אייז איז געווען לעבנסוויכ־טיק זומער און מען פלעגט אים פאַרטיילן זאַרגפעלטיק, אונטער דער אויפזיכט פון דער קהילה. דאָס אייז איז געווען נויטיק הויפּטזעכלעך פאַר קראַנקע. פאַר יעדן חולה האָט מען באַשטימט אַ פּאַרציע אייז, וועמענס אויפ־גאַבע ס'איז געווען אָראָפּקלאַפּן די היץ.

שטענדיק פלעגן זיין אין שטעטל קראַנקהייטן, אָבער אַ באַזונדער שווערער מצב האָט געהערשט אין יאָר 1915, נאָך די קאַמפן אין שטעטל און אין דער אומ־געגנט, וועלכע האָבן זיך פאַרענדיקט מיט דער דייטשער אָקופּאַציע. די צאָל געפאַלענע איז דאָ געווען גרויס. עס האָט זיך פאַרשפּרייט אין שטעטל די עפּידעמיע פון טיפוס איידער מען האָט באַוויזן צו באַגראָבן אַלע קערפּערס אין דער ערד.

פאַר דער טיפוס־עפּידעמיע האָט געהערשט די כאָ־ליערע, אָבער די קראַנקע פון דער לעצטער קראַנקהייט זענען געשטאָרבן נאָך אַ פּאָר שעהן און האָבן זיך נישט געגוויטיקט אין קיין אייז.

דאַקעגן די טיפוס־קראַנקע האָבן געליטן אַ סך טעג פון דער הויכער היץ און דאָס אייז, וואָס מען האָט אַרויפגעלייגט אויף זייער שטערן איז געווען דאָס איינ־ציקע מיטל זי אַראָפּצוקלאַפּן.

כמעט אין יעדן הויז זענען געווען קראַנקע און די ריי פאַרן קיל־הויז איז געווען זייער לאַנג.

דאָס אייז האָט אויך דערמעגלעכט אָפּצוהיטן געווי־סע אַרטיקלען אין די זומער־טעג, אָבער די דאָזיקע נויט־ווענדיקייט איז געווען באַטראַכט אַלס אַ צווייטראַנגיקע.

די זעלעוויאַנקע

דאָס וואַסער פון טייכל האָט געשטראַמט מיט אַ געוואַלטיקער שנעלקייט נעבן די הייזער הינטער דער פּראַוואָסלאַווער צערקווע ביזן פּערעקאָפּ־בריק.

נאָך דער אַגראַר־רעפאָרם אין רוסלאַנד אין יאָר 1860, האָבן די פּויערים באַקומען פּאַרצעלן ערד. אַ דאַנק דעם וואַסער פון טייכל איז די פּרוכט פון די גערטנער פון די פּויערים געווען בשפע.

זומער פלעגן די איינוווינער, פרויען און קינדער, זיך וואַשן אינעם וואַסער פון טייכל. זיי האָבן הנאה געהאַט און אויך אָפּגעהיט זייער ריינקייט און געזונט.

דער אַלטער קריסטלעכער בית־הקברות

איז געלעגן ביי דער נייער קאַטוילישער קירך. אין אָנהויב פון 19טן יאָרהונדערט האָט מען געגרינדעט אַ נייעם בית־הקברות פאַר די פּראַוואָסלאַווע און קאַטאָ־ליקן אין דער געגנט פון זאַרעץ, אויפן וועג צום שטעטל זעלעוויאַן.

די געגנט פון זאַרעץ

מען איז זיך משער, אַז די דאָזיקע געגנט איז גע־בויט געוואָרן אין 18טן אָדער 19טן יאָרהונדערט. זי איז געווען די מאָדערנסטע אין שטעטל און האָט זיך אַנט־וויקלט נאָכדעם ווי עס איז געגראָבן געוואָרן דער קאַנאַל.

אין יאָר 1920 זענען געווען אין דער געגנט 370 יידן און 250 קריסטן, סה"כ 620 נפשות. די קריסטן האָבן זיך קאָנצענטרירט אין די פאַרשטעט פון פּיעסק פון דער מזרח־זייט, אין דעם דאָרף טורי, און אין די

פאַרשטעט פון פיעסק פון דער מערב־זייט, אין דער פאַרם לעשטשינאַ.

די טאָפּאָגראַפיע

די דאָזיקע געגנט, אויף אַ בערגל נעבן דעם נאַ־פּאָלעאָן־באַרג, ליגט העכער פון די צוויי פריערדיקע. אויסער דעם, אין דער צייט, וואָס די געגנטן שול־הויף און פערעקאָפּ האָבן געהאַט בלויז איין אַרויסגאַנג אין דער ריכטונג פון צפון — מאָסטי, סטוטשין, לידע, וויל־נע, האָט די געגנט זאַרעץ געהאַט אַן אַרויסגאַנג אין דריי ריכטונגען:

1) צו מזרח, צו די שטעט זעלווע, סלאָנים, מינסק;
2) צו מערב, צו די שטעט לונאַ, סקידעל, גראָדנע;
3) צו דרום, צו די שטעט וואָלקאָוויסק, ביאַליסטאָק, וואַרשע.

כמעט דער גאַנצער פירטל איז געווען געבויט אויפן ברעג פון קאַנאַל. די איינוווינער זענען געווען טיילוויז ידן און טיילוויז קריסטלעכע פּויערים. דאָס וואַסער פון קאַנאַל איז געווען אַ רייכער קוואַל פאַרן באַוואַסערן און דעריבער איז געווען ביי יעדן הויז אַ גרויסער גאָרטן מיט פרוכט־ביימער.

די רעגירונגס־אינסטיטוציעס

אין דעם פירטל זאַרעץ האָבן זיך געפונען אַלע רע־גירונגס־אינסטיטוציעס, דאָס געריכט, די פּאָליציי און די קריסטלעכע שול. דעריבער האָט דער פּלאַץ שטענדיק געווימלט פון מענטשן. די פאַרהאַנדלונגען אין געריכט האָבן זיך מייסטנטייל געפירט אין די לאַנגע ווינטער־טעג, ווען די פּויערים זענען געווען פריי פון דער ערד־אַרבעט.

די גרויסע קאָנצענטראַציע פון מענטשן האָט גע־בראַכט מיט זיך אַן עקאָנאָמישן אויפבלי. די פּויערים פלעגן ברענגען תבואה צום פאַרקויפן און פלעגן קויפן אין די קראָמען די אַרטיקלען, אין וועלכע זיי האָבן זיך גענויטיקט.

די רעגירונגס־שול

מזרחדיק פון פירטל איז געווען אַ קריסטלעכע רע־גירונגס־שול, „דישקאָלקע" אין וועלכער עס האָבן גע־לערנט די קריסטלעכע שילער פון שטעטל און די שילער פון די דערבייאיקע דערפער. די שול איז געלעגן אויפן ברעג טייך, און האָט אַרויסגעקוקט צו דער גאַנצער

אידישע יונגען אין פוילישען מיליטער

סביבה. זי איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ גרויסן גאָרטן, וועלכן עס האָבן באַאַרבעט די תלמידים. ביי דער שול האָט זיך געצויגן אַ לאַנגע אַלייע פון הויכע בוימער, וועלכע זענען פאַרפּלאַנצט געוואָרן מיט אַ 100—150 יאָר צוריק. די צווייגן פון די בוימער האָבן זיך פונאַנדערגעשפּרייט אויף דער ברייט פון צענדליקער מעטער. דאָס זענען געווען זעלטן שיינע בוימער, וועלכע האָבן געדינט — לויט די דערציילונגען פון שטעטל — אַלס שטומע עדות צו אַלע ליבע־געשיכטעס פון דער יוגנט.

די מערהייט לימודים זענען פאַרגעקומען ווינטער, ווייל זומער האָבן די קינדער געהאָלפן זייערע עלטערן ביי די פעלד־אַרבעטן. די קינדער פון די דערפער אין דער אומגעגנט פלעגט מען ברענגען אין דער שול מיט וועגענער, און נאָך די לימודים פלעגט מען זיי אומקערן אויפן זעלבן וועג אין זייערע הייזער.

די קריסטלעכע קינדער זענען געווען אַ קוואַל פון הכנסה פאַר די אייגנטימער פון די קראָמען, ווייל זיי האָבן שטענדיק געהאַט אין זייערע קעשענעס אַ פּאָר קאָפּיקעס. זיי האָבן אָבער אַרויפגעוואָרפן זייער שרעק אויף די יידישע קינדער, וועלכע פלעגן אויסמיידן דאָרט דורכצוגיין ביי „דער שקאָלקע״.

מילן

אין זאַרעץ זענען געווען צוויי מילן. זיי זענען אויפגעשטעלט געוואָרן ביים בריק פון קאַנאַל און זיי האָבן זיך באַוועגט מיט דער הילף פון וואַסער. ווי געזאָגט, האָט די נויטיגענדיקייט אין מילן געבראַכט צום גראָבן פון קאַנאַל. די מילן זענען געווען גרויסע און מאָדערנע.

די קראָמען

דער קאָמערציעלער צענטער איז געווען אין פירטל פערעקאָפּ, דאַקעגן זענען אין פירטל זאַרעץ געווען בלויז זעקס קראָמען. זייערע קליענטן זענען געווען די מענטשן, וואָס האָבן געדאַרפט אָנקומען צום געריכט, צו דער פּאָליציי און צו די מילן. דער עקאָנאָמישער מצב פון די קראָמען איז געווען אַ גוטער.

דאָס גליק האָט באַזונדערס צוגעשפּילט שרה־הינדען, אַ יונגע אלמנה, וואָס האָט געמוזט פאַרן ערשטן וועלט־קריג אויסהאַלטן פיר טעכטער. אַזוי ווי זי האָט זיך שיין באַצויגן צו די קליענטן, האָט זי געוווּנען אַ סך פון זיי. און האָט זיך דערנערט מיט כבוד. איינע פון אירע טעכטער, יפה קאַפּלאַן, געפינט זיך אין ישראל.

דער סטרובניצער וואַלד

אין אַ מרחק פון 500 מעטער פון זאַרעץ איז געלעגן אַ געדיכטער וואַלד, ווו עס איז געווען אַ פאַרגעניגן צו שפּאַצירן צווישן זיינע געדיכטע בוימער, 150—200־יאָריקע. דער וואַלד האָט געהערט צום פּריץ ביספינג פון דעם גוט סטרובניצע. די פּיעסקער איינוווינער האָבן געזאָגט, אַז דאָס איז דער שענסטער וואַלד אין דער אומגעגנט. און דער פּריץ, וואָס איז געווען באַוווּסט אַלס אַ גוטער מענטש, האָט דערלויבט די איינוווינער פון שטעטל צו שפּאַצירן אין וואַלד.

יעדן שבת, פאַר דעם זון־אונטערגאַנג, פלעגן די איינוווינער פון שטעטל אַרויסגיין אין וואַלד, געניסן פון דער פרישער לופט און פון דער לאַנדשאַפט.

אין יאָר 1905 האָט דער וואַלד געדינט אַלס טרעף־פונקט פאַר דער יוגנט פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג „שוועסטער און ברידער״ פון פּיעסק און פון דער אומגעגנט. ווען עס איז דורכגעפאַלן דער פּרווו פון דער איבערקערעניש, האָבן זיך די חברים פון דער באַוועגונג אויסבאַהאַלטן אין וואַלד און די עלטערן פלעגן זיי ברענגען שפּייז און קליידונג. ווי עס איז שוין דערמאָנט געוואָרן, איז צום סוף געשיקט געוואָרן אַ פּאָלק קאָזאַקן און די מענטשן זענען אַנטדעקט געוואָרן.

אָבער דער באַפעל פון דער מאַכט, וואָס האָט פאַרבאָטן די יידן צו שפּאַצירן אין וואַלד איז נאָך געווען אין קראַפט אַ לאַנגע צייט נאָך דעם.

דער נייער קריסטלעכער בית־הקברות

נעבן פּיעסק, אויפן וועג קיין זעלעוויאַן, געפינט זיך דער נייער קריסטלעכער בית־הקברות פון די פּראַוואָסלאַווע און קאַטאָליקן. לויט די אויפשריפטן און דאָס פאַרבליבענע פון די מצבות, לאָזט זיך פעסטשטעלן, אַז די ערשטע קברים זענען געגראָבן געוואָרן אין 19טן יאָרהונדערט. פאַר דעם פלעגן די קריסטן באַגראָבן זייערע מתים אויפן בית־הקברות אין פירטל פון פערעקאָפּ, נעבן דער קאַטוילישער קירך, אין צווייטן עק פון שטעטל.

ר׳ אשר קוויאַט און ר׳ שמעון־בנימין

די דאָזיקע ביידע רבנים האָבן געבילדעט דעם רבנישן בית־דין פון שטעטל, די אויבערשטע אינסטאַנץ. אַמאָל פלעגט פאָרקומען אַ דין־תורה ביי איין רב, און אַמאָל — ביי ביידע, און דער פסק־דין פלעגט אָנגענומען ווערן אָן אַ שום רעקלאַמאַציע, ווייל די איינוווינער פון שטעטל האָבן זיך פאַרלאָזט אויפן יושר און גערעכטיקייט פון די רבנים. דעריבער פלעגט מען ברענגען פאַר זיי ענינים פון מאַן און ווייב, משפחה און ירושה. עס זענען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן זיך נישט געווענדט צום רעגירונגס־געריכט אין ענינים פון געלט, שותפות א. אַ. וו. — און האָבן בעסער געוואָלט די רבנים.

און אַזוי אַרום, אַזוי ווי די רבנים זענען געווען טייערע, קלוגע מענטשן מיט גרויסע מעלות, וואָס זייערע הערצער זענען געווען אָפן צו הערן — האָט זיך אויפגעהאַלטן די געזעלשאַפטלעכע צוזאַמענשליסונג פון די יידישע איינוווינער פון שטעטל.

די קהילה

די קהילה האָט אויפגעשטעלט און געהאַט די אויפזיכט אויף די פאָלגנדיקע אינסטיטוציעס: די בתי־כנסת, חברה־קדישא, תלמוד־תורה, הקדש, בית־המרחץ, גמילות־חסידים־קאַסע, קיל־הויז, בית־עלמין און נאָך.

די אַרבעט פלעגט געמאַכט ווערן מייסטנטייל פרייוויליק, דורך די נכבדים פון שטעטל. די איינקונפט־קוואַלן זענען געווען אומדירעקטע שטייערן פון דער שחיטה, פון פאַרקויפן פלייש, געטראַנקען. אַן אַנדערער קוואַל פון הכנסות זענען געווען שפענדעס, וואָס זענען געזאַמלט געוואָרן ביי די גרויסע סוחרים, וועמענס מצב איז געווען אַ גוטער. אָבער אויך דער מיטל־שטאַנד, און אַפילו די אַרבעטער, פלעגן געבן זייער טייל.

די הויפט־שפענדערס — גבירים זענען געווען: ר׳ קאַפל, ר׳ ישראל שבח, די פאַמיליע שפיראַ און אַנדערע.

אַלע האָבן געשפענדעט פון גאַנצן האַרצן, ווייל זיי האָבן געוווסט, אַז דאָס געלט איז באַשטימט, כדי אויפצוהאַלטן די סאָציאַלע, סאַניטאַרע און קולטורעלע טעטיקייט. די רעגירונג אַליין האָט נישט געגעבן קיין געלטער פאַר דעם צוועק.

אויך די תלמידים האָבן זיך מאָביליזירט צו העלפן, כדי אויפצוהאַלטן די תלמוד־תורה. יעדן פרייטיק נאָכמיטאָג פלעגן אַרויסגיין די 13־ און 14־יאָריקע יינגלעך מיט העפטן און פושקעס און זאַמלען שפענדעס, לויט רשימות. די פרויען פון די גבירים האָבן גערן געשפענדעט און פלעגן נאָך צולייגן ברכות פאַר די יונגעלייט. די פרוי פון גביר, מלכה וויינשטיין, פלעגט אָנפילן אַ פערטל פושקע. אַדאַנק די דאָזיקע שפענדעס האָבן די קינדער פון שטעטל געקאָנט לערנען תורה.

די זאַמלער פלעגן אַרויסגיין צו זייער אַרבעט פאָרנווייז, און יעדעס פאָרל האָט באַקומען אַ גאַס אָדער אַ פירטל. די אַרבעט האָט געדויערט פון 12 נאָכמיטאָג ביזן זון־אונטערגאַנג. די פושקעס און העפטן פלעגט מען איבערגעבן זונטיק אין דער פרי דעם רב מרדכי עמיאל, וועלכער פלעגט זיי איבערוויזן דעם הויפט־גבאי, ר׳ יוסף לייב. די הנאה איז געווען זייער גרויס, ווען מען פלעגט איבערגעבן פולע פושקעס, ווייל דעמאָלט פלעגט דער רב געבן אַ האַרציקן שמייכל און זאָגן: „אַלזאָ, קינדער, איר האָט אָפגעטון אַ גוטע און שיינע אַרבעט”.

חופה־צערעמאָניעס אין פיעסק

די דאָזיקע צערעמאָניעס פלעגן פאָרקומען ביי דעם ברונעם אויפן פלאַץ פון דער שול. עס האָבן זיך אין זיי באַטייליקט כמעט אַלע איינוווינער פון שטעטל, ווען אַפילו עס האָט געהערשט אַ שלעכט וועטער.

פאַר דער חופה פלעגט אויפטרעטן אַ טרופע טענצערקעס פון די פרויען פון שטעטל, פון יעדן עלטער. דער טייל, וואָס די קינדער האָבן אַממייסטן ליב געהאַט, איז געווען דאָס לאָזן זיך ווילגיין מיטן אָנקומען פון חתן. דאָס איז געווען אַ געשעעניש ממש אין די טעג פון שניי, און די קינדער פלעגן זיך איבן אַ לאַנגע צייט פאַר דעם. דער רעזולטאַט איז זעלבסטפאַרשטענדלעך געווען אַ סך קוילן פון שניי אויפן חתן און זיינע באַגלייטער.

די איינוווינער פון שטעטל פלעגן שטראָמען צום פּלאַץ יום־טובדיק אָנגעטון און געהאַלטן ליכט אין די הענט. אויף אַלע פּנימער איז געווען פרייד און שמחה און די ווינטשן פאַרן יונגן פּאָרל זענען געקומען פון גאַנצן האַרצן.

טרויער־טעג אין פּיעסק

קיינמאָל האָט מען נישט געדאַרפט פאַרעפנטלעכן נעקראָלאָגן אין שטעטל. ווען עמעצער איז געשטאָרבן, איז די ידיעה גלייך איבערגעגאַנגען פון עק צו עק און אַ שווערע כמאַרע פון טרויער האָט פאַרדעקט אַלע. דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך באַטייליקט אין צער פון דער אומגליקלעכער משפחה און איז געווען גרייט צו דער־לאַנגען שטיצע און הילף וויפל נאָר מעגלעך. דער צער פון די איינוווינער איז געווען אויפריכטיק, און די גרייט־קייט צו דערלאַנגען הילף איז געקומען נאָך פאַר דער בקשה צו העלפן.

כמעט אַלע פלעגן באַגלייטן דעם מת אויף זיין לעצטן וועג, אויך ווען ער איז געווען זייער לאַנג, לפּחות ביזן פּלאַץ פון שול־הויף. מען פלעגט אים אָוועקלייגן נעבן בית־הכנסת אין וועלכן ער פלעגט דאַווענען, און דער רב האָט אים מספּיד געווען מיט געפיל. אַמאָל פלעגן ביידע רבנים מספּיד זיין דעם מת, און דער קהל האָט געוויינט מיט אַ האַרצרייסנדיקן געוויין.

דער שול־פּלאַץ, ווו עס האָט מייסטנטייל געהערשט שמחה און פרייד, האָט זיך איינגעהילט אין טרויער. מייסטנטייל האָט זיך אויך דער הימל פאַרטרויערט און די זון האָט זיך באַהאַלטן צווישן די וואָלקנס.

דער שול־הויף — אַ גייסטיקער צענטער

דער פּלאַץ איז געווען אַזוי וויכטיק, אַז אַפילו די דייטשן האָבן דאָס באַמערקט און האָבן דאָס גוט אויס־גענוצט. זיי פלעגן מודיע זיין וועגן יעדער אַקציע, וואָס זיי האָבן געהאַלטן ביים אויספירן — פון דעם פּלאַץ. די איינוווינער פון שטעטל האָבן גאַנץ שנעל איינגעזען, אַז קיין טובה וועט זיי נישט אַרויסוואַקסן פון די פאַראָרדענונגען פון די דייטשן, זיי האָבן אָבער גע־שטראַמט צום פּלאַץ צוליב דעם כבוד, וואָס זיי האָבן געהאַט פאַר אים.

דער שול־פּלאַץ, וואָס איז געווען דאָס האַרץ ממש פון שטעטל, איז פולשטענדיק צעשטערט געוואָרן און זיינע איינוווינער זענען געהרגעט געוואָרן אָדער אַנטלאָפן פון אים...

סוחרים און קרעמער אין פּיעסק

אין שטעטל זענען געווען ביי 75 סוחרים און קרע־מער, וועלכע האָבן אויסגעמאַכט ביי 48 פּראָצענט פון די פּרנסה־געבער פון די משפחות. זיי האָבן געהאַט אַ גרויסן דערפאַלג, טראָץ דער פיינטלעכער פּאָליטיק פון רע־זשים. פּאַקטיש קאָן מען זאָגן, אַז זיי האָבן געמוזט מצליח זיין אין דער בראַנזשע, ווייל מען האָט זיי פאַר־באָטן זיך צו פאַרנעמען מיט אַנדערע צווייגן. אַפילו די בעלי־מלאכות האָבן זיך פאַרנומען אין דעם שטילן סע־זאָן מיט מסחר. אין דער צייט פון די ירידים האָט מען זיי געקאָנט זען אַרומגיין צווישן די תבואה־סוחרים, קויפן און פאַרקויפן.

די וואַלד־סוחרים

זיי פלעגן קויפן ביי די גוט־באַזיצער די בוימער פון די גרויסע וועלדער, אין פּיעסק און אין דער אומ־געגנט. די דאָזיקע בוימער פלעגן שניידן פּאַכלייט, די מערהייט פון וועלכע זענען געווען פּיעסקער איינוווינער. די פּשוטע אַרבעטער זענען געווען גויים פון די אַרומי־קע דערפער, אָדער גויים, וואָס זענען געקומען פון אַנ־דערע לענדער.

מען פלעגט סאָרטירן דאָס געהילץ און עס באַאַר־בעטן. דאָס געהילץ האָט געדינט צום בויען הייזער, שוועלן פאַר באַן־ליניעס, טעלעפאָן־סלופּעס, בעלקעס פון הייזער, הייצן און נאָך.

דאָס האָלץ פלעגט מען פירן פון די וועלדער אין וועגענער. אַ טייל פון דעם פלעגט אַזוי אָנקומען צו די באַנען, וועלכע האָבן דאָס געפירט אין ווייטע מקומות. אָבער די מערהייט האָלץ פלעגט ווערן געפירט מיט ווע־גענער צום טייך זעלעוויאַנקע, ווו מען פלעגט עס אי־בערשיקן מיטן שטראָם פון מזרח צו מערב צום אָנהויב פון ניעמאַן. דאָרט פלעגט מען בינדן די באַזונדערע קלעצער אין טראַטוועס און זיי איבערפירן לענגאויס דעם גאַנצן טייך אין די גרויסע שטעט. די דאָזיקע קאָ־

מוניקאַציע איבערן וואַסער איז געווען ביליק און מען פלעגט זיך מיט איר פיל באַנוצן אין ווייסרוסלאַנד און אין ליטע. און נאָך מער, ווייל די באַן־נעץ איז נישט געווען גענוג אַנטוויקלט אין יענע טעג.

דער מסחר מיט האָלץ האָט פאַרלאַנגט אַ גרויסן אַרבעטער־אַפּאַראַט. אין זיין שפּיץ זענען געשטאַנען סוחרים, וועלכע האָבן באַשעפטיקט מומחים, פשוטע אַר־בעטער, באַאַמטע און וואַסער־מענטשן.

מיטן פירן דאָס האָלץ אין וואַסער האָבן זיך פאַר־נומען צענדליקער פון די איינוווינער פון שטעטל. צווישן זיי מומחים, ווי די פירער פון די טראַטוועס; און צווישן זיי ייִנגלעך, וועלכע האָבן געאַרבעט אַלס העלפער.

אַ סך מענטשן, וואָס האָבן זיך נישט פאַרנומען ממש מיט דער בראַנזשע, אָבער זענען געווען נאָענט צו איר, ווי די בעלי־מלאכות, האָבן אויך געפונען זייער פרנסה אין האָלץ־מסחר.

די מילן

ווי עס איז שוין דערמאָנט געוואָרן, זענען געווען אין פּיעסק צוויי מילן, באַוועגט מיטן כוח פון וואַסער. איין קליינע מיל, וואָס האָט געמאָלן מעל פון קאָרן, ווייץ, האָבער און אַנדערע תבואות און האָט באַזאָרגט די אַרטיקע באַדערפענישן און דעם געברויך פון די פּוי־ערים פון דער אומגעגנט. אַמאָל איז די ריי צום מאָלן געווען אַזוי גרויס, אַז די פּויערים האָבן געמוזט וואַרטן אַ וואָך־צוויי. די פּויערים פון דער סביבה האָבן אויס־גענוצט די פרייע צייט, כדי איינצוקויפן אין די קראָמען פון שטעטל, און דאָס האָט גורם געווען צו העכערן דעם פדיון אין יענע טעג.

דאָס מעל, וואָס איז געמאָלט געוואָרן דורך דער גרויסער מיל איז געווען באַשטימט הויפּטזעכלעך פאַר עקספּאָרט. דאָס דאָזיקע מעל איז געווען פון אַ הויכער קוואַליטעט.

ווייזט אויס, אַז די מילן זענען געווען זייער מאָ־דערנע, ווייל דער נאָכפרעג נאָך דעם פּיעסקער מעל איז געווען גרויס, אין דער צייט, ווען די מילן פון די אַרו־מיקע שטעטלעך האָבן שטענדיק געהאַט אַ גרויסן זאַפּאַס מעל. נישט איינמאָל פלעגן די פּיעסקער סוחרים באַ־שטעלן מעל אין די אַרומיקע מילן, ווייל די מילן פון פּיעסק האָבן נישט געקאָנט באַזאָרגן די פאַרלאַנגטע קוואַנטיטעט.

די מילן האָבן באַשעפטיקט אַ סך אַגענטן און אַר־בעטער, אָבער בעיקר — בעלי־עגלות. די דאָזיקע פלעגן פירן תבואות פון די דערפער אין די מילן. זיי האָבן אויך געפירט געמאָלענע מעל צו דער באַן־סטאַציע, וועלכע איז געלעגן 12 קילאָמעטער פון שטעטל און פון דאָרט האָט מען עס געשיקט אין גרויסע און ווייטע שטעט.

פאַרן ערשטן וועלט־קריג האָבן די דאָזיקע מילן גע־הערט צו ישראל שבח. שפּעטער זענען זיי איבערגעגאַנ־גען צו זיינע זין — אברהם, אליעזר און משה־מענדל. צום סוף זענען זיי אַריבער אין אַנדערע הענט. איינער פון די זין פון אברהם שבח ז״ל, יקותיאל שבח, לעבט אין ישראל. די צוויי אַנדערע זין וווינען אין אַרגענטינע. אָבער עוזר שבח און זיין פרוי פאַרברענגען אין ישראל ביי זעקס חדשים אין יאָר, ווען זיי באַגעגענען זיך מיט זייער פאַרהייראַטער טאָכטער, אַן איינוווינערין פון חיפה.

די תבואה־סוחרים

עטלעכע משפחות אין פּיעסק האָבן זיך פאַרנומען מיט מסחר פון תבואה. די אַממייסטן באַקאַנטע און דער־פאָלגרייכע משפחה צווישן זיי איז געווען די משפחה דאַכאָווסקי, תבואה־סוחרים פון דורי־דורות. זייער הורט־געשעפט האָט צוגעשטעלט תבואה די דעטאַליסטן אין שטעטל און אין דער אומגעגנט. אביגדור דאַכאָווסקי ז״ל האָט זיינער צייט פאַרלאָזן פּיעסק און אויפגעשטעלט זיין הויז אין ישראל. אַזוי האָט אויך געמאַכט יוכבד עמיאל ז״ל, איינע פון די טעכטער פון דער משפחה. די זין פון יוכבד און שלמה עמיאל ז״ל זענען פּראָפעסאָר סעדיה און ד״ר יעקב, פון די גרעסטע כעמיקער אין לאַנד.

די תבואה־סוחרים פלעגן קויפן די פּראָדוקציע דיי־רעקט פון די פּויערים און מיט דער הילף פון אַגענטן, האָבן זיי די תבואה מאַגאַניזירט אין שפּייכלערס אין שטעטל מאָסטי, ביים ניעמאַן. אין אָנהויב פרילינג, ווען די שנייען זענען צעגאַנגען, פלעגט מען לאַדעווען די תבואה אויף טראַטוועס און זי אָוועקשיקן מיטן שטראָם אין די גרויסע שטעט גראָדנע און קאָוונע, ביזן פּאָרט מעמעל אין ליטע און פון דאָרט קיין מזרח־פּרייסן.

סוחרים פון בהמות

דער מסחר פון בהמות איז געווען פאַרשפּרייט אין שטעטל און איז געווען איינער פון די וויכטיקסטע צווייגן פון דער באַשעפטיקונג. די סוחרים פלעגן קויפן און פאַרקויפן די בהמות אויף ירידים און מערק ווי אויך ביי די פויערים פון דער סביבה. עס זענען געווען סוחרים, וואָס פלעגן קויפן די בהמות ווינטער, פאַר אַ ביליקן פּרייז, פון די פויערים, וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין פּאַשע. פרילינג פלעגן זיי די בהמות אָוועקגעבן די פויערים, וועלכע האָבן געהאַט לאַנקעס. נאָך אַ פּאָר חדשים פלעגן זיי פאַרקויפן די גוטע קי צו מעלקן, און די ערגערע פלעגט מען פאַרקויפן צו שחיטה.

סוחרים פון פעל

די דאָזיקע סוחרים פלעגן קויפן פעלן ביי פויערים און יעגערס. נאָכדעם ווי זיי האָבן געטריקנט די פעלן, פלעגן זיי זיי פאַרקויפן אין די גרויסע שטעט צו הורטאָווניקעס. די דאָזיקע פּראָפעסיע האָט פאַרלאַנגט קענטעניש. און עס זענען ווירקלעך געווען אין שטעטל סוחרים, וואָס האָבן זיך ספּעציאַליזירט אין דער בראַנזשע.

אַרענדאַרן פון פּרוכט־גערטנער

עס זענען געווען אין פּיעסק מענטשן, וואָס פלעגן דינגען אין דער צייט פון בליען סעדער אין דער גרויס פון 100—150 דונאַם ביי די גוט־באַזיצער. דאָס דינגען פלעגט געמאַכט ווערן דורך אַ קאָנקורס. די גוט־באַזיצער האָבן זיך נישט פאַרפליכטעט צו פאַרדינגען צו די, וואָס האָבן געגעבן די ביליקסטע פאָרשלאָגן, נאָר צו די, וועלכע זענען געווען באַקאַנט, אַז זיי ווייסן ווי זיך צו באַגיין מיט די בוימער.

ברוך באַראַנאָווסקי איז געווען איינער פון די גרעסטע מומחים אויף דעם געביט און די גוט־באַזיצער האָבן אים בעסער געוואָלט ווי פיל אַנדערע מענטשן. די פּריצים פלעגן זאָגן, אַז ער פאַרשטייט אין סעדער מער פון אַגראָנאָמען.

די גערטנער פלעגט מען אַרענדירן אין די חדשים מאַי — יוני. די פּרוכט פלעגט מען אַראָפּנעמען סוף סעפּטעמבער אָדער אין מיטן אָקטאָבער. מען האָט זי געהאַלטן אין קעלערס, כדי זי זאָל נישט באַשעדיקט ווערן דורך פראָסט און ווינטער.

די אַרבעט ביי פּרוכט איז נישט געווען קיין לייכטע. מען האָט געדאַרפט איינריכטן סלופּקעס, איבערוואַרפן די ערד, היטן פאַר גנבים, און צום סוף — אַראָפּנעמען די פּרוכט און נישט באַשעדיקן די צווייגן פון די בוימער. ווען די אַרבעט איז געווען אַ גענויע און ריכטיקע, פלעגן די אַרענדאַרן באַקומען פיינע פאַרדינסטן.

טאַבאַק־סוחרים

די ערד אַרום שטעטל איז געווען צוגעפּאַסט צו פלאַנצן טאַבאַק. דעריבער האָט מען זיך פאַרנומען מיט דעם צווייג. די סוחרים פלעגן קויפן די פּראָדוקציע פון טאַבאַק און זי קאָנצענטרירן אין שפּייכלערס. שפּעטער האָבן זיי עס פאַרקויפט צו פאַבריקן אין דער קרייז־שטאָט וואָלקאָוויסק, און באַזונדערס צו שערעשעווסקיס פאַבריק אין דער גובערניע־שטאָט גראָדנע, ווו עס איז געווען אַ גאַר גרויסער נאָכפרעג.

אין יאָר 1924 איז קאָנפיסקירט געוואָרן שערעשעווסקיס פאַבריק דורך דער פּוילישער רעגירונג. פון דאַן אָן האָט זיך פאַרקלענערט דער מסחר פון טאַבאַק אין שטעטל.

בדרך כלל זענען די פאַרדינסטן פון דעם מסחר געווען צופרידנשטעלנדיקע, ווייל די אינוועסטיציע איז נישט געווען קיין גרויסע. די סחורה האָט מען געקויפט ביי די, וואָס האָבן זי פאַרזייט אויף קרעדיט, און קיין אָפּפאַל איז כמעט ווי נישט געווען.

קצבים

די דאָזיקע לייט פלעגן אויפקויפן בהמות ביי די סוחרים פון בהמות אָדער ביי די פויערים אין די דערפער. די שוחטים זענען געווען איינוווינער פון שטעטל. דאָס כשרע פלייש פלעגט מען פאַרקויפן ייִדן פון פּיעסק און פון די אַרומיקע שטעטלעך; דאָס טריפענע פלייש האָט מען פאַרקויפט די קריסטן אין פּיעסק און אין די דערפער.

פאַרן ערשטן וועלט־קריג האָבן די קצבים צוגעשטעלט פלייש דעם רוסישן מיליטער. שפּעטער האָבן זיי צוגעשטעלט פלייש דער פּוילישער אַרמיי, אָבער אין

אַ באַגרענעצטער מאָס. דער עקאָנאָמישער מצב פון די קצבים איז געווען גאַנץ גוט, ווייל דער רווח פון פלייש איז נישט געווען קיין קליינער.

די קצבים האָבן זיך געדאַרפט אויסצייכענען מיט פיל מוט, ווייל זייער באַרוף פאַרלאַנגט פון זיי זיך צו געפינען אַ סך אין די וועגן, און דאָס האָט זיי אויסגע־שטעלט אויף אַ געפאַר מצד רויבערס.

עס איז אַלזאָ געווען נאַטירלעך, אַז די קצבים האָבן זיך שטענדיק געפונען צווישן די ערשטע פאַרטיידיקער אין די צייטן פון פּאָגראָמען, מיט מעסערס אין די הענט. דאָס זענען געווען גוטע, טראַדיציאָנעלע און מוטיקע יידן.

קרעמער

אין פּיעסק זענען געווען דריי הורט־געשעפטן. אין איין געשעפט האָט מען געקאָנט באַקומען כמעט אַלץ, אויסער קליידונג און שטאָפן. דאָס געשעפט האָט צוגע־שטעלט סחורה די דעטאַליסטן פון שטעטל און פון דער סביבה און צו די גוט־באַזיצער און האָט געהערט צו סטירקע שאַפּיראָ, וועלכע האָט געפירט דאָס געשעפט אַליין, אין דער צייט וואָס איר מאַן, הרב יעקב שפּיראָ, איז געזעסן אין בית־המדרש און זיך מתעסק געווען מיט תורה. צוויי פון די אייניקלעך פון סטירקע שפּיראָ גע־פינען זיך אין ישראל.

דאָס צווייטע געשעפט, וואָס האָט געהערט צו דער משפחה יוגל, האָט צוגשטעלט שטאָפן און קליידונג. די דאָזיקע פאַמיליע האָט אַרויסגעגעבן עטלעכע באַ־וווסטע רבנים. הרב יאָגעל ז״ל, ראש ישיבת סלאָנים און שפּעטער ראש ישיבת רמת־גן; הרב יהושע יאָגעל, ליי־טער פון דער רעליגיעזער שול אין פּרדס־חנה, מדרשיית "נועם".

אסתר יאָגעל ז״ל איז דאָס געווען די, וועלכע האָט אויף זיך גענומען דעם עול פון געשעפט, אין דער צייט וואָס איר מאַן, מרדכי־געצל, האָט געלערנט תורה אין בית־המדרש. איינער פון די זין פון דער פאַמיליע יאָגעל, אַ תלמיד אין דער ישיבת חברון, איז אומגעקומען אין די געשעענישן אין יאָר 1929.

דאָס דריטע געשעפט, וואָס האָט געהערט צו דער משפחה דייכובסקי, האָט צוגשטעלט תבואות.

דאָס זענען געווען די גרויסע געשעפטן פון שטעטל וועלכע האָבן פּראָקויפּט אין הורט. אויסער זיי זענען געווען אין פּיעסק ביי אַ 25 געוועלבער, וועלכע האָבן פאַרקויפט אין דעטאַל. שפּייז־קראָמען, קראָמען פון שטאָפן אויף אַנצוגן און קליידער, גאַלאַנטעריע, אַ קראָם פון שפּילצייג, קראָמען פאַר אויסאַרבעטונגען פון כלים פון קופּער און אייזן, אַן אַפּטייק און נאָך.

די קרעמער האָבן שווער געאַרבעט פון אינדערפרי ביז שפּעט ביינאַכט, אין די קאַלטע ווינטער־טעג און אין די הייסע טעג פון זומער.

מייסטנטייל פלעגן די פרויען טראָגן דעם עול פון פּרנסה, טראָץ דעם וואָס זיי האָבן געדאַרפט זאָרגן פאַר קינדער און פירן די הויז־ווירטשאַפט. די מערהייט מע־נער זענען געזעסן אין בית־המדרש און עוסק געווען מיט תורה, און צוגעזאָגט אַלע מיטגלידער פון דער משפחה אַ חלק אין עולם־הבא.

דער עקאָנאָמישער מצב פון די קראָמען איז געווען אַ גאַנץ שווערער, ווייל די איינוווינער פון שטעטל, וועל־כע האָבן מייסטנטייל נישט געהאַט קיין גרייטן גראָשן ביי זיך, פלעגן קויפן אויף באָרג; דאַקעגן די קרעמער האָבן זיך געניייטיקט אין מזומן, כדי איינצוקויפן די אַר־טיקלען.

בענק זענען נישט געווען אין שטעטל און די גמי־לות־חסידים־קאַסע האָט געגעבן בלויז קליינע הלוואות. דעריבער זענען די קרעמער געווען געצוווּנגען צו לייען געלט פון אלמנות, וועלכע האָבן געזאַמלט אַ גראָשן צו אַ גראָשן אויף אַ נדן פאַר אַ טאָכטער, ווען מען וועט איר רעדן אַ שידוך. עס זענען געווען פאַלן ווען אַ מיידל איז געלונגען צו געפינען אַ חתן, אָבער דער קרעמער האָט נישט געקאָנט אומקערן די הלוואה. נישט איין מאָל זענען די רעזולטאַטן געווען טראַגיש.

דער יריד

יעדן חודש, דעם 25סטן, איז פאָרגעקומען אַ יריד אין פּיעסק, צו וועלכן עס פלעגן קומען טויזנטער פּוי־ערים אויף וועגענער און צופוס. מאַנכע זענען געקומען אין שטעטל אַ טאָג־צוויי פאַרן יריד, כדי צו אונטער־זוכן די מעגלעכקייטן, מאַנכע פלעגן קומען פאַרטאָג, כדי צו פאַרכאַפּן אַ גוט אָרט אויפן פּלאַץ, וועלכער איז

אימשטאַנד געווען אַריינצונעמען דאָס אַלץ: מענטשן, וועגענער, פערד, קי, שעפסן, חזירים, גענדז און נאָך.

פון ברונעם אויפן מיטן פּלאַץ האָבן די מענטשן גע־שעפּט וואַסער פאַר זיך און פאַר די בהמות.

דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך געגרייט צום יריד — קרעמער, פאַרקויפער פון געטראַנקען, סוחרים, בעלי־מלאכות, שניידערס, שוסטערס, שטעפּערס, נייטאָרינס, הענדלערס פאַרמיטלערס און אַנדערע. ווייל יעדער איינ־ציקער טאָג האָט געקאָנט פאַרזיכערן די עקזיסטענץ פאַר אַ טייל חודש ווייניקסטנס. אויך די קעשענע־גנבים האָבן געוואַרט אומגעדולדיק אויפן יריד.

דריי־פיר טעג פאַרן יריד פלעגן די פערד־הענדלערס אָרגאַניזירן דעם פערד־געיעג אויפן פּלאַץ פון יריד. ביים טייך, כדי איינצואיבן די פערד. די דאָזיקע געיעגן, אין וועלכע עס פלעגן זיך באַטייליקן הויפּטזעכלעך צי־גיינער, האָבן צוגעצויגן אַ גרויס פּובליקום, בעיקר קינדער.

פאַרן יריד האָט דאָס גאַנצע שטעטל אויסגעזען יום־טובדיק. נאָכן יריד האָט עס אויסגעזען אַזוי ווי עס וואָלט אין אים פאַרגעקומען אַ פּאָגראָם.

דער מאַרק־טאָג

פלעגט פאַרקומען איין טאָג אין וואָך, זונטיק. זיין באַדייטונג איז, פון שטאַנדפּונקט פון פאַרדינסטן, געווען קלענער ווי די פון יריד, ווייל אויך זיין פאַרנעם איז געווען קלענער.

טראָץ דעם פלעגן הונדערטער מענטשן זיך צונויפ־קומען אין די מאַרק־טעג, כדי פאַרצולייגן זייערע סחו־רות, בעיקר די פּויערים פון דער אומגעגנט. אַ טייל פלעגן פאַר דעם דאַווענען אין די קירכעס און בלויז נאָכ־דעם האָבן זיי זיך באַפרייט, כדי צו מאַכן געשעפטן.

דאָס הויז פון קאַבאַק

אין צענטער פון שטעטל, נאָענט צום פּלאַץ וווּ עס פלעגן פאַרקומען דער יריד און דער מאַרק, איז געשטאַ־נען אַ גרויס הויז, וואָס האָט געהייסן דער קאַבאַק. דאָס איז געווען אַן אכסניה, און נעבן איר איז געווען אַ שטאַל, וואָס האָט אַריינגענומען 20 וועגענער מיט די פערד.

אין די טעג פון אַ יריד אָדער אַ מאַרק איז דער קאַבאַק, וואָס האָט געהערט צו ר' יצחק וואַרהאַפטיג, געווען שטענדיק פול. ער האָט אָבער אויך געדינט גע־ווינלעכע דורכרייזנדיקע. נאָך דער ערשטער וועלט־מל־חמה פלעגט „די ווילנער טרופּע" וואַנדערן פון שטעטל צו שטעטל און פאַרשטעלן. ווען זי פלעגט קומען קיין פּיעסק, פלעגט דער קאַבאַק פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ טעאַטער.

סך־הכל

אין פּיעסק זענען געווען 3 סוחרים פון פעלן, 4 וואַלד־סוחרים, 1 אייגנטימער פון מילן, 10 תבואה־סוח־רים, 5 סוחרים פון בהמות — סך־הכל 23.

6 אַרענדאַרן פון סעדער, 6 טאַבאַק־סוחרים, 6 קצבים — סך־הכל 18.

3 הורטאָווניקעס, 25 דעטאַליסטן — סך־הכל 28.

בעלי־מלאכות און פרייע פּראָפעסיעס אין פּיעסק

די צאָל פון די בעלי־מלאכות אין פּיעסק איז גע־ווען 100. זיי האָבן אויסגעמאַכט ביי אַ פופציק פּראָ־צענט פון די פּרנסה־געבער פון די משפחות אין שטעטל און האָבן פאַרנומען אַ וויכטיקן פּלאַץ אין דערווירט־שאַפט, קולטור און אין אַלע געביטן פון לעבן. פון זיי זענען אַרויסגעקומען די סאָציאַליסטישע דענקערס און די ערשטע חלוצים קיין ישראל.

נייטאָרינס

זיי פלעגן נייען קליידער פאַר די פרויען פון שטעטל און פון דער סביבה, אָבער אויך וועש פאַר מענער. זיי האָבן זיך פאַרנומען מיט זייער אַרבעט אין זייערע היי־זער און האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט גרויסער פאַך־קענטעניש און מיט איבערגעגעבנהייט. עס פלעגן זיי העלפן מיידלעך און קינדער, וועלכע האָבן פאַרדינט כמעט גראָשנס, אָבער אַזוי אַרום האָבן זיי געלערנט אַ פאַך.

די מיידלעך, וואָס אַ סך פון זיי זענען געווען שיין ווי בלומען, זענען געזעסן ביי טישן, האָבן געאַרבעט פלייסיק און האָבן געזונגען ראָמאַנטישע לידער.

טראָץ דעם וואָס די אַרבעט פלעגט דויערן 12—14 שעה אין מעת־לעת, אָן דער אויפזיכט פון וועלכן עס איז פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין, איז זי געווען פּראָדוקטיוו, סיי פאַר די נייטערינס, סיי פאַר די מיידלעך.

שטעפּערס

זיי פלעגן צושטעלן זייער אויסאַרבעטונג די איינ־ווינער פון שטעטל און די אַרומיקע דערפער. זייער באַ־רוף האָט זיי געגעבן אַ בכבודיקע פּרנסה, ווייל ער האָט פאַרלאַנגט אַ גוטע פאַך־קענטעניש און האָט נישט דער־מעגלעכט קיין צו גרויסע קאָנקורענץ.

אויך זיי האָבן געאַרבעט אַ סך שעהן אין מעת־לעת, אָבער זיי האָבן באַקומען גרעסערע פאַרדינסטן ווי אַנדערע בעלי־מלאכות.

היטל־מאַכערס

דריי היטל־מאַכערס, וואָס האָבן פאַרמאָגט גוט איינ־געאָרדנטע וואַרשטאַטן פלעגן באַזאָרגן מיט היטלען פון אַלע מינים די איינוווינער פון פּיעסק און די אומגעגנט. שטענדיק האָבן זיי געהאַט אין זייער רשות אַ גרויסן זאַפּאַס, וועלכער האָט דערמעגלעכט די פּויערים צו קויפן אין די טעג פון אַ יריד און מאַרק היטלען פאַר אַלע מיטגלידער פון זייער משפּחה.

איינער פון די היטל־מאַכערס איז געווען אַן אויס־נאַם פון עטלעכע שטאַנדפּונקטן. ראשית איז זיין הויך דערגאַנגען ביז אַן ערך צוויי מעטער. שנית, פלעגט ער שטענדיק מתפּלל זיין פאַרן געזונט פון די קריסטן. ווען מען האָט אים געפרעגט פאַרוואָס ער פירט זיך אַזוי, פלעגט ער זאָגן: „אויב זיי וועלן זיין געזונט און זייער עקאָנאָמישער מצב וועט זיין אַ גוטער, וועלן זיי קויפן אַ סך היטלען״.

בעקערס

פינף גרויסע בעקערייען, פון וועלכע מיר וועלן דאָ אויסרעכענען בלויז פיר, האָבן באַזאָרגט דאָס שטעטל מיט ברויט, זעמל און קיכלעך פון אַלע מינים. די מער־הייט בעקערייען זענען געווען געפירט דורך פרויען און האָבן באַשעפטיקט פיל אַרבעטער און אַרבעטערינס.

איין בעקעריי האָט געהערט צו רוטקע דער בע־קערקע און האָט זיך געפונען ביי דער בריק איבערן טייכל. עס האָבן געאַרבעט מיט איר די מערהייט פון אירע טעכטער. די בעקעריי האָט געהאַט אַ שם אין גאַנצן שטעטל, באַזונדערס אַדאַנק די זעמעלעך, וואָס די קינ־דער האָבן בעיקר הנאה געהאַט פון זיי. ווען איינע פון די באָבעס האָט געוואָלט אַז דאָס איינ־יקל זאָל זי פאָלגן, איז גענוג געווען זי זאָל אים צוזאָגן אַ זעמעלע פון רוטקען.

די צווייטע בעקעריי האָט געהערט צו זישקע דער בעקערקע און האָט זיך געפונען ביים הילצערנעם בית־המדרש. די דאָזיקע בעקעריי איז געווען גרעסער פון דער פריערדיקער, עקאָנאָמיש שטאַרקער און האָט באַ־שעפטיקט פרויען און מענער. די בעקעריי פלעגט צו־שטעלן געבעקס אויך צו ירידים, וואָס זענען פאָרגעקו־מען אויסערן שטעטל.

די דריטע בעקעריי האָט געהערט צו חיה שבח־דווארסקי, וועלכע האָט זיך ספּעציאַליזירט הויפּטזעכלעך אין באַקן זעמעלעך און לאַנגע געשמאַקע ברויטן. אין דער דאָזיקער בעקעריי פלעגט מען ברענגען יעדן פריי־טיק, לויט אַ באַזונדערער טראַדיציע, דעם טשאָלנט אויף שבת. ביידע טעכטער פון חיה שבח דווארסקי, חנה און דבורה, האָבן אויפגעבויט זייער היים אין ישראל.

די פערטע בעקעריי, וואָס ה אָט געהערט צו פרוי פאַלקאָוויטש, האָט בדרך כלל געבאַקן „רעצניקעס״, ווע־מענס באַזונדערער טעם איז געווען באַרימט אין גאַנצן שטעטל און איז געווען בעיקר באַליבט ביי די קינדער. מרים, די טאָכטער פון פרוי פאַלקאָוויטש, לעבט אין ישראל און האָט דאָ אויפגעשטעלט אַ משפּחה.

דאָס באַקן מצות

באַלד נאָך פּורים האָבן זיך געמאַכט פריי די מער־הייט בעקערייען, וועלכע זענען געוואָרן אויסגערעכנט אויבן, ווי אויך אַ פאַר הייזער — כדי צו באַקן מצות אויף פּסח. ראשית כל האָט מען געכשרט די אויוונס. נאָך דעם האָט מען מאָביליזירט אין משך פון גאַנצע פיר וואָכן די מערהייט פרויען און מיידלעך פון שטעטל, כדי דורכצופירן די אויפגאַבע, וועלכע האָט געדויערט טאָג און נאַכט. דאָס אויסזען פון די פרויען און מייד־

לעך איז געווען איינדרוקספול. זיי האָבן געטראָגן ווייסע קאַפּ־טיכלעך, יום־טובדיקע קליידער און ווייסע פאַרטעכער. אויך יינגלעך און קינדער האָבן זיך באַטייליקט אין דער אַרבעט. זיי האָבן צוגעגרייט די כשרע מעל, געבראַכט וואַסער און צוגעגעבן די ברעטער דעם בעקער נעבן אויוון. די מצות זענען געווען פון אַ גוטער קוואַליטעט.

שוסטעריי

עס זענען געווען אין פיעסק צוויי סאָרטן שוסטערס. איין סאָרט, וואָס האָט זיך נישט אויסגעצייכנט מיט גרויסע קוואַליפיקאַציעס און זיין וויסן האָט זיך באַגרענעצט צו פאַריכטן שיך און לייגן זוילן אויף שיך. טראָץ דעם וואָס די דאָזיקע שוסטערס האָבן זיך באַמיט צו דערגיין אויך צו די פויערים אין דער אומגעגנט, האָבן זיי קוים פאַרדינט אויף פרנסה.

דאָקעגן איז געווען אַ צווייטער מין, וואָס האָט גוט געקענט זיין אַרבעט און פלעגט אויסאַרבעטן שיך און שטיוול לויט דער מאָס. די וואַרשטאַטן פון די דאָזיקע שוסטערס זענען געווען מאָדערנע, און זייער פראָדוקציע איז געווען פון אַ הויכער קוואַליטעט.

שמידן

אין שטעטל זענען געווען צוויי שמידן, וועלכע האָבן געאַרבעט צוזאַמען מיט זייערע זין. באַזונדערס פאַר די פויערים פון דער סביבה. זיי האָבן געאַרבעט פון אינדערפרי ביז האַלבער נאַכט און האָבן געהאַט פרנסה בכבוד. איינער, ר׳ יואל באַליצקי, האָט געאַרבעט שווער זעקס טעג אין וואָך, האָט אָבער פאַרבראַכט כמעט דעם גאַנצן שבת אין בית־הכנסת, אָנגעטון יום־טובדיק. ער איז געווען אַ רעליגיעזער מענטש, צופרידן מיט זיין גורל, אַ גוטער שמייכל איז אים שטענדיק געלעגן אויפן פנים. זיין גאַנצע משפחה האָט עמיגרירט קיין אַרגענטינע.

דער צווייטער, ר׳ זעליג, איז אין אַ גרויסער מאָס געווען ענלעך צו ר׳ יואלן. זיינע פיר זין האָבן געאַרבעט מיט אים און אַלע האָבן געהאַט פרנסה בכבוד. שבת פלעגט ער זיצן אָנגעטון אין אַ קאַפּאָטע אין בית־הכנסת, זיינע זין אַרום אים, און זינגען ניגונים.

דער סטעלמאַך

ר׳ ניסל איז געווען דער איינציקער, וואָס פלעגט אויסאַרבעטן רעדער פון האָלץ פאַר די וועגענער אין שטעטל און אין דער סביבה. מען האָט אים גערופן „ניסול דער סטעלמאַך״ און ער איז געווען באַקאַנט אַלס אַ באַשיידענער מענטש. נאָכדעם ווי ער האָט אויסגעאַרבעט די הילצערנע רעדער, פלעגט ער זיי געבן צום שמיד, וועלכער האָט אויף זיי אַרויפגעזעצט אייזערנע רייפן.

דער גלעזער

ר׳ אברהם־משה „דער גלעזער״ איז געווען דער איינציקער גלעזער אין שטעטל. ער פלעגט פאָרן מיט זיין וואָגן פון דאָרף צו דאָרף און אויספירן די אַרבעטן. אין האַרבסט פלעגט ער גיין אין שטעטל פון הויז צו הויז און זען צי די שויבן זענען גאַנץ. ווינטער איז ער געווען זייער באַשעפטיקט, ווייל ער פלעגט אַריינשטעלן טאָפּלטע פענצטער און זיי פאַרשטאָפּן מיט שטרוי, אַלס שוץ פאַרן פראָסט.

בלעכערס

ר׳ משה „דער בלעכער״ און זיינע דריי זין פלעגן אויספירן אַלע בלעכעריי־אַרבעטן אין שטעטל, אין דער דאָרפישער אומגעגנט און אין די גיטער.

אין דער צייט פון אַ יריד פלעגן די יונגע גויים, וועלכע האָבן זיך געדאַרפט שטעלן צום מיליטער אין האַרבסט, זיך לאָזן ווילגיין און אַרויפוואַרפן אַ שרעק אויף די יידן, וועלכע זיי האָבן באַטראַכט פאַר פחדנים. אָבער נאָכדעם ווי עס זענען אונטערגעוואַקסן די דריי זין פון משה „דעם בלעכער״ — לייבע, יודל און מענדל, האָט זיך די לאַגע געענדערט. די בחורים האָבן געהאַט כוח און אַן אויסערגעוויינלעכן מוט.

זייער שיטה לגבי די, וואָס האָבן זיך געלאָזט ווילגיין איז געווען אַ פשוטע. זיי פלעגן זיי שלאָגן מכות־רצח און אוטנערצינדן זייערע הייזער. גאַנץ שנעל האָט זיך נישט געפונען קיין איין גוי אין שטעטל אָדער אין דער סביבה, וואָס זאָל וואַגן שטערן די אָרדענונג און רו.

שניידערס

אין שטעטל זענען געווען ביי 10 שניידערס פון אַלע מינים, בעסערע און מיטלמעסיקע.

די בעסערע שניידערס האָבן געהאַט מאָדערנע וואַרשטאַטן און ניי־מאַשינען. אין יעדן וואַרשטאַט פון דעם מין האָבן געאַרבעט ביי 12 געזעלן און אַרבעטער.

די שניידערס האָבן גענייט מאָדערנע אַנצוגן לויט אַ מאָס, ווינטער־ און זומער־מאַנטלען. מרדכי באַראַוו־סקי, וועלכער האָט געוווינט אין ווילנע, פלעגט צייטנ־ווייז זיך אויפהאַלטן ביי זיינע עלטערן אין פּיעסק. ביי די דאָזיקע געלעגנהייטן פלעגט ער באַשטעלן עטלעכע אַנצוגן און מאַנטלען. ווען מען האָט אים געפרעגט אין ווילנע ווו ער האָט גענייט זיינע שיינע מלבושים, פלעגט ער ענטפערן: „אין פּויזן". אַלע פלעגן נתפעל ווערן און באַטאַנען, אַז מען זעט באַשיימפּערלעך, אַז די אַרבעט איז אַ גוטע און נישט קיין ווילנער.

די שניידערס האָבן גענייט נישט נאָר פאַר די איינ־ווינער פון שטעטל און פון דער סביבה, נאָר אויך פאַר די גוט־באַזיצער. צייטנווייז פלעגן יענע באַצאָלן מיט תבואות, אַנשטאָט מיט מזומנים.

פייווע שרגא ציון, וועלכער איז שוין דערמאַנט גע־וואָרן אַלס אַ געזעלשאַפטלעכער עסקן און האָט גע־שאַפן די „תפארת בחורים", דעם גייסטיקן און קולטו־רעלן צענטער פון די יונגעלייט פון שטעטל, איז גע־ווען באַקאַנט שוין פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה אַלס אייגנטימער פון אַ שניידעריי־וואַרשטאַט, אַ מאָ־דערנעם מיט מאָדערנע מאַשינען, אין וועלכן עס האָבן פּערמאַנענט געאַרבעט 15 געזעלן און אַרבעטער. ער האָט דערצויגן אַ דור פון הויך קוואַליפיצירטע שניידערס, פון וועלכע עס איז ווערט צו דערמאַנען צוויי: לייבע פינקעלשטיין, וועלכער האָט זיך שפּעטער באַזעצט אין ביאַליסטאָק און זיך דערוואָרבן אַ נאָמען; און שמואל באַראַוסקי, וועלכער האָט זיך געעפנט אַ שניידעריי און האָט באַשעפטיקט 10 אַרבעטער.

נאָך איין הויך קוואַליפיצירטער שניידער איז געווען ר' אהרן. ער האָט געאַרבעט מיט זיינע צוויי זין און 10 אַרבעטער. ער איז נישט אָפּגעשטאַנען מיט זיינע ידיעות פון פייווע שרגא ציון.

נאָכן ערשטן וועלט־קריג איז געקומען אין שטעטל יהודה באַביטש פון שטעטל ראָזשאַני. נאָך דעם ווי ער האָט חתונה געהאַט קיין פּיעסק, האָט ער זיך דאָ באַזעצט אויף אַ פּאָר יאָר און געאַרבעט אַלס שניידער. צום סוף האָט ער עמיגרירט מיט זיין פאַמיליע קיין אַרגענטינע, ווו ער אַרבעט ווייטער אין זיין פאַך.

די מיטלמעסיקע שניידערס האָבן בעיקר גענייט פאַר די גויים, און פלעגן וואַנדערן פון דאָרף צו דאָרף. אַמאָל פלעגן זיי זיך פאַרהאַלטן אין אַ באַשטימטן דאָרף אויף אַ פּאָר חדשים. זייער הויפּט־אַרבעט איז געווען ווינ־טער, ווייל זומער זענען די פּויערים געווען באַשעפטיקט מיט פעלד־אַרבעט.

בעלי־עגלות

פּראָפעסיאָנעלע בעלי־עגלות זענען געווען אין פּיעסק בלויז זעקס, אָבער אַ געוויסע צייט נאָכן ערשטן וועלט־קריג האָבן די מערהייט איינוווינער פון שטעטל פאַרמאָגט פערד און וועגענער. דעריבער האָבן זיך די פּיעסקער יונגעלייט — הויכגעוויקסיקע, געזונטע, שטאַרק־געבויטע און שיינע — צווישן אַנדערן אויך פאַרנומען מיט פירן פאַרשידענע סחורות: תבואות פון די דערפער און שפּייכלערס צו די מילן אין שטעטל; געמאָלענע מעל אין די דערפער פון דער סביבה און אין די גרויסע שטעט; טאַבאַק, וועמענס פּראָדוקציע עס איז דערגאַנגען אין פּיעסק ביז הונדערטער טאָן אַ יאָר, אין דער קרייז־שטאָט וואָלקאָוויסק, 22 קילאָמעטער ווייט און אין דער גובערניע־שטאָט גראָדנע, 80 קילאָמעטער ווייט. ווייל אין די דאָזיקע צוויי ערטער זענען געווען טאַבאַק־פאַבריקן.

די רייזע מיט די וועגענער געלאָדענע מיט טאַבאַק איז געווען באַטראַכט אַלס אַ געשעעניש צוליב איניקע סיבות: דער וועג קיין וואָלקאָוויסק און גראָדנע האָט געדויערט צוויי טעג, און אַזוי פיל האָט זעלבסטפאַר־פאַרשטענדלעך געדויערט דער וועג צוריק. און אין יענע טעג פלעגן די לעבנסלוסטיקע בחורים פיל זינגען יש־ראלדיקע לידער, באַזונדערס דאָס ליד „מה יפים הלילות בכנען", וועלכעס זיי האָבן ליב געהאַט מער פון אַלע. נאָך דעם ווי זיי זענען אָנגעקומען אויפן פּלאַץ, פלעגן זיי אויסנוצן די געלעגנהייט און פאַרבלייבן נאָך אַ טאָג, כדי צו גיין אין קינאָ און זיך אָנזען די וווּנדער פון די

שטעט. אויפֿן וועג צוריק האָבן זיי געפֿירט סחורות פֿאַר די סוחרים און קרעמער אין שטעטל. אַזוי אַרום פֿלעגן די ווייטע רייזעס ווערן רענטאַביל.

אויסער די תבואות, מעל און טאַבאַק, פֿלעגן זיי פֿירן אויך האָלץ פֿון די וועלדער צום טייך זעלעוויאַנקע, אין די שטעטלעך מאָסטי און זעלעוויאַן. אָן וועלכע עס איז מאָדערנע מכשירים, האָבן די יונגעלייט זיך שנעל אויסגעלערנט ווי אַזוי צו לאָדן די לאַנגע און דיקע קלעצער אויף די וועגענער.

זיי האָבן זיך אויך אויסגעלערנט פֿון די טראַנספּאָרטן אייניקע פּרינציפּן: ראשית, שטענדיק דאַרף מען זאָרגן עס זאָל זיין וואָס צו פֿירן איןביידע ריכטונגען. דאָס הייסט, מען קאָן נישט פֿירן קיין סחורה אין וועלכער עס איז ריכטונג, און פֿאָרן צוריק ליידיק. דאָס לוינט זיך קיינמאָל נישט. די לאָדונג אין איין ריכטונג דאַרף זיין אַ מאַקסימאַלע, און צוריקוועגס דאַרף מען פֿירן מינדעסטנס אַ העלפֿט פֿון דער לאָדונג.

שנית, אָרדענונג און דיסציפּלין אין דער אַרבעט.

און ווירקלעך, די דאָזיקע חברים, וואָס האָבן געלייגט דעם יסוד פֿאַר דער קאָאָפּעראַטיווער קאָמוניקאַציע אין ישראל, האָבן געזויגן די יסודות פֿון דער פּראָפֿעסיע אין גלות, פֿירנדיק תבואות, מעל, טאַבאַק און האָלץ.

וואַסער־מענטשן

ביי 30 משפּחות אין שטעטל האָבן זיך פֿאַרנומען מיטן שיקן האָלץ אויפֿן וואַסער, אין משך פֿון זיבן חדשים אין יאָר. זומער איז אַפֿילו זייער צאָל געווען גרעסער. די וואַסער־מענטשן האָבן געאַרבעט ביי יידישע קאָנטראַקטאָרס און האָלץ־סוחרים.

זייער אַרבעט — וועלכע האָט צייטנווייז פֿון זיי פֿאַרלאַנגט זיך צו געפֿינען לאַנגע חדשים אויפֿן טייך, ווייט פֿון דער היים — האָט גורם געווען דערצו, אַז די וואַסער־מענטשן זענען געוואָרן אַ צוזאַמענגעשלאָסענע און איבערגעגעבענע משפּחה. בדרך כלל זענען עס געווען די טאַטעס, וועלכע האָבן אַריינגעצויגן די זין אין די יסודות פֿון דעם פֿאַך. מען האָט געדאַרפֿט לאָזן איינציקע קלעצער מיטן שטראָם פֿון טייך זעלעוויאַנקע ביזן אויסגוס אין טייך ניעמאַן. אין דעם פּלאַץ וווּ די זעלעוויאַנקע האָט זיך אַריינגעגאָסן אין ניעמאַן, פֿלעגט מען אויפֿשטעלן אַ דאַמבע. דאָרט פֿלעגט מען בינען די קלעצער און מאַכן טראַטוועס, וועלכע מען האָט געשיקט מיטן ניעמאַן ווייט — אין די שטעט אין ווייסרוסלאַנד און אין ליטע און פֿון דאָרט צום פּאָרט מעמעל. עס איז געווען נויטווענדיק זיך צו באַנוצן מיט דער דאָזיקער אַרטעריע, ווייל אין יענע טעג איז נישט געווען גענוג אַנטוויקלט די נעץ פֿון באַן־ליניעס.

די וואַסער־מענטשן זענען געווען וווּנדערבאַרע מאַטראָסן, וועלכע האָבן זיך ספּעציאַליזירט אין באַרוף אין משך פֿון יאָרן. זיי פֿלעגן אַרויס מיט די טראַטוועס אויפֿן טייך ניעמאַן, וועמענס לענג איז דערגאַנגען צו טויזנט קילאָמעטער און זיין ברייט 500 מעטער און האָט געהאַט אַ שטאַרקן שטראָם. אַ נסיעה איבערן ניעמאַן ביזן פּאָרט מעמעל האָט געדויערט חדשים, אָבער די וואַסער־מענטשן, וואָס די עלטערע פֿון זיי זענען געווען מענטשן מיט בערד, און די זין האָבן איצט געהאַלטן ביי רייף יוערן, זענען געווען שטאַרק און גוט אויסגעשולט.

פֿאַרשטענדלעך, אַז די וואַסער־מענטשן האָבן געהאַט אַ סך אַוואַנטורעס. זיי האָבן זיך אָנגעשטויסן אין ווילדע חיות, וועלכע פֿלעגן קומען צו די ברעגעס פֿון ניעמאַן, כדי צו שטילן זייער דורשט; און זיין פֿלעגן באַגעגענען יונגע און שיינע פֿרויען, וועלכע פֿלעגן וואַשן וועש אויפֿן ברעג פֿון טייך.

די וואַסער־מענטשן פֿלעגן דערציילן זייערע איבערלעבענישן אין דער היים, די קינדער און אייניקלעך. און שבת, בשעת די הפסקות פֿון דאַווענען, פֿלעגן זיך צוהערן צו זיי אין די שולן די איינוווינער פֿון שטעטל, פֿאַרבייגייערס און בעיקר קינדער.

צווישן די וואַסער־מענטשן פֿון פּיעסק און מאָסטי זענען געווען אויך גוטע חזנים און בעלי־תפֿילה, וועלכע פֿלעגן אויספֿילן די דאָזיקע פֿונקציע אין די שולן. ימים־נוראים פֿלעגן זיי אַרויספֿאָרן אין די גרויסע שטעט און פֿאַרדינען שיין געלט אַלס חזנים.

יהודה רוזשאַנסקי, אַ ברייט־פּלייציקער ריז, אָבער אַ יונגער מענטש, האָט זיך אויסגעצייכנט אין זיין אַרבעט. די עלטערע פֿלעגן דערציילן, אַז ער האָט גוטע שאַנסן צו ווערן אַ קאַפּיטאַן פֿון וואַסער־מענטשן. עס איז געווען ממש אַ פֿאַרגעניגן אים צו זען שטיין אויף

אן איינזאַמען קלאָץ אין טייך און אים פירן אין דער ריכטונג פון ניעמאַן.

אין יאָר 1926 האָבן אייניקע יונגעלייט פון פּיעסק געשאַפן די „קבוצת זיפזיף" אין עכו. אין יענער צייט איז געווען אין עכו אויך אַ גרופּע פון יידישע פישערס, וועלכע זענען געקומען פון רוסלאַנד. ווען יהודה רוזאַנסקי און דוד רייטבורט זענען עולה געווען, האָט די „קבוצת זיפזיף" געשיקט זיי ביידע צו די פישערס, וועלכע האָבן איראָניש געפרעגט: „צי האָט איר שוין אַמאָל געזען וואַסער?" דער ענטפער אויף דעם איז געווען: „פּרוווט, וועט איר זיך איבערצייגן".

איין נאַכט זענען די פישערס אַרויס פון עכו׳ער פּאָרט אין אַ שטורמישן ים און דערגאַנגען ביז דעם אָרט, וווּ עס געפינט זיך היינט קרית־חיים. צוליב אַ געוויסער סיבה איז אויסגעבראָכן אַ קריגעריי צווישן די פישערס און דעם קאַפּיטאַן און דער דאָזיקער האָט פאַרלאָזן די שיף און איז אַוועק צופוס קיין עכו. די פישערס זענען געבליבן צעטומלט. ווי אַזוי וועלן זיי אומקערן זייער שיף אין אַ שטורמישן ים קיין עכו? יהודה רוזשאַנסקי האָט זיי באַרויקט. ער האָט גענומען אין זיינע הענט דעם רודער, האָט אַוועקגעזעצט דוד רייטבורטן מיט נאָך אַ פישער ביי די וויאַסלעס, און האָט אַריינגעפירט דאָס שיפל זיכער אין עכו׳ער פּאָרט. די פישערס האָבן פעסטגעשטעלט, אַז יהודה שטייגט איבער מיט זיין בקיאות זייער קאַפּיטאַן און פון יענעם טאָג אָן האָט זיך געענדערט זייער באַציאונג צו די צוויי נייע חברים.

די דאָזיקע צוויי חברים האָבן אויך באַוויזן צו העלפן דער „קבוצת זיפזיף", וועמענס מאַטעריעלע לאַגע איז געווען גאָר שלעכט. אַ געוויסע נאַכט זענען די פישערס צוריקגעקומען מיט פיש אין דער ווערט פון הונדערטער פונט. געניטע אַראַבישע פישערס האָבן געזאָגט, אַז אַזאַ מין זאַך געשעט איין מאָל אין זיבעציק יאָר. דער טייל פון יהודה און דוד איז געווען ביי 10 פונט, אַ סומע, וואָס די גאַנצע „קבוצת זיפזיף" האָט נישט באַוויזן צו פאַרדינען אין משך פון אַ גאַנצן חודש. עס איז איבעריק צוצוגעבן, אַז זיי האָבן זיך צעטיילט מיט דעם געלט מיט זייערע לאַנדסלייט.

לאַנדווירטשאַפט

די פּיעסקער יידן האָבן נישט געהאַט גענוג אייגענע ערד. דעריבער האָבן זיי געמוזט זי דינגען ביי די פּויערים, די גויים פון שטעטל. די יידישע ערד־אַרבעטער פלעגן באַמיסטיקן די ערד מיט מיסט פון קי און פאַרזייען קאַרטאָפל, וועלכע האָבן געניגט פאַר זייער באַשפּייזונג מינדעסטנס אויף אַ האַלב יאָר.

נאָכדעם ווי מען האָט צונויפגענומען די קאַרטאָפל, פלעגט זיך דער גוי באַנוצן מיט דעם גוט באַמיסטיקטן שטיקל ערד, כדי צו זייען ווייץ אָדער קאָרן. די דאָזיקע לעזונג האָט צופרידנגעשטעלט ביידע צדדים. די יידן — ווייל זיי האָבן נישט געהאַט קיין ערד; און די גויים — ווייל די יידן האָבן גוט באַאַרבעט זייער ערד.

עס זענען אויך געווען יידן, וועלכע פלעגן דינגען פאַרצעלן פון די גוט־באַזיצער און דאָרט פאַרזייען ווייץ, און נאָך עפּעס. דער אָפּמאַך אין דעם פאַל פלעגט זיין אַזוי: צוויי דריטל תבואה האָט באַקומען דער אַרענדאַר; איין דריטל תבואה האָט באַקומען דער גוט־באַזיצער.

מיט זייערן תבואות האָבן זיך געקאָנט פאַרנעמען הויפּטזעכלעך די יידן, וועלכע האָבן געהאַט גוטע פאַרבינדונגען מיט די גוט־באַזיצער. די אַרבעט האָט פאַרלאַנגט אַ גרויסע אָנשטרענגונג און צייטנווייז פלעגט די נאַטור שעדיקן די תבואות, אָבער די, וואָס האָבן געקענט דאָס פאַך האָבן געצויגן פרנסה בכבוד.

פאַר דעם רעכט צו באַקומען פאַרצעלן פון די גוט־באַזיצער, פלעגן יידישע ערד־אַרבעטער באַרגן געלט די פּריצים אָן פּראָצענט.

פלאַנטאַציעס פון טאַבאַק

זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז דאָס איז געווען איינער פון די צווייגן פון דער לאַנדווירטשאַפט, אָבער צוליב זיין באַדייטונג אין פּיעסק, און ווייל ער האָט זיך גערעכנט צו די איידעלע צווייגן פון דער לאַנדווירטשאַפט, דאַרף מען אים דערמאָנען באַזונדער. אויך די טאַבאַק־פלאַנטאַטאָרן פלעגן דינגען פאַרצעלן ערד פון די גויים. אָבער דאָס האָט געדאַרפט זיין ערד פון אַ ספּעציעלן מין. דאָס האָדעווען טאַבאַק האָט פאַרלאַנגט קענטעניש, אָבער נישט קיין אָנשטרענגונג. עס האָבן דערביי גע־

אַרבעט אַלע מיטגלידער פון דער משפחה, איינשליסלעך די ייִנגלעך און מיידלעך פון אַכט יאָר. די קינדער האָבן זיך באַטייליקט אין אַראָפּנעמען די טאַבאַק־בלעטער, און זייער טרוקענען און פּאַקן אין פּעקלעך פאַרן טראַנס־פּאָרט.

אין „ברענענדיקן" סעזאָן פון טאַבאַק־צווייג, זע־נען געווען ביי דעם באַשעפטיקט אַלע איינוווינער פון שטעטל. אַלס רעזולטאַט פון דעם האָבן זיי געקאָנט קויפן קליידונג און זאַמלען נדנים פאַר די טעכטער.

בעלי־מלאכות — סך־הכל

5 נייטאָרינס, 3 שטעפּערס, 3 היטלמאַכערס, 5 בע־קערס, 6 שוסטערס, 4 שמידן, 1 סטעלמאַך, 1 גלעזער, 4 בלעכערס, 8 שניידערס, 2 אייַנבינדערס, 3 טשעס־לערס, 6 בוימייסטערס, 6 בעלי־עגלות, 1 סמאָלע־מאַ־כער, 30 וואַסער־מענטשן, 10 ערד־אַרבעטער, 1 וואַסער־טרעגער, 3 שמשים, 1 אַדוואָקאַט, 1 אַפּטייקער, 1 דאָק־טאָר, 2 מצבה־קריצערס. סך־הכל איבער 100 מענטשן.

אין סך־הכל ווערן געבראַכט אייניקע בעלי־מלא־כות אָדער פרייע פּראָפעסיעס אין פּיעסק, וועלכע זענען נישט געשילדערט געוואָרן אויספירלעכער אין די דאָזיקע זכרונות. אָבער אויך זיי, און צייטנווייז מער פון אַנ־דערע, האָבן געצויגן זייער פּרנסה מיט שווייס און האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט איבערגעגעבנקייט, אָרנטלעכקייט און גאַטספאָרכטיקייט.

ערב דעם אויסברוך פון ערשטן וועלט־קריג

אָנהויב חודש יולי 1914 זענען דערגאַנגען ידיעות פון די קרייז־שטעט און פון דער גובערניע, אַז אַ מלחמה איז אומפאַרמיידלעך. אַלס רעזולטאַט פון דעם זענען די יידן זיך צונויפגעקומען אין די בתי־כנסת אויפן שול־הויף און האָבן הייס געבעטן צו גאָט.

פרייטיק זענען געוואָרן אויפגעקלעפּט מיטטיילונגען מיט קידוש־לבנה־אותיות: מאָביליזאַציע.

מוצאי־שבת האָבן אַלע פּיעסקער יידן געלייענט אויפן שול־הויף קינות פון תשעה־באָב.

זונטיק אינדערפרי זענען די מאָביליזירטע אַוועק אין דער קרייז־שטאָט וואָלקאָוויסק, באַגלייט דורך פרויען, קינדער און עלטערן. זייער געוויין האָט געשפּאָלטן הימ־לען, דאָס איז געווען אַ זוניקער טאָג, אָבער דער טרויער האָט אַרויפגעוואָרפן אַ פינסטערנעש אויף אַלעמען.

אייניקע טעג נאָכדעם איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ דעמאָנסטראַציע פאַרן לעבן פון „באַטיושקאַ", דער צאַר ניקאָליי דער צווייטער, דורך יידל „דעם בלעכער" און דער עולם האָט געשריען „הוראַ" לכבוד דעם צאַר.

סוף חודש אלול האָט דער בית־הקברות געווימלט מיט עלטערן פון מאָביליזירטע, וואָס זענען געקומען אויף קבר־אבות, כדי צו בעטן רחמים פאַרן לעבן פון די זין אויפן פראָנט.

די פאַראינטערעסירונג אין לויף פון קריג איז גע־ווען זייער שטאַרק אין פּיעסק, אָבער די נייעס פלעגן שטענדיק אָנקומען מיט אַ פאַרשפּעטיקונג. די מערהייט שמועסן האָבן זיך געדרייט אַרום די געשעענישן אויפן פראָנט און אַרום די מעגלעכע רעזולטאַטן. וואָס אָן אמת האָט דער מצב נישט אויסגעזען איבעריק גוט, אָבער די איינוווינער האָבן געשפּירט, אַז דאָס גרויסע רוסלאַנד וועט מנצח זיין אין דער מלחמה.

דער זומער איז אַדורך און עס האָט זיך דערנענ־טערט דער ווינטער. די קינדער האָט מען געזאָגט, אַז ווינטער פירט מען נישט קיין קריג און זיי האָבן זיך געטרייסט מיט דעם.

דעם 8טן סעפּטעמבער זענען אָנגעקומען ידיעות וועגן אַ גרויסער צאָל קרבנות אויפן פראָנט און וועגן דעם וואָס עס קומט פאָר אין דער גובערניע־שטאָט גראָדנע. אַרום דער שטאָט האָבן די פּויערים פון דער אומגעגנט געבויט אָן אונטערערדישע פעסטונג, און דעריבער האָט מען זיי געהייסן קומען מיט זייערע וועגענער און פערד און זאָרגן פאַר זייער אייגענער באַשפּייזונג און פאַר דער פּאַשע פון די בהמות אין משך פון צוויי וואָכן.

צווישן די, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט די בוי־אַרבעטן; איז אויך געווען חיים „דער סטרובניצער", אַ ישובניק פון דאָרף סטרובניצע, נעבן פּיעסק. נאָך דעם ווי ער איז נישט צוריקגעקומען אַהיים אין משך פון אַ חודש צייט, האָט מען דערציילט וועגן אים פאַרשידענע געשיכטעס: אַז ער איז אַריינגעפאַלן אין דער דייטשער געפאַנגענשאַפט, אַז ער האָט זיך פאַרבלאָנדזעט אין וועג און נאָך. צום סוף איז דער ישובניק צוריקגעקומען אַהיים

און דערציילט אין משך פון יאָרן וועגן דעם בוי פון דער פעסטונג.

דערווייל האָט מען זיך דערוווּסט, אַז צוויי פון די איינוווינער זענען געפאַלן אין די שלאַכטן. איינער, אַ זון פון פּיעסקער חזן מערעמינסקי. דער פאָטער האָט אויפגענומען איובס בשורה רואיק. דער צווייטער, אַ זון פון ר' אהרן־יעקב. זיין פאָטער האָט נישט געהערשט איבער זיך, האָט אָנגעהויבן ווילדעווען און מאַכן אַ חורבן אין די בתי־כנסת אין שטעטל, און האָט פאַרלאַנגט צו וויסן פאַרוואָס זיין זון איז געפאַלן, אין דער צייט וואָס אַנדערע גייען אַרום לעבעדיק. אין משך פון יאָרן פלעגט ער אַזוי ווילדעווען און אַרויסווייזן זיין שנאה צו אַנדערע.

זומער 1915 האָט זיך גראָדנע אויסגעליידיקט פון אירע יידישע איינוווינער. די מאַכט האָט פאַרשפּרייט אַ ידיעה, אַז די יידן שיקן איבער ידיעות די דייטשן. דעריבער האָט מען דורכגעפירט אַ סך אַרעסטן און אַלע איינוווינער פון די ישובים, וואָס זענען געווען נאָענט צו דער פראָנט־ליניע זענען געוואָרן אַריבערגעפירט ווייט פון דאָרט.

אַ סך משפחות פון גראָדנע זענען געקומען קיין פּיעסק און האָבן זיך אויפגעהאַלטן ביי איינוווינער פון שטעטל. די דאָזיקע לאַגע האָט פאַרגרעסערט די בהלה, טראָץ דעם וואָס דער מסחר האָט געבליט. מען האָט געזאַמלט אַרטיקלען ווי צוקער, זאַלץ, נאַפט, שיך און שטיוול, וועלכע זענען צוליב דעם זייער טייער געוואָרן. עס איז אויך געוואָרן אַ מאַנגל אין קליין־געלט, ווייל עס האָט זיך פאַרשפּרייט אַ ידיעה, אַז די פּאַפּיר־באַנקנאָטן וועלן פאַרלירן זייער ווערט. די איינוווינער פון שטעטל, און באַזונדערס די פּויערים, האָבן געזאַמלט די מטבעות אין קריגלעך און עס האָבן זיך געשאַפן שוועריקייטן ביים געבן רעשט. צום סוף האָט זיך אַריינגעמישט אין דעם ענין די לאָקאַלע און מיליטערישע מאַכט. מען האָט דורכגעפירט אַרעסטן און עס זענען געווען אומרוען אין שטעטל.

אויגוסט 1915 יאָר האָבן זיך פאַרשפּרייט ידיעות, אַז מען וועט פאַרהאַלטן דעם שנעלן פאַרשריט פון די דייטשן ביים טייך ניעמאַן. דעריבער האָט מען אָנגעהויבן אויפצושטעלן באַפעסטיקונגען און גראָבן אָקאָפּעס אַרום פּיעסק און די אַרומיקע שטעטלעך.

אין יענער צייט איז אָנגעקומען אין שטעטל די לעצטע איינהייט פון דער צוריקגייענדיקער אַרמיי. אַ קאָמפּאַניע ווילדע קאָזאַקן, אויף פערד, איז אַריין אין די געשעפטן און האָט זיי צעראַבירט. די דערשראָקענע יידן פון שטעטל האָבן זיך געווענדט צום „פּריסטאַוו", דעם קאָמענדאַנט פון שטעטל, ער זאָל איינהאַלטן די קאָזאַקן, אָבער אָן דערפאָלג. עס איז נישט פאַרבליבן די יידן, ווי נאָר זיך אויסצובאַהאַלטן אין קעלערס און אין אַנדערע באַהעלטענישן. דער עיקר זאָרג איז געווען וועגן די טעכטער, וועלכע די קאָזאַקן האָבן געזוכט.

די פּאָגראָמשטשיקעס, וואָס האָבן גערעדט העצרייד וועגן די יידן, וועלכע דינען כלומרשט אַלס שפּיאָנען פאַר די דייטשן, האָבן גורם געווען גרויסע פיזישע און מאַטעריעלע שאָדנס. און אַזוי אַרום האָבן זיך דעם 6טן סעפּטעמבער אויסגעליידיקט אַלע הייזער פון זייערע יידישע איינוווינער, וועלכע האָבן זיך אַלע אויסבאַהאַלטן אין אויסגראָבונגען און אין קעלערס.

די יאָרן פון דער דייטשער אָקופּאַציע

סעפּטעמבער 1915 יאָר, ערב ראש־השנה, נאָך צוויי טעג און צוויי נעכט פון אומאויפהערלעכע שלאַכטן און אויפרייסן, זענען די איינוווינער פון שטעטל אַרויס פון די אָקאָפּעס ביים טייך זעלעוויאַנקע.

די דאָזיקע אויסגראָבונגען זענען געוואָרן געמאַכט דורך יידישע זעלנער פון שטעטל, וועלכע זענען פאַרבליבן הינטערן פראָנט און זענען נישט געגאַנגען ווייטער מיט דער צוריקגייענדיקער רוסישער אַרמיי. צווישן די יידישע זעלנער איז געווען אַ מומחה פון אָקאָפּעס, מיטן נאָמען ניומע בינקאָוויטש, וועלכער לעבט היינט אין אַרגענטינע.

אַ דעלעגאַציע פון צוויי חברים, ר' לייב בער און מענדל באַראָווסקי, איז אַרויס, כדי אויפצונעמען די דייטשן מיט ברויט און זאַלץ. די ערשטע דייטשן, וואָס זענען אָנגעקומען אין שטעטל, האָבן זיך נישט באַצויגן העפלעך צו דער דעלעגאַציע און האָבן פאַרלאַנגט מער ברויט און זאַלץ.

שפּעטער איז אָנגעקומען אַן אָפיציר מיט אַ גרופּע זעלנער, וועלכער האָט אויסגערעדט די ערשטע דייטשן פאַר זייער אויפפירונג. ער האָט באַרואיקט די דערשראָקענע איינוווינער און האָט זיי מודיע געווען, אַז די אָקופּירנדיקע דייטשע אַרמיי וועט זיך באַציִען סימפּאַטיש צו די יידן. ער האָט אַפילו אָנגעוויזן אויף אייניקע פון זיינע זעלנער און געזאָגט, אַז זיי זענען יידן. יענע זעלנער האָבן געשמייכלט, האָבן אָבער גאָרנישט געזאָגט. צום סוף האָט דער אָפיציר געבעטן וואַסער, כדי אָנצופילן זיינע מאַניערקעס און האָט ווייטער אָנגעהויבן נאָכיאָגן די רוסישע אַרמיי. פאַקטיש האָבן בלויז אייניקע מעטער פאַנאַדערגעטיילט צווישן אים און צווישן שונא, אָבער צוליב דער פינצטערניש און די געדיכטע בוימער, האָט ער דאָס נישט באַמערקט. די רוסן האָבן אַלזאָ באַוויזן אויפצורייסן אַ טייל פון די בריקן און פאַרברענען אַ מיל. די דייטשע סאַפּערן האָבן אויפגעבויט אַ פּראָוויזאָרישע בריק, אויף וועלכער די אַרמיי איז אַריבער אויף דער צווייטער זייט פון טייך.

יענע נאַכט האָבן זיך געפירט דירעקטע שלאַכטן אין מזרח פון שטעטל און אין דאָרף טורי. די רוסן זענען געווען שטאַרקער. הונדערטער דייטשע זעלנער זענען געפאַלן אין שלאַכט איבערן שטעטל פּיעסק.

אויף צו מאָרגנס האָבן זיך די דייטשע זעלנער צוריקגעצויגן אויף דרום, אין די גרויסע וועלדער. אויך די יידן זענען אַנטלאָפן, אויס מורא פאַר דער נקמה פון די רוסן.

ביים צוריקציִען זיך האָבן די דייטשן און ציווילן געדאַרפט דורכגיין דורך אַן אָפענעם שטח, ווו זיי זענען געווען אויסגעשטעלט אויפן פייער פון די רוסן. און ווירקלעך, זענעז אַ סך זעלנער און ציווילע געפאַלן אָדער פאַרוווּנדעט געוואָרן. די דייטשן האָבן דערלאַנגט ערשטע הילף אויך די פאַרוווּנדעטע פון שטעטל.

אַ יונגער דייטשער זעלנער האָט געהאַנדלט אויף אַן אומגעוויינלעכן אופן. ער האָט באַמערקט אַ המון פון איינוווינער פון שטעטל, וועלכע האָבן געהאַט בדעה זיך צו באַהאַלטן אין וואַלד, זיי זענען אָבער געלאָפן אין אַ פאַלשער ריכטונג. ער האָט זיי פאַרהאַלטן, האַלטנדיק אַ מאַפּע אין דער האַנט, און געשריען: „יידן, איר דאַרפט לויפן גלייך!" ער האָט זיך נישט באַנוגנט מיט דעם, נאָר איז געלאָפן פאַר די יידן און זיי געוויזן דעם וועג. פּלוצלונג האָט אים געטראָפן אַ קויל פון שונא און ער איז דערהרגעט געוואָרן אויפן אָרט. צוויי דייטשע זעלנער, וועלכע האָבן צוגעזען וואָס עס איז פאָרגעקומען, האָבן געזאָגט, אַז זייער חבר האָט געהייסן היינץ.

ער איז באַגראָבן געוואָרן דאָרט ווו ער איז געפאַלן, ביים אַריינגאַנג אין וואַלד. פון צייט צו צייט פלעגן יידן קומען באַזוכן זיין קבר. אָנהויב זומער זענען געקומען זיינע עלטערן פון דייטשלאַנד, האָבן אַרויסגענומען זיין קערפּער און אים מיטגענומען מיט זיך. אַ פּאָר יידן האָבן דערציילט די עלטערן ווי אַזוי דער זעלנער איז געפאַלן און אַז זיי פלעגן באַזוכן זיין קבר. היינצעס פאָטער האָט פאָטאָגראַפירט די יידן און זיך מיט זיי געזעגנט.

די יידן, וואָס זענען אַנטלאָפן פון פּיעסק ראש־השנה האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין וואַלד מאַשייוויטש, אַן ערך 10 קילאָמעטער פון שטעטל, ביז נאָך יום־כיפּור. זיי זענען צוריקגעקומען לויט אַ ספּעציעלער דערלויבעניש פון מיליטער, וועלכע זיי האָבן באַקומען נאָכדעם ווי די דייטשן זענען אַריבער דעם ניעמאַן אין מאָסטי.

די יידן, וואָס זענען צוריקגעקומען, האָבן געפונען אַ חרוב שטעטל. אַ טייל פון די הייזער און איין מיל זענען געווען גענצלעך פאַרברענט; אַ טייל הייזער זענען געווען אָן פענצטער און טירן; אַ טייל האָט אויסגעזען ווי סקעלעטן פון בנינים. די באַפעלקערונג איז געבליבן אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ און אָן שפּייז און קליידער. מען האָט געדאַרפט אָנהויבן אַלץ פון דאָס ניי.

די דייטשע אָקופּאַציע האָט געדויערט דריי יאָר און פיר חדשים. דאָס איז געווען אַ תקופה פון ליידן, הונגער און קראַנקהייטן. עס זענען אויסגעבראָכן עפּידעמיעס פון כאָליערע און טיפוס.

ביים אָנהויב פון דער דייטשער אָקופּאַציע איז דער מצב נישט געווען אַזעלכער. פאַרקערט, די יידן האָבן געשפּירט אַ פאַרלייכטערונג. זיי זענען אויסגעלייזט געוואָרן פון דעם ווילדעווען פון די קאָמפּאַניעס פון רוסישן מיליטער, פון די איינהייטן פון די קאָזאַקן און פון די באַשולדיקונגען פון דער מאַכט, צוליב וועלכע זיי זענען געוואָרן פאַרטריבן, אונטערדריקט און געפּייניקט.

די אויפפירונג פון די דייטשן האָט באַרעכטיקט דאָס געפיל פון פאַרלייכטערונג און האָט דערמוטיקט די יידן צוריק אויפצושטעלן די חורבות און זיך אומקערן שנעל צו אַ נאָרמאַל לעבן.

אָבער די אַנטוישונג איז שנעל געקומען. גאַנץ שנעל האָט דער אָקופּאַנט אויפגעדעקט זיין אמתדיקן פּרצוף און האָט אָנגעהויבן אונטערדריקן און אויסנוצן.

אויפן ערשטן אויגנבליק האָט זיך געדאַכט, אַז די לאָקאַלע מאַכט געפינט זיך אין די הענט פון די בירגער. עס איז געוואָרן אויסגעוויילט אַ קאָמיטעט, וואָס איז באַשטאַנען פון ברוך גראַד און זיין זון דוד גראַד, ברוך באָראָווסקי, ישעיהו מענדעלעוויטש, באַשיצקי, יוסף־דוד פוקסמאַן און אַנדערע. מענדל־יוסף שבח איז געוואָרן אויסגעוויילט אַלס בירגערמייסטער, דאָס הייסט הויפּט פון שטעטל. עס איז אויך געוואָרן געשאַפן אַ לאָקאַלע מיליץ, וועלכע איז באַשטאַנען פון יידן און קריסטן.

עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז די אָרטיקע מאַכט האָט געדינט אין די הענט פון די דייטשן ווי אַ מיטל, כדי צו דערגרייכן זייערע צילן. דער בירגערמייסטער, למשל, איז געווען געצוווּנגען צו קאָנפיסקירן תבואות, זאַכן און מעבל און האָט מאָביליזירט מענטשן צו צוואַנגס־אַרבעט.

אין משך פון אַ קורצער צייט האָט זיך אויסגעליידיקט דער זאַפּאַס פון די סחורות און תבואות אין שטעטל. די רעשטלעך פון די תבואות זענען געוואָרן אויסבאַהאַלטן דורך די איינוווינער אונטער די הילצערנע פּאָלן אין די הייזער. נאָך דעם ווי דער זאַפּאַס איז אויסגעגאַנגען, איז די עקאָנאָמישע טעטיקייט אין שטעטל געוואָרן אינגאַנצן פּאַראַליזירט. דאַקעגן זענען געשטיגן די פּרייזן יעדן טאָג און די ספּעקולאַציע האָט געבליט. באַזונדערס פלעגט מען שמוגלען ווייץ, מעל און זאַלץ, ווייל דער מאַנגל אין שפּייז־אַרטיקלען האָט זיך וואָס אַמאָל מער פאַרשאַרפט.

אין שטעטל איז איינגעפירט געוואָרן אַ פּאָליצייישעה פון אַכט אָוונט ביז זעקס פרי. מען האָט פאַרבאָטן אַרויסצוגיין אַן אַ דערלויבעניש. דער אָקופּאַנט האָט זיך איזדיעקעוועט איבער די בירגער מיט קלעפּ און אַרעסטן, ער האָט זיי געטרעטן און דערנידעריקט. אַן אַטמאָספער פון דערדריקונג האָט באַהערשט דאָס שטעטל און זי פּאַראַליזירט אין אַלע הינזיכטן — עקאָנאָמיש, געזעלשאַפטלעך און קולטורעל.

דאָס קאַפּיטל הונגער

ווען דער הונגער האָט באַהערשט דאָס שטעטל, האָבן מענטשן אָנגעהויבן שטראָמען אין די דערפער, כדי דאָרט צו זוכן שפּייז. וועגן פּרייז האָט מען בכלל נישט גערעדט. ווער עס האָט באַקומען אַ ביסל קאָרן אָדער ווייץ, איז געווען דער גליקלעכסטער מענטש.

אַנדערש איז געווען דער מצב אויב מען האָט אים געכאַפּט מיטן שפּייז אין זיין רשות. נישט נאָר וואָס מען פלעגט קאָנפיסקירן די שפּייז, נאָר מען פלעגט פּייניקן דעם קונה, ער זאָל אויסגעבן ווער איז דער פאַרקויפער. דער דאָזיקער איז געווען אָנגעוויזן אויף אַ פולשטענדיקן חורבן פון זיין האָב־און־גוטס. און דער קונה פלעגט אַמאָל אויסער די פּייניקונגען, פאַרמשפּט ווערן אויך אויף אַרעסט. צום סוף איז באַפאַלן אַ שרעק די גויים און זיי האָבן אויפגעהערט פאַרקויפן די יידן.

עס איז אַמאָל געשען און אַ פּויער פון אַ נאָענטן דאָרף, וואָס האָט זיך שטאַרק געניטיקט אין געלט, האָט געוואָגט צו פאַרקויפן תבואה פאַר אַן איבערגעטריבענעם פּרייז מאיר באָראָווסקין. ווייזט אויס, אַז עמעצער האָט דאָס צוגעטראָגן צו דער מאַכט. זעלנער האָבן אָפּגעוואָרט דעם פּויער אויפן וועג אין וואַלד און אים אַרעסטירט. זיי האָבן קאָנפיסקירט זיין גאַנצע תבואה און פאַרלאַנגט פון אים ער זאָל אויסגעבן דעם נאָמען פון קונה. דער פּויער האָט זיך אָפּגעזאָגט דאָס צו טון. מען האָט אים צוגעבונדן צו אַ ווײדל פון אַ פערד און מען האָט אים געשלעפּט אַ שטיק וועג ביז ער האָט זיך איינגעבראָכן און אויסגעגעבן.

די זעלנער און די מיליץ זענען געקומען אין באַראָווסקיס הויז און האָבן אַדורכגעפירט אַ גרינטלעכע רעוויזיע. די ברעטער פון פּאָל זענען געוואָרן אַרויסגעריסן פון זייער פּלאַץ. נאָך דעם ווי מען האָט געגראָבן אונטער זיי אין דער טיף פון דריי מעטער, האָט מען אַנטדעקט איבער הונדערט פּוד תבואה. די תבואה איז געוואָרן קאָנפיסקירט און אַלע איינוווינער פון הויז האָבן באַקומען קלעפּ.

ענדלעך האָט די מאַכט באַשלאָסן צוצוטיילן ברויט אויף קאַרטן. מען האָט אָבער אין דעם נישט געקאָנט זען קיין לעזונג. די פּאַרציעס זענען געווען אַזוי קליין, אַז זיי האָבן בכלל נישט פאַרלייכטערט דעם שרעקלעכן מאַנגל. וואָס מער דער הונגער האָט זיך פאַרערגערט, איז שטאַרקער געוואָרן די ספּעקולאַציע. מען האָט געזאָגט, אַז אין דעם שטעקט די האַנט פון אַ טייל פון די מיטגלידער פון קאָמיטעט. דאָס הייסט, אַז זיי נעמען פאַר זיך אַ טייל פון די צוגעטיילטע פּאַרציעס און פאַרקויפן זיי אויף ספּעקולאַציע. ווייזט אויס, אַז עס איז געווען אַ יסוד צו די רייד, ווייל געוויסע חברים פון קאָמיטעט זענען רייך געוואָרן אין יענע טעג.

צוואַנגס־אַרבעט

אַ געוויסן טאָג איז געוואָרן פאַרעפנטלעכט אַ באַפעל, וואָס האָט פאַרלאַנגט פון אַלע מענער אין די יאָרן 18—50 זיך צו רעגיסטרירן ביים קאָמענדאַנט. ביי דער געלעגנהייט האָבן זיי זיך דערוווּסט, אַז איין טאָג אין וואָך ווילן זיי דאַרפן אַרויסגיין צו צוואַנגס־אַרבעט. פון צייט צו צייט פלעגט די צוואַנגס־אַרבעט דויערן אויך צוויי טעג.

די יידן פלעגן אַרבעטן אין הויף פון קאָמענדאַנט און אין די וווינונגען פון די זעלנער. אָבער הויפּטזעכלעך אויפן הילצערנעם שאָסיי, וועלכן מען האָט געלייגט צווישן פּיעסק און דאָרף אסילאַן, אין דער לענג פון זיבן קילאָמעטער. דער ציל איז געווען צו פאַראייניקן שפּעטער דעם דאָזיקן שאָסיי מיט דער שטאָט דערעטשין, אין דער ריכטונג פון באַראַנאָוויטש, נאָענט פון פּראַנט. ביי 500 יידן און קריסטן, פון פּיעסק און פון דער אומגעגנט, האָבן געאַרבעט אויפן דאָזיקן שאָסיי. צו זיי זענען נאָך צוגעקומען אַרבעטער פון אַנדערע שטעט פון אָקופּאַציע־געביט, וועלכע האָבן געאַרבעט פאַר באַלוינונג.

אין אַ געוויסער צייט אַרום האָט מען באַפוילן אַלע מענער אין עלטער פון 17—45 צו קומען פרייטיק פאַרנאַכט אויפן שול־הויף. די דערקלערונג צו דעם איז געווען, אַז אַ חשובע פערזענלעכקייט דאַרף קומען אין שטעטל, כדי צו געבן אַ פאַרלעזונג איבערן מצב און איבערגעבן וויכטיקע ידיעות. מען האָט געבעטן די מענטשן קומען יום־טובדיק אָנגעטון, כדי צו מאַכן אַ גוטן איינדרוק אויף דער חשובער פערזענלעכקייט.

ווייזט אויס, אַז די זשאַנדאַרמען און מיליץ האָבן זיך נישט איבעריק פאַרלאָזט אויף דער דערקלערונג, ווייל זיי זענען געגאַנגען פרייטיק פון הויז צו הויז און געצוווּנגען די מענטשן אַרויסצוגיין.

ווען די מענער זענען אָנגעקומען אויפן פּלאַץ, האָט מען זיי אַריינגענומען אין שול, די טירן האָט מען פאַרמאַכט הינטער זיי און אַרום האָט מען געשטעלט אַ באַוואָפנטע וואַך. נאָך אַ סעלעקציע האָט מען באַפרייט די קראַנקע און קאַליקעס. די איבעריקע, אַן ערך הונדערט מענטשן, האָט מען געשיקט צו צוואַנגס־אַרבעט אין פאַבריקן פון געווער און פּולווער אין שטעטל גייַנאָווקאַ, אין די וועלדער פון בולבעז.

די בריוו, וואָס זענען געקומען פון גייַנאָווקאַ האָט מען פאַרגעלייענט אין שול. עס האָט זיך דערציילט אין זיי וועגן שווערער אַרבעט, שלעכטער שפּייז און שרעקלעכע וווינונגס־ און סאַניטאַציע־באַדינגונגען.

די זאָרג צווישן די פּיעסקער איינוווינער האָט זיך פאַרשטאַרקט, ווען עס האָבן זיך פאַרשפּרייט ידיעות, אַז די דאָזיקע צוואַנגס־אַרבעטער וועלן ווערן אַריבערגעפירט צו די פראָנט־ליניעס, כדי צו בויען באַפעסטיקונגען.

מיט אַ פּאָר חדשים שפּעטער האָבן די דייטשן דורכגעפירט אַ צווייטן אויפטו. אין אַ געוויסער נאַכט האָבן די זעלנער זיך אַרויסגעלאָזט אין שטעטל, אַרויסגענומען פון די הייזער ביי 50—60 מענער און זיי איינגעשפּאַרט אין קעלער פון ר׳ שלום דעם אַפּטייקער.

דעם קעלער האָבן זיי גוט פאַרמאַכט, עס איז געווען אין אים בלויז אַ שמאָל פאַרקראַטעוועט פענצטערל מיט אייזערנע קראַטעס. די זעלנער זענען געווען אַזוי צופרידן מיט זייער דערפאָלג, אַז זיי האָבן זיך אָנגעשיכורט און אַנטשלאָפן געוואָרן אין זייערע הייזער, נאָענט פון קעלער.

צווישן די פאַרהאַלטענע איז געווען אויך אַ מאַן מיטן נאָמען ר׳ יונה לעוו. זיין פרוי איז געקומען זיך פאַראינטערעסירן מיט זיין גורל און האָט גערעדט מיט אים דורכן פאַרקראַטעוועטן פענצטערל. נאָך דעם איז זי שנעל אַוועק אַהיים און געבראַכט אַן אייזערנעם לאָם,

אַ האַמער, אַ צוואַנג און נאָך כלים, לויט ווי איר מאַן האָט איר אָנגעוויזן.

וואָס אַן אמת האָט אין די נעכט פאַרפליכטעט אַ פּאָליציי־שעה אין שטעטל, אָבער נאָך דער „ווונדער־באַרער אָפּעראַציע" האָבן די דייטשן באַשלאָסן, אַז זיי מעגן שלאָפן רואיק און זיי האָבן נישט געזאָרגט פאַר דער וואַך.

דערווייל האָבן די פאַרשפּאַרטע אָנגעהויבן אַרויס־רייסן די קראַטעס, פאַרשטיקנדיק גלייכצייטיק דאָס סקריי־פּען מיט געזאַנג. ענדלעך האָבן זיי באַוויזן איינצובייגן עטלעכע קראַטעס און זיי זענען אַרויס איינציקווייז דורכן פענצטערל. דער איינציקער, וואָס איז פאַרבליבן אין קעלער איז געווען לייב „חנאַק", אַ דעבילער. די געוועז־ענע פאַרשפּאַרטע זענען אַוועק אין אַנדערע געגנטן, ווו זיי האָבן געקאָנט אַרומגיין פריי.

אויף צומאָרגנס האָבן די דייטשן אָנגעהויבן זיך נוקם צו זיין. זיי האָבן געווילדעוועט ווי וועלף און האָבן פאַרהאַלטן אָן אונטערשיד יעדן, וואָס איז אַריינגעפאַלן אין זייערע הענט — אַלטע לייט, קראַנקע און קאַלי־קעס — און האָבן מודיע געווען, אַז זיי וועלן זיי שיקן אויף אַן אומבאַגרענעצטער צייט צו צוואַנגס־אַרבעט אין די וועלדער פון בולבעז אַנשטאָט די אַנטלאָפענע, וואָס זענען געווען באַשטימט פאַר דעם.

נאָכן ווילדעווען פון דער מאַכט האָט דאָס שטעטל אויסגעזען ווי נאָך דער שלאַכט צווישן די רוסן און די דייטשן אין סעפּטעמבער 1915. קיינער האָט נישט גע־וואַגט אַרויסצוגיין פון זיין הויז, אַפילו נישט, כדי צו ברענגען וואַסער. דער הונגער האָט געהערשט אומבאַ־גרענעצט און די קראַנקע האָבן נישט באַקומען קיין הילף.

דערווייל האָבן זיך געפירט אונטערהאַנדלונגען צווישן קאַמענדאַנט און צווישן דעם בירגערמייסטער און די קרובים פון די אַנטלאָפענע, וועגן אומקערן פון די מענטשן. ענדלעך האָט געזיגט די מאַכט. ביי 25 מאַן פון די קרובים האָבן זיך געשטעלט פאַרן קאַמענדאַנט און געזאָגט, אַז זיי זענען נישט אימשטאַנד אומצוקערן די אַנטלאָפענע, ווייל זיי ווייסן נישט ווו זיי געפינען זיך. זיי זענען אָבער גרייט צו דינען אַנשטאָט די אַנט־לאָפענע און אַרויסגיין אַנשטאָט זיי צו דער אַרבעט. די גרופּע איז געשיקט געוואָרן אויף צומאָרגנס אין פאַר־מאַכטע וואַגאָנען פאַר בהמות פון דער באַן־סטאַציע וואָלקאָוויסק אין די וועלדער פון בולבעז.

אויך דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות איז גע־ווען צווישן די ערזאַץ־לייט, טראָץ דעם וואָס ער איז דאַן אַלט געווען בלויז 15 יאָר. דאָס איז געשען אַזוי: פריער האָט מען אַוועקגענומען מיט כוח זיין ברודער משה פון דער היים. שפּעטער האָט מען פאַרהאַלטן זיין פאָטער. ער איז דעריבער אַוועק צום קאָמענדאַנט און געבעטן מען זאָל אים נעמען אַנשטאָט זיין פאָטער. זיין פאָרשלאָג איז אָנגענומען געוואָרן מיט פאַרגעניגן.

דאָס איז געווען דעם 15טן אָקטאָבער 1917. די ערזאַץ־מענטשן זענען געווען אין וואַלד בולבעז 10 וואָכן. דער שרייבער פון די שורות איז געווען באַשעפטיקט אין דער אָפּטיילונג, וואָס האָט צוגענומען דאָס האָלץ פון דער גרופּע שניידערס, האָט עס געמאָסטן און צוגע־גרייט צום טראַנספּאָרט. יעדן טאָג זענען אַרויס צוויי באַנען, יעדע איינע מיט 71 וואַגאָנען געלאָדן מיט האָלץ. אַ טייל פון דעם האָלץ פלעגט אָנקומען דירעקט קיין דייטשלאַנד; און אַ טייל — אין די גרויסע טאַרטאַקן — 7 קילאָמעטער ווייט.

דער שרייבער פון די שורות האָט נישט געליטן באַ־זונדערס אין יענע וואָכן, ווייל ער האָט זיך אויסגע־צייכנט ביי דער אַרבעט און האָט באַקומען דריי מאַרק אַ טאָג אַלס באַלוינונג. ער האָט אויך זוכה געווען צו אַ שיינער באַציאונג מצד דעם לייטער פון דער אָפּטיי־לונג, — אַ 50־יאָריקן מאַן מיטן נאָמען אַדאָלף שפּיג־לער, אין ראַנג פון אַ לייטנאַנט, וועלכער האָט דער־ציילט, אַז ער האָט אויך אַ בלאָנדן 15־יאָריקן זון.

טראָץ דעם איז די בענקשאַפט אַהיים געווען גרויס. באַזונדערס אין שבתים. אויך דער ווילן צו פרייהייט האָט זיך וואָס אַמאָל מער פאַרשטאַרקט, ווייל דאָס לעבן אין וואַלד איז געווען אַזוי ווי אין אַ תפיסה.

לויט דער פאַראָרדענונג האָט יעדער אַרבעטער גע־דאַרפט קומען 7 אַזייגער אינדערפרי און זיך אונטער־שרייבן אויף זיין קאַרטע אין ביוראָ. דער שרייבער פון די שורות פלעגט צונויפנעמען די קאַרטן פון דער גרו־פּע און זיי ברענגען אין באַראַק פון דער אַדמיניסטראַ־ציע, אין וועלכן ער האָט געאַרבעט. אַזוי האָט ער איינ־

געשפּאָרט פון די אַנדערע צו גיין אַ פּאָר קילאָמעטער אַ טאָג.

דער לייטנאַנט האָט צוגעזאָגט, אַז ער וועט זיך באַמיען ביי דער מאַכט אַוועקצושיקן די גרופּע אַהיים צו ווייַנאַכט. די חברים פון דער גרופּע האָבן באַשלאָסן, אַז אויב דער צוזאָג וועט געהאַלטן ווערן, וועלן זיי נישט צוריקקומען אין וואַלד נאָך דעם אורלויב, נאָר וועלן אַנטלויפן. אָבער ווען עס האָט זיך דערנענטערט ווייַנאַכט, האָט דער לייטנאַנט מודיע געווען, אַז לויט דער פאַראָרדענונג, וואָס ער האָט באַקומען, וועט די גרופּע נישט קאָנען באַקומען קיין אורלויב, נאָר בתנאי, אַז עס וועלן קומען מענטשן אַנשטאָט זיי פון פּיעסק.

אַזוי ווי די גרופּע האָט זיך מתייאש געווען צו אַנטלויפן מיט דער הילף פון דעם אורלויב, האָט זי אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אַ נייעם פּלאַן פון אַנטלויפן. עס זענען געווען אין דער גרופּע צוויי גויים, וועלכע האָבן געפּרווט פון צייט צו צייט אַנטלויפן, האָבן באַוויזן דורכצומאַכן ביי צוויי דריטל פון וועג און זענען געכאַפּט געוואָרן. עס איז באַשלאָסן געוואָרן אויסצונוצן זייער וויסן און זייער דערפאַרונג.

ערב ווייַנאַכט, 10.30 אַזייגער, זענען אַרויס 15 מאַן אין וועג. די דאָזיקע צייט איז געוואָרן אויסגעוויילט, ווייל ערב ווייַנאַכט און ווייַנאַכט אַליין האָט מען דערלויבט די אַרבעטער זיך צו געפינען אין די וועגן. צווישן די לייט פון דער גרופּע זענען געווען אויך עטלעכע גויים. וואָס איז נוגע די צוויי גויים, וואָס האָבן געהאַט דערפאַרונג אין אַנטלויפן, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די ערשטע נאַכט האָבן זיי געבראַכט אַ גרויסע נוץ, אָבער אויף צומאָרגנס זענען זיי פאַרשוווּנדן געוואָרן.

די גרופּע איז געגאַנגען בלויז אין די נעכט, אין דער ריכטונג צו צפון, אין אַ געדיכטן וואַלד ווי אַ דזשונגל. בייטאָג האָבן זיי זיך אויסבאַהאַלטן צווישן די בוימער. אין משך פון אַ וואָך צייט האָט די גרופּע דורכגעמאַכט 120 קילאָמעטער. נאָך אַ סך ליידן און שוועריקייטן זענען די חברים אָנגעקומען אַהיים אָן כוחות. מאַנכע פון זיי האָבן אַפילו אַנדערע חברים געמוזט טראָגן צום סוף וועג אויף זייערע אַקסלען, ווייל זיי זענען קראַנק געוואָרן פון פראָסט און פון די ווונדן אויף זייערע פיס.

די פרייד פון די איינוווינער פון שטעטל, וועלכע האָבן זיך שוין מתייאש געווען, אַז זייערע זין וועלן זיך אַמאָל אומקערן פון שרעקלעכן וואַלד, איז געווען אומבאַשרייבלעך גרויס. אָבער די מאַכט־אָרגאַנען האָבן געהערט וועגן דעם אַנטלויפן און האָבן פאַרלאַנגט פון די משפחות אומצוקערן די מענטשן. דאָס איז נישט געמאַכט געוואָרן. אַזוי, צום ביישפּיל, האָט זיך אויסבאַהאַלטן דער שרייבער פון די שורות אין דעם הויז פון זיין קוזינע אין משך פון 5 חדשים. די זעלנער האָבן געמאַכט רעוויזיעס אָן אַ סוף אין דעם הויז פון באַראַווסקין, אָבער די משפּחה האָט געטענהט, אַז די שפּורן פון איר זון זענען פאַרשוווּנדן געוואָרן.

אַזוי האָט זיך געענדיקט די צוואַנגס־אַרבעט אין וואַלד בולבעז.

סוף יאָר 1918, ווען די דייטשן האָבן געהאַלטן ביים פאַרלאָזן די סביבה, זענען זיי געוואָרן גלייכגילטיק און האָבן אויפגעהערט זיך צו מישן אינעם לעבן פון שטעטל. דאַקעגן האָבן זיך אָרגאַניזירט באַנדעס פון רויבערס, וועלכע פלעגן פון צייט צו צייט זיך אַראָפּלאָזן אויף די ישובים.

פּיעסק האָט אָרגאַניזירט אַ זעלבסט־שוץ. באַפרייטע זעלנער און געניטע קעמפער האָבן באַקומען געווער און האָבן אויפגעשטעלט אַ מוסטער־אָרגאַניזאַציע. די הויפּט־אָרגאַניזאַטאָרן זענען געווען זאב רוזשאַנסקי און אַ גוי. נאָך דעם ווי עס איז באַקאַנט געוואָרן, אַז אין שטעטל עקזיסטירט אַ שטרענגע וואַך, האָט מען נישט געפּרווט אָנפאַלן אויף איר.

אָנהויב יאַנואַר 1919 יאָר זענען די דייטשן רואיק אַרויס, פּונקט ווי אַנטלאָפן פון אָרט, ווו זיי האָבן רעגירט מיטן כוח פון געווער דריי יאָר און פיר חדשים.

עטלעכע טעג נאָך זייער פאַרלאָזן, זענען אָנגעקומען די סאָוויעטן. צווישן זיי און צווישן די פּאָליאַקן האָבן זיך געפירט שלאַכטן און דאָס שטעטל פלעגט איבערגיין פון האַנט צו האַנט. יעדער אַזאַ איבערגאַנג איז געווען באַגלייט מיט רויב־אַקטן דורך די אַרמייען, וואָס פלעגן אַריין און אַרויס.

אָנהויב יולי 1920 יאָר זענען ווידער די סאָוויעטן אַריין אין שטעטל. דאָס מאָל זענען די שלאַכטן צווישן זיי און צווישן די פּאָליאַקן געווען שאַרפע און האָבן

געדויערט עטלעכע טעג. ענדלעך האָבן די פּאָליאַקן פאַרלאָזן דאָס שטעטל, אָבער נישט אײדער זײ האָבן עס באַמבאַרדירט און פאַרוואונדעט אײנוווינער.

די סאָוויעטן האָבן געהאַלטן דאָס שטעטל דרײ מאָנאַטן. אין חודש סעפּטעמבער, ווען די די שלאַכט איבער וואַרשע האָט זיך פאַרענדיקט מיט אַ מפּלה, האָט זיך די רויטע אַרמײ צוריקגעצויגן אין אַ בהלה און האָט פאַרלאָזן פּיעסק.

די פּוילישע מאַכט

פון יאָר 1919 ביז סעפּטעמבער 1939 האָבן געהערשט די פּאָליאַקן אין דער געגנט. דאָס איז נישט געווען דאָס ערשטע מאָל, ווי דער פּוילישער אָדלער האָט אויסגעשפּרייט זײַנע פליגלען איבער די מאַכט־אָרגאַנען. זײ האָבן דאָס שוין געטון אין די יאָרן 1381—1795, דאָס הייסט אין משך פון 414 יאָר. נאָך דעם איז געווען אין משך פון 120 יאָר אַן איבעררייס אין דער פּוילישער הערשאַפט. 115 יאָר האָבן געהערשט די רוסן אין דער געגנט; און 4 יאָר בערך די דייטשן.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה — נאָך דעם ווי עס זענען באַזייטיקט געוואָרן די רעזשימען אין צאַרישן רוסלאַנד, אין דעם ווילהעלמישן דייטשלאַנד און אין דעם פראַנץ־יאָזעף־עסטרייך, — איז צוריק אויפגעשטאַנען די פּוילישע מדינה, אַזוי ווי אין דער תקופה פון איר גלאַנץ פאַר דער צעטיילונג פון יאָר 1795.

אין די הערצער פון די יידן האָט זיך אויפגעוועקט די האָפענונג, אַז נאָך דעם בייזן חלום פון דער דײַטשער אָקופּאַציע און דער אונטערדריקונג פון דער סאָוויעטישער אָקופּאַציע, וועלן זײ ווערן אומגעקערט זײערע רעכט אַלס מענטשן. אָבער דאָס שטעטל, וואָס האָט אַזוי געלעכצט זיך אומצוקערן צו אַ רואיק לעבן נאָך דעם טוישן זיך פון די רעזשימען און נאָך דעם שרעק פון דער מלחמה, האָט זיך זייער שנעל איבערצייגט, אַז עס שטייט פאַר אַן אַנטוישונג.

די לעגיאָניסטן און די זעלנער פון גענעראַל האַלער, וועלכע מען האָט גערופן האַלערטשיקעס, זענען געוואָרן געהעצט דורך פאַקטאָרן אין דער רעגירונג און אין דער אַרמײ, וועלכע האָבן געזאָגט, אַז די יידן אידענטיפיצירן זיך מיט די באָלשעוויקעס. כמעט יעדן יידישן יונגנמאַן האָט מען חושד געווען אין קאָמוניזם. מען האָט געמאַכט רעוויזיעס און אַ סך יידן זענען אַרעסטירט געוואָרן, טראָץ דעם וואָס זײ האָבן נישט געהאַט קיין שייכות מיטן קאָמוניזם.

די אַרעסטירטע זענען אַריבערגעפירט געוואָרן אין אַנדערע שטעט פאַר אויספאָרשונגען דורך די מאַכט־אָרגאַנען. הויך־געשטעלטע יידן האָבן געטון וואָס נאָר מעגלעך, כדי צו באַפרייען די אומשולדיקע, זײ איז אָבער דאָס געלונגען בלויז גאַנץ זעלטן. די באַנייטע פּוילישע מאַכט האָט אַרויסגעוויזן אָפענערהייט אַ נעגאַטיווע באַציאונג און אַנטיסעמיטיזם.

דאָס איזדיעקעווען זיך איז געווען גרויזאַם און באַרבאַריש. מען פלעגט כאַפּן עלטערע יידן און אויך אַלטע לייט, מען פלעגט זײ אַוועקשטעלן געבונדענערהייט אין מיטן מאַרק, אַראָפּלאָזן זײ די הויזן און געבן פינף און צוואַנציק שמיץ. די קרבנות האָבן נאָך דעם זיך גענויטיקט אין מעדיצינישער הילף, און עס איז קוים פאַרבליבן אין זײ אַ סימן פון לעבן.

מען פלעגט אויך אָפּשערן די בערד און אַרויסרייסן די פּיאות. אַמאָל פלעגן זײ אָפּשערן אַ האַלבע באָרד און איין פּאה; צייטנווייז פלעגט מען כאַפּן אַ יידן און אים אַרויסרייסן די האָר פון זיין באָרד אײנציקווייז ביז ער האָט פאַרלוירן דאָס באַוווסטזיין.

פאַקטיש האָבן די פּאָליאַקן איבערגעשטיגן מיט זײערע מעשים די קאָזאַקן און די דייטשן צוזאַמען. די יידן האָבן געפּרוּווט זיך צו פאַרטיידיקן פאַר זײ. זײ האָבן אויסגענוצט זייערע פאַרבינדונגען מיט די גוט־באַזיצער. נישט איין מאָל האָט מען געשיקט סטירקע שפּיראָ צום גוט־באַזיצער פון סטרובניצע, דעם פּריץ ביספּינג, כדי ער זאָל ראַטעווען דעם אָדער אַן אַנדערן יידן. שטענדיק פלעגט ער אַנטקעגנקומען דער בקשה.

די ידיעות זענען דערגאַנגען ביז דער אויסערן־וועלט. אין יענע טעג האָט די אַמעריקאַנער רעגירונג געשטיצט דאָס ווידעראויפשטיין פון פּוילן מיט געלטער, מיט מיליטערישן מאַטעריאַל און מיטן פאַרשטאַרקן פון דער ווירטשאַפט. די אַמעריקאַנער יידן האָבן אויסגעאיבט אַ דרוק.

עס איז געשיקט געוואָרן אַן אויספאָרשונגס־קאָמיסיע, אונטערן פאָרזיץ פון הענרי מאָרגענטוי.

נאָכדעם האָט מען געשפּירט אַ געוויסע פּאַרלייכטערונג, אָבער דער מצב איז געווען ווייט פון צופרידנשטעלנדיק. די יידן איז וואָס אַן אמת געלונגען אַריינצופירן אין פּוילישן „סיים" זייערן אַ מענטשן, אַ מאַן מיט דעם נאָמען גרינבוים, וועלכער האָט געקעמפט פאַר די רעכט פון זיינע ברידער ווי אַ לייב. אָבער דער מיניסטער גראַבסקי האָט גורם געווען צו דעם, אַז די מאַכט האָט אַרויפגעלייגט אַזעלכע שווערע אָפּצאָלן און שטייערן אויף די יידישע סוחרים, אַז אַ סך פון זיי האָבן באַנקראָטירט.

אין יאָר 1939 איז אויסגעבראָכן דער צווייטער וועלט־קריג. דריי מיליאָן יידן זענען פאַרניכטעט געוואָרן דורך די נאַציס, מיט אַ נישט ווייניקער הילף מצד די פּאָליאַקן.

די יידן, וואָס זענען פאַרבליבן אין פּוילן נאָכן אומקום ליידן נאָך פון אַנטיסעמיטיזם.

די ערשטע אומלעגאַלע עולים קומען אין לאַנד

דעם 5טן פעברואַר 1925 יאָר, אין אַ רעגנדיקן פריימאָרגן, איז אָנגעקומען אין חיפהער פּאָרט אַ גרופּע פון זעקס חברים, וועלכע האָט זיך גערופן „קבוצת פּיעסק מפּוילין". די חברים פון דער גרופּע זענען געווען: יחזקאל ליסאָווסקי, חיינע און שמעון דאָמאַשעוויצקי, דוד שבה (וועלכער האָט זיך נאָכדעם אומגעקערט אין גלות), צפּורה גלאָנץ (בינקאָוויטש) און יהודה באַראָווסקי.

פאַר זיי זענען עולה געווען פון פּיעסק, אָבער באַזונדער, די חברים: זיידל און פייגל בינקאָוויטש, יקותיאל און חנקה שבח, זאב רובין, בן־ציון איצקאָוויטש און עזר שבח (וועלכער האָט זיך שפּעטער אומגעקערט אין גלות).

ביז צום סוף פון יענעם יאָר זענען אָנגעקומען ווייטערדיקע חברים: חנה־שרה שווידבאַרסקי, חנה פּרושעוויצקי, מאיר באַראָווסקי, שמעון לונסקי און זיין שוועסטער דבורה, חיה־גרונע פוקסמאַן, שפרה פּרח, שושנה האַלפּעראָוויטש, יואל גאַדעס, שמואל און לאה וואַרשאַווסקי, גדליה ציון, דוד און דבורה רייטבורט, יהודה און חנה רושזאַנסקי, חיה און שרגא באַראָווסקי, מרדכי נאַרדאָווסקי, חיים לייב, לייזער לייב און נאָך עטלעכע חברים.

די דאָזיקע יונגעלייט האָבן זיך דערצויגן אין גלות אין דער חלוצישער באַוועגונג און האָבן זיך צוגעגרייט צו ערד־אַרבעט, מיטן ציל צו גרינדן אין לאַנד אַ דאָרף אָדער אַ קאָאָפּעראַטיווע קאָלאָניע אויפן נאָמען פון דעם שטעטל, אין וועלכן זיי זענען געבוירן געוואָרן. זיי האָבן געגלויבט, אַז ווי נאָר זיי וועלן מודיע זיין, אַז זיי ווילן זיך פאַרנעמען מיט לאַנדווירטשאַפט, וועלן זיי באַקומען ערד.

גאַנץ שנעל האָבן זיי זיך איבערצייגט, אַז קודם־כל דאַרפן זיי זיך פאַרשרייבן אין אַן „אָרגאַניזאַציע פאַר קאָלאָניזאַציע" און וואַרטן אין אַ ריי, און דאָס הייסט אַריבערגיין שבעה מדורי גיהנום אין משך פון לאַנגע יאָרן. זיי זענען אויך געוואויר געוואָרן, אַז אויסער ערד דאַרף מען האָבן אויך אַ בודזשעט. מיט אַנדערע ווערטער, עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אַ פּיעסקער דאָרף איז אַ חלום, וועלכער לאָזט זיך נישט פאַרווירקלעכן.

פאַרשטענדלעך, אַז דערווייל זענען די חברים נישט אַרומגעגאַנגען ליידיק, נאָר האָבן געאַרבעט אין חיפה ביי אַלע אַרבעטן, וועלכע האָבן זיך זיי געמאַכט. דאָס האָט אַרויסגערופן אַ מורא איבער דער גאַנצקייט פון דער גרופּע און האָט געבראַכט צו דער מסקנה, אַז עס איז נויטיק זי צו קאָנצענטרירן אין אַ באַשטימטן פּלאַץ, ווו אַלע וועלן געפינען אַרבעט.

אַזוי איז אויסגעוויילט געוואָרן עפולה, די שטאָט פון עמק, וואָס לויט די ידיעות איז זי געווען אימשטאַנד צו ענטפערן אויף די פאָדערונגען. גאַנץ שנעל זענען פאַרפּאַקט געוואָרן די פּעקלעך און די גרופּע האָט זיך געפונען אין אַ באַראַק, וואָס איז אויפגעשטעלט געוואָרן דורך דער „קהילת ציון" און אין וועלכן זיי האָבן געוווינט צוזאַמען מיט אַ סך אַנדערע עולים.

מיט צוויי חדשים שפּעטער האָט די גרופּע אויפגעשטעלט פאַר איר אייגן געלט אַ באַראַק פאַר זיך. די מעבלירונג האָט אַרומגענומען ברעטער מיט טאָפּלען, וועלכע האָבן געדינט אַלס טישן און בענק. אָבער די שטימונג איז געווען אַ געהויבענע, ווייל די גרופּע האָט געמיינט, אַז אין עפולה וועט זי קאָנען וואַרטן ביז עס וועט אָנקומען איר ריי פאַר קאָלאָניזירונג.

די גרופּע האָט זיך פאַרשריבן אין אַרבעטס־ביוראָ. צייטנווייז פלעגט מען זיי געבן עטלעכע טעג אַרבעט

אין וואָך און אַמאָל נישט. די ידיעות וועגן דעם בליען פון דער בראַנזשע פון בויען אין עפולה האָבן זיך אַרויסגעוויזן אַלס גרונדלאָז. דאָס איז געווען אַ ווייטערדיקער ביטערער טעות.

די חברים, וואָס זענען געווען אין לאַנד שוין באַלד אַ יאָר האָבן זיך גערעכנט אַלס אַלטגעזעסענע. זיי זענען אַרומגעגאַנגען אָן אַרבעט, זיי האָבן אָבער געמוזט דערמוטיקן די נייע חברים, וועלכע זענען אַלע מאָל צוגעקומען און געפרעגט: „נו, וואָס וועט זיין?"

עס זענען געווען חברים, וועלכע האָבן געהאַט בדעה צוריקצופאָרן אין שטעטל אָדער עמיגרירן אין אַן אַנדער לאַנד; מאַנכע האָבן פאָרגעשלאָגן, אַז אין עפולה זאָלן בלייבן בלויז עטלעכע חברים, און די אַנדערע זאָלן פאַרלאָזן. די פאַרצווייפלונג האָט אָנגעהויבן הערשן און עס האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז עס איז עק וועלט.

אין יענע טעג האָט זיך דער שרייבער פון די שורות שווער געראַנגלט מיט זיך. דער דעפּאַרטאַמענט פאַר קאָלאָניזאַציע האָט פאָרגעשלאָגן דער גרופּע אַריבערצוגיין קיין עכו. דאָס אָננעמען פון פאָרשלאָג האָט באַדייט — אָפּהיטן די אייניקייט פון דער גרופּע, וועלכע האָט זיך געהאַלטן אין צעברעקלען, ווייל יחזקאל ליסאָווסקי, דער אָנפירער פון דער פּיעסקער גרופּע, איז קראַנק געוואָרן און האָט צייטווייליק געאַרבעט אין שפּיטאָל אין עין־חרוד. שמעון דאָמאַשעוויצקי, וועלכער איז געווען איינער פון די זיילן פון דער גרופּע, האָט געפונען אַ סטאַבילע אַרבעט אין אַ שלאָסעריי אין חיפה. גדליה צין האָט נישט אָנגענומען קיין קלאָרע שטעלונג און האָט געפּרוּווט באַשליסן צו ער זאָל פאַרלאָזן דאָס לאַנד אָדער נישט. אין יאָר 1927 האָט ער דאָס געטון. דוד רייטבאָרד און יהודה רושזאַנסקי זענען געווען גוטע און געטרייע חברים, וועלכע האָבן זיך נישט אָפּגעשראָקן פאַר קיין שווערן יאָך, אָבער זיי זענען געווען כמעט ווי נייע אין לאַנד. מאיר באָראָווסקי, שמעון לונסקי און יואל גאַדעס האָבן נישט געקאָנט קומען צו אַן אַנטשיידונג. פּאַקטיש האָבן זיי געוואָלט בלייבן אין עפולה, זיי זענען אָבער געווען גרייט נאָכצוגיין נאָך דער גרופּע קיין עכו. אין יאָר 1926 האָבן זיי זיך ווירקלעך אָנגעשלאָסן אָן דער גרופּע אין עכו, אָבער אין דער צייט פון די ראַנגלענישן האָבן זיי נישט אַרויסגעזאָגט קיין מיינונג. שמעון דאָמאַשעוויצקי האָט בפירוש אויסגענומען, אַז ער און זיין פרוי וועלן זיך אָנשליסן אָן דעם קערן אין עכו בלויז אויב אויך דער שרייבער פון די שורות וועט אַזוי טון.

עכו האָט געזאָלט פאַרווירקלעכן דעם חלום פון לעבן אין אַ קבוצה, אָבער זי האָט געקאָנט זיין אַ גרויסער דורכפאַל. דעריבער איז דעם שרייבער פון די דאָזיקע שורות אַזוי שווער געווען צו באַשליסן. ער אַליין האָט נישט געהאַט קיין שוועריקייטן צו באַקומען אַרבעט. ער האָט געקאָנט צוריקגיין אין דער צעמענטפאַבריק „נשר", ווו ער האָט געאַרבעט איידער די קבוצה איז אַריבער קיין עפולה; ער האָט געקאָנט קויפן אַ פּאָר מויל־אייזלען און אַ וואָגן און פירן בוי־מאַטעריאַלן צום חיפהער פּאָרט, ווי עס האָבן אים געראָטן געניטע פורמאַנעס, וועלכע ער האָט באַקענט זינט ער איז אָנגעקומען אין לאַנד.

אָבער דער אַממייסטן לאָקנדיקער געדאַנק איז געווען צו שאַפן אַ קאָאָפּעראַטיוו לויטן מוסטער פון דער פאַבריק „נמליט" צו פּראָדוצירן בלאָקן, אין וועמענס שפּיץ עס איז אין יענער צייט געשטאַנען מאיר רוטענבערג, פון די פּירערס פון דער הגנה אין חיפה און אין ארץ.

דער לעצטער אַרגומענט זענען געווען די פרוי און דאָס קינד שרגא, וועלכע האָבן געזאָלט עולה זיין און זיך פאַראייניקן מיטן הויפּט פון דער פאַמיליע. די פראַגע וואָס איז אַנטשטאַנען איז געווען: צי מעג דער בעל־המשפחה ווייטער קלעפּן אין אידעען, וועלכע וועלן זיך אפשר נישט פאַרווירקלעכן, אָבער זיי וועלן אָן ספק זיין פאַרבונדן מיט שוועריקייטן און ליידן?

אָבער אויך דער זיכערער וועג איז נישט געווען קיין לייכטער, פון אַ פּערזענלעכן שטאַנדפּונקט, ווייל ער האָט באַדייט לאָזן די חברים זיך פונאַנדערגיין, יעדער איינער אין זיין וועג.

ענדלעך האָט ער באַשלאָסן אַרויסצוגיין מיט זיינע גוטע חברים קיין עכו און דאָרט שאַפן אַ קבוצת זיפזיף.

מען דאַרף אונטערשטרייכן, אַז די אַנדערע חברים האָבן זיך געראַנגלט מיט ענלעכע פּראָבלעמען, ווייל אויך זיי וואָלטן געקאָנט זיך איינאָרדענען פּריוואַט אָן שוועריקייטן. עס איז שוין דערמאָנט געוואָרן, אַז יחזקאל

ליסאָווסקי האָט געאַרבעט אין שפּיטאָל אין קיבוץ עין־חרוד, און שמעון דאָמאַשעוויצקי אין אַ שלאָסעריי אין חיפה, יהודה רושזאַנסקי און דוד ברייטבאַרד זענען וואָס אַן אמת געווען נייע אין לאַנד, אָבער מען האָט זיי פאַרגעשלאָגן אַרבעט אין חיפה. גדליה ציון, מאיר באַראָווסקי, שמעון לונסקי, יואל גאַדעס און מרדכי נאַראַדאָווסקי זענען אין יענער צייט געווען נישט פאַרהייראַט און זיי וואָלטן נישט געהאַט קיין שוועריקייטן ביים געפינען אַרבעט, וואָס זאָל זיי אויסהאַלטן.

ענדלעך, אַ געוויסן מוצאי־שבת איז אין עפולה פאַרגעקומען אַ דיסקוסיע, וואָס האָט געדויערט כמעט ביז פאַרטאָג. עס האָבן זיך באַטייליקט אין איר די חברים שמעון דאָמאַשעוויצקי, דוד רייטבורד, יהודה רושזאַנסקי, גדליה ציון, מרדכי נאַראַדאָווסקי, מאיר באַראָווסקי, שמעון לונסקי, יואל גאַדעס און יהודה באַראָווסקי. צום שלוס פון דער דיסקוסיע איז אָנגענומען געוואָרן אַ פּרינציפּיעלער באַשלוס: מען לאָזט נישט פונאַנדער די גרופּע, מען נעמט אָן דעם פאַרשלאַג פון קאָלאָניזאַציע־דעפּאַרטאַמענט און מען גייט אַריבער קיין עכו.

גלייכצייטיק האָט שמעון דאָמאַשעוויצקי פאַרגעשלאָגן אַרויסצושיקן גדליה ציון און יהודה באַראָווסקי קיין עכו, כדי צו אונטערזוכן דעם פּלאַץ. נאָך דעם ווי דאָס איז געמאַכט געוואָרן, איז אַרויס אַ גרופּע פון פיר מאַן, וועלכע האָט אַרומגענומען דוד רייטבורד, יהודה רושזאַנסקי, גדליה ציון און יהודה באַראָווסקי, כדי צוגרייטן דעם פּלאַץ פאַר אַנדערע.

די פיר חברים זענען אויסגעפרווט געוואָרן מיט פאַרשידענע איבערלעבענישן, פון וועלכע די אַממייסטן קאָמישע איז געווען: מיטאָג האָבן זיי געגעסן אין רעסטאָראַן פון לוריע אין עכו. אויף צומאָרגנס איז דערשינען אויפן שוי־פענצטער פון רעסטאָראַן אַ גרויסע מעלדונג, וועלכע האָט געזאָגט, אַז פאַר ברויט דאַרף מען צאָלן באַזונדער.

אין יאַנואַר 1926 יאָר זענען אַריבער קיין עכו די פאָלגנדיקע חברים: יחזקאל ליסאָווסקי, שמעון און חיינה דאָמאַשעוויצקי, גדליה ציון, דוד און דבורה רייטבורד, יהודה און חנה רושזאַנסקי, יהודה, חיה און שרגא באַראָווסקי.

אין יענע טעג איז שוין געווען אַ קבוצת זפיזיף אין עכו. די כוונה פון קאָלאָניזאַציע־דעפּאַרטאַמענט ביי דער ציוניסטישער עקזעקוטיוו איז געווען, אַז די פּיעסקער זאָלן זיך אָנשליסן אָן יענער גרופּע און זאָלן באַהערשן דעם צווייג, וועלכער האָט זיך אין יענער צייט געפונען כמעט אויסשליסלעך אין אַראַבישע הענט. עס איז צוגעזאָגט געוואָרן די פּיעסקער, אַז שפּעטער וועט מען זיי דערמעגלעכן זיך צו באַזעצן אין עמק זבולון.

דער חבר צבי לבנה (ליבערמאַן) פון נהלל, וועלכער איז צו זיי געשיקט געוואָרן דורכן קאָלאָניזאַציע־דעפּאַרטאַמענט און האָט געשריבן וועגן דער דאָזיקער עליה זיין בוך „גורלה של העפלה", האָט זיך מיט זיי פאַרנומען מיט איבערגעגעבנהייט און האָט זיי געדינט אַלס פירער און דערציער.

עס איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז אַלץ וועט זיין געמיינזאַם — די אַרבעט, די קיך און די קאַסע. שמעון דאָמאַשעוויצקי איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס קאַסירער, טראָץ דעם וואָס די קאַסע איז געווען ליידיק. פון צייט צו צייט פלעגן אַנטשטיין שאַרפע דיסקוסיעס, נישט וועגן דעם וועג פון דער קבוצה, נאָר איבער אַדמיניסטראַטיווע אַנגעלעגנהייטן. אָבער צום סוף פלעגט זיך אַלץ ענדיקן בשלום.

ווי עס איז שוין דערמאָנט געוואָרן, האָט זיך די פּיעסקער גרופּע אָנגעשלאָסן אין אַן אַנדער קבוצה, וועלכע איז געקומען בלויז אייניקע וואָכן פאַר זיי. די אַרבעט האָט געפאָדערט צו פירן אויף אייזלען קוישן זיפזיף פון ברעג ים ביז דער באַן־סטאַציע, אַ מרחק פון 5 קילאָמעטער. אָבער די פּיעסקער זענען נישט געווען אימשטאַנד צו פאַרשטיין פאַרוואָס אַן אַראַביש ייִנגל פון 10—12 יאָר קאָן לייכט פירן אַ קאַראַוואַן אייזלען און ברענגען קוישן זיפזיף פולע. זייערע קוישן זיפזיף פלעגן אָנקומען האַלב ליידיקע.

אָבער מיט דער צייט האָבן זיך די פּיעסקער פאַרוואַנדלט אין אַזעלכע גרויסע מומחים אין דער אַרבעט, אַז זיי האָבן געקאָנט דינען אַלס אינסטרוקטאָרן.

ווינטער זענען צוגעקומען צו די 11 פריערדיקע חברים, נאָך 7 חברים: שמעון און זיין שוועסטער דבורה לונסקי, מאיר באַראָווסקי, יואל גאַדעס, זאב רובין, מרדכי נאַראַדאָווסקי און לייזער לייב. עס זענען געבוירן גע־

וואָרן דריי קינדער: יעקב רושזאַנסקי, שרגא רייטבורד און חיים דאַמאַשעוויצקי.

אַזוי ווי די צאָל נפשות איז שוין דערגאַנגען צו 21, איז געווען נויטיק צו פּלאַנירן ריכטיק די אַרבעט, כדי עס זאָל מעגלעך זיין צו לעבן אָן הילף פון דרויסן.

אַ טייל פון די חברים האָט ווייטער געאַרבעט ביים פירן זיפזיף, אָבער אַנדערע האָבן געאַרבעט ביי פישע־ריי, ביי־אַרבעט און ברוקירן שאָסייען. אייניקע מיידלעך האָבן געאַרבעט אין דער עקספּערימענטן־סטאַציע פון דער רעגירונג, אין לאַנדווירטשאַפט און ביי טאַבאַק. דער לוין פון די יונגע לייט האָט זיך געוואַקלט צווישן 10—15 גרוש אַ טאָג; און פון די מיידלעך — 5—8 גרוש.

מען האָט געקויפט פערד און מויל־אייזלען, ווי אויך אַן אַלטן אויטאָ, וואָס האָט גורם געווען צרות און אַ סך פאַרלוסטן.

די אַרבעט איז געווען אַ שווערע און דערשעפּנדיקע. דער אַרבעטס־טאָג האָט געדויערט 10—12 שעה, אָבער די איינקונפטן זענען געווען נישטיקע. צום סוף זענען די חברים געווען געצוווּנגען צו קאָנקורירן מיט די אַראַבער דורך אַראָפּלאָזן פון פרייז. די אַראַבער האָבן פאַרלאַנגט פאַר לאָדן אַ וואָגאָן זיפזיף 10 גרוש, און די פּיעסקער האָבן זיך באַנוגנט מיט 8 גרוש.

זיי האָבן אָבער באַשלאָסן אויסצוהאַלטן און זיך נישט אונטערגעבן, ווייל דער חלום איז געווען דעראַבערונג פון אַרבעט. אַ צווייטער דערמוטיקנדיקער פאַקטאָר איז געווען דער פאַקט, וואָס דער יידישער ישוב אין עכו האָט זיך פאַרגרעסערט און איז דערגאַנגען צו 400 נפשות. מען האָט געשאַפן אַ שול, אַן אַרבעטס־ביוראָ און קלובן, אין וועלכע מען האָט געלערנט עברית אין די אָוונטן און מען האָט אָפּגעהאַלטן פאַרזאַמלונגען און פאַרלעזונגען.

אָבער די שווערע אַרבעט, דאָס שלעכטע עסן און די פאַרשידענע קראַנקהייטן זענען געווען שטאַרקער פון די יונגע קערפּערס און פון די אידעאַלן. דבורה רייטבורד און יחזקאל ליסאָווסקי זענען קראַנק געוואָרן אויף מאַלאַריע און מען האָט זיי נאָכדעם אַרויסגעשיקט לויט דער פאַראָרדענונג פון די דאָקטוירים קיין אויסלאַנד. מרדכי נאַראַדאָווסקי איז געשטאָרבן פון געלער פיבער נאָך 48 שעה. עטלעכע חברים זענען געוואָרן פאַרצווייפלט און האָבן פאַרלאָזן דאָס לאַנד.

אין יאָר 1929 זענען אויסגעבראָכן די אומרועס. די פּאָליציי האָט קאָנצענטרירט די 400 עכוער יידן אין דעם גאָרטן ביי דער תפיסה. די פּיעסקער גרופּע האָט געהאָלפן דער פּאָליציי אָפּצוהיטן דעם לאַגער פאַר אַן אָנפאַל. ווען די יידן האָבן באַקומען אַ מעגלעכקייט צוריק אַרויסצוגיין פון פאַרמאַכטן לאַגער, האָט די מערהייט פאַרלאָזן עכו.

די פּיעסקער גרופּע האָט אַריבערגעפירט די פרויען און די קינדער קיין נוה־שאנן, דאָקעגן די מענער האָבן ווייטער געאַרבעט אין עכו. די פאַמיליעס פלעגן זיך פאַראייניקן בלויז אין די שבתים. נאָך אַ געוויסער צייט האָבן זיך די פרויען און קינדער צוריקגעקערט קיין עכו.

איצט איז די צאָל יידן אין עכו געווען זייער באַגרענעצט און אַרומגענומען בלויז די קבוצת זיפזיף, די אַרבעטער פון דער שוועבעלעך־פאַבריק „נור" און עטלעכע אַרבעטער פון דער רעגירונגס־עקספּערימענטן־סטאַציע.

אין יענער צייט האָט דער קאָלאָניזאַציע־דעפּאַרטאַמענט פאָרגעשלאָגן דער פּיעסקער גרופּע פאַרשידענע פאָרשלאָגן, ווי צום ביישפּיל זיך צו באַזעצן אין סג׳רה. אַלע פאַרשלאָגן זענען אָפּגעוואָרפן געוואָרן מיט דער האָפענונג, אַז מען וועט נאָך דערפילן דעם צוזאָג וועגן קאָלאָניזאַציע אין עמק זבולון. אָבער די פּיעסקער גרופּע איז נישט געווען דער איינציקער קאַנדידאַט. און פאַקטיש איז אויפן שטח אין עמק זבולון אַרויף די קבוצה רמת־יוחנן און זי זיצט דאָרט ביזן היינטיקן טאָג.

די פּיעסקער גרופּע האָט באַשלאָסן אָפּצוהאַלטן אַן אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג. מען האָט באַהאַנדלט דעם פאָרשלאָג פון „מרכז חקלאי" זיך צו באַזעצן אויף דער ערד ביים טייכל נעמן. דער פאָרשלאָג איז אָפּגעוואָרפן געוואָרן מיט דעם אַרגומענט, אַז די ערד איז געזאַלצן. דער שטח איז איבערגעגעבן געוואָרן דעם קיבוץ עין־המפרץ, וועלכער ווערט פאַררעכנט צווישן די בעסטעווירטשאַפטן אין לאַנד.

די פּיעסקער, אָדער „ארגון ד׳ הכפר", ווי זיי האָבן זיך גערופן אין מרכז חקלאי, האָבן זיך דערוווּסט, אַז מען גרייט זיך צו באַזעצן דעם שטח ביי כפר וויתקין.

זיי האָבן געוואָלט דאָרט אַרויף די ערשטע, באַהויפּטנדיק, אַז זייערע קינדער וואַקסן אין אַן אַראַבישער סביבה און דער מצב איז אומדערטרעגלעך. זיי האָבן אויך איבערגעגעבן דעם מרכז חקלאי, לויט זיין בקשה, נישט קיין קליינע סומע געלט (וועלכע איז נישט געוואָרן אומגעקערט ביז היינט). עס איז אָבער באַשלאָסן געוואָרן, אַז אַזוי ווי די פּיעסקער גרופּע פון ארגון ד׳ הכפר האַלט זיך אויס פון דער אַרבעט אין עכו, זאָל זי אַרויף די לעצטע אויף דער ערד.

אַזוי איז ווידער אַמאָל באַוויזן געוואָרן, אַז די קאָלאָניזירונג איז בלויז אַ ווייטער חלום, און אַז די אונטערוואַקסנדיקע קינדער, וועלכע דרייען זיך אַרום אין די גאַסן פון עכו, זענען נישט זיכער.

אין יאָר 1930 האָט זיך געשאַפן אין חיפה אַן אָרגאַניזאַציע, וועמענס ציל איז געווען צו גרינדן אַ קוואַרטאַל פון אַרבעטער אין מפרץ־חיפה. די פּיעסקער גרופּע האָט זיך געווענדט צו יענער אָרגאַניזאַציע און געבעטן מען זאָל זי רעגיסטרירן צייטווייליק, ביז עס וועט אָנקומען איר ריי זיך צו באַזעצן. די אָרגאַניזאַציע איז געווען צופרידן מיט דער בקשה. עס זענען אַפילו געווען צווישן זיי אַזעלכע, וואָס האָבן געזאָגט, אַז אַמאָל פאַרוואַנדלט זיך אַ צייטווייליקע זאַך אין אַ פּערמאַנענטער, ווי עס איז פאַקטיש געשען.

אַ טייל פון דער פּיעסקער גרופּע האָט געאַרבעט ביים בויען דעם נייעם פּלאַץ. זיי האָבן אויסגעגליכן זאַמדן, ברוקירט שאָסייען, און מיט דער הילף פון אייזלען באַזאָרגט בוי־מאַטעריאַלן אין די ערטער, ווו עס איז נישט געווען קיין צוגאַנג מיט וועגענער.

אין צוויי יאָר אַרום זענען זיבן משפחות אַריבער וווינען אין קרית־חיים: יהודה רושזאַנסקי, דוד רייטבורד, שמעון דאַמאַשעוויצקי, זלמן לוואָוו, מאיר באַראַווסקי, פּנחס שפּירא און יהודה באַראַווסקי.

אַ געוויסן יאַנואַר־טאָג אין 1933 יאָר האָבן זיי אַרויפגעלאָדן זייערע זאַכן אויף וועגענער איינגעשפּאַנט צו פערד, און זענען אַרויסגעפאָרן אין דער שכונה. דער שאָסיי צווישן עכו און דער שכונה איז נאָך נישט געווען ברוקירט אינגאַנצן, די קאַראַוואַנע איז נישט געווען קיין גאָר לאַנגע, עס האָט זיך אָבער אויסגעדאַכט, אַז אַ גאַנצער שבט וואַנדערט פון צפון צו דרום.

די הייזער זענען געווען קליין. צייטנווייז פלעגן פאָרקומען זאַמד־שטורעמס. אָבער די קינדער האָבן געקאָנט אַרומגיין זיכער צווישן יידן.

אַ נייַ בלאַט אין דער ישראל־קאָמוניקאַציע

די מענער האָבן ווייטער געאַרבעט אין עכו ביים פירן זיפזיף, זיי האָבן אָבער אָנגעהויבן טראַכטן וועגן דער צוקונפט. מיט דער אַנטוויקלונג פון קרית־חיים האָט זיך אָנגעהויבן אַן אינטענסיווע בוי־טעטיקייט אין דער אומגעגנט. צי וואָלט זיך נישט געלוינט בעסער צוצושטעלן בוי־מאַטעריאַלן אין די נויטיקע ערטער?

כוח און ענערגיע האָט נישט געפעלט די חברים פון דער גרופּע. דער פּראָבלעם איז געווען בלויז פון געלט. דעריבער האָבן זיי אָנגעהויבן אויסצופירן זייער פּלאַן לאַנגזאַם, און זיי האָבן זיך איינגעקויפט פריער איין לאַסט־אויטאָ, און נאָכדעם דעם צווייטן. אין אַ יאָר אַרום האָבן זיי שוין געהאַט 5 לאַסט־אויטאָס און אַ באַגרענעצטן קרעדיט. די בענק האָבן געוווּסט, אַז די קבוצת זיפזיף האַלט אירע פאַרפליכטונגען און צאָלט די וועקסלען אין טערמין.

דאָס ערשטע יאָר פון לעבן פון דער קבוצה איז קרית־חייב, האָט זיך פאַרבונדן דער ועד פון דער שכונה מיט אַ יידן מיטן נאָמען גרינבערג, וועגן אָנהויבן אַ פאַרבינדונג פון אויטאָבוסן צווישן דער שכונה און צווישן חיפה. גרינבערג האָט געהאַט צוויי אויטאָבוסן. איינער אַן אַלטער, וואָס אַ העלפט פון אים האָט געדינט צו פירן לאַדונגען — און אַ העלפט צו פירן פּאַסאַזשירן אויף לאַנגע בענק; דער צווייטער אַ — נייער, וואָס האָט געהאַט זיבעצן זיץ־פּלעצער. דער נומער פון דער ליניע איז געווען 14. איצט, מיטן אויפשטיין פון דער מדינה האָט מען איבערגעביטן דעם נומער אויף 51. די אויטאָבוסן האָבן געפירט דריי מאָל אַ טאָג פּאַסאַזשירן פון דער שכונה קיין חיפה. דער פּרייז פון אַ נסיעה איז געווען 9 מיל פאַר אַן אַבאָנענט, 7½ מיל פאַר אַן איינצלנער רייזע. נאָך אַ קורצער צייט האָט גרינבערג נישט געקאָנט פאַרזעצן די ליניע.

דער ועד פון דער שכונה האָט זיך פאַרבונדן מיט אַ גרופּע נייע עולים, וועלכע האָט אָפּגעקויפט די צוויי אויטאָבוסן פון גרינבערגן און האָט באַשטעלט צוויי נייע

אויטאָבוסן. די נייע מאַשינען זענען בכלל נישט אַריינגעפירט געוואָרן אויף דער ליניע, ווייזט אויס, ווייל די קבוצה האָט נישט געהאַט דאָס נויטיקע געלט, כדי זיי צו באַפרייען פון פאַבריק. וואָס איז נוגע דער באַדינונג, איז זי געווען אַ שלעכטע און אין יעדער נסיעה זענען געשען פאַרפאַלן.

די נייע עולם האָבן געבעטן פון דער קבוצה זיפזיף זי זאָל איבערנעמען די ליניע אין אירע הענט. אין דער קבוצה זענען געווען אַזעלכע, וועלכע האָבן זיך געשלאָגן מיט דער דעה און אַזעלכע, וואָס זענען געווען קעגן. צו וואָס לערנען אַ נייע פּראָפעסיע, אויב מען ציט אַרויס שיינע פאַרדינסטן פון אַ געשעפט, וואָס האַלט זיך אין איין פאַרפעסטיקן? די פיעסקער האָבן געהאַט עטלעכע פערד, מויל־אייזלען און וועגענער, ווי אויך 5 נייע לאַסט־אויטאָס, וועלכע זענען כמעט אינגאַנצן באַצאָלט געוואָרן. דער פּלאַן איז געווען צו קויפן נאָך עטלעכע לאַסט־אויטאָס. זיי האָבן צוגעשטעלט זיפזיף, צעהאַקטע שטיינער און בוי־מאַטעריאַלן אין מפרץ חיפה און אין די קריות, צו „סולל בונה", צו פּריוואַטע בוי־אונטערנעמערס, אין די קיבוצים און מושבים אין עמק יזרעאל און אין די ווירטשאַפטן אין עמק הירדן. אויסער דעם האָבן זיי געוווּנען דעם קאָנקורס צוצושטעלן אַלע בוי־מאַטעריאַלן פאַר דער נייער סטאַציע פון דער עלעקטריע־קאָמפּאַניע אין חיפה.

פונדעסטוועגן איז באַשלאָסן געוואָרן נאָך לאַנגע וויכוחים אַנצונעמען די טראַנספּאָרטירונג פון פּאַסאַזשירן. גאַנץ שנעל האָבן אַכט פיעסקער זיך אויסגעלערנט איינער פון צווייטן דעם באַרוף פון שאָפערײ. דער ערשטער שאָפער איז געווען שמעון דאַמאַשעוויצקי. דער שרייבער פון די שורות האָט געלערנט ביי יהודה רוזשאַנסקי, וועלכער איז געווען זייער אַ שטרענגער לערער.

אַלץ האָט זיך געפירט מוסטערהאַפט. די דיסציפּלין און די פאַראַנטוואָרטלעכקייט ביי דער אַרבעט זענען געווען אויסערגעוויינלעך. און אַזוי, שטיל און באַשיידן, נאָך יאָרן פון שווערער אַרבעט און האַלב צוהונגערן, האָבן אַכט בחורים אויסגעפירט דאָס אומגלויבלעכע: זיי האָבן באַקומען אַ גוטן נאָמען אין די בענק און ביי די קליענטן — און זענען אַרויף אויפן הויפּט־וועג.

אין דער גרופּע האָבן זיך אָנגעשלאָסן נאָך דריי מענטשן: אברהם רובעל, וועלכער האָט געאַרבעט אין דער ליניע אין דער צייט, ווען זי איז געוואָרן געפירט דורך אַנדערע, משה ראַפּאַפּאָרט און פּאָול געלערט. מען האָט געקויפט 5 נייע אויטאָבוסן, פון פיר און צוואַנציק זיץ־פּלעצער, וועלכע האָבן זיך גערעכנט אין יענער צייט אַלס פּרעכטיקע. מען האָט איינגעפירט אַ סטאַבילן רייזע־פּלאַן. יעדע שעה איז אַרויסגעפאָרן אַן אויטאָבוס אין יעדער ריכטונג, אויסער די פרי־ און אָוונט־שעהן, ווען מען האָט צוגעגעבן אויטאָבוסן, כדי אויפצונעמען די אַרבעטער אויפן וועג צו דער אַרבעט און צוריק.

טראָץ דעם האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די קבוצה האַלט אויס נישט אַ דאַנק די פאַרדינסטן, וואָס זי באַקומט פון דעם פּאַסאַזשירן־דינסט, נאָר פון די לאַדונגען. מיט אַנדערע ווערטער, די דעפיציטן פון איין צווייג זענען געוואָרן געדעקט מיט די פאַרדינסטן פון צווייטן צווייג.

מען האָט אָנגענומען נאָך 10 חברים: אביגדור הערענשטאַט, תנחום קאַפּלאַן, דוד גוסטאַוו, משה ראָזענפעלד, מאיר אָווסעיעוויטש, חנוך צעדערבוים, אליהו טאַרכאָווסקי, אליהו מאיר, שמואל יעסעלזון און וואַלטער שאַכטעל.

אין יאָר 1935 האָט מען געשאַפן אַ געזעלשאַפט לויטן געזעץ און דער קאָאָפּעראַטיוו האָט באַקומען אַ נאָמען: „משמר המרץ קבוצת זיפזיף".

אין יענער תקופה האָט זיך אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען דער אינדוסטריע־סעקטאָר אין מפרץ חיפה, און אין קרית־חיים האָבן אָנגעהויבן בויען די געזעלשאַפטן ב.ג.ד. מען האָט אויך אָנגעהויבן בויען די קריות ביאַליק און מוצקין.

אַנטשפּרעכנדיק צו דעם איז געוואַקסן די צאָל אויטאָס און אויך די צאָל חברים איז געוואַקסן און דערגרייכט 32.

כלפי חוץ האָט דאָס געשעפט אויסגעזען ווי עס וואָלט זיך פאַרברייטערט און געבליט, אָבער אינעווייניק זענען געווען גרויסע וויכוחים, וועלכע האָבן נישט איין מאָל דערפירט דעם קאָאָפּעראַטיוו צום שוועל פון אַ קריזיס. מאַנכע האָבן געטענהט, אַז מען קאָן נישט די

גאַנצע צייט אינוועסטירן געלטער און אַרבעטן 12—14 שעה אַ טאָג פאַר נידעריקן לוין.

צום סוף האָט דער קאָאָפּעראַטיוו פאַרלאַנגט פון ועד קרית־חיים, אַז ער זאָל באַשטעטיקן די העכערונג פון די פּרייזן. דער ועד האָט קאַטעגאָריש זיך אָפּגעזאָגט דאָס צו טון. די באַציאונגען צווישן אים און דעם קאָ־אָפּעראַטיוו האָבן זיך אַזוי פאַרשאַרפט, אַז ער האָט אַליין געשטעלט אויטאָס צום רשות פון די פּאַסאַזשירן.

צום סוף האָט זיך אַריינגעמישט די מועצת פועלי חיפה, עס איז באַשטימט געוואָרן אַ קאָמיסיע, וועלכע האָט פעסטגעשטעלט די פּרייזן פון די נסיעות און האָט געמאַכט אַ פּשרה צווישן ביידע צדדים.

אין יאָר 1936 האָט זיך צום קאָאָפּעראַטיוו „משמר המפרץ קבוצת זיפזיף" אָנגעשלאָסן דער קאָאָפּעראַטיוו „זבולון", וואָס זיין ליניע האָט געטראָגן דעם נומער 42 און האָט געפירט פּאַסאַזשירן פון רמת־יוחנן, כפר־אתא, חיפה. דער קאָאָפּעראַטיוו האָט געציילט 6 חברים און האָט פאַרמאָגט 5 אויטאָבוסן.

דער שידוך איז געווען אַ זייער געלונגענער. עס האָט אויפגעהערט די קאָנקורענץ צווישן ביידע קאָאָפּעראַטיוון, וועלכע האָבן געאַרבעט אויף איין ליניע און עס איז אַנטשטאַנען אַ קערפּערשאַפט, וואָס האָט באַדינט דעם גאַנצן מפרץ־חיפה און האָט אָנגעהויבן אַריינדרינגען אין מערב־גליל. די דאָזיקע הערשאַפט אין דער גאַנצער סביבה האָט דערמעגלעכט דעם קאָאָפּעראַטיוו זיך צו פאַרפעסטיקן.

מיטן אויסברוך פון די געשעענישן אין די יאָרן 1936—1939 איז חרוב געוואָרן די זיכערקייט אויף די וועגן. מען האָט געדאַרפט אינסטאַלירן ספּעציעלע נעצן אויף די פענצטער פון די אויטאָבוסן, כדי צו פאַרמיידן דאָס אַריינדרינגען פון גראַנאַטן. אין יעדן אויטאָבוס האָבן זיך געפונען באַוואָפנטע וועכטער.

נישט איינמאָל פלעגט דער שאָפער פירן בלויז 5 פּאַסאַזשירן און צוויי וועכטער.

די עקאָנאָמישע לאַגע האָט זיך שטאַרק פאַרשאַרפט. די חברים פון קאָאָפּעראַטיוו האָבן נישט באַקומען קיין לוין, נאָר קליינע סומעס אויפן חשבון. אָבער די פאַרבינדונג צו אַלע ישובים איז געבליבן. דאָס איז פאַרווירקלעכט געוואָרן אַדאַנק דער אָרגאַניזאַציע פון קאָאָפּעראַטיוו, זיין צוזאַמענשליסונג און זיין אייזערנעם ווילן.

אין יאָר 1938 האָט מען אָנגעהויבן בויען די ראַפּינעריעס אין מפרץ חיפה. גרויסע אַראַבישע קאָאָפּעראַטיוון האָבן געפּרוּווט אונטערצושרייבן דעם קאָנטראַקט מיט די בריטישע און אַמעריקאַנער געזעלשאַפטן, אָבער דאָס איז זיי נישט געלונגען. „משמר המפרץ — קבוצת זיפזיף" איז דאָס געווען דער, וואָס האָט זיך פאַרפּליכטעט צו פירן די אַרבעטער צום אַרבעטס־פּלאַץ און צוריק. דער עיקר־באַדינג איז געווען צו פירן די אַרבעטער אויף שבתים און יום־טובים. דער דאָזיקער מנהג דויערט אין חיפה ביז היינט.

דער אָפּמאַך מיט די פרעמדע געזעלשאַפטן איז געווען אַ גרויסע דערגרייכונג פאַרן קאָאָפּעראַטיוו, טראָץ דעם וואָס ער איז געווען פאַרבונדן מיט דעם איינקויף פון נאָך 15 אויטאָס, וועלכע זענען געווען נויטיק, כדי צו פירן די אַרבעטער אינדערפרי און זיי אומקערן ביינאַכט, און זיי זענען געשטאַנען אַן אַרבעט אין משך פון טאָג. דאָס איז געווען אַ געוואַגטער פּלאַן מיט אַ גרויסער ריזיקע.

נאָך איידער דער קאָאָפּעראַטיוו איז געקומען צו זיך פון די אומרוען, איז אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט־מלחמה, וועלכע האָט אַרויסגערופן גרויסע שוועריקייטן. ראשית, איז די גאַנצע פּראָדוקציע געווען באַשטימט פאַר מלחמה־צוועקן און עס איז נישט געווען קיין מעגלעכקייט צו באַקומען נייע אויטאָבוסן, טיילן און אָפּאַנעס. אַזוי ווי עס האָט זיך נישט געלאָזט פאַריכטן קיין צעבראָכענע אויטאָבוסן, האָט מען זיי געמוזט אַרויסציען פון פאַרקער. שנית, איז אַ טייל פון די אויטאָבוסן צוגענומען געוואָרן דורכן בריטישן מיליטער, כדי צו פירן זעלנער אין לאַנד און אין די אַרומיקע לענדער.

פונדעסטוועגן האָט מען געהאַלטן דעם אָפּמאַך מיט די פרעמדע געזעלשאַפטן און מען האָט געפירט די אַרבעטער אָן שטערונגען. אויך דער ציווילער פאַרקער איז געוואָרן פאַרגרעסערט. דער קאָאָפּעראַטיוו האָט געקויפט פּלאַטפאָרמעס פון אַלטע אויטאָבוסן, האָט אויף זיי אַרויפגעבויט דאָס איבעריקע און האָט פּראָדוצירט אויטאָבוסן. גרויסע אויטאָבוסן האָט מען פונאַנדערגענומען און זייערע טיילן האָבן געדינט פאַר אַנדערע אויטאָבוסן.

צום סוף פון קריג איז געווען נויטיק צוריק אויפ־צובויען דעם קאָאָפּעראַטיוו. די שוועריקייט איז געווען, פאַרשטענדלעך, צו באַקומען דעם נויטיקן קרעדיט. עס האָט זיך געפונען אַ וועג צו באַזיגן אויך די דאָזיקע שוועריקייט און עס זענען אַריינגעפירט געוואָרן אין דינסט אויטאָבוסן פון די נייסטע מאָדעלן. דער קאָאָפּעראַטיוו האָט אויפגענומען מיט פרייד זיינע חברים, וואָס האָבן זיך מאָביליזירט אין דער בריטישער אַרמיי און זענען צוריקגעקומען בשלום און האָט אויך אויפגענומען אַ גרויסע צאָל פון באַפרייטע זעלנער. ביסלעכווייז האָט זיך צוריק נאָרמאַליזירט די דינסט, און אירע מיט־אַרבעטער, ווי אויך די באַפעלקערונג האָט אָפּגעאָטעמט. דער פּאַסאַזשיר האָט שוין נישט געדאַרפט לאַנג וואַרטן אויף דער סטאַנציע און איז אָנגעקומען צו דער צייט צום אַרבעטס־פּלאַץ.

די אָרגאַנען פון דער הסתדרות האָבן אָנגעהויבן פאַרלאַנגען פון קאָאָפּעראַטיוו, ער זאָל זיך פאַראייניקן מיט די ליניעס פון גרויס־חיפה. באַזונדערס האָט דאָס פאַרלאַנגט דער חבר רמז ז״ל, וועלכער האָט באַגלייט די אַנטוויקלונג פון דעם צווייג פון טראַנספּאָרט איבער צוויי צענדליק יאָר.

וועגן קאַפּיטל פאַראייניקונג לאָזט זיך שרייבן דיקע ביכער, וועלכע וואָלטן אַרומגענומען זיצונגען און פאַרזאַמלונגען, דיסקוסיעס און פּלענער, פּראָבלעמען פון פינאַנסן און שרעק.

די קעגנער פון דער פאַראייניקונג האָבן געטענהט, אַז דער מצב אין לאַנד איז נישט סטאַביל, אַז די ליניע אין חיפה איז נישט רענטאַבל און דאָס באַשעפטיקן פון הונדערטער אָנגעשטעלטע איז אימשטאַנד צו זיין פאַרבונדן מיט שטרייקן.

דער באַשלוס וועגן דער שאַפונג פון דער פאַראייניקונג איז געווען אין די הענט פון „משמר המפרץ", ווייל ער איז געווען אַ שטאַרקער קאָאָפּעראַטיוו נישט נאָר אין חיפה, נאָר האָט אויך געהערט אין עמק זבולון און די קריות, עכו, נהריה, און דעם גאַנצן מערב־גליל. צו וואָס, אַלזאָ, ענדערן דעם מצב?

אָבער די פּיעסקער אין דער לייטונג האָבן געזאָגט, אַז אַ פאַראייניקונג פון חיפה איז אַ געבאָט פון דער שעה. און זייער מיינונג האָט אַנטשיידט.

נאָך לאַנגע און שווערע פאַרהאַנדלונגען האָבן זיך פאַראייניקט די פאָלגנדיקע דריי קאָאָפּעראַטיוון:

1) „חבר", 190 חברים, 125 אויטאָבוסן;
2) „משמר המפרץ", 130 חברים, 80 אויטאָבוסן;
3) „הר הכרמל", 80 חברים, 45 אויטאָבוסן,
סך־הכל: 400 חברים און 250 אויטאָבוסן.

דער פאַראייניקטער קאָאָפּעראַטיוו האָט געהייסן שח״ר — שירות חיפה רבתי — און איז געוואָרן אַ גרויסער פאַקטאָר אין צפון פון לאַנד, וואָס האָט געהערט צו דער הסתדרות העובדים און צו דער צענטראַלע פון דער קאָאָפּעראַציע.

עס איז באַשלאָסן געוואָרן אָנצוהויבן די געמיינזאַמע אַרבעט דעם 1.12.1947, אָבער דעם 29.11.1947 האָבן די פאַראייניקטע נאַציעס פּראָקלאַמירט די שאַפונג פון מדינת־ישראל, און דאָס האָט גורם געווען צווישן אַנדערע אויך ערנסטע שטערונגען אין די וועגן.

דאָס האָט באַדייט, אַז אַלע גרויסע פּלענער, אין וועלכע מען האָט אינוועסטירט אַזוי פיל מי, זענען אָוועקגעלייגט געוואָרן אַן אַ זייט. אויף זייער פּלאַץ האָט מען פאַרווירקלעכט פּלענער פאַר אַן אויסנאַם־צייט. דער טויט האָט געלויערט אויף די וועגן, האָט געטראָפן רייזנדיקע אין אויטאָבוסן און בלוט האָט זיך געגאָסן ווי וואַסער. ער איז געווען נויטיק צו פאַרפּאַנצערן שנעל די אויטאָבוסן. די נסיעות אין מערב־גליל, קיין חניתה און אילון, זענען געווען געפערלעך. צום סוף איז דער מערב־גליל גענצלעך אָפּגעריסן געוואָרן.

די אויטאָבוסן און זייערע שאָפערן זענען געשטעלט געוואָרן צו דער פאַרפיגונג פון די זיכערהייטס־אָרגאַנען. די חברים האָבן זיך נישט געזען מיט זייערע משפחות אין משך פון טעג און וואָכן. די באַמיאונגען אויפצוהאַלטן די פאַרבינדונג צווישן איין ישוב און צווייטן האָבן זיך פאַרשטאַרקט. אַ סך אויטאָבוסן זענען געטראָפן געוואָרן און זענען אַרויסגעצויגן געוואָרן פון דינסט. אין די גאַראַזשן האָט מען געהאַלטן אין איין פאַריכטן בייטאָג און ביינאַכט.

פיר חברים זענען געפאַלן אין די וועגן ביים דערפילן זייער פליכט: שרגא גאָדעס ז״ל, זאב פיין ז״ל, מאיר סילש ז״ל און ראובן אָגדשטיין ז״ל.

נאָכן פייער־איבעררייס האָט מען מאָביליזירט אַלע מיטגלען, כדי ווידער אויפצושטעלן דעם קאָאָפּעראַטיוו: פאַריכטן די אויטאָבוסן און באַדינען דעם ציבור פון די רייזנדיקע. מען האָט איינגעקויפט נייע אויטאָס. מען האָט אויפגענומען 150 נייע חברים, וועלכע האָבן גע־קעמפט אין צבא־הגנה־לישראל. אַזוי איז דערגאַנגען די צאָל חברים ביז 600 און די צאָל אויטאָבוסן ביז 350. אַדאַנק דעם צוגאָב פון אַרבעטס־קראַפט און אויטאָבוסן, האָבן זיך געלאָזט פאַרווירקלעכן די פּלענער, וואָס זע־נען אָוועקגעלייגט געוואָרן אָן אַ זייט מיט דער פּראָ־קלאַמירונג פון מדינת־ישראל.

לויט דער איניציאַטיוו פון קאָמוניקאַציע־מיניסטע־ריום און דער צענטראַלע פאַר קאָאָפּעראַציע האָט מען אָנגעהויבן פירן פאַרהאַנדלונגען וועגן דער שאַפונג פון אַ קאָמוניקאַציע־נעץ פאַרן גאַנצן לאַנד.

אין יאָר 1951 האָבן זיך פאַראייניקט „אג״ד", „שח״ר" און „דרום יהודה", וועלכע האָבן זיך לויט זייערע ראשי־תיבות גערופן „אש״ד" און שפּעטער „אג״ד".

ווידער אַמאָל האָט מען געדאַרפט בילדן קאָמיסיעס, מאַכן פּלענער און אָרגאַניזירן. אין דעם אַלעמען האָבן די פּיעסקער דערפילט וויכטיקע אויפגאַבן.

אין יאָר 1952 האָט די לייטונג פון אג״ד אַרויפגע־לייגט אויף דריי חברים אויסצואַרבעטן אַ גענויען פּלאַן צו שאַפן אַ געזעלשאַפט, וואָס וועט בויען אויטאָבוסן־סטאַציעס אין גאַנצן לאַנד. די חברים פון דער קאָמיסיע זענען געווען גאָטליב און מצפון, און דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות איז באַשטימט געוואָרן אַלס פאַרזיצער. דער פּלאַן איז דערלאַנגט געוואָרן אין משך פון דריי חדשים און די געזעלשאַפט איז געשאַפן געוואָרן. מען האָט אויסגעוויילט אַ דירעקטאָרן־ראַט און דער שרייבער פון די שורות איז געווען גענעראַל־דירעקטאָר.

אין יאָר 1952 איז נישט געווען אין לאַנד קיין איין פּאַסיקע סטאַציע. היינט זענען פאַראַן 20 צענטראַלע, פּראַכטפולע סטאַציעס און 18 מאָדערנע גאַראַזשן.

אין יאָר 1952 האָט באַטראָפן דער קאַפּיטאַל פון דער געזעלשאַפט 250,000 ישראל־פונט. היינט — ביי פינף און זיבעציק מיליאָן.

דער שרייבער פון די שורות האָט אַמטירט אַלס גע־נעראַל־דירעקטאָר גאַנצע 12 יאָר. ווען מען האָט אים געפּרעגט ווו ער האָט באַקומען זיין גאַנץ וויסן, פלעגט ער ענטפערן: „אין פּיעסק, אויפן שול־הויף און אין תלמוד־תורה, ביים רבין מאָטע דעם ראַשער".

אפשר וועט גוט זיין צו פאַרענדיקן דאָס קאַפּיטל מיט דעם בילד, וואָס דערשיינט דאָ.

10 חברים, 4 חברטעס, 3 קינדער.

ליידער זענען 6 פון די 17 אַוועק פאַר דער צייט און האָבן נישט זוכה געווען צו זען דעם גרויסן וווּנדער, וועלכן עס האָט געשאַפן די פּיעסקער גרופּע.

די זין פון דעם קליינעם שטעטל זענען געווען באַ־שאָנקען מיט גייסט־רייכקייט, מוט, ענערגיע און אומ־געוויינלעכער וויזיאָנערישקייט. זיי האָבן זיך באַזעצט אין דער אַראַבישער שטאָט עכו און האָבן זיך פאַרמאָסטן מיט אַ שווערער און אומבאַקאַנטער אַרבעט, מיט הונגער און קרענק. זיי האָבן דאָס אַלץ געמאַכט מיט אייגענע כוחות, אָן הילף פון דרויסן און אָן אַ בודזשעט, פון וועלכן עס איז דעפּאַרטאַמענט.

פון יאַנואַר 1926 ביז יאַנואַר 1933, אין משך פון זיבן יאָר, האָט זיך אויסקריסטאַליזירט אין עכו אַ גרופּע, אַ קליינע, אָבער מיט אַ קלאָרער ריכטונג.

פון יאַנואַר 1933 ביז יאַנואַר 1948, אין משך פון פופצן יאָר, האָט די קליינע גרופּע, וואָס דערשיינט אויפן בילד, געשאַפן, צוזאַמען מיט נייע חברים, וועלכע האָבן זיך אָנגעשלאָסן, דעם „משמר המפרץ — קבוצת זיפ־זיף". טראָץ אַלע שוועריקייטן און פּראָבלעמען, האָט זיך דער קאָאָפּעראַטיוו פאַרוואַנדלט אין אַ מוסטער־אונטער־נעמונג, גענוי פּלאַנירט און רענטאַבל.

ווען עס האָט זיך פאַראייניקט דער „משמר המפרץ" מיט „חבר" און „הר הכרמל" און איז פאַרוואַנדלט גע־וואָרן אין „שח״ר", האָט ער געבראַכט מיט זיך 130 חברים, 80 אויטאָבוסן און אַ מאָדערנעם גאַראַזש (זייע־רע חובות האָבן אויסגעמאַכט נישט מער ווי אַ אַ פאַר צענדליק טויזנט פונט).

דאָס דאָזיקע גרויסע פאַרמעגן האָט זיך אָנגעזאַמלט אַדאַנק יענער קליינער גרופּע אויפן בילד, וועלכע האָט קיינמאָל נישט אַראָפּגעלאָזט די הענט.

פון יאָר 1948 ביז 1968, אין משך פון 20 יאָר נאָך דעם ווי עס האָבן זיך פאַראייניקט „אג״ד", „שח״ר" און „דרום־יהודה" און זענען פריער געוואָרן „אש״ד" און

נאכדעם „אג״ד״ — האט נאך יענע קליינע גרופע ווײ־
טער געהאלטן דעם רודער פון דער קאאפעראטיווער
קאמוניקאציע אין ישראל. נישט אליין, פארשטענדלעך.
עס זענען געווען נאך א סך אנדערע. אבער די קליינע
גרופע האט געהאלפן פירן דעם דעמאקראטישן ארגא־
ניזם אויפן ריכטיקן וועג.

זינט די ערשטע פיעסקער האבן ארויפגעטראטן אויף
דער ישראל־ערד זענען אריבער 45 יאר. זיי האבן נישט
פארשווענדט די יארן. זיי האבן געמאכט געשיכטע.

געשטאלטן

צו דער געשטאלט פון רבי מרדכי עמיאל ז״ל

רבי מרדכי עמיאל (רבי מאטע דער ראשער), וועל־
כער איז געווען באשאנקען מיט גרויסע מעלות, איז
לאנגע יארן געשטאנען אין שפיץ פון דער תלמוד־תורה
אין פיעסק. א טייל פון די, וואס האבן געענדיקט די
תלמוד־תורה זענען נאכדעם אוועק אין ישיבות אין די
גרויסע שטעט און האבן זוכה געווען צו באקומען סמי־
כות אויף רבנות.

דער רבי איז געווען א געבילדעטער מאן, וועלכער
האט נישט אויפגעהערט צו לערנען אליין דאס גאנצע
לעבן. נאך דעם ווי ער פלעגט ענדיקן צו אונטערריכטן,
פלעגט ער זיך פארטיפן אין לערנען תורה אדער גמרא
ביז נאך האלבער נאכט. צייטנווייז פלעגט ער אנשליסן
אין דעם לערנען אויך תלמידים.

זיין איבערגעגעבנהייט איז געווען העכער ווי מען
האט זיך געקאנט פארשטעלן. ער פלעגט זיצן מיט יעדן
תלמיד, העלפן צוגרייטן די לעקציעס און דערמעגלעכן
אים צו פארשטיין פארוואס עס איז וויכטיק, אז ער זאל
מאכן פארשריטן אין לערנען. ער האט אויך מקפיד גע־
ווען אויף די בגדים פון יעדן תלמיד און פלעגט זארגן
ער זאל עסן גענוג אויף מיטאג. ער האט געדינט אלס
פאטער און דערציער.

ער פלעגט נישט שלאגן, אויסער אין פאלן, ווען
מען האט אים ארויסגעפירט ממש פון געדולד. אזוי איז
געשען, ווען א גרופע תלמידים איז א געוויסן טאג
ארויס, בשעת אן איבעררייס צווישן די לעקציעס, זיך
וואשן אין וואסער פון שטורמישן טייכל. איינער פון די
תלמידים איז כמעט דערטרונקען געווארן און ער האט
זיך געראטעוועט בלויז אדאנק די וואסער־מענטשן, וועל־
כע האבן זיך געפונען אויפן טייך.

די שטראף איז געווען א שווערע. די תלמידים האט
מען אויסגעשטעלט אין א שורה און דער רבי האט זיי
געגעבן שטארקע קלעפ. א טייל האבן נישט געקאנט קו־
מען צו זיך פון די קלעפ אין משך פון א פאר טעג, אבער
אלע זענען מסכים געווען, אז דער רבי איז געווען גע־
רעכט.

די עקזאמענס צום סוף יאר, דורך גדולי־תורה, זע־
נען נישט געווען קיין לייכטע. דעריבער האט מען גע־
דארפט זיך גוט צוגרייטן. דער רבי פלעגט אנרעגן די
תלמידים און זיי צוגעבן מוט. ער פלעגט זאגן, אז די
גדולי־תורה האבן נישט די כוונה, אז די תלמידים זאלן
דורכפאלן. ווער עס וועט נאר לערנען דעם מאטעריאל
און זיך אים איינחזרן, וועט מצליח זיין ביים עקזאמען.

די תלמידים פון רבי מרדכי עמיאל וועלן אים קיינ־
מאל נישט פארגעסן. זיי זעען א זכות, וואס זיי האבן
זוכה געווען צו הערן תורה פון זיין מויל.

דערינערונגען פון תלמוד־תורה

פון יונגן עלטער אן האבן פיעסקער קינדער גע־
לערנט ביי מלמדים אין חדר. אין די אוונטן האבן זיי
געלערנט ביי פריוואטע לערער. צווישן די מלמדים פאר
יונגע קינדער האבן זיך גערעכנט ר׳ זיידקע, ר׳ נפתלי
און ר׳ יצחק.

ביזן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה זע־
נען געווען אין שטעטל ביי א זיבן חדרים און עטלעכע
פריוואטע לערער, וועלכע האבן געלערנט שפראכן, אוי־
סער דער אפיציעלער רוסישער שפראך און מאטעמאטיק.

אין יאר 1913 האט זיך געעפנט א פריוואטע שול, וו
עס האבן געלערנט לערער מיט א הויכער בילדונג: די
הערן רובינטשיק, רובינשטיין און קוויאט. דאס איז גע־
ווען א גרויסע דערגרייכונג, ווייל ביז דאן איז געווען
אין שטעטל בלויז א רוסישע רעגירונגס פאלקס־שול,
וו עס האבן געלערנט די גויישע קינדער, אבער די יידי־
שע קינדער האבן דארט נישט געהאט קיין דריסת־רגל.
מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז
פארמאכט געווארן די יידישע שול.

תלמוד־תורה

אין שטעטל זענען געווען צוויי שטופעס פון תלמוד־תורה. איינע — פּאַר קינדער פון 9—11; און די צווייטע — פּאַר קינדער פון 11—13.

אין דער ערשטער שטופע האָט געלערנט ר׳ חייקל אין הילצערנעם בית־המדרש. דאָס צימער, וואָס איז באַשטימט געוואָרן פּאַר דעם צוועק איז געווען אַ מין קעלער, און וועלכן עס זענען נישט אַריינגעדרונגען גענוג זון און לופט. טראָץ דעם וואָס דאָס שטעטל האָט בדרך־כלל געהאַט אַ סך זון און זיינע קינדער האָבן געהאַט רויטע באַקן, זענען זיי אין פאַרלויף פון צוויי יאָר געוואָרן בלאַס. ווינטער איז געווען אַנגענעמער, ווייל אין דרויסן האָט געהערשט אַ פראָסט און דאָס צימער איז געווען פאַרמאַכט און וואַרעם.

צום סוף פון יעדן שול־יאָר פלעגן פאַרקומען עקזאַמענס. ווער עס האָט נישט אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען פון צווייטן יאָר, פלעגט בלייבן נאָך אַ יאָר אין דער נידעריקערער שטופע.

די עקזאַמינאַטאָרן זענען נישט געווען קיין פּעדאַגאָגן. דאָס זענען געווען ביי אַ האַלב טוץ חשובע יידן, וועלכע אַנשטאָט פּרווון זען וואָס דאָס קינד קען, פלעגן זיי באַווייזן זייערע אייגענע ידיעות אין תורה. זייערע פראַגן זענען געווען „מערדערישע" און האָבן אַרויסגערופן פחד און צעטומלונג. אין דעם מצב זענען געווען אַ סך קינדער, וואָס זענען נישט געווען אימשטאַנד צו ענטפערן, ווען זיי האָבן אפילו געקענט דאָס מאַטעריאַל. אַלס שטראָף פלעגט מען זיי געבן פעטש.

פאַרשטענדלעך, אַז דער דאָזיקער פעלערהאַפטער סיסטעם האָט דערגרייכט דאָס פאַרקערטע פון וואָס ער האָט געהאַט בדעה צו דערגרייכן. מיטן אָנהויב פון ייעם שול־יאָר פלעגן אַ סך קינדער זיך אָפּזאָגן צו גיין לערנען און מען האָט זיי געשלעפּט מיט כוח אין דער תלמוד־תורה.

דער שרייבער פון די שורות האָט געהאַט מזל. נאָך אַ באַראַטונג צווישן מלמד ר׳ חייקל און צווישן הויפּט־גבאי ר׳ יוסף לייב, איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז עס האָט נישט קיין זין אים איבערצולאָזן נאָך אַ יאָר אין דער נידעריקער שטופע, נאָר אים אַריבערפירן אין דער העכערער שטופע, וווּ עס האָט געלערנט ר׳ מרדכי עמיאל, וועלכן מען האָט גערופן „מאָטע דער ראָשער" (ווייל ער איז געקומען קיין פּיעסק פון דעם דערבייאיקן שטעטל, ראָש).

אַזוי ווי אויך דער רבי מרדכי עמיאל איז געווען צווישן די עקזאַמינאַטאָרן, האָט ער מסכים געווען צום פאָרשלאָג. אַזוי איז אַריבערגעפירט געוואָרן דער שרייבער פון די שורות אין יאָר 1912 אין דער העכערער שטופע, אַלט זייענדיק בלויז צען יאָר, אַ פאַקט וואָס האָט אים אָנגעפילט מיט אַ סך שמחה און שטאָלץ.

דער שרייבער פון די שורות איז נישט געווען דער איינציקער, וועמענס האַרץ איז געווען פול מיט שטאָלץ. אויך זיין פעטער, מענדל באַראַווסקי, איז געווען צווישן די עקזאַמינאַטאָרן און האָט געהערט די ענטפערס, וועלכע זענען געזאָגט געוואָרן מיט אַ הילכיקער און קלאָרער שטימע און האָבן באַוויזן אַ ידיעה אין ספר יהושע און ספר שופטים, מיט אַלע פירושים און תוספות. די עקזאַמינאַטאָרן האָבן זיך גוט איינגעהערט, און נישט איבערגעריסן דעם עקזאַמינירטן.

נאָכדעם איז דער פעטער געלאָפן אָנזאָגן זיין שוועגערין וועגן דעם דערפאָלג, און ער האָט געטאַנצט פון פרייד.

די לימודים אין דער העכערער שטופע זענען פאָרגעקומען אין דער מער חשובער שול, וואָס איז געווען געבויט פון רויטע ציגל (דער מויער). דאָרט האָבן געדויערט די לימודים דריי יאָר. יעדעס יאָר זענען פאָרגעקומען עקזאַמענס, אָבער די צוגרייטונגען צו די סוף־עקזאַמענס זענען געווען באַזונדער גרויס. דער רבי איז געזעסן און געחזרט מיט זיינע תלמידים טאָג און נאַכט, באַזונדערס מיט די, וועמענס אויסזיכטן אויסצוהאַלטן די עקזאַמענס זענען געווען גוטע. אין יענער צייט האָבן די תלמידים אויסגעזעזן ווי גייענדיקע סקעלעטן פון אַזוי פיל אָנשטרענגונג און מידקייט. נישט איינמאָל פלעגט זיי אַרומכאַפּן אַ יאוש און זיי זענען געווען זיכער, אַז טראָץ אַלעמען וועלן זיי נישט אויסהאַלטן דעם עקזאַמען. צום סוף האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער עקזאַמען איז געווען לייכטער, ווי מען האָט זיך פאָרגעשטעלט. אויף יעדן פאַל האָבן די דאָזיקע עקזאַמינאַטאָרן אַרויסגעוויזן מער פאַרשטענדעניש און האָבן דערמעגלעכט די תלמידים צו באַווייזן זייערע ידיעות.

דער הויפּט־עקזאַמינאַטאָר איז געווען דער ראש ישיבת סלאָנים, ר׳ יאָגעל. די אַנדערע זענען געווען: ר׳ משה, דער אידעם פון גביר קאַפּל ווײַנשטיין, ר׳ משה שפּירא, ר׳ זאַמע קאַפּלאַן און ר׳ מרדכי־געצל יאָגעל.

די פינף עקזאַמינאַטאָרן זענען געזעסן אין איין שורה און נעבן זיי ר׳ מרדכי עמיאל, עטלעכע גבאים, שמשים און סתם צושויער. קעגנאיבער זיי זענען געשטאַנען די צעשראָקענע תלמידים, אַזוי ווי זיי וואָלטן געוואַרט אויף אַ גזר־דין.

דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות האָט אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען און איז געווען אַ קאַנדידאַט צו לערנען אין דער סלאָנימער ישיבה ביים רב יאָגעל. זיין מוטער האָט שוין געזאָרגט פאַר אַ צימער פאַר אים אין סלאָנים, ביי קרובים. זי האָט אויך כמעט ווי פאַרענדיקט דאָס איינאָרדענען פון עסן „טעג״. ווייל אין יענער צייט איז געווען אַ מנהג, אַז פרויען האָבן מנדב געווען לויט אַ ריי אַ טאָג עסן אין וואָך פאַר ישיבה־בחורים.

און אָט איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה. די עלטערן פון שרייבער פון די שורות זענען געווען זיכער, אַז דאָס מעכטיקע רוסלאַנד וועט באַזיגן דייטשלאַנד אין משך פון עטלעכע וואָכן, אין ערגסטן פאַל — אַ פּאָר חדשים. דעריבער האָבן זיי באַשלאָסן, אַז בעסער דאָס זייער זון זאָל בלייבן אין דער היים ביז צום סוף פון דער מלחמה.

דער שרייבער פון די שורות איז נישט מסכים געווען מיט דעם באַשלוס און זיין אַנטוישונג איז געווען גרויס. ראשית, ווייל אייניקע פון זיינע חברים צום לערנען פון די שטעטלעך מאַסטי און רוז׳אַנקע וועלכע האָבן אויך אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען, זענען שוין געהאַט אַרויסגעפאָרן, כדי צו לערנען אין ישיבות. צווייטנס, ווייל ער האָט מורא געהאַט, אַז דאָס אָפּלייגן איז נישט געווען צייטווייליק נאָר אויף שטענדיק.

און ווירקלעך, האָט זיך די מורא באַשטעטיקט. אין סעפּטעמבער 1915 יאָר זענען אַריין די דייטשן קיין פּיעסק און האָבן איינגעפירט אַ מיליטערישן רעזשים. די הויפּט־זאָרג פון די איינוווינער איז געווען צו באַקומען אַ ביסל שפּייז, כדי צו שטילן דעם הונגער, וואָס האָט זיך געהאַלטן אין איין פאַרשטאַרקן. דער פּלאַן צו לערנען אין דער סלאָנימער ישיבה איז אויסגערונען געוואָרן מיט פיל שטרעבונגען און האָפענונגען פון די איינוווינער פון שטעטל.

דעם זיידנס הויז

מיין פאָטער, מאיר ז״ל, איז געווען אַ זון פון משה און ברײַנע באַראַווסקי ז״ל, פון שטעטל פּיעסק.

מיין מוטער, שרה ז״ל, איז געווען אַ טאָכטער פון נוח און מרים אייזנמאַן ז״ל, פון שטעטל מאַסטי.

ביידע הייזער פון די זיידעס זענען געווען פאַרשידן איינער פון צווייטן, אָבער זייער טייער פאַר מיר. דאָס ערשטע איז געווען אַ הויז פון סוחרים; דאָס צווייטע — אַ הויז, וואָס האָט געקענט מי און אַרבעט.

דאָס הויז פון זיידן משה באַראָווסקי

דער זיידע משה באַראַווסקי איז געווען אַ הורטאָווער תבואה־סוחר. ער פלעגט צושטעלן תבואה צו דעסטאַליסטן, צו די מילן אין פּיעסק און אין פאַרשידענע שטעט אין ווייסרוסלאַנד און אין דייטשלאַנד. דאָס באַזאָרגן קיין דייטשלאַנד פלעגט פאָרקומען אויף אַזאַ אופן: אין די ווינטער־חדשים האָט מען מאַגאַזינירט די תבואה אין שפּייכלערס נעבן וואַסער, אין שטעטל מאַסטי, וואָס ליגט אַן ערך 8 קילאָמעטער פון פּיעסק.

אַנהויב פרילינג, ווען די שנייען זענען צעגאַנגען, האָט מען אָנגעלאָדן די תבואה אויף גרויסע טראַטוועס, וועלכע מען האָט געלאָזט מיטן שטראָם וואַסער לענגאויס דעם ניעמאַן צו די שטעט גראָדנע — קאָוונע ביזן פּאָרט מעמעל אין ליטע און פון דאָרט קיין מזרח־דייטשלאַנד.

דער זיידע משה איז געווען אַ גרויסער און פאַרמעגלעכער סוחר און האָט געהאַט אַ גרויסע השפעה אין פּיעסק.

די באָבע ברײַנע איז געווען אַן אײדעלע און איבערגעגעבענע פרוי, וועלכע פלעגט מיך נעמען אין חדר און מיך נישט איין מאָל ראַטעווען פון דער בייטש פון רבין.

זי האָט ליב געהאַט צוזאַמענצונעמען אַרום זיך אירע אייניקלעך און זיי דערציילן געשיכטעס. וועגן זיידן משה, אַ חשובן און אָנגענומענעם מענטשן; וועגן איר רייזע קיין דייטשלאַנד, קיין קעניגסבערג, מיט איר

ייִנגערן זון ברוך, וועלכער האָט געדאַרפֿט זיך היילן, און וואָס עס איז פֿאַרגעקומען מיט איר דאָרט; זי איז געפֿאַלן אַ קרבן פֿון אַפּעריסטן, וועלכע האָבן פֿון איר צוגערויבט איר געלט, און זי איז געבליבן אין אַ פֿרעמד לאַנד מיט אַ קראַנקן זון. אָבער די תבואה־סוחרים אין שטאָט האָבן מודיע געווען וועגן אירע צרות דעם זיידן משה, וועלכער האָט געגעבן אַן אָנווייזונג אַ באַנק אין קעניגסבערג צו שטעלן אין איר רשות אַ סומע געלט. די דאָזיקע שפּאַנענדיקע געשיכטע, וועלכע האָט גע־שילדערט די אַפּעריסטן פֿון קעניגסבערג און די פּעאי־קייטן פֿון זיידן, האָט זי איבערגעחזרט אַ סך מאָל.

דער זיידע משה און באָבע ברײַנע האָבן געהאַט פֿינף זין און איין טאָכטער.

זייער עלטסטער זון איז געווען מענדל, וועלכער האָט חתונה געהאַט מיט אַ פּרוי מיטן נאָמען ביילע. ער האָט געוווינט אין דאָרף טורי, אַ האַלבן קילאָמעטער פֿון פּיעסק. דער זיידע האָט אים געקויפֿט ביי אַ 120 דונאַם ערד, האָט אים אויסגעבויט אַ הויז אויפֿן ברעג טייך, האָט פֿאַרפּלאַנצט אַ סאַד און האָט אויפֿגעשטעלט אַ שטאַל פֿאַר קי, פֿאַר פֿערד און שפּייכלערס. מענדל איז געווען אַ געבילדעטער מענטש, האָט געענדיקט די סלאָבאָדקער ישיבה. ער האָט געהאַט צוויי זין און אַ טאָכטער מיטן נאָמען מאַטשע. די דאָזיקע טאָכטער, איר מאַן אהרן און זייערע פֿיר קינדער, זענען אומגעקומען בשעת דעם חורבן.

די איינציקע טאָכטער פֿון זיידע בּאַראַוווסקי איז גע־ווען חנה, וועלכע האָט חתונה געהאַט מיט משהן, אַן איינוווינער פֿון דאָרף קראַמאַניצע, 12 קילאָמעטער פֿון פּיעסק. זי האָט באַקומען נדן צען טויזנט רובל, אַ גרוי־סע סומע צום סוף פֿון 19טן יאָרהונדערט אין רוסלאַנד. דער מאַן האָט זיך פֿאַרנומען מיט מסחר און איז געווען אַ קאָנטראַקטאָר פֿאַר דעם רוסישן מיליטער. זיי האָבן געהאַט זיבן זין און איין טאָכטער, וועלכע זענען גע־בליבן וווינען אין זעלבן דאָרף און האָבן דאָרט אויפֿ־געשטעלט משפּחות מיט אַ סך קינדער. די עלטערן, זיי־ערע אַכט קינדער און אייניקלעך, צוזאַמען 58 נפֿשות, זענען אומגעקומען אין דעם אומקום. אַן אייניקל פֿון דער באָבע חנה, ברוריה פֿאַלקאָוויטש, געפֿינט זיך אין ישראל און האָט אויפֿגעשטעלט אַ שיינע משפּחה.

דער צווייטער זון פֿון זיידן באַראַוווסקי איז געווען יצחק, וועלכער האָט חתונה געהאַט מיט גיטלען. דאָס הויז פֿון פֿעטער יצחק האָט געגרענעצט מיט דעם הויז פֿון זיין פֿאָטער. ער איז געווען אַ סוחר. נאָכן שניט פֿלעגט ער קויפֿן אַ סך תבואה פֿאַר אַ ביליקן פּרייז, מאַ־גאַזינירן זי ביזן שניט פֿון דעם קומענדיקן יאָר און זי פֿאַרקויפֿן פֿאַר אַ הויכן פּרייז. זיין עקאָנאָמישער מצב איז געווען אַ גוטער. זיי האָבן געהאַט צוויי זין און צוויי טעכטער. איין טאָכטער האָט עמיגרירט מיט איר משפּחה אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן. די עלטערן, זייערע דריי קינדער און אייניקלעך, זענען אומגעקומען אין דעם חורבן.

דער דריטער זון איז געווען לייבע, וועלכער האָט חתונה געהאַט מיט חיה־זעלדען. אויך ער האָט געוווינט נאָענט צום פֿאָטער. דאָס איז געווען אַ גוט־האַרציקער און שמייכלענדיקער מענטש, און אין זיין קליינעם הויז האָבן שטענדיק געהערשט שמחה און פֿרייד. די קינדער, די מיטגלידער פֿון דער משפּחה, האָבן זייער ליב געהאַט אים צו באַזוכן. אויך ער האָט געצויגן זיין פּרנסה פֿון מסחר. צוויי פֿון זיינע פֿינף זין האָבן עמיגרירט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה קיין אַרגענטינע. די דריי אַנדערע משפּחות זענען אומגעקומען, אויסער דעם הויפּט פֿון איין משפּחה, וועלכער איז פֿאַרטריבן געוואָרן דורך די רוסן קיין סיביר און אַזוי אַרום איז ער געבליבן לעבן. ווען ער איז צוריקגעקומען נאָכן סוף פֿון דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָט ער זיך דערוווּסט, אַז 17 פֿון זיין משפּחה זענען אומגעקומען אין דעם אומקום. ער איז אַוועק צו זיינע ברידער קיין אַרגענטינע.

דער פֿערטער זון איז געווען מיין פֿאָטער מאיר, וועלכער האָט חתונה געהאַט מיט שרהן. זיי האָבן גע־וווינט אין הויז פֿון זיידן משה און באָבען ברײַנע, וועל־כעס איז געשטאַנען אויפֿן הויפּט־שאָסיי, איז געווען גרויס און באַקוועם און אַרום אים אַ סאַד. נאָכן טויט פֿון זיידן, האָבן זיי ווייטער געוווינט מיט דער באָבען ברײַנע.

מיין מוטער ז״ל פֿלעגט שטענדיק זאָגן, אַז ווען אירע קינדער וועלן אויפֿוואַקסן, וועט זיך אויסבעסערן דער עקאָנאָמישער מצב פֿון דער משפּחה. און פֿאַקטיש איז אַזוי געווען. ווייל־אין אונדזער הויז איז נישט שטענ־

דיק געווען פרנסה בשפע, אָבער די לאַגע האָט זיך געענדערט, ווען די קינדער זענען אונטערגעוואַקסן און זיי האָבן געגעבן זייער ביישטייער.

מיינע עלטערן האָבן געהאַט פיר זין און צוויי טעכטער. פון זיי זענען געבליבן לעבן און געפינען זיך אין ישראל מיין שוועסטער ברוריה און איך. מיין ברודער יואל לעבט אין אַרגענטינע. מיין יינגערער ברודער יצחק איז מאָביליזירט געוואָרן אין דער פּוילישער אַרמיי אין דער צווייטער וועלט־מלחמה און איז געפאַלן. די איבעריקע מיטגלידער פון דער משפחה, צוזאַמען 15 נפשות, זענען אומגעקומען אין אומקום.

דער יינגסטער זון פון זיידן באַראַווסקי איז געווען ברוך, וועלכער האָט חתונה געהאַט מיט חיה־האָדעסן. זיין הויז איז געשטאַנען אויפן ברעג פון טייך זעלעוויאַנקע, אַן ערך צוויי הונדערט מעטער פון זיין פאָטערס הויז. דאָס הויז האָט זיך גערעכנט אַלס איינס פון די גרעסטע אין שטעטל און עס פלעגן דאָרט פאָרקומען חתונות. ברוך און זיין פרוי האָבן געהאַט צוויי זין און צוויי טעכטער. דער זון מאיר און די טאָכטער שושנה זענען עולה געווען קיין ארץ. מאיר איז געווען אַ חבר אין קאָאָפּעראַטיוו „משמר המפרץ”. ער איז געשטאָרבן אין עלטער פון 33 יאָר, און האָט איבערגעלאָזט אַ פרוי מיט צוויי זין. שושנה האָט ווידער חתונה געהאַט און איר פאַמיליע־נאָמען איז היינט שילדקרויט. זי און איר מאַן לעבן אין טבעון און זיי האָבן אַ זון און אַ טאָכטער. די איבעריקע מיטגלידער פון דער משפחה, 14 נפשות, זענען אומגעקומען אין אומקום.

רשימה פון די נפשות
פון דער באַראַווסקי־פאַמיליע,
וועלכע זענען אומגעקומען אין חורבן

1) די קינדער פון דער משפחה פון פעטער מענדל באַראַווסקי, די טאָכטער מאַטשע, איר מאַן אברהם־אהרן און די קינדער 6

2) די מומע חנה און פעטער משה, זייערע קינדער און אייניקלעך 58

3) דער פעטער יצחק און מומע גיטל באַראַווסקי, זייערע קינדער און אייניקלעך 18

4) דער פעטער לייבע און די מומע חיה־זעלדע באַראַווסקי, זייערע קינדער און אייניקלעך 17

5) מיין פאָטער מאיר און מיין מוטער שרה באַראַווסקי, זייערע קינדער און אייניקלעך 15

6) דער פעטער ברוך און די מומע חיה־האָדעס באַראַווסקי, זייערע קינדער און אייניקלעך 14

סך־הכל זענען פאַרניכטעט געוואָרן דורך די נאַציס פון דער באַראַווסקי־פאַמיליע 128

דאָס הויז פון זיידן נוח אייזנמאַן

דער זיידע נוח איז געווען אַ וואַרעמער און וווּנדערבאַרער מענטש, וועלכער האָט שווער געהאָרעוועט דאָס גאַנצע לעבן. ער און די באָבע מרים האָבן געהאַט פינף זין און צוויי טעכטער. קיינמאָל האָב איך נישט געזען אַזאַ שיינעם מאַן ווי דער זיידע נוח. ער איז געווען הויך, ברייטפּלייציק, און געהאַט אַ שוואַרצע, לאַנגע באָרד. צייטנווייז האָט זיך מיר געדאַכט, אַז ער שטאַמט פון די ריזן פון דער תקופה פון תנ״ך. אויך זיינע זין זענען געווען הויכע, שיינע, געזונטע ווי צעדערבוימער און מוטיק ווי לייבן. אַלע האָבן געענדיקט זייערע לימודים אין ישיבות און נאָר נאָכדעם האָבן זיי אָנגעהויבן אַרבעטן. דריי פון זיי האָבן געאַרבעט מיט זייער פאָטער ביים ניעמאַן, און די צוויי אַנדערע זענען געווען סוחרים.

דער זיידע נוח האָט אויפגעבויט צוויי הייזער, איינס נעבן צווייטן, האַרט ביים ניעמאַן, און אין זיי האָט ער באַזעצט אַ טייל פון זיינע זין און זייערע משפחות, ווייל זיין אויג האָט שטענדיק געוואַכט איבער זיי.

נוח און זיינע זין האָבן געהאָרעוועט די גאַנצע וואָך און שבת האָבן זיי געלערנט תורה אין שול. זיי זענען געווען גלענצנדיקע חזנים און בעלי־תפילה.

אין די ימים־נוראים פלעגן זיי צייטנווייז אַרויספאָרן, כדי צו דינען אַלס בעלי־תפילה אין די שולן אין דער פּראָווינץ.

מיין מוטער שרה איז געווען די עלטסטע טאָכטער פון נוח אייזנמאַן. אַזוי ווי זי איז געווען אַ געבוירענע אין מאָסטי, און איר מאַן איז געווען פון פּיעסק, פלעגט זי שפּאַצירן כמעט יעדע וואָך דורכן וואַלד, אַ מרחק פון

8 קילאָמעטער, כדי צו באַזוכן אירע עלטערן. אין די לאַנגע און קאַלטע ווינטער־טעג פלעגט זי זיצן ביים גרויסן וואַרעמען אויוון אין שטוב, גלעטן די קעפּ פון אירע קינדער און דערציילן זיי וועגן אירע שפּאַצירן אויפן ברעג ניעמאַן, וועגן די שווימענדיקע טראַטוועס, וועגן איר פאָטער און מוטער. עס איז געווען קענטיק, אַז זי ליידט פון בענקשאַפט.

נאָך שרהן איז געבוירן געוואָרן ביי נוחן זיין זון בערל. ווען בערל איז געוואָרן אַ מאַן, האָט ער חתונה געהאַט און געוווינט אויף דער דרום־זייט פון ניעמאַן, ביים אַריינגאַנג אין דעם שטעטל מאָסטי. בשעת דער ערשטער וועלט־מלחמה איז זיין הויז פאַרברענט גע־וואָרן און ער איז אַריבער וווינען אין דער צפון־זייט פון ניעמאַן נעענטער צו זיין פאָטערס הויז. זיין ערשטע פרוי איז געשטאָרבן אין אַ יונגן עלטער און ער האָט חתונה געהאַט אַ צווייט מאָל. פון זיינע בידע פרויען האָט ער געהאַט 9 קינדער, פיר זין און פינף טעכטער.

איינער פון די זין פון זיין ערשטער פרוי, מעטאַ, איז געשיקט געוואָרן מיטן פּוילישן מיליטער פון גע־נעראַל אַנדערס אין מיטעלן מזרח. ווען ער איז אָנגע־קומען קיין ארץ־ישראל אויפן וועג קיין מדבר ליביע, כדי צו קעמפן קעגן דער דייטשער אַרמיי פון גענעראַל ראָמעל, איז ער דאָ פאַרבליבן. אַזוי אַרום איז ער גע־בליבן לעבן. ער האָט העברעאיזירט זיין נאָמען אויף ברזילי. די איבעריקע מיטגלידער פון בערלס משפּחה, צוזאַמען 26 נפשות, זענען אומגעקומען אין חורבן.

די צווייטע טאָכטער פון נוחן איז געווען דאָבע, וואָס האָט חתונה געהאַט מיט יצחק קאַפּלאַן. זי איז געווען אַ בילד־שיינע און האָט געהאַט אַ זיסע שטימע. איר מאַן איז געווען אַן אידעאַלער מענטש, אָנגענעם און שמייכלענדיק. אַכט קינדער האָט געהאַט דאָס פּאָרל און פון זיי זענען געבליבן לעבן צוויי: זלמן און זהבה־זלאַטקע.

זלמן איז אַדורך שבעה מדורי גיהנום. ער איז גע־ווען אין קאָנצענטראַציע־לאַגער אוישוויץ און איז גע־ראַטעוועט געוואָרן פון טויט ווען עס איז אַריין די אַמעריקאַנער אַרמיי. פאַרן אַנטשטיין פון דער מדינה איז ער עולה געווען קיין ארץ.

זהבה־זלאַטקע האָט עמיגרירט פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה קיין אַרגענטינע. מיטן אַנטשטיין פון מדינת־ישראל, איז זי עולה געווען מיט איר משפּחה. די איבעריקע מיטגלידער פון דער משפּחה, צוזאַמען 15 פּערזאָן, זענען אומגעקומען אין דעם אומקום.

דער צווייטער זון פון נוחן איז געווען שמחה, וועל־כער האָט חתונה געהאַט מיט פּערלען. זיי האָבן געהאַט אַ זון מיט אַ טאָכטער. שמחה איז געווען אַ גוט־האַרצי־קער און געבילדעטער מענטש, וואָס האָט געצויגן זיין פּרנסה פון מסחר. די עלטערן, זייערע קינדער, זייער שנור און איין אייניקל, 6 נפשות, זענען אומגעקומען אין אומקום.

דער דריטער זון פון נוחן איז געווען משה. ער האָט עמיגרירט אין די פאַראייניקטע שטאַטן און עס זענען זיי געבוירן געוואָרן צוויי זין און אַ טאָכטער. ער האָט זיך אומגעקערט קיין מאָסטי, ווען ער האָט זיך דערוווּסט וועגן דער קראַנקייט פון זייער פאָטער. ער איז געבליבן אויפן פּלאַץ און עס זענען אים געבוירן געוואָרן אייניק־לעך .די גאַנצע משפּחה, 8 נפשות, איז אומגעקומען.

דער פערטער זון פון נוחן איז געווען יששכר, וועל־כער האָט געלערנט נישט נאָר אין אַ ישיבה, נאָר אויך וועלטלעכע לימודים אין שולן אין ווילנע און ניזשני נאָווגאָראָד. ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ ווילנער איי־דעלער פרוי און האָט זי געבראַכט קיין מאָסטי, ווו זי האָט זיך פיין אַקלימאַטיזירט. פון זיין באַרוף איז ער געווען אַ שוהט, ער האָט זיך אָבער גענומען צו מסחר און האָט גוט מצליח געווען. אַ שיינעם טאָג האָט יששכר געגעבן אַ גאָלדענע מטבע מיין מוטער. ווען איך בין עולה געווען קיין ארץ, האָט מיר די מוטער געגעבן די דאָזיקע מטבע און געבעטן איך זאָל זי גוט אָפּהיטן. איך טראָג שטענדיק די דאָזיקע מטבע אויף מיין פינגער, און זי איז מיר זייער טייער.

יששכר און זיין פרוי האָבן געהאַט צוויי זין און פיר טעכטער. אַלע זענען אומגעקומען און צוזאַמען מיט זיי נאָך צוויי איידעמס.

דער יינגסטער פון נוחס זין איז געווען אליהו־מיכאל. ער איז געווען זייער געפּיעשטשעט. זיינע על־טערן האָבן אים אָפּגעהיט אַזוי ווי אַ בן־יחיד און אויך

זיין עלטערע שוועסטער, דאָס הייסט מיין מוטער. נאָך דעם ווי ער איז אויסגעוואָקסן האָט ער חתונה געהאַט מיט אַ פרוי מיטן נאָמען דאבקע און זיי האָבן געהאַט צוויי זין און דריי טעכטער.

אין יאָר 1941, ווען עס איז אויסגעבראָכן דער קריג צווישן רוסלאַנד און דייטשלאַנד, איז אליהו־מיכאל נישט געווען צופעליק אין מאָסטי. ער האָט נישט געקאָנט צוריקגיין צו זיין משפחה און האָט געוואַנדערט מיט דער מאַסע פליטים צו מזרח ביז ער איז אָנגעקומען צו קרוּבים אין ניזשני נאָווגאָראָד.

נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען גאַנץ ווייס־רוסלאַנד איז געבליבן אין די הענט פון סאָוויעטן־פאַרבאַנד, האָט זיך אליהו־מיכאל צוריקגעקערט אין שטעטל. אין משך פון יאָרן פלעגט ער קלאָגן אויפן אומקום פון זיין משפחה און אַלע איינוווינער פון שטעטל. צום סוף איז ער עולה געווען קיין ארץ־ישראל און האָט געפונען אַ געוויסע רו מיט זיין צווייטער פרוי. פאַר צוויי יאָרן איז ער נפטר געוואָרן און האָט זוכה געווען צו קומען צו קבר־ישראל.

רשימה פון די קינדער פון דער אייזנמאַן־משפחה, וואָס זענען אומגעקומען אין חורבן

1) משפחה פון בערל אייזנמאַן —	26
2) משפחה פון יצחק און דאָבע קאַפּלאַן —	15
2) משפחה פון שמחה אייזנמאַן —	8
4) משפחה פון יששכר אייזנמאַן —	10
5) משפחה פון אליהו־מיכאל אייזנמאַן —	6
	—
צוזאַמען זענען פאַרניכטעט געוואָרן דורך די נאַציס פון דער אייזנמאַן־משפחה —	71

עס האָבן זיך געראַטעוועט פון דער אייזמאַן משפחה

1) ראובן ברזילי;
2) זלמן קאַפּלאַן;
3) זהבה באַשקיר;
4) אליהו־מיכאל, וועלכער איז נפטר געוואָרן אין ארץ־ישראל.

עס האָבן זיך געראַטעוועט פון דער באַראַווסקי־משפחה:

1) יהודה באַראַווסקי;
2) ברוריה רייכלין־באַראַווסקי;
3) מאיר באַראַווסקי ז״ל, וועלכער איז נפטר געוואָרן אין ארץ;
4) שושנה שילדקרויט־באַראַווסקי;
5) ברוריה פאַלקאָוויטש;
6) מרדכי באַראַווסקי;
7) ברוך באַראַווסקי;
8) יחזקאל באַראַווסקי.
9) יואל באַראַווסקי.

די לעצטע פיר לעבן אין אַרגענטינע.

פון דער משפחה באַראַווסקי און אייזנמאַן זענען געבליבן לעבן 13 נפשות.

די צאָל נפשות, וואָס זענען אומגעקומען פון דער משפחה באַראַווסקי איז 128.

די צאָל נפשות, וואָס זענען אומגעקומען פון דער משפחה אייזנמאַן איז 71. צוזאַמען — 199.

זיי זענען אומגעקומען צוזאַמען מיט זעקס מיליאָן ריינע און הייליקע מענטשן, וועמענס גאַנצער חטא איז געווען די אָנגעהעריקייט צו דער רעליגיע פון משה און ישראל.

דאָס קאַפּיטל פון דער פיזישער פאַרניכטונג פון די יידן פון פיעסק און מאָסטי

אין „יזכור״־בוך פון וואָלקאָוויסק ווערט דערציילט ווי אַזוי מען האָט קאָנצענטרירט די יידן פון קליינע שטעטלעך: פיעסק, מאָסטי, וואָלפּ, זעלווא, פּרוזשאַני, ריזשין, ליסקאָוו און איזאַבעלין, מיט קליינע פעקלעך אין די הענט, וועלכע האָבן געוויגן נישט מער ווי אַ פּאָר קילאָ. גרויסע פעקלעך האָט מען זיי נישט דערלויבט צו נעמען מיט זיך.

מען האָט זיי אַריינגעפּירט אין שמוציקע שטאַלן פאַר קי און פערד, ווו עס איז געווען זייער ענג.

צום סוף האָט מען זיי אַרויפגעלאָדן אין פאַרשלאָסענע וואַגאָנען פון בהמות ן מען האָט זיי אַוועקגעפירט אין לאַגערן, ווו מען האָט זיי אַריינגעשטויסן אין גאַזקאַמערן און פאַרניכטעט.

דער ציל פון די נאַציס איז געווען צו ליקווידירן פיזיש די יידן. און פאַקטיש האָבן זיי דאָס געטון מיט זעקס מיליאָן. מיר אָבער, די לעבעדיקע, האָבן פאַראייביקט דעם אָנדענק פון די טויטע אין אונדזער האַרצן, ווי אויך אויף די דאָזיקע בלעטער. אַזוי אַרום וועלן זיי אייביק זיין מיט אונדז.

שלוס־ווערטער

מיט אַ הייליק ציטערניש בין איך צוגעטראָטן צו דער הייליקער אויפגאַבע צו באַשרייבן די געשיכטע פון אונדזער הייליק שטעטעלע פיעסק. אַזוי ווי דער מאַטעריאַל, וואָס איז געשטאַנען אין מיין רשות איז געווען ווייניק און קיין דאָקומענטן האָבן זיך בכלל נישט געפונען אין מיין באַזיץ, איז דאָס אויך געווען אַ שווערע אויפגאַבע.

פונדעסטוועגן האָב איך נישט מוותר געווען. איך האָב אַ סך געזוכט, געפירט געשפּרעכן און געגישטערט ביי מיר נאָך און נאָך זכרונות.

איך האָב אין דעם געזען אַ שליחות. פּיעסק האָט געגעבן ווערטן פון רעליגיע און קולטור, וועלכע האָבן אונדז דערמעגלעכט זיך צו פאַרמעסטן מיטן לעבן. און אויב פּיעסק איז געווען דער קוואַל, פון וועלכן מיר האָבן געשעפּט אַלץ וואָס מיר פאַרמאָגן, איז זי אויך דאָס פאַר אונדזערע קינדער.

דאָס לעבן האָט באַוויזן, אַז דאָס איז געווען אמת. ווייל די אָפּשטאַמיקע פון שטעטל, ווי אויך זייערע קינדער, וועלכע זענען אין איר נישט געבוירן געוואָרן, האָבן אַ סך אויפגעטון אויף אַ סך געביטן.

דער פּלאַץ איז צו קליין אַלץ צו דערציילן. מען קאָן אָבער דערמאָנען אייניקע פּרטים. קודם וועגן די אָפּשטאַמיקע פון שטעטל, פון דעם טאָג, אין וועלכן זייער פוס האָט באַטראָטן די ערד פון ארץ, האָבן זיי געאַרבעט מיט שווייס אין דער לאַנדווירטשאַפט און אין פיש־פאַנג און ביים בויען שאָסייען, כדי זיך אויסצוהאַלטן. אָבער אויך ווען זיי האָבן געאַרבעט 14 שעה אין מעת־לעת און נאָך מער, האָבן זיי געשפּירט, אַז זיי פאַרווירקלעכן אַ וויזיע.

אין יאָר 1928, ווען חולדה איז געווען באַדראָט מיט אַן אָנגריף מצד די אַראַבער, האָבן זיך געפונען צווישן די ערשטע פרייוויליקע יואל גאדעס ז״ל און זאב רובין יבל״א, חברים פון דער קבוצת זיפזיף.

אין די רייען פון דער הגנה האָט זיך אויסגעצייכנט יקותיאל שבח, וועלכער איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן מאַגאַזין פון געווער אין קרייז חיפה. ער און זיין פרוי חנה ז״ל האָבן אַ סך מאָל איינגעשטעלט זייער לעבן ביים איבערפירן געווער און ביי פאַרשידענע אַקציעס.

פּיעסקער קינדער האָבן אַ סך אויפגעטון אין די צווייגן פון בוי, אינדוסטריע און טראַנספּאָרט.

דער עיקר־שטאָלץ פון די פּיעסקער איז מיט זייערע חברים, וועלכע זענען צעשפּרייט אין זעקס קיבוצים אין לאַנד: אילון אין מערב־גליל, כפר גלעדי אין גליל העליון, יפעת אין עמק יזרעאל, עין השופט אין די הרי אפרים, גבעת השלושה אין צענטער פון לאַנד און רמת רחל ביי ירושלים.

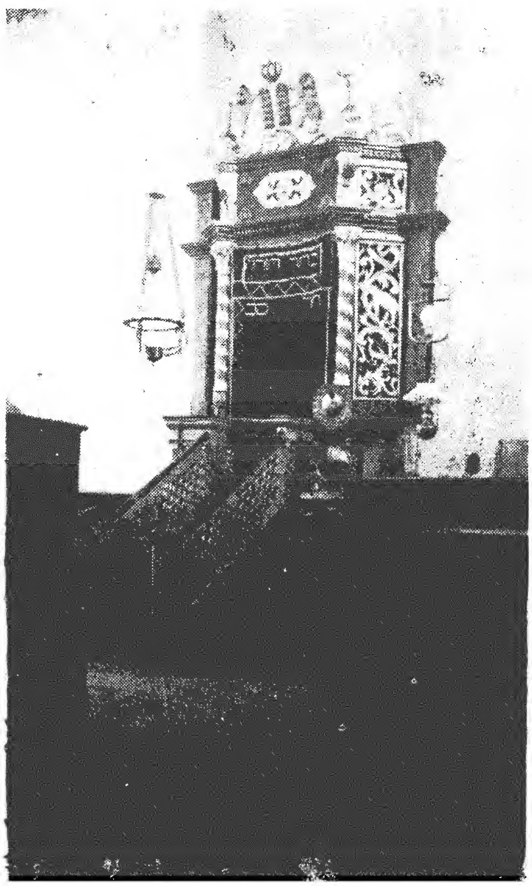
טיילווייז זעצט פאָר דער יונגער דור די טראַדיציע פון די עלטערן און אַרבעט אין דער ישראל־קאָמוניקאַציע. דאַכט זיך, אַז עס איז נישטאָ קיין גרעסערער פאַרגעניגן ווי צו זען די שיינע יונגעלייט זיצן אין די אויטאָבוסן, ביים רודער, און שלינגען צענדליקער טויזנטער קילאָמעטער אויף די וועגן פון לאַנד.

אַנדערע יונגעלייט דינען אין דער אַרמיי. פאַראַנטוואָרטלעכע אויפגאַבן דערפילן אויך די, וואָס אַרבעטן אויף וויכטיקע רעגירונגס־פּאָסטנס און אין די אינסטיטוציעס פון דער הסתדרות.

אַ סך יונגע מענער און פרויען האָבן באַוויזן צו ענדיקן זייערע סטודיעס אין די אוניווערסיטעטן און זענען אַפילו דערגאַנגען צו די העכסטע טיטלען.

און עס זענען געווען יונגעלייט פון פּיעסק, אין וועמענס זכות מיר לעבן. זיי זענען געשטאָרבן, אויפן ים און אויף דער יבשה, קרבנות אויפן מזבח פון דעראָבערן פון אַרבעט און פון דעם פאָטערלאַנד.

זאָל זיין געבענטשט זייער אָנדענק.

דער ארון הקודש אין שול

זלאַטע (קפלן) בן־חיים

מיין שטעטעלע מאסטי

בלויז איין לאַנגע גאַס איז געווען אין מיין שטעטעלע מאַסטי. זי האָט זיך געצויגן פון דעם פריץ־הויף ביז צו דער גמינע. ביי 40 יידישע פאַמיליעס האָבן געלעבט אין מאַסטי, וואָס איז געווען צעטיילט אויף צוויי זייטן און אין מיטן איז געפלאָסן מאַיעסטעטיש דער ניעמאַן. צו דעם איז זי געווען אַרומגערינגלט מיט וועלדער.

מאַסטי האָט געהאַט אַ רב, וועמענס נאָמען איך געדענק נישט. אויך אַ חזן־שוחט. מיינער אַ פעטער, מיין מאַמעס אַ ברודער, יששכר אייזענמאַן, איז געווען דער פאַרשטייער פון די יידן אין גמינע.

זלאטע קפלן

אסתר קפלן

אַ סך יוגנט איז נישט געווען אין מאַסטי. עס איז נאָר געווען איין אָרגאַניזאַציע — דער בית"ר. צוויי מאַסטער זין האָבן געענדיקט דעם סעמינאַר אין גראָדנע, איינער פון זיי — מיין ברודער יששכר. ער איז געווען לערער אין נאָווידוואָר נעבן גראָדנע, און שפּעטער איז ער געווען לערער אין ביעלסק־פּאָדלאַסקי, ביז דעם אויסברוך פון דער מלחמה. דער צווייטער לערער איז געווען יאָסל יעלינאָוויטש.

די מערהייט פאַמיליעס זענען געווען אַרבעטער, אַלע גוטע און אָרנטלעכע מענטשן.

מיר זענען געווען אַ פאַרצווייגטע פאַמיליע פון מיין מאַמעס צד, פינף ברידער און איין שוועסטער. מיין זיידע האָט געהייסן נח, פלעגט מען זיי רופן נח מיט די בנים. אַלע מיינע פעטערס מיט זייערע פאַמיליעס, קינדער און קינדס־קינדער, האָבן געלעבט אין מאַסטי. אַלע זענען אומגעקומען, אויסער איין זון דעם פעטער בערלס, ראובן. ער איז לעבן געבליבן, געקומען קיין ארץ־ישראל מיט אַנדערסעס אַרמיי, געבויט אַ פיינע פאַמיליע, אַ פרוי מיט צוויי קינדער, און ער געפינט זיך אין קרית־חיים.

מיין מאַמעס ברידער האָבן געהייסן: בערל, שמחה, משהקע, יששכר און אלי־מיכאל, — דער איינציקער, וואָס האָט איבערגעלעבט די מלחמה, געקומען קיין ישראל, געלעבט דאָ 8 יאָר, געשטאָרבן און געקומען צו קבר־ישראל אין ישראל.

מיין מאַמעס שוועסטער האָט געהייסן שרה. זי האָט געלעבט אין פּיעסק מיט איר פאַמיליע. אַלע זענען אומ־געקומען, אויסער איין זון יהודה, וואָס איז געקומען מיט

איידלס קפלן

דער פּערטער עליה. שפּעטער איז געקומען זיין שוועס־טער ברײנע.

זייער אַ גוטע איז געווען מיין מומע שרה. איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן, ווען איך בין געקומען זיך געזעגענען מיט דעם פעטער מאיר און מומע שרה פאַר מיין אָפּפאָרן קיין אַרגענטינע. איך בין שוין גע־זעסן אין וואָגן, איז די מומע מיר נאָכגעלאָפן און גע־

קובה מילה

אהרון גוטמאַן

שריען: זלאַטינקע, זאָלסט מיר אָפּזוכן אין אַרגענטינע מיין זון יואלקען.

פון מיין פאָטערס צד אין פּוילן איז קיינער נישט געבליבן לעבן. אַלע זענען אומגעקומען אין דער מלחמה.

אַכט קינדער זענען מיר געווען אין דער היים — פינף זין און דריי טעכטער. מיין שוועסטער רייזל האָט חתונה געהאַט אין קרינקי אַ קוזין, דעם פאָטערס שוועס־טערס אַ זון, וועלכער האָט געהייסן משה. זיי האָבן געהאַט איין קינד מיטן נאָמען בעניעלע. איין ברודער איז מיר געבליבן לעבן, זלמן. ער האָט דורכגעמאַכט אַלע לאַגערן און אַלע פּיינען פון דער מלחמה. גלייך נאָכן קריג איז ער געקומען קיין ישראל און געבויט אַ גוטע און פיינע פאַמיליע. זיין פרוי, חביבה־לובקע, פון פּיעסק. זיי האָבן צוויי פיינע קינדער.

ווי גרויס איז געווען די פרייד ביי אונדז אין דער היים, ווען מיין ברודער יששכר פלעגט דאַרפן קומען אַהיים אויף יום־טוב. די מאַמע פלעגט שטיין און אויס־קוקן אויב ער קומט שוין אָן, און דער טאַטע פלעגט פאָרן צום באַן אים אָפּנעמען.

מיין שוועסטער מערקע איז געוואָרן אַ כלה פאַר אַן אינזשיניער פון סטוטשין. ער איז אַוועק אין קריג און מער האָט מען נישט געהערט פון אים. מיין ברודער נוח האָט געלערנט אין קרינקי, מיין ברודער ישראל־יהודה האָט געלערנט אין גראָדנע אין דער פּעדאַגאָגי־

שער שול, און מיין קלענסטער ברודערל מאַניקל־מאיר האָט געטיילט דעם זעלבן גורל ווי טאַטע, מאַמע, שוועס־טער, ברידער און אַלע פריינט.

איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן מיין שטעטעלע מאָסטי. אַ קליין שטעטעלע געווען. גוט און פריילעך איז אונדז געווען. שבת פלעגן אַלע גיין אין וואַלד שפּאַצירן. אַ באַזונדער אָרט האָבן פאַרנומען די וועל־דער. זייער אַ סך פאַמיליעס ביי אונדז האָבן געלעבט פון די וועלדער. אויך מיר, קינדער האָבן געגאַסן פון וואַלד. דאָרט פלעגן מיר קלייבן אַלערליי יאַגדעס און שוואָמען.

זייער שווער איז מיר געווען זיך צו שיידן מיט מיינע ליבע עלטערן, שוועסטער, ברידער, פריינט, חברטעס און שכנים. אַפילו די גוייִשע שכנים זענען גע־קומען זיך געזעגענען מיט מיר. איך האָב נישט געגלויבט, אַז טאַקע שוין אויף אייביק. טראַגיש איז געווען פאַר מיר מיין געזעגענען זיך מיט מיין מאַמען. אירע לעצטע ווערטער גייען מיר נאָך: „מיין קינד, דו וועסט דאָך אַפילו אויף קבר־אבות נישט קומען. די פאַרסט אַוועק אין אַזאַ ווייט לאַנד".

יאָרן האָב איך געבענקט און געוויינט נאָך מיין היים. אין 38־סטן יאָר בין איך מיט מיין מאַן חיים, געלעמ־באַצקיס אַ פּלעמיעניק, אַוועקגעפאָרן קיין אַרגענטינע, נישט וויסנדיק, אַז אַלע וועלן אַזוי טראַגיש אומקומען.

שוין 20 יאָר, ווי איך מיט מיין פאַמיליע, מאַן און דריי זין מיט זייערע פרויען און צוויי אייניקלעך, לעבן אין ישראל צווישן מיינע באַגענסטע און אייגענע.

"חדר" מתוקן

הינדע וויינער (אַרגענטינע)

די ערשטע חלוצים

ווען מיין טאָכטער איז געפאָרן פון דאָ כדי זיך צו באַזעצן אין ישראל, האָט זיך מיר דערמאָנט אַן עפּיזאָד פון די אַלטע צייטן.

געווען איז דאָס, ווען די ערשטע גרופּע חלוצים פון אונדזער שטעטל האָט פאַרלאָזן, כדי עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל, און מיר, די יינגערע און עלטערע חלוצים, האָבן איינגעאָרדנט פאַר זיי אַ באַנקעט, און אויפצוּ־מאָרגנס זענען מיר זיי אַלע געגאַנגען באַגלייטן. חברים אויף פערד, מיט בלוי־ווייסע פענער, האָבן געריטן פאָרויס, און נאָך זיי איז געגאַנגען די גרופּע חלוצים, עלטערן, פריינט און חברים. פורן מיט זייער באַגאַזש זענען נאָכגעפאָרן. עס האָט זיך געשאַפן אַ גרויסע פּראָצעסיע — כמעט דאָס גאַנצע שטעטל איז געגאַנגען זיי באַגלייטן צו דער באַן.

יענעם נאָכמיטאָג איז צופעליק דער פּאָליציי־קאָמענדאַנט נישט געווען אין פּיעסק. ער האָט געווײלט ביי דער סטאַציע זעלעוויאַן. די פּאָליציי האָט דערזען אַזאַ דעמאָנסטראַציע, האָבן זיי געמיינט, אַז אַלע יידן אַנטלויפן פון פּיעסק. נישט ווויסנדיק ווי צו האַנדלען אין אַזאַ פאַל, האָבן זיי געבילדעט אַ קייט מיט באַגנעטן און רעוואָלווערן און נישט געלאָזט גיין די דעמאָנסטראַציע. און דאָ דאַרף אין צוויי שעה אַרום אָוועקגיין דער צוג. ס'איז געוואָרן אַ פּאַניק, יידן זענען געווען פאַרצווייפלט. וואָס טוט מען? פרעגט איינער דעם צווייטן.

אין יענער צייט איז אונדזער פאָטער געווען סאָלטיס אין שטעטל. מענטשן האָבן זיך אַלזאָ געווענדט צו אים, אפשר קאָן ער עפּעס טון. ער האָט זיך פאַרשטענדיקט טעלעפאָניש מיטן קאָמענדאַנט און אויפגעקלערט די סיטואַציע. דער קאָמענדאַנט האָט דאַן פאַראָרדנט דער פּאָליציי, אַז די עמיגראַנטן מיט זייערע פאַמיליעס זאָלן גיין, און די איבעריקע באַגלייטערס האָבן זיך צוריקגעקערט אַהיים.

איך אַליין האָב זיך לײדער אויסגעקליבן אַן אַנדער וועג, אָבער איצט איז מיין טאָכטער אַוועק אין די פוסטריט פון יענע אידעאַליסטן פון אַלע שטעט און שטעטלעך, וועלכע זענען געפאָרן קיין ארץ־ישראל.

איך דערמאָן זיך אין צוזאַמענהאַנג מיט דער עליה פון מיין טאָכטער נאָך אַן עפּיזאָד.

אונדזער באָבע קיילע־גיטל פון ביאַליסטאָק האָט זיך געפונען ביי אונדז אין אירע לעצטע יאָרן. פלעגט זי דאַן זאָגן: איך האָב נאָך צוויי זאַכן צו דערגרייכן אין מיין לעבן, פאָרן קיין אַמעריקע זען מיינע קינדער און נאָכדעם פאָרן קיין ירושלים און שטאַרבן.

דאָס איז געווען דער אייביקער יידישער אידעאַל, און איצט האָט איר אוראייניקל פאַרווירקלעכט דעם דאָזיקן אידעאַל און געפאָרן בויען איר צוקונפט אין ישראל.

חיים שבח (קעמברידזש, מאס.)

את חטאי אני מזכיר

די מעשה האָט פּאַסירט מיט מיר ווען איך בין געווען זייער יונג, מער ווייניקער 8 אָדער 9 יאָר אַלט. געלערנט האָב איך דאַן ביי ישראל דעם מלמד אין דעם ציגיינער־געסל. ער איז נעבעך געווען אַ פּאַראַליזירטער און געזעסן אונטערגעשפּאַרט מיט קישנס. אַז ער פלעגט ווערן אין כעס אויף אַ תלמיד, האָט ער אים צוגערופן צו זיך, מיט איין האַנט האָט ער נאָך געקאָנט זיך באַנוצן אַ ביסל, ספּעציעל מיט די פינגער. און אַז ער האָט אָנגעכאַפּט מיט די פינגער און געגעבן אַ קניפּ, איז געווען צו יענעם אַך און וויי. אָבער דאָס פלעגט טרעפן זייער זעלטן. איך האָב געהאַט פאַר אים גרויס דרך־ארץ און אויך רחמנות. איך האָב אים געהאָלפן מיט וואָס איך האָב נאָר געקאָנט.

ער האָט מיר אַלע מאָל געהייסן זיצן נעבן זיך. איך געדענק ווי איצט דעם פּלאַץ — נאָכן פענצטער, אַריינגייענדיק אין הויז, אויף דער רעכטער זייט. ער איז געזעסן אויף אַ לאַנגן טאַפּטשאַן, מיט די קישנס פון אַלע זייטן, און זיינע קראַנקע פיס אויף אַ קליין בענקעלע. פון צייט צו צייט איז אַריין זיין פרוי אָדער זיינע טעכ־טער אויפהויבן זיינע פיס, וואָס פלעגן זיך אַרונטער־גליטשן פון בענקעלע, איבערדרייען די קישנס און אויך קאָרמען אים אָדער העלפן אים ביים טון זיינע מענטש־לעכע הצטרכותן.

אונדז יינגלעך פלעגט מען דאַן אַרויסשיקן פון חדר, זומער — אויף דער גאַס און ווינטער — אין פאַר־הויז. דאָרט איז געשטאַנען אַ פעסל מיט וואַסער, געלע זאַמד, אַ בעזים וכדומה. אַ געוויסע גרופּע פון די תלמי־דים פלעגט וואַרטן אויף דעם, ווייל דאַן האָט מען אָפּ־געטון אַלערליי „שמד־שטיק", ווי למשל אַריינשיטן זאַמד אין קעשענע, אַנגיסן וואַסער אויף דעם — לקיים מה שנאמר בחמר ובלבנים, אַ צווייטן פאַרקוועטשט די אויגן און ער האָט געמוזט זאָגן „שמע ישראל", אַ דריטן אַרויסגעשניטן אַ ציצית, מאַכן פאַר אַ מת א. א. וו.

ס'איז געווען אַן עלטערע און אַ קלענערע כיתה. די עלטערע האָבן געהערשט איבער די קלענערע. עס זענען געווען אמתדיקע סאַדיסטן. זיי האָבן אויסגעקליבן זייערע קרבנות פון די שוואַכערע. איינער פון זיי איז געווען מיירים חיה איטקעס, די ערשטע טיר פון „חיי אדם". אַ בחור אַ לאַנגער, מיט אַ קנאָפּ־גאַרגל, אַזוי ווי אַן אינדיק. ווען ער האָט גערעדט, איז דער גאַרגל גע־גאַנגען אַרויף און אַראָפּ, און נאָך מער, ווען ער האָט געטרונקען וואַסער.

אים האָט מען אָנגעטון כל מעשי אכזריות. צוויי אָדער דריי פלעגן אים האַלטן אויסגעצויגענערהייט, קיצ־לען אים און שרייען: אַ כיטש, אַ כיטש, קוועטשנדיק מיט זייערע פינגער אויפן קנאָפּ אָדער אויפן גאַרגל. איך האָב געהאַט גרויס צער דערפון, איך האָב זיך קיינמאָל נישט באַטייליקט אין אַזאַ אינקוויזיציע.

איינמאָל אָבער איז געקומען זיין מאַמע מיט זיין זיידן ר' אליה אויסצופאָרשן דעם ענין. ר' ישראל האָט געזאָגט, אַז ער ווייסט נישט דערפון, מחמת ער קאָן דאָך נישט אַריין אין דעם הינטערשטן שטיבל, און דער תלמיד האָט זיך קיינמאָל נישט באַקלאָגט פאַר אים. דער אמת איז, אַז מען האָט מורא געהאַט זיך צו באַקלאָגן אָדער מוסרן, מחמת אַ מוסר קומט דאָך כפל־כפליים. דער סוף איז געווען, אַז מען האָט אים אַרויסגענומען פון חדר און מען האָט אים אַוועקגעשיקט — דאַכט זיך קיין זעלווע.

און איצט, נאָכדעם ווי מיר האָבן זיך שוין באַקענט מיטן רבין ר' ישראל, לאָמיר זיך אומקערן צום עצם ענין, וואָס האָט צו טון מיט דער מעשה.

אַ געשיכטע מיט אַ בוידעם

אונדזער הויז איז געווען אין מויער; אונטן איז געווען אַ גרויסער צעמענטענער קעלער, וווּ דער חזן פלעגט איינזאַלצן פעל פאַר די גאַרבאַרניקעס. ער האָט זיך מתעסק געווען דערמיט אַ גאַנצן ווינטער און אַרום שבועות האָט מען דעם קעלער אויסגערוימט. דער ריח ניחוח אויף אַלע ידישע שונאים. דער אויבן איז באַ־שטאַנען פון צוויי קראַמען. זיי האָבן געהערט צו ר' מאיר יונה דעם קירזשנער, אַן אַלטער ייד מיט אַ לאַנגער ווייסער באָרד, וואָס אַפילו אליהו הנביא פאַרמאָגט נישט אַזאַ. זיין פרוי, אַ קיילעכדיקע, גוידערדיקע יידענע, אַ שטילע פרוי, גערעדט זייער הויך מיט אַ קוויטש. זיי האָבן דאָרט געהאַט זייער וואַרשטאַט מיטן קראָם.

ר' מאיר יונה פלעגט קומען עפענען די קראָם גלייך נאָכן דאַווענען, און האָט זיך זאַפּאַרט גענומען צו דער שאו ידיכם און ביידע האָבן זיך געזעצט עסן. דאַכט זיך, אַרבעט. די שווערסטע אַרבעט איז געווען נייען די קאָ־זירקעס. די פרוי פלעגט קומען מיט אַ שעה אַדער צוויי שפּעטער מיט אַ פאַרטיקן אָנבייסן. מען האָט גלייך געלייגט אַ טישטוך. ער האָט זיך געוואַשן און געזאָגט שאו ידיכם און ביידע האָבן זיך געזעצט עסן. דאַכט זיך, אַז זי האָט געקאָנט עסן מער פון אים.

ער האָט געהאַט אַ זון, דאַכט זיך יצחק, אויך אַ קירזשנער. אויבן איז געווען אַ בוידעם אַ גרויסער, די גאַנצע לענג פון הויז. דאָס פלעגן מיר פאַרדינגען צו סאַדאָווניקעס פאַרן ווינטער־סעזאָן צו סאָרטירן פרוכט. דער אַרויפגאַנג צום בוידעם איז געווען פון הויף אין מיטן. אויף טרעפּ איז מען אַרויף צום בוידעם, פאַרביי די טרעפּ צו אונדז אין הויז. די טיר צום בוידעם איז געווען אַזוי ווי אין נוחס קאַסטן, אַ „צהר", וואָס דער רבי האָט געטייטשט: אַ פענצטער, וואָס פלעגט זיך אַרויפשטופּן אויף אויבן. אַזוי איז מען אַרויף אַ האַלבן שטאָק, און מיט די הענט און קאָפּ האָט מען אַרויפגע־שטופּט די טיר, וואָס פלעגט פאַלן גלייך מיט דער פּאָד־לאָגע פון אויבן. דער בוידעם איז געווען פאַרשלאָסן מיט אַ גרויסן שלאָס אויף אַ קייט. אַרום און אַרום דער לענג פון טיר איז געווען אַן עפענונג אַרום צוויי פינגער די ברייט, כדי די לופט זאָל צירקולירן.

אין בוידעם האָט מען אָנגעפּירט ווינטערדיקע עפּל, באַרנעס און אַנדערע פרוכטן. כמעט יעדן טאָג האָט מען דאָס אויסגעקליבן. די גוטע האָט מען געפּירט קיין וואָל־קאָוויסק און די ערגערע האָט מען געטראָגן איבער די הייזער, אַדער אין די קרעמלעך, אין פּיעסק גופא.

דעם בוידעם האָט געדונגען אַ ייד מיטן נאָמען דוד פון זאַרעטשע אויפן וועג צום סטרובניצער וואַלד. זיין פאַמיליע־נאָמען געדענק איך נישט. ער האָט געהינקט זייער שטאַרק אויף אַ פוס. זיין שותף איז געווען אַ יונ־גערמאַן, דאַכט זיך פון טורי, אַ פעסט־געבויטער, וואָס האָט זייער ווייניק גערעדט און אַלע מאָל געווען אין כעס אויף דער גאַנצער וועלט.

איך געדענק נאָך, אַז דוד האָט געוווינט אין שכנות מיט אַ געוויסן שלום, וועלכער איז געווען אַ בריוו־טרע־גער. אויף אים האָט מען געזאָגט, אַז ער ווייסט אַלע נייעס, מחמת ער לייענט איבער די בריוו איידער ער גיט זיי איבער.

אָט די אַלע פּירות פלעגן פאַרשמעקן דעם גאַנצן מויער, אַפילו די גאַס און דער אַראָמאַט פלעגט רייצן די נאַז, און דאַן פלעגט דער גאַנצער קערפּער בלייבן שטיין און אַריינזאַפּן אין זיך דעם ריח.

אַ סטראַטעגישער פּלאַן

איך בין פּשוט אויסגעגאַנגען נאָך אַן עפּל, אַ באַרנע, זאָל זיין אַ בראַקאָוונע, אַ ביסל אַ געפוילטע. זיי פלעגן אַנקלייבן גאַנצע קוישן און אַראָפּלאָזן אויף אַ שטריק מיט אַ רעדעלע. איך פלעג פאַרבייגיין און זיך אָפּשטעלן מיט בעטנדיקע אויגן, כמעט מיט אַן אָפענער האַנט, אָבער זיי האָבן זיך געמאַכט „כאילו לי ידע". נו, דאַרף מען דאָך פּשוט בעטן. האָט אָבער די מאַמע אָנגעזאָגט, למען השם נישט בעטן. דאַן ווערט דער אַפּעטיט שטאַרקער און דער יצר־הרע רעדט אַריין „טו עפּעס, בחור, האָב שכל, כאַפּ אַ פּאָר עפּל און לויף". אָבער ווי אַזוי כאַפּט מען, אַז איינער שטייט אויבן און דער צווייטער אונטן.

די קוישן ווערן פולער און פולער. ס'האָבן גענומען אַרומלויפן אין מיין קאָפּ פּראָיעקטן, אָבער איך האָב געמוזט גיין אין חדר. דאָס לערנען איז מיר נישט גע־גאַנגען אין קאָפּ יענעם טאָג. ר' ישראל האָט גערעדט און איך האָב געהאַט אין זינען בלויז עפּל און באַרנעס, אַזוי ביז מיטאָג.

ארום 12 אַ זייגער בייטאָג זענען מיר געגאַנגען עסן מיטאָג. איך בין געלאָפן אַהיים מיט עפּעס אַ פּלאַן, וועלכן איך האָב נישט אויסגעאַרבעט געגוי, ער האָט אָבער געעקבערט אין מיר. איך בין אַריין אין הויז. אויפן טיש איז געשטאַנען עסן פאַר מיר. מיין מאַמע איז גראָד ערגעץ אַרויס. איך האָב שנעל אָפּגעגעסן, אַרויס צו די

דויד, דער זון פון לייזער שבח

טרעפּ, געקוקט אויבן אויף דער טיר. אַרויף אויף די טרעפּ, זיך צוגערוקט צו דער טיר. די עפּל — זיי האָבן גערייצט, נישט ווייניקער פון „חוהס עפּל״.

„חיים יאַלד, וואָס שטייסטו״, האָב איך געזאָגט צו זיך, „שטופּ אַריין די פינגער דורך דער עפענונג אַרום טיר, וועסטו עפּעס באַקומען״. נו, איך האָב אַריינגעשטעקט די פינגער. שלעכט, מער ווי די פינגער גייען נישט אַריין, די עפענונג איז צו קליין. איך בין געפאַלן אויף אַ פּלאַן. אַראָפּ צוריק און באַטראַכט מיט וואָס פאַר אַ כלי־זין איך קאָן זיך דאָ באַנוצן. נו, יגעת ומצאת, געפונען אַ הילצערנעם קאָך־לעפל.

איך האָב געפּרוווט אַריינשטופּן די זייט פון לעפל. קוים זי צוריק אַרויסגעשלעפּט. די האַנט טוט שוין ווי, אָבער מען טאָר נישט אויפגעבן. אַריין מיטן הענטל. איך דריי אַהער און דריי אַהין. אומזיסט. די עפּעלעך ליגן צו ווייט. און דאָ ווערט שפּעט. מען דאַרף גיין צוריק אין חדר. איך בין צוריקגעקומען פון חדר, אָבער ס׳איז שוין נאַכט. מען מוז וואַרטן אויף מאָרגן.

דער יצר־הרע ביי דער אַרבעט

אויף צו מאָרגנס האָט צוריק דער יצר־הרע אָנגעהויבן זיין אַרבעט. איך קוק אויפן וואַנט־זייגער. דער פּענדל שאָקלט זיך שטיל מיט אַ קלאַנג „טיק־טאַק, טיק־טאַק״ און מיר קלינגט דאָס „עפּל־עפּל״. קוים זיך דערוואַרט ביז 12 אַזייגער. איך לויף אַהיים. ביידע שותפים שטייען אויף די טרעפּ. איך בין פאַרבייגעלאָפן, און אויסגעדאַכט האָט זיך מיר, אַז זיי זאָגן: „אָט איז דער חברהמאַן״.

איך בין אַריין אין הויז, געגעסן לאַנגזאַם, מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ, און איך האָב געהערט, אַז זיי זענען שוין אַוועק. נו, איך האָב נאָך אַ האַלבע שעה צייט. איך בין צוריק אַרויף אויף די טרעפּ, נאָכאַמאָל באַטראַכט די עפענונג, פאַרמאַכט איין אויג און באַמיט זיך צו זען ווי ווייט ס׳ליגט דער אוצר. אויסגעמאָלט אין מיין פאַנטאַזיע מיט וואָס קאָן איך דאָס צושאַרן, אָבער ס׳איז שפּעט, איך מוז צוריקגיין אין חדר.

אַ גאַנצע נאַכט האָבן געאַרבעט ביי מיר די געדאַנקען. אַהאַ, איך וועל נעמען די קאַטשערע. איך האָב געוואַרט ביז 12, געקומען אַהיים. איך האָב מזל, קיינער פון די סאַדאָווניקעס איז נישטאָ. די מאַמע הייסט מיר גיין עסן, אָבער דאָס עסן ליגט מיר נישט אין זינען.

דערווייל האָב איך אַרויסגענומען די קאַטשערע, אַרויף אויף די טרעפּ, אַריין מיט דער קאַטשערע ביז אָט־אָט. אָבער די קאַטשערע איז געווען צו שווער און איך האָב זי נישט געקאָנט דרייען. זי איז אַרויסגעפאַלן פון מיינע הענט. שלעכט! איצט האָב איך שוין נאָך אַן אַרבעט — אַרויסצושלעפּן די קאַטשערע. ס׳איז מיר געוואָרן פינצטער אין די אויגן. ווער עפּל, וואָס עפּל. קאַטשערע. קום, טייערע קאַטשערע, צוריק צו מיר! איך שטופּ די פינגער — אַ נעכטיקער טאָג.

איך האָב גענומען צוריק די קאָך־לעפל, געדרייט

אהער, געדרייט אהין, און עס איז געלונגען, איך האב צוגערוקט די קאטשערע. א שווערער שווייס איז מיר באַפאלן. איך האב ארויסגענומען די קאטשערע, געכאפט אויך די קאך־לעפל, און אוועק צוריק אין חדר.

איך האב טראַץ אלעמען מיינע פלענער נישט אויפגעגעבן. אפילו אין שלאף האב איך געחלומט ווי אזוי צו באקומען דעם טייערן אוצר. איך בין אויפגעשטאנען ווי א צעטומלטער. ווען איך וואלט זיך געקאנט האלטן אן עצה מיט עמעצן, מען זאל מיר ארויסהעלפן, אבער דא בין איך אליין מיט אזא מין פראבלעם.

אט בין איך שוין צוריק אין חדר. דער רבי הייסט עפעס שרייבן און איך שרייב — קאך־לעפל און קאטשערעס, אזוי ביז 12. אט גיי איך אהיים און האלט אין איין טראכטן. גייענדיק אזוי בין איך צוגעקומען צום בית־המדרש. דא דערזע איך נעבן מענדזעס הויז שטייט א לאנגער שטעקן, א דינער, אריינגערוקט צווישן טיר. איך באטראכט דעם שטעקן און מיינע אויגן נעמען פינטלען. א בת־קול רעדט אריין צו מיר: „בחור, דו ביסט געראטעוועט". איך כאפ דעם שטעקן און לויף, ווי א פרומער ייד מיט אן אתרוג להבדיל.

געקומען צו לויפן אהיים און גענומען מאכן פלענער. איך האב דאס אבער אפגעלייגט אויף מארגן. ווען איך בין געקומען אהיים אויף מיטאג, בין איך גלייך צו צום שטעקן. ארויף אויף די טרעפ, אריינגעשטעקט דעם שטעקן, און — פלאי־פלאים, דער שטעקן קלאפט אן די עפל. איך הויב אן צו רוקן, אבער — א נעכטיקער טאג — זיי קייקלען זיך גאר צום וואנט.

איך בין גלייך געפאלן אויף א פלאן. גענומען א האמער מיט א לאנגן טשוואק, און אים אריינגעקלאפט אין עק פון שטעקן, מיטן שפיץ ארויס, פארבויגן א ביסל דעם טשוואק, גלייך ארויף צוריק. א קלאפ איבער די עפל, און א נס איז געשען — איך האב אנגעכאפט אן עפל אן שום שוועריקייטן. איך האב אים צוגערוקט נעענטער, אבער דער עפל איז צו גרויס און בשום אופן קאן איך אים נישט דורכנעמען. איך האב געמוזט נעמען א מעסער, צוגעהאלטן מיט איין האנט דעם עפל און מיט דער צווייטער אים צעשניטן אויף שטיקלעך, אריינגעלייגט אין די קעשענעס. א צופרידענער האב איך אװעקגעשטעלט דעם שטעקן מיטן מעסער און געוואַרט אויף מארגן.

די נאכט בין איך געווען גליקלעך. איך האב געפילט, אז איך האב אויפגעטון א געוואלדיקע זאך. אזוי

קיילע, די טאכטער פון לייזער שבח

האט געדויערט א פאר טעג. ווען עס האט מיר פארשמעקט אן עפל, האב איך שוין גוט געוווּסט וואס צו טון.

די קאטאסטראפע

עס איז אדורך א וואך. איך זיץ מיר אזוי אויף די טרעפ און ראנגל זיך מיט אן עפל, אין איין האנט דאס מעסער, און דא פיל איך א האנט נעמט מיך אן. „אזוי, אזוי", הער איך א בייזע שטימע. „איך האב דיך געפאקט". „עלקע", האט ער גענומען רופן מיין מאמען. צום גליק אדער צום אומגליק איז מיין מוטער נישט געווען אין דער היים.

דערווייל האט ער אויפגעמאכט דעם בוידעם און געפינענדיק דעם שטעקן האט ער מיך גענומען מכבד זיין מיט זיינע גראבע פינגער, א דריי און א קוועטש, אין נאקן, אין קאפ, און ער האט געזאגט, אז ער מוז מיך נעמען צו מיין רבין.

ער האט מיך באמת ארונטערגעטראגן פון אלע טרעפ, דערביי מיר ווייטער צוגעלייגט א פאר קלעפ. פריער האב איך זיך געריסן און ער האט מיך געשלעפט. כוח האט ער געהאט גענוג — דער טוריער יונגערמאן. איך האב

געזען, אַז דאָס איז אַ שפּיל פאַרן טייוול, האָב איך זיך געלאָזט פירן כצאן לטבח. אַז מיר זענען אריין צום רבין, האָט ער אים דערציילט וואָס ס׳האָט פּאַסירט און איך האָב געמוזט באַשטעטיקן, אַז אַלץ איז אמת. דער רבי האָט אים דאַן געבעטן, אַז ער זאָל איבערלאָזן אַלץ פאַר אים.

נאָך מיטאָג. אַלע תלמידים זענען צוריקגעקומען. ר׳ ישראל האָט מיר געהייסן גיין פאַרנעמען מיין פּלאַץ נעבן אים. מען האָט געלערנט ווי אַלע מאָל. נאָך די לימודים זענען אַלע געגאַנגען אַהיים ווי דער שטייגער, און צו מיר זאָגט דער רבי אַז איך זאָל וואַרטן ביז אַלע וועלן אַוועקגיין. ער דאַרף מיט מיר עפּעס רעדן. ס׳האָט מיר גענומען קלאַפּן אין האַרצן, אַ שרעק איז מיר דורכגעגאַנגען. און דער רבי קוקט אַזוי אויף מיר און שווייגט. ער זאָגט נישט קיין וואָרט, ער האַלט נאָר אין איין קוקן אויף מיר. אַזוי מער־ווייניקער 5 מינוט, מיר האָט זיך דאָס אויסגעדאַכט ווי 5 שעה.

מיט אַמאָל האָט ער גענומען רעדן זייער שטיל און ער זאָגט: „חיימל, גיי צום טיש און ברענג אַ משלי, איך וויל דיר עפּעס ווייזן". אַ טרויעריקער האָב איך געבראַכט דעם ספר. „זעץ זיך", זאָגט ער, „און מיש אויף דעם און דעם בלאַט".

מיט ציטערדיקע הענט האָב איך אויסגעזוכט דעם בלאַט, און דער רבי זאָגט: „חיימל, לייען איבער דעם פּסוק און פאַרטייטש דאָס מיר". עס ווערט מיר נישט גוט. איך קוק אויף דעם פּסוק און הויב אָן צו וויינען. „וויין, וויין, חיימל, ס׳וועט דיר ווערן גרינגער".

אַז איך האָב זיך אויסגעוויינט אַ ביסל, קוקט ער אַלץ אויף מיר און זאָגט ווייטער: „און איצט פאַרטייטש מיר דעם פּסוק". איך זע, אַז איך האָב נישט קיין ברירה, הויב איך אָן ווייטער מיט אַ געוויין און זאָג: „לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא את נפשו כי ירעב", און פאַרטייטש אַ וויינענדיקער: „מען לאַכט נישט פון אַ גנב ווען ער גנבעט ווען ער איז הונגעריק".

„הונגעריק?" שלאָגט ער מיר איבער. „דאָס מיינט מען ברויט, קאַרטאָפל, די נויטיקסטע זאַכן אויפצוהאַלטן די נשמה, אָבער דו האָסט דאָך גענומען עפּעלעך, און עפּל איז דאָך אַ לוקסוס, און דערפאַר קומט אָן עונש. ס׳ווענדט זיך ווי גרויס די גנבה איז. אַמאָל קומט סקילה, שריפה". און איך וויין. „דו ביסט נאָך צו קליין צו וויסן וואָס דאָס איז" — ער רעדט אַלץ, אָבער איך ווייס, אַז דאָס זענען נישט קיין גוטע זאַכן. און ער רעדט ווייטער:

„ישראל שבחס איניקל, משה־מענדלס זון, בעל־הביתישע מענטשן — זאָל טון אַזאַ זאַך. עפּעלעך!" און איך פאַרשטיי נישט ווי אַזוי קיילעכדיקע עפּל קאָנען אַזוי שניידן און שטעכן. ער חזרט איבער נאָכאַמאָל: „עפּעלעך, ס׳איז אַ לוקסוס. פאַרטייטש מיר דעם פּסוק נאָכאַמאָל".

כ׳האָב זיך גענומען בעטן: „רבי, מער וועל איך דאָס נישט טון". „אַט, אַט אַזוי, דאָס וואָס איך האָב געוואָלט פון דיר הערן. דו האָסט זיך באַנאַרישט, דו ביסט באמת אַ גוט יינגל מיט אַ גוט קעפּל, אַ וווּיל בחורל. גיי אַהיים, זאָג גוט קריאת־שמע מיט כוונה און מאַך אָפּ ביי זיך אין האַרצן, אַז מער נישט. וויש אָפּ די טרערן און גיי אַהיים".

מיט אַ שטיל געוויין בין איך אַוועק אַהיים. מיין מאַמע האָט דערקענט אויף מיר, אַז עפּעס האָט פּאַסירט. איך האָב איר נישט געקאָנט קוקן גלייך אין די אויגן. מיט אַ טרויעריקער שטימע האָב איך געזאָגט קריאת־שמע און טאַקע מיט כוונה, און מיט אַ האַרץ פול חרטה האָב איך זיך געלייגט שלאָפן.

קעמברידזש־מאַס. יוני 1970 — ערב שבועות.

צפורה גלאנץ (חיפה)

זכרונות פון מיין שטעטעלע פיעסק ביזן יאר 1924

21 וויאָרסט פון וואָלקאָוויסק און 15 וויאָרסט פון דער סטאַציע מאָסטי איז געלעגן דאָס קליינע שטעטל פיעסק. פון דער ווייטנס האָט מען געקאָנט זען דאָס שטעטעטלע ווי זי ליגט אין טאָל, איינגעהילט אין גרינע גערטנער און סעדער. אין מיטן שטעטל איז געפלאָסן אַ טייכל, וואָס האָט געהייסן זעליוויאַנקע, וועלכע איז אַריינגעפאַלן אין דעם גרויסן טייך ניעמאַן.

אַ גרויסער טייל איינוווינער פון שטעטל האָבן געצויגן זייער פרנסה פון טייכל, זיי האָבן געבונדן האָלץ און קלעצער און זיי אָפּגעשיקט צום ניעמאַן אין גראָדנע. דאָס טייכל האָט צעטיילט און אַ בריק האָט פאַראייניקטביידע טיילן פון שטעטל. איינער האָט געהייסן זאַרעטש און דער צווייטער — דער מאַרק און פעריקאָפּ.

מיר האָבן געוווינט אין געסעלע פון שול־הויף. אין דעם געסעלע געבוירן, אויפגעוואַקסן און דערצויגן ביזן עלטער פון 21 יאָר. אין דעם פרימיטיוון געסעלע מיט זיינע פריזבעלעך אַרום די הייזער, האָבן זיך דערצויגן אַלע מיינע חברים און חברטעס, אינטים און רואיק געלעבט, ביז דער גרעסטער טייל פון זיי איז זיך צעפאָרן אין דער גרויסער וועלט. צווישן אונדז, די געסלדיקע מיידלעך, ווי מען פלעגט אונדז רופן, האָט געהערשט אַ ליבשאַפט און אידיליע — איינע אָן דער צווייטער איז נישט אַרויס שפּאַצירן.

דער שפּאַציר שבת נאָכמיטאָג

שבת נאָכמיטאָג פלעגן מיינע חברטעס מיך קומען רופן גיין שפּאַצירן. אונדזער הויפּט־שפּאַציר פלעגט זיין אויף דער טאָמע, וועלכע האָט געפירט גלייך פון אונדזער געסעלע דורך די לאָנקעס. די טאָמע האָט זיך געצויגן ביים ברעג פון טייך, אַנגעוואָרפן פול מיט שטיינער. דאָס וואַסער פון טייכל פלעגט מיט אַ שטורעם זיך אַריינרייסן צווישן די אוראַלטע, פאַרגרינטע פון מאָך שטיינער און מאַכן אַ שטאַרקן גערויש.

איך מיט מיינע חברטעס פלעגן שפּרינגען פון איין שטיין צום צווייטן און וועלן ווייזן ווער ס'איז פלינקער. אָנגעשפּרונגען זיך גוט אויף דער טאָמע, האָבן מיר זיך אַ לאָז געטון צום שיסל־באַרג, וואָס איז געלעגן נישט ווייט פון דער טאָמע, און אָט אויף דעם דאָזיקן שיסל־באַרג פלעגן מיר מאַכן ספּאָרט און ווייזן איינע דער אַנדערער ווער ס'קאָן זיך שנעלער אַראָפּקאָטשען. דערביי פלעגן מיר זיך אַרומקוקן צי יינגלעך שטייען נישט און קוקן זיך נישט צו ווי אונדזערע קליידלעך הויבן זיך אויף.

פון דעם שיסל־באַרג פלעגן מיר זיך אַ לאָז טון צום גלחס בלאָטע, וועלכע איז געווען באַוואַקסן מיט די שענסטע גראָזן. דער גלח, אַ גרויסער אַנטיסעמיט, פלעגט אַנרייצן זיינע הינט אויף אונדז און מיר פלעגן זיך צעלויפן קוים מיטן לעבן.

פון דאָרט פלעגן מיר אַוועקגיין שפּאַצירן צום פעריקאָפּער בריקל, וואָס איז געלעגן אין עק שטאָט. די גאַס פעריקאָפּ איז געווען אַ גויישע גאַס. דאָרט פלעגן מיר אויך קיין גרויס נחת נישט האָבן, ווייל די שקצים פלעגן אונדז באַוואַרפן מיט שטיינער. אָט אין דער דאָזיקער אַנטיסעמיטישער אַטמאָספער האָבן מיר פאַרבראַכט אונדזערע קינדערשע יאָרן, און אונדזערע יונגע הערצער האָבן איינגעזאַפּט די שנאה פון כוליגאַנישע גויים.

די ערשטע וועלט־מלחמה

איך געדענק ווען עס איז אויסגעבראָכן דער ערשטער וועלט־קריג אין יאָר 1914. אַ גויישער שכן האָט צונויפגעזאַמלט אַלע גויישע שכנים אַרום זיך, האָט זיי

אַגיטירט און געזאָגט, אַז אינגיכן וועלן זיי אויסשעכטן אַלע יידן און זיי וועלן זיך פאַרטיילן מיטן יידישן האָב־און־גוטס.

איך, אַ קינד, האָב דאָס געהערט און בין גלייך געלאָפן אַהיים און דערציילט דעם פאָטער וואָס די גויים רעדן. מיין פאָטער האָט גלייך באַגריפן די געפאַר. אַלס אַ נישט־רעליגיעזער האָט ער אויך נישט געגלויבט אין ניסים, אַז „דער אויבערשטער וועט אונדז באַשיצן". ער האָט געזאָגט, אַז די איינציקע רעטונג פאַר אונדז יוגנט, איז צו פאַרלאָזן דאָס שטעטל מיט דער אומגעגנט. מיר אַלטע, האָט ער געזאָגט, האָבן קיין ברירה נישט, אָבער איר יונגוואַרג צעפאַרט אייך, און איך וועל אַלעמען העלפן.

אָט די ווערטער פון מיין פאָטער האָבן מיך געשטויסן צו פאַרציען דיסקוסיעס מיט מיינע חברים און חברטעס. שבת, אַנשטאָט צו גיין שפּאַצירן, פלעגן מיר זיך צונויפזאַמלען ביי רבקה פערל אויף דער פריזבע און פירן פאַרשידענע שמועסן איבער אָרגאַניזאַציע, ציוניזם און קאָמוניזם. מיר האָבן נישט געהאַט קיין קלאָרע באַגריפן איבער די אידעאָלאָגיעס, אָבער דער באַגריף פון פאַרלאָזן דאָס שטעטל איז אונדז אַריין טיף אין האַרצן. מיר האָבן געפילט, אַז דאָ אין דעם אַנטיסעמיטישן פלאָץ, איז אונדזער צוקונפט פאַרמשפט צום אונטערגאַנג.

אָרגאַניזאַציע־לעבן

פון יענער צייט אָן האָט זיך דאָס יונגוואַרג צעטיילט אויף צוויי טיילן. אַ טייל, ציוניסטן, האָבן געגרינדעט די „צעירי ציון". פון דער אָרגאַניזאַציע האָבן אונדז באַזוכט רעדנער פון גראָדנע, וואָלקאָוויסק און אויך פון וואַרשע. נישט איין רעדנער איז באַגייסטערט געוואָרן פון אונדזער יונגוואַרג מיט זייער נאַטירלעכן גוטן ווילן און שטרעבונגען. מיר אַלע זענען ווירקלעך געווען דורשטיק נאָך יעדער רעדע. יעדער איינער, וואָס האָט אונדז דערציילט וועגן ציוניזם האָט אויסגעזען אין אונדזערע אויגן ווי אַ מלאך פון הימל. פיל פון זיי האָבן אונדז געעפנט די אויגן, ווען זיי האָבן אונדז דערציילט וועגן דער לאַגע אין גלות.

מיר האָבן אויך אַרויסגעגעבן פון זיך עטלעכע רעדנער, ווי צום ביישפיל יחזקאל ליסאָווסקי, וואָס פלעגט אָפט אַלס פאַרשטייער פון אונדזער אָרגאַניזאַציע פאָרן קיין גראָדנע, וואָלקאָוויסק און אויך קיין וואַרשע. אויך יצחק שאַפּירא איז אָפט אויפגעטראָטן מיט רעדעס. זייער הויפּט־מאָטיוו איז געווען, מיר זאָלן לערנען עברית.

די עקאָנאָמישע לאַגע

אין פיעסק האָבן געוווינט 300 יידישע פאַמיליעס. די מערהייט פון די דאָרטיקע יידן האָבן זיך פאַרנומען מיט קליין־האַנדל. זיי האָבן געהאַט קליינע קלייטן: שפּייז־אַרטיקלען, שטאָפן און גאַלאַנטעריע. אייניקע האָבן געהאַט פּרוכט־סעדער אין אַרענדע. פיל פאַמיליעס האָבן זיך באַשעפטיקט מיט טאַבאַק־פּלאַנטאַציעס. עס זענען געווען צייטן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, און אויך נאָכדעם, ווען דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך מיט דעם באַשעפטיקט. מען האָט שווער געאַרבעט און ערלעך פאַרדינט די פּרנסה. ס'איז אויך געווען אַ צאָל בעלי־מלאכות, ווי שוסטערס, שניידערס, סטאָלאַרעס, טשעסלער און בלעכער.

די הייזער זענען געווען קליינע, הילצערנע געביידעס, די דעכער באַדעקט מיט שטרוי, אַ טייל מיט שינדלען. די פאַרמעגלעכערע בעלי־בתּים האָבן געדעקט מיט רויטע דאַכוואָקעס. צוויי מויערן פון צוויי שטאָק זענען געווען אין גאַנצן שטעטל. איינער האָט געהערט צו שלמקע דעם שוסטער, און דער צווייטער צו מענדל שבח.

די יידישע קרעמער האָבן געוואָרט תמיד אויפן זונטיקדיקן טאָג און אויף די טעג פון ירידים. ביי דער ריי קראָמען פלעגן זיך די גויים אָנשיכורן און די געשלעגן און באַליידיקונגען פון יידן זענען געווען אַ געוויינלעכע דערשיינונג. די יידן פלעגן דאַנקען גאָט, אַז דער יריד ענדיקט זיך שוין.

קולטורעל־געזעלשאַפטלעך לעבן

דאָס קולטורעלע לעבן פון פיעסק נאָכן ערשטן וועלט־קריג איז געשטאַנען אויף אַ גאַנץ נידעריקער מדרגה. עס זענען נישט געווען קיין מאָדערנע שולן, נישט קיין קריסטלעכע און נישט קיין יידישע. ס'האָט עקזיסטירט אָן אַלטמאָדישע ישיבה, מיט וועלכער עס האָט אָנגעפירט מאָטע דער ראָשער, אָן ערלעכער גוטער ייד און גרויסער למדן. קיין מאָדערנע דערציאונג האָבן די קינדער

אין ישיבה נישט באַקומען. די קינדער האָבן באַקומען געשלאָגן, געקניפּט. די מאַדערנע עלטערן האָבן זייערע קינדער געגעבן לערנען ביי פּריוואַטע לערערס, וואָס פלעגן אָפט קומען פון די גרעסערע שטעט.

ווען עס פלעגט פאַרקומען אַ חתונה אין שטעטל, פלעגט מען אַראָפּברענגען כלי־זמר פון וואָלקאָוויסק. מען האָט געפירט חתן־כלה אויף דער שול־גאַס, ווו מען פלעגט אויפשטעלן די חופה. נאָכדעם פלעגן זיך אַלע פאַרזאַמלען ביי דער כלה אין הויז: עסן, טרינקען, זינגען און טאַנצן אַ גאַנצע נאַכט.

ווען ס׳פלעגט חלילה וחס פּאַסירן אַן אומגליק און עמעצער איז געשטאָרבן, האָט מען זיך נוהג געווען צו באַגלייטן דעם נפטר פריער צום טהרה־שטיבל אויף דער שול־גאַס און שפּעטער צום בית־עלמין. אויף דער שול־גאַס איז געווען אַ הויכע, שיינע שול, אַ געביידע מיט צוויי אריינגאַנגען, איינער פאַר מענער און דער צווייטער פאַר פרויען. ס׳איז געווען נאָך איין געמויערטער בית־מדרש, 2 הילצערנע בתי־מדרשים און אַ חסידים־שטיבל.

אויך די באָד ביי אונדז אין שטעטל האָט זיך גערעכנט פאַר אַ וויכטיקן אַנשטאַלט. פּרייטיק שוין פון אינדערפרי פלעגן אָנהויבן צו שטראָמען באַזוכערס און באַזוכערינס. דער בעדער פלעגט אויפנעמען יעדן אייגנעם לויט זיין יחוס. די ווייבער, וועלכע זענען געגאַנגען צוריק פרייטיק פאַרנאַכט פון דער מקוה האָבן זיך נוהג געווען אַריינצוקוקן קודם־כל צו אונדז אין קיך־פענצטער, כדי זיי זאָלן דערזען צום ערשטן אַ מענטשן, נישט חלילה קיין קאַץ אָדער קיין הונט. ווייל ווען זיי דערזעען צום ערשטן אַ חיה און נישט קיין מענטשן, מוזן זיי זיך גיין צוריק טובלען.

דאָס לעבן אין די ווינטערדיקע מאָנאַטן פלעגט תמיד זיין שטילער ווי געוויינלעך. די איינוווינער פלעגן שעכטן גענדז, קאַטשקעס, צוגרייטן גאַנצע סלאָיען מיט שמאַלץ, וועלכע מען פלעגט האַלטן פאַרפרוירן אין די קעלערס. מען פלעגט אָנשיטן גאַנצע קעלערס מיט קאַרטאָפל און אַליין באַקן ברויט. מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט אַ שווערע כמאַרע באַדעקט דאָס שטעטל. פיל יונגעלייט זענען אַוועק אין דער מלחמה, דער האַנדל און דאָס נאָרמאַלע לעבן זענען צעשטערט געוואָרן, די פאַרבינדונג מיט אַמעריקע, וועלכע פלעגט אויסהאַלטן די ישיבה און אַנדערע אינסטיטוציעס, ווי דער לינת־הצדק, איז איבערגעריסן געוואָרן.

ס׳האָט זיך אָנגעהויבן די הערשאַפט פון די קאָזאַקן אונטער וועלכע די יידן האָבן פיל געליטן. זיי האָבן געראַבעוועט די יידישע קראָמען און געפּרוּווט שענדן יידישע מיידלעך. מען פלעגט ליגן באַהאַלטן אויף די בוידעמס, מורא געהאַט אַרויסצושטעקן די קעפּ. ווען די קאָזאַקן זענען אָפּגעטראָטן איז אָנגעקומען „דער פעטער וועלוול״, ווי מען האָט גערופן די דייטשן. אויך דאַן האָט זיך די לאַגע פיל נישט געבעסערט. זיי האָבן געכאַפּט מענטשן אויף צוואַנג־אַרבעט, פרויען און מענער. זיי האָבן אויך גערויבט, אָבער קיין יידן נישט געהרגעט.

די מלחמה האָט אַוועקגעריסן אַ סך יידישע בחורים, און צווישן זיי מיין עלטערן ברודער בנימין, וועלכער געפינט זיך היינט אין אַרגענטינע. איך געדענק ווי חנה־מלכה, חייקלס ווייב, האָט פאַרטאָג אָנגעקלאַפּט צו אונדז אין פענצטער, גערופן מיין מוטער און געשריען: „חינקע־ביילע (אַזוי האָט געהייסן מיין מאַמע), וואָס שלאָפסטו? לאָמיר צונויפזאַמלען אַלע מאַמעס, וואָס זייערע קינדער זענען אין דער מלחמה, לאָמיר לויפן אויפן בית־עלמין רייסן קברים, לאָמיר עפענען דעם אָרון־קודש״. דידאָזיקע חנה־מלכה בראש מיט אַ גאַנצער מחנה ווייבער זענען געלאָפן אין אַלע פיר עקן שטאָט, געליאַרעמט, געריסן קברים, געעפנט דעם אָרון־קודש, געבעטן גאָט אַז ער זאָל זייערע קינדער ברענגען בשלום אַהיים. און ווירקלעך, די יידישע געטרייע מאַמעס האָבן מיט זייער האַרציק געבעט צו גאָט זייערע קינדער געזונט אַהיים געבראַכט.

אַ, איר טייערע געטרייע יידישע מאַמעס! איר זענט בשעת דעם היטלעריסטישן גיהנום שוין נישט געווען. פאַרשוווּנדן איז אייער גלויבן. אַ שטילער קבר איז געבליבן פון שטעטל, נאָר שאָטנס שוועבן פאַר אונדזערע אויגן פון פאַרגאַנגענע צייטן.

חיים שבח (אַרגענטינע)

דאָס קליינע שטעטעלע פּיעסק

דאָס קליינע שטעטעלע פּיעסק אויף ביידע זייטן פון דעם טייך זעלעוויאַנקע, צווישן וואַלד און בלאָטעס, קליינע הילצערנע הייזקעס, געדעקט מיט שטרוי און שינדלען, און מיט אַ גרינעם צודעק פון מאָך. קליינע פענצטערלעך און הילצערנע טירן, וואָס סקריפּען ביי יעדן ריר. מערסטנטייל פון צוויי צימערן און קיך, מיט אַ קאַטוק פאַר הינער אויף ווינטער און אַ ברייטער לע־זייקע זיך צו וואַרעמען אין די ווינטערדיקע לאַנגע אָוונטן.

הינטער די אָרעמע הייזער ליגן ברייטלעך די גערט־נער און סעדער, וואָס האָבן געגעבן די הויפּט־חיונה פאַר די איינוווינער. גרינס און פּרוכט פאַר דער טאָג־טעג־לעכער חיונה, און די קי און פערד האָבן דערגענצט די חיונה. קיין סך האָט מען נישט באַדאַרפט: אַ שטיקל שוואַרץ ברויט מיט פּוטער, אַ גלאָז מילך, אַ טעלער קאַרטאָפל און דאָס אַלץ. און דאָך אַ וווּנדער — אַ דאָק־טאָר האָט אין שטעטל נישט געהאַט קיין פּרנסה, ביי אַ צרה האָבן מיר אים געדאַרפט אויסבאָרגן אין דער דער־בייאיקער שטאָט. די קליינשטעטלדיקע האָבן מער גע־לעבט פון דער שיינקייט פון דער נאַטור ווי פון גוטן עסן.

דער גרעסטער איינקונפט פון אַרבעט און פּרנסה איז געלעגן אין וואַלד און אין וואַסער. אין מזרח איז געלעגן צעשפּרייט דער אָסליאַנער און מאַסטער וואַלד, ווו די פּיעסקער בעלי־בתים האָבן געשיקט זייערע שאָף און רינדער זיך צו פּאַשען אין זומער, און אויף דער נאַכט צוריקקומענדיק, ברענגען פולע הייטערס מיט מילך פאַר דער גאַנצער משפּחה און אָנפילן דאָס גאַנצע שטעטל מיט אַ געדיכטן שטויב און גערוך פון פעלד און וואַלד.

די וועלדער

צו מערב איז געלעגן דער זעלעוויאַנער וואַלד, יונג און גרין, און פון דער לינקער זייט איז געלעגן ברייט־לעך אויסגעשפּרייט דער סטרומניצער וואַלד מיט זיינע שטאָלצע סאָסנאָווע בוימער, געשטרעקט צום הימל ווי צו אַ געבעט. און פון זייערע שפּיצן האָבן זיך שטענדיק געהערט דער געזאַנג פון די פויגל און דאָס וואָרקען פון די קראָען.

די אַלע גרויסע וועלדער זענען געווען דער שטאָלץ פון דעם קליינעם שטעטעלע פּיעסק. אין זייער אינגע־ווייד האָבן גטרוימט און געחלומט יונג און אַלט, אָרעם און רייך. דער סטרובניצער וואַלד: ריין און ציכטיק איז ער געלעגן זומער מיט זיין גאַנצן צויבער, באַדעקט מיט אַ גרינעם טעפּיך פון גראָז און מאָך, באַוואַקסן מיט ניעזאַבודקעס, שוואָמען און יאַגדעס, רויטע און שוואַרצע.

פרייטיק און שבת איז דער וואַלד פול באַזוכט פון יוגנט און עלטערע. דאָס איז געווען דער הויפּט־שפּאַ־צירפּלאַץ פאַר אַלעמען, און בפרט פאַר דער יוגנט, ווו זי פלעגט טרוימען וועגן ליבע און בעסערע צייטן, וועגן ווייטע לענדער, ווי ארץ־ישראל און אַמעריקע, וועגן גליק און פרייד, און וועגן אַלץ וואָס דאָס טייערע שטעטל האָט נישט פאַרמאָגט און די יוגנט נישט באַפרידיקט.

דער וואַלד איז פול מיט געזאַנג, לידער פון פרייד און טרויער, פון פאַרשקלאַפונג און פרייהייט, פון שנאה און ליבע. אַלץ האָט געלאָזט הערן זיין שפּראַך, זיין פאַרלאַנג, זיין אויסדרוק, זיין שטרעבונג און זיינע נישט דערפילטע פאַרלאַנגען און טרוימען.

דאָ האָט זיך די יוגנט געפילט פריי ווי פייגל, דאָ האָט קיינער נישט געשטערט, דאָ איז נישט געווען פאַר וועמען מורא צו האָבן. דער גרינער וואַלד האָט פאַר־שטעלט און באַהאַלטן פון די פינצטערע בליקן פון אַרעמקייט, הונגער און נויט. דער וואַלד האָט געגעבן פון זיין נאַטור פאַר אַלעמען גלייך מיט דער פולער האַנט.

די ערד איז ווייך און גרין, פול מיט גראָז און בלו־מען, און דער ריח פון וואַלד און פעלד פאַרשיכורט און פילט אָן אַלעמען מיט מוט און כוח צו חלומען וועגן

עפּעס בעסערס און שענערס און וועגן אַ באַפרידיקונג פאַר אַלע יונגע פאַנטאַזיעס. אַ סך מאָל האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז דאָס שטעטל בויגט זיך צום בית־עולם און דער וואַלד רייסט זיך אין דער וועלט אַריין, אַז דאָס שטעטל איז אַלט־גרוי און חושכדיק, און דער וואַלד — גרויס, שטאַרק און מעכטיק, גרין און ליב און צוציענדיק.

אַ סך ווייטער האָבן זיך געצויגן גרינע לאַנקעס, געדיכט באַוואַקסן מיט גראָז, ווו פערד און בהמות האָבן זיך געפּאַשעט. דער וועג פירט צום שטעטל, מיין שטעטעלע פּיעסק. פעלדער געדיכט באַוואַקסן מיט קאָרן, ווייץ און קאַרטאָפל. אין דער לופט פילט זיך דער ריח פון געשניטענעם היי און תבואה און עס באַווייזן זיך די ערשטע הייזער פון שטעטעלע.

דאָ האָט געוווינט מיין לערער לונסקי, אַ מתמיד, אַ קענער. אַלץ וואָס ער האָט געלערנט איז געווען אויף די יסודות פון השכלה. אַ גרויסער העברעאיסט, געקענט גוט תנ״ך, געפירט לאַנגע דיסקוסיעס מיט מיר אויף פאַרשידענע טעמעס. אָן אָרעמע שטוב פון איין צימער, יתומים, די עלטערן געשטאָרבן יונג. אין סאָד אויף אַ לאַנגן טיש, אונטער פרוכט־בוימער, האָט ער געלערנט מיט זיינע תלמידים.

דאָ הויבט זיך אָן די געגנט זאַרעץ. אירע פאַר גאַסן קרייצן זיך. אין מיטן שטייט אַ טיפער ברונעם, ווו אַלע שכנים קומען שעפּן וואַסער. אַ ריי פון קליינע קרעמלעך פירן צום בריק, ווו עס שטייען די מילן, וואָס האָבן געהערט צו מיין זיידן ר׳ ישראל שבח, און זענען שפּעטער איבערגעגאַנגען צו מיין פאָטער ר׳ אברהם און זיין ברודער לייזער שבח.

דאָ הויבט זיך אָן די היסטאָריע פון דער פאַמיליע שבח אין פּיעסק. אויף וויפל מיין זכרון לאָזט מיר געדענקען, איז מיין זיידע געווען אַ הויכער, אַ דאַרער, מיט גרויע, שטרענגע אויגן און אַ דורכדרינגלעכן בליק. אַ גרויסער למדן און אַ גרויסער סוחר. אַ חוץ וועלדער און פעלדער, וואָס ער האָט באַאַרבעט, געקויפט און פאַרקויפט, איז זיין גרויסע אויפגאַבע געווען דאָס בויען פון צוויי מילן אויף דעם טייך זעלעוויאַנקע, וועלכער האָט צעטיילט דאָס שטעטל אויף צוויי טיילן.

פרנסות

ווי עס פאַרשטייט זיך, האָט דאָס שטעטל מיט דעם גאַנצן אַרום, פעלדער, וועלדער, טייכן און אַזיערעס, געהערט צום באַוווּסטן פריץ וויספינג, וועלכער האָט אַוועקגעגעבן די ערד אין אַרענדע דעם זיידן, אַז ער זאָל בויען אין מיטן שטעטל די מילן פאַר דעם אייגענעם געבּרויך און פאַר ווייצן־מעל פון בעסטן סאָרט פאַר אויסלאַנד, און בעיקר פאַר דייטשלאַנד. דאָס וואַסער איז פאַרהאַלטן געוואָרן און האָט באַוויגן די רעדער פון מילן, און די גאַנצע פּאַנאָראַמע פון שטעטל האָט זיך פאַרענדערט.

עס האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען גויים, קאָלאָניסטן פון דער גאַנצער געגנט אַרום, פון דערפער און שטעטלעך, ׳וועלכע האָבן געבראַכט תבואה אויף זייערע פורן כדי צו מאָלן אויף מעל, צו מאַכן גרויפּן פון גערשטן, האָבער און גריקע, מעל — קאָרענע, געבייטלטע און ווייצענע, און גלייכצייטיק אויך פאַרקויפן הינער, אייער, קעז און פּוטער פאַר די בעלי־בתים, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין עופות און בהמות. פאַר דעם אָפּגעלייזטן געלט פלעגן די גויים קויפן גאַזע, הערינג, זאַלץ און אַלץ וואָס איז נויטיק געווען אין אַ פּויערשער שטוב.

די יידישע קרעמער פלעגן שטיין ביי די טירן און רופן די קונים ביי די נעמען צו זיך אין קראָם, כדי נישט צו פאַרלירן דאָס ביסל פּדיון. אַחוץ די ריי קראָמען אין מיטן מאַרק, זענען אויך געווען תבואה־הענדלער, ׳וואָס פלעגן קויפן תבואה, שיקן אין מיל צו מאָלן און נאָכדעם פאַרקויפן צו די קרעמער. בעלי־עגלות פלעגן פאַרדינען ביים ברענגען און אָפּפירן די סחורות. אַזוי אַרום האָט אַ גרויסער טייל פון שטעטל געלעבט און געאַרבעט אַרום די מילן.

די גרויסע מיל פון דריי שטאָק, וואָס האָט געאַרבעט נאָר פאַר אויסלאַנד, איז געווען אַ מאָדערנע וואַלצן־מיל מיט דער מאָדערנסטער איינריכטונג. די ווייץ פלעגט געוואַשן און געטריקנט ווערן. דער גאַנצער פּראָצעס פלעגט געמאַכט ווערן אויטאָמאַטיש, כמעט אָן מענטשלעכע הענט, וואָס פלעגן באַנוצט ווערן בלויז ביים אַריינשיטן די ווייץ און אָפּנעמען די פאַרטיקע מעל אין זעק אין פאַרשידענע סאָרטן און קוואַליטעטן.

ס׳געדענקט זיך ווי מ׳פלעגט צוגרייטן די מיל פאַר

פסח, כדי צו מאָלן מעל אויף מצות. דאַן פלעגן קומען ביידע רבנים: דער ראַשער רב און יהושע־בנימין בודק זיין די כשרות פון מיל. די מיל איז געשטאַנען ריין און ציכטיק ווי אַ כלה־מיידל, אויסגעקערט און אויסגערייניקט דער שטויב פון אַ גאַנץ יאָר: פון די רעדער, בייטלען, פאַסן און קעמערלעך. די שטיינערנע וואַנט אויסגעקאַלכט און די פאַדלאָגעס גלאַנצן פון ריינקייט.

ביידע רבנים פלעגן אונטערזוכן אַלע פלעצער, עס זאָל זיך חלילה נישט פאַרוואַלגערן קיין חמץ. דאַן פלעגט מען אַריינגיין אין קאַנטאָר מאַכן אַ לחיים, און דערנאָך פלעגט מען צושיקן יעדן איינעם פון די רבנים זיין שכר, ווייל פון פאַרקויפן ליכט און הייוון פלעגט נישט סטייען קיין פרנסה פאַר דער צאַלרייכער משפחה.

אויף דער זעלעוויאַנקע פלעגט שווימען דאָס געהילץ פון די וועלדער, וועלכע דער זיידע און שפּעטער מיין פאָטער ע״ה פלעגן שיקן צום ניעמאַן אין לאַנגע פליטן קיין אויסלאַנד. אַ סך פּיעסקער האָבן געאַרבעט ביים טייך: די וואַסער־מענטשן, איך זע זיי נאָך איצט — הויכע, געזונטע, מיט פאַרברענטע פּנימער, אָנגעטון אין די תחתונים, מיט די פאַסעס אויף די אַקסלען, פלעגן זיי שפּרייזן מיט די לאַנגע צעשפּרייטע בערד אויף די לאַנגע קלעצער ווי ביי זיך אין דער היים; מיט דער טאָרבע עסן אויף עטלעכע מאָנאַטן פלעגן זיי זיך אַוועקלאָזן אין לאַנגן וועג.

דער טייך זעלעוויאַנקע ציט זיך לענגאויס דעם שטעטל זעלווע ביז זיין אַריינגוס אין ניעמאַן ביים שטעטל זעלעוויאַן. ביי זיינע ברעגעס ציען זיך לאַנגע, גרינע לאָנקעס און געדיכטע וועלדער. באַלעבטע ברעגעס פול מיט געזאַנג פון פויגל און מענטשן, וואָס הערט זיך פון אינדערפרי ביז שפּעט אין דער נאַכט. דער געזאַנג פון פאַרליבטע פּאָרלעך, וועלכע דריקן אויס זייער בענקשאַפט, אילוזיעס און האָפענונגען. צוויי שורות בוימער נעמען אַרום די ברעגעס, אַריינגעוואַקסענע איינער אין צווייטן. זייערע וואָרצלען פול מיט ווימפּערלעך און פעלד־בלומען פון אַלע קאָלירן און מינים.

וויפיל פרייד האָבן געבראַכט מיט זיך די ברעגעס פון יידישע שטעטלעך, פון ווייטע ישובים און לענדער. ווי גרויס איז געווען די פרייד פון אַוועקלאָזן זיך אויף אַ שיפל מיט אַ גרופּע חברים אין שטילע זומער־פאַרנאַכטן, כדי צו געניסן די שטילקייט און רואיקייט פון דער נאַכט, צו אָטעמען די ריינע לופט און איבערלעבן ראָמאַנטישע געפילן. וויפל דורות האָבן באַווויינט די דאָזיקע ברעגעס, וויפיל יידן זענען געגאַנגען צו תשליך און מיט אַ לייכט האַרץ זיך אומגעקערט צוריק מיט דראַבנע שריט און מיט דער גאַנצער האָפענונג און זיכערקייט, אַז זיי האָבן אַריינגעוואָרפן אין אָפּרונט פון טייך זייערע אַלע זינד און דאגות.

דער טייך איז שטענדיק געפלאָסן זיין גאַנג, געשלענגלט זיך איבער באַרג און טאָל, פאַרטרונקען זיינע ברעגעס און פאַרטיילט זיין אומענדלעך רייכטום צו אָרעם און רייך.

בתי־מדרשים

פינף בתי־מדרשים האָט פאַרמאָגט פּיעסק, ווו דער עלטערער דור האָט זיך אויסגעלעבט גייסטיק: דער „חיי אָדם" פאַר האָרעפּאַשנע מענטשן, דער „מויער" פאַר בעלי־בתים, דער „הילצערנער" פאַר עמך, די „חסידאַרניע" פאַר די אייגנאַרטיקע חסידים און די שול פאַר גרויסע יום־טובים. יעדער בית־מדרש האָט געהאַט זיין ספּעציפישן אויסזען פון אינעווייניק און דרויסן.

דער „חיי אָדם" — אַ גרויסע הילצערנע געביידע, ווו מ'האָט געדאַווענט דעם ערשטן מנין. בעלי־מלאכות פלעגן גאַנץ פרי לויפן אָפּדאַווענען איידער זיי גייען צו דער אַרבעט. מתפללים מיט אָפּגענוצטע מלבושים, פאַרלאַטעטע שטיוול, פלעגן גיך אָפּפּטרן דאָס דאַווענען און געגאַנגען ווייטער. אָבער בין מנחה למעריב איז דער בית־מדרש געווען געפּאַקט, מענטשן פלעגן זיך אַראָפּרעדן דאָס האַרץ איינער פאַר דעם צווייטן, אַרומרעדן די ביטערע לאַגע אָן אויסזיכטן אויף בעסערס, און אפשר גאָר וועגן אַ רעוואָלוציע ווי אין יאָר 1905, ווען אַ גרויסער טייל פון שטעטל האָט געדאַרפט אַנטלויפן קיין אַמעריקע, ווייל זיי האָבן געשריען „דאַלאָי צאַר ניקאָליי!".

די מתפללים פון „מויער" זענען געווען מענטשן געלאַסענע מיט אויסגעפּילטע פּנימער און קיילעכדיקע בייכלעך. אין זייער וועסט־קעשענע האָט זיך געבאַמבלט די גאָלדענע קייט און זייגער — אַ מתנה צו דער חתונה. זיי פלעגן אויפשטיין אַ ביסעלע שפּעטער, און מיט אַ צוגעשוירן און פאַרקאָמטן בערדל פלעגן זיי אַריינגיין מיט

דראַבנע טריט, פאַרלייגט די הענט אויפן רוקן און מיט אַ ברייטן גוט־מאָרגן און גוט־יאָר אויף די ליפּן: „וואָס הערט מען עפּעס אין דער וועלט? ווער האָט אַ צייטונג? מ׳זאָגט, אַז עס טומלט זיך עפּעס אויף דער וועלט, ערגעץ טיף אין ראַסיי. נו זאָל פּאַניע אַנלייגן מיטן קאָפּ" — איז געבליבן ביי אַלעמען און מיט אַ פּאַטש אין עמיד האָט מען זיך געשטעלט דאַווענען.

די חסידאַרניע האָט שטענדיק אויסגעזען טומלדיק און רעשיק ווי אויף אַ חתונה. חסידים מיט לאַנגע קאַפּאָטעס און גאַרטלען פלעגן דאַווענען מיט אַ ברען, ס׳האָט אויך נישט געפעלט קיין ריקודל און טענצל. דאָס איז געווען אַ פריילעכע עדה יידן, אַן ענטוזיאַסטישע, מיט אַ שטאַרקער אמונה אין רבונו־של־עולם, וואָס פלעגט זיך באַנוצן און באַנוגענען מיט שיריים פון ריבנס טיש.

די שול, דער שטאָלץ פון שטעטל, געבויט אין גאָטישן סטיל מיט אַ סך שפּיצן, איז געשטאַנען אויף אַ בערגל, צו וועלכן עס האָבן געפירט שטיינערנע טרעפּ. דער פּרעכטיקער אויסזען פון דרויסן און פון אינעווייניק האָבן איר געגעבן דאָס רעכט זיך צו רופן שול. דאָ האָט מייסטנס געדאַוונט די יוגנט, וועלכע האָט מער גערעדט ווי געדאַוונט. דאָ האָט מען געוווּסט וועגן אַלע רכילות און לשון־הרע. חברה ליידיק־גייערס אָדער איידעמס אויף קעסט מיטן שטעקל אין דער האַנט האָבן גע־ווּסט פון אַלץ און אַלעמען. עלעגאַנט געקליידט, מיט גלאַנציקע שטיוועלעך, אַ פּאַפּיראָס אין מויל און מיט אַ האַנט־זייגערל, זענען זיי געווען אומעטום, אויף אַלע גאַנקעס, ווו עס זענען נאָר געווען מיידלעך, גערעדט פאַר פּייער און פאַר וואַסער, געביטן זיך מיט ליבע־ביכלעך, ראָמאַנען און גלאַט אַזוי גאַרנישט געטון.

דאָס איז געווען די אינטעליגענץ פון שטעטל, חברה געפאַנגען דורך דער השכלה, ציוניסטיש געשטימט, גערעדט העברעאיש אָדער רוסיש, געחלומט צו פאָרן קיין ארץ־ישראל און בויען דאָרט אַ ניי לעבן אויף פּראָדוקטיווע יסודות. נאָר דערווייל האָט מען געמאָסטן דאָס שטעטל אין דער לענג און אין דער ברייט.

עס איז געווען אַ צווייטע יוגנט, אַרבעטער, וואָס האָבן געאַרבעט פאַרן קיום פון זייער טאָג־טעגלעך לעבן. שוואַרצע אַרבעטער: שוסטערס, שניידערס, מאָלערס, סטאָלערס, יוגנט, וואָס האָט אַרויסגעהאָלפן די עלטערן אין זייער אַרבעט, אָרעם געקליידט, גערויכערט מאַכאָרקע, אַרבעטער וואָס האָבן נישט געהאַט ווו צו פאַרדינגען זייערע הענט. דאָס שטעטל האָט נישט קיין פאַבריקן אָדער אַנדערע מעגלעכקייטן פאַר אַרבעט. יוגנט, וואָס וואַרט און דערוואַרט זיך גאַרנישט. די פּוילישע רעגירונג האָט גאַרנישט געטון, כדי צו פאַרבעסערן דאָס לעבן פון דער יידישער יוגנט, פאַרקערט, זי האָט צוגענומען אַלע ספּעציפיש יידישע חיונה־קוואַלן: די קאָנצעסיעס פון טאַבאַק, שענקען און פּאָסט זענען אַריבער אין פּוילישע הענט. צוליב די קאָאָפּעראַטיוועס האָבן זיך פאַרמאַכט אַ סך יידישע קראָמען און די אַרבעטסלאָזיקייט איז וואָס אַמאָל געוואָרן גרעסער און די יוגנט פאַרביטערט.

ווינטן האָבן גענומען בלאָזן פון רוסלאַנד, שטורמישע, רעוואָלוציאָנערע. די יוגנט האָט געזוכט אַן אויסוועג און די פּוילישע רעגירונג האָט געטון אירס: געשלאָגן, געוואָרפן אין תפיסות, דערשטיקט מאַניפעסטאַציעס. די יוגנט איז געלאָפן, געקרייצט די גרענעץ, ווו דאָס לעבן איז פריי און ווו מ׳קאָן אָפּאָטעמען, און ווו די אַרבעט איז פאַר אַלעמען פריי אָן אונטערשיד, און דער עיקר ווו יעדער איינער קאָן זיך אויסלעבן ווי ער וויל און ווי עס געפעלט אים.

דאָס שטעטל האָט פאַרמאָגט אַ רוסישע צערקווע און אַ פּוילישן קלויסטער, ווו עס פלעגן זיך צונויפקלייבן די פּוילישע און רוסישע פּויערים. אַ גאַנצע וואָך האָבן זיי געפּוסטעוועט, נאָר זונטיק זענען זיי געווען פול. זיי פלעגן קומען אויף זייערע לייכטע וועגענער, אָנגעטון אין זייערע טיפּישע מלבושים, די פרויען מיט קאָלירטע טיכער אויף די קעפּ. זיי פלעגן אויסשפּאַנען די פערד, צובינדן צו די וועגענער, וואָס זיי פלעגן אויסשטעלן אַרום דעם קלויסטער, אַריינגיין אינעווייניק מיט גוטע און פרומע פּנימער, און אַרויסגיין פאַרקרומטע, פול מיט האַס און גיפט צו דער יידישער באַפעלקערונג, אויפגעהעצט פון די פאַנאַטישע גלחים, אַז מען זאָל נישט קויפן ביי די קרייצערס פון יעזוס. זעלטן פלעגט דורכגיין אַ זונטיק אָן געשלעגן צווישן יידישער און גוישער יוגנט. נאָכדעם פלעגט זיין שטיל אַ גאַנצע וואָך ביז נאָך אַ קלויסטער־חגא.

חיים שבח (ארגענטינע)

די טאמע

פרילינג. אין די שטילע, רואיקע פאַרנאַכטן, ווען די לופט איז פול מיט פליטערלעך און דער ריח פון קאַרשן־און עפל־בליעכץ פאַרשיכורט דיך, און ווען דיין האַרץ בענקט און נאָגט נאָך עפעס אומבאַשטימטעס און אומ־דערוואַרטענעס, און ווען דיין נשמה זוכט אין עפעס אַ באַפרידיקונג, הערסטו דאַן דאָס שטורמישע פאַלן פון די וואַסערן פון דער טאַמע.

זי לאָזט זיך הערן פון דערווייטנס ווי אַ ליבע־סימ־

דורה שבח מיט א חבר׳תה

פאַניע מיט שטילע און שוואַכע קלאַנגען. ליבע־ווערטער, אַ געבעט פון דער נאַטור, אַז מען זאָל נישט בייטן איר גאַנג, אַז אַזוי איז עס פון ששת ימי בראשית. איך וויל נישט מען זאָל שטערן מיין גאַנג, מיין וועג, אַזוי דאַרף דאָס זיין. און דאָס געבעט קלינגט אַזוי רואיק אין פעלד און אין וואַלד. שטיל און רואיק פאַלט דאָס געבעט אויף בוים און צווייג, אויף באַרג און טאָל, אויף גראָז און בלומען.

דאָס גאַנצע אַרום איז פול מיט איר שעפטשען און מיט איר פרומען געבעט, וואָס ווערט וואָס אַמאָל שטאַר־קער. דאָס איז שוין מער נישט קיין געבעט, נאָר אַ פּראָטעסט קעגן מענטשלעכן ווילן. דאָס איז שוין די סטיכיע, די נאַטירלעכע קראַפט, וואָס צווינגט, וואָס בעט נישט, נאָר באַפעלט.

רואיק פליסט אונדזער טייכל, די זעלעוויאַנקע, און פילט אויס אירע ברעגעס מיט שפע. די צוויי שורות בוימער, וואָס שטייען פון ביידע זייטן, גיבן איר אָפּ כבוד, ביז זי דערנענטערט זיך צום דאָרף טורי, ווו דער אויסבייג פון דער טאַמע צווינגט די זעלעוויאַנקע בייטן איר וועג און אַ נויג טון זיך צום שטעטל. דאָ האָבן מענטשלעכע הענט געטאַמעוועט איר וואַסער, כדי צו געבן איר אַ נייעם וועג. אַ שלל פון אַרבעט און מענטש־לעכע כוחות האָט דאָס אָפּגעקאָסט, זעק מיט צעמענט, זאַמד און שטיינער ליגן אין איר אָפּגרונט. צוואַנציק מעטער טיף פון איר אויבערפלאַך, ביז דעם גרונט פון דעם צווייטן אָפּצווייג, וועלכער גייט זיין נאַטירלעכן גאַנג און וועג.

דאָס וואַסער רייסט זיך צווישן די שטיינער און שלעפּט מיט זיך אַלץ וואָס עס טרעפט אָן אָדער וואָס שטעלט זיך איין וועג. דאָס הויבט זיך אָן צו הערן דער גערויש אין פלאַצן פון אייז אויפן טייך. דאָס שטעטל זאָגט, אַז דער טייך לאָזט נאָך. די בלאָקן אייז מאַכן זיך באַלד אַ וועג צווישן זאַמד און שטיינער און מאַכן אַ תל פון אַלץ און אַלעמען. דאָ באַווייזט זיך די נאַטור מיט איר גאַנצער מאַכט, לאַכט זיך אויס פון מענטשלע־כער אַרבעט און דערפינדונג. דאָ איז זי די געטלעכע, דאָס נאַטירלעכע, וואָס צווינגט און באַפעלט. דאָס וואַסער פון טייך אין שטעטל פאַלט באַלד אויף צוויי מעטער, דאָס אייז נידערט אַראָפּ און שענקט דעם טייך אַ טרויע־ריקן אויסזען. די זאַסטאַווקעס ווערן באַלד געעפנט פאַר זיין מאַיעסטעט, דאָס שווימענדיקע אייז, און די מילן בלייבן שטיין.

בית־המרחץ

ל. אריה לונסקי (קאנאדה)

פּיעסק ביים סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה

אין אָנהויב פון איצטיקן יאָרהונדערט איז פּאַרגעקומען אַן אויפטרייסלונג אין גייסטיקן לעבן פון די יידישע ישובים אין מזרח־אייראָפּע: די איינגעשטעלטע לעבנס־פאָרמען פון אַ סך הונדערטער יאָרן, באַזירט אויף רעליגיע און אמונה, האָבן זיך גענומען דראַסטיש ענדערן, אונטערן דרוק פון שטאַרקע ווינטן, וואָס האָבן געבלאָזן פון דער דרויסנדיקער וועלט און זיך אַריינגעריסן אין פאַרגליווערטן לעבן, אין די שטעט און שטעטלעך פון רוסלאַנד און פוילן.

די סאָציאַליסטישע שטרעמונגען פון איין זייט, און דער ציוניסטישער געדאַנק פון דער אַנדערער זייט, האָבן דערגרייכט די יידישע מאַסן, הויפּטזעכלעך די יוגנט... און האָבן צעשטערט און געענדערט דעם גאַנצן גאַנג פון יידישן לעבן.

די יוגנט האָט גענומען זוכן נייע וועגן און זיך נישט באַנוגנט מער מיט דעם, וואָס זייערע עלטערן האָבן פאַר זיי אָנגעצייכנט. זיי האָבן געבענקט נאָך עפּעס נייעס, וואָס זאָל שאַפן אַ רייכערן אינהאַלט אין זייער לעבן.

ספּעציעל האָט זיך דער דאָזיקער דראַנג פאַרשטאַרקט ביים סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, נאָך דער רוסישער רעוואָלוציע פון איין זייט און דער באַלפור־דעקלאַראַציע פון דער צווייטער זייט.

מיטן שטראָם פון דער צייט

אויך אונדזער שטעטעלע פּיעסק איז מיטגעריסן געוואָרן מיטן שטראָם פון דער נייער צייט. פּלוצלונג האָבן זיך גענומען גרינדן פאַרשידענע אָרגאַניזאַציעס מיט פאַרשידענע אידעאָלאָגיעס פון ציוניסטישן און סאָציאַלן אינהאַלט. עס האָבן זיך גענומען הערן אין די גאַסן קלאַנגען פון דער העברעאישער שפּראַך און קיינער האָט נישט געוווּסט ווי אַזוי עס איז געשען, ווען נאָר יחידים האָבן געהאַט אַ געוויסע קענטעניש אין העברעאיש. דאָ און דאָרט האָט מען אָנגעהויבן הערן יידישע און העברעאישע לידער.

קיינער האָט נישט געוווּסט פון וואַנען עס איז געקומען, און ווער ס'האָט עס אַהער געבראַכט. מען האָט גענומען רעדן וועגן אַ ביבליאָטעק, ווו די יוגנט זאָל באַקומען ביכער און זיך באַקענען מיט דער מאָדערנער העברעאישער און יידישער ליטעראַטור.

יונגע עלטערן האָבן גענומען פאָדערן, אַז זייערע קינדער זאָלן זיך נישט באַנוגענען מיטן אַלטן חדר, נאָר עס מוז געגרינדעט ווערן אַ מאָדערנע שול, ווו די קינדער זאָלן באַקומען אַן אַלזייטיקע בילדונג אין דער לאַנדשפּראַך, ווי אויך אין מאָדערנעם העברעאיש, צוזאַמען מיט אַנדערע נויטיקע קעגנשטאַנדן.

די ערשטע העברעאישע שול

דער שרייבער פון די שורות צוזאַמען מיט נאָך אייניקע חברים, ווי זיידל שבח, יחזקאל ליסאָווסקי, וועלכע זענען נאָך אַליין געווען יינגלעך אין עלטער פון 18 יאָר, און זייער וויסן איז געווען גאַנץ באַשיידן, האָבן זיך געשטעלט אין דער שפּיץ פון אַזאַ באַוועגונג, האָבנדיק די מיטהילף פון די עלטערע און מער געבילדעטע, ווי די ברידער עמיאל און אַנדערע, און האָבן געגרינדעט די ערשטע העברעאישע שול אין שטעטל.

דער עלטערער דור האָט זיך פון אָנהויב באַצויגן מיט חשד צום גאַנצן ענין, מיט דער מורא, אַז דאָס וועט פאַרפירן די קינדער אויף שלעכטע וועגן. אָבער ווען אַזעלכע בעלי־בתּישע מענטשן ווי יצחק שפּירא, ישראל קאַפּלאַן און אביגדור דייכובסקי זענען צו דעם צוגעשטאַנען, און אַפילו דער גרויסער למדן ר' זשאַמע האָט שמייכלענדיק געגעבן זיין ברכה, האָט זיך דער ענין אַ ריר געטון און עס איז געשאַפן געוואָרן די שול מיט ל. לונסקי און זיידל שבח אַלס די ערשטע לערער.

קינדער פון אַלע עקן שטעטל האָבן זיך געצויגן צו דער שול און גאָר גיך איז דער פּלאַץ ענג געוואָרן און מען האָט געמוזט זוכן אַ גרעסערן פּלאַץ.

די שול איז געוואָרן דער צענטער פון אַלע קולטור־רעלע און גייסטיקע טעטיקייטן. אַ ביבליאָטעק האָט זיך געגרינדעט, אָוונט־קורסן פאַר דערוואַקסענע, הויפּטזעכ־לעך העברעאישע, לעקציעס צו וועלכע ס'האָבן אָנגעהויבן קומען אויך עלטערע בעלי־בתים. דער שול־כאָר איז געוואָרן אַ פּאָפּולערע אינסטיטוציע, וואָס פלעגט באַשיינען אַלע קולטורעלע צוזאַמענקונפטן.

אַ דראַמאַטישע סעקציע

אינגיכן האָט זיך געגרינדעט אַ דראַמאַטישע סעקציע, וואָס פלעגט פירן פאַרשטעלונגען פון די מאָדערנע יידישע און העברעאישע דראַמען אין דעם איין און איינציקן פלאַץ, וואָס האָט געהייסן „דער קאַבאַק". איין גאָט ווייסט פון וואַנען די יוגנט האָט גענומען דעם קוראַזש און וויסן צו אַזעלכע אונטערנעמונגען, ווען די פירער אַליין האָבן כמעט קיינמאָל נשיט געזען קיין טעאַטער־פאַרשטעלונג.

די פרייד און ענטוזיאַזם ביי דער דאַזיקער טעטיקייט קאָן דער היינטיקער מאָדערנער מענטש נישט פאַרשטיין, און כאָטש דאָס לעבן איז געווען שווער און די מעגלעכקייטן זייער באַגרענעצטע, איז עס אָבער געווען אַ גליקלעכע יוגנט, וועלכע איז געווען איבערפולט מיט אידעאַליזם און פרייד און נישט אויפגעהערט צו חלומען פון אַ ליכטיקער צוקונפט, הויפּטזעכלעך וועגן דעם אויפגייענדיקן שטערן פון דעם יידישן היימלאַנד.

זענען אין די פאַרנאַכטן אָנגעפילט געוואָרן די געסלעך מיט דער שפּאַצירנדיקער יוגנט, וועלכע האָבן געפירט ליבעס און צוזאַמען געחלומט דעם חלום פון אַ ווייט לאַנד, וואָס איז געווען אַזוי נאָענט צום האַרצן...

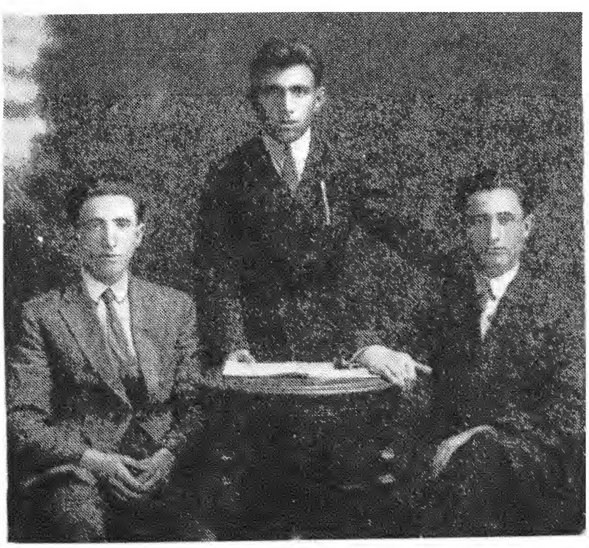
טרוימען

אין די אָוונטן פלעגן זיך טראָגן פון די שיפלעך אויף דעם טייכל זעלעוויאַנקע קלאַנגען פון העברעאישע און יידישע לידער, אין וועלכע די יונגע פאַרלעך, וואָס האָבן זיך געשיפט, האָבן אַרויסגעשריגן זייער גליקלעכן חלום אין דער נאַכט אַריין.

דער שרייבער פון די שורות האָט אינגיכן פאַרלאָזן אונדזער טייער שטעטל און אָנגעהויבן זיין וועג אין דער וועלט אַריין. האָט אָבער אָנגעהאַלטן דעם קאָנטאַקט מיט זיינע חברים און תלמידים אַ לאַנגע צייט און האָט געהאַט דאָס גליק צו זיין דער גאַסט־רעדנער ביי דעם אָוונט, ווען די ערשטע גרופּע איז אָפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל, ווו זיי זענען געווען צווישן די בויער פון לאַנד און ווו דער גרעסטער טייל פון זיי געפינט זיך צעשפּרייט איבער דער זעלבשטענדיקער מדינה ישראל.

שווימט אויף אין זכרון אַ ליד, וואָס מיר האָבן אַלע געזונגען דאַן און וואָס סיי די ווערטער, סיי דער ניגון איז פאַרפאַסט געוואָרן דורכן שרייבער פון די שורות:

חברים זענען מיר געווען
אין אַ שטילער זומער־נאַכט.
דער הימל אויסגעשטערנט שיין
האָט אונדז דאַן באַוואַכט.
איצט הער איך קאַלטע גרוסן
פון דעם פרעמדן ווייט.
חברים זענען מיר געווען
אין דער היים אַ צייט.

חיים און פסח לונסקי

הינדע בינקאָוויטש (ווײַנער)

שטיל לעבן אין פיעסק

אַזוי ווי מען קומט אָן פון וואָלקאָוויסקער וועג און מען פאָרט אַרויס פון סטרובניצער וואַלד, באַווייזן זיך גלייך די שפּיצן פון די צוויי קלויסטערס, און אַז מען פאָרט אַריבער דעם באַרג און מען דערנענטערט זיך צום שטעטל, באַווייזט זיך אויך די ייִדישע היסטאָרישע שול מיט איר שיינעם מאַיעסטעטישן אויסזען.

אַ ביסל ווייטער, אַז מען פאָרט אַריין אין שטעטל, באַווייזן זיך די קליינע הילצערנע הייזלעך, צעוואָרפן איינס אַריין און איינס אַרויס. קיין אינזשיניערן און אַר־כיטעקטן האָבן זיי נישט געפּלאַנעוועט. יעדער איינער האָט געבויט נאָך זיין געשמאַק און נאָך זיין פּלאַן.

ווען מען קומט אַריין אַ ביסל טיפער אין שטעטל, דערזעט מען אַ קוזשניע. עס שטייט אַ ייִד און שמידט דע מאייזן און קלאַפּט די פּאַדקאָוועס אין די פערדס פיס. אַ ביסל ווייטער צום סקווער קומט מען אָן צו דער גאַס, וואָס הייסט זאַרעטש. זי האָט זיך גערעכנט צו די שענסטע גאַסן אין שטעטל. אין איין זייט פון דער גאַס וווינט דער קאָמענדאַנט פון דער פּאָליציי. פון דאַנען פלעגן קומען אַלע גזירות אויף די ייִדן. אַנשטאָט זיי זאָלן האָבן אין זינען אויסצובעסערן דעם אויסזען פון שטעטל, האָבן זיי שטענדיק געהאַט אין זינען ווי צו זוכן חטאים אויף די ייִדן.

נישט ווייט פון דער פּאָליציי־סטאַציע געפינט זיך די פּוילישע שול. פּאַראַלעל פון דער קוזשניע ציט זיך די גאַס זאַרעטש ביזן בריק איבער דעם טייך זעלע־וויאַנקע. אונטערן בריק געפינט זיך אַ דאַמבע, וואָס גיט די קראַפט די רעדער פון דער מיל, וואָס איז געבויט געוואָרן דורך אַ רייכן פּריץ. די מיל איז שטענדיק גע־ווען אין די הענט פון ייִדן, וואָס האָבן זי געדונגען פון פּריץ.

אין יאָר 1927 האָט מען אין דער גאַס אויפגעשטעלט אַן עלעקטרישע סטאַציע און פיעסקער הייזער זענען באַ־לויכטן געוואָרן מיט עלעקטריע. עס איז געוואָרן ליכ־טיק אין די הייזער. עס איז אָבער געווען פינצטער אין די גאַסן ,און פינצטער איז געווען דאָס געמיט פון די ייִדישע אָרעמע איינוווינער.

אַריבער דעם בריק ציען זיך הייזער פון זעלבן סטיל, אָבער שוין מיט קראָמען. די ערשטע קראָם און בעקעריי איז געווען דער בעקערקעס. אירס אַ קוכן צו עסן אין דער פרי מיט אַ גלאָז הייסע מילך פון דער איי־גענער קו איז געווען מלא־טעם, אָבער ווער האָט זיך געקאָנט דערלויבן צו קויפן אַ קוכן ביי ראַטקע די בע־קערקע. ס'איז נישט געווען קיין מעגלעכקייט זיך צו דערלויבן דעם דאָזיקן פאַרגעניגן, פלעגט מען עסן שוואַרץ ברויט, וואָס די מאַמע פלעגט אַליין באַקן. נישט איינ־מאָל פלעגט דאָס דאָזיקע ברויט ברענען אויפן האַרצן.

ייִדישע פרנסות

די גאַס האָט זיך געצויגן פון טייך פּאַראַלעל ביזן רוסישן קלויסטער. דאָרט ווערט די גאַס ברייטער. אָן דער זייט געפינט זיך אַ ראָד פון קראָמען און עס שטייען קרעמער און וואַרטן אויף קונים. מען וואַרט מיט אומ־געדולד אויפן דאָנערשטיקדיקן טאָג, ווייל יעדן דאָנער־שטיק קומט פאַר אַ מאַרק.

גלייך מיטן אָנפאַנג פון טאָג קומען אָן גויים מיט זייערע פערד און וועגענער און מיט זייערע פּראָדוקטן. זיי ברענגען קעלבלעך צו פאַרקויפן ווי אויך פערד צום טוישן און פאַרקויפן. די ערשטע קונים זענען געווען די קצבים, קויפן אַ קעלבל, כאַפּן אַ מציאה ביי אַ גוי. אויפן חשבון פון דינגען זיך פּאַטשט מען דערווייל איינער דעם צווייטן אין די הענט אַריין. ביז עס ווערט פאַר־ווירקלעכט די קניה ווערן זייערע הענט געשוואָלן פון פּאַטשן. ווען דער גוי ווערט שוין מיד פון פּאַטשן, קויפט שוין דער קצב דאָס קעלבל לויט זיין פאַרלאַנג. אַזוי גייט צו דער האַנדל מיט קי, פערד, הינער, גענדז

און קאַטשקעס. נאָכן פאַרקויפן זיין סחורה גייט דער פויער אין די קראָמען איינקויפן. נאָכן איינקויפן אין די קראָמען, גייען די פויערים אין די שענקען טרינקען (אַלע שענקען זענען געווען אין יידישע הענט), און נאָכן אָנטרינקען זיך ביז שיכרות, פלעגן זיי פאַרנאַכט אַריינגיין אין קלויסטער, ווען די גלאָקן פלעגן אָנהויבן קלינגען, און פון דאָרט אַרויס צערייצטע מיט אַנטיסע־מיטישע יוכעס.

אַלע קללות אין דער וועלט זענען דאַן געוואָרן אויסגעגאָסן אויף די יידישע קעפּ. די יידישע קרעמערס פלעגן אין גרויס שרעק גלייך שליסן זייערע געשעפטן און יעדער איינער פלעגט זיך פאַרשליסן אין שטוב און מורא געהאַט אַרויסצושטעקן דעם קאָפּ ביז וואַנען די גויים פלעגן זיך צעפאָרן.

פון קלויסטער ציט זיך די גאַס פערעקאָפּ, אַ ריין גוישע גאַס מיט קליינע הילצערנע הייזקעס, אַבער מיט שיינע פאַרפלאַנצטע גערטנדלעך אַרום. געפירט האָבן זיי אַלע אַן אַרעם לעבן. די גאַס האָט זיך געצויגן ביזן צווייטן בריק פערעקאָפּ. פון דאָרט האָבן געפירט די וועגן קיין מאָסטי, ראַזשאַנקי און אַנדערע שטעטלעך.

אַ נאָס אין זאַרעטש...

דאָס שטעטל איז געווען אַזוי גרויס, אַז אַמאָל האָט אַ ייד געזאָגט: „אַז איך גיב אַ נאָס אויף זאַרעטשער בריק, זאָגט מען מיר צום געזונט אויפן פערעקאָפּער בריק".

אַז מען גייט צוריק פון פערעקאָפּער בריק, פאַר־נעמט זיך גלייך רעכטס די געגנט פון דער שול־גאַס, דער צענטער פון רוחניות און קולטור פון דער יידישער באַפעלקערונג. עטוואָס ווייטער — דאָס געסל, ווו איך בין געבוירן געוואָרן און ווו מיינע עלטערן האָבן פאַר־בראַכט זייער לעבן. ווען די דייטשן האָבן פאַרנומען אונדזער געביט אין דעם ערשטן קריג, האָבן זיי אַ נאָ־מען געגעבן דעם געסל „די גאַרטן־שטראַסע". עס איז ווירקלעך געווען אַ פּאַסנדיקער נאָמען פאַר דעם געסל. די סעדער מיט זייערע פרוכט־בוימער האָבן באַשיינט דאָס געסל. אין פרילינג, ווען די בעז־בוימער האָבן זיך צעבליט מיט זייער לילאַ־קאָליר, האָבן זיי געשמעקט ווי די בעסטע פערפומען פון די מאָדערנסטע לאַבאָראַטאָ־ריעס. היינט, ווען די קאַרשן־בוימער, עפּל און באַרנעס האָבן זיך צעבליט, האָבן מיר, יונגוואַרג אין יענער צייט, געבליט אַרום זיי.

נאָך דער גאַס, באַרג אַרונטער איז געלעגן דער טייך. ביים ראַנד פון טייך איז געווען אַ באָד. אַהער, אין מקוה, פלעגן גיין די פרויען, ווען עס פלעגט זיי אויסקומען, און די מענער — יעדן פרייטיק, כדי אויפצונעמען מיט ריינקייט די שבת־מלכה. פרייטיק צו נאַכטס גייען אַלע מענער מיט רואיקע פּנימער צום שיינעם שול־בנין. אַזאַ מאַיעסטעטישע שול האָט געקאָנט שטיין אין יעדער הויפּטשטאָט.

די חסידים און אַנדערע פרומע יידן זענען נאָך גע־לאָפן נאָכן דאַווענען אין דער גרויסער שול צום חסי־דים־שטיבל טאַנצן מיט די חסידים. דאָ פלעגן טאַנצן אַקסל ביי אַקסל חסידים און מתנגדים, און אויך מאַכן קידוש צוזאַמען. אין דער גרויסער שול פלעגט מען דאַווענען נאָר זומער, ווייל ווינטער פלעגט זיין קאַלט. וועגן דער שול זענען אַרומגעגאַנגען פאַרשידענע לע־גענדעס: ווינטער קומען דאָרט מלאכים דאַווענען, אָדער מתים קומען דאָרט פּראַווען שמחות. איך בין געווען אַ פריידענקערין, אַבער אַז עס איז מיר אויסגעקומען פאַר־ביי־גיין די שול, פלעגט מיך באַפאַלן אַ מורא און איך האָב זיך אַרומגעקוקט צי מען יאָגט מיר נישט נאָך.

אין מיטן דער שול־גאַס איז געווען אַ ברונעם. אָט דער ברונעם מיט זיינע בייזע וואַסערן האָט געהאַט אַ גרויסע באַדייטונג פאַר אונדז, יידן. דאָס איז אויך גע־ווען אַ „סטראַטעגישער" פּונקט פאַר חתונות. אָט צו דעם ברונעם פלעגט מען פירן חתן־כלה צו דער חופּה. כלי־זמר פלעגן שפּילן דעם גאַנצן וועג. דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיי באַגלייט מיט האַרציקע באַגריסונגען צו זייער נייעם לעבנס־וועג.

אַז די חופּה פלעגט פאָרקומען ווינטער, פלעגן קליי־נע שטיפערישע יינגלעך באַוואַרפן חתן־כלה מיט שניי־קוילן. זומער פלעגן די יינגלעך זיך דערנענטערן צו זיי און זיי שטעכן מיט שפּילקעס. די דאָזיקע צערעמאָניע האָט אָנגעהאַלטן אין משך פון דורות אין שטעטל ביז עס זענען געקומען נייע צייטן. די יוגנט האָט רעוואָל־טירט קעגן דעם שטייגער לעבן, עס האָבן זיך געשאַפן פּאַרטייען און עס זענען געבוירן געוואָרן נייע פאָרמען פון לעבן.

חיים שבח (אַרגענטינע)

אַ יידישע בהמה

ווען יהודה דער פּאַסטוך האָט אין אַ זומערדיקן פרימאָרגן אויסגעשריגן: „די בהמות אויף פּאַשע", האָט זיך אין שטעטל אַ רודער געטון. אַלע יידענעס מיט די טיכלעך אויף די קעפּ האָבן זיך געאיילט מיט די דאָוניצעס אויסמעלקן די קי, כדי זיי צו לאָזן אויפן מאַרק, ווו מען קלייבט צונויף די שטעטלדיקע קי, די יידישע בהמות.

די יידישע בהמה האָט געהאַט דעם זעלבן מזל ווי איר יידישער בעל־הבית, האָט געליטן די זעלבע צרות, וואָס ער, — אַ שותּף אין דער משפּחה. די גויישע בהמות האָבן געהאַט אַ סך פּאַשע פון ביידע זייטן פון טייך זעלעוויאַנקע, וואָס האָבן געהערט צו קריסטלעכע בעלי־בתים פון שטעטל; באַלד ביים אַרויסגיין פון די שטאַלן זענען זיי אַריין אין בלאָטע, האָבן זיך געזעטיקט מיט דעם זאַפטיקן גראָז, וואָס איז נאָך געווען באַלייגט מיט טוי פון פרימאָרגן און האָבן געטרונקען דאָס פרישע וואַסער פון טייך; מיטאָג־צייט זענען זיי זיך געלעגן רואיק, ברייטלעך אונטער די ווערבע־בוימער, וואָס זענען געוואַקסן הויך און ברייט פון ביידע זייטן טייך, מיט די פולע אייטערס און האָבן מעלה־גרה געווען, אָדער געבענטשט און געדאַנקט פאַר דעם וואָס זייערע בעלי־בתים זענען נישט קיין יידן און דאָס גאַנצע שפע און רחבות געהערט צו זיי. נישט ווי די יידישע בהמות, וואָס וואַרטן נעבעך אויפן זאַמדיקן מאַרק, הונגעריקע מיט איינגעפאַלענע זייטן, מיט קליינע מאָגערע אייטערס, וואָס קוים זיי שטייען אויף די פיס, און ערשט דערנאָך גייען זיי אַוועק עטלעכע וויאָרסט צום מאַסטער וואַלד, וואָס די שטאָטישע בעלי־בתים האָבן געדונגען ביים באַלאָוויטשער פּריץ אויף פּאַשע פאַר גוט געלט. דער באַלאָוויטשער וואַלד איז נישט געווען קיין פּאַשע־פּלאַץ, עס איז געווען אַן אויסגעהאַקט שטיק וואַלד, ווו עס זענען נאָך פאַרבליבן יונגע בוימלעך און קוסטעס מיט מאָך. האָבן נעבעך די יידישע בהמות געדאַרפט מאַכן אַ סך וועג איידער זיי האָבן דערלעבט מיט זייערע צונגען אָנקלייבן אַ ביסל בלעטער אָדער מאָך, כדי אָנצופילן זייער ליידיקן מאָגן.

יהודה דער פּאַסטוך איז נעבעך געווען אַן אָרעם יינגל אָנגעטון אין טראַנטעס פון אָרעמע עלטערן. דער געהאַלט, וואָס ער האָט באַקומען האָט נישט געסטאַיעט אויף אַ רעכטן בגד. אין זיין טאָרבע אויפן אַקסל — אַ שטיקל שוואַרץ ברויט מיט הערינג, האָט ער געדאַרפט אויסקומען מיט דעם גאַנצן טאָג און דערנאָך אויסשטיין צרות פון די בעלי־ביתטעס פאַרוואָס זייערע קי גיבן וואָס אַמאָל ווייניקער מילך. „וואָס בין איך שולדיק", פלעגט עס טענהן, „אַז וואָס אַמאָל איז דאָ מער בהמות און קעלבלעך און ווייניקער פּאַשע". דער פּריץ קאַרטשעוועט אויס דעם וואַלד, ער האָט געמאַכט אַ פאַבריק פון טערפּענטין, בלייבט ווייניקער פּאַשע. דאָס ביסל גראָז, וואָס זיי האָבן געגעסן דעם טאָג, טרייסלען זיי אויס ביז זיי קומען צו די שטאַלן און מ'דאַרף זיי באַלד מאַכן די צעברעס און געבן עסן פון דאָס ניי. אויב נישט, איז נישטאָ אויף מאָרגן קיין מילך אויף דעם טעפּעלע ציקאָריע פאַר די קינדער.

די יידישע בהמה האָט נעבעך געמוזט טיילן דעם זעלבן גורל ווי איר יידישער בעל־הבית, ווייל זי צוגלייך מיט אים זענען געווען די שפּייזער פון דער משפּחה.

חיים שבח (אַרגענטינע)

נצח ישראל

זיצנדיק אין בין־השמשות און באַטראַכטנדיק אין געדאַנק די פאַרגאַנגענע וועלט, זע איך אין די ווייטע הימלען ביי אַ שאַך־טישל צוויי געשטאַלטן זיצן און ברעכן זיך די קעפּ מיט אַ שווערן ענין. איינער אַ הויכער מיט אַ ברייטער ברוסט, אַ שאַרפן בליק, געדיכטע ברע־מען און אַן אַדלער־נאָז; דער צווייטער מיט אַ בלייך פּנים, דין געשניצטער נאָז, אַ שיטער שוואַרץ בערדל און זעט אויס ווי פאַרחלומט.

„נו, מיין טייערער פריינד", רופט זיך אָפּ ר' משה צו יוספן. „וואָס האָסטו אויפגעטון אויף דער וועלט וואָס איך האָב פאַר דיר צוגעגרייט. געגעבן דיר אַ גאָט אַן איין איינציקן, וואָס איז מוחל אַלע מענטשן זייערע זינד, וואָס זיי טוען אָפּ, געגעבן זיי די לוחות, אַ וועג אין לעבן, אַ גלויבן אין איין גאָט און אין דער מענטש־הייט. נאָר דו, מיין נאָכפאָלגער, דו האָסט פאַרקריפּלט די וועלט מיט פאַלשע נביאים און אָפּגעטער. די מענטשן לעבן אין אַ 2000־יאָריקער פינצטערניש. עס האָבן נישט געהאָלפן די געבעט־־הייזער, וואָס דו האָסט אויפגעבויט דו האָסט זיי אָנגעפילט מיט בילדער פון הייליקע און צלמים, פאַרפּעסטעט די לופט מיט ווייראוך און שנאה צו מיר, דעם איין און איינציקן גאָט.

„מיינע הייליקע צען געבאָט פרעדיקן ליבע פאַר אַלע מענטשן גלייך. דו ביסט אָבער דורכגעפאַלן מיט דיין מיסיע און שליחות אויף דער וועלט. דיין שנאה איז פאַר־לאָפן דעם וועג פון ליבע און ברידערלעכקייט. דיינע פּרע־דיקער פון ליבע זענען געבליבן שטאַרק הינטערשטע־ליק, ווייל זיי האָבן פאַרסמט די לופט מיט רשעות און שנאה צו מיר און מיינע גלויביקע אין איינציקן גאָט און געמאַכט צו שפּאָט אַלץ וואָס איז הייליק אין מיינע גע־באָטן, ליבע פון מענטש צו מענטש, פון דער נאַטור, וואָס גיט ליכט און פרייהייט און אויך ווילן צו לעבן פאַר אַלע מענטשן גלייך.

„איר האָט מיט אייערע לאַנגע שוואַרצע קליידער איינגעוויקלט די וועלט אין אַ 2000־יאָריקן שאָטן.

„שנאה, מאָרד, אויטאָ־דאַ־פע, אינקוויזיציעס, פּאָ־גראָמען, דאַכאַו, טרעבלינקע, אוישוויץ און אַנדערע גאַז־קאַמערן, פאַר די אַלע, וואָס האָבן נישט געוואָלט קיין צווייטן גאָט, און דאַן איז געקומען גאָטס שטראָף, אַ מבול, וואָס האָט פאַרניכטעט אַלע באַשעפענישן אויף דער וועלט, דערנאָך מלחמות און אַטאָם־באָמבעס, וואָס וועלן פאַרענדיקן די גאַנצע מענטשהייט מיט אירע גלויבנס.

„עפנט אויף אייערע קלויסטערס, רייניקט אויס די טומאה, וואָס האָט זיך דאָרט אָנגעקליבן פון אַזוי פיל שנאה־פרעדיקן אין משך פון 2000 יאָר. אייערע היי־ליקע און צלמים פירט אַוועק און פאַרניכטעט, אַזוי ווי עס איז פאַרניכטעט געוואָרן אַ פאָלק צווישן פעלקער, און בלאָזט אַריין אַ רוח פון ליבע און פריינדשאַפט צו דער גאַנצער מענטשהייט".

ר' יוסף האָט אַלץ אויסגעהערט, געצופּט דאָס שי־טערע שוואַרצע בערדל און געזוכט ווי אַזוי צו מאַכן אַ בעסערן צוג אויפן שאַך־טישל, דאָרט אין די הויכע הימלען.

חיים שבח (אַרגענטינע)

ועמד השמש בחצי השמים

ר׳ וועלוועלע

אַ מאַן מיט אַ פּירקאַנטיק פּנים און אַ בעל־הביתי־שער באָרד, אַ צעקודלטער, וואָס איז דערגאַנגען ביז דעם וועסטל ווו עס האָט זיך געבאַמבלט אַ זייגער פון ביליקן רוסישן גאָלד, מן הסתם אַ חתונה־מתנה פון שווער און שוויגער, איז וועלוועלע לייבע בערס איידעם געווען אַ יידעלע פון נידעריקן וווקס, אַ דאַרער, מאָגע־רער, קוים וואָס זיך געהאַלטן אויף די פיס, אַ דערשראָ־קענער קוק, אַ בלייך פּנים און פליישיקע נאָז.

סיי זומער, סיי ווינטער, געגאַנגען אין אַ לאַנגן מאַנטל, שווערע שיך און אַ האַרטן קאַפּעלוש אַראָפּגע־רוקט ביז איבער די אויערן. די קינדער אין שטעטל פלעגן אים נאָכלויפן און שרייען „ר׳ וועלוועלע״, און דאַן פלעגט ער פאַרשאָפּטן מיט די דאַרע פינגער די אויערן און אָנהויבן צו לויפן פון איין זייט גאַס צו דער צווייטער, כדי זיך ערגעץ צו באַהאַלטן פון דעם קינ־דערשן שרייען און נאַיוון שפּאַסן, וואָס פלעגט אים דריקן ביז דער טיפעניש פון זיין אפשר צעווייטיקטער נשמה. זיין גאַנג האָט אויסגעזען ווי פון טשאַרלי טשאַפּלין און דאָס האָט נאָך מער גערייצט די חברה באָסיאַקעס.

זיין פרוי שפרה, אַ הויכע, גראָבע, מיט אַ גע־שטופּלט פּנים, אַ גראָבער נאָז און פליישיקע ליפּן, אָנ־געטון שטענדיק אין אַ ברייט גרוי קלייד, האָט אויס־געזען ווי אַ מאָנומענט נעבן איר מאַן. דאָס האָט דער רבי איינגעהאַנדלט אַ ישיבה־בחור פאַר זיין נישט גע־ראָטענער טאָכטער.

אין האַרבסט פון 1914 יאָר האָט זיך די מלחמה דערנענטערט צו אונדזער שטעטל פּיעסק. די יוגנט האָט מען צוגענומען אין מיליטער, דינען ביי פאָניע־גנב, און אין שטעטל זענען פאַרבליבן בלויז אַלטע לייט, יונגע קינדער און פרויען, וואָס האָבן אונטער דער וואָך פון סאָלדאַטן געגראָבן אַקאָפּעס נעבן סטרומניצער וואַלד פאַר דער אַרמיי, וואָס האָט זיך צוריקגעצויגן פון פראָנט און האָט זיך געגרייט צו ווינטערן נעבן ניעמאַן. דער טייך איז געווען אַ נאַטירלעכער סטראַטעגישער פּונקט אָפּ־צוהאַלטן דעם שונא. טאָג־איין טאָג־אויס פלעגט מען גראָבן אַקאָפּעס און שוץ־קעלערן.

די פּויערים האָבן זיך געאיילט אַראָפּנעמען די תבואה פון די פעלדער און זי ערגעץ־ווו באַהאַלטן. אַלץ אַרום האָט אויסגעזען בין־השמשותדיק, די זון האָט גע־האַלטןביים אַראָפּנידערן און באַפאַרבט דעם הימל מיט אַ רויטלעכן שיין, די שפּיצן פון די בוימער האָבן גע־גלאַנצט פון דער שקיעה־שעה און דער וואַלד האָט זיך איינגעוויקלט אין לאַנגע שאָטנס. די זשאַבעס ביים טייכל האָבן געזאָגט זייער קריאת־שמע, אַלץ האָט אויסגעזען אַז עפּעס דאַרף געשען, אַ שטימונג פון דערוואַרטונג, פון אַנגסט און נערוועזיטעט.

מיט אַמאָל האָבן אַלע אויפגעהויבן די אויגן צו מערב, און די זון פאַרגייט נישט. די זון איז געבליבן שטיין. דאָס איז נישט קיין זון־אונטערגאַנג. די הימלען ווערן וואָס אַמאָל רויטער, מ׳זעט ווי די לעצטע שטראַלן פון דער זון מישן זיך מיט פלאַמיקע צונגען פון פייער, וואָס קומט ערגעץ פון אונדזער זינדיק וועלטל. עס ברענט די וועלט, דער גאַנצער אַרום און אַרום — מאָסט, ראַש, וואָלקאָוויסק, און די גאַנצע אומגעגנט. די וועל־דער , פעלדער. זיילן רויך רייסן זיך און פאַרטונקלען דעם הימל פון מאָל צו מאָל און דאַן ווידער די רויטע פלאַמען, וואָס מישן זיך צונויף מיט דעם זון־אונטער־גאַנג. און פון דעם גאַנצן אומרו און אימה פון אַרום האָט זיך מיט אַמאָל אויסגעשיילט אַ פרויען־געשטאַלט, וואָס איז געלאָפן מיט אַ שאַליק אין האַנט און געשריען: „וועלוועלע, וועלוועלע, אַהיים גיי, דו הוסט דאָך, וועסט זיך נאָך חלילה פאַרקילן...״

און איינער האָט פאַרצויגן אַ ניגון: די זון פאַרגייט אין פלאַמען, די זון מ׳זעט זי קוים, אַזוי פאַרגייט מיין האָפענונג, אַזוי פאַרגייט מיין טרוים.

חיים שבח (ארגענטינע)

פיעסק אין א ווינטערדיקער נאכט

אויסגעשטערנט איז דער הימל און בלוי. א סאמע־טענע בלויקייט מיט א פולער לבנה, וואס שפאצירט פאמעלעך. דאס שטעטל איז פארטיפט אין א טיפן ווארע־מען שלאף אונטער א ווייכער קאלדרע פון שניי. די שטיב־לעך צוגעטוליעט איינס צום אנדערן, ווי זיי וואלטן שוין געזוכט איינס ביים אנדערן.

פון די דעכער הענגען אראפ פארפרוירענע ליכט־לעך, ווי א קראנץ פערל, וועלכער גיט צו אזוי פיל שיינקייט צום אלעם ארום. די טאפלטע פענצטער פאר־פרוירן, געמאלט פון פראסט מיט פארשידענע בלומען. אינעווייניק צווישן די שויבן ליגן אנגעווארפן פארשי־דענע גראזן, מאך, מיט פלעשלעך, אלץ מסתמא א סגולה קעגן בייזן ווינטער.

דאס שטעטל רוט, ליידיק די גאסן. דער ברונעם, וואס שטייט אין מיטן מארק איז פארפרוירן, דער צוים ארום אים איז פארגליווערט פון א גראבן שיכט אייז, און ארום איז גליטשיק, א סכנה זיך צו דערנענטערן.

די בוימער שטייען אזוי רואיק, פארטראכט, באדעקט מיט שניי און פראסט, און טראכטן פון בעסערע צייטן, אז א גרינער צודעק זאל פארבייטן דעם ווייסן און גרינע בלעטער מיט פארשידענע בליעכץ זאלן שפראצן ארום. נאר דערווייל איז קאלט, דער פראסט טרעשטשעט אונ־

בית־המדרש „דער מויער"

טער די פּיס, דער אָטעם פרירט אין דער לופטן. דו שפּאַצירסט אַנגעטון אין שטיוול אָדער וואַליקעס, די פּיס איינגעוויקלט אין וואַלענע שמאַטעס און די הענט אין פוטערנע הענטשקעס מיט אַ באַשליק אויפן קאָפּ.

און אָט איז אונדזער טייכל זעלעוויאַנקע, באַדעקט מיט אַ גראָבן שיכט אייז, אַנגעשאָטן מיט שניי, גלאַנצט ווי מיט בריליאַנטן קעגנאיבער דער שיין פון דער לבנה. אַזוי פיל ליכטיקייט און ווייסקייט, אַזוי פיל לבנה־שיין, קאָן מען נאָר זען אין מיין שטעטעלע פיעסק. אַן איינ־דזעלע אַרומגערינגלט מיט וועלדער און פעלדער, טייכן און לאָנקעס. שטיבלעך, ווו עס צאַנקט אַ פייערל פון אַ קורניק, און אַ מאַמע איז שוין אויפגעשטאַנען שיילן קאַרטאָפל אויף אָנבייסן און צושטעלן אַ וואַרעמען טשיי־ניק אויף מאַכן ציקאָריע. אַ דינער רויך גייט אַרויס פון קוימען און גייט גלייך אין הימל אַריין. „אין שול אַריין, אין שול אַריין" — קלאַפּט שמואל דער שמש מיטן שטעקן אין האַנט, אַנגעטון אין אַ לאַנגן און וואַרעמען בגד און רופט צום ערשטן מנין.

בית הכנסת השול בפיעסק

חיים רוזשאַנסקי (אַרגענטינע)

די שטאָלצע וואַסער־מענטשן

מיט פיל פאַרערונג דערמאָן איך אונדזערע פּיעס־קער וואַסער־מענטשן. אונדזער שטעטעלע פּיעסק איז גע־ווען אַרומגערינגלט מיט וואַסער און האָט אויסגעזען ווי אַ פּרעכטיקער אינדזל. אויף דעם אינדזל איז געווען אַ פּרעכטיקע נאַטור, שיינע לאַנקעס, וועלדער און פעל־דער, פּרוכטבאַרע סעדער און שמעקעדיקער בעז, און אַרום דער טייך, וועלכער איז אַריינגעפאַלן אין דער זעלעוויאַנקע. דאָרט האָט זיך אויסגעלעבט אַ געוויסער טייל פון אונדזער יידישער באַפעלקערונג ביים טרייבן האָלץ אויפן וואַסער, און דערפאַר האָט מען זיי גערופן די וואַסער־מענטשן.

זיי האָבן געצויגן פון וואַסער זייער בידנע פּרנסה. דאָס האָלץ פלעגן זיי בינדן און טרייבן קיין זעלוויאַן צו דער סטאַנציע, און פון דאָרט פלעגט מען דאָס שוין לאַדעווען אין וואַגאָנען צו די האָלץ־סוחרים, וועלכע האָבן עס צעשיקט אין פאַרשידענע שטעט און לענדער.

קיין אינדוסטריעל שטעטל איז פּיעסק נישט גע־ווען, און אַז עס פלעגט צווואַקסן אין אַ משפּחה אַ קינד, איז קיינמאָל נישט געווען ביי וואָס צו פאַרדינען אַ גראָשן.

מיין טאַטע ז״ל איז אויך געווען אַ וואַסער־מענטש, און אַזוי אַרום האָב איך שוין געהאַט אַ צד אין טייך. נאָך אַלס קליין יינגל האָט ער מיך מיטגענומען מיט אים צו דער אַרבעט צום וואַסער, און אַזוי אַרום בין איך אויך געוואָרן אַ שטיקל וואַסער־מענטש, אָבער אויף אַ גאָר קורצער צייט, בלויז פאַר אַ פּאָר זומערן. איך האָב געזען, אַז איך וועל דערביי קיין גליקן נישט מאַכן, און שאַפן אַ פּאָזיציע פאַר דער צוקונפט געוויס נישט, ווייל די אַרבעט איז בלויז זומער, און ווינטער פלעגן מאַנכע גוט צוהונגערן. איך אָבער האָב געהאַט אַ גרויסן פּע־לער, אַז איך פלעג וועלן עסן אויך ווינטער, בין איך אַוועק זוכן עפּעס אַנדערש. אין זכרון זענען מיר אָבער געבליבן טיף איינגעקריצט די פּאָר מענטשן, מיט וועלכע איך האָב געאַרבעט, אַט די ליבע און האַרציקע יידן, וואָס וועלן קיינמאָל נישט פאַרשווינדן פון מיין זכרון.

ווי געזאָגט, פלעגן די וואַסער־מענטשן אַרבעטן נאָר זומער, און ווינטער פלעגט יעדער איינער זוכן צו פאַר־דינען ביי פאַרשידענע אַרבעטן, כדי איבערצושטופּן דעם ווינטער. מען פלעגט קוים דערציען ביז ערב פּסח, ווען מען האָט געמאַכט די קאָנטראַקטן פאַר אַרבעט און נעמען האַנט־געלט, כדי מען זאָל האָבן מיט וואָס צו מאַכן פּסח.

אייגענע געזעצן

עס איז כדאי צו דערמאָנען די אייגנאַרטיקע גע־זעצן, וועלכע האָבן פאַרפליכטעט צווישן די וואַסער־מענטשן. אַזוי, צום ביישפּיל, ווען אַ פאָטער פלעגט אַריינגעמען אַ זון צו דער אַרבעט, פלעגט ער מוזן צאָלן אַ געוויסן פּראָצענט פון יעדער אַרבעטס־וואָך די, וועל־כע האָבן געאַרבעט אָן קינדער. מיר, די יונגע, האָבן שפּעטער דאָס דאָזיקע געזעץ מבטל געמאַכט.

נישט איינמאָל פלעגן מיר זיצן אַלע צוזאַמען ביים ברעג פון טייך און געניסן פון דער שיינער נאַטור. די עלטערע פלעגן אונדז דערציילן זייערע אויפטוען, און מיר, דאָס יונגוואַרג פלעגן זיך צוהערן מיט גרויס אינטע־רעס און נייגיר. אָט זע איך ווי דער אַלטער יונה מיט דער לאַנגער באָרד, מיין טאַטע, ניאָמע קיזשעס, באָניע, וועלוול דער טוריער און פיל אַנדערע, דערציילן אונדז מיט פרייד און שטאָלץ, ווי אַזוי זיי האָבן אַמאָל דורכ־געפירט אַ שטרייק קעגן בעל־הבית פאַר נישט זאָגן זיי קיין גוט־מאָרגן. זיי האָבן דאַן געאַרבעט ביי קאָפּל דעם נגיד. איין שיינעם טאָג איז ער געקומען צום ברעג טייך ,און דורכגעגאַנגען נעבן זיי מיט שטאָלץ און גרויס־קייט פון אַ נגיד און קיינעם נישט באַגריסט, קיינעם נישט געזאָגט קיין גוט־מאָרגן. עס האָט נישט לאַנג געדויערט און עס האָט זיך אויפגעהויבן פון דער גרופּע

ניאָמע קיזשעס, אַ כיטרער און געביפּטער ייד, און האָט אַלעמען געהייסן אָפּשטעלן די אַרבעט. ער האָט אויך צוגערופן קאַפּלען און אים שאַרף אַריינגעזאָגט... אין טאַטנס־טאַטן. דעם איז נעבעך פינצטער געוואָרן אין די אויגן און ער האָט געזוכט אַ וועג ווי אַזוי זיך אָפּצוטראָגן ווי אַמשנעלסטן. נישט אַזוי לייכט איז אים אָבער דאָס אָנגעקומען. ער האָט אים דאַן צוגעגעבן, אַז דאָס נישט זאָגן! קיין גוט־מאָרגן, וועט אים קאָסטן מיט צוויי קאָפּיקעס מער אויף יעדן קלאָץ. עס האָבן נישט געהאָלפן קיין רייד און ער האָט נעבעך זיין שטראָף געמוזט באַצאָלן. פון דאַן אָן פלעגט ער אונדז טראָגן דעם גוט־מאָרגן אַנטקעגן.

שפּעטער האָבן די וואַסער־מענטשן געאַרבעט ביי רוזשנאַיער סוחרים. זיי האָבן דערציילט אַן עפּיזאָד, ווי אַזוי משה יונהס ברודער איז געפאָרן אויף אַ טראַטווע און דערזען פון דער ווייטנס ווי עטלעכע פרויען טרינקען זיך. די דאָזיקע פרויען זענען געגאַנגען קלייבן שטשאַוו אויף דער אַנדערער זייט, וועלכער איז דאָרט געוואַקסן שטאַרק געראָטן. נישט האָבנדיק קיין פאַרגעפיל פון געפאַר, האָבן זיי געפּרוווט אַדורכגיין אויף דער אַנדערער בוכטע. זיי זענען אָבער אַריין אין טיפע ברויזנדיקע וואַסערן.

משה האָט באַוויזן אַרויפצוציען אויף דער טראַטווע דאָס גאַנצע בינטל פרויען און האָט זיי געראַטעוועט פון אַ זיכערן טויט. פון דאַן אָן האָט מען גערופן די דאָזיקע בוכטע מיטן נאָמען „משהס בוכטע".

צוזאַמענשטויס מיט גויים

מיט אַזעלכע האַרציקע און אָפּטמאָל קאָמישע עפּיזאָדן איז די אַרבעט אָנגעגאַנגען פון זומער צו זומער. איין זומער — געדענק איך — ווען איך האָב שוין געאַרבעט ביים וואַסער, איז געווען אַ שרעקלעך הייסער, אַזוי ווייט אַז אויף דער אַנדערער זייט פון דער בוכטע האָט אויסגעטריקנט דאָס וואַסער און דאָס האָט אונדז געשטערט ביי דער אַרבעט. עס האָט אונדז געדראָט צו פאַרלירן געלט, ווייל אַנשטאָט בינדן 10 קלעצער אָדער 5, האָבן מיר געמוזט די זעלבע צייט פאַרלירן ביי 2 אָדער 3 קלעצער.

די וואַסער־מענטשן האָבן דאַן פאַרלאַנגט אַ העכערונג. דער האָלץ־סוחר האָט נישט נאָכגעגעבן און איז אַוועק זוכן אַנדערע אַרבעטער. אַלע אַרום האָבן געוווּסט, אַז דער פּיעסקער טייך געהערט צו די פּיעסקער וואַסער־מענטשן, שוין פון דורות, און קיינער האָט די אַרבעט נישט געוואָלט אָננעמען. דער סוחר האָט זיך אַלזאָ געווענדט צו די גויים פון איבערן ניעמאַן, און אַזוי ווי די דאָזיקע זענען געווען גרויסע אַנטיסעמיטן, האָבן זיי גלייך אָנגענומען דעם פאָרשלאָג און זענען געקומען צו דער אַרבעט. זעענדיק, אַז מען נעמט אונדז צו דעם ביסן ברויט פון מויל, האָבן מיר אויסגעקליבן צוויי עלטערע מענטשן זיי זאָלן גיין מיט זיי פאַרהאַנדלען. די דאָזיקע האָבן זיך אָבער נישט געלאָזט איבערצייגן און האָבן אַ געשריי געטון „בעי זשידאָוו".

ע סהאָבן זיך גענומען שיטן קלעפּ אויף די צוויי אַלטע יידן, און די דאָזיקע זענען קוים לעבעדיקע אַרויס פון זייערע הענט. ווען מיר האָבן דערזען יונהן מיט וועלוולען אַזעלכע צעשלאָגענע, האָבן מיר זיך אַלע אָרגאַניזירט, טאַטעס און זין, און אַוועק צום טייך אויף מלחמה מיט די גויים. אונדזער געווער זענען געווען די באָסאַקעס, און מיר האָבן זיי אַזוי צעשלאָגן, אַז דאָס וואַסער איז רויט געוואָרן פון זייער בלוט. די גויים זענען זיך צעלאָפן ווי מייז אין די לעכער, און מער האָט מען זיי נישט געזען.

זיי האָבן געהאַט אַ ביטערן טעות. זיי האָבן געמיינט, אַז די יידישע וואַסער־מענטשן קאָנען בלויז באַקומען קלעפּ אָבער נישט געבן. אין זייערע גוישע קעפּ איז גאַרנישט איינגעפאַלן, אַז זיי וועלן באַקומען באַצאָלט צענפאַכיק.

דער מאַסן־אַרעסט

די געמיינסטע טאַט איז אָבער געקומען מצד יידן. זיי האָבן זיך גאָרנישט געשעמט צו פאַרפלעקן זייער יידישן כבוד און אָפּגעמסרט די וואַסער־מענטשן, אַז זיי האָבן געמאַכט אַ קאָמוניסטישן אויפשטאַנד. עס איז געקומען אַ באַפעל צו אַרעסטירן אַלע און אָפּפירן קיין וואָלקאָוויסק. מיר, עטלעכע יידישע יינגלעך, זענען אַנטלאָפן און זיך אויסבאַהאַלטן, אָבער די עלטערע האָט מען אַרויפגעזעצט אויף פורן און אַוועקגעפירט.

דאָ האָט פּאַסירט עפּעס איינדרוקפולעס. ווען דער

אַלטער יונה האָט זיך דערמאָנט, אַז ער האָט נישט מיט־גענומען דעם טלית און תפילין. ער האָט זיך אויסגעצויגן אויף דער ערד און האָט זיך בשום אופן נישט געלאָזט נעמען. דער קאָמענדאַנט האָט געזען, אַז ער קאָן מיט אים גאָרנישט מאַכן, האָט ער אַוועקגעשיקט אים ברענגען דעם טלית און תפילין.

דערווייל האָט מיין שוועסטער שיינע אַרויסגערופן טעלעפאָניש מיין ברודער עליע, וועלכער האָט דאַן געוווינט אין וואָלקאָוויסק און אים דערציילט די גאַנצע געשיכטע. עליע האָט געהאַט זייער גוטע באַציאונגען מיטן אָרטיקן קאָמענדאַנט. ער האָט זיך מיט אים גלייך געטראָפן און אַלץ דערליידיקט.

ווער געדענקט נישט דעם ערב־שבת ביי די וואַסער־מענטשן. דאָס איז געווען ביי זיי דער קירצסטער טאָג אין דער וואָך. איך געדענק ווי דער אַלטער יונה פלעגט מיט זיין געזונטער מענערישער שטימע אַ געשריי טון: „האַמעוועןן די פּליטן, עס איז ערב־שבת!" און זיין שטימע פלעגט אַפּהילכן איבערן גאַנצן טייך. אַלע ווי איינער פלעגן בינדן די פּליטן, נעמען די באַסאַקעס אויף די פּלייצעס און מיט אַ הייליקן ציטער אין האַרצן גיין אַהיים, כדי אויפצונעמען אונדזער הייליקן שבת.

נישטאָ מער יענע יידישע וואַסער־מענטשן, נישטאָ מער יענע האַרציקע געשטאַלטן, וועלכע איך וועל אָבער שטענדיק דערמאָנען מיט גרויס ליבע.

גליקע וואַנד־רוזשאַנסקי (ארגענטינע)

מיין אויסגעדרונענער חלום

יאָרן־לאַנג האָב איך געחלומט וועגן אַ יום־טובדיקער קלייד. איך פלעג טראַכטן וועגן איר סיי בייטאָג סיי ביינאַכט. איך פלעג זי אויסמאָלן אין מיין פאַנטאַזיע אַלס דעם שענסטן מאָדעל. איך האָב זי איינמאָל אַפילו אָנגעמאָסטן און איך האָב אויסגעזען אין איר שייִן, פריש און פריילעך. פאַר גרויס הנאה האָב איך אַ שמייכל געטון און אַפילו געלאַכט. דאָס לאַכן האָט מיך אַליין איבערגעשראָקן.

פון זינט איך געדענק, בין איך ערנסט און אומעטיק. אַלץ אין מיין וועזן האָט דאָס אויסגעדריקט: די שטאַרק טרויעריקע אויגן, דאָס בלייכע פנים, די באַוועגונגען. דאָס טיפע שווייגן. אָבער דער דראַנג נאָך אַ ניי קלייד האָט מיר געשאַפן ענערגיע און מוט.

שטענדיק האָט מיך איין געדאַנק געמאַטערט, ווי אַזוי דערגרייכט מען דעם ווייטן חלום?

און געשען איז אַ צופאַל, כאָטש עס איז געווען זייער אַ פיינלעכער פאַר אונדז יידן אין שטעטל. אָבער עס איז דאָך פאַראַן אַ מעגלעכקייט צו דערגרייכן די אויסגעחלומטע קלייד.

ביי אונדז אין שטעטעלע פיעסק האָבן פיל איינוווינער געהאַט קי. דאָס ביסעלע מילך פלעגט אויסלייזן פון אַ סך נויטן. אַ קראַנק קינד צו דערנערן, אַן אַלטן פאַרחלשטן ייד, מחייה זיין די שוואַכע, הונגעריקע און פאַרשמאַכטע נשמה. אָט אַזוי האָט מען געצויגן הילף און טרייסט פון דער קו. ווינטער האָט די קו געליטן צוזאַמען מיט איר בעל־הבית. שווער געווען אויסצוהאַלטן די אייגענע פאַמיליע אַזאַ לאַנגן קאַלטן ווינטער, האָט מען נאָך געמוזט זאָרגן פאַר דער קו. אַזוי פלעגט מען מיט אַלע כוחות דורכשטופּן דעם ווינטער און קוים דערלעבן דעם פרילינג. די קריסטן פון אונדזער שטעטעלע פלעגן מיטנעמען מיט זייערע סטאַדעס די יידישע קי. פאַר דעם פלעגט יעדער איינער אָפּצאָלן וויפל דער קריסט פלעגט פאַרלאַנגען. דער קריסט האָט פאַרמאָגט אייגענע פעלדער, וועלדער, לאַנקעס מיט גוטער פאַשע. מיר יידן — גאָרנישט. אַזוי האָט די קו מיטגעמאַכט דאָס שווערע לעבן צוזאַמען מיטן ייד. אָבער דער זומער האָט אַלעמען אָפּגעראַטעוועט. די קו פלעגט זיין זאַט, געבן אַ סך מילך און איר בעל־הבית איז געווען גליקלעך.

לויטן שטייגער פלעגן אַלע צונויפקלייבן די קי אויפן מאַרק אין צענטער פון שטעטל. מיטן טאָג גלייך פלעגן אַלע ברענגען די קי און דער פאַסטוך פלעגט קומען זיי צונעמען אויף אַ גאַנצן טאָג. איין מאָל האָבן זיך אַלע צונויפגעזאַמלט. אָבער דער פאַסטוך איז נישטאָ. עס איז שוין גאַנץ שפּעט און מען זעט אים נישט. פלוצלונג איז דערשינען איינער פון זיי און אויסגעשריען: „מיר ווילן נישט פאַשען די קי פון די זשידעס!״

די גרויזאַמע גזירה

פאַרשטענדלעך, אַז די גרויזאַמע גזירה איז געקומען פון די העכערע פענצטער, פון די פוילישע שלאַכטשיצעס. יעדער איינער איז געבליבן שטיין נעבן זיין קו פאַרצווייפלט. מאַנכע פרויען זענען אויסגעבראָכן מיט צו וועמען ווענדט מען זיך? ווען די מאַכט אַליין אונגעווייִן.. טרויער! אַן אומגליק! ווו גייט מען איצט? טערשטיצט דעם אַנטיסעמיטיזם.

אַריבער אַ טאָג, צוויי, די לאַגע ווערט שווערער און שווערער, ממש נישטאָ ווי אַזוי אויסצוקומען אַ טאָג איצט ווי האַלט מען אויס די קי? די בידנע בהמה ציט אין פעלד אַריין, דאָרט אויף דער פרייהייט. זי וויל נישט שטיין אין שטאַל. און אַרויסלאָזן טאָר מען נישט.

די קליינע קהילה פון אונדזער שטעטל האָט זיך פאַרזאַמלט, כדי צו געפינען אַן אויסוועג פון דער לאַגע. אין דער שפּיץ איז געשטאַנען ר׳ אברהם שבח. ער האָט באַשלאָסן אָפּקויפן אַ שטיקל ערד. דער שטח איז געווען וויסט און פוסט און ווייט 5 קילאָמעטער פון שטעטל. ראשית מוז מען דעם באָדן איבערגראָבן. פאַרזעצןביי־

מער, פֿאַרזייען גראָזן און צוגרייטן די אייגענע פּאַשע פֿאַר דעם ביסל יידישע קי.

די קהילה האָט זיך גענומען גאַר ענערגיש צו דעם ענין. זי האָט אַרויסגעלאָזט אַן אויפרוף: מיר זוכן אַרבעטער. אַלע, ווער עס קאָן און וויל, בעט מען זיך שטעלן צו דער אַרבעט!

דעם זעלבן טאָג האָט זיך די גאַנצע יוגנט געשטעלט צום רוף. צוויי צילן האָבן זי געבראַכט אַהער. ערשטנס, ווייזן די שונאים, אַז מיר קאָנען אַליין אויסהאַלטן אונדזערע קי. עס האָט זיך געפֿונען אַ יידישער פּאַסטוך, וועלכער האָט געטריבן די אָרעמע בהמות ווייט פֿון שטאָט, כדי צו געפֿינען עפּעס, וואָס זאָל שטילן זייער הונגער. און מיר זענען צוגעטראָטן באַאַרבעטן דעם שטח.

דער צווייטער ציל האָט יעדן געוואַרעמט. ער וועט פֿאַרדינען עטלעכע זלאָטעס און וועט קאָנען העלפֿן זיין משפּחה.

איך בין געוועזן די ערשטע אויפֿן פּלאַץ. דאָ האָב איך געזען די פֿאַרווירקלעכונג פֿון מיין חלום. איך האָב שוין געמאַכט אַ לאַנגן חשבון, אַז ביז סוף זומער וועל איך פֿאַרמאָגן אַזאַ סומע געלט, וועלכע וועט מיר נישט נאָר ברענגען דאָס נייע קלייד. איך וועל אויך קאָנען זיך קויפֿן אַ פּאָר נייע שיך און איך וועל זיין ממש פֿאַרפּוצט לכבוד יום־טוב. גלענצנדיק, האָב איך אויסגעשריען, און אַ שטראַל ליכט האָט מיך באַלויכטן.

עס שטראָמען שאָטנס

דער זאַמל־פּונקט איז געוועזן אויפֿן מאַרק. ווען דער ערשטער פּאַס ליכט האָט זיך באַוויזן אין מזרח, בין איך שוין געגאַנגען מיט מיין זעקעלע אויף דער פּלייצע צום זאַמל־פּונקט. באַלד האָבן זיך באַוויזן שאָטנס. זיי ציען זיך פֿון אַלע ווינקעלעך און געסעלעך. אויסגעזען האָבן זיי הויך און דאַר. קוים וואָס מען האָט דערקענט אין זיי געשטאַלטן פֿון מענטשן. נישט לאַנג געוואַרט האָט מען זיך געלאָזט אין דער ריכטונג פֿון דעם אַזוי גערופֿענעם יידן־שטח. טראָץ דעם ווייטן וועג און דעם שוואַכן פֿרישטיק, וואָס יעדער האָט באַוויזן עסן אין דער היים, האָט מען זיך גלייך גענומען צו דער אַרבעט.

די אַרבעט איז געוועזן שווער און פּיינלעך. שפּעט אין אָוונט פֿלעגן מיר צוריקגיין אַהיים מיט מידע גלידער און צעבראָכענע ביינער. אַזוי איז געפֿלאָסן אַ טאָג נאָך אַ טאָג. איך האָב געאַרבעט זייער פֿלייסיק. דער זומער איז שוין באַלד געוועזן צו סוף. יעדער פֿאַרגאַנגענער טאָג האָט מיך אָנגעפֿילט מיט מוט און פֿרייד. אָט־אָט וועל איך מיין ציל דערגרייכן.

אויפֿן שוועל פֿון דערגרייכן דעם ציל קומט אָן אַ בשורה, אַז ר׳ אברהם שבח, ראש הקהילה, פֿאָרט קיין אַרגענטינע צו זיינע קינדער און טאַקע אין די נאָענטסטע טעג. ווער עס זאָל פֿאַרנעמען זיין פּלאַץ אין דער קהילה איז נישט געווען. די אַרבעט ווערט גלייך אָפּגעשטעלט. מיט זיין אַוועקפֿאָרן איז אַראָפּ צום גרונט די יידישע שווערע אַרבעט און די יידישע פּאַשע, אונדזער געלט און שווערע מי און שווייס. איצט זענען אויך צוגעקומען בלוט און טרערן.

מיר בלייבן אַלע זיצן אין שטוב. דער הימל, וועלכער האָט זיך איין מאָל באַוויזן פֿאַר מיר העל און בלוי, איז ווידער פֿאַרוואָלקנט, און מיין שיינער חלום איז אויסגערונען געוואָרן צוזאַמען מיטן גורל פֿון אונדזערע יידן אין שטעטל.

פֿיל יאָרן זענען פֿאַרביי. איך לעב אין דער ווייטער אַרגענטינע. מיין שטעטעלע איז ווייט פֿון מיר שווערע טויזנטער מיילן. מיין שראַנק איז פֿול מיט די שענסטע קליידער, אָבער יענער חלום וועגן אַ ניי קלייד אויף יום־טוב גייט מיר נאָך און לאָזט מיך נישט אָפּ. און איך וויל אים אויך נישט פֿאַרגעסן.

דבורה רודבורד

דער ווידוי פון א סאציאליסטישן קעמפער

דעם 13טן סעפטעמבער 1957 האָב איך דערהאַלטן דעם לעצטן בריוו פון מיין פעטער יעקב אָסטרינסקי. דעם בריוו האָט ער געשריבן איין וואָך פאַר זיין קומען זען ארץ־ישראל. איך לייען דעם בריוו איין מאָל און נאָך אַמאָל, און האָב נישט גענוג. דער בריוו איז גע־שריבן מיט אַזוי פיל האַרץ, און דאָס אַלץ וועגן ארץ־ישראל.

דער בריוו איז אַ שווערער און ווייטיקלעכער ווידוי פון אַ גרויסן קעמפער נאָך פון יאָר 1905. מיין פעטער איז דאַן נאָך געווען זייער יונג, צווישן 17 און 18 יאָר, און האָט אויסגעזען אַפילו נאָך ייִנגער. ער איז געווען דאַר, הויך געוואַקסן, בלייך און געליטן אויף אַסטמע. די נאַטור האָט אים באַשאָנקען מיט גרויסע פעאיקייטן אין וואָרט און אין שריפט. קיין שול האָט ער קיינמאָל נישט באַזוכט. דער חדר און אַלטער רבי זענען געווען זיינע גייסטיקע דערציער. ער האָט אַליין געלערנט ליי־ענען און שרייבן. דאָס האַרץ — גוט און פּילבאַר. די נשמה האָט געשלונגען אין זיך דעם צער און נויט פון זיין סביבה, פון זיין גאַנץ שטעטעלע.

ער האָט זיך באַקענט מיט די געהיימע קעמפער פאַר מענטשלעכער פרייהייט, מיט די אַזוי גערופענע „ברי־דער און שוועסטער 1909" און האָט זיך גלייך אָנגע־שלאָסן אָן זיי. צוזאַמען מיט זיי גענומען זוכן אַ וועג צו לייזן די שווערע לאַגע פון די ייִדישע מאַסן. ער און אַלע איבעריקע האָבן געטראַכט דאָס מאַכן פּשוט און איינפאַך: זיי וועלן זיך פאַראייניקן מיט די קעמפער פון אַלע פעלקער און מיט בשותפותדיקע כוחות וועט מען ברענגען די באַפרייאונג פאַר אַלע מאַסן פון וועלט־פּראָלעטאַריאַט. צוזאַמען מיטן לייזן פון וועלט־פּראָב־לעם, וועלן אויך ווערן געלייזט די ייִדישע פּראָבלעמען אין גלות.

זיי, די סאָציאַליסטן, האָבן געגלויבט, אַז די אידעע וועט אויסראָטן די פּאָגראָמען און שחיטות אויף ייִדן. די אידעע וועט אויסראָטן די ווילדע אָנפאַלן אויף ייִדן און עס וועט קומען אַ סוף צום חרוב מאַכן שטעט און ייִדישע ישובים. מען וועט שוין מער נישט טרייבן קיין ייִדן פון לאַנד צו לאַנד, אָן אַ פאַר־ווען און אָן אַ פאַר־וואָס, מענטש צו מענטש וועט טראָגן ליבע און שלום.

אַ סוף צו די דאָזיקע האָפענונגען האָט געמאַכט פון איין זייט היטלער, וועלכער האָט געטראָגן מיט זיך חורבן און אונטערגאַנג פאַרן ייִדישן פאָלק; אין מזרח, ווו דער פינף־עקיקער שטערן האָט געדאַרפט באַלויכטן די וועלט מיט פרייהייט, איז געקומען סטאַלין און האָט געבראַכט טויט, פחד און פאַרשקלאַפונג. ביי דעם גרויסן חורבן פון דערלייזונג און פרייהייט איז געוואָרן צעריסן די נשמה פון מיין פעטער.

ער איז געבליבן שטיין פאַרן חורבן פון זיין איי־גענעם איך און אידעאַל. ע רהאָט געזען ווי ייִדן ווערן געברענט און געשאָכטן און די וועלט שווייגט. דאָס בי־סעלע לעבן געבליבענע ייִדן בלאָנדזשען איבער וועגן און קיין לאַנד לאָזט זיי נישט אַריין. דאַן האָט זיך מיין פעטער אָנגעשלאָסן אָן די בלאָנדזשענדיקע, כדי צו זוכן פאַר זיי אַ היים. ער קערט זיך אום צו זיין פאָלק און צו זיין אַלטער היים ישראל. פון דעם מאָמענט אָן גיט ער אַוועק זיין לעבן, כוחות און חלומות פאַרן ייִדישן לאַנד. דאָ וועל איך ציטירן עטלעכע שורות פון זיין לעצטן בריוו:

אַ בריוו — אַ ווידוי

„מיין איינציקער אידעאַל איז קומען אַהין, דאָרט צו מיין אַלטער היים. איך וויל זען דאָס לאַנד פון מיינע אבות, איך וויל שטיין אָרעם, קליין און שולדיק פאַר די אַלטע מצבות און פאַלן מיט מיין פּנים צו זיי און בעטן מחילה, וויינען און בעטן רחמים, זיי זאָלן מיך ריין וואַשן פון מיינע זינד.

„פאַרוואָס האָב איך מיין לאַנד באַקעמפט? פאַרוואָס האָב איך געוואָלט אויסראָטן פון יידישן ווען די העברעאישע שפּראַך? איך האָב געוואָלט אַרויסרייסן די שפּראַך פון די מיילער, וועלכע האָבן אין איר גערעדט. אַנשטאָט דעם האָב איך, און אַלע מיט מיר, געוואָלט איינפירן יידיש, אַלע זאָלן רעדן, שרייבן און לערנען נאָר יידיש אין די שולן, אין לעבן, אין גאַס און אין קולטור־ווען.

„איצט מאַמע־ערד, טאָרסטו מיר נישט לאָזן שטעלן מיינע פיס אויף דיינע זאַמדן, וואַרף מיך אַראָפּ פון דיינע שטיינער צוריק אין ים אַריין.

„40 יאָר האָב איך פון דיר נישט געוואָלט וויסן. 40 יאָר האָב איך דיך פאַרביטן אויף אַ פרעמדער אידעע, אָבער איך האָב געהאָפט ווי אַלע קעמפער, אַז מיטן אָפּשאַפן פון קאַפּיטאַליזם וועלן ווערן אָפּגעווישט גרענעצן פון לענדער, עס וועט אויסוואַקסן אַ גוטע וועלט, ווו מענטש צו מענטש וועט טראָגן פרידן און שלום. מיר האָבן געגלויבט, אַז מיטן פאַרשווינדן פון קאַפּיטאַליזם וועט אויך פאַרשווינדן דער גרויזאַמער אַנטיסעמיטיזם אויף אייביק.

„איצט שריי איך פאַרביטערט אין דער אכזריותדיקער וועלט אַריין... איך שריי צו אייך אַלע קעמפער, ווו זענט איר אַלע? פאַרוואָס שווייגט איר? ווו איז דאָס ליכט, וואָס מיר האָבן אַנגעצונדן? ווו איז דער שלום און אחדות?

„יאָרן־לאַנג האָב איך געאַרבעט פאַר אַ פרעמדן גאָרטן און מיין אייגענעם פאַרלאָזט. איצט קום איך צו דיר, ישׂראל, צעבראָכן, אַלט, אַנטוישט און אָפּגענאַרט. מיינע טייערע, איך פאַר צו אייך אַלעמען, צו דיר מיין היים. און צו אייך, מיינע ברידער אין ציון!

„מיין דבורהלע, איך האָב שוין אַלץ גרייט. אַלע פּאַפּירן ליגן אויף מיין טיש. איך שרייב דעם בריוו, איר זאָלט מיך אָפּוואָרטן...

„דבורהלע, איך זע דיך נישט, אויך דאָס פּאַפּיר, די פעדער פאַלט אַרויס פון מיין האַנט... נעבן מיר שטייט מיין דאָקטער... בעט מחילה מיין מאַמע־ערד, זאָג אַז איך ליב זי...”

מיין פעטער האָט פאַרענדיקט. ער האָט פאַרענדיקט גוט. ער האָט באַוויזן דערציילן זיין אמת, וועלכן ער האָט געשטיקט אין זיך יאָרן־לאַנג.

געליבט זיין שטעטעלע

איך האָב זיין לעצטן בריוו אָפּגעהיט ווי אַ צוואה. איצט ברענג איך אים אין דעם בוך פון דעם שטעטעלע, פאַר וועלכן ער האָט געזאָרגט זיין גאַנץ לעבן. נאָך דעם ערשטן וועלט־קריג איז ער געקומען אַלס דעלעגאַט פון אונדזערע לאַנדסלייט אין אַמעריקע און האָט געבראַכט הילף און טרייסט פאַר יעדן איינעם. יעדע שטוב האָט ער באַזוכט, אַלץ פאַרשריבן, ער זאָל חלילה נישט פאַרגעסן קיין וואָרט. מיט צוויי יאָר שפּעטער איז ער ווידער געקומען און געבראַכט מיט זיך שטיצע פאַר יעדער פאַמיליע.

אין אַמעריקע האָט ער אַלע פּיעסקער אָרגאַניזירט אין איין משפחה. נאָכן חורבן פון היטלערס הערשאַפט האָט ער גענומען אויסזוכן דאָס ביסעלע לעבן פאַרבליבענע פּיעסקער, און האָט פאַרוואָרפן אַלע אינסטיטוציעס אין דער וועלט מיט בריוו ביז ער האָט זיי געפונען. נאָך דעם האָט ער זיי געשיקט הילף און געהאָלפן קומען קיין ישׂראל. „דאָ”, האָט ער זיי געשריבן, „איז אייער היים”.

נאָך דעם האָט ער געזוכט אַ וועג ווי צו פאַראייביקן די קרבנות און האָט באַשלאָסן, אַז דעם דענקמאָל וועלן מיר אויפשטעלן אין ישׂראל.

ווען די רבנים פון יאַגעל און מאַרקאָוויטש האָבן באַזוכט ניו־יאָרק אין צוזאַמענהאַנג מיטן אויפשטעלן פון דער גרויסער סלאָנימער ישיבה אין רמת־גן, נעמט יעקב אָסטרינסקי אַנטייל אין דעם פּלאַן, און דאָס טראָץ דעם וואָס ער אַליין איז נישט רעליגיעז. אין דער ישיבה וועט מען אויסבויען אַ צימער אויפן נאָמען פון די פּיעסקער. ער האָט אויך אָנגעהויבן שאַפן געלט פאַר

דעם פלאַן, נישט רעכענענדיק זיך מיט זיין קראַנקהייט. זיין אַסטמע האָט אים געפייניקט און אָפּגעשוואַכט.

ער האָט געוואַנדערט אין משך פון וואָכן איבער דער גרויסער אַמעריקע, אויפגעזוכט יעדן פיעסקער און געזאַמלט סענט צו סענט. דאָס צימער איז אויפגעבויט געוואָרן. ער מיט זיינע איבערגעגעבענע מיטאַרבעטער חיה לעווין און איר מאַן אַלטער שטייען פאַרשריבן ביים אריינגאַנג פון צימער.

משפחת אסטרינסקי

שרה לעווין־גלאַזער (ניו־יאָרק)

די ערשטע סדר־נאַכט ווייט פון פּיעסק

האַרבסט 1920 האָבן מיר פאַרלאָזן אונדזער שטעטעלע פּיעסק. מיר האָבן דאָרט איבערגעלאָזן צער און נויט. שווער געווען זיך צו געזעגענען מיט אונדזער שטיבעלע, מיט די בוימער, מיט דער שטילקייט און פריינטלעכקייט, וואָס איינער האָט געטראָגן פאַרן אַנדערן. דאָס האָב איך מיטגענומען מיט זיך אין מיין בלוט אין דער גרויסער וועלט אַריין.

נאָך שווערע מאַטערנישן אין דעם לאַנגן וועג האָבן מיר דערגרייכט דעם פּאָרט ניו־יאָרק. דאָרט האָט אונדז אָפּגעוואַרט דעם פאָטער ז״ל, מיין עלטערע־שוועסטער בעקי ז״ל און מיין גוטער ברודער איטשע־לייזער. די שמחה איז געווען גרויס. סוף־סוף, נאָך לאַנגע יאָרן פון צעשיידונג, איז די משפּחה צוזאַמען. אַלע האָבן יענעם פרימאָרגן געדאַוונט און טאַקע אַ הייסע תפילה געטון צו גאָט פאַרן גרויסן נס.

וואָכן זענען פאַרביי, אָבער די גאַנצע צייט האָב איך באַמערקט ווי מיין מוטער באַהאַלט און שטעלט אַוועק טעפּעלעך אין אַ שטילן ווינקל, שמאַלץ, נייע כלים, כוסות, בגדים און טעפּ. אויף מיין פראַגע: צו־וואָס? האָב איך באַקומען אַן ענטפער: „מיין קינד, דאָס יאָר וועלן מיר פּראַווען דעם סדר די גאַנצע משפּחה, מוז מען צוגרייטן אַ גרויסן יום־טוב״. איך בין גלייך מיטגעריסן געוואָרן מיטן געדאַנק. געהאָלפן מאַכן, שאַפן און קויפן. אין דער סדר־נאַכט וועלן מיר דערציילן וועגן דעם נס, ווי אַזוי מיר זענען אַלע לעבן געבליבן נאָך אַזאַ מלחמה, נאָך אַזוי פיל עפּידעמיעס, נאָך אַזוי פיל טויט און אומגליקן. איך האָב שוין געציילט די טעג...

ערב־פּסח איז דאָ. דאָס גאַנצע הויז שטייט ווי אַ כלה צו דער חופּה. מיין פאָטער איז שטאַרק פאַרנומען. ער גרייט זיין קיטל, די הגדהס, אליהו הנביאס כוס. ער גרייט אָן פלעשער וויין, וואָס ער האָט אַליין געמאַכט, כדי עס זאָל זיין געווען כשר אויף פּסח. די זון איז אַרונטער. די מוטער האָט אַוועקגעשטעלט אויפן טיש ליכט לויט דער צאָל פון אירע קינדערלעך. לאַנג האָט זי דאָס מאָל געבענטשט. איך האָב געוואָלט זיך צוהערן, אָבער זי האָט תפילה געטון טיף אין איר נשמה, קיינער זאָל זי נישט הערן.

די פאַמיליע לעווין

מיין פאָטער מיט די זין שמואלקע און איטשע־לייזער זענען אַוועק אין שול. עס איז מיטגעגאַנגען מיט זיי דער ערשטער אידעם גינגאָלד. פּלוצלונג האָבן מיר דערהערט אַ שטיל זמרל, אַ סימן אַז זיי קומען צוריק פון שול. די שטוב איז פול געוואָרן מיט געזאַנג פון די יום־טובדיקע תפילות.

דער פאָטער האָט פאַרנומען זיין פּלאַץ אויף דער

שיינער היסב־בעט, וואָס מיר האָבן אים צוגעגרייט. יע־דער איינער האָט זיך געזעצט צום טיש. דער פאָטער האָט געמאַכט קידוש, אָבער יענעם קידוש און יענעם שהחיינו האָב איך געזוכט יאָר־איין, יאָר־אויס ביי דער סדר־נאַכט און מער נישט געהערט.

דער פסוק „עבדים היינו" האָט פאַרהילכט די שטוב און עס דאַכט זיך מיר, אַז דער גאַנצער קוואַרטאַל האָט געקלונגען מיט דעם געזאַנג. איך האָב אויפגעהויבן מיינע אויגן. מיין בליק איז געפאַלן אויפן ליכטיקן פנים פון מיין פאָטער. איך האָב דערזען אין אים אַ געשטאַלט פון אַ צדיק, אַ צדיק, וועלכער רעדט מיט גאָט פנים אל פנים. נעבן אים איז געזעסן די מוטער און דאָס ליכט האָט זיי ביידע פאַראייניקט. לאַנג האָבן מיר גע־זונגען די תפילות. דאָס עסן, די געשמאַקע מאכלים זענען געווען אַ נעבן־זאַך.

דער זייגער האָט געשלאָגן 12. דער פאָטער האָט זיך אויפגעשטעלט און מיט גרויס כוונה געלייענט דעם פסוק „שפוך חמתך על הגויים". איך האָב געעפנט די טיר. אַ פאַרבאָרגענער ציטער האָט מיך דורכגענומען. איך בין געווען דערשיטערט. אָבער איין זאַך בין איך זיכער, און אַפילו ביזן היינטיקן טאָג, אַז אליהו הנביא איז אַריין. און דער שליח פון גאָט האָט מיטן פאָטער מיטגעזונגען „לשנה הבאה בירושלים". יאָרן האָט מיין פאָטער געוואַרט מקיים צו זיין די תפילה. ליידער איז ער געשטאָרבן אַ פּאָר יאָר נאָך דער מלחמת השחרור אין יאָר 1948.

די פאמיליע לעווין אין אמריקה

אַ סך יאָרן זענען זיך פאַרלאָפן פון דאַן, שוין מער פון פופציק. אָבער די ערשטע סדר־נאַכט אין אַמעריקע טראָג איך ביז היינט אין האַרצן. און עס איז גוט, אַז דער דאָזיקער סדר וועט פאַראייביקט ווערן אין פּיעס־קער בוך. דאָס איז זיכער געווען דער פאַרלאַנג פון מיין פאָטער. די גאַנצע יאָרן פון זיין לעבן אין דער רוסישי־קער אַמעריקע האָט ער געטראָגן אין זיך דאָס ליכט פון אונדזער שטעטעלע, און ער האָט זיך באַמיט, אַז זיין גייסט זאָל הערשן צווישן אונדזערע פּיעסקער אין אַמע־ריקע. ער איז געווען דער ערשטער גרינדער פון דעם פּיעסקער פאַראיין. ער איז געווען דער גבאי און בויער פון דער פּיעסקער שול אין ניו־יאָרק. ער האָט געהאָלפן זאַמלען די געלטער, כדי אויפשטעלן דעם דענקמאָל נאָך די פּיעסקער קרבנות פון היטלערס שחיטה. אַזוי האָט ער געאַרבעט פאַר זיין שטעטעלע ביזן לעצטן טאָג פון זיין לעבן.

שרה גלאזעריס עלטערן און פאמיליע

די פאמיליע גינגולד

אברהם וואַלאַך (ארגענטינע)

א פארשטערטער יום־כיפור

דאָס איז געווען אין יאָר 1920. די מלחמה איז אָפי־ציעל שוין געווען פאַרענדיקט. אָבער אונדזער שטעטל האָט נאָך פון קיין מנוחה נישט געוווּסט. ביי אַלעמען זענען נאָך פריש געווען אין זכרון און אין געמיט די איבערגעלעבטע מלחמה־יאָרן, די יאָרן פון דער דייטשער הערשאַפט, און שפּעטער פונדער פּוילישער און באָל־שעוויסטישער.

יעדע נייע מאַכט האָט אין אונדזער שטעטלדיקן לעבן אַריינגעבראַכט נייע דאגות. די דייטשע אָקופּאַציע באַלד אין אָנהויב מלחמה האָט גלייך געלאָזט פילן דאָס שווערע לעבן פון דער מלחמה־צייט, כאָטש אין 1915 יאָר האָבן די דייטשן זיך נישט באַצויגן צו די יידן אַזוי ווי אין 1939 און קיין דירעקטע סכנה פאַר דעם לעבן איז אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע נישט געווען ביי אונדז.

אַ סך ערגער איז געווען, ווען נאָכן פּלוצלינגדיקן צוריקטריט פון די דייטשן, זענען אין אונדזער שטעטל אַריין די פּוילישע אַזוי גערופענע „לעגיאָנערן", די טרוי־עריק־באַרימטע „האַלערטשיקעס", וועלכע האָבן געהאַט אַ גרויס פאַרגעניגן צו שניידן יידישע בערד אין מיטן גאַס און בכלל אָנטון כלערליי צרות דער יידישער באַ־פעלקערונג.

נאָכדעם האָבן אין אונדזער שטעטל איבערגענומען די מאַכט די באָלשעוויקעס, און עס האָט זיך ווידער אַלץ געביטן. אמת, מיר זענען פּטור געוואָרן פון די ווילדע אָנפאַלן פון די „האַלערטשיקעס", אָבער עס זענען גע־קומען נייע שוועריקייטן און דאגות. די נייע מאַכט האָט קודם־כל פאַרפירט אַ קאַמף קעגן די „בורזשויען" ביי אונדז אין שטעטל. דער דאָזיקער קאַמף איז באַשטאַנען אין רעקווירירן, וואָס מיינט פּשוט צונעמען ביי יעדן איינעם אַלץ וואָס מען האָט נאָר געפונען פון סחורה און פּראָדוקטן. חוץ דעם איז כסדר אָנגעגאַנגען אַ סדרה „אָביסקעס", דאָס הייסט הויז־זוכונגען פון געווער, און נישט זעלטן פלעגט מען אויך זוכן שפּיאָנען.

אַט דאָס אַלץ האָט געפירט דערצו, אַז אַרעסטן זע־נען געוואָרן אַן אָפטע זאַך אין אונדזער שטעטלדיקן לעבן.

אַן אַרעסט ערב יום־כיפור

וועגן איינעם פון די אַרעסטן וויל איך דאָ דער־ציילן, און הגם אַן אַרעסט איז אין יענער צייט, ווי שוין געזאָגט, געווען ביי אונדז אַ געוויינלעכע זאַך, איז דער דאָזיקער אַרעסט באַזונדערס געבליבן ביי מיר אין זכרון, אפשר דערפאַר, ווייל ער איז פאָרגעקומען אין ספּעציעלע באַדינגונגען און גראָד אין אַן ערב יום־כיפור, אַ פאַקט, וואָס האָט אויף אַלעמען געמאַכט אַ באַזונדערס פיינ־לעכן איינדרוק.

די שטימונג איז אין יענער צייט סיי ווי געווען אַן אָנגעשטרענגטע. דאָס שטעטל האָט זיך געפונען, ווי גע־זאָגט, אונטער דער מאַכט פון די באָלשעוויקעס, אָבער מיר האָבן געוווּסט, אַז דער קאַמף מיט די פּאָליאַקן איז נאָך נישט פאַרענדיקט. כאָטש דער דאָזיקער קאַמף איז דעמאָלט פאָרגעקומען גאַנץ ווייט פון אונדזער שטעטל, פלעגט מען אָבער דאָך אָפט הערן די פאַרטויבטע קראַכן פון האַרמאַטן־שיסעריי און אויפרייסן פון באָמבעס, און אונדזערע הערצער זענען פול געווען מיט פחד און מיר האָבן געהאַט דאָס געפיל ווי עפּעס שרעקלעכעס וואָלט געלויערט אויף אונדזערע קעפּ. דערצו איז נאָך צוגע־קומען די ספּעציעלע ערב יום־כיפור־שטימונג, ווי זי

פלעגט זיין אַמאָל אין שטעטל, ווען יעדער איינער מאַכט ביי זיך אַ חשבון־הנפש און גרייט זיך צום יום־הדין. אַ סך האָבן זיך אויך דערמאָנט ווי אַנדערש עס איז געווען אַמאָל אין די פריערדיקע יאָרן, ווען מיטן אָנקום פון די ימים־נוראים איז אַריינגעטראָטן עפּעס אַ געפיל פון יום־טובדיקייט און קדושה. דאָס דאָזיקע געפיל פלעגט נאָך פאַרשטאַרקט ווערן אין די עשרת ימי תשובה, ווען מען האָט זיך פאַרגעשטעלט אין דער פאַנטאַזיע דעם יום־הדין, און מען האָט געמאַכט צוגרייטונגען צום יום־טוב. דאָס וואָכעדיקע לעבן פון אַ גאַנץ יאָר איז ערגעץ אָפּגעטראָטן אין אַ זייט און עס איז געוואָרן יום־טובדיק.

צווישן האַמער און קאָוואַדלע

אָט דאָס אַלץ איז געקומען אין זכרון יענעם ערב יום־כיפור, ווען מיר האָבן זיך געפונען צווישן האַמער און קאָוואַדלע, צווישן דעם נאָך נישט פאַרענדיקטן קאַמף פון די באָלשעוויקעס מיט די פּאָליאַקן, אין אַן אַטמאָספער פון אומזיכערקייט און שרעק. די הכנות צום יום־טוב זענען צוגעגאַנגען שטיל, אָן רעש. מיט אַ שווער געמיט האָט מען זיך געזעצט צום טיש צום אָרעמען „פאַרפאַסטן". דער טיש איז טאַקע געווען געדעקט מיט אַ ווייס טישטוך, אָבער אונטער דער קליינער ווייסער סערוועטקע איז געלעגן אַ שוואַרץ ברויט און אין די טעלערס — די פאַרעווע און אָרעמע מאכלים פון יענער צייט.

איך געדענק ווי מיין פאָטער איז אָנגעקומען פון שול נאָך מנחה דאַווענען און שלאָגן מלקות. מיר האָבן זיך געזעצט צום טיש. דער פאָטער איז געזעסן טרויעריק און פאַרזונקען אין מחשבות. ער האָט געווייטיקט אויף צרות הכלל. געגעסן האָט ער זייער ווייניק, כדי צו האָבן אַ לייכטן תענית. אין שטוב האָט געהערשט אַ הייליקע שטילקייט, וועלכע איז מאָמענטנווייז איבערגעריסן געוואָרן דורך מיין מוטערס אַ זיפץ.

אָבער אָט האָבן מיר אָפּגעגעסן די אָרעמע סעודה, געבענטשט מיט גרויס כוונה וואָרט ביי וואָרט. מיין פאָטער האָט זיך אויפגעהויבן פון טיש און געבליבן שטיין מיט אַ פייערלעכן אויסדרוק אויף זיין איידל פנים. ער האָט אויסגעשפּרייט זיינע צאַרטע הענט איבער אונדזערע קעפּ און האָט אונדז געבענטשט. אַ טרער האָט זיך אַראָפּגעגליטשט פון זיין באַק און איז געבליבן הענגען אויף זיין צעקעמטער שוואַרצער באָרד. מיין מוטער האָט אָנגעצונדן ליכט, פאַרדעקט איר בנעימותדיק פנים מיט די הענט און געזאָגט מיט געוויין אַ הייסע תפילה.

צו כל־נדרי אין שול

ביסלעכווייז איז צוגעפאַלן דער אָוונט און מיר זענען אַוועק אין שול, וווּ מיר האָבן שוין געטראָפן אַ סך מתפללים שטיין ווי צוגעשמידטע צו זייערע שטענדערס אין טלית און קיטל און זאָגן „תפילה זכה". די ברענענדיקע ליכט, דאָס שטילע מתפלל זיין פון די מענער און דאָס כליפּען פון די ווייבער האָבן פאַרשטאַרקט די ספּעציפיש יום־כיפורדיקע שטימונג.

מיט אַמאָל האָט זיך דערהערט אַ פעסטער קלאַפּ אין באַלעמער און אין בית־המדרש איז אַריינגעטראָטן אַ טיפע שטילקייט. עס האָט זיך געעפנט דער אָרון־קודש און מען האָט יעדן פון די זקני העיר געגעבן אַ ספר־תורה אין האַנט. זיי האָבן אָנגעהויבן אַרומגיין לאַנגזאַם אַרום באַלעמער און איבערגעחזרט מיט אַ ציטערדיק קול „אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה". מיין פאָטער איז געשטאַנען גלייך אויסגעשטרעקט אין טלית. ער האָט אָנגעהויבן זאָגן „כל נדרי", צום אָנהויב מיט אַ שטיל קול, מיט אַ קול דממה דקה. דערנאָך האָט זיין שטימע אָנגעהויבן שטייגן וואָס אַמאָל העכער און וואָס אַמאָל געוואָרן צעבראָכענער. עס האָט זיך געדאַכט, אַז ער שטייט און טענהט זיך אויס מיטן רבונו־של־עולם. אָט בעט ער ביי אים, אָט מאָנט ער שטאַרקער און אָט פאָדערט ער. און אַז ער קומט צו די „יעלהס", הויבט זיך אויף זיין קול אַזוי הויך, אַז עס דאַכט זיך, ער דערגרייכט צום זיבעטן הימל...

די מתפללים זענען געשטאַנען שטיל אָן אַ שאָרך און זיך איינגעהערט מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם אין מיין פאָטערס האַרציק געזאַנג, און ווען עס איז געקומען זייער ריי נאָכצוזאָגן די תפילות, האָבן זיך זייערע שטימען צערוישט און צעגאָסן איבערן גאַנצן בית־המדרש אין אַ הייס געבעט און באַגייסטערונג, אין וועלכער עס האָט זיי אַריינגעבראַכט זייער שליח־ציבור.

די טרויעריקע נייעס

נאָר מיט אַמאָל איז עפּעס ווי איבערגעהאַקט גע־וואָרן אינמיטן דער הייסער תפילה, עפּעס ווי אַן איינ־געהאַלטן, דערשטיקט מורמלען וואָלט זיך דורכגעטראָגן איבערן עולם און זיך באַהאַלטן אין די ווינקלען פון בית־המדרש. פון אַ טייל זייטן האָבן זיך אַנגעהויבן הערן אומצופרידענע, אָפּגעריסענע קלאַנגען: „נו, נו! נו, אַ!" וואָס מיינט: זאָל שטיל זיין! נישט שטערן! אָבער דאָס שעפּטשען האָט זיך פאַרשפּרייט וואָס אַמאָל מער און געוואָרן וואָס אַמאָל העכער.

באַלד האָט מען זיך דערוווּסט דיטרויעריקע נייעס: די „טשעקאָ" האָט אַרעסטירט רפאל־אהרן וויינשטיינס טאָכטער, די שיינע און גראַטענע לייטשע, וואָס האָט געשטאַמט פון איינער פון די שענסטע און אָנגעזעענסטע משפחות ביי אונדז אין שטעטל, און עס האָלט דערביי, האָט מען געזאָגט, מען זאָל זי באַלד אַוועקשיקן פון שטעטל, ערגעץ אין „אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג".

די דאָזיקע בשורה האָט זיך געלייגט ווי אַ שווערער בליי אויף אַלעמענס געמיטער. מען האָט שוין דאָס דאַ־ווענען פאַרענדיקט בחפזון און נערוועז און טרויעריק זיך פונאַנדערגעגאַנגען אין די היימען.

די דאָזיקע יום־כיפורדיקע נאַכט האָט זיך ביי יעדן געצויגן ווי אַ יאָר. צומאָרגנס האָט זיך אָנגעהויבן אַ פיבערהאַפטע שתדלנות צו ראַטעווען אַ יידישע טאָכ־טער פון אַן אומגליק. די־אַרבעט איז אָבער געווען אַ ביטערע און שווערע. דער קאָמענדאַנט פון שטעטל, פון וועלכן די גאַנצע זאַך איז געווען אָפּהענגיק און ביי וועלכן מען האָט געפּרוּווט אויספועלן די באַפרייאונג, האָט געפאָדערט, אַז די אָנגעזעענסטע בעלי־בתים מיט די צוויי רבנים פון שטעטל בראש זאָלן אונטערשרייבן אַ פּאַפּיר, אַז דער חשד, צוליב וועלכן מען האָט אַרעס־טירט לייטשען, איז אומבאַגרינדעט.

אונטערשריפטן יום־כיפור

די דאָזיקע פאָדערונג האָט אָפּילו אויסגעזען משונה־דיק און עס איז נישט באַוווּסט, צי האָט דער קאָמענ־דאַנט דערמיט געוואָלט פּטור ווערן פון די בקשות, וויסנדיק, אַז יום־כיפור וועלן די יידן, בפרט די רבנים, נישט וועלן שרייבן, אָדער האָט ער זיך סתם געוואָלט אַ שפּיל טון. ווי דאָס זאָל נישט זיין, האָט מען זיך געוואָלט אָנכאַפּן אַן אַ לעצטער אילוזיע און פאַרלאַנגט פון די רבנים זייער אונטערשריפט. די רבנים ווידער פון זייער זייט האָבן תחילת גאָרנישט געוואָלט הערן פון אַזאַ זאַך ווי שרייבן אין יום־כיפור, דערצו נאָך זענען זיי ביידע נישט געווען שטאַרק שוה־בשוה צווישן זיך און מען האָט זיי נישט געקאָנט צוזאַמענברענגען. יעדער איינער פון זיי האָט שוין נאָך דעם ווי מען איז שטאַרק צוגעשטאַנען צו זיי, געטענהט, אַז דער אַנדערער זאָל אונטערשרייבן פריער. ענדלעך, נאָך אַ סך מי און בקשות האָט מען אַרויסבאַקומען די אונטערשריפטן פון די רבנים און חשובע בעלי־בתים און צוגעשטעלט דאָס פּאַפּיר דעם קאָמענדאַנט.

מיט קלאָפּנדיקע הערצער האָבן לייטשעס עלטערן, און מען קאָן זאָגן, אַז אויך דאָס גאַנצע שטעטל, גע־וואַרט אויף דער באַפרייאונג, אָבער די שעהן זענען גע־לאָפן און די באַפרייאונג איז אַלץ נישט געקומען. שפּעט פאַרנאַכט האָט מען זי אַוועקגעפירט פון שטעטל, אָפּ־געריסן פון אירע עלטערן, פון איר היים, ערגעץ־ווו צו אַן אומבאַקאַנטן גורל.

אַלע זענען געבליבן אַנטוישט און עפּעס ווי פאַר־שעמט, און טיף מיטגעפילט די אומגליקלעכע עלטערן אין זייער גרויסן צער.

דער לעצטער בליק

זינט פּוילן איז געווען פּוילן, זעלבשטענדיק אָדער אָקופּירט,איז אין איר געוואַקסן אַ מוראדיקער אַנטי־סעמיטיזם.

איך האָב מיט מיינע אייגענע אויגן געזען די רדיפות אויפן געביט פון שטייערן, איך האָב געזען גראַבסקיס עגלה, וועלכע האָט אַרויסגעשלעפּט די לעצטע זאַכן, איך האָב געזען דעם אומקום פון יידישע פּרנסות.

דאָס אַלץ האָט געווירקט אויף דער יידישער באַ־פעלקערונג און באַזונדערס אויף דער יוגנט. דער באָיקאָט אויף די יידישע געשעפטן, די פּראָפּאַגאַנדע קעגן די יידן אין די דערפער האָבן אָנגעוואָרפן אויף זיי אַ מורא. די שטימונג איז געווען אַ געדריקטע. די איינציקע פראַ־גע אין יענער צייט איז געווען: לאָן — וווהין קאָן מען גיין, און מיט וועלכע מיטלען. אין די יאָרן 1927/28

האָט זיך פאַרשטאַרקט דער שטראָם פון עמיגראַציע. אַ סך פון מיינע חברים און חברטעס זענען אַוועק. אַ טייל קיין ישראל, אַ טייל קיין קאַנאַדע, אַרגענטינע און אַנדערע לענדער.

אין יענער צייט האָב איך געהאַט אַ סערטיפיקאַט קיין ארץ־ישראל דורך דעם „החלוץ" ווו איך בין געווען טעטיק. אָבער צוליב געוויסע פאַמיליע־סיבות בין איך געווען געצוווּנגען צו בייטן מיינע פּלענער און אַנשטאָט קיין ארץ־ישראל האָב איך עמיגרירט קיין אַרגענטינע צוזאַמען מיט מיין שוועסטער. די צוגרייטונגען צו דער רייזע זענען אַנגעגאַנגען פיבערהאַפט, איך בין געווען באַהערשט פון אַ מרה־שחורה און איך האָב געטון אַלץ, כדי נישט צו בלייבן אַליין, ספּעציעל נישט בלייבן מיט מיין טאַטן אַליין, ווייל זיינע פאַרווייַנטע אויגן האָבן מיר גורם געווען פיל צער און ווייטיק.

עס זענען פאַרבליבן בלויז צוויי וואָכן צו מיין רייזע. דער פאָטער האָט זיך פאַרנומען מיט מיין גייסטיקן באַגאַזש. ער האָט מיך געוואָלט אַרויסשיקן ווי אַ ייד. ער האָט גענומען זיינע תפילין, זיי אַוועקגעטראָגן צו ר׳ שלום דעם סופר איבערקוקן אפשר איז חלילה אַן אות נישט אין אָרדענונג, אָדער די רצועות אָפּגענוצט. אַחוץ דעם האָט ער מיר געקויפט אַ קליינע פּאָר תפילין, נייע מיט אַ קליין סידורל, אויף אַ תפילת הדרך. „דאָס וועט דיר געוויס צונוץ קומען צו דיין ווייטער נסיעה איבערן ים", האָט ער געזאָגט מיט אַן אָפּגעהאַקטער שטימע.

איינע פון מיינע חברטעס, וועמענס הייליקע נשמה געפינט זיך צווישן די קדושים, דבורה רעזניצקי פון ביאַליסטאָק, האָט מיר געמאַכט אַ מתנה, אַ שיין תפילין־זעקעלע און מיין נאָמען אויסגענייט מיט זילבערנע אותיות.

מיין פאָטער האָט נישט פאַרגעסן נאָך צוויי זאַכן. אַריינמאַכן נייע ציצית אין דעם טלית־קטן און פאַרשרייבן אויפן לינקן עמוד פון חומש דעם יאָרצייט פון מיין מוטער. די איבעריקע צוגרייטונגען האָט גענומען אויף זיך מיין מומע ביילע, אַ שוועסטער פון מיין פאַרשטאָרבענער מאַמען. ווי פאַר אייגענע קינדער האָט זי געעפנט דעם גרויסן היסטאָרישן קאַרב, ווו עס זענען געווען באַהאַלטן האַנטוכער, ליילעכער און טישטעכער. ס׳האָט זיך אויך אַנגעהויבן אַ סדרה פון קויפן. מיין פאָטער איז געשטאַנען דערביי פאַרשטיינערט און בלאַס, נישט גערעדט קיין וואָרט אָדער עפּעס יאָ געזאָגט: „אַ שאָד, נישט דערלעבט."

אויך די צוויי וואָכן זענען שנעל אַריבער. איך האָב קיינמאָל נישט געפילט אַזוי פיל ליבע און אַכטונג צו יעדן און צו אַלץ ווי דעמאָלט. עפּעס אַ פאַרגעפיל האָט מיך געפּלאָגט, אַז דאָס לעצטע מאָל זע איך מיין טאַטן, מיין פאַמיליע, מיינע טייערע און האַרציקע חברים און חברטעס. אַנשטאָט דאָס אַלץ, וועלן בלייבן פאַרוועלקטע זכרונות און טרויעריקע דערינערונגען.

איך האָב אויסגעמיטן זיך צו טרעפן אויף וויפל מעגלעך מיט די בליקן פון מיין טאַטן. זיינע פאַרטרויערטע, פאַרלאָפענע אויגן האָבן געלעכערט מיין האַרץ. איך האָב זיך פאַרגעשטעלט דאָס בילד אויף צומאָרגנס נאָך אונדזער פאַרלאָזן די היים און זיין פאַרבלייבן מיט „פּאָפּירענע קינדער". ליידיק וועט זיין יעדער פּלאַץ, יעדער ווינקל, ווו מיר האָבן געוועבט אַזוי פיל היימישקייט צוזאַמען...

און אָט איז געקומען דער טאָג פון אונדזער צעשיידונג. אַ גאַנצע נאַכט האָב איך נישט צוגעמאַכט קיין אויג. בייגעווען ביים באַנקעט, וועלכן די האַרציקע חברים און חברטעס האָבן צוגעגרייט פאַר מיר, באַגלייט מיט אַזוי פיל האַרץ און איבערגעגעבנקייט, מיט ווונטשן און ברכות. כ׳האָב זיך אויך דאָרט געזעגנט מיט די, וועלכע וועלן מיך נישט קאָנען באַגלייטן צו דער באַן. אין דער פרי האָט מיך מיין פאָטער באַגלייט צום הרב קאָסאָווסקי (וואָלקאָווויסקער רב), זיך געזעגענען מיט אים. דער רב האָט אַנגענומען מיין האַנט און שטיל און לאַנגזאַם געגעבן זיין ברכה: „מיין קינד, פאָר געזונט. גאָט זאָל דיך באַגלייטן דאָרט ווו דו וועסט זיך נאָר געפינען. היט אָפּ די צוואה פון דיין טאַטן, פאַרבלייב אַ געטרייער ייד צו דיין פאָלק".

מיין פאָטער איז אין דעם מאָמענט געשטאַנען פאַרשטיינערט אַן דער זייט, טרערן האָבן זיך געקייקלט איבער זיין פּנים און פאַרזונקען אין דער טיפעניש פון זיין באָרד. ער האָט אויסגעהערט מיט יראת־הכבוד די ברכות פון דעם רב און זיינע ליפּן האָבן אַרויסגעזאָגט מיט גרויס כוונה „אמן".

דער טאָג האָט זיך געשטעלט אַ קאַלטער, דער הימל

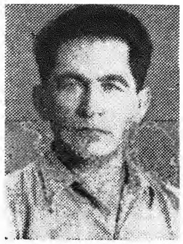
פאַרטונקלט מיט וואָלקנס, אַ דינער שניי איז געפאַלן דעם גאַנצן טאָג. פון גאַנץ פרי האָט די טיר זיך נישט פאַרמאַכט. חברים, פריינד, באַקאַנטע האָבן איבערפולט די שטוב. אין די צימערן האָט געהערשט אַן אומאָרדע־נונג, אַנגעוואָרפן פעק און פאַרשידענע חפצים. איך האָב זיך אַרומגעדרייט ווי אויף אַ פרעמדער וועלט. אַלץ האָט מיר אויסגעזען אַנדערש ווי שטענדיק, די נאַטור, דאָס שטיבעלע, די ווענט, אַפילו דאָס קעצעלע, מיט וועלכן איך פלעג זיך אָפּגעבן, האָט היינט געמיאַוקעט מיט אַן אַנדער טאָן.

די שעהן האָבן זיך גערוקט, ס'פעלן דריי שעה, צוויי שעה, אַ שעה. יעדע זאַך באַוועגט זיך מיט מער אימפּעט, אַ נערוועזער אומרו באַהערשט אַלעמען. די צייט אָבער לויפט מיט איר אייגענעם כוח און קיינער איז נישט אימ־שטאַנד זי אָפּצוהאַלטן. איצט ציילט מען די מינוטן: דריי מינוטן, צוויי מינוטן, איין מינוט.

נאָך אַ פּאָר סעקונדן און דאָס איינציקע, וואָס איז מיר געבליבן — טון דעם לעצטן בליק אויף אַ וועלט, וועלכע איך לאָז איבער הינטער זיך, און וועלכע איך וועל שוין מער נישט זען.

א קבלת־פנים לכבוד ר׳ אברהם וואלאך און פרוי
רעדט: חיה באראווסקי ז״ל

יחזקאל ליסאָווסקי

די קולטורעלע טעטיקייט אין אונדזער שטעטל

דאָס יאָר — 1916. די ערשטע וועלט־מלחמה איז דערגאַנגען צו איר סוף, אָבער די שמחה איז פאַרטונקלט. די מלחמה האָט איבערגעלאָזט נאָך זיך אַ חורבן און קברים, יתומים, אָרעמקייט, קראַנקהייטן אוןליידן. אַ מגיפה איז געקומען נאָך אַ מגיפה. קיין שפּייז איז נישטאָ, קיין רפואות זענען נישט פאַראַן און קיין דאָקטער איז נישטאָ. אויך קיין פּרנסה איז נשטאָ.

דער רוסישער צאַר, דער אַליין־הערשער, איז אַראָפּגעוואָרפן געוואָרן און זיין אַרמיי איז געשלאָגן געוואָרן דורך די דייטשן. די אָקופּאַנטן האָבן געבראַכט מיט זיך אַן אַנטוויקלטע קולטור און אַ ווילן צו רעאָרגאַניזירן דאָס לעבן. זיי האָבן איינגעפירט אָרדענונג, האָבן פאַרלאַנגט ריינקייט און דיסציפּלין, האָבן געעפנט אינסטיטוציעס ווי דער שטאָט־ראָט, האָבן געשטעלט בראש פאַראַנטוואָרטלעכע מענטשן, האָבן געזאָרגט פאַר דאָקטוירים און רפואות. ביסלעכווייז האָט זיך דאָס לעבן אין שטעטל אומגעקערט אויף די ריכטיקע רעלסן. עס איז געעפנט געוואָרן אַ שול מיט לערער פון איינוווינער פון שטעטל, מען האָט צעטיילט אומזיסט העפטן און ביכער און מען האָט פּראָקלאַמירט אַ געזעץ וועגן פליכט צו לערנען.

אויך די יוגנט האָט זיך אויפגעוועקט און האָט אָנגעהויבן צו זיין טעטיק. אַ גרופּע יונגעלייט און אין איר שפּיץ הירשל אָסטרינסקי (וועלכן מען האָט גערופן „קאַבעלע") האָט געלייגט דעם גרונט פאַר אַן אָרגאַניזאַציע פון דער גאַנצער יוגנט. די אָרגאַניזאַציע איז געווען אַ נייטראַלע, און האָט געטראָגן בלויז אַ קולטורעלן כאַראַקטער. זי האָט געהייסן „קולטור־פאַראיין".

אָסטרינסקי איז געווען אַ בילד־שיינער יונגערמאַן מיט פילזייטיקע פעאיקייטן. אַ טרוימער און דענקער, מוזיקער און פּאָעט. דער אָנהויב איז געווען אַ באַשיידענער. מען האָט אָרגאַניזירט אַ ביבליאָטעק פון גאָרנישט. ער האָט געהאַלטן די ביבליאָטעק ביי זיך אין דער היים. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט זיך די ביבליאָטעק פאַרוואַנדלט אין אַ צענטער פון דער יוגנט. אין דעם דאָזיקן ענגן הויז האָבן זיך אַלע באַגעגנט. מען האָט איינגעאָרדנט לייען־אָוונטן, צו וועלכע מען האָט מאָביליזירט די בעסטע כוחות. דער „קולטור־פאַראיין" האָט אַרומגענומען אַלע שיכטן פון דער יוגנט, פּילעצקי דעם דאָקטאָרס זון, וועלכער האָט געלערנט אויסער דעם שטעטל, גרד דאָכאָווסקי, די ישיבה־בחורים, וואָס האָבן זיך אומגעקערט אין שטעטל, די ברידער עמיאל, לייבעלונסקי, זיידל שבח, ליסאָווסקי, יאָסל רוזשאַנסקי און נאָך. די דאָזיקע גרופּע האָט געבראַכט מיט זיך שטרעבונגען צו אַ ניי און אינהאַלטרייך לעבן.

1) עס איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ דראַמאַטישער קרייז, וועלכער האָט אויסגעפירט פאַרשידענע פאַרשטעלונגען.

2) עס איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ גרופּע רעציטאַטאָרן, וואָס פלעגט פאַרלייענען אויסגעוויילטע שאַפונגען פאַר דער יוגנט אין ביבליאָטעק.

3) עס איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ כאָר, אין שפּיץ פון וועלכן עס איז געשטאַנען הירשל אָסטרינסקי.

4) עס איז געוויילט געוואָרן אַ ליטעראַטור־קאָמיסיע, וועמענס אויפגאַבע עס איז געווען אויסצוווילן פון צייט צו צייט אַ ליטעראַריש ווערק און אָפּצוהאַלטן איבער אים אַ דיסקוסיע.

איצט האָט מען אָנגעהויבן אַ טעטיקייט. טרעפן

פלעגט מען זיך אין ביבליאָטעק, ווו מען פלעגט קומען נישט נאָר טוישן ביכער, נאָר אויך כדי באַהאַנדלען געזעלשאַפטלעכע, פּאָליטישע און ליטעראַרישע טעמעס. די אימפּרעזעס פלעגן פאָרקומען פרייטיק־צונאַכט, מוצאי־שבת און יעדן יום־טוב. אַזוי האָט די יוגנט זיך באַקענט מיט שרייבער און מחברים אונדזערע און פון אַנדערע פעלקער. די יוגנט האָט זיך באַקענט מיט די רוסישע קלאַסיקער, ווי: טאָלסטאָי, דאָסטאָיעווסקי, לערמאַנטאָוו, גאָרקי. אויך אַ דייטשער אָפיציר, וועלכער האָט גוט געשפּילט פידל, האָט אָנטיילגענומען אין יענע אימפּרעזעס.

די אימפּרעזעס האָבן אַריינגעבראַכט פיל געלט, וואָס האָט דערמעגלעכט אַריבערצופירן די ביבליאָטעק אין אַ געדונגענעם זאַל. די צאָל ביכער האָט געהאַלטן אין איין וואַקסן. אין שפּיץ פון דער ביבליאָטעק איז געשטאַנען שלום לעווין. דער דאָזיקער ישיבה־בחור האָט אָפּגעהיט יעדעס בוך ווי אַן אויג אין קאָפּ. פּיעסק האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ קולטור־צענטער פאַר דער גאַנצער סביבה.

דער דיריגענט פון דעם כאָר איז געווען הירשל. ער האָט צוגעגרייט טעקסטן, לידער און מעלאָדיעס. דער אינהאַלט פון די לידער איז געווען פון דעם לעבן פון שטעטל. די דאָזיקע טעטיקייט האָט געלייגט דעם יסוד פאַר אַן ענג געזעלשאַפטלעך לעבן. זי האָט זיס געמאַכט די ליידן פון דער באַפעלקערונג נאָך דער מלחמה.

די עקאָנאָמישע לאַגע נאָך דער מלחמה

די מלחמה האָט זיך געענדיקט, אָבער אַלע קוואַלן פון פרנסה און עקזיסטענץ אין אונדזער שטעטל האָבן זיך פאַרמאַכט. די גבירים זענען פאַראָרעמט געוואָרן, די קראַמען זענען געוואָרן אויסגעליידיקט און אויסגעראַבירט דורך די אַרמייען. די בעלי־מלאכות זענען אַרומגעגאַנגען ליידיק. די פרעמדע מאַכט האָט גזאָרגט בלויז פאַר אירע אינטערעסן. צום גליק פון די יידן זענען פיל רוסן אַנטלאָפן קיין רוסלאַנד מיטן אויסברוך פון דער מלחמה. די דייטשן האָבן דערלויבט די יידן צו באַזעצן די פאַרלאָזטע גיטער פון די רוסישע פּויערים. די יידן האָבן זיך געוואָרפן אויף דער דאָזיקער מציאה און אין משך פון איין נאַכט זענען די יידן פון אונדזער שטעטל געוואָרן ערד־אַרבעטער. יעדעס שטיקל ערד איז געוואָרן אויסגענוצט, יעדער גאָרטן איז באַאַרבעט געוואָרן. די דאָזיקע אינטענסיווע טעטיקייט האָט געענדערט די עקאָנאָמישע לאַגע פון עק צו עק. עס איז געלעזט געוואָרן דער פּראָבלעם פון הונגער און נויט.

אין יענער תקופה איז דערשינען אין פּיעסק אַ ריי

די גרינדער פון קולטור הארײן אין פיעסק

כער ייד מיטן נאָמען שערעשעווסקי אַן אייגנטימער פון אַ טאַבאַק־פאַבריק אין דער קרייז־שטאָט גראָדנע. ער האָט פאַרגעשלאָגן אויסצונוצן די ערד, כדי צו פלאַנצן טאַבאַק און האָט צוגעזאָגט אָפּצוקויפן די גאַנצע פּראָדוקציע. אין משך פון אַ קורצער צייט האָט דער דאָזיקער לעבנסוויכטיקער צווייג דעראָבערט כמעט אַלע איינוואוינער פון אונדזער שטעטל. די אַרבעט האָט געפאָדערט פיל הענט און די משפחות זענען געווען גרויסע. די עלטערע האָבן זיך באַשעפטיקט מטן צוגרייטן פון באָדן, די ייִנגערע — מיטן צוגרייטן פון די טאַבאַק־פלאַנצן, די קליינע פלעגן באַוואַסערן די יונגע פלאַנצן, און די אַלטע פלעגן אויפהענגען די טאַבאַק־קרענץ צום טרוקענען און האָבן געהיט ביינאַכט פאַר גנבים. אַלע מענטשן אין הויז האָבן געוווסט ווי צוצוגרייטן פעקלעך פון די טרוקענע בלעטער, און דער פאַרטיקער טאַבאַק פלעגט ווערן געשיקט אין פאַבריק. שערעשעווסקי האָט געצאָלט מיט אַ ברייטער האַנט און די איינוואוינער האָבן געזען אַ ברכה אין זייער גרויסער מי, וואָס זיי האָבן אַריינגעלייגט זומער, פרילינג און האַרבסט. איך האָב ליב געהאַט צו באַזוכן די דאָזקע פלאַנטאַציעס. מיין האַרץ איז געוואַקסן, אָבער האָט אויך געווייטיקט אַנצוקוקן די קליינע פלינקע הענטלעך, וואָס אַרבעטן אַן אויפהער, און דעם יונגן קערפּער וואָס איז אינגאַנצן איינגעזונקען אין בערג פון די נאַסע טאַבאַק־בלעטער. די יונגע יאָרן פון דער קינדהייט און שפּיל זענען דאָ באַגראָבן געוואָרן צווישן די בערג. אָבער די מי האָט געגעבן זיסע פּרוכטן.

א. עס האָט זיך אויפגעהאָדעוועט אַ דור פון ערד־אַרבעטער־ספּעציאַליסטן אין דער לאַנדווירטשאַפט.

ב. עס איז געווען אַ קוואַל פון פּרנסה בשפע פאַר אַלע איינוואוינער פון אונדזער שטעטל.

ג. אַ נייער קוואַל פון פּרנסה: בעלי־עגלות. דעם טאַבאַק פלעגט מען שיקן אין גאַנצע קאַראַוואַנעס קיין גראָדנע.

ד. די אַרבעט ביים טאַבאַק האָט דערמעגלעכט יונגע פּאָרלעך אויפצושטעלן אַ הויז און אַ משפחה.

ה. דער צווייג פון טאַבאַק האָט צוגעצויגן די פּויערים פון דער אומגעגנט צו אונדזער שטעטל. עס האָבן זיך געעפנט ירידים.

צוויי מאָל אין וואָך פלעגן פאָרקומען די דאָזיקע ירידים. די גויים זענען געקומען מאַסנווייז, געקויפט און פאַרקויפט זייער פּראָדוקציע. דער מסחר האָט זיך אַנטוויקלט שנעל און דערפאָלגרייך. די קראָמען האָבן זיך אויסגעפולט מיט סחורה און זייער צאָל איז כסדר געוואַקסן. אויך די צאָל איינוואוינער איז געוואַקסן, ווייל די איינוואוינער פון די דערבייאיקע שטעטלעך זענען געקומען זיך באַזעצן אַן פּיעסק. אַ קליין און אָפּגעשטאַנען שטעטל האָט זיך אין משך פון אַ קורצער צייט פאַרוואַנדלט אין דעם צענטער פון דער אומגעגנט.

די עקאָנאָמישע לאַגע האָט משפּיע געווען צום גוטן אויך אויף דער דערציערישער און קולטורעלער טעטיקייט. עס האָט זיך געעפנט אַ העברעאישע שול, וועלכע האָט אַרומגענומען אַלע שיכטן פון פאָלק. די באַשיידענע ביבליאָטעק איז אַריבערגעגאַנגען אין אַ נייעם און באַקוועמען לאָקאַל אין צענטער פון שטאָט. די צאָל ביכער האָט זיך פאַרגרעסערט און צוזאַמען מיט זיי איז געוואַקסן די צאָל לייענער. אויך די קולטורעלע טעטיקייט האָט זיך אויסגעברייטערט. מען האָט איינגעלאַדן גוטע דיפּלאָמירטע לערער, וועלכע האָבן אָנגעהויבן אַ פאַרצווייגטע טעטיקייט. מען האָט אָרגאַניזירט אָוונטקורסן פאַר דער דערוואַקסענער יוגנט, מען האָט געגעבן רעפעראַטן אויף פאַרשידענע טעמעס, מען האָט איינגעאָרדנט ליטעראַרישע אָוונטן, אין וועלכע עס האָבן זיך באַטייליקט מאַסן. מען האָט אויך נישט פאַרגעסן די עלטערן, וועלכע האָבן געשטרעבט אָפּצוהיטן זייערע קינדער פאַר די נייע ווינטן... פאַר די דאָזיקע האָט מען געגרינדעט אַ תלמוד־תורה.

אין יענער צייט האָט זיך באַוויזן אַ הויך־געוויקסיקער און שיינער יונגערמאַן, און האָט געבראַכט די בשורה פון רענעסאַנס אין אונדזער פאָטערלאַנד. דער דאָזיקער וווּנדערבאַרער יונגערמאַן איז געווען איצל שפּירא, דער איינציגער זון פון סטריקע און רב אברהם. אין משך פון דורות האָט די דאָזיקע משפחה געהאַט אַ ריזן שפּייז־געשעפט אין הורט. אָבער דאָס האַרץ פון דעם יונגנמאַן איז נישט געגאַנגען נאָך מסחר, נאָר נאָך דער תורה פון הערצל. מיט אַ יאַגט־ברען פון אַ נביא האָט איצל געלייגט דעם גרונטשטיין פאַר דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע.

די גרינדונג
פון אַ ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע
אין אונדזער שטעטל

איצל שפּיראַ האָט איינגעלאַדן יונגעלייט און דערוואַקסענע אויף אַ זיצונג. אַ לאַנגע צייט האָט ער גערעדט מיט אַן אומגעוויינלעכער התלהבות וועגן דעם „יודנשטאַט" פון הערצל און האָט אויפגעראַלט פאַר די פאַרזאַמלטע דעם געדאַנק פון דער גרינדונג פון אַ ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין אונדזער שטעטל. דער געדאַנק איז אויפגענומען געוואָרן מיט ענטוזיאַזם. די עלטערע האָבן געוואַרט אויף דער דאַזיקער בשורה, און די יונגע האָבן אין איר געפונען אַ לייזונג פאַר זייער צוקונפט. איצט האָט זיך אָנגעהויבן דער געראַנגל. מען האָט געדאַרפט איבערצייגן אַ סך פון דער יוגנט און זיי אַרויסנעמען פון „קולטור־פאַראיין", וועלכער האָט זיך געפונען אונטער דער השפּעה פון „בונד". דער פּראָגראַם פון :בונד" האָט גערעדט צו די הערצער פון די מאַסן. זיי האָבן געקעמפט פאַר גלייכבאַרעכטיקונג פאַר אַלע פעלקער. ארץ־ישראל איז געווען אַ ווייטער חלום, אַן אוטאָפּיע און נישט מער. יידיש איז געווען די שפּראַך פון פאָלק, און מען דאַרף נישט אָנשטאָפּן די מוחות פון די קינדער מיט אַן אור־אַלטער שפּראַך ווי עברית. עס זענען פאָרגעקומען שטורמישע פאַרזאַמלונגען און נאָך זיי די שפּאַלטונג. אַ טייל פון דער יוגנט איז געגאַנגען נאָכן „בונד", און דער גרעסטער טייל איז געגאַנגען נאָך דער פּועלי־ציון־פּאַרטיי. די אינסטרוקטאָרן אין דער פּועלי־ציון־פּאַרטיי זענען געווען די ברידער עמיאל, יאָסל רוזשאַנסקי, שלום לעווין, לייבע לונסקי, בערל גלענבוצקי, זיידל שבח. די דאָזיקע אינסטרוקטאָרן זענען געקומען פון דער ישיבה און אין זייער האַרץ האָבן געהילכט די אויפלעבונג־לידער פון ביאַליק, באַראַכאָוו, העס. די שטרעבונג קיין ארץ־ישראל האָט אַלע פאַראייניקט ווי מיט כישוף־פּעדעם. פאַרליבטע פאַרלעך האָבן געחלומט בלויז וועגן אַ צוקונפט דאָרט.

דער דאָזיקער טרוים האָט באַשאַפן דעם „החלוץ". מענטשן וואָס שטרעבן צו אַרבעט. יעדער פאַכמאַן האָט געזען פאַר זיינע אויגן אַ זיכערן מאָרגן. יעדער ערד־אַרבעטער האָט אויפגעהויבן מיט שטאָלץ זיין קאָפּ און האָט אויסגעשטרעקט שטאַרקע הענט, גרייט צו אַקערן און זייען די ישראל־פעלדער. די יוגנט האָט אָנגעהויבן זיך גרייטן. מען האָט געלערנט עברית, די געשיכטע פון אונדזער פאָלק, מען האָט זיך אינטערעסירט מיטן אויפבוי פון לאַנד, מיטן פּלאַן פון ווידעראויפבוי פון ישראל און מיט דער סאָציאַליסטישער אידעע, ווייל מען האָט געשטרעבט צו לייגן די יסודות פאַר סאָציאַלער גערעכטיקייט און געזעלשאַפטלעכער גלייכהייט. אַלע האָבן געלערנט די פּראָבלעמען פון דער צוקונפט ביי די לערער און פירער פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע. איצל שפּירא האָט פאַרלאָזן זיינע פּריוואַטע געשעפטן. די צוקונפט פון פאָלק איז געווען אָפּהענגיק פון דער צוגרייטונג פון דער יוגנט און פון דער פאַרשפּרייטונג פון דער תורה פון ציוניזם אין דער עפנטלעכקייט. ער איז געוואָרן אַ מנהיג אין אַ גורלדיקער שעה, **און האָט מקריב** געווען אַלץ פאַר זיין אידעע.

עס איז געקומען די שעה צו לייגן אַ יסוד פאַר אַ העברעאישער שול. אין פּיעסק איז געווען אַן אַלגעמיינע שול, ווו די אונטעררי‎כטס־שפּראַך איז געווען רוסיש. איר לייטער איז געווען אַ שיינער יונגערמאַן מיטן נאָמען רובינטשיק, געבילדעט און ענערגיש. אין דער אַלגעמיינער שול, וואָס האָט זיך געעפנט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָבן געלערנט בלויז פאַרמעגלעכע קינדער. ריבינטשיק איז אויך געווען דער הויפּט־לערער. עס האָבן געאַרבעט מיט אים בערטאַ איצקאָוויטש, וועלכע איז געווען אַ קוואַליפיצירטע לערערקע, און יעקב־אהרן לעוו, וועלכער האָט געלערנט יידיש. די דאָזיקע שול האָט נישט עקזיסטירט לאַנג צוליב פאָלגנדע סיבות:

אַ באַגרענעצטע צאָל פון תלמידים, ווען אַפילו פאַרמעגלעכע, האָבן נישט געקאָנט דעקן דעם דעפיציט. די הוצאות זענען געווען גרויסע: דירה, באַהייצונג, געהאַלט פאַר די לערער א׳ א. וו. אַבער אַזוי ווי די שול איז געווען אַ פּריוואַטע, האָט זי נישט באַקומען קיין שטיצע. ענדלעך האָט רובינשטיין באַשלאָסן צו שליסן די שול און פאַרלאָזן פּיעסק. דער דאָזיקער מאָמענט איז אויסגענוצט געוואָרן, כדי צו גרינדן אַ פאָלקס־שול, ווו די אונטעריכטס־שפּראַך איז עברית, וועלכע איז גרייט אויפצונעמען אַלע קינדער.

עס איז נישט לייכט געווען צו גרינדן אַ שול. עס זיינען פאָרגעקומען זיצונגען ווו מען האָט פיל דיסקו־

טרט איבער די פּראָבלעמען פון בודזשעט, לערער און דער עיקר — אַ הויז. עמעצער האָט פאָרגעשלאָגן דאָס הויז פון משה־ראובן שבח, וועלכעס איז געווען גרויס. דער גאַנצער ועד איז אויפגעשטאַנען און איז אַוועקגעגאַנגען אין דער ריכטונג פון דער שולהויף־גאַס, צום הויז פון משה־ראובן. דער גאַנצער ועד איז אַריין אין הויז. מלכה און משה־ראובן זענען געוואָרן איבעראַשט. וואָס עפּעס דער באַזוך אין אַזאַ שפּעטער שעה ביי נאַכט? שפּירא האָט אַנגעהויבן און געזאָגט: „מיר זענען געקומען אייך מבשר זיין, אַז מיר האָבן באַשלאָסן צו עפענען אַ העברעאישע שול און דערציען אונדזערע קינדער אין אונדזער הייליקער שפּראַך — עברית. אָבער איין זאָרג האָבן מיר — דער פּלאַץ. מיר זענען געקומען בעטן אייער הויז”.

משה־ראובן, דער ערלעכער מענטש, האָט באַוויזן אַרויסצולאָזן פון זיין מויל בלויז איין זאַץ: „אַ העברעאישע שול! מיר זענען גרייט!” האַנט־דרוקן, ווונטשן און לאַנגע ברכות. יענע נאַכט האָט קיינער פון די חברים פון קאָמיטעט נישט צוגעמאַכט קיין אויג. עס האָט זיך אויפגעוועקט אַ נייע זאָרג: מעבל. צום סוף איז געפונען געוואָרן די לעזונג: די מעבל פון רובינטשיקס שול. מען האָט נישט געוואַרט אויף קיין פור. אַלע זענען אַוועק אין דער שול און האָבן אַלץ אַוועקגענומען. די מעבל זענען אויפגעלאָדן געוואָרן אויף די פּלייצעס צום הויז פון מלכה און משה־ראובן. בערל גלעבאַצקי, וועלכער איז געווען אַ גוטער סטאָליער, האָט פאַריכט יעדן שאָדן. צומאָרגנס אינדערפרי האָבן די מעבל געוואַרט אויף די תלמדים.

דעם שבת נאָכדעם האָט מען פייערלעך געעפנט די העברעאישע שול אין שטעטל. צום הויז פון משה־ראובן האָבן געשטראָמט מענער, פרויען און יוגנט. דאָס איז געווען אַ ציוניסטישע מאַסן־פאַרזאַמלונג. מען האָט געעפנט מיט תפילת־שחרית. נאָכדעם האָט דער גאַנצער קהל געזונגען ציון־לידער. פּלוצלונג איז שטיל געוואָרן. איצט שפּירא האָט אויסגערופן: „אין נאָמען פון ועד פון דער העברעאישער שול אין אונדזער שטעטל פּיעסק, אין נאָמען פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, אין נאָמען פון די לערער פון דער ערשטער און נייער שול און אין נאָמען פון בעל־הבית משה־ראובן דערקלער איך, אַז מאָרגן, זונטיק, וועט פאָרקומען דער ערשטער טאָג פון די לימודים. דאָ וועלן די קינדער לערנען זייער שפּראַך, זייער תורה און דעם געבורט פון זייער פאָלק. דאָ וועלן אויפוואַקסן גוטע און געטרייע יידן”. ער האָט פאַרענדיקט מיט אַ הויכער און הילכיקער שטימע: „ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה”. דער גאַנצער קהל האָט געענטפערט מיט אַ מעכטיקערשטימע: „אמן!” שפּירא האָט זיך צוזאַמענגעבראָכן, איז אויסגעבראָכן מיט אַ געוויין און נאָך אים אויך אַנדערע. ווען ער האָט זיך באַרואיקט, האָבן די פרויען געטיילט כיבוד. אַלע האָבן געווונטשן איינער דעם צווייטן מזל־טוב. די יונגע האָבן זיך צעוואָרעמט און אַרויס אין אַ שטורמישן טאַנץ. די טענצער זענען אַרויס פון הויז אין גאַס אַרויס, און דער ראָד האָט זיך וואָס אַמאָל מער אויסגעברייטערט פון איין עק שטעטל ביזן צווייטן.

מוצאי־שבת איז ווידער פאָרגעקומען אַ זיצונג. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס איז לייכט צו פייערן, עס וועט אָבער נישט לייכט זיין אויסצוהאַלטן די אינסטיטוציע. וואָס אַן אמת זענען געוואָרן אויפגענומען אַלע קינדער פון שטעטל, אָבער די מערהייט עלטערן זענען געווען אומפאַרמעגלעכע. דאָ זענען געקומען צו הילף פרייוויליקע.

דער ערשטער איז געווען דניאל יאַגעל, אַ זון פון רב שבתאי יאַגעל זצ״ל. ער איז געקומען און געזאָגט: „איך בין געקומען אַרבעטן אַלס סעקרעטאַר אָן באַלוינונג. איך בין גליקלעך צו זיין סעקרעטאַר אין דער ערשטער העברעאישער שול אין אונדזער שטעטל און אין דער אומגעגנט”.

די שול האָט זיך אויסגעברייטערט. דער פּלאַץ ביי משה־ראובן איז געוואָרן צו ענג. נאָך זוכענישן און פאַרהאַנדלען האָט מרדכי־געצל יאַגעל מסכים געווען איבערצוגעבן אין רשות פון דער שול אַ דירה, וואָס איז געווען אויפן הויף. דער אמת איז, אַז אויך דאָרט איז נישט געווען גענוג פּלאַץ און מען האָט געמוזט לערנען אין פאַרשידענע שעהן. אויסער דעם איז דאָס הויז פון מרדכי־געצל יאַגעל געשטאַנען הינטערן שטעטל און די קליינע קינדער איז שווער געווען אַנצוקומען אַהין, באַזונדערס ווינטער ווען די קעלט איז גרויס און די

בלאָסטע טיף. אָבער אויסער די פּראָבלעמען פון ענג־שאַפט און מרחק, איז דאָס געווען אַ באַקוועמער פּלאַץ, אין פאַרגלייך מיט דעם הויז פון משה־ראובן, ווו מלכה האָט געפירט פון דער אַנדערער זייט פאַרהאַנג אַ גרויסן וואַרשטאַט פון נייטאַרינס. דער נייער פּלאַץ איז געווען אַ רואיקער און די תּלמידים האָבן געקאָנט אין אים אויפנעמען די לימודים אָן אַ שום אַנשטערענגונג מצד דעם לערער אָדער תּלמיד.

אין דעם דאָזיקן הויז איז אויך אַריבערגעפירט גע־וואָרן די ביבליאָטעק, און דאָרט זענען פאָרגעקומען פאָלקס־פאַרזאַמלונגען. אַזוי האָט דאָס אָרט געברויזט מיט לעבן פון אינדערפרי ביז בײנאַכט.

אָבער פיל קליינע קינדער האָבן נישט געקאָנט גע־ניסן פון דעם רואיקן הויף, ווייל דער גרויסער מרחק האָט זיי קראַנק געמאַכט. דעריבער האָט מען געמאַכט באַמיאונגען צו געפינען אַ הויז אין צענטער שטעטל. דאָס הויז, וואָ סאיז ענדלעך געוואָרן אויסגעוויילט, און וואָס האָט געהערט צו יאָסל ברעזשינסקי, האָט אַמאָל געדינט אַלס זיצאָרט פאַר די פאַרשטייער פון דעם צאַרס רעגירונג. אָבער נאָכדעם ווי דער צאַר האָט געליטן אַ מפּלה, זענען זיינע פאַרשטייער אַנטלאָפן און דאָס הויז איז געוואָרן ליידיק. מאַנכע זאָגן, אַז נאָך שווערע אונ־טערהאַנדלונגען האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס איז נישט פאַראַן גענוג געלט אין דער קאַסע פון דער שול און אַז שפּירא האָט באַצאָלט פאַר דעם הויז. אויף יעדנפאַלס האָט די שול זיך באַזעצט אין אַ גרויסן און באַקוועמען הויז. די צאָל קלאַסן איז דערגאַנגען צו זעקס און מען האָט איינגעלאַדן נאָך לערער, צווישן זיי געניע איצ־קאָוויטש. זי איז וואָס אָן אמת נישט געווען קיין קוואַ־ליפיצירטע לערערקע, אָבער זי איז געווען געבענטשט מיט אַ פּעדאַגאָגישן טאַלאַנט. זי האָט אויך איינגעפירט נייע קענגנשטאַנדן. באַזונדערס האָט זי זיך אָפּגעגעבן מיט לערנען רעכענונג, און די קינדער האָבן געמאַכט אויף דעם געביט גרויסע פאַרשריטן.

אינצווישן זענען די דייטשן באַזיגט געוואָרן אין דער מלחמה און די מאַכט איז אַריבער צו די פּאָליאַקן, וועלכע האָבן זיך באַפרייט פון יאָך פון צאַר און פון דעם דייטשן אָקופּאַנט. די פּוילישע אַרמיי איז געוואָרן אומאָפּהענגיק און פּוילן איז ווידער אויפגעשטאַנען. זי האָט געגעבן די יידן פרייהייט צו פירן זייער נאַציאָנאַל לעבן ווי זיי ווילן, בלויז דאָס לערנען פון דער פּוילישער שפּראַך איז געווען אָבליגאַטאָריש. אַזוי האָט געאַרבעט די שול לויט אַ רעגירונגס־פּלאַן, און די הויפּט־שפּראַך אין איר איז געווען עברית, דאַקעגן פּויליש האָט מען געלערנט אַלס צווייטע שפּראַך.

נאָכמיטאָג פלעגן די חלוצים זיך צונויפקומען אין דעם זעלבן הויז ווו מען האָט געלערנט, געזונגען און זיך צוגעגרייט עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל. די יוגנט איז עלטער געוואָרן. אַ טייל פון זיי האָט געענ־דיקט די שול. די מערהייט האָט נישט געקאָנט פאַרזעצן לערנען. אָבער די יידישע קינדער זענען נישט אַרומגע־גאַנגען ליידיק. עס האָט זיך געגרינדעט אַ „החלוץ הצעיר", וועלכער האָט אַרומגענומען די גאַנצע יוגנט. זיין ציל: צוגרייטונג צום לעבן אין ארץ. אויך די דאָ־זיקע טעטיקייט איז פאָרגעקומען אין דער שול נאָכ־מיטאָג. מען האָט געלערנט די תורה פון אַרבעט, מען האָט געגעבן רעפעראַטן, מען האָט אָפּגעהאַלטן וויכוחים און מען האָט צוגעגרייט גרופּעס. אויך די ביבליאָטעק איז אַריבערגעפירט געוואָרן אין דעם הויז פון ברע־זשינסקי און מען האָט זי איינגעאָרדנט אין צוויי צימערן, און שלום לעווין איז באַשטימט געוואָרן צו שטיין אין איר שפּיץ.

די קוועלעס צו דעקן דעם בודזשעט פון דער שול

די שול איז געוואַקסן און צוזאַמען מיט איר זענען געוואַקסן די בודזשעט־פּראָבלעמען. די פּוילישע רעגירונג האָט נישט געשטיצט און די ערשטע קוועלע פון געלטער איז געווען דער שכר־לימוד. צום אָנהויב זענען די על־טערן געווען אימשטאַנד צו צאָלן דאָס נויטיקע געלט, אָבער נאָכדעם האָט זיך געענדערט דער מצב. די פּוי־לישע מאַכט האָט קאָנפיסקירט שערעשעווסקיס פאַבריק און האָט דערקלערט, אַז ווער עס וועט פּראָדוצירן אײן טאַבאַק־בוימעלע איז אימשטאַנד צו באַקומען אייביקע תפיסה. די קליינע צאָל פאַרמעגלעכע איז נישט געווען אימשטאַנד צו דעקן דעם שווערן דעפיציט פון דער שול.

דער לערער לייבע לונסקי האָט פאַרגעשלאָגן איינ־צואָרדענען צוויי מאָל אַ יאָר פאַרשטעלונגען און צו

ווידמען די הכנסות פאַר דער שול. דאָס איז געווען אַ קאַטאַרגע־אַרבעט. בייטאָג האָט לונסקי געאַרבעט אַלס לערער און אין אָוונטן האָט ער צוגעגרייט די פאַרשטעלונגען. ער האָט אויסגעוויילט די פעאיקע שילער און האָט געגרינדעט אַ דראַמאַטישן קרייז. ער האָט באַאַרבעט די פּיעסע, פאַרפאַסט מוזיק, געדינט אַל סרעזשיסאַר. אַלץ איז געטון געוואָרן דורך אים. צום דראַמאַטישן קרייז האָבן געהערט אסתר שבח, פייוול לעוו, ריווא ליסאָווסקי בערטאַ איצקאָוויטש, סאלקאַ וויינשטיין, שלמהקע לעוו, כאַסיע צין און איר שוועסטער בעלאַ. אויך יפה לונסקי און איידעלע. די הכנסות פון די פאַרשטעלונגען ,אַ טייל פון וועלכע עס איז געווען באַשטימט פאַר דער אויסברייטערונג פון דער ביבליאָטעק, זענען נישט געווען קיין אומבאַדייטנדיקע, זיי האָבן אָבער נישט געדעקט אינגאַנצן די אויסגאַבן פון דער שול. דאָ איז געקומען צו הילף יעקב אָסטרינסקי, אַן איינוווינער פון שטעטל, וואָס האָט זיך באַזעצט אין אַמעריקע. אין יאָר 1920 איז ער געקומען אויף אַ באַזוך. ער איז געווען אַ קעגנער פון ציוניזם און איז געווען אַקטיוו אין „בונד“, אָבער אַ ליבהאָבער פון קולטור און פּראָגרעס. דעריבער האָט ער באַזוכט די שול און איז געזעסן אין יעדן קלאַס, און די תלמידים האָבן פאַר אים פאַרגעשטעלט. ער איז געווען גערירט ביז טרערן און פאַר זיין אָוועקפאָרן האָט ער איבערגעלאָזט אַ גרויסע סומע געלט, און האָט אויך צוגעזאָגט צו שיקן אַ באַשטימטן סכום יעדן חודש. דעם צוזאָג האָט ער געהאַלטן, און אַדאַנק דעם האָט זיך די שול אַנטוויקלט. דער ניוואָ פון די לימודים איז געווען צופרידנשטעלנדיק און די העברעאישע שפּראַך איז געוואָרן אַן אייגנטום פון דער יוגנט.

קעגנאיבער דער העברעאישער שול האָט מען אויפגעשטעלט אַ פּוילישע שול, ווו די לימודים זענען געווען אומזיסט. אָבער די עלטערן האָבן זיך נישט געלאָזט איינרעדן און האָבן ווייטער געמאַכט אַנשטרענגונגען, כדי צו באַצאָלן פאַר דער דערציאונג אין אַ העברעאישער שול.

די העברעאישע שול איז געוואָרן אַ שם־דבר. די אינספּעקטאָרן פלעגן אַרויסגיין פון איר פול מיט התפעלות. תלמידים פון די אַרומיקע שטעטלעך, ווי מאָסט, האָבן דאָרט געלערנט. אין דער שול און אין שטעטל האָט מען געלייגט פיל חשיבות אויפן קרן־קיימת. דער קאָמיטעט פון קרן איז באַשטאַנען פון יהושע מענדעלעוויטש, ישראל קאַפּלאַן און דעם שרייבער פון די שורות. מען האָט אָפּגעהאַלטן צוזאַמענטרעפן מיט די שליחים פון קרן און מאַסן־פאַרזאַמלונגען אין די בתי־כנסת. אַלע האָבן געשפּירט די טריט פון דער גאולה.

באַלפור־דעקלאַראַציע

אויך די מעלדונג וועגן דער באַלפור־דעקלאַראַציע איז איבערגעגעבן געוואָרן אין אַ בית־כנסת. קיינער איז נישט געבליבן אין דער היים. פרויען מיט קינדער אין זייערע אָרעמס, מענער, קינדער, אַלטע לייט, קאַליקעס און קראַנקע, אַלע האָבן זיך פאַרזאַמלט אין דער פּראַכטפולער געביידע. מען האָט אָנגעצונדן ליכט און מען האָט געעפנט דעם ארון־קודש. אויף דער בינע זענען געשטאַנען די רבנים, די לערער, דער דאָקטער, די פירער פון דער ציוניסטישער באַוועגונג. אַ געפיל פון הייליקייט האָט אַרומגענומען אַלע. דער ערשטער האָט געעפנט און געזאָגט הרב קוויאַט: „קהל בית ישראל, אַ גוטע בשורה ברענג איך היינט. דער ווירדיקער פּרעמיער פון ענגלאַנד, דזשיימס באַלפור, האָט געגעבן אַ דעקלאַראַציע אונדזער פאָלק און איז אונטערגעשריבן דורכן ענגלישן קעניג. אַ נאַציאָנאַלע היים וועט ווערן געשאַפן פאַר אונדזער פאָלק און דעם לאַנד פון די אבות, ארץ־ישראל“.

שטימעס פון קהל האָבן געשריגן: „גאולה!“ „משיח איז געקומען!“

דער רב האָט געמאַכט אַ ברכה: „שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה“.

דער קהל האָט געזונגען „התקוה“ מיט אַ מעכטיקער שטימע, און נאָכדעם האָבן די מענטשן אויסגעבראָכן אין אַ געוויין. אַ לאַנגע צייט האָט געדויערט דער געוויין און ער האָט אויפגעהערט בלויז ווען עס האָט זיך דערהערט די שטימע פון יהושע מענדעלעוויטש: „יידן“, האָט ער געזאָגט, „איצט דאַרף מען האָבן געלט, כדי אויסצולייזן אונדזער ערד“. גלייך האָט מען אויסגעשפּרייט אַ טלית און מען האָט אַהין אַריינגעוואָרפן גאָלדענע אוירנגלעך, זייגערלעך, חתונה־רינגלעך, האַלדז־

בענדער. די, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין צירונג, האָבן צוגעזאָגט צו געבן טאַבאַק.

אויפצומאָרגנס, נהך תפילת־שחרית, זענען געפאָרן בעלי־עגלות פון הויז צו הויז און האָבן צונויפגעזאַמלט דעם טאַבאַק. נאָכדעם זענען זיי אַוועק מיט אָנגעלאָדענע וואָגנס אין דער קרייז־שטאָט גראָדנע, אַ מרחק פון 150 קילאָמעטער פון שטעטל. ווען דער פאַבריקאַנט האָט גע־הערט, אַז דער טאַבאַק איז אַ שפּענדע פאַר גאולת הארץ, האָט ער צוגעלייגט אַ סומע געלט פון זיין טאַש. פינף טעג און נעכט האָט געדויערט די רייזע פון די פור־מאַנעס, זיי האָבן אָבער נישט פאַרלאַנגט קיין גראַשן. זיי זענען צוריקגעקומען מונטער און גליקלעך וואָס אויך זיי האָבן אַ טייל אין דער גאולה.

די בלויע פּושקע איז אַריינגעטראָגן געוואָרן אין יעדן הויז. זי האָט סימבאָליזירט די גאולה. אָבער נאָך דער באַלפור־דעקלאַראַציע איז דאָס שוין נישט געווען מער קיין ווייטער חלום, נאָר אַ ווירקלעכקייט. דאָס האָט משפּיע געווען צום גוטן אויך אויף דער אַרבעט אין דער שול.

אין יאָר 1921 האָט די צענטראַלע פון קרן־קיימת זיך געווענדט קיין פּיעסק און פאָרגעשלאָגן צו אָרגאַני־זירן אַ גרופּע פון ערד־אַרבעטער, וואָס זאָל עולה זיין אין דעם לאַנד פון די אבות מיטן גאַנצן פאַרמעגן, פערד, קי, אַקעראייזנס א. אַ. וו. גלייך האָבן זיך אָרגאַניזירט 40 משפּחות, וועלכע האָבן אָנגעהויבן פיבערהאַפט זיך צוגרייטן. אָבער אויפן שוועל פון דער עליה זענען אויסגעבראָכן אין ארץ־ישראל געשעענישן. דער פּלאַן פון דער עליה איז בטל געוואָרן מיט אַ צוזאַג, אַז ווען עס וועט אַריבער דער שטורעם, וועט די דאָזיקע גרופּע זיין די ערשטע אין דער ריי. דריי יאָר האָט געדויערט דאָס וואַרטן. אין יאָר 1924 האָט זיך באַנייט די עליה. אָבער איצט איז באַשלאָסן געוואָרן נישט צו שיקן קיין משפּחות, נאָר יונגעלייט. עס איז צוגעזאָגט געוואָרן אַ גרעסערע צאָל סערטיפיקאַטן און דוד שבח און דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות זענען אויסגעוויילט גע־וואָרן, כדי צו שטיין אין פאַרבינדונג מיט דער צענטראַ־לע אין וואַרשע. אין צווישנצייט איז באַשטעטיקט גע־וואָרן די עליה פון בן־ציון איצקאָוויטש, יקותיאל שבח און זאב רובין.

אַ קורצע צייט פאַר זייער עליה איז פאָרגעקומען די קאָנפערענץ פון „החלוץ" אין בריסק. דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות איז געווען דער איינציקער דעלעגאַט

פון סניף פיעסק. אויף דער קאנפערענץ האבן די פאר־שטייער פון די סניפים אין בריסק, פינסק און ביאליס־טאק געהאט טענות פארוואס די קליינע פיעסק האט באקומען אזא גרויסע צאל סערטיפיקאטן. די פארשטיי־ער פון דער צענטראלע האבן געענטפערט אז די חלוצים פון פיעסק האבן אן אויסגעצייכנטע לאנדווירטשאפט־לעכע צוגרייטונג און אז אין ארץ־ישראל וועלן זיי ארויסווייזן די זעלבע ענערגיע און ווילן, וועלכע זיי האבן ארויסגעוויזן אין שטעטל. די דעלעגאטן האבן זיך געלאזט איבערצייגן.

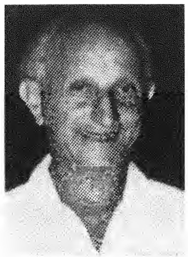
דאס געזעגענען

די גרופע האט ארויפגעלאדן דאס ביסל פארמעגן אויף די וואגנס. די פערד זענען געגאנגען לאנגזאם. די גאס האט אויסגעזען יום־טובדיק. די תלמידים פון דער שול האבן געפאכעט מיט פענער. די יוגנט־ארגאניזא־ציעס דערוואקסענע און אלטע האבן באגלייט די עולים א מרחק פון דריי קילאמעטער. קיינער האט זיך נישט אפגעשטעלט און נישט אפגעשטאנען. אלע האבן גע־שפרייזט און געזונגען. די יונגע האבן געלאכט פון צייט צו צייט. די דערוואקסענע האבן געוויינט. אויך די גויים האבן זיך נאכגעשלעפט נאך דער געזעגענונגס־צערע־מאניע. זיי זענען ארויף אויף זייערע פערד און געזאגט: „מיר וועלן באגלייטן די יידן אויף זייער וועג אין דעם הייליקן לאנד”. די נאכט, וואס איז אראפ האט באפוילן זיך צו געזעגענען. די וואס זענען פארבליבן האבן גע־קושט די, וועלכע האבן געדארפט פארלאזן, האבן זיי געווונטשן און צוגעזאגט זיך צו זען מיט זיי אין דעם לאנד פון די אבות.

און דער צוזאג איז געהאלטן געווארן. נאך דער דאזיקער גרופע איז עולה געווען קיין ארץ־ישראל נאך א גרופע און נאך איינע. דאס שטעטל האט זיך אויס־געליידיקט פון דער יוגנט, פון די לערער און אינסטרוק־טארן. די פארבליבענע האבן געליטן פון עקאנאמישער און קולטורעלער נויט. די פוילישע מאכט האט פארשטאפט דעם הויפט־קוואל פון פרנסה — דעם טאבאק. די העב־רעאישע שול האט זיך איינגעשרומפט. נאך דעם איז זי פארשניטן געווארן.

תרבות שולע מיטן לערער לייבע לונסקי

משה שחורי

גרינדונג פון „החלוץ" און „בית"ר"

אין אַ געוויסער תקופה איז געווען טעטיק אין פּיעסק בלויז אַ „יוגנט-קרייז", וועמענס אינסטרוקטאָרן זענען געווען חנן שבח, חיים לונסקי און גרשון פּאַלקאָוויטש. אין „יוגנט-קרייז" האָט מען געגעבן רעפעראַטן וועגן ציוניזם, סאָציאַליזם און ליטעראַטור, בעיקר ידישע.

ווען עס איז זיך צעפאַלן דער „יוגנט-קרייז", איז געגרינדעט געוואָרן דער „החלוץ" אַלס רעזולטאַט פון דעם אַרויסטרייבן פון צוויי חברים מיטן נאָמען ישראל זלאָטניצקי און מאַלכאָוויצקי פון „יוגנט-קרייז" צוליב נישט פּאַסנדיקער אויפפירונג. ביידע האָבן זיך פאַרבונדן מיט אַ דריטן חבר, מיטן נאָמען מנחם קאַפּלאַן, און האָבן געשאַפן אין פּיעסק דעם בית"ר. די צאָל חברים פון בית"ר איז געווען גרעסער פון דער צאָל חברים פון „החלוץ", אָבער ער איז געווען קלענער אין דער צאָל פון זיינע סימפּאַטיקער.

דער ערשטער חבר, וואָס איז עולה געווען פון בית"ר קיין ארץ-ישראל, נאָך דער הכשרה, איז געווען מענדל פינקעלשטיין, וואָס אַלע האָבן אים גערופן מענדזשיק. מענדזשיקס בריוו פון דער הכשרה זענען געווען באַטראַכט אַלס זייער ווערטפול פון אַ דערציערישן שטאַנדפּונקט און מען פלעגט זיי פאַרלייענען פאַר די יונגע חברים פון בית"ר.

„החלוץ" אין פּיעסק

חנן שבח, וועלכער איז געווען סעקרעטאַר פון „החלוץ" אין פּיעסק, האָט זיך נישט פאַררעכנט אַלס אַן אָפּיציעלער חבר אין דער באַוועגונג, ווייל ער האָט זיך נישט געגרייט אַרויסצופאָרן אויף הכשרה. דעריבער האָט ער געבעטן אַז איך זאָל דערפילן די דאָזיקע פונקציע אונטער זיין אויפזיכט.

חנן שבח פלעגט באַקומען אַלע בריוו און צירקו-לאַרן צו זיך אַהיים. איך האָב דאָס נישט געקאָנט מאַכן, ווייל ביי מיר אין הויז בין איך געווען דער איינציקער, וואָס האָט געהערט צום „החלוץ"; די איבעריקע מיטגלי-דער פון דער משפחה האָבן געהערט צו קעגנערישע פּאַר-טייען, הויפּטזעכלעך צום בית"ר.

מען האָט איינגעשטימט, אַז דאָס מאַטעריאַל זאָל בלייבן ביי חנן שבח אין הויז און דאָרט וועל איך אַר-בעטן. דאָס איז געווען אין די יאָרן 1932—1933, ווען די טעטיקייט פון סניף איז דערגאַנגען צו איר העכס-טער שטופע.

אין יענע יאָרן האָט מען אָנגעהויבן אַרויספאָרן אויף הכשרה און אַלס רעזולטאַט פון דעם זענען געשטיגן די סומעס, וואָס מען האָט איינקאַסירט פון חברים אַלס מיטגליד-אָפּצאָל, ווייל דער מרכז פון „החלוץ" און אויך אונדזער סניף האָבן פאַרלאַנגט, אַז יעדער חבר, וואָס וויל אַרויספאָרן אויף הכשרה, זאָל קודם-כל באַצאָלן זיינע שטייערן. דאָס אַלץ האָט דערמעגלעכט אַ פאַר-צווייגטע טעטיקייט פאַר די פאַרבליבענע, אויסצוהאַלטן דעם לאָקאַל און פירן אַ טעטיקייט פון קולטור און הכשרה.

די ערשטע, וואָס זענען אַרויס אויף הכשרה זענען געווען משה קאַפּלאַן, שרה סערעבראָווסקי, זיסל לייב, מרים פאַלקאָוויטש, משה ווינאָקור און אַנדערע.

דער סניף אין פּיעסק איז וואָס אַן אמת געווען אַ קליינער, אָבער ער איז געווען אַ צענטער פון אַ געזעל-

שאַפּטלעכן און קולטורעלן לעבן. דעריבער פּלעגן אים ווייטער באַזוכן אויך יענע חברים, וועלכע האָבן נישט געקאָנט אַרויספאָרן אויף הכשרה צוליב פאַמיליערע סיבות.

פיל עלטערן האָבן מורא געהאַט, אַז זייערע קינדער דערציילן זיי נישט גענוי וואָס עס איז די הכשרה. דע־ריבער האָבן זיי זיך געווענדט צו מיר, אַז איך זאָל דער־ציילן וועגן אַלעם גוטן און שלעכטן און גאָרנישט פאַר־באָרגן. אַ טייל עלטערן האָט אויף דעם רעאַגירט מיט אַ געשריי: „מיט גליק!״ אַן אַנדערער טייל איז געוואָרן בייז און האָט געזאָגט: „דו שיקסט אויף הכשרה און אַליין בלייבסטו דאָ!״

מעגלעך אַז אונטער דער השפעה פון די דאָזיקע ווערטער, און צו דעם נאָך מיין גלויבן אין חלוצישן ווערט, בין איך געווען צווישן די לעצטע, וועלכע זענען אַרויסגעפאָרן פון סניף פון „החלוץ״ אויף הכשרה, אין יאָר 1933. איך האָב זיך געזעגנט מיט טייערע חברים, וועלכע האָבן ווייטער געפירט דעם שיטערן און אויס־געליידיטקן סניף און בעיקר דערצויגן יונגע קינדער אין די ראַמען פון „החלוץ הצעיר״, כדי זיי צוגרייטן צו זיין חלוצים־עולים, אָבער די מלחמה און דער אומקום האָבן זיי נישט דערמעגלעכט צו זיין צווישן אונדז און מיט אונדז.

״חוג הנוער״ אין פיעסק

מרים בענדערמאַכער

דער „החלוץ הצעיר" אין פיעסק

די ציוניסטישע באַוועגונג אין פיעסק איז אַנטשטאַנען אַדאַנק אונדזערע לערער פון דער שול. הויפּטזעכלעך אַדאַנק שבח זיידל ז"ל און לייבע לונסקי יבל"א. זיי האָבן איינגעפּלאַנצט אין אונדזערע יונגע הערצער ליבע צום פאַטערלאַנד דורך דערציילונגען און לידער פון אונדזערע נאַציאָנאַלע שרייבער און דיכטער.

ווען מיר זענען עלטער געוואָרן, האָבן מיר געגרינדעט דעם „החלוץ הצעיר". מיר האָבן געשאַפן גרופּעס און אויסגעוויילט אינסטרוקטאָרן, צו וועלכע איך האָב אויך געהערט. מיר האָבן זיך באַגעגנט אייניקע מאָל א וואָך, מיר האָבן געפירט געשפּרעכן אויף טעמעס, וואָס זענען נוגע דאָס לאַנד און מיר האָבן געזאַמלט שפּענדעס פאַרן קרן־קיימת און קרן־היסוד.

יעדן פרייטיק פלעג איך באַזוכן מיט דער פּושקע די הייזער פון די איינוווינער, כדי צו זאַמלען שפּענדעס פאַר די קרנות און קיינמאָל האָט מיך נישט אָפּגעשראָקן קיין שלעכט וועטער. אַלס אַנערקענונג פאַר מיין איבערגעגעבענער אַרבעט האָב איך באַקומען פון קרן־קיימת און קרן־היסוד אַלבומען מיט צייכענונגען און בילדער.

אַן אַנדער עפּיזאָד, וועלכן איך געדענק גוט איז געווען מיין באַטייליקונג אין צוזאַמענפאָר, וואָס האָט געדויערט עטלעכע טעג און איז פאָרגעקומען אין דער קרייז־שטאָט וואָלקאָוויסק, צוזאַמען מיט ישראל זלאָטניצקי ז"ל. די אויפגאַבע פון דעם צוזאַמענפאָר איז געווען אָפּצוגעבן אַ באַריכט וועגן דער טעטיקייט פון אַלע סניפים פון „החלוץ הצעיר" אין דעם קרייז.

אונדזער באַריכט האָט געמאַכט אַ טיפן איינדרוק. ער האָט באַוויזן, אַז אונדזער קליינער סניף האָט אַרויסגעוויזן וואַכזאַמקייט און טעטיקייט אויף אַלע געביטן.

די דאָזיקע טעטיקייט האָט געבראַכט פרוכט. חברים זענען געפאָרן אויף הכשרה, זענען עולה געווען קיין ארץ און אַ סך לעבן היינט אין קיבוצים. אויך די, וואָס האָבן נישט פאַרגעזעצט מיט אַ קיבוציש לעבן, האָבן געגעבן אַן אַקסל צום אויפבוי פון פאָטערלאַנד.

צו אונדזער גרויס באַדויערן האָבן אייניקע חברים, וועלכע זענען געווען געטריי מיט זייער גאַנץ האַרץ דער באַוועגונג און האָבן געהאָפט עולה צו זיין, נישט זוכה געווען צו דעם.

חנן שבח

די חלוצישע באוועגונג אין פיעסק

די העברעאישע שול אין פיעסק האט געלייגט דעם פונדאמענט פאר די חלוצישע באוועגונגען. דאס איז געווען א גוטע שול, וואס האט געגעבן א ציוניסטישע דערציאונג. איך געדענק אז איין מאל האבן די קינדער באשלאסן נישט צו רעדן קיין יידיש, אפילו נישט מיט זייערע עלטערן, בלויז עברית. זיי פלעגן אריינגיין אין שפייז־קראם און זיך איינעקשנען צו רעדן מיטן קרעמער עברית. פארשטענדלעך, אז ער פלעגט נישט פארשטיין. זיי האבן זיך נישט מתייאש געווען. זיי פלעגן איבערחזרן זייערע ווערטער און אנווייזן אויף די פראדוקטן. אזוי האבן זיי אויסגעפירט זייער באשלוס.

איך האב געענדיקט דעם ערשטן יארגאנג פון דער שול, פון וועלכן עס געפינען זיך היינט אין לאנד בלויז תני (תנחום) קאפלאן און איך. עס איז פאר מיר געווען וויכטיק, אז די ציוניסטישע דערציאונג, וואס די קינדער האבן באקומען אין דער שול, זאל נישט זיין אומזיסט. דעריבער האב איך ארגאניזירט די קינדער און זיך מיט זיי פארנומען. צוזאמען מיט אנדערע האב איך איינגעארדנט אוונטן און פייערונגען, וועמענס טעמעס עס זענען געווען דאס לעבן פון ארץ־ישראל. די אימפרעזעס האבן גהאט אן אויסגעוויינלעכן דערפאלג. זיי האבן נישט פארשעמט אונדזערע שטעטלעך. אזוי האבן זיך די קינדער צוגעבונדן צו ארץ־ישראל פון א יונגן עלטער אן.

נאך דער פערטער עליה איז געווען א תקופה פון א קריזיס אין לאנד, און מענטשן האבן אנגעהויבן צוריקקומען. אבער ווען עס האבן זיך געענדיקט די געשעענישן אין יאר 1929, האבן מיר צוריק ארגאניזירט די יוגנט. צום אנהויב אין „השומר הצעיר", וועמענס אוניפארמען עס האבן צוגעצויגן די יוגנט. נאכדעם האבן מיר געגרינדעט דעם יוגנט־קרייז, וועלכער איז נישט געווען קיין פאליטישע באוועגונג, נאר האט ארומגענומען די יוגנט און איר דערמעגלעכט צו דיסקוטירן איבער פארשידענע ענינים.

ווען עס זענען אנגעקומען פון ארץ־ישראל בעסערע ידיעות, האט זיך באנייט די עליה און מיר האבן ארגאניזירט די דערוואקסענע אין „החלוץ". צייטנווייז פלעגן מיר ארויסגיין מיט זיי אין איינעם פון די דערפער, מאכן א פייער, זיצן ארום אים און זינגען, נעכטיקן אין א שייער און דער ריח פונעם היי פלעגט אונדז פארשיכורן. אזוי האט זיך אויסגעדאכט די יונגע, אז זיי זענען שוין ערד־ארבעטער אין ארץ־ישראל. אזוי האבן מיר דערצויגן די יוגנט, גרשון פאלקאוויטש און איך, אפילו ווען מיר האבן נישט געטראכט וועגן עליה.

שפעטער האבן מיר שוין געטראכט וועגן דעם, און חברים זענען ארויס אויף הכשרה. אויך איך בין געווען צווישן זיי. אלס געזעגענונגס־מתנה האט מיר דער סניף פון „החלוץ" דערלאנגט דעם לעצטן טאג אן אלבאם און אין אים איז געווען אריינגעשריבן: „אונדזער חבר אלחנן, אין טאג פון דיין פארלאזן, אונדזער ברכה. זיי עולה חלוץ, זיי עולה, דיין וועג איז אונדזער וועג און נאכדעם קומען מיר צום פראנט. סניף „החלוץ הצעיר" אין פיעסק".

און דאס זענען די נעמען, וועלכע זענען אונטערגעשריבן אויף יענעם קליינעם אלבאם: דינה קאפלאן, לאה שבח, ליה ציפין, חאשה עיין, חיה ציפין, שרה מאלכאוויצקי, חנה־לאה בארנשטיין, באשה בית, שפרה ראבינאוויטש, צילה חירון, אסתר כאזאנאווסקי, מנשה וואלאשטשינסקי, לייבל נאוויק, יעקב־מרדכי דאניעלעוויטש, יאנעק כווילסקי, שמעון קארפ, נתן וואנד, מאטל דזשעשטשינסקי, צבי שבח, שמחה וואלאשטשינסקי, יוסף נאראדאווסקי, שרה פינקעלשטיין.

יחזקאל ליסאָווסקי

שאַפונג פון דער „תרבות"־שול און די „החלוץ"־באַוועגונג

איך וויל דאָ דערמאָנען עטלעכע משפּחות, וואָס אַדאַנק זייער שטיצע האָבן מיר באַוויזן צו גרינדן די „תרבות"־שול און די באַוועגונג פון „החלוץ הצעיר". איך בין אויסן די פאַמיליעס פון רב זשאַמע, ישראל קאַפּלאַן, משה ראַובקע, מלכה שבח, לונסקי, יהושע מענדעלעוויטש און איצל שפּירא.

מיר האָבן געזויגן דעם ציוניזם אין דער סלאָנימער ישיבה. ווען מיר זענען צוריקגעקומען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה אין שטעטל, לייבע לונסקי, זיידל שבח, שלום לעווין, יוסף רוזשאַנסקי און איך, האָבן מיר באַשלאָסן צו גרינדן אַ העברעאישע שול.

צום אָנהויב האָבן לייבע לונסקי און זיידל שבח גענומען פּריוואַטע לעקציעס אין העברעאיש און רוסיש ביי רובנישטיק און בערטע איצקאָוויטש. איך האָב נישט פאַרגעזעצט מיינע לימודים, אויסער אין די אָוונטן אין בית־הכנסת.

ווען עס האָט זיך געגרינדעט די „תרבות"־שול זענען לייבע לונסקי און זיידל שבח געווען די ערשטע לערער. איך האָב זיך נאָך פאַרבונדן מיט פעלטע יאַגעל און מיט דניאל יאַגעל. דעם ערשטן האָט מען געבעטן צו זיין אַ לערער פון תנ"ך און דעם צווייטן — סעקרעטאַר. די לימודים זענען פאַרגעקומען אין דער דירה אויפן הויף פון אברהם יאַגעל. מאַנכע האָבן געזאָגט, אַז מיר זענען געוואָרן אפּיקורסים, אָבער די משפּחות וועמענס נעמען איך האָב דערמאָנט, האָבן אונדז צוגעגעבן מוט.

מיר האָבן געוואָלט זיין זעלבשטענדיק און נישט גיין אין שול אַריין צוזאַמען מיט די עלטערן. שרגא ציון האָט געלעזט די דאָזיקע פראַגע דורך דעם וואָס ער האָט געגרינדעט „תפארת־בחורים" אין דער דירה פון מלכה און משה ראַובקע, וווּ מיר האָבן געפונען אונדזער פּלאַץ שבתים און יום־טובים און מיר זענען געווען בעלי־תפילה.

איך בין אויך געווען צווישן די גרינדער פון „החלוץ הצעיר" אין פּיעסק. איך געדענק אַז איין מאָל איז פאָרגעקומען אַ פאַרזאַמלונג פון „בונד" אין שטעטל. ווען מען האָט זיך דערוווּסט ,אַז לייבע לונסקי און איך און נאָך עטלעכע בחורים זענען אַוועק אַהין, האָט מען אונדז געפרעגט: „פאַרוואָס זענט איר געגאַנגען צו זייער אַ פאַרזאַמלונג?" און מיר האָבן געענטפערט: „ווייל מיר ווילן אַז זייער יוגנט זאָל ווערן אונדזערע".

חנה דיכטער

דאס פארבארגענע ליכט פון די איינוווינער פון מיין שטעטעלע פיעסק

(רעדע, וואס איז געהאלטן געווארן אויף א „יזכור"־אונט)

דער יארצייט פאר די קדושים פון אונדזער שטעטל פאלט אויס י"א טבת. מיר פארזאמלען זיך פון אלע עקן לאנד און דערמאנען דעם אנדענק פון אונדזערע טייערסטע. איך וויל דערציילן וועגן דעם פארבארגענעם ליכט, וואס האט זיך אנטפלעקט פאר מיר אין מיין שטעטל. איך האב עס געטראגן מיט זיך אין משך פון מיין גאנץ שווער לעבן, אבער פון היינט אן וועט איר אויך זיין שותפים צו אים.

ווי אזוי און ווען האט זיך אנטפלעקט פאר מיר דאס דאזיקע פארבארגענע ליכט? איך האב געלערנט אויסער מיין היים און מיין שטעטל, אין לערער־סעמינאר אין דערשטאט גראדנע. אויף די חנוכה־פעריעס בין איך געקומען אהיים. פארשטייער פון קרן־קיימת אין אונדזער שטעטל האבן זיך געווענדט צו מיר מיט דער בקשה, איך זאל צושטיין צו מערי קוויאט, כדי צו זאמלען שפענדעס פארן קרן־קיימת. איך האב ליב געהאט די פריילין מערי. זי איז געווען שיין, שלאנק, איידל און אנגעזאפט מיט ליבע צו ישראל. מיר האבן אנגעהויבן באזוכן די הייזער און מיר זענען געווען באאיינדרוקט פון דעם ענטוזיאזם פון די שפענדערס. מיר זענען דערגאנגען ביז מיין גאס, זארעטש. פאר דעם הויז פון עטקע סאפרין האבן מיר זיך פארהאלטן. מיר האבן געטראכט: וואס זאל מען טון? אריינגיין אדער גיין ווייטער? דאס הויז איז וואס אן אמת געווען א גוט און בכבודיק הויז, זיינע מענטשן אנגענעמע, אבער עס איז געווען פול מיט צער און יסורים. זייער עלסטער זון דניאל, וועלכער איז אמאל געווען פול מיט לעבן און טעטיק אין אלע געזעלשאפטלעכע אקציעס אין שטעטל, איז אראפ פון זינען און ליגט אין בעט, אין אן ענגן און פינצטערן צימערל. פון גרויס שרעק האבן מיר באשלאסן אריבערצולויפן וואס שנעלער ביים הויז. מיר זענען נאר אפגעגאנגען א פאר טריט, און עס איז דערגאנגען צו אונדז עטקעס שטימע: „חנהלע, פארוואס האסטו אויסגעמיטן מיין הויז? איך האב אויך צוגעגרייט א שפענדע פאר דער אויסלייזונג פון לאנד. ביטע, קומט אריין צו מיר אין הויז". מיר זענען אריינגעגאנגען אינעווייניק. א ריח פון מילך האט אונדז אויפגענומען, ווייל די פאמיליע סאפרין האט זיך פארנומען מיטן פארקויף פון מילך און מילך־פראדוקציע. מיר האבן זיך געזעצט ביים טיש. פלוצלונג האבן מיר דערשפירט גרויסע און שרעקלעכע אויגן ווארפן אויף אונדז טויט־פיילן. דאס בלוט איז פארגליווערט געווארן אין אונדזערע אדערן.

די פרוי איז צוגעלאפן צום שאנק, זי האט געזוכט צווישן דער וועש און האט ארויסגענומען א קליין פעקעלע. מערי האט אנגענומען מוט, האט אויפגעבונדן דאס פעקעלע און אויפן טיש האט זיך אויסגעשאטן אן אוצר ממש. עטקעס פנים האט געשיינט און אין אירע אויגן האבן געבלישטשעט טרערן. זי האט געזאגט: „יעדן טאג, נאכדעם ווי איך פארקויף די מילך אין גאס, לייג איך אפ א טייל פון מיין געלט פארן אויפבוי פון

אונדזער לאַנד. שוין אַ חודש צייט ווי איך זאַמל דאָס געלט און וואַרט אויף אַ שליח, וואָס זאָל קומען עס נעמען". מערי האָט איבערגעציילט די מטבעות און געזאָגט צו עטקען מיט איר באַזונדערער איידלקייט: „דאָס איז צו פיל. מיר ווילן אייך אומקערן אַ טייל". עטקע האָט אויסגעבראָכן: „ניין! ניין! נעמט אַלץ, אַלץ! אפשר איז זכות פון דער דאָזיקער מצווה..." די טרערן האָבן געשטיקט איר האַלדז. מיר האָבן פאַרשטאַנען איר תפילה. זי האָט געזוכט אַ רפואה פאַר איר אומגליקלעכן זון. אַ בליק פון עטקעס אויגן האָב איך מיטגענומען און אים אָפּגעהיט.

מיר זענען ווייטער געגאַנגען און אָנגעקומען ביזן הויז פון שלמהקע „דער שוסטער". מיר האָבן דאָרט געפונען זיין זון ראובן, אַ קאַליקע פון געבוירן. ער איז געווען גרויס ווי אַ צען־יאָריק יינגעלע. ער האָט געהאַט אַ גאָרב פון פאָרנט און פון הינטן. ראובן איז געווען פאַרהייראַט און אַ טאַטע פון דריי קליינע קינדער. ער איז שנעל געלאָפן אונדז אַנטקעגן, אָנגעטון אַ פאַרטוך, וועלכער האָט פאַרדעקט זיין גאַנצן קערפּער און זיך נאָכגעשלעפּט ביז דער ערד. זיין געזיכט איז געווען בלאַס ווי קאַלך, עס האָבן אָבער געבלישטשעט אין אים צוויי לוסטיקע אויגן. ער איז צוגעלאָפן צו דער מזרח־וואַנט, אַראָפּגענומען די בלויע פּושקע און האָט זי אונדז איבערגעגעבן. מערי האָט געעפנט די פּושקע. און קוק אָן דעם וווּנדער: די מטבעות האָבן זיך געשאָטן פון איר אָן אַ סוף. איך האָב זיך אַרומגעקוקט. אין דער טיר פון צימער איז געשטאַנען ראובנס ווייב, דאַר און אויסגעמוטשעט און אַ געל געזיכט. אין די אָרעמס האָט זי געהאַלטן אַ קינד און ביי איר קלייד האָבן זיך אָנגעהאַלטן נאָך צוויי. דאָס הויז איז געווען פייכט און קאַלט. די גאַנצע משפחה האָט געליטן פון קראַנקהייטן, נויט און אָרעמקייט. מערי האָט אויסגעציילט דאָס געלט. די סומע איז געווען צו גרויס. ראובן האָט באַמערקט, אַז מיר זענען נישט זיכער מיט זיך און האָט געזאָגט: „ביטע, אַנטשולדיקט מיר. דאָס איז ווייניק. אם ירצה השם, אין די נעכסטע וואָכן וועל איך פאַרדינען מער און שפּענדן מער". און מערי האָט געענטפערט: „ניין, ראובן, דאָס איז נישט צו ווייניק, נאָר צו פיל. אין קיין שום הויז האָבן מיר נישט באַקומען אַזאַ סומע!" אַ ליכט האָט זיך אָנגעצונדן אין די אויגן. ער האָט אויפגעהויבן זיינע אויגן צום הימל און געזאָגט שטיל: „גאָט זאָל געבן, אַז איך זאָל האָבן אַ חלק אין דער גאולה". מיר זענען אַרויס, אָבער אַ טראָפּן פון דעם בלאַסק פון זיינע אויגן האָב איך מיטגענומען מיט זיך.

אַזוי זענען מיר געגאַנגען פון הויז צו הויז. די זון איז אַראָפּ. מיר זענען צוריקגעגאַנגען און געטראָגן מיט זיך אַ שווערן און פולן בייטל מיט הייליקע שפּענדעס פון די הייזער פון אָרעמקייט און ליידן פון אונדזער שטעטל.

עס איז אַריבער אַ יאָר און איך בין ווידער אַמאָל געקומען אַהיים. דאָס מאָל האָט זיך דערנענטערט יום־כיפור. מען האָט מיך געבעטן צו שטיין אין דער ווייבערשול, ווייל ביים אַריינגאַנג האָבן פרויען געשפּענדעט פאַר גאולת הארץ. איך האָב זיך אַוועקגעשטעלט ביי דער טיר, פאַר מיר איז געשטאַנען אַ קליין טישל און אויף אים אַ קערה. די זון איז אַראָפּ צו מערב. אַ רויטער פאַרב, וואָס האָט אַנגעוואָרפן אַ מורא האָט פאַרדעקט דעם הימל. פון אַלע עקן פון שטעטל האָבן געשטראָמט מענטשן אין די שולן. נעבן מיר איז געשטאַנען מיין חברטע זלאַטע פּרושביצקי. מיר האָבןביידע געציטערט פאַר דער הייליקייט פון דער שעה און פון פּלאַץ. די פרומע ווייבער זענען דורכגעגאַנגען איינציקווייז נעבן אונדז און אַריינגעוואָרפן שפּענדעס מורמלענדיק: „פאַר אַ גאולה שלמה". פּלוצלונג האָט זיך פאַרהאַלטן נעבן דער קערה חייטשע „די קרעמערקע". איר שיין פּנים האָט געשיינט און האָט אויסגעזען מאַיעסטעטיש. די פרוי איז געווען אַ גרויסע נדבנטע. זי האָט אַרויסגעצויגן איר האַנט פון אַ פאַרבאָרגענעם טאַש אין איר שיין קלייד, און אַ פולע האַנט מיט מטבעות האָט זיך אַרויסגעשאָטן און אָנגעפילט די קערה. איך האָב זי באַגלייט ביז צו איר פּלאַץ אויף מזרח. איך האָב זי געזען פאַרפלייצט מיט ליכט, דאָס ליכט פון גאולה. עטוואָס פון דעם ליכט איז געוואָרן אַ טייל פון מיר. די זון איז אונטערגעגאַנגען. עס איז אָנגעקומען די שעה פון כל־נדרי. מיר האָבן צונויפגענומען דאָס געלט און מיר זענען אַוועק אין מענדעלעוויטשעס הויז, דעם צענטער פון קרן־קיימת אין אונדזער שטעטל.

עס זענען אַריבער אַ פּאָר יאָר. איך האָב געענדיקט

דעם לערער־סעמינאַר אין גראָדנע. איך בין געפאָרן אַהיים, כדי צו זיין אַ ביסל מיט מיין מוטער, וועלכע האָט דורכגעמאַכט אַ שווערע און געפערלעכע אָפעראַציע. זי איז אַרויס מיר אַנטקעגן און איז געשטאַנען אַנגעשפאַרט אויפן גאַנעק, שלאַנק און צוריקגעצויגן. זי האָט נישט אויסגעדריקט מיט קיין ווערטער איר שטאָלץ מיט איר טאָכטער, וועלכע איז צוריקגעקומען מיט אַ לערער־דיפלאָם. אָבער די פלעקן, וועלכע האָבן זיך פאַרשפרייט אויף אירע באַקן און האַלדז האָבן עדות געזאָגט ווי טיף גערירט זי איז. מיר זענען אַריין אין הויז. אַלץ איז געווען פאַרפוצט לכבוד מיר. איך בין געזעסן נעבן מיין מאַמען, און מיר האָבן געשוויגן. איך האָב באַמערקט, אַז אירע אויגן לייכטן און טרערן. עט־וואָס פון דעם ליכט איז אַריין אין מיין האַרץ און גע־בליבן דאָרט אויף אייביק. איך האָב איבערגעריסן דאָס שווייגן און געזאָגט: „איך ווייס, אַז דו האָסט געשפּאָרט פון דיין מויל, כדי מיר צו שיקן פעקלעך עסן. אָבער איצט, אַז איך האָב שוין דעם דיפלאָם, וועסטו זיך אָפ־רוען פון דיין שווערער מי. איך וועל באַקומען אַ פאָסטן פון אַ לערערקע און יעדן חודש וועל איך דיר שיקן אַ טייל פון מיין לוין".

און דאָ האָט זיך אַריינגעשטעלט אין דער טיר אונ־דזער גוטער שכן יצחק פרושביצקי. ער האָט געוואָלט זיין צווישן די ערשטע, וועלכע וועלן מיר ווינטשן. דער דאָזיקער באַשיידענער און אָרנטלעכער מענטש האָט נישט געוווּסט וואָס עס איז אַ דיפלאָם, ער האָט אָבער פאַרשטאַנען, אַז חנה די יתומה, רחלס טאָכטער, וועט זיין אַ לערערקע. איך וועל נישט פאַרגעסן זיינע אויגן וועלכע האָבן זיך איינגעקוקט אין מיר מיט אַ פאָטער־לעכער ליבע. איך וועל אויך נישט פאַרגעסן זיין גוטן שמייכל. ער האָט געדריקט מיין האַנט און האָט געמורמלט מיט אַ פאַרשטיקטער שטימע, אַז איך זאָל מצליח זיין און איך וועל זיין גליקלעך. נאָכדעם האָט ער געזאָגט: „איך וואָלט געוואָלט דו זאָלסט מיר פאַרטייטשן אַ פסוק אין דער תורה. איך וועל דיר זיין דאַנקבאַר אויב דו וועסט שפעטער אַריינגיין צו מיר אין הויז".

ווען איך בין אַריינגעגאַנגען איז זיין מוטער געלעגן אויפן קראַנקן־בעט. מיין חברטע זלאַטע האָט שוין גע־האָט פאַרלאָזן דאָס הויז פון די עלטערן און דער עלטס־טער זון האָט געדינט אין דער פוילישער אַרמיי. יצחק האָט אַרויסגענומען אַ תנ"ך, האָט אים אַ קוש געטון און איוסגעזוכט דעם שווערן פסוק. איך האָב דערקלערט אין אַ פשוטן יידיש און ער האָט זיך איינגעהערט, אין זיינע אויגן איז געווען אַ באַזונדער ליכט. אַ פונק פון דעם דאָזיקן ליכט האָט זיך צוגעקלעפּט אויך צו מיר און גע־וואָרן אַ טייל פון מיר.

אויפצומאָרגנס בין איך אַוועק אין דער ריכטונג פון הויז פון מיין קרוב אהרן בורר, אין צענטער פון שטעטל. אויפן וועג האָט מיך אָפגעהאַלטן רב לייב, דער פאָ־טער פון חוה און נעמי. ער האָט אויסגעזען אַלט און אויסגעמוטשעט און האָט מיך איינגעלאַדן זיך צו זעצן נעבן אים אויף אַ באַנק ביים וואַנט. איך האָב געדענקט ווי אַזוי ער פלעגט אונדז אָפוואַרטן יעדעס יאָר ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן דאָס שול־יאָר אין דער שול. ער פלעגט אַריינקוקן אין אונדזערע לער־ביכער, ספעציעל אין די ביכער וועגן יידישער געשיכטע, און אַמאָל פלעגט ער בעטן מיר זאָלן אים באָרגן אַ בוך צום לייענען. איצט האָט ער געזאָגט: „דו ביסט אַ לערערקע און דו האָסט נישט קיין ביכער. האָסט, ווייזט אויס, געענדיקט לייע־נען אַלע". נאָכדעם האָט ער געבעטן איך זאָל אים דער־ציילן וואָס זענען געווען די לעצטע זאַכן, וועלכע איך האָב געלערנט אין סעמינאַר וועגן דער געשיכטע פון אונדזער פאָלק. איך האָב אים דערציילט וועגן דעם אויפשטיין פון לאַנד און פון פאָלק. דער זקן האָט זיך אויפגעוועקט און אַ יוגנט־בליץ האָט זיך אָנגעצונדן אין זיינע אויגן. איך האָב אים פאַרלאָזן און איך האָב מיטגענומען מיט זיך עטוואָס פון יענעם בליץ.

איך האָב באַוויזן בלויז דורכצוגיין אַ קליין שטיקל וועג און איך האָב באַגעגנט שרהן, די מוטער פון מיין שוואָגער יהודה. די פרוי האָט געשטראַלט פון שמחה און האָט געבעטן איך זאָל אַפטרעטן ביי איר. איך בין איר נאָכגעגאַנגען. זי האָט אָפגעריסן פאַר מיר די שענסטע און גרעסטע עפל אין איר גאָרטן. נאָכדעם זענען מיר אַריין אין הויז. בדרך־כלל האָט דער פלאַץ געטומלט פון מענטשן, אָבער איצט איז ער געווען רואיק, ריין און יום־טובדיק. זי האָט גענומען אין האַנט דעם „צאינה וראינה" און האָט אַרויסגענומען פון איר אַ קאָנ־ווערט: „דער לעצטער בריוו פון מיין יהודהלע", האָט

זי געזאגט. „מיין טייערינקער שרייבט מיר נישט אפט, ער פארגעסט מיך אבער אויך נישט. אט איז א בילד פון יהודהלעס טאכטער, מיין טייער אייניקל״. זי האט נישט געקאנט ארויסזאגן איר נאמען צפירה. ער איז איר נישט געווען באקאנט, צופיל מאדערן. „איך קוש דאס בילד ביינאכט, איידער איך לייג זיך שלאפן״, האט זי צוגעגעבן. „און אין דער פרי, ווען איך שטיי אויף פון שלאף. זי איז דאס שענסטע מיידעלע אויף דער וועלט, ריכטיק?״ איך בין מסכים געווען מיט איר. איצט האט זי פון מיר געבעטן איך זאל איר פארלייענען דעם בריוו. איך האב געלייענט לאנגזאם, ווייל איך האב געוואלט זי זאל הנאה האבן פון יעדן ווארט. „יעדן טאג בעט איך מען זאל מיר פארלייענען דעם לעצטן בריוו״, האט זי דערקלערט. „און אזוי ארום דאכט זיך מיר, אז איך דערהאלט יעדן טאג פון אים א בריוו. איך בין גישט אין כעס אויף אים. ער איז פארנומען און באשעפטיקט. איך ווארט. איך ווייס, אז ער וועט קומען מיך נעמען צו זיך, כדי איך זאל האדעווען זיינע קינדער״. אירע אויגן זענען געווארן באלויכטן מיט א ליכט פון בענקשאפט און האפענונג, און איך האב צוגענומען עטוואס פון דעם ליכט.

עס איז שוין געווען א שפעטע פארמיטאג־שעה, און איך בין נאך נישט אנגעקומען אין צענטער פון שטעטל. איך בין אריבערגעגאנגען דעם ברוק און איך בין צוגעקומען צום הויז, אין וועלכן עס האט זיך געפונען די „תרבות״־שול. פון דער וויטנס האב איך באמערקט ישראל קאפלאן, וועלכער האט געשפרייזט מיר אנטקעגן. ער האט מיר געשטרעקט דיהאנט און געזאגט: „איך גראטוליר דיר און ווינטש דיר דערפאלג אויף דיין וועג אלס לערערקע פון יידישע קינדער״. איך בין געווען גערירט. איך האב בכלל נישט געדענקט אז מיר זאלן אמאל האבן אויסגעטוישט א ווארט. אויסער דעם האב איך געלערנט אין משך פון די לעצטע אכט יאר אויסערן שטעטל און פלעג נאר צוריקקומען אויף די פעריעס. אבער גאנץ שנעל האב איך פארשטאנען אז ער האט געהאפט אז אלס לערערקע וועל איך וויטער שעפן פון דער טראדיציע פון די אבות, איך וועל אבער אויך אנווייזן אויף דעם נייעם וועג.

ווען איך האב זיך געזעגנט מיט אים, האב איך דערזען העניע קוויאט, די פרוי פון רב שמעון דעם חסיד, וועלכע האט געטראגן אין די הענט צוויי עמערס. אזוי ווי זיי האבן נישט געהאט קיין טעכטער אין מיין עלטער, האב איך זיי נישט געקענט גוט. אבער זי האט שטענדיק ארויסגערופן אין מיר א פאראינטערעסירונג. זי איז געווען שלאנק, זעלבסט־זיכער, אבער א גרויסע שווייגערקע און האט געהאט אן אומעטיק געזיכט. זי האט זיך פארהאלטן און אויסגערופן: „מזל־טוב דיר, חנהלע זאל דיר גאט געבן כוח, כדי אויסצופילן דיין אויפגאבע מיט כבוד!״ איך האב זי אנגעקוקט מיט באווונדערונג און דאס ערשטע מאל האב איך געזען אירע אויגן באלויכטן מיט א שמייכל. איך האב אויך פון אים עטוואס מיטגענומען.

צום סוף בין איך אנגעקומען אין דעם גרויסן און שיינעם הויז פון אהרן בורר. איך האב זיך דארט פארהאלטן א לאנגע צייט, ווייל איך האב זיי געמוזט דערציילן אלץ וועגן זיך.

אויך אויף מיין וועג צוריק האבן מענטשן, וועלכע האבן געוווסט, אז אין משך פון יארן האב איך געליטן צער און נויט, כדי צו דערגרייכן מיין ציל, געשמייכלט צו מיר און מיר געווונטשן גליק. וואלטן זיי אלע דא געווען מיט אונדז, וואלטן זיי געוווסט, אז איך האב זיך באמיט צו דערפילן די האפענונגען, וועלכע זיי האבן געלייגט אויף מיר. אבער נישט אלע זענען דא און איך קאן בלויז דערציילן וועגן די פונקען ליכט, וועלכע איך האב פון זיי גענומען.

עס זענען אריבער נאך עטלעכע יאר. אין יאר 1937 האב איך ווידעראמאל באזוכט דאס שטעטל, אבער דאס מאל צוזאמען מיט מיין מאן. אונדזער הויז איז שוין געווען פארקויפט און מיין שוועסטער חאשקע, וועלכע האט געוווינט אין א געדונגען הויז, איז געווען די איינציקע פון מיינע אלע שוועסטער, וועלכע איז נישט עולה געווען קיין ארץ־ישראל. אין דעם קליינעם הויז פון מיין שוועסטער זענען געקומען פיל פון שטעטל מיך באגריסן.

איך בין אפגעטרעטן אין דעם הויז פון ברוך באראווסקי און זיין פרוי, וועמענס טאכטער באבטשע־שושנה איז געווען מיין גוטע חברטע. אין יענער צייט זענען זיי געווען אין טרויער צוליבן טויט פון זייער זון

מאיר, אָבער זייער קבלת־פּנים איז געווען שיין און וואַרעם.

מיין חבר שלמהקע לעוו, חיים לעוו און זיידל איצקאָוויטש, האָבן אויפגענומען מיין מאַן ווי אַ ברודער, האָבן געמאַכט מיט אים שפּאַצירן און זיך געבאָדן מיט אים אין די קילע וואַסערן פון דער זעלעוויאַנקע. אַזוי ווי ער האָט פאַרבראַכט אין זייער געזעלשאַפט, האָב איך געקאָנט צוהעלפן מיין שוועסטער חאַשקע אין אירע צוגרייטונגען צו שבת. קיינמאָל וועל איך נישט פאַרגעסן יענע וואָך, ווען מיר האָבן געבאַקן און געקאָכט, און די טיר האָט זיך נישט צוגעמאַכט אַפילו אויף אַ מינוט. מענטשן זענען געקומען אונדז באַגריסן און געבראַכט מתנות. פיל האָבן געבראַכט געטראַנקען. פון וואַרשאַווסקיס הויז האָט מען געשיקט אַ קויש געטראַנקען פון אַלע מינים. שבת איז געקומען אהרן בורר נעמען מיין מאַן אין שול אַריין. מיין מאַן האָט אויסגעדריקט זיין ווּנטש צו דאַווענען דאָרט ווו עס האָט געדאַוונט מיין פאָטער, אין „מויער". אַזוי אַרום האָט צוויי און צוואַנציק יאָר נאָכן טויט פון מיין פאָטער, גע־דאַוונט אויפן זעלבן פּלאַץ עמעצער פון די מיטגלידער פון זיין משפּחה. מען האָט מכבד געווען מיין מאַן מיט אַן עליה צו דער תורה און מיין שוועסטער חאַשקע האָט געקוקט אויף אים פון דער ווייבער־שול און געוויינט פון פיל גליק און פרייד.

משה וואַרשאַווסקי, אַ גוטער פריינד פון מיין טאַטן, האָט נישט געקאָנט קומען אין שול אַריין, ווייל מען האָט אים אַמפּוטירט ביידע פיס און ער איז געווען צוגעשמידט צו אַן אינוואַלידן־וועגעלע. מיר זענען געגאַנגען אים באַזוכן אין איינעם פון די טעג פון דער וואָך. איך בין געזעסן פון איין זייט און מיין מאַן פון דער צווייטער זייט. ער האָט געבעטן די לייט פון זיין משפּחה מען זאָל אַרויפנעמען געטראַנקען פון קעלער און מען זאָל גרייטן דעם טיש. מיר האָבן געטרונקען לחיים. ער האָט דערציילט, אַז מיט דרייסיק יאָר צוריק האָט מען אים אָפּעּרירט און צוריקגעבראַכט אַהיים. ראש־השנה האָט זיך דערנענטערט און ער האָט אַזוי געוואָלט דאַווענען בציבור. און אָט האָט זיך געעפנט די טיר און מיין פאָטער איז אַריינגעקומען. „איך בין געקומען דיר מודיע זיין, אַז מיר וועלן פאַרוואַנדלען דיין הויז אין אַ מקום־תפילה", האָט ער געזאָגט. „מיר וועלן ברענגען אַ ספר־תורה און די שכנים און איך וועלן דאַווענען ביי דיר". ער האָט אויסגעצויגן צו אונדז ביידע הענט און פאַרענדיקט: „עס פרייט מיך צו זען אין מיין הויז חנהלען אַ דערוואַקסענע און אַ פאַרהייראַטע, אַזוי ווי איך האָב זיך דעמאָלט געפרייט צו זען איר טאַטן. זאָל גאָט געבן און ער זאָל באַגליקן אייער וועג ביז דער טיפער עלטער".

און איך גלויב אַז די ברכה פון דעם גוטן פריינד דעם אינוואַליד האָט באַשיצט מיך און מיין מאַן אין צייטן פון סכנה און אַז אין איר זכות זענען מיר דערגאַנגען צום סוף אל המנוחה ואל הנחלה.

חנה דיכטער אין יזכור אווענד

מ. שחורי

די העברעאישע שול און אירע דערציער אין פיעסק

די שול אין פיעסק איז נישט געווען סתם אַ לער־אַנשטאַלט, וואָס האָט געגעבן בילדונג אַ טייל פון די קינדער פון שטעטל און אין וועלכן עס זענען געווען טעטיק אַ באַגרענעצטע צאָל פון לערער און עסקנים. דאָס איז געווען פיל מער ווי דאָס.

אַרום דער שול האָט זיך קאָנצענטרירט די מער־הייט פון די ידישע איינוווינער פון שטעטל: די שי־לער, זייערע עלטערן און חברים פון זייערע משפחות, די אַבסאָלווענטן, וואָס האָבן געענדיקט זייער לערע און זענען געבליבן פאַרבונדן מיט איר גייסטיק. די לערער און עסקנים פאַר וועמען די שול איז געווען אַ וויכטיקער טייל פון זייער לעבן און אַנדערע.

אין די היינטיקע שולן זענען מיר אַמאָל עדות צו אַ סתירה צווישן די טענדענצן פון בילדונג און דערצי־אונג. דאָס האָט נישט עקזיסטירט אין דער שול אין פיעסק

דאָס איז געווען נישט נאָר אַ לער־אַנשטאַלט, כדי צו געבן בילדונג און אויסברייטערן דעם וויסן, נאָר אַ פלאַץ, וואָס האָט דערצויגן צו ווערטן פון יידנטום, ציו־ניזם און ליבע פון פאָלק צו זיין פאָטערלאַנד, צו גלויבן אין נצח ישראל און צו מעשים טובים.

דער ניוואָ אין איר איז געווען הויך און די לערע אינטענסיוו.

אונדזער שטעטל איז נישט געווען געבענטשט מיט פיל קונסט־ און קולטור־אינסטיטוציעס. דעריבער האָט זיך קאָנצענטרירט אין די צימערן פון דער שול די מער־הייט פון דער קולטורעלער טעטיקייט פון שטעטל און אַ ביסל אויך פון דער טעאַטער־קונסט. די תלמידים פון דער שול אָדער אירע אַבסאָלווענטן פלעגן פון צייט צו צייט פאַרשטעלן פאַר די עלטערן און פאַר אַ קהל איינ־געלאַדענע. דער דראַמאַטישער קרייז, וואָס איז געווען טעטיק אַ לאַנגע צייט אין שטעטל און זיינע הכנסות זענען געווען געווידמעט ציוניסטישע און לאָקאַלע צדקה־אונטערנעמונגען, איז באַשטאַנען פולשטענדיק פון אַב־סאָלווענטן פון דער שול און אירע תלמידים. אויך די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס, וועלכע האָבן אַרומ־גענומען די מערהייט יוגנט אין שטעטל, ווי: „השומר הצעיר״, „החלוץ הצעיר״, „החלוץ״, בית״ר און אין אַ געוויסער תקופה אַ ציוניסטיש־סאָציאַליסטישן יוגנט־קרייז, זענען אַלע אַרויסגעקומען פון דער שול, און די דאָזיקע אָרגאַניזאַציעס זענען געווען ווי אַ דירעקטער המשך פאַר זייער אידעאיש־ציוניסטישער בילדונג.

די רעזולטאַטן זענען געווען פאָזיטיוו. אויף וויפיל איך געדענק, דאַכט זיך מיר, אַז כמעט אַלע אַבסאָל־ווענטן פון דער שול זענען געבליבן געטרייע זין פון פאָלק, איבערגעגעבענע ציוניסטן, און די בענקשאַפט צו ארץ־ישראל האָט געקלאַפט אין זייערע הערצער.

צו אונדזער באַדויערן האָבן בלויז ווייניקע זוכה געווען צו פאַרווירקלעכן זייערע שטרעבונגען און אָנ־צוקומען אין לאַנד. די וועלכע האָבן זוכה געווען זענען געטרייע זין פון דער מדינה, פולע שותפים צו איר שאַ־פונג, צו אירע אונטערנעמונגען און איר זיכערקייט.

איך האָב אָנגעהויבן לערנען אין דער שול ווען זי האָט זיך נאָך אויפגעהאַלטן אין דעם גרויסן הויז פון יאַשקע ברעזשניקער ז״ל. דאָס דאָזיקע הויז איז גע־שטאַנען אין צענטער פון שטעטל. הינטער אים איז גע־ווען אַ גרויסער הויף און אַ סאַד. אין דעם דאָזיקן הויז איז אַריבער אויף דער שול איר תקופה פון גלאַנץ, און זי איז געווען פול מיט לערער און פיל תלמידים.

בשעת די פויזעס האָט די גאַס גערוישט פון די

פריילעכע קולות און די שפילערייען פון די קינדער. בשעת די לעקציעס האָט געהערשט אַן ערנסטע אַט־מאָספער פון לערנען. עס האָבן געלערנט און זיך דער־צויגן אין איר פיל ברידער און שוועסטער פון גרויסע משפחות. אין געוויסע יאָרן האָבן אין איר געלערנט אַפילו 4 און 5 קינדער פון איין משפחה. דאָס אַלץ קומט צו דערמאָנען דעם שטאַרקן ווילן פון די עלטערן צו געבן די קינדער אַ העברעאישע און טראַדיציאָנעלע דער־ציאונג, טראָץ די גרויסע שוועריקייטן און די באַמיאונ־גען, וואָס זענען געמאַכט געוואָרן, כדי צו באַצאָלן דעם שכר־לימוד.

זינט איך בין געווען אַ שילער ביז מיין פאַרלאָזן פּיעסק זענען דורכגעגאַנגען אין דער שול פיל לערער און לערערקעס. כמעט יעדעס יאָר פלעגן קומען נייע לערער, וועלכע זענען געקומען פון דערווייטנס, כדי צו לערנען תורה די קינדער פון שטעטל. ווייניק לערער זענען געווען געבוירענע אויפן אָרט. זאָלן דערמאָנט ווערן צום גוטן געניע איצקאָוויטש, זיידל שבח און קאַ־זאַק. און זאָלן זיין אָפּגעשיידט צו לאַנגע יאָרן לייבע לונסקי און דער לערער נוימאַן, וועלכער לעבט מיט אונדז אין ארץ. דער עלטסטער פון זיי, וואָס האָט גע־ווידמעט פיל יאָרן, כדי צו אונטערריכטן און דערציען אין דער שול איז געווען מיין פעטער, מיין לערער און דערציער, זיידל שבח.

אין די ראַמען פון דער דאָזיקער נאָטיץ וועל איך ווידמען אַ פּאָר ווערטער צום אָנדענק פון זיידל שבח. ער איז געווען אַ בן־יחיד צו זיינע עלטערן און דער ייִנגסטער ברודער פון זיינע פינף שוועסטער. אין זיין פריער יוגנט איז ער פאַריתומט געוואָרן פון זיין פאָטער און איז געבליבן דער איינציקער מאַן אין זיין משפחה. זיינע אַלע יאָרן האָט ער געלערנט, זיך געבילדעט און זיך פאַרשאַפט וויסן. ווען ער האָט באַשלאָסן צו זיין אַ לערער, איז ער אַוועק קיין ווילנע, זיך דאָרט געלערנט אויף פּעדאַגאָגישע קורסן און געענדיקט אַלס לערער אין „תרבות"־שולן. אַן אידעלע נשמה, אַ מענטש פון העב־רעאישער און אַלגעמיינער קולטור, באַשיידן און צוריק־געהאַלטן. אויסער די לער־שעהן איז ער געווען טעטיק אין דעם ציוניסטישן און חלוצישן לעבן אין שטעטל. ער האָט געגעבן רעפעראַטן, האָט אונטערריכטעט אין „החלוץ" און האָט געהאַט אַ חלוציש־ציוניסטיש־סאָציאַ־ליסטישן באַוווּסטזיין. די קראַנקהייט פון זיין מוטער האָט אים נישט דערמעגלעכט עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל צוזאַמען מיט זיינע חברים. נאָכן טויט פון זיין מוטער האָט ער חתונה געהאַט מיט אַ פרוי פון אויגוסטאָוו און איז דאָרט אויך געווען טעטיק אין ציוניסטישן און חלו־צישן לעבן.

אויסער דער שול האָט עקזיסטירט נאָך אַ לער־אַנ־שטאַלט פאַר למודי־קודש און דאָס איז די „תלמוד־תורה". דאָרט האָבן געלערנט, זעלבסטפאַרשטענדלעך, בלויז ייִנגלעך. צווישן זיי זענען געווען אַזעלכע, וועמענס עלטערן האָבן נישט פאַרמאָגט כדי צו באַצאָלן שכר־לימוד אָדער זין פון עלטערן, וועלכע האָבן געזען די צוקונפט פון זייערע זין אַלס תלמידים פון „ישיבות" און נאָך ווייטער — אַלס רבנים. אין דער „תלמוד־תורה" האָט מען געלערנט אומזיסט, ווייל זי האָט זיך נישט גענויטיקט נישט אין לער־מכשירים און נישט אין קלאַסן. מען האָט געלערנט אין די בתי־כנסת. די איינציקע הוצאה איז געווען די קליינע באַלוינונג פון די רביים, און דערצו איז געווען גענוג די שטיצע פון אַמעריקע.

צווישן די תלמידים פון בײדע לער־אַנשטאַלטן האָט געהערשט אַ שטענדיקע שנאה, וועלכע האָט זיך אויס־געדריקט אין „מלחמות" און אין צוזאַמענשטויסן מיט דער הילף פון דעם געווער, וואָס איז דאַן געווען אָנ־גענומען — שטעקנס און שטיינער. אָבער איך געדענק אַ פאַרהעלטנישמעסיק קורצע תקופה, ווען די „תלמוד־תורה" איז געווען איינגעשלאָסן אין דער שול און די תלמידים פלעגן ווייטער לערנען אין די נאָכמיטאָג־שעהן דעם תלמוד און זיינע מפרשים. דאָס איז געווען אַ פרוכט־באַרע תקופה פון לימודים, וועלכע האָבן זיך דערגענצט און מקרב געווען די הערצער. מיטן עלטער ווערן האָט דאָס געהאָלפן איינצושליסן אַ סך פון די תלמידים פון דער „תלמוד־תורה" אין די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַ־ניזאַציעס.

אין די לעצטע יאָרן פאַרן אויסברוך פון דער מלח־מה איז אַראָפּ אַ ביסל דער גלאַנץ פון דער שול. זי איז שוין מער נישט געווען קיין אַלגעמיינע אינסטיטוציע. צוויי הויפּט־סיבות זענען געווען צו דעם:

א) אַ סך פון אירע אַקטיוויסטן און פון די, וועלכע האָבן געזאָרגט פאַר איר קיום האָבן פאַרלאָזן דאָס שטעטל — ווער קיין ארץ־ישראל און ווער אין אַנדערע פלעצער, און געטרייע און איבערגעגעבענע פאַרטרעטער זענען נישט אויפגעשטאַנען;

ב) די גדינדונג פון דער פוילישער שול, וועלכע איז געשטאַנען אויף אַ הויכן ניוואָ און האָט קאָנקורירט מיט דער העברעאישער שול, ווייל דאָרט האָט מען געלערנט אומזיסט. די פאַרערגערונג פון דער עקאָנאָמישער לאַגע פון דער מערהייט יידן פון שטעטל האָט געשטויסן אַ סך קינדער צו דער פוילישער שול, הויפטזעכלעך אין די העכערע קלאַסן.

אָבער אויך דאָן האָבן זיך אַ סך משפחות אָנגע־האַלטן מיט די נעגל, כדי צו געבן זייערע קינדער אַ העברעאישע דערציאונג, און צווישן זיי אַזעלכע, וועלכע זענען נישט געווען אימשטאַנד צו באַצאָלן דעם שכר־לימוד און זיי האָבן דאָס אָפּגעשפּאָרט פון זייער ברויט און זייער קליידונג.

אין פאַרלויף פון דער צייט האָט די העברעאישע שול אויפגעהערט צו עקזיסטירן.

תרבות שולע מיטן לערער חזנובסקי

חנה ציון־דיכטער

פאריתומט

זאָלן די דאָזיקע ווערטער זיין
אַ נר־תמיד פאַר דער נשמה פון
מיין מאַמען רחל ז״ל.

דער יאָרצייט פון מיין גאָטזעליקן פאָטער פאלט אויס ט״ז טבת. איך האָב אָנגעצונדן אַ יאָרצייט־ליכט און איך האָב זי אַוועקגעשטעלט אין גרויסן צימער פון מיין הויז. דאָס ליכט האָט געפינקלט און געוואָרפן לאַנגע שאָטנס אויף די ווענט. עס איז געווען אַ שפּעטע שעה. אַלע זענען געשלאָפן. בלויז איך בין געווען אויף. איך האָב אויסגעשפּרייט פאַר זיך אַ פּאַפּיר, ווייל עס האָט זיך מיר פאַרגלוסט זיך מתייחד צו זיין מיטן הויז פון מיינע עלטערן. וואָס זאָל איך שרייבן? איך האָב נאָך נישט געוווסט. מיין בליק איז געפאַלן אויף די שאָטנס און זיי האָבן מיך אַריבערגעפירט ווייט איבערן ים, צום הויז פון מיינע עלטערן. פּלוצלונג איז אויפגעשטאַנען פאַר מיר מיין מוטער און האָט זיך אַוועקגעשטעלט פאַר מיר לעבעדיק און שיינענדיק. איך זע זי קלאָר. יאָ, דאָס איז זי! הויך און שלאַנק אַזוי ווי אין די יוגנט־יאָרן. אָנגעטון שיין און מיט געשמאַק, אירע אויגן גרויסע און קלאָרע, אָבער אַ טרויער קוקט אַרויס פון זיי. איך בין אַריינגעגאַנגען אין הויז. איך האָב אַ קוק געטון אויפן אויוון, און האָב זיך דערמאָנט אָן די פּרייטיקס.

די זון איז נאָך ניט אויפגעגאַנגען און מיין מוטער האָט זיך שוין געפּאָרעט לכבוד שבת. איר אַרבעט האָט זי געטון פאַרזיכטיק, זי זאָל נישט אויפוועקן די טעכטער. זי האָט זיך געאיילט צוצוגרייטן אַ וואַרעמען און געשמאַקן פרישטיק. מיר זענען אויפגעשטאַנען, געגעסן מיט אַפּעטיט און מיט יעדן ביס פון געשמאַקן ברויט, איז אַריינגעדרונגען אין אונדזערע ביינער די וואַרעמקייט פון דער מוטערס האַרץ.

שבת נאָכמיטאָג. די זון האַלט ביים פאַרגיין. מיין מוטער איז אַרויס און זיך געזעצט אויפן גאַנעק. די שכנות האָבן זי באַמערקט און זענען אַריבערגעקומען צו איר. דער געשפּרעך פליסט, אַ לעבעדיקער און הילכיקער. אָבער מיין מוטער האָט נישט אַנטיילגענומען אין אים. זי איז געווען אַ שווייגערקע. זי האָט פיינט געהאַט רכילות און פּלאַפּלעריי. זי האָט געהאַט אַ ווערטל, וועלכן זי פלעגט איבערחזרן ביי יעדער געלעגנהייט: „באַטראַכט גוט איידער דו זאָגסט עפּעס. כל־זמן דו האָסט נישט געזאָגט, ביסטו דער בעל־הבית איבער דיינע רייד. נאָכדעם ביסטו אַ קנעכט צו זיי״.

די שכנות זענען געזעסן אַ לאַנגע צייט. צום סוף זענען זיי אַוועק איינציקווייז. מיין מוטער איז אַריין אין הויז. דער ערשטער שטערן האָט זיך באַוויזן אויפן הימל. זי האָט זיך שנעל אַוועקגעזעצט ביים אויוון. אירע ליפּן האָבן זיך באַוועגט. יענע תפילה האָב איך שטענדיק געהערט ווען עס איז אַוועק דער שבת. די תפילה געדענק איך ביז היינט: „אברהם, יצחק און יעקב. דער הייליקער שבת גייט אַוועק פון אונדז. גיב אונדז, גאָט, חסד און הצלחה. ברענג מיך נישט צו דעם איך זאָל דאַרפן אָנקומען צו אַ מתנה פון אַ בשר־ודם. פאַרשעם מיך נישט, ווייל איך בין אַן אלמנה און דיין רחמנות איז מיין גאַנצער אָנלען״.

מיין מוטער האָט נישט געשפּירט, אַז איך זיץ נעבן

איר אויף דער באַנק, און איך הער זיך צו צו איר תפילה. איך האָב נאָכגעזאָגט נאָך איר וואָרט ביי וואָרט, ווייל איך האָב געוואָלט לערנען און געדענקען. די טרערן האָבן זיך אַראָפּגעקייקלט איבער איר פּנים און זענען אַראָפּ אויך אויף מיינע הענט, וועלכע האָבן זי אָנגע־האַלטן. ווען איך בין גרעסער געוואָרן, האָב איך געזוכט אין אַלע הייליקע ספרים די תפילה פון מיין מאַמען און איך האָב זי נישט געפונען, ווייל זי איז געווען אירע אויסשליסלעכע, אַ פּרוכט פון איר אָנגעווייטיקט האַרץ.

קיינמאָל האָב איך נישט געהערט פון איר קיין אָנ־קלאַגע, קיין שאַרפן אויסדרוק אָדער אַ שווער וואָרט. איך געדענק נישט, אַז זי זאָל זיך האָבן באַקלאָגט ווען עס איז. אָבער איר גורל איז געווען זייער ביטער און איר האַרץ איז געווען פול מיט צער און ליידן. אַלץ האָט זי געטראָגן שטומערהייט. אין עלטער פון 34 יאָר איז זי געוואָרן אַן אלמנה. מיין פאָטער איז אַוועקגעריסן געוואָרן אין זיינע יונגע יאָרן אין אַ טראַגישן פּאַרפאַל. זי איז געבליבן אַליין, אַן אַ באַרוף, אַן אַ קוואַל פון פּרנסה און אַן אַ שום דערפאַרונג. זי איז געווען אַ בעל־הביתטע און געזאָרגט פאַר אירע זעקס קינדער און איר גרויס הויז. איר צושטאַנד פון אַן אלמנה איז אויף איר אַראָפּגעפאַלן ווי אַ דונער פון הימל.

נישטאָ קיין פאָטער, נישט קיין זיידע און נישט קיין באָבע, וועלכע זאָלן זי שטיצן, און אַלע מיידעלעך זע־נען קליין און שוואַך. די עלטסטע טאָכטער חייטשע איז אַלט בלויז 11 יאָר. וואָס קאָן זי טון און ווי אַזוי וועט זי זיי מפרנס זיין?

עס האָבן זיך צונויפגעזאַמלט גוטע פריינד פון טאַטן, שכנים און קרובים, און האָבן באַשלאָסן איר אויפעפענען אַ שפּייז־קראָם. פון איצט אָן איז די לאַסט געוואָרן נאָך גרעסער. מען וועט באַשטעלן סחורות, ברענגען, פאַר־קויפן, פאַרשרייבן. ווער וועט דאָס אַלץ מאַכן? מיר וועלן געדענקען צום גוטן יענטען, די שנור פון אונדזערע קרובים. זי האָט געהאָלפן ביי אַלע ערשטע צוגרייטונגען. און נאָך דעם, ווער?

האָט זיך איינגעשפּאַנט די עלטסטע טאָכטער, חיי־טשע. די קונים זענען געווען אַ סך: גוטע פריינד, באַ־קאַנטע, גויים פון די אַרומיקע דערפער. אַלע האָבן גע־פּילט אַ מאָראַלישן חוב צו קומען און קויפן ביי רחל דער אלמנה. אַזוי איז מיין מוטער געווען אימשטאַנד מפרנס צו זיין איר משפחה מיט כבוד.

לאָמיר דערמאָנען צום גוטן און צו זכות מיין טיי־ערע מומע חיה־לאה לעווין, וועלכע האָט שטענדיק גע־שטיצט און געהאָלפן. זי האָט מקיים געווען איר שבועה דעם איינציקן ברודער, אַז זי וועט נישט פאַרלאָזן זיינע קינדער ביז זיי וועלן זיין איינגעאָרדנט און האָבן אַ באַזע.

מיין מוטער האָט געהאַדעוועט און דערצויגן אירע טעכטער מיט אַ סך זאָרגפעלטיקייט. ווען עס איז געקו־מען די צייט האָט זי אַלע געשיקט אין שול. אַלע זענען געווען אָנגעטון ריין און פיין. אַלע זענען געווען באַ־זאָרגט מיט אַלעם נויטיקן (ביכער פלעגן מיר באַקומען ביי אונדזערע חברים). זי האָט געשיקט יעדע איינע פון אירע טעכטער אויף צוויי זמנים צו זיידקע „דעם טערק". זי האָט געוווּסט, אַז ער איז נישט קיין רבי און אַפילו נישט קיין מלמד, אָבער ווען עס פלעגט קומען צו אונדז זיין קראַנקע און צעבראָכענע פרוי, האָט מיין מאַמע איר נישט געקאָנט אָפּזאָגן. מיין מוטער האָט געוווּסט, אַז מיט די גראָשנס פון שכר־לימוד העלפט זי אויסהאַלטן די דאָ־זיקע אומגליקלעכע משפחה.

מיין מוטער פלעגט זיך נישט באַרימען מיט אירע טעכטער און פלעגט נישט דערציילן, אַז זיי לערנען גוט, אַז זיי זענען פלייסיק און געהאָרכזאַם. זי האָט נישט געוואָלט וועקן קיין קנאה. איינמאָל האָט מען זי געפרעגט וועלכע פון אירע טעכטער זי האָט צום בעסטן ליב און זי האָט געענטפערט מיט אַ שמייכל: „צי קאָן מען דען זאָגן וועלכער פינגער איז ביי מיר דער נויטיקסטער? אַלע מיינע טעכטער זענען גוט און איבערגעגעבן דעם הויז און די לימודים". צוזאַמען מיט דעם האָט זי גע־שפּירט אַ ספּעציעלע ליבע פאַר אונדזער עלטסטער שוועס־טער חיה.

מיר זענען נישט געווען אייפערזיכטיק. מיר האָבן אויך נישט געפאַרשט פאַרוואָס זי האָט זי ספּעציעל ליב. אָבער ווען איך בין עלטער געוואָרן, האָב איך פאַרשטאַ־נען. חיה איז געווען די ערשטער פּרוכט פון איר ליבע צום טאַטן. אין איר האָט זי אויך געפונען שטיצע און הילף אין איר אומגליקלעך לעבן. חיה האָט געפירט דאָס געשעפט ווי אַ דערוואַקסענער מענטש. זי פלעגט פאָרן אין דער גרויסער שטאָט, ברענגען סחורות, קאָנטראַ־

לירן, פאַרשרייבן און ברענגען אין אָרדענונג, ביז מיר זענען אויפגעוואַקסן און אויך מיר האָבן געקאָנט ביישטייערן אונדזער טייל.

מיין מוטער איז שטענדיק געווען אומעטיק. זי פלעגט נישט מאַכן קיין באַזוכן ביי קרובים, נישט אויף שמחות אָדער אויפנאַמעס. זי האָט אָבער נישט אָפּגעהאַלטן אירע טעכטער פון באַטייליקן זיך אין אַלע שמחות און אימפּרעזעס. זי האָט זיך באַמיט נישט צו שאַפן אין הויז קיין אַטמאָספער פון טרויער. דעם צער, דעם אומעט און די ליידן האָט זי דערשטיקט אין זיך. איר ביטער האַרץ פלעגט זי אויסגיסן אין שיל יעדן שבת. טראָץ דעם לאַנגן וועג, טראָץ דעם וואָס זי איז געווען מיד פון דער אַרבעט פון דער גאַנצער וואָך, האָט זי געמוזט גיין דאַנקען גאָט פאַר דעם חסד, וואָס ער טוט מיט איר. איך האָב ליב געהאַט צו גיין אין שיל, כדי זי צו באַגעגענען. איינמאָל האָט זי זיך געווענדט צו מיר און געזאָגט: „זעסטו, טאָכטער, ווי גוט עס איז, אַז מען לערנט און מען קען? עס זיצן נעבן מיר פרויען, וועלכע זענען נישט אימשטאַנד צו לייענען אַפילו אַ פּסוק. איך, ברוך השם, קען און עס איז מיר גוט. לערן גוט, כדי נישט צו זיין פאַרשעמט דאָס גאַנצע לעבן".

דאָס איז דער ליכט־פאַקל, וואָס מיין מוטער האָט אָנגעצונדן אין מיין לעבן. מיין מאַמעס בקשה איז נאָכדעם פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ צוואה.

ווען עס איז געקומען דעם טאַטנס יאָרצייט, פלעגט אין הויז זיך שאַפן אַן אַטמאָספער פון קדושה. אין איר שלאָף־צימער האָט זי אָנגעצונדן אַ גרויסן נאַפט־לאָמפּ. צוויי טעג פאַר דעם פלעגט זי שיקן אין דער שיל וווּ דער טאַטע האָט געדאַווענט, דער „מויער", אַ גרויסע כלי פול מיט נאַפט און פּעקלעך ליכט. ערב דעם יאָרצייט האָט מען אָנגעצונדן אין שיל אַלע לאָמפּן. אויפן עמוד פאַרן אָרון־קודש האָט מען אָנגעצונדן אַלע ליכט. די שיל איז געווען פול באַלויכטן. מענטשן האָבן געשטראָמט אין שיל אַריין פון אַלע עקן פון אונדזער שטעטל, טראָץ דער קעלט און דעם געדיכטן שניי. אַלע זענען געקומען באַערן דעם אָנדענק פון אונדזער פאָטער מיט תפילה און קדיש.

נאָך דער תפילה האָט זיך אַוועקגעזעצט דער רב צבי קוויאַט זצ"ל אין שפּיץ פון באַלויכטענעם טיש און אַרום אים אַ קהל פון גוטע פריינד און תורה־לערנערס, וועלכע האָבן געלייענט און געלערנט משניות פאַר דעם עילוי נשמה פון מיין פאָטער. יעדעס יאָר איז איינע פון אונדז געגאַנגען אין שיל זאָגן קדיש. איין יאָר איז געקומען מיין ריי. די שטאַרקע באַלויכטונג, די נשמה־ליכט ביים אָרון־קודש, די מתפּללים — דאָס אַלץ האָט אויפגעציטערט מיין האַרץ און געלאָזט זיינע שפּורן אויף מיין גאַנץ לעבן. איין מאָל איז צו מיר צוגעקומען איצל שפּיראָ און האָט געפרעגט: „פאַרשטייסטו וואָס עס קומט פאַר דעם אָוונט אין שיל?" לויט מיין דערשראָקענעם שווייגן האָט ער פאַרשטאַנען, אַז ער דאַרף דערקלערן.

„דיין פאָטער האָט געהאָלפן בויען דאָס דאָזיקע הויז. נישט מיט זיינע הענט, נאָר מיט זיין נשמה און גייסט. ער האָט געזאַמלט געלט, ביז מען האָט אויפגעשטעלט דעם הייליקן היכל. ער האָט געזאָרגט פאַרן וווּנדערבאַרן אָרון־קודש. ער איז נישט איינמאָל געווען דער בעל־תפילה. איך האָב דערציילט, כדי דו זאָלסט וויסן און געדענקען".

אַזוי איז ביי אונדז געפלעגט געוואָרן אַ גייסטיקע פאַרבינדונג מיט אונדזער פאָטער, וועלכן מיר האָבן כמעט נישט געקענט און נישט געדענקט. אַזוי אַרום איז אונדזער פאָטער געוואָרן פאַר אונדז אַ סימבאָל און וועגווייזער.

אונדזער הויז איז געווען אָפן פאַר אַלע — פאַר קרובים, פאַר באַקאַנטע, פאַר גוטע פריינד, פאַר גויים, פאַר די איינוווינער פון די אַרומיקע דערפער און ישובניקעס. ווער עס איז געקומען אין שטעטל, פלעגט אָפּטרעטן אין אונדזער הויז און געפינען דאָ אַ פּלאַץ זיך אָפּצורוען, אָפּעסן און אַפילו צו נעכטיקן.

יאָרן זענען אַריבער, די טעכטער זענען אויפגעוואַקסן. פיל יוגנט פלעגט קומען אין אונדזער הויז. באַזונדערס האָט געווימלט דאָס הויז שבתים און יום־טובים. דאָ פלעגן פאָרקומען קרייזלעך, פאַרזאַמלונגען, באַראַטונגען.

די דערוואַקסענע האָבן געקוקט אויף דעם דאָזיקן צענטער פון יוגנט מיט התלהבות. זיי האָבן געזאָגט, אַז דער פאָטער האָט געלייגט דעם פונדאַמענט פאַר אהבת־ציון און זיינע טעכטער זעצן פאָר זיין וועג. מיר האָבן נישט געהערט פון דער מאַמען קיין טענה אָדער אָנקלאָגע,

טראָץ דעם וואָס איר אַרבעטס־טאָג פלעגט זיך אַנהייבן פיר אַזייגער פאַרטאָג. און אין משך פון גאַנצן טאָג האָט איר אויג געוואַכט איבער די ענינים פון הויז, פון דער קראָם, פון גאָרטן, פון דער קו א. אַ. וו. און אין אָוונט, אַנשטאָט דעם אָפּרו, פלעגט זיך אַנהויבן דער טומל. אָבער מיין מוטער האָט יעדן איינעם אויפגענומען מיט ליבשאַפט און העפלעך. זי האָט געוווסט, אַז די תקופה פון יוגנט איז די צייט צום טאַנצן, פריילעך מאַכן, לאַכן און שטיפן.

עס זענען אָנגעקומען שווערע טעג, די טעג נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. קיין פּרנסה איז נישט געווען. אַלץ איז חרוב געוואָרן צוליב דער לאַנגער מלחמה. און אָט האָט זיך געעפנט אַ שפּאַלט פון רעטונג. מען האָט אַנגעהויבן פלאַנצן טאַבאַק. די אַרבעט איז געווען שווער און ביטער און האָט פאַרלאַנגט כוחות פון שטאַרקע מענער, און ביי אונדז אין הויז זענען פאַראַן בלויז טעכטער. מיר האָבן אַנגעהויבן מיט די אייגענע כוחות. און זע אַ וווּנדער — אונדזער פּראָדוקציע איז געווען די בעסטע. נישט איינער איז געקומען אונדז פאַרשלאָגן שותפות. מיר האָבן אויסגעוויילט אונדזער גוטן שכן, יצחק פּרושעוויצקי. ער האָט זיך איבערצייגט, אַז מיר זענען נישט קיין גרויסע און שטאַרקע, אָבער פלינקע, פלייסיקע און טוען אַלץ מיט ליבע און דיסציפּלין. מיר האָבן געפאָלגט אונדזער עלטסטער שוועסטער אַזוי ווי אַ מייסטער, אַ ספּעציאַליסט. מיר האָבן געהאָלפן דער מאַמען מיט אונדזער גאַנצער ענערגיע. מיר האָבן נישט געוווסט וואָס עס הייסט זאָגן „ניין", אויך נישט קיין עקשנות. אַ ייִנגערע שוועסטער האָט געוווסט, אַז זי דאַרף מכבד זיין אַן עלטערע פון איר. און די שותפות איז געלונגען. אונדזער מוטער איז געווען גליקלעך. די משפּחה האָט געהאַט פּרנסה בכבוד. טראָץ דער שווערער אַרבעט האָבן מיר געלערנט אין דער „תרבות"־שול. מיר האָבן נישט פאַרפעלט אַפילו קיין איין שעה אין שול. מיר האָבן אויך גוט געקענט אונדזערע לעקציעס. ווען האָבן מיר דאָס געמאַכט? עס זענען געווען מינוטן פון אָפּרו, פלעגן מיר זיי אויסנוצן צום לערנען.

אונדזער מוטער האָט מען אַמאָל איינגעלאַדן אויף אַן עלטערן־פאַרזאַמלונג. זי האָט איבערגעריסן די אַרבעט, האָט זיך אַנגעטון יום־טובדיק און איז אַוועק אין שול. דאָס ערשטע מאָל האָב איך דאַן באַמערקט אַן אויסדרוק פון גליק אויף איר פּנים. ווען זי איז צוריקגעקומען האָט זי געזאָגט מיט האַרץ, אָבער מיט איר כאַראַקטעריסטישער איינגעהאַלטנקייט: „טעכטער, היינט האָב איך געהאַט אַ סך נחת. איר פאַרשעמט מיך נישט און נישט דעם אָנדענק פון אייער פאָטער. איך וועל זאָרגן, אַז איר זאָלט פאַרזעצן דעם וועג". מיר האָבן נישט געפרעגט וואָס מען האָט געזאָגט אויף אונדז. מיר האָבן געוווסט, אַז זי וועט נישט דערציילן קיין פּרטים.

עס זענען אַריבער יאָרן. די פּוילישע רעגירונג האָט געמאַכט אַ סוף צום פלאַנצן טאַבאַק דורך פאַרבאָטן און גזירות. מיר האָבן זיך צעשיידט מיט אונדזערע גוטע שותפים. די גוטע שכנות איז וואָס אַן אמת פאַרבליבן און זיך פאַרשטאַרקט צווישן אונדז, אָבער די געמיינזאַמע אַרבעט האָט זיך געענדיקט. מיר זענען אַ סך שולדיק דער דאָזיקער משפּחה. זי איז געשטאַנען ביי אונדזער זייט זינט עס איז אַראָפּ דאָס אומגליק אויף אונדזער הויז.

דאָס הויז פון אונדזערע שכנים איז געווען פאַרמעגלעך און געבענטשט מיט אַלעם גוטן. עס זענען דאָרט געווען אַ געזונטער טאַטע, אַ גוטער און שטאַרקער זיידע און אַ באָבע אַ מוטיקע, וואָס האָט פאַרמאָגט אַ געזונטע לאָגיק. און זיי האָבן געוואַכט אויך אויף אונדז און אויף אונדזער הויז. באַזונדערס דער זיידע — ר' מרדכי־הערש. ער פלעגט היטן ביינאַכט, אַז קיין פאַרברעכערישע האַנט זאָל נישט אָנרירן אונדזער פאַרמעגן, און מיר זענען געשלאָפן רואיק. אין די פרייע שעהן האָט ער געזאָרגט צו פאַריכטן אונדזער הויז צום לאַנגן און קאַלטןווינטער. ער פלעגט וואַרטן לאַנגע שעהן, כדי צו העלפן אַראָפּנעמען די סחורה, וואָס דער בעל־עגלה האָט אונדז געבראַכט. ער האָט דאָס געמאַכט לאַנגזאַם און פאַרזיכטיק, כדי נישט צו מאַכן קיין שאָדן. און דאָס אַלץ אויסער זיין אייגענער אַרבעט, וועלכע איז געווען זייער אַ שווערע. ער האָט געאַרבעט ביים בויען הייזער. ווען ער פלעגט אַהיים קומען, מיד און געפּרווירן, האָט ער נישט געלאָזט אָפּרוען זיין אויסגעמאַטערטן קערפּער, נאָר פלעגט אָפּטרעטן ביי אונדז אין הויז, כדי צו זען צי עס איז נויטיק זיין הילף. דער מאַן איז געווען פּשוט און באַשיידן. בלויז איין מצווה איז געווען פאַר זיינע אויגן: שטיצן די־אַלמנה און די יתומים. ווען ער

פלעגט פאַרלאָזן אונדזער הויז האָט אים אונדזער מאַמע באַגלייט מיט ברכות און מיט אַ תפילה: „רבונו של עולם, היט אָפּ דעם גוטן מענטשן, ווייל אָן אים וועל איך נישט קאָנען זיך אַן עצה געבן”. ער האָט געלעבט מיט כבוד און האָט דערלעבט אַ טיפן עלטער, ווי עס שטייט אָן אַן אָנשטענדיקן מענטשן.

עס זענען ווייטער אַריבער יאָרן. איך האָב געענדיקט די „תרבות”־שול אין אונדזער שטעטל. איך האָב שטאַרק געוואָלט פאַרזעצן, איך האָב אָבער נישט געוואָגט צו ברענגען דעם געדאַנק פאַר מיין מוטער און מיינע שוועסטער. יעדע איינע פון אונדז האָט שטאַרק געוואָלט ווייטער לערנען. יעדע איינע האָט געהאַט פעאיקייטן און איז געווען פלייסיק אַזוי ווי איך. דאָך האָב איך באַשלאָסן, אַז פרייטיק־צונאַכטס, ווען מיר וועלן אַלע זיך זעצן צו אָוונט־ברויט, וועל איך אויפדעקן וואָס ביי מיר אין האַרצן טוט זיך.

פרייטיק־צונאַכטס אין הויז. די שבתדיקע ליכט ברענען אויפן שבת־טיש, וועלכער איז גדעקט מיט אַ ווייסן טישטוך. אין הויז הערשט אַן אַטמאָספער פון הייליקייט און רואיקייט. די מאַמע דערלאַנגט די שבתדיקע עסנס. דאַן האָב איך אַרויסגעזאָגט מיין פאַרלאַנג: פאַרזעצן מיין לערע אין גימנאַזיע אין וואָלקאָוויסק. מיין מאַמע האָט נישט אַנטיילגענומען אין געשפרעך, אָבער מיינע שוועסטער האָבן רעאַגירט לעבהאַפט. איינע האָט אַרויסגעזאָגט איר מיינונג, און די צווייטע האָט צוגעגעבן. די ייִנגערע האָבן געשוויגן. חיה האָט געפּסקנט: „דו וועסט פאַרזעצן דיין לערנען”. אַלע האָבן זי אונטערשטיצט. מיר האָבן געווענדט אונדזערע בליקן צו דער מוטער. זי האָט געשוויגן, אָבער די טרערן אין אירע אויגן האָבן אונדז אַלץ דערציילט.

איך האָב נישט געהאַט קיין ווערטער, כדי צו דאַנקען מיינע שוועסטער, איך האָב אָבער געוווסט, אַז מיט דער צייט וועל איך זיי געפינען.

גלייך נאָך שבת האָט חיה גענומען מיינע דאָקומענטן, איז אַוועקגעפאָרן קיין וואָלקאָוויסק און האָט אַלץ דערליידיקט. חאַסיע האָט אָנגעהויבן גרייטן פאַר מיר קליידער און אַ מאַנטל פאַרן קומענדיקן שול־יאָר. אַזוי האָב איך אָנגעהויבן דעם צווייטן עטאַפּ פון מיין לערע. איך האָב אָנגעהויבן מיט חשק און פלייסיק, ביז איך האָב געענדיקט דעם לערער־סעמינאַר.

אין צווישנצייט זענען מיר אויפגעוואַקסן און עלטער געוואָרן. די ערשטע שמחה איז געקומען אין אונדזער הויז: אונדזער עלטסטע שוועסטער חיה איז געגאַנגען חתונה האָבן. צי וועט מעגלעך זיין אָן איר? זי האָט דאָך פאַרנומען דעם פּלאַץ פון טאַטן אין דער היים. זי ברענגט די סחורות, זי פירט דאָס גאַנצע געשעפט. זי איז די מוטיקע, זי איז די שטאַרקע און מיט איר איז נישטאָ קיין פּחד. און איצט האַלט זי ביים פאַרלאָזן אונדז. איר בחור איז געווען גוט און ליב צו אונדז. מיר האָבן פאַרבאַרגענערהייט אים ליב געהאַט, אָבער ער נעמט אונדז צו חייטשען! וואָס וועט זיין? מיר זענען געווען אומעטיק און מיר האָבן געוויינט.

דער טאָג פון דער חתונה. אַ ווינטערדיקער טאָג, אָבער אַן אָנגענעמער און אַ קלאָרער. מענטשן גייען אַריין און אַרויס. פלוצלונג איז געוואָרן שאַ־שטיל. דער רב האָט געבראַכט דעם חתן. די חופה דאַרף פאַרקומען נעבן דעם צענטראַלן ברונעם אויף דער גאַס זאַרעטש. דער פאַראַד גייט אַרויס פון אונדזער הויז. רעכטס פון דער כלה שפּרייזט מיין מוטער, און לינקס — דעם חתנס מאַמע. ביידע מאַמעס זענען שיין און שיינען. און די כלה איז יונג און פּראַכטפול. איך קוק זיך איין אין מיין מוטער, און זי איז אַנדערש ווי שטענדיק. אירע קליידער זענען ניי און שיין. אויפן קאָפּ אַ שוואַרצער און לאַנגער שאַל. דאָס ערשטע מאָל האָב איך געזען מיין מאַמען אַזוי הויך און שלאַנק און רואיק. זי האָט נישט געוויינט. זי האָט נישט געוואָלט פאַרשטערן די חתונה־שמחה פון איר טאָכטער. און עס איז איר געלונגען.

מענטשן האָבן געשטראָמט פון אַלע עקן פון אונדזער שטעטל. איך האָב זיך איינגעקוקט אין חתן און ער איז געווען ווי אַ ריז אין מיינע אויגן, העכער פון אַלע, אָבער בלאַס און זייער גערירט. קעגנאיבער אים זענען געשטאַנען די רבנים, הרב צבי קוויאַט ז״ל און הרב בנימין. די צערעמאָניע האָט געדויערט אַ לאַנגע צייט. ווען זי האָט זיך געענדיקט זענען אַלע מיטגעגאַנגען מיטן יונגן פּאָרל אין דעם הויז פון ברוך באַראַווסקי, דעם חתנס פעטער. אין דער חתונה האָבן זיך באַטייליקט מאָסן,

אָבער צווישן אַלע איז געווען בולט דעם חתנס פֿאַמיליע, ווייל זי איז געווען זייער גרויס און פֿאַרצווייגט.

עס איז אַריבער אַ יאָר און אונדזער שוועסטער האָט געבוירן אַ זון. מיין מוטער האָט נישט געוווסט קיין גרענעץ צו איר גליק. עס איז איר ליכטיק געוואָרן אין די אויגן. זי האָט געמאַכט אַ ברית מיט אַ ברייטער האַנט. מאַסן זענען געקומען ווינטשן רחל דער אלמנה. עס האָבן זיך דערהערט שטילע געשפּרעכן: „דער נאָמען פּייווע הערט זיך ווידעראַמאָל. דער טאַטע איז צוריק געבוירן געוואָרן!" מיין מאַמע האָט אַוועקגעגעבן דעם פּאָרל איר שלאָף־צימער. נעבן וואַנט האָט מען אַוועקגעשטעלט אַ ניי און פּראַכטפול וויגל. אויף אַלע ווענט פֿון צימער האָט מען אַרויפֿגעקלעפּט שמות, וואָס זאָלן פֿאַרטיידיקן דאָס קינד פֿון בייזע רוחות, און זיי זענען דאָרט געהאָנגען אַ לאַנגע צייט, אַפילו נאָכדעם ווי דאָס אייניקל האָט פֿאַרלאָזן דאָס הויז. טעג און נעכט איז די באָבע געווען איינגעבויגן איבערן וויגל און זי האָט נישט דערלויבט קיין אַנדערע פּרויען אַריינצוקוקן, טאָמער וועלן זיי געבן דעם אייניקל אַן עין־הרע. דאָס קינד איז געווען אויסערגעוויינלעך שיין. העלע האָר און בלויע אויגן. דאָס ערשטע מאָל האָבן מיר געהערט אונדזער מאַמען זינגען.

דאָס קינד האָט איר פֿאַרשאַפֿט פֿיל גליק. זי פֿלעגט נאָר אָנהויבן צו זינגען און ער פֿלעגט עפֿענען זיינע מלאך־אויגן, קוקן איר אין פּנים אַריין און זיך צוהערן.

עס איז נישט אַדורך קיין לאַנגע צייט און דער יונגער טאַטע האָט זיך געזעגנט מיט זיין זון און פֿרוי און איז עולה געווען קיין ארץ־ישראל. חיה איז געבליבן ביי אונדז. יעדן טאָג האָט זי באַקומען בריוו פֿון איר מאַן, פֿול מיט בענקשאַפֿט און האָפֿענונג. צום יאָר זע־נען אָנגעקומען פּאַפּירן. חיה האָט אַ געשריי געטון: „איך בין עולה קיין ארץ־ישראל!"

די נייעס האָט זיך שנעל פֿאַרשפּרייט. אין הויז האָבן זיך אָנגעהויבן די צוגרייטונגען. די מאַמע איז געווען צעטומלט. וואָס אַמאָל מער פֿלעגט זי זיך פֿאַרהאַלטן נעבן איר איינציק אייניקל. זי פֿלעגט זיצן און מורמלען אָן אויפֿהער. זי האָט אים אויסגעשטאַט מיט ברכות פֿון מזל, געזונט און לאַנג לעבן.

אונדזער שוועסטער חאַסיע האָט גענומען גרייטן אַלץ וואָס איז נויטיק פֿאַר חיהן. איין טאָג האָט געיאָגט דעם צווייטן. די צייט איז שנעל פֿאַרביי און עס איז אָנגעקומען דער לעצטער טאָג. דאָס הויז האָט זיך אויסגעפֿילט מיט קרובים, באַקאַנטע און שכנים. חיה האָט גע־האַלדזט און געקושט אַלע. פּלוצלונג איז אַריינגעקומען יהודהס קוזין, מרדכי, און האָט מיטגעטיילט, אַז די פֿור וואַרט נעבן הויז. די יונגע האָבן אַרויסגענומען די פּעק־לעך און האָבן זיי אַרויפֿגעלאָדן אויף דער פֿור. חיה האָט זיך געזעגנט מיט אַלע. לאַנגזאַם האָט זיך דערווייטערט שוין אַרויס פֿון שטאָט. דער טאָג איז אַראָפּ. די פֿינצטער־ניש האָט אַלץ באַדעקט. אָבער די מוטער איז ווייטער געגאַנגען. פּלוצלונג איז חיה אַרויפֿגעפֿאַלן אויף איר האַלדז און ביידע זענען געשטאַנען אַרומגענומען אַ לאַנ־גע צייט. מיט כוח האָט מען אַרויפֿגעזעצט חיהן אויף דער פֿור. אָבער די מוטער איז איר ווייטער נאָכגעגאַנגען. צום סוף איז זי געפֿאַלן אויף אַ בערגל ביי דעם שאָסיי און האָט גענומען וויינען: „וואָס וועל איך מאַכן אָן איר?"

אין משך פֿון אַ קורצער צייט איז אויף איר אַרויף די עלטער. די זאָרגן און בענקשאַפֿט האָבן אויסגעקריצט קנייטשן אין איר יונג און שיין פּנים. עס זענען וואָס אַן אמת פֿאַרבליבן אין הויז נאָך פֿינף טעכטער, אָבער קיין איינע פֿון זיי האָט נישט געקאָנט אויספֿילן דעם ליידיקן חלל אין דער מאַמעס האַרץ.

דער איינציקער אָנלען אין דער דאָזיקער ביטערער תקופה איז געווען מערי. זי איז געשטאַנען ביי דער מאַ־מעס זייט ביז דעם לעצטן טאָג. און דער טויט איז נישט געקומען רואיק. דער ראַק האָט זיך פֿאַרשפּרייט אין דער מאַמעס קערפּער לאַנגזאַם און אכזריותדיק.

אין יענע טעג האָב איך געענדיקט דעם לערער־סעמינאַר און האָב באַקומען אַרבעט אין וואַרשע. מיין שוועסטער חאַסיע איז שוין געווען פֿאַרהייראַט. בעלאַ איז געווען אין ארץ־ישראל און האָט געלערנט אין דער לאַנדווירטשאַפֿטלעכער שול. חיה פֿלעגט שרייבן בריוו און האָט אויך אונטערשטיצט דאָס הויז מיט געלט. איצט האָט די מאַמע געקאָנט דערוואַרטן נחת, אָבער אַנשטאָט אים איז געקומען דער טויט.

ערב שמחת־תורה, ווען מען האָט זיך פאַרזאַמלט אין די שילן כדי זיך צו פרייען אין דעם יום־טוב פון דער תורה, האָט מיין מאַמע אויסגעהויכט איר נשמה ביי די יום־טוב־ליכט. מיר זענען אַלע געשטאַנען נעבן איר בעט: מערי, שרהלע און איך. מיר האָבן זיך צוגע־הערט צו איר תפילה. מיר האָבן געהערט דאָס וואָרט „בזכות" און פלוצלונג איז איר קאָפּ געפאַלן אַן אַ זייט. מיר האָבן אויסגעשריגן אַ ביטער געשריי. מיר האָבן זי געוואָלט אויפוועקן, ווען בלויז אויף אַ מאָמענט, כדי זי זאָל פאַרענדיקן איר תפילה, אָבער אומזיסט.

אין משך פון יום־טוב איז איר קערפּער געווען אין הויז. מיר האָבן זי באַגלייט צו דער וועלט פון רו און אמת. די איינוווינער פון אונדזער שטעטל זענען געקו־מען און אַלע האָבן געהאַלטן יאָרצייט־ליכט. דער בית־הקברות איז געוואָרן באַלויכטן מיט אַ גרויסאַרטיק ליכט. מיר, די דריי שוועסטער, האָבן זיך אַרומגענומען און האָבן צוגעזאָגט צו זאָרגן, אַז אייביק זאָלן הערשן צווישן אונדז אחדות און איבערגעגעבנהייט. דאָס איז אויך גע־ווען די שטומע צוואה פון אונדזער מאַמען.

דער שפּאַדעל איז אַנטשוויגן געוואָרן, דער געוויין איז געוואָרן פאַרשטומט, ווייל עס זענען אויסגעגאַנגען די טרערן. דאָ, אין דער וועלט פון שטילקייט, האָט זיך פאַרענדיקט דער יסורים־וועג פון אונדזער מוטער רחל, און זי איז אַלט געווען בלויז 47 יאָר.

חיים שבח

די וואַסער־בריקן פון פיעסק

די בריקן פון מיין שטעטעלע, הילצערנע, אַלטע פון יאָרן, גרין פון מאָך און שוואַרץ פון רעגן, ווינט, שניי און וואַסער — איך וועל זיי קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

וויפיל מענטשן זענען דאָ דורכגעגאַנגען מיט זייערע פריידן און לײדן. וויפיל פאַרליבטע פּאָרלעך האָבן גע־זוכט די אָפּשפּיגלונג פון דער העלער לבנה אין די ריי־נע וואַסערן פון טייך. געחלומט, געזוכט, געטרוימט וועגן אַ געהיימנישפולן מאָרגן. די בריקן פון מיין שטעטעלע פיעסק, וואָס האָבן געדינט הונדערטער יאָרן צו פירן תבואות פון פעלד אין שייער אַריין, זענען פאַרניכטעט געוואָרן, געבראָכן דורך מיליטערישע טאַנקען, געפירט פון רוסישן, דייטשן און פּוילישן מיליטער.

אַ סך יאָרן זענען פאַרביי און די וואַסערן פון דער זעלעוויאַנקע האָבן זיך קיינמאָל נישט צוריקגעקערט צו זיי. אויך די יידישע איינוווינער האָבן זיך שוין מער נישט צוריקגעקערט צו זיי.

די בריקן, וואָס צעטיילן דאָס שטעטעלע אין צוויי טיילן: פּערעקאָפּ און זאַרעץ. אָבער איןביידע טיילן — די זעלבע יידן, די זעלבע פאַרזאָרגטע פּנימער, וואָס לויפן איבער זיי, כדי צו זוכן חיונה פאַרן הויזגעזינד. די בריקן וואָס האָבן זיך צוגעהערט צו די תשליך־זאָגער, וועלכע זענען געווען זיכער, אַז מיט זייער אַריינוואַרפן די עבֿרות אין טייך זענען זיי שוין פּטור פון זינד און קאָנען מיט אַ פריי האַרץ און נשמה בעטן אויף אַ גוט יאָר.

ווונדערשיינע בריקן פון מיין שטעטעלע פיעסק. איך וועל אייך קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

קפוצת הזיפזיף מפיעסק

ה. וואַנד

בילדער פון אמאל...

טראַכט איך פון די קינדער־יאָרן
וואַכט אויף פיעסק אין מיין זכרון ;
זע איך קלאָר אַ פּאַנאָראַמע,
טייכן, בריקן, אַטש און טאַמע
און דאָס שטעטעלע אין מיטן,
ניט געענדערט, ניט געביטן.
שטיבלעך קליין און שווער באַיאָרנט...
פריזבעס זאַמדיקע אין פּאָרנט ;
דעכלעך נידעריק־געבויגן
און מיט שימל־מאָך באַצויגן
שימערירן גראָ און גלאַנצן...
אונטער טסריכעס — טאַבאַק־קראַנצן ?

כ׳זע די מיל, רעדער, וואַלן ;
כ׳זע דאָס טייך פאַרלייגט מיט שפּאַלן.
וואַסער־לייט געניטע יאַטן
שפּרינגען אום ווי אַקראָבאַטן,
מאַנעווירירן און באַוועגן
מיט די פריסן ביי די ברעגן.

כ׳זע דעם מאַרק אַ זאַמדיק־העלן ;
די געוועלבלעך און געשטעלן
אין אַ קרייז אַרומגענומען...
כ׳זע דעם קאַבאַק ברייט צעשווומען.
שטייען פורלעך דאָ און דאָרטן,
אַקס צו אַקס ווי איינגעפלאָכטן,
ווי האַליאָבלעס הויך פאַריסן ;
פערדלעך פירקענען און ניסן,
— שמעקט מיט דאָרף און פעלדער גרינע,
פרישע היי און קאַנאָשינע.

זע איך היימישע פיגורן
דרייען זיך אַרום די פורן,
האַנדלען, וואַנדלען, וועגן, מעסטן,
דינגען זיך און מאַכן זשעסטן...
און קצבים־יונגען יאָגן,
פלינק באַטראַכטן יעדן וואָגן,
ווּ געבונדן ליגן לעמער.
זע איך קרעמערקעס און קרעמער
צו די קרעמלעך צוגעבונדן
און באַהאַנדלען שווערע קונדן...

כ׳זע דעם קלויסטער מיט זיין צלם...
כ׳זע להבדיל, דעם בית־עולם,
ווּ עס רוען מיינע זיידעס
אונטער בערגלעך שטומע עדות...

כ׳זע מצבות איינגעבויגן,
די פעי־נונ׳ען האַלב פאַרצויגן...
„נעמען" בליצן אויף און שיינען,
קלעמט דאָס האַרץ צונויף אין פיינען...
ווערן הייליק די מחשבות...
רוט מיין בליק אויף קבר אבות...

טראָג איך דאַן מיין בליק אַריבער
צו די געסלעך, צו די שטיבער.
גלייך דערקען איך די חדרים
מיט די אַלט־פאַרגעלבטע ספרים;
דאָרטן האָט מיין קינדיש לעבן
יאָרן לאַנגע אָפּגעגעבן,
טעג און נעכט פאַרבראַכט אָן פשרות
ביי חומשים און גמרות;
דרייסט געאַמפּערט זיך מיט כוח
און געשאַרפט דעם יונגן מוח.

כ׳זע דעם הקדש אין זיין טרויער...
כ׳זע די שול, איך זע דעם מויער
און דעם גאָרטן־צאַם אַנטקעגן!

— דינט פאַר אשר־יצר וועגן...
כ׳זע דאָס ברונעם, די חסידאַרניע
און דערנעבן אַ פעקאַרניע;
שלענגלט שוואַרץ אַ רויך פון קוימען
און צעשפּרייט זיך אין די רוימען.

וואַנדערט מיין פאַנטאַזיע אומעט,
— נעמט דאָס שטעטעלע אַרומעט
ווערן געסעלעך און שטיבער
מיר אַלץ היימישער און ליבער...
זע איך פנימער באַקאַנטע,
האַרציק־טייערע און נאָענטע,
פריינט, חברים ,אַלטע שכנים
שטום באַגריס איך יעדן איינעם...

— — — — — — — — — — — — — — —

איז געווען אַמאָל אַ שטעטל
און אַראָפּ פון לעבנס־צעטל...
אָפּגעמעקט און ניט געוואָרן...
שוועבן בילדער אין זכרון,
נאָגט דאָס האַרץ, פאַרגייט אין יאָמער
אויף אַ פיעסק, וואָס איז ניטאָ מער...

ע ל ע ג י ע

איך וועל קיינמאָל ניט זען שוין דיר מער!
ס׳האָט ביז איצט אַלץ געטליעט אַ פרייד
מיט דער האָפענונג, ווען
דיר אַמאָל נאָך צוזען זען
און דאָס האַרץ אין אַ יאָמער פאַרגייט
אַזוי שווער, אַזוי שווער,
איך וועל קיינמאָל ניט זען שוין דיר מער!

איך וועל קיינמאָל ניט זען שוין דיר מער!
און אַלץ פיינפולער דריקט דער פאַרלוסט...
איך באַגרייף ערשט מיט שרעק;
ביסט אויף אייביק אַוועק...
און דאָס לעבן בלייבט ווערטלאָז און פוסט...
אַזוי שווער, אַזוי שווער,
איך וועל קיינמאָל ניט זען שוין דיר מער!
איך וועל קיינמאָל ניט זען שוין דיר מער!

דיין געשטאַלט בלויז, דיין בלייכע געשטאַלט
אין אַ בענקשאַפט פאַרהילט,
אַזוי צאַרט, אַזוי מילד
אין זכרון שוועבט אום און עס פאַלט
שטיל א טרער נאך א טרער
איך וועל קיינמאָל ניט זען שוין דיר מער!...

דעם זיידנס ניגון

בילדער פון די קינדער־יאָרן
לאַנג פאַרביי
וואַכן אויף אין מיין זכרון
אויף דאָס ניי.

כ'זע דאָס שטעטעלע, דאָס אַלטע
וויג און היים ;
שטיבער גראָע, זון־באַשטראַלטע,
זאַמד און ליים.

לויכט נר־תמידיק באַשיידן
אין דער מיט
דאָרט די שולכל פון מיין זיידן
אָפגעהיט.

שטייט דער זיידע צום באַלעמער
אָנגעשפּאַרט ;
ברומט ער אין עקסטאַז אַ זמר
פרום און צאַרט.

שוועבט דער זמר אַלץ צעפלאַמטער
גליט אין ברויז,
ווי אַ שטראָם אַ ניט געצאַמטער
שפּרייט זיך אויס.

טענער צערטלען ווייך און בעטן
פרייד און רו...
לאַסטשען, כשופן און גלעטן —
ברוך הוא !

יאָרן שווימען און פאַרשווימען ;
צייט פאַרגייט...
פון דעם שטעטל — מער קיין סימן...
לאַנג פאַרוועיט...

און דעם זיידנס ביינער ליגן
אונטער שטיין — — —
נאָר דער ניגון, יענער ניגון
שטאַרבט ניט, ניין !...

בענקשאפט

בילדער פון די קינדער־יאָרן
לאַנג פאַרביי...
וואַכן אויף אין מיין זכרון
אויף דאָס ניי...

כ'זע דאָס שטעטעלע, דאָס אַלטע,
היים, מיין היים,
הייזלעך מאָכיק־גרין באַשטראַלטע,
זאַמד און ליים...

דאָרטן אין דער מיט באַשיידן,
אין דער מיט,
לויכט די שולכל פון מיין זיידן,
אָפגעהיט.

שטייט דער זיידע ביים באַלעמער,
וויגט זיך אום.
ברומט ער אין עקסטאַז אַ זמר.
צאַרט און פרום.

און וואָס ווייטער אַלץ צעפלאַמטער
גליט אין ברויז,
ווי אַ שטראָם אַ ניט געצאַמטער
שפּרייט זיך אויס...

חברה, כאַפּט דעם ניגון אונטער
פליעסקעט צו...
צויבער־קלאַנגען פלייצן מונטער,
אדיר הוא !

זאַפּ איך דורשטיק איין די קלאַנגען,
זאַפּ איך איין.

ווערט דאָס האַרץ אין פיין צעגאַנגען,
בענקשאַפט, פיין.

געווען איז א שטעטל!

געווען איז אַ שטעטל אויף יענער זייט ים,
אַ שטעטל געווען און פאַרשוווּנדן...
אַ קוואַל, וואָס האָט הערצער מיט ליכטיקן פלאַם
פון הערלעכן גלויבן געצונדן.

געווען איז אַ שטעטל, אַ היימישע וועלט
פון האַרציקע, ליבע געשטאַלטן
מיט יחוס באַקרוינט און מיט חשיבות באַזעלט,
טראַדיציע פון שטאַם אָנגעהאַלטן.

געווען איז אַ שטעטל; געווען און ניטאָ!
פאַרשלונגען אין בלוטיקע שטראָמען...
צעוואָרפענע רעשטלעך פאַרוואָגלטע דאָ
דערמאָנען מיט ליבשאַפט איר נאָמען.

פאַריתומט און עלנט פון אומעט באַגלייט,
באַלאַדן מיט פיין און מיט טרויער...
ניטאָ מער דאָס שטאַם־בוים — זאָל וואַקסן צעשפּרייט
איר המשך מיט קראַפט און מיט דויער!

אַלס יורשים פון גייסטיקן אוצר־פאַרנעם,
פון רייכער, קולטורנער ירושה;
פון טאַטעס וואָס זענען אויף קידוש־השם
געגאַנגען מיט ווירדיקער קדושה...

פון ברידער און שוועסטער פאַרשניטן, פאַרצערט
אין גאַזיקע, גיפטיקע פלאַמען;
אַ גרויסער פאַרמעג איז אייך לאַנדס־לייט באַשערט,
— פאַרוואַלטעט עס הייליק צוזאַמען!

צום כבוד פון קדושים, קרבנות אָן צאָל,
פון טויזנטער יצחק־עקדות...
פאַראייביקט דעם אָנדענק פון נאָענטן אַמאָל,
דעם אָנדענק פון טאַטעס און זיידעס.

שפּינט ווייטער דעם פאָדעם פון יידישן רום,
פון דורות טראַדיציע און שטרעבן!
זאָל פיעסק ניט פאַרבלייבן פאַרגעסן און שטום —
אין אייך און דורך אייך זאָל זי לעבן!
— — — — — — — — — — — — — — —
אין אייך און דורך אייך זאָל זי לעבן!

לאה'טשע לעווין (אַמעריקע)

זכרונות פון מיין אלטער היים

איך בין געבוירן אין אונדזער קליין שטעטעלע פּיעסק. אונדזער הויז איז געשטאַנען נישט ווייט פון דער גרויסער שול. די דאָזיקע שול פלעגט אָנוואַרפן אַן אימה אויף די, וואָס האָבן געקוקט אויף דער גרויסער געביידע. אָבער מער ווי די געביידע האָבן געשראָקן די פילע מוראדיקע לעגענדעס, וואָס מען פלעגט דערציילן וועגן דער שול.

איך בין געוואַקסן אין דעם געסעלע, דאָרט געבוירן געוואָרן און דאָרט פאַרבראַכט מיין יוגנט. קעגנאיבער אונדזער שטוב האָט געוווינט זישקע די בעקערקע. די שטוב איז פאַרבליבן אין מיין זכרון און איך קאָן זי נישט פאַרגעסן. זישקע האָט געהאַט זעקס קינדער. זי און איר גאַנצע משפחה האָבן זייער שווער געאַרבעט. טראָץ איר שווער לעבן האָט זי געהאַט זייער אַ גוט האַרץ. יעדער איינער האָט דאָ געפונען אַ וואַרעם ווינקעלע. יעדן איינעם האָט זי געהאָלפן, דעם מיט אַ פריש שטיקעלע ברויט, אַ צווייטן מיט אָפּקאָכן זיין טעפּל, אַ דריטן מיט אַ הלוואה, און אַזוי ווייטער.

איך האָב ליב געהאַט די שטוב ווי מיין אייגענע היים. אין דער שטוב פלעג איך טאָגן און נעכטיקן. איך האָב שטאַרק מיטגעפילט די קינדער, וועלכע האָבן געאַרבעט אַזוי שווער. די קינדער זענען געווען שטאַרק באַשיידן, שטיל און שטאַרק פרום. דער פאָטער — אַ גוטער ייד. צוויי וועגן האָט ער געקענט אין זיין לעבן: דעם וועג צום בית־מדרש און דעם וועג צו דער אַרבעט. אַזוי האָט ער פאַרזאָרגט מיט פּרנסה זיינע קינדער.

אין יאָר 1921 האָב איך פאַרלאָזן מיין היים. שווער געווען מיר זיך צו געזעגענען מיט דער שטוב און מיט די גוטע מענטשן. מיינע טרערן האָב איך דאָרט איבערגעלאָזן. אין דער ווייטער פרעמדער וועלט האָב איך נאָך מער געבענקט נאָך דער שטוב. אָפטע בריוו געשריבן צו זיי, זיך געפרייט מיט די חתונות פון זייערע קינדער. אין האַרצן האָב איך געטראָגן דעם טיפן פאַרלאַנג זיך נאָך איינמאָל זען אין לעבן. אָבער היטלער האָט געמאַכט אַ סוף צו אַלעמענס חלומות. מיט מיינע עטלעכע שורות צינד איך אָן אַ נשמה־ליכטל נאָך מיינע גוטע און ליבע פריינט.

אין מיין זכרון לעבט נאָך איין ווינקעלע. דאָס איז דער הקדש. דאָס שטיבעלע איז געווען געבויט קעגנאיבער דעם בית־עולם, נישט ווייט פון דער הויכער שול. טונקל און שוואַרץ האָט אויסגעזען דער הקדש. ביים אַריינגאַנג איז געווען אַ גרויסער פּאָדערצימער. דאָ זענען געשטאַנען אַלע כשרע כלים פון בית־עלמין,

די טהרה, די רידלען, די העק א. אַ. וו. איך פלעג אויסמיידן דאָרט אַריינצוגיין.

די טהרה פלעגט אַנוואַרפן אַ פחד. אָבער דאָס שטיבעלע האָט דערפילט אַ גרויסע פונקציע. דאָ האָבן געפונען זייער פלאַץ אַלע אַרעמעלייט פון די אַרומיקע שטעטעלעך. אַהער פלעגן זיי קומען קלייבן נדבות. יעדער איינוווינער פלעגט זיך באַמיען זיי אַרויסצוהעלפן, ווער מיט קליידונג, ווער מיט עסן, און ווער מיט אַ פּאָר גראַשן, כדי די אַלע אומגליקלעכע צו דערהאַלטן ביים לעבן.

עס טוט מיר שטארק באַנג, וואָס איך בין אַוועק פון שטעטעלע אַזוי יונג און פיל פון זיינע ליידן און פּיין איז ביי מיר פאַרגעסן געוואָרן. אָבער זייער פּיין, ליידן און ווייטיק לאָזן זיך נישט פאַרגעסן. ווינטער אין די שווערע קעלטן פלעגן זיי געפינען אַ וואַרעם ווינקעלע אין די בתי־מדרשים. וואַרשיינלעך האָבן די יידן אַזוי אויסגעפּלאַנט, אַז די אַלע הייליקע פּונקטן זאָלן זיין נאָענט איינער צום אַנדערן: די בתי־תפילהס, בית־עולם און דער הקדש.

שרעקלעך פלעגט אויסזען דער הקדש אין די טעג און נעכט פון האַרבסט. דער ווינט פלעגט וואָיען פּונקט ווי עמעצער וואָלט געוויינט. די איינצלנע בוימער, וואָס זענען געוואָקסן אויפן בית־עלמין פלעגן רוישן. אַלץ צוזאַמען איז געווען מוראדיק. אין דעם פינצטערן שטיבעלע פלעגן לעבן, חתונה האָבן צווישן זיך די אַרעמעלייט און אויך שטאַרבן. אָפט, ווען איך האָב געהערט זייער געוויין, פלעגט מיין האַרץ צעגיין פאַר ווייטיק.

געחלומט האָב איך וועגן קאָנען העלפן די אַלע אומגליקלעכע און ליידנדיקע, אָבער איידער איך האָב באַוויזן מיין חלום צו פאַרווירקלעכן זענען זיי אומגעקומען אין היטלערס גיהנום.

דבורה, א טאכטער פון ז׳ישקע דער בעקערקע

לאה'טשע לעווין

די מאמע פון דעם געסעלע

שוין לאַנגע יאָרן ווי איך טראָג מיט זיך דאָס געשטאַלט פון אונדזער גוטער שכנה רבקה פריי, וועלכע האָט געהייסן: די מאַמע פון אַלע געליטענע.

ווען איך בין געקומען אויף אַ באַזוך קיין ישראל, האָב איך גלייך באַזוכט מיין פריינדין חנה, די טאָכטער פון רבקה פריי. איך בין געקומען צו איר, כדי צו דערמאָנען איר מוטער. דווקא איצט, ווען איך לעב אין דער גרויסער און רייכער אַמעריקע, קאָן איך נאָך פיל מער אָפּשאַצן די צדיקעס רבקה.

אָט זע איך איר שטוב. נישט קיין גרויסע. זי איז געווען נישט גענוג פאַר זייער משפחה, אָבער ביי רבקהן איז דאָס הויז געווען אַ האָפן פאַר אַלעמען, פאַר קראַנקע, שוואַכע, דערשלאָגענע, באַעוולטע, צעבראָכענע הערצער. אַלע פלעגן קומען אַהער. נישט איינמאָל האָב איך געטראַכט, אַז די ווענט זענען אויסגעווייקט פון טרערן, פון צער און ווייטיק.

רבקה האָט געוווסט ווי אַזוי יעדן איינעם טרייסטן. איר שטוב איז געווען זאַט. אָט די זאַטקייט האָט זי פאַרטיילט פאַר אַלע אומגליקלעכע. איר שטוב האָט וואָרשיינלעך גאָט אַליין אויסגעבויט דאָ, אין דעם געסעלע פון דלות, נויט און קראַנקהייטן. אַלע האָבן געפונען אַ תיקון אין דער שטוב. אַ שוואַכער פלעגט קומען זיך אָנוואַרעמען. גלייך פלעגט רבקה אים צוטראָגן אַ ביסעלע וואַרעמע זופּ, אַ שטיקעלע פריש ברויט, צושטעלן אַ בענקעלע נעבן אויוון א. אַ. וו.

ביז היינט קאָן איך נישט געפינען פאַר מיר די געהעריקע תשובה, וואָס האָט מיך אַזוי געצויגן צו דעם הויז. איך האָב פאַרמאָגט אַ הערלעכע, וווּנדערלעכע מוטער מיט אַ גוט וואַרעם הויז. אָבער אַהין, צו רבקהן האָט געצויגן. איך האָב פון רבקהן געלערנט פאַרשטיין און מיטפילן אַלע דערשלאָגענע, אָרעמע און געליטענע. היינט, ווען איך טייל זיך מיט מיין לעצטן גראָשן אָדער לעצטן בגד, ווייס איך גענוי, אַז דאָס טו איך ווי רבקה. דאָס האָב איך גענומען מיט זיך אין מיין ווייטער היים.

עס פרייט מיך וואָס מיינע לאַנדסלייט שאַפן דאָס בוך. האָב איך איצט די מעגלעכקייט איבערצוגעבן פאַר אירע קינדער און אייניקלעך, ווער זייער מוטער איז געווען, וואָס זי האָט אויפגעטון פאַר די אָרעמעלייט דאָרט אין געסעלע. איצט האָב איך דערפילט אַ גרויסע פליכט. מער פון 50 יאָר טראָג איך זכרונות פון דער מאַמען רבקהן. זאָלן די עטלעכע שורות באַלויכטן איר נשמה. און ווער עס וועט לייענען וועגן אירע מעשים טובים, זאָל איר נאָמען דערמאָנען, ווי אויך לערנען פון איר זיך טיילן מיט זיין זאַטקייט.

עוזר שבח

די דינאַסטיע שבח

ישראל שבח איז געווען אַן אייגנאַרטיקער מענטש. ער איז געווען שיין געבויט, ענערגיש און אַרבעטסזאַם. פאַראַנטוואָרטלעך פאַר יעדעס וואָרט און חתימה, וואָס ער האָט געגעבן. גוטהאַרציק, אָפן דאָס האַרץ און די האַנט. דערפאַר האָט ער געטראָגן דעם נאָמען „ישראל הנדבן".

ער איז געווען זייער באַשיידן, קיינמאָל נישט גע־זוכט קיין כבוד ווי די איבעריקע גבירים פון שטעטל. ער האָט פיינט געהאַט סכסוכים און שטענדיק זיך דער־ווייטערט פון אינצידענטן.

ער איז געווען אַ ציוניסט פון זיינע יינגסטע יאָרן. פון דאַנען שטאַמט אויך זיין פאַמיליע־נאָמען שבח. אַלע פריצים אַרום שטעטל האָבן אים פאַרגעטערט. ער האָט געפירט מיט זיי געשעפטן אויף פאַרשידענע געביטן, צום ביישפיל ביים האַקן וועלדער, אָדער אָפּקויפן די תבואות, ווייל אין דער תקופה האָבן געהערט צו די פריצים גאַנצע ישובים און אויך דאָס שטעטעלע פיעסק.

ווען ער האָט באַקומען דעם קאָנטראַקט פון פריץ צו בויען די וואַסער־מיל, האָט ער אויסגעפועלט אויפ־צושטעלן די מיל אין צענטער פון שטאָט. זיין כוונה איז געווען צו געבן פרנסה דעם גרעסטן טייל פון די איינ־וווינער פון שטעטל. ער אַליין האָט באַשטימט די טעכ־נישע זייטן פון דער מיל ווי אויך איר אויסערלעכן אויסזען. בלויז איצט קאָנען מיר אָפּשאַצן דעם ווייטן קוק, וועלכן עס האָט פאַרמאָגט דער פשוטער ישראל שבח. ער האָט באַהאַנדלט מיט די אינזשיניערן די פּלע־נער, און צוזאַמען מיט זיי באַשטימט וועגן גראָבן פון אַ וואַסערפאַל, וואָס וועט שאַפן אַ גרויסע ענערגיע, כדי צו באַוועגן די מיל.

אין 1870 יאָר זענען געעפנט געוואָרן די מילן און די בריקן. עס איז געווען נישט נאָר אַ דערגרייכונג פאַר ישראל שבח, נאָר אויך פאַר דעם שטעטל פיעסק און פאַר דער גאַנצער אומגעגנט. אַלע גויים פון ווייטע און נאָענטע דערפער האָבן זיך געצלמט און געבוקט פאַר דעם נס. דאָס שטעטל איז אויסגעוואַקסן אַ דאַנק דעם.

ישראל שבח האָט אויפגעשטעלט אַ פאַרצווייגטע משפחה, 5 זין און 3 טעכטער. ער האָט אויך געפונען צייט צו זאָרגן פאַר דער דערציאונג פון זיינע זין און טעכטער. די בעסטע מלמדים און לערער האָבן געלערנט זיינע קינדער. זיינע זין האָט ער גענומען אַלס שותפים אין זיינע געשעפטן. אַזוי אַרום האָט ער זיי געגעבן דעם פונדאַמענט אויפצושטעלן אייגענע משפחות. מיין פאָטער און מיין פעטער לייזער זענען געבליבן ביים פירן די מילן. די אַנדערע האָט ער איינגעאָרדנט אין אַנדערע שטעטלעך, כדי צו געבן פרנסה די יידישע איינ־וווינער אין יענער געגנט.

אַן אייגנאַרטיקע געשטאַלט איז געווען מיין באָבע ברײנע. איך געדענק זי אַלס אַ גרויסע צדיקהס. איר הויז איז געווען אָפן פאַר אַלע אָרעמע קינדער, וואָס האָבן געלערנט אין תלמוד־תורה. זי פלעגט זיי זאַט

באבע ברײנע שבח

מאַכן און באַקליידן ווי אַ גוטע מאַמע. ערב שבת און ערב יום־טוב פלעגט זי קומען אַליין אין מיל נעמען מעל, גרויפּן און אַריינשיקן אין די הייזער, וואָס האָבן זיך גענויטיקט. זי האָט געוווּסט וועגן אַלע קראַנקע און דערשלאָגענע. אַזוי האָט זי געפירט איר לעבן פּשוט און גוט. איר הויז איז געווען באַלויכטן מיט דעם ליכט פון גוטסקייט. זי האָט געפירט אירווירטשאַפט ווי אַ גוטע בעל־הביתטע. זי איז געווען זייער פרום, אָבער נישט פאַנאַטיש. זי האָט אויך פאַרענדיקט איר לעבן ווי אַן אמתדיקע צדיקהס.

ביידע זענען געווען פיין צו מענטשן און טריי צו גאָט. דער זיידע האָט געבויט די שול אין אונדזער שטעטעלע. ער האָט באַטראַכט די פּלענער און אָנגעפירט מיטן בויען. זיין ציל איז געווען שאַפן גענוג פּלאַץ פאַר אַלע, וועלכע קומען שבת און יום־טוב.

אַ רעוואָלוציאָנערין אין דער משפחה

אַלץ איז געגאַנגען אין וועג, וואָס דער זיידע האָט אָנגעצייכנט. נאָך פינף זין איז געבוירן געוואָרן אַ טאָכטער, וועלכע האָט געטראָגן דעם נאָמען אַלטע, איז געווען אַ סגולה פאַר אַ לאַנג לעבן. די טאָכטער איז געווען שיין, קלוג און געראָטן. אָבער אין יאָר 1905 ווערט זי מיט־געריסן מיט די קעמפער קעגן דעם רעזשים פון רוסישן צאַר און וויל העלפן באַפרייען די אַרבעטער פון זייער פאַרשקלאַפונג. זי בלייבט נישט זיצן אין איר רייכער היים, נאָר גייט זיך לערנען אַ פאַך — אַ שניידערין, כדי צו פאַרשטיין זייער שווער לעבן. נאָך לאַנגע און שווערע צרות געלינגט דעם זיידן איר חתונה צו מאַכן רייך, אָבער ער באַצאָלט מיט זיין געזונט פאַר איר אידייע. אין עלטער פון 55 יאָר שטאַרבט ער פּלוצלונג. דאָס גרויסע ליכט פון ישראל דעם ניגידס הויז ווערט פאַרלאָשן. דאַן בין איך אַלט געווען 4 יאָר. דער לעצטער כבוד, וואָס מען האָט אים אָפּגעגעבן שטייט מיר פאַר די אויגן ביזן היינטיקן טאָג.

צוויי יאָר נאָך דעם זיידנס טויט ברעכט אויס די ערשטע וועלט־מלחמה. אין 1915 איז אונדזער שטעטל פּיעסק איינגענומען דורך די דייטשן און די מיל בלייבט גאַנץ. די דייטשן ווערן די בעלי־בתים און פאַראָרדענען

די פאמיליע שבח

אונדז צו אַרבעטן לויט זייער דיקטאַט. די אָקופּאַציע דויערט דריי יאָר, און דאַן ברעכט אויס די רוסישע רעוואָלוציע. די דייטשן ציען זיך צוריק, פּוילן לעבט אויף, און די מיל קערט זיך אום אין אונדזערע הענט.

לאַנג האָט עס נישט געדויערט. די קאָמוניסטישע אַרמיי מיטן גענעראַל טוכאַטשעווסקי בראש פאַרנעמט אונדזער געגנט און אין דעם קאַמף צווישן די פּאָלאַקן און קאָמוניסטן, ווערט די מיל פאַרברענט און די בריק צעריסן און אַלץ ווערט פאַרניכטעט. דאָס וואָסער האָט געהערט צום נייעם יורש ביספּינג, וואָס האָט זיך צוריקגעקערט פון רוסלאַנד אָן אַ גראָשן געלט. אַנדערע האָבן דאַן אַרויסבאַקומען ביים פּריץ די קאָנצעסיע אויפן וואָסער און פּלאַץ און אַלץ גייט איבער פון אונדז אין אַנדערע הענט. דאָס איז געווען אַ גרויסער און שווערער קלאַפּ פאַר אונדז, סיי עקאָנאָמיש און סיי מאָראַליש.

מיר זענען עולה

אין 1918 קומט אַ נייע בשורה אין ידישן לעבן נאָך דעם ווי עס איז פּראָקלאַמירט געוואָרן די באַלפור־דעקלאַראַציע. איך און מיינע ברידער באַשליסן צו פאָרן קיין ארץ־ישראל. דאָס איז אויך געווען דער ווילן פון אונדזערע עלטערן. זיי האָבן פאַרלאַנגט, אַז מיר זאָלן פאַרלאָזן פּוילן און אונדזער שטעטעלע. אַזוי ווערט צעריסן די גרויסע, פאַרצווייגטע און פאַראייניקטע משפחה.

אין ישראל זענען מיר איבערגעקומען אַלע שוועריקייטן, וועלכע מיר האָבן אָנגעטראָפן, אויך די שווערע אַרבעט אויף די כבישים. שוואַך אַנטוישט פון דער באַציאונג פון די ענגלענדער צו אונדזערע פּאָליטישע אַספּיראַציעס, באַשליס איך צו פאָרן קיין אַרגענטינע.

דאָרט האָב איך זיך געטראָפן מיט מיין ברודער חיים און מיר האָבן באַשלאָסן אַריבערצונעמען די עלטערן און די שוועסטער דאָרא פון פּיעסק. אין 1930 זענען זיי אָנגעקומען קיין אַרגענטינע. מיר האָבן געשאַפן פאַר זיי אַ וווינונג און דאָ האָבן זיי פאַרגעזעצט זייער לעבן, ידישלעך און רואיק, ווי אין שטעטל פּיעסק.

יאָרן גייען פאַרביי, זיי האָבן חתונה געמאַכט זייערע קינדער און דערלעבט פון זיי נחת. די ערשטע איז אַוועק פון אונדז די מוטער. איך האָב דעם פאָטער גענומען צו זיך און אים געלאָזט געניסן פון אַלע באַקוועמלעכקייטן. אין 1948 איז געקומען די בשורה וועגן דער באַפרייאונג פון ישראל. די שמחה איז געווען גרויס ביי אַלע ידן. מיין פאָטער האָט אונדז צוגערופן און געזאָגט: „מיינע קינדער, לאָזט מיר פאָרן קיין ישראל און פילן דאָרט די באַפרייאונג פון ארץ אבותינו".

מיר האָבן דערפילט זיין פאַרלאַנג און אים דאָ געגעבן די בעסטע באַקוועמלעכקייט. ער געפינט זיין היים ביי אונדזער ברודער יקותיאל, און נאָך עטלעכע יאָר אין דעם באַפרייטן לאַנד האָט ער אונדז פאַרלאָזן אין אַ גוטער עלטער.

צו זיין לוויה איז געקומען זיין זון יצחק פון אַמעריקע. זיינע פילע פריינט האָבן אים באַגלייט אין זיין לעצטער רו, וועלכע ער האָט געפונען אויפן אַלטן בית־עולם פון דער ערשטער ידישער שטאָט תל־אביב.

אַזוי האָט מיין פאָטער געפונען זיין רו אין לאַנד פון די אבות, צו וועלכע ער האָט באַגערט און געהאָפט אַ לאַנג לעבן, און סוף־סוף דאָס דערגרייכט.

שלום לעפרו.

ווי מען האט געלערנט

איך טראָג נאָך דערינערונגען פון מיין ערשטן חדר, פון אַלטן רבין. מיין פאָטער ז״ל פלעגט דערציילן, אַז ער האָט אויך געלערנט אַלס קינד ביי דעם זעלבן ר׳ אליהו דעם מלמד. דעריבער קאָן מען זיך פאָרשטעלן ,אַז אונדזער בשותפותדיקער רבי איז געווען אַ זקן מופלג, ווען מיר האָבן ביי אים געלערנט.

איך געדענק, אַז מען האָט געלערנט אין די אָוונטן ביי אַ ליכט, אַ פּראָסטע חלבענע, נישט קיין סטעאַרין, וועלכע יעדעס ייִנגל פלעגט ברענגען, אַ ליכט אַ וואָך. אויפן פּריפּעטשאָק אָדער אויפן קוימען האָט געברענט אַ פּייערל פון אַ קינעלקע, דאָס איז געווען די שטוב־באַלייכטונג. עלעקטריע איז נאָך דאַן אויף אונדזער וועלט נישט געווען, וועגן בליץ־לאַמפּן האָט זיך נאָך נישט געהערט. אַ קליין לעמפּל אָדער אַ קורניק — דאָס איז געווען די באַלייכטונג אין די בעל־הביתישע הייזער. דער רבי, אַן אָרעמער מלמד און אַן אַלטער מאַן, האָט זיך נאָך געפירט אויפן פאַרצייטישן אופן, אַ קינעלקע פאַר דער שטוב און אַ חלבענע ליכטל צום לערנען מיט די קינדער.

דעם רבינס שטוב איז געווען זייער אַן אַלטע, אין די זעלבע יאָרן מיטן רבין. אַן איינגעהויקערטע, אַן איינ־געבויגענע, דער שטרויענער דאַך האָט דערגרייכט נישט ווייט פון דער ערד, צו די פענצטערלעך פון דרויסן האָט מען געמוזט זיך איינבייגן.

אַזוי האָבן געלערנט נישט נאָר גרויסע גמרא־קינ־דער, נאָר קליינע 4—5־יאָריקע קינדערלעך פון התחלה, עברי און אַ פּסוק חומש. מען האָט זיך נישט באַנוגנט מיט אַ האַלבן טאָג, ווי היינט, נאָר מען האָט געלערנט טאָג און נאַכט, יומם ולילה. אַזוי האָט מען געלערנט און מ׳האָט זיך טאַקע אויסגעלערנט, יעדער נאָך זיין שטיי־גער, נאָך זיינע אומשטענדן. דאָס יידישקייט איז גע־בליבן ביים גרעסטן טייל שטאַרק איינגעוואָרצלט.

איבערהויפּט האָט זיך אונדזער שטעטל פּיעסק אויס־געצייכנט מיט איר יידישקייט און פרומקייט. די בתי־מדרשים זענען געווען פול געפּאַקט, מ׳האָט געדאַוונט, מ׳האָט געלערנט פאַרן דאַווענען, נאָך דאַווענען, פאַר־טאָג, בין מנחה למעריב, אין אָוונט, פאַרשידענע חברות, חברה ש״ס, משניות, עין יעקב, חיי אָדם — ועל כולם תהלים און תהלים, אין פאַרשידענע פאָרמען — שבת פאַרטאָג דעם גאַנצן תהלים, אַלע טאָג אַ יום תהלים, אַ ספר תהלים, יעדער נאָך זיין מעגלעכקייט אָדער חשק. מיט איין וואָרט, דער תהלים איז געווען ביי אַלעמען אַן אַרטיקל פון ערשטן געברויך, סיי אין פריידן, סיי אין לייד ר״ל. אלול־צייט און עשרת ימי תשובה איז דאָך אָפּגערעדט. מיר דאַכט זיך, אַז אין פּיעסק האָבן כמעט אַלע געקענט תהלים אויף אויסווייניק.

ר׳ לייבע בער

אַ גרויסע השפּעה אויפן געביט פון יידישקייט ביים ברייטן עולם בכלל און ביי די בעלי־מלאכות בפרט, האָט אַריינגעבראַכט אין שטעטל הצדיק ר׳ לייבע בער זצ״ל, איבערהויפּט ווען ער איז געוואָרן דער רבי אין „חיי אָדם״. ער האָט געלערנט מיטן עולם חיי אָדם און אין משך פון דער צייט זיי גוט אויסגעלערנט. אייניקע פון זיי האָבן זיך געקאָנט פאַרמעסטן מיט גרויסע לומדים אין אַ דין פון הלכות שבת, פּסח וכו׳. דער עיקר, ער האָט נישט געלערנט דעם דין טרוקן, קאַלט, נאָר מיט ברען און התלהבות. ס׳איז געווען תורה מיט יראת־שמים צוזאַמען. ר׳ לייבע בער זצ״ל איז דאָך געווען אַ צדיק וירא שמים לאמיתו. אלול און עשרת ימי תשובה איז געווען זיין הויפּט־סעזאָן, אַ שטיקעלע דין מיט אַ סך דברי מוסר פייערדיקע. זיין צורה האָט געפלאַמט און דער רושם פון זיינע רייד און לערנען איז געווען געוואַלדיק.

ער איז געווען תמיד אין אַ געדריקטן מצב, אָבער

זיין צורה האָט געלויכטן און געשיינט. ער איז תמיד געווען אַ דבק בתורה, און האָט געהאַט אַ גרויסע השפעה אויף זיין עולם. ס׳איז געווען אַ גרויסער אונטערשיד צווישן אַ בעל־מלאכה פון ר׳ לייבע בערס תלמידים און סתם אַ בעל־מלאכה.

ועל כולם איז פיעסק געווען אַ צדקה־שטעטל, אַלע האָבן געגעבן צדקה מיט אַ וואַרעם האַרץ, מיט אַ יידיש געפיל.

(מחבר אומבאַקאַנט —
געשריבן פון דער ישיבה
פון הרב שבתי יגל אין רמת־גן).

די פייערלעשער אין פיעסק

חיים רוזשאַנסקי (אַרגענטינע)

דער נס פון יידישן דאקטאר

איך וועל דאַ דערציילן אַ קליינעם עפּיזאָד, וועלכער האָט פּאַסירט אין פּיעסק און איז מיר געבליבן איינגעקריצט אין זכרון. בעסער געזאָגט, אַ נס, וועלכער האָט פּאַסירט אין פּיעסק, אין מיינע יאָרן און פאַר מיינע אויגן.

נאָך אַלס גאָר יונג יינגל, פול מיט יוגנטלעכע באַגערן און אַוואַנטורעס, בין איך אַמאָל פאַר אַ נאָווינע געקומען שפּעט ביינאַכט אַהיים און האָב געטראָפן מיין ברודער שלמה זיך דרייען אין שרעקלעכע קראַמפן און ווייטיקן. ער קרעכצט און די מאַמע וויינט. פאַרשטייט זיך, אַז לויטן מנהג פון די אַמאָליקע קליינע שטעטלעך האָט אים שוין די מאַמע געגעבן אַלע באַבסקע רפואות און עס האָט גאָרנישט געהאָלפן.

איך בין אַוועק רופן דעם דאָקטאָר. איך האָב זיך גוט געקענט מיטן ד"ר וויינבערג, ווייל איך האָב דאַן געאַרבעט ביי יהודה באַביטש אַלס שניידער־יינגל. דעם דאָקטאָרס פענצטער איז אַרויס אין גאָרטן פון יהודה באַביטש, פלעגן מיר דורכן פענצטער אָפט כאַפּן אַ שמועס.

איך רוף דעם דאָקטאָר

איך האָב אָנגעקלונגען אין טיר. דער דאָקטאָר האָט מיך דערזען, האָט ער זיך באַלד אָנגעטון, מיטגענומען זיינע בידע הינט, און מיר זענען אַרויס פון שטוב. אָפּגעגאַנגען עטלעכע שריט, איז ער שטיין געבליבן און האָט מיך געבעטן וואַרטן אַ פּאָר מינוט, ווייל ער האָט עפּעס פאַרגעסן מיטצונעמען. איך האָב געמיינט, אַז ער האָט פאַרגעסן דעם אַפּאַראַט צו מעסטן דעם בלוט־דרוק, אָדער עפּעס אַ צווייטן מעדיצינישן אַפּאַראַט. איך זע ער קומט צו מיט דעם רעוואָלווער אין האַנט און לייגט אים אַריין אין קעשענע.

איך האָב זיך גאָר דערשראָקן און פרעג אים: „וואָסזשע, איר קורירט גאָר קראַנקע מענטשן מיט אַ רעוואָלווער, און נאָך מיין ברודער דערצו?" ער האָט זיך צעלאַכט און האָט מיר אָנגעהויבן דערציילן, אַז אָן דעם רעוואָלווער קאָן ער נישט אַרויסגיין אַ טריט פון שטוב. אין די דערפער, אַז מען רופט אים, געוויס נישט, ווייל די פּריצים, די פּאָלאַקן־אַנטיסעמיטן לויערן אויף אים און זוכן אים צו דערהרגענען פאַר שנאה. ווען ער איז אַריינגעפאָרן קיין פּיעסק, איז ער דאָ געווען דער איינציקער דאָקטאָר, ער האָט זיך איינגעאָרדנט אַ מאָדערנעם קאַבינעט, און האָט געשמט פאַר אַ גוטן דאָקטאָר אָרום און אַרום. אַרום זיין שטוב זענען געווען פורן און וועגענער, גאַנצע קאַראַוואַנעס. מען פלעגט קומען צו אים פון די ווייטסטע געגנטן, די גויים פלעגן אים אָנברענגען הינער און אייער און פון אַלעם גוטן...

נו, איז דאָך שוין אַזוי דער שטייגער, אַז אַ ייד האָט פּרנסה, האָבן די גויים, די אַנטיסעמיטן נישט גע־

קאָנט פאַרטראַגן. און טראָץ דעם, וואָס פיעסק איז געווען קליין און גענוג ענג פאַר איין דאָקטאָר, האָבן זיינע שונאים אַראָפגעבראַכט אין שטעטל אַ צווייטן דאָקטאָר, אַ גוייִשן, זיי זאָלן זיך ביידע רייסן ביי די נעזער.

דער יידישער דאָקטאָר איז געווען אַן אָפיציר, איז אים דעריבער געווען דערלויבט צו טראָגן געווער. דערפאַר איז ער געגאַנגען תמיד באַוואָפנט קעגן זיינע שונאים. איצט קומט די געשיכטע מיטן נס...

ליטעווסקיס לאַנגע פיס

ביים פריץ בישפינג אין הויף איז געווען אַן אויפזעער מיטן נאָמען ליטעווסקי. אַ הויכער, שיינער יונג, אַן עלעגאַנטער בחור, זיין שטאָלץ איז געווען זיין לאַנגע באָרד און זיינע צוויי לאַנגע פיס, וואָס עס איז אוממעגלעך געווען צו פאַרשטיין ווו זיי הויבן זיך אָן און ווו זיי ענדיקן זיך.

אַ שיינעם טאָג האָט זיך אים פאַרגלוסט חתונה צו האָבן. פאַרשטייט זיך, אַז ביי אַזאַ פריצישער חתונה האָט קיין משקה נישט געפעלט. האָט מען זיך געלאָזט וווילגיין און מען האָט געטרונקען ביזן ווייסן טאָג אַריין.

באַגינען, ווען די געסט זענען געווען גוט בגילופין און שיכור ווי לוט, האָט מען אָנגעהויבן ליטעווסקין, דעם חתן־בחור, צו הויבן אַרויף און אַראָפ, ביז מען האָט אים צעבראָכן אַ פוס. זיינע חברים האָבן באַלד געשפאַנט אַ בריטשקע מיט צוויי פערד און מען האָט אים געבראַכט צו דעם גוייִשן דאָקטאָר.

ער האָט אים אַריינגענומען דעם פוס אין גיפס. עס איז שוין אַריבער אַ מאָנאַט אין דעם גיפס, און זיינע ווייטיקן זענען געווען די זעלבע. וואָס לענגער ער האָט געוואַרט, אַלץ גרעסער זענען געווען די ווייטיקן. איין שיינעם טאָג האָט ער אַראָפגענומען זיין אַנטיסעמיטישע מאַסקע פון פנים און האָט געבעטן מען זאָל אים פירן צום יידישן דאָקטאָר. די לייט פון הויף זענען געווען איבעראַשט, וויסנדיק, אַז ער זוכט אַלע מיטלען, כדי אַרויסצושטופן דעם יידישן דאָקטאָר פון פיעסק, און דאָ הייסט ער גאָר זיך פירן צו אים...

נישטאָ קיין ברירה, מען האָט אים אַוועקגעפירט צו וויינבערגן. דער דאָקטאָר האָט אויפגעשניטן דעם גיפס, און געטראָפן דעם פוס איינגעשטעלט, און שוין באַלד איינגעוואַקסן, ממש פאַרקערט. דער גוייִשער דאָקטאָר האָט אים איינגעגיפסעוועט דעם פוס, די פיאַטע אויף פאָרנט און די פינגער אויף הינטן...

דער יידישער דאָקטאָר האָט אים צוריק איינגעשטעלט אין אָרדענונג דעם פוס און איינגעגיפסעוועט. עס זענען אַריבער 30 טעג, האָט ער אים אַראָפגענומען דעם גיפס און דער פוס איז געבליבן פערפעקט. ליטעווסקי האָט ווידער אָנגעהויבן אַרומרייטן אויף זיינע פערד מיט זיינע צוויי לאַנגע פיס. רייטן איז געווען זיין באַליבטער ספּאָרט, און אַ דאַנק אונדזער יידישן דאָקטאָר וויינבערג האָט ער דאָס אויף דאָס ניי דערגרייכט. פון דאַן אָן האָבן די אַנטיסעמיטן נישט באַאומרואיקט דעם דאָקטאָר וויינבערג.

אָט, אויף אַזעלכע ניסים האָבן מיר יידן געדאַרפט וואַרטן, כדי מען זאָל אונדז לאָזן לעבן.

זיידל שמואל דאַניעלעוויטש

זכרונות פון אונדזער שטעטל פּיעסק

עס זענען שוין אַריבער 30 יאָר זינט איך האָב פאַרלאָזן מיינע ליבסטע און בעסטע: עלטערן, שוועסטער און משפּחה, גוטע פריינד און באַקאַנטע.

איך בין אלי־חונהס דעם קצבס אַ זון. די מאַמע האָט געהייסן בלומע. איך האָב געהאַט נאָך דריי שוועסטער. די עלטסטע חנה־פייגל ז״ל איז אומגעקומען ביי די נאַציס. די צווייטע — באַשע געפינט זיך איצט אין אַמעריקע. דער דריטער בין איך. און די פערטע, ווי מיר פלעגן זי רופן, די מוזינקע, ריבה.

געוווינט האָבן מיר נעבן מיל. מיר האָבן זיך געגרענעצט מיט די שכנים: פון איין זייט די מיל, און פון דער אַנדערער זייט די מילנער־גאַס מיט די גויים זאַבלאָצקי.

איך האָב פאַרלאָזן מיין היים שמחת־תורה. איך בין דאַן אַוועק אין מיליטער מיט פיל אַנדערע חברים און באַקאַנטע פון אונדזער שטעטל. דאָס געזעגענען זיך שטייט מיר אַלעמאָל פאַר די אויגן. דער טאַטע האָט זיך צעוויינט ווי אַ קליין קינד. דאָס האָט אויך מיך שטאַרק גערירט, ווייל איך האָב אים קיינמאָל נישט געזען לאָזן אַ טרער. מען האָט מיך אַוועקגעשיקט טיף אין רוסלאַנד, קיין וואָראָניעזש. עטלעכע חדשים פאַרן קריג האָט מען מיך אַוועקגעשיקט אויף אַן אָפיצערן־קורס.

ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכן, האָט מען אונדז צעשיקט אין די פאַרשידענע פּולקן, צו וועלכע מיר האָבן געהערט, אָבער ווען איך בין אָנגעקומען אויפן פּלאַץ, האָב איך שוין קיינעם נישט געטראָפן. דער שטאַט־קאָמענדאַנט האָט אונדז געזאָגט, אַז אונדזער פּולק איז צעקלאַפּט און מיר וועלן שאַפן אַ נייע איינהייט. מען האָט אין משך פון 4 טעג צונויפגעשטעלט אַ פרישן פּולק. מיר האָבן באַקומען נייע אוניפאָרמען, געווער, און דער עיקר דעם נומער אויפן האַלדז, און מיר האָבן געוואַרט יעדע מינוט אויף אַ באַפעל אַרויסצומאַרשירן אויפן פראָנט. פּלוצלונג קומט צופליען דער קאָמאַנדיר און גיט איבער אַ באַפעל: די, וואָס זענען פון די פאַרנומענע געביטן פון פּוילן זאָלן אַרויסגיין פון דער שורה און זיך שטעלן באַזונדער.

אין טיף־רוסלאַנד

מיר האָבן געפילט, אַז דאָ איז עפּעס נישט פּויגלדיק, נאָר דאָס איז מלחמה־צייט, נישטאָ ווען צו טראַכטן. האָבן מיר זיך אַוועקגעשטעלט באַזונדער און פאַרלאָזן דעם פּלאַץ. מיר זענען אין משך פון דריי שעה געגאַנגען אין וואַלד, מיר האָבן געהערט פון דערווייטנס מענטשלעכע קולות, מיר האָבן זיך דערנענטערט און מיר האָבן געזען נאָך אַזעלכע ווי מיר. מען האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַ גרויסן שפּייכלער און דאָרט האָט מען אונדז געהייסן אַוועקגעבן דאָס געווער, די נייע מונדירן און נעמען געניצטע.

ביינאַכט האָט מען אונדז צעשיקט אין קליינע גרופּעס. מען האָט אונדז געזאָגט, אַז מיר פאָרן אויף אַרבעט אין די פאַבריקן. מיר זענען אָנגעקומען קיין אוליאַנאָווסק. דאָרט האָט מען אונדז פאַרטיילט אין פאַבריקן. מיר האָבן אַלץ געמאַכט, אַפילו בעטן צום שלאָפן, אָבער לאַנג האָבן מיר זיך דאָרט נישט אָנגעוואַרעמט. מען האָט אונדז אַוועקגעשיקט אויף אוראַל און זלאַטאָוסט. דאָרט בין איך שוין געווען ביז צום סוף פון קריג אין יאָר 1945.

מיר האָבן דאַן אָנגעהויבן צו פילן די ענדערונג. ערשטנס זענען מיר אַריבער פון 12 שעה אַרבעט אין טאָג אויף 8 שעה. קיין שבתים האָבן מיר בכלל נישט געהאַט אין דער צייט פון קריג. איצט האָבן מיר דאָס באַקומען. דאָס לעבן האָט זיך אָנגעהויבן צו בעסערן. מיר האָבן אויפגעהערט צו קלערן די גאַנצע צייט נאָר

וועגן עסן. אין משך פון דער צייט האָט די פּוילישע מאַכט אונטערגעשריבן אַן אָפּמאַך מיט די רוסן וועגן אַרויסלאָזן די פּוילישע בירגער. איך האָב זיך רעגיסט־רירט און אין אַפּריל 1946 האָב איך באַקומען אַ דערלוי־בעניש צו פאַרלאָזן רוסלאַנד.

צוריק אין פּוילן

מיר זענען געפאָרן אין פאַרמאַכטע וואַגאָנעס דריי וואָכן, ביז מיר האָבן זיך צוגעשלעפּט צו דער פּוילישער גרענעץ. בלויז איצט האָבן מיר דערפילט דאָס גרויסע אומגליק, וואָס האָט אונדז געטראָפן. אונדזער טרוים איז געווען כאָטש טרעפן עפּעס, און דאָ טירע בלויז זכרונות פון אונדזערע ליבסטע און נאָענטסטע. מען האָט אונדז אַוועקגעפירט קיין שטשעטשין אויפן באַלטישן ים.

פאַרן אַרויספאָרן פון רוסלאַנד האָב איך זיך דער־ווּסט וועגן מיין שוועסטער באַשע, נאָר אַזוי ווי אין רוסלאַנד האָט מען נישט געטאָרט פאָרן פון איין פּלאַץ אויפן צווייטן, האָב איך נישט געוואָלט ריזיקירן אויס מורא פאַר תפיסה, און דאָס זעלבע זי. מיר פלעגן זיך איבערשרייבן. אין פּוילן האָב איך באַשלאָסן זי אויפצו־זוכן, טראָץ דעם וואָס עס זענען געווען אומרואיקע צייטן און עס איז געווען אַ סכנה אַרומצופאָרן. איך האָב זיך דערוווּסט פון מענטשן, אַז קיין נידערשלעזיע, וועל־כע די פּאָלאַקן האָבן פאַרנומען פון די דייטשן, קומען אָן פיל יידן פון רוסלאַנד. איך האָב זיך אַלזאָ אַרויסגע־לאָזט אין וועג.

איך בין אַרומגעפאָרן אַ פּאָר טעג פון איין קאָמיטעט צום צווייטן. ענדלעך האָב איך צופעליק געטראָפן מיין שוואָגערס קוזין, וועלכן איך האָב נישט געקענט און זיך דערוווּסט פון אים, אַז זיי אַלע געפינען זיך אין שווידניץ אין אַ שול. איך בין גלייך אַוועקגעפאָרן אַהין.

די באַגעגעניש מיט דער שוועסטער

עס איז געווען פאַרנאַכט. מענטשן זענען געזעסן, ווער אויף בענקלעך, ווער אויפן שטיינערנעם פּאַרקאָן פון דער שול. אין איינעם פון די קלאַסן האָב איך באַ־

בית משפחת אמם של ד"ר יעקב וסעדיה עמיאל

געגנט מיין שוועסטער מיט איר מאַן. איך האָב איבער־געגעצטיקט מיט זיי און אויף צומאָרגנס בין איך צוריק־געפאָרן קיין שטשעטשין, כדי אַריבערצובריינגען מיין ביסל אָרעמקייט.

מענטשן האָבן אָנגעהויבן צו ביסלעך זיך איינאָר־דענען ביי אַרבעט, פילע האָבן נאָך אַ קורצער צייט פאַר־לאָזן פוילן. איך מיט מיין שוועסטער האָבן באַשלאָסן דערווייל צו בלייבן, ווייל איר קינד איז געווען גאָר יונג. מיר האָבן אַזוי געוואַרט ביז די פוילישע מאַכט האָט אָנגעהויבן מאַכן שוועריקייטן צו פאַרלאָזן פוילן. ווען מיר האָבן אָנגעגעבן אונדזערע ביטעס, האָט מיין שוועס־טער מיטן מאַן באַקומען די דערלויבעניש אַ דאַנק שוחד, מיר האָט דאָס אויך נישט געהאָלפן. איך בין נאָך געווען דאָרט ביזן יאָר 1957.

איך האָב געפּרוּווט לפחות געפינען אַ בילד פון מיינע נאָענטסטע, אָבער אויך דאָס איז מיר נישט געלונגען. בלויז ביי אַ פעטער אין אַמעריקע האָב איך געפונען אַ בילד פון מיין מוטער פון פאַר דער חתונה.

די פאמיליע פון איזי בראדזינסקי אין ניו־יארק

חנה ראָזשאַנסקי

די פאַמיליע פריי

איך בין אַ טאָכטער פון דער פאַמיליע פריי פון פיעסק. מיר האָבן געוווינט אין אַ געסעלע אויף דעם שול־הויף, נישט ווייט פון דער באָד. די איינוווינער פון די געסעלעך זענען געווען זייער אָרעמע לייט. דאָס גאַנצע שטעטל איז געווען זייער אָרעם, בלויז אייניקע זענען געווען מער פאַרמגלעך. דאָס שטעטל האָט נישט פאַרמאָגט קיין פאַבריקן און איז געווען ווייט פון אַ באַן.

מיר זענען געווען פאַררעכנט צו די בעסער סיטו־אירטע בעלי־בתים. מיין פאָטער יששכר־משה האָט גע־אַרבעט אין דער פיעסקער מיל און מיר האָבן געהאַט פרנסה. עס האָט אונדז גאָרנישט געפעלט און אונדזער שטוב איז געווען אָפן פאַר אַלעמען.

מיין מוטער רבקה איז געווען אַ שטילע צדיקהס, און פלעגט טון מצוות אין דער שטיל. זי האָט געוווסט ווער עס האָט נישט קיין שטיקל ברויט אָדער אַ שטיקל האָלץ און פלעגט זאָרגן פאַר דעם.

איך בין געווען די עלטסטע אין שטוב. איך האָב נאָך געהאַט אַ ברודער און אַ שוועסטער. די מוטער, וועלכע איז געווען אַ שוואַכע פרוי, פלעגט יעדע וואָך באַקן ברויט, און אין אָוונט, ווען קיינער האָט נישט געזען, פלעגט זי דאָס אַוועקטראָגן צו די אָרעמע. מיין פאָטער פלעגט איר זעלבסטפאַרשטענדלעך אין דעם נישט שטערן.

איך געדענק איינמאָל שפּעט אין אָוונט האָב איך דערזען מיין מוטער מיט אַ בינטל האָלץ אויף זיך. איך האָב זי געפרעגט : מאַמע, ווּוהין טראָגסטו דאָס ? האָט זי מיר געענטפערט, אַז דאָ איז פאַראַן אַן אָרעמע פאַמי־ליע, ביי זיי איז זייער קאַלט און עס איז ווינטער. מיר האָבן אַוועקגעלייגט דאָס האָלץ נעבן זייער הויז, זיי זאָלן נישט וויסן ווער עס האָט זיי געבראַכט.

פרייטיק פלעגט זי באַקן חלות און קיכל. די גאַנצע נאַכט פון דאָנערשטיק אויף פרייטיק פלעגט זי נישט שלאָפן. נאָכדעם פלעגט זי דאָס צעטיילן. די, וואָס פלעגן גיין אין באָד, פלעגן אויף זייער צוריקוועגס אַריינגיין צו רבקהן טרינקען טיי מיט קיכל. מיר האָבן געהאַט אַ קו. פלעגט זי זי מעלקן, קאָכן גאַנצע טשייניקעס מיט טיי און טעפלעך מיט מילך און דאָס אַריינטראָגן. די יידן, וואָס פלעגן קומען לערנען אין בית־המדרש, זענען געקומען צו רבקהן טרינקען טיי מיט קיכל.

ביי אונדז אין שטוב איז שטענדיק געווען וואַרעם. דאָס הויז איז שטענדיק געווען פול מיט מענטשן, וועלכע

זענען געקומען טרינקען טיי אָדער זיך אָנוואַרעמען. עס זענען דאָ אין ישראל מענטשן, וועלכע מיין מאַמע האָט אויפגעהאָדעוועט, ווייל זיי האָבן נישט געהאַט קיין פאָטער און עס זענען אין זייער פאַמיליע געווען אַ סך קינדער.

פון מיין פאַמיליע איז קיינער נישט פאַרבליבן, אויסער מיר, ווייל איך האָב פאַרלאָזן דאָס שטעטל אין יאָר 1926. נאָר אַ דאַנק דעם איז דאָ ווער עס זאָל דערמאָנען מיין פאַמיליע, און מיינע קינדער און אייניקלעך, וועלכע וועלן אפשר לייענען דאָס בוך, וועלן וויסן, אַז זיי האָבן געהאַט אַזאַ באָבען און אַזאַ זיידן.

אויך מיין ברודער איז געווען זייער אַ גוטהאַרציקער. ער האָט געאַרבעט אין מיל אויף מיין פאָטערס פלאַץ, ווייל מיין פאָטער איז אומגעקומען אין מיל. אַ

דער פאָטער

די מוטער

שוועסטער און ברעדער

יעקב אורלין, דער קוזין

ראַד האָט אים צעמאַלן. מיין ברודער האָט געהאַט אַ פרוי מיט צוויי קינדער. מיין שוועסטער האָט געהאַט אַ מאַן מיט אַ זון. אַלע זענען אומגעקומען, אויך די איבע־ריקע מיטגלידער פון אונדזער גרויסער משפחה.

איך געדענק, ווען איך האָב פאַרלאָזן דאָס שטעטל, איז מיין מוטער צוגעגאַנגען צו מיר און האָט מיר גע־זאָגט: „מיין קינד, איך האָב צו דיר אַ ביטע, און איך וויל, אַז דו זאָלסט דאָס אויספירן. איך וויל, אַז דיין שטוב זאָל זיין אַן אָפענע, און ווער עס וועט צו דיר אויסשטרעקן זיין האַנט, זאָלסטו געבן און נישט פרעגן קיין שאלות". און דאָס האָב איך אויסגעפירט ביזן היינ־טיקן טאָג.

די קוזינע

די קוזינען אורלין

הינדע בינקאָוויטש־ווײַנער

ערב פסח אין אונדזער שטעטעלע

די צוגרייטונגען צו פסח פלעגן זיך אָנהויבן גלייך נאָך פורים ווען מען איז פאַרטיק געוואָרן מיט די געשמאַקע המן־טאַשן און מען איז געגאַנגען אין שול צו דער מגילה און מיט האַמערס און גרעגערס דערהרגעט המן־הרשע. דאַן האָט זיך אָנגעהויבן דער ריטואַל פון די צוגרייטונגען.

ווער עס האָט געהאַט די מעגלעכקייט, האָט גלייך געקויפט ווייצענע מעל. אברהם שבח, דער מילנער האָט שוין געזאָרגט, אַז די מעל, וועלכע מאָלט זיך אין זיין מיל זאָל זיין נישט חמצדיק. און געקויפט האָט יעדער נאָך זיין מעגלעכקייט און לויט דער גרויס פון זיין פאַמיליע.

צו געבן באַקן אין אַ פּריוואַטער בעקעריי האָט געקאַסט טייער, פלעגן נישט־פאַרמעגלעכע יידן זיך צוזאַמענרעדן און געמיינזאַם באַקן ביי דעם, ביי וועמען עס איז געווען אַ גרויסער אויוון. די אַרבעט איז צעטיילט געוואָרן יעדן לויט זיין קענטעניש. עס איז געווען אַ מעל־שיטער, אַ וואַסער־גיסער, און דאָס וואַסער האָט געדאַרפט זיין כשר: נישט מוכאַשקע, דער וואַסער־טרעגער זאָל ברענגען דאָס וואַסער, נאָר אַ ייד האָט דאָס געמוזט ברענגען.

אַ קנעטערקע האָט פאַרקנעטן און איבערגעגעבן צו די וואַלגערקעס און זיי — צו די רעדלערס. פון די רעדלערס צום זעצער אין אויוון, און ווען די מצה איז געווען פאַרטיק, פלעגט די שותפטע פון דער אונטערנעמונג זי אַריינלייגן אין אַ ריין ציכל פון איר קישן און דאָס אויפהענגען ביי זיך אויף דער סטעליע, כדי די מצה זאָל זיך נישט אָנרירן אין די חמצדיקע זאַכן. אַזוי פלעגט מען אויסבאַקן פאַר יעדן איינעם זיין מצה.

ווען דער ריטואַל פון דער מצה איז געווען געענדיקט, פלעגט מען אָנהויבן כשר מאַכן די שטוב. עס זענען געווען הייזער, ווו מען פלעגט פון פסח צו פסח מאַכן אַן אויסערגעוויינלעכע רייניקונג. דאַן האָט זיך אָנגעהויבן ביי פריידע דער קאַלכערקע דער סעזאָן פון קאַלכן די הייזער און איר פאַרדינסט האָט איר געסטייעט צו לעבן אַ גאַנץ יאָר מיט איר מאַן דעם קולאַק.

פרויען האָבן אַרויסגעטראָגן דאָס גאַנצע מעבל אויפן גאַס און כשר געמאַכט די שטוב. ווען די שטוב איז געוואָרן ריין פון חמץ, האָט מען געכשרט דעם אויוון און פיל כלים. אין אַ קעסל פלעגט מען אויפקאָכן וואַסער און אַריינלייגן שטיינער. ווען דאָס וואַסער האָט געקאָכט, פלעגט מען אַריינלייגן די כלים.

ערב פסח פלעגט מען פאַרקויפן דעם חמץ מוכאַשקען דעם וואַסער־טרעגער, און ער, דער גוי, פלעגט פיין פאַרדינען פון דעם געשעפט. איך געדענק אויך דאָס בורעקעס שטעלן. ווען די בורעקעס זענען געשטאַנען דריי וואָכן, פלעגט דאָס וואַסער פאַרשימלט ווערן. פלעגט מען אַראָפּנעמען דעם שימל און אַ גוטער באַרשטש איז געווען אויף פסח צו די מצות.

ווײַן פלעגט מען מאַכן פון ראָזשינקעס מיט וואַסער. מעד פלעגט מען שטעלן פון האָניק אויפגעקאָכט מיט וואַסער, און צו דעם צוגעבן האָפּן און דאָס געלאָזט שטיין. אַז דער ליבער פסח איז געקומען, האָט מען געהאַט מיט וואָס מכבד צו זיין געסט.

דער יום־טוב

די שניידערקעס פלעגן אַרבעטן בייטאָג און ביינאַכט, ווייל יעדעס מיידל און פרוי האָט זיך געוואָלט באַנייען מיט אַ קלייד צום הייליקן פסח. ווען עס איז אָנגעקומען די סדר־נאַכט, פלעגט מען די שטוב נישט דערקענען. אַזוי ריין און הייליק האָט אויסגעזען יעדעס הויז. דער פאָטער פון דער פאַמיליע פלעגט אָנטון זיין קיטל און

זיצן אויף זיין היסב־בעט ווי אַן אמתער מלך און זיין פרוי איז געווען די מלכה, און אַרום זיי זייערע קינדער. פאַר יעדן איינעם איז צום סדר געווען אָנגעגאָסן זיין וויין און נישט פאַרגעסן אַ כוס פאַר אליהו הנביא.

דאָס יינגסטע פון די קינדער פלעגט פרעגן די פיר קשיות און דער פאָטער פלעגט אים דאַרפן ענט־פערן. די טיר פלעגט מען עפענען אַז אליהו הנביא זאָל אַריינקומען. די מוטער האָט קוים געקאָנט אויסזיצן ביים ערשטן סדר, אַזוי מיד איז זי געווען פון די צו־גרייטונגען.

חול המועד פלעגן מיידלעך און בחורים פאָרן צו געסט אין אַנדערע שטעטלעך זיך זען מיט פאַמיליע און דערווייל אויסגענוצט די צייט צו זען וועגן אַ שידוך. אַזוי האָבן יידן יאָרהונדערטער געלעבט, געזאָרגט פאַר פרנסה און געווען צופרידן מיט זייער גייסטיק לעבן, אָן דער גרויסער ציוויליזאַציע, אָן ראַדיאָ און טעלעוויזיע, אָן די עלעקטרישע מכשירים. ביז עס איז געקומען היט־לער ימח שמו און אומגעבראַכט אַלעמען.

די יידן, וואָס האָבן עמיגרירט אין אַנדערע לענדער און קאָנטינענטן האָבן זיך אַקלימאַטיזירט אין דער סביבה, אָבער פון צייט צו צייט דערמאָנט מען זיך און עס בענקט זיך נאָך יענע צייטן.

צפורה גלאַנץ (חיפה)

די משפחה בינקאָוויטש

באַשריבן פון פייגל בינקאָוויטש,
טאָכטער פון אברהם בינקאָוויטש.

מיין פאָטער אברהם בינקאָוויטש, געבוירן אין פיעסק ביי אָרעמע אָבער באַקאַנטע און אָרנטלעכע עלטערן. אויסער זיין יידישער דערציאונג האָט ער אויך פאַרמאָגט אַן אַלגעמיינע בילדונג. ער האָט שטודירט אין זיינע יונגע יאָרן אין קיעוו.

אין יאָר 1905 איז ער געווען באַקאַנט אין שטעטל אַלס דער ערשטער רעוואָלוציאָנער אין נאָמען פון „בונד", און די פּאָליציי האָט אים שטענדיק פאַרפאָלגט. ער האָט זיך אויך אויסגעצייכנט מיט זיינע קענטעניש אויפן יורידישן געביט. אַזוי אַרום איז ער אויך געווען באַקאַנט אין שטעטל און אין דער אומגעגנט אַלס גוטער „פּראָשעניע-שרייבער" און גוטער עצה-געבער אין געריכט. עס איז געווען באַוווּסט, אַז ווען אברהם בינקאָוויטש שרייבט אַ פּראָשעניע, מוז מען געווינען דעם ענין. פאַר יעדן אָנגעקלאָגטן פלעגט ער אין זיין פול-געפּאַקטן צימער מיט די רוסישע „זאַקאָנעס" אויסגעפינען דאָס ריכטיקע געזעץ.

איידער מיין פאָטער פלעגט נאָך אויפשטיין פון שלאָף, איז דער הויף געווען פול מיט גויים, יעדער איינער מיט אַ מתנה אין די הענט, כדי צו באַקומען אַ

די מוטער

דער האלער

ראַט. ער האָט ווירקלעך מצליח געווען מיט זיינע עצות.

ער איז אויך געווען באַקאַנט אין שטעטל אַלס אַ נישט רעליגיעזער ייד, דערפאַר האָט מען אים גערופן: אברהמל דער אַפּיקורס. אָבער נישט קוקנדיק אויף דעם, זענען אַלע, אָנהויבנדיק פון רביים ביז צו פּשוטע מענטשן, געקומען צו אים, און ער האָט יעדן איינעם וואַרעם און פריינטלעך אויפגענומען.

מיין פאָטער איז געווען קליינגעוויקסיק און שוואַך, און דערצו האָט ער געהוסט. מיין מוטער איז געווען אַ געזונטע פרוי, און זי פלעגט וועלן באַווייזן, אַז זי איז אַן אשת־חיל. זי האָט זיך פאַרנומען מיט האַלטן קי אויף אַרענדע, און מיך פלעגט זי שיקן אַלס קינד מעלקן די קי. מיר זענען געווען 7 קינדער — 3 מיידלעך און 4 יינגלעך.

מיין פאָטער האָט שטענדיק געשטרעבט אַז זיינע קינדער זאָלן נישט בלייבן אין שטעטל, ווו עס איז נישט פאַראַן קיין צוקונפט פאַר די יונגע, און אַ דאַנק אים זענען מיר אַלע זיך צעפאָרן, אַ טייל קיין אַרגענ־טינע, און אַ טייל קיין ארץ־ישראל. דער ערשטער איז געווען מיין ברודער זיידל, וועלכער האָט געעפנט אַ טיר צו ארץ־ישראל פאַר אונדזער שטעטל. צוליב זיין פּרויס קראַנקהייט איז ער אָבער צוריקגעפאָרן, באַזעצט זיך אין זעליוואַן און איז דער ערשטער געפאַלן פון די היטלע־ריסטישע באַמבעס.

נאָכן ערשטן וועלט־קריג איז מיין פאָטער געוואָרן שרייבער אין גמינע און סאָלטיס. ער איז געווען דער איינציקער ייד, וועלכן מען האָט צוגעלאָזן צו דער גמינע, און ער איז שטענדיק געווען דער ערשטער צו פאַרטיי־דיקן די יידישע אינטערעסן אין שטעטל.

מיין מוטער איז געשטאָרבן נאָך אַ שווערער קראַנק־הייט אין יאָר 1934. מיין פאָטער, וועלכער איז דאָן גע־בליבן מיט דער יינגסטער שוועסטער, איז גלייך נאָכדעם אַריבערגענומען געוואָרן דורך מיר קיין ארץ־ישראל. ער האָט געלעבט אין לאַנד קנאַפּע 4 יאָר, און איז גע־שטאָרבן אין יאָר 1937.

חיים שבח (אַרגענטינע)

יונה - דער תהילים־זאָגער

שבת בין מנחה למעריב, ווען דער שבת גייט אַוועק און די וואָך דערנענטערט זיך, איז אין שול אין דעם „מויער", די איינציקע געבײדע אין שטעטל געבויט פון ציגל, שטיל און רואיק. עפּעס ווי יעדער פון די מתפּללים איז פאַרנומען מיט ענינים פון חיונה. דער שבת גייט אַוועק און די וואָך קומט אָן מיט אירע דאגות און זאָרגן.

אין דער מזרח־וואַנט רעדט מען וועגן גרויס־פּאָלי־טיק און מסחר. מ׳וויל אָנטאַפּן דעם דופק ווו מען האַלט אין דער וועלט, ווי גייט עס אין די מסחרים, הלוואות און וועקסלען, א שידוכל און גלאַט סתם אין דער וועלט. נאָר אין דער מערב־זייט ווייסן שוין די אָרעמע נעבעך זייער מזל. דאָ קלייבן זיך צונויף די שוסטערלעך, שניי־דערלעך און טשעסאַקעס אַרום יונה דעם תהלים־זאָגער און זאָגן אים נאָך וואָרט ביי וואָרט.

יונה, א קליין יידעלע מיט קליינע אויגעלעך, מיט א קאַלטענעוואַטער און באַוואַקסענער באָרד פון א סך יאָרן און א משונהדיקן קאָליר, האַלט זיינע אויגעלעך פאַרמאַכט און זאָגט דעם תהלים אויף אויסווייניק. למנצח לדוד מזמור, עד אנה ה׳ תשכחני נצח, עד אנה תסתיר את פניך ממני.

ער זאָגט אַזוי גיך, אַז עס איז שווער אים נאָכצו־זאָגן און מ׳קאָן נישט כאַפּן קיין איין וואָרט, וואָס גייט אַרויס פון זיין מויל. שוין יאָרן, אַז ער האָט די חזקה אויף תהלים־זאָגן. ווי עס ווערט נאָר טונקל אין מויער און די זון זעצט זיך ווייט אין מערב און די לאַנגע שאָטנס נידערן אַראָפּ פון די הויכע פענצטער און וויק־לען איין דעם גאַנצן חלל, זעצט זיך יונה אַוועק הינטער דער בימה און הויבט אָן מיט א מאָנאָטאָנער שטימע צו זאָגן די קאַפּיטלעך תהלים: למה ה׳ תעמוד מרחוק, תעלים לעתות בצרה.

ער זעט קיינעם נישט אַרום זיך און עס אינטערע־סירט אים נישט צי עמעצער זאָגט אים נאָך. ער איז פאַרטאָן מיט אַלע חושים אין זיין תפילה. בעט גאָט אויף א פולער און גוטער וואָך פאַר אַלע יידן, אַז גאָט זאָל נישט פאַרלאָזן, ווייל יונה ווייסט, אַז יידן דאַרפן נעבעך א סך און אַז די אַלע נאָכזאָגערס זענען אָרעמע בעלי־מלאכות, וואָס אַרבעטן אויס קוים אויף חיונה און ווען נישט יונה ווער ווייסט פאַר זיי זאָרגן און בעטן צום אויבערשטן.

תקשיב לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל. ה׳ ידון שפטני ה׳ כצדקי וכתמי עלי. ער איז אַזוי פאַר־טיפט אין זאָגן, אַז ווען דער שמש יאָשקע גיט א פּאַטש אין סטענדער: רבותי, מעריב דאַווענען! — גיט זיך דער תהלים־זאָגער א כאַפּ אויף ווי פון הינער־פּלעט, גיך זאָגט ער אָפּ די לעצטע פסוקים פון תהלים: ה׳ עוז לעמו יתן, ה׳ יברך את עמו בשלום ובפרנסה, שפּייט אויס דריי מאָל און שטעלט זיך דאַווענען מעריב.

חיים שבח (אַרגענטינע)

זאמקע דער משוגענער

יעדעס שטעטל האָט געהאַט זיין משוגענעם, און פּיעסק איז אויך נישט געווען קיין אויסנאַם אין דער הינזיכט. אָבער אַזוי ווי עס איז געווען אַ קליין שטעטל, האָבן מיר זיך באַנוגנט מיט אַ האַלבן משוגענעם, דאָס הייסט זעקס מאָנאַטן זומער איז ער געווען משוגע אויפן גאַנצן קאָפּ, און די ווינטערדיקע מאָנאַטן איז ער געווען משוגע אויף אַ האַלבן קאָפּ.

דאָס איז געווען אַ מענטשעלע מיט גאָטס שטראָף און פיל חסרונות, קליין, דאַר, מיט אַ בלייך פּנים און אַ גרויסן קאָפּ, צעדרייטע הענט און האָט צוגעהינקט אויף אַ פוס.

זיין גאַנצער משוגעת איז באַשטאַנען אין אַ שטאַרקער ליבע צו פערד. איז אַ גוישער וואָגן געבליבן שטיין אין מאַרק, און דער בעל־הבית איז אַריין אין אַ געוועלב עפּעס קויפן, זיצט שוין זאַמקע אויפן וואָגן און מאַכט זיך אַ לוסטרייזע איבערן שטעטל, און אַמאָל אויך אויסערן שטעטל. פאַרשטייט זיך, אַז קיין קלעפּ פאַר דעם שטיקל אַרבעט האָט אים נישט געפעלט, נאָר עס האָט אים נישט געאַרט. דאָס איז געווען זיין „האָבי" און גייט טוט אים עפּעס.

אָט געדענקט זיך עפּעס זיינס אַ שטיקל אַרבעט, וואָס האָט אויפגערודערט דאָס גאַנצע שטעטל. ביי אונדז אין שטוב האָט געוווינט אַ דייטשער פאַרוואַלטער, וועלכער האָט פאַר דער דייטשער אָקופּאַציע געהאַקט די וועלדער אַרום פּיעסק און אויך געצויגן סמאָלע פון די בוימער. ער האָט געהאַט צו זיין געברויך אַ בריטשקע מיט אַ פּאָר פערד, וועלכע זענען געשטאַנען הינטער אונדזער הויז.

אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָט ר' זלמן אַראָפּגענומען אין שטעטל די וועש פון אַלע פּלויטן און אויסגעשפּרייט זיי איבער דער גאַנצער לענג פון ברוקירטן הויף, כדי מען זאָל נישט הערן דאָס קלאַפּן פון די פערדישע קאָפּיטעס און האָט אַרויסגעפירט פון שטאַל די צוויי פערד, זיי איינגעשפּאַנט אין דער בריטשקע און זיך אַרויסגעלאָזט אויף אַ שפּאַציר, זיך פאַרנומען אויפן שול־הויף און איז פאַרפאָרן צו דער טאַמע. דאָרט האָט ער אויסגעשפּאַנט די פערד, זיי געלאָזט זיך וווילגיין מיט פרישן גראָז, וואָס איז נאָך געווען באַדעקט מיט פרימאָרגן־טוי און קילן וואַסער פון טייך, און ער אַליין האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף איינעם פון די שטיינער פון דער טאַמע, פאַררויכערט זיין לולקע און האָט גענומען באַטראַכטן די גאַנצע פּאַנאָראַמע אַרום און אַרום.

די פרימאָרגן־שטראַלן פון דער זון האָבן זיך געשפּיגלט אין דעם וואַסערפאַל פון דער טאַמע און איר צוגעגעבן טויזנטער קאָלירן. אַ סך פישער זענען שוין געקומען אַרויסנעמען די פיש פון די נעצן, וואָס זיי האָבן פאַרצויגן ביינאַכט, און אויף דער צווייטער זייט טייך האָבן שוין די פּאַסטוכער געבראַכט פּאַשען זייערע סטאַדעס בהמות און די פויערים האָבן צונויפגעקליבן די פערד, וואָס זיי האָבן געבראַכט אויף „נאַצלעג" זיך צו פּאַשען און זיך גענומען צוריק צו דער טאָג־טעגלעכער אַרבעט. און ר' זלמן זיצט זיך אויפן שטיין, באַטראַכט אַלץ אַרום און איז פאַרכישופט פון דער הערלעכער נאַטור און האָט הנאה פון גאָטס וועלטל, קיין שענערס קאָן מען זיך שוין נישט פאַרשטעלן און פאַרגינען.

און דערווייל דאָרטן שטעלט זיך פאָר: דער פאַרוואַלטער איז אויפגעשטאַנען און האָט נישט געטראָפן זיינע סוסים מיט דער בריטשקע, האָט ער געמאַכט אַ ויצעקו, גערופן צו זיך דעם בירגערמייסטער און אים באַפוילן, אַז אין 24 שעה זאָל אים אומגעקערט ווערן דער

היזק, און אַז נישט, וועט ער באַשטראָפן דאָס גאַנצע שטעטל. ווייל וואָס קאָן אַזאַ פּראָסטער בשר־ודם אָפּשאַצן אַ מענטשלעכע נשמה און אַזאַ קליינע און הערלעכע השגה, וואָס ער האָט פאַרמאָגט, דער נישט־דערפאַרענער זאַמקע. הכלל, עס איז געוואָרן אַ רעש און טומל אין שטעטל, מער פעלט נישט קיין צרות. קינד און קייט האָבן זיך אַרויסגעלאָזן זוכן זאַמקען מיט די פערד.

מען האָט געזוכט אין פעלד, אין וואַלד, אויף די בלאָטעס לענגאויס דעם טייך זעלעוויאַנקע, און קיין שפּיר פון אים.

ערשט אין אָוונט האָט זיך דערהערט פון דערווייטנס דאָס טופּען פון קאָפּיטעס פון פערד, וואָס האָבן זיך וואָס אַמאָל מער דערנענטערט צום שטוב און דאָס איז געווען ר׳ זלמן בכבודו ובעצמו, וואָס איז אַריינגעפאָרן מיט אַ געפּילדער אין הויף און זיך אָפּגעשטעלט נעבן הויז אַזוי ווי דער גרעסטער פּריץ וואָלט גאָר אָנגעקומען, אויסגעשפּאַנט די פערד און זיי אַריינגעפירט אין שטאַל און אונטער אַ דונער פון געשרייען און קלעפּ זיך אָפּגעטראָגן צו זיך אַהיים. און אַזוי האָט דער אָרעמער זאַמקע באַצאָלט מיט בלוט און ווייטיק פאַר אַ טאָג פאַרגעניגן לויט זיין משוגענעם קאָפּ.

קיילע רוסיאנסקי לבית שבח

חיים שבח (אַרגענטינע)

מיין רבי יאַשקע

מיין רבי, איינער פון די ווייניקע מלמדים, וואָס איך געדענק, אַ הויכער, אַ שלאַנקער, מיט שנעלע באַוועגונגען, אַ ריר־עוודיקער מיט אַ לענגלעך פּנים, הויכן שטערן, ראַזינקע בעקלעך און אַ שיטער בערדל. ער איז געווען מיין גמרא־רבי. דאָס ביסל וואָס איז מיר פאַרבליבן פון תלמוד האָב איך אים צו פאַרדאַנקען. אין די לאַנגע ווינטער־אָוונטן פלעג איך נאָך אַ טאָג לערנען און קנעלן ביי מיין רבין אין חדר, קומען צו מיין זיידן ר׳ ישראל אין שטוב לערנען אַ שיעור גמרא אונטער דעם זיידנס השגחה.

שטאַרק דערשעפּנדיק, איז די גמרא פאַר מיר נישט געווען פאַרשטענדלעך. אָפּטמאָל ווען מיין זיידע פלעגט מיך פרעגן אַ שאלה פון דער גמרא, איז ביי מיר נישט געווען קיין אונטערשיד צו זאָגן: פּטור אָדער חייב. די שולד פלעגט דאָך זיין נישט מיינע, נאָר פון מיין רבין יאַשקע, וועלכער פלעגט נישט האָבן קיין ווערטער זיך צו אַנטשולדיקן. דאָס שוואַכע, יונגע קעפּל פון תלמיד האָט נישט געשפּילט קיין ראָל, נאָר דער רבי איז געווען שולדיק — ער קנעלט נישט גוט. איי די שוואַרצע און גרויסע גמרא פון זיידנס ש״ס איז געווען צו שטאַרק פאַר דעם שוואַכן אַכט־יאָריקן קעפּל און די פּרשה פון גטן זיך איז מיר נישט אַריין אין קאָפּ, וועגן דעם האָט קיינער נישט געטראַכט. אשה, איש פלעגט זיך ביי מיר מישן אין קאָפּ, און איך פלעג קיינמאָל נישט פאַרשטיין ווער איז שולדיק — די אשה אָדער דער איש.

מיך האָט אויך גאַנץ ווייניק אינטערעסירט ווער איז דער שולדיקער, און שאָקלענדיק פלעג איך כאַפּן אַ דרעמל. ווען דער זיידע פלעגט אַריינקומען אין אונדזער חדר מיוחד, האָב איך שוין געוווּסט, אַז איך דאַרף זאָגן: פּטור אָדער חייב, און שטענדיק פלעגט אַרויסקומען פאַרקערט.

ר׳ יאַשקע דער מלמד עטל זיין טוכטער אברהם און יעקב

אַזוי פלעגט דורכגיין אַ „זמן" און איך פלעג קיינמאָל נישט דערגיין קיין טאָלק.

פון קנעלן אַליין האָט מיין רבי נישט געהאַט קיין חיונה, איז ער געווען אַ גבאי, און האָט געדאַרפט מטיב זיין מיט די בעלי־בתים פון ביידע צדדים: ראַשער רב און יהושע־בנימין, ווייל ביידע האָבן געהאַט סימפּאַטיקער. איך זע אים לויפנדיק פון איינעם צום צווייטן, שושקען זיך אין אויער, ווידער צו די רבנים און ווידער אויפן באַלעמער, אַ פּאַטש אין עמוד: שטיל זאָל זיין און מ׳גייט צו שמונה־עשרה.

חיים שבח (ארגענטינע)

דער דיבוק

אין זומערדיקן נאָכמיטאָג, ווען אַלץ האָט געדרעמלט אין שאָטן, האָט פּלוצלונג געשטערט די זיסע שטילקייט אַ גערויש פון אַ גוייש פורל, וואָס האָט זיך געטרייסלט איבער די ברעטער פון די בריקן, וועלכע האָבן זיך געצויגן איבער דער זעלעוויאַנקע גלייך צום ראַשער רב אין הויף אַריין.

דאָס פערדל איז געבליבן שטיין, פון פורל איז אַראָפּגעשטיגן אַ נידעריקע יידענע אין די פופציקער יאָרן, מיט שווערע שיך און אַ ציצענע קליידל מיט אַ שווערן שאַל איבער די אַקסלען. אַ פּנים פול מיט קנייטשן, מיט אַ פּאָר נעבעכדיקע אויגן, וואָס בעטן רחמנות אויף איר ביטערן מזל.

נאָך איר איז אַראָפּגעשפּרונגען אַ יונג ייִנגל פון אַ יאָר פופצן, מיט אַ בלייך, לענגלעך פּנים, גלייכער נאָז, אויגן פאַרחלומטע, וואָס זוכן אין די אויבערשטע וועלטן, אַ קוק אַ פאַרנעפּלטער, אַ פאַרטומאַניעטער, נאָר די שוואַרצאַפּלען בליצן פון מאָל צו מאָל, און דערמאָנען, אַז ער איז דאָ.

ביידע, די מאַמע און דער זון, זענען אַרייַנגעפאַלן צום רב און געלאָזט דעם גויישן בעל־עגלה, צלמנדיק און בעטנדיק גאָט פאַר דער אַנשיקעניש. אַ גרופּע שכנים, וואָס האָט זיך באַלד געבילדעט אַרום זיי, האָט זיך גלייך דערוווּסט, אַז דער דיבוק איז דאָ אין שטעטל. לאָדנס און טירן האָבן זיך באַלד פאַרמאַכט, מאַמעס האָבן גערופן די קינדער אין שטוב אַריין, און אויף יונגע מיידלעך האָט געציטערט די הויט. מ'האָט באַלד אָוועקגעלייגט שמרס ליבע־ביכלעך און זיך געניורעט אין דער מאַמעס פאַרטוך, ווו עס איז שוין געלעגן צעשפּרייט דער צאינה וראינה־סידור.

ביים רב אין שטוב — די רביצן איז געווען פאַרנומען אין קיך, און דער רב אין זיין חדר מיוחד געקנייטשט דעם שטערן איבער אַ שווערן פּלפּול פון דער גמרא. אַלע ווילע זיך אויפגעהויבן פון שטול, געגאַנגען איבערן צימער און געצופּט דאָס בערדל, צוגעגאַנגען צום שראַנק ספרים, אַרייַנגעקוקט אין אַ ספר, געזוכט אַן ענטפער ביי רש״י, ביי תוספות, און פּלוצלונג — „ראַטעווע רבי, ווויי און ווינד איז מיר, אַן אומגליק איז מיר געשען, זאָל דאָס קיין איין יידישע מאַמע נישט טרעפן!״ אין איר איינציק קינד, דאָס אויג אין קאָפּ, איז אַ דיבוך אַריין. וואָס טוט מען און וואָס מאַכט מען? זי איז שוין געווען ביי אַ סך רבנים, און גלייך אַרויסגענומען בריוו פון איין רב צום צווייטן, וועלכע בעטן, אַז מען זאָל טון וואָס ס'איז מעגלעך פאַר דעם אָרעמען ייִנגל.

דער רב האָט זיך געגעבן באַלד אַ צי אויס אין זיין גאַנצער גרויס, אָנגענומען אַ שטעל פון אַ גיבור, אַ קוק געטון שאַרף אויפן ייִנגל און אויף דער מאַמען, אויף דעם רעקאָמענדאַציע־בריוו פון סלאָנימער רב צו אים. ער האָט אים געבעטן, אַז נאָכדעם ווי ער מיט זיין ווייניקייט האָט נישט געקאָנט אַרויסטרייבן דעם דיבוק, וואָס האָט זיך אַרייַנגעקליבן אין דעם נפש, זאָל ער מיט זיין זכות און גרויסן וויסן, און אין זכות פון זיין גאַנצער משפּחה רבנים, וואָס האָבן אַ לעבן געשווומען אין ים פון תורה און תלמוד, אָנגורטן זיינע לענדן און זיך שטעלן קעגן דעם שטן און ראַטעווען אַ יידיש ייִנגל פון רוח־רעה. ער בעט אים, אַז ער זאָל פאַרטרייבן דעם דיבוק אין אַ וויסטן מדבר, ווייט פון אַ יידישן ישוב.

דער רבי האָט אָוועקגעלייגט דעם בריוו, נאָכגעקוקט די געציקלטע אונטערשריפט פון סלאָנימער רב, אַרייַנגעטון די פינגער אין זיין שיטערער באָרד און אָנ־

גענומען אַן ערנסטע און רואיקע פּאָזע. געהייסן אַריינ־קומען דעם שמש, און אים פאַראָרדנט, אַז ער זאָל די מאַמע מיטן זון אַפּפירן אין חסידישן שטיבל, צוגרייטן זיי אַ געלעגער צום איבערנעכטיקן. דאַן זאָל ער רופן אַ מנין פון די חשובסטע יידן און שענסטע בעלי־בתים פון שטעטל, ווי למשל ר׳ ישראל שבח, זיינע זין אברהם און אליעזר, וויינשטיין פּאָטער און זון, ר׳ יוסף וואַלאַך, דעם רבין לייבע־בער און נאָך אייניקע, אויף מאָרגן צען אַזייגער אין דער פרי אין דער חסידאָרניע, צוגרייטן די טהרה, שוואַרצע ליכט און אַ שוואַרצן צודעק, צען ספרי־תורה מיט אַלע קרוינען, דעם פּנקס פון ישוב פּיעסק, קיטלען, תפילין און טליתים, נאָכקוקן די כשרות פון די ציצית און מזוזות, דעם ש״ס גמרא, זען אַז עס זאָל נישט פעלן קיין איין שויב אין די פענצטער, פאַר־מאַכן דעם קוימען און פאַרשטאָפּן אַלע שפּאַרעס. זען אַז מחוץ די אַלע אויסגערעכנטע מענטשן פון מנין, זאָל מער קיינער זיך נישט געפינען, נישט אינעווייניק און נישט מחוץ דעם חסידים־שטיבל.

דער שמש האָט אַלץ אויסגעהערט מיט אַ ציטערדיק האַרץ, איז אַרויס פון רבין מיט ציטערדיקע שריט, און נאָך אים די אומגליקלעכע מאַמע מיטן זון.

אויף מאָרגן 10 אַזייגער. דאָס שטעטל האָט אויס־געזען שבתדיק, רואיק און שטיל, די געשעפטן פאַר־מאַכט, שער און אייזן האָט גערוט אין וואַרשטאַט, ביים עולם זענען די נערוון געווען געשפּאַנט, אַלץ האָט גע־וואַרט אויף עפּעס אומגלויבלעכעס. די לופט איז געווען פול מיט טויזנטער מעשיות פון נסים ונפלאות, פון שדים, רוחות כלערליי און שוואַרצע טייוולאָנים.

אין חסידים־שטיבל האָט זיך שוין פאַרזאַמלט דער אויסגעווײלטער מנין, אָנגעטון אין די ווייסע קיטלען, טליתים און תפילין. דער רב מיטן רבין האָבן זיך גע־שושקעט אין דער שטיל, די מאַמע און זון זענען געזעסן שטיל אָן אַרויסצורעדן אַ וואָרט. ביים ייִנגל אויפן גע־זיכט — קיין שפּור פון אַנגסט און נערוועזיטעט, אַזוי נאַטירלעך און רואיק, געלאַכט ווי גאָרנישט דאַרף פּאַסירן.

דער רב איז מיטאַמאָל צוגעגאַנגען צום ייִנגל און זיך אָנגערופן: „ווי הייסטו?״ „יצחק״. „דיין טאַטע?״ „אברהם״. „ביסטו געגאַנגען אין חדר? טו אָן די תפילין און שטעל זיך דאַווענען״. דאָס ייִנגל האָט געפאָלגט דעם רבינס באַפעל, אָנגעטון די תפילין אויפן קאָפּ און געלייגט די תפילין אויף דער לינקער האַנט. אין דער צייט וואָס ער האָט געוויקלט די רצועות, האָט זיך מיט־אַמאָל זיין פּנים פאַרקרומט, דער קוק פאַרלאָפן מיט בלוט, זיין נעזל פאַריסן, די האָר צעשויבערט, און אַ שטימע האָט זיך אָפּגערופן פון זיין אויפגעעפנט מויל: „וואָס ווילט איר פון מיר, איך טשעפּע קיינעם נישט, דאָ איז מיר גוט און דאָ האָב איך אויסגעקליבן מיין מנוחה״.

„יצחק בן אברהם, איך באַפעל דיר אין נאָמען פון דער גאַנצער עדה יידן, וואָס רינגלען דיך אַרום, אַז דו זאָלסט אַרויסגיין פון דעם ייִנגל און לאָזן זיין נשמה צו רו. ביים אַרויסגיין זאָלסטו אים נישט צעשטערן קיין אבר פון זיין קערפּער!״ „איך וויל נישט און איך וועל נישט״, איז געווען זיין ענטפער. האָט דער רבי באַפוילן אָנצוקזעצן דאָס ייִנגל אויף דער טהרה, אָנצינדן די שוואַרצע ליכט און געהייסן דעם מנין מענטשן זאָגן תהלים.

„רבי!״ האָט זיך דערהערט מיט אַמאָל די שטימע פון דיבוק. „איך גיי אַרויס״ און דאַן האָט זיך אָנגעהויבן אַ דינגעניש מיט דעם דיבוק, דורך וואַנען ער זאָל אַרויס און ווי אַזוי. דער רב האָט פאַרלאַנגט, אַז דער דיבוק זאָל אַרויס דורך דעם קליינעם פינגער פון ייִנגלס פוס, דורך אַ שויב, וואָס דער רבי האָט אָנגעצייכנט, און אַוועקגיין ווייט, ווייט אין דעם מדבר, און דער דיבוק האָט געוואָלט אַרויסגיין דורכן האַלדז און אַריינגיין אין אַ בתולה פון דער זעלבער עלטער.

דערווייל אין מיטן דינגעניש רוקט זיך די מאַמע אַרויס פון שטיבל און מיט אַ געדריקט געמיט געגאַנגען בעטן נדבות פון שטוב צו שטוב און אויסוויינען איר ביטערע לאַגע. דאָס דינגעניש צווישן רבין און דיבוק גייט דערווייל אָן, אויך דאָס גויישע פערדל האָט זיך דערווייל רואיק געגעסן האָבער פון זיין טאָרבע, און דער גוי — אַ פרישׂ געביילט ברויט מיט אַ הערינג און אַ קוואַרט בראַנפן, זיך געווישט די לאַנגע וואָנסעס און געדולדיק געוואַרט אויף אַ ווונק פון דער יידענע צו פאָרן ווייטער אין אַ צווייט שטעטל מיט דעם זעלבן נוסח.

אין חסידים־שטיבל טוט זיך חושך. עס איז שוין

בין־השמשות, די לופט געדיכט פון די ברענענדיקע ליכט, דער ארון־קודש אויפגעפראלט און די געדיכטע פינצטערניש האט ארויסגעקוקט פון אינעווייניק. די צוויי לייבן, וואס קוקן אראפ פון דער פרוכת מיט די אויסגעשטרעקטע צונגען האבן געווארפן א פחד אויף אלעמען, און ארום די שטענדערס האבן זיך געשאקלט געשטאלטן איינגעוויקלט אין טליתים און קיטלען לאנג ביז דער ערד. די עדה יידן מיט דעם רב אין מיטן האבן געשוויצט פון דעם הייסן זומערדיקן און אנגעשטרענגטן טאג. די ספרי־תורות אויף די הענט. אויף דער בימה איז געווען צעשפרייט די עלטסטע ספר־תורה, וואס איז געראטעוועט געווארן פון א פאגראם אין שטעטל, אויפגעמישט ביי דער פרשה פון דער תוכחה.

דער ייִנגל־דיבוק איז מער געלעגן ווי געזעסן, פשוט פון מידקייט, אויף דער טהרה־ברעט, צוגעדעקט מיט דעם שווארצן סאמעטענעם צודעק און די שווארצע ליכט צאנקען. דער רב סטראשעט דעם דיבוק, אז ער גייט אים אריינלייגן אין חרם און וועט אים אין נאמען פון שם־המפורש אוועקשיקן צו אלע בייזע רוחות, ווו עס רוען אלע שדים און נישט־גוטע, און באלד באפוילן מיט א שטארקן טאן, אז מ׳זאל לייענען די פרשה תוכחה און דער בעל־תוקע זאל בלאזן שופר.

„רבי, איך גיי, — אין חרם נישט, געבוג געווען פארלאזט און פארשאלטן ביי אלעמען אין מיין לעבן, און איצט נאך דעם טויט אין חרם נישט". און דאן האט ער אנגעהויבן דערציילן זיין לעבנס־געשיכטע.

דאס איז געווען א פראטעסט, א שטארקער קעגן דער געזעלשאפט, און האט אנגעהויבן זיך אראפרעדן פון הארצן. ער האט נישט געהאט קיין קינדהייט, נישט קיין יוגנט, קיין טאטע און מאמע, קיין ליבשאפט און צערטלעכקייט פון קיינעם. זינט ער געדענקט, שטענדיק זיך געפונען אין הקדש פון א קליין שטעטלע אין ליטע, שטענדיק איינגעוויקלט אין שמוציקע שמאטעס און טראנטעס, געגעסן די צוגעווארפענע שיריים פון ארעמע לייט, וואס האבן געוווינט צוזאמען מיט אים אין הקדש.

„זייערע געשפרעכן זענען מיר נישט געווען פארשטענדלעך און דאך בין איך געווען איינער פון זיי, ווייל זיי האבן מיך נישט באליידיקט און נישט פארטריבן. ביי די שטאטישע בעלי־בתים האב איך נישט געהאט קיין אנדערן נאמען ווי כניאק און קיינער האט מיט מיר נישט געהאט קיין מגע און מתן. אזוי האב איך זיך געהאדעוועט און גרויס געווארן. איך האב זיך קיינמאל נישט געקעמט, נישט געהאט קיין שפיגעלע, נאר אין די שויפענצטער פון די געשעפטן, ווו עס איז געווען אויסגעשפרייט פון אלדאס גוטס, פלעג איך באטראכטן מיין שאטן. דאס איז געווען נישט קיין מענטש, נאר א שאטן, עפעס א גלגול, וואס די געזעלשאפט האט געשאפן און ארויסגעווארפן אויפן מיסט־קאסטן. זיי האבן אליין געשאפן א גולם אן כאראקטער און אן ווילן, א גארנישט, מיט אייןווארט — אן איבעריקע זאך אויף דער וועלט. אין מיליטער־דינסט האט מיר פאניע־גנב געגעבן דאס רעכט פון א סאלדאט, אויסגעפוצט אין א נייעם שינעל מיט שליפעס אויף די אקסלען, אויסגעבאדן ריין, מיט א שפיגעלע און קעמעלע און געלט אין קעשענע. האב איך אנגעהויבן צו פארשטיין, פארוואס די געזעלשאפט האט מיך געבראכט אויף דער וועלט: צו זיין א סאלדאט און ווייטער פאלגן וואס די געזעלשאפט פאדערט פון מיר, זיין דיסציפלינירט און אויספילן וואס מען הייסט מיר. ארויסגייענדיק פון דינסט האב איך געשווירן אפצוצאלן דעם שטעטעלע פאר אלץ גוטס, וואס זי האט געטון מיט מיר און געווארן דער שטעטלדיקער מוסר. זאל די געזעלשאפט, די טייערע בעלי־בתים, ליידן א ביסל פון דעם, וואס זי האט באשאפן. ווו נאר א מסירהלע, א רכילות, צו שטערן שלום־בית, צו שטערן א שידוך, דארט בין איך געווען. פאליטיק, אנטיסעמיטיזם, שווארצע מאה — אלץ איז פאר מיר געווען א געשעפט, און דאן פלעג איך שטיין אן א זייט און הנאה האבן ווי דאס שטעטעלע באדט זיך אין אייגענעם שמוץ. מ׳האט מיר געביטן דעם נאמען כניאק אויף מוסר און מיך אויסגעמיטן ווי א קרעציקן. אט אזוי האב איך אפגעלעבט מיין ארעם לעבן, נישט פאר גאט און נישט פאר לייט, ביז אין א שיינעם טאג האב איך אויפגעהערט צו עקזיסטירן. נישט באוויינט און נישט באקלאגט פון קיינעם האט מען מיך באגראבן הינטערן פארקאן פון בית־עולם, אן א שטיין און אן א מצבה, נישט ווייט פון הקדש. קיינער האט נאך מיר קיין קדיש נישט געזאגט, מיין חברה ארעמע באסיאקן האבן קיין גרויסע ארבעט מיט מיר נישט געהאט. דאס זאמד

אויף מיין קבר האָט זיך ביסלעכווייז אויסגעגלייכט און דאָס בערגל איז פאַרלוירן געגאַנגען. אין אַ פינצטערער נאַכט, ווען איך האָב אַזוי באַטראַכט די שוואַרצע און ווייסע מצבות, וואָס זענען געשטאַנען אין שורות מיט גאָלדענע אותיות אויסגעקריצט אויף זיי, אונטער דעם שאָטן פון גרויסע בוימער: „אַ גביר, אַ גדול הדור, אַ גביר, וואָס האָט געטון אַ סך פאַר ווילטעטיקע צוועקן״, בין איך אַ פאַרשעמטער פון מענטשלעכער געפאַלנקייט און חנופה, צוריקגעגאַנגען צו מיין אָרעמען קבר, פראָטעסטירנדיק טיף אין האַרצן פאַר די לעבעדיקע און טויטע. איך האָב שוין אָבער מיין קבר נישט געפונען. דער קבר איז געווען גלייך מיט דער ערד, און נישט ווילנדיק האָב איך פאַרבלאָנדזשעט אין אַ צווייטן קבר. האָב איך מיך צוריקגעקערט צו דער אָרעמער געזעלשאַפט אין פאָרם פון אַ דיבוק, פון אַ גלגול פון דעם וואָס זיי אַליין האָבן באַשאַפן. אָט דאָס פופצן־יאָריקע בחורל, וואָס ווייסט נישט פון קיין שלעכטס, וואָס רירט נישט אָן קיין פליג אויף דער וואַנט, האָב איך אויסגעקליבן צו פראָטעסטירן הויך פאַר אַלעמען. צונויפגעקליבן די גאַנצע כלי־קודש פון שטעטל, מענטשן מיט גרויע קעפ, גראָבע בייכער, גבירים און דעה־זאָגער, מענטשן מיט אַ וואָרט אין שטעטל און אַ שטרענגן זאָג, שטייען אַזוי נעבעכדיק קעגנאיבער מיר, קעגנאיבער מיין שטענדיקן פראָטעסט קעגן דער געזעלשאַפט זינט די וועלט שטייט, וואָס קאָן זיך נישט באַפרייען פון דעם וואָס זי אַליין האָט באַשאַפן״.

און מיט אַ סאַרקאַסטישן שמייכל האָט דער דיבוק פאַרלאָזן דאָס חסידים־שטיבל.

דער וועד פון פון פיעיקער לאנדסמאנשאפט אין ארגענטע

יצחק דיכטער

אונדזער שטאָלצע מאַמע
חיה־לאה לעווין ז״ל

חיה־לאה לעווין ז״ל איז געשטאָרבן אין אַ גוטן, טיפֿן און בכבודיקן עלטער ביי זיך אין שטוב. אַרום איר אַלע קינדער, אייניקלעך און אור־אייניקלעך.

זי האָט איר גאַנץ לעבן געטראָגן הילף פאַר יעדן נויטבאַדערפטיקן. אין אירע בריוו, וועלכע זי פלעגט

חיה לאה לעווין

שרייבן מיט אַ ציטערנדיקער האַנטשריפט, פלעגט זי אויסדריקן אַזוי פיל חכמה און ליבע, נישט נאָר פאַר קרובים, נאָר פאַר אַלעמען, פאַר דער גאַנצער מענטש־הייט.

נאָך איר פטירה האָט זיך אין ישראל צונויפגעקליבן איר גאַנצע משפחה אין דער סלאָנימער ישיבה אין רמת־גן, וועלכע זי האָט אונטערשטיצט מיט אַ פולער האַנט, ווי אויך הרב אברהם יוגל, הרב מאַרקאָוויטש און מע־רערע אנשי־תורה, כדי מתפלל צו זיין פאַר איר נשמה און דערציילן וועגן אירע מעשים־טובים.

מיר גלויבן דאָך, אַז אין יעדן דור, סיי אין דור פון צדיקים, סיי אין דור פון רשעים, זענען פאַראַן ל״ו צדיקים נסתרים. דאָס זענען נישט קיין רבנים, נישט קיין גאונים, נאָר פשוטע פאָלקס־מענטשן, וואָס האָבן דאָס גאַנצע לעבן געטון בלויז גוטס. איך בין זיכער, אַז חיה־לאה לעווין איז געווען איינע פון די ל״ו. זי און ענלעכע צו איר האָבן געהאַט דאָס האַרץ אָפן פאַר יעדער בקשה, אויסגעהאַלטן תלמוד־תורהס, אונטער־שטיצט ישיבות, געגעבן עסן טעג ישיבה־בחורים. זי און מאַמעס ענלעכע צו איר האָבן געהאַט שטענדיק איין קליינעם פסוק: „דאָס ביסעלע וואָס דו פאַרמאָגסט, טייל זיך מיט דעם מיטן צווייטן״.

איר טאָכטער שרה האָט דערציילט: ווען אונדזער פאָטער איז אַוועק קיין אַמעריקע, זענען מיר געבליבן זעקס קינדער און אַן עלטער־זיידע. די קינדער קליין און אומבאַהאָלפן. די לאַגע איז געווען זייער שווער.

אלטער און חיה־לאה לעווין

אַבער פרייטיק, ווען מיר האָבן אָפּגעבאַקן עפּעס לכבוד שבת, האָט אונדזער מוטער אָפּגענומען אַ טייל, צוגעדעקט מיט אַ ריינער סערוועטקע און געזאָגט: „גיי, מיין קינד, ברענג עס דער מומע דינקע אויף שבת".

זי האָט אויך דערציילט, אַז ווען איר מוטער איז שוין געלעגן אויפן טויטן־בעט האָט זי איר געזאָגט: „נעם, מיין קינד, די 20 דאָלאַר און טראָג אַוועק דער פרוי זעלדע אין מושב־זקנים". „מאַמע", האָט די טאָכטער געענטפערט, „די פרוי לעבט אין מושב־זקנים און האָט אַלץ וואָס זי באַדאַרף". „זיי וויסן, מיין קינד", ענטפערט די מוטער, „אַז אַ לעבעדיקער מענטש נויטיקט זיך שטענדיק אין אַ פּאָר סענט. אפשר וויל זי געבן אַ נדבה, אפשר וויל זי עמעצן העלפן מיט אַ פּאָר דאָלאַר". זי איז שוין דאַן אַלט געווען 90 יאָר.

אין 1958 האָט זי געמאַכט אַ באַזוך אין ישראל צום חג העשור פון דער מדינה. ווען זי איז אַרויס פון עראָפּלאַן איז געווען 2 ביינאַכט און זי איז געווען שטאַרק דערשיטערט. טראָץ דעם האָט זי נישט פאַרגעסן אויפצוהויבן די אויגן צום הימל און מאַכן אַ שהחיינו. איר געשטאַלט האָט אויסגעדריקט פרייד פון גאולה. זי האָט עטוואָס געמורמלט און אונדז האָט זיך אויסגעדאַכט ווי זי וואָלט גערעדט מיט משיחן.

אויף יעדן טריט אויף דער ישראל־ערד האָט זי געפילט גאולה. ווען מיר פלעגן זיך דערמאָנען אָן עמעצן פון פּיעסק און אַ לאַך געטון, פלעגט זי זאָגן: „קינדערלעך, אַ שאָד די צייט. דערציילט בעסער פון ישראל".

זי איז געווען שטאַרק פרום. זי איז אָפּגעווען 50 יאָר אין אַמעריקע, געלעבט צווישן קריסטן און זייערע מנהגים. אויף איר האָט דאָס נישט געווירקט. זי איז געגאַנגען איר אייגענעם וועג, אָפּגעהיט שבתים און יום־טובים ווי אין דער אַלטער היים אין פּיעסק. די אמונה האָט זי איבערגעגעבן אירע קינדער.

דאָ אין לאַנד האָט זי באַזוכט ישיבות, בתי־יתומים, אומעטום געלאָזן אַ שפּענדע מיט אַ ברכה. אין בית־הכנסת אין קרית־חיים האָט זי געלאָזן אַ סעריע סידורים.

ווען עס איז געקומען דער טאָג פון צוריקפאָרן אַהיים, האָט זי אונדז צונויפגערופן, זיך אויפגעשטעלט און אויפגעהויבן די הענט צום הימל. „מיינע קינדערלעך, היינט איז מקויים געוואָרן די תפילה, וואָס איך פלעג יעדן טאָג דאַווענען 'ותחזינה עינינו בשובך לציון'. מיטן חיות פון הייליקן לאַנד וועל איך ציען יאָרן לאַנג". זי האָט אויסגעצויגן אירע דאַרע הענט און געבענטשט יעדן באַזונדער.

די גאַנצע צייט איז מיר נאָכגעגאַנגען יענע תפילה און איר געשטאַלט. אירע מצוות זענען געווען מאַיעסטעטיש, זי האָט אַלץ געמאַכט אין אַ מלוכהשן פאַר־

מאַט. נאָכן אָנקומען קיין אַמעריקע האָט זי אָרגאַניזירט די פּיעסקער לאַנדסמאַנשאַפט, געזאַמלט געלט און אויסגעבויט אַ שול אויפן נאָמען פון צדיק מפּיעסק ר׳ לייב־בער. איר מאַן ר׳ אלתר איז געווען גבאי פון דער שול ביזן לעצטן טאָג פון זיין לעבן. אין אירע לעצטע יאָרן האָט זי געזאָרגט מען זאָל פאַרקויפן די שול, ווייל זי איז שוין געשטאַנען ליידיק און דאָס געלט האָט זי איבערגעשיקט צו אונדז, כדי מען זאָל פאַראייביקן ר׳ לייב־בערן אין ישראל. ווער עס וועט אַריינגיין אין שול אין קרית־חיים, וועט זען דעם גרויסן שיש אויפן וואַנט, געווידמעט ר׳ לייב־בערן.

אויך מיר פּערזענלעך האָט זי געהאָלפן אָן אַ שיעור, ווען איך בין געקומען אין לאַנד נאָך דער מלחמה. און יעדער בריוו אירער האָט אונדז געבראַכט האָפענונג, שמחה און טרייסט.

זי האָט שטאָלץ געלעבט, שטאָלץ געטראָגן דעם נאָמען ייד, שטאָלץ געפירט איר פאַמיליע־לעבן און מיט דעם שטאָלצן אויסדרוק אויף איר פּנים האָט זי איר לעבן פאַרענדיקט.

זי איז אַוועק פון דער וועלט זאַט אין יאָרן און זאַט אין גוטע מעשים, און האָט געלאָזן נאָך זיך אַ סך וועלכע וועט נישט אויסגעלאָשן ווערן.

הינדע בינקאָוויטש (וויינער)

נעבן מיין פאַטערס מצבה

ווען איך האָב דערזען נאָך דרייסיק יאָר דעם קאַלטן שטיין און אויף אים אויסגעקריצט דעם נאָמען **אברהם בינקאָוויטש בן שלמה**, האָבן מיינע ליפּן אָנגעהויבן קושן דעם הייליקן שטיין. אין דעם דאָזיקן מאָמענט האָט מיך מיין פאַנטאַזיע אָוועקגעפירט אין דער ווייטער פאַרגאַנ־גענהייט, אין אונדזער שטעטעלע פּיעסק.

מיין פאָטער האָט ווי אַ נביא געזען די צוקונפט פון דער יידישער באַפעלקערונג. די פּאָליאַקן האָבן באַרויבט די יידן פון זייערע עקאָנאָמישע רעכט. די „פּראַשע־ניעס", וואָס מיין פאָטער פלעגט שרייבן זיין גאַנץ לעבן צו די פאַרשידענע רעגירונגס־אינסטיטוציעס, פלעגן אַמאָל ווערן אָנגענומען מיט גרויס רעספּעקט. פלוצלונג, אַז מען פלעגט דערזען זיין האַנטשריפט, האָט מען אַלע זיינע ביטעס אָפּגעוואָרפן. ווען די קלאַנגען וועגן דעם זענען דערגאַנגען צו די פויערים, וואָס זענען געוווינט צו קומען צו אים פרעגן ביי אים אַן עצה, בעטן הילף און ברענגען אים מתנות, האָבן זיי אויפגעהערט צו קומען.

אין דעם מאָמענט האָט מיין פאָטער געזאָגט צו די קינדער: „קינדערלעך, פאָרט אַלע אין דער וועלט אַריין ווו איינעמס האַרץ ציט. איך וועל אייך העלפן מיט מיינע לעצטע כוחות. פאַרלאָזט דאָס שטעטל, זי איז פאַר אייך אַ קבר". ווען היטלער וואָלט נישט אויפגעשטאַנען, וואָלטן די פּאָליאַקן במילא געשאָפן זייער אייגענעם היטלער.

דעם קבר פון אונדזער מוטער און ברידער קאָנען מיר נישט באַזוכן, ווייל זיי ליגן אין דער זינדיקער ערד פון פּיעסק.

זאָלן די דאָזיקע שורות דינען ווי אַ קדיש פאַר אונדזערע קדושים.

חיים שבח (קעמברידזש, מאס.)

יצחק שבח ז״ל

מיין קוזין האָט געהייסן יצחק שבח, איך פלעג אים אָבער רופן ר׳ לוי־יצחק מבערדיטשעוו, ווייל ער האָט מיטגעפילט יעדן איינעם און געהאָלפן מיט וואָס ער האָט נאָר געקאָנט.

ער איז געבוירן געוואָרן אין אַן אומגליקלעכער שעה, ווייל זיין מוטער איז געשטאָרבן אין דער צייט פון זיין געבורט און ער האָט זיך געפילט זיין גאַנץ לעבן שולדיק אין איר טויט. אַלס 14־יאָריק יינגל איז ער אוועק, און נישט פון נחת, קיין אַמעריקע.

ווען ער איז אָנגעקומען קיין ניו־יאָרק צו ווייטע קרובים, האָבן זיי גענומען טראַכטן וואָס טוט מען מיט אים? האָט מען געמאַכט אַן אסיפה פון לאַנדסלייט און מען האָט באַשלאָסן, אַז די בעסטע זאַך ער זאָל נעמען אַ שיף און פאָרן צוריק.

ער האָט אויסגעפונען אַן עלטערע מומע, אסתר סאַקאַלסקי מיט איר מאַן און פאַמיליע. דאָס איז געווען אַ מאַסטער ייִד, ר׳ משה־לייב סאָקאָלסקי, וועלכער האָט געוווינט אין לאָוועל מאַס. ער איז אוועקגעפאָרן צו זיי, אַריין אַרבעטן אין אַ טעקסטיל־פאַבריק, אָפּגעאַרבעט אַרום אַ יאָר צווישן גויים אַנטיסעמיטן, געטון יעדע עבודת־פרך, געליטן און געשוויגן. מיט אַמאָל האָט ער גענומען בלוטיקן. אַ דאָקטאָר האָט פעסטגעשטעלט, אַז זיינע לונגען זענען אָנגעגריפן און אַז ער מוז גלייך פאַרלאָזן די אַרבעט. וואָס טוט מען איצט? מען האָט אים געגעבן אַ קאָשיק און געהייסן גיין איבער די הייזער פאַרקויפן נאָדלען, קעמעלעך, פאָדים וכדומה.

ער איז אַזוי געגאַנגען אַ פּאָר טעג, פאַרדינט אויף דאָס נויטיקסטע, האָט אים אַ פּאָליסמאַן אַרעסטירט, ווייל ער האָט נישט געהאַט קיין דערלויבעניש. צוליב זיין יונגן עלטער האָט מען אים באַפרייט, אָבער געהייסן אַרויסנעמען אַ „לייסנס״. ווו נעמט מען אָבער 27 דאָלאַר? איז ער אַוועק צו אַ לאַנדסמאַן און אַ שטיקל קרוב, וועלכער האָט געהאַט אַ גרויס געשעפט. ער איז דאָרט געבליבן שטיין ביי דער טיר. „וואָס ווילסטו?״ פרעגט אים דער קרוב. האָט ער אים דערציילט די געשיכטע און אים געבעטן מיט געוויין אים צו באָרגן די נויטיקע סומע. „קום מאָרגן״, ענטפערט ער אים, „אַרום צוויי אַזייגער״.

יצחק איז שוין די נאַכט נישט געשלאָפן, זיך קוים דערוואַרט אויף דער באַשטימטער צייט, און געקומען אין געשעפט. דאַן איז צוגעגאַנגען צו אים דער ייִד און אים געזאָגט בזה הלשון: „וואָס איך האָב דיר נעכטן געזאָגט איז אַ נעכטיקער טאָג״. ס׳איז אים פינצטער געוואָרן אין די אויגן און ער איז אוועק אַהיים.

גוטע מענטשן האָבן אויף אים רחמנות געהאַט און מען האָט אים געליען די סומע. ער האָט ווייטער גענומען פעדלען און געהאַט גרויס דערפאָלג. ער האָט אָלעמען אָפּגעצאָלט כפל־כפלים. ער האָט אויסגעהאַלטן זיין ברודער אייזיק מיט זיין פאַמיליע. זיין שוועסטער קיילע האָט אים געבעטן פאַר איר טויט ער זאָל זיין אַ פאָטער צו איר זון דעם יתום. ער האָט איר צוואה אויסגעפילט בשלימות.

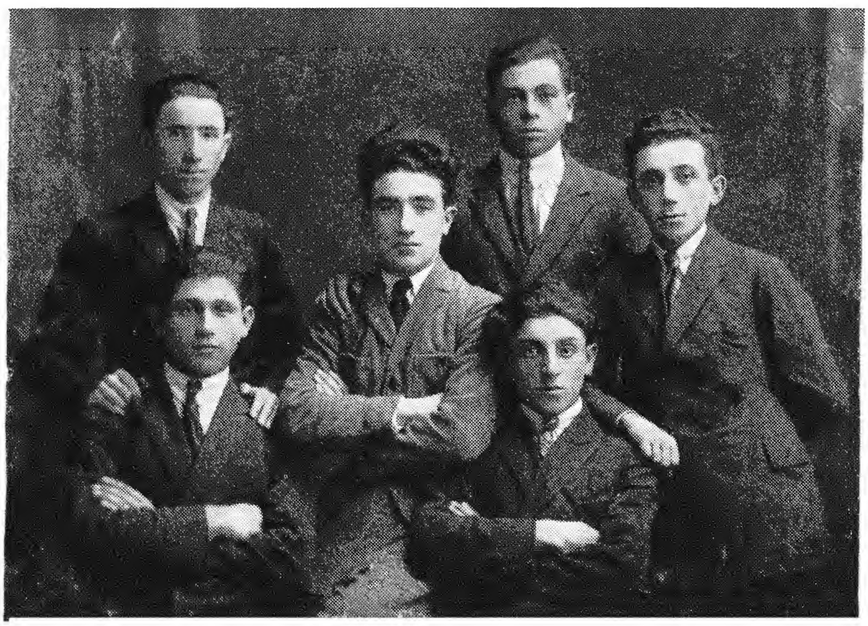
ער האָט קיינמאָל נישט געהייראַט, ער האָט געלעבט פאַר יענעם. ער איז געווען אַ מיטגליד אין אַלע ייִדישע אינסטיטוציעס, אַן איבערגעגעבענער ציוניסט, פאַרנומען דעם העכסטן ראַנג ביי די פריי־מויערער. אין שניי און קעלטן פלעגט ער באַזוכן קראַנקע, און ווער פון זיי ס׳האָט זיך געגויטיקט אין שטיצע, פלעגט ער דאָס אונטערלייגן אונטערן קישן.

ער האָט געהאַפּט אויפצוגעבן זיין מסחר, כדי צו

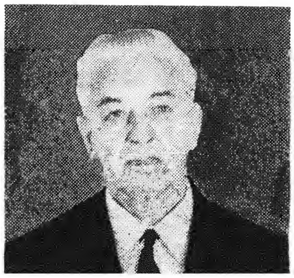
האָבן מער צייט און זיך אָפּגעבן מער צו צרכי־ציבור. לײדער האָט אים געכאַפּט אין אירע נעגל די געפּער־לעכע קראַנקהייט און נאָך לאַנגע ליידן איז ער גע־שטאָרבן צו יונג און איבערגעלאָזן אַ פאַרמעגן דער משפּחה.

מיר האָבן זיך מיט אים אָפּגעגעבן, באַזונדערס מיין פרוי, אין דער גאַנצער צייט פון זיין קראַנקהייט. ער האָט מיך געבעטן אויפצוהיטן זיין יאָרצייט, און מיר טוען דאָס בשלמות.

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

יונגעלייט פון פיעסק

עוזר שבח (אַרגענטינע)

ר׳ משה־יודל – דער דאָרף־שניידער

אַז משה־יודל דער דאָרף־שניידער האָט זיך אויפגעכאַפּט אין אַ ווינטערדיקן זונטיק־פרימאָרגן, האָט ער נישט געוווּסט, אַז עס איז אַ מזלדיקער טאָג פאַר אים, ער האָט נאָך נישט געוווּסט, אַז עס איז צוגעגרייט פאַר אים אַ מתנה פון הימל, ער האָט וועגן דעם אַפילו קיינמאָל נישט געחלומט. ווי דער שטייגער איז, האָט ער אָפּגעגאָסן נעגל־וואַסער, גיך איינגעפּאַקט זיינע שניידערישע מכשירים, געזאָגט אַ גוט־מאָרגן זיין יידענע און אַוועקגעגאַנגען.

דער פרימאָרגן איז געווען אַ קאַלטער, דער פראָסט האָט געביסן די אויערן און נאָז, דער שניי איז געווען ווייך אונטער די פיס, ווייל קיין סטעזשקע איז נאָך נישט געווען. ווען ער איז געקומען צום זאַרעטש־ברונעם, איז ער געבליבן שטיין און זיך מיישב געווען ווו פאַרנעמט מען זיך. רעכטס איז געווען דער וועג קיין באַלאַוויטש און לינקס צום דאָרף טורי. קיין סך צייט איז נישט געווען צו פאַרלירן, ווייל די פיס האָבן אָנגעהויבן פרירן, האָט ער מער נישט געקלערט און ביי קיינעם נישט געפרעגט און זיך אַוועקגעלאָזט צום באַלאַוויטשער הויף. און אָט שפּאַנט משה־יודל אונטער דעם שווערן פּאַק פעלכלעך און הויבט אָן דאַווענען און ברומען אונטער דער נאָז. דער שניי סקריפּעט אונטער די שטיוול און דער פראָסט איז וואָס אַמאָל שטאַרקער, די פעלדער ליגן אונטער אַ ווייסן ליילעך און דער וועג איז פאַרשאָטן מיט בערגלעך שניי און עס איז שווער צו גיין — ממש אַ סכנה, און די משא דריקט וואָס אַמאָל שווערער אויפן קאַרק.

עס איז אַ שווערע פּרנסה פון אַ דאָרף־שניידער, אַ גאַנצע וואָך ווייט פון דער היים, ווייב און קינדער. מ׳וואַלגערט זיך אין גוישע הייזער, מ׳קומט אָפּ מיט הערינג און אַ שטיקל ברויט און מ׳שלאָפט אויף אַ טאָפּטשאַן פול מיט וואַנצן. אָפּגעמוטשעט זיך אַ גאַנצע וואָך, כדי ברענגען אַהיים אויף שבת אַ פּאָר גילדן אָדער שוה־כסף, אַ ביסל אַרבעס, בעבלעך און קאַרטאָפל. די טעכטער אָן עין־הרע וואַקסן, די עלטסטע חנה, אַ שיינהייט, אַ באַחנטע, זי האָט שוין אַ חתן, אַ ווילער בחור, און ביידע ווילן פאָרן אַלס חלוצים קיין ארץ־ישראל. איז נישטאָ קיין געלט אויף שיפס־קאַרטן. און ווי לאָזט מען קינדער פאָרן אָן אַ קלייד און אויסשטייער. מ׳דאַרף שיקן קינדער אין חדר, מ׳דאַרף רבי־געלט, שיך, אַ חומש, אַ תנ״ך און נאָך ספרים. גאָט אַליין ווייסט פון וואַנען מען נעמט אויף דאָס אַלץ.

אָט אַזוי האָט משה־יודל געדאַוונט און געבעטן גאָט ער זאָל זיך דערבאַרעמען אויף אים און צושיקן אַ גוטן קונה, אַז ער זאָל אים נישט פאַרשעמען פאַר לייטן און אַז ער זאָל קאָנען באַווייזן דאָס אַלץ פאַר זיין הויזגעזינד און פאַרלייכטערן זיינע דאגות פּרנסה.

אַ בילן פון הינט האָט אים אויפגעוועקט פון זיינע רעיונות, ווען ער איז שוין אַריין אין באַלאַוויטשער הויף. „פּאַשאָל וואָן!" האָט ער אָנגעהויבן שרייען צו די הינט. אַ גליק וואָס די פּאַראָבקעס האָבן דערהערט און פאַרטריבן די הינט און משה־יודל איז אַריין אינעווייניק אין דער כאַלופּע און זיך קוים געקאָנט דערוואַרעמען און קומען אַ ביסל צו זיך.

ער האָט דערהערט אַ קול: „זשידעק מוישע, קום אַרויס, דער פּריץ רופט דיר!" אוי אַ בראָך, קלערט ביי זיך משה־יודל, געוויס וויל ער מיך אַרויסטרייבן פון הויף, און אָנשיקן אויף מיר די הינט. „קום גיכער, משה, דער פּריץ רופט!" מיט אַ צעבראָכן האַרץ און אַן אומרואיק געמיט האָט זיך משה־יודל אויפגעהויבן פון בענקל

און מיט אַן איינגעבויגענעם קאָפּ איז ער אַרויס פון דעם גוישן הויז און איז געגאַנגען צום פּריצישן פּאַלאַץ, וואָס איז געשטאַנען אין וועלדל צווישן סאָסנאָווע בוימער, באַדעקט מיט שניי. פון פּאַלאַץ האָבן אַרויסגעקוקט פענצטער באַהאַנגען מיט שווערע גאַרדינען און באַלויכטן מיט קריסטאַלענע בליך־לאָמפּן. ער האָט נאָך קיינמאָל נישט געזען אַזאַ רייכטום, אַזאַ פּראַכט. דער וועכטער האָט אים אַריינגעפירט אין פאָדערהויז און געהייסן וואַרטן.

עס האָט נישט געדויערט קיין פערטל שעה און דער פּריץ איז אַריינגעקומען. אַ הויכער מאַנספּאַרשוין מיט לאַנגע שחיציקע וואָנצן, אַ ברוינע באָרד פאַרקאַמט אויף צוויי זייטן, אַ הויכער שטערן און בייזע אויגן. „זשידעק", האָט ער זיך אָנגערופן צו משה־יודלען, „האָסט ביי זיך עפּעס געלט? איך שפּיל דאָ מיט פריינד אין קאָרטן און עס פעלט מיר געלט צו קאָנען ווייטער שפּילן". „יאָ, פּאַניע, אַ ביסל האָב איך, און אויב דער פּאַן דאַרף מער, גיי איך שוין אַהיים קריגן געלט און וועל דיר באַלד ברענגען". „אויב אַזוי, איז גוט, גיי און זאָג אברהם שבח דעם מילנער, וואָס האָקט ביי מיר אין וואַלד, אַז ער זאָל דיר פאַר דעם געלט, וואָס דו גיסט מיר, באַצאָלן מיט בוימער". משה־יודל האָט באַהאַד אַרויסגענומען דעם בייטל, אָפּגעגעבן דעם פּריץ, אים נאָך אַ קוש געגעבן אין האַנט און גלייך נעלם געוואָרן.

„ר' אברהם", איז ער אַריינגעפאַלן צו אונדז אין הויז, „עס האָט מיט מיר פּאַסירט עפּעס אַזוינס און אַזעלכעס, וואָס טוט מען?" קודם־כל נאָ דיר טויזנט רובל און פיר אָוועק דעם פּריץ, דאָ שטייט מיין שליטן, מאַך עס שנעלער, אַז ער זאָל נישט חרטה האָבן און בעט גאָט ער זאָל פאַרשפּילן וואָס מער, און דערנאָך וועלן מיר שוין זען וואָס מיר האָבן צו טון".

ר' משה יודל איז געוואָרן אַ וואַלד־סוחר. ר' אברהם שבח האָט אים אַרויפגעפירט אין וואַלד אויף אַ וועג, געוויזן אים וואָס הייסט אַ בוים און אַז פון אַ בוים 15 מעטער די הויך גייען אַרויס אַזוי פיל שפּאָלן און אַזוי פיל ברעטער.

נאָך אַ יאָר האַקן וואַלד גיט ער אַמאָל אַ זאָג אין בית־מדרש, אַז ער איז קליגער פון גאָט. דעם יום־כיפור איז דער ראשער רב געשטאַנען אַ ביסל לענגער ביי שמונה־עשרה. עס איז נעבעך געווען וואָס צו בעטן ביי גאָט: עס זענען געווען מלחמות, פּאָגראָמען און נאָך צרות אויף יידן. איז ער געשטאַנען און געבעטן ביים רבונו־של־עולם פאַר זיין עדה יידן אַ גוט יאָר און האָט פאַרגעסן, אַז ביי ר' יודל אין שטוב איז שוין דאָ פון אַלדאָס גוטס און אַז ר' יודלען ציט אין האַרצן און אַז ער קאָן זיך נישט דערוואַרטן, אַז דער רב זאָל ענדיקן שמונה־עשרה. און ר' משה־יודל האָט אַ געשריי געטון, אַז אויף איין מענטשן דאַרפן אַלע נישט וואַרטן.

דער רב האָט געענדיקט שמונה־עשרה. ר' אברהם שבח איז צוגעגאַנגען צו משה־יודלען און האָט אים געזאָגט: „גיי שוין, משה־יודל, און בעט מחילה ביים רב, אַז נישט וועלן פאַלן די פּרייזן און דו וועסט האָבן אַ שוואַרץ יאָר". ר' משה־יודל האָט זיך שטאַרק דערשראָקן, איז צוגעגאַנגען צום רב און געזאָגט: „רבי, איך בעט ביי אייך מחילה". „זון מיינער", האָט דער רב געענטפערט, „מחילה בעט מען פאַר יום־כיפור און נישט נאָך יום־כיפור. דו האָסט נאָך צייט אַ גאַנץ יאָר צו וואַרטן".

און ר' משה־יודל דער וואַלד־סוחר האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ, צונויפגעלייגט דעם טלית און מיט אַ צעבראָכן געמיט איז ער אַוועק אַהיים.

חיים שבח (אַרגענטינע)

דער באַגרעבער פון שטעטעלע

מיין קליין שטעטעלע פּיעסק. קליין און פּרימיטיוו. נישטאָ קיין אַספאַלטירטע גאַסן, קיין עלקטריע, קיין טעאַטערס. קיין מוזייען. עס לעבן מענטשן אין אַ שטעטל, ווייט פון אַ שאָסיי און פון אַ באַן־סטאַציע, ווייט פון וועלט־נייעס און פון גרויסשטאָטישן טומל, אַרומגערינגלט פון דעם טייך זעלעוויאַנקע, וועמענס קריסטאַלענע וואַסערן קושן זיינע ברעגעס, וואָס ציען זיך פוןביידע זייטן, באַוואַקסן מיט אַ טעפּיך פון גרינעם גראָז.

פעלד און וואַלד, קליינע נידעריקע הייזער מיט דעכער פון שינדלען און שטרוי, מיט קליינע פענצטער, וואָס קוקן אַרויס צו דער גאַס. אין דער וואָך טומלט זיך אַרום די בתי־מדרשים, און אין די שבתדיקע טעג פאַרברענגט די יוגנט נעבן די גאַניקעס אין די פראַנטן פון די הייזקעס, אָדער מ׳גייט שפּאַצירן אין די אַרומיקע וועלדער, וואָס רינגלען אַרום דאָס שטעטעלע פון אַלע זייטן.

אויסער אַ פּאָר גבירים, לעבט דאָס שטעטעלע אין אַ גרויער אַרעמקייט, נאָר אויף צו דערהאַלטן די נשמה. אַ ביסל גרינס און פּרוכט און אַ ביסל קאַרטאָפל, וואָס מען קויפט ביי די גויים פון די אַרומיקע דערפער.

די קינדער שפּילן זיך אין זאַמד אין צעריסענע מלבושים און צעדרייטע שיכלעך, אויך די עלטערע פון זיי — אין אַלטע אָפּגענוצטע בגדים. אַפילו די מיידלעך — אין לייכטע ציצענע ביליקע קליידלעך. דאָך איז עס געווען אַ הערלעך, שיין און פריילעך שטעטל. יעדער איינער האָט געהאַט אַ ביינאָמען, וואָס איז אים געבליבן פון דור־דורות. און דאָס איז געווען זיין ריכטיקער אַדרעס, ווייל קיין סך גאַסן און נומערן אויף די הייזער זענען דאָך נישט געווען.

די באָד פון שטעטל איז געשטאַנען ביי דעם טייך זעלעוויאַנקע אַ גאַנצע וואָך ליידיק, נאָר ערב־שבת פלעגט זי הייצן לייזער־איטשע דער באַגרעבער. דאָס איז געווען זיין קאָנצעסיע פון אַ סך יאָרן. דאָס איז געווען אַ מאָדערנע טערקישע באָד מיט אַלע איינריכטונגען. אין אַ ווינקל פלעגן ברענען שטיינער און מ׳פלעגט גיסן אויף זיי וואַסער און די פּאַרע פלעגט דערגיין ביזן סופיט. עס זענען אויך געווען טרעפּ און יעדעס טרעפּל האָט געהאַט זיין גראַד היץ. וואָס העכער, אַלץ שטאַרקער.

אויך די ווייבער האָבן געהאַט אַן אייגענע באַקוועמע מקוה מיט אַ טוקערקע, וואָס פלעגט געבן עצות יונגע ווייבלעך באַלד נאָך דער חתונה.

ר׳ איטשע, אַ ייד אַ הויכער אַ דאַרער מיט אַ קודלעוואַטער באָרד, אויגן גוטע און וואַרעמע, האָט נישט געהאַט קיין חיונה פון ביידע קאָנצעסיעס אַלס בעדער און באַגרעבער, איז ער נאָך דערצו געווען אַ שמש אין איינעם פון די פינף בתי־מדרשים. איך זע אים נאָך שטענדיק ווי ער פלעגט גיין מיטן לאַנגן שטעקן אַראָפּנעמען אַ מאָס פון בר־מינן. זומער איז נאָך זיין פּרנסה געווען צו דערליידן, נאָר ווינטער גראָבן אַ קבר אין דער האַרט־פאַרפרוירענער ערד איז אים אָנגעקומען אַ ביסעדע שווער, נאָר וואָס טוט נישט אַ ייד צוליב פּרנסה. לייזער־איטשע איז געווען אַ שוואַכער קענער פון די קליינע אותיות און האָט נישט געוווסט ווען מ׳דאַרף און ווען מ׳דאַרף נישט אַ פּאַטש טון אויף דער בימה. חברה פלעגן אים שיקן אַ פּאַטש טון אין מיטן שמונה־עשרה אָדער אין מיטן לייענען און אים אויסשטעלן אויף חוזק.

אָט פון אַזאַ שטעטעלע, וואָס האָט געלעבט מער פון רוחניות ווי פון גשמיות, אָט פון דעם עמק־הבכא, האָבן זיך געשאַפן קאָלאָניעס אין אַרגענטינע, אין צפון־אַמעריקע און אין ישראל. ווען איך בין געווען אין ישראל

אויף דער ערשטער זיצונג אין דער ווינונג פון יהודה באראווסקי און איך האָב זיך געטראָפן מיט דער פיעס־קער משפחה, וועלכע איך האָב כמעט נישט געקענט און נישט געדענקט נאָך 40 יאָר, האָב איך געהערט די שטימע פון פיעסק.

אין חנה דיכטער, וועלכע לערנט מיט די קינדער אין ישראל וועגן די פיעסקער קינדערלעך, וועלכע זע־נען אומגעקומען פון אכזריותדיקע הענט, האָב איך גע־זען אונדזער פיעסקער לערערקע. זי האָט מיר געזאָגט, אַז יעדע שול אין ישראל דאַרף האָבן אַ נאָמען נאָך אַן אומגעקומען שטעטעלע, כדי די קינדער זאָלן וויסן פון וואַנען זיי שטאַמען און פון וואַנען עס זענען אַנטלאָפן זייערע עלטערן. איך האָב דאַן פאַרשטאַנען די ווערטער פון אונדזער נביא, וועלכער האָט אָנגעוויזן אויף דעם עמק־הבכא און געזאָגט: „די טרוקענע ביינער וועל איך צוגעבן פלייש און איך וועל אין זיי אַריינבלאָזן אַ גייסט און זיי וועלן אויפשטיין תחית־המתים און וועלן גיין אין לאַנד פון אונדזערע אבות״.

שמואל־דוד לעווין (ניו־יאָרק)

שווערע קינדער־יאָרן

אײנע פון מײנע שטאַרקסטע איבערלעבענישן איז געשען אין אַ שטילן אָוונט פרײטיק־צו־נאַכט. געשען איז עס אין מײַן געבורט־שטעטעלע פּיעסק.

אויף אַ בערגל בײם ברעג טײך איז געשטאַנען אונדזער שטיבעלע. געווען איז זי געבויט אײנפאַך און קלײן. צוויי צימערן פול מיט בעטן, ווײל אונדזער משפּחה האָט געצײלט זיבן פּערזאָן. אין קיך זענען געהאַנגען אויסגעפּוצטע מעשענע פאַנען. אַ גרויסער אויוון. אין דעם אויוון פלעגט מײן מוטער קאָכן און באַקן ברויט און חלות אויף שבת און יום־טוב.

איך האָב שטאַרק ליב געהאַט אונדזער שטיבעלע מיטן טײך. פרילינג־צײט פלעגט דער טײך זיך צעגיסן און אָפּט שרעקן — אָט־אָט וועט דאָס וואַסער פאַרפלײצן דעם באַרג און אַרײנדרינגען אינעווייניק ממש אין שטוב אַרײן. אָבער דאָס וואַסער פלעגט גלײך אָפּציען, ווערן נידעריקער און מער נישט שרעקן. דאַקעגן זומער האָב איך זיך געשפּילט אין רײנעם וואַסער, אויך זיך געבאָדן און געפּרוווט כאַפּן פישעלעך. דער טײך איז מיר געווען ליב און נאָענט צוליב נאָך אײן סיבה. מײן פאָטער איז געווען אַ וואַסער־מענטש. זײן פירמע פלעגט טרײבן האָלץ ווײט צום ניעמאַן און דאַן מיטן שטראָם ביז דאַנציג.

אַזוי האָט געפלאָכטן אונדזער לעבן צוזאַמען מיטן טײך. איך האָב אָבער נישט געוווסט, אַז דער שטילער טײך וועט אונדז באַשיצן און מיך אַרויסראַטעווען פון טויט.

דאָס אומגליק

אין אַזאַ שטילן פרײטיק־צו־נאַכט איז געשען דאָס אומגליק. מײַן פאָטער האָט זיך אומגעקערט מיד און פאַרקילט פון לעבן אַזוי פיל וואָכן אויפן וואַסער. די מוטער און די עלטערע קינדער זענען שטאַרק מיד געווען פון אַ שווערער וואָך אַרבעט און אַלע האָבן זיך געלײגט אָפּרוען. שפּעט בײנאַכט האָבן אונדז פּלוצלונג אַרויסגעריסן פון שלאָף שטאַרקע קולות: ראַטעוועט זיך, אײער שטוב ברענט! אין אײניקע מינוטן זענען מיר אַלע געווען אין פלאַמען: דאָס הויז, די מענטשן און דאָס ביסעלע פאַרמעגן. אין דעם פאַל האָט אונדז געראַטעוועט דער טײך.

די פײערלעשער זענען גלײך געקומען און דאָס נאָענטע וואַסער האָט געפלאָסן צו שטילן די פלאַמען. גוטע מענטשן האָבן אונדז געהאָלפן אַרויסראַטעווען אַלץ פון שטוב. ווען אַלע האָבן זיך באַרואיקט, האָט מײן מוטער דערפילט אַז איך פעל. זי האָט נאָר אַ געשריי געטון: שמואלקע איז אין די פלאַמען! און זיך געלאָזט פליען אין פײער אַרײן. די פײערלעשער האָבן זיך מיט איר געראַנגלט, נישט געלאָזט גײן אין געפאַר, אָבער זי איז שוין געווען אין די פלאַמען און מיך געזוכט. אין אַ ווינקעלע בײם גרויסן אויוון האָט זי מיך געפונען זיצן. מײן קינד! האָט זי אַ געשריי געטון, מיך געכאַפּט אין אירע אָרעמס, מיך געטוליעט צו איר קערפּער, כדי אַזוי אַרום מיך צו באַשיצן פון די פלאַמען. אַזוי בין איך ניצול געוואָרן פון אַזאַ גרויזאַמען טויט.

ביז הײנט קלינגען מיר אירע תפילות אין די אויערן. גלײך האָט זי אַ נדר געטון: פאַסטן אַ טאָג. מיט דעם וועט זי אָפּדאַנקען גאָט אין הימל פאַרן גרויסן נס, וואָס ער האָט מיט איר געטון.

די ערשטע נאַכט האָבן מיר גענעכטיקט בײ אַ שכן. עס איז דאָך שבת, און חלילה אים מחלל זײן. דעם גאַנצן שבת האָט דאָס שטעטעלע געברויזט. אַלע האָבן

געוווסט ווער עס האָט אונטערגעצונדן, מען האָט אויך געוווסט פאַרוואָס. מיין פאָטער האָט געמוזט פאַרלאָזן זיין משפחה און איז אַוועק קיין אַמעריקע. ער האָט אונדז אַלעמען איבערגעלאָזן אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ, אָן געלט און אָן פּרנסה. דעם פאַרברעכער האָט ער נישט פאַרגעסן. די ערשטע פינף דאָלאַר, וואָס ער האָט פאַרדינט, האָט ער אַריינגעשיקט צום פאַרברעכער און אים צוגעשריבן: „דאָס איז דער פּריז, וואָס איך שיק דיר פאַר דיין אונטערצינדן מיין שטוב. איך לעב דאָ אין אַמעריקע. אין דער פרעמדער וועלט וועל איך שלאָפן רואיקער ווי דאָרט אין מיין היים צוזאַמען מיט דיר".

אָן דעם פאָטער

מיר האָבן געפונען אַ צייטווייליקע דירה ביי אונדזער מומע שרה־רחל און אַלע זעקס פּערזאָן פון אונדזער משפחה האָבן געלעבט אין איין צימער. אַלץ האָב איך פאַרגעסן, אָבער נישט די טרערן פון מיין מוטער. איר קאָפּ האָט געזאָרגט פאַר אַלעמען. פאַרן פאָטער, וועלכער איז אַוועק איבער ימען אָן אַ גראָשן און אָן אַ פאַך. זי האָט געזאָרגט ווי אַזוי וועט זי אונדז אַלעמען דערנערן. נאָר אַדאַנק איר פלייסיקייט ענערגיע און שטאַלץ האָט זי געפונען די געהעריקע מיטלען אונדז צו דערנערן.

איך בין דאַן אַלט געווען זעקס יאָר. מיך האָט זי געשיקט אין חדר צום בעסטן מלמד. ער האָט געהאַט זיין חדר אין אַן אַלטן בית־מדרש. אַרום אַ לאַנגן טיש זענען מיר געזעסן, זיך געשאָקלט און געחזרט נאָכן רבי׳ן די פּסוקים פון חומש. דער חדר איז געווען נאָענט צו אונדזער שטוב. אָפט פלעג איך זיך אַרויסגנבענען אויף אַ פּאָר מינוט און פלינק לויפן צו מיין מאַמען אין שטוב אַריין.

מיין מאַמע האָט געבאַקן געבעקס צום פאַרקויפן און אַזוי אַרום פאַרדינט ברויט פאַר אירע קינדער. אונדזער שטוב איז שטענדיק געווען אָנגעזאַפּט מיטן ריח פון פריש געבעקס. אָט דער ריח האָט געצויגן און דערקוויקט דאָס האַרץ. ווען איך פלעג אַריינשפּרינגען אין שטוב, פלעגט מיין מאַמע מיך אויפנעמען אַזוי האַרציק, אַ גלעט טון איבערן קעפּעלע און זאָגן: נאַ, מיין קינד, און האָט אָנגעפילט מיין הענטעלע מיט פריש געבעקס, און פלעגט צוגעבן: עס און פלי צוריק אין חדר אַריין. לערנען מוז מען און קענען איז גוט. איך בין שנעל צוריקגעלאָפן, זיך צוריקגעזעצט און געזונגען מיט אַלעמען דעם פּסוק. אָבער מיין קול איז געווען שטאַרקער ווי פריער, און טאַקע געזונגען מיט מער חשק. דער מאַמעס בולקעלע האָט דעם כוח געשאַפן.

עס איז געקומען דער ווינטער. די טעג זענען אַזוי קורץ און די אָוונטן פינצטער און לאַנג. איין מאָל איז דער רבי אַוועק דאַווענען און מיר קינדער האָבן געכאַפּט אַ שפּיל צווישן זיך. אונדזער אַממייסטן באַליבטער שפּיל איז געווען באַהעלטעניש. איך און נאָך עטלעכע ייִנגלעך האָבן זיך באַהאַלטן אונטער די טישן, וואָס זענען געשטאַנען איינער אויפן צווייטן אָן אַ זייט. פּלוצלונג — ט־ר־ר־ר־אַ־ך, און אַלע טישן זענען איינגעפאַלן און האָבן אונדז באַדעקט. די קינדער האָבן געמאַכט אַ גוואַלד. על־פּי נס איז דאָרט אין דער צייט פאַרבייגעגאַנגען אַ ייד, ער האָט אָנגעהויבן אַרויסציען איין קינד נאָכן אַנדערן, צו מיר איז געווען אוממעגלעך צוצוקומען. ווען מען האָט מיך שוין יאָ אַרויסגעצויגן, בין איך געווען אָן באַוווסטזיין, און אַלע פינגער פון מיין לינקער האַנט האָבן נאָכגעהאָנגען.

וואָס טוט מען איצט ? קיין דאָקטאָר איז אין שטעטל נישטאָ. פאַרן אין אַ גרויסער שטאָט ? ווו נעמט מען אַזוי פיל געלט ? און עס איז דאָך אַזוי ווייט. מען איז אַוועק צו סומאַשקע דעם פעלדשער, אַ זייער ווילער און אָנגענעמער גוי. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט נעבן מיר, און רואיק, קאַלטבלוטיק און מיט געדולד האָט ער גענומען מיינע פינגער. ער האָט זיי צונויפגעשטעלט לאַנגזאַם, שטיקעלע צו ברעקעלע. איך האָב געשריגן פון ווייטיק, ער האָט מיך אָבער נישט אָפּגעלאָזט ביז ער האָט פאַרענדיקט זיין אַרבעט.

טויט פון פעטער

דער ווינטער פון יאָר 1913 איז געווען זייער אַ שווערער. אין דרויסן האָבן געבושעוועט שווערע פרעסט און שנייען. אַלץ האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין די שטיבעלעך און זיך געוואַרעמט אַרום די אויוונס. פּלוצלונג פּראַלט זיך אויף ביי אונדז די טיר און עמעצער שרייט אויס: „עס איז געשען אַ גרויס אומגליק! אייער ברו־

דער פּייווע דער שנײדער איז געהרגעט געוואָרן!״ אַלע פון דער משפּחה האָבן זיך געלאָזט לויפן אַהין, צו דער גאַס זאַרעץ.

די ידיעה האָט געטראָפן מיין מוטער זייער שווער. דאָס איז איר איינציקער ברודער, איר שטאָלץ און טרייסט אין אירע שווערע צייטן. מיט זיין טויט איז אויסגעלאָשן געוואָרן דאָס לעצטע ליכט פון איר אַלטער היים. דאָס אומגליק איז גרויס. די לאַגע פון זיין פאַמיליע איז שרעקלעך. די עלטסטע איז קוים 11 יאָר אַלט. ווער וועט זיי העלפן, און ווי אַזוי? קיין זיידע, קיין באָבע, קיין ברודער, נאָר מיין מוטער. שווער געווען אויסצוהערן די טענות פון מיין מוטער צום רבונו־של־עולם. אַלע האָבן געוויינט: קרובים, פריינד, שכנים, אַלע יידן און גויים, דאָס גאַנצע שטעטל.

מיין מוטער האָט גלייך גענומען זוכן אַן אויסוועג. מען האָט באַשלאָסן עפענען אַ געוועלב אין שטוב. מען האָט אויסגעלערנט די 11־יאָריקע חיהלע צו פירן. זייער פיל האָבן געהאָלפן ביים פירן דאָס געשעפט אונדזערע קרובים באַרער. עס איז אַוועק אַ יאָר. די קינדערלעך זענען אונטערגעוואַקסן און אַלע האָבן געהאָלפן ציען די חיונה.

עס איז אָנגעקומען דאָס יאָר 1914 מיט דער גרויזאַמער בשורה: דער אויסברוך פון ערשטן וועלט־קריג. דער פראָנט האָט זיך דערנענטערט. די האַרמאַטן פאַרהילכן און וואַרפן אַן אַן אימה. ענדלעך האָט זיך געשטעלט דער פראָנט. די דייטשן זענען אָנגעקומען פון דרום און די צאַרישע אַרמיי האָט זיך אויסגעשטעלט אין צפון פון שטעטל. פּחד און געוויינען האָבן געהערשט אין יעדן הויז. מיין מוטער האָט געשיקט אונדז, די עלטערע קינדער, ברענגען אונדזער מומע מיט די יתומים צו אונדז.

מיר האָבן דאַן געוווינט ביי אונדזער זיידן קאַפּל. ער איז געווען אַלט, בייז און קראַנק. ער איז געווען זייער שוואַך און איז געלעגן אין בעט. דאָס שטיבעלע איז געווען קליין און ענג. אין איין צימערל איז ער געלעגן און אין צווייטן האָבן מיר אַלע געלעבט. איצט האָבן מיר געבראַכט צו אונדז נאָך אַ פאַמיליע. מען האָט אָבער נישט געפילט די ענגשאַפט. איך געדענק מיינע קוזינעס אַלס שטילע און ליבע קינדערלעך. זיי האָבן זיך צוגעטוליעט איינער צום צווייטן, כדי נישט צו באַשווערן.

אין געפאַר פון פּאָגראָמען

אין שכנות מיט אונדז האָבן געלעבט שטאַרקע יידן, וועלכע האָבן געאַרבעט אין וואַלד. איך פלעג שטענדיק קוקן אויף זיי מיט פּחד. איצט האָבן זיי אַלעמען געראַטעוועט. זיי האָבן צוגעגרייט אַקאָפּעס און גענומען אונדז אַלעמען אַהין. די אַקאָפּע איז געווען ענג און שטיקנדיק און איז געווען פאַרזאָרגט מיט אַ טיר. נעבן איר זענען געשטאַנען די יידן מיט העק אין די הענט. אויך אַהער זענען אָנגעקומען קאָזאַקן מיט אַ געוואַלד: גיב געלט! זיי האָבן געוואָלט ראַבעווען און שעכטן, אַזוי ווי אין אַלע אַנדערע ערטער. ווען זיי האָבן אָבער אָנגעטראָפן די יידן מיט נישט קיין ליידיקע הענט, האָבן זיי זיך אָפּגעטראָגן.

אויפּצומאָרגנס זענען אַריין די דייטשן. עס איז געווען אַ שרעקלעכע נאַכט. די קוילן זענען געפלויגן איבער די קעפּ ווי אַ האָגל פון הימל. סוף־סוף האָט מען דערלעבט דאָס ליכט. די דייטשן זענען געווען העפלעך, אַפילו געגעבן די קינדער קאַווע און עסן. אָבער די צרות האָבן זיך איצט אָנגעהויבן פון דאָס ניי. די הייזער זענען געווען צעראַבעוועט און פּוסט. מיר האָבן געהאָלפן מיין מומען מיט די קינדערלעך אָנקומען צו זיי אַהיים. דאָ האָבן מיר געטראָפן ממש אַ חורבן. די שטוב אָן טירן און אָן פענצטער. מיר האָבן זיך געלאָזט אויף די פעלדער זוכן דאָס אַלץ ווייל די זעלנער האָבן עס גענומען, כדי צו באַפעסטיקן די אַקאָפּעס.

נאָך־מלחמה יאָרן

די שווערע יאָרן נאָכן קריג האָבן געבראַכט מיט זיך שמוץ, הונגער, קראַנקהייטן און טויט. מענטשן זענען געלעגן אויף טיפוס, פּאָקן אָדער גאָר כאָליערע. איין עפּידעמיע האָט געיאָגט די צווייטע. מענטשן זענען געפאַלן ווי פליגן. ווידער האָבן אונדזערע משפּחות אָפּגעשפּילט מיט גליק. מיר זענען אַרויס גאַנץ פון די אַלע צרות.

דאָס יאָר 1919 האָט געבראַכט מיט זיך גרויסע ענדערונגען. אונדזער געגנט איז איבערגעגאַנגען צו די

פאַליאַקן. גלייך האָבן זיי באַוויזן זייער שנאה צו די ייִדן. פאַר אונדז האָט זיך אָנגעהויבן אַ תקופה פון צער און בענקשאַפט. מיין מוטער האָט באַשלאָסן אַוועק־צושיקן דעם עלטערן ברודער קיין אַמעריקע נישט לע־גאַל. ער האָט געדאַרפט גנבענען די גרענעץ קיין ליטע, פון דאָרט קיין ריגע, און דאַן קיין אַמעריקע.

אין אַ פינצטערער נאַכט האָט מיין ברודער פאַר־לאָזן די היים. דעם עיקר־וועג האָט ער דורכגעמאַכט צו פוס. אַזוי איז ער אָנגעקומען ביז דעם פּאָרט. זינט ער איז אַרויס פון שטוב, האָט מען נישט געהאַט קיין ידיעה פון אים. ער טאָר אויך נישט שרייבן ביז ער וועט קומען אויפן פּלאַץ. די שטוב איז פול מיט דאגות, פּחד און שרעק. ערשט אין אַ לאַנגער צייט אַרום האָבן מיר באַקומען די גוטע בשורה: ער איז אָנגעקומען בשלום אויפן פּלאַץ. ווידער טרערן מיט פרייד געמישט צוזאַ־מען. איך בין דאַן אַלט געווען 12 יאָר.

מיר פאָרן צום פאָטער

ווידער זענען אַריבער צוויי יאָר. ענדלעך האָבן מיר באַקומען פּאַפּירן, כדי צו פאָרן אַהין צום פאָטער, ברו־דער און דער עלסטער שוועסטער ביילע, וועלכע איז שוין געווען דאָרט. מיר האָבן זיך געגרייט אין אַ וועג אַריין. ווידער פרייד מיט טרערן. ווי אַזוי קאָנען מיר איבערלאָזן אונדזער מומען מיט די יתומים? יעדן טאָג בין איך אַהין געגאַנגען.

דער טאָג פון פאָרן איז געקומען. מיר האָבן מיט־

א יזכור־אוונט פון פּיעסקער לאַנדסמאַנשאַפט אין חיפה, יאהר 1969

גענומען מיט זיך אין וואָגן די קינדערלעך, זאָלן זיי כאַטש מיטפאָרן מיט אונדז אַ ביסעלע. נעבן סטרובני־צער וואַלד האָט דער בעל־עגלה זיך אָפּגעשטעלט. מען האָט אַרונטערגענומען די קינדערלעך. די מוטער האָט לאַנג געקושט יעדע איינע פון זיי. דאָס געוויין איז געווען הילכיק און שטאַרק. דאַן האָט מיין מוטער אַלע־מען אַרומגענומען און געזאָגט: „קינדערלעך, מיין ברו־דערס יתומים, איך וועל זאָרגן פאַר אייך ביז איר וועט אויסוואַקסן און זיין מענטשן פאַר זיך". מיין מוטער האָט איר צוזאָג דערפילט אין אלע צייטן. זי האָט זיי געשטיצט ביז זיי זענען געוואָרן זעלבשטענדיק.

דער וועג קיין אַמעריקע איז געווען לאַנג און שווער. עס זענען מיטגעפאָרן מיט אונדז עטלעכע יונגע מיידלעך, וועלכע מיין מוטער האָט גענומען אונטער איר השגחה. זי האָט אַלעמען דערפירט בשלום אויפן פּלאַץ. מיטן קומען קיין אַמעריקע האָבן זיך געענדיקט מיינע שווערע קינדער־יאָרן.

דער זייגער שלאָגט 1 ביינאַכט. אַמעריקאַנער גאַסן וועקן זיך צו דער אַרבעט. אויך איך מוז באַלד זיך גרייטן צו מיין אַרבעט. אָבער איך בין וואַך, און אויך נישט מיד. איך לעב ווידער איבער מיינע יונגע יאָרן פון יענעם שיינעם שטעטעלע פּיעסק.

אָבער איבער אַלע בילדער זע איך מיין מוטער שוועבן. אירע איינפאַלן און ענערגיע, אירע קלוגע עצות אין שווערע שעהן, איר שטאַרקן כאַראַקטער, וועלכער האָט אַלע ווענט געבראָכן און אַלץ דערגרייכט. זי האָט דורכגעמאַכט דעם לאַנגן שווערן וועג פון איר לעבן אַדאַנק איר טיפן גלויבן אין גאָט. שטענדיק האָט זי געדענקט צו העלפן די נויטבאַדערפטיקע, אַרעמע, אלמנות און יתומים. מיר האָבן אָפּגעצאָלט אונדזער מוטער, זי אָפּגעהיט און געלאָזט איר לעבן פריי און אין שפע. זי האָט אויך געמאַכט אַ רייזע קיין ישראל, ווו זי האָט געזען איר ברודערס קינדער.

נישט ווייניקער פון אונדז, די קינדער, האָט אָפּגע־היט מיין מוטער מיין פרוי גיטל. זי האָט זיך מיט איר אָפּגעגעבן, איינגעאָרדנט פאַר איר די רייזע קיין ישראל און זי באַגלייט אויף דעם לאַנגן וועג. אויך ביי די צו־גרייטונגען צום פּיעסקער בוך האָט זי פיל געהאָלפן, אויך ביים זאַמלען געלט. זינט זי איז אַריין אין דער משפחה, איז זי געטריי דעם שטעטעלע פּיעסק און ליבט עס אַזוי ווי מיר.

מיין מוטער האָט אַלץ דערלעבט, אייניקלעך און אור־אייניקלעך, נחת און כבוד פון קינדער און לייט. אין אַ טיפער עלטער איז זי אַוועק אין איר אייביקער רו.

חיים לעוו (באסטאן)

די גוטע עצה פון מיין טאטן

זומער 1939. איך לעב צוזאַמען מיט מיינע עלטערן אין פּיעסק. דאָס שטעטעלע איז ווי אַלע יאָרן איינגעהילט אין סעדער און גרינס, אָבער אַרום איז פּוסט. אַלע זענען זיך צעפאָרן, און איך בין פאַרבליבן כמעט איינער אַליין פון אונדזער יוגנט. איך טרייסט זיך מיט דער האָפענונג אויף אָוועקצופאָרן פון דאַנען.

אין שטוב איז אומעט און צער. מיין עלטערער ברודער לייזער האָט פאַרלוירן זיין פרוי און ער לעבט אויך מיט אונדז אין איין שטוב מיט זיינע צוויי קליינע יתומהלעך. די פּאָליטישע לאַגע איז גרויזאַם. היטלערס רעדעס אין ראַדיאָ פאַרהילכן אויערן און דאָס האַרץ. אַלץ איז געשפּאַנט. אַרום שמעקט מיט געפאַר. יעדע מינוט דערוואַרט מען עס זאָל אויסברעכן אַ קריג. מענטשן גייען אַרום ווי שאָטנס, צעשראָקן און הילפלאָז.

אין איינעם פון די אָוונטן איז דערשינען ביי אונדז אין שטוב אַן אַלטער גוטער פריינד פון מיין פאָטער. ער האָט אים דערציילט אַ סוד, אַז נאָענט פון אונדזער שטעטל איז פאַראַן אַ טוריסטקע פון אַמעריקע, וועלכע וויל חתונה האָבן און גלייך פאָרן אַהיים.

מיין פאָטער איז געקומען צו מיר מיטן פאָרשלאָג. ער האָט גערעדט צו מיר רואיק, שטיל אויף זיין שטייגער. געשמועסט נישט לאַנג. ער זאָגט צו מיר: „מיין קינד, פאָלג וואָס איך הייס דיר. ראַטעווע זיך! האָב חתונה מיט דער טוריסטין. איך ווייס, מיין קינד, עס איז שווער זיך צו פאַרבינדן מיט אַ מענטשן, וועלכן מען קען נישט פון נעכטן, אָבער עס שלאָגט די לעצטע שעה. נעם אָן מיין עצה און בלייב לעבן".

שווערע שעהן האָב איך דורכגעלעבט. יאָ און ניין האָבן געפּייניקט אָן אַ סוף. איך האָב באַשלאָסן פאָלגן מיין פאָטער. אין אַ פּאָר טעג אַרום האָבן מיר חופה געשטעלט. נעבן אונדז איז געשטאַנען מיין מאַמע. זי האָט אויסגעזען אַלט און פאַרצווייפלט. איר שווייגן איז געווען פּיינלעך. איך ווייס ווי אַזוי מיין מאַמע האָט געהאַפט צו פּראַווען מיין חתונה. איצט איז איר פאַרבליבן נאָר צער און טרערן. איך האָב אויסגעהערט אַלע ברכות, אַלץ אַרום איז געווען פרעמד און קאַלט. מיר האָבן געמוזט גלייך אַוועקפאָרן. שווער געווען זיך צו געזעגענען מיט אַלץ, מיט דער שטוב ווו איך האָב אַזוי פיל געגאַסן, מיט דעם גאַנעק דעם הויכן, אויף וועלכן איך האָב אַזוי ליב געהאַט צו זיצן אין די זומער־פאַרנאַכטן.

איך האָב זיך שנעל געזעגנט מיט עטלעכע פריינד, וואָס זענען נאָך פאַרבליבן אין שטעטל. אַלץ האָט געוויינט. דער טאַטע מיט דער מאַמען האָבן מיך באַגלייט. מיר איז געוואָרן לייכטער אויף דער נשמה. געבליבן נאָך אַן אָטעם־פּויזע. אָבער ווען איך האָב גענומען אויף מיינע הענט רחלען, דאָס עלטסטע קינד פון מיין ברודער לייזער, בין איך צעבראָכן געוואָרן. איך האָב זי באַדעקט מיט קושן און טרערן. דאָס קינד איז אַלט געווען זיבן יאָר. זי איז געווען שיין געוואַקסן, שוואַרצע לאָקן האָבן באַדעקט איר ווייס שטערנדל. זי האָט גערעדט עברית און זי האָט אויסגעשריגן צו מיר: „דוד חיים, קח אותי עמך!" מען האָט זי אַרונטערגענומען פון מיינע הענט. איצט איז צוגעלאָפן די צווייטע, קליין און ליכטיק ווי די זון. אַזוי האָב איך געקושט יעדע איינע לאַנג, געזאָגט „שלום" און צום לעצטן מאָל צוגעמאַכט די טיר פון מיין היים.

אויפן וועג האָב איך זיך צוגעטוליעט צו מיין מוטער. איך האָב אַזוי געוואָלט דאָס מאָל רעדן, דערציילן און איר דאַנקען פאַר דעם וואָס זי האָט מיך געשיקט אין ווילנע לערנען, פאַר די גרויסע און גוטע פּאַקעטן, וואָס זי פלעגט מיר שיקן יעדע וואָך, פאַר דער גוטער און באַקוועמער דירה, אין וועלכער איך האָב געוווינט, פאַר

די וואָרעמע און שיינע זאַכן, וואָס זי האָט מיר געמאַכט און געקויפט. אָבער מיר שווייגן בײדע, און דאָס שווייגן ווערט וואָס אַמאָל טיפער און שטומער.

פון דער צווייטער זייט זיצט מיין פאָטער, אַרטשיק דבורהס — אַזוי האָט מען אים גערופן אין שטעטל. ער האָט געבראָכן דאָס שטילשווייגן. „מיין קינד״ — זאָגט ער — „זיי גליקלעך. באַהאַנדל אַלץ רואיק, באַטראַכט פיל מאָל איידער דו גייסט עפּעס באַשליסן. די וועלט איז גרויס, מענטשן פילע און פאַרשידענע. זע, מיין קינד און געדענק מיינע רייד, געדענק דיין היים״. טרערן האָבן דערשטיקט זיין לעצטן זיי־געזונט.

איך האָב געדריקט זיין האַנט אַלס צייכן פון הסכמה. איך האָב אַנגעקוקט מיין פאָטער. אַך, ווי שטאַרק איינ־געבויגן איז געוואָרן זיין הויכע געשטאַלט. נאָך מיט אַ פּאָר יאָר צוריק איז ער געווען אַזוי מונטער, שיין, הויך. באַוווּסט און געשעצט אַלס גרויסער תבואה־סוחר. ער האָט אַזוי געוווּסט ווי צו האַנדלען מיט מענטשן. ער האָט זיך באַצויגן מיט צוטרוי צו יידן און גויים. וואָכן איז ער נישט געווען אין דער היים צוליב די גרויסע טראַנזאַקציעס, וואָס ער פלעגט פירן אין ווייטע געגנטן. זיין האַנט איז געווען אָפן, דאָס האַרץ גוט. ווו אַ נדבה איז ער געווען דער ערשטער. איצט — אַלץ אויסגערו־נען און דאָס לעבן מיט דעם ביסעלע פאַרמעגן — אין געפאַר.

ענדלעך קומט אָן די באַן. די מאַמע איז מיר גע־פאַלן אויפן האַלדז, זיך שטאַרק צוגעטוליעט און באַגאַסן

א יזכור־אווענד פון פיעסקער לאנדסמאנשאפט אין חיפה, יאהר 1969

מיט טרערן מיינע בגדים און געזיכט. אַזוי האָט זיך אויסגעדריקט איר לעצטער זיי־געזונט. די באַן האָט גע־רירט. שווער געווען די רייזע ביזן שיף. מענטשן פאַר־צווייפלטע, דערשלאָגענע האָבן אָנגעפילט די באַן. עס האָט זיך געדאַכט ווי אַלע וואָלטן געפאָרן אָן אַ וווהין. סוף־סוף — אַרויף אויפן שיף. איצט שטייט פאַר אונדז אַ לאַנגער וועג, אָבער איצט איז דאָ צייט צו טראַכטן.

ווידער שטייט פאַר מיינע אויגן די געשטאַלט פון מיין מוטער. אַזוי קלוג האָט זי געלעבט אַזוי שטאָלץ געהערשט אין איר באַלעבאַטיש הויז, געלעבט בשלום מיט שכנים, פריינד און קרובים. אַלע פלעגן קומען זיך באַראָטן מיט „מומע איטקע״. דער נאָמען איז געוואָרן אַ שם־דבר אין דער משפחה. אַלע האָבן דערציילט זייערע פּראָבלעמען דער מומע איטקען, און זי האָט גע־ווּסט וועמען ראָטן, וועמען העלפן און וועמען פאַר־שוויגן. היינט האָב איך איבערגעלאָזן איר אַליין מיט אַזאַ שווערן פּאַק צרות. ביי דער לאַגע גילט נישט קיין שכל און קיין לאָגיק. דער שוואַרצער גורל הערשט אומעטום.

דאָס שטאַרקע טרייסלען פון דער שיף האָט מיך אויפגעוועקט פון מיינע געדאַנקען. אַלץ איז פאַרשוווּנדן פון מיינע אויגן.

היינט שאַץ איך אָפּ די גוטע עצה פון מיין פאָטער.

מערי לעווין־מאטראך ניו־יאָרק (אַמעריקע)

די חופה אין שפיטאל

אַ שיינער פרילינג־טאָג האָט באַלויכטן די גאַסן פון ניו־יאָרק, אָבער אין אונדזערע נשמות איז געווען אַ פינצטערער האַרבסט־טרויער. מיין עלטערע און טרייע שוועסטער ביילע־בעק, ווי מיר האָבן זי גערופן, ליגט אויפן טויטן־בעט. די גרויזאַמע קראַנקהייט עסט זי אויף. דאָ, ביי דעם בעט און אין שפּיטאָל דאַרפן מיר פּראַווען די חתונה פון איר יינגסטער טאָכטער. דער לעצטער טאָג איז געקומען. נאָך מיט דריי מאָנאַטן צוריק האָט זי ביי די תנאים באַשטימט דעם טאָג. און היינט — קוים וואָס מיר אַלע האָבן אים דערלעבט. יעדער איינער פון אונדז האָט תפילה געטאָן, זי זאָל פירן איר ליב קינד צו דער חופה און נישט אַ פרעמדע מאַמע. מיר האָבן עס היינט דערגרייכט. זי איז שוין שטאַרק שוואַך. מיט דריי מאָנאַטן צוריק האָט זי אויסגעקליבן דעם טאָג: דינס־טיק. זי האָט געוואָלט עס זאָל זיין מזלדיק.

איצט שטייט אַלץ גרייט צו דער חופה. איר מאַן גינגאָלד האָט געבראַכט דעם גרעסטן רב מיט אַלע זיינע באַגלייטער. מיר האָבן איר געקויפט אַ ניי קלייד — דאָס רייכסטע אין ניו־יאָרק. מיר האָבן זי אָנגעטאָן ווי אַ רייכע מחותנתטע. זי האָט געלויכטן. עפּעס אַ נייער שטראַל האָט באַדעקט איר קראַנק בלייך געזיכט. דער שטראַל האָט דורכגעלויכטן אונדז, און אויף אַ מאָמענט אָנגעצונדן אַ האָפענונג און טרייסט. אפשר בזכות דער מצווה וועט איר לייכטער ווערן? אפשר וועט זי לעבן בלייבן?!...

דער קאָרידאָר פון שפּיטאָל, ווי אויך איר צימער איז פול מיט קרובים און פריינט. ביי איר בעט נאָענט צו איר שטייט די כלה און אונדזער מוטער חיה־לאה. די באָבע חיה־לאה פלעגט ביי יעדער חתונה פון אַן אייניקל גיין די ערשטע און נאָך איר די גאַנצע צערע־מאָניע. היינט שטייט זי אויך גרייט אויסצופילן איר בכבודיקע פליכט. זי איז אָנגעטאָן ווי אַלע מאָל אין איר שיין קלייד מיט דער גאָלדענער קייט. זי שטייט אין דער שפּיץ, פריילעך, אָן אַ סימן פון טרויער, אָן אַ טרער אין די אויגן. זי וויל נישט שאַפן קיין פּאַניק. זי האָט נישט געוואָלט פאַרשטערן די גליקלעכע שעה פון חתן־כלה. דער רב האָט געגעבן זיין סימן. אונדזער אַלטע מוטער גייט טריט ביי טריט און נאָך איר פירט מיין שוועסטער די כלה. אויך זי איז געווען פעסט. די חופה האָט מען מקיים געווען מיט אַלע ברכות ווי עס שטייט געשריבן אין דער תורה. אָבער, ווען מיין שוועס־טער בעקי האָט צוגעטראָגן דעם בעכער וויין צו די ליפּן פון דער כלה, זענען מיר אַלע דערשיטערט געוואָרן. דאָס האַרץ האָט וויי געטאָן, שטיל געוויינט און געשלונגען די טרערן זי זאָל נישט באַמערקן.

צוריק פון דער חופה האָט שוין די כלה מיט דער קראַנקן־שוועסטער געפירט זי טריט ביי טריט צום בעט...

די געסט זענען פאַרשוואונדן. דער שוואָגער גינ־גאָלד, די מאַמע און איך זענען פאַרבליבן. איך האָב זי נישט געקענט פאַרלאָזן. איך האָב נישט געוואָלט זי זאָל שטאַרבן. זי איז די עלטסטע שוועסטער און איך די יינגסטע, די קלענסטע פון דער משפּחה. מיך האָט זי געהאָדעוועט, אויף אירע הענט געטראָגן, און אין אַלע שווערע צייטן מיר אויסגעהאָלפן און ביי מיר גע־זעסן שעהן־לאַנג. איך האָב נישט באַוויזן קומען צו מיר אין הויז, האָט שוין דער טעלעפאָן אָנגעזאָגט איר טויט.

די לוויה איז געווען אַ גרויסע. מאַסן מענטשן האָבן זי באַגלייט אין איר לעצטן וועג. איצט האָט מען גע־מעגט שרייען געוואַלד. און מיר האָבן געשריגן. מיט

דעם האָבן מיר אויסגעדריקט דעם טיפֿן צער צוליבן גרויסן פֿאַרלוסט. אויך איצט איז מיין מוטער חיה־לאה געגאַנגען בראש. זי, די אַלטע מאַמע האָט באַגלייט איר טאָכטער...

בעקי האָט געלעבט ווי אַ גבירטע און אַזוי אויך אַוועק פֿון דער וועלט. איר גוטער מאַן האָט וועגן דעם געזאָרגט און איר פּריצייטיקן טויט באַלויכטן מיט גרויסע נדבות, מיט אַ גראַנדיעזער מצבה, מיט תפילה־טאָן פֿאַר איר נשמה אַ גאַנץ יאָר דורך די גרעסטע רבנים און צדיקים. אין אַ סך אַנשטאַלטן האָט מען ליכט געצונדן פֿאַר איר נשמה. ווייל איר האַרץ איז געווען גוט, די האַנט אָפֿן, און דער ווילן גרויס. זי האָט געשפּענדעט פֿאַר אַ יתומים־הויז, פֿאַר אַ מושב־זקנים, פֿאַרן ייִדישן שפּיטאַל, כדי די אָרעמע מאַסן זאָלן באַקומען מעדיצינישע הילף. און אַלץ בסוד, קיינער זאָל נישט הערן, קיינער זאָל נישט זען און וויסן. זי האָט געשפּענדעט גרויסע סומעס געלט פֿאַרן אויפֿבויען די פּיעסקער שיל אויפֿן נאָמען פֿון רב לייב־בער. ביים חנוכת־הבית האָט זי אויסגעקויפֿט דעם שליסל צום עפֿענען דעם בית־מדרש און געגעבן דעם כבוד אונדזער פֿאָטער רב אַלטער לעווין ז״ל, וועלכער איז געווען דער גבאי ביז גאָט האָט זיין נשמה צוגענומען. בעקי האָט אויסגעגעבן דאָס ערשטע און שענסטע מענטעלע און אָנגעטאָן די ערשטע ספֿר־תורה, וואָס מען האָט אַריינגעשטעלט אין פּיעסקער שיל. זי האָט זייער ליב געהאַט איר שטעטל פּיעסק. האָט ליב געהאַט דערציילן און וויסן פֿון איר. איצט האָב איך געבראַכט צום פּיעסקער בוך דיינע מעשים טובים. מיט זיי האָסטו געלעבט, זיי האָסטו ליב געהאַט און מיט זיי צוזאַמען וועט דיין נאָמען פֿאַראייביקט ווערן.

מרים פרישביצקי־ברוק

זכרונות פון די ימים־נוראים אין אונדזער הויז

ערב יום־כיפור פאַרנאַכט. אין יעדן הויז האָט מען אָנגעצונדן אַ נשמה־ליכט. אויך איך האָב אָנגעצונדן אַ ליכט. איך בין געבליבן אַליין און האָב זיך דערמאָנט אין אונדזער הויז אין גלות. פּלוצלונג איז דערשינען די געשטאַלט פון מיין באָבע עלקע, נידעריק און פול, פאַרטראַכט און אַ שווייגנדיקע, באַשיידן אָבער מוטיק, אַן אָרנטלעכע און שטרעבט צו גערעכטיקייט. איר גאַנצע צייט האָט זי געווידמעט תפילות און גוטע מעשים. צו יעדער געזעלשאַפטלעכער אינסטיטוציע האָט זי צוגעלייגט אַ האַנט, געגעבן הילף, אונטערשטיצונג, אַן עצה. באַזונדערס דער חברה־קדישא. זי פלעגט פאַרלאָזן דאָס הויז אויף לאַנגע שעהן, און די גאַנצע אַרבעט פון אונדזער גרויס הויז איז געפאַלן אויף מיין מוטער. דאָס איז געווען שווער, זי האָט אָבער נישט אַרויפגעבראַכט אויף אירע ליפּן קיין רוגז אָדער אַן אָנקלאַגע, ווייל די באָבע עלקע איז געווען פאַרנומען מיט אַ הייליקער אַרבעט.

שטענדיק פלעגן מיך איבערשרעקן די חברטעס פון מיין באָבען, ווען זיי זענען געקומען איר מודיע זיין וועגן טויט פון אַ מענטשן. זיי פלעגן אָפּרייניקן זיין קערפּער פון דעם שמוץ פון דער וועלט און אים הייליקן צו דער קומענדיקער וועלט. מיין באָבע האָט נישט מורא געהאַט פאַר טויטע, וועמענס אויסזען איז צעקאַליעטשעט געוואָרן דורך אַ קראַנקהייט, זי האָט בלויז געפילט צער. זי האָט זיך נישט אָפּגעשראָקן פאַר נעכט פון רעגנס, קעלט און שניי־שטורעמס. קיין שום זאַך האָט נישט אָפּגעהאַלטן מיין באָבען פון קומען צו אַ גוססדיקן און זיצן נעבן אים ביז זיין הייליקע נשמה האָט אים פאַרלאָזן. אין מיינע אויגן האָט זי אויסגעזען ווי אַ העכער באַשעפעניש. איך פלעג נאָכפאָלגן נאָך אַלע אירע מעשים. צייטנווייז האָבן זיי מיר אויסגעזען מאָדנע. נישט איינמאָל פלעג איך פרעגן, ווען וועל איך זיין גענוג גרויס, כדי זיי צו פאַרשטיין. מיין באָבע האָט געזען אין אירע אויפגאַבן אַ שליחות, וועלכע מען דאַרף דערפילן מיט אַ פולער כוונה און זי פלעגט מתפלל זיין צו גאָט, ער זאָל מזכה זיין די טויטע מיט גן־עדן, ווייל אין זייער לעבן האָבן זיי געוווּסט בלויז צער, פּיין און ליידן.

איך האָב ליב געהאַט אונדזער הויז אויף דער גאַס זאַרעץ, ווו מען פלעגט כמעט די גאַנצע וואָך מאַכן הכנות צו שבת. מיין באָבע פלעגט אָנהויבן די צוגרייטונגען שוין דינסטיק, און פרייטיק צוועלף אַזייגער נאָכמיטאָג איז שוין אַלץ געווען גרייט. דער טיש איז געווען געדעקט מיט אַ ווייסן טישטוך און די לייכטערס האָבן געגלאַנצט. די צדקתטע האָט נישט געקוקט אויפן זייגער. די צייט פון ליכט־צינדן איז געווען איינגעזאַפּט אין איר בלוט. נאָך אַ לאַנגער תפילה איז זי געווען פילפאַכיק הייליק. דאַן פלעגט זי נעמען איר דיקן און שווערן סידור און גיין צום זיידן. צוזאַמען פלעגן זיי אַדורכמאַכן דעם וועג אין שול אַריין. נישט איינמאָל האָב איך זיי באַגלייט. דעם גאַנצן וועג האָבן זיי נישט אויסגעטוישט מיט זיך קיין איין וואָרט, כדי נישט מחלל צו זיין די הייליקייט פון דער שעה. די זון פאַרגייט דאָך, שבת־המלכה גייט דאָך אַראָפּ און שוועבט איבער זייערע קעפּ, און זיי שפּירן זי און האָבן הנאה פון איר שיין.

מיין באָבע פלעגט דערציילן וועגן שווער קראַנקע, וועגן פאַרלאָזענע און איינזאַמע מענטשן, וועלכע לעבן אויפן ראַנד פון שטעטל און האָבן נישט ווער עס זאָל זיי דערלאַנגען אַ ביסל וואַסער אָדער רפואות. מיין באָבע פלעגט זיי העלפן מיט אַלעמען.

אַמאָל פלעגט זי בלייבן נעכטיקן אין איינעם פון די דאָזיקע הייזער. איך פלעג פרעגן די מאַמע:

„פאַרוואָס איז די באָבע נישט צוריקגעקומען ?"

„דיין באָבע איז געגאַנגען צו אַ זייער קראַנקער פרוי, כדי איר צוצוגעבן עסן און רפואות".

„און די פרוי איז געזונט געוואָרן ?"

„ניין, טאָכטערשי. דיין באָבע איז דאָרט געזעסן, ווען די נשמה פון דער פרוי איז אַרויף אויפן הימל. איצט זאַמלט דיין באָבע געלט אויף תכריכים".

„און די באָבע האָט נישט קיין מורא פאַר טויטע ?"

„ווער עס טוט אַ הייליקע אַרבעט, ווייסט נישט וואָס עס איז **פחד**".

ראש־חודש אלול פלעגט די באָבע אָנהויבן אירע צוגרייטונגען צו יום־כיפור. צוזאַמען מיטן זיידן פלעגט זי אויפשטיין אין מיטן דער נאַכט און גיין צו „סליחות". זי פלעגט אַ סך פאַסטן, מתפלל זיין און געבן צדקה.

„פאַרוואָס פירסטו זיך אַזוי ?" האָב איך זי גע־פרעגט.

זי האָט דערקלערט : „אין יום־הדין זיצט גאָט אויפן כיסא־הכבוד און משפט יעדן איינעם. מיר דאַרפן זיין ווערט צוקומען פאַרן געריכט. דעמאָלט וועט דער גו־טער גאָט פאַרלענגערן אונדזערע יאָרן, און וועט אונדז געבן אַ סך געזונט און פרנסה".

„און וואָס דאַרף איך טון, כדי צו זיין ראויה צו יענעם דין ?"

„העלפן יעדן באַדערפטיקן".

איך בין אויפגעוואַקסן, איך האָב זיך געזעגנט מיטן הויז פון מיינע עלטערן, אָבער די בקשה פון מיין באָ־בען בין איך מקיים פולשטענדיק. און ווען עס קומט יום־כיפור, דערמאָן איך זיך ווי אַזוי מיין זיידע מיט דער באָבען האָבן געגעסן די סעודה מספקת און זיך געאיילט אין שול אַריין. זיי האָבן געדאַוונט ביז שפעט ביינאַכט און ווען עס האָט אויפגעלויכטן דער פרימאָרגן, זענען זיי שוין געשטאַנען גרייט, כדי ווייטער אַרויס־צוגיין צו דער עבודת הבורא. זיי פלעגן שטענדיק צו־ריקקומען מונטער, ווייל זיי האָבן זוכה געווען צו אַ חתימה־טובה, צו אַ גוט לעבן און צו אַ סך פרנסה. אַזוי האָבן זיי פאַרגעזעצט זייער וועג ביז זיי האָבן אָפּגעגעבן זייערע ריינע נשמות צו גאָט.

איך האָב אַרויסגעבראַכט די דאָזיקע שטריכן ביי דער שיין פון אַ ליכט, וואָס איך האָב אָנגעצונדן צו זייער אָנדענק און דעם לאַנד פון די אבות, ווייל פאַר זיין אויסלייזונג האָבן זיי געווידמעט זייערע מעשים און לעבן.

זאָל זייער זכר זיין געבענטשט אויף אייביק.

יהודה באָראָבסקי

צום אנדענק פון זיבן חברים

מרדכי נאָרדאָווסקי איז געבוירן געוואָרן אין פּיעסק אין יאָר 1903. ער איז געווען דער עלטסטער זון אין אַ משפּחה מיט פיל קינדער און אין משך פון יאָר איז ער געווען געצוווּנגען צו העלפן זיין פאָטער אין דעם אויסהאַלטן פון דער משפּחה.

אין יאָר 1926 איז ער געשיקט געוואָרן דורך דער בית״ר־באַוועגונג קיין ארץ. אין תל־אביב האָט געהערשט אַרבעטלאָזיקייט און ער האָט זיך נישט געקאָנט דאָרט איינאָרדענען, אַזוי ווי ער האָט געוואָלט. ער האָט זיך דעריבער אָנגעשלאָסן אין דער קבוצת זיפזיף אין עכו, דאָרט האָט מען איבּ צוגעזאָגט וווינונג און אויסהאַלט. אין אָנהויב האָט ער זיך אָנגעשטויסן אָן שוועריקייטן ווייל די קאָנקורענץ מיט די אַראַבער האָט פאַרוואַנדלט די אַרבעט אין זיפזיף אין אַ שווערער און נישט־לויג־באַרער אַרבעט. אָבער די חברים פון דער קבוצה, ספּעציעל יהודה רוזשאַנסקי, האָבן אים צוגעגעבן מוט און אים געהאָלפן זיך צו צופּאַסן. אין פאַרלויף פון דער צייט האָט מרדכי גובר געווען די שוועריקייטן פון דער אַרבעט, האָט זיך באַטייליקט אין די דיסקוסיעס פון דער קבוצה, האָט געהאַלטן ביים חתונה האָבן.

איין טאָג האָט ער זיך געשפּירט שלעכט און האָט פאַרלאָזן די אַרבעט אין מיטן. ד״ר ראָזענבערג ז״ל, וועלכער פלעגט באַזוכן די קבוצה יעדן טאָג, ווייל די חברים האָבן פּערמאַנענט געליטן אויף מאַלאַריע, האָט פעסטגעשטעלט, אַז עס איז נישטאָ קיין גרונד צו זאָרגן. אָבער אויפצומאָרגנס האָבן אויף אים די חברטעס משפּיע געווען מען זאָל אַריבערפירן מרדכין אין „הדסה״־שפּיטאָל אין חיפה, ווייל ער האָט גאָרנישט פאַרזוכט און איז אויך נישט געווען אימשטאַנד אַראָפּצושלינגען די רעצעפּטן.

טראָץ די באַמיאונגען פון די דאָקטוירים איז מרדכי נפטר געוואָרן אין פערצן שעה אַרום פון געלן פיבער. די קבוצה איז געווען ווי פאַרשטיינערט און זי האָט זיך געפרעגט צי זיצט זי נישט אין אַ לאַנד, וואָס פרעסט זיינע איינוווינער. פיר און צוואָנציק יאָר איז מרדכי נאָרדאָווסקי אַלט געווען ווען ער איז געשטאָרבן.

מאיר באַראָווסקי ז״ל

מאיר באַראָווסקי איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1902 אין פּיעסק. זיין פאָטער איז געווען אַ תבואה־סוחר און האָט אַרענדירט סעדער ביי די גוט־באַזיצער. אַ בכבודיקער מאַן, וואָס איז שטענדיק געווען גרייט צו העלפן יעדן איינעם.

מאיר איז אויפגעוואַקסן אין באַדינגונגען פון וווילשטאַנד, איז געווען אַ לעבעדיק און לוסטיק קינד, פון די ערשטע, וואָס האָבן געלערנט אין חדר מתוקן. ווען ער איז עלטער געוואָרן, איז ער געוואָרן ערנסט און רואיק. זיין פאָטער האָט געשטרעבט אים צו זען ווי ער זעצט פאָר די טראַדיציע פון דער משפּחה, אין מסחר, און האָט אים אַלע מאָל איבערגעגעבן פאַראַנטוואָרטלעכע אויפגאַבן. אָבער מאיר האָט נישט געוואָלט זיין קיין סוחר אין גלות.

נאָך דער באַלפור־דעקלאַראַציע האָט זיך געגרינדעט אין פּיעסק אַ חלוצישע באַוועגונג און מאיר האָט זיך אָן איר אָנגעשלאָסן מיטן גאַנצן ברען, פאַרנאַכלעסנדיק די ענינים פון מסחר. אין מאַי 1925 איז ער עולה געווען קיין ארץ־ישראל און האָט זיך באַשעפטיקט מיט יעדער אַרבעט, וואָס האָט זיך אים געמאַכט אין חיפה — אַלס בעל־עגלה, אַלס טרעגער און ביי בוי־אַרבעט. ער האָט געלעבט אין שלעכטע וווינונגס־ און אויסהאַלט־באַדינגונגען. די היץ האָט אים דערקוטשעט

און פֿאַרשידענע קראַנקהייטן האָבן אים געפּלאָגט פֿון צייט צו צייט און אים געצוווּנגען צו ליגן אין „הדסה"־שפּיטאָל. אָבער דאָס אַלץ האָט נישט משפּיע געווען אויף זיין ליבע צום לאַנד און אויף זיין באַשלוס צו לעבן אין אים.

מאיר איז געווען אַקטיוו אין דער פּאַרטיי „אחדות העבודה" און האָט זיך באַטייליקט פּערמאַנענט אין די

מאיר בורובסקי

צוזאַמענפֿאָרן און פֿאַרזאַמלונגען. ער האָט זיך אָנגע־שלאָסן אין די פּיעסקער לאַנדסלייט, וואָס זענען געפֿאָרן קיין עפולה און נאָך דעם קיין עכו. דאָרט האָבן זיך געפֿירט צווישן די חברים שטורמישע דיסקוסיעס, ווייל אויסער מאיר באָראָווסקי און שמעון לונסקי האָבן אַלע געהערט צו דער פּאַרטיי „הפועל הצעיר".

אין מערץ 1932 האָט מאיר חתונה געהאַט מיט חוהן, זיין פֿריינדין פֿון פּיעסק, וועלכע איז אַוועק קיין אַמעריקע און האָט צום סוף מסכים געווען צו קומען קיין ישראל. זיי האָבן זיך באַזעצט אין קרית־חיים און עס זענען זיי געבוירן געוואָרן צוויי זין. אין קרית־חיים האָט מאיר געלייגט, צוזאַמען מיט זיינע חברים פֿון דער קבוצת־זיפזיף, דעם יסוד פֿאַר דער קאָאָפּעראַטיווער ישראַלדיקער קאָמוניקאַציע.

פּלוצלונג האָט מאיר אָנגעהויבן זיך קלאָגן אויף ווייטיקן אין די זייטן. ד"ר האַמער האָט פֿעסטגעשטעלט, אַז מען דאַרף אים אַריינגעבן אין שפּיטאָל אין עפולה. צוויי וואָכן איז ער דאָרט געלעגן און נאָך דעם האָבן די דאָקטוירים באַשלאָסן אים אַריבערצופֿירן אין „הדסה"־שפּיטאָל אין חיפה. די דאָקטוירים פֿון יענעם שפּיטאָל האָבן זיך באַראַטן מיט דאָקטוירים פֿון אַנדערע שפּי־טעלער, זיי האָבן אָבער נישט באַוויזן אים צו ראַטע־ווען. די מאַטעריע האָט זיך פֿאַרשפּרייט אין זיינע לונגען און אין סעפּטעמבער 1935 איז נפטר געוואָרן מאיר באָראָווסקי, אין עלטער פֿון בלויז דריי און דרייסיק יאָר.

שמעון לונסקי ז"ל

שמעון לונסקי איז געבוירן געוואָרן אין פּיעסק אין יאָר 1902. אין אַ יונגן עלטער איז אים געשטאָרבן די מוטער און נאָך דעם דער פֿאָטער, און ער מיט זיינע זעקס ברידער און שוועסטער האָבן זיך געהאָדעוועט ביי פֿעטערס און מומעס, אין שווערע עקאָנאָמישע באַ־דינגונגען.

די זיבן קינדער האָבן זיך אַרויסגעוויזן אַלס אויס־סערגעוויינלעך פֿעאיקע און האָבן זיך אויסגעצייכנט אין די לימודים. איינער פֿון די ברידער, אריה, האָט אין משך פֿון יאָרן געלערנט מיט אייגענע כוחות און איז געוואָרן אַ לערער אין אַ שול אין פּיעסק, און שפּעטער אין אַ מיטלשול אין וואָלקאָוויסק. נאָך דעם האָט ער עמיגרירט קיין קאַנאַדע, דאָרט האָט ער געלערנט אַפּ־טיק. ער האָט באַזוכט אָפֿט זיינע שוועסטער דבורה און יפה, וועלכע האָבן אויפגעשטעלט משפּחות אין ישראל. אַן אַנדערער ברודער, חיים, איז געווען אַ לערער פֿון מאַטעמאַטיק און איז געשטאָרבן אין פּיעסק אין אַ יונגן עלטער.

שמעון איז עולה געווען אין יאָר 1925 און האָט זיך אָנגעשלאָסן אין די פּיעסקער קבוצה ער

איז צוזאַמען מיט איר אַריבער קיין עכו. אַזוי ווי די לאַגע אין דער קבוצה איז געווען גאַר שלעכט פון עקאָנאָמשן שטאַנדפּונקט, האָט שמעון געוואָלט אַריבער קיין חיפה. ער האָט פאַרלאַנגט מען זאָל אים אַריבערפירן דאָס רעכט אויף אַן אַרבעטס-פּלאַץ אין דער טראַנספּאָרט-געזעלשאַפט ביי דער „הסתדרות", און אַז מען זאָל אים געבן צוויי מויל-אייזלען. די קבוצת-זיפּזיף איז אַנטקעגנגעקומען זיין פאַרלאַנג און שמעון האָט זיך געדונגען אַ דירה אין חיפה און איז געווען צופרידן.

שמעון איז געווען פון די אַקטיווע חברים פון דער פּאַרטיי „אחדות העבודה". ער האָט געהערט צום פליגל וואָס האָט געשטרעבט איינצופירן אַ סאָציאַליסטישן רעזשים און צו אַנטוויקלען די אינדוסטריע אין די שטעט, טראָץ דעם וואָס ער איז נישט געווען קעגן דער אַרבעטנדיקער קאָלאָניזאַציע און די קיבוצים.

ווען שמעון האָט חתונה געהאַט איז געשען אַ ווענדונג אין זיין לעבן. ער האָט פאַרלאָזן חיפה, האָט זיך באַזעצט אין קרית-חיים און צוזאַמען מיט יואל גודעס האָט ער געפירט די קבוצת-חול.

אין יאָר 1946, ווען ער האָט געאַרבעט אויפן ברעג ים ביי קרית-ים, האָט אים געטראָפן אַ פאַרבלאָנדזשעטע קויל און אין אַ פּאָר טעג אַרום איז ער געשטאָרבן. דאָס בריטישע מיליטער האָט זיך אַנטזאָגט צו באַצאָלן זיין משפחה אַנטשעדיקונג מיט דער טענה, אַז די קויל איז געשאָסן געוואָרן דורך דער „הגנה", וועלכע האָט געהאַט פּאָזיציעס אין דער געגנט.

דער ענין איז איבערגעגעבן געוואָרן דעם אַדוואָקאַט סאָלאָמאָן, וועלכער האָט באַוויזן צו באַקומען די מאַקסימאַלע סומע פאַרן פאַרלוסט פון אַ מענטשנס לעבן — 250 פונט. די מינדעריעריקע טאָכטער פון שמעון לונסקי איז געווען די יורשטע פון דער סומע, און דער שוואָגער אברהם און דער שרייבער פון די שורות זענען געווען אירע אפּוטרופּסים.

יואל גודעס ז"ל

יואל גודעס איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1910 אין דאָרף מיקעלשטשינאַ, 15 קילאָמעטער פון פּיעסק. אין זיינע קינדער-יאָרן איז ער פאַריתומט געוואָרן פון זיין מוטער און האָט זיך אויפגעהאָדעוועט אין פּיעסק ביי זיין פעטער יצחק וואַרהאַפטיג. שפּעטער האָט ער אָנגעהויבן לערנען אין די ישיבות אין די גרויסע שטעט און האָט געהאַלטן ביים באַקומען סמיכות אויף רבנות.

יואל איז עולה געווען קיין ארץ-ישראל. פריער האָט ער געהערט צו דער פּאַרטיי „מזרחי", און נאָך דעם צום „הפּועל הצעיר". אין עפולה האָט ער געגראָבן צוזאַמען מיט אַנדערע פּיעסקער לאַנדסלייט דעם טיפן קאַנאַליזאַציע-קאַנאַל.

יואל איז אַריבער מיט דער קבוצה קיין עכו, און האָט אונטערשטיצט דעם געדאַנק אַז די חברים דאַרפן זיך צוגרייטן צו התיישבות אין אַ געמיינזאַמען מושב-עובדים און נישט אַלס אַ קאָלעקטיווע קבוצה. ער איז געווען דער איינציקער רעליגיעזער חבר אין דער קבוצה און האָט געטענהט, אַז מען דאַרף בויען דאָס לאַנד לויט דער טראַדיציע פון די אבות. אַזוי ווי מען האָט זיך גערעכנט מיט אים און מיט זיינע מיינונגען, האָבן זיינע ווערטער אַרויסגערופן אָפט דיסקוסיעס, וועלכע האָבן זיך געצויגן ביז פיר אַזייגער פאַרטאָג.

אין יאָר 1928 האָבן זיך די אינסטיטוציעס געווענדט צו דער קבוצת-זיפּזיף און האָבן געבעטן חברים פרייוויליקע צו פאַרטיידיקן חולדה. יואל גודעס ז"ל און זאב רובין יבל"א האָבן פאַרטיידיקט חולדה ווי העלדן. שפּעטער האָט מען זיי צוגעשיקט דאַנק- און אָנערקענונגס-בריוו.

נאָך דער פאַרטיידיקונג פון חולדה איז יואל געפאָרן קיין אויסלאַנד, האָט זיך אומגעקערט מיט דער חברה אילה און האָט מיט איר חתונה געהאַט. ער האָט זיך נישט צוריקגעקערט אין דער קבוצת-פּיעסק און האָט געהאַט בדעה זיך איינצואָרדענען זעלבשטענדיק.

יואל איז געווען פון די גרינדער פון דער קבוצת-חול. דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות און אַנדערע פּיעסקער חברים, וועלכע האָבן געהאַט פאַרבינדונגען אין די אינסטיטוציעס פון דער הסתדרות און פון דער רעגירונג, האָבן אים געגעבן הילף מיט זייערע אַלע כוחות.

יואל האָט געהאַט צוויי זין און זיין פרוי איז ווידער אַמאָל געווען שוואַנגער, ווען ער האָט זיך געשפּילט מיט זייער הונט און באַקומען אַ ביס. ער איז געוואָרן אָנגע-

שטעקט און איז געשטאָרבן אין יאָר 1949. דער דריטער זון האָט נישט געקענט דעם פאָטער, ער איז אָבער גע־וואָרן אָנגערופן נאָך אים — יואל.

שרגא־פייוול גודעס ז״ל

שרגא־פייוול גודעס, אַ ברודער פון יואל גודעס, איז געבוירן געוואָרן אין פיעסק אין יאָר 1912. אויך ער איז אויפגעוואַקסן אין דעם הויז פון זיין פעטער יצחק וואַר־האַפטיג און איז געוואָרן אַ זעלבשטענדיקער מענטש, גע־זונט גייסטיק און פיזיש. זיין איבערגעגעבנהייט און זיין ערנסטע באַציאונג צו יעדער אויפגאַבע האָבן אים גע־וווּנען פיל אָנערקענונג אין דער צייט פון זיין דינסט אין דער פוילישער אַרמיי. נאָך זיין באַפרייאונג איז ער אַרויס אויף אַנדערטהאַלבן יאָר אויף הכשרה אין שטעטל זעלוויאַן אויפן ברעג פון טייך ניעמאַן. אויך דאָרט האָט מען דערקענט זיינע מעלות און ווען עס איז געווען אַ גרויסער מאַנגל אין אַרבעט און זיינע חברים פון דער הכשרה זענען אַרומגעגאַנגען ליידיק, פלעגן די אַרבעטס־געבער אים באַשעפטיקן.

אויף דער הכשרה האָט ער באַקענט די חברטע סאָניע אַלעקסאַנדראָוויטש, מיט וועלכער ער האָט חתונה געהאַט און אין יאָר 1933 זענען זיי עולה געווען און האָבן געוווינט אין הויז פון חנה און יהודה רוזשאַנסקי אין קרית־חיים. די ברענענדיקע היץ אין די זומער־מאָ־נאַטן און די אַרבעט אין דער קבוצת־חול און נאָך דעם אין דער מיל אין מפרץ־חיפה, האָבן שווער געמאַכט דאָס אַקלימאַטיזירן זיך, אָבער שרגא האָט אַלץ אָנגענומען מיט ליבע.

אין יאָר 1945 איז ער געוואָרן אָנגענומען אַלס חבר אין קאָאָפּעראַטיוו משמר־המפרץ, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן דורך פּיעסקער לאַנדסלייט. נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה איז די פינאַנסיעלע לאַגע פונעם קאָאָפּע־ראַטיוו נישט געווען קיין גוטע, אָבער שרגא האָט געזען אין דער דאָזיקער אַרבעט זיין צוקונפט און איז געווען צופרידן מיט זיין גורל. אויך אין זיין פאַמיליע־לעבן האָט ער געזען גליק און עס זענען אים געבוירן געוואָרן צוויי זין.

נאָך דעם ווי עס איז געוואָרן פּראָקלאַמירט די מדינה האָבן די אַראַבער פאַרשטאַרקט דעם טעראָר אויף די וועגן. אין פאַרלויף פון עטלעכע חדשים זענען געפאַלן פיר חברים און אַ גרויסע צאָל חברים זענען פאַרוווּנדעט געוואָרן. יעדע נסיעה איז געווען געפערלעך, אָבער די חברים פונעם קאָאָפּעראַטיוו זענען ווייטער געפאָרן אין יעדן אָרט, כדי אויפצוהאַלטן די פאַרבינדונג צווישן די ישובים.

די לייטונג פונעם קאָאָפּעראַטיוו האָט געזאָרגט פאַר געפּאַנצערטע אויטאָבוסן, באַהעלטענישן פאַר געווער פון אַלע מינים און שטאַרקע שלעפּ־מאַשינען. אויסער די געוויינלעכע נסיעות האָט די הגנה געבעטן פון קאָאָפּע־ראַטיוו צו פירן מענטשן.

דעם 22טן אַפּריל 1948 אין דער פרי איז אַרויס אין דער ריכטונג פון דרום אַ קאַראַוואַנע פון דריי אויי־טאָבוסן, אָנגעלאָדן מיט חברים פון דער הגנה און גע־ווער. מיטאָג־צייט איז אָנגעקומען אין גאַראַזש פון מפרץ אַ ידיעה, אַז דער ערשטער אויטאָבוס איז געוואָרן באַ־שעדיקט אויף איינעם פון די שמאָלע בויגנס פון וועג און ער פאַרשטעלט דעם וועג די איבעריקע אויטאָבוסן. שרגא גודעס, דער פאַראַנטוואָרטלעכער פאַר דער שלעפּ־מאַשין, איז אין יענער צייט אָנגעקומען אין גאַראַזש פון אַ וויכטיקער אויפגאַבע אין גליל המערבי. די מעכאַני־קער זאב פיין און קאַלאַ האָבן זיך אָנגעשלאָסן צו אים און האָבן געפירט דעם אויטאָבוס. די דריי זענען געווען באַוואָפנט. זיי זענען אָנגעקומען צו דער קאַראַוואַנע, אָוועקגעשלעפּט דעם באַשעדיקטן אויטאָבוס אין דער זייט — אַזוי אַז די צוויי אַנדערע אויטאָבוסן זענען גע־ווען אימשטאַנד פאָרצוזעצן זייער וועג — און האָבן אים פאַריכט.

ווען זיי זענען צוריקגעפאָרן, איז קאַלאַ אַראָפּ אין גבעת־נשר און אַוועק צו זיך אַהיים. שרגא האָט ווײ־טער געפירט זיין שלעפּ־מאַשין און זאב דעם אויטאָ־בוס. נעבן דעם קיבוץ יגור האָט זיך געפירט אַ שלאַכט צווישן דער הגנה און דעם אַראַבישן לעגיאָן. שרגא און זאב האָבן אָוועקגעשטעלט זייערע וועגענער אין דער ברייט פון שאָסיי און האָבן פאַרשטעלט דעם וועג פאַרן אַראַבישן לעגיאָן. נאָך דעם האָבן זיי אַרויסגענומען פון באַהעלטעניש דאָס געווער און האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דער שלאַכט. זאב פיין איז פאַרוווּנדעט געוואָרן און האָט

גע׳שריגן פון ווייטיק. שרגא איז צו אים צוגעגאַנגען, אויך ער איז געטראָפן געוואָרן פון אַ סעריע קוילן און איז געפאַלן אויף זיין חבר.

ווען עס האָט זיך פאַרענדיקט די שלאַכט און דער לעגיאָן האָט זיך צוריקגעצויגן אויפן וועג קיין דזשאַ־לאַמי, האָט דער משק יגור איבערגעשיקט אַ מעלדונג דער סטאַציע פון דער געהילפס־פּאָליציי אין קרית־חיים. געהילפס־פּאָליציאַנטן, וועלכע זענען אָנגעקומען אויפן קאַמפּס־פּלאַץ האָבן געפונען זיבן געהרגעטע און צווישן זיי זאב פיין און שרגא גודעס, וועמענס רעכטע האַנט האָט אַרומגענומען דעם האַלדז פון זיין חבר.

שרגא באָראָווסקי ז״ל

שרגא איז געבוירן געוואָרן דעם 12.12.24 אין פּיעסק. פיר און פערציק טעג נאָך זיין געבורט איז זיין פאָטער, וועלכער איז דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות, עולה געווען קיין ארץ־ישראל. די צעשיידונג איז געווען אַ שווערע אָבער אַן אומפאַרמיידלעכע, ווייל מען האָט נישט געקאָנט פירן אַזאַ קליין קינד אין ווינטער.

דעם 12.12.25, ווען שרגא איז אַלט געווען איין יאָר, זענען ער און זיין מוטער עולה געווען קיין ארץ. די משפחה האָט זיך פאַראייניקט אין יפוער פּאַרט, און זיי זענען געווען משוגע פון פרייד. פאַר דעם האָט מען איינגעאָרדנט די פרוי און דעם זון אין חיפה און נאָך דעם האָט מען זיי אַריבערגעפירט אין אַ צריף אין עפולה, וואָס איז געווען געבויט פון ברעטער.

אַזוי ווי אין עפולה האָט געהערשט אַ מצב פון אַר־בעטסלאָזיקייט און די חברים זענען אַרומגעגאַנגען כמעט די גאַנצע וואָך ליידיק, איז געווען קלאָר, אַז דאָס זיצן אויפן אָרט איז בלויז צייטווייליק. און פאַקטיש, יאַנואַר 1926 איז די קבוצת־פּיעסק אַריבערגעגאַנגען אין דער אַראַבישער שטאָט עכו. דאָס איז נישט געווען קיין אי־דעאַלער פּלאַץ פאַר פרויען און קינדער, אָבער דער עיקר איז געווען, אַז די קבוצה איז זיך נישט פונאַנדערגעפאַלן און האָט געוואַרט אויפן טאָג ווען די אינסטיטוציעס וועלן איר דערמעגלעכן צו גיין אויף התיישבות.

שרגא האָט געהאַט פּראָבלעמען פון שפּראַך, ווייל אין דער היים האָט ער געהערט עברית און יידיש, און אין גאַס האָבן די קינדער גערעדט אַראַביש. דאָס איז נישט געווען די איינציקע סיבה צוליב וועלכער עס איז געווען געוווּנטשן צו פאַרלאָזן עכו, אָבער דאָס לעבן דאָרט האָט געדויערט זיבן יאָר.

אין יאַנואַר 1933 איז די משפחה אַריבער קיין קרית־חיים און שרגא האָט געפונען זיין פּלאַץ צווישן יידישע קינדער. ער האָט געענדיקט די פאָלקס־שול אין קרית־חיים און נאָך דעם האָט ער געלערנט אין דער ים־שול ביים טעכניקום אין חיפה. דער „הנוער העובד" האָט גע־שיקט שרגאן אויף זעקס חדשים אויף הכשרה קיין עין־גב. ווען ער איז צוריקגעקומען האָט ער זיך פרייוויליק געמאָלדן צו דינען אַלס נוטר. שפּעטער איז ער אָנגענו־מען געוואָרן אויפן יורידישן פאַקולטעט אין תל־אביב און האָט דאָרט געלערנט איבער צוויי יאָר. ווען עס איז אויסגעבראָכן דער באַפרייאונגס־קריג איז שרגא געשיקט געוואָרן אין פּלאַט.

אין משך פון יענע אַלע יאָרן האָט שרגא זיך פאַר־נומען מיט פאַרלאָזענער יוגנט אין חיפה. מיט דער הילף פון דער פרוי טינקאַ זינגער ז״ל זענען געשאַפן געוואָרן פאַר זיי אַ קלוב און שפּיל־פּלאַץ אין רחוב החלוץ אין חיפה. שרגא איז געווען פאַר די דאָזיקע קינדער אַ דער־ציער און אַ ברודער, ער האָט געזאָרגט פאַר זיי פאַר אַפּרו און וואַקאַציעס און האָט זיי רעפּרעזענטירט אין דער פּאָליציי. נאָכן פאַרנעמען זיך מיט זיי אין משך פון יאָרן זענען שוין די דאָזיקע יוגנטלעכע נישט געווען מער קיין פּראָבלעמאַטישע, נאָר יוגנט, וואָס האָט געאַרבעט און געלערנט. ווען שרגא האָט זיך מאָביליזירט אין דער אַרמיי, איז די זאָרג פאַר די יוגנטלעכע געוואָרן איבער־געגעבן אין די הענט פון הער ברעם, וועלכער האָט גע־עפנט די שול „עמל" אין חיפה.

שרגא איז געשיקט געוואָרן אויף זעקס מאָנאַטן אויף אַ קורס פון אונטעראָפיצירן פון פּלאַט. ווען ער האָט אים געענדיקט, האָבן שרגא און זיין חבר שלמה פאַרגעשלאָגן אַ גרופּע פון אונטעראָפיצירן צו שאַפן אַ ים־קאָאָפּעראַטיוו. די גרופּע האָט באַקומען אַ צייטווייליקן אורלויב פון מיליטער, און דער באַדינג איז געווען זיי זאָלן פירן זייער טעטיקייט אין די ראַמען פון פּלאַט. דער קאָאָפּעראַטיוו האָט זיך אָנגערופן „אופיר" און די ערשטע שיף, וואָס ער האָט זיך פאַרשאַפן האָט ער גע־געבן אַ נאָמען „מסדה".

די שיף איז אַרויסגעפאָרן פון איטאַליע קיין איס־לאַנד און פון דאָרט קיין ענגלאַנד און איטאַליע. אין דער נאַכט פון 28.3.59 איז „מסדה" דערטרונקען גע־וואָרן, נישט ווייט פון דער שטאָט נאַפּאָלי, און מיט איר דריי ישראלדיקע בחורים און דריי איטאַליענישע. איי־נער פון זיי איז געווען שרגא.

אַזוי איז איבערגעריסן געוואָרן דער פאָדעם פון לעבן פון יונגן חלוץ, וועלכער האָט געוואָלט דעראָבערן דעם ים.

שמעון דאָמאַשעוויצקי ז"ל

שמעון דאָמאַשעוויצקי איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1898 אין דאָרף זאַמאַישטש, וואָס ליגט נעבן פּיעסק און מאָסטי. זיין פאָטער איז געווען אַ דיפּלאָמירטער ספּע־ציאַליסט און איז געווען באַקאַנט אין דער גאַנצער געגנט אַלס געניטער פאַכמאַן און אָרנטלעכער מענטש. גוט־באַזיצער וועלכע האָבן געוואָלט צוטיילן ערד אָדער וועל־דער זענען געווען גרייט צו וואַרטן איבער אַ יאָר, כדי דאָס זאָל געמאַכט ווערן דורך וואָלף־זאב דאָמאַשע־וויצקי, אַ וווּנדערבאַרער און הויכגעשעצטער מענטש, וועלכער איז געשטאָרבן אין אַ יונגן עלטער.

ווייזט אויס, אַז וואָלף־זאב דאָמאַשעוויצקי האָט גע־וואָלט, אַז אויך זיין זון זאָל לערנען די דאָזיקע פּראָפע־סיע, ווייל ער פלעגט אים מיטנעמען זייער אָפט אין די גיטער און וועלדער פון פּריצים, כדי ער זאָל אים העלפן ביים מעסטן און מאַכן רעכענונגען.

ווען עס איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה, איז וואָלף־זאב דאָמאַשעוויצקי געבליבן אָן אַרבעט און ער איז אַריבער אין שטעטל מאָסטי און נאָך דעם קיין פּיעסק.

אין יאָר 1916 איז אויסגעבראָכן אַ טיפוס־עפּידע־מיע, און וואָלף־זאב דאָמאַשעוויצקי איז געשטאָרבן. ער האָט געלאָזן נאָך זיך אַ פרוי, צוויי זין און צוויי טעכ־טער. דער יאָך פון פרנסה איז געפאַלן אויף שמעונען.

שמעון איז געווען אַ ציוניסט פון זיינע יונגע יאָרן אָן און האָט געשטרעבט עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל, ער האָט אָבער געפירט די קליינע אונטערנעמונג פון זיין משפחה. די גוט־באַזיצער פלעגן אים צושטעלן קערנער און ער האָט פון זיי פּראָדוצירט בוימל און פסולת פון בוימל. די גוט־באַזיצער זענען געווען צו־פרידן פון זיין אַרבעט און האָבן זיך באַמיט אים צו איבערצייגן ער זאָל בלייבן אין גלות, ווייל ארץ־ישראל איז אַ וויסטער מדבר.

צום סוף האָט שמעון אָלץ פאַרלאָזן און אין יאָר 1925 איז ער עולה געווען קיין ארץ־ישראל מיט אַ גרופּע פון פּיעסקער, צווישן זיי אויך חיינע, מיט וועל־כער ער האָט שפּעטער חתונה געהאַט. שמעון איז געווען זיכער, אַז די צעשיידונג פון זיין משפחה איז בלויז אַ צייטווייליקע און אַז ווען די פּיעסקער וועלן אַרויס אויף התיישבות, וועט ער זיי אַריבערברענגען צו זיך. אָבער ווען ער האָט זיך איבערצייגט, אַז דער פּלאַן פון הת־יישבות וועט נישט פאַרווירקלעכט ווערן און אַז דער עקאָנאָמישער מצב פון זיין משפחה איז אַ שווערער, האָט ער נישט פאַרלאָזט דאָס לאַנד.

שמעון איז געווען איינער פון די הויפּט־זיילן פון דער קבוצת־זיפזיף, ווו ער איז געווען קאַסירער, און פון דער ישראלדיקער קאָמוניקאַציע, ווו ער האָט שטענ־דיק דערפילט ערשטראַנגיקע פונקציעס. ער האָט גענו־מען אַן אַקטיוון אָנטייל אין דער אַנטוויקלונג פון טראַנס־פּאָרט פון איין אויטאָבוס אין קירת־חיים ביז דער פאַר־איניקונג פון די קאָאָפּעראַטיוון „שחר", „דרום־יהודה" און „אגד".

שמעון איז געווען זייער באַשיידן און האָט נישט פאַרלאַנגט גאָרנישט פאַר זיך. ער האָט אָבער געקעמפט ווי אַ לייב ווען ער האָט געמיינט, אַז מען באַוואָלט עמעצן אַנדערש. שטענדיק האָט ער זיך געשטעלט אויף דער זייט פון דעם שוואַכן, באַהויפּטנדיק אַז דער שטאַר־קער וועט זיך אַליין געבן אַן עצה. שמעון איז געווען קלוג און געבילדעט, אַ מענטש מיט אַ קלאָרן געדאַנק און אַ פעאיקייט אַרויסצוזיען קאָנסעקווענצן.

ער וועט קיינמאָל נישט פאַרגעסן ווערן פון די הער־צער פון זיין משפחה און זיינע חברים.

משה שחורי (זלאָטניצקי)

שטריכן צו די געשטאַלטן פון די אָרגאַניזאַטאָרן און אינסטרוקטאָרן פון דער יוגנט

ביזן אָנהויב פון די דרייסיקער יאָרן האָט די גאַנצע אָרגאַניזירטע יוגנט פון פּיעסק געהערט צו דער יוגנט־אָרגאַניזאַציע פון דער ציוניסטישער אַרבעטער־באַוועגונג. צום אָנהויב איז דאָס געווען דער קן פון השומר הצעיר, וועלכער איז געגרינדעט געוואָרן דורך אייניקע יונגעלייט פון וואָלקאָוויסק. נאָך אים איז אַנטשטאַנען דער ציוניסטיש־סאָציאַליסטישער קרייז, אונטער דער לייטונג פון חיים לונסקי ז״ל, וועלכער האָט אים אָנגעפירט און געלערנט ביזן סוף פון זיין לעבן.

אַ פּאָר שטריכן צו זיין געשטאַלט: זיין גאַנץ לעבן איז געווען געווידמעט צו עקסטערן־לערנען, אויסצוברייטערן זיין וויסן און לערנען תלמידים, מיט איבערגעגעבנקייט און מיט טאַלאַנט, אָן אַ שום באַלוינונג. ער האָט געהאַט טיפע ידיעות אין דער יידישער געשיכטע, אין דער טעאָריע פון אַלגעמיינעם און ציוניסטישן סאָציאַליזם, אין דער העברעאישער, יידיש־קלאַסישער און מאָדערנער ליטעראַטור. דאָס אַלץ האָט ער אַליין געלערנט און אונטערריכטעט די אָרגאַניזירטע יוגנט מיטן טאַלאַנט פון פעאיקן רעדנער און ערשטקלאַסיקן פּאַלעמיקער.

אַ שווערע קראַנקהייט, וואָס האָט אָנגעגריפן זיינע לונגען, האָט אים גורם געווען אויסער די פיזישע ליידן אויף דעם צער פון נישט ווערן אָנערקענט אַלס פעאיק עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל. זיין קערפּערלעכע שוואַכקייט האָט אים נישט דערמעגלעכט זיך צו פאַרוואַנדלען אין אַן אַרבעטער אין ארץ־ישראל. אַ געוויסע ווינטער־נאַכט, די געניוע דאַטע געדענק איך נישט, איז ער אומגערהייט נפטר געוואָרן, ווען ער איז אַלט געווען ביי אַ יאָר דריי סיק אָדער אפילו וויניקער. מיט זיין טויט איז פאַרשוווּנדן פון דער וועלט אויך דער קרייז.

אין יענער צייט איז געגרינדעט געוואָרן אין פּיעסק די בית״ר־באַוועגונג. אַ קליינע צאָל יונגעלייט, וואָס האָבן געהערט צו דעם דאָזיקן קרייז, ווי אויך אַ פּאָר תלמידים, וועלכע האָבן געלערנט אויסער פּיעסק, זענען געווען די ערשטע חברים פון בית״ר. די גרינדער, און שפּעטער אויך די פירער פון קן און זיינע אינסטרוקטאָרן, זענען געווען: ישראל זלאָטניצקי און מנחם קאַפּלאַן. דער ערשטער האָט זיך אויסגעצייכנט אַלס רעדנער און איז אויפגעטראָטן אויף גרויסע פאַרזאַמלונגען און אויף קאָנפערענצן; און דער צווייטער איז געווען אַן אידעאָלאָג, וועלכער האָט פאַרשפּרייט די תורה פון בית״ר אין קליינע קרייזן פון יוגנט און קינדער. ישראל איז געווען מפקד הקן אין משך פון דער גאַנצער צייט פון זיין עקזיסטענץ, און מנחם האָט געדינט אַלס זיין סעקרעטאַר. אין די יאָרן פון אויפבלי (1932—1934) האָט דער קן געציילט איבער 100 יינגלעך און מיידלעך, אויסער דערוואַקסענע סימפּאַטיקער, וועלכע האָבן אונטערשטיצט מאַטעריעל און גייסטיק.

ישראל האָט געהאַלטן ביים עולה זיין קיין ארץ, ווען עס איז אויסגעבראָכן די מלחמה. ער איז געבליבן אין פּיעסק און איז אומגעקומען דאָרט מיט אַלע איינוווינער פון שטעטל.

פאַראַלעל צום בית״ר האָבן זיך פונדאַסניי געגרינדעט דער „החלוץ" און „החלוץ הצעיר". אין „החלוץ" האָבן זיך אָנגעשלאָסן אַלע געוועזענע חברים פון ציוניסטיש־סאָציאַליסטישן קרייז, ווי אויך יונגעלייט, נישט פון די שילער פון דער העברעאישער שול, וועלכע האָבן געוואָלט אַרויסגיין אויף הכשרה און עולה זיין קיין ארץ־ישראל.

די צאָל פון די סימפּאַטיקער און אונטערשטיצער

פון דעם סניף איז נישט געווען קלענער פון דער צאָל פון זיינע חברים. צווישן זיי זאָל געדענקט זיין צום גוטן גרשון פאַלקאָוויטש, אַ מיטגליד פון „החלוץ הצעיר", אָבער נישט פון „החלוץ", ווייל ער האָט נישט געוואָלט אַרויסגיין אויף הכשרה.

זיינע חברים פון דער שול־באַנק און נאָכדעם אין „החלוץ הצעיר" האָבן פאַרלוירן זייער גלויבן און האָבן אָנגעהויבן זיך נויגן צום „דערלייזנדיקן" קאָמוניזם. גרשון איז געבליבן געטריי דעם געדאַנק פון סאָציאַ־ליסטישן ציוניזם. צוזאַמען מיט אַ פּאָר חברים, וועלכע לעבן היינט מיט אונדז אין ישראל, האָט ער אָרגאַניזירט די „החלוץ"־באַוועגונג און איז געווען איינער פון אירע אַקטיוויסטן און הויפּט־אינסטרוקטאָר. גרשון איז געווען ווי אַ מין עלטסטער ברודער פאַר די יונגע חברים פון „החלוץ". ער האָט רעפערירט, אינסטרואירט, אָרגאַני־זירט און פּאָלעמיזירט מיט די קעגנער פון רעכטס און פון לינקס. קיין שום זאַך איז נישט געטון געוואָרן אָן זיין וויסן און באַשטעטיקונג. נאָכדעם ווי זיין עלטסטער ברודער האָט חתונה געהאַט, איז גרשון געבליבן אַלס בן־יחיד ביי אַן אלמנה און אַ ברודער פון דריי שוועס־טער, פון וועלכע צוויי זענען געווען יינגער פון אים. דעריבער איז אים נישט געווען מעגלעך צו פאַרווירקלעכן דעם געדאַנק פון „החלוץ", אַרויסגיין אויף הכשרה און עולה זיין קיין ארץ.

ער האָט אונדז אָנגעשטעקט מיטן חלוצישן באַ־וווסטזיין און מיט דעם ברענענדיקן גלויבן אין ציון און האָט דערביי געווידמעט זיין גאַנצע פרייע צייט נאָכדעם ווי ער האָט זיך באַפרייט פון זיין אַרבעט אין משך פון טאָג.

סוף 1937 בין איך צוריקגעקומען קיין פּיעסק, נאָך אַן אָפּוועזנהייט פון פיר יאָר, כדי זיך צו גרייטן עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל. די מערהייט יונגעלייט און חברים זענען אַרויס אויף הכשרה. אַ טייל איז עולה געווען. אַנדערע זענען אַוועק אין אַנדערע ערטער. גרשון איז געבליבן. ער האָט מיר געזאָגט: „ביידע האָבן מיר געאַרבעט פאַרן זעלבן אידעאַל. דו האָסט זיך געראַטע־וועט, איך בין געבליבן אָפּגעריסן. אַ ליידיקייט נעמט אַרום מיין גאַנצן וועזן". איך האָב נישט געוווסט ווי אַזוי אים צו טרייסטן און אַזוי האָב איך זיך פון אים געזעגנט אויף אייביק. צוזאַמען מיט אונדזערע עלטערן, ברידער און שוועסטער איז ער געפירט געוואָרן צו דער שחיטה.

די יוגנט אין פּיעסק, וואָס האָט באַקומען אַ טראַ־דיציאָנעלע דערציאונג און האָט געשעפּט די יסודות פון איר בילדונג פון די גייסטיקע קוואַלן פון אונדזער פאָלק, האָט נישט פאַרענדיקט איר לערנען מיטן פאַרלאָזן די שול־באַנק. די מערהייט האָט דערגענצט זייערע ידיעות פון לייענען און זעלבסט־לערנען. און די כוונה איז נישט נאָר צו די, וואָס האָבן זיך גענייגט צום ציוניזם, נאָר אויך צו די, וואָס פון פאַרצווייפלונג און אַנטוישונג האָבן זיי זיך גענייגט צום קאָמוניזם.

עס זענען אויך געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געוויד־מעט זייער לעבן צום לערנען תורה אין די ישיבות אוי־סער פּיעסק, לערנען תורה לשמה, און נישט צוליב פּרנסה.

זאָלן די דאָזיקע בלעטלעך דינען אַ ליכט צו זייערע הייליקע נשמות.

י. באַראַווסקי

צום אנדענק פון דער פאמיליע לייבע (אריה) און חיה־זעלדע בּאראווסקי

דער פעטער לייבע באַראַווסקי איז געווען דער פּער־טער זון פון זיידן משה און דער באָבען ברײַנע ז״ל.

דער זיידע משה באַראַווסקי איז געווען אַ הורט־סוחר פון תבואות און זיינע געשעפטן זענען געווען פאַרשפּרייט אין גאַנץ ווייסרוסלאַנד, ליטע און מזרח־דייטשלאַנד. אין די ווינטער־חדשים פלעגט ער מאַגאַ־זינירן די תבואה אין שפּייכלערס ביים טייך ניעמאַן. פרילינג, ווען דער אייז אויפן טייך איז צעגאַנגען, האָט ער געלאָדן די תבואה אויף טראַטוועס צו די שטעט גראָדנע, קאָווּעל און מעמעל. דער זיידע משה באַראַווסקי האָט זיך גערעכנט אַלס אַ גרויסער סוחר און זיין משפּחה איז געווען באַקאַנט און געשעצט.

דער זיידע משה באַראַווסקי איז געשטאָרבן אין אַ יונגן עלטער. זיינע זין האָבן ווייטער געהאַנדלט מיט תבואה. זיין אייניציקע טאָכטער האָט חתונה געהאַט און פאַרלאָזן פּיעסק. מיין פאָטער מאיר ז״ל איז געוואָרן מאָביליזירט אין דער רוסישער אַרמיי און האָט געדינט פיר יאָר מיט אַ פערטל. דער פעטער ברוך, דער יינגסטער פון די זין, איז נאָך נישט געווען אימשטאַנד צו פאַרנע־מען אַ שטעלונג.

די דריי עלטסטע זין — מענדל, יצחק און לייבע, האָבן פאַרקויפט די פּיעסקער פּויערים, פאַר אַ נידעריקן פרייז פון דעם אמתדיקן ווערט, בניינים און ערד אין אַ שטח פון הונדערטער מאָרג. עס איז געבליבן בלויז דאָס הויז וווּ מיר האָבן געוווינט מיט דער באָבען ברײַנע. איך בין געווען זייער צוגעבונדן צו מיין באָבען, און איך פלעג מיטגיין מיט איר ווען זי האָט געפּאַשעט די גענדז. „וזה מיין אייניקל יודעלע״, פלעגט זי זאָגן, „די אַלע פעלדער זענען געווען אונדזערע. אָבער די זין האָבן גע־האַנדלט אָן שכל און האָבן. זיי פאַרקויפט פלאָרוקן און אַניכא פאַרנאַשקעס און אַנדערע. איך בין אַלט און אין גיכן וועל איך קומען צו מיין משהלע אין עולם־האמת. אָבער דו, אַז דו וועסט אויפוואַקסן, זאָלסטו דערציילן דיינע קינדער, אַז די דאָזיקע אַלע פעלדער האָבן אַמאָל געהערט צו דער פאַמיליע באַראַווסקי״.

אין עלטער פון צוועלף יאָר בין איך אַמאָל געגאַנ־גען פּאַשען די גענדז. די שקצים האָבן מיך געוואָלט אָוועקיאָגן. איך בין זיי באַפאַלן און געשריגן: „די דאָזיקע

פעלדער זענען אַמאָל געווען אונדזערע. איך וועל בשום אופן נישט אַוועקגיין פון דאַנען". צום סוף האָבן זיך אַריינגעמישט די עלטערע גויים און האָבן נישט געלאָזט מען זאָל מיך אַוועקטרייבן. איך האָב זיך געטראַכט, אַז מיינע פעטערס האָבן געמאַכט אַ גרויסן טעות. מען פאַר־קויפט נישט אַזאַ טייער פאַרמעגן.

דער פעטער לייבע האָט פאַרגעזעצט אַליין, אָן דער הילף פון זיינע ברידער, צו פירן מסחר. זיין פרנסה איז נישט געווען איבעריק גוט און ער איז געווען געצוווּנגען זיך צו פאַרנעמען אויך מיט אַנדערע באַשעפטיקונגען. די עקאָנאָמישע לאַגע ביי אים האָט זיך פאַרבעסערט ווען זיינע זין זענען אונטערגעוואַקסן און האָבן אים גענומען העלפן.

דאָס הויז פון פעטער לייבע און דער מומע זעלדע איז געווען אָפן און וואַרעם און אַלע קינדער פון דער משפחה באַראַווסקי פלעגן דאָרט פיל פאַרברענגען. די מומע זעלדע האָט אויפגענומען די קינדער פריינטלעך און פלעגט זיי געבן כיבוד. די קינדער האָבן זיך געפילט באַקוועם און זיי פלעגן איבערקערן דאָס הויז בשעת זיי־ערע שפּילערייען. דער פעטער און די מומע האָבן זיך קיינמאָל נישט באַקלאָגט, טראָץ דעם וואָס מען האָט געשטערט זייער רו. באַזונדערס האָט דאָס באַשווערט דעם פעטער לייבע, וועלכער האָט די גאַנצע וואָך שווער געאַרבעט.

נישט אַלע שפּילערייען פלעגן פאָרקומען אין הויז. מיר האָבן זייער ליב געהאַט צו רייטן אויף דעם ריזן פערד „בולאַן", און די מומע זעלדע האָט מורא געהאַט טאָמער וועט ער אונדז קאָפּען. די בעסטע צייט פאַר די שפּילערייען איז געווען ווען דער פעטער און די מומע, קינדער פון רבנים, פלעגן אָנטון די שבתדיקע בגדים און אַוועקגיין דאַווענען אין שול. ווען זיי פלעגן צוריקקומען, האָט די מומע געשמייכלט און געזאָגט: „נו קינדער, איר האָט אַלץ איבערגעקערט, זאָלט איר זיין געזונט". עס איז גוט געווען זיך צו געפינען צווישן די פיר ווענט פון פעטער לייבע און דער מומע זעלדע.

איצט זענען אַריבער די קינדער־יאָרן. עס האָט זיך געענדיקט די צייט פון שפּילערייען, עס זענען פאַרבליבן בלויז די זכרונות. דער פעטער לייבע, די מומע זעלדע, זייערע קינדער און אייניקלעך, שיין ווי פרילינג־בלומען, זענען אומגעבראַכט געוואָרן צוזאַמען מיטן גאַנצן גרויסן באַראַווסקי־שבט, נאָר ווייל זיי זענען געווען יידן.

פינף זין האָבן געהאַט דער פעטער לייבע און די מומע זעלדע. איך געדענק ווי אַזוי די מומע זעלדע, שלאַנק און שיין, פלעגט שטיין, באַטראַכטן אירע זין מיט ליבע־בליקן, צוקעמען זייערע האָר און ברענגען אין אָרדענונג זייערע מלבושים.

דער עלטסטער זון, משה באַראַווסקי, איז געווען זעלטן שיין, געזונט, הויך און שטאַרק ווי אַ צעדערבוים פון לבנון. ער האָט געלערנט שניידעריי ביי געניטע בעלי־מלאכות און איז אַליין געוואָרן אַ גלענצנדיקער שניידער. שפּעטער האָט ער פאַרלאָזן די שניידעריי, האָט זיך איבערגעצויגן אין דער גרויסער שטאָט ווילנע און האָט מצליח געווען אין מסחר. ער האָט געהייראַט אַ פרוי מיטן נאָמען רחל און זיי האָבן געהאַט צוויי טעכטער, זינאַ און רבקה. די גאַנצע משפחה איז אומגעבראַכט גע־וואָרן דורך די נאַציס.

דער צווייטער זון, מרדכי, האָט געפירט ווען ער איז געוואָרן אַ דערוואַקסענער מאַן, די געשעפטן פון דער משפחה. און ווירקלעך האָט זיך די עקאָנאָמישע לאַגע פאַרבעסערט. אין אונדזערע קינדער־יאָרן האָט דאָס הויז געדינט ווי אַ שפּיל־פּלאַץ. ווען מיר זענען אויפגעוואַקסן האָט מרדכי פאַרוואַנדלט דעם אָרט אין אַ „קלוב", און ער איז געשטאַנען אין זיין שפּיץ. אין דעם דעמאָקראַ־טישן פאַמיליע־קלוב האָבן זיך געפירט אָנגענעמע און אינטערעסאַנטע געשפּרעכן, און היינט דאַכט זיך, אַז זיי זענען געווען בלויז אַ חלום.

מרדכי איז צוגעשטאַנען צו זיין ברודערס געשעפטן אין ווילנע און האָט דאָרט אויפגעשטעלט אַ משפחה. זיין פרוי און זיינע צוויי טעכטער זענען געוואָרן אומגע־בראַכט דורך די נאַציס. ער האָט זיך געראַטעוועט דורך אַ נס און ער לעבט היינט אין אַרגענטינע.

דער דריטער זון, דוד, האָט געפירט נאָך דער אַוועק־רייזע פון זיינע צוויי ברידער די געשעפטן פון דער משפחה. אַזוי ווי ער איז געווען אַ פּיפיקער סוחר, אַ ליבער מענטש און האָט געהאַט אַ חוש פון הומאָר, האָט ער מצליח געווען אין זיין באַרוף. ער האָט זיך פאַרליבט אין אַ פּיעסקער מיידל, דבורה יעלין, די טאָכטער פון זישקע די בעקערקע, און האָט חתונה געהאַט מיט איר.

זיי האָבן געהאַט צוויי טעכטער. די גאַנצע משפחה איז געוואָרן אומגעבראַכט דורך די נאַציס.

דער פערטע זון, ברוך, האָט נישט שלום געמאַכט מיטן געדאַנק, אַז ער וועט ווייטער זיצן אין פוילן, ווען אַנטיסעמיטישע פּאָליטיק האָט געבראַכט צו אַן עקאָנאָמישער און געזעלשאַפטלעכער דערשטיקונג. אין עלטער פון זיבעצן יאָר, נאָך זייענדיק אַ ייִנגל, האָט ער זיך אויפגעהויבן און איז אַוועקגעפאָרן קיין אַרגענטינע. ער איז אַ סך אויסגעשטאַנען אין דעם פרעמדן לאַנד ביז ער איז מצליח געווען אין אים. היינט איז ער אַ בעל־משפחה און האָט דערוואַקסענע קינדער. זיין טאָכטער, וועלכע איז אַ דיפּלאָמירטע ביכער־פירערין, האָט חתונה געהאַט און וווינט נישט ווייט פון די עלטערן. זיין זון איז אַן אינזשיניער.

דער ייִנגסטער זון, יחזקאל, איז אַוועקגענומען געוואָרן אין זיינע יונגע יאָרן דורך די ברידער משה און מרדכי קיין ווילנע, כדי ער זאָל לערנען אין דער באַוווסטער שול „עפשטיין". נאָך דעם ווי ער האָט געענדיקט זיין לערע איז ער אַוועק צו זיין ברודער ברוך קיין אַרגענטינע. אַן שטיצע פון די עלטערן און אַן אַ באַרוף, אַזוי ווי ער האָט געלערנט בלויז טעאָרעטישע לימודים, איז אויף אים אַריבער אַ קריזיס אין דעם פרעמדן לאַנד. זיין ברודער ברוך האָט געוואָלט אויפטון פאַר אים זייער פיל, אָבער אין יענע טעג איז ער אַליין נאָך נישט געווען איינגעאָרדנט. ענדלעך האָט יחזקאל געעפנט אַ געשעפט צום פאַרקויפן קליידונג און שוכוואַרג אין הורט. היינט זיצט ער אין אַ קליין שטעטל, 400 קילאָמעטער פון בוענאָס־איירעס. אַרום דעם שטעטל זענען פאַראַן פיל ישובים, ווו עס וווינען אויך ציגיינער. די מענטשן דאָרטן זענען גוטע, אָרנטלעכע און רויִקע, און נישט נאָר וואָס זיי האָבן נישט אין האַרצן קיין אַנטיסעמיטישע געפילן לגבי דער איינציקער ייִדישער משפחה צווישן זיי, נאָר זיי אינטערעסירן זיך בכלל נישט מיט פּראָבלעמען פון רעליגיע און ראַסע.

יחזקאל באַגעגנט זיך אָפט מיטן ברודער. ער האָט חתונה געהאַט, און ער האָט אַ זון און אַ טאָכטער. ער לעבט זייער גליקלעך.

דאָס איז די געשיכטע פון דער פאַמיליע לייבע (אריה) און חיה־זעלדע באַראַווסקי. דריי פון אירע זין זענען געבליבן לעבן און האָבן אויפגעשטעלט משפחות. די אַנדערע זענען געוואָרן אומגעבראַכט דורך די נאַציס, אָבער זייער אָנדענק וועט בלייבן אייביק.

חיים רוזשאַנסקי (אַרגענטינע)

דער קאַמף פאַר 8־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג

טראָץ דעם וואָס פּיעסק איז געווען אין שטח זייער קליין, דאָך איז זי נישט געווען הינטערשטעליק אויף קיין שום געביט קעגן אַנדערע שטעטלעך אַרום. אין קעגנטייל, פּיעסק האָט שטענדיק געברויזט מיט קולטור און וויסן, מיט אידייען און פּאַרטייען, קאַמפן צווישן לינקע און רעכטע, דיסקוסיעס צווישן דער יוגנט, שולעס, ביבליאָטעקן ווו מיר האָבן געלערנט און געלייענט און געשעפּט אונדזער גייסטיקן באַגאַזש.

דאָס אַלץ זעה איך איצט פאַר מיינע אויגן, עס דאַכט זיך מיר, אַז איך לעב דאָס איבער אויף דאָס ניי. אָט אַזוי אַ שטייגער זע איך נאָך אַזוי קלאָר און פריש אין מיין זכרון דעם קאַמף אין פּיעסק פאַר דעם 8־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג, וואָס איז אויסגעקעמפט געוואָרן מיט מיין באַטייליקונג.

ווען אין גאַנץ פּוילן, אין אַלע גרויסע שטעט און שטעטלעך, האָבן שוין די אַרבעטער אויסגעקעמפט דאָס רעכט אויף דעם 8־שעדיקן אַרבעטס־טאָג, האָט מען נאָך ביי אונדז געאַרבעט פון פינצטער ביז פינצטער, און זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז איך אויך צווישן זיי.

נאָך אַלס אַ גאַנץ יונג יינגל האָב איך געאַרבעט אַלס שניידער ביי אונדזערע שטעטלדיקע שניידער בעלי־בתים, ווי יהודה באַביטש און אַכטשיק דער שניידער. זיצנדיק ביי דער מאַשין אָן אַ שום קאָנטראָל פון דער צייט, נאָר פון טאָג צו נאַכט, פלעג איך זיך נישט איין מאָל פאַרטראַכטן און פרעגן זיך אַליין, ביז ווי לאַנג וועלן מיר אַזוי אַרבעטן פון פינצטער ביז פינצטער. עס האָט מיך גענומען עקבערן דער געדאַנק און רופן צו אַ פרייערן לעבן, צו אַ פרייערער שעה, כדי אַרויסצוגיין פאַרברענגען. איך האָב שוין דאַן פאַרבראַכט מיט מיידלעך, ראָמאַנסירט און געחלומט וועגן גליק.

עס איז געבוירן געוואָרן אין מיר דער געדאַנק צו רעאַליזירן אויך אין פּיעסק דעם 8־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג, כדי מיר, די פּיעסקער יוגנט, זאָל אויך קאָנען געניסן פון מער זון און לופט, פון פרייער צייט, צוגלייך מיט אַלע אַנדערע.

איך האָב זיך געטראָפן מיט מיין קוזין אברהם רוזשאַנסקי. ער איז אויך געווען אַ שניידער, מיט אברהמטשיק אורלין, מיט די ברידער סופר, מיטן מגידס זין בערל און מענדל, און נאָך אייניקע חברים. מיר האָבן באַהאַנדלט די פראַגע און באַשלאָסן אָנצושרייבן אונדזערע פאָדערונגען און באַלד פאַרטיילט אַלע בעלי־בתים פון שטעטל.

נו, פאַרשטייט זיך, אונדזערע בעלי־בתים, וועלכע זענען געווען געוווינט אַ לעבן לאַנג, אַז מיר זאָלן אַרבעטן אָן אַ חשבון, האָבן נישט געוואָלט אָננעמען אונדזערע פאָדערונגען. מיר האָבן אָבער געקעמפט פאַרביסן, און יעדן טאָג געגאַנגען אַראָפּנעמען אַרבעטער פון דער אַרבעט, און אָט איז מיר געבליבן אין מיין זכרון דאָס בילד ביי מלכה די שניידערקע.

איך בין געגאַנגען מיט מענדל דעם מגידס אַראָפּנעמען דעם פּערסאָנאַל. קיינער האָט נישט געשטעלט קיין ווידערשטאַנד, אַלע זענען אַראָפּ מיט פרייד און מוט. די איינציקע מאַשקע דעם שטעפּערס האָט נישט געוואָלט פאַרלאָזן די אַרבעט און עס האָט געקאָסט מי איר אויפצוקלערן, אַז מיר קעמפן פאַרן נוצן פון אַלעמען.

קולטור־טעטיקייט

נאָך לאַנגע דיסקוסיעס איז ענדלעך ביי אונדז אין פּיעסק דער 8־שעהדיקער אַרבעטס־טאָג געוואָרן אַ פאַקט. שפּעטער, נאָך דעם ווי די 12 שעה זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין 8 שעה, האָב איך שוין געקענט טראַכטן וועגן אַנדערע זאַכן און ־עס האָט מיך גענומען עפּעס

ציען צו שאַפן אַ דראַמאַטישן קרייז. איך האָב ביי אונדז אין שטוב, אַ שבת נאָכן טשאָלנט, פאַרבעטן אַלע חברים, ווי אברהם אורלין, אברהם שמואל, אברהמל דעם מגידס, בערל, אברהם לייב, ביילע יאַנקלס, ליפשע און פרומקע דעם בלעכערס און מיין שוועסטער שיינע און נאָך אַ סך יוגנט. און צווישן אונדז אַלעמען זלמנען, וועלכער איז געווען אַ טאַלאַנטפולער מוזיקער און אַ שטאַרק פעאיקער אויפן טעאַטער-געביט. ער האָט באַשלאָסן אַנצוהויבן רעפּעטירן מיט אונדז „די פוסטע קרעטשמע". פאַרשטייט זיך, אַז פאַר אַזעלכע אַנפאַנגער איז געווען שווער צו שפּילן די דאָזיקע פּיעסע. אָבער אונדזער יוגנטלעכער אומרו און אַמביציע זענען געווען גרעסער פון אונדזערע פעאיקייטן. ענדלעך האָט זלמן איינגערעפּעטירט מיט אונדז אַ פּיל לייכטערע פּיעסע, אַן אָפּערעטע, וואָס האָט געהייסן „די כלה פון די דריי חתנים". עס האָט לאַנג נישט געדויערט און מיר האָבן דאָס אויפגעפירט אין אונדזער שטאָטישן טעאַטער משטיינס גזואַגט, אין „קאַבאַק", מיט גרויס דערפאָלג, אין אַן אויספאַרקויפטן זאַל פון ווינקל צו ווינקל.

מיר האָבן אויך געשאַפן אַ פוטבאָל-קלוב, און אונדזער יוגנט איז אַריינגעצויגן געוואָרן אין דעם שיינעם ספּאָרט. איך בין אויסגעקליבן געוואָרן אַלס קאַפּיטאַן פון קלוב. מען האָט אונדז אַנגאַזשירט אויף מעטשן אין וואָלקאָוויסק, לונע און זעלווע, און אומעטום האָבן מיר געשפּילט מיטן גרעסטן דערפאָלג.

די חלומות האָבן זיך אויסגעלאָזט

צום גרויסן באַדויערן האָט אונדזער יוגנט-גליק לאַנג נישט געדויערט. אונדזערע חלומות און אילוזיעס צו געניסן פון דעם וואָס מיר האָבן געשאַפן זענען שנעל אויסגערונען געוואָרן. די פּאָליטישע לאַגע אין פּוילן איז געוואָרן ערגער פון טאָג צו טאָג, דער אַנטיסעמיטיזם האָט געבושעוועט און די עקאָנאָמישע לאַגע איז געווען אויסזיכטלאָז. איך בין שוין דאַן אַרומגעגאַנגען מיט מיין אויסדערוויילטער, גליקע, און געחלומט צוזאַמען מיט איר וועגן אַ היים און וועגן אַ בעסערער צוקונפט. ליידער איז דאָס אין דער היים פאַר מיר געווען אוממעגלעך צו דערגרייכן. באַזונדערס האָט מען מיך באַשטימט צו דינען אין ערשטן פּולק אולאַנער און דאָס איז אוודאי נישט געווען פאַר מיר קיין געשעפט. איך האָב אַלזאָ באַשלאָסן אוועקצופאָרן קיין אַרגענטינע.

איך האָב אויך שנעל דערליידיקט אַלע פאָרמאַליטעטן און אין יאָר 1929 האָב איך אין אַ ווינטערדיקער, פראָסטיקער און שנייאיקער נאַכט פאַרלאָזן מיין היים, מיין טאַטע-מאַמע, מיין ברודער עליע מיט זיין פאַמיליע, מיין שוועסטער שיינע, מיין ברודער שלמה, וואָס האָט געדאַרפט אָפּפאָרן קיין ארץ-ישראל אין אַ מאָנאַט אַרום, מיינע אַלע חברים און חברטעס, און מיין געליבטע גליקע, צוזאַמען מיט מיין ליב און אומפאַרגעסלעך שטעטעלע פּיעסק.

איך בין אָנגעקומען קיין אַרגענטינע די ערשטע טעג פון יאָר 1930 און איך האָב דאָ געטראָפן אַ שרעקלעכן קריזיס. ס'איז נישט געווען קיין מעגלעכקייט צו טראַכטן ווי נאָר וועגן דער מאַטעריעלער לאַגע און וועגן דער עלנטקייט. איך האָב געקעמפט ווי אַ לייב פאַר מיין עקזיסטענץ. נאָך שווערער מי און פּראַצע האָב איך קוים באַוויזן אַריבערצונעמען גליקען. באַלד איז אויסגעבראָכן די מלחמה און אונדזערע אַלע ליבסטע זענען אומגעבראַכט געוואָרן צוזאַמען מיט די 6 מיליאָן קדושים.

נאָך דער מלחמה

נאָך דער מלחמה, ווען מיר האָבן זיך דערוווּסט וועגן גרויזאַמען גורל פון אונדזערע משפחות, זענען מיר ווי געטריבן געוואָרן צו פאַרבינדן אונדזער פּיעסקער משפחה אין אַרגענטינע, און מיר האָבן געגרינדעט אַ פּיעסקער פאַריין, אַ היים ווו מיר זאָלן זיך קאָנען צונויפקומען און אויסוויינען צוזאַמען אונדזער ווייטיק, אויך זיך טיילן צוזאַמען מיט אונדזערע גוטע מאָמענטן. מיר האָבן נישט גערוט אַזוי לאַנג, ביז מיר האָבן געשאַפן דעם פּיעסקער פאַריין.

מיר האָבן פאַראייביקט מיט אַ טאָוול ביי דעם מאָנומענט פון די זעקס מיליאָן קדושים אונדזערע אומגעבראַכטע. מיר פירן דורך שיינע צוזאַמענקונפטן און שיינע יום-טובים. מען לאַכט, מען וויינט, מען דערינערט אונדזער ליב שטעטעלע פּיעסק, איר פאַרגאַנגענהייט. אונדזער האַרץ קערט זיך דאָרט אום זייער, זייער אָפט.

זלמן קאַפּלאַן

די בית״ר־באַוועגונג אין מאַסטי

אין דער קליינער מאַסט איז נישט געווען קיין שול. דעריבער האָב איך געמוזט באַקומען בילדונג אויסערן שטעטל. ווען איך בין צוריקגעקומען, האָב איך געווידמעט מיינע בעסטע כוחות, כדי צו גרינדן אַ יוגנט־באַוועגונג בית״ר. מיר פלעגן זיך פאַרזאַמלען פרייטיק־צונאַכטס, שמועסן, דיסקוטירן, זינגען און לייענען ביכער.

מאַסט האָט געדינט אַלס אַ פּרוכטבאַרער באָדן פאַר יעדער ציוניסטישער טעטיקייט. אַלע איינוווינער פון שטעטל האָבן אַרויסגעוויזן זייער צוגעבונדנקייט צום לאַנד דורך פרייוויליקע שפּענדעס פאַרן קרן־קימת און קרן־היסוד, טראָץ דעם וואָס זיי האָבן שווער געאַרבעט כדי צו פאַרדינען זייער קנאַפּ געלט.

די בית״ר־באַוועגונג האָט עקזיסטירט ביי אַ פינף־זעקס יאָר. איר הויפּט־ציל איז געווען עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל. עס זענען געווען יונגעלייט, וואָס האָבן צו דעם זוכה געווען, נאָך דעם ווי זיי זענען דורכגעגאַנגען הכשרה אין באַראַנאָוויטש און אין אַנדערע פּלעצער, אין משך פון קורצע אָדער לאַנגע תקופות. צווישן זיי זענען געווען מאיר קאַפּלאַן ז״ל און חיים פּעשינסקי.

צו אונדזער גרויס באַדויערן זענען געווען פילע, וועלכע האָבן געוואָלט לעבן מיט אונדז דאָ, האָבן אָבער נישט זוכה געווען צו דעם.

לזכר חיה לאה לעווין ז"ל

הישיבה הקדושה דסלונים
נוסדה בשנת תקצ"א
רמת-גן, ארץ-ישראל
הרב שבתי יגל
ראש הישיבה

ב"ה, יום ז' לחדש תשרי, שנת תשכ"ח.

הנחם ציון ובונה ירושלים הוא יחזק וינחם את כבוד ידידינו בני משפחת לעווין הנכבדה נ"י,
ברוקלין, נ. י.

מיט גרויס צער האָבן מיר געהערט די שווערע ידיעה פון דער פטירה של האשה הצדקנית, חשובע מיטגלידערין פון ישיבה, אייער ליבע, טייערע מוטער מרת חיה-לאה ב"ר מאיר הכהן לעווין עליהם השלום.

אַ געשטאַלט פון פריערדיקע דורות, וועלכע האָט פאַרקערפּערט אין זיך דעם ריינעם ידישן חן, די הייליקע ידישע צניעות, די גייסטיקע אוצרות פון דער ידישער מאַמע פון פריערדיקע דורות, אַ געשטאַלט, וואָס איז געווען דורכגעדרונגען דורך און דורך מיט אהבת חסד און אהבת תורה און זייער פיל מעשים טובים, אַ געשטאַלט, וועלכע האָט געוואָרעמט און געלויכטן אויף איר גאַנצער סביבה מיט איר ריינער נשמה און וואַרע־מען, גוטן, ידישן האַרץ.

דאָס איז אַן אבידה פאַר דער גאַנצער משפחה, אין וועלכער זי איז געווען די קרוין, אָבער אויך אַן אבידה פאַרן כלל, די אַלע אוצרות, אין וועלכע זי איז גע־בענטשט געווען מיט אַ גרויסער מאָס, זענען אַוועק און עס וואַקסט לײדער נישט אָפּ, לײדער לײדער, אַזוי אַז אויך דער פאַקט, וואָס זי איז געווען געבענטשט מיט אריכות ימים איז נישט קיין טרייסט, ווייל די דאָזיקע גייסטיקע אוצרות פעלן דעם כלל זייער.

ביי אונדז אין דער ישיבה וועט איר נאָמען זיין פאַראייביקט מיט גרויסער ערע, כבוד און ליבע, דאָ וועט זיין איינגעקריצט די הייליקע געשטאַלט פון דער ידי־שער מאַמע, די צדקנית, דאָס ריינע, גוטע האַרץ, וועל־כעס האָט מיט אַזוי פיל, פיל ליבשאַפט געדענקט, גע־טרייט, און געהאָלפן להחזקת התורה, זכר צדקת לברכה.

מיר זאָלן אַלע זוכה זיין אינגיכן צו דער ישועה ונחמה פון כלל ישראל, וואָס אין דעם איז שוין אויך איינגעהילט די טרייסט און נחמה פאַר יעדן פרט, און פרט בביאת המשיח ותחית המתים במהרה, אמן.

מיט פריינדשאַפט
הרב אברהם יגל

פראגמענטן פון בריוו

פון משה־ראובן, מלכה און זיידל שבח

פיעסק, 13.11.1936

טייערע און ליבע קינדער חנן און שיינדל,

...שטעל זיך פאָר, אַז נאָך דיין אַוועקפאָרן איז אַלץ אָפּגעשוואַכט געוואָרן. קיין לאָקאַל איז שוין נישטאָ, נישטאָ ווו זיך צונויפקלייבן און ווער עס זאָל וועקן. מען גייט אַפילו נישט אויף אַ „הרקה" פון די פושקעס פון קרן־קיימת.

איצט, עטוואָס פון היינטיקן שמחת־תורה. עס איז פאָרגעקומען ווי שטענדיק ביי אונדז אין הויז. עס האָט זיך צונויפגעזאַמלט אַ גרויסער עולם צום דאַווענען און זיידל האָט פאַרטראָטן דיין חזקה און געדאַווענט פאַרן עמוד. ס'איז געווען זייער גוט און מען האָט פאַרבראַכט אַ גאַנצן טאָג ביז שפּעט אין אָוונט. דער פּראָוויזאָר וויסמאַנטסקי האָט גערעדט און נאָך אייניקע. מ'האָט גוט צוגעביסן און אַלע האָבן זיך געפרייט צוזאַמען מיט אונדז.

זיידלען האָט מען צוריק אויפגענומען ער זאַל אָנפירן מיטן „החלוץ". אַלע שבת קלייבט מען זיך צונויף ביי אונדז אין הויז און עס איז צוריק געוואָרן פריילעך.

דיין פאָטער און מוטער ראובן און מלכה שבח

✶

טייערע חנן און שיינדל,

דער טאַטע האָט דיר שוין געשריבן וועגן אַלץ אַפילו וועגן „החלוץ" א. אַ. וו.

ס'איז גאַנץ אינטערעסאַנט, אַז דער טאַטע געפינט פאַר נויטיק צו שרייבן אַזעלכע זאַכן און גלייכצייטיק קריטיקירן וואָס די אַרבעט איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן. איך מוז אַפילו מסכים זיין, צו מיין באַדויערן, מיט די אויספירונגען פון טאַטן. נאָר איך וויל דיר אַ ביסל שרייבן וואָס מיר האָבן יאָ דערגרייכט די לעצטע צייט.

ווי דיר איז שוין באַוווסט, האָבן מיר אָנגעהויבן צו רעאָרגאַניזירן דעם „החלוץ הצעיר". די אַרבעט באַשטייט אין דעם וואָס יעדן פרייטיק־צו־נאַכט קלייבט מען זיך צונויף ביי אונדז אין שטוב און גרשון פירט מיט זיי פאַרשידענע אַקטועלע שיחות. אויף מאָרגן, שבת, קומט מען זיך צונויף אין אַ צווייטער שטוב אויף אַ צווייטער שיחה. אַ לאָקאַל איז דערוויל אַ זאַך, וואָס מיר קאָנען נישט אויסהאַלטן. אפשר מיט דער צייט וועט אונדז געלינגען צו דינגען אַ לאָקאַל.

היינטיקן שבת הויבן מיר אָן איינרעפּעטירן אויף אַ חנוכה־אָוונט, וועלכן מיר רעכענען איינאָרדענען ביי אונדז אין שטוב. דער פּראָגראַם איז ווי באַוווסט, ווי שטענדיק: רעפעראַטן, געזאַנג, דעקלאַמאַציעס און לאַטקעס. אין צווייטן בריוו וועל איך דיר באַשרייבן ווי עס איז פאָרגעקומען.

שלום, זייט געזונט,

זיידל

חורבן און גבורה

פרידאַ וואַרשאַווסקי

ביי די פּאַרטיזאַנער

איך בין נישט קיין פּיעסקער, איך בין געבוירן אין האַראַדישטש צווישן באַראַנאָוויטש און נאָוואָגרודעק.

אין אונדזער שטעטל איז די שחיטה געווען די ערשטע אין דער געגנט. מיר האָט געהאָלפן אַ פּוילישער פּאָליציאַנט אַנטלויפן. פּאַרטאָג בין איך אָנגעקומען צו אַ קריסטין אין דער געגנט פון שוויטעזש, 14 קילאָמעטער פון אונדז. וועגן דער אַזיערע שוויטעזש האָט געשריבן דער פּוילישער פּאָעט מיצקעוויטש.

די קריסטין האָט מיר דערקענט. מיין פֿאָטער איז געווען אַ סוחר פון תבואה און דעם „פּאַנאַ יאַנקעלאַ" האָט געקענט די גאַנצע געגנט. די דאָזיקע קריסטין האָט איינגעשטעלט איר לעבן און מיך געבראַכט צו פירן קיין נאָוואָגרודעק. נאָך דעם ווי איך האָב איבערגעלעבט דריי שחיטות אין נאָוואָגרודעק, בין איך אין יאָר 1942 אַנטלאָפן אין וואַלד. אין דער נאַכט ווען איך בין אַרויס פון געטאָ, האָבן פּראָזשעקטאָרן באַלויכטן אַלץ אַרום, די פּאָליציי האָט געעפנט אַ גרויס פייער, און וועמען די קוילן האָבן נישט געטראָפן, איז געלונגען צו אַנטלויפן. עס זענען אָבער דאָ געווען זייער פיל קרבנות.

העלדן־טאַטן פון שמעיה

איצט האָב איך געלייענט דאָס, וואָס שמעיה ז"ל האָט געשריבן פון זיינער צייט. עס איז אָבער ביי אים גאָרנישט דערמאָנט וועגן דער פּאַרטיזאַנקע און די העלדישע טאַטן.

שמעיה ז"ל האָט דערציילט, אַז ווען ער איז געלעגן אויף אַ טיפוס מיט איבער 40 גראַד היץ, האָבן די דייטשן אַרומגערינגלט דעם לאַגער. ער איז אַנטלאָפן צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע. שפּעטער האָט מען באַוואונדערט ווי אַזוי ער איז אַרויס פון דער סכנה.

פון דער קרענק האָט ער שלעכט אויסגעזען און נישט געקאָנט שטיין אויף די פיס. איטשע ראַטשינסקי האָט פאַר אים דעמאָלט זייער פיל געטון. ווען ער איז געקומען צו די כוחות, זענען זיי אַריין אין אָטריאַד „באַרבאַ", און צוליב אַ צופאַל האָבן זיי זיך צעשיידט.

אין אַ געוויסן פּלאַץ איז געשטאַנען אַ גאַרניזאָן פון דייטשן. דער אָטריאַד האָט צונויפגעשטעלט אַ טאַנק און די פּאַרטיזאַנען האָבן אָנגעגריפן די דייטשן. רוסישע שפּיאָנען צווישן די פּאַרטיזאַנען האָבן וועגן דעם איבערגעגעבן די דייטשן און זיי האָבן צוגעגרייט אַ גרויסן כוח און די פּאַרטיזאַנען האָבן געליטן אַ גרויסע מפּלה. האָט מען דאָן אַרויפגעוואָרפן די שולד אויף די יידן.

עטלעכע און צוואַנציק פון די אָממייסטן העלדישע פּאַרטיזאַנען האָבן דאָן גענומען צוויי פּולעמיאָטן און האָבן פאַרלאָזן דעם אָטריאַד „באַרבאַ". אויך שמעיה איז געווען צווישן זיי. די בריגאַדע האָט דאָן אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז זיי קאָנען זיך ריינוואַשן פאַר זייער טאַט, נאָר אויב זיי וועלן אויפרייסן אַ געוויסע צאָל באַנען. זיי האָבן טאַקע באַוויזן פיל גבורה, און נאָכדעם האָט מען פאַרוואַנדלט זייער אָטריאַד אין אַ נייער אָפּטיילונג מיטן נאָמען „אָרדזשאָניקידזע" און שמעיה איז באַשטימט געוואָרן אַלס „קאָמאַנדיר זוואָדאַ", אַ זעלטענער גראַד פאַר אַ יידן. ביים אויפרייסן באַנען, אונטערלייגן מינעס, אויף אַלע געפערלעכסטע אויפגאַבן, אומעטום איז שמעיה געווען דער ערשטער.

אין איין פאַל האָט ער געראַטעוועט זיין זוואָד. אויף דער וואָך איז געשטאַנען ניאָמע יירוש דער נאָוואָגרודקער. שמעיה האָט זיך אויף קיינעם נישט פאַרלאָזן, געקומען קאָנטראָלירן דעם פּאָסט און דערזען פון דערווייטנס דערנענטירן זיך פּאָליציי. ער איז גיך געלאָפן

אַנזאָגן און דער זוואָד איז אָפּגעטראָטן, ווייל זייער כוח איז געווען צו גרויס מען זאָל זיך קאָנען קעגנשטעלן. ווען די שיסערייַ האָט זיך באַרואיקט, איז ער דער ערשטער אַוועק אויף ראַזוויעדקע, און געבראַכט צוריק ברויט פאַר אַלעמען.

איך האָב דערקענט שמעיהן ווען ער האָט איבערגעפירט אונדז פּאַרטיזאַנער איבער דעם שאָסיי נאָוואָגרודעק. ער האָט אַלעמען געהייסן וואַרטן אין וואַלד און אַליין איז ער אַוועק באַערדיקן זיין גוטן חבר יאָסקע פון פוילן, מיט וועלכן ער איז מיט איין טאָג פריער געפאָרן אויף ראַזוויעדקע. זיי האָבן אָנגעטראָפן אויף דייטשן, יאָסקע איז געפאַלן, שמעיה האָט זיך געראַטעוועט.

אויך זענען זיי אַוועק פינף בחורים אונטערלייגן אַ מינע אויף דעם הויפּט־שאָסיי פון לידע. די מינע האָט אויפגעריסן און פיר יונגע לעבנס זענען צעריסן געוואָרן. ער איינער פון זיי איז צוריקגעקומען בשלום אויף דער באַזע.

ער האָט אויך צוזאַמען מיט זיינע מענטשן אַראָפּגעלאָזן אַ באַן און געבראַכט מיט זיך אין לאַגער פינף לעבעדיקע דייטשן. אָפּהאַקן די קעפּ האָט ער איבערגעגעבן אַנדערע, דאָס האָט ער נישט געקאָנט.

אין אַ קאַלטער ווינטער־נאַכט איז ער אַוועקגעפאָרן אויף אַן אויפגאַבע. פאַרטאָג איז ער צוריקגעקומען אין איין בלוזקע אָן זיין שוואַרצן פּעלצל. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז איין פּאַרטיזאַן פון זיין זוואָד האָט צוגענומען ביי אַ קריסטין איר זאַקאַפּאַנעם פּעלצל. די קריסטין האָט זייער געוויינט, האָט ער פון זיך אַראָפּגענומען זיין פּעלץ און איר אַוועקגעגעבן. אַ פּאָר שטיוול האָבן אים די חברים געבראַכט, די שיך זענען שוין געווען צעפאַלן, אָבער ער האָט נישט געהאַט קיין האַרץ אַראָפּנעמען פון גויס פיס.

נאָך נקמה נעמען פאַר זיינע עלטערן, שוועסטער און ברידער, אויף דעם איז ער געווען גרייט יעדע מינוט. אויף די געפערלעכסטע אויפגאַבעס, אַראָפּלאָזן באַנען, לייגן מינעס, דער ערשטער אויף ראַזוויעדקעס, אומעטום איז שמעיה געווען דער ערשטער.

אויפן יום־טוב פון 8טן מערץ, אין „טאָג פון דער פרוי", ווען דער קאָמענדאַנט פון אָטריאַד האָט מיך געוואָלט נעמען אין שטאָב, האָט ער זיך קעגנגעשטעלט מיטן רעוואָלווער. מיר האָט ער געזאָגט, אַז אויב מיר וועלן נישט האָבן קיין אַנדער ברירה, וועלן מיר פאַרלאָזן דעם אָטריאַד. אין אַליאַרמס און פייערן האָט ער אין איין האַנט געכאַפּט די ביקס און די צווייטע האַנט מיר געגעבן, אַרויסגעפירט מיך ווי אַ קינד פון אַלע פייערן.

אונדזער פרייד איז געווען גרויס, ווען עס האָט זיך דערנענטערט דער סוף פון דער מלחמה. אונדזער אָטריאַד איז אַריין דער ערשטער אין לידע, ער איז באַשטימט געוואָרן ווייטער צו פירן דעם קאַמף מיט זיין זוואָד. זיין באַגער פון נקמה איז געווען געוואַלדיק גרויס, איך האָב אים אָבער אָפּגעהאַלטן. די אַלע, וואָס זענען אַוועק, האָבן זיך נישט אומגעקערט. עס איז אים נאָך באַשערט געווען צו ברענגען אַ דור, אָבער קיין נחת האָט ער נישט דערלעבט.

ער איז געקומען אין זיין געבורט־שטעטל פּיעסק, געבליבן אַרבעטן אין זעליוויאַן, כמעט דערטרונקען געוואָרן אין ניעמאַן. 90 קריסטן האָבן זיך דערטרונקען, און מיר, דריי ידן, צווישן זיי מיינע אַ שטאָטישע רישע מירסקי, וועלכע געפינט זיך איצט אין אַמעריקע, האָבן זיך געראַטעוועט. מיר זענען אַריבער זיבן גרענעצן, זיך געוואָלגערט חדשים לאַנג אויף די באַנען און געוואַנדערט צופוס. שפּעטער זענען מיר געפאָרן מיט דער שיף „חנה סנש" 11 טעג אויפן וואַסער, און אין דער נאַכט פון 26.12.45 זענען מיר אַראָפּ אויפן ברעג פון נהריה.

אין ארץ־ישראל

גלייך פון דער ערשטער וואָך האָט זיך אָנגעהויבן זיין שווער לעבן: ער האָט געדאַרפט מיטן רידעל אָנפילן זאַמד אויף די אויטאָס. איך פלעג אים יעדן טאָג ברענגען עסן צום ים. די ערד ווו ער פלעגט שטיין איז געווען נאַס פון זיין שווייס, מיין וועג צוריק פלעג איך פאַרגיסן מיט טרערן. עס איז שווער צו באַשרייבן זיין גרויסע פרייד, ווען ער האָט געקויפט דעם ערשטן טראַקטאָר. שמעיה האָט דער ערשטער זיך אויסגעלערנט רעמאָנטירן, אַזוי אַז ער האָט פון ערשטן מאָמענט אָן גענומען אויף זיך די שווערסטע אויפגאַבן. זיי זענען געוואַקסן פון איין טראַקטאָר צום צווייטן, נאָך און נאָך, זיין איבערגעגעבנקייט איז געווען אָן גרענעץ. פון 4 פאַרטאָג ביז 11 ביינאַכט האָט נאָך געקלונגען דער

טעלעפאָן. דאָס לעצטע יאָר האָט אים אינגאַנצן דער־שעפּט. איך פלעג אים בעטן און רעדן, און ער פלעגט מיר זאָגן: ווילסטו בלייבן אָן ברויט? אין די לעצטע מאָמענטן, ווען דער טאַקסי האָט געוואַרט, כדי אים אָוועקצופירן אין שפּיטאָל, און משה האָט אים געוואָלט העלפן אָנטון די שיך, האָט ער געזאָגט: איך בין בכוח אַליין אָנצוטון מיינע שיך. דער טעלעפאָן האָט גע־קלונגען, ער האָט געוואָלט צוגיין און ער איז אויף אייביק אַוועקגעפאַלן.

ער האָט נישט דערלעבט צו האָבן אַ ביסל נחת. משה האָט דאָס זעלבע יאָר געענדיקט די שול באַסמאַט שרה — כיתה ח'. די קינדער האָבן געבראַכט די צייגע־נישן, נישט געווען ווער עס זאָל זאָגן ווי שטענדיק: זאָגט אַ דאַנק דער אמא פאַר אייערע גוטע תעודות, זי האָט געגנוג מי אַריינגעלייגט.

נישט דערלעבט משהן זען אַלס חייל. ער פלעגט אַזויפיל דערציילן, וואָס פאַר אַן אויסגעצייכנטער חייל ער איז געווען אין דער פּוילישער אַרמיי ביי די סאַפּערן.

איך, זיין פרוי פרידאַ, האָט פאַרלוירן אַ גוטן און איבערגעגעבענעם פריינד אין לעבן, און מיינע קינדער — אַ טייערן פאָטער.

יהי זכרו ברוך.

בית עלמין

ישראל לעוו

יידישע פּארטיזאנער

איך בין ישראל לעוו, זון פון יצחק און ליבע פון פּיעסק. איך וויל דערציילן וועגן זיך, וועגן דער יוגנט, דער פאַרגאַנגענהייט, דעם גאַנצן לעבן ביזן איצ־טיקן טאָג.

אין יאָר 1932 בין איך אַלט געווען 12 יאָר. איך האָב אָנגעהויבן צו באַזוכן דעם החלוץ הצעיר, ביזן יאָר 1936. נאָך דעם בין איך אַריינגעצויגן געוואָרן אין דער יאַטשייקע פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי אין פּיעסק. אין אַ קעמערל זענען געווען פינף חברה. עס זענען געווען משה־ישראליק ווילער. לייזער פּרץ, בערל דעם מולערס און אייניקל, איטשע־יאַנקל.

אין יאָר 1937 איז געוואָרן ליקווידירט די קאָמו־ניסטישע פּאַרטיי אין ווייסרוסלאַנד. אויך איך בין גע־וואָרן אַרעסטירט, דאָס איז געווען דעם 27־סטן אַפּריל 1937. איך בין באַפרייט געוואָרן בשעת דעם פּראָצעס, ווייל איך בין געווען יינגער פון 17 יאָר.

די רוסן זענען אַריין

אין 39־סטן יאָר איז אויסגעבראָכן דער קריג צווישן פּוילן און דייטשלאַנד און די רוסן זענען אַריין אין אונדזער שטעטעלע פּיעסק. אַלע געוועזענע קאָמסאָ־מאָלצעס האָבן גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין באַגע־גענען די סאָוויעטישע מאַכט, מיט פרייד און מיט גע־זאַנג אין די גאַסן. מען האָט זיי אויפגענומען מיט פרייד, ווייל אונדזער שטעטעלע איז געווען אַ שטעטעלע פון אַרבעטער און אַרבעטסלאָזע, פון שוסטער, שניידער, מענטשן וואָס האָבן געלעבט פון שווערער אַרבעט, מענטשן, וואָס האָבן פאַרקויפט זייערע הענט ביי פּרי־צים. איך האָב נאָך אין יאָר 1934 געאַרבעט ביי ביספּינג. מיר זענען דאָרט געווען אַ גרופּע פון 15—16 מאַן. איך בין געווען מיט משה־ישראליק ווילער. ווען ביס־פינג האָט אונדז געזען אין די חלוצישע היטלען, האָט ער געמיינט, אַז מיר זענען שילער. האָט ער געזאָגט: אַז די שילער זאָל מען צאָלן נאָר צו זלאָטי אַ טאָג. די דערוואַקסענע האָבן באַקומען צו צוויי.

ווען די רוסן זענען אַריינגעקומען האָבן אַ סך מענטשן געהאָפט, אַז אונדזער קליין און אָרעם שטעטעלע פּיעסק וועט אויסוואַקסן. די זעלבע יוגנט וועט באַקומען אַר־בעט, וועט קאָנען לערנען, און מיר וועלן דערגרייכן אַ נייע תקופה. איך געדענק ווי אַזוי די לאַגע האָט זיך פאַרערגערט. אַלע בתי־מדרשים זענען געוואָרן צוגענו־מען. עס האָט זיך אָנגעהויבן דער פינישער קריג. מען האָט באַזעצט מיט מיליטער די שולן, דעם „מויער". אויף די ייִדן האָט דאָס געמאַכט אַ שווערן איינדרוק.

22טער יוני 1941

דעם 22־סטן יוני 1941 יאָר איז אויסגעבראָכן דער קריג מיט די דייטשן. איך בין אין דעם טאָג אַרויס אַר־

בעטן ביים טייך, ביים טרייבן די קלעצער צו דעם ניעמאן. דאס שטעטל איז געווארן שווער באמבארדירט. מען האט גענומען לויפן אין וועלדער און פעלדער.

אויף מארגן דעם 23־סטן איז פיעסק ווידער באמבארדירט געווארן דורך די דייטשע עראפלאנען. מענטשן זענען זיך צעלאפן אין דער אומגעגנט. אלץ האט געברענט. פילע זענען געלאפן צום גלח אויף דער בלאטע, אויף דער טאמע. איך מיט א גרופע מיינע חברים: משה־ישראליק ווילער, ציפין, משה־ישראליקס ברודער, יעקב־מאטע דאניעלעוויטשפ, לייבל נאוויק, האבן פארלאזן דאס שטעטעלע. מיר האבן נאך גענומען דאס פערד פון סעלסאוויעט און מיר זענען אוועק.

ארויסגייענדיק האב איך געטראכט: עס וועט קומען די צייט און מיר וועלן זיך נאך אומקערן. אבער

דאס אין געווען דעם פינפטן טאג פון דעם קריג. דורך טייכן, דורך פעלדער, דורך וועלדער. מיר האבן זיך אין וועג צעשיידט. נאך גרויסע באמבארדירונגען זענען מיר זיך שוין מער נישט צונויפגעקומען. מיר זענען געגאנגען דורך דער שטשארע, נאווידוואר, נאוואיעלניע, נאוואגרודעק, קארעליטש, יערעמיטש, איבער דעם ניעמאן, געקומען צו דער נאליבאקער פושטשע.

דא סאיז געווען דעם פינפטן טאג פון דעם קריג. הונגעריק, בארוועס און מיד. אין דער נאליבאקער פושטשע זענען מיר געבליבן בלויז אין צווייען. איך מיט משה־ישראליקס יינגערן ברודער, משהקע. דאס איז געווען דעם ערשטן פרייטיק פון דעם קריג. די דייטשן זענען שוין געווען אין מינסק. מיר זענען געווען ארום סטאלפצע. ווייטער האבן מיר געהאט מורא צו גיין. די פאניק איז געווען גרויס. מיר האבן אנגעהויבן גיין צוריק. אבער אויך צוריק איז פאר אונדז קיין וועג שוין נישט געווען.

אין 1940 יאר האט מען מיך אויסגעוויילט אין פיעסקער סעלסאוויעט און איך האב געוווסט וואס עס דערווארט מיך, וואס עס שטייט מיר פאר. מיר זענען געקומען אין שטעטעלע קארעליטש, 20 קילאמעטער פון נאוואגרודעק. דארט האבן מיר זיך באזעצט ביי א ידישער משפחה. דארט האבן מיר געזען די דייטשן, ווען זיי זענען אריין. זיי האבן געקלעבט אויף די ווענט אפישן, אז אלע פליטים זאלן זיך אומקערן אהיים. אויב מען וועט זיי טרעפן אנדערשוווּ, וועט ווערן אומגעבראכט די גאנצע משפחה.

מיר וואנדערן ווייטער

די משפחה, ווו מיר זענען געווען האט געהאט שטארק מורא. זיי האבן אונדז געהייסן מיר זאלן פארלאזן זייער הויז. מיר זענען אוועק קיין נאוואגרודעק, געהאט מורא אריינצוגיין, אויסגעמיטן נאוואגרודעק און געקומען קיין נאוואיעלניע. געשלאפן זענען מיר אין שול. ווען דער שמש איז אריין, האט ער געזאגט: היינט קומען א סך דייטשן, איר מוזט דא פארלאזן, אנישט ווער איך אומגעבראכט. זענען מיר אוועק קיין זשעטל. א ידיש שטעטעלע מיט א באפעלקערונג פון 2,000. דארט האבן מיר אויסגעפונען צופעליק איינעם א גלעזער, מיר האבן געטראפן זיין טאכטער אין וועג און מיר האבן אים אפגעגעבן א גרוס, אז מיר האבן זי געזען. אונדזערע פיס זענען געווען פארוווּנדעט נאכדעם ווי מיר זענען אזוי פיל געגאנגען בארוועס. דער יודנראט האט זיך וועגן אונדז דערוווּסט און האט אונדז געגעבן שטיצע צום לעבן. נאך דעם האבן מיר געמוזט פארלאזן אויך דאס הויז און מיין חברס ברודער האט מיך פארלאזן. ער האט געזאגט, אז ער פארט צו זיין שוועסטער אין לונע. איך בין געבליבן איינער אליין. געשלאפן האב איך אין א געוועזענער קוזשניע. דער יודנראט האט מיך געשטיצט וויפל ער האט געקאנט.

אין דעם שטעטל האבן זיך געפונען 2,000 פליטים געקומענע פון אלע עקן וועלט. מען האט אונדז גענומען שיקן אויף ארבעט. א שיין צום לעבן האט מען די פליטים נישט געגעבן. דאס איז געווען סוף 42־סטע יאר. ווען עס האט זיך געשאפן אין דווארעץ א לאגער, האט מען אונדז אלע אויפגעקליבן און מען האט אונדז אוועקגעשיקט אהין, דארט האט מען געטראגן שטיינער און געלאדן מאשינען. שפעטער האט מען אונדז אריבערגעווארפן קיין נאוואיעלניע. די קעלט איז געווען זייער גרויס — 41 גראד. מיר זענען געגאנגען בארוועס, נאקעט און אפגעריסן, געארבעט האט מען צו 12 שעה. אז דער פירער פון לאגער איז געקומען אויף יאגד, האט ער גענומען אונדזערע 150 מאן, און אויב ער

האט גארנישט געטראפן, האט ער געשאסן אין די ידן, אויסגעלאזן צו זיי זיין רציחה.

א באגעגעניש מיט צוויי דייטשן

נאך דעם האט מען אונדז אומגעקערט צוריק קיין דווארעץ. איין מאל, פרייטיק, ווען איך בין געגאנגען ווינטער אין פראסט נאך א ביסל זופ, האב איך באגעגנט צוויי פילאטן, יונגע דייטשן. פארוואס איך האב אים נישט באגריסט, זאגט איינער. „יודע, קאם הער!" בלייב איך שטיין דערשראקן. „ווארום האסטו מיך נישט באגריסט?" זאג איך: „ליבער הער, א ייד האט נישט דאס רעכט צו באגריסן א דייטש". ער האט מיר געגעבן א פאטש און איך בין געפאלן צו דער ערד. איך האב געמיינט, אז באלד נעמט ער ארויס דעם פיסטאלעט און ער שיסט מיך. ער האט מיר נאר געגעבן א קלאפ מיטן פוס און איז אוועק ווייטער.

אין יעדן הויז זענען געווען צו 100 מאן, צו 50 מאן, ווי א לאגער. און איך האב געזאגט צו מיינעם א חבר פון א צווייטן פלאץ: „היינט מוז איך פארלאזן דעם פלאץ. איך וועל דא מער נישט זיין". דאס איז געווען סוף 42-סטן יאר. איך האב 12 אזייגער ביינאכט פארלאזן. מיר זענען געקומען צוריק קיין זשעטל דורך פעלדער און דורך וועלדער, דורך שניי און פראסט און מיר האבן זיך ארייגעגנבעט צוריק אין געטא. דארט האב איך געלעבט ביי א משפחה שמועל דער מייטשיצער. אין שטוב זענען געווען אין דער צייט פון געטא זעקס משפחות.

די ערשטע אקציע

נאך דעם האט זיך אנגעהויבן די ערשטע אקציע. עס איז פארעפנטלעכט געווארן א באפעל, אז אלע יידן זאלן ארויסגיין אויף א פלאץ פון אן אלטן בית-עולם אויף אונטערזוכונג ווער עס איז פעאיק צו ארבעט. מען האט אונדז אלעמען אויסגעשטעלט, דייטשן ארום אונדז, מיט אויטאמאטן אין די הענט, און געשיקט וועמען רעכטס און וועמען לינקס. ס'איז געקומען מיין ריי, האט ער געזאגט: לינקס. איך בין אפגעגאנגען 5 מעטער, איז געשטאנען א דייטש. פרעגט ער: „פארוואס נעמסטו נישט די פרוי?" זאג איך: „איך האב נישט קיין פרוי". זאגט ער: „נעם שנעל דאס מיידל און לויף אהיים". איך האב זיך אומגעקערט צוריק, גענומען דאס מיידל, וואס איז געשטאנען הינטער מיין פלייצע אין דער ריי און איך בין אוועק.

מיר זענען געקומען צוריק אין די וווינונגען, 50 פראצענט זענען געקומען צוריק אהיים און 50 פראצענט זענען אוועק צו די גריבער. פרויען מיט קינדער זענען אוועק, אלטע לייט, נישט פעאיקע צו ארבעט, בלינדע, קאליקעס. די יוגנט האט מען נאך געלאזן ביזן 15טן מאי 1942. מען האט געטריבן אויף שאסייען, אין וועלדער, צוגרייטן האלץ און אנדערע שווערע ארבעטן פאר 100 גראם ברויט.

דעם 15טן מאי 1942 האב איך מיט נאך באקאנטע מענטשן, נישט פון מיין שטעטל, זיך געפונען אין געטא פון זשעטל. ביינאכט איז געווארן דאס געטא ארומגערינגלט. ווען עס איז געווארן טאג האבן מענטשן גענומען לויפן און געוואלט אנטלויפן. מען האט געשאסן איבער פלויטן, איבער די שטאכל-דראטן.

איך בין צוגעגאנגען צו א שטוב, ווו עס איז געווען א גרויסער קעלער. איך בין אריין אין קעלער, דארט האבן זיך אויסבאהאלטן 40 מאן, אלטע לייט, פרויען, קינדער. דאס האט געהייסן א מעלינע. איך האב געזאגט צו מיינע באקאנטע: דער פלאץ טויג נישט. מיר האבן געזען, אז איבערן שטוב איז פאראן א סאלקע. מיר האבן געשטעלט א גרויסן לייטער, ארויפגעגאנגען און מיר האבן דעם לייטער אוועקגעווארפן. מיר זענען געבליבן זיצן אויפן צווייטן שטאק פון דעם הויז.

דורכן פענצטער האבן מיר געזען, אז עס זענען אנגעפארן ליטווינער, לאטישן, אוקראינער מיט געפאנצערטע מאשינען. זיי זענען אראפ פון די מאשינען, זיך צעשטעלט און גענומען גיין אין דער ריכטונג פון געטא. דער זייגער איז געווען ארום 7—8. מען האט אנגעהויבן פירן קינדער באזונדער, מאמעס באזונדער, טאטעס באזונדער, מען האט ארויסגעריסן קינדער פון די הענט און מען האט זיי געווארפן אין א ווינקל. אין א שעה ארום האבן מיר געהערט שיסערייען פון פולעמיאטן. מען האט געפירט גרופעס נאך גרופעס, מענער באזונדער און פרויען באזונדער. די קינדער האט מען צעשיידט פון די עלטערן. מיר, פינף מאן אויפן בוידעם,

האבן געקוקט אויף דעם בילד, וואס קיינמאל האבן מיר זיך אזא נישט געקאנט פארשטעלן.

די אקציע האט זיך געפירט א גאנצן טאג ביז נאכט. די נאכט איז אדורך מיט א גרויסער שיסעריי. אויף צומארגנס האבן זיי פארגעזעצט, געפונען באהאלטענע אין די מעלינעס, אדער מענטשן, וואס האבן גענומען לויפן איבערן גאס. פאליציאנטן זענען צוגעקומען צום קעלער און האבן דערזען א קליין קינד, וואס איז ארויס פון דארט. פרעגט א פאליציאנט: „ווער איז דא פא־ראן?" זאגט דאס קינד: „דא זענען פאראן א סך מענטשן". זיי האבן אריינגעווארפן א גראנאט אין קעלער. דער גראנאט האט אויפגעריסן, אז דער בניין האט געקאנט לויפן אין הימל.

מיר זוכן א באהעלטעניש

מיר האבן געטראכט, אז אלץ איז געענדיקט. איך האב געזאגט צו מיינע חברים, מיט וועלכע איך בין געווען אין דער הויף: „מען קאן אונדז אויך טרעפן. לאמיר דא מאכן עפעס א באהעלטעניש". צוויי ברע־טער ליגן אין דער הויף צונויפגערוקט צוזאמען און אין פאל, מען נעמט גיין צו אונדז, לאמיר ארויף אין דער הויף, מען זאל אונדז נישט טרעפן. לויט אונדזער שכל, אז מען וועט א קוק טון, וועט מען קיינעם נישט זען.

פארנאכט זענען געקומען די פויערים ביי דעם יודנראט, ווו ס'איז איצט געווען דער געביטס־קאמיסאר. מען האט זיי געגעבן ביר צום טרינקען און מען האט געשפילט פיאנא. דאס זענען געווען די באגרעבער מיט די רידלען אין די הענט. די צווייטע נאכט האבן מיר ווייטער געהאט מורא צו פארלאזן דעם פלאץ און מיר זענען געבליבן ווייטער זיצן. ס'איז אנגעקומען דער דריטער טאג. אן עסן, אן טרינקען. א בלעכענער דאך און א שארפע זון האט געברענט איבערן קאפ. צווישן אונדז איז געווען א קינד פון 12 יאר. ס'איז כמעט משוגע געווארן פון דורשט נאך א טרינק. ס'איז אדורך דער דריטער טאג. מער טארן מיר דא נישט זיין. מיר מוזן זיך אראפלאזן און פרווון אוועקגיין, ארויסגיין פון דאנען, אנטלויפן פון דאנען.

איך בין אראפ דער ערשטער פון דאך מיט באר־וועסע פיס און איך בין אריין אין א שטוב זוכן א ביסל וואסער. כ'האב קיין וואסער נישט געטראפן. אויפן פריי־פעטשאק ביים אויוון האב איך געטראפן א טעפל מיט וואסער. איך האב אים גענומען אין האנט און געטרונ־קען. איך האב געטראפן נאך א טאפ וואסער. כ'האב אראפגערופן מיינע חברים און זיי געגעבן צו טרינקען. אין שטוב איז פינצטער און עס ליגן צוויי געהרגעטע מענטשן. ווער זיי זענען ווייס איך נישט. כ'האב גע־זאגט צו מיינע חברים: „אלע גייען בארוועס. איך וויל אנפירן מיט אייך, איר זאלט מיך הערן וואס איך וועל אייך זאגן".

נאך גערודפט יידן

מיר זענען געווען פינף מאן. איך האב געוואלט וויסן, ווער עס איז פאראן אין קעלער. איך לאז זיך אויף די קני, איך בויג איין דעם קאפ און קוק אריין דורכן פענצטער פון קעלער און שריי צו זיי: „יידן, ווער איז דא פאראן, ווער לעבט דא?" הער איך ווי מען זאגט: „שאט, דייטשן זענען ווידער געקומען". זאג איך: „קומט צו צום פענצטער. דאס זענען נישט קיין דייטשן. דאס בין איך, א ייד, אזא ווי איר". הער איך א קול: „מיר וועלן צוגיין זען ווער איז עס". עס איז צוגעגאנ־גען א פרוי צו מיר. זאג איך: „האב נישט קיין מורא. דאס זענען מיר, אזעלכע ווי איר. ווער לעבט דא פון אייך?" זאגן זיי: „מיר זענען דא 25 מאן. צווישן אונדז אלטע לייט און קינדער. 15 מאן זענען געהרגעט געווארן ביים אויפרייס פון גראנאט. 5 קינדערלעך האבן מיר אליין דערשטיקט מיט די הענט, ווען די מוטערס האבן דאס נישט געקאנט אויספירן, כדי נישט אויסצוגעבן זיך אליין". זאג איך: „קומט אלע ארויס וואס שנעלער, בארוועס, עס זאל נישט קלאפן און איך וועל אייך פרווון ארויספירן פון דאנען".

אלע האבן מיר געפאלגט און זענען ארויסגעגאנגען פון קעלער 25 מאן. צוזאמען מיט אונדז 5 זענען גע־ווען 30. איך בין געגאנגען פאראויס. איך האב זיי פאר־געלייגט, אז אין א פאל פון געפאר, וועל איך א מאך טון מיט דער האנט, און זיי וועלן זיך אלע צעלייגן.

מיר זענען געקומען צו א קליין טייכל. אין טייך האט מען געדארפט אריינגיין און אדורכגיין אונטערן בריק, דאן זענען מיר שוין אויסערן געטא. מיר הערן

פון דערוויטנס דאָס וואַסער הילכט אָפּ מיט נאָך אַזעלכע פּיס, אַזוי ווי אונדזערע. נאָך מענטשן ווי מיר אַנטלויפן פון דאַנען. די נאַכט איז געווען אַ שטילע, קיין שיסערייען האָט מען נישט געהערט. איך האָב געטון דעם ערשטן טריט אין וואַסער. כ'בין אַריין און געפירט אַלעמען מיט זיך. כ'בין צוגעקומען ביז דעם פלויט, ווו ס'איז געווען די גרענעץ פון געטאָ. כ'האָב צופעליק אַרויפגעטראָטן מיט דעם באָרוועסן פוס אויף דעם שטעכעדיקן דראָט. כ'האָב נישט געשפּירט קיין ווייטיק, ווייל נישט איך בין געגאַנגען, נאָר ס'האָט מיר געטראָגן דער אימפּעט, דאָס בלוט, די ענערגיע פון אַ מענטשן. כ'בין אַלט געווען 19 יאָר. כ'האָב געפירט די גאַנצע גרופּע פון 30 מאַן. כ'האָב זיי אַרויסגעפירט פון אונטערן פלויט און מיר זענען געגאַנגען אין דער ריכטונג פון וואַלד. טראָץ דעם וואָס מיר האָבן געמאַכט אַ גרויסע רונדע, זענען מיר געקומען אויף די קברים פון אַלע אומגעקומענע פון נעכטן און אייערנעכטן און היינט.

אויף די פרישע קברים

דאָס בלוט האָט געשפּריצט פון דער ערד. די זאַכן צעריסן און צעוואָרפן. אָן שרעק זענען מיר געגאַנגען ווייטער און מיר זענען אַרויף אויפן שאָסיי, וואָס האָט געפירט קיין סלאָנים. עס איז געלעגן אַ יידיש מיידל, אַ געהרגעטע פון נעכטן דורך די דייטשן, וועלכע זענען געפאָרן מיט מאָטאָציקלען און האָבן באַשאָסן אַלע וועגן און אַלע פעלדער. מיר זענען אַריבערגעגאַנגען דעם וועג און מיר האָבן זיך געזעצט אין אַ קליינעם יונגן וואַלד. דאָרטן האָבן מיר זיך צונויפגעקליבן אַלע צוזאַמען. ווייטער גיין האָבן מיר שוין נישט געקאָנט, ווייל ס'איז שוין געווען טאָג. מיר האָבן דאָרט געדאַרפט זיצן אַ גאַנצן טאָג, קיינער זאָל אונדז נישט זען. בייטאָג האָבן זיך דערנענטערט צו אונדז קי, וועלכע האָבן זיך געפּאַשעט און מיר האָבן געהאַט גרויס שרעק, מען זאָל אונדז דאָ נישט טרעפן.

ס'איז געוואָרן באַלד 6 אַזייגער. שיסערייען האָבן מיר געהערט אַ גאַנצן טאָג. יעדער איינער פון אונדז איז געווען פאַרשטיינערט, אָן בלוט, אָן נערוון, ווי מענטשן געשטאָרבענע, וואָס מאַכן נאָר באַוועגונגען. אויפן גאַס איז געוואָרן טונקל. איך האָב אַלעמען אויפגעהויבן, מיר דאַרפן גיין נאָך אַ 15 קילאָמעטער, וועלן מיר אַריינקומען אין אַ טיפן וואַלד. מיר מוזן דורכגיין אַ וועג, ווו עס געפינט זיך אַ גאַרניזאָן פון דייטשן אין אַ געוועזענער ווירטשאַפט, נעבן וועלכער מען מוז פאַרבייגיין.

איך האָב פּלאַנירט ווי אַזוי צו גיין. מען דאַרף אויסמיידן דעם וועג ביזן וואַלד. קודם־כל זענען מיר צוגעגאַנגען אויף אַ כוטאָר צו אַ שטוב. דער פּויער האָט זיך דערשראָקן און האָט אונדז אַרויסגעטראָגן ברויט און האָט אָוועקגעגעבן די גאַנצע מילך, וואָס ער האָט געמאָלקן פון דער קו. ער האָט אונדז געשראָקן, אַז מיט אַ שעה צוריק זענען דאָ געווען דייטשן. ער האָט געוואָלט, אַז מיר זאָלן וואָס שנעלער אַנטלויפן, אָבער עס האָט זיך אים דאָס נישט איינגעגעבן. מיר האָבן צעטיילט דאָס ברויט און די מילך צווישן די קינדער און אַלטע לייט, וועלכע זענען שוין געווען דעם פינפטן טאָג אָן עסן און אָן טרינקען. מיר האָבן גענומען גיין, אין דרויסן איז געוואָרן פינצטער. מיר זענען צוגעקומען איין קילאָמעטער פאַר דעם פּלאַץ, ווו עס איז געווען אַ געפאַר צו גיין, ווייל דאָרט האָבן זיך געפונען איבער דרייסיק דייטשן.

אין וואַלד

מיר האָבן געמיטן אַ האַלבן קילאָמעטער אין אַ זייט און מיר זענען אַריין טיף אין וואַלד. דער זייגער איז שוין געווען באַלד 12־1. מיר האָבן געהערט אַ גרויסע שיסעריי. אונדז האָט זיך געדאַכט, אַז מען יאָגט אונדז. מען לויפט נאָך אונדז, זיי זעען אונדז. דאָס איז געווען אַ קליינע גרופּע פון רוסישע פּאַרטיזאַנען, וואָס זענען געווען אין וועג. מיר האָבן זיך מיט קיינעם נישט באַגעגנט און זיך נישט געוויזן. עס איז געוואָרן טאָג, דער זעקסטער טאָג. מיר, עלטערע און יונגע האָבן נישט געגעסן און נישט געטרונקען. מיר זענען געקומען צו אַ קליינעם טייך, מיר האָבן זיך אַרומגעוואַשן און זיך אָנגעטרונקען מיט דעם ערשטן טרונק וואַסער.

עס גייען מאַשינען. עס דאַכט זיך אונדז, אַז מען יאָגט אונדז, מען לויפט נאָך אונדז, מען ווייסט ווו מיר זענען. מיר זענען אַריין טיפער אין וואַלד און מיר האָבן אַ גאַנצן טאָג געלעבט אויף שוואַרצע יאַגדעס.

אין אָוונט זענען מיר אַוועק אויף אַ כוטאָר. מיר האָבן געוווּסט, אַז דאָרט דאַרפֿן זיין אונדזערע געציילטע באַקאַנטע פֿון יאַוואָרסקע רודי. דריי פֿון אונדז זענען אַריין צו דעם פּויער. זאָגט ער: „פֿון וואַנען זענט איר?" זאָגן מיר: „מיר זענען פֿון זשעטלער געטאָ". באַלד וועלן קומען די, מיט וועלכע איר דאַרפֿט זיך באַגעגענען", האָט ער געזאָגט. „דערווייל נאָט אייך עסן און טרינקען. ברענגט אַלע אין שייער און לייגט זיך שלאָפֿן". נאָך אַזוי פֿיל טעג זענען מיר געווען שטאַרק מיד. אין מיין פֿוס, מיט וועלכן איך האָב אַנגעטראָטן אויפֿן דראָט, האָט זיך אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען אַן אינפֿעקציע. מיר האָבן נישט געפֿילט קיין מידקייט און אַלע זענען מיר אַנטשלאָפֿן געוואָרן אין שייער.

ווען איך בין געלעגן און געשלאָפֿן האָט זיך מיר פֿאַרגעשטעלט אַ בילד, אַז די דייטשן זענען דאָ און זענען געקומען. פּלוצלונג דערזע איך פֿאַר מיר אַ לעבעדיקע געשטאַלט. אַ ייד פֿון יאַוואָרסקע רודי, ראַזאָווסקי. ער האָט זיך געגעבן אַ וואָרף אויף מיר, ער האָט מיך געקענט און זאָגט: „הייב זיך שוין אויף, שרעק זיך נישט, דאָס בין איך וועלוול. קום פֿון דאַנען אַוועק. דאָ איז נישט קיין פּלאַץ, דאָ קומען אַלע שעה דייטשן". מיר האָבן אַלע פֿאַרלאָזן דעם פּלאַץ און מיר זענען אַלע אַוועק אין וואַלד. מיר זענען געקומען אין וואַלד. נישט קיין וואַסער און נישט קיין עסן. צו אונדז איז געקומען אַ טויב. האָבן מיר זי געשאָסן. דאָס איז געווען דאָס איינציקע עסנוואַרג, וואָס איז אָנגעקומען צו אונדז. מען האָט אָפּגעקאָכט די טויב, מען האָט באַקומען וואַסער און מען האָט אָנגעקאָרמעט די קינדער, די קליינע קינדער. פֿאַרנאַכט זענען שוין געווען מיט אונדז צוזאַמען יונגע לייט, נאָך אַזעלכע ווי מיר, און עס האָט זיך גענומען אַנטוויקלען די ערשטע יידישע פּאַרטיזאַנישע באַוועגונג אין דער פּעטשאַרסקער פּושטשע. דער פּלאַץ איז מיר געווען באַקאַנט נאָך פֿון 1936.

דאָס ערשטע געווער

דאָס ערשטע געווער, וואָס מיר האָבן געהאַט איז געווען איין ביקס מיט פֿינף שטעקענער. מיר זענען אַוועקגעגאַנגען, כדי צו שאַפֿן זיך עסנוואַרג. מיר האָבן נישט געהאַט קיין אַנונג וואָס עס הייסט אַ פּאַרטיזאַנישע באַוועגונג און וואָס עס הייסט דאָס וואַלד־לעבן. מען האָט אונדז געזאָגט, אַז דאָ נישט ווייט, 15 קילאָמעטער, איז פֿאַראַן אַ משפּחה פֿון אַ פּאָליציאַנט. ער האָט, נאָכן אויסראָטן די יידן, אַלץ געפֿירט צו זיך אַהיים. אים דאַרף מען ליקווידירן. אָבער מיט אונדזער געווער, וואָס מיר האָבן דאַן געהאַט, איז נישט געווען אַזוי לייכט צו גיין צו אַזאַ אַרבעט. ס'זענען געווען 10 שטעקנס מיט איין ביקס. מיר זענען געקומען ביינאַכט, כדי דער פּויער זאָל מיינען, אַז מיר זענען אַלע באַוואָפֿנט מיט געווער. איינער איז אַריין מיטן ביקס און אַלע זענען געשטאַנען מיט די שטעקנס הינטער די פֿענצטער, כדי אים אָפּצונאַרן, אַז מיר האָבן געווער.

איינער פֿון אונדזערע חברים, אויך אַ געוועזענער זשעטלער, האָט דערקענט ביי דעם פּאָליציאַנט אין שטוב זיינע זאַכן און זיינע קליידער, מיט זיין קאָלדרע, מיט וועלכער ער פֿלעגט זיך צודעקן, מיטן אויסגענייטן מאָנאָגראַם. אונדזער חבר האָט געחלשט באַלד אויפֿן אָרט. אָבער דאָס איז נישט געווען דער פּלאַץ. מען האָט אים באַלד אַרויסגענומען אויפֿן גאַס און אים באַרואיקט. מען האָט אַלץ צוגענומען פֿון שטוב. דאָס פֿערד מיט דער קו מיט אַלץ, וואָס איז דאָרט געווען. מען האָט באַגאָסן מיט נאַפֿט און אונטערגעצונדן די גאַנצע משפּחה.

מיר זענען געקומען צוריק בשלום אין וואַלד. קיינער פֿון אונדז האָט נישט געוווּסט ווי אַזוי צו שעכטן די קו און צוגרייטן פֿון איר דאָס פֿלייש. האָט מען זי געשאָסן און זי איז אַנטלאָפֿן און מען האָט זי געכאַפּט ווידער. דאָס זענען געווען די ערשטע שריט פֿון דער יידישער פּאַרטיזאַנען־באַוועגונג פֿון דער פּיעטשאַרער פּושטשע. אין אַ קורצער צייט זענען צוגעקומען צו אונדז נאָך חברים און עס זענען אָנגעקומען ביי 400 מאַן, אַלץ יונגע לייט, קינדער און פֿרויען, צווישן זיי פֿעאיקע און אומפֿעאיקע צו געווער. מיר האָבן באַשלאָסן, אַז אַלע קאָנען צוזאַמען נישט זיין. מען מוז פֿונאַנדערטיילן צווישן פֿעאיקע און אומפֿעאיקע. מיר דאַרפֿן זיי שטיצן מיט עסנוואַרג, מיט זאַכן, אָבער זיי מוזן זיין באַזונדער. יעדן טאָג האָבן מיר געשאַפֿן געווער, ווו פֿאַר געלט און ווו אָן געלט. מיר האָבן שוין געהאַט באַוואָפֿנטע 150 מאַן מיט געווער. מיר האָבן נישט געאַרבעט זעלבשטענ־

דיק, נאָר אין פאַרבינדונג מיט פּאַרטיזאַנען, וועלכע די רוסישע אַרמיי האָט איבערגעלאָזן.

קאַמפן מיט דייטשן

די 150 מאַן האָבן זיך צעטיילט אויף דריי גרופּן. דריי זוואָדן, ערשטער, צווייטער, דריטער. די אָנפירער־שאַפט איז באַשטאַנען פון אונדזערע אייגענע, אונדזער גאַנץ געווער האָבן מיר געשאַפן מיטן אייגענעם כוח. ס׳האָט זיך דערנענטערט סוף 1942. אין יאַראָווסקע רודי האָט דער דייטש אַריינגעוואָרפן אַ גרויסן כוח. דאָס איז געווען דער צענטער פון אונדזער פּאַרטיזאַנען־באַוועגונג. ווען זיי האָבן באַזעצט דאָס גרויסע דאָרף, האָבן מיר ווייטער נישט געקאָנט גיין און זיך באַוועגן. אונדזער קאָמאַנדיר קאַפּלינסקי, אַ זשעטלער, אַ געוועזענער קאַפּראַל אין דער פּוילישער אַרמיי, איז געקומען מיט אַ באַפעל, אַז אַלע פּאַרטיזאַנען פון דער גאַנצער געגנט זאָלן זיך פאַראייניקן צוזאַמען און זאָלן אַרויסטרייבן די דייטשן פון יאַראָווסקע רודי.

ס׳איז געווען קאַלט, נאַס, רעגנדיק. מ׳האָט אָפּגע־קליבן די בעסטע 70 מאַן, דאָס בעסטע געווער, וואָס האָט זיך געפונען אין אונדזער באַזיץ און מיר זענען אַוועק אויף אַ פּלאַץ, פון וועלכן מיר וועלן מאָרגן אינדערפרי אָנגרייפן יאַראָווסקע רודי. 8 אַזייגער אינ־דערפרי האָט זיך גערדאַרפט אָנהויבן דער קאַמף. די גאַנצע פּאַרטיזאַנען־באַוועגונג האָט שוין געציילט 2.000 מאַן. מיר, בלויז יידן, האָבן געהאַט אַן אַטריאַד פון 150 מאַן באַוואָפנט מיט גוט געווער.

8 אַזייגער אינדערפרי, ווען עס האָט זיך דערהערט דער ערשטער שאָס, האָבן זיך אַלע געלאָזן מיט אַ גרויסן כוח, מיט אַ „הוראַ" אויפן דאָרף. מיר האָבן פאַרנומען דאָס דאָרף, מיר האָבן גענומען פיל געפאַנגענע, און פיל געהרגעט. דאָס גאַנצע עסנוואַרג, וואָס די דייטשן האָבן צוגעגרייט פאַר זיך אויף אַ לאַנגער צייט האָבן מיר צו־גענומען. דאָס גאַנצע געווער און די זאַכן האָבן מיר פאַרנומען.

דאָס איז געווען סוף 1942.

מיר זענען געקומען מיט גרויס פרייד צו זיך אַהיים. אָבער ווען מיר זענען געקומען צוריק אין אַטריאַד, האָט זיך די גרויסע פרייד פאַרוואַנדלט אין אַ גרויסן טרויער. אונדזערע צוויי חברים, וועלכע זענען געבליבן אויפן פּלאַץ אַלס אומפּעאיקע צום קאַמף, האָט זיך פאַר־גלוסט פאַרברענגען אויף אַ כוטאָר. זיי האָבן אַלזאָ איינ־געשפּאַנט דאָס פערד און אַוועקגעפאָרן אויף דעם כוטאָר. די דייטשן און וולאַסאָווצעס, וועלכע זענען אַנטלאָפן האָבן זיי געכאַפּט אויפן וועג, לעבעדיקערהייט זיי גע־בראַכט קיין זשעטל, ווו מען האָט זיי געפירט דריי טעג אויף אַ קייט, און נאָכדעם האָבן זיי זיי געהאַנגען.

מיר האָבן געמוזט בייטן דעם פּלאַץ. נאָך אַזאַ מיי זאַך האָבן מיר שוין דאָרט נישט געטאָרט בלייבן. מיר זענען אַוועק. מיר האָבן זיך שטענדיק געאיבט. מיר האָבן געזאָגט, אַז ווען עס גייט אַוועק דער קעמפער, דאַרף דער נישט־קעמפער ווערן אַ קעמפער.

משפחות אין וואַלד

עס האָט זיך אָנגעהויבן דאָס 43־סטע יאָר. ווינטער, שניי, פרעסט. מיר האָבן זיך צוגעגרייט צום ווינטער מיט עסנוואַרג, מיט קליידער, סיי פאַר אונדז, סיי פאַר די משפחות־גרופּן. עס איז געקומען אַ רוסישער פּאַר־טיזאַן און געזאָגט, אַז ער האָט געטראָפןביים טייך שטשאַרע עטלעכע יונגעלייט, וואָס זענען אַנטלאָפן פון פיעסקער געטאָ. איך בין שוין די נאַכט נישט געשלאָפן. איך האָב געבעטן ביי מיין אָפיציר, ער זאָל מיר געבן אַ פערד מיט אַ נאָך אַ פּאַרטיזאַן, מיר זאָלן פאָרן זיי אויפזוכן. איך בין פון מיין שטעטעלע פיעסק איינער אין דער געגנט. כ׳בין אַרויסגעפאָרן פרי, איך קום צופאָרן אין דעם דאָרף, זאָגט מען מיר, אַז זיי האָבן דאָ גענעכ־טיקט, אָבער זיי זענען אַוועק ווייטער. איך קום צו גיין אויפן צווייטן כוטאָר, זאָגן זיי: „נישט לאַנג זענען זיי אַרויס פון שטוב, אפשר זענען זיי אַוועק אין דער ריכ־טונג". איך בין געלאָפן ווייטער נאָך זיי און איך האָב זיי געטראָפן אין אַ שטוב. זיי זענען מיר געפאַלן אויפן האַלדז קושן און וויינען. ווער איז דאָס געווען?

דאָס איז געווען מיינער אַ קוזין, רפאלס אַ זון, מענדל סופר צוויי פלעמעניצעס, שעפסל יעניקעס אַן אייניקל דער יינגסטער. דעם נאָמען געדענק איך שוין נישט. איך האָב זי צוגענומען צו זיך וואָס שנעלער און איך האָב זיי געבראַכט צו פירן אין וואַלד. ווען זיי זענען געקומען אין וואַלד, האָבן זיי זיך נישט פאַרגעשטעלט, אַז אַזוי

לעבט מען דאָ. זיי האָבן מיר דערציילט ווי אַזוי זיי זענען אַנטלאָפן די נאַכט, ווען מען האָט זיי געפירט פון פיעסק קיין וואָלקאָוויסק. דער פיעסקער פּאָליציאַנט, וועלכער איז געשטאַנען אין דער זייט פון בית־עולם האָט געזאָגט: „לויפט, ווען איר וועט אַנטלויפן, וועל איך אויסשיסן אַ פּאָר מאָל, עס זאָל הייסן, אַז איך האָב אייך געיאָגט".

אַ גרויסע אָבלאַווע

איך האָב זיי צוגענומען צו זיך, איינגעאָרדנט זיי ביז דעם 43־סטן יאָר. אין 43־סטן יאָר האָט דער דייטש אַראָפּגעפירט פון פראָנט 60.000 מיליטערלייט מיטן בעסטן געווער צו פירן אַן אָבלאַווע אויף דער פּושטשע, אין וועלכער מיר זענען געווען, די פּעטשאָרסקע פּושטשע. מען האָט אַרומגערינגלט פון סלאָנים ביז דער ביאַליס־טאָקער געגנט, ביז שטשוטשין. די אָבלאַווע האָט גע־דויערט צוויי מאָנאַטן. מיר, דער ייִדישער אָטריאַד, האָבן פאַרנומען אַ פּלאַץ אויפן וועג פון קאָזלאָווטשינע, 70 מאַן די בעסטע קעמפער, אויסגעשולט מיט גוט געווער.

דאָס איז געווען ווינטער. מיר ליגן אינדערפרי, דער זייגער איז געווען 7—7.30. מיר זעען קעגנאיבער אונדז גייען דריי פרויען, אָנגעטון אין פרויען־זאַכן, מיט קויש־לעך אין די הענט. זאָג איך: „דאָ גייען פרויען, באַלד וועלן מיר וויסן וואָס הערט זיך דאָרט אין קאָזלאָוו־טשינע". אַזוי ווי זיי האָבן זיך דערנענטערט צו אונדז אַ 300—400 מעטער, זענען זיי אַריבערגעגאַנגען אויף דער צווייטער זייט, אין דער ריכטונג, וווּ מיר זענען געלעגן באַהאַלטן. און פּלוצלונג זעט מען קיינעם נישט.

אונדזערע פּאַרטיזאַנען זענען אָפּגעגאַנגען אַן אַ זייט, האָבן פונאַנדערגעלייגט אַ פייער און האָבן זיך געוואָ־רעמט. דאָס זענען נישט געווען קיין פרויען, דאָס זענען געווען דייטשן איבערגעטון אין פרויען־קליידער מיט באַהאַלטענע אויטאָמאַן. זיי האָבן אונדז געוואָלט אַרומ־רינגלען און זיי זענען אַרויפגעפאַלן אויף דער גרו־פּע, וועלכע איז געזעסן ביים פייער און זיך געוואָרעמט. מיר הערן פּלוצלונג אויטאָמאַטן, איינער, אַ צווייטער און אַ דריטער. מיר האָבן געעפנט אַ פייער צוריק. אַלע זענען מיר געבליבן לעבן, ס'האָט זיך דאַן אָנגעהויבן אַ פאַרביסענער קאַמף צווישן אונדז און די דייטשן.

מען האָט אונדז צעקלאַפּט און צעוואָרפן. נישט ווייט איז געווען נאָך אַ ייִדישע גרופּע, אַ דערעטשינער, וווּ עס איז געווען דער ד"ר מעסניק, אַ וואָלקאָווויסקער ייִדי־שער דאָקטאָר, וועלכער האָט מיט איר אָנגעפירט, ער איז געפאַלן ביי דער שטשאַרע. אויף מאָרגן זענען מיר געוואָרן שטאַרק צעקלאַפּט. מען האָט אונדז אַזוי צע־קלאַפּט, אַז מיר זאָלן זיך קיינמאָל נישט אויפקלייבן צוזאַמען. אונדזער קאָמאַנדיר פון אָטריאַד קאַפּלינסקי איז אומגעקומען אויפן וועג, ווען ער האָט זיך באַגעגנט מיט די דייטשן.

אַנטיסעמיטיזם מצד רוסישע פּאַרטיזאַנען

דער אַנטיסעמיטיזם האָט זיך אָנגעהויבן שטאַרק צו אַנטוויקלען מצד די רוסן צו די ייִדישע פּאַרטיזאַנען. אויף יעדן טריט האָט מען שוין געדאַרפט מורא האָבן פאַר די אייגענע רוסישע פּאַרטיזאַנער. די לאַגע איז גע־וואָרן גאָר שלעכט. די אָבלאַווע איז אָנגעגאַנגען אין פולן גאַנג — נישט אַרויס פון וואַלד און נישט זיין אין וואַלד. דער לאַגער איז געוואָרן פאַרברענט און אויפגעריסן. די משפחות־גרופּן האָט מען געטראָפן אין די זעמלאַנ־קעס, און מען האָט זיי אויפגעריסן מיט גראַנאַטן און זיי געלאָזט ליגן אין די פעלדער און וועלדער.

מיר, ייִדישע פּאַרטיזאַנער, האָבן זיך צעקלאַפּט אויף קליינע גרופּן. מיר זענען געקומען ביים ניעמאַן נישט ווייט פון בעליצע. מיר האָבן דאָרט געטראָפן אַ משפחה־גרופּע פון פינף מענטשן. מיר זענען געווען צען מאַן. מיר האָבן אויסגעבויט אַ זעמלאַנקע אין דער ערד און באַדעקט מיט בוימער, מיט מאָך, מיט ליים און מיר האָבן זיך דאָרט באַזעצט, כדי איבערלעבן די אָבלאַווע, וועלכע גייט נאָך אָן. דאָס הייסט — מענטשן, צען מאַן, זענען אַריין לעבעדיק אין דער ערד. ווען עס פלעגט פאַלן דער גרויסער שניי, פלעגן מיר גיין 30—40 קי־לאָמעטער זיך שאַפן עפּעס עסן איבער דעם ניעמאַן, און אַריינגיין עס זאָלן נישט זיין קיין שפּורן נאָך זיך. פירן נאָך זיך אַ בוים, פאַרמאַסקירן זיך און לעבן אַזוי ביי־טאָג און ביינאַכט. מען פלעגט קומען איבער אונדז און פירן האָלץ און זעגן קלעצער און מען האָט נישט גע־וווּסט, אַז דאָרט לעבן מענטשן.

מיר זענען געווען אַ גרופּע פון 10 מאַן מיט אַ פרוי. מיר זענען אין דער זעמלאַנקע אָפּגעווען אַ מאָנאַט צייט. מיר האָבן מצליח געווען, און מיר זענען געבליבן לעבן. די פּאַרטיזאַנען־באַוועגונג האָט זיך גענומען שאַפן צוריק, די אַבלאַווע איז אָפּגעצויגן געוואָרן. דער אַנטיסעמיטיזם איז ווייטער געוואַקסן. יידישע פרויען און יידישע קינדער פלעגן די אייגענע פּאַרטיזאַנען אומברענגען, הרגענען, ברענגען צו שאַנד, מיר האָבן געזען, אַז די לאַגע איז געפערלעך. מיר האָבן זיך צונויפגערעדט אַ גרופּע פון 10 מאַן, מיר האָבן פאַרלאָזן די פּעטשאַרסקע פּושטשע און מיר זענען אַוועק אין דער ריכטונג פון וואָסילישאָק, ראַדין, אייּשישאָק. דאָרט האָבן מיר באַגעגנט אַ גרופּע יידישע פּאַרטיזאַנען, וועלכע האָבן זיך געראַטעוועט פון פאַרשידענע שטעט און שטעטלעך. זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן און זיך פאַרשאַפן געווער.

זיי האָבן אונדז דערזען ווי מלאכים. שיין געווער, שיינע, יונגע פּאַרטיזאַנען, איינע ווי איינע. זיי זענען פון ערשטן טאָג אָן געגאַנגען אויספירן פאַרשידענע אַרבעטן, אויפרייסן אייזנבאַנען, אויפרייסן אַלע פלעצער, ווו די דייטשן פאַרשאַפן זיך עסנוואַרג. דאָס זענען געווען פלעצער, ווו עס האָבן געלעבט פריער די פריצים און דייטשן האָבן זיי פאַרנומען, געהאָדעוועט דאָרט קי און פערד. מען האָט אומגעבראַכט אַלע קליינע גאַרניזאָנען, ווו דייטשן האָבן זיך געפונען. זיי האָבן קיינמאָל נישט געזען פאַר זייערע אויגן אַזאַ אַרבעט ווי די, וועלכע מיר האָבן זיי פון ערשטן טאָג אָן באַוויזן.

מיר זענען געווען מיט זיי צוזאַמען. איצט האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייער קאַמף. עס אַרבעט אַ יידישער אַטריטד אין דער געגנט, וואָס הייסט „רוסקאַיאַ פּושטשאַ”. דאָרטן גייט אַדורך אַ טייך, די קאַדרע. דאָרט איז ראַדון, ווו דער „חפץ־חיים” האָט אַמאָל געלעבט. מיר פלעגן גיין קיין אייּשישאָק, אַרום ווילנע, אין ווילנער געטאָ זענען מיר געגאַנגען און אַרויסגענומען מעדיקאַמענטן. דאָס אַלץ האָט געדויערט ביז דעם אָנהויב 1944.

גענעראַל־מאַיאָר קאַפּוסטין

אָנפאַנג 1944 יאָר זענען אַרויסגעקומען צו אונדז רוסן, גענעראַל־מאַיאָר קאַפּוסטין, וועלכער האָט זיך געפונען אין אַ דאָרף און די דייטשן זענען געגאַנגען אים אַנטקעגן. ווען די דייטשן האָבן זיך דערוווּסט, אַז קאַפּוסטין גייט פאַרנעמען די ביאַליסטאָקער געגנט, זענען זיי אַרויס אַנטקעגן מיט אַ זייער גרויסן כוח, מיט 15,000 מאַן און 5 עראָפּלאַנען, וואָס האָבן זיי באַגלייט די גאַנצע צייט. קאַפּוסטין האָט זיך באַגעגנט מיט אונדז פאַרנאַכט אין אַ דאָרף, און האָט אונדז געפרעגט ווער מיר זענען. מיר האָבן אים דערקלערט ווער מיר זענען, וואָס פאַראַ פּאַרטיזאַנען. ער האָט אונדז געזאָגט, אַז איצט קעמפן מיר שוין מער נישט זעלבשטענדיק, נאָר מיר מוזן גיין מיט אים צוזאַמען, כדי צו ווייזן ווו עס איז די „רוסישע פּושטשע”.

די דייטשן האָבן אונדז באַגעגנט מיט אַ גרויסן כוח. זיי האָבן איבערגעשניטן אַלע וועגן, שאָסייען און בריקן. קאַפּוסטין איז געגאַנגען מיט טויזנט מאַן, צווישן זיי איז געווען אַ יידישער קאָמאַנדיר־אַטריאַד פון 300 מאַן, אַ ראַזוויעדקע, אַלע זענען געווען שטאַרק באַוואָפנט. און אַזוי ווי עס איז געוואָרן נאַכט, האָט ער געגעבן אַ באַפעל, מען זאָל אָנגרייפן די דייטשע זאַסאַדעס.

דער יידישער אַטריאַד־קאָמאַנדיר האָט געהאַט אַ פערזענלעכע מתנה פון סטאַלינען — אַ פּיסטאַלעט מיטן נאָמען און פאַמיליע. די יידישע זאַסאַדעס זענען געווען באַוואָפנט מיט טאַנקען און מיט געפּאַנצערטע מאַשינען. מיט אונדז איז געווען אַ דרוקעריי פון ביאַליסטאָק מיט אַ רעדאַקטאָר, אַן עלטערע יידישע פרוי, ביי 60 יאָר. זי איז אויך געגאַנגען מיט אַלעמען צופוס. אַזוי ווי מיר זענען געקומען נענטער האָבן מיר געעפנט אַ פייער, מיר האָבן באַפרייט דעם וועג און מיר זענען אַלע דורכגעגאַנגען פון איין וואַלד אין צווייטן וואַלד.

אויף מאָרגן האָט זיך אָנגעהויבן אַ קאַמף. אַ גאַנצן טאָג זענען געקומען פון ווילנע פינף עראָפּלאַנען און פינף זענען צוריק געפלויגן. מען האָט באָמבאַרדירט דעם וואַלד. די דייטשן האָבן גערופן: „נידער מיטן יידן און דו רוס גיב זיך אונטער!” דער קאַמף האָט געדויערט צוויי טעג. אין משך פון דעם קאַמף זענען געווען געהרגעטע דייטשן 2,500 מאַן חוץ פאַרווונדעטע און געפאַנגענע אין געפאַנגענשאַפט. זייערע הענט און פיס זענען געהאָנגען אויף די ביימער. מען האָט גענומען נקמה, מען האָט געטונקט די הענט אין בלוט

וויפל מען האָט געקאָנט. מען האָט געשריגן איינס: „פאַר אונדזערע טאַטעס און מאַמעס!“, „פאַר אונדזערע שוועסטער און ברידער!“, „פאַר די קליינע קינדער, וועלכע מען האָט געוואָרפן און אָוועקגעריסן פון די הענט פון די עלטערן!“

מיר האָבן פאַרלאָזן די פושטשע, מיר זענען אַוועק אין נאַטשער וואַלד. דאָס איז נעבן ראַדון. קאַפּוסטין איז געגאַנגען צוריק, ער האָט מיט דעם כוח נישט געקאָנט גיין גלייך אין ביאַליסטאָקער געגנט און ער איז געגאַנגען צוריק אין דער פעטשאַרסקע פושטשע. מיר זענען דאָן איבערגעגאַנגען נענטער צו ווילנע. מיר זענען געבליבן אַליין, אָנגעוויזן אויף די אייגענע כוחות.

אַן אַרמיי ממש

דאָס איז געווען ווי אַן אַרמיי מיט איין געזעץ פאַר אַלע. אויך די אָפיצירן זענען געווען בלויז יידן. די גאַנצע דרוקעריי, וואָס איז באַשטאַנען פון עטלעכע און צוואַנציק מאַן זענען געווען בלויז יידן. מיר זענען פאַרבליבן אַליין און מיר האָבן געאַרבעט. טאָג־טעגלעך געגאַנגען אין קאַמף, געמאַכט זאַסאַדעס, אָנגעגריפן אייזנבאַן־ליניעס. דאָרט וווּ מיר זענען געווען, פלעגן פאַרן טאָג־טעגלעך, ווי מען פלעגט זיי רופן, „קוקושקאַ“. אַ קליינע באַן, וואָס פירט קלעצער. די באַן האָבן די דייטשן שטאַרק באַפעסטיקט, פאַרלייגט מיט קלעצער, אָנגעשאָטן זאַמד. מיר פלעגן גיין טאָג־טעגלעך זיך באַגעגענען מיט זיי. דריי מאָל האָבן מיר זיי אַראָפּגעוואָרפן פון די רעלסן, אַ סך אומגעבראַכט, געכאַפּט לעבעדיקע און געבראַכט צו זיך אין אָטריאַד.

מיר יידישע פאַרטיזאַנען פון דער געגנט, מיר האָבן געקעמפט אין דער געגנט בלויז מיט יידישע כוחות, ביזן 44־סטן יאָר. אין 44־סטן יאָר, ווען דער רוס האָט זיך גענומען דערנענטערן, האָבן מיר פאַרכאַפּט אין נאַווידוואָר די גאַנצע פּאָליציי. 130 מאַן האָבן מיר געכאַפּט לעבעדיקע, איידער עס איז געקומען די רויטע אַרמיי. מיר זענען אַרויס באַגעגענען די רויטע אַרמיי ביי שניפּישאָק און מיר זענען צוזאַמען מיט זיי אַריינגעקומען אויף די טאַנקען. אין אָסטריין, נאָכן אַרויסקומען פון וואַלד, ווען מיר האָבן זיך באַגעגנט מיט דער רויטער אַרמיי, האָט מען געמאַכט פאַר אונדז אַ מיליטערישן פאַראַד. מיר אַלע זענען פאַרבייגעגאַנגען פאַר דער טריבונע, אויף וועלכער די רוסישע העכערע אָפיצירן האָבן אונדז אָפּגעגעבן כבוד. צווישן זיי האָב איך זיך באַגעגנט מיט אַ זשורנאַליסט אַ פּאָלקאָווניק, וועלכער האָט אונדז אָפּגערופן ספּעציעל אין אַ זייט און אונדז געזאָגט: „איך בין אַ ייד. איך וויל אייך פאָטאָגראַפירן. איך וועל אייך פאַרעפנטלעכן אין זשורנאַל אַלס העלדן פון דער פאַרטיזאַנישער באַוועגונג“.

צוריק אין פיעסק

נאָכן אַרויסקומען פון וואַלד האָט מען אונדז אַלע פאַרטיזאַנען איבערגעשיקט אין פּלעצער וווּ מען האָט געדאַרפט פירן אַ קאַמף מיט די ווייסע פּאָלאַקן. די ווייסע פּאָלאַקן פלעגן אָנפאַלן אויף אונדז ווו זיי האָבן נאָר געקאָנט. דאָס זענען געווען די אָרגאַניזירטע פאַרטיזאַנען פון מיקאָלייטשיק, וועלכער איז געזעסן אין ענגלאַנד. איך האָב זיך אומגעקערט אין מיין שטעטעלע גלייך נאָך דער באַפרייאונג. איך האָב געהאָפט, אַז איך וועל טרעפן מיין משפחה אין שטעטעלע, ווו איך בין דערצויגן געוואָרן, ווו איך בין געגאַנגען ביינאַכט און ביי טאָג, ווו די חלוצישע געזאַנגען פלעגן זיך הערן גאַנצע נעכט אויפן טייך און אויף די פעלדער, ווו די „האָראַס“, די טענץ פלעגן אָפּהילכן אין לאָקאַל פון בית״ר אָדער אין לאָקאַל פון „החלוץ“.

מען האָט מיר געגעבן אַ דערלויבעניש, איך בין געקומען קיין שטשוטשין, דאָרט האָב איך זיך אויפגעזעצט אויף אַ מאַשין און געקומען קיין פיעסק. כ׳בין אַריין אין שטעטל, איך האָב עס נישט דערקענט. דער גאַנצער צענטער, איצקאָוויטשעס שטוב מיט דער גאַנצער שורה ביז דוד־לייבקען, איז געווען אַראָפּגעטראָגן, פאַרברענט, חרוב. אַז מען איז געשטאַנען נעבן קלויסטער, האָט מען געזען דעם בית־עולם. די גאַנצע שורה איז נישט געווען. די שול איז נישט געווען, די בתי־מדרשים האָב איך נישט באַגעגנט. ס׳איז נישט געווען קענטיק, אַז ס׳איז אַמאָל יאָ געווען און היינט איז נישטאָ. כ׳בין געגאַנגען אין דער ריכטונג ווו איך האָב געלעבט. כ׳בין געקומען, דאָס שטיבעלע שטייט. שפּורן פון די מענטשן, וואָס האָבן דאָרט געטראָטן, האָב איך נישט באַגעגנט.

כ׳האָב אָנגעקלאַפּט אין טיר, איך בין אַריין אין שטוב. עס לעבט דאָרט אַ קריסטלעכע משפחה. איך גיב איר אָפּ אַ גוט־מאָרגן, דערשרעקט זי זיך פאַר מיר. איך האַלט דעם אויטאָמאַט אין האַנט. איך פרעג: „ווער לעבט דאָ?" בלייבט זי שווייגן, פאַלט אויף די קני און וויל קושן מיינע פיס. זי האָט זיך פאַר מיר דערשראָקן. זי האָט געזען, אַז איך בין פון דער משפחה, און איך בין געבליבן דער איינציקער. איר האָט זיך דאָס נישט געחלומט.

איך בין אַוועק פון שטוב. איך האָב גענומען זוכן באַקאַנטע. קריסטן, וועלכע קענען מיך, מיט וועלכע מיר האָבן זיך אויפגעהאָדעוועט צוזאַמען. איך האָב געטראָפן אַ סך. יעדער איינער האָט פאַר מיר געהאַט מורא. מען האָט געמיינט, אַז איך בין געקומען נעמען נקמה פון זיי, ווייל יעדער איינער פון זיי האָט איינגעטונקט די הענט אין בלוט, יעדער איינער פון זיי האָט גענאָסן פון יעדער זאַך, וואָס איז געווען אין שטוב. איך בין אַריין צו יאַנעק ראַינע. אים האָב איך גוט געקענט פון אַמאָל. ווען די רוסן זענען אַריין, איז ער געווען אַ מיטגליד אין דעם סעל־סאָוויעט. ווען ער האָט מיך דערזען, האָט ער זיך אויך דערשראָקן. ער איז אויך דער זעלבער שולדיקער מיט אַלעמען גלייך. אויב זיי האָבן גענאָסן אַ סך, האָט ער גענאָסן ווייניק. ער האָט מורא מיט מיר צו רעדן. זאָג איך: „אָבער דו דערקענסט מיך?" זאָגט ער: „עפּעס אַ ביסל דערקען איך דיך". און עס זענען אַדורך אינגאַנצן פיר יאָר. ער איז געזעסן שוין נישט אין זיין אַמאָליקן שטיבעלע, נאָר אין אַ יידישער שטוב. ביי דער משפחה רוז׳נסקי. דאָרט האָט געלעבט אברהמקע אורלין, און ער זאָגט ווייטער: אָבער דו ווייסט ווער איך בין? איך אַרבעט אין דער אָפּטיילונג פאַר וווינונגען. אַלע הייזער זענען קאָנפיסקירט און זיי געהערן צו דער רעגירונג". זאָג איך: „אָבער דו אָנערקענסט, אַז איך האָב דאָ אויך אַ שטוב?" זאָגט ער: „יאָ, אָבער דו ביסט שוין אויף איר נישט קיין בעל־הבית. דו דאַרפסט איצט פירן משפטים, כדי מען זאָל אָנערקענען, אַז דו ביסט דער יורש". „יאָ", זאָג איך, „איך האָב נישט מיט דיר מער וואָס צו פאַרברענגען, איך בין נישט געקומען זוכן די וווינונג, איך בין געקומען זוכן די משפחה. טאַטע, מאַמע און ברידער. די טריט, וואָס זענען געגאַנגען דאָ".

איך בין ווידער אַוועק, איך בין אַוועק אויף זאַרעטשע. דאָרט האָב איך איבערגענעכטיקט. אויף מאָרגן בין איך אַוועקגעפאָרן קיין זעלעוויאַן. אין זעלעוויאַן איז געווען דער ראַיאָן, וווהין מען האָט זיך באַדאַרפט ווענדן אין אַלע פּערזענלעכע אָנגעלעגנהייטן.

קודם־כל האָב איך געפרעגט: אפשר איז פאַרבליבן עמעצער פון מיין משפחה? זאָגן זיי: „ניין". זאָג איך: „איך בין אַליין אַ געבוירענער פון פּיעסק, כ׳האָב זיך איצט אומגעקערט, איך האָב דאָ אַ וווינונג. זאָגן זיי: „אַ וווינונג ביטע, מיר גיבן דיר אָפּ. דו דאַרפסט נעמען 25 אונטערשריפטן פון מענטשן, וואָס קענען דיך און ווייסן, אַז דאָס איז דיינס".

צוריק אין דער אָפּטיילונג

איך האָב פאַרלאָזן פּיעסק. איך האָב זיך אומגעקערט אין מיין אָפּטיילונג אין אַסטרין. דאָרט זענען מיר געווען מיט אַ גרופּע גראָדנער חברים. מיר האָבן דאָן באַשלאָסן צו פאַרלאָזן אַסטרין, נישטאָ דאָ וואָס צו זיצן, היטן דאָ די רוסן, פאַרזיכערן די רוסן, וועלכע מאַכן דאָ אַ לעבן. מיר וועלן אַוועק אין שטאָט. מיר איז שוין געווען קלאָר, אַז איך האָב שוין קיינעם נישט, אַז איך האָב שוין נישט וואָס צו פאַרלירן. איך בין אַוועקגעפאָרן קיין גראָדנע. מ׳האָט מיר געזאָגט, אַז אין לאָסאָסנע איז פאַראַן אַ מיליטערישע אָפּטיילונג, ווו דער אָנפירער איז אַ יידישער אָפיציר.

אַ סך יידישע יונגעלייט זענען אַוועקגעגאַנגען פרייוויליק אין דער אָפּטיילונג. איך בין אויך אַוועק אַהין. איך בין געקומען צו גיין, איך האָב אָנגעקלאַפּט, מען האָט מיך אויפגענומען. זיצט פאַר מיר אַ הויכער אָפיציר, אַ פּאָלקאָווניק און פרעגט: „ ווער ביסטו?" זאָג איך אים: „איך בין אַ פּאַרטיזאַן, באַפרייט געוואָרן. איך האָב פון מיין משפחה קיינעם נישט געטראָפן, איך בין איצט אַליין". זאָגט ער: „דערצייל מיר אין קורצן ווער ביסטו, פון וואַנען ביסטו". דערצייל איך אים. זאָגט ער: „איך וועל דיר העלפן. דו ביסט עלנט. אַזעלכע קינדער האָב איך געהאָלפן אַ סך. און איך אַלס אַ ייד, דאַרף דיר ווייטער העלפן. „די מלחמה", זאָגט ער, „גייט אָן. קיינער איז נאָך נישט זיכער מיטן לעבן". ער האָט מיך אַוועקגעשיקט אין אַ דאָרף מאַלאַכאָוויטש,

צוויי קלאָמעטער הינטער גראַנדע, אויפן וועג פון אַמ־דור. איך קום צוגיין דאָרטן, זיצט דאָרט אַ ידישער מאַיאָר. איך גיב אים אַ צעטל, ער לייענט איבער, זאָגט ער: „זעץ זיך. ווער ביסטו, וואָס ביסטו?" און ער גיט צו: „איך בין אויך אַ ייד, אַ מאָסקווער ייד. איך האָב דאָ אין דער אָפּטיילונג נאָך אַזעלכע ווי דו. אונדזער פליכט איז זאָרגן, מען זאָל בלייבן לעבן, אַ זכר זאָל זיין פון אונדזער פאָלק. וואָס ביסטו פון פאַך?" זאָג איך: „איך בין אַ שוסטער". זאָגט ער: „גיי אין דער און דער שטוב, עס זיצט דאָרט אַן אַלטער קריסט, ער וועט דיך אויפנעמען. וועסטו באַקומען אַלץ, וואָס דו באַ־דאַרפסט, זאַכן, קליידונג און דו וועסט זיין ביי אונדז".

ווי אַ פּאַטער

ער האָט מיך אויפגענומען ווי אַ פּאַטער און איך בין געווען פון 44־סטן ביזן 46־סטן יאָר ביי אים אין דער אָפּטיילונג. עס זענען דאָרט געווען נאָך יידן, ס'זענען געווען שניידער, וואַרשטאַטן, עס זענען אויך געווען אָפּי־צירן. אַלע זענען געווען געבונדן ווי איין משפחה, נישט קוקנדיק ווער און פון וואַנען ער איז. די מלחמה איז אַוועק פאָרויס. אויך מיר זענען געגאַנגען. מיר זענען געקומען קיין קאָמאָוו, פּולטוסק. דאָרט איז געווען דער פראָנט. איך האָב באַקומען אַ באַפעל, אַז איך זאָל נע־מען מיינע זאַכן און זיך צושטעלן אין אַ געוויסן פּלאַץ. איך און נאָך איינער, גרישע קויפמאַן, אַ וואַרשעווער. וואָס איז געווען די סיבה, ווייס איך נישט. זאָגט צו מיר דער קריסט: „גיי, בעט אים, אַז ער זאָל דיך לאָזן דאָ". זאָג איך: „ניין. מסתמא, אַז ער שיקט, ווייסט ער וואָס ער טוט".

מען האָט אונדז אַרויפגעזעצט 70 מאַן אויף אַ מאַ־שין און מען האָט אונדז אַוועקגעשיקט, ווו ווייס איך נישט. אָפּגעפאָרן אַ 70 קילאָמעטער פון פראָנט צוריק און מען האָט אונדז איינגעאָרדנט אין הייזער מיט עסן און שלאָפן. דאָרט האָט מען אונדז געהאַלטן צוויי וואָכן צייט. זיין כוונה האָב איך דאַן נישט פאַרשטאַנען, בלויז שפּעטער האָב איך זיך געכאַפּט.

מחנה רכוז

שמעיה וואַרשאַווסקי

די גורלדיקע יאָרן

יעדער איינער קאָן מאַכן פאַרצייכענונגען פון גוטע צייטן און פון שלעכטע צייטן. וואָס איך וויל דערציילן און שילדערן, איז פון שלעכטע צייטן.

אייגנטלעך, די שלעכטע צייטן האָבן זיך שוין אָנגעהויבן פאַר דעם פויליש־דייטשן קריג, ווען די כוואַליע פון אַנטיסעמיטיזם האָט אָנגעהויבן בושעווען איבער גאַנץ פוילן. איך דערמאָן זיך אַפילו, ווען איך האָב געדינט אין ווילנע אין מיליטער, ווען פילסודסקי איז געשטאָרבן, האָט זיך צו מיר אָנגערופן אַ פּלוטאָנאָווער: „נו, וואַרשאַווסקי, אייער „דזיאַדעק" איז געשטאָרבן".

פאַקטיש איז ער געווען גערעכט, און שפּעטער האָבן מיר ייִדן דאָס גענומען פילן. די ייִדן, וואָס זענען געווען אין דער פוילישער אַרמיי, האָבן זיך געפונען באַעוולט און באַליידיקט אין דער פאַרמאַציע, ווו איך האָב געדינט, זענען געווען ווייניק ייִדן, דאָך האָבן אויך דאָרט די פּאָליאַקן געפונען זייער קרבן. צוויי פון די ייִדן, וועלכע האָבן פון דעם געליטן, פלעגן נישט ענטפערן אויף די באַליידיקונגען. צום סוף האָט דער שייגעץ, וואָס פלעגט זיי באַליידיקן, זיך גענומען צו מיר און אַ שטופּ געטון פון די טרעפּ. דאָס איז געווען פאַר מיר גענוג. דער שייגעץ איז געווען פעסט געבויט, איך בין אָבער אויך נישט געווען פון די שוואַכע, און איך האָב אים דערלאַנגט איבערן קאָפּ מיט דעם טאָוול אויף וועלכן מען פלעגט אויפהענגען די באַפעלן. איך האָב אים נאָך געשלאָגן אָן רחמנות, ביז מען האָט מיך אַוועקגעריסן פון אים. איך האָב דערפאַר באַקומען דריי טעג שווערן אַרעסט, אָבער דאָס איז געווען כדאי. די שקצים האָבן פון דאַן אָן געוווסט, אַז עס איז פאַראַן אַ ייִד, וועלכער גיט צוריק.

אין יענער צייט, אָבער, פלעגן די צייטונגען ברענגען יעדן טאָג ידיעות וועגן איבערפאַלן אויף ייִדן. ווען עס איז מיר אויסגעקומען איין מאָל צו זיין אין באַראַנאָוויטש ביי מיין ברודער שמואל, און מיר האָבן שפּאַצירט אין גאַס, האָט ער מיר דערציילט, אַז נעבן דעם שטאָט־גאָרטן שלאָגט מען ייִדן. ער האָט אָבער באַמערקט, אַז זיי ווייסן וועמען צו שלאָגן. ער אַליין גייט יעדן טאָג און זיי וואָגן נישט אים איבערצופאַלן.

ביי אונדז אין פּיעסק האָט דאָס אַלץ נישט געקאָנט פּאַסירן, ווייל דער פּיעסקער קריסט האָט געוווסט, אַז אין פּיעסק זענען פאַראַן אַרבעטער — ייִדן מיט שטאַרקע מוסקולן, וועלכע קאָנען געבן צוריק מיט פּראָצענט. עס האָט געטראָפן אַמאָל, ווען דער פּריץ ביספּינג האָט געבראַכט אַ גרופּע פּאָליאַקן פון וואַרשע צו גראָבן סטאַוועס אויף פיש. האָבן זיי געזוכט מזל אין פּיעסק און זיי האָבן אים געפונען. מיט צעקלאַפּטע קעפּ זענען זיי אַוועק. דאָס אַלץ — אַדאַנק דער אייניקייט, וואָס האָט געהערשט ביי די פּיעסקער ייִדן. ווען ס'איז אויסגעקומען אַזאַ מאָמענט, איז נישט געווען קיין איין ייִד, וואָס זאָל זיך באַהאַלטן ביי זיך אין שטוב, נישט דער קצב מיט דער האַק, נישט דער שניידער מיט דער שער און נישט דער שוסטער מיטן האַמער. פּיעסק איז געווען אַן אָרעם אַרבעטער־שטעטל, אָבער הויך געהאַלטן דעם כבוד פון ייִדישן פאָלק.

1939

אַזוי האָט אָנגעהאַלטן ביזן יאָר 1939. היטלער פלעגט רעדן דורכן ראַדיאָ, אַז ענגלאַנד, אַ לאַנד פון 44 מיליאָן נפשות האָט אַזוי פיל קאָלאָניעס, אַז דייטשלאַנד מיט אַ באַפעלקערונג פון 88 מיליאָן האָט גאַרנישט, אַז פוילן מיט אירע 33 מיליאָן מענטשן האָט נישט קיין צוגאַנג צום ים. און די פּאָליאַקן האָבן זיך געפרייט מיט די רייד פון זייער פאַרזאָרגער. אַ ביסל שפּעטער

האָט דער ווינט גענומען בלאָזן פאַרקערט און פיל זענען גענומען געוואָרן אין מיליטער. דריי מאָנאַטן פאַר דעם קריג האָט מען מיך מאָביליזירט און מען האָט מיך איבערגעשיקט אין דער געגנט פון פּולטוסק — טשעכאַנאָוו — פּלאָנסק, נישט ווייט פון דער דייטשער גרענעץ. איך בין געווען אין די סאַפּיאָרן און געהאָלפן בויען פאַרפעסטיקונגען פון אייזן און בעטאָן.

די צייטונגען האָבן יעדן טאָג געבראַכט שלעכטע נייעס, ביז איינמאָל אויף דער נאַכט איז געקומען דער קאָמענדאַנט פון מיין קאָמפּאַניע און באַפוילן אונדז גלייך אַרויסגיין אין פעלד. מען האָט אונדז איבערגעגעבן, אַז ריבענטראָפּ און מאָלאָטאָוו האָבן היינט אונטערגעשריבן אין מאָסקווע אַן אָפּמאַך מיט רוסלאַנד, אַ נישט־אַנגריפס־פּאַקט, און דייטשלאַנד האָט דערקלערט קריג פּוילן. דעם זעלבן אינדערפרי זענען שוין געווען פּלאַקאַטן מיט גרויסע ווערטער מ ל ח מ ה. דעם זעלבן טאָג האָט מען שוין געקאָנט זען הונדערטער מענטשן, באַגלייט פון פרויען און קינדער, חתנים און כלות, זיך געזעגענען און וויינען.

דער הימל איז שוין געווען פול מיט דייטשע עראָפּלאַנען, אויפן גאַנצן האָריזאָנט האָט מען שוין געזען זיילן רויך. מענטשן זענען שוין געלאָפן מיט פּעקלעך אויף די פּלייצעס. אויפן האַרצן איז געווען זייער שווער. דאָך בין איך געווען צופרידן, וואָס איך בין שוין אַריינגעצויגן אין מיליטער.

גלייך דעם ערשטן טאָג פון קריג האָבן מיר אַראָפּגעשאָסן דעם ערשטן דייטשן אַעראָפּלאַן און די פליער גענומען אין געפאַנגענשאַפט. די גאַנצע געגנט האָט שוין געברענט פון דייטשע באָמבעס. די מענטשן זענען געווען פאַרצווייפלט, נישט וויסנדיק וואָס צו טון.

די מלחמה מיט פּוילן האָט לאַנג נישט געדויערט — 20 טעג איז געווען נאָך דער מלחמה. איך וועל נישט שילדערן די פּוילישע מלחמה, נאָר אין דער שטאָטווישקאָוו, ווו מיר האָבן געדאַרפט אויפרייסן צוויי בריקן, האָט אונדז דער דייטש באַגעגנט מיט באָמבעס. אַ סך פון דער ציווילער באַפעלקערונג זענען אומגעקומען, אויפן גאַס האָבן זיך געוואָלגערט פיס און הענט, קעפּ מיט בערד. מען האָט געקאָנט זען פאַרשידענע האַרצרייסנדיקע בילדער: אַ טויטע מוטער, פאַרגאָסן מיט בלוט, און אַ לעבעדיק צוויי־יאָריק קינד, וואָס האָט זיך געטוליעט צו איר. אַ מוטער מיט צוויי מיידעלעך איז צוגעלאָפן צו מיר, דערקענענדיק, אַז איך בין אַ ייד, מיט אַ געוויין, איך זאָל איר ראַטן, ווו זיי קאָנען זיך באַהאַלטן פון די דייטשע באָמבעס. אָבער מער ווי פאַרלאָזן די שטאָט האָב איך איר נישט געקאָנט ראַטן.

עס זענען געווען פאַלן, ווען נאָכן אויפרייסן דעם בריק זענען גרופּן פון מיליטער פאַרבליבן אויף יענער זייט טייך, און די זעלנער פלעגן נאָכדעם שפּרינגען אין וואַסער און דערטרונקען ווערן. אַזאַ פאַל איז אויך געווען אין זעגזשע ביי סעראָצק. אַז מיר פלעגן אָפּטרעטן, האָבן מיר שוין געטראָטן איבער טויטע קערפּערס און פאַרניכטעטע שטעט און שטעטלעך.

אין צוויי געפאַנגענשאַפטן

מיין אָפּטיילונג האָט מען צעקלאַפּט ביי כעלעם, פון 170 מאַן זענען מיר פאַרבליבן 53 און די דייטשן האָבן אונדז גענומען אין געפאַנגענשאַפט. דאָרט בין איך געווען צוויי טעג. מיט מיר — נאָך צוויי יידן איז געלונגען צו אַנטלויפן.

די לעצטע טעג פון קריג האָב איך מיך דערוווּסט, אַז רוסלאַנד האָט פאַרנומען מיין היים. אָן אַ מאַפּע און נישט קענענדיק דעם וועג, האָבן מיר אַזוי דורכגעמאַכט 200 קילאָמעטער ביז בריסק. בייטאָג פלעגן מיר זיצן אין וואַלד און ביינאַכט גיין, הונגעריקע מיט געשוואָלענע פיס. די רוסן האָבן אונדז גענומען אין געפאַנגענשאַפט און אונדז אַוועקגעפירט ביזן שטעטל אוסטאַשקאָוו אויף די אָזיערעס.

אויף דעם אינדזל האָב איך געטראָפן שמואל קאַראַלין און שמואל צין, און זיי האָבן מיר שוין דערציילט נייעס פון פּיעסק. שמואל קאַראַלין איז גענומען געוואָרן אין געפאַנגענשאַפט ביי גראָדנע נאָך אַ שווערן קאַמף, וואָס האָט געדויערט צוויי טעג, בשעת וועלכן עס זענען אויך געפאַלן פיל רוסן. שמואל קאַראַלין האָט מיר דערציילט, ווי אַזוי מען האָט אים שוין געפירט שיסן, נאָר אויפן וועג האָט ער דערקענט אין אַ רוסישן אונטעראָפיציר, אַז ער איז אַ ייד. ער האָט זיך ביי אים גענומען בעטן אויף זיין לעבן, און אַזוי אַרום איז ער געבליבן לעבן.

אונדזערע באַדינגונגען אויפֿן אינדזל זענען געווען זייער שלעכטע. יעדן טאָג פֿלעגן שטאַרבן 40 ביז 50 מענטשן פֿון הונגער און קעלט. איך בין דאָרט אָפּגעווען צוויי מאָנאַטן. יעדע נאַכט פֿלעגט מען מיך נעמען אויף אַן אויספֿאָרשונג: ווו איך האָב געדינט, פֿון וואַנען איך בין און צו וואָס פֿאַר אַ פּאַרטיי איך געהער. אין משך פֿון דער צייט האָבן זיי שוין נאָכגעפֿרעגט אין פּיעסק ווער איך בין, און קענטיק, אַז זיי האָבן באַקומען אַ גינסטיקן ענטפֿער, ווייל זיי האָבן מיך באַפֿרייט צוזאַמען מיט פֿיל אַנדערע.

ווען איך בין געקומען קיין פּיעסק, האָב איך געטראָפֿן אַ גאָר אַנדער לעבן. פּיעסק איז געווען פֿול מיט מיליטער. אין יעדן הויז האָט געוווינט אַן אָפֿיציר. ביי אונדז אין הויז איז דאָן איינגעשטאַנען דער קאָמאַנדיר פֿון פּאָלק. ווען איך בין אָנגעקומען, איז די פֿרייד אין מיין פֿאַמיליע געווען אומבאַשרייבלעך גרויס. ווייל אַ סך פּיעסקער האָבן זיך נישט צוריקגעקערט פֿון פֿראָנט.

ווען די וואָרעמע אויפֿנאַמע האָט זיך געענדיקט, האָט דער קאָמאַנדיר, וואָס האָט געוווינט ביי אונדז געבעטן איך זאָל אַריינגיין צו אים און אים דערציילן וועגן דער מלחמה און וועגן דער רוסישער געפֿאַנגענשאַפֿט. אַזוי ווי ס'איז מיר געווען אויפֿן האַרצן, אַזוי האָב איך אים דערציילט, אַז איך האָב געליטן הונגער און קעלט. אין מיטן דערציילן האָב איך דערפֿילט, אַז מיין שוועסטער דריקט מיר אויפֿן פֿוס. דאָס הייסט, אַז מען טאָר נישט דערציילן וואָס מען וויל. דער קאָמאַנדיר האָט זיך פֿאַרענטפֿערט פֿאַר מיר, אַז מסתמא זענען געווען סיבות, וואָס אונדז איז געווען אַזוי שלעכט.

דער דאָקטאָר איז ביי מיר געווען אַ גאַנץ אָפֿטער גאַסט. אַ לעפֿל וואַסער איז מיר געווען שווער אַראָפּצושלינגען. אָבער גאַנץ גיך בין איך צוריקגעקומען צו די כוחות. דערווייל האָט מען מיר דערציילט וואָס עס איז פֿאָרגעקומען אין פּיעסק בשעת דער קורצער מלחמה.

די קורצע מלחמה

די פּוילישע אַרמיי האָט זיך געפֿונען צווישן האַמער און קאָוואַדלע. די זעלנער זענען געלאָפֿן אַהין און צוריק און נישט געוווּסט וווּהין צו לויפֿן. זיי האָבן אַלזאָ זייער פֿאַרצווייפֿלונג אויסגעלאָזט צו די יידן. אין וואָלקאָוויסק האָבן זיי געמאַכט אַ פּאָגראָם אויף יידן, און אין סקידעל האָבן זיי געהרגעט אַ סך יידן. אין פּיעסק איז נישט געווען קיין מאַכט די לעצטע טעג פֿון קריג, האָבן די יידן מיט די ווייס־רוסן געשאַפֿן אַ פּאַרטיזאַנען־גרופּע אין דער שפּיץ מיט גרשון אָסטרינסקי מיט דעם קריסט טשובריק. אויך חיים גלעמבאָצקי איז געגאַנגען מיט אַ ביקס אויף די פּלייצעס. די פּאָסט האָט איבערגענומען לייבע מענדעלעוויטש.

איין טאָג האָט לייבע מענדעלעוויטש באַקומען אַ טעלעפֿאָן, אַז פֿון מאָסט קיין פּיעסק דערנענטערט זיך אַ גרופּע פֿון 70 פּוילישע זעלנער. די פּאַרטיזאַנען האָבן זיי שוין אָפּגעוואַרט, און ווען די פּאָליאַקן זענען אָנגעקומען, איז צו זיי צוגעגאַנגען אָסטרינסקי מיט טשובריקן און זיי געמאָלדן, אַז אויב זיי ווילן נישט פֿאַרגיסן קיין בלוט ,זאָלן זיי לייגן דאָס געווער. די פּאָליאַקן האָבן געזען, אַז זיי זענען אַרומגערינגלט פֿון באַוואָפֿנטע מענטשן, האָבן זיי געלייגט דאָס געווער.

אין יענע טעג איז אין וואָלקאָוויסק דערהרגעט געוואָרן משה ווינאָקור. די פּאָליאַקן האָבן אים געהרגעט און אויסגעשניטן די צונג. אין גראָדנע איז געהרגעט געוואָרן דאָדזיע אורלין. אין פּיעסק זענען די יידן געווען גרייט, אַז ביי זיי זאָל נישט פֿאָרקומען דאָס וואָס עס איז פֿאָרגעקומען אין וואָלקאָוויסק אָדער סקידעל.

סאָוויעטישע אָרדענונגען

אויפֿן ערשטן סאָוויעטישן טאַנק, וועלכער איז אַריין קיין פּיעסק איז געזעסן פֿרומקע שליפּיצקי. די יידן האָבן באַגעגנט מיט בלומען די סאָוויעטן. די ערשטע מאָנאַטן איז נאָך דאָס לעבן אין שטעטל געווען נאָרמאַל. די יידן האָבן נאָך געהאַט די געשעפֿטן. די פּרייזן זענען אַ סך געשטיגן און די רוסן האָבן געכאַפּט וואָס זיי האָבן נאָר געזען. די קליינע געשעפֿטן האָבן זיך ליקווידירט, ווייל קיין נייע סחורה האָבן זיי נישט געקאָנט באַקומען. אויף די גרויסע געשעפֿטן האָט מען אַרויפֿגעלייגט גרויסע שטייערן. אַזוי צום ביישפּיל האָבן זיי אַרויפֿגעלייגט אויף מרדכי־געצל יוגעל 90 טויזנט רובל. ער האָט אָנגעגעבן אין געריכט, און דאָס געריכט האָט באַשלאָסן, אַז ער מוז באַצאָלן דאָס געלט אָדער מען וועט אים צונעמען אויף שווערע אַרבעט. ער האָט זיך געווענדט צו

אַ העכערער אינסטאַנץ, אָבער אין משך פון דער צייט האָט ער זיך געמוזט אויפהאַלטן ביי זיין פרויס משפּחה אין קלעצק.

דערווייל האָבן זיך אַ סך יידן איינגעאָרדנט ביי פאַרשידענע אַרבעטן. די מיל איז נאַציאָנאַליזירט געוואָרן, ווי אויך אַ ריי אַנדערע אונטערנעמונגען און אינסטיטוציעס. אין צווישנצייט האָבן אַלע געדאַרפט אַרויסנעמען פּאַספּאָרטן און באַקומען די רוסישע בירגערשאַפט. די רייכע האָבן אויף זייער פּאַספּאָרט באַקומען דעם באַרימטן פּאַראַגראַף 11. אַזאַ מענטש האָט נישט געקאָנט קריגן קיין פּאָסטן, נאָר שוואַרצע אַרבעט. די באַציאונג פון די יידישע קאָמוניסטן צו די געוועזענע ציוניסטן איז געווען אין אַלגעמיין נישט קיין שלעכטע. בלויז צוויי יידן זענען אַרעסטירט געוואָרן: שמואל־שלמה וואַנד און ראובן שבח.

שמואל־שלמה וואַנד איז אַרויסגעשיקט געוואָרן קיין סיביר און איז דאָרט געשטאָרבן, און ראובן שבח איז געזעסן אין דער לידער טורמע. מען האָט אים באַשולדיקט אין צוזאַמענאַרבעט מיט דער פּוילישער פּאָליציי. ווען די דייטשן האָבן פאַרנומען אונדזער געגנט איז שבח באַפרייט געוואָרן.

אין מאַטעריעלער הינזיכט האָבן די יידן געלעבט נישט שלעכט. שניידער, שוסטער האָבן גוט פאַרדינט. מען פלעגט אַרבעטן 5 טעג, און דער 6טער טאָג איז געווען אָפּרו.

די סאָוויעטן זענען געווען קעגן רעליגיע, זיי האָבן אָבער נישט געשטערט. זיי האָבן איינגעלאַדן צו זיך דעם קאַטוילישן און פּראַוואָסלאַווישן גלח, ווי אויך דעם רב און און געגוי אויסגעפרעגט וועגן זייערע פאַרדינסטן. דעם רב האָבן זיי געזאָגט, אַז עס זענען פאַראַן צופיל שולן, און ער דאַרף פאַרמאַכן צוויי פון זיי. דער רב איז נישט מסכים געווען, און דאַן האָבן זיי צונויפגערופן אַלע יידן און זיי דערקלערט, אַז זיי ברויכן די צוויי שולן פאַרן מיליטער. ווען זיי האָבן געפרעגט ווער איז קעגן, האָט קיינער זיך נישט אָפּגערופן.

עס איז אַלזאָ צוגענומען געוואָרן דער מויער און די גרויסע שול. אין מויער זענען איינגעשטאַנען זעלנער, און די גרויסע שול איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ סקלאַד פון אַמוניציע. דער רב קוויאַט האָט זיך געמוזט אַרויסציען פון מויער און איז אַריין אין חסידים־שטיבל. אויך דער רב דאַנול האָט געמוזט אוועקגעבן זיין דירה.

די סאָוויעטן האָבן אויך איינגעאָרדנט קינאָ־פאָרשטעלונגען אייניקע מאָל אין וואָך אונטערן פרייען הימל. יעדער איינער האָט שוין געוווּסט, אַז ער מוז קומען מיט אַן אייגענעם בענקל. עס איז אויך געעפנט געוואָרן אַ קלוב, ווו די יוגנט פלעגט קומען טאַנצן.

די יידן האָבן זיך אין אַלגעמיין געפילט גוט אין פאַרגלייך מיט דער צייט פון דער פּוילישער הערשאַפט. די יוגנט האָט אָנגעהויבן לערנען רוסיש. אַ געוויסע צאָל מיידלעך האָבן דורכגעמאַכט שנעל־קורסן פון לערערינס, און זיי האָבן באַקומען פּאָסטנס אין די אַרומיקע דערפער.

פּליטים אין פּיעסק

די פּיעסקער יידן האָבן אַ סך אויפגעטון ווען טויזנטער יידן זענען אַנטלאָפן פון די דייטשן. אין פּיעסק אַליין זענען געווען 90 פּליטים און די פּיעסקער יידן האָבן זיי אויסגעהאַלטן מיט אַלעמען. ביי אונדז זענען געווען צוויי יידן, אַ פאָטער מיט אַ זון. עס זענען געווען פרויען, וועלכע האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט דעם דאָזיקן ענין. אין זייער שפּיץ זענען געשטאַנען חייטשע גלעמבאָצקי און גיטע איצקאָוויטש (שבח). די פּליטים האָבן זיך געפונען ביי אונדז זעקס מאָנאַטן, ביז די רוסן האָבן אָנגעהויבן זיי פאַרפאָלגן צוזאַמען מיט זייער אַקציע קעגן די פּוילישע אָסאַדניקעס.

פריער האָבן די רוסן פאַרבאָטן פּליטים צו וווינען נעענטער ווי 100 קילאָמעטער פון דער דייטשער גרענעץ. שפּעטער האָבן זיי פאַראָרדנט, אַז די פּליטים זאָלן זיך פאַרשרייבן צו אַרבעט אין רוסלאַנד אָדער צוריקפאָרן קיין דייטשלאַנד. די פּליטים זענען אַרומגעגאַנגען צעטומלט און האָבן נישט געוווּסט וואָס צו טון. אַ סך האָבן זיך פאַרשריבן צוריק קיין דייטשלאַנד, און געוויסע פון זיי — כדי צו פאָרן קיין רוסלאַנד. די, וועלכע האָבן זיך פאַרשריבן קיין דייטשלאַנד זענען אין איין נאַכט צונויפגענומען און אוועקגעשיקט געוואָרן קיין סיביר, און די, וואָס האָבן זיך פאַרשריבן אויף אַרבעט אין רוסלאַנד, זענען מיט אַ פּאָר וואָכן שפּעטער געפאָרן אַהין.

קיינער האָט נישט געוווּסט קיין זיכערעס ווי אַזוי עס וועלן אויסזען די באַציאונגען מיט דייטשלאַנד. עפּעס

האָט אויסגעזען אַז רוסלאַנד האָט זיך געגרייט. מען האָט געבויט אין אַ סך פּלעצער אַעראָדראָמען. אומגעריכט האָבן מיר געהערט דעם 18טן יוני אַ פּוילישע אוידיציע פון ענגלאַנד, אַז די דייטשן שטייען מיט 170 דיוויזיעס ביי די גרענעצן פון רוסלאַנד. אין דער זענדונג איז געווען געזאָגט גענוי וויפל פוסגייער, וויפל טאַנקען און וויפל אַרטילעריע. אויפצומאָרגנס האָבן מיר געלייענט אין „פּראַוודאַ״, אַז דאָס איז אַ ליגן: ענגלאַנד וויל מיט פרעמדע הענט שאַרן פייער.

22טער יוני 1941

דעם 22־טן יוני, זונטיק אין דער פרי, ווען אוך בין אַרויס אויף דער גאַס, האָב איך דערהערט טעמפּע קלעפּ. איך האָב געמיינט, אַז עס דונערט. איך האָב זיך אָנגעטון ווי געוויינלעך. אַ פּאָר שעה שפּעטער האָבן מיר שוין געוווּסט, אַז דייטשלאַנד האָט אָנגעגריפן. טראָץ אַלעם האָב איך מיר פאַרגעשטעלט, אַז דאָס מאָל וועט נישט געלינגען די דייטשן אַזוי ווי מיט פּוילן, ווייל מיר האָבן דאָך אַלע געזען די ריזיקע צאָל טאַנקען, מיט וועלכע די רוסן זענען אַריין אין אונדזער געביט.

3 אַזייגער נאָכמיטאָג האָב איך שוין באַקומען אַ באַפעל זיך צוצושטעלן אין מיליטער, און נאָך אַ צוואַנציק מענטשן צו מיר. מאָנטיק פרי האָט מען שוין באַפוילן מיט דער הילף פון פּלאַקאַטן אַלע מיליטער־פליכטיקע זיך צוצושטעלן. עס איז שווער צו שילדערן די טראַגישע סצענעס פון געזעגענען זיך פון הונדערטער. עס זענען שוין אויך פאָרגעקומען די ערשטע באָמבאַרדירונגען פון די דייטשע אַעראָפּלאַנען. מיר, וועלכע זענען געווען פאַרזאַמלט אין מאָסטי האָבן זיך פאַרבונדן מיט פּיעסק, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז באָמבעס זענען געפאַלן אויך דאָרט און גורם געווען די ערשטע קרבנות.

דערווייל איז געקומען צו אונדז אַן אָפיציר און אונדז באַפוילן מיר זאָלן גיין קיין זשאָלודאָק, ווייל דאָ איז שוין שפּעט און מען קאָן אונדז נישט אויפנעמען. אויפן וועג האָט מיר געזאָגט אַ בעקאַנטער, אַז איך האָב נישט נאָך וואָס צו גיין, ווייל מען זעט דאָך, אַז עס איז שוין נאָך דער סאָוויעטישער מלוכה. בעסער איך זאָל צוריקגיין קיין פּיעסק און זען די משפחה. איך האָב אַלזאָ געביטן די ריכטונג אויף פּיעסק. אַ סך אַנדערע האָבן נאָכגעטון מיין ביישפּיל.

ווען איך בין אָנגעקומען קיין פּיעסק, האָב איך דאָרט קיין לעבעדיקן מענטשן נישט געטראָפן אויסער מיין פאַמיליע, ווייל מיין פאָטער איז געווען אַן פּיס און ער האָט נישט געקאָנט אַנטלויפן. איך האָב גלייך באַמערקט אַ פערד און וואָגן און האָב אַרויסגעפירט מיין פאַמיליע אין דעם דאָרף נאַראַטע. שפּעטער בין איך צוריקגעקומען קיין פּיעסק נעמען אַ ביסל זאַכן. די נאַכט האָב איך גענעכטיקט אין פּיעסק. נאָך אַ ביסל יידן זענען זיך צוזאַמענגעקומען און מיר האָבן געהערט ראַדיאָ, וואָס האָט איבערגעגעבן, אַז די דייטשן זענען אַריין קיין גראָדנע, אָבער מען האָט זיי צוריקגעשטויסן.

ווען איך בין געקומען דינסטיק קיין נאַראַטע, האָב איך שוין געטראָפן דעם קריסט, ביי וועלכן עס איז געווען מיין פאַמיליע, אין אַן אַנדערער שטימונג. מיין פאָטער האָט מיר דערציילט, אַז עס איז געקומען צו אים אַ צווייטער קריסט מיט אַ פלוג־בלעטל קעגן די יידן. איך אַליין האָב אויך געפונען אויפן וועג אַזאַ פלוג־בלעטל, געווענדט צו די זעלנער: לאָזט זיך נישט פירן פון די יידישע קאָמוניסטן און פון די יידישע נאַטשאַלניקעס. פאַרשטייט זיך, אַז די קריסטן האָבן גענומען טרייבן די יידן פון זייערע הייזער.

מיטוואָך, דער פערטער טאָג פון דער מלחמה, איז געווען אַ זייער שטורמישער. קליינע רעשטלעך פון רוסישע זעלנער זענען נאָך געווען אין דער געגנט פון פּיעסק. דערווייל האָבן שוין די פּיעסקער קריסטן אויפגעהויבן די קעפּ. זיי האָבן שוין געמאַכט אַ פּלאַן ווי צו ראַבעווען, טראָץ דעם וואָס אין פּיעסק איז געשטאַנען אַ קליינע מיליטערישע וואַך, וואָס האָט געהיט די מאַגאַזינען. זיי האָבן אַלזאָ געוואָרפן גראַנאַטן אין פאַרשידענע פּלעצער, און פון שרעק זענען זיך די זעלנער צעלאָפן. שפּעטער זענען די זעלנער צוריקגעקומען, ווען זיי האָבן געזען, אַז די גראַנאַטן זענען געוואָרפן געוואָרן דורך מענטשן פון דער ציווילער באַפעלקערונג.

דערווייל האָבן דייטשן ווידער און ווידער באָמבאַרדירט די שטאָט און גורם געווען גרויסע שאָדנס אין די הייזער. גלייכצייטיק האָט מען דערציילט, אַז וואָלקאָוויסק איז אָפּגעמעקט געוואָרן פון דער ערד און אַ

סך יידן זענען געהרגעט געוואָרן. אויך דאָנערשטיק זענען פאָרגעקומען קאַמפן מיט רוסישע שווערע האַרמאַטן, וועלכע האָבן געמיינט, אַז זיי וועלן קאָנען אָפּהאַלטן דעם שונא.

פרייטיק האָב איך מיך אומגעקערט צו מיין משפחה אין דאָרף נאַראָטע, איך האָב אָבער קיינעם דאָרט נישט געטראָפן. אויך נישט דעם קריסט מיט זיין פאַמיליע. צוזאַמען מיט מאיר סעגאַלאָוויטש בין איך געקומען אין קרושינער וואַלד און האָב דאָרט געזען אַ סך רוסישע זעלנער, וועלכע זענען אַרומגעלאָפן פול מיט שרעק. פלוצלינג האָט מען דאָרט גענומען שיסן פון פולעמיאָטן. ווען עס האָט זיך באַרואיקט, איז צו אונדז צוגעלאָפן אַ רוסישער אָפיציר מיט צוויי זעלנער און געוואָלט אונדז דערשיסן. מיר האָבן זיך גענומען בעטן ביי אים, דערקלערט, אַז מיר זוכן אונדזערע פאַמיליעס, און נאָכדעם ווי ער האָט אונדז באַזוכט, האָט ער אונדז געלאָזט גיין.

די ערשטע טעג ביי די דייטשן

אין די בלאָטעס האָבן מיר געטראָפן אַ סך יידן און קריסטן. שבת האָב איך שוין געפונען מיין פאַמיליע. ווען איך בין צוריק אַוועק זונטיק קיין פיעסק, כדי צו באַזאָרגן עסן פאַר מיין משפחה, האָב איך דאָרט קיינעם נישט געטראָפן, נישט קיין יידן און נישט קיין קריסטן. קורץ נאָכדעם האָב איך שוין באַוויזן צו זען אָנקומען די ערשטע דייטשע ראַזוויעדקע.

גלייך מיטן אָנקומען פון די דייטשן האָבן זיך אָנגעהויבן די ערשטע רדיפות. מען האָט געכאַפּט יידן אויף אַרבעט. אויף יעדע פאַר יידן איז געשטאַנען אַ דייטש מיט אַ שטעקן און געשלאָגן, מען זאָל אַרבעטן גיכער. צוויי יידן האָבן זיי אוועקגעפירט אויפן בית־עולם און זיי געהייסן גראָבן קברים. מען האָט געמיינט, אַז זיי גייען זיי דאָ דערשיסן. זיי האָבן אָבער דערקלערט אַז זיי ווילן אויסגעפינען אויב די יידן האָבן נישט באַהאַלטן קיין געווער אויפן בית־עולם.

דערוויל האָבן די דייטשן פאַראָרדנט, אַז די יידן זאָלן אויסוויילן אַ יידן־ראַט. אין יידן־ראַט זענען אַריין: מענדל בערווין — פרעזעס, בנימין־דוד גאָלדבערג, חיים גלעמבאָצקי, שייע נאָוואָגראָדזקי, זעליג וואָלעשטשאַנסקי, ישראל אינדיק, אייזיק יעלין, ראַבינאָוויטש, קוריטניאַנסקי און לייבע מענדעלעוויטש. זיי האָבן אויך איינגעפירט געלע לאַטעס פון פאָרנט און פון הינטן, פאַרבאָטן יידן צו גיין אויפן טראָטואַר, זיך צו ווייזן אויף דער גאַס פאַר 7 פרי און נאָך 5 פאַרנאַכט. זיי האָבן אויך באַפוילן אָנצושרייבן אויף דער טיר פון יעדן יידישן הויז פון וויפל פערזאָן עס באַשטייט די פאַמיליע. אַ ייד טאָר זיך נישט דערווייטערן פון שטאָט אויף מער ווי הונדערט מעטער, אַ ייד טאָר נישט פאַרמאָגן אַ קו אָדער אַ פערד, יידן טאָרן נישט האַנדלען, אַ ייד טאָר נישט רעדן מיט אַ קריסט א.ד.ג.

פאַר יעדער עבירה האָט געדראָט טויט־שטראָף, און ווירקלעך האָבן זיי אָן אַ שום סיבה גלייך אין די ערשטע טעג דערשאָסן יידן פאַר כלומרשטע פאַרברעכנס, צווישן זיי דוד־לייבקע דעם קצב, אברהמל רוזשאַנסקי, כלומרשט פאַר קאָמוניזם.

מען האָט צוגענומען ביי די יידן קי און פערד און אוועקגעגעבן די קריסטן. מען האָט אָבער אויך אוועקגענומען קישנס און פוטערוואַרג. מען האָט באַפוילן דעם יידן־ראַט ער זאָל צושטעלן שטיוול און לעדערנע מאַנטלען, און דאָס האָט ער געמוזט אויספילן. זיין אין יידן־ראַט איז נישט געווען קיין לייכטע זאַך. דער שעף פון דער פאָליציי פלעגט קומען אין יידן־ראַט מיט אַ גרויסן הונט און פלעגט אים אָנרייצן אויף די מיטגלידער. ווען ער פלעגט זיי גוט צובייסן, פלעגט דער שעף שטיין און לאַכן.

דער יידן־ראַט האָט געמוזט צונעמען פון די יידן דאָס לעצטע וואָס זיי האָבן פאַרמאָגט. אין פיעסק זענען איצט געווען מער יידן ווי פאַר דער מלחמה, ווייל אַ סך יידן זענען געקומען פון וואָלקאָוויסק, זעלווע און זשאָלודאָק. די יידן האָבן געאַרבעט ביים לאַדעוואַן שטיינער און ציגל און אַנדערע שווערע אַרבעטן. ווען זיי פלעגן אַרבעטן צוזאַמען מיט קריסטן, פלעגן די קריסטן זיך זעצן אויף די וועגענער און די יידן האָבן געמוזט זיי פירן צוזאַמען מיט די שטיינער. אַלץ איז אָנגעגאַנגען מיט קלעפּ. נישט איינער איז דערמאָרדעט געוואָרן דורך די פוילישע פאָליציאַנטן ביי דער אַרבעט.

אַ געטאָ

טראָץ אַלעמען האָבן מיר געהאַלטן, אַז ביי אונדז אין פּיעסק איז נישט ערגער ווי אין אַנדערע שטעטלעך. אין ראָזשאַנקע, צום ביישפּיל, האָבן זיי אויסגעהרגעט אַלע מענער. אין אַן אַנדער אָרט האָבן זיי פאַרברענט אַלע ספרי־תורהס און די ייִדן האָבן געמוזט טאַנצן אַרום דעם פייער און זינגען. אין פּיעסק האָבן די ייִדן געמוזט פונאַנדערנעמען די גרויסע שול. יעדער טאָג האָט מיט זיך געבראַכט נייע צרות. אַזוי האָט עס אַנגעהאַלטן ביזן מאָנאַט אַפּריל 1942 יאָר. דאַן האָט מען זיך דערוווּסט, אַז מען מאַכט אַ געטאָ.

די דאָזיקע ידיעה האָט שוין דאַן נישט געמאַכט קיין איינדרוק, ווייל פון די אַרומיקע שטעטלעך זענען געקומען אַ סך ערגערע ידיעות. פון זשאַלודאָק איז געווען אַ ידיעה וועגן אַ טאָטאַלער שחיטה, אויך אין שטוטשין איז געווען אַ שחיטה. אַלע שחיטות זענען דורכגעפירט געוואָרן דורך די דייטשן מיט אַפּנאַרעריי. געהייסן האָט דאָס, אַז יענע מקומות זענען אין ווייסרוסלאַנד און די ווייסרוסן און ליטווינער מאַכן די שחיטות, פּיעסק אָבער האָט זיך געפונען אין דריטן רייך.

ווען דאָס געטאָ איז פאַרטיק געוואָרן האָבן די ייִדן זיך געמוזט איבערציִען אין פאַרלויף פון צוויי שעה, אויסער דעם דאָקטאָר עפּשטיין און אהרן קאַפּלאַן דער אַפּטייקער. די דאָזיקע צוויי ייִדן האָבן זיי דערלויבט צו בלייבן אויסערן געטאָ, ווייל עס איז נישט געווען קיין קריסטלעכער דאָקטאָר און קיין קריסטלעכער אַפּטייקער. אין געטאָ האָבן זיך די ייִדן איינגעאָרדנט אין אוממענטשלעכע באַדינגונגען, ווער אין אַ שטאַל און ווער אין אַ סטאָדאָלע.

אין אַנדערע הינזיכטן איז אין געטאָ געווען לייכטער ווי אויסער דעם געטאָ. דאָ פלעגן לכל הפּחות די דייטשן זיך נישט אַריינכאַפּן יעדן מאָמענט, כדי צו שלאָגן און ראַבעווען. אַהער האָבן קיין צופעליקע דייטשן נישט געטאָרט אַריינקומען, אויסער דער געסטאַפּאָ. דאָס געטאָ האָבן געהיט פּוילישע פּאָליציאַנטן. מיטן עסן איז אָבער געווען פיל ערגער ווי פריער, ווייל די פּאָליציאַנטן האָבן אויך געהיט מען זאָל נישט אַריינגנבענען קיין שפּייז.

דער צוים אַרום געטאָ איז געווען דריי מעטער הויך, און אַרום אים זענען געהאַנגען שילדן אין דריי שפּראַכן: דייטש, פּויליש און רוסיש: „היט זיך פאַר דער זאָראָזע". אַרויסגיין פון געטאָ איז געווען פאַרבאָטן, אויסער די, וואָס זענען געגאַנגען אויף אַרבעט. דאַן האָט יעדער איינער באַקומען אַ נומער, און ווען ער איז צוריקגעקומען, האָט ער דעם נומער געמוזט צוריק אָפּגעבן. אַזוי אַרום האָבן זיי געהאַט אַ קאָנטראָל אויף יעדן איינוווינער.

זונטיק איז געווען דאָס געטאָ אינגאַנצן געשלאָסן, אויסער צוויי ייִדן, וועלכע האָבן געאַרבעט ביים קאָמענדאַנט און ביים שעף פון מיל. דאָס זענען געווען שמעון דימאָווסקי און ראובן שבח: ס'איז זיי אַפילו דערלויבט געווען צו גיין אָן לאַטעס.

דער ייִדן־ראַט האָט טראָץ אַלעמען געזאָרגט מען זאָל נישט הונגערן, ווייל מער ווי 250 גראַם מעל אויף אַ מענטשן האָט דער אַמטס־קאָמיסאַר נישט דערלויבט. פאַרן פרייז פון מתנות, שטיוול און אַנצוגן פלעגט מען באַקומען פון שעף פון דער מיל די דערלויבעניש אַריינצופירן צוזאַמען מיט דער אָפיציעלער מעל אויך מעל, וואָס מען האָט געקויפט ביי באַקאַנטע קריסטן. אויסער דעם פלעגט געלינגען איבערצוקויפן די פּאָליציי.

צום באַדויערן זענען געווען אַ פּאָר ייִדן, וואָס פלעגן איבערגעבן די דייטשן וואָס עס טוט זיך אין געטאָ.

די ערשטע פּאַרטיזאַנען

די מפּלה פון סטאַלינגראַד האָט אַ ביסל אויפגעמונטערט די ייִדן, דאָס האָט אָבער נישט לאַנג געדויערט. דערווייל האָט מען גענומען הערן וועגן קליינע גרופּעס פון פּאַרטיזאַנען. אַזאַ גרופּע פון פינף מאַן האָט אין שכנות פון פּיעסק צוגענומען ביי אַ קריסט די זאַכן. עס איז געווען גענוג, אַז דער קריסט זאָל זאָגן אַז צווישן די פינף מאַן איז געווען אַ ייִד און דער קאָמענדאַנט האָט באַפוילן דעם ייִדן־ראַט ער זאָל אָפּגעבן דעם קריסט אַלץ וואָס מען האָט ביי אים צוגענומען ווען נישט, וועט ער דערשיסן אַ געוויסע צאָל ייִדן.

עס איז ממילא נישט געקומען אין באַטראַכט, אַז די יוגנט זאָל אַוועק אין וואַלד, ראשית כל האָט אַזאַ איינער געמוזט שטעלן אין געפאַר זיין פאַמיליע און אויסער דעם אַנדערע 50 ייִדן. קיינער האָט נישט געוואָלט נעמען אַזאַ זאַך אויף זיין געוויסן. עס איז געווען איין פּיעסקער, וועלכער האָט געהערט צו די פּאַרטיזאַ־

נען, אברהם־יצחק זיקאָווסקי. וועגן אים האָט אָבער קיינער נישט געוווסט, ווייל ער איז נישט געווען פאַרשריבן אויף דער ליסטע.

עס איז אַמאָל געווען אַ פאַל ווען דריי דייטשן האָבן אים געכאַפּט ביים טייך, ווען ער איז געגאַנגען פון איין דאָרף צום צווייטן. ער האָט זיך אָבער נישט פאַרלוירן. ער האָט איינעם פון די דייטשן דערלאַנגט אַ שטאַרקן קלאַפּ, און ער אַליין איז אַריינגעשפּרונגען אין טייך. די דייטשן האָבן געשאָסן אויף אים און אים פאַרוווּנדעט, אָבער נישט שווער. ס'איז אים געלונגען איבערצושווימען דעם טייך און ער איז אַוועק אין דער ריכטונג פון געטאָ.

די דייטשן זענען אַריבערגעגאַנגען דעם טייך אין אַ צווייטן פּלאַץ און זענען געלאָפן נאָך זיינע שפּורן אין געטאָ. פאַרנאַכט זענען אַריין אין געטאָ אַ 20 דייטשן מיטן קאָמענדאַנט און פאַרלאַנגט דעם פּאַרטיזאַן, אויב נישט וועלן זיי שיסן אַנדערע. ס'איז אָבער געלונגען דעם יידן־ראַט איבערצוצייגן דעם קאָמענדאַנט, אַז אַזאַ איז נישט פאַראַן אין געטאָ. צום גליק האָט ער אַנטלויפנדיק פאַרלוירן זיינע זאַכן און די קריסטן האָבן באַשטעטיקט, אַז דאָס זענען זאַכן, וואָס געהערן צו אַ רוס.

די זעלבע נאַכט האָט אָבער דער יידן־ראַט באַפוילן זיקאָווסקין ער זאָל פאַרלאָזן דאָס געטאָ. ער איז נישט געווען איינשטימיק, סיידן מען וועט אים געבן מעדיצינישע הילף. און ווירקלעך האָט מען אים געגעבן די דאָזיקע הילף.

יעדער טאָג פלעגט ברענגען נייע צרות. אין אַ שיינעם פרימאָרגן אין חודש אויגוסט זענען אָנגעקומען אין געטאָ אַ סך דייטשן מיט פּאָליציי און מען האָט אַלע יידן אַרויסגעטריבן אויפן אַלטן בית־עולם. מען האָט דאָרט אַוועקגעשטעלט פרויען מיט קינדער באַזונדער און מענער באַזונדער. יעדער איינער איז געווען זיכער, אַז דאָס איז שוין דער סוף. אין דעם מאָמענט האָט זיך אָנגערופן וועלוול סאָקאָטש: „ברידער, לאָמיר זיך נישט לאָזן שעכטן ווי שעפּסן. יעדער איינער זאָל צוגרייטן אַ שטיין אין האַנט".

דעם טאָג איז אָבער גאָרנישט פאַרגעקומען. מען האָט אונדז איבערגעציילט און געשיקט צוריק אין די הייזער.

דערווייל האָבן זיך די יידן גענומען גרייטן צום ווינטער. דער אַמטס־קאָמיסאַר האָט דערלויבט דעם יידן־ראַט אַריבערפירן עטלעכע אַלטע הייזער אין געטאָ. איך האָב אויך באַוויזן אויסצובויען אַ קליין הייזל פאַר מיין משפּחה. די יידן האָבן גענומען מאַכן גריבלעך אויף קאַרטאָפל, וואָס דער אַמטס־קאָמיסאַר האָט באַשטעטיקט. דער קאָמענדאַנט האָט דערלויבט צו דאַווענען ראש־השנה די אַלטע, וועלכע גייען צו דער אַרבעט. די שטימונג איז געוואָרן בעסער. עטלעכע מאָל האָבן זיך באַוויזן רוסישע אַעראָפּלאַנען און אַראָפּגעוואָרפן פלוגבלעטלעך צו דער ציווילער באַפעלקערונג, אין וועלכע מען האָט זי אויפגעפאָדערט צו שטערן דעם דייטש, ווייל אינגיכן וועט מען אונדז באַפרייען. אָבער די פרייד האָט לאַנג נישט געדויערט.

אַרומגערינגלט דאָס געטאָ

איין פרימאָרגן איז אַריינגעקומען צו אונדז באַניע ווינאַקור. ס'איז נאָך געווען פינצטער אויפן גאַס. ער האָט אונדז מודיע געווען מיט טרערן אין די אויגן, אַז דאָס געטאָ איז אַרומגערינגלט פון דייטשן מיט טאַנקען. די פרויען האָבן גענומען וויינען. איך בין גלייך אַרויס אין גאַס און באַמערקט פיל דייטשן אַרום צוים פון געטאָ, מיט יונגע קריסטן פון פּיעסק באַוואָפנט מיט געווער. איך בין גלייך אַוועק צום הויז פון יידן־ראַט. אויף דער וואַנט איז שוין געווען אַ צעטל, אַז אַלע יידן זאָלן זיך צוגרייטן אין וועג אַריין און מער ווי צוויי קילאָ שפּייז טאָרן זיי נישט נעמען.

די פּאַניק אין געטאָ איז געווען שווער צו באַשרייבן. עס זענען געווען יונגטלעכע, וועלכע האָבן געוואָלט פּרוּוון אַנטלויפן, אָבער אין די לעצטע מינוטן איז זיי שווער געווען זיך צו צעשיידן מיט זייערע פאַמיליעס. מיר האָט געראַטן אַ פּוילישער שייגעץ צו אַנטלויפן און האָט געוואָלט מיך אַריינלאָזן אין קאַבאַק ביים געטאָ. איך האָב אָבער נישט געקאָנט לאָזן מיין פאַמיליע, בפרט אַז מיין פאָטער איז געווען אָן פיס. אַזוי זענען מיר געווען צוויי טעג, ביז מען האָט געבראַכט מאָסטער און זעלווער יידן, הונגעריקע און צעקלאַפּטע.

דעם צווייטן טאָג האָט מען אונדז גענומען טרייבן צום טויער פון געטאָ. ביים טויער איז שוין געשטאַנען

דער קאָמענדאַנט פון געסטאַפּאָ, און ביי וועמען ס'איז געווען אַ גרעסער פּעקל, האָט ער אים געשלאָגן און צוגענומען דאָס פּעקל. פאַר פרויען און קינדער זענען געווען צוגעגרייט פורן.

איך האָב גענומען דעם פאָטער אויף די פּלייצעס און בין געגאַנגען צום טויער. דער קאָמענדאַנט פון געסטאַפּאָ איז דאַן צו מיר צוגעלאָפן און מיך גענומען שלאָגן: לאָז דאָ דעם קריפּל, עס וועט קומען אַ סאַניטאַר־וואָגן און וועט אים נעמען. דאַן איז געווען דאָס ערשטע מאָל, ווען איך האָב געוויינט. דער פאָטער האָט זיך אָנגערופן צו מיר: „זון מיינער, וויין נישט, לאָז מיר איבער דאָס ראַזירמעסער". עס איז דאַן צוגעגאַנגען אַ פּוילישער באַקאַנטער פּאָליציאַנט און האָט מיר געזאָגט, אַז דער קאָמענדאַנט וועט באַלד אַוועקגיין עסן, וועט מען דעם פאָטער אַרויפזעצן אויף אַ פור. און אַזוי האָט ער טאַקע געטון.

נעבן אברהם דעם טשעשלערס הויז זענען געשטאַנען ידן, וועלכע מען האָט נישט אַרויסגעלאָזט. שפּעטער האָבן מיר קריסטן דערציילט, אַז זייער צאָל איז געווען 16. זיי האָט מען פאַרברענט. אַרויסגייענדיק פון געטאָ, האָבן נאָך די ידן געפּרוווט אונטערצינדן דאָס געטאָ, אָבער די דייטשן האָבן פאַרלאָשן די שריפה.

מען האָט אונדז געפירט אין דער ריכטונג פון וואָלקאָוויסק, מענער באַזונדער און פרויען באַזונדער. נעבן דער מיל האָבן זיך צונויפגעזאַמלט קריסטן, וועלכע האָבן אונדז באַגלייט מיט אַ שפּאָטיש געלעכער. אויפן וועג האָט מען אונדז געטריבן ווי קי. דייטשן האָבן געקלאַפּט מיט שטעקנס וועמען זיי האָבן געקאָנט. טאַנקען זענען געפאָרן פון די זייטן און געהיט מען זאָל נישט אַנטלויפן. אַזוי האָט מען אונדז געבראַכט קיין וואָלקאָוויסק.

אין וואָלקאָוויסקער לאַגער

די שטאָט איז שוין געווען ריין פון ידן. די דאָזיקע האָבן זיך שוין געפונען אין די קאַשאַרן פון דריטן פּאָלק אולאַנער און אַהין האָט מען אונדז אויך געבראַכט. דער לאַגער איז געווען אַרומגעצוימט מיט שטאַכל־דראָט. אין אַלע עקן זענען געווען פּראָזשעקטאָרן, וועלכע האָבן באַלויכטן דעם שטח. אַרום זענען געשטאַנען דייטשן און האָבן געהיט מען זאָל זיך נישט דערנענטערן צום צוים.

ווען מיר זענען אָנגעקומען אין לאַגער, איז שוין געווען טונקל. אַ נאַסער שניי איז געפאַלן. צעקלאַפּטע און מידע האָט מען אונדז אַריינגעוואָרפן אין לאַגער. פון אַלע זייטן האָט מען געהערט געשרייען: ווו זענען מיינע קינדער, ווו איז מיין מאַן, ווו איז מיין פּעקל...

דער באַראַק, וואָס איז געווען באַשטימט פאַר אונדז איז געווען צו קליין פאַר דער צאָל מענטשן, און אַזוי האָט אַ גרויסע צאָל מענטשן געמוזט בלייבן אויפן גאַס. ווען עס איז געוואָרן קעלטער האָבן זיך אַלע געמוזט אַריינשטופּן אין באַראַק און שטיין אויף די פיס אַ גאַנצע נאַכט, אָדער אַ טייל פלעגט זיצן און אַ טייל שטיין, און נאָכדעם זיך בייטן.

אויפן דריטן טאָג האָבן שוין אַלע גלייך געהונגערט. דאָס געוויין פון די קינדער איז געווען שרעקלעך. דאָס עלטערע קינד פון מאיר דעם קצב האָט געוויינט: טאַטע, גיב מיר אָפּ דאָס שטיקל ברויט, איך וויל נישט שטאַרבן. דאָס איז געווען, ווייל ער האָט אַוועקגעגעבן דאָס שטיקל ברויט דער קלענערער. דאָס האָט מען געקאָנט זען אויך ביי אַנדערע. אַזוי זענען מענטשן אַרומגעגאַנגען און זיך געוואַלגערט אויף דער ערד מיט איינגעגראָבענע אויגן און מיט פאַרשוואָלענע פּנימער.

די דייטשן האָבן נאָכדעם געגעבן 250 גראַם ברויט רויע און אַ האַלבן ליטער זופּ פון קאַרטאָפל. אָבער זעלטן האָט מען דאָרט געקאָנט געפינען אַ קאַרטאָפל, און אויב יאָ, האָט מען זיי נישט געקאָנט עסן, ווייל די ידן האָבן, פאַרלאָזנדיק דאָס געטאָ, באַגאָסן די קאַרטאָפל, וואָס זיי האָבן געהאַט מיט נאַפט, און די, וואָס האָבן זיי געגעסן האָבן פאַרדאָרבן די מאָגנס.

יעדער באַראַק האָט געהאַט אַ בית־כיסא מיט זעקס פּלעצער. אין אָנפאַנג זענען געגאַנגען אַהין מענער באַזונדער און פרויען באַזונדער. עס האָבן שטענדיק געוואַרט אַ סך מענטשן, האָט מען שוין שפּעטער אָנגעוווירן די חרפּה און מען איז געגאַנגען צוזאַמען. די מענטשן זענען פאַרלייזיקט געוואָרן, פלעגט מען זיך אויסטון און ביי אַ פייער קלייבן די לייז.

דער לאַגער איז געווען אַ פאַרמאַכטער, אויסער אַ קליינער צאָל וואָלקאָוויסקער ידן, וועלכע זענען געגאַנגען אויף אַרבעט, צום ביישפּיל אין אַ בעקערייַ און ביי דער באַן. אָבער נאָכדעם האָט מען אינגאַנצן גע־

שלאָסן דעם לאַגער, ווייל עס איז אויסגעבראָכן טיפוס און אַ סך מענטשן האָבן גענומען שטאַרבן.

די לאַגע פון די פּראָווינצער ייִדן איז געווען אַ סך ערגער ווי פון די וואָלקאָוויסקער, ווייל מיט דעם לאַגער האָט אָנגעפירט דער וואָלקאָוויסקער ייִדן־ראָט. אויך די הויפּט־אַרויסגייער פון לאַגער זענען געווען וואָלקאָוויסקער ייִדן, וועלכע האָבן זיך געקאָנט טרעפן מיט אַ באַקאַנטן קריסט, וואָס האָט זיי אונטערגעוואָרפן אַ שטיקל ברויט צו קאָנען שטילן דעם הונגער. די פּיעסקער, וואָס האָבן געהאַט משפחה אין וואָלקאָוויסקער לאַגער זענען דערפאַר אַריבער אַהין.

פלענער וועגן אַנטלויפן

די ייִדן האָבן זיך אַרומגעטראָגן מיט פאַרשידענע געדאַנקען, וואָס וועט מען טון מיט אונדז. אַ טייל האָבן געזאָגט, אַז מען וועט אונדז שיקן אויף אַרבעט, אַנדערע האָבן געזאָגט, אַז די יונגע וועט מען שיקן טרוקענען די פּינסקער בלאָטעס און די אַלטע און קראַנקע וועט מען אומברענגען. יעדן טאָג זענען געווען אַנדערע נייעס. דערווייל האָט די יוגנט גענומען מאַכן פּלענער צו אַנטלויפן, אָבער אַנטלויפן פון לאַגער איז געווען אוממעגלעך עס האָבן זיך גענומען אָרגאַניזירן גרופּעס, מען האָט מיר אויך פאָרגעלעגט זיך אַנצושליסן. אָבער איך האָב זיך אָפּגעזאָגט, נישט ווילנדיק איבערלאָזן די עלטערן און אַ פרוי מיט אַ קינד, אָבער שפּעטער האָט זיך מיין מיינונג געביטן, ווען דער פאָטער איז מיר געשטאָרבן אין לאַגער.

דאָס איז געווען ווען אַ גרופּע ס.ס.־לייט זענען געקומען אין לאַגער באַטראַכטן די ייִדן. מיין פאָטער האָט אַלץ געזוכט אַ פּלאַץ מען זאָל אים נישט זען, ווייל ער איז געווען אָן פּיס. מען האָט גערעדט, אַז די אַלטע און די קראַנקע וועט מען די ערשטע אומברענגען, און דאָס האָט אויף אים שטאַרק געווירקט. אַ פּאָר טעג נאָכדעם האָט מיין פאָטער גערעדט מיט מיר און זיך באַקלאָגט, אַז עס פעלט אים אויס לופט. גלייך נאָכדעם איז ער מיר אַ פאַל געטון אויף די הענט און געשטאָרבן.

מיין שוועסטער אסתר האָט פון מיר דאַן פאַרלאַנגט, אַז איך זאָל זיך ראַטעווען, כדי נקמה צו נעמען פאַר אַלע ייִדן. אַ סך האָבן דאַן מיטגעוויינט. אויך מיין פרוי, גיטל, די טאָכטער פון מרדכי־געצל יוגעל, האָט מיר געראָטן איך זאָל גיין קיין ביאַליסטאָק, ווייל מען האָט גערעדט, אַז דאָס ביאַליסטאָקער געטאָ וועט בלייבן, און איך זאָל מיטנעמען מיט זיך דעם שוואָגער אברהמל יוגעל.

די מעגלעכקייט צו אַנטלויפן זענען געווען אַ דאַנק די חברא קדישא־לייט, וועלכע פלעגן צונויפנעמען די טויטע איבערן גאַנצן לאַגער, אַן ערך 40 אַ טאָג, און זיי אַרויספירן. דערווייל האָט מען זיך אויך דערוווסט, אַז די טראַנספּאָרטן פון ייִדן, וועלכע די דייטשן פירן אַרויס פון לאַגער, גייען אויף מאַלקין, אַרויספירן פלעגט מען זיי ביינאַכט. אַזוי האָט מען שוין געהאַט אַרויסגעפירט די ראַזשינויער און זעלווער ייִדן.

12 אַזייגער ביינאַכט האָט מען אַרויסגעטריבן די ראַשער און וואָלפּער ייִדן. עס זענען אָנגעקומען אַ סך דייטשן און פּוילישע פּאָליציי מיט טאַנקען און פּראָזשעקטאָרן. די ייִדן האָט מען צעשטעלט אין רייען און געטריבן צו דער נייער סטאַציע. די אַלטע און קראַנקע, וועלכע האָבן נישט געקאָנט גיין, האָט מען דערהרגעט אָדער צעטראָטן מיט די טאַנקען. אויף צו מאָרגנס איז געקומען איינער פון די חברים פון וואָלקאָוויסקער ייִדן־ראָט און פאַרלאַנגט געזונטע מענטשן, כדי אויפצורוימען די טויטע קערפּערס, וואָס זענען געלעגן אויפן וועג.

דאַן האָב איך באַשלאָסן, אַז דאָס זענען די לעצטע מינוטן, און אַז אויב אַ טויט — קאָן איך אויסקלייבן אַ בעסערן. איך האָב זיך געזעגנט מיט מיין פאַמיליע, פרוי און קינד און שוויגער־עלטערן. איך האָב גענומען מיט זיך אברהמל יוגעל. מיר זענען געווען אין דעם אויטאָ צוזאַמען 10 מאַן, און איין דייטש מיט אַ פּוילישן שאָפער. אויף דער גאַס איז געפאַלן אַ דראַבנער שניי. מיר האָבן דעם ערשטן אויטאָ מיט דערהרגעטע אַוועקגעפירט אויפן פעלד הינטערן לאַגער, דאָרט זענען שוין געווען בערג פון טויטע קערפּערס.

אויפן וועג האָבן מיר פאַרפירט אַ געשפּרעך מיטן פּוילישן שאָפער. איך האָב נישט געוואָלט מיט מיין אַנטלויפן צונישט מאַכן דעם פּלאַן פון די איבעריקע חברים. איך האָב אַלזאָ גענומען רעדן צו זיין געוויסן. ער איז מסכים געווען צו מיין פּלאַן, נאָר פאַרלאַנגט מען זאָל אים באַצאָלן פון מענטשן. מיטן פרייז זענען מיר דורכ־

געקומען, און דאַן האָט ער געזאָגט, אַז ער וועט איינ־רעדן דעם דייטש, אַז ער וועט אונדז היטן, און אַז דער דייטש קאָן אַריינגיין אין קאַפּע טרינקען.

מיר זענען אַנטלאָפן

אַזוי אַרום איז אונדז געלונגען אַרויסצופירן פון לאַגער אַ היפּשע צאָל מענטשן. מיר זענען זיך צונויפ־געקומען יענעם טאָג אויפן בית־עולם ביי אַ 30 מענטשן. דאָרט איז געווען אַ שטיבל און דאָ זענען מיר געזעסן. די שעהן האָבן זיך געצויגן און מיר האָבן יעדע ווילע געמיינט, אַז אָט קומט מען אונדז זוכן. פאַרנאַכט האָבן מיר באַמערקט, ווי עס דערנענטערן זיך דריי דייטשן מיט אַ הונט. איינער פון אונדז האָט דאַן געראָטן, אַז מיר זאָלן נעמען אין די הענט רידלעס, און אַזוי ווי אין דעם שטיבל איז געלעגן אַ טויטער, זאָלן מיר אים נע־מען און אים באַגראָבן. ווען די דייטשן זענען צוגעקו־מען און געפרעגט וואָס מיר טוען דאָ, האָבן מיר זיי געענטפערט, אַז דער יידן־ראַט האָט אונדז אַהער גע־שיקט באַגראָבן די טויטע. זיי זענען אַוועק, אָבער מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז מיר קאָנען דאָ נישט בלייבן. אוי־סער דעם האָבן אונדז באַמערקט קליינע שקצים, און זיי האָבן גענומען שרייען: „יידן!" מיר האָבן אָבער געמוזט וואַרטן עס זאָל ווערן טונקל, ווייל אויף אַלע וועגן האָבן מיר באַמערקט דייטשע אויטאָס.

ווען עס איז צוגעפאַלן די נאַכט, זענען עטלעכע פון אונדז אַרויס אין וועג. די וועגן זענען אונדז געווען גוט באַקאַנט. מיר האָבן געזאָלט אָנקומען אין וואַלד אויף אונדזער אָפּגערעדטן פּונקט מיט נאָך חברים פון לאַגער. מיר זענען געגאַנגען פאַרזיכטיק, מייסטנטייל מיטן וואַלד. אויפן וועג האָט אונדז פאַרשמעקט פריש ברויט פון אַ הויז און מיר האָבן באַשלאָסן צו בעטן אָדער נעמען דאָס ברויט. פון דרויסן האָבן מיר באַמערקט ,אַז אין הויז גע־פינען זיך נישט קיין פרעמדע, און מיר זענען אַריין און צוגענומען פיר ברויטן. די קריסטן זענען געווען דער־שראָקן פון די אומגעבעטענע געסט און זיי האָבן גע־שוויגן. גייענדיק האָבן מיר אויפגעגעסן דאָס ברויט. מיר זענען דאַן געוואָרן מונטערער און די פיס האָבן זיך ווייטער געהויבן צום גיין.

ווען מיר זענען אָנגעקומען אין זעלווער וואַלד, האָבן מיר זיך געזעצט אָפּרוען. ווען מיר זענען צוריק אָפּגע־גאַנגען ביי אַ צוויי הונדערט מעטער, האָבן מיר באַ־מערקט, אַז עס פעלט אונדז איינער פון די חברים: בערל סטאָלערס זון. מיר האָבן אים גענומען זוכן, אָבער אָן דערפאָלג און מיר האָבן בלית ברירה באַשלאָסן צו גיין ווייטער. נאָך דעם קריג האָב איך זיך דערוווסט, אַז ער האָט זיך אויסבאַהאַלטן צוויי יאָר ביי אַ מאַסטער קריסט מיטן נאָמען פּיסאַרעוויטש.

אויפן אָפּגערעדטן פּונקט זענען מיר אָנגעקומען פאַרטאָג. מיך האָט מען אויסגעוויילט אַלס פירער פון דער גרופּע. איך האָב אויסגעשטעלט אַ וואַך. קיין גע־ווער האָבן מיר נישט געהאַט און מיר האָבן גענומען באַטראַכטן וואָס מיר האָבן צו טון. די קעלט האָט אונדז שוין אַ שפּאָר ביסל געמוטשעט. די ערשטע נאַכט האָבן מיר געמאַכט אַ שטיקל פייער, כדי זיך צו דערוואָרעמען, אָבער דאָס איז געווען געפערלעך. די צווייטע פראַגע איז געווען דאָס עסן. מיר האָבן דאָך געמוזט זיין פאַר־זיכטיק מען זאָל אונדז נישט באַמערקן און קיין געווער, ווי געזאָגט, האָבן מיר נישט געהאַט. מיר האָבן דערי־בער באַשלאָסן זיך צו שאַפן דערווייל דאָס עסן אַזוי, אַז קיינער זאָל אונדז נישט באַמערקן. די דאָזיקע אַרבעט האָט גענומען אויף זיך לייב ווינאָקור.

מיר פאַרשאַפן זיך עסן

די צווייטע נאַכט איז ער אַוועק מיט נאָך דריי מענטשן אין דעם נאָענטן דאָרף און איז צוריקגעקומען מיט אַ האַלבן זאַק קאַרענע מעל, אַ זעג, אַ האַק, אַ רידעל און אַ בלעכענעם עמער, וועלכן זיי האָבן אַראָפּגענומען פון אַ ברונעם. זיי האָבן דאָס אַלץ געמאַכט אַזוי, אַז קיינער אין דאָרף האָט דאָס נישט געהערט. מיר האָבן זיך אַלזאָ געמאַכט אַ זעמליאַנקע, ווו מיר האָבן גע־קאָנט פונאַנדערברענען אַ פייער און זיך אָנוואָרעמען און גלייכצייטיק עפּעס קאָכן. די ערשטע טעג פלעגן מיר פונאַנדערלאָזן דעם שניי, מאַכן וואַסער און אַריינ־שיטן אַ ביסל קאַרענע מעל אָן זאַלץ און דאָס עסן.

אויפן דריטן טאָג האָב איך באַשלאָסן מיט אברהמל יוגעל צו גיין צו אַ באַקאַנטן קריסט אין פּיעסק מיטן נאָמען טשערניעווי. מיר זענען געגאַנגען מיטן טייך זעל־וויאַנקע און מיר זענען צוגעקומען צו דעם הויז, וועל־

כעס איז געלעגן נעבן פוילישן בית־הקברות. ווען מיר האָבן זיך איבערצייגט, אַז קיינער זעט נישט, האָבן מיר אָנגעקלאַפּט אין טיר. די טיר האָט אונדז געעפנט אַן עלטערע פרוי און פון שרעק האָט זי נישט געקאָנט רעדן. מען האָט אונדז אַריינגעלאָזט אין שטוב און מען האָט אונדז גלייך געגעבן צו עסן.

די נייעס, וועלכע זיי האָבן אונדז דערציילט, זענען אונדז שוין געווען באַקאַנט. די יידישע זאַכן פון געטאָ זענען פאַרקויפט געוואָרן צו די קריסטן און די בעסערע זאַכן זענען אַוועקגעשיקט געוואָרן קיין דייטשלאַנד. לאַנג האָבן מיר נישט געקאָנט פאַרבלייבן ביי זיי, די קריסטן זענען געווען אין אַ פאַרלעגנהייט. די גאַנצע צייט איז איינער פון דער משפחה געשטאַנען אויפן גאַס און געהיט, אַז קיין זייטיקע מענטשן זאָלן נישט אַריינגיין אין שטוב. זיי האָבן אונדז געגעבן צוויי ברויטן און מיר זענען אַוועק. זיי האָבן אונדז געבעטן, אַז אַ צווייט מאָל זאָלן מיר נישט אַריינגיין אין שטוב און זיי וועלן אונדז צו־גרייטן ברויט אין אַ באַשטימטן פלאַץ.

עס זענען אַריבער צוויי טעג און מיר האָבן זיך איינגעבירגערט אין וואַלד. וואָסער האָבן מיר שוין גע־נומען פון טייך. אין אַ געוויסן פאַל ווען עטלעכע פון אונדז זענען געגאַנגען נעמען וואַסער, האָט זיי דערזען דער קריסט פּוצעלאָווסקי (דער חזירניק) און ער האָט זיך זייער דערשראָקן. ווען אונדזערע מענטשן האָבן אים געפרעגט וואָס ער טוט דאָ, האָט ער זיך פאַרענטפערט, אַז ער זוכט אַ קו, וועלכע איז אַוועק. די חברים האָבן אים געוואָרנט, אויב ער וועט זיי פאַראַטן. דער קריסט האָט זיך געשטעלט אויף די קני, זיך געצלמט און גע־זאָגט, אַז ער וועט קיינעם נישט דערציילן.

די דאָזיקע נאַכט בין איך מיט אברהמל יוגעל גע־גאַנגען אויפן אָפּגערעדטן פלאַץ, מיר האָבן אָבער נישט געפונען קיין ברויט און מיר האָבן באַשלאָסן אַריינצו־גיין צום קריסט אין הויז. דאָס מאָל איז אונדזער קומען נישט געווען פאַר זיי אַזאַ איבערראַשונג. דאָ האָב איך זיך דערוווסט, אַז יאַנעק פּוצעלאָווסקי האָט געטראָפן יידן אין וואַלד און מאָרגן גייט מען דאָ מאַכן אַן אָבלאַווע.

מיר זענען גלייך אַוועק און מיר האָבן איבערגעגעבן די נייעס די חברים. עס איז געווען קלאָר פאַר אונדז, אַז מיר מוזן פאַרלאָזן דעם פלאַץ. מיר האָבן אַלזאָ גע־וואָלט אַריבערגיין פון דעם דאָזיקן, האָראָדישטשער וואַלד, אין קרושינער, אָבער צוליבן טייך האָבן מיר דאָס נישט געקאָנט דורכפירן. מיר האָבן אַלזאָ באַשלאָסן צו מאַכן אַ קלאָדקע איבערן טייך. אַ דאַנק דער זעג מיט דער האַק וועלכע מיר האָבן געהאַט, האָבן מיר דאָס געקאָנט דורכ־פירן. אין דער זעלבער נאַכט, זענען מיר אָנגעקומען אין קרושינער וואַלד, נאָכדעם ווי מיר האָבן די קלאָדקע געלאָזט אַוועקשווימען מיטן וואַסער.

מיר באַגעגענען יידן אין וואַלד

פאַרבייגייענדיק האָבן מיר דערזען ליכט אין אַ כו־טאָר און איינער פון אונדזערע חברים האָט געזאָגט, אַז דאָ געפינט זיך זיינער אַ באַקאַנטער קריסט. מיר זענען אַלזאָ אַריינגעגאַנגען. ער האָט אונדז גוט אויפ־גענומען און אונדז דערציילט, אַז נאָר וואָס זענען ביי אים געווען אייניקע באַקאַנטע יידן. מיר האָבן זיי גלייך אויפגעזוכט און די פרייד איז געווען אַ קעגנזייטיקע. איינער פון זיי, איטשע ציפּין, איז שוין געגאַנגען מיט אַ ביקס און ער האָט אונדז פאַרגעלייגט, מיר זאָלן זיך האַלטן צוזאַמען.

ער האָט שוין באַוויזן צו מאַכן אַ גוטע פאַרמאַס־קירטע זעמליאַנקע אין וואַלד. זיין איינהייט איז באַ־שטאַנען פון אַ היפּשער גרופּע, וועלכע האָט זיך געראַ־טעוועט פון וואַלקאַווויסק אייניקע טעג פאַר אונדז. זיי האָבן אויך געהאַט צוגעגרייט אַ ביסל עסן. ביי דער אָפּשטימונג זענען איטשע און איך אויסגעוויילט גע־וואָרן אַלס די אָנפירער פון דער גרופּע. איצט איז גע־בליבן די פראַגע ווי צו שאַפן געווער. אַדאַנק אַן אַלטן קריסט, וואָס האָט געלעבט אין וואַלד, וועלכער האָט מיט אונדז זייער גוט געלעבט, האָבן מיר זיך דערוווסט פון אַן אַנדערן קריסט, וועלכער האָט באַהאַלטן געווער.

אין אַ שיינער נאַכט זענען מיר אַלע אַוועק אַהין. דאָרט האָבן געלעבט זעקס קריסטלעכע משפחות. דורכן פענצטער האָבן מיר געזען פיר קריסטן שפּילן אין קאָרטן. איך האָב אויסגעאַרבעט דעם גענויעם פּלאַן. פיר מענטשן האָבן געדאַרפט אַריינגיין אין שטוב און די איבעריקע האָבן געדאַרפט איז זעלבן מאָמענט אָנקלאַפּן אין אַלע פענצטער. די, וואָס זענען פאַרבליבן אויפן גאַס, האָבן געהאַט שטעקנס מיט שטריקלעך. זיי האָבן זיך געדאַרפט

באַווייזן אין די פענצטער און די קריסטן האָבן געזאָלט מיינען, אַז זיי האָבן געוועד. פון די פיר, וואָס זענען אַריין אין שטוב האָט נאָר איטשע פאַרמאָגט אַ ביקס און די איבעריקע דריי האָבן געהאַט צוגעגרייט פון פריער רימענע שיידלעך אַזוי ווי פון רעוואָלווערן.

מיר זענען אַריין אין שטוב מיט אַ געשריי און די קריסטן האָבן זיך גלייך פאַרלוירן. מיר האָבן גענומען שרייען פאַרוואָס זיי שפּילן אין קאָרטן און זיי האָבן זיך גענומען בעטן, אַז זיי זענען שכנים און שפּילן אַן געלט. איך האָב זיי געזאָגט, אַז מען טאָר נישט שפּילן אין קאָרטן און יעדער איינער זאָל גיין אַהיים. די קריסטן האָבן גלייך געפאָלגט. זיי האָבן געוואָלט אַרויסגיין, אָבער איך האָב זיי געזאָגט, אַז איך וויל זיי אַרויספירן, ווייל עס ליגן דאָ אונדזערע פּולעמיאָטשיקעס און זיי קאָנען נאָך שיסן. זיי זענען געווען גאָר צופרידן מיט דעם. איך האָב זיי אויך געזאָגט, אַז זיי זאָלן זיך נישט אומקוקן, אַריינגיין אין זייערע הייזער, אַריינעמען די הינט און נישט אָנצינדן קיין ליכט.

די איבעריקע האָבן זיך דערווייל גענומען צום קריסט און אָן ווידערשטאַנד האָט ער זיי אָוועקגעגעבן פינף ביקסן מיט קוילן. אַז דיר האָבן שוין געהאַט זעקס ביקסן, זענען מיר שוין געוואָרן ריכטיקע פּאַרטיזאַנען. מיר האָבן שוין נישט געבעטלט, נאָר גענומען.

אמתדיקע פּאַרטיזאַנען

די צווייטע פראַגע, וועלכע איז געשטאַנען פאַר אונדז איז געווען דאָס אָנזאַמלען פון עסן אויף אַ פּאָר מאָנאַטן. אַזוי ווי דער שניי פלעגט פאַרראַטן אונדזערע שפּורן, האָבן מיר באַשלאָסן צו מאַכן אַ זאַפּאַס פון עסן, כדי מיר זאָלן נישט דאַרפן אַרויסגיין יעדן טאָג שאַפן עסן. אין משך פון דער צייט האָבן מיר זיך געשאַפן אַ גוטן באַקאַנטן, אַ קריסט מיטן נאָמען אַנטאָליק, וועלכער איז געווען פאַרבונדן מיט דער פּוילישער פּאָליציי און דורך אים פלעגן מיר וויסן די נייעס וועגן פּיעסק. ער האָט געוווסט, אַז מיר געפינען זיך אין וואַלד, אָבער דער גענויער פּלאַץ איז אים נישט געווען באַקאַנט. זיין אויסרעכענונג ווייס איך נישט, צי איז דאָס געווען מורא פאַר אונדז, אָדער צוליב זיין גוט האַרץ, אָדער אפשר די גליקן, וואָס מיר האָבן אים צוגעזאָגט, אָבער אַ פאַקט איז, אַז ער האָט אונדז אַ ביסל געהאָלפן מיט עסנוואַרג.

אין אַ געוויסער נאַכט איז אַרויס אַ גרופּע פון פינף מאַן שאַפן עסן. איך מיט אברהם יוגעל זענען אַוועק אין אַן אַנדער דאָרף שאַפן עסן און שיכוואַרג פאַר חברים וואָס זייערע שיך זענען זיך צעפאַלן.ביידע גרופּעס האָבן זיך צוריקגעקערט מיט עסן און אַפילו מיט בראָנפן. די צווייטע נאַכט האָבן מיר זיך דערוווסט פון דעם קריסט אַנטאָליק, אַז צו דער פּאָליציי איז דערגאַנגען, אַז אַ גרופּע פון פינף יידן האָט געראַבעוועט עסן, און אַז זיי האָבן מיט זיך מיטגענומען אַ קריסט מיט אַ פערד און וואָגן, וועלכער האָט זיי געבראַכט אין אַ באַשטימטן פּלאַץ. פאַר דער פּאָליציי איז אַזוי אַרום געווען פאַרשטענדלעך ווו זיי דאַרפן זוכן די דאָזיקן יידן.

דער קריסט האָט אויך געוווסט אונדז צו זאָגן, אַז די קומענדיקע נאַכט וועט פאַרקומען אַן אַבלאַווע און מיר דאַרפן וויסן וואָס צו טון. פאַרשטענדלעך, אַז מיר האָבן גלייך אופגעוועקט די חברים. זיי האָבן בעסער פאַרמאַסקירט די זעמליאַנקע און זאַכן, וועלכע מיר האָבן געקאָנט מיטנעמען מיט זיך און מיר זענען אַוועק אין דער ריכטונג פון טשעכאַנאָוועצקיס וואַלד. עס האָט שוין אָבער דאַן גענומען טאָגן. מיר האָבן שוין באַוויזן צו דערזען פון דער ווייטנס אַ סך רייטער מיט דייטשן, ווי אויך אַ סך פוסגייער. מיר האָבן אָבער באַוויזן אַרויסצוגיין פון וואַלד און נישט באַמערקט צו ווערן. ווען מיר זענען אָנגעקומען מיט אַ שעה שפּעטער אין וואַלד, האָבן מיר דערהערט אַ גרויסע שיסעריי, וועלכע האָט אָנגעהאַלטן ביזן האַלבן טאָג.

אין אָוונט, ווען ס'איז געוואָרן רואיק, זענען מיר אַוועק צום קריסט און ער האָט אונדז דערציילט, אַז זיי האָבן גאָרנישט געפונען, בלויז אין איין אָרט האָבן זיי געפונען געלן פרישן זאַמד און מען האָט אים גערופן ער זאָל צעגראָבן דעם זאַמד, אָבער זיי האָבן דאָרט גאָרנישט געטראָפן. ער האָט געהערט ווי דער דייטשער קאָמענדאַנט האָט געזאָגט אין פּויליש צו דער פּוילישער פּאָליציי אַז דאָ געפינט זיך אַ גוט אָרגאַניזירטע פּאַרטיזאַנען־גרופּע, וואָס באַשטייט נישט נאָר פון יידן, נאָר אויך פון רוסן. ער האָט אויך געזאָגט, אַז מען דאַרף דאָ לייגן אַ זאַסאַדזקע אויף דריי טעג און דריי נעכט, ווייל עמעצער מוז דאָ נאָך קומען.

מיר וואַנדערן אין וואַלד

מיר האָבן באַשלאָסן אַריבערצוגיין די גרענעץ קיין ווייסרוסלאַנד. די וועגן האָבן מיר גוט געקענט, און די זעלבע נאַכט זענען מיר שוין געווען אין די סכעדער בלאָטעס, און דעם צווייטן פאַרנאַכט זענען מיר שוין אָנגעקומען אין דעם דאָרף, וואָס האָט געהייסן ווייסרוסלאַנד. די קריסטן האָבן אונדז זייער גוט אויפגענומען. דאָ האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז עס זענען דאָ געווען צוויי רוסישע פּאַרטיזאַנען, וועלכע האָבן באַשטעלט ברויט אין דאָרף, אָבער זענען נישט געקומען דאָס אָפּנעמען.

אין אונדזער ווייטערדיקן וועג זענען מיר אָנגעקומען אין אַ כוטאָר, צוויי קילאָמעטער פון קורילעוויטש. מיר זענען אַריין אין אַ הויז אויסצוטריקענען אונדזערע שיך און דער קריסט האָט געקאָכט פאַר אונדז קאַרטאָפל. אין דעם איז אַריינגעקומען לייב ווינאָקור, וועלכער איז געשטאַנען אויף דער וואָך און געמאָלדן, אַז פּראָזשעקטאָרן באַלויכטן דעם וועג, וואָס פירט אין דאָרף קורילאָוויטש. עס האָט לאַנג נישט געדויערט און דער זון פון קריסט איז געקומען צולויפן פון דאָרף און זיך גענומען בעטן מיר זאָלן פאַרלאָזן די שטוב, ווייל אין דאָרף זענען אָנגעקומען אַ סך דייטשן. ער האָט אונדז אויך אָנגעוויזן אויף דעם וואַלד ווו עס געפינט זיך אַ הויז פון אַ קריסט מיטן נאָמען סטעפּאַן, וועלכער קאָן אונדז פירן צו די רוסישע פּאַרטיזאַנען.

מיר זענען אָנגעקומען צו דעם קריסט און אָנגעקלאַפּט אין טיר, ער האָט אונדז אָבער נישט געוואָלט עפענען. ווען מיר האָבן אים אָנגערופן מיטן נאָמען איז ער אַרויס צו אונדז. מיר האָבן אים געזאָגט וואָס מיר ווילן און ער האָט אונדז גענומען פירן אין וואַלד. אין א מרחק פון אַן ערך זעקס קילאָמעטער האָבן מיר געזען עטלעכע הייזער, אין איינעם פון זיי איז געווען ליכט. ווען מיר האָבן געזען, אַז דאָרט זענען נישטאָ קיין דייטשן, האָבן מיר אים אָפּגעלאָזט און מיר זענען אַריין אין הויז.

אין הויז האָבן מיר געטראָפן אַ מוטער מיט אַ זון פון אַ יאָר דרייסיק. מיר האָבן זיך נאָר אָוועקגעזעצט אָפּרוען, אָבער דער שייגעץ איז פּלוצלונג פאַרפאַלן געוואָרן. אין אַ האַלבער שעה אַרום האָט זיך געעפנט די טיר און עס האָבן זיך באַוויזן צען פּאַרטיזאַנען מיט אַ קאָמאַנדיר. מיר האָבן זיי געזאָגט ווער מיר זענען און אַז מיר ווילן זיך אָנשליסן אָן זיי. אויף דעם האָט אונדז דער קאָמאַנדיר געענטפערט, אַז אַזוי ווי ס'האָט זיך אָנגעהויבן איצט אַן אָבלאַווע, קאָן ער אונדז מיטנעמען מיט זיך נאָר ווען די אָבלאַווע וועט זיך ענדיקן. דערווייל אָבער מוזן מיר פאַרלאָזן די שטוב, ווייל מיר קאָנען נאָר אומגליקלעך מאַכן דעם קריסט, און זאָל זיך דערווייל יעדער העלפן ווי ער קאָן.

דייטשן אַרום

איז אַ שלעכטער שטימונג האָבן מיר פאַרלאָזן דאָס הויז און אַריין אין וואַלד. די נאַכט איז פאַר אונדז געווען אַ לאַנגע. פאַרטאָג האָבן מיר געהערט אַ גרויסע שיסעריי און אַ גערויש פון טאַנקען. מיר זענען אַריין טיפער אין וואַלד. שקצים, וועלכע מיר האָבן באַגעגנט, האָבן אונדז איבערגעגעבן, אַז אין אַלע דערפער געפינען זיך אַ סך דייטשן. די שיסערייען, האָבן זיי דערקלערט, זענען צווישן דייטשן און פּאַרטיזאַנען. די שיסעריי האָט אָנגעהאַלטן אַ גאַנצן טאָג.

אויף צו מאָרגנס האָבן מיר געטראָפן אַ פּאַרטיזאַנער־רייטער אין וואַלד. ער האָט אונדז געזאָגט, אַז אַלע פּאַרטיזאַנען זענען אַוועק אויף מזרח, און אַז אויך מיר דאַרפן דאָס טון. געוואָר האָבן מיר געהאַט אַלע, און מיר האָבן גענומען גיין אין דער ריכטונג פון טייך שטשאַרע. צוויי קריסטן, וועלכע מיר האָבן באַגעגנט אין וואַלד, זענען צו אונדז צוגעשטאַנען. ווען מיר זענען צוגעקומען צום טייך איז בערל רוזשאַנסקי אַרויס אויף אַן אויסשפּיר. ער האָט באַוויזן אָפּצוגיין אַן ערך 50 מעטער פון אונדז, ווי עס האָבן זיך דערהערט שטימען „סטוי" און „האַלט", ביקסן־שאָסן און ער איז געפאַלן טויט. דער וואַלד איז גלייך געוואָרן ליכטיק פון ראַקעטן און עס האָט גענומען אָפּהילכן אַ שיסעריי פון מאַשין־געווער. מיר האָבן זיך אויך אַרומגעזען, אַז די קריסטן, וואָס האָבן אונדז באַגלייט זענען נישטאָ.

די דאָזיקע נאַכט זענען מיר אַ סך געגאַנגען און מיר זענען אַריין אין אַ זומפּיקן אָרט, בלויז וואַסער און גראָז. מיר האָבן באַשלאָסן, אַז דאָ וועלן מיר זיך באַ־

האַלטן. אַן ערנסטע פראַגע איז פאַר אונדז געווען דאָס עסן, ווייל וואָס מיר האָבן געהאַט, איז געווען בלויז אויף איין טאָג. מיר האָבן אַלזאָ גענומען שפּאָרן מיטן עסן, מער ווי איין מאָל אין טאָג האָבן מיר נישט געגעסן. אַזוי האָט געדויערט פינף טעג. די דריטע נאַכט איז ווידער געווען אַ שטורמישע. דער גאַנצער וואַלד איז געווען באַלויכטן, אַרטילעריע און מאַשין־געווער האָט נישט אויפגעהערט צו שיסן.

דער פינפטער טאָג איז געווען אַ רואיקער, אָבער אונדזער שטימונג איז געווען אַ שלעכטע צוליב מאַנגל אין עסן. מיר האָבן אַלזאָ באַשלאָסן אַרויסצוגיין זוכן עסן. מיר זענען צוגעקומען צו די הייזער ווו מיר האָבן געהאַט באַגעגנט די פּאַרטיזאַנען. דאָרט איז קיינער נישט געווען. מיר האָבן אָבער דאָרט געפונען זעק און פון די גריבער האָבן מיר אַרויסגעגראָבן די קאַרטאָפל און גענומען מיט זיך.

אַ באַגעגעניש מיט פּאַרטיזאַנען

אויפצומאָרגנס ווען מיר זענען געזעסן ביי אַ פייער און געבאַקן קאַרטאָפל, האָבן מיר באַמערקט אַ גרופּע פּאַרטיזאַנען פון אַ צוואַנציק מאַן גוט באַוואָפנט. זיי זענען צוגעקומען צו אונדז און דער קאָמאַנדיר האָט אונדז אויסגעפרעגט ווער מיר זענען און נאָכדעם אונדז באַפוילן גיין מיט זיי. מיר זענען מיט זיי צוזאַמען אָנגעקומען אויף זייער באַזע, ווו ס'איז געווען קענטיק, אַז די דייטשן זענען דאָרט נישט געווען. עס איז דאָרט אויך געווען אַ שפע פון פּראָדוקטן, פּעלצן, שטיוול, ביידלעך צום שלאָפן.

פאַרנאַכט זענען אָנגעקומען צוויי קריסטן פון דעם אָטריאַד, צו וועלכן די דאָזיקע גרופּע האָט געהערט און דערציילט, אַז דער גאַנצער אָטריאַד איז געוואָרן צעקלאַפּט מיט אַ סך געהרגעטע און אַז די יידן האָבן געוואָרפן דאָס געווער. איך האָב גלייך איינגעזען, אַז די דאָזיקע צוויי שקצים זענען גרויסע אַנטיסעמיטן. מיר האָבן געשפּירט, אַז די גאַנצע פריינדשאַפט צו אונדז איז פאַרשווונדן. אין אָוונט האָט מען אונדז מודיע געווען, אַז די גרופּע פאַרלאָזט דעם פּלאַץ, ווייל ער איז נישט זיכער און אַז מיר גייען נישט מיט זיי.

מיר האָבן אויך באַשלאָסן נישט צו בלייבן אויף דעם פּלאַץ און מיר זענען אַוועק נעכטיקן אין אַ צווייטן אָרט. אויף צומאָרגנס האָבן מיר געטראָפן דעם קאָמאַנדיר, וועלכער האָט אונדז דערקלערט, אַז דער וואַלד געהערט צו זיין אָטריאַד און קיין אַנדער גרופּע טאָר זיך דאָ נישט געפינען. ער האָט געשטעלט אַ באַדינג צו אונדזער בלייבן דאָ, אַז מיינע חברים זאָלן ברענגען אַ ראַדיאָ, וואָס געפינט זיך ביים פּיעסקער אַמטס־קאָמיסאַר.

איך האָב פאַרשטאַנען, אַז דינגען זיך מיט אים האָט נישט קיין צוועק. איך האָב גענומען מיט זיך 10 מאַן און מיר זענען אַרויס אין וועג. עס האָט זיך אָבער אין צווישנצייט געביטן די לאַגע. נאָך די פאַרלוסטן פון די פּאַרטיזאַנען האָבן די אַרומיקע איינוווינער געענדערט זייער באַציאונג. אין די אַרומיקע דערפער האָבן די קריסטן, אונטער דעם איינפלוס פון די דייטשן, געבילדעט אַ מין זעלבסט־פאַרטיידיקונג, און דאָ האָבן מיר געדאַרפט דורכגיין, כדי אָנצוקומען קיין פּיעסק.

די נאַכט איז געווען זייער אַ פינצטערע, מיר האָבן געזונקען אין בלאָטעס און דער וועג האָט זיך נישט געענדיקט. פאַרטאָג זענען מיר אָנגעקומען צו אַ דאָרף. דאָס איז געווען דאָס דאָרף נאַצקעוועֹ. מיר זענען געווען צופרידן וואָס קיינער האָט אונדז נישט געזען.

די בעסטע חברים געפאַלן

אין אונדזערע וואַנדערונגען האָבן מיר באַשלאָסן זיך אָפּצורוען, און די צווייטע נאַכט, נאָכדעם ווי מיר זענען ווייטער געגאַנגען, זענען מיר אָפּגעשלאָפן אייניקע שעה, ביז די קעלט האָט אונדז דורכגענומען. משה מאַלקעוויצקי האָט געמאַכט אַ פייער, טראָץ דעם וואָס אייניקע פון אונדז זענען געווען דאָקעגן, און דאָס פייער איז געווען אונדזער גרעסטע נאַרישקייט. דער זייגער איז געווען צוויי נאָכמיטאָג און מיר האָבן זיך שוין געגרייט אין וועג אַריין, ווען מיר האָבן פּלוצלונג דערזען ראַקעטעס פון אַלע זייטן און דערהערט אַ שטאַרקע שיסעריי. נעבן מיר זענען געפאַלן טויט יוסף איינשטיין און שמואל קרעפּ.

דריי פון אונדז זענען געבליבן לעבן: מאיר ראַזשאַנסקי, איטשע ציפּין און איך. ציפּין איז פאַרוווּנ־

דעט געוואָרן אין האַנט. זיבן פון אונדזערע בעסטע חברים זענען געבליבן טויט אין די בלאָטעס: אברהמל יוגעל, שמואל קרעפּ, משה מאַלקעוויצקי, לייב ווינאַקור, יוסף איינשטיין, משה ציפּין און אלי ראַזען. אונדז דריי איז געלונגען זיך צו דערווייטערן פון די דייטשן אין דער ריכטונג, פון וועלכער מיר זענען געקומען. די נאַכט איז צוגעפאַלן. צעבראָכענע און מידע, האָבן מיר באַשלאָסן אַריינגיין אין אַ כוטאָר און דאָרט איבערנעכטיקן.

מיר זענען צוגעקומען צו אַ הויז, וווּ עס איז געווען שטיל. מיר האָבן פּאַרזיכטיק געעפנט דעם שייער און זיך דאָרט אַוועקגעלייגט. איינשלאָפן האָבן מיר נישט געקאָנט. אַ קריסטין איז אַרויס פון שטוב, און פון געשפּרעך האָבן מיר פאַרשטאַנען, אַז זי רעדט מיט איר מאַן און אַז ער דערציילט איר ווי אַזוי ער האָט אַ גאַנצן טאָג אַרומגעפירט די דייטשן. דער קריסט האָט אויסגעשפּאַנט דאָס פערד און איז געגאַנגען אים געבן היי.

מיר זענען געלעגן רואיק אין דעם היי. פּלוצלונג איז דער קריסט אַרויפגעפאַלן אויף מאיר רוזשאַנסקי. פון גרויס שרעק האָט דער קריסט גענומען שרייען. מיר האָבן אים באַרואיקט, אַז מיר וועלן אים גאָרנישט טון און ער האָט אונדז גענומען בעטן און קושן די הענט מיט די פיס, אַז מיר זאָלן פאַרלאָזן זיין שטוב, ווייל זייער אָפט קומען צו אים די דייטשן. מיר האָבן אים דאַן צוגעזאָגט ,אַז ווען ער וועט אויפשטיין, וועט ער אונדז נישט געפינען ביי זיך.

צום אָטריאַד האָבן מיר זיך מער נישט אומגעקערט. מיר זענען אַנגעקומען אין אַן אַנדער אָטריאַד אין דער זעלבער געגנט, מיטן נאָמען „באַרבאַ", אונטער דעם קאָמאַנדיר „קאַלאַ", שפּעטער „סמירנאָוו".

די לעצטע יידן אין פּיעסק

ווי איך האָב שוין געזאָגט אויבן, וועל איך נישט באַשרייבן מיין פּאַרטיזאַנען-לעבן, נאָר וואָס עס איז פאָרגעקומען אין פּיעסק. דאָרט האָבן די דייטשן נאָך געכאַפּט דריי יידן. איינעם פון זיי האָבן געכאַפּט די קריסטן, יודל שלעפּיצקיס אַ פלעמיעניק. זיי האָבן אים געבונדן און געבראַכט צו די דייטשן. די דאָזיקע האָבן אים זייער געמאַטערט און נאָכדעם דערשאָסן. די קריסטן האָבן דערפאַר באַקומען 10 קילאָ צוקער.

דער צווייטער, זיידל קוויאַט, איז אַנטלאָפן פון וואָלקאָוויסק און אָנגעקומען אין זיין זיידנס דאָרף פּאַטשעוויץ. ער איז אַריין צו אַ באַקאַנטן קריסט, וואָס האָט געהאַנדלט מיט זיין פאָטער. דער דאָזיקער האָט אים געגעבן צו עסן, און ווען דער ייד האָט זיך געלייגט שלאָפן, האָט דער קריסט גערופן שכנים, און די דאָזיקע האָבן אים געבונדן און געבראַכט צו די דייטשן קיין פּיעסק. די דייטשן האָבן אים געמאַטערט, ער זאָל זאָגן ווו די יידן האָבן באַהאַלטן זאַכן. אַ גוססדיקן האָט מען אים געבראַכט אויפן בית-הקברות, אים געהייסן אויסגראָבן אַ גרוב און אים דערשאָסן.

יוסף וויינשטיין איז געכאַפּט געוואָרן דורך די דייטשן אַליין. זיי האָבן אים איינגעשפּאַרט, און די ערשטע נאַכט האָט אַ באַקאַנטער שייגעץ אים געבראַכט אַ האַק. ער האָט מיט איר הילף צעהאַקט די קראַטן און אַנטלאָפן אין וואַלד, אָבער די שריט אין שניי האָבן אים פאַרראַטן און די דייטשן האָבן אים געכאַפּט און דערשאָסן.

עס זענען געווען נאָך צוויי יידן פון פּיעסק, ניסל ציפּין און רפאל פעשקעס אַ זון, וועמען עס איז געלונגען זיך אַנשליסן אין די פּאַרטיזאַנען. אַן אַנדערער, מאָטל לייב, וועלכער האָט זיך אויסבאַהאַלטן פאַר די דייטשן אין דערעטשין און מיט די דערעטשינער יידן איז ער אַנטלאָפן אין וואַלד. די דאָזיקע האָבן זיך געפּונען אין אַן אַנדער אָטריאַד. אָבער אין משך פון די צוויי און אַ האַלבן יאָר אין וואַלד איז די גרעסטע צאָל אומגעקומען.

מאָטל-לייב איז אומגעקומען אין אַ קאַמף ביי סלאָנים, רפאל פעשקעס זון איז געשטאָרבן פון טיפוס, און שמואל באַיאַרסקי איז אַריינגעפאַלן צו די ווייסע פּאָליאַקן. רוטשינסקיס זון איז פאַרווונדעט געוואָרן אין קאַמף מיט די דייטשן, און נישט ווילנדיק אַריינגעפאַלן אין זייערע הענט, האָט ער מיט אַ מעסער זיך איבערגעשניטן דעם האַלדז.

מאיר רוזשאַנסקי האָט צוויי מאָנאַטן פאַר דער באַפרייאונג אָנגעטראָפן אין דאָרף לאַנצעוויטש אויף דייטשן און איז דערשאָסן געוואָרן. איטשע ציפּין איז אַ צווייט

מאָל פאַרוווּנדעט געוואָרן אין האַנט און איטשע־יענקל זיקאָווסקי איז פאַרוווּנדעט געוואָרן אין אַ פוס. ביידע זענען געלעגן אַ שטיק צייט אין פאַרטיזאַנען־שפּיטאָל.

מיר נעמען נקמה

אין דער צייט האָבן מיר פאַרטיזאַנען אַ סך אויפ־געטון. אין שטעטל זשאָלודאָק האָבן מיר אויסגעהרגעט אַלע דייטשן און די פוילישע פאָליציי און דאָס שטעטל פאַרברענט. מיר האָבן צוויי מאָל אָנגעגריפן דעם נאָ־קרישקער גאַרניזאָן. מיר האָבן פאַרניכטעט דעם סטאַ־רי־הוטער גאַרניזאָן. מיר האָבן אויך אויפגעריסן אַ סך באַנען און באַן־ליניעס. די לעצטע אַנדערטהאַלבן יאָר האָט מען מיך איבערגעפירט אין אַ צווייטער בריגאַדע אַרום לידע, וווּ איך בין געווען אַ קאָמאַנדיר זוואָדאַ.

איך טאָר זיך נישט באַרימען מיט אונדזערע אויפ־טוען, אָבער איך האָב קיין שרעק קיינמאָל נישט גע־האַט, ווייל איך האָב געדענקט די ווערטער פון מיין שוועסטער: „נעם נקמה פאַר אונדז”. איצט אָבער זאָג איך, אַז דאָס איז נאָך ווייניק פאַר אונדז יידן, און איך ווענד זיך צו די פיעסקער יידן און צו די יידן פון דער גאַנצער וועלט, אַז דאָס זענען געווען די לעצטע ווער־טער פון אייערע טאַטעס און מאַמעס, ברידער און שוועס־טער: „נעמט נקמה פאַר אונדז”.

אין יאָר 1943 האָט דאָס דאָרף נאַצקעווע באַקומען זיין שטראָף פאַר זיין גרויסן פאַרברעכן, וואָס עס איז באַגאַנגען קעגן מיינע זיבן חברים אין די בלאָטעס. ווי מיר האָבן אויסגעפאָרשט, זענען מיר באַמערקט גע־וואָרן פון קריסטן פון דעם דאָרף. אין יענע טעג האָט זיך דאָרט געשאַפן אַ סאַמאָ־אָבראָנע מיט דער הילף פון די דייטשן קעגן פאַרטיזאַנען. מיר האָבן פעסטגעשטעלט, אַז אַ קריסט האָט אונדז באַמערקט ביים דאָרף און איז גלייך געלאָפן קיין מאַלקעוויטש, וווּ ס'האָט זיך געפו־נען אַ שטאַרקער גאַרניזאָן פון דייטשן. די דייטשן זענען גלייך אַרויס אין אַ יאַגד נאָך אונדז און האָבן אונדז דאָ געזוכט אַ גאַנצן טאָג און נישט געפונען. נאָר ווען מיר האָבן געמאַכט אַ פייער, האָבן זיי באַמערקט דעם רויך און האָבן פאַרשטאַנען, אַז מיר זענען דאָס.

די דייטשן האָבן זיך דאָן דערנענטערט 50 מעטער פון אונדז און האָבן געוואַרט אַ האַלבע שעה, נישט וויסנ־דיק ווי אַזוי צו האַנדלען. זיי האָבן אונדז געוואָלט כאַפּן לעבעדיקערהייט. איך בין אַפילו דאָן דורכגעגאַנגען נעבן זיי און זיי האָבן מיך דורכגעלאָזט, נישט וועלנדיק פּראָ־וואָצירן מיינע איבעריקע חברים. נאָר ווען מיר האָבן זיך גענומען קלייבן אין וועג אַריין, האָבן זיי געעפנט אַ פייער און דער רעזולטאַט איז שוין באַקאַנט.

דער אָטריאַד „פאָביעדאַ” אונטער דער אָנפירונג פון קאָמאַנדיר בולאַק האָט געשטעלט אַ פאָדערונג דעם דאָרף עס זאָל אַרויסגעבן אַלע, וואָס געהערן צו דער סאַמאָ־אָבראָנע. זיי האָבן זיך אָפּגעזאָגט דאָס צו טון און די סאַמאָ־אָבראָנע האָט געענטפערט מיט פייער.. לויט אַ באַ־פעל פין קאָמאַנדיר איז דאָס דאָרף אינגאַנצן פאַרברענט געוואָרן און 60 טויטע זענען געבליבן ליגן אויף דער גאַס. דער גאַנצער אינווענטאַר איז צוגענומען געוואָרן.

דער פאַטשעוויצער קריסט, וואָס האָט אויסגעגעבן זיידל קוויאַט איז שפּעטער געהרגעט געוואָרן דורך פאַר־טיזאַנען. מיר איז נאָכדעם אויסגעקומען צו זיין דריי מאָל אין פיעסקער געגנט, אָבער אין פיעסק האָבן מיר נישט געקאָנט מאַכן קיין באַזוך צוליב דעם שטאַרקן גאַרניזאָן, וואָס איז דאָרט געווען. איך האָב געהאַט אַ שטאַרקן באַגער צו זיין נאָכאַמאָל אין פיעסק, אפשר וועל איך דאָרט עמעצן טרעפן, אָבער איך האָב זיך אַנטוישט. איך בין געקומען קיין פיעסק נאָך דער מלחמה, ווען מיין בריגאַדע האָט פאַרנומען די שטאָט לידע און איך בין באַשטימט געוואָרן אַלס אויפזעער פון דער לי־דער טורמע. די אַרבעט איז מיר נישט געפעלן געוואָרן און איך האָב געבעטן מען זאָל מיך איבערפירן אין מיין ראַיאָן, וווּ איך האָב געאַרבעט פאַרן קריג.

אין פיעסק נאָכן קריג

ווען איך בין געקומען קיין פיעסק האָב איך דאָרט געטראָפן פון די יידן איטשע ציפּין. ער איז געווען פאַרוווּנדעט און באַפרייט פון מיליטער. ער האָט מיר דערציילט, אַז אין פיעסק איז נאָך געווען מאיר ראַכ־קין אַלס פאָליציאַנט. עס איז אָבער געשען מיט אים דער פאָלגנדיקער פאַל: ער מיט אַ רוסישן פאָליציאַנט האָבן פאַרהאַלטן אַ משפחה גלאַסאָווסקי און אַן אַ משפט זיי אָוועקגעפירט אין וואַלד און דערשאָסן. איין שיקסע איז געלונגען צו אַנטלויפן, זי האָט אָנגעטראָפן אַ רוסי־

שע גרופע פון מיליטער און דערציילט, אַז אומשולדיקערהייט האָט מען דערשאָסן איר פאַמיליע. מאיר ראַכקין איז פאַרהאַלטן געוואָרן דורך מיליטער, און ווי קריסטן האָבן איבערגעגעבן האָט מען אים דערשאָסן.

שפּעטער בין איך געוווּיר געוואָרן, אַז ער איז געזעסן אין דער באַראַנאַוויטשער תפיסה א ז ..אכדעם איז ער באַפרייט געוואָרן.

פּיעסק אַליין איז געווען צעשטערט, דער גאַנצער יידישער קוואַרטאַל איז געווען ליידיק פון איינוווינער. די איבערגעבליבענע הייזער זענען געווען אָן פענצטער און אָן טירן. פון די בלעכענע דעכער האָבן די קריסטן די בלעך אַראָפּגעריסן. ווען איך בין געקומען קיין פּיעסק, זענען אַלע קריסטן געוואָרן גוטע פריינד. יעדער איינער איז מיר געקומען זאָגן אַ גוט וואָרט אויף די יידן, אין דער צייט וואָס יעדער איינער פון זיי האָט צוגעהאָלפן צו אונדזער גרויסן אומגליק. איך האָב נישט געקאָנט לאַנג בלייבן אין פּיעסק און איך בין אַוועק.

אַמערגסטן האָבן אויף מיר געווירקט די ליידיקע הייזער. עס האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, אַז פאַרוויינטע געשטאַלטן בעטן זיך רחמים פון די הייזער אַרויס. איך בין אַמאָל דורכגעגאַנגען נעבן ישראל קאַפּלאַנס הויז פאַרנאַכט. פלוצלונג האָב איך דערזען אַ געשטאַלט מיט אַ באָרד פון ישראלס בוידעם־שטיבל. איך האָב געוואָלט נעמען שרייען, איך האָב זיך גענומען גוט צוקוקן און האָב דערזען, אַז אַ ציג קוקט אַרויס פון פענצטער. אין די יידישע הייזער האָבן גוישע ציגן אַרומשפּאַצירט פראַנק און פריי.

אויפן בית־עלמין

איך האָב באַזוכט דעם בית־עולם. קיין קברים און מצבות זענען נישט געווען אויסער אַלטער דעם געלנס אַ מצבה פון בעטאָן. די איבעריקע מצבות זענען געווען צעקלאַפּט און געפלאַסטערט פון זיי אַ וועג און מיט אַ סך מצבות האָבן די דייטשן פאַריכט די טאַמע. אַ קריסט האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט געאַרבעט ביים צעקלאַפּן די מצבות. פון שרעק האָבן זיך אים די הענט געטרייסלט, נאָר ער האָט נישט געהאַט קיין ברירה.

אין דער צייט האָב איך באַקומען בריוו פון פּיעסקער, וועלכע עס איז געלונגען צו אַנטלויפן קיין רוסלאַנד אין די טעג פון דער מלחמה. זיי אַלע רעכן איך נישט אויס. איך שטעל מיך אָבער אָפּ באַזונדער אויף איטשע ציפּין, וועלכער איז אומגעקומען וואַרשיינלעך פון די הענט פון די ווייסע פּאָליאַקן. זיין סוף איז אָבער פאַרבליבן אַ רעטעניש. ער האָט זיך געפונען אין דער דירה פון אַ געוויסער קריסטין. אין דער צייט איז דורך פּיעסק דורכגעגאַנגען רוסיש מיליטער פון מערב אויף מזרח. ציפּין האָט זיך באַקענט מיט אַ יידישן לייטענאַנט, און דער האָט אים געגעבן געלט, כדי צו ברענגען בראַנפן. ער איז אַוועק צום קריסט אַנטאָליק און מער נישט צוריקגעקומען. דער דאָזיקער אַנטאָליק האָט אונדז געדינט אין די שווערע טעג פון דער פאַרטיזאַנקע, אָבער האָט גלייכצייטיק געדינט זיינע חברים — די פּוילישע פּאָליציאַנטן. אַרום פּיעסק האָט זיך דאַן אַרומגעשלעפּט אַ באַנדע פון אַן ערך 20 ווייסע פּאָליאַקן און עטלעכע פּיעסקער שקצים האָבן אויך געהערט צו דער באַנדע.

איך האָב געמאָלדן וועגן דעם פאַל דער נ.ק.וו.ד. און זיי האָבן דאָס פאַרצייכנט. איך אַליין בין געווען זייער פאַרזיכטיק און פלעג קיינמאָל נישט פאָרן צוויי מאָל מיטן זעלבן וועג, ווייל די קריסטן, וואָס האָבן זיך געפילט שולדיק, האָבן געוואָלט פּטור ווערן פון אונדז. פאַר דער געשיכטע האָט איטשע ציפּין געמאַכט אַ חשבון מיט עטלעכע פּיעסקער קריסטן. זיי אַלע זענען אַרעסטירט און פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר.

אין דער זעלבער צייט איז מיר אויסגעקומען צו באַזוכן קריסטלעכע הייזער און דאָס האַרץ האָט אין מיר געוויייטיקט צו זען דאָס יידישע גוטס. אין אַלע הייזער האָט מען געזען יידישע קישנס, שאַפעס, שטולן און טישן. מער האָט מיך געשיקט מיט אַ קאָמיסיע צו דערקענען די יידישע זאַכן און זיי צוצונעמען, אָבער די קאָמיסיע איז באַשטאַנען פון די זעלבע רויבער ווי די איבעריקע קריסטן. די דאָזיקע פלעגן טענהן, אַז זיי האָבן דאָס געקויפט ביי די יידן ווען זיי זענען געווען אין געטאָ און מען פלעגט זיי עס איבערלאָזן.

ביי איין קריסט האָב איך דערקענט יצחק שאַפּירס אַ מאַנטל. אין טאַש האָב איך נאָך געפונען שאַפּירס אַ בריוו מיט זיין אונטערשריפט. איך האָב געפרעגט דעם קריסט פון וואַנען ער האָט גענומען דעם מאַנטל, און

ער האָט געענטפערט, אַז ער האָט זיך געוואַלגערט אין גאַס. איך האָב געזען, אַז איך וועל גאָרנישט קאָנען אויפטון און איך האָב זיך אָפּגעזאָגט פון דער קאָמי־סיע. אין אַ קורצער צייט שפּעטער האָב איך געזען ווי עס ברענט דאָס גאַנצע אָנגעראַבעוועטע יידישע גוטס, ווען; די גאַנצע פּערעקאָפּער גאַס האָט אָפּגעברענט.

איין קריסט, וואָס האָט ווייניקער געראַבעוועט פון די אַנדערע האָט געהאַט אַ פּאַרדרוס וואָס אַ צווייטער האָט מער אָנגעראַבעוועט און האָט זיך אָנגערופן צו מיר: דאָס ברענט דאָס יידישע גוטס, דאָס יידישע בלוט שוייגט נישט. און גלייכצייטיק האָט ער מיר אָנגעוויזן אויף די צוויי פאַרברענטע ניי־מאַשינען: מלכה דער שניידערקעס. אַ צווייטער איז צו מיר צוגעגאַנגען און געזאָגט, אַז ער האָט זיך געקליבן צו מיר צו קומען, ווייל ער האָט אויסבאַהאַלטן אַ ספר־תורה, אָבער איצט איז זי פאַרברענט געוואָרן.

איך האָב זיי געזאָגט, אַז דאָס איז נאָך גאָרנישט, אַז „איר וועט נאָך באַצאָלן מיט בלוט פאַר די געראַבעוועטע זאַכן".

דערווייל האָט די מאַכט דערלויבט די קריסטן צו פאַרנעמען די עטלעכע יידישע הייזער, פון וועלכע זיי האָבן פאַר דעם אַרויסגעריסן די פענצטער און די טירן. מיר איז דאָס געווען שווער צוצוקוקן, און איך האָב באַ־שלאָסן צו פאַרלאָזן מיין געבורט־שטעטל, ווו איך האָב געהאַט גוטע צייטן און שלעכטע צייטן און איך האָב זיך גענומען גרייטן אין וועג אַריין.

מאיר ראַכקין

א שטיק לעבן פון ליידן און פיין

(ביי א שריד ופליט פון דער גרויזאמער שואה)

איך בין געבוירן געוואָרן אין יאָר 1915. מיין פאָטער האָט געהייסן אַרטשיק דער פּאָטשטער, ווייל ער האָט געהאַלטן אַ פּאָטשט, זעלבסטפאַרשטענדלעך נישט אַזאַ ווי עס עקזיסטירט היינט. מיין פאָטער האָט געהאַלטן צוויי פאַראַבקעס מיט פיר פערד מיט בריטשקעס, וועלכע האָבן באַדינט די גמינע אין פּיעסק נאָך אין דעם צאַרס צייטן, און דאָס איז אַריבער בירושה אויך אין פּילסודסקיס צייטן: באַדינען די גמינע, פירן דעם וויט מיטן סעקרעטאַר אין די דערפער.

ווען איך מיטן ברודער הערשל זענען עלטער געוואָרן, האָבן מיר אויך געהאָלפן דעם פאָטער צעפירן רייטנדיק צעטלעך אין די דערפער.

מיין פאָטער איז צו קיינעם נישט אָנגעקומען אין זיין לעבן, ווי מען זאָגט: „בזיעת אפך תאכל לחם”. די לעצטע יאָרן האָט שוין מיין פאָטער נישט געהאַט די פּאָטשט, — שמואל־שלמה דער קצב האָט דאָס ביי אונדז צוגענומען, נאָר דער נאָמען איז אים איבערגעבליבן.

אונדזער מאַטעריעלע לאַגע פאַר די פּוילישע צייטן איז נישט געווען קיין גוטע, אַזוי ווי ביי אַלע יידן אין פּיעסק. אונדזער פאַמיליע האָט געציילט זעקס מענטשן, און דער איינציקער, וואָס האָט געאַרבעט איז געווען דער פאָטער. מיר, די קינדער, זענען געווען לידיקגייער, און לערנען אַ פאַך איז דאָך געווען אַ חרפּה.

מיין מוטער האָט געהייסן חיה־איטע, אברהם־משה פּאָליאַטשאַקס אַ טאָכטער. ווער האָט נישט געקענט חיה־איטען אין פּיעסק מיט איר חכמה. שטענדיק איז זי געווען פריילעך, מען האָט אויף איר נישט געקאָנט דערקענען די גוטע אָדער שלעכטע צייט.

מיר זענען געווען פיר קינדער: הערשל, מיין שוועסטער שרה־חנה, און אַ ברודער יאָסעלע. אַלע זענען חתונה געהאַט מיט לאהטשע געפנער, איך — מאיר איז אומגעקומען. מיין מוטער האָט געהאַט אַ שוועסטער, באַשע שאַכנעס, וועלכע האָט געהאַט אַ רעסטאָראַן אין פּיעסק, און אַ שוועסטער שפרה, וועלכע איז יונג געשטאָרבן און געלאָזן יתומים, וואָס זענען איצט אין אַרגענטינע: לייבל, שייע און באַבטשע. און נאָך אַ שוועסטער האָט מיין מוטער געהאַט אין אַמעריקע — כאַשע.

אונדזער משפחה אין פּיעסק איז געווען לאהקע די קרעמערקע. קינדער זענען געווען: קאָפּל, יענטע און שרה.

צו זיבן יאָר בין איך אַוועק אין חדר, געלערנט ביי זיידקע דעם טערק עברי, דערנאָך געלערנט ביי אלי־הערשל דעם מגיד אין חדר. שפּעטער האָב איך געלערנט אין דער העברעאישער שול ביי קאָפּלען אין שטוב, און נאָכדעם אין דער פּאָווּשעכנע.

די לערער פון דער העברעאישער שול זענען געווען: גאָרפינקעל, בערניקער און זיידל שבח. אַזוי ווי די גאַנצע פּיעסקער יוגנט האָט געהערט צו אָרגאַניזאַציעס, האָב איך געהערט צום בית״ר. אונדזער אַפּטיילונג איז לעצטנס געווען ביי מאיר באַראָווסקי. דאָרט פלעגן מיר טאַנצן און לייענען בראָשורן. די גאַנצע יוגנט־יאָרן האָב איך געשטרעבט צו פאָרן קיין ארץ־

ישראל, און צוליב דעם האָב איך באַשלאָסן צו פאָרן אויף הכשרה קיין באַראַנאָוויטש. דער פאָטער האָט מיך נישט געלאָזט פאָרן, אָבער די מוטער האָט מיר געגעבן אויף הוצאות.

מיט מיר זענען געפאָרן אויף פריידל אָרלין, בנימין־משה, שמואל־שלמה דעם קצבס אַ זון. אויך נוימאַן דער לערער איז געפאָרן מיט אונדז. איך האָב דאָרט געאַרבעט אין אַ טאַרטאַק, ווו שמואל וואַרשאַווסקי האָט געאַרבעט אַלס אַ שאָפער. דאָס איז געווען אין יאָר 1933. נאָר צום באַדויערן האָב איך נישט געקאָנט פאָרן קיין ארץ־ישראל, ווייל בית״ר האָט באַקומען ווייניק סערטיפיקאַטן.

אין מיליטער און אין קריג

אין יאָר 1937 האָט מען מיך גערופן אין דער פוילישער אַרמיי. געדינט האָב איך אין לידע צוזאַמען מיט נחום זלאָטניצקי. דער אַנטיסעמיטיזם איז געווען גרויס אין דער אַרמיי אין יענער צייט. יידישע זעלנער האָט מען נישט געלאָזט פאָרן אַהיים אויף אורלויב, טראָץ דעם וואָס די יידישע זעלנער זענען געווען די פּעאיקסטע. עס זענען לעצטנס אפילו געווען אויפשריפטן אויף די טראָטואַרן: „שלאָג יידן — דער ייד איז אַ קאָמוניסט״. אין דער אַרמיי זענען געווען אַ גאַר הויכער פּראָצענט אָפיצירן פאָלקסדייטשן. גראַד ווען איך האָב זיך געזאָלט באַפרייען אין יאָר 1939 איז אויסגעבראָכן די פויליש־דייטשע מלחמה. מען האָט מיך אַוועקגעשיקט אויפן פראָנט צוזאַמען מיט צענדליקער טויזנטער אַנדערע זעלנער.

נאָך אויפן וועג, נאָכדעם ווי מיר זענען אָפּגעפאָרן עטלעכע שעה, זענען פּלוצלונג אָנגעקומען אַעראָפּלאַנען און האָבן אָנגעהויבן באָמבאַרדירן פון אַלע זייטן. די באַן האָט זיך אָפּגעשטעלט, ס'איז געוואָרן אַ פּאַניק און אַלע זענען זיך צעלאָפן. עס זענען דערהרגעט געוואָרן אַ סך זעלנער. מיר, די איבעריקע זעלנער, זענען אַוועק אין וואַלד. איין אָפיציר האָט דערקלערט, אַז ווער עס וויל גיין אַהיים קאָן גיין. איך האָב אויך גענומען ביי אים אַזאַ באַשטעטיקונג און איך בין אַוועק. וויהין — האָב איך אַליין נישט געוווּסט, קיין באַנען זענען דאָך נישט געגאַנגען און אַלץ איז געווען צעקלאַפּט.

דאָס איז געווען נישט ווייט פון גראָדנע. עס איז געווען צו ווייט צו גיין צו פוס, און אויסער דעם האָב איך מורא געהאַט צו גיין, טאָמער פאַרהאַלט מען מיך אַלס דעזערטיר. איך בין אַריין אין אַ דאָרף צו אַ גוי און געבעטן, ער זאָל מיר בייטן מיינע זאַכן. איך האָב אים אָפּגעגעבן מיינע גוטע זאַכן און ער האָט מיר געגעבן אַ פּאָר טראַנטעס. אויף די וועגן האָבן זיך געוואַלגערט נייע ראָווערן, מאָטאָציקלען און אפילו אויטאָס. איך האָב גענומען אַ ראָווער און איך בין אַוועק.

איך בין געפאָרן דריי טעג ביז איך בין אָנגעקומען קיין זעלוויאַן. אויפן אייזערנעם בריק האָבן מיך פאַרהאַלטן צוויי אָפיצירן. איינער פון זיי איז געווען קאָטשקאָווסקי דער פריץ פון זעלוויאַנער הויף. „קום״, זאָגט ער צו מיר, „מיר וועלן גיין פאַרטיידיקן ביאַליסטאָק״. ווען איך האָב אים געוויזן די באַשטעטיקונג האָט ער גאַרנישט געזאָגט און איך בין אַוועק אין דער ריכטונג פון פּיעסק. אויפן וועג איז געווען פול מיט פוילישע זעלנער. איך האָב זיי אַלעמען אויסגעמיטן און מיט הינטערוועגן בין איך פאַרטאָג אָנגעקומען קיין פּיעסק. ווען איך בין אַריין אין שטוב איז די פרייד געווען זייער גרויס מיט מיר. דער פאָטער האָט מיר געזאָגט, אַז די פוילישע מאַכט איז נאָך פאַראַן אין פּיעסק, און איך מוז זיך אויסבאַהאַלטן, ווייל מען קאָן מיך נאָך אַנעמען פאַר אַ דעזערטיר. איך בין אַלזאָ אַוועק אין סמאַלאַרנע און זיך דאָרט אויסבאַהאַלטן אויף אַ בוידעם דריי טעג, ביז עס איז אָנגעקומען די רוסישע אַרמיי. דאַן בין איך צוריק אָנגעקומען אַהיים.

די רוסישע אָקופּאַציע

די באַפעלקערונג האָט אויפגענומען די רוסן פאַרשידנאַרטיק. דאַקעגן די אַקטיוויסטן, די וועלכע זענען אין די פוילישע צייטן געזעסן אין די תפיסות, האָבן זיי אויפגענומען מיט ענטוזיאַזם און אָנגעהויבן מאַכן אָרדענונג אין פּיעסק און אַרום פּיעסק. מען האָט גלייך נאַציאָנאַליזירט די גרויסע מיל און דאָס קליינע מילכל. ביי אסתר יאַגלין האָט מען צוגענומען די גאַנצע סחורה. אַלע קראָמען האָט מען צוגענומען ביי די יידן און מען האָט געמאַכט אַ קאָאָפּעראַטיוו. מיט פּראָדוקטן איז געווען זייער שווער, מענטשן האָבן אָנגעהויבן זוכן אַר־

בעט. פאַר יעדן טעות אין דער אַרבעט האָט מען באַ־שטראָפט מיט טורמע. די פאַראַנטוואָרטלעכע פאָסטנס האָבן פאַרכאַפּט די אַקטיוויסטן. גדליהו סאַראַפין, אַ שניי־דער פון פאַך, איז געוואָרן באַנק־דירעקטאָר; חיים וואָ־לינטשיק איז געוואָרן דירעקטאָר פון דער גרויסער מיל און זיין ברודער — דירעקטאָר פון דער קליינער מיל; רבקה ציפּין איז געוואָרן די לייטערין פון אַ שניידעריי־קאָאָפּעראַטיוו; יענקל דעם קוקס זון איז געוואָרן ביר־גערמייסטער און אַזוי ווייטער. אַ פּאָר חדשים שפּעטער, ווען די רוסן האָבן געזען, אַז עס קלאַפּט נישט, האָבן זיי אַלע געשיקט צו זייערע פאַכן.

די בתי־כנסת האָט מען פאַרוואַנדלט אין קלובן, די גוישע קלויסטערס האָט מען נישט געטשעפּעט. די יידן האָבן זיך שנעל צוגעפּאַסט צו דער נייער אָרדענונג. שפּעטער האָבן זיך אָנגעהויבן די רייניקונגען און אַרעסטן. דאָך האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז מען וועט קאָ־נען אַזוי אויסהאַלטן ווי לאַנג עס וועט דויערן די מלחמה.

דער דייטשער אָנגריף

דעם 24טן יוני 1941 יאָר איז פּלוצלונג פּיעסק באָמ־באַרדירט געוואָרן דורך די דייטשע אַעראָפּלאַנען. די ערשטע באָמבע האָט געטראָפן דאָס הויז פון העניאָך קאַפּלאַן, און דער ערשטער קרבן אין פּיעסק איז געווען העניאָך. די רוסישע זעלנער, וואָס האָבן סטאַציאָנירט אין פּיעסק האָבן געגומען אַנטלויפן, ווער אויף פערד, ווער אויף אויטאָס און ווער צופוס. זיי זענען געלאָפן אין דער ריכטונג פון מינסק. אויפן וועג האָבן זיי איי־בערגעלאָזן די טאַנקען און די אויטאָס אין די בלאָטעס, ווייל אַלע בריקן זענען געווען צעקלאַפּט. זייער אַ קליינע צאָל יידן פון פּיעסק איז אַוועק צוזאַמען מיט זיי.

ביי דער ידישער באַפעלקערונג איז געוואָרן זייער אַ גרויסע פּאַניק. מען האָט איבערגעלאָזט אַלץ און גע־לאָפן אין די פעלדער און אין די וועלדער. ווען עס האָט אויפגעהערט די באָמבאַרדירונג, האָבן זיך די יידן אומ־געקערט קיין פּיעסק. די דייטשן זענען נאָך דאָרט נישט געווען. דערשראָקענע, מיט בלאַסע פּנימער, זענען די יידן געזעסן אין די הייזער, געקוקט דורך די פענצטער און געוואַרט אויף די „געסט".

אין דער פרי זענען אָנגעקומען דייטשן אויף מאָ־טאָציקלען. זייער שטאַב איז געווען אין דער גמינע. מענטשן האָבן מורא געהאַט אַרויסצוגיין אויפן גאַס. די דייטשן האָבן גלייך אָרגאַניזירט אַ מיליציע פון דער באַפעלקערונג, און באַשטימט אַלס קאָמענדאַנט טשעש זאַבלאָצקי. סאָלטיס איז געווען ווינושקע. טשעש האָט גלייך אָנגעהויבן רויבן. די ערשטע טעג האָט ער צוגע־נומען די פערד מיט די בהמות ביי אַלעמען. ווען ער איז אַריין צו אונדז, האָט אים דער פאָטער אָנגעהויבן בעטן: „וויפל טובות האָב איך דיר געטון און איצט נעמסטו צו ביי מיר די בהמה". אַלס ענטפער האָט אים טשעש דערלאַנגט מיטן פוס אין בויך.

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז אַרויס אַ באַפעל אַנצוטון געלע לאַטעס. פאַר נישט טראָגן די געלע לאַטע וועט מען ווערן דערשאָסן. עס איז געוואָרן אַ בהלה נאָך גע־לער סחורה, מען האָט צעריסן געלע קליידער, מאַנטלען און טיכער. יידן האָבן נישט געטאָרט גיין אויפן טראָ־טואַר, האָבן נישט געטאָרט באַגריסן אַ דייטש. אויף אַלע געוועלבער און אַמטן זענען געווען אויפשריפטן „פאַר יידן פאַרבאָטן".

אַ געטאָ אין פּיעסק

צוויי חדשים האָבן די דייטשן נישט געטשעפּעט קיין ייד. ספּעציאַליסטן האָבן געאַרבעט ביי זיי אין די וואַרשטאַטן. אין נאָוועמבער 1940 האָט מען פאַראָרדנט אַלע יידן זאָלן זיך געפינען אין געטאָ. מען האָט דער־לויבט נעמען אַלץ פון שטוב. עס איז געוואָרן אַ גרויסע בהלה. מען האָט אָנגעהויבן פּאַקן פּעק. פּלוצלונג איז אָנגעקומען אַ גרויסער כוח פון דייטשן מיט הינט און מען האָט געהייסן נעמען די פּעק און גיין. אַלטע, יונגע, קראַנקע און קליינע קינדער האָבן געטראָגן פּעקלעך. מען האָט אונדז געטריבן ביזן שול־הויף. מענטשן האָבן פאַרנומען אַלע בתי־מדרשים, אין יעדער שטוב זענען געווען צו דריי־פיר משפּחות. מיר זענען געווען ביי לאַהטשען אין דעם קליינעם שטיבעלע. די ענגשאַפט איז געווען גרויס און מען איז געשלאָפן אויף דער ערד.

דאָן איז געקומען אַ באַפעל, מען זאָל אויסוויילן אַ יודנראַט מיט אַ ידישער פּאָליציי. בראש פון יודנראַט איז געשטאַנען מענדל בערווין (דער סטאָלער), וועל־

כער האָט גערעדט אַ גוטן דייטש. די קאָמענדאַנטור איז געווען ביי חיה־לאהן אין מויער. יידן האָבן געלעבט אַ שטיקל צייט פון זאַכן און סחורות, וואָס מען האָט פאַרקויפט גויים ביים אַרויסגיין צו דער אַרבעט. אין אַ קורצער צייט אַרום איז דאָס געטאָ געוואָרן אַרומגעצוימט מיט שטאַכל־דראָט און מען האָט מער נישט געקאָנט אַרויסגיין אָן אַ דערלויבעניש. אַזאַ אויסווייז פלעגט אַרויסגעבן דער קאָמיסאַר די יידן, וואָס פלעגן גיין צו דער אַרבעט. אַז מען האָט געכאַפּט אַ ייד אין שטאָט אָן אַן אויסווייז, האָט מען אים געבראַכט אין יודנראָט, און דאָרט האָט מען געצאָלט פאַר אים אַ שטראָף פון 2,000 זלאָטעס.

דער גרעסטער טייל פון געטאָ האָט געליטן הונגער. פון טאָג צו טאָג איז געוואָרן שטרענגער. איצט איז שוין אַ ייד, וועלכן מען האָט געכאַפּט אָן אַן אויסווייז נישט אָפּגעקומען מיט אַ געלט־שטראָף, נאָר מען פלעגט אים דערשיסן. דער דייטשער זשאַנדאַרם פלעגט מעלדן דעם יודנראָט, אַז ער האָט געשאָסן אַ ייד, אָדער עטלעכע יידן און פאַרלאַנגט אַ געוויסע וואָג גאָלד.

די דייטשן האָבן געפאָדערט ביים יודענראָט אַרבייטער אויף פאַרשידענע שווערע אַרבעטן, ווי אין זעלוויאַן אין דער דיקט־פאַבריק, אָדער אין וואָלקאָוויסק ביי דער סטאַציע אויסצולאָדן וואַגאָנעס קוילן. קיין וואָלקאָוויסק האָט מען געשיקט 30 מאָן יעדע 14 טעג. צו דער אַרבעט האָט מען געטריבן צופוס, און ווער עס איז אָפּגעשטאַנען איז גלייך דערשאָסן געוואָרן.

איין מאָל איז געקומען מיין ריי צו אַרבעטן אין וואָלקאָוויסק. דער אַרבעטס־טאָג איז געווען 12 שעה אָן רוען און די אַרבעט איז געווען זייער אַ שווערע. נאָך 10 טעג אַרבעט האָב איך באַקומען אַ הויכע היץ. איך בין אַוועק צום דייטש און געבעטן, ער זאָל מיך פירן צום דאָקטאָר. אַנשטאָט דעם האָט ער מיר געהייסן זיך לייגן אויף די קוילן, און געשריען: „פאַרפלוכטער יודע!" און מיר געגעבן 25 שמיץ מיטן קאַנטשיק. איך בין אַזוי אָפּגעלעגן ביז דער טאָג האָט זיך געענדיקט.

אויף צו מאָרגנס בין איך ווידער אַוועק צו דער אַרבעט, אַ צעבראָכענער און האַלב טויטער. דער אויפזעער איז געווען אַ צווייטער דייטש, וועלכער האָט געהאַט אין זיך מענטשלעכע געפילן. ווען ער האָט געזען, אַז איך בין קראַנק און קאָן נישט שטיין אויף די פיס, האָט ער מיר געזאָגט: „אַרבעט לאַנגזאַם, אַזוי ווי דו קאָנסט". אַזוי האָב איך אָפּגעאַרבעט די צוויי וואָכן און זיך אומגעקערט אין געטאָ. איך בין געלעגן קראַנק אַ חודש צייט, קיין דאָקטאָר איז אין געטאָ נישט געווען.

די לאַגע אין געטאָ איז געוואָרן וואָס אַמאָל ערגער. די פּראָדוקטן זענען אויסגעגאַנגען. מענטשן זענען געוואָרן אַזוי ווי חיות, מען האָט זיך אַרומגעריסן איינער מיטן צווייטן; אויב מען האָט געוווּסט, אַז עמעצער פאַרמאָגט עפּעס צום עסן, האָט מען עס פון אים אַרויסגעגנבעט. פון צייט צו צייט האָט מען אַריינגעבראַכט אין געטאָ אַ דייטשע צייטונג. דאָס איז געווען אַן אוצר ממש. די צייטונג איז דאָן געגאַנגען פון האַנט צו האַנט, יעדער איינער האָט געפּרוּווט לייענען צווישן די שורות. מען האָט געהאַלטן, אַז דער דייטש מוז קאַפּיטולירן און דאָס האָט אויפגעהאַלטן אַ ביסל דעם מאָראַל.

אַ ריח פון טויט

איין שיינעם טאָג האָט דער יודנראָט באַקומען אַ באַפעל, אַז אַלע יידן, פון קליין ביז גרויס, זאָלן זיך צונויפקלייבן נעבן בית־עולם און נישט נעמען מיט זיך קיין זאַך, מענער באַזונדער, פרויען באַזונדער און קינדער באַזונדער. אַלע דאַרפן זיך שטעלן צו פיר אין אַ שורה. דאָס איז געווען אַ זונטיק 10 אין דער פרי, דעם 7טן מאַי. עס האָט געשמעקט מיט אַ ריח פון טויט, מען האָט אָבער נישט געוווּסט פון וועלכער זייט ער וועט אָנקומען.

עס איז געוואָרן אַ גרויסע פּאַניק, קינדער האָבן געוויינט און אַלע האָבן געציטערט פון שרעק. עס איז אָנגעקומען די געסטאַפּאָ און מען האָט אָנגעהויבן אונדז איבערציילן. ווען זיי האָבן געענדיקט ציילן, האָבן זיי געהייסן אַלע לויפן צוריק אין געטאָ. מיט אַ צייט שפּעטער, דאָס איז געווען דעצעמבער 1941, האָבן מיר באַקומען אַ ידיעה, אַז די דייטשן האָבן באַשטעלט 300 פורן פון די דערפער, זיי זאָלן זיך צושטעלן צום געטאָ. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז מען וויל אונדז ערגעץ פירן. אין געטאָ איז ווידער געוואָרן אַ פּאַניק. מאַנכע האָבן אַפילו געזאָגט, אַז מען פירט אונדז ערגעץ, כדי צו מאַכן אַ

יידישע רעפובליק. דעם אמת האָט אָבער קיינער נישט געוווסט.

ביינאַכט איז געקומען אַ באַפעל, אַז אַלע זאָלן זיך פּאַקן און מיטנעמען וואָס זיי ווילן. דערנאָך איז געקומען נאָך אַ באַפעל, אַז אין פאַרלויף פון צוויי שעה זאָלן אַלע קומען מיט די פּעק צום טויער פון געטאָ און זיך שטעלן אין רייען. די אַלטע לייט זענען געווען איבערציגט, אַז זיי וועט מען אומברענגען. אַ סך פון זיי האָבן אָנגעהויבן אָפּראַזירן די בערד. אַפילו ביידע רבנים האָבן אַראָפּגענומען די בערד. יעדער איינער האָט געוואָלט אויסזען יונג.

5 אַזייגער פאַרטאָג זענען אַלע געשטאַנען גרייט מיט די פּעק נעבן טויער. ביים אַרויסגיין פון טויער האָט מען אַלע געהייסן אַוועקלייגן די פּעק אין איין אָרט. די אַלטע לייט און קליינע קינדער האָט מען באַפוילן זיך זעצן צו זעקס מענטשן אויף אַ פור. די אַלע זענען אָפּגעפאָרן פון פּלאַץ, באַגלייט פון אַ גרויסן כוח פון דייטשן אויף מאָטאָציקלען. דערנאָך האָט מען אַלע איבעריקע אַרויסגעטריבן צופוס אויפן וועג קיין וואָלקאָוויסק, אויך באַגלייט פון דייטשן.

אין געטאָ איז געבליבן אַ קליינע צאָל מענטשן, קראַנקע און קאַליקעס. איך בין אויך געגאַנגען צופוס. די שטרעקע איז געווען אַ לאַנגע — 25 קילאָמעטער, די מענטשן — הונגעריקע און אויסגעמאַטערטע. די דייטשן האָבן נישט געלאָזט זיך אָפּשטעלן אַפילו אויף איין מינוט, און ווער עס איז אָפּגעשטאַנען, דעם האָבן זיי דערשאָסן.

פאַרנאַכט זענען מיר אָנגעקומען קיין וואָלקאָוויסק. האַלב טויטע האָט מען אונדז פאַרטריבן אין די פערדשטאַלן, ווי עס איז געשטאַנען פריער דער דריטער פּולק קאַוואַלעריע פון דער פּוילישער אַרמיי. די שטאַלן זענען געווען געבויט פון גרויסע שטיינער, אויך די פּאָדלאָגע איז געווען פון שטיינער. עס איז געווען קאַלט, עס איז נישט געווען מיט וואָס זיך צוצודעקן. און געווען איז דאָס אין אָנהויב פון ווינטער. אין די קאַזאַרמעס האָבן זיך געפונען מענטשן פון ראַשער, זעלווער און וואָלקאָוויסקער געטאָ און נאָך געטאָס פון אַרום וואָלקאָוויסק. צענדליקער מענטשן זענען געשטאָרבן יעדן טאָג פון הונגער און קעלט. עטלעכע געדענק איך פון די, וועלכע זענען געשטאָרבן אין די ערשטע טעג: שמעון־בנימין דער רב, דוד־איטשקע דער קצב, ירחמיאל־משהקע דעם גלעזערס אַ זון, פּעשע בנימין־שמואלס פון זאַרעץ.

לאַהטשע געפנער, הערשלס ווייב, האָט געבוירן אַ מיידעלע אויף דער פּאָדלאָגע. דאָס לעבעדיקע קינד האָבן די דייטשן געהייסן אַרויסוואַרפן. אַרום און אַרום האָט מען געהערט קרעכצן, קליינע קינדער האָבן געוויינט, מען האָט געגעסן גראָז, בלעטער פון ביימער. איין מאָל אין טאָג האָט מען געטריבן עסן אין קיך. מען האָט אויסגעשטעלט אין אַ שורה צו פיר מאַן. די שורה האָט געדאַרפט זיין גלייך ווי אַ סטרונע. אויב ווער עס איז, האָט אַרויסגעשטעקט אויף אַ האַלבן מילימעטער, איז ער דערשאָסן געוואָרן. די זופּ איז געווען געקאָכט פון שאָלעכץ פון קאַרטאָפל, און יעדער איינער פלעגט באַקומען אַ קאָך־לעפל זופּ.

גויים פון די דערפער פלעגן פירן קאַרטאָפל צו דער קיך, דערביי פלעגן זיי אַריינוואַרפן איינצלנע קאַרטאָפל איבערן פּלויט, און הונדערטער זענען געלאָפן כאַפּן דעם קאַרטאָפל. די דייטשן, וואָס זענען געשטאַנען דערביי האָבן דאַן געשאָסן אויף די מענטשן, און עס זענען געווען פאַרווונדעטע און געהרגעטע. מען האָט זיך אָבער נישט אומגעקוקט אויף דעם און ווייטער געכאַפּט.

די לאַגע איז געוואָרן וואָס אַמאָל ערגער. איינצלנע זענען אַנטלאָפן, האָבן זיך אַרומגעדרייט אַ פּאָר טעג אַרום די פּיעסקער דערפער און אַ טייל פון זיי איז צוריקגעקומען. זיי האָבן דערציילט, אַז אין די דערפער זענען געווען אויסגעהאַנגען באַקאַנטמאַכונגען, אַז ווער עס וועט כאַפּן אַ ייד, וועט באַקומען אַ זעקל צוקער פון 70 קילאָ אַלס באַלוינונג. גויים פלעגן איבערגעבן ייִדן צו די דייטשן. צווישן די דאָזיקע יידן זענען געווען ציידל דעם חסידס און יודל דעם טשעשלערס אַ זון פון פּעריקאָפּ. פּאַצעוויטשער גויים האָבן זיי געכאַפּט און איבערגעגעבן די דייטשן. יודלען האָבן די דייטשן פאַרשפּאַרט אין שרה־הינדעס געמויערטן קרעמל, ווו עס איז געווען דער אַרעסט. ביינאַכט האָט ער אויפגעבראָכן דעם אויוון און אַרויסגעקראָכן דורכן קוימען און אַנטלאָפן. אַזוי האָבן דערציילט גויים פון פּיעסק.

די חברה־קדישא

די לאַגע איז געווען אומדערטרעגלעך. עס האָט זיך געשאַפן אַ חברה־קדישא פון אַלטע לייט, וועלכע פלעגן אַרויספירן טויטע קערפּערס מיט וועגעלעך מחוץ פון לאַגער. שבת האָט די דאָזיקע חברה־קדישה נישט געאַרבעט. עס האָט זיך דאַן געשאַפן אַ גרופּע פון 15 מאַן, צווישן זיי: שמעיה וואַרשאַווסקי, אברהם יאַגעל, משה ווינאַקור, ניאָמע קיזשעס אַ זון, יצחק כענטשינסקי, חיים ווינאַקור, באַשקעס אַ זון, בערל און מאיר רושזאַנסקי, יצחק ציפּין, משה מאַלקאָוויצקי, שמואל באַיאַרסקי, בערל דעם סטאָליאַרס אַ זון און נאָך אַנדערע. זיי האָבן געשאַפן אַ חברה־קדישא נאָר אויף שבת. דער פאַקטישער ציל איז געווען אַרויסצופירן טויטע קערפּערס אויפן פעלד און צוריק זיך נישט אומקערן.

עס איז מיר געווען זייער שווער צו באַשליסן. איבערלאָזן די עלטערן איז מיר געווען אַ שאָד און פרעגן ביי זיי אַן עצה האָב איך נישט געקאָנט. איך האָב אויך געוווּסט, אַז אַן מיר וועלן זיי שטאַרבן פון הונגער. מיט אַ צעבראָכן האַרץ בין איך אַוועק צו דער אַרבעט. שבת נאָכמיטאָג האָבן מיר גענומען אַ וועגעלע, אַרויפגעלייגט זעקס טויטע קערפּערס. אונטן האָבן מיר אַוועקגעלייגט צוויי לעבעדיקע פון אונדז. דריי פון אונדז האָבן געשטופּט דאָס וועגעלע. ביים טויער זענען געשטאַנען צוויי דייטשן, וועלכע האָבן איבערגעציילט די פיס און געהייסן פאָרן ווייטער.

דער פּלאַץ פון די טויטע. איז געווען צוויי קילאָמעטער פון לאַגער. קומענדיק אויפן פּלאַץ האָבן מיר געזען הונדערטער טויטע קערפּערס אויף דער ערד נישט באַגראָבן. דאָס איז געווען ווינטער. מיר האָבן אַראָפּגענומען די טויטע קערפּערס צוזאַמען מיט די צוויי לעבעדיקע אויף דער ערד. די לעבעדיקע האָבן מיר געלייגט מיט די פּנימער אַראָפּ. די דריי מענטשן האָבן צוריק אַוועקגעפירט דאָס וועגעלע און געבראַכט נאָך אַ וועגעלע טויטע מיט לעבעדיקע. אַזוי איז מען געפאָרן עטלעכע מאָל, ביז מען האָט אַלעמען אַריבערגעפירט.

מיר וואַנדערן אין וואַלד

מיר זענען געלעגן אויף דער פאַרפרוירענער ערד בערך צוויי שעה מיט די פּנימער אַראָפּ. דאָס איז געווען נישט ווייט פון ראַשער שאָסיי, בערך צוויי הונדערט מעטער. מיר האָבן געהערט ווי דייטשן פאָרן אויף אויטאָס נעבן אונדז. ווען עס איז געוואָרן עטוואָס טונקל האָבן מיר זיך געגעבן אַ הויב אויף און געלאָפן מיט די גאַנצע כוחות צום זאַמקאָוון וואַלד. ווען די וועכטער פון לאַגער האָבן באַמערקט ווי מענטשן לויפן צום וואַלד, האָבן זיי געעפנט אַ פייער אויף אונדז. מיר זענען אַריין אין וואַלד, אַראָפּגעוואָרפן די לאַטעס פון זיך און מיר האָבן זיך דערפילט פריי. אַ ביסל זיך אָפּגערוט און אַוועק ווייטער. אויפן וועג האָבן מיר זיך אָפּגעהאַלטן ביי אַ כנטאָר, ד. ה. אַן איינציק הויז. מיר האָבן אָנגעקלאַפּט אין פענצטער און געבעטן עסן. דער גוי האָט זיך דערשראָקן פאַר אונדז און אונדז דערלאַנגט דריי לאַבנס ברויט מיט אַן עמער מילך. מיר האָבן אָפּגעגעסן און זיך אָפּגערוט.

אונדזער אויפגאַבע איז געווען גיין אין דער ריכטונג פון פּיעסק און באַקומען געווער. מיר האָבן אויסגעקליבן שמעיהן פאַר דעם עלטסטן איבער אונדז. ער האָט אויך געהאַט אַ גוטע אָריענטאַציע אין די וועגן. די זעלבע נאַכט זענען מיר אָנגעקומען אין זעלוויאַנער וואַלד. דעם גאַנצן טאָג זענען מיר פאַרבליבן אין וואַלד, און ווען עס איז געוואָרן פינצטער זענען מיר ווייטער אַרויס אין וועג, ביז מיר זענען אָנגעקומען אין אַ געדיכט וועלדל נעבן די אַלינקעס, נישט ווייט פון טייך. דאָס איז געווען אַ פינף קילאָמעטער פון פּיעסק.

אונדזער אויפגאַבע איז געווען גיין אין דער ריכטונג פון פּיעסק און באַקומען געווער. מיר האָבן אויסגעקליבן שמעיהן פאַר דעם עלטסטן איבער אונדז. ער האָט אויך געהאַט אַ גוטע אָריענטאַציע אין די וועגן. די זעלבע נאַכט זענען מיר אָנגעקומען אין זעלוויאַנער וואַלד. דעם גאַנצן טאָג זענען מיר פאַרבליבן אין וואַלד, און ווען עס איז געוואָרן פינצטער זענען מיר ווייטער אַרויס אין וועג, ביז מיר זענען אָנגעקומען אין אַ געדיכט וועלדל נעבן די אַלינקעס, נישט ווייט פון טייך. דאָס איז געווען אַ פינף קילאָמעטער פון פּיעסק.

מיר האָבן דאָרט געפונען אַן אַלטע זעמליאַנקע אין דער ערד. מיר האָבן זי אַ ביסל פאַריכט און דאָרט געבליבן זיצן. דאָ וועלן מיר בלייבן אַ פּאָר וואָכן, אפשר וועלן מיר באַקומען עטוואָס געווער ביי באַקאַנטע גוים.

אזוי אַרום האָט יעדער פון אונדז גענומען אַן אויפגאַבע צו גיין קיין פּיעסק און אַרום פּיעסק צו זיינע באַקאַנטע. איך האָב גענומען משה מאַלקעוויצקי און מיר זענען אַוועק ביינאַכט צום טקאַטש אויף זאַרעץ. בראַניע, דעם טקאַטשס טאָכטער איז געגאַנגען צוזאַמען מיט מיר אין דער פּאָושעכנע שול און איר ברודער וואַצעק האָב איך אויך גוט געקענט.

מיר זענען אַריבער דעם טייך נעבן באָד, וואָס איז דאָן געווען פּאַרפרוירן, געקומען נעבן דער קריניצע און אַרויף אויפן באַרג צום טקאַטשס שטוב. דאָס איז געווען זונטיק 10 אַזייגער ביינאַכט. מיר האָבן געהערט מוזיק מיט געזאַנג נעבן שטוב און מיר האָבן זיך אָפּגעהאַלטן. איך האָב דערקענט דעם טקאַטשס פּאַסטוך נעבן הויז. איך האָב אים צוגערופן און געבעטן, אַז ער זאָל אַרויסרופן וואַצעקן. אין הויז זענען געזעסן פּאָליציי־לייט און דייטשן, געטרונקען און געטאַנצט. דער פּאַסטוך איז אַריין אין שטוב און געזאָגט וואַצעקן: „ידן זענען געקומען”. וואַצעק איז גלייך אַרויסגעלאָפן, זיך געכאַפּט פאַרן קאָפּ. „וואָס טוט איר דאָ?” האָט ער געפרעגט. ער האָט אונדז גלייך אַריינגעלאָזט אין קיך און האָט געזאָגט, אַז מיר זאָלן זיך היטן, ווייל עס געפינען זיך ביי אים דייטשן און אין גמינע שטייט דער גאַנצער שטאָב. ער האָט אונדז געגעבן פּראָדוקטן, ווי ברויט, ווורשט און צוויי פלעשער בראַנפן. ווענן געווער האָט ער געענטפערט, אַז ער האָט נישט, ער האָט מיר אויך געגעבן אַ פּאָר שטיוול, ווייל איך האָב געטראָגן צעריסענע שיך. דאָן האָט ער אונדז אַרויסגעלאָזט דורכן פענצטער און מיר זענען אַוועק.

מיר זענען אָנגעקומען צודיק אין וואַלד, און יעדער איינער האָט געבראַכט אַ ביסל פּראָדוקטן, אָבער קיין געווער האָט קיינער נישט באַקומען. מיר זענען געזעסן אין דער זעמליאַנקע 10 טעג, ביז אַ גוי האָט אונדז באַמערקט, ווען מיר האָבן געטראָגן אַן עמער וואַסער פון טייך. דאָס איז געווען אַ געוויסן פּאַרטאָג. דער גוי איז געווען יאַנעק פּאַצילאָווסקי פון הינטערן מיל. עס איז געווען פאַר אונדז קלאָר, אַז מיר מוזן אַוועק פון דאַנען.

פאַרפאָלגט פון דייטשן

פיר אַזייגער פאַרנאַכט האָט מען באַשאָסן דעם וואַלד מיט לייכט געווער. ווען עס האָט זיך אַ ביסל באַרואיקט זענען מיר אַוועק אין דער ריכטונג פון פּאַצעוויטש. מיר האָבן באַשלאָסן צו גיין צום טייך שטשאַרע, ווייל אין יענע וועלדער האָבן זיך געפונען פּאַרטיזאַנען. אין משך פון דער נאַכט זענען מיר דערגאַנגען ביז די לאַנצעווישער בלאָטעס. די בלאָטעס זענען געווען פאַרפרוירן און עס זענען דאָרט געווען גרויסע סטאָגעס מיט היי. מיר האָבן זיך דאָרט אַריינגעלייגט און געלעגן אַ גאַנצן טאָג. ווען עס איז געוואָרן אַ ביסל פינצטער, זענען מיר אַוועק ווייטער, ביז מיר זענען געקומען צום טייך שטשאַרע.

אין די וועלדער האָבן מיר געפונען איינצלנע גויים פון די אַרומיקע דערפער. זיי האָבן אונדז דערציילט, אַז מיט אַ פּאָר טעג צוריק האָט אַ גרויסער כוח פון דייטשן און אוקראַינער אַרומגערינגלט דעם וואַלד און באַשאָסן אים מיט אַרטילעריע און טאַנקען און די פּאַרטיזאַנען זענען אָפּגעטראָטן פון דאַנען אויף דער צווייטער זייט שטשאַרע. מיר האָבן אַלזאָ באַשלאָסן אַריבערצוגיין אויף דער צווייטער זייט.

ווען עס איז געוואָרן נאַכט האָבן מיר אַרויסגעשיקט בערל רוזשאַנסקי אויסצושפּירן, צי מען קאָן דורכגיין דעם טייך. ווען ער איז נאָר אַרויף אויפן טייך, האָט זיך דערהערט אַ געשריי „האַלט!” און מען האָט אויסגעשאָסן אויף אים. ער איז דערהרגעט געוואָרן אויפן אָרט. מיר זענען דאָן גלייך אַנטלאָפן טיפער אין וואַלד.

אויף צו מאָרגנס האָט שמעיה וואַרשאַווסקי פאָרגעשלאָגן, אַז מיר זאָלן זיך צוריק אומקערן קיין פּיעסק, אַריינגיין אין געטאָ, דאָרט געפינען זיך אין אַ גרוב פאַרגראָבן וואַרשאַווסקיס זאַכן, ווי אַ ראַדיאָ, לעדער, און נאָך אַנדערע ווערטפולע זאַכן. דאָס אַלץ וועלן מיר קאָנען אויסבייטן ביי גויים אויף געווער. איך איינער בין נישט מסכים געווען מיט דעם פאָרשלאָג. איך האָב געהאַלטן, אַז סוף־כל־סוף וועלן מיר טרעפן פּאַרטיזאַנען און זיי וועלן אונדז געבן געווער.

שמעיה, אברהם יאַגעל, משה ווינאַקור, איטשע ציפּין און משה מאַלקאָוויצקי זענען דאָן אַוועק צוריק קיין פּיעסק דורך די זעלבע וועגן. זייער שנעל איז אויף זיי געעפנט געוואָרן אַ פייער, און אַלע, אויסער איטשע ציפּין און שמעיה וואַרשאַווסקי זענען אומגעקומען. איך

בין געבליבן מיט יצחק כענטשינסקי און חיים ווינאַקור אין וואַלד. מיר האָבן זיך דאָרט אַרומגעדרייט אַ וואָך צייט און סוף־סוף געטראָפן אַ קליינע גרופּע פּאַרטיזאַנען. מיר האָבן זיי געבעטן אונדז אויפצונעמען, זיי האָבן אָבער געענטפערט, אַז אַן געווער קאָנען זיי אונדז נישט נעמען.

דערנאָך האָבן זיי געפרעגט ווער פון אונדז האָט אַ פאַך. יצחק כענטשינסקי איז געווען אַ שערער, און חיים ווינאַקור — אַ שוסטער. זיי האָבן זיי גענומען מיט זיך און מיך האָבן זיי איבערגעלאָזן. ביי מיר איז געוואָרן די לאַגע גאָר שלעכט. איך האָב גענומען גיין טיפער אין וואַלד, ביז איך בין אָנגעקומען צו אַ סטעזשקע און מיט איר צו אַ זעמליאַנקע, וואָס איז געווען פאַרמאַסקירט מיט שניי און ביימער. איך האָב אויך דערזען אַ קליינעם רויך. איך בין צוגעגאַנגען נעענטער און אויסגעשריען: „יידן, ווו זענט איר". אַ ייד האָט דאַן אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ און מיך אַריינגערופן אין דער זעמליאַנקע.

עס זענען דאָרט געווען יידן פון שטעטל. זיי האָבן מיר דערציילט, אַז עס זענען דאָרט פאַראַן 10 זעמליאַנקעס מיט אַן ערך 30 פאַמיליעס, צווישן זיי אויך קינדער.

אין דער זעמליאַנקע האָב איך נישט געקאָנט זיין. איך האָב נישט געקאָנט צוזען די צרות. עס האָבן געלעבט אויף אַ נאַרע אַ מאַן מיט אַ ווייב און אַ קינד מיט אָפּגעפרוירענע פיס. זיי האָבן געוויינט און געשריגן, און קיינער האָט זיי נישט געקאָנט העלפן. איך האָב דאָרט געטראָפן שמעיה וואַרשאַווסקי און איטשע ציפּין. עסן איז נישט געווען וואָס. מען פלעגט גיין ביינאַכט 10 קילאָמעטער צו די אָפּגעברענטע דערפער און אויסגראָבן פון די גריבער קאַרטאָפל. איך האָב געלעבט צוויי מאָנאַטן אויף די געבאַקענע קאַרטאָפל. קיין זאַלץ איז נישט געווען. די פיס זענען מיר געשוואָלן געוואָרן, עס זענען מיך באַקראָכן לייז. איך האָב געזען, אַז לאַנג קאָן מען דאָ נישט עקזיסטירן, און אויב שטאַרבן, זאָל איך שטאַרבן ווי אַ העלד.

געוואָרן אַ פּאַרטיזאַן

אַ שיינעם פרימאָרגן האָב איך פאַרלאָזן דעם משפחה־לאַגער און אַוועק זוכן פּאַרטיזאַנען. דאָס איז געווען אין יאָר 1942 ווינטער־צייט. נאָך צוויי טעג גיין, האָב איך געטראָפן צוויי פּאַרטיזאַנען מיט אויטאָמאַטן אין די הענט, איינער אַן עלטערער און דער צווייטער אַ יונגער. איך האָב זיי דערציילט מיין גאַנצע געשיכטע און געבעטן, אַז זיי זאָלן מיך נעמען מיט זיך. דער עלטערער פּאַרטיזאַן האָט אַרויסגענומען אַ שטיקל פּאַפּיר און אָנגעשריבן אַ פּאָר ווערטער און מיר געזאָגט: גיי פון דאַנען בערך צוויי קילאָמעטער און דאָרט וועסטו טרעפן אַן אָטריאַד און גיב זיי איבער דאָס צעטל. ער אַליין איז געווען דער קאָמאַנדיר פון דעם אָטריאַד.

איך בין אָנגעקומען, געוויזן דאָס צעטל. מען האָט מיך גלייך צוגענומען און געגעבן אַ ביקס מיט קוילן און איך בין געוואָרן אַ פּאַרטיזאַן. דאָרט האָב איך געטראָפן צוויי פּיעסקער: ניסל ציפּין און שמואל באַיאַרסקי. אין מיין אָפּטיילונג בין איך געווען איין ייד. איך בין געגאַנגען אויף אַלערליי אַקציעס, אויפגעריסן באַנען, געשניטן סטאָלבעס פון טעלעפאָנען. איך בין געווען איינער פון די בעסטע פּאַרטיזאַנען. אויף מיין חשבון זענען געווען פאַרשריבן 18 אָראָפּגעלאָזענע באַנען. אין יאָר 1943 בין איך געוואָרן אויסגעצייכנט מיטן אָרדער קראַסנאַיע־זנאַמיאַ.

אין 1943 האָט זיך אָרגאַניזירט אַ נייער אָטריאַד מיטן נאָמען קראַנסנאָגוואַרדייסקי און אַלס גוטער פּאַרטיזאַן האָט מען מיך איבערגעשיקט אין נייעם אָטריאַד. דאָרט האָט זיך אויך געפונען שמואל באַיאַרסקי. איין מאָל איז ער אַוועק צוזאַמען מיט 12 פּאָליאַקן אויף אַן אַקציע אויף דער צווייטער זייט פון טייך ניעמאַן. דאָרט האָבן זיך געפונען ווייסע פּאָליאַקן, און זיינע אייגענע חברים, די פּוילישע פּאַרטיזאַנען, האָבן אים איבערגעגעבן אין די הענט פון די ווייסע פּאָליאַקן און זיי אַליין האָבן זיך דאָרט אָפּגעשטעלט.

אין האַרבסט פון דעם יאָר האָב איך מיט נאָך 10 חברים באַקומען אַן אויפגאַבע אָראָפּלאָזן אַ באַן נעבן ראַש. מיר האָבן גענומען אויפרייס־מאַטעריאַל, און מיר זענען איבערגעגאַנגען בשלום די גרענעץ אין נאַוואָסיאָלקי. דאָס איז געווען אַ גרענעץ־דאָרף, פון איין זייט דער דריטער רייך, און פון דער צווייטער זייט — מלחמה־געביט. מיר זענען אָנגעקומען פאַרטאָג אין אַלינקער וואַלד און דאָרט האָבן מיר געטאָגט. דער לעשניק

פון וואַלד האָט געהאַט אַ פֿאַרבינדונג מיט די פּאַרטיזאַנען. ביינאַכט זענען מיר אָנגעקומען אין ראַשער וואַלד, נעבן וועלכן עס איז דורכגעגאַנגען די באַן. מיר האָבן אונטערגעלייגט דינאַמיט און זיך דערווייטערט. נאָך אַ האַלבער שעה האָבן מיר דערהערט אַ גרויסן אויפרייס. מיר זענען אַפּגעגאַנגען אַן ערך 15 קילאָמעטער און מיר האָבן זיך געזעצט אָפּרוען. די נאַכט איז געווען אַ פינצטערניש און עס איז געפאַלן אַ דראַבנער רעגן.

אַליין אין וואַלד

איך בין גוט איינגעשלאָפן. ווען איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, איז שוין געווען טאָג. איך האָב דערזען, אַז איך בין געבליבן אַליין. אויף מיינע רופן האָט קיינער נישט געענטפערט. איך בין אַריין טיפער אין וואַלד, געפונען אַ גריבל און זיך אַריינגעלייגט, צוגעדעקט מיט צווייגן און דאָרט אָפּגעלעגן אַ גאַנצן טאָג. דאָס איז געווען אַן ערך 200 מעטער פון שאָסיי, וואָס פירט פון ראַש קיין פּיעסק. אַ גאַנצן טאָג האָב איך געהערט אויטאָס מיט דייטשן פאָרן אויפן שאָסיי. איך האָב אַלץ געטראַכט וועגן אַ פּלאַן ווי אַזוי גיין צוריק אין אָטריאַד.

ענדלעך האָב איך באַשלאָסן גיין אין זאַמקאָוון וואַלד ביי וואָלקאָוויסק און טרעפן דאָרט פּאַרטיזאַנען. אַהין האָב איך געוווּסט דעם וועג. איך בין אַוועק קיין בעלאַוויטש, פון דאָרט קיין קאָלעדזיטש. ווען איך בין אַריין אַהין, האָב איך דערהערט אַ געשריי פון אַ וועכטער: „סטאַי, קטאָ אידיאָט". איך האָב געענטפערט: „סוואָי!". איך האָב דאַן געטראָגן אַ לאַנגן רוסישן שינעל מיט דער ביקס אויף דער פּלייצע. איך האָב געשטעלט גרויסע טריט און אַוועק ווייטער.

ווען איך בין אָנגעקומען אין וואַלד בין איך געווען זייער מיד. איך האָב זיך געלייגט אונטער אַ בוים און אַנשלאָפן געוואָרן. איך בין געשלאָפן ביז אַרום 2 אַזייגער בייטאָג. ווען איך בין אויפגעשטאַנען, האָב איך דערזען פון דער ווייטנס גויים זעגן האָלץ. זיי האָבן מיך נישט באַמערקט און איך בין גלייך אַוועק פון דעם פּלאַץ און אַריין טיפער אין וואַלד, ביז עס איז געוואָרן פינצטער. ביינאַכט בין איך אַרומגעלאָפן אין וואַלד און געשריגן: „פּאַרטיזאַנען!" אָבער קיינער האָט מיר נישט געענטפערט. איך האָב דאַן באַשלאָסן גיין אין דער ריכטונג פון דער גרענעץ און פּרוּוון זי איבערגיין.

די דאָזיקע נאַכט בין איך דערגאַנגען ביזן פּעריקאָפּער טייך. איך בין אַריבער דעם טייך אין די זאַכן און געלאָפן אַ נאַסער ביז צום יעדלינקער וואַלד. דאָרט האָב איך געמאַכט אַ קליין פייערל, כדי זיך אַ ביסל אויסצוטריקענען און איך בין אַוועק צום לעשניק, וועלכער האָט מיר געגעבן אָפּצועסן און מיר דערציילט, אַז מיט דריי טעג צוריק איז דאָ דורכגעגאַנגען אַ גרופּע פּאַרטיזאַנען. איך האָב זיך אָפּגערוט אַ פּאָר טעג אח אַוועק.

איך האָב דורכגעשריטן דעם מאָסטער שאָסיי אח געקומען קיין אָסאָוולאַן, און פון דאַנען בין איך אַוועק קיין נאָוואָסיאָלקי ווי איך האָב געוואָלט שאַפן פֿאַרבינדונג מיט די פּאַרטיזאַנען. פּלוצלונג זענען אַרויס צוויי דייטשן פון נעבן־הויז, וווּ זיי האָבן זיך וואַרשיינלעך באַהאַלטן פאַרן רעגן. אין זייערע הענט האָבן זיי געהאַלטן ביקסן און זענען געגאַנגען דירעקט צו מיר. זיי זענען געווען אפשר אַ 100 מעטער פון מיר.

אין יידישן וואַלד

איך האָב זיך גלייך אויסגעדרייט, זיי האָבן אָבער אויף מיר נישט געשאָסן, ווייל זיי האָבן געמיינט, אַז איך בין אַן אויסשפּירער, און הינטער מיר שטייט אַ כוח פון פּאַרטיזאַנען. איך האָב באַשלאָסן גיין צוריק אין זאַמקאָוון וואַלד. די דאָזיקע נאַכט בין איך דערגאַנגען ביזן יידישן וואַלד — שעכנאָוועצקיס וואַלד. פּיעסקער יידן האָבן אַמאָל אָפּגעקויפט דעם וואַלד, כדי צו האָבן פּאַשע פאַר אַלע יידישע בהמות. די גויים האָבן אַמאָל נישט געלאָזט יידישע בהמות זיך פּאַשען אויף זייערע פעלדער, און מיט דער הילף פון דזשאָינט האָט מען אָפּגעקויפט דעם וואַלד. פון דאַנען שטאַמט זיין נאָמען „יידישער".

דער וואַלד איז געווען כמעט אויסגעהאַקט, עס זענען פֿאַרבליבן בלויז קשאַקעס. איך בין דאָרט אָפּגעלעגן אַ גאַנצן טאָג, און ביינאַכט בין איך אַוועק אין זאַמקאָוון וואַלד. איך האָב זיך דאָרט אַרומגעדרייט פינף טעג און אין די נעכט פלעג איך גיין צו די כוטאָרן עסן. איך האָב אָבער נישט געקאָנט בלייבן אַליין אין וואַלד

און איך האָב ווידער באַשלאָסן צו גיין צו דער גרענעץ. איך בין אַוועק מיטן שאָסיי וואָלקאָוויסק — פּיעסק און בין געקומען קיין קאַשטשילקע. איך האָב אָנגעקלאַפּט אין אַ פענצטער און געפרעגט ווי אַזוי גייט מען צום דאָרף ניעוורעוויטש און איך האָב באַקומען די נויטיקע אינפאָרמאַציע.

די נאַכט איז געווען אַ פינצטערע און איך האָב פאַרלוירן דעם וועג. איך בין געקומען צו אַ דאָרף און האָב דערזען, אַז דאָס איז נישט דאָס דאָרף. פּלוצלונג האָב איך דערהערט אַ געשריי: „שטיי, ווער גייט?" אויף רוסיש און האָב דערהערט אַ קלאַפּ פון די שלעסער פון די ביקסן. „מיר זענען פּאַרטיזאַנער פון זאַמקאָוון וואַלד", אַזוי האָבן זיי געזאָגט, איך האָב זיי אָבער נישט געגלויבט, ווייל עס קאָן זיין, אַז דאָס זענען ווייסע פּאַליאַקן און זיי ווילן מיך כאַפּן אַ לעבעדיקן.

ווידער אַמאָל צווישן פּאַרטיזאַנער

איך בין געלאָפן צוריק אַ פּאָר הונדערט מעטער און זיך באַהאַלטן ביי דער זייט פון שאָסיי. דאָן האָב איך געהערט ווי אַ פערד מיט אַ וואָגן פאָרט פון שטוב צו שטוב. איך האָב אויך געהערט קולות פון מענער און פרויען אויף רוסיש. איך בין אָבער נאָך אַלץ נישט געווען זיכער, צי דאָס זענען פּאַרטיזאַנער.

ווען זיי זענען אַוועק בין איך אַריין אין דאָרף, אָנגעקלאַפּט אין אַ פענצטער און געפרעגט ווער זענען זיי געווען. מען האָט מיר דאָן געענטפערט, אַז דאָס זענען פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן געזאַמלט פּראָדוקטן. איך האָב דאָן גענומען נאָכלויפן נאָך זיי און שרייען: „פּאַרטיזאַנער, פּאַרטיזאַנער!" ווען זיי האָבן דאָס דערהערט, זענען זיי צוגעלאָפן צו מיר מיט די ביקסן אין די הענט. איך האָב דאָן אויפגעהויבן די הענט אין דער הויך. דאָס זענען געווען פּאַרטיזאַנער פון זאַמקאָוון וואַלד.

מיט זיי זענען געווען צוויי יידישע מיידלעך פון וואָלקאָוויסק, וועמענס מוטער איך האָב געקענט. איך האָב זיי דערציילט מיין געשיכטע, און זיי האָבן מיך מיטגענומען מיט זיך אין וואַלד. דאָרט בין איך געווען פינף טעג. אויפן זעקסטן טאָג איז אָנגעקומען צו זיי מיין גרופּע יועלכע האָט מיך געהאַט איבערגעלאָזט. זיי זענען געקומען דורכפירן אַן אַקציע ביי וואָלקאָוויסק.

איך בין דאָן אַוועק מיט זיי און זיך באַטייליקט אין אַראָפּלאָזן אַ באַן אויף דער ליניע ראָש — וואָלקאָוויסק.

אין 1944 יאָר, בערך אין דעצעמבער, בין איך געגאַנגען אויף אַן אַקציע און זיך אָנגעשטויסן אויף דייטשן און בין פאַרוווּנדעט געוואָרן אין לינקן פוס. איך בין געלעגן אין פּאַרטיזאַנען־שפּיטאָל ביז דער באַפרייאונג אין יוני 1945.

די מלחמה האָט זיך געענדיקט, אָבער נישט מיינע צרות. איך בין קראַנק און האָב נישט וווּהין צו גיין. איך האָב באַשלאָסן גיין קיין פּיעסק. די דייטשן זענען נאָר־וואָס אָפּגעטראָטן, אַרום וואָלקאָוויסק זענען נאָך אָנגעגאַנגען שלאַכטן. איך בין אַריין קיין פּיעסק און דאָרט געטראָפן חורבות. אין צענטער פון שטאָט — אַ ליידיק פעלד, ווו עס פּאַשען זיך בהמות מיט חזירים. איך בין געקומען קיין זאַרעץ, און האָב געזען, אַז שאַכנעס גרויס הויז איז נישטאָ. אויף דעם פּלאַץ שטייט אַ קליין שטיבעלע מיט אַ דאַך פון שטרוי. איך בין געקומען צו אונדזער הויז. מיט טרערן אין די אויגן האָב איך זיך איינגעקוקט אין גאַנעק, ווו מיר פלעגן זיצן זומער פאַרנאַכט, אויף די קאַרשן־בוימער און די שיינע ליפּעס. מיר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז זיי שטייען און וויינען צוזאַמען מיט מיר.

אַרעסטירט דורך די רוסן

פּלוצלונג האָב איך דערזען מיין קאָמיסאַר מיט נאָך אַ פּאַרטיזאַן, וואָס פירן מיט זיך אַ דייטש, וועלכן זיי האָבן געכאַפּט אין פּיעסק. ער איז געווען אַ געסטאַפּאָמאַן, וועלכער האָט געפּייניקט יידן אין געטאָ. קיין מאַכט איז נישט געווען אים איבערצוגעבן, און דער קאָמיסאַר האָט געגעבן אַ באַפעל מען זאָל אים שיסן. גלייך איז אָנגעלאָפן אַ רוסישע ראַזוויעדקע און מען האָט אונדז דריי אַרעסטירט. עס האָבן נישט געהאָלפן אונדזערע אויפקלערונגען. מען האָט אונדז אַוועקגעפירט אין דעם דאָרף מיזיווע, ווייל דאָרט איז געשטאַנען די ראַזוויעדקע, מען האָט אונדז פאַרשפּאַרט אין אַ גרויסן שפּייכלער, ווו מיר זענען געזעסן צוויי טעג הונגעריקע און מען האָט אונדז אַפילו נישט אויסגעלאָזט צו מענטשלעכע באַדערפעניש.

איך האָב דעמאָלט געקלערט, אַז אַזוי פיל בלוט האָב

איך פארגאסן און אזוי פיל געליטן און אלעמען פארלוירן און צום סוף האט מען מיך איינגעזעצט צוזאמען מיט דייטשן. אויף צומארגנס האט מען אונדז געהייסן אויסטון די זאכן און ארויפגיין אויף א לאסט־אויטא. איך האב גלייך אויסגערופן צום רוסישן אפיציר: „ווו פירט איר אונדז, שיסן?" אין א פאר מינוט ארום איז געקומען א באפעל, מען זאל אונדז אראפנעמען פון אויטא און מיר זאלן צוריק אנטון די זאכן. אונטער א וואך האט מען אונדז אוועקגעפירט קיין זעלווע, ווו עס איז שוין געווען א רוסישע מאכט. מען האט אונדז איבערגעגעבן אין רשות פון דער פאליציי און מען האט אונדז ווידער פארשפארט אין א שפייכלער... קיין גרויסע וואך איז אויף אונדז נישט געשטעלט געווארן, ווייל די פאליציילייט זענען געווען אונדזערע באקאנטע פארטיזאנען. בייטאג פלעגן מיר ארומגיין פריי אין שטאט און אויף ביינאכט פלעגט מען אונדז פארשפארן. מיר האבן לייכט געקאנט אנטלויפן פון דארטן, מען האט אונדז אבער יעדן טאג צוגעזאגט, אז מען וועט אונדז ארויסלאזן. אזוי זענען מיר אפגעווען אין זעלווע א וואך צייט, און דערנאך האט מען אונדז אוועקגעפירט קיין סלאנים.

דארט האט מען אונדז איינגעזעצט אין א תפיסה ממש. עס זענען געזעסן מיט אונדז טויזנטער מענטשן, דייטשן, רוסישע אפיצירן און פיל אנדערע. מיר זענען דארט געזעסן א חודש צייט און דאן האט מען אונדז איבערגעפירט קיין ארשא אין ווייסרוסלאנד, ווו מען האט אודנז פארשפארט צו 250 מאן אין א צימער. די ענגשאפט איז געווען אזוי גרויס, אז עס איז נישט געווען מיט וואס צו אטעמען. די באדערפענישן האט מען דערלידיקט אין אן עמער אין זעלבן צימער. נאך א וואך האט מען אונדז אוועקגעפירט אין אויטאס צו א פארט, ווו עס זענען געשטאנען שיפן. מען האט אין זיי איינגעלאדן צענדליקער טויזנטער מענטשן, מענער און פרויען, און מיר האבן אנגעהויבן אונדזער רייזע.

פארשיקט קיין קאלימא

די באדינגונגען אין שיף זענען געווען מוראדיקע. קיין זיס וואסער איז נישט געווען. מיר זענען געפארן דריי וואכן, פארבייגעפארן דעם אינדזל סאכאלין, קאמטשאטקא, ביז מיר זענען אנגעקומען אויפן אינדזל לימא. די פארט־שטאט איז געווען מאגאדאן. דארט האט מען אונדז אויסגעלאדן און אוועקגעפירט אויף פארשידענע פונקטן. די באשעפטיקונג איז געווען גראבן גאלד. די קעלט איז דארט דערגאנגען ביז 65 און 70 גראד אונטער נול. קיין זאך איז דארט נישט געוואקסן, פראדוקטן פלעגט מען ברענגען פון רוסלאנד, און אז דער עראפלאן פלעגט פארשפעטיקן אויף א פאר טעג, איז נישט געווען וואס צו עסן.

מיך האט מען אריינגעזעצט אין אן אינוואלידן־לאגער. דאס עסן איז געווען 300 גראם ברויט א טאג מיט א ביסל זופ. אין א קורצער צייט ארום איז מיר דער פוס געווארן ערגער פון די גרויסע קעלטן און איך בין געווארן קראנק. מען האט מיך אריינגעלייגט אין א שפיטאל פאר ארעסטאנטן צווישן קראנקע אויף דיזענטעריע, און אלע טאג פלעגן דארט שטארבן מענטשן... מיר איז גראד געווען גוט, ווייל די מענטשן פלעגן אין מיין אפטיילונג גארנישט עסן. איך געדענק, אז איין מאל האט מען געבראכט אויף מיטאג קאשע פון פערל־גרויפן. איך האב גענומען אלע 30 פארציעס, אריינגעלייגט אין איין גרויסער שיסל און דאס אלץ אויפגעגעסן. דאס איז געווען ביי מיר דער איינציקער טאג אין משך פון פינף יאר, ווען איך האב זיך אנגעגעסן.

איך בין אפגעלעגן אין שפיטאל פינף חדשים, און דאן האט מען מיך איבערגעפירט אין אן אפטיילונג פון אינוואלידן. דארט האבן געהערשט שלעכטע באדינגונגען. מיר זענען געווען אין איין זאל 300 אינוואלידן. קיין אויוון איז נישט געווען און מיר זענען געשלאפן אויף בלויזע נארעס. עס איז נישט געווען מיט וואס זיך צוצודעקן און דער פראסט איז געווען 60 גראד. דאס קישעלע אונטערן קאפ איז געווען געמאכט פון די שיך אריינגעלייגט אין דעם ווינטערדיקן היטל און אויף דעם בין איך געשלאפן.

באשטימט אלס קוכער

איך האב געזען, אז דא קאן מען שטארבן פון הונגער און קעלט.. איך האב אלזא אנגעהויבן זוכן מיטלען ווי אזוי צו עקזיסטירן, ווייל איך האב געוווסט, אז איך דארף נאך דא זיצן 7 יאר. איין מאל איז אריין צו אונדז

אין אָפּטיילונג אַ רוסישער אָפיציר און געפרעגט וועד פון אונדז איז אַ קוכער, זאָל אויפהויבן די האַנט. כמעט אַלע האָבן אויפגעהויבן די הענט. ער האָט אַלזאָ אָנגעהויבן אויספרעגן יעדן איינעם ווי אַזוי מען קאָכט אַ מיטאָג. יעדער איינער האָט זיך פאָרגעשטעלט אַלס אַ גרויסער ספּעציאַליסט, וואָס קאָן מאַכן אָן אַ שיעור מטעמים. דעם לעצטן האָט ער מיך אַרויסגערופן.

איך האָב פאַרשטאַנען, אַז מיטאָגן מיט מטעמים זענען נישט פאַר אַרעסטאַנטן און איך האָב אים געזאָגט: מען נעמט די קאַרטאָפל און מען שיילט זיי אָפּ, און דערנאָך וואַשט מען זיי אויס גוט. מען צעשניידט די קאַרטאָפל אויף קליינע שטיקלעך און מען וואַרפט זיי אַריין אין אַ קעסל וואַסער און ווען עס הויבט אָן צו קאָכן שיט מען אַריין זאַלץ און פון צייט צו צייט מישט מען אויס.

דער אָפיציר האָט געטון אַ שמייכל, געגעבן מיר אַ קלאַפּ אין פּלייצע און געזאָגט צו מיר: „דו ראַכקין, ביסט דער בעסטער קוכער פון די אַלע". איך בין געווען צופרידן מיט דער אַרבעט, ווייל עסן וועל איך האָבן איבערגענוג. איך בין אַוועק אין קיך, וווּ מען האָט מיר געגעבן אויך הילף, אָבער די אַרבעט איז געווען אַ זייער שווערע. קיין וואַסער איז נישט געווען, ווייל אַלץ איז געווען פאַרפרוירן און מען פלעגט דאַרפן ברענגען זעקלעך שניי. אייך די קאַרטאָפל זענען געווען געפרוירן און נאַס און די הענט פלעגן אָפּפרירן שיילנדיק.

איך האָב אָפּגעאַרבעט אין קיך דריי חדשים. קיין הונגער האָב איך נישט געליטן. איך האָב אָבער צוגעקילט דעם פוס פון דער קעלט, וואָס האָט געהערשט אין קיך און באַקומען אַן אָנצינדונג, און מען האָט מיך אַוועקגענומען אין שפּיטאָל, 200 קילאָמעטער ווייט אויף אַ לאַסט־אויטאָ. דער אויטאָ האָט געוואָרפן דעם גאַנצן וועג, ווייל עס איז נישט געווען קיין שאָסיי און איך האָב געליגן פון ווייטיק און קעלט, ביז מען האָט מיך געבראַכט אין שפּיטאָל האַלב טויט. איך בין דאָרט געלעגן זעקס חדשים און נאָכדעם האָב איך געמוזט גיין אויף קוליעס, אָבער איך האָב געמוזט צוריקגיין אין לאַגער, ווו איך האָב געליטן קעלט און הונגער.

איך בין שוין אָפּגעזעסן דריי און אַ האַלב יאָר און האָב נאָך געדאַרפט זיצן זעקס און אַ האַלב יאָר. איך האָב שוין וועגן קיין זאַך נישט געקלערט אויסער וועגן הונגער. איינמאָל איז אַריין צו אונדז אין לאַגער אַ זעלנער און האָט אויסגערופן פון אַ צעטל: ווער פון אייך איז ראַכבערג? קיינער האָט זיך נישט אָפּגערופן. זאָג איך: אפשר ראַכקין? זאָגט ער: ניין, ראַכבערג. גיי אַריין אין ביוראָ און קאָנטראָליר. .איך בין אַריין נישט ווילנדיק אין ביוראָ. עס זענען דאָרט געזעסן צוויי אָפיצירן, אַ קאַפּיטאַן און אַ לייטנאַנט... דער קאַפּיטאַן איז געווען אַ ייד.

דער קאַפּיטאַן פרעגט מיך ווי איז מיין פאַמיליענאָמען זאָג איך: „ראַכקין". „ווי איז דער נאָמען?" ענטפער איך: „מאיר". דערנאָך פרעגט ער מיך פון וואַנען איך בין. „פון באַראַנאַוויטשער אָבלאַסט", האָב איך געענטפערט. „ווילסטו פאָרן אַהיים?" פרעגט דער קאַפּיטאַן. „יאָ", ענטפער איך. „גוט", זאָגט דער קאַפּיטאַן, „וועט זיין מיט אַ ייד ווייניקער דאָ".

איך ווער באַפרייט

מען האָט מיך אַוועקגעשיקט צוריק קיין רוסלאַנד. דריי וואָכן בין איך געפאָרן אויפן ים, ביז איך בין געקומען אין דער שטאָט קאָמסאָמאָלסק אין אַ גרויסן לאַגער. דאָס איז געווען אין סיביר, אָבער דער קלימאַט איז געווען פיל וואַרעמער. איך בין דאָרט געווען דריי חדשים. דאַן האָט מיך דער נאַטשאַלניק פון לאַגער אַרויסגערופן און מיר געגעבן אַ באַשטעטיקונג, אַז איך בין אָפּגעזעסן פיר און אַ האַלב יאָר. ער האָט מיר געזאָגט, אַז מען האָט מיך געדאַרפט באַפרייען פריער, נאָר מען האָט מיך נישט געפונען.

איך בין געווען צופרידן און אומצופרידן, ווייל איך בין דאַן געווען אַ קאַליקע און קראַנק און די פרעסט זענען געווען גרויס. איך האָב זיך געווענדט צום נאַטשאַלניק און אים געבעטן, ער זאָל מיך לאָזן דאָ בלייבן ביז זומער. איך האָב אים דערציילט, אַז קיין היים האָב איך נישט. ער איז אָבער נישט מסכים געווען און מיר געזאָגט, אַז אין פאַרלויף פון 24 שעה מוז איך פאַרלאָזן דעם לאַגער. ער האָט מיר געגעבן אַ בילעט ביז מאָסקווע, וווהין די רייזע דאַרף דויערן 21 טעג. ער האָט מיר אויך געגעבן פּראָדוקטן פאַר דער צייט, 5 לעבלעך ברויט, 1 קילאָ הערינג און 1 קילאָ צוקער.

נאָך דריי טעג פאַרן האָב איך געענדיקט די גאַנצע פּראָדוקטן. די באַן איז דאַן געקומען אין דער סטאַנציע ביראָבידזשאַן, די אַזוי גערופענע ידישע רעפּובליק. דאָס איז געווען זייער אַ שיינע סטאַנציע מיט ידישע אויפשריפטן אומעטום. איך האָב באַשלאָסן דאָ אַראָפּצוגיין און באַקומען עטוואָס פּראָדוקטן. מען האָט מיך זייער שיין אויפגענומען. געגעסן האָב איך אין אַ רעסטאָראַן אויף דער סטאַנציע אָן געלט. דער לייטער איז געווען, פאַרשטייט זיך, אַ ייד. אַ וואָך צייט בין איך דאָרט געווען און אַ ביסל געקומען צו זיך. מען האָט מיר אויך געגעבן עטוואָס געלט, איך זאָל קאָנען קויפן פּראָדוקטן אויפן וועג. איך בין אָנגעקומען קיין מאָסקווע, פון דאָרטן קיין מאָסטי און פון דאָרט קיין זעלוויאַן. דאָרט האָב איך געטראָפן דוד פאָזנאַנסקי, וועלכער איז געקומען פון פּיעסק פאַרקויפן זייו הויז.

צוריק אין פּיעסק

פון זעלעוויאַן בין איך געקומען קיין פּיעסק. דאָס איז געווען אין יאָר 1949. איך בין געקומען צו מיין שטוב. איך האָב דאָרט אַלץ דערקענט, יעדעס שטיינדעלע, יעדעס בוימעלע. מיט אַ צעבראָכן האַרץ האָב איך אָנגעקלאָפּט אין טיר. דאָס איז געווען פאַרנאַכט. איך בין אַריין אין שטוב אויף צוויי קוליעס, אָן אָפּגעריסענער. די איינוווינער האָבן זיך דערשראָקן פאַר מיר. איך האָב זיי גלייך דערקענט, דאָס איז געווען אַ משפחה פון אַ פּאָליציימאַן. איך האָב זיך געזעצט אויף מיין שטול.

איין יונגע פרוי האָט מיר געזאָגט: גיי אַרויס פון דאַנען, וואָס ביסטו געקומען אַהער? איך האָב איר געענטפערט, אַז איך וועל דאָ נעכטיקן. זי איז דאַן אַרויס פון שטוב און גערופן די מוטער. איך האָב זי גוט געקענט, זי איז געווען אַ שונא־ישראל. זי האָט אָנגעהויבן שרייען: גיי אַרויס פון דאַנען, אויב נישט, רוף איך פּאָליציי. איך האָב איר געזאָגט, אַז איך בין דער בעל־הבית פון דעם הויז, איך בין ראַכקין.

מיינע ווערטער האָבן איר דערלאַנגט ווי מיט אַ שטיין איבערן קאָפּ. זי האָט זיך אָנגעהויבן אַנטשולדיקן און מיר דערלאַנגט עסן און טרינקען, און איך בין דאָרט אויך געשלאָפן. אויף צומאָרגנס אין דער פרי בין איך אַוועק צום טקאַטש. זיי האָבן מיך זייער גוט אויפגענומען און איך בין געווען ביי זיי אַ פּאָר טעג. ווען איך בין געקומען צוריק אין מיין הויז, האָט מיר די אַלטע קריסטין געגעבן אָנצוהערן, אַז זי וויל אָפּקויפן מיין שטוב. זי האָט מיר געגעבן זייער אַ קליינעם פּרייז, און זי האָט איינגערעדט אַלע גויים, אַז קיינער זאָל ביי מיר די שטוב נישט קויפן.

אין דער צייט האָבן זיך וועגן מיר דערוווּסט פּיעסקער, וועלכע האָבן זיך געפונען אין סטוטשין. עס איז געקומען צו מיר יאַנקל מאָטע דאַניעלעוויטש חיים־תנחומס אַ זון און איטשקע זשוקאָווסקי. ווען זיי האָבן מיך דערזען, האָבן זיי זיך דערשראָקן. זיי האָבן מיר געהייסן אַוועקפאָרן פון דאַנען, ווייל מען קאָן מיך הרגענען. איטשקע ציפין איז אַמאָל געקומען קיין פּיעסק און ער איז פאַרלוירן געגאַנגען. איך האָב פאַרקויפט מיין הויז און אַוועק קיין סטוטשין. דאָרט האָב איך געטראָפן פּיעסקער: דעם מגידס צוויי זין, מענדל און אַברהמל סופר און ליבע ציפין, ווי אויך צוויי געוועזענע פאַרטיזאַנען, איטשע און דאָרע זשוקאָווסקי. זיי האָבן מיך פיין אויפגענומען, אָבער בלייבן לאַנג האָב איך נישט געקאָנט ביי זיי, ווייל אַ קאַליקע דאַרף מען דאָך באַדינען.

אַ דאַנק אַ רוסישער פאַמיליע

איך האָב אויך געטראָפן אין פּיעסק חאַצקל ווינאַקור, ציפּעס אַ זון. ער האָט געהאַט אין סטוטשין אַ צעבראָכן שטיבל, אין וועלכן עס האָט געוווינט אַ רוסישע פּריי מיט דריי זין. אַזוי ווי ער האָט געהאַלטן ביים פאַרלאָזן סטוטשין, האָט ער געזאָגט דער פרוי, אַז איך בין זיינער אַ ברודער און זיי זאָלן מיך האַלטן ביי זיך אין שטוב. זיי האָבן מיך באַדינט און אַפילו געגעבן עסן. איך מיין, אַז איך פאַרדאַנק זיי אַפילו מיין לעבן, ווייל איך בין דאַן געווען זייער קראַנק און נישט געקאָנט אַרומגיין.

עטוואָס שפּעטער האָב איך אָנגעהויבן זוכן אַרבעט. איך האָב באַקומען אַ פּאָסטן אַלס נאַכט־וועכטער אין אַ טאַרטאַק. די אַרבעט איז געווען צו שווער פאַר מיר. איך האָב געמוזט אין רעגנס און שנייען שטיין אַ גאַנצע נאַכט אויפן גאַס מיט אַ קראַנקן פוס. איך האָב אַזוי אָפּגעאַרבעט זעקס חדשים. ביי דער רוסישער פאַמיליע האָב איך נישט געקאָנט זיין, ווייל עס איז געווען ווייט פון

דער אַרבעט. איך האָב ווידער אַמאָל באַקומען אַן אָנ־צינדונג אין פוס און מען האָט מיך אַוועקגענומען אין שפיטאָל. דאָרט בין איך אָפּגעלעגן דריי חדשים. איך בין ווידער געשטאַנען פאַרן פראָבלעם וווּהין צו גיין. איך האָב געבעטן ביי די דאָקטוירים זיי זאָלן מיר דער־לויבן זיין לכל הפחות נאָך איין חודש אין שפיטאָל. זיי האָבן אויף מיר רחמנות געהאַט און איך בין דאָרט פאַרבליבן נאָך אַ חודש. אין דער צייט איז געקומען צו מיר די רוסישע פרוי און מיר געזאָגט, אַז ווען מען וועט מיך אויסשרייבן, קאָן איך קומען צו זיי. איך בין געווען ביי דער משפחה כמעט צוויי יאָר, געגעסן און געשלאָפן און געקומען אַ ביסל צו זיך.

ביסלעכוויַיז האָב איך אַוועקגעוואָרפן די קוליעס און איך האָב זיך איינגעאָרדנט אויף אַ צווייטער אַר־בעט. די משפחה איז אַוועקגעפאָרן און מיר איבערגע־לאָזט דאָס שטיבל. אויב אַזוי, האָב איך געקלערט, דאַרף מען שוין חתונה האָבן. מען האָט מיר גערעדט אַ שי־דוך, אַ מיידל פון סיביר, און איך האָב חתונה געהאַט אין יאָר 1953. איך האָב צוויי טעכטער, איינע 16 יאָר און איינע 14. ווען עס איז געווען די רעפּאַטריאַציע פון רוסלאַנד קיין פוילן, האָב איך זיך באַמיט מען זאָל זי לאָזן פאָרן קיין פוילן.

געקומען קיין ישראל

אין יאָר 1957 בין איך געקומען קיין פוילן מיט דער פאַמיליע, אָפּגעווען אין פוילן אַכט חדשים און גע־קומען קיין ישראל. איך האָב זיך געטראָפן אין ישראל מיט מיינע לאַנדסלייט און מיט מיינע אַמאָליקע שכנים. איך האָב זיך געטראָפן מיט חברטעס פון די שול־יאָרן, פון דער העברעאישער און פאַווּשעכנער שול. איך האָב זיך אויך געטראָפן מיט פאַרטיזאַנען און פאַטיזאַנקעס.

די ערשטע צייט איז מיר געווען זייער שווער אין ישראל. די קינדער זענען געווען קליין. צוויי יאָר בין איך אַרומגעגאַנגען אָן אַרבעט און דערצו בין איך גע־ווען אַן אינוואַליד. די פיעסקער לאַנדסלייט האָבן מיר אַ סך געהאָלפן און אַדאַנק זיי האָב איך זיך אַ ביסל געשטעלט אויף די פיס. היינט אַרבעט איך, אַמאָל בע־סער, אַמאָל ערגער. איך דערציִ מיינע טעכטער, אַז זיי זאָלן זיין צווישן די בויער פון אונדזער לאַנד.

איך בין צופרידן וואָס מיין חלום איז פאַרווירקלעכט געוואָרן. אויך אין ישראל האָב איך שוין דורכגעמאַכט צוויי שווערע אָפּעראַציעס, אָבער איך האָף, אַז איך וועל שטעלן אַ ווידערשטאַנד אַלע קראַנקהייטן, אַזוי ווי עס פּאַסט אַ פּאַרטיזאַן, וועלכער האָט געקעמפט פאַרן יידישן כבוד.

✡

צום שלוס — נאָך אַ פּאָר ווערטער וועגן מיין באַ־זוך אין פיעסק פאַר מיין קומען קיין ישראל. דאָס איז געווען אין יאָר 1957. איך בין אַריין אין מיין שטע־טעלע פיעסק, ווו איך האָב פאַרבראַכט מיינע קינדער־יאָרן. קיין פאַרגעניגן האָט מיר מיין באַזוך נישט פאַר־שאַפט. קיין איין ייד האָב איך דאָרט נישט געטראָפן. דער צענטער איז אינגאַנצן אָפּגעמעקט געוואָרן. פי־לעצקיס הויז איז נישטאָ, דער קאַבאַק איז נישטאָ, ישראל קאַפּלאַנס הויז איז נישטאָ.

גייענדיק פון טייך שטייט רחל לאהס מויער און די אַפּטייק, און אַ ביסל ווייטער — אַרלינס רחל לאהקעס הויז. אין דער זייט זענען נאָך געווען דריי הייזער פון טייך ביז פעריקאָפּ. פון דער צווייטער זייט גאַס שטייט מענדל־יאָסל שבחס מויער אַ צעבראָכענער, און דאָס איז די גאַנצע גאַס פון טייך ביז פעריקאָפּ.

אויפן צענטער וואַקסט ווילד גראָז, און עס פּאַשען זיך בהמות, חזירים און ציגן. דאָס פריילעכע שטעטל, ווו יידן זענען געגאַנגען שבת אין שול, ווו די יידישע יוגנט האָט געשפּילט פוטבאָל אין צענטער פון שטאָט, ווו עס זענען געווען גרויסע ירידים, ווו יידן האָבן גע־שעפּט פרנסה — אַנשטאָט דעם האָב איך געפונען אַ מדבר מיט ווילד גראָז.

דאָס פריילעכע שטעטל האָט אויסגעזען ווי אַ פינצ־טער דערפל. איך בין געגאַנגען אַ קוק טון צום בית־הקברות און איך האָב פאַרבלאָנדזשעט. איך האָב עס געזוכט כמעט צוויי שעה, ביז איך האָב געטראָפן אַ גוי. און ביי אים געפרעגט. דאָן האָט ער מיך צוגעפירט צום אָרט. דער גאַנצער בית־הקברות איז צעאַקערט און מען זייט דאָרט קאָרן. די מצבות, האָט ער מיר דער־ציילט, האָבן די דייטשן אַרויסגענומען און געמאַכט אַ טאַמע אויפן טייך. מיט אַ צעבראָכן האַרץ און מיט טרערן אין די אויגן האָב איך זיך אומגעקערט צוריק.

קרן קימת לישראל

חיה ויהודה בורובסקי, קרית-חיים
נטעו עצים
בחורשת קדושי הקהילות פיעסק ומוסט

לזכר כל בני משפחתם
שנספו בשואה מידי הנאצים

קקל

הועד הארצי לקרן הקימת לישראל בארץ-ישראל

תְּפִלָּה

לְזֵכֶר קְדוֹשֵׁי הַשּׁוֹאָה

הַנֶּאֱמֶרֶת בְּסִיּוּם פֶּרֶק אוֹ מַסֶּכְתָּא וּבְאַזְכָּרוֹת

אָנָּא ד׳ מָלֵא רַחֲמִים

אֲשֶׁר בְּיָדְךָ נֶפֶשׁ כָּל חַי וְרוּחַ כָּל בְּשַׂר אִישׁ, יְהִי נָא לְרָצוֹן לְפָנֶיךָ תּוֹרָתֵנוּ וּתְפִלָּתֵנוּ בַּעֲבוּר נִשְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל מֵאוֹת רִבּוֹא מִיִּשְׂרָאֵל, זָקֵן וָנַעַר, אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וָטַף שֶׁנֶּהֶרְגוּ עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, נִשְׁחֲטוּ וְנֶחְנְקוּ וְנִשְׂרְפוּ לְאֵפֶר עַל־יְדֵי הַצּוֹרְרִים הַגֶּרְמָנִים יִמַּ״שְׁ, בֵּינֵיהֶם אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן, אַדִּירֵי הַתּוֹרָה, קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרִים, רָאשֵׁי יְשִׁיבוֹת וְתַלְמִידֵיהֶן, תִּינוֹקוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא טָעֲמוּ טַעַם חֵטְא וְצַדִּיקֵי עוֹלָם – רַבָּנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קְהִלָּתָם קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ, שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם וְכֵן בְּעַד קְרוֹבֵינוּ שֶׁנִּסְפּוּ בְּתוֹכָם –

יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה

עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם וְיִנְקֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים: הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ. וְעַל־יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר: וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי וַד׳ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן. וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם, יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ.

תְּהִי נַפְשָׁם צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים

לְהַחֲיוֹתָם בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים עִם כָּל מֵתֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים, וּשְׁלַח לָנוּ אֶת מְשִׁיחַ צִדְקֵנוּ לִפְדּוֹת אוֹתָנוּ מִגָּלוּתֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ לְאַרְצֵנוּ וְנִזְכֶּה לִגְאֻלָּה שְׁלֵמָה בִּמְהֵרָה, אָמֵן.

היה היו

היה היו שתי עיירות שכנות קטנות ושלוות. אחת שמה פיעסק והשניה-מוסט. שתיהן שכנו על גדות הנהר נימן במערב רוסיה הלבנה. בין גרודנו לוולקוביסק. שתיהן נוסדו בעזרתו הנדיבה של הברון הירש. כל משפחה קבלה חלקת אדמה עליה הקימה את ביתה ועל השאר נטעו עצים, שתלו ירקות - משק עזר לקיום המשפחה. במרכז כל אחת מהעיירות השתרעה ככר רחבת ידים - שוק לאכרי הסביבה, שהתקיים פעם בשבוע (השוק והנהר היו מקורות הפרנסה העיקריים של העיירות) תושבי העיירות היו אנשים פשוטים וצנועים, יראי שמים, שהסתפקו במועט שבמועט. עמלים כל ימות השבוע על לחמם הדל, כדי לקדש את השבת והחג. האמידים הבודדים הושיטו עזרה לקופות הצדקה בהן נעזרו חולים, עניים, אלמנות ויתומים. אנשי הרוח שבעיירות חנכו את התושבים לחיי מוסר, לאהבת ישראל ולאחדות לאומית. פנה קטנה בעיירות, פנת קודש, מקום בתי הכנסת. בפנה זו ינק העם את חנוכו הלאומי. שם גם שאב העם תנחומים ותקוה לגאולה שלמה.

אביב 1917 בשר לעולם היהודי גאולה. הדי הצהרת בלפור נשאו על כנפי הרוח ובשרו תחיה לעמנו. בעירתנו נפתח בית ספר עברי מיסודו של „תרבות". הוא קלט את כל ילדי העיירות. המורים הראשונים עבדו בהתנדבות. בין כתלי בית הספר נוסד „החלוץ". צעירים וצעירות אלה התכוננו להגשמת הרעיון הציוני. פעמי משיח אמרו הזקנים. בשנת 1923 עלו ראשוני החלוצים מעירתנו. הם עזבו אב ואם ושמו פניהם מזרחה. ראשונים אלה סללו את הדרך והיתר עמד בשער וצפה להיתרי כניסה. לצערנו רק מעטים עלו. הרב לא זכה. הקדים אותם הצורר הנאצי. בקיץ 1941 פרצו חיות טרף אלה לעולם השקט הזה והרסו את הכל. הרגו העבידו בפרך ושרפו חיים. את היתר עקרו מבתיהם והובילום לגיטו וולקוביסק.

בשנת 1942 נתק פתיל חייהם. בחדש טבת ביום חרף קר עמדה כל העדה בשלג עמוק בתור ליד קרונות המות שהובילום לטרבלינקי ושם הושמדו. העירות נשרפו כליל גל אפר מכסה את השטח עליו חיו ושאפו 3000 נפשות טהורות. על פי נס נשארו אודים בודדים נצולי המחנות והפרטיזנים. הם באו אלינו כדי להחיות את זכרם של הקדושים, כדי שנזיל דמעה על שבר אחינו ואחיותינו ועל שבר עמנו.

ואנו עושים זאת. אספנו את מעט השמות של יקירינו ורשמנו אותם על דפים מתים אלה. ואם מרב צער ומגודל האסון והשבר נשכחו אי אלה שמות מלבנו, נעלה אותם בספר זה כאלמונים.

הקורא בספר הזכרון. הרכן ראשך לאות אבל והוקרה לנשמות הטהורות האלה שנספו בשואה יחד עם כל בית ישראל.

זכר ואל תשכח את אשר עשה לנו העמלק הנאצי.

יזכר

יזכר עם ישראל את קהלות הקדש פיעסק ומוסט שנעקרו, שנחרבו ושנמרחקו באכזריות. זכר את בניו המומתים, קרבנות ממלכת הרשע שעונו עינויי גוף ונפש במחנות המות. זכר את אלה שגורשו לארץ גזירה ולא נודעו עקבותיהם שנרצחו בהמון בשוקים וברחובות, שהובלו לטבח בקרונות המות, שנקברו חיים ונשרפו בהיכל הקדש על גוילי התורה, שנשרטו, שנטבעו, שנחנקו, שחולל כבודם ונשפך דמם בידים טמאות על קדוש השם.

יזכר עם ישראל את ילדיו מחמדיו, טהורים בני טהורים שנגזלו מחיק הוריהם בידי חיתו אדם והובלו בצאן לטבח, שנערפו והומתו במיתות משונות ונערמו ערימות ערימות בראש חוצות עוללים ויונקים, שנופצו אל אבני קיר ששומטו מחומות, שהושלכו חיים בשקים למצולות ימים ונהרות, שחייהם נקטפו באבם בידים אכזריות.

יזכר עם ישראל את טוהר הילדות וזיו הנעורים ואל ישכח את הרשע וארח הזועות כל זמן היותו חי עלי אדמות.

אל מלא רחמים

בורא ארץ ומרומים, אל נא תחשה לדם עמך ישראל השפוך כמים. המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה. במעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע לאלפי נשמותיהם של ישראל, קדושים אנשים, נשים, ילדים וילדות, עוללים וטף, שנהרגו, נשחטו, ונשרפו חיים בידי הנאצים הצוררים והעריצים
בעירות מולדתנו

פיעסק ומוסט

כולם קדושים וטהורים.

יזכרם אלהים לטובה ובגן עדן תהא מנוחתם.
בעל הרחמים יסתירם בסתר כנפיו לעולמים ויצרור בצרור החיים את נשמותיהם – ה׳ הוא נחלתם והוא ינקום את נקמתם ויזכור לנו את עקדתם ויעמוד לנו ולכל ישראל זכותם.
ארץ אל תכסי דמם! בזכותם ישובו נדחי ישראל לנחלתם.

הרבנים

הרב הגאון והעלוי ר' צבי הירש קוויאט
הרבנית מרת קיילה
הבנים: יצחק, אשתו ובנם אשר
מאיר, אשתו נחמה ובניהם
משה, ברל, מוטל
וועלוול,
שמואל, אשתו רחל
הבנות: מרים ובעלה הירש ובנותיהם
אסתר שרה-לה.
ד"ר רבקה ובעלה ד"ר הרב אליעזר
ובנם מנחם
אסתר

הרב הגאון ר' יהושע בנימין דניאל
ואשתו הרבנית פעסל
הבנים: אברהם
שלמה
שלום ומשפחתו
הבת: חנה ובעלה הרב ובנם.

הרב הגאון

דבונקין

מת מות קדושים
לאחר התעוללות בו נזרק לתוך הנימן
לעיני בני הקהילה

ריבה אשתו

ושני ילדיהם

איזנמן

שמחה
טעמקע האם
פייבל הבן

איזנמן

ישׂשכר
אסתר האם
נח הבן
חאנע "
רייזל הבת
זינה "
סוניה

איזנמן

דובקע האם
אנצל הבן
פייבל "
חנה-מערקע הבת
יהודית "
נעכע "

איזנמן

פעשׂע בת למשפחת גוטמן
קופל בן

איזנמן

דב
גיטל האם
מערקע הבת
רחל "
נעכע "

איזנמן

לייבה
חסיה האם
מתתיהו הבן
מעטע הבת

איזנמן

יעקב
חיה האם
מתתיהו הבן
מעטע הבת

איזנמן

אליהו
חנה האם ושני ילדים

איזנמן

משה
אליהו בן
שיינה מעקע בת
שמעון בן

איזנמן

יהודה
פרומה האם ושני ילדים

איינשטין

דובקע האם
יואל הבן נפל בפרטיזנים
אשתו וילדיו

איינשטין

לייבע אחיו ומשפחתו

אברמיצקי

שמואל אמו ואחיותיו
ומשפחתו

איצקוביץ

אלטע אדעסעס
לאה הבת ובנותיה

אפשטין

ירוחם האב
מלכה אשתו מבית וליניצ'יק

אבילביץ

חנה ומשפחתה

אסטרינסקי

אסנע
משה
אדעס אשתו
זימל הבן
פייבל "
שמואל-חיים הבן
רותי הבת
בתיה "

איצקוביץ

אברהם האב
שיינה אשתו
אולה, הבת, ומשפחתה
זיידל, הבן ואשתו

אילוביצקי

שלמה האב
דבורה אשתו
שרפוה חיים
אליהו הבן ומשפחתו
הינדה הבת

אפשטין

מאטל האב
איטקע אחותו
הענ'יע האם
אהרן הבן

אפשטין

שמואל האב
חיים אחיו
ציפקע אשתו
באבעלע בתם
יוסף בנם

אפשטין

פסח ומשפחתו

אסטרינסקי גרשון נהרג בצבא האדום
אשתו וילדיהם

אסטרינסקי חנה-רחל
אסתר הבת
ביילה "

אסטרינסקי הירש
חוה אשתו וילדיהם
ליבע ומשפחתה

אורלין פריידל

אפרון בערל
ציפע אשתו וילדיהם

בורר

צדוק האב
פייגל אשתו
רייזל הבת

בורר

אהרן האב
שרה אשתו
ליישקע הבן
ינטה אשתו
חיים-הלל הבן
חנה אשתו לבית שפקביץ
ו-4 ילדיהם
קיילה הבת, בעלה
ו- 7 ילדיהם
ביילע, בת אחותו לבית צין
מנדל הופמן בעלה
חנה הבת עם משפחתה

ברוין

משה האב
פרל אשתו
מנדל הבן
פראדל אשתו
רחל הבת נשואה
חנן הבן

בוירסקי

יואל האב
רבקה אשתו לבית שבח דבורסקי
וילדיהם

בוירסקי
זלמן האח
ביילקע אשתו לבית קפלן
וילדיהם
פעשע אחותם ובעלה

בוירסקי
יקותיאל האב
אסנע אשתו וילדיהם

בוירסקי
לייבע האב
פרל אשתו לבית קפלן מוסטי
שמואל בנם נפל בפרטיזנים
נחה בתם

בינקוביץ
זיידל אשתו וילדיהם

בינקוביץ
משה ומשפחתו

בורנשטין
בוריס
שיינה אשתו לבית רייטמרד
ו- 5 ילדיהם

בורובסקי

מאיר האב
שרה אשתו
משה הבן
ברכה אשתו } מרוזנה
יצחק בנם
רייזל בעלה וילדיה
יצחק הבן נפל בצבא

בורובסקי

ברוך האב
חיה-אדעס אשתו
יואל הבן אשתו ובתם

בורובסקי

יצחק האב
גיטל אשתו
שמואל הבן
נחמה אשתו וילדיהם
יואל הבן
אטקע אשתו וילדיהם
משה שוחט הבן ומשפחתו

בורובסקי

לייבע האב נשרף חיים
חיה-זלדע אשתו
משה הבן ומשפחתו אשתו רחל
דבורה אשתו מבית ילין
וילדיהם.
דוד הבן
הבנות של משה זיסל ורבקה
אשתו של מרדכי פייגה
הבנות של מרדכי לאה ושיינה

באלאנסקי

מאיר
טשרנה האם
פייגל הבת
ובן

גוטמן

אהרן חתן לשמחה איזנמן
פימה האם
וילד

גוטמן

זאב
שרה-הינדה האם
העניע הבת
ניסן הבן
לייבל הבן
חאמקע הבת
מאטל חתן למשפחת גוטמן

גלפרין

יהודה
חנה האם
רייזל הבת
חיים הבן
שרה הבת
יוסף הבן ומשפחתו

דינעס

אברהם
מערקע האם
וילד

גולדין
יוסף אשתו ובנותיו

גודעס
ישראל ממיקלעשטשינע

גורודניק
אברהמע
מריאשע הבת
זיסל "
סימע "
שמואל הבן
משה " ומשפחותיהם
ליבל "

גרלובין
זלמן
זלאטע אשתו מבית קו״ט
מאיר הבן
יצחק "
חיינקע הבת

גלפרין
איטשע ואשתו

גלפרין
ירחמיאל ומשפחתו
ישראל אחיו ומשפחתו

גולדברג
חיים-שלמה האב
שרה-ליבע אשתו
בנימין-דוד הבן
שיינע אשתו לבית לב
בצלאל הבן
רוזה הבת

גלמבוצקי
חיים האב
מרי אשתו
יעקב הבן
רחל הבת

גלמבוצקי
יקותיאל

המשפחות:
רבקה
אברהם
צ'רנע
ישראל
חיים העניך
חמקע
אלטע

דוקסן

דוד איצקע
דובה אשתו

דנילביץ

יעקב-איסר האב
איטקה אשתו
שמואל הבן
שרה הבת
משה הבן
אילקע האח
בובטשע אשתו וילדיהם

דנילביץ

אלי-חאנע
בלומה אשתו
חנה-פייגל הבת
ריבל "

דנילביץ

חיים
זלדה אשתו
יוסף הבן
טייבל הבת

דומשביצקי

יצחק

דומשביצקי

אהרן
רבקה אשתו
וולפע הבן
חנה "

וינקור

ארטשיק
שיינע אשתו
אבא הבן
שלמה "
משה "
בנימין "

וינקור

דניאל
לאה אשתו
לייבל בנם הרב
משה " נהרג ע"י הצבא הפולני
זלמן "
בנימין "
שלום "
רותי בתם

וינקור

חיינקע האם
גימפל הבן
ביילקע אשתו מבית וגד
וילדיהם

דניאל הבן
לאה אשתו מבית וגד
יעקב הבן
משה
חיה אשתו מבית פרי ובנם
לייבל הבן נפל בפרטיזנים
חייקע הבת ובעלה מרדכי

וינקור לייבע ומשפחתו

וינקור יענקל
זיסל אשתו וילדיהם

וינקור פיניע אשתו וילדיהם

ונד לייקע

וינשטין נאטע ומשפחתו

וינשטין יהודה ומשפחתו

וינשטין מאטע
מאשא אשתו
ניסל הבן
חנה הבת ומשפחתה

וינשטין ברוך
ביילקע אשתו והילדים

וינשטין זליג ומשפחתו

ונד יענקל-לייזער
לייקע אשתו
תמרה הבת
מוטע הבן

ונד ראובן
פייגל אשתו וילדיהם מבית ונד

ונד שיינע-שרה הדודה

ויינר אברהמקע ואשתו
מיכל הבן נהרג בצבא הפולני
מַשַׁה הבת

ונד ארטשיק אשתו וילדיהם

ונד אהרן-שֶׁפּי " "

ונד יונה

ונד אלי

ונד ידידיה ומשפחותיהם

וולושטש זליג
באבל אשתו וילדיהם

וולושטנסקי לייבע ומשפחתו

ונד

אשר
שמואל-שלמה בנו
חנה אשתו
וועלוול
בנימין-משה
יוסף
ברל
שיינקע הבת ומשפחתה

ונד

פייבל ומשפחתו

ונד

חיים ומשפחתו

וינשטין

אברהם
ביילע אשתו ומשפחתם
חיים-לייב
גיטל אשתו ומשפחתם
ברוך ומשפחתו
יצחק "
ירחמיאל "
מוטקע "

וולושטשנסקי

זיידל
פריידע אשתו וילדיהם

וורניק

ומשפחתו

ונד יירשל
שיינקע אשתו וילדיהם

ונד מֵשקע ומשפחתו

ורהפטיג גולדה האם
גולדה הבת ומשפחתה
דניאל
יענטע אשתו
וילדיהם מבית מורשטין

ולר יעקב ומשפחתו

וינשטין רפאל-אהרן
מלכה אשתו
לייטשע הבת ומשפחתה
סילקע הבן ומשפחתו
יצחק הבן

ורניק רֶעשקע ומשפחתה
ורניק רַאשקע "

ורשבסקי

אברהם-משה
חנה אשתו

ילדים:
שמואל
פרל אשתו
גיטל בת
פִירָה "
דוד בן
פרומה
לידסקי בערל בעלה
חיים בן
שרה בת

ורשבסקי

חיים
באשע אשתו מבית שיבובסקי
זליג נפל בחזית הצבא האדום
אסתר הבת
שפרה "

וינקור

באניע

וינקור

חיים
איטקע אשתו
וילדיהם

וינקור

שמעון
חיה-שרה אשתו מבית ונד
וילדיהם

זלוטניצקי

מאיר
אסתר-לאה אשתו
שלמקע הבן
הינדע אשתו מבית רובין
חיים-קע הבן
ישראל האח
נחום "

זוקובסקי

שמעון ואשתו

זשצ'ינסקי

יונה ומשפחתו

זלקין

צבי ולאה אשתו

דינס

אלטר
העניע האם
סוניה בת ובעלה
שיינה "
מיישל בן

זקין

משה
רחל האם
דביירה בת ומשפחה
חסיה " "
פסיה " "
חנה "
רבקה "
באשל "

זוקובסקי

אסתר
ברוך
שיינה-ריידל האם
דובקע בת
מאיר חתנם וילדיהם

זוקובסקי

שיינה-חיה האם
רבקה בת
דובקע "
שרה "
פערל "

זוקובסקי

ליבע
בערל בעל אח
בלומה אחות

זוקובסקי

באשה האם
צירל בת
משה בן
דבורה בת
ציפה "

זוקובסקי

שמעון
שרה-דבורה האם
ציפה בת
דבאשקע "

משה דוד ראש המשפחה
לאה האם ו-2 ילדיהם

יעלינוביץ

בצלאל ראש המשפחה
אסתר האם
שרה בת

יעלינוביץ

חנה ליבה האם
טעמע בת
ברל בן ומשפחתו
יוסף "

זוקובסקי חונע
מילע אשתו

חינצינסקי

הספר
הנה אשתו ומשפחתם
בנם, אחד נפל בפרטיזנים

חילר

חייה-גרונה ומשפחתה

חזנובסקי

עטקע והבנות:
לאה
דבורה
אסתר
ליבע

יוגל

מרדכי־געציל
אסתר אשתו
גיטל הבת ובנה
אברהם הבן נפל בפרטיזנים
לייזר הבן
מילה הבת

יוגל

רייזקע

יענקל דער שטעפער ומשפחתו
איטשע לייב אחיו ומשפחתו

ינטשוק

חיים
ביילע אשתו
מאשה הבת
רייזל הבת ומשפחותיהם
מיירים הבן
גדליהו

ילין

אברהם
זישקע אשתו
באשקע הבת ומשפחתה
יעקב הרב בנם הבכור
אייזיק הבן
איידלע הבת ומשפחתה

ילין

פייגה־לאה האם
אברהם הבן

ילין

ראובן
שרה אשתו
חיה הבת
ליבע "
גיטל "

יוסעלעביץ

רפאל ומשפחתו
בן אחד נפל בפרטיזנים

ילין

יצחק יעקב
סימה אשתו

ינטשוק

ישראל
חנה-פעשקע אשתו מבית דנילביץ
מאשא הבת

כגן

משה ראש המשפחה
רייזל בת מבית קפלן אברהם-יצחק
בעניע בן

כגן

טוביה ראש המשפחה
דובה האם
אברהם בן
זעלדה בת בעלה ו-3 ילדים

ליסובסקי

יעקב ראש המשפחה
מילה האם ומשפחתה

ליסובסקי

שמואל אח ומשפחתו
חנה-פייע אחות ומשפחתה
שיינה "
בונה "
דבורה "
ציפה " ומשפחתה
חייקל אח ומשפחתו
אברהם " "
לייבה " "

מדלינסקי

שרה האם
דובקע בת
מירה "

כץ

באשקע וילדיה
חיים הבן נפל בפרטיזנים

ליסובסקי

שמואל
באבל אשתו מבית וינקור
וילדיהם
ריבה אחותו ומשפחתה
מאיר ואשתו
ובנם חיימקע

לב

אהרן
איטקע
לייזר הבן
ובנותיו רחל
מלכה
זיידל הבן ומשפחתו

לב

זיידקע הרבי נשרף חי
שאשע אשתו
גענעשע גיסתו

לב

יהושע ומשפחתו

לב
יואל
רבקה אשתו
פיגה הבת
שלמה הבן
ברײנה הבת

לב
איסר
ביילע אשתו וילדיהם

לב
שעפסל
לאה
וילדיהם

לב
אברהם ומשפחתו

לב
שלמקע ואשתו
ראובן בנם ומשפחתו

לב
מנחם-מענדל
וועלע אשתו וילדיהם
דוד-ליב הבן
חיים "
ראובן "
פייבל "
ומשפחותיהם
משה
באצנקע הבת ומשפחתה

לב

יונה
מנוחה אשתו

לב

אברהם-קע

לב

מיישקע
באשקע אשתו
טוביה הבן
שרה אשתו מבית פוקסמן

לב

משה
מירל אשתו וילדיהם

לוין

ירמיהו
מאשא אשתו מבית ונטשוק
וילדיהם

לוין

שלום ומשפחתו

לוש

טודל ומשפחתו

לוש

אברמל ומשפחתו

לב

יעקב-אהרן
לאה אשתו
שלמקע בנם ומשפחתו

ליב

אברהם
בלהה אשתו מבית ונד
וילדיהם

ליב

מוטל
באבטשע אשתו מבית שבח
ובנם

נרדובסקי

זליג
מרי הבת
בצלאל הבן
פרומה אשתו מבית קפלן

ויתר בני המשפחה

נוביק

גדליהו ומשפחתו

מורשטין
יוסף
באשקע אשתו מבית ציכיבסקי
דוד בן

חאשקע ובעלה איטשע מאיר
ובנם יעקב מבית ציכובסקי

מורשטין
ביילקע אחות יוסף מורשטין
אהרן בעלה
אסתר בת
דינה "
יצחק בן

מורשטין
שפרה בת ר' לייבע-בער
והילדים

מורשטין
לייקע
קופל הבן ומשפחתו

מורשטין
זליג ואשתו
שלום
לוטי
מולע
מאיר
יודל
אברהם מישקע
ומשפחותיהם

מרמינסקי

שרה-רבקה וילדיהם
פיגל ובעלה חיים השוחט
וילדיהם
שרה ומשפחתה

מלקביצקי

הענק-וועלוול
ריבה-מירל אשתו
דבורה בת
שרה "
רחל "
ישראל בן
באבל אשתו מבית וינקיר
ובנם
משה בן נפל בפרטיזנים
מוטקה חיים גרשנס ואשתו

מנדילביץ

יהושע
גניעשע אשתו
לייבע הבן
אשתו
מלכה הבת
נחמה "

סטולוביצקי
ניסן ומשפחתו

סדברובסקי
אליהו-מיכל
לייקע אשתו
פרץ הבן
באבטשע אשתו
וילדיהם

סרפין
מאיר
עטקע אשתו
פיגל הבת
גדליהו הבן מת ברוסיה

סגלוביץ
יעקב עם משפחתו

סגלוביץ
בערל
גולדה אשתו וילדיהם

סדליצקי
חיים הבן
זיידל "
ומשפחותיהם

ספר בערל חתן מבית קזיקובסקי
העניע האשה
והילדים

סאוויצקי
שלום ראש המשפחה
עטל האם
פאניע בת
יודעס "
העניע "

פאיעבסקי
לייבה ראש המשפחה
ריינה האם למשפחת ליסובסקי
הדסה בת ומשפחתה
בעניע בן

פאיעבסקי
משה ולה ראש המשפחה
ריבה-לאה האם ו-5 ילדים

פודלישבסקי
באשע לבית קפלן ומשפחתה

פוליאקביץ
מאיר ראש המשפחה ממש' קפלן בילה
סוניה האם והילדים
טייבעלע אחות בת בילה קפלן

פשינסקי
אברהם ראש המשפחה
חייה-שרה האם

פוקסמן

יוסף־דוד
חייה־ריבע אשתו
אהרן־לוי בנם
נחה אשתו
שפרה הבת ובעלה
שרה " "
שמואל הבן
חנוך "

פלקוביץ

באשע
זליג הבן ומשפחתו
איטשע " "
גרשון " היה מדריך ב.החלוץ
ברייכה וילדיה
רייזל הבת

פט

גרשון
יהודית אשתו
וילדיהם

פורטנוי

יהושע
ליבע אשתו
וילדיהם

פורמן

שלמקה
קיילע אשתו
וילדיהם

פינסקי

נח
חנה-עלקע הבת וילדתה
פייוול בנימין מלכעס ומשפחתה
חיים אחיו ומשפחתו

פריוו

רבקה האם
יוסף הבן
חייה-שרה אשתו וילדיהם

פקר

משה-יודל אשתו
מוטקע הבן ואשתו מערע
וילדיהם
חאנע הבן אשתו
וילדיהם

פינקלשטין

מאטקע
שיינה אשתו
חיים הבן נפל בצבא האדום
יוסף "
דוד "
אסתר הבת
גולדה "

פינקלשטין

לייזער מענדל
ביילע אשתו
טילע הבת

פרושביצק

יצחק
בערל הבן
שרה אשתו והילדים
שמואל-יוסף
חיה אשתו מבית לב
ובתם

פובורוזניק

משה ומשפחתו

פוקסמן

חנה-מערקע ומשפחתה

פרוס

מיכאל-יעקב ומשפחתו

צ״ן

שמואל הבן
מאטע "
משה "
אטל אשתו מבית בורובסקי
ובנם
מנדל הבן
ליבע הבת
יעקב הבן

ציפין

דוד-לייבקע
באבטשע אשתו
יצחק הבן, חזר מהפרטיזנים ונהרג
ע"י הגויים בפיסק
משה הבן נהרג בפרטיזנים

ציפין

אברהם-משה
דינה-רבקה אשתו
ניסל הבן נפל בפרטיזנים
מוטל הבן
שינדל הבת
לאה "
חיה "

צין

פריידע-קיילע
חיה-שרה הבת
ובן אחד

צין

וועלע מיטורי
פרומה אשתו
גדליהו הבן
מייטע אשתו מבית פרושביצקי
מוטל הבן
יפה הבת
גולדה הבת
לייזער בעלה ובנם

./.

פשינסקי

יהודה ראש המשפחה
פראדל האם
טייבל בת
מיירים בן

קפלן

אברהם-יצחק ראש המשפחה
דובה האם
יששבר בן
מערקע בת
נח בן
ישראל-יהודה בן
מאיר "

קפלן

יוסף חתן-ראש המשפחה של איזנמן
ציפה האם
וילד אחד

קפלן

אליהו חתן ראש המשפחה, של איזנמן
דובה האם
מעטע בת
חיים-בערל בן

קפלן

מענדל ראש המשפחה
רבקה האם
אליהו בן
ובת

קפלן

סימה האם
אסתר הבת

קפלנסקי
גרוניע ומשפחתה

קפלן
ישראל
מרים אשתו
מנחם הבן
משה "
זלמן "
לייבל "
דינה הבת

קפלן
חייטשע
פייגל הבת ומשפחתה

קפלן
שלום
חנה-פאיע אשתו
אהרן הבן ומשפחתו

קפלן
שרה-יהודע
פעשקה הבת ובעלה ירחמיאל
והילדים:
רוזה
אהרן
יצחק

קפלן
בילה האם
אסתר הבת ובעלה
הינדע "
אברהם הבן ומשפחתו

קפלן
שמחה ומשפחתו

קפלן
אברהם "
באשע האם למשפחת זוקובסקי
אליהו בן

קפלן
ליבע אח לשמחה קפלן ומשפחתו
אידלה אחות ומשפחתה
זלאטע " "

קפלן
יצחק ראש המשפחה ומשפחתו

קפלן
אברהם ראש המשפחה
חיה האם
מילה בת
אסתר "
רוזה "
ישעיהו הבן ומשפחתו

קפלן
דב ראש המשפחה
בוניע האם
האלע בת
יהודה בן

קוליקובסקי
ברינה אחות ובעלה
מילע "

קויט
ישראל לייב היה רב
אשתו ובני משפחתו

קויט
מערע
בעלה חנוך לוין ומשפחתם

קויט
לייבע
ביילקע אשתו
רחל הבת
יעקב הבן
אברהם "
לייזער "

קפלן
ישראל ומשפחתו ממוסט

קוטלרסקי
ומשפחתו

קורוטניאנסקי
אברהם
עטל אשתו מבית לב
מוסיה הבת ומשפחתה
דבורקה הבת
סוניע "

קפלן
נח
שיינע חייה האם
חייטשע אשתו
מבית גולדברג וילדיהם

קרולין

מענדל
ליבע האם
יהודה הבן
דינה מירל אשתו
אברהם
טייבל אשתו וילדיהם
מיישקע ואשתו
שמואל
מלכה אשתו
יוסף אחיהם נפטר ערירי בארץ

קויט

לייזער אהרן
באשע אשתו וילדיהם

קפלן

הניך
שאשקע אשתו וילדיהם

קרפ

לייבקע
באדאנקע אשתו
וועלוול הבן ומשפחתו
שמואל הבן נפל בפרטיזנים
ובת

קויט

אברהם אשתו ומשפחתם
דבורה הבת

קפלן

וורשל ואשתו
אברהם-משה הבן
רבקה אשתו מבית אסטרינסקי
יעקב הבן
פייבל "
שמואל "
חנן "
זלמן "
ליפשע אשתו מבית נרידובסקי
וילדיהם
דוד הבן ומשפחתו

קפלן

יהודה אשתו וילדיו

קוזק

המורה
ינטה אשתו וביתם

קוויאט

שמעון
העניע אשתו

קוויאט

ישראל ואשתו
מערע הבת
זיידל הבן

קוויאט

רוחמה
מאיר לייב בעלה קיפילוביץ
ומשפחתה

קוויאט
גיטל דובינסקי ומשפחתה

קוויאט
אברהם-דוד ומשפחתו

קוויאט
הירש
איידלע אשתו ומשפחתם

קרביץ
זוסקע ואשתו
חנה הבת
הודל "
צדוק הבן

קרפ
אברהם-מיישקע
ראשע-גיטל אשתו וילדיהם
העניאך הבן

קרפ
איטשקע
ליבע-חיה אשתו
וילדיהם

קרפ
שימקע
אסנע אשתו
וילדיהם

רובין
דוד-לייב
גיטל אשתו ומשפחתם

רפלנסקי
חייה-גרונע ומשפחתה

רובין
מרדכי-יירשל
ליבע אשתו והילדים:
חיקה
משה
חיים

רוזנשין
חייה-איטקע
חנה-פיגאל הבת ומשפחתה

רובקין
ארטשיק
חייה-אישע אשתו
הרשל הבן
לאה אשתו לבית גפנר-ציכובסקי
יעקב בנם
יוסף "
שרה-חנה בת

רובקין
דבורה
מלכה הבת

רייטבורד

עקיבא
באדאנקע אשתו
ריידל הבת ומשפחתה
נחום הבן ומשפחתו
יחזקאל " "

רוזנסקי

דב
זיסל אשתו
שיינע הבת ובנה

רוזנסקי

אליהו ומשפחתו

רוזנסקי

וועלוול
נעכקע אשתו
אברהם הבן
חנה אשתו וילדיהם

רוזנסקי

בערל נפל בפרטיזנים
באבל אשתו וילדיהם
מאיר נפל בפרטיזנים
עלע נפל בפרטיזנים

רוטעס

הרשל ואשתו

רומנובסקי

נח ובנותיו ומשפחותיהם

רבינוביץ

חיים
מערקע אשתו
יענטע הבת

קזיקובסקי

לייבה ראש המשפחה
פייגל האם
חיים הבן

קזיקובסקי

פייבל ראש המשפחה
רייכל האם
והילדים

קראוויעץ

אברהם ראש המשפחה
נעכע האם
חיים בן
ליבע בת

שיבובסקי

מיירים ראש המשפחה
היטקע אשתו
שיינה-חייה הבת ומשפחתה
אליעזר הבן ומשפחתו,
רב בראש

שיבובסקי

אליהו ראש המשפחה
חיה-גרונה האם
והילדים

שימנוביץ

אברהם ראש המשפחה
ריזל האם
אליהו בן
האלע בת

שבח

אליעזר
מערע אשתו
דוד בנם
ברטה אשתו מבית איצקוביץ וילדיהם
משה
גניה אשתו מבית איצקוביץ וילדיהם
קיילע אחותם ומשפחתה

שבח

אסתר
שמעון בעלה דומובסקי
יעקב בנם

שבח

קיילע
מיכל בעלה וילדיהם

שבח

ברל
קיילע ומשפחתה
באשקע "
בונשע "

שבח

גרשון ומשפחתו

שבח

מענדל
חייה-שרה אשתו וילדיהם

שלפיצקי

לייבע
חנה אשתו
שמעיה הבן ומשפחתו
מוטע הבן

שלפיצקי

יהודה
חנה אשתו
פרומה הבת ומשפחתה

באשע " "

שלפיצקי

מייטע
מענדל הבן נפל בפרטיזנים

שבח

רבון אשתו וילדיהם

שבח

יודל
זיידל הבן
חנה אשתו וילדיהם
עטקע הבת ובעלה עקיבא

שפץ

ביילקע מיירימס והילדים

שפר

בישקע ואשתו יענטע
ובנותיהם פרומה וביילע

שליימקע חאנעס ומשפחתו

שבח שמואל ואשתו
באבל הבת
לייטשע "

שבחדבורסקי משה
חיה אשתו
פעלטע הבת
מירעלע בתה
חייה-לע "
לאה בת
בעלה זוועצקי אלטער
פלטיאל בן
ברוך "
יעקב "
יוכבד בת

שפץ טוביה
חיה אשתו
באבטע בת
פרץ בעלה מבית סרברובסקי
וילדיהם
ליבע בת
מלכה "

שפץ זיידל ומשפחתו היה רב

שיבובסקי

משה-נתן
איידלע אשתו
יעקב הבן
חנה אשתו
הבנות זהבה וסימה

שיבובסקי

אהרן
חיה אשתו
אריה הבן
משה "
חנה אחות

שנייאור

ירחמיאל
באשקע אשתו וילדיהם

שמולקע החתן של סנדר המלמד
אשתו וילדיהם
מלכה אחותו ומשפחתה

שפירא

סטירקע האם

שפירא

יצחק
חוה אשתו
רבקה הבת
גיטל "
זלמן הבן

שפץ
צדוק ומשפחתו היה רַב

שמולביץ
שפסל
בלומה אשתו
נחמן הבן
חנה אשתו וילדיהם
חייה-רחל הבת ומשפחתה
איטקע הבת
יצחק הבן

שבח
משה הזגג
גרשון בנו ומשפחתו
מענדל הבן
חייה-שרה אשתו וילדיהם

שמעון דער לוריער
לאה הבת ומשפחתה

שבייסקי
ידידל
באשקע אשתו וילדיהם

שירקעס

יוסף ראש המשפחה
ליבה האם
ו-3 ילדים

לייזר שבח
אשתו מרו
הבן דוד ומשפחתו
הבן משה ומשפחתו
הבת קוילה ומשפחתה
קוילה בת ועקב שבח ומשפחתה

אייזק בן אברהם שבח ומשפחתו
אסתר בת אברהם שבח ומשפחתה

בר"ל בן יוסף שבח ומשפחתו
קוילה בת יוסף שבח ומשפחתה
רשקה בת יוסף שבח ומשפחתה
בונצה בת יוסף שבח ומשפחתה.

שמולביץ

שכנה
באשע אשתו
פייגל הבת
סוניע "
שיינדל "
שיאל הבן
אברהם-משה הבן
הדודה צביה הדוד שלום
וילדיהם: זלמן
הרשל
מערע

שבץ

מנדל
נחאמקע אשתו וילדיהם

שבח

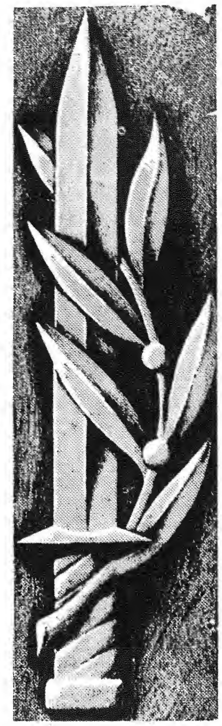
ביידל בין המורים הראשונים לעברית בפיסק
אשתו וילדיו

שבח

משה ראובן
מלכה אשתו
ביידל הבן

שיפקעביץ

באשע
גיטל ומשפחתה
לייזער הבן ומשפחתו

יזכר עם ישראל את בניו ובנותיו
חילי צבא הגנה לישראל הנאמנים
והאמיצים אשר חרפו נפשם במלחמה
על תקומת ישראל: יזכר ישראל
ויתברך בזרעו ויאבל על זיו העלומים
וחמדת הגבורה וקדושת הרצון
ומסירות הנפש אשר נספו במערכה
הכבדה: יהיו גבורי מלחמת השחרור
והנצחון חתומים בלב ישראל לדור דור

בזה אנו מבקשים סליחה ומחילה מהמתים והחיים, להבדיל —
על שפגענו בכבוד המשפחה במקרה שלא הזכרנו את שמם
ואינם מופיעים ברשימה — כי בשגגה היא

רשימת הנפטרים

הרב יגל שבתי
הרבנית יגל ליבה
ר' לב זליג
ר' שבח אברהם
מרת רחל לאה קפלן
אסטרינסקי יעקב — ארצות הברית
בורובסקי מאיר
בורובסקי חיה
בורובסקי שרגא
בורובסקי טדי — ארצות הברית
גודס שרגא — ארה"ב
גודס יואל —ארה"ב
גינגולד לווין
דומשביצקי שמעון
דחובסקי אביגדור
וורשבסקי שמעיהו
וויינשטין רחל
וונד חנה־לאה — ארצות הברית
וונד חיים־ישראל — ארה"ב
לונסקי שמעון
לב שלמה — ארגנטינה
לב חיים — ארצות הברית
לווין אלתר — ארה"ב
לווין חיה־לאה — ארה"ב

נרודובסקי בנימין
נרודובסקי מרדכי
נחשון גדעון
עמיאל שלמה
עמיאל יוכבד
גומרגרין חנה
פינקלשטין מנדל
קליידרמן (לב) שרה הינדה
קרולין יוסף
קוויאט יהודאי
קזיס רבקה
קפלן נפתלי
ריטבורד הרשל לייזר — ברית המועצות
ריטבורד משה — בריה"מ
ריטבורד חיים — בריה"מ
רוז'נסקי יוסף — בריה"מ
קפלן מאיר
מרמינסקי אברהם
שבח חיים — ארגנטינה
שמולביץ אליהו
שבח שרה — ארגנטינה
שבח דורה — ארגנטינה
שבח חנה — ארגנטינה
שטיינברג רחל — ארצות הברית

עדויות

נאטע קאזלאווסקי

Stürmer
Jüdischer Mordplan

WOHNGEBIET DER
JUDEN
BETRETEN
VERBOTEN

עיירותינו בתמונות

הורי בנות עירנו בשקה ולאה באמריקה

יוסף פריי ואשתו

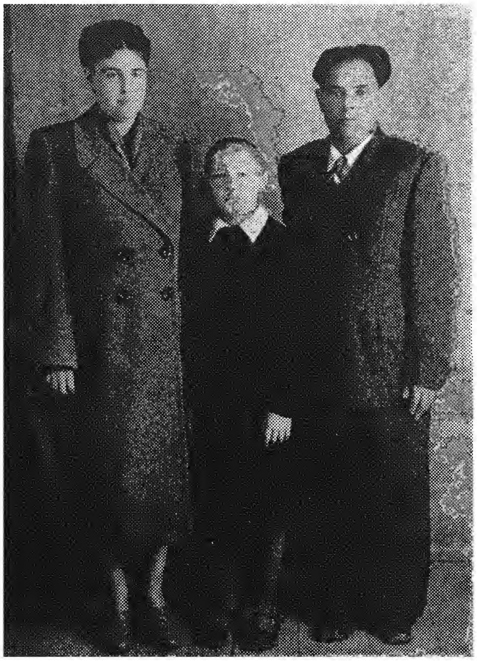
פרופ׳ סעדיה עמיאל

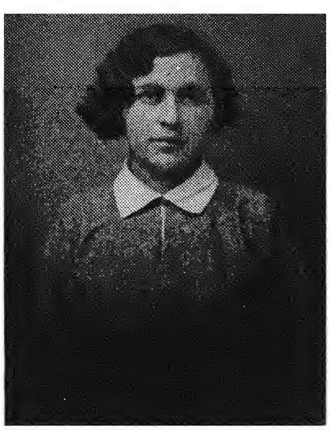
בן גלנבוצקי

משפחת שושנה גלנבוצקי

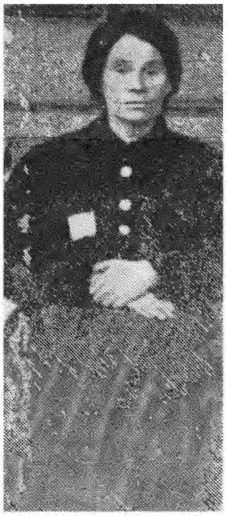

באבול וינקור

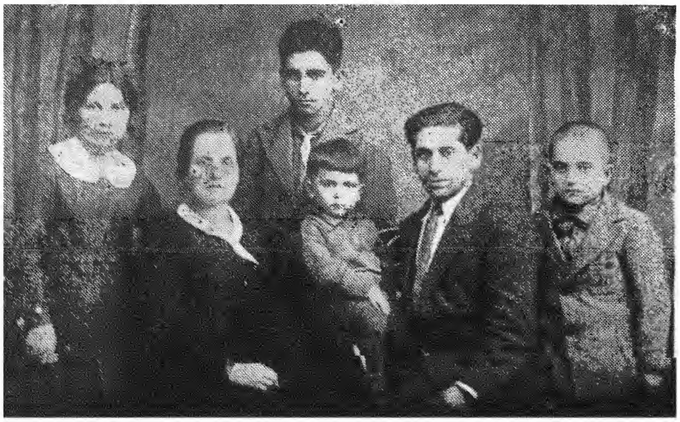

חסיה צין־לב ואחותה חנה

עוזר שבח

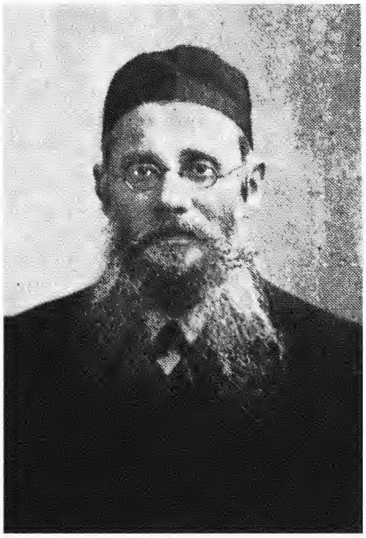
משפחת משה שברוצבורסקי

יוצאי פיעסק בארגנטינה, בואנס איירעס

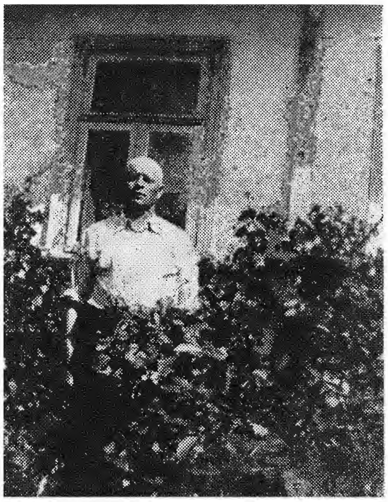
ועד יוצאי פיעסק ומוסט בישראל

הרב אשר קויאט ז"ל

תנחום דער וואסער טרעגער

רחל בויארסקי
אשת יוסף לייבס

הינדע ווייגר

יקותיאל שבח

המורה יצחק דיכטר ז"ל

תפילת יזכור
בערב הזכרון

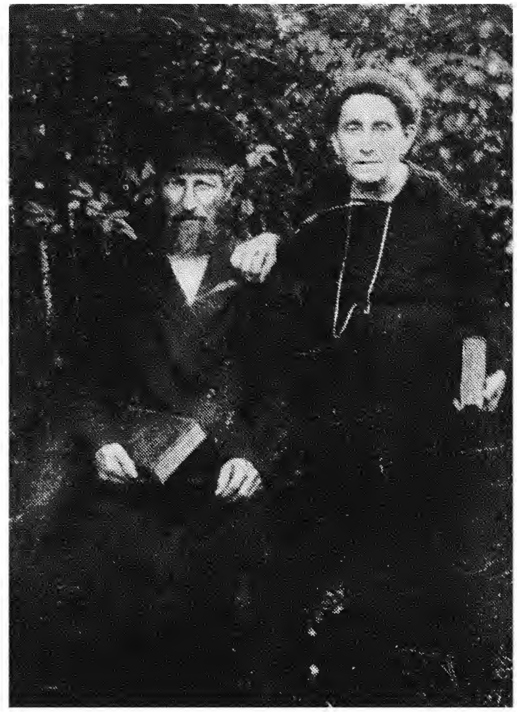
דוד שילה ז"ל

בתמונה הרב אשר קורט ז"ל
ערב יזכור לקדושי פיעסק.

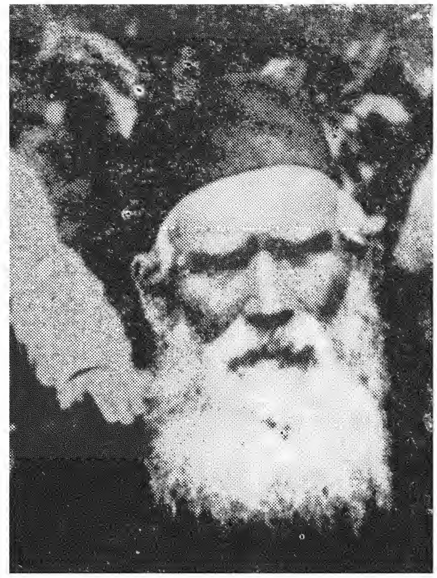

דבורה וישינסקי

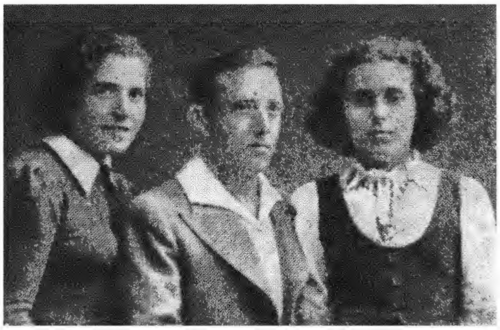

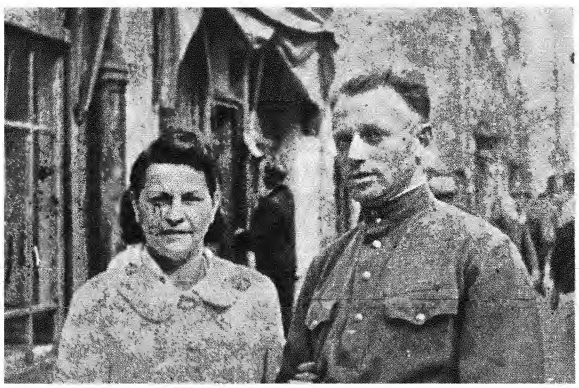

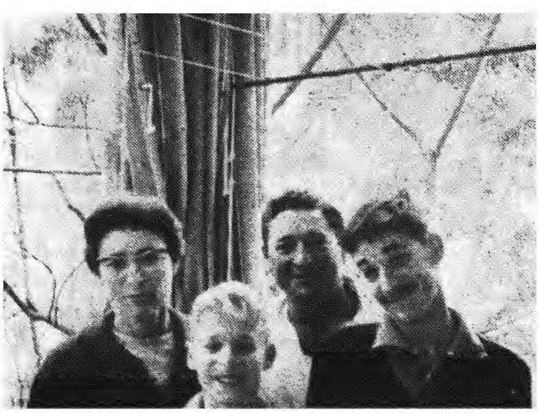

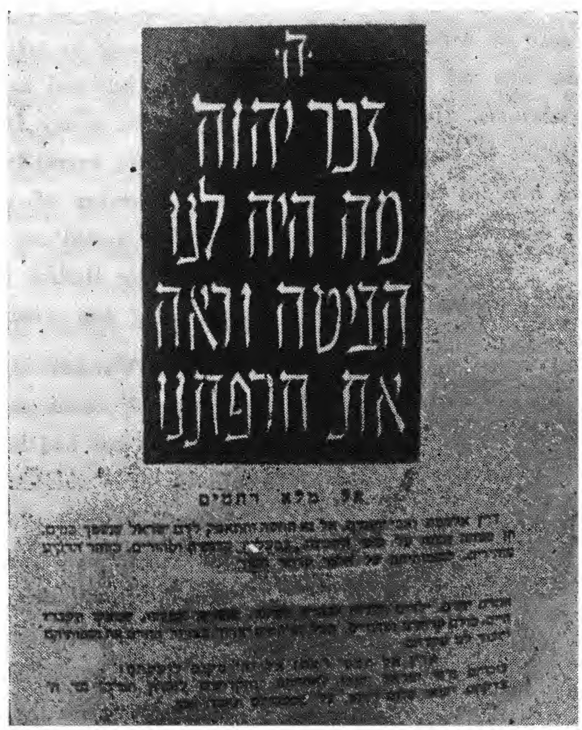

in my house Hannele grown-up and married, just as I used to be so happy to see her father. Mav God grant you success in life until the end of your days".

And I am convinced that the blessing of the old man has protected myself and my husband in times of- danger, and that it is his doing that we have now reached peace and security.

ren. I was touched, for I did not remember that we had ever spoken to each other, and in addition I had spent the last eight years away from home, studying, only coming back for the holidays. But I instantly understood that he was hoping that as a teacher I would not only pass on the traditions of our fathers, but would also point to the new path.

When I left him I saw Henia Kwiat, the wife of Reb Shimon Hahasid, carrying two buckets. As they had no children of my age I did not know them very well, but she always aroused interest. She was tall and sure of herself, but she was very quiet and her face was sad. She stopped and called out, "Congratulations, Hannele, God give you strength to do justice to your position". I looked at her in wonder, and for the first time I saw her eyes lit up with a smile. I took a little of this light with me.

I finally reached the large fine house of Aharon Borer. I had to stay there quite some time as I had to tell them all about myself.

On the way back, too, people continued to smile at me and to wish me good luck, for they knew what I had gone through all those years in order to achieve my aim. If they were all here with us today they would know that I did my best to fulfil the hopes they placed in me. But they are not all here, and I can only tell you about the sparks of light I took from them.

Another few years passed, and in 1937 I again came to visit my home town, but this time with my husband. Our house had been sold and my sister Heshke was the only one of all my sisters who had not gone to Israel. The townspeople came to my sister's little house to greet me.

I went to visit Baruch Borowski and his wife. Their daughter, Babza Shoshana, used to be my best friend. They were in mourning for their son Meir, but they gave me a warm welcome.

My friends, Haim Lev, Shlomke Lev and Zeidel Itzkovitch, welcomed my husband like a brother, went out for trips with him and swam with him in the cold waters of the Zalbianca. As he was enjoying himself with them, I could help my sister prepare the Sabbath. I shall never forget that week ; how we cooked and we baked and people never stopped coming. They all came with gifts, some with drinks. The Warshawskis sent a basket full of drinks. On the Sabbath, Aharon Borer came to take my husband to the synagogue. My husband said he would like to have the same seat as my father had had in the "moyar". And so, twenty-two years after my father's death, a member of the family prayed in his place. They called my husband up to the Torah and my sister Heshke watched him from the Ladies' Gallery and cried from happiness and joy.

Moshe Warshawski, who had been our father's friend, could not come to the synagogue, as both his legs had been amputated and he was confined to a wheelchair. We visited him one day that week. His eyes lit up. I sat on one side of him, and Yitzhak, mu husband, on the other. He asked his children to bring up some drink from the cellar and to lay the table. We drank a toast. He told us how he had been operated on thirty years before. He had come home just before Rosh Hashana and he longed to pray together with the congregation. Suddenly, the door opened and my father walked in. "I came to tell you that we are turning your house into a synagogue", he said. "We are bringing a Sefer Torah and I and some neighbours are coming to pray here". Warshawski stretched out both his hands towards us and said. "I am so happy to see here

work. I shall get a teaching job and send you a part of my salary every month".

Then our good neighbour, Yitzhak Prushbitzki was standing in the doorway. He wanted to be among the first to congratulate me. This modest and naive man did not know what a diploma was, but he understood that Hannah the orphan, the daughter of Rachel, was to be a teacher. I shall never forget his eyes turned on me with the tenderness of a father, nor his benign smile. He shook my hand and murmured, in a strangled voice, that he hoped I would be happy and successful. Then he said, "I would like you to explain to me a passage from the Torah. Please come to my house later on".

When I came, his mother was lying on her death bed. My friend Zelata had already left home and their eldest son was serving in the Polish army. Yitzhak took out a bible, kissed it and looked for the difficult passage. I explained it to him in colloquial Yiddish and he listened, his eyes shining with a special light. A sparkle of this light attached itself to me and became part of me.

The next day I went to visit a relation of mine, Aharon Borer, who lived in the centre of the town. On the way, Yehuda Leib, the father of Hava and Naomi, stopped me. He looked frail and old and invited me to sit next to him on a bench near the wall. I remembered how he used to wait for at the beginning of school year. He would look through our school books, especially the books on Jewish history, and sometimes he would ask us to lend him a book to read. Now he said, "You are a teacher and you are not carrying any books. It looks as though you have read them all". Then he asked me to tell him the newest things I had learned at the training college about the history of our people. I told him of the renaissance of our land and our nation. The old man came to life and the flame of youth burned in his eyes. I parted from him and took with me a little of this flame.

I had only gone a little way when I met Sara, the mother of my brother-in-law, Yehuda. She was radiant with joy and asked me to come to her house. I followed her. She picked for me the biggest and most beautiful apples from her garden. Then I went in. Usually her house was full of people but that day it was quiet, clean and festive. She picked up her prayer book and took out of it an envelope. "The last letter from my Yehudale", she said. "My beloved son doesn't write to me very often, but he doesn't forget me. Here is a picture of my darling grandchild, Yehuda's daughter". She could not pronounce her name, Zafrira. It was too modern and strange for her. "I kiss her picture every night, before I go to sleep", she went on, "and also in the morning, when I get up. She's the most beautiful child in the world, isn't she?" I agreed with her. Then she asked me to read her the letter. I read very slowly as I wanted her to enjoy every word. "I ask someone to read me the latest letter every day", she explained, "and then it seems to me that I get a letter from him every day. I don't get annoyed with him. He is busy and has worries. I wait. I know that he will come and take me to his home so that I can bring up his children". Her eyes were lit up with a sparkle of longing and hope. I took a little of the light with me.

It was already late i nthe morning, but I had not yet reached the centre of the town. I crossed the bridge and went towards the Tarbut school. From far off I saw Israel Kaplan comming towards me. He shook my hand and said, "I congratulate you and wish you every success in your career as a teacher to our Jewish child-

Shlomke the cobbler. We found there his son Reuben, a cripple from birth. He was only as tall as a ten-year old child. He was hump-backed and pigeon chested. Reuben was married and had three small children. He hurried towards us wearing an apron that covered his entire body and swept the floor. His face was as white as chalk, but a pair of cheerful eyes shone forth. He ran to the wall on the east, took down the blue box and gave it to us. Mary opened the box and a miracle occurred. Coins poured out of it without end. I looked around me. On the threshhold of the room stood Reuben's wife, thin and frail, with a yellowish face. She was holding a baby in her arms and two more were clinging to her skirts. The house was cold and damp. The entire family was sickly and very poor. Mary counted the money. It was too much. Reuben saw that we were hesitating and said, "Please excuse me that it's so little. If God wills, in the next weeks I will earn more and give more". Mary replied, "No, Reuben, it's not too little It's too much. We didn't collect anything like as much from any other house". The hunchback's eyes sparkled. He turned his eyes up to heaven and whispered, "God grant that I should have a part in the redemption". We wetn out, but I took a bit of the sparkle in his eyes with me.

Thus we went from house to house. The day passed. We went back taking with us a heary bag full of the sacrificial contributions of the poor, suffering, families of our small town.

A year passed and I came home again. This time it was just before Yom Kippur. I was asked to stand at the entrance to the Ladies' Gallery of the synagogue, because there the women gave their donations for the redemption of our homeland. I stood next to the door, in front of a small table with a bowl on it. The sun was setting in the west. An awesome redness covered the sky. From every corner of the town people were converging on the synagogue. Next to me stood my friend, Zelata Prushbitzki. The two of us trembled from the holiness of the hour and the place. The righteous women passed by us one by one and dropped their offerings into the bowl, murmuring "For a perfect redemption". Suddenly, Heitche, the grocer, stopped in front of the bowl. Her beautiful face shone with majesty. She was a very charitable woman. She put her hand into a pocket concealed in her lovely dress and poured out a stream of coins which filled the bowl. I accompenied her to her place on the eastern side of the synagogue. I saw her shining with light, the light of the redemption. A little of this light became a part of me. The sun sank down. The time for Kol Nidre had arrived. We gathered up the money and turned towards Mandelovitch's house, the headquarters of the J.N.F. in our town.

A number of years went by. I graduated from the College in Grodno. I went home to stay for a little while with my mother, who had just undergone a serious operation. She came out to meet me and stood leaning against the railing, tall and restrained. She did not express in words how proud she was of her daughter, who had come home with a teacher's certificate in her hand, but the expression on her face showed how deep her emotion was. We went into the house. Everything was decorated for me. I sat down next to my mother and we did not say a word. I understood, for her eyes were shining with tears. A little of their light penetrated into my heart and stayed ther efor ever... I broke the silence and said, "I know that you went hungry so that you could send me food parcels. But now that I have my certificate, you can rest from your

HANNAH DICHTER

THE HIDDEN LIGHT OF THE PEOPLE OF THE LITTLE TOWN OF PIESK

(Spoken at a Memorial Meeting)

The Memorial Day for the martyrs of our town is the 11th Tevet. All of those who live in Israel gather together on this day to remember our beloved. I would like to relate the story of the hidden light that appeared to me in our town. I have carried the memory of it with me through all the hardships of my life, but from now on you will all share it with me.

How and where did this hidden light appear to me- I was studying at the Teachers' Training College in Grodno, far away from my home and from my town. I came home for Hanukah, and the J.N.F. in our town asked me to go with Mary Koiat to collect J.N.F. donations. I agreed willingly. I liked Mary. She was a beautiful, tall and refined person, full of love for Israel. We started on our visits and were very impressed by the enthusiasm of the people as they gave their contributions. When we came to my own street, Zarecs Street, we stopped in front of Etka Sarafin's house and wondered what to do. Should we go in, or should we miss it out? It was a nice and respectable house and the people who lived there were pleasant people but they were in pain and sorrow because their eldest son, Daniel, who had formerly been so lively and active in all the social doings of our town had become mentally sick and was bedridden in a small dark room. We were frightened and decided to pass by the house quickly. We had only gone a few steps further when we heard Etka's voice. "Hannele, why have you missed out my house? I too have a contribution ready to give for the redemption of Israel. Please come in". We went inside. The smell of milk greeted us, as the Sarafin family sold milk and dairy products. We sat down next to the table. Suddenly we felt huge frightening eyes firing arrows of death at us. The blood froze in our veins.

The woman ran to the cupboard, rummaged among the linen and pulled out a little bag. Mary found courage and untied it and a hoarded fortune poured out on to the table. Etka's face lit up and tears shone in her eyes. She said, "Every day, after I have finished selling the milk in the market, I put aside part of the money for the re-building of our land. I have been saving this money for a month and waiting for someone to come and take it". Mary counted the coins and said to Etka in her own gentle way, "It's too much. We want to give back some of it". Etka broke out, "No' No! Take it all, all of it! Perhaps by means of this good deed...' She choked with tears. We understood her prayer. She was hoping for her poor son to be cured. I collected and kept a spark from Etka's eyes.

We went on until we came to the house of

fifteen years, the small group in the photograph, together with a few more who joined them, set up the "Mishmar Hamifratz Kvutzat Zifzif" co-operative. Despite all the difficulties and problems, the cooperative became an examplary organization, carefully planned and managed, and profitable.

When "Mishmar Hamifratz" merged with "Hever" and "Har HaCarmel" to become "Sacchar", it brought with it 130 members, 80 buses and a modern garage (with liabilities only a few tens of thousands of pounds).

This huge asset was attained thanks to the small group in the photograph, the men who never gave in.

From 1948 until 1968, the twenty years since the merger of "Egged", "Shachar" and "Drom Yehuda" into "Eshed" and then "Egged", the same small group continued to stand at the helm of Israel's cooperative transportation. Not alone, of course, there were many others. But this small group helped to steer the great democratic body on the right course,

45 Years have elapsed since the first pioneers from Piesk trod on Israel's soil. They did not waste these years. They made history.

This meant that all plans, in which so much work and energy had been invested, were shelved. Instead, emergency arrangements had to be introduced. Death lurked on the roads, passengers and buses were attacked and there were many casualties. Buses had to be armoured at once. Service to Western Galilee, Hanita and Eylon became dangerous. In the end, Western Galilee was entirely cut off.

The buses and their drivers were put at the disposal of the security authorities. Drivers did not see their families for days and weeks on end. It became more and more difficult to maintain the service between the various localities. Many buses were hit and had to be taken out of circulation. In the workshops, repairs went on day and night.

Four chaverim fell on the roads while on duty: Shraga Godes, Zeev Fein, Silash Meir and Egedstein Reuben.

When fighting stopped, all the resources were mobilized in order to rehabilitate the cooperative, repair the buses and resume normal services. New buses were acquired, and 150 new members, demobilized from the Israel Army, were enrolled. Thus, the number of members reached 600, and the number of buses 350. Thanks to this addition in manpower and vehicles, it became once more possible to implement the plans that had been shelved at the time of the proclamation of the State of Israel.

At the initiative of the Ministry of Transport and the Cooperative Center, negotiations were started concerning the establishment of one country-wide transport company.

In 1951, "Eged", "Shachar" and "Drom Yehuda" merged. The new company was first named "Eshed", and afterwards "Egged".

Again, committees were set up, and plans elaborated. In all these, the Piesk group played an important role.

In 1952, the Egged management entrusted three members with the task of preparing detailed plans for the establishmetn of a company that was to build bus stations throughout the coutnry. The committee members were Gotlieb and Matzpun, while this author served as chairman. The plans were submitted within three months, and the company set up. A Board of Directors was appointed, on which this author served as General Manager.

In 1952, there was not one bus station worthy of that name in Israel. Today, there are 20 magnificent stations and 18 modern garages.

In 1952, the capital of the company was 250,000 IL. Today — seventy-five million.

This author served for 12 years as General Manager. When asked where he had acquired his rich experience, he would reply: 'In Piesk, at the Schulhoif and the Talmud Torah, from Rabbi Mote der Rasher".

It is only right to conclude this chapter with this photograph: 10 chaverim, 4 chaverot, 3 children.

Unfortunately, 6 out of these 17 are no longer with us. Their untimely death prevented them from witnessing the great miracle that was wrought by the Piesk group.

The sons of the little township were endowed with exceptional inspiration, daring, energy and vision. They had settled in Acre, an Arab town, and undertook unfamiliar hard work, suffering hunger and disease. Everything they achieved with their own resources, without outside help, without the assistance of any Department.

From January 1926 until January 1933, for seven years, a small group crystallized in Acre. Few, but they knew where they were going.

From January 1933 until January 1948, for

tish and American companies, but failed. "Mishmar Hamifratz Kvutzat Zifzif" undertook to transport the workers to and from work. The main provision was that transport had to take place on Shabbat and Festivals too. This is still the case in Haifa.

The contract with the foreign companies was a considerable achievement for the cooperative, although it meant the acquisition of 15 more buses required for transporting the crews morning and evening, while standing idle the rest of the day. It was a bold, risky undertaking. ;

Even before the cooperative had recovered from the riots, World War II broke out, bringing with it many new problems. In the first place, the entire production was earmarked for the war needs, and it became impossible to buy new buses, spare parts or tires. As it became impossible to repair damaged buses, they just had to be taken off the road. Secondly, some of the buses were requsiitioned by the British army for the transportation o ftroops in Israel and the neighbouring countries.

Inspite of all this, the contract with the foreign companies was fully carried out and the workers were transported without any mishap, while the civilian service, too, was maintained. The cooperative bought old bus frames, mounted new bodies on them, and so replenished its fleet. Some buses were dismantled and their parts used as spares for other buses.

At the end of the war, it became necessary to rehabilitate the cooperative. The difficulty, of course, was in obtaining the necessary credits. A solution was found here too, and the most up-to-date buses were put on the road. The cooperative welcomed the returning members who had seen service with the British army, and many ex-servicemen were accepted. Slowly, the service resumed its regular runs, both the personnel and the public once more satisfied.

The Histadruth started demanding that the cooperative merge with the other services in the Greater Haifa area. The late David Remez, in particular, who was in charge of transportation for over two decades, insisted on it.

The story of the merger could fill many a book, reporting endless meetings, discussions, plans, problems of finance, and misgivings.

The opponents argued that the situation in the country was unstable, that the Haifa sector was not profitable, and that the employment of hundreds of hired personnel could lead to strikes.

The decision was in the hands of "Mishmar Hamifratz", the strongest cooperative ont only in Haifa, but controlling also the Zevulum Valley, the Krayot, Acre, Naharia and all of Western Galilee. If so, why again change the situation?

But the Piesk group in the management maintained that the merger of entire Greater Haifa was imperative. Their opinion was decisive.

After long and ezhaustive negotiations, the three companies finally merked:

1. "Hever" — 190 members, 125 buses.

2. "Mishmar Hamifratz" — 130 members, 80 buses.

3. "Har HaCarmel" — 80 members, 45 buses.

together: 400 members and 250 buses.

The united service was named "Shachar" (for Greater Haifa Service) and became a leading factor in the North, belonging to the Histadrut and to the Cooperative Cetner.

It was decided to start the new company on 1.12.47. But on 29.11.47, the United Nations voted the establishment of the State of Israel, which resulted, among others, in serious disturbances on the roads.

Everything went in exemplary fashion. Discipline and responsibility were above standard. And so, quietly and modestly, after years of hard work and near-starvation, eight chaverim had finally realised the impossible. They were extremely well thought of, both at the banks and by the passengers. They had arrived!

Three more men were coopted: Abraham Roval, who had been in the service under the former owners; Moshe Rapaport, and Paul Gellert. Five new 24-seat buses were bought, considered most luxurious at that time. A fixed time-table was established. Every hour, a bus would leave in each direction, except mornings and evenings when extra buses were added to transport people to and from work.

Even so, it soon transpired that the business was not profitable, and could carry on only from the profits the trucking company made. In other words, the losses from the passenger service were covered by the profits from the trucking service.

Ten more members were coopted: Avigdor Hernstadt, Tanhum Kaplan, David Gustav, Moshe Rosenfeld, Meir Obsivitz, Hanoch Zederboim, Eliahu Tarchovski, Eliahu Meir, Shmuel Wesselton, and Walter Schachtel.

In 1935, the company was formally and legally registered as the "Mishmar Hamifratz Kvutzat Zifzif" Cooperative.

At that time, the industrial area in Haifa Bay was developing, and B, C and D groups started building in Kiryat Haim. Also, the first houses went up in Kiryat Bialik and Kiryat Motzkin.

The number of vehicles increased accordingly, as well as the number of members, which reached 32.

Outwardly, the business looked expanding and flourishing, but internally there were endless disputes that more than once threatened to lead to a serious crisis. Some of the members said that it was impossible to go on working for 12—14 hours a day for a low salary.

In the end, the cooperative applied to the Kiryat Haim local council to approve an increase in fares. The council refused categorically. Relations with the cooperative deteriorated to such an extent that the Council put its own buses at the disposal of the public.

Finally, the Haifa Labour Council interveend. A commission was appointed, mediated between the parties and fixed the new fares.

In 1936, the "Zevulun" cooperative joined the "Mishmar Hamifratz Kvutzat Zifzif" cooperative. This line was number 42, and served the Ramat Yohaann, Kfar Ata, Haifa road. This cooperative had 6 buses and 5 members.

The merger was most successful, as competition between the two cooperatives plying the same line stopped, and the new company, serving the entire Haifa Bay area, started penetrating Western Galilee. This control of the whole area enabled the cooperative to take firm root.

With the outbreak of the 1936—1939 riots. security on the roads deteriorated. It became necessary to provide the bus windows with special wire netting against handgrenades. Two armed guards travelled in each bus. At times, there were as little as 5 passengers in addition to the two guards.

The financial situation became very serious. The cooperative members did not get their salary, just small advances. But transport to all settlements was never interrupted thanks to the organization of the cooperative and the iron will of the chaverim.

In 1936, work started on the construction of the Haifa Bay oil refineries. Several Arab companies tried to obtain a contract with the Bri-

rary arrangements tend to become permanent, which indeed eventually became the case.

Some of the Piesk group worked on the new building site. They levelled the sands, built roads and with their donkeys transported building materials to those places that could not be reached by motor vehicles.

After two years, seven families moved into Kiryat Haim: Yehuda Rozanski, David Raitbord, Shimon Domshevitzki, Zalman Levov, Meir Borovski, Pinhas Shapira and Yehuda Borovski.

On a January day in 1933, they loaded their belongings on horse carts, and left for the new housing estate. The road from Acre to the new quarter was not yet completed, and although the convoy was not very long, it looked as if an entire tribe was trekking from north to south.

The houses were small, at times there were sandstorms. But the children could finally roam freely among Jews.

ISRAELI TRANSPORT — A NEW CHAPTER

The men continued to work in Acre, hauling sand, but started planning for the future. With the growth of Kiryat Haim, building ectivities in the area expanded. Would it not be better to supply building material where it was needed?

The group did not lack strength or energy. It was mainly a question of finance. Therefore, they carried out their plans slowly, step by step, buying first one truck, the na second one. After one year, they already possessed five trucks, and enjoyed a limited credit. The bank already knew that these people honoured their commitments and paid their notes punctually on time.

During the first year of the group in Kiryat Haim, the neighbourhood contacted a Jew named Grinberg in connection with a bus service to link the estate with Haifa. Grinberg had two buses, one an old one, half of which served to carry freight, the other half for passengers seated on benches. The other bus, a new one, had modern seats. This was line number 14, which, with the proclamation of the State, became line number 51. The buses conveyed passengers three times a day to Haifa. The fare was 7.5 mil for season tickets, and 9 mil per single trip. After a while, Grinberg was unable to continue managing the service.

The local committee contacted a group of new Olim who bought Grinberg's two buses and ordered two additional, new ones. These new buses were never put into service, as the partnership probably could not raise the money. As to the service, it was very had, and there were breakdowns on every journey.

The new Olim asked that the Piesk group take over the service. Some of the chaverim hesitated to accept, while others were outright opposed. Why learn a new trade when a going business was yielding good profits? The Piesk group had a number of carts, horses and mules, as well as five new trucks almost fully paid for. They planned to acquire additional trucks. They supplied sand, gravel and other building material in Haifa Bay area and the Krayot, to Solel Boneh, to private contractors, to Kibbutzim and the Moshavim i nthe Yezreel Valley and villages in the Jordan Valley. Moreover, they had won a tender for the transport of all the building material for the new power station of the Electric Corporation in Haifa.

Even so, after long discussions, it was decided to take on the passenger service. Eight chaverim of the group learned bus driving from each other. The first driver was Shimon Domshevitzki. This author was taught by Yehuda Rozanski who was an extremely strict teacher.

veried for the me nbetween 10—15 grush per day, and for women between 5—8 grush.

Horses and mules were acquired, as well as an old car that caused endless troubles and losses.

Work was very exhausting. A work day lasted 10—12 hours, while the income was minimal. In the end, the chaverim were compelled to compete against the Arabs, and had to cut their rates. While the Arabs charged 10 grush for loading a waggon, the Pieskers charged 8 grush.

But it was resolved to stay put and not to give in. The dream was still — Jewish conquest of labour. One encouraging factor was the growth of the Jewish population in Acre to 400 souls. Schools were opened, a labour exchange, and clubs where Hebrew was taught evenings and meetings and lectures held.

The hard work, insufficient food and disease proved stronger than the young bodies and the ideals. Debora Raitbord and Yehezkel Lisovski contracted malaria and, at the advice of the doctors, were sent abroad. Mordechia Narodovski died of yellow fever within 48 hours Some of the chaverim gave in to despair, and left the country.

In 1929, the riots broke out. The police concentrated all 400 Jews in the compound of the prison. The Piesk group assisted the police in patrolling the camp. When the Jews were finally allowed to leave the camp, most of them left Acre altogether.

The Piesk group transferred the women and children to Neve Shanan, while the men continued their work in Acre. The families would reunite only on Shabbat. After a while, the women and children returned to Acre.

By now, the number of Jews in Acre had considerably dwindled, and comprised only the Kvutzat Zifzif, the personnel at the "Nur" matches factory, and a few employees of the government experimental station.

At that time, the Settlement Department made the Piesk group several offers, as, for instance, to settle in Sejera. All these offers were rejected, in the hope that the promise concerning the Zevulun Plan would be kept. But the Piesk people were not the only candidates. Eventually, Kvutzat Ramat Yohanan settled in the Zevulun Plain where they still are.

The Piesk group decided to call a genezal assembly. A proposal by the "Agricultural Center" was received, to settle on land adjoining the Ne'eman river. The offer was rejected with the argument that the soil there was brackish. The land was eventually allotted to Kibbutz Ein Hamifratz, and is today considered one of the best settlements in the country.

The Piesk group, or "Organization D", as they were called by the Agricultural Center, learned that there were plans to settle the area adjoining Kfar Vitkin. They applied to go there first, as their children were growing up in an Arab environ and life had become unendurable. They also paid in at the Agricultural Centre, at the latter's request, a considerable sum of money (which has never been refunded). But the decision was that, since the Piesk group was earning a living in Acre, they would be the last to be resettled.

Thus it was proved time and again that to settle on the land was nothing but an elusive dream, while in the meantime the children, growing up in Acre, were not safe.

In 1930, an organization was founded in Haifa, with the object of building a workers' housing estate in Haifa Bay. The Piesk group applied for temporary registration, until their turn came to settle on the land. The organization was pleased with the application. Some even said that tempo-

Finally, one Saturday night, a discussion took place in Affula, lasting almost till dawn. The participants were: Shimon Domshevitzki, David Raitbord, Yehuda Rozanski, Gedalia Tzin, Mordechai Nordovski, Meir Borovski, Shimon Lonski, Yole Godes and Yehuda Borovski. At the end of the discussion, a decision was adopted in principle: the group was not going to dispers, the offer of the Settlement Department was accepted, and we were going to Acre.

Even so, Shimon Domshevitzki proposed that Gedalia Tzin and Yehuda Borovski go first to Acre in order to examine the site. A group of four, David Raitbord, Yehuda Rozanski, Gedalia Tzin and Yehuda Borovski left for Acre in order to prepare the place for the rest.

The four chaverim had many adventures, the most amusing of which is the following story: one day, they took their lunch at the Luria restaurant in Acre. The next day, the restaurant's window displayed a huge signe, saying that bread had to be paid for as a separate item on the menu.

In January, the following went to Acre: Yehezkel Lisovski, Shimon and Chaine Domshevitzki, Gedalia Tzin, David and Bebora Raitbord, Yehuda and Hana Rozanski, Yehuda, Chaya and Shraga Borovski.

In those days, there was already a group in Acre exploiting sand. It was the intention of the Settlement Department of the Zionist Executive that the group from Piesk join the existing one and take over this exploitation which was almost entirely in Arab hands. The Piesk group was promised that, later on, they would be offered the possibility to settle in the Zevulun Plain.

Zvi Levana (Liberman) from Nahalal, who was delegated to them by the Settlement Department and wrote on this group in his book "The Fate of an Immigration", took good care of them, and served as instructor and leader.

It was decided that everything would be communal — the work, the kitchen and the money. Shimon Domshevitzki was elected treasurer, although the kitty was empty. From time to time, violent discussions would break out, not over the fate of the group, but over administrative questions. But peace was always restored.

As already mentioned, the Piesk group joined another one that had preceded them by only a few weeks. The work consisted in hauling baskets of sand, on muleback, from the beach to the railway station, a distance of 5 Kilometers. But the Piesk boys could never understand how an Arab 10—12 year old could easily lead a mule train and arrive with full loads, while their own baskets arrived half empty.

In time, the Piesk people became such great experts that they, in turn, could serve as instructors.

During the winter, 7 more chaverim joined the 11 veterans: Shimon and his sister Debora Lonski, Meir Borovski, Yoel Godes, Zeev Rubin, Mordechai Narodovski and Leiser Lev. Three children were born: Yacov Rozanski, Shraga Raitbord and Chaim Domshevitzki

As the number of people had increased to 21, it became necessary to plan the work carefully in order to become self-sufficient and live without outside help.

Some of the chaverim continued to transport sand, while others were engaged in fishing, building and road construction. Some of the young women worked in the government experimental station, in agriculture and in tobacco. Wages

exchange. Sometimes, they were allotted a few days' work a week, sometimes not. Rumours of a building boom in Affula proved unfounded. This was one more bitter mistake.

Those who had been in Israel for a year or so were considered oldtimers. They were unem ployed, but still had to bolster the morale of the newcomers who arrived from time to time and kept on asking, "Nu, what will happen?"

There were some who thought of returning to Piesk, or leaving for other countries. Others suggested that only a few should remain in Affula, while the rest was to disperse. Despair became general, and it seemed that the end of the world had come.

In those days, this author had a decision to make. The Settlement Department suggested that the group move to Acre. This meant that the group, which wasfalling apart, could stay together. Indeed, Yehezkel Lissovski, leader of the Piesk group, was ill and worked temporarily at the Ein Harod hospital. Shimon Domshevitzki who, in the past, had been one of stalwarts, had found work in a Haifa mechanical workshop. Gedalia Tzin was at a loss to decide whether to leave the country or not. He finally did so in 1927. David Raitbord and Yehuda Rozanski were loyal chaverim undeterred by hardship, but they were too new in the country. Meir Borovski, Shimon Lonski and Yoel Godes remained undecided. As a matter of fact ,they wanted to stay in Affula, but were willing to join the group in Acre. They indeed did so in 1926, but during the crisis they did not express any opinion. Shimon Domshevitzki made the express condition that he and his wife would join the group in Acre only if this author did likewise.

Acre could realise all the dreams of the group. But it could also become a final disappointment. Therefore, it was so difficult for me to decide. I could return to the "Nesher" cement factory where I had found employment before the group went to Affula, or I could buy a pair of mules and a cart and transport building material to Haifa, as suggested by carters whom I knew since my arrival.

But the most facsinating idea was to set up a cooperative on the lines of the "Namalit" factory producing cement blocks, which at that time was headed by Meir Rutenberg, one of the leaders of the Hagana in Haifa.

The final consideration was the wife and the baby, Shraga, who were about to come to Israel and join the head of the family. The question was: could a married man go on clinging to ideals that perhaps were never to realise, but undoubtedly involved difficulties and suffering?

On the other hand, an individual solution was not easy. It meant that the chaverim would disperse, each going his own way.

Finally, I decided to stay with my good friends and go together to Acre where we planned to set up the Kvutzat Zifzif.

It is only right to recall that the other chaverim were faced with the same problem, as they could easily make their own arrangements individually. We have already mentioned that Yehezkel Lisovski worked at the hospital in kibbutz Ein Harod, while Shimon Domshevitzki worked in a workshop in Haifa. Yehuda Rozanski and David Raitbord, although new in the country were offered employment in Haifa. Gedalia Tzin, Meir Borowski, Shimon Lonski, Yoel Godes and Mordechai Norodovski were still single at the time and had no trouble finding profitable employment.

nascene of Poland with money military equipment and economic help. The Jews of America started exerting pressure.

An enquiry commission was sent, headed by Henry Morgenthau.

Afterwards, the situation became somewhat easier, but still far from satisfactory. True, the Jews managed to send their own deputy to the Polish "Sejm", Grinberg who fought like a lion for the rights of his people. But Minister Grabski carried through such heavy taxes and levies on Jewish merchants that many of them went bankrupt.

In 1939, World War II broke out. Three million Jews were exterminated by the Nazis, assisted not a little by Poles.

The few Jews who remain in Poland after the Holocaust still suffer from anti-Semitism.

THE FIRST MA'APILIM ARRIVE IN ISRAEL

On the rainy morning of February 5, 1925, a group of 6 arrived in Haifa harbour. They called themselves "the group from Piesk in Poland" and comprised: Yehezkel Lisovski, Chaine and Shimon Domshevitzki, David Shevach (who later on returned to the diaspora) Tzippora Glanz (Binkovitz) and Yehuda Borovski.

Before them had arrived from Piesk, but individually, the chaverim Zeidel and Feigel Binkovitz, Yekutiel and Chanka Shevach, Zeev Rubin and Benzion Itzkowitz (who later returned to the diaspora).

By the end of the same year, more chaverim arrived: Chana-Sara Shvedburski, Hana Prushevitzki, Meir Borovski, Shimon Lunski and his sister Devora, Chaya-Gruna Fuksman, Shifra Perach, Shoshana Halperovitz, Yoel Godes, Shmuel and Lea Warshavski, Gedalia Tzin, David and Debora Raitbord, Yehuda and Hanna Rozanski, Chaya and Shraga Borovski, Mordechai Nardovski, Chaim Leib, Leiser Leib and a few more.

These young people had been educated in a pioneering movement and prepared themselves for agricultural work, aiming at establishing in Israel a village or cooperative settlement to be named for their town of origin. They believed that it was sufficient to declare their intention to engage in agriculture, in order to be allocated land.

They soon found out that they first had to register with the "Settlement Organization" and wait their turn, which meant to pass all the stages of hell for many years. They further discovered than, in addition to land, they also needed a budget. In short, it soon dawned on them that a "Piesk village" was a dream perhaps never to come true.

It goes without saying that, in the meantime, these youngsters did not remain idle, but accepted any work offered to them. This raised fears that the group would not be able to stay together, and it was decided that it was imperative to concentrate in one place where all could find work.

Thus Affula was chosen, the capital of the Emek which, according to rumours, answered all the requirements. The rucksacks were soon packed, and the group found itself in a hut erected by "Kehilat Zion" where they lived together with many other Olim.

Two months later, the group built, with their own money, a hut for themselves. Furniture consited of boards and planks serving as tables and benches. But spirits were high, as the chaverim believed that in Affula they could wait until their turn came to settle on the land.

The group members registered with the labour

A self-defense was founded in Piesk. Ex-servicemen and seasoned soldiers obtained arms and set up an exemplary organization. The leaders were Zeev Rozanski and a Gentile. As it became known that strict guard was held in the thwnship, there was never an attempt to attack.

Early in January 1919, the Germans left the town quietly, as if fleeing from the place where they had ruled by force for three years and four months.

A few days after their departure, the Soviets arrived. Fighting broke out between them and the Poles, and the town changed hands several times. Every change of occupation was accompanied by looting from the warring sides.

At the beginning of July 1920, the Soviets returned again. This time, fighting with the Poles was severe, and lasted several days. In the end, the Poles left, but not before looting the town thoroughly and injuring the population.

The Soviets held the town for three months. In September, after their defeat in the battle of Warsaw, the Red Army retreated hurriedly and left Piesk.

POLISH RULE

From 1919 until September 1939, the Poles ruled in the area. This was not the first time that the Polish eagle had spread its wings over the administration. It had done so from 1381—1795, i.e. for 414 years, following which there was a 120 years interruption in Polish rule. The Russians ruled the area for 115 years, and the Germans for 4 more.

After World War I, when Czarist Russia, Wilhelm's Germany and Franz Joseph's Austria collapsed, Poland was revived as in its Golden Era prior to the 1795 Partition.

The Jews nourished the hope that, after the nightmare of German occupation and the oppression under the Russian conquest, their human rights wouldbe restored. But the little town that so eagerly awaited a return to normal life after the changes of rule and the sufferings of war, soon knew further disappointments.

The Legionnaires, and General Haller's soldiers, were incited by the same elements in the government and the army who accused the Jews of siding with the Bolsheviks. Searches were carried out and many people arrested, although they had no connection whatever with Communism.

The arrested were transferred to other towns for interrogation. Prominent Jews did everything in their power to obtain the release of the innocents, but only rarely succeeded. The restored Polish rule openly displayed hostility and anti-Semitism.

Treatment was brutal, barbaric. Old Jews were caught and tied to a pole in the middle of the market place.Their trousers were removed and they were given twenty-five strokes of the whip. The victims, many of them half-dead, required medical aid.

Beards and side-locks would be cut off. Sometimes, half a beard and one side-lock. Sometimes also, a Jew would be caught and his beard plucked out hair by hair until he lost consciousness.

In fact, the Poles were even worse than the Cossacks and the Germans. The Jews tried to protect themselves. They used their connections with the landowners. More than once, Strike Shapira was sent to Waisfing, the squire of Etrovnitza, in order to save one or the other Jew. His intervention was always successful.

Rumours reached the outer world. At that time, the American government supported the re-

Moishe was forcibly dragged from the house. Then, the father was arrested. Therefore, he humoured the Kommandant and offered to go instead of his father. The offer was accepted.

This was on October 15, 1917. The replacement group stayed for 10 weeks in the Bolvez forest. This author was part of the team that received the trees from the lumberjacks. The fallen trees had to be measured and prepared for shipment. Two 71-waggon trains left daily. Part of the trees went staight to Germany, part to the sawmills, 7 Kilometers distant.

This author did not suffer too much during those weeks. As he worked well, he was given three soup rations daily. Moreover, the local commander, a Lieutenant Adolph Spiegler aged 50, treated him well and told him that he, too, had a 15-year old fair-haired son.

Still, homesickness was very strong, especially on Sabbath. The urge for freedom became stronger, as life in the forest was very much like in prison.

According to instructions, every worker had to report at 7 in the morning and have his job-card stamped in the office. The author collected all the cards from his teammates and took them to the administration hut where he worked. Thus he saved his comrades several kilometers' walk a day.

The Lieutenant promised to try and obtain permision from his superiors to send the whole group home on Christmas leave. The men had made up their mind that, if the promise was kept, they would not return to the forest, but escape. When Christmas day approached, the Lieutenant announced that, according to instructions received, the group could not go on leave before a replacement group arrived from Piesk.

As there was no longer a chance of escaping during leave, a new plan was made. There were two Gentiles in the group who had attempted several escapes before, had succeeded in crossing two-thirds of the way, but had been captured again. It was decided to make use of their experience.

On Christmas eve, at 10.30 p.m., fifteen men started out. This hour was chosen because that night, and on Christmas day, the prisoners were allowed to move freely on the roads. Several Gentiles were in the group. The two experienced ones proved very useful the first night, but disappearedthe next day.

The group marched only at night, in a northerly direction, through dense forests. Daytime, they hid among the trees. In the space of one week, they covered some 120 Kilometer. After untold hardship, they reached home, completely exhausted. Some had to be carried by their comrades the last lap of the way as they suffered from frostbite and wounded feet.

Great was the joy in town, as the people there had despaired of ever seeing their sons again. But the authorities learned of the break, and demanded that the escapees be handed over. This was not done. This author, for instance, remained hidden for 5 months in his aunt's house. The soldiers searched the Borovski house time and again, but the family claimed that their son had disappeared.

Thus ended the slave labour in Bolvez Forest.

At the end of 1918, when the Germans were about to evacuate the area, they became indifferent and stopped interfering with life in the township. On the other hand, bands of robbers organized and occasionally raided the localities.

ed on this road. Paid workers from other towns in the occupied area were also employed.

After some time, all the men between 17—45 were ordered to report one Friday afternoon at the Schulhoif. The explanation given was that an important personality was expected in town in order to lecture on the situation and to make an important announcement. The men were requested to appear in festive dres so as to make a good impression on the visitor.

The gendarmes and the militia apparently did not put too much trust in these explanations, for on the appointed Friday they went from house to house, forcing the men to come out.

When all the men had assembled, they were herded into the Schul, the doors were closed behind them, and armed guards posted. After a selection, the sick and invalids were freed. The others, some 100 men, were sent to forced labour to the armament works and explosive plants in the township of Gainefke in the Bolvez forest.

Letters arriving from Gainefke were read in the synagogue on Sabbath. They told of hard labour, bad food and terrible living and sanitary conditions.

Despair mounted among the people in Piesk when rumours started circulating that the forced labourers would be sent to the front for the building of fortifications.

A few months later, the Germans pulled another trick. One night, the soldiers raided the town, carried some 50—60 men out of their homes and locked them up in the cellar of Reb Sholem the pharmacist.

The cellar was sealed off, having only one small borred window. The soldiers were so pleased with their success that they got drunk and went to sleep in their quarters, not far from the cellar.

Among the prisoners was Reb Yona Lev. His wife, who came looking for him, talked to him through the bars. Afterwards, she run home and returned with an iron rod, a hammer, pliers and other tools, as he had asked her.

Although there was a night curfew, the Germans decided, after their successful raid, that they could sleep in peace and forgo guarding.

Meanwhile, the prisoners started working on the bars, singing all the while in order to drown the sounds of metal. They managed to bend the bars, and escaped one after the other through the window. The only one to stay behind was Leib "Chanok", a mentally retarded. They dispersed to other districts where they could go about free.

The next day, the Germans took their revenge. They went berserk, arresting the old, the sick and invalids indisciminately, and threatened to send them for hard labour in the Bolvez forests for unlimited time, as replacement for those who had escaped.

After this raid, the town looked again like after the battles between Russians and Germans in September 1915. No one dared leave his house, not even to fetch water. Hunger was geenral, and the sick received no treatment.

In the meantime, negotations started between the Kommandant, and the "Burger Meister" and the relatives of the escapees. Some 25 from among the relatives reported to the Kommandant, and told him that they could not give up the escapees, as they did not know where they had gone. They themselves were prepared to replace them. The following day, the group was shipped off from Volkovysk railway station, in sealed cattle trucks, to the Bolvez forests.

This author, who was only 15 at the time, was also among the substitutes. First, his brother

attainthei r aims. So, for example, was the "Burger Meister" compelled to confiscate grain, belongings and furniture, and to conscript people for forced labour.

Within a short time, the stock of merchandise and grain disappeared. What remained of the wheat was hidden by the people underneath their wooden floorboards. Once the stocks were exhausted, the entire economic activity of the town came to a standstill. On the other hand, prices soared and profiteering throve. Wheat, flour and salt in particular were smuggled in as the shortage of foodstuffs became more and more acute.

A curfew was imposed from eighte in the evening till six in the morning. No one was permitted to leave town without a pass. The occupier was ruthless, beating and arresting people, insulting and humiliating them. A deep depression descended on the town, and all activities — economic, social and cultural — came to a complete standstill.

HUNGER

When hunger started reigning in the town, the people would go out to the villages in quest of food. Prices were never discussed. Those who found corn or wheat were over-happy.

But things were different when was caught with foodstuff. Not only was the food confiscated, but the owner would be tortured until he gave away his supplier. The latter could expect the total destruction of his farm while, often enough, the customer was sentenced to prison in addition to the torture he had been submitted to. Eventually, the Gentiles became too frightened, and stopped selling to the Jews.

It happened that one of the farmers in a nearby village was in need of money, and took the courage to sell wheat at an inflated price to Meir Borovski. It is probable that somebody informed on him. The army ambushed the farmer on his way to Zaskaski forest, and arrested him. They confiscated his wheat, and demanded that he reveal the name of his client. When he refused, they tied him to his horse's tail, and dragged him along until he broke down and spoke.

The army and the militia then went to the Borovski home and started a thorough search. Floor boards were torn up, and after digging underneath, they found a hundred cwt. of wheat hidden three meters deep. The wheat was confiscated, and the whole family beaten up.

Eventually, the authorities decided to allocate bread by ration cards. But this was no solution. The ration was so small that it could not possibly alleviate the shortage. And the more acute hunger became, the more profiteering flourished. Rumours had it that some of the Committee members were involved, i.e. that they diverted part of the allocation and sold it. There might be some truth in this allegation, as some of the Committee members became very rich at that time.

SLAVE LABOUR

One day, a decree was published, directing all men between 18 and 50 to register with the Kommandant. At the same time, it became known that they would have to work one day a week. At times, it was two days.

The Jews were put to work in the Kommandant's yard and the soldier's billets, but mostly on the wooden road that was built between Piesk and the village of Assilan, a distance of 7 Kilometer. The plan was to connect this road, later on, with the town of Dretzen, in the direction of Baranowitz, near the front line. Some 500 Jews and Gentiles, from Piesk and surroundings, work-

the trees, he had not noticed it. The Rusian still managed to blow up some of the bridges and to set fire to one of the flour mills. The German engineering corps threw up a temporary bridge on which they crossed to the other side of the river.

That night. hand-to-hand fighting took place east of the town and in Tori village. The Russians won, and the Germans lost hundreds of dead in the battle of Piesk.

The next day, the Germans withdrew to the south, to the dense forests. The Jews fled with them, fearing the Russians' revenge. During this retreat, German soldiers and local civilians had to cross an open clearing where they were exposed to Russian fire. And, indeed, many soldiers and civilians were killed or wounded there. The Germans extended first-aid to the civilians too.

One young German soldier behaved in an exceptional manner. He noticed a group of townspeople seeking to hide in the forest, but running the wrong way. He stopped them, showed them a map, and said: "Jews you must come this way". As if this was not enough, he walked in front of the group. Suddenly, an enemy bullet hit him, killing him on the spot. Two Germans soldiers who had witnessed the incident said that his name was Heinz.

He was buried at the spot where he had been killed, at the edge of the forest, and the Jews used to visit the grave, from time to time. At the beginning of the summer, his parents came from Germany, had the body exhumed and took it with them. Some Jews told the parents how their son had been killed, and how they used to visit the grave. Heinz' father took a photograph of them. and left.

The Jews who had fled from Piesk on Rosh Hashana, hid in Mashievitz forest, some 10 Kilometer distant, until after Yom Kippur. They returned with a special permission from the army, issued after the Germans had crossed the Neman at Mosti.

The returning Jews found a destroyed township. Some of the houses and one of the flour mills had completely burned down, some of the houses had neither doors or windows, and others were no more than bare skeletons. The population remained without a roof over their heads, without clothing. Everything had to be started again from the beginning.

The German occupation lasted three years and four months. It was a period of suffering, hunger and disease. Cholera and typhus epidemics broke out.

This was not at the beginning. On the contrary, the Jews felt relieved. They were no longer exposed to the cruelty of the Russian army and the Cossacks, or the brutality of the Russian authorities.

Initially, the Germans' behaviour justified the feeling of relief, and encouraged the Jews to repair the material damage and restore normal life.

But disappointment came soon enough, with the occupier showing his true face.

To all appearances, the local administration was in civilian hands. A committee was elected, composed of Baruch Gerd and his son David Gerd, Baruch Borovski, Yeshayahu Mendelewitz Bashitzki, Joseph David Fuksman, and others. Mendel Joseph Shevach was elected "Burger Meister". A local militia was set up, comprising both Jews and Christians.

But it soon became obvious that the local authority served the Germans as a means to opposing sides, but because of the darkness and

by the Germans, he ha dbeen abducted, he had lost his way, and so on. The man eventually returned home, and for years afterwards he used to tell of his adventures while building the fortifications.

Meanwhile, news was received that two of the town's sons had fallen. One was the son of the local Caitor, Meriminski. The bereaved father received the terrible news stoically. The other was the son of Re bAaron Yacov. The father broke entirely down, went bersek in the synagogues, asking why his son had been killed while all the others remained alive. Thus he would behave for years afterwards, showing his embittered hatred.

In the summer of 1915, Grodno was emptied of its Jewish inhabitants. The authorities encouraged the rumbours that the Jews were communicating information to the Germans. Many arrests were made, and the entire population in the fighting zone was resettled far from the front line.

Many Grodno families arrived in Piesk and were billetted with the local population. This increased the panic, although business flourished. Products such as sugar, salt, petrol, shoes and boots were hoarded, and prices soared. Small coins disappeared from circulation, as rumours had it that paper money was becoming worthless. The townspeople, and in particular the peasants, hid the coins, and it became a problem to receive change. Eventually, the authorities intervened, as did the army. Arrests were made, and there were riots in town.

In August 1915, rumours had it that the Germans were going to be stopped at the Neman. Fortifications and trenches were built around Piesk and the neighbouring localities.

At that moment, the rearguard of the retreating army arrived in Piesk. A regiment of Cossacks loote dthe shops. The frightened Jews petitioned the "Pristof", the town major, to stop the rioting Cossacks, but to no avail. All the Jews could do, was to hide in cellars and other hiding places. The main concern was for the girls after whom the Cossacks searched.

The rioters, who had heard the slanderous incitements to the effect that the Jews were spying for the Germans, caused much damage and harm to lice and property. Thus, by September 6, all the Jewish houses were empty of their ocupants who had all gone into hiding, in cellars and dugouts.

THE GERMAN OCCUPATION

In September 1915, on the eve of Rosh Hashana, after two long days of battle and bombardments, the people of Piesk left their hideouts on the banks of the Zelbianka.

These dugouts had been prepared by the Jewish soldiers of the township who had stayed at base and had not accompanied the retreating Russian army. Among these soldiers, there was an expert in excavations, Niumi Binkowitz, who today lives in Argentina.

A delegation of two, Reb Leibe Ben and Mendel Borovski, went out to meet the Germans, carrying bread and salt. The first Germans to reach the town were not too polite, and demanded more bread and salt.

Later, an officer arrived with some soldiers. who rebuked the advance party for their behaviour. He reassured the frightened inhabitants and told them that the conquering German army would treat the Jews kindly. He even pointed at some of his escort, saying that they, too, were Jews. These soldiers smiled, but did not speak a word. Finally the officer asked for water to fill the canteens, and went on, in pursuit of the Russian army. As a matter of fact, only a few meters separated the

the crops. But those who were experts made a good living.

In return for the lease of the land, the Jewish farmers used to lend the estate owners money without interest.

TOBACCO GROWING

This was just one of the agricultural branches, but because of its importance for Piesk, and because it ranks among the delicate cultures, it deserves special mention. The tobacco growers also leased land from the Gentile owners, but it had to be soil of a particular type. Tobacco growing demanded great skill, but no special efforts. The whole family was engaged in it, including children from the age of 8. The children also participated in the harves,t picking the leaves, drying them and packing the bales for shiping.

During the high season, most of the townspeople helped. This enabled them to buy their clothes and even to save dowries for their daughters.

ARTISANS — RECAPITULATION

5 Seamstresses, 3 stitchers, 3 hatters, 5 bakers, 6. cobblers, 3 blacksmiths, 1 wheelwright, 1 glazier, 4 tinsmiths, 8 tailors, 2 bookbonders, 3 bricklayers, 6 buiders, 6 carters, 1 tar maker, 30 rafters, 10 farmers, 1 water drawer, 3 sextons, 1 lawyer, 1 pharmacist, 2 tombstone cutters. In total, about 100 people.

We mention some artisans or professianls in Piesk who are not described in detail in these memoirs. But they, too, not less than the others, worked very hard and showed much devotion, honestry and faith.

THE EVE OF WORLD WAR I

At the beginning of July, 1914, rumours arrived from the larger cities that war was inevitable. The Jews gathered in their synagogues on the Schulhoif and offered their prayers and supplications to the Almighty.

One Friday, posters were put up, announcing in huge letters: MOBILIZATION. Saturday night, all the Jews of Piesk assembled in the Schulhoif and intoned the Tisha b'Av lamentations.

Sunday morning, the conscripts who left for Volkovysk, the district capital, were seen off by their wives, children and parents whose bitter cries rose to heaven. It was a sunny day, but a greot sadnes descended on the community.

A few days later, a demonstration of sympathy was held for the Father, Czar Nicolai II, by Yudel "der Blecher" before a cheering crowd.

At the end of the month of Elul, the parents of the conscripts assembled to the cemetery and prostrated on the tombs of the ancestors, praying for the safety of their sons on the front.

Piesk eagerly followed all the news about the war, although it was received with great delay. All talk related to the war and the possible outcome. Although the situation did not look encouraging, the people believed that Russia would win.

So, the summer went by, and winter approachde. The children were told that no fighting took place in winter, which somewhat comforted them.

On September 8, news was receiver of a great number of casualties at the front, and of events in Grodno. Around this town, the marmers of the area had built large underground fortifications. For this purpose, many were ordered to report with their carriages and horses, and to provide food and fodder for a fortnight.

Among those engaged in these fortifications was Chaim "der Strubnitzer", a farmer from Strubnitze, a village near Piesk. As he had still not returned home after one month, all kind of stories were told about him: he had been taken prisoner

sail barges down the Neman, which is 1000 Kilometer long and 500 meters wide, and has a powerful current. The journey on the Neman, as far as the port of Memel, would take months, but the bearded boatmen, assisted by their sons, were strong and healthy and well trained.

It goes without saying that the boatmen encountered many adventures. They would meet wild animals coming to quench their thirst on the river banks, or watch handsome young women doing their laundry in the river.

Back home, they would spin their tales for the benefit of children and grandchildren. On Sabbath, during interval at the synagogue, the townspeople, travellers, and in particular the children, were fascinated by their stories.

Among the Piesk and Mosti rivermen there were some outstanding Cantors who served in this capacity at the synagogue. During the High Festivals, they would officiate in the big towns where they were well paid.

Yehuda Rozanski, a broad-shouldered giant, though still young, excelled in his work. The oldtimers said of him that he had all the prospects of becoming a river captain. It was a rare pleasure to watch him standing on a single tree trunk, floating down the river towards the Neman.

In the year 1926, several youngsters from Piesk founded the "Kvutzat Zifzif" in Acre. At the time, there was also a group of fishermen in Acre, hailing from Russia. When Yehuda Rozanski and David Raitbord arrived in Israel, the "Kvutzat Zifzif" sent them to the fishermen who asked ironically "but have they ever seen water?. The answer was: "just try them".

One night, the fishermen sailed from Acre in heavy seas, and reached a spot near what is now Kiryat Haim. For some reason, a quarrel broke out between the fishemen and their skipper, and the latter left the boat and returned to Acre on foot. The fishermen were at a loss what to do. How would they return on the stormy sea? Yehuda Rozanski reassured them. He took the helm, put David Raitbord and one of the fishermen at the oars, and brought the boat safely back into Acre. The fishermen admitted that Yehuda was even better than their skipper, and from that day onwards their attitude towards the newcomers changed entirely.

The two friends even helped "Kvutzat Zifzif" who were in financial straits. One night, the fishermen hauled in a catch worth hundreds of pounds. Seasoned Arab fishermen said that this was something that happened only once in seventy years. Yehuda and David's share was some 10 pounds, which was more than the Kvutza managed to earn in a whole month. Needless to say that they shared the money with their fellowtownsmen.

AGRICULTURE

The Jews of Piesk did not have enough land of their own. Therefore, they leased land from the Gentiles. The Jews used to fertilize the land with cow's dung and sow potatoes which yielded sufficiently for half a year's needs.

The owner used the wellferzilized field for forwing wheat or corn. This ararngement suited both parties: the Jews, because they possessed no land of their own, and the Gentiles, because their land was well tended.

There were also Jews who leased land from the estate owners, and sowed wheat, rye etc. The arrangement was as follows: 2/3 of the hardvest for the owner, 1/3 for the tenant.

This could be done mainly by those Jews who had good relations with the landowners. Hard work was required, and sometimes natural causes harmed

Borovski, who opened his own busines sand employed 10 people.

Another high class tailor was Reb Aaron. He worked with his two sons and 10 peoples. As an expert, he did not fall below Feive Shraga Tzin.

After World War I, Yehuda Babitz came to Piesk from Roznoi. He married a local girl and stayed for a number of years as a tailor. Eventually, he emigrated to Argentina with his family, and is still active in his trade.

The second-class tailors worked mostly for the Gentiles, travelling from village to village. At times, they would stop in a village for several months. They were mainly occupied in winter, as during the summer the farmers were busy on the fields.

CARTERS

The were only 6 professional carters in Piesk, but for a certain period following World War I most of the people in town had a horse and cart. Thus, the young men of Piesk — tall, healthy, strong and handsome — used to transport various cargos: grain from the villages and the warehouses to the flour mills; flour to the villages and the big towns; tobacco, a crop of hundreds of tons a year, to Volkovysk, a distance of 22 Kilometer, and to Grodno, a distance of 80 Kilometer, as the tobacco factories were in these two towns.

There were only 6 professional carters in Piesk, and for two reasons: the journey to Volkovysk and Grodno took two days, and so did, of course, the return trip. In those days, the youngsters were enjoying life, singing Israeli songs, especially "How beautiful are the nights of Canaan" which they preferred above all others. Upon reaching destination, they would stay an extra day so that they might visit the movie houses and lok at the marvels of the city. On their return journey, they would bring goods for the merchants and shopkeepers. In this manner, the long journeys became profitable.

In addition to grain, flour and tobacco, they also transported felled trees to Zelbianka river or to the towns of Mosti and Zelbian. Without modern equipment, the youngsters soon learned how to load the tall, heavy trunks onto their carts.

But they also learned two basic principles: firstly, always see to it that there is a load in Both directions, i.e., never set out fully loaded, and return empty. This was never profitable. In one direction, the load must be a full one, and on the return trip, at least half a load was required.

Secondly: order and discipline at work.

Indeed, the men who laid the foundations of the transport cooperatives in Israel acquired the principles of the trade in the diaspora, transporting grain, flour, tobacco and trees.

RAFTERS ("WASSER MENSCHEN")

Some 30 families in town were engaged in rafting trees for seven months a year. In summer, there were even more. The rafters worked for Jewish contractors and wood merchants.

Their work — which at times required them to remain for months on the water, far from home — moulded them into a devoted and closely knit family. As a rule, the fathers taught their sons the trade: single trees were floated down Zelbianka river as far as the Neman. At the point where the Zelbianka joins the Neman, a barrage would be set up. There, the trunks were joined into rafts that were taken down the Neman to the towns of Bielarussia and Lithuania, and from there to Memel.

It was imperative to use the waterway, as in those days the network of railroads was insufficiently developed.

The rafters were wonderful boatmen who had specialized in their work for years. They would

Their workshops were well equipped and their production of a high standard.

BLACKSMITHS

There were two blacksmiths in town who plied their trade with the help of their sons, in particular for the farms in the district. They worked from early morning till modnight, but made a good living. One, Joel Balitzki, worked very hard six days a week, and spent most of the Sabbath in synagogue, festively dressed. He was a deply religious man, happy with his lot, a kindly smile forever lighting his face. His entire family emigrated to Argentina.

The other, Reb Zelig, very much resembled Reb Joel. His four sons worked with him, and they earned well. On Sabbath, he would sit in the synagogue, wearing his "kapote", and chanted the melodies while surrounded by his sons.

WHEELWRIGHT

Reb Nisul was the only one to make wooden wheeels for the carts of the town and the district. He was nicknamed "Nissel der Stelmach". His finished wheels he sent to the blacksmith to have the iron hoops mounted.

GLAZIER

Reb Abraham Moshe "der Glezer" was the only one of his trade in the town. He used to travel from village to village and carry out repairs. In the autumn, he would go from house to house in town and see that the windows were in good condition. In winter, he was very busy, fitting double windows and filling them with straw as a protection against the frost.

TINSMITHS

Reb Moishe "der Blecher" and his three sons plied their trade in the town, the village and the estates.

During fair time, young Gentiles who were about to join the army very often run wild in town, terrorizing the Jews whom they considered cowards. But after Reb Moishe "der Blecher" 's three sons, Leibe, Yudel and Mendel, grew up, things changed. These boys were exceptionally strong and daring.

They had a very simple method. They would beat up the ruffians, and burn down their houses. And soon enough, there was not one Goy left who dared disturb the order.

TAILORS

There were some 10 tailors in Piesk, some of them very high class, others second-rate.

The high class tailors had workshops and modern sewing machines, employing about a dozen workmen and apprentices. They made modern suits to measure, and summer and winter coats. Mordechai Borovski, who lived in Vilna, used to come and stay with his parents from time to time. On these occasions, he would order a few suits and overcoats. When asked in Vilna where he had made his nice clothes, he would answer "In Pos en", to which people remarked that it was obvious that this was good craftsmanship, not like in Vilna.

The tailors were patronized not only by the townspeople, but also by the landowners. At times, the latter paid with wheat instead of money.

Feive Shraga Tzin, whom we have already mentioned as the communal leader who had set up "Tiferet Bachurim", the spiritual and cultural center for the youth, was famous even before World War I as the owner of an up-to-date workshop, well equipped, employing 15 men and apprentices. He formed a whole generation of master-tailors, two of whom deserve to be mentioned: Leib Finkelstein who later on settled in Bialystok where he became very well known, and Shmul

STITCHRES

Supplied their products to the townspeople and the neighbouring villagers. They earned a good living, as the trade required expertise and did not allow much competition.

They too worked long hours, but made better money than the other artisans.

HATTERS

The hatters produced hats of all kinds in their well appointed workshops. There was always a large stock which permitted the farmers to buy hats for the whole familv on fair and market days.

One of the hatters was an exceptional personality. First of all, he was some 2 meters tall. Secondly, he used to pray for the well-being of the Gentiles. When asked to explain himself, he would say: "If they' 11 be in good health and well situated, they will buy many hats!"

Besides fair and market days, the eve of Festivals were also good for business. As a rule, the head of the family would call with all his children to buy hats. It is hard to describe the joy of the children when they were allowed to chose their hats by themselves.

BAKERS

Five large bakeries, only four of which are mentioned here, supplied the town with bread, rolls and all kind of cakes. Most of the bakeries were managed by women and employed many workers of both sexes.

One bakery belonged to Rutke di Bekerke and stood next to the bridge over the river. Most of her daughters worked with her. This bakery was famous in town, especially for its rolls particularly liked by the children. When a woman wanted her grandchild to obey, it was sufficient to promise a roll from Rutke's.

Another bakery was owned by Zishke di Bekerke and stood next to the wooden Beit Midrash. This bakery was larger than the first one, better introduced, and employed many workers. It also catered for fairs held in outlying towns.

The third bakery belonged to Chaya Schwidburske and specialized in rolls and long, tasty loaves. It was to this bakery that the Shabbath "Cholent" was traditionally brought on Fridays. The two daughters of Chaya Schwidburske, Hanna and Deborah, live with their families in Israel.

The fourth bakery, owned by Mrs. Pilkowitz, produced "Ratznikim" whose special taste was famous all over town, and particularly well liked bv the children. Miriam, the daughter of Mrs. Pilkowitz, has settled in Israel with her family.

MATZE BAKING

Immediately after Purim, most of the bakeries, and a number of additional houses, were emptied in preparation of matze baking. First of all, the ovens were made "kosher", following which, for four solid weeks all the women and girls of the town were mobilized and kept working dav and night. The sight of these women and girls was quite impressive. They donned white kerchiefs, their festive dresses and white aprons. Boys, too, would help. They prepared the kosher flour, carried water, and tended the dough to the baker standing in front of the oven. The matzes were of a high quality.

COBBLERS

There were two categories of cobblers in Piesk, One comprised those who were no experts and mostly repaired shoes or cut soles. Although they tried to reach the farmers too, they hardly made a living.

On the other hand, there were expert shoemakers who made shoes and boots to measure.

Gmilut Hassadim Fund gave only small loans. So the shopkeepers had to borrow, often from widows who had been saving penny by penny in order to raise a dowry for a daughter. It did happen that a girl had found herself a fiance, but the shopkeeper was unable to return the loan. The results, very often, were rather tragic.

THE FAIR

Every month, on the 25th, the fair was held in Piesk, attended by thousands of peasants who arrived by cart or on foot. Some came one or two days early in order to investigate conditions. Others came before dawn so as to occupy a good spot on the square which held the whole crowd, their carts, horses, cows, sheep, pigs and geese.

From the well in the center of the square, water was drawn for humans and animals.

The whole town prepared itself for the fair: the shopkeepers, the drink vendors, merchants, artisans, tailors, cobblers, seamstressness, peddlers, brokers. For this one day could provide a living for at least part of the month. Pickpockets, too, waited for this day.

Three-four days before the fair, the horse dealers would stage races on the plain along the river in order to train their animals. These races, held mostly by Gypsies, always drew large crowds, especially children.

Before the fair, the town looked festive. After the fair, it looked as if their had been riots.

MARKET DAY

Held weekly, on Sundays. It yielded smaller profits than the fair, as it was of a smaller scope.

Even so, hundreds of people assembled on market day in order to offer their goods, especially the neighbouring villagers. Some of them would attend service in churches before starting business.

KABAK HOUSE

In the center of town, near the fair and market place, stood a large house called Kabak. It served as a hostel, an dits adjoining stables could hold 20 carts and horses.

On fair and market days, the Kabak, owned by Itzhak Warhaftig, was always full. But it also served regular travellers.

After World War I, the "Vilner Truppe" travelled from town to town, staring their plays. When visiting Piesk, the Kabak was turned into a theatre.

RECAPITULATION

There were 3 hide merchants in Piesk, 4 wood merchants, 1 flour mill owner, 10 grain merchants, 5 catle dealers. In tital — 23.

6 Tenants of orchards, 6 tobacco merchants, 6 butchers. In total — 18.

ARTISANS AND FREE PROFESSIONS

There were a hundred artisans in Piesk. They constituted about 50% of the breadwinners, and played an important role in the economic, cultural and all other walks of life. From their ranks came the socialist groups, as well as the first pioneers for Israel.

SEAMSTRESSES

They sewed dresses for the women of the town and the district, as well as men's underclothes. They worked at home, and excelled in their craftsmanship. They were assisted by girls whose pay was next to nothing, but learned a trade in this manner.

The girls, many of them beautiful, worked very hard, sitting at the table and singing romantic songs.

Although work went on for 12—14 hours a day ,without any trade — union supervision, production was very high.

chards guarded against thieves, and, finally, the fruit had to be picked without damaging the boughs. With proper care, the tenants made satisfactory profits.

TOBACCO MERCHANTS

The soil aroun dthe town was suitable for tobacco growing. The merchants would buy the crop and store it in warehauses. Afterwards, they sold it to factories in Volkovysk, the district capital, and in particular to the "Shershevski" plant was seized by the Polish government, and subsequently tobacco trading declined in the town.

As a rule, profits from this business were reasonable, as it did not require substantial investments. The scrops were bought on credit from the ::d there was hardly any waste.

BUTCHERS

The butchers bought animals on the hoof from cattler merchants or from the farmers. The slaughterers were townspeople. Kosher meat was sold to the Jews of Piesk and the neighbouring townships, while the non-kosher meat went to the Gentiles of Piesk and the villages .

Before World War I, the butchers supplied meat to the Russian army. Afterwards, to the Polish army, albeit in smaller quantities. The butchers were well off, as meat yielded good profits.

Butchers had to be courageous, as they were required to travel a lot on the roads, which made them vulnerable to robbers.

It was therefore only natural that the butchers, their knives drawn, were always in the forefront of the defenders at times of pogroms. They were devoted Jews, observant and valiant.

SHOPKEEPERS

There were three wholesale stores in Piesk. In one of them, almost every article was obtainable, except clothes and materials. This store, supplying all the retailers in the town and the district, as well as the landowners, belonged to Strika Shapira who managed the business all by herself while her husband, Reb Yacov Shapira, studieu the Scriptures at the Beith Hamidrash. Two of Strika Shapira's granddaughters live in Israel.

The second store, owned by the Yogel family, supplied materials an dclothers. Several prominent Rabbis were descended from this family, among them the late Rabbi Yogel, head of the Slonim Yeshiva and later head of the Ramat-Gan Yeshiva; and Rabbi Yehushua Yogel, principal of the religious "Noam" seminar in Pardes Hanna.

It was Esther Yogel who carried the full burden of the business, while her husband, Mordechai Getzel, was studying at the Beit Hamidrash. One of their children, a student at the Hebran Yeshiva, was killed during the 1929 riots

The third store, owned by the Dachowski family, supplied grains.

These were the large stores in town, selling wholesale. In addition, there were some 25 retail shops in Piesk. Groceries, cloth, haberdashery, toys, copper and iron ware, a chemist's, etc.

The shopkeepers worked very hard from early in the morning until late at night, in the cold of winter and the heat of summer.

As a rule, the women carried the burden of providing for the family even though they had to take care of the children and look after the household. Most of the men spent their time at the Beit Hamidrash, studying the Scriptures, thus assuring their families a share in the hereafter.

The shops were financially weak. The townspeople never had much ready money and bought on credit, while the shops neded cash to purchase their supplies.

There were no banks in the town, and the

It appears that the flour mills were extremely well equipped, as the demand for Piesk flour was great, while flour mills in the neighbouring localities always had large stocks available. Often enough, the Piesk merchants ordered flour from the other mills as the local ones could not supply the required qunatity.

The mills employed many agents and workers, but mainly carters. These would transport the grain from the villages to the mills, and the flour from the mills to the railway station which was 12 Kilemeter distant from the town, from where the flour be transported to the big centers.

Before World War I, the mills belonged to Israel Shebach. Later, they came into the possession of his sons: Abraham, Eliezer, and Moshe-Mendel. They eventually passed into other hands. Yekutiel Shebach, one of the sons of the late Abraham, lives in Israel. Two other sons live in Argentina, of whom Ozer Shebach and his wife usually spend six months a year in Israel with their married daughter who lives in Haifa.

GRAIN MERCHANTS

Several families in Piesk traded in grain. The most successful among them was the Dachowski family, who had been in the business for generations. Their wholesale-store supplied grain to retailers in the town and surroundings. The late Avigdor Dachowski left Piesk at the time, and settled in Israel. So did the late Yocheved Amiel, one of the daughters of the family. The sons of the late Yocheved and Shlomo Amiel are Prof. Saadia and Dr. Yacov, prominent chemists in Israel.

The grain merchants bought the crops directly from the farmers or through agents, and stored them in warehouses in Mosti on the Neman. In early spring, with the melting of the snow, the grain would be loaded on barges and sailed down the river to Grodno and Kaunas. and as far as Memel in Lithuania, and from there to Eastern Germany.

CATTLE MERCHANTS

Cattle was one of the majo rbusinesses in town. The dealers would buy and sell cattle at the fair, on the market or from the farmers in the neighbourhood. Some merchants bought cattle cheap in winter from farmers who had runt out of folder. In spring, they would put them out with farmers who had grazing grounds. After a few months, the good animals were sold as milch sows, while the others were sold for slaughter.

HIDE MERCHANTS

These merchants bought skins from farmers and from hunters. After the hides were dried, they were sold to wholesalers in the big towns. This profession required great expertise, and the merchants in town indeed specialized in this line.

ORCHARD TENANTS

There were people in Piesk who, in blossom time, leased orcherds of 100—150 dunam from the landowners. The lease was by tender. The landowners did not undertake to let the orchards to the lowest bidder, but rather to those who were known for their expert care of the trees.

Baruch Borowski was one of the outstanding experts in this field, and the landowners preferred him to many others. It was said that he undestood fruit trees better than most agronomists.

The orchards were let in May—June. The fruit was picked at the end of September or the middle of October, and was stored in cellars so that it was not harmed by frost in winter.

Handling fruit was no simple matter. The trees had to be supported, the ground weded, the or-

When someone passed away, the news spread like wildfire, and a wave of sadnesss swept over the community. The entire township participated in the grief of the bereaved family, and offered help and solace.

Almost the entire community would follow the funeral cortege to the Schulhoif square. They would stop outside the synagogue where the deceased used to worship, and the Rabbi delivered the eulogy.

The Schul square, so often the scene of happiness and celebration, would suddenly become a place of mourning. At times, even the sun would hide behind the clouds.

THE SCHULHOIF — SPIRITUAL CENTER

The square was so omportant in the life of the community that even the Germans became aware of it. Every action to be carried out was decreed there. The inhabitants soon realised that the German decrees spelled no good — but they still gathered there.

The Schulhoif Square, the very heart of the township, was totally destroyed, and those of its inhabitants who could not escape, were killed.

MERCHANTS AND SHOPKEEPERS IN PIĖSK

The township counted some 75 merchants and shopkeepers, representing 48% of the breadwinners. They did well, inspite of the hostile attitude of the authorities. In fact, they had to be successful, as they were forbidden to engage in other activities. Even the artisans did some business during the off-season. At the fair, one could see them among the wheat merchants, buying and selling.

WOOD MERCHANTS

The wood merchants bought trees from the landowners of Piesk an dsurroundings. These trees were selled by expert woodcutters who hailed mostly from Piesk. The labourers were Gentiles from the neighbouring villages or from other countries.

The trees were then sorted and processed. Trees served for building houses, railroad sleepers, telephone poles, rafters, kindling etc.

From the forests, the tree were transported by cart. Some were loaded on trains, but most were carried to Zelbianka river and from there floated in westerly direction as far as the Neman. There, the trees were assembled into rafts, and carried all the way to the big towns. This mode of transportation was much cheaper, and much in use in Bielorussia and Lithuania, especially so since the railway network was not sufficiently developed in those days.

The wood business required much personnel. The merchants employed experts, labourers, clerks and watermen. Scores of Piesk people were watermen. The most expert served as skippers, while younger boys helped him.

Many people who did not directly engage in this trade were associated with it, such as some artisans who also found their livelihood in the wood business.

FLOUR MILLS

As already mentioned, there were two flour mills in Piesk, both driven by water. The smaller of the two ground flour from rye, wheat, oats and other cereals, and satisfied the requirements, of the town and the neighbouring warmsteads. At times, the queue was so long that the customers had to wait for one or two weeks. They used this time to do their shopping in town, which of course benefited the shops.

The flour produced by the other mill went mainly for export, and was of a very high quality.

dead in the Perkop sector, near the Catholic Church, at the other end of the town.

PERSONALITIES INSTITUTIONS CEREMONIES

Rabbi Asher Kwiat, and Rabbi Shimon Benjamin

These two Rabbis constituted the Rabbinical Court in the township, the supreme authority. At times, litigation would take place before one of the Rabbis, and at times before both. The verdict was accepted without reservation, as the community relied on the honesty and justice of their Rabbis. Therefore, matters of matrimony, family and inheritance were submitted to them. There were even people who never applied to the Law Court for matters of finance, partnership etc., preferring the two Rabbis.

Thus, as the Rabbis were prominent personalities, great scholars and always willing to listen — the social unity of the Jewish community was preserved.

THE CONGREGATION

The Congregation established and supervised the following institutions: Synagogues, Hevra Kadisha, Talmud Torah, the Hekdesh, the Bathhouse, Kupat Gmilut Hassadim provident fund, the ice house, the cemetery, etc.

Work was mainly carried out voluntarily bv the leading citizens. Income derived from indirect taxes on slaughtering, and the sale of meat and drinks. Another source of income was donations from wellsituated merchants. But the middle class too, as well as the working class, contributed their part.

Among the most important donors were Reb Koppel, Reb Israel Shevach, and others.

All gave handsomely, for they knew that the money went for the social sanitary and cultural services. The Government did not allocate any money whatsoever for these purposes.

The pupils, too, were called upon to help raising funds for the Talmud Torah. Every Friday noon, the 13 and 14 year old, armed with notebooks and moneyboxes, would make their rounds according to lists. The wives of the wealthy would give generously and heap blesings on the heads of the youngsters. Mrs. Malka Weinstein usually filled one quarter of a box. Thanks to these donations, the children of the town were able to learn.

The collectors would go out in pairs, each in charge of a street or a sector. This would go on from 12 noon to just before sundown. On Sunday morning, the notebooks and moneybooks would be handed over to Rabbi Mordechai Amiel, who remitted them to the head Gabbai, Reb Joseph Leib. Great was the joy when the boxes were full, the Rabbi would smile and say: "well, children, you have done a good job."

WEDDINGS IN PIESK

These ceremonies took place near the well on the Schul Square. The entire community would participate, in all weathers.

Before the Chuppa, a dance group composed of the township's women of all ages would perform. But what interested the children most, was the appearance of the bridgeroom. It became quite an event when there was snow, as the children rehearsed for days beforehand, and a great many snowballs were pelted with greot precision on the bridgeroom and his suite.

The townspeople would stream to the square, dressed in their festive attire, holding lighted candles. All the faces radiated joy and pleasure, and the good wishes for the young couple came out of the heart.

DAYS OF MOURNING IN PIESK

There was never need to publish obituaries.

months when the peasants were not busy on their farms.

The great concentration of people made business flourish. The farmers brought their wheat for sale, and purchased in the shops the products they needed.

STATE SCHOOL

In the eastern part of this sector was the Christian State School attended by the Christian pupils of the town and the neighbouring villages. The school stands on the bank of the canal, and overlooks the entire sector. It is surrounded by a large garden tended by the children. Near the school is a fine drive of tall trees planted some 100—150 years ago. Their boughs were of enormous width. These were trees of exceptional beauty, and it was said of them that they were the silent witnesses to all the romances of the youngsters.

Classes took place mainly in winter, as in the summer months the children had to help their parents on the farms. The village children were not busy on their farms.

The Christian children were a source of income for the shopkeepers, as they always had a few loose kopers in their pockets. But they used to terrorize the Jewish children who kept out of the way.

FLOUR MILLS

The two flour mills were located in Zaretz. They are built near the bridge over the canal, and operated by waterwheels. As already explained, the need for the mills prompted the building of the canal. The mills were large and well aquipped.

SHOPS

The shopping center was in Perkop, while there were only 6 shops in Zaretz. Their patrons were the people coming to the Law Courts, the police station and the flour mills. The shops did good busines. Particularly successful was Sara-Hinde, a young widow who, before World War I, had to provide for her four daughters. As she knew how to deal with her customers, she acquired a great many and made a good diving. One of her daughters, Yaffa Kaplan, lives in Israel.

STROVNITZ FOREST

Some 500 meter from Zaretz, there is a dense forest. It was a real pleasure to walk among its 150—200 year old trees. The forest belonged to the landowner Vaisfink of the Strovnitzi estate. In Piesk, it was said that this was the most beautiful forest in the entire region. The owner, a kind-hearted man, allowed the townpeople to walk in the forest.

Every Soturday before sundown, the people of Piesk would stroll through the forest, enjoying the pure air and the scenery.

In 1905, the forest was used as a meeting place by the young members of the "Brider un Schwester" revolutionary organization in the Piesk area. After the failure of the uprising, the members went into hiding in the forest, and their parents brought them food and clothing. As already mentioned, a Cossack regiment was sent to comb the forest, and the conspirators were discovered.

But the decree forbidding Jews to walk in the forest remained in force for a long time afterwards.

NEW CHRISTIAN CEMETERY

Near Piesk, on the Zelbian road, is the new cemetery of the Catholic and Orthodox Christians. From the inscriptions on the tembstones, it is evident that the first graves were dug in the 19th century. Before then, the Christians used to bury their

The congregation had leased the place from Itzhak der Kabaker, whose name was Warhaftig.

In winter, they used to bring by cart hundreds of tons of ice, cut from the river during March—April. This work was voluntary, and there was a fixed quota of ice that each had to bring from Zelbianka river to the ice house.

The store of ice was important during summer, and its distribution strictly supervised by the community. The ice was needed especially for the sick. Every patient was allocated a ration of ice needed to bring down his temperature.

There were often diseases in the township. Especially serious was the situation in 1915, after the battles in and around the town, which ended with the German occupation. The number of casualties was so great that a typhus epidemy erupted before all the bodies could be buried.

Before the typhus epidemy, there was an outbreak of cholera, but these patiens died within hours and did not need the ice.

The typhus cases, on the other hand, suffered for days from high temperatures, and the ice applied to their foreheads was the only remedy available. There were patiens in practically every home, and the lines in front of the ice house were very long.

The ice also permitted to preserve certain foodstuffs during the summer, but this was considered of secondary importance.

THE ZELBIANKA RIVER

The waters of Zelbianka flowed at a terrific speed near the houses behind the Orthodox Church, up to Perkop bridge.

Following the agrarian reform of 1860 in Russia, the peasants received parcels of land. Thanks to the river water, they achieved excellent crops.

THE OLD CHRISTIAN CEMETERY

Located near the new Catholic Church. In the middle of the 19th century, a new cemetery was laid out for the Orthodox and the Catholics in the Zaretz sector, on the road to Zelbian.

ZARETZ SECTOR

It is assumed that this sector was built in the 18th or 19th century. It was the newest part of the town, and developed after the canal was dug.

In 1920, there were 370 Jews and 250 Gentiles in this sector, together 620 souls. The Gentiles concentrated mainly in the aproaches to Piesk, to the east, in Tori village, and to the West, in the Lesttzina farms.

TOPOGRAPHY

This sector, on high ground near Napoleon Hill, lies higher than the two other sectors. Moreover, while the Schulhoif and Perkop sectors have only one exit to the north — Mosti, Stutzin, Lida, Vilna, the Zaretz sector has exits in three directions:

1) Eastward — in the direction of Zelba, Slonim, Minsk.

2) Westward — in the direction of Luna, Skidol, Grodno.

3) Southward — in the direction of Volkovysk, Bialystok, Warsaw.

This sector is almost entirely built on the canal. The inhabitants were p art Jews, part Gentile peasants. The canal provided irrigation, and every house had a large orchard.

GOVERNMENT INSTITUTIONS

All the government institutions were in the Police Station and the Christian School. Therefore, the place was always bustling with people. Ligigation took place mainly during the long winter

In other places, evil spirits would roam freely at night, and disappear only with the ringing of the morning bells. True, the inhabitants never heard these bells — but the spirits did.

The only place the spirits did not dare approach was the Schulhoif as they well knew that they could not succeed.

Even the most terrifying thunder an dlightning could never harm the people and the buildings of the Schulhoif sector. As a matter of fact, lightning usually struck the water long before it could reach the Schulhoif.

And just as the evil spirits, thunder and lightning — wild beasts too feared to approach the Schulhoif sector.

THE PERKOP SECTOR

This sector was built in the 17th or 18th century. In 1920, there were 38 Jews and 150 Christians living there. The sector had one street, 2.5 Kilometer long, from the flour mills on the canal bridge as far as the Perkop bridge on the Zelbianka river northwards, in the direction of Mosti. The street was wide, with large houses standing in the midst of fruit trees.

A narrow path led to the Catholic Church.

To the east, behind the Orthodox Church, there was an open space of some 30 dunam, where fairs and markets were held. The fair took place on the 25th of each month, and the market every Sunday.

ROW OF SHOPS

In the shops, next to the Orthodox Church, many articles were sold. As a rule, the selling was done by women.

THE WELL

In the center of the square. Its main importantse was on fair and market days, when water was drawn for humans and animals alike.

HEBREW SCHOOL

Perkor sector boasted a Hebrew elementary school named "Tarbut", founded in Piesk after World War I. by: Itzhak Shapiro, who was killed by the Nazis, but whose two daughters live in Israel; Zeidel Shevach, killed by the Nazis; Leibe Lunski, who lives in Canada but remained a faithful Zionist and is a frequent visitor to Israel; Chazanowski, who lived in Peru, but also visited Israel; Yehezkel Lisowski, who lives in Israel; the late Avigdor Dachowski who founded a family Israel; and Zami Kaplan, whose three grandchildren live in Israel.

This seven-man group devoted itself wholeheartedly to the establishment of the Hebrew school. Some of them were teachers and actually taught in the school, while additional teachers were engaged from outside. The school was of a high standard and gave the youth of the town tuition and culture.

THE ORTHODOX CHURCH

This church, the "Tzerkeve", stands at the north-eastern end of the square. It was built from fine bricks and is surrounded by a beautiful hedge. Every Sunday, and on Christian holidays, the Orthodox would come to worship in large numbers.

THE CATHOLIC CHURCH

The church, the "Kashtzal", stands at the north-western side of the town, near the outskirts and the river. The building was completed after World War I. Before then, the Catholics used to worship in a small wooden church.

After service, the catholics used to "invade" the shops and the market, and give the Jews handsome profits.

THE ICE HOUSE

To the east of the square, in a large cellar of "Kabak" house, was the ice house of the town.

It was tragic that Shraga Tzin died so young. The entire town was shocked when news arrived that he had been killed in a road accident at thirty-five.

MINYANIM

There were about 6 or so minyanim in private homes, as especially during the winter snow storms it was hard to reach the synagogues from the outlying neighbourhoods. But during the High Holidays and all the Festivals service was held in the synagogues exclusively, and never in the private minyanim.

THE BATH HOUSE

The Piesk bathhouse was built in the 19th century on the river, apparently after the canal was dug.

The ritual bathhouse was open all the year round. As a rule, entire families went bathing, parents with their children. This was particularly the case on Thursdays and Fridays. They would stay for hours in the bathhouse, and return home, clean and refreshed.

The bathhouse contributed immensely to the health of the community, as in those days private homes had no hot showers. It stood under the supervision of the municipality and functioned perfectly.

During the German occupation of 1915—18, the bathhouse served the army only. But on some Fridays, the military would allow part of the civilian population to use it.

The bathhouse was open all the year round, but used mainly in winter. During the summer months, people preferred bathing in the river.

THE HEKDESH

The Hekdesh housed scores of travellers, some of them staying for months. These people, wandering from place to place, were ill, embittered and downhearted. Very often quarrels broke out among them, and peace had to be restored. At times, the Rabbi of the Talmud Torah would undertake the role of peacemaker.

A Piesk family who lived in the Hekdesh took care of the order and often mediated betwen newcomers and old-timers, as the latter claimed to be entitled to more privileges than the former. Gabbi Joseph Leib supervised on behalf of the Congregation.

Pious women took care of the guests with great devotion. They would collect food and clothes, especially for the children, some of whom were half naked. All the inhabitants endeavoured to help these poor, although most of them were far from comfortable themselves. They did it because the desire to help the weak was deeply rooted in their souls.

THE CEMETERY

The cemetery was very large, contained hundreds of graves and was proof of the existence of the community for many centuries.

At the beginning of the 20th century, an additional piece of land was purchased and the cemetery enlarged. Thus, enough space was prepared for the next two hundred years. Indeed, the Jews of Piesk believed that they would go on living, and dying, in their town. But by the middle of the 20th century, most of them had been exterminated, and were not laid to rest in their own cemetery.

Only a few succeeded in escaping the claws of the Nazis and emigrated to other lands.

LEGENDS AND TALES

Many legends and tales were told about the Schulhoif. The main theme was, that nothing bad could posibly happen there.

bably built around the end of the 18th century, and the two Rabbis of the town officiated there, at either side of the Holy Ark. On the right — left — Rabbi Shimon Benjamin.

Each of the Rabbis had his own followers in town, and at times disputes broke out between the sides. But peace would soon be restored, as the Rabbis were not interested in dissention.

On the upper floor of the synagogue was a beautiful women's gallery. On the ground floor was a special room serving as Talmud Torah for the higher grades. Pupils completing three years of studies there would then leave for the Yeshivot in the larger towns where they could continue their training for the Rabbinate.

The Piesk Talmud Torah, at the beginning of the 20th century, was the main school, not counting some 6 "heders" with private teachers. The Talmud Torah was kept by the Pies kcongregation.

From this Talmud Torah, the 14—15 year olds would enter Yeshivot in Slonim, Grodno, Slabotka and others. The Talmud Torah was headed by Rabbi Mordechai Amiel (der Rabbi Motke Rasher).

"CHAYEI ADAM"

Behind the red-bricksynagogue stood the wooden Bet Midrash called "Chayei Adam", built around the middle of the 19th century. The worshippers there were the common people, the artisans and the labourers of Piesk.

The Rabbi was Leib Ber, an imposing personality. In order not to desecrate the holiness of his calling, he refused to be paid, and no one knew from what he lived. He was a brilliant scholar, and in case of a dispute, his verdict was unreservedly accepted.

His life work was the "Chayei Adam" study circle, and a study group of the Psalms. These groups met mostly in winter. All the artisans and the proletariat participated, as they enjoyed the company and the teachings of Rabbi Leib Ber.

As a result of these study groups, the common people knew their Psalms by heart. A carpenter, tailor or cobbler would quote whole chapters and verses. It was even said that the Neman boatmen talked in "Psalm language".

All this did not, of course, happen overnight. Rabbi Leib Ber devoted his entire life to it. In appreciation, the Synagogue of the Piesk Congregation in New York is named for him. In Israel, a corner of the Kiryat Haim Synagogue bears his name.

A grandson of Rabbi Leib Ber, Morstein, lives in Israel.

THE HASSIDIC BETH MIDRASH

Opposite "Chayei Adam" was a small building (di Hassidim Stibel) that hardly contained all its worshippers. There was always joyful singing, and from time to time, Hasidim from neighbouring localities convened in Piesk, enhancing joy in town.

"TIFERET BAHURIM"

On the left of the Schul was "Tiferet Bahurim". The founder was Shraga Tzin (Faive der Schneider), a scholar, just, energetic and kindhearted. He was the father of the four Tzin sisters who all live in Israel — three in Kiryat Haim, and one in Herzliah.

"Tiferet Bahurim" served mainly the Piesk youngsters who did not find their place in the other synagogues. They thought that the adults discriminated against them, not allowing them to be called to the Torah.

Therefore, Shraga Tzin brougt together the Piesk youth and found for them a rent-free room at Malka di Schneiderke's. There, the young generation felt free

that if the estate of the landowner Brisfing was to be parcelled out, hundreds of farmers could earn their livelihood on it.

The peasants greatly admired Astrinski and said that men like him could bring deliverance to them and to future generations. They were ready to follow him through fire and water .

One day, after a fiery speech in the market place, Astrinki's father came home and said: "My dear son, we are surrounded by armed police. If youn try to escape, they'll shoot you. So you better surrender."

Yacov Astrinski was extremely clever, but of small built and very thin. He told his wife to put on a very wide dress, to sit down in a corner and start knitting. She did as he bide her, and he hid underneath the dress. The police entered the house, searched everywhere, even in the straw in the loft and in all the closets, but did not find him.

At night, Astrinski escaped from the house, walked all the way to the Mosti railway station and travelled to Grodno. He crossed the Russian border, arrived in Eastern Germany and from there continued to the United States where he settled.

THE SCHULHOIF SECTOR

This area, which differed from the two other sectors and was the oldest part of the township, had, in the year 1920, 404 Jewish inhabitants.

The neighbourhood was ancient, pleasant and attractive. It was unique in that all the synagogues were concentrated there, as well as the cultural life of the community. The houses, though well kept and in good repair, were partly sunken into the ground and very old. These houses had low doors and small windows. The alleys were narrow.

This area was well liked, also because the descendants of the original dwellers had grown up to become courageous youngsters who protected the little town and upheld the Jewish tradition.

At the time of the early settlers, before the canal was dug, they used to carry water from the Zelbianka river, and firewood from the nearby forests.

THE SCHULHOIF AND THE SYNAGOGUES

The Schulhoif, literally Schul Court or Schul Square, was a square piece of land of about 10—12 dunam. At the eastern end stood the Piesk Schul, a tall and beautiful structure, a real temple. Prayers were held in summer, especially during the High Festivals. The halls were spacious and held hundreds of men and women, in separate areas, of course. The furniture was as magnificent as the temple itself.

The acoustics were perfect, and when handsome and well-groomed Cantor Merminski led the prayers with his choir in front of the Holy Ark, his singing moved every soul. The worshippers felt that their prayers went straight to heaven, to the Almighty, and that the New Year would be a better one than the one just ending.

THE BETH MIDRASH

At the southern end of the square, next to the Schul, stood the wooden Beth Midrash (der holzener Beth Midrash). It was always crowded with worshippers, mainly from the middle classes. A separate room served as Talmud Torah for pupils in the lower grades.

Next to the Beth Midrash was the modern bakery of Shushe the Baker, and during the intervals pupils would treat themselves to his tasty rolls.

THE NEW MAGNIFICENT SYNAGOGUE

Slightly to the north of the Beit Midrash stood the red-brick Synagogue (der Moier). It was pro-

The father of the author, who had served 4 years in the army, often recalled with pain and regret how he tried to dissuade the young boys and girls from revolting. He appeared at the Strovnitza meeting, and told of the Czar's powerful army, with its cavalry and artillery. He thought that the hope to overthrow Czar Nicolai was nothing but self-deception.

What happened during those days was also told by a tourist who arrived in Israel for a visit, in 1925. The late Mordechai Nardovski brought this tourist to the Piesk group in Affula, where he stayed some three weeks.

The tourist's name was Benjamin Lev, but they called him "Numke der Yossem fun Mosti". In 1905, he was 16 years old and studied in Piesk. He was a robust boy and joined the "Schwester un Brider" organization. Their meeting place was halfway between Piesk and Mosti, underneath a gigantic centernarian tree that seemed to have been planted there especially for this purpose.

Numk was a capable and active member of the organization. One day, he was summoned to the house of Noach Borovski, the leader of the group. He was told that he had to demend 500 Rubel for the organizations' treasury from Kopel Weinstein, the richest man in town.

Surmounting his fear, he went to the Weinstein mansion and gave his message. The reaction was shock, and anger. How dare he address the "gvir" — who ruled in the entire district and was blindly obeyed by the police — with such effrontery, and demand 500 Rubel?

Kopel Weinstein called for his eldest daughter and ordered her to summon the town commander and have Numke the Orphan arrested. Numke was well known in town, and on certain days he had been a guest at the Weinstein table.

And then, something interesting happened. The boy drew a pistol and told the "gvir" in a quiet but clear voice that he would not hesitate to shoot. Necdless to say, the daughter hastened to bring the 500 Rubel.

This story is typical of the Piesk and Mosti youth who at times had to extort money for their revolutionary activities.

Benjamin Lev told a great many more stories, all of them illustrating the devotion to the ideals, and the striving for a better and more just regime, a socialist world that would put an end to the hunger of the masses.

The Piesk and Mosti youngsters made every effort for the Russian Revolution. But they failed, were arrested and broken. The police brought in Cossack regiments who combed the woods and searched every home. The responsible leaders were deported to Siberia. Some were lucky to escape arrest, crossed the border and recahed more hospitable countries. Others simply disappeared, and were never again heard of.

Today, looking back, we can fully appreciate the Piesk and Mosti youngsters who sacrificed themselves for their ideals.

One of the S.S.-party leaders in Piesk ,in 1905, was the late Yacov Astrinski, the uncle of Devora Reitbord.

Astrinski was responsible for the villages in the Piesk district. He used to visit the Gentiles, and try to induce them to overthrow the despotic rule of the Czar.

These Gentiles were very bad off. Especially those who worked for the big landowners, and were exploited like in Middle Ages.

Astrinski explained to them the principles of Socialism, how it was possible to work less and still live better on this earth. All they had to do was to overthrow the despotic rulers.

As an example, he told the landless peasants,

The emigrants encountered problems of adjustment, but believed that their condition would improve, and they preferred to bring their families over, rather than to return to Russia.

During 23 years, from 1897 until 1920, the economic and social position of the Jews deteriorated. At the same time, the number of Jews in Piesk decreased by some 30%, from 1615 to 1162, despite the fact that the natural increase among the Jews was high during that period, as almost every Jewish home counted 6—8 children.

Towards World War I, the number of Jewish communities was 14, i.e. the situation had remained stable over the last 100 years. On the other hand, the number of Christian localities had substantially increased and reached almost one thousand.

The Jews came to the realisation that these was no room for them in Russia. They continued to emigrate to various countries, but also found another solution: a halutzic movement was founded, whose members started going to Israel.

PIESK AND MOSTI JEWS IN THE SOCIALIST MOVEMENT

Piesk and Mosti youth were active in the movement that aspired at undermining the despotic rule in Czarist Russia and carry out a socialist revolution among the harassed and oppressed Russian people.

In the year 1905, as a result of the helplessness of the police, discipline in the government institutions slackened. A general relaxation anesued, and the parties could wage their propaganda quite openly.

As a rule, the youngsters met in the forests around the township. Under cover of the dense foliage, they would study the pamphlets and instructions received from Volkovysk and Grodno, and plan future activities.

Members of rival organizations would meet at the time of the fairs and on market days on the square in front of the Orthodox Church.

Every party had its meeting place where its followers gathered and where reading material received from Volkovysk, Bialystok and Vilna was kept. The main publications were the "Arbeiter Stimme" of the Bund, and the "Najer Weg" of the S.S.-Party.

Despite the contradictions and the quarrels, they were all workmates, and a spirit of fraternity reigned among them. After all, they had the same objective: to eradicate the tyrannical rule of the Czar.

The revolutionary-socialist ideas reached the masses in the synagogues and places of worship, the speakers exorting the congregation enveloped in their prayer shawls. The Schulhoif was a central meeting place, and it is told that it contained an arms cache for self-defense purposes .

In the year 1905, on the second day of Pessach, party members of Piesk and Mosti arrived at the Schulhoif and surrounded the congregation leaving the synagogue. Fiery speeches were held against the Czar and the monarchy, while party guards patrolled with drawn pistols, even shooting in the air, and the police kept at a distance.

For May Day 1905, the party members were ordered to assemble in the district capital Volkevysk for a demonstration. But as a result of the pogroms that had resumed throughout the country with the encouragement of the government, this plan di dnot materialize. The Bund members did not go to Volkovysk, while the S.S.-party followers returned to Piesk and held a meeting in the Strovnitza forest. Afterwards, they marched through all the streets of the town while a reinforced police guard kept order, but did not disturb the demonstration.

other Jewish settlement to the north-west between Volkovysk and Piesk, it may be assumed that the Jews mentionedi n the 1177 document included those of Piesk.

Moreover, in the Four Country Committee Register, the ntry of June 23, 1533, says that King Zygmund I requests all the authorities in the Principality of Lithuania to assist the commercial agent of the Queen, a Jew by the name of Ben-Matityahu, who was involved in some dispote. From this we may learn that Jews were living in the entire area, including Piesk, and that the King was favourably inclined towards them.

According to the sources of Regeste i Zapinski, it was decreed, in the year 1577, to levy, due to the danger of war, 12 groschen from every Jew.

In the Four Country Committee Register, mention is made of the tax levied from every Jew, that was transferred to the Lithuanian "Knaz", in the years 1680—1693. According to this same source, there were 4781 Jews in the Volkovysk district in the year 1766.

In the year 1847, the number of Jews in the Volkovysk district was 5946, distributed over the following localities:

Volkovysk	1429
Spislutz	997
Zelbian	856
Piesk	662
Ya Labko	372
Amstibve	303
Prazeve	397
Isobelin	297
Rash	287
Liskave	232
La Finizte	88
Navi da Bar	53

This table shouws that, after Volkovysk, the district capital, Piesk had the third largest Jewish community.

In the year 1897, the figures of the general population and ofthe Jewish population were as follows:

	General Population	Jewish Population
Spislutz	3099	2086
Zelve	2803	1844
Piesk	2396	1615
Parzeve	2028	931
Yalavke	1311	743
Isobelin	963	454
Amstibve	1228	389
Navi da Bar	1481	183
Zelbian	600	81
Liskove	876	658

In the year 1847, the number of Jews in Piesk was 622, while, by the year 1897, it had grown to 1615. In other words, their number increased by some 60% within 50 years. This appears to prove that the end of the 19th century was a period of prosperity for Piesk.

At the beginning of the 20th century, the oppression of the Jews of Piesk intensified, as a result of the abortive uprising of 1905. Many Jews of Mosti and Piesk, who had participated in the uprising, were arrested and deported to Siberia. Many youngsters fled to Western Europe and to the United States.

In 1906, a pogrom took place in Bialystok. It is most likely that it was initiated by the authorities. Much Jewish blood was spilled, and many searched for ways to escape from the reign of terror in Russia. Some of the Jews emigrated to Western Europe, others to South Africa and to the United States, and some to South America.

Zebianva whose waters were used. This was probably aroun dthe end of the 13th century or the beginning of the 14th century. In the "Yizkor" book of Volkovysk (volume 1, page 9), one of the streets mentioned in 1507 is called Piesk Street.

THE CANAL

At the end of the 18th century or the beginning of the 19th, the canal was built to the east of the town, in a westward direction. It is 4.5 Km. long, 60—70 m. wide and 3—5 m. deep. This canal divided the town in two. The northern sector is called Perkop, meaning "across the excavation". The southern sector is called Zaretz, meaning "across the stream".

It is said that the canal was built by Count Pototzki himself, or by one of his relatives, as all the land in the region belonged to this family.

The late Israel Shevach, the "Nagid" of Piesk. participated to a large extent in financing the project. After the flour mills were built on the canal bridge, they were leased to him and remained in the family until around 1920.

The canal served a twofold purpose:

One, to cheapen transportation of trees from the forests to the east of the Neman. Until them, trees were transported by cart overland, which was very expensive.

Two, the flour mills. After the completion of the canal, a bridge was built over it to permit crossing from one part of the locality to the other. Next to the bridge, a waterfall was built which operated two flour mills.

The flour mills were important to Piesk whose population had grown by the end of the 19th century to about 2500 'souls. They als oserved the entire region which counted scores of villages with a population of several thousands.

THE HISTORY OF PIESK

It is believed that Piesk already existed in the 12th—13th century and served as a bastion protecting the borders of the Principality of Kiev. After the disintegration of the Principality, in the second half of the 12th century, Piesk, together with the district capital Volkovysk, were alternately conquered by the Princes of Volhyn and Lithuania.

In the middle of the 13th century it belonged to Lithuania, Sweden, and was held by Poland which united with Lithuania in 1569. Piesk remained under Polish occupation until 1795 — i.e. until the Third Partition of Poland, when it was annexde by Russia. In 1920, Piesk was returned to Poland, but in 1939 it was again annexed by Russia.

Piesk developed, apparently, in the 13th—14th centuries, at the time when Grodno is first mentioned as the district capital.

At the time of the Lithuanian and Polish Princes, the entire district of Grodno was being populated. Volkovysk, the district capital, existed already in the 11th century. It can therefore be assumed that settlements were established to the north and the west of Volkovysk up to the Nemen and beyond, as the river was very important to the rulers. The distance between Volkovysk and the Neman, at Mosti, is 30 Km. Piesk lies on the crossroads between Volkovysk and Mosti. It is therefore likely that Piesk was established with the first settlements in the region.

HISTORY OF THE JEWS OF PIESK AND OF THE VOLKOVYSK DISTRICT

Jews are first mentioned in the Volkovysk district in a document of the year 1177. As Piesk is the first settlement to the north-west of Volkovysk, distant only 22 Km., and as there was no

PIESK, GEOGRAPHY AND ECONOMY

The little town of Piesk is situated in a plain, surrounded by lakes and forests, a dense network of rivers and streams, grassland, ornamental trees and orchards of all varieties.

The river Zelbianka crosses its center. Its eastern and northern parts are in the plain, while its southern part lies on high ground. This includes Napoleon Hill.

The story goes that Napoleon ordered the local population to raise on embankment to protect his withdrawal from Russia, and thus the hill came to its name.

Piesk is naturally divide dinto three sectors, each of which lies on a waterway.

SCHULHOIF SECTOR

The south-eastern part lies along the canal. from the flour mills an dthe bathhouse, along the water, up to the sluice gate of the "Tameh" canal. To the north-east is the "Atz" and the Jeish cemetery. The north-eastern part, next to the Schul. starts at the house of Malka Shevah (di Schneiderke), continues from the well along the length of the street and approaches Zelbianka river which meanders and flows in the direction of the Perkop bridge and the township of Mosti.

PERKOP SECTOR

This sector starts at the flour mills. Its southern part — the market place, the Orthodox Church and the entire length of the street which was inhabited by Christians, up to the Perkop bridge leading to Mosti — is not far from the Zelbianka river.

ZARETZ SECTOR

Its south-eastern part continues from the well eastward up to Tori village and lies on the canal. The south-western part stretches from the well westward to the Christian cemetery and lies on the canal. Through this sector goes the road leading to Volkovysk.

PIESK — A CROSS-ROADS

To the east of Piesk lie the towns: Zelbe, Dertzin, Slonim, Baranowitz, Minsk.

To the west, the towns Velp, Rash, Luna, Skol, Grodno.

To the north: Mosti, Razenki, Stutzin, Lida, Vilna.

To the south: Volkovysk, Svislutz, Bialystok, Warsaw.

GEOGRAPHICAL POSITION OF PIESK

The township lies in the middle of forests, grassland, orchards and ornamental trees. It is surrounded by waterways on all sides, and lies on the cross-roads:

a) Vilna — Warsaw.

b) Grodno — Minsk.

Due to this geographical position, the area was fortifie din every war and became the theatre of heavy fighting, resulting in the burning of the little towns, including Piesk.

At the beginning of the 20th century, even before roads connected Piesk with the provincial towns and the railway station was situated 12 Km. from the town, Piesk knew economic growth thanks to its location on the intersection of several main roads. There was much movement. People passed through or stopped over. Some stayed on. Among the latter, there were mainly merchants attending the fair and the markets.

Piesk lies astride the stream Zelbianka which is about 100 Km. long. Its headwaters are in the springs near Rozonoy, and it joins the Neman in Zelbian. Piesk is 7 Km. distant from the Neman.

It can be assumed that the origins of Piesk were in the Schulhoif sector, not far from the

JEHUDA BOROWSKI

THE HISTORY OF TWO CITIES

THE POLITICAL STATUS OF PIESK

The township of Piesk belongs to Bielorussia, White Russia, a republic in the west of the Soviet Union, covering an area of 207,600 Km^2 and with a population of 10 million (1947).

Bielorussia extends between parallels 51° 15' — 56° 8' North, and meridians 23° 10' — 32° 43' East.

In the East and North-East, Bielorussia borders on Russia. In the North, on Latvia. In the North-West, on Lithuanio. In the West, on Poland. In the South, on Ukraine.

Only a small part of Bielorussia's borders are natural — the River Bug in the South-West, the Dnieper in the South-East.

The political borders are almost identical with the ethnographical ones, as in the years 1919—1939 the territory was expanded to coincide with the Bielorussian language zone. They extend beyond the historical borders of Bielarussia (of the 14th—18th centuries) and include Black Russia (the provinces of Novohorodok, Slonim, Volkowysk, etc.) and other territories.

GRODNO DISTRICT

Some 80 Km from the township of Piesk. District and town in the North-Western part of the Soviet Republic of Bielorussia.

Borders on Lithuanio in the North and on Poland in the West. Area, some 21,000 Km^2. Situated in the Alo Bialo Plain. Its highest peak is 182 m. above the Baltic Sea level. The district is crossed by the Bug-Naro, Neman and Bober rivers. There are a number of lakes.

VOLKOVYSK

District capital of the township of Piesk.

Lies on the Ros river (left-bank tributary of the Neman), some 90 Km. east of Bialystok, on the railway line to Minsk. Number of inhabitants, approx. 16,000 (1958). The area lives mainly from agriculture, cattle breding and forestry. Local products are processed. Factories of building material and metal works.

Volkovysk already existed in the 11th century. At that time, it served as a bastion defending the western borders of the Principality of Kiev.

In the second half of the 12th century, it was alternately conquered by the Princes of Wolhyn and of Lithuania.

By the middle of the 13th century, it had already belonged to Lithuanio and Sweden, and was held by Poland which united with Lithuanio in 1569. This continued until 1795, when it was annexde by Russia. In 1920 it returned to Poland, and in 1939 was again annexde by Russia.

Jews are mentioned for the first time in the Volkovysk region in a document of the year 1577.

ing and its whiteness mingled with mud. We did not like it anymore.

We waited for spring.

Spring, for us, was the caves in the woods, war with the "Shkutzim", the stream, cherries, and the feeling of freedom.

We no longer close dousrselves in like bears in their den, and we no longer felt the weight of the snow on the roof. We were on our own, unfettered, once more belonging to the things we loved. We were not locked up.

We loved the stream.

A whirlpool of green and blue. It had the power of water, flowing and ruling and reaching distant, unknown places. We stayed behind, only looking.

For hours, we could look at the water. In winter, it was like a white path. In springtime — ice floes, large and dangerous, drifted on it. And after the ice had vanished, we would again see the water we loved.

It was a stream of swans, a stream reflecting the clouds and the trees, a stream on which one could paddle endlessly, removed from the grey earth and carried by the water.

There are no more stories. All this belongs to another world.

No longer have the nights stories. Now, Grandfather writes a book.

Once, there was a little town, there was childhood. There was a stream and everything was carrie daway.

Ofira Ben-Barak
(Granddaughter of Haya and Yehuda Borovski)

★ ★
★

Wind, outside. A winter wind.

I am immersed in meditations. Outside, winter.

Grandfather, far away at home, writes a book. A book that is not strange to me.

I am no longer a little girl.

Far away from home, I fall asleep in a storyless night.

Once upon a time, in faraway winters, when a blanket was hung over the window to keep out the wind, in the giant bed of Granfather and Grandmother, between warm pillows and featherbeds, I lived the stories.

Today, they write about the faraway township. Now there is a book. Today, there are memories.

Once, people lived them.

I lived them, through the winter nights. A little girl, struggling against sleep, I swallowed stories.

Grandfather did not tell.

Grandfather lived anew those moments he told about.

I would roam through the woods with him, woods dark and musty, between trees and dense undergrowth, fighting the wolves with sticks. At night, we used to light bonfires against the cold, chase away wild animals, and fight the Gentile children who dared to invade our domain and disturb us.

Winter was different. Not like here. With lots of snow, white and hard, endless expanses of whiteness. We rode on sleighs, far into the frozen fields. We glided past the peasant huts half-buried in the snow.

At times, we saw only the black chimneys against the backgroun dof blinding white, and the straw stuffed into the cracks in the windows.

We glided down the mountain slopes, we invaded the snow, losing every sense of time as we were carried down.

When we had been good, we were taken to Krinitzi to visit Aunt Hanna.

We harnessed "Bolan" to the cart, and we were off. I loved "Bolan" most of all. Grandfather said that he was like a camel, yellow and huge. Every step of his swallowed half a forest.

And one night, a dark night when we slept in the granary, we were nearly killed when the big and heavy iron door collapsed.

Grandmother took us to the Heder, to learn with the Rabbi. We were very small still.

And when Rabbi Naftu raised his stock and chased us around the room, trying to hit us, because we had not recited nicely, Grandmother wagged her finger at him threateningly and warned him not to touch us.

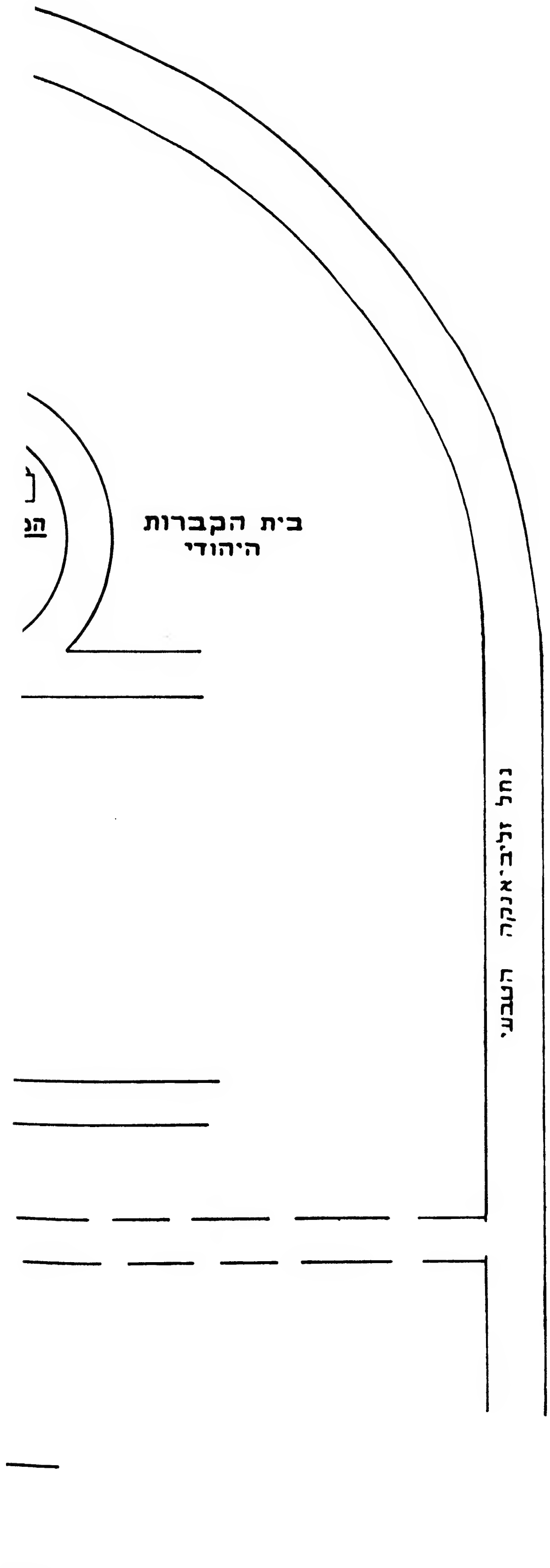
During the intervals, we played ball.

Wintertime, we used to store potatoes underneath the wooden floorboards of the house, so that we should have sufficient food to last.

We felt the spring when the snow started melt-

PIESK & MOST

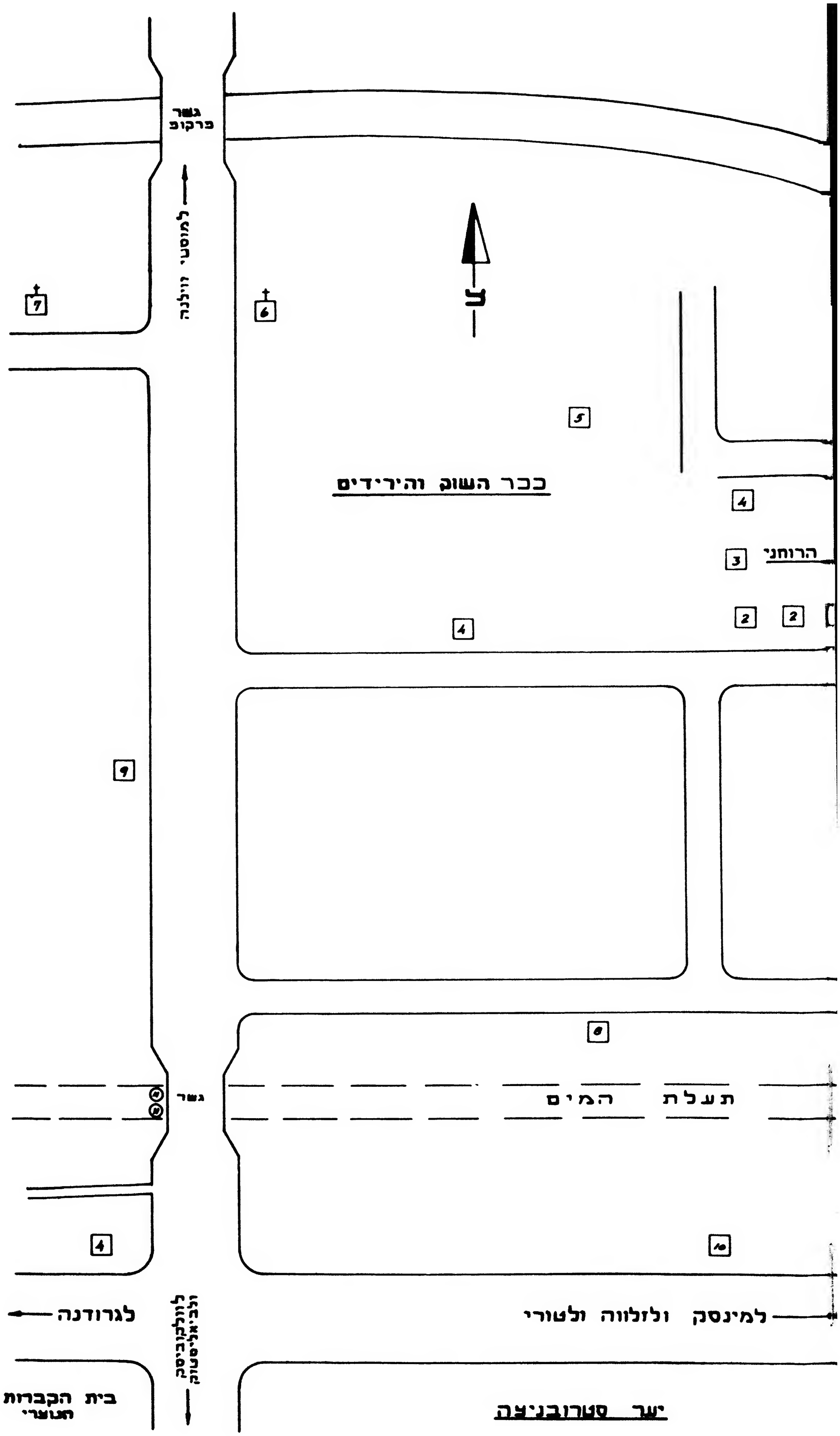
AN HISTORY OF TWO CITIES

מקרא:

1. בית הכנסת.
2. בתי המדרש.
3. בית המדרש לחסידים
4. באר המים.
5. בית הקבק.
6. הכנסיה הפרובוסלבית.
7. הכנסיה הקאתולית.
8. בית המרחץ.
9. בית הספר העברי.
10. בית הספר העממי הפולני
11. טחנת קמח.

עיירת פיעסק

גשר
פרקוב
למוסטי ווילנה
צ
7
6
5
ככר השוק והירידים
4
הרוחני
3
2
2
4
9
8
גשר
תעלת המים
4
10
לגרודנה
לוולקוביסק ולביאליסטוק
למינסק ולזלווה ולטורי
בית הקברות
הנוצרי
יער סטרובניצה

PIESK & MOST

A MEMORIAL BOOK

PUBLISHED BY PIESK & MOST SOCIETIES
1975 התשל"ה

ספר יזכור

fa

#PXW
(Peski)
77-3794